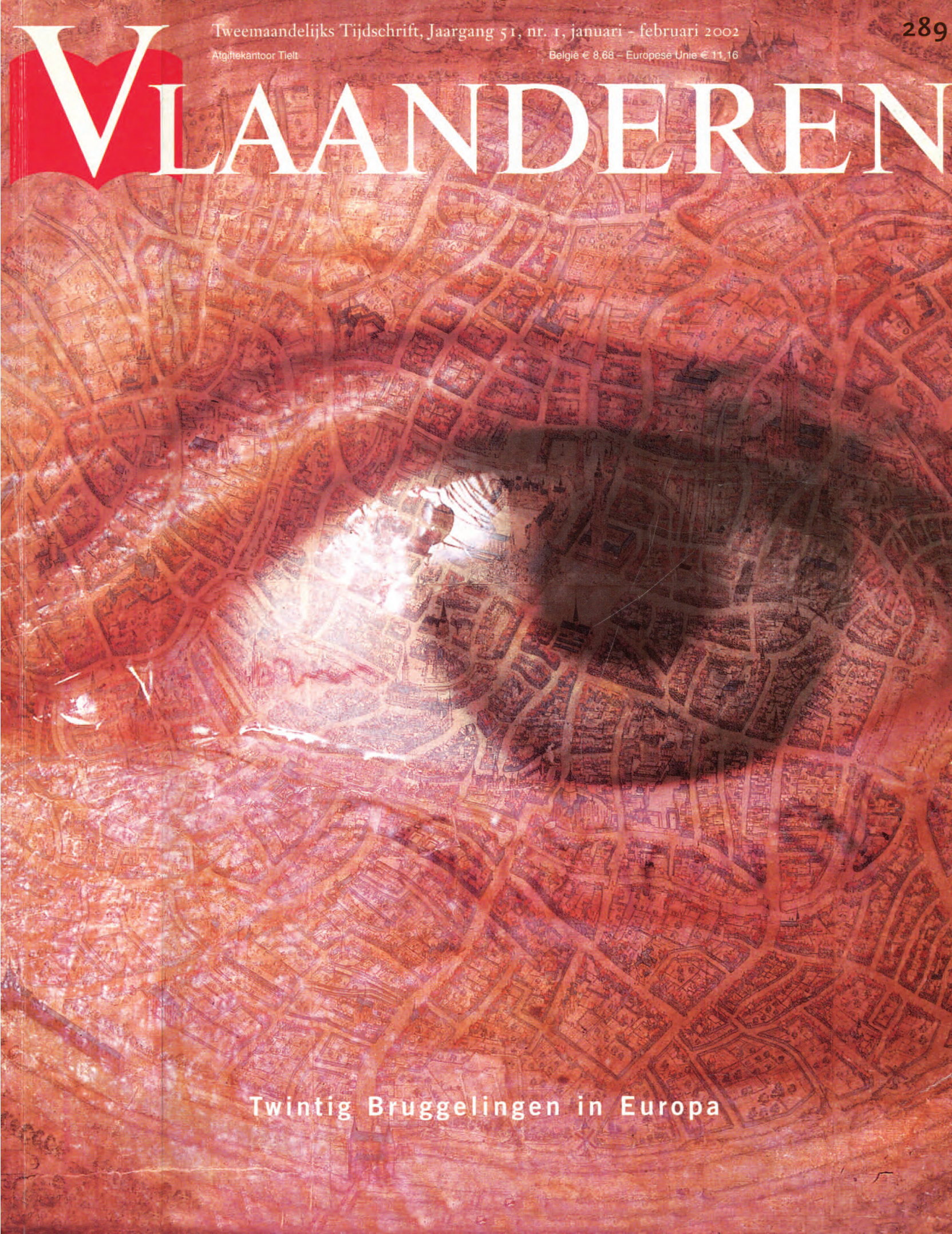

VLAANDEREN

Twintig Bruggelingen in Europa

KERNREDACTIE

Patrick Lateur
hoofdredacteur
Julien Vermeulen
adjunct-hoofdredacteur
Robert Declerck
redactiesecretaris
Fernand Bonneure
Mark Delrue
Jean Luc Meulemeester
Robert Nouwen
Dirk Rommens
Geert Swaenepoel
Stefan van den Bossche
Jaak Van Hoken

REDACTIERAAD

Hugo Brutin, Simonne Claeys, Willy Copmans,
Luc Daems, Luc Decorte, Luc Demeester,
Raoul M. de Puydt, Ria De Schepper, Johan Elsen,
Kamiel D'Hooghe, Marc Dubois,
Fernand Florizoone, Yolande Goes,
Gust Keersmaekers, Guido Maertens, Jaak Maertens,
Edith Oeyen, Hubert J. Peeters, Raf Seys,
Jaak Stervelynck, Piet Thomas, Chris Torfs,
Frank Tubex, Jules van Ackere, Adiel Van Daele,
Danny Van den Bussche, Harold van de Perre,
Karel van Deuren, Beatris Van Hulle,
Jooris Van Hulle, Werner Vens, Luc Verbeke,
Gilbert Verhille, Arthur Verthé, Jan Vorrsselmans,
Christian-A. Wauters

ABONNEMENTEN

Abonnementen én losse nummers bestellen bij:
C.V.K.V. vzw, Lindenlaan 18, B-8700 Tielt

De abonnementsprijs (voor 5 nummers) bedraagt:
- voor België: € 27,27
- voor de landen van de Europese Unie: € 35,94
- voor de andere landen van Europa: € 39,04
- voor de landen buiten Europa: € 42,14
Het abonnement wordt automatisch verlengd,
tenzij het vóór 15 dec. wordt opgezegd.
Giften vanaf € 30 met fiscaal attest.
BTW: BE 406 861 649

LOS NUMMER

België: € 8,68
Europese Unie: € 11,16
Andere landen van Europa: € 12,39
Landen buiten Europa: € 13,63

REKENINGEN

België en andere landen
KBC - 467-9351391-96
PRK - 000-1650840-94
van C.V.K.V., vzw, Lindenlaan 18, 8700 Tielt
Nederland
Postbank: 6748395
van C.V.K.V., vzw, Lindenlaan 18, B-8700 Tielt

LID VAN DE VUKPP

Uitgegeven met financiële steun van
de provincies Antwerpen,
Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen,
de West-Vlaamse Elektriciteitsmaatschappij c.v.,
de Vlaamse Gemeenschap en de Nationale Loterij

Verantwoordelijke uitgever:
Jean Luc Meulemeester, Lege Weg 153,
8200 Sint-Andries/Brugge

Grafisch concept: Studio Drukkerij Lannoo

Prepress, druk en afwerking:
Lannoo Drukkerij, 8700 Tielt,
tel.: 051-42 42 11; fax: 051-40 70 70
e-mail: lannoo@lannooprint.be

Ongevraagde kopij wordt niet teruggestuurd.

VLAANDEREN

Vlaanderen, jg. LI, nr. 289,
Januari-februari 2002
Verschijnt niet in juli en augustus.

Tweemaandelijks tijdschrift
voor kunst en cultuur,
een uitgave van het Christelijk Vlaams
Kunstenaarsverbond (C.V.K.V. vzw)

C.V.K.V.

EREDEKENS

Gust Keersmaekers, Godfried Ridder Lannoo,
Mgr. Guido Maertens, Jan Sercu

DAGELIJKS BESTUUR

Jean Luc Meulemeester (voorzitter), Robert Declerck,
Gust Keersmaekers, Patrick Lateur, Dirk Rommens
(secretaris), Adiel Van Daele (penningmeester),
Werner Vens (erevoorzitter), Julien Vermeulen

PROVINCIALE SECRETARIATEN

Antwerpen: Luc Daems
du Boislei 95, 2930 Brasschaat. Tel. 03-651 98 91
Geert Swaenepoel
Salm Salmstraat 13, 2320 Hoogstraten. Tel. 03-314 31 51
Limburg: Robert Nouwen
Leopoldwal 38, 3700 Tongeren. Tel. 012-23 78 24
West-Vlaanderen: Robert Declerck
Hondstraat 6, 8700 Tielt. Tel. 051-40 11 08
Danny Van den Bussche
Longchampaan 69, 8400 Oostende.
Tel. 059-50 52 80

VERBONDSSECRETARIAAT

Dirk Rommens
'Huize Roosendaele'
Sint-Pietersstraat 39, 8520 Kuurne
Tel./Fax: 056/36 03 64

Omslagillustratie:

Deze kافت werd samengesteld met het bekende
stadsplan van Brugge gegraveerd door Marcus
Gheeraerts in 1562 en een oog van een onbekende
Bruggeling
[Foto: Brugge, Stedelijke Musea en
Oostkamp, J. Breynel]

Vlaanderen ISSN 0042-7683

Volgend nummer:

MICHEL SEUPHOR (1901-1999)

REDACTIESECRETARIAAT

Robert Declerck, 'Ter Hoogerleie'
Hondstraat 6, 8700 Tielt
Tel. 051-40 11 08 - Fax: 051-40 81 64
e-mail: robert.declerck@pandora.be

BEHEER EN ADMINISTRATIE

Adiel Van Daele, Lindenlaan 18, 8700 Tielt
Tel./Fax: 051-40 21 22 - e-mail: adiel.vandaele@pi.be

Inhoud

Twintig Bruggelingen in Europa

Samenstelling: Jean Luc Meulemeester

- Inleiding: Met het oog op Europa**
Fernand Bonneure & Jean-Luc Meulemeester
- Robrecht I van der Buerse (ca. 1265-1320)**
Maurits Vandermaesen
- Jacob Coene (14de - 15de eeuw)**
Tine Melis
- Anselm Adornes (1424-1483)**
Noël Geirnaert
- Filips I de Schone (1478-1506)**
Jean-Marie Cauchies
- Arnold von Bruck (ca. 1500-1554)**
Bruno Bouckaert
- Marcus Gheeraerts (1521-ca. 1587)**
Ludo Vandamme
- Simon Stevin (1548-1630)**
Jozef T. Devreese en Guido Vanden Berghe
- Anselmus Boetius De Boodt (1550-1632)**
Marie-Christiane De Boodt-Maselis
- Pieter Huyssens (1577-1637)**
Jean Luc Meulemeester
- Jozef Benedictus Suvée (1743-1807)**
Dominique Marechal
- Octave Delepierre (1802-1879)**
Lori Van Biervliet
- Jules Van Praet (1806-1887)**
Andries Van den Abeele
- Guido Gezelle (1830-1899)**
Julien Vermeulen
- Louis Delacenserie (1838-1909)**
Inge Van Oyen
- Antoinette Grossé (1862-1954)**
Fernand Bonneure
- Frank Brangwyn (1867-1956)**
Laurence Van Kerkhoven
- Jan A. van Houtte (*1913)**
Gustaaf Janssens
- Luc Peire (1916-1994)**
Jaak Fontier
- Hugo Claus (*1929)**
Georges Wildemeersch
- Patrick Peire (*1946)**
Luc Lannoo
- Te gast**
Roland Devolder
- Transit**
Riana Scheepers / Vertaling: Jooris Van Hulle
- Poëtisch bericht**
Erik Metsue, Patrick Auwelaert
- In en om de kunst**
- Het nieuw Concertgebouw in Brugge
Marc Dubois
- Componist Wilfried Westerlinck terug van nooit
echt weggeweest
Jaak Van Hoken
- Walter De Mulder: een fotograaf *Of All Seasons*
Karel van Deuren
- Luuk Gruweez, glimlachende wees
Julien Vermeulen
- Het geluk van een schrijver
August Keersmaekers over de genese van *Pallietier*
Geert Swaenepoel
- Joel-Peter Witkin of de fascinatie voor het
misvormde lichaam
Julien Vermeulen
- Bibliotheek**

www.kunsttijdschriftvlaanderen.be

Met het oog op Europa

1

WOORD VOORAF

Fernand Bonneure & Jean Luc Meulemeester

Brugge werd in de loop van de geschiedenis steeds met schitterende woorden bezongen en beschreven: uitzonderlijk mooi, pittoresk, romantisch. Het zijn superlatieven die enkel voor steden, monumenten of streken met vijf sterren worden gebruikt. Vooral de toeristische reisindustrie herhaalt ze voortdurend in brochures, gidsboekjes en strooifolders. Het samenspel van kronkelende steegjes bezaaid met eeuwenoud lijkende kasseien, van verweerde gevels weerspiegeld in het rimpelloze reiewater en van een summum van wereldberoemde monumenten en kunstwerken op een paar vierkante kilometer binnen het 'ei', lokt inderdaad bewondering en verwondering uit. Iedere bezoeker en zelfs iedere Bruggeling raakt nog dagelijks verrast door al dit fraais, dat eeuwen heeft getrotseerd. Dit patrimonium dient dan ook met de grootse zorg te worden omringd, beschermd en gekoesterd.

Merkwaardig is evenwel dat het niet-Bruggelingen waren die het uitzicht van deze vruchtbare plaats hebben bepaald. Alleen al de verwijzing naar de oorsprong van de stad brengt ons misschien niet bij de Romeinen, wel bij de Vikingen die er op het einde van een kreek in de negende eeuw een aanlegsteiger bouwden. Het embryo moeten we dus bij vreemden zoeken.

De Franse koningen verkropten het niet dat ze ooit de *Pagus Flandrensis* als leen hadden weggeschonken en probeerden op vele manieren Brugge en ommeland weer op te vorderen.

Later kwamen naties uit zuid en noord in dit centrum handel drijven en bouwden zakenkantoren en torenhoge hui-

zen of bestelden vlijtig kunstwerken bij grote meesters, die er eveneens als inwijkelingen werk hadden gevonden. Heersers bezetten vervolgens de stad en drukten zo hun stempel op het maatschappelijk-culturele leven. Misschien zorgde het conservatisme, de behoudsgezindheid van de eigen bevolking ervoor dat Brugge dit uitzicht zo goed bewaarde. Recent komen nog steeds velen uit alle hoeken van Vlaanderen en zelfs van over de landsgrenzen zeggen hoe het moet. Zij bepalen mee het beleid en menen het beter te weten dan de inwonenden die nauwlettend op elke verandering verontrustend toekijken.

Dit alles betekent evenwel niet dat er geen bekwame Bruggelingen waren en zijn. In deze stad zijn er mensen geboren die van groot belang waren voor de stad, voor ons land en voor Europa. Dit werd het thema, de rode draad voor een aflevering van het kunsttijdschrift *Vlaanderen* n.a.v. 'Brugge, culturele hoofdstad van Europa 2002'. Uit de ellenlange pléiade van bekende en belangrijke in Brugge geboren figuren, kozen we er twintig. Evenveel auteurs – die we hier graag voor hun medewerking bedanken – hebben deze voorname Bruggelingen geportretteerd en gesitueerd in een Europese context. Naast biografische notities werd hun verleden en heden doorlopen, met nadruk op de rol die Brugge via hen ook in Europa heeft gespeeld en nog steeds speelt.

In de sfeer van de romantiek werd, na vele moeilijkheden, in 1846 het eerste van een hele reeks negentiende-eeuwse standbeelden in Brugge onthuld. De eer viel te beurt aan de wis- en natuurkundige Simon Stevin die een grote faam in het buitenland had opgebouwd. Nadien werden nog verschillende 'grote' Bruggelingen op die manier vereeuwigd. De onthulling vond plaats met grote feestelijkheden. Op de Markt liet het stadsbestuur een arcade oprichten met medaillons, sculpturen en bustes van belangrijke Brugse figuren. Bij die gelegenheid verscheen ook een kleurrijke litho met het beeld van Simon Stevin omringd door voornamen Brugse kunstenaars. Bovenaan prijkt de door Stevin uitgevonden zeilwagen omringd door enkele met attributen spelende putti. Onderaan vinden we naast het wapen van Brugge ook zeven afbeeldingen van de Simon Stevinfeesten. Deze prent (37,8 x 24,8 cm) wordt in een Brugse privé-verzameling bewaard.
[Foto: Oostkamp, J. Breyne]

Robrecht (I) van der Buerse (ca. 1265-1320)

Naar de roots van het actuele beursgebeuren

Maurice Vandermaesen

Het wel en wee van de beurskoersen is vandaag een verplicht onderwerp in de nieuwsmidia. De beurs is een draaischijf bij het wereldwijd verhandelen van kapitalen, en is voor sommigen een barometer van economische welvaart of rampspoed. In heel wat taalgebieden heeft het woord zijn equivalent: beurs (Nederlands), bourse (Frans), Borze (Börse) (Duits), bolsa (Spaans), borsa (Italiaans). Weinigen beseffen echter dat een middeleeuwse Brugse familienaam aan de oorsprong ligt van dit begrip in de financiële wereld. Hoe raakte die naam zo verbonden met een instelling en met geldhandel?

Robrecht (I) van der Buerse (ca. 1265-1320) gaat door als stichter van een dynastie van waardenmakelaars met die naam die in Brugge in dat beroep actief waren van het laatste kwart van de 13de eeuw tot het einde van de 15de eeuw. Hij en zijn nazaten maakten handig gebruik van de commerciële troeven van Brugge om in die sector fortuin en faam te maken. Andere Bruggelingen deden het op dat vlak even goed dan zij, maar de naambekendheid en de aantrekkingskracht van de strategisch gelegen herberg Ter Buerse bleken een uniek voordeel. Hierbij moet men ook voor ogen houden dat de opbouw van die bekendheid gelijke tred hield met de uitbouw van de internationale geldhandel te Brugge en de organisatie van de vreemde kooplui in 'naties'.

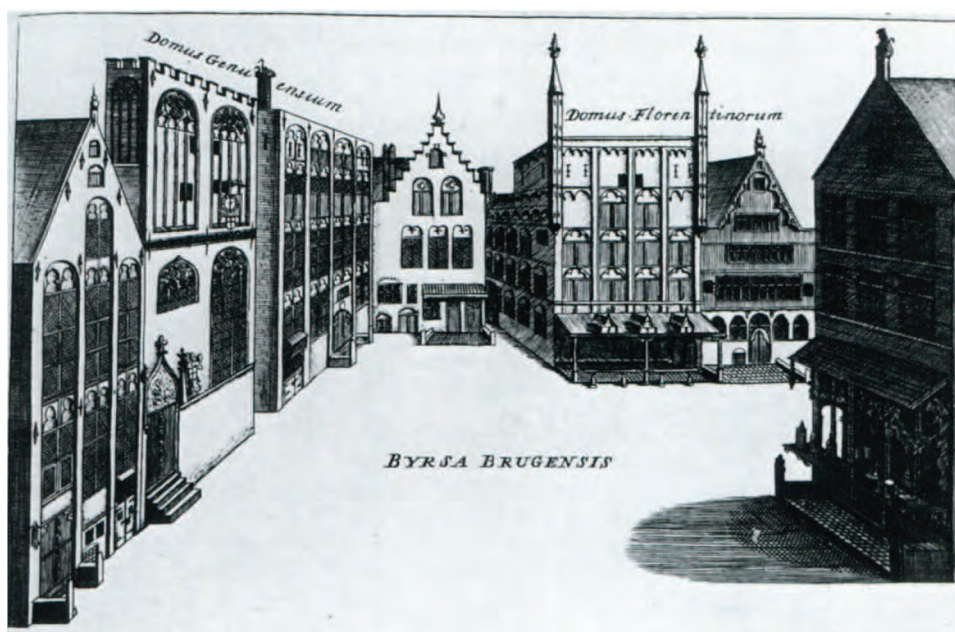
Toen Robrecht zich in de kijker werkte waren de Van der Buerses sinds lang geen onbekenden meer in Brugge. De familie behoorde tot de gegoede kringen. Gerard (I) van der Buerse, geboren in het begin van de 13de eeuw en de oudst gekende van het ge-

slacht, beschikte in de stadshalle over een verkooppunt waar hij handel dreef. Zijn eerste vrouw heette Geertruide Uttensacke (du Sac) en was een halfzuster van Pieter Uttensacke, commandeur van de Orde der Tempeliers in Vlaanderen. Gerards zoon Jan (I) was 'een rijk en verkwistend, losbandig en twistziek vrijgezel' zoals hij ooit werd omschreven. Hij was inderdaad een gewelddadig en impulsief man die vlug het zwaard trok. Achteraf scheen hij zijn leven gebeterd te hebben en ging handel drijven in de halle. Zijn tussenkomst op 19 maart 1270 in een vechtpartij ten gunste van zijn neef Ghildolf zoon van Ghildolf werd hem echter fataal en zwaargewond overleed hij enkele dagen later. De afwikkeling van zijn erfenisregeling leidde tot een ophefmakend proces dat aansloopte van 1290 tot 1296 en waarbij het Brugse stadsbestuur, de graaf van Vlaanderen en het Parlement van Parijs als hoogste rechtsinstantie betrokken raakten. Robrecht (I) van der Buerse trad op als voogd van de erfgenamen van Jan, maar zijn graad van verwantschap blijft onduidelijk. Tijdens de gerechte-

lijke procedure stonden Jan Uttensacke als oom en testamentuitvoerder van Jan (I) en Robrecht van der Buerse tegenover elkaar.

Robrecht (I) huwde met Maria Hoef (Hooft), dochter van Matheus, terwijl Maria's zuster gehuwd was met Filips Cant. De families Hooft en Cant behoorden tot de groep der 'bekende Bruggelingen'. De geboortedatum van Robrecht blijft onbekend. Wellicht situeert die zich tussen 1260 en 1270. Hiervoor verwijzen we naar enkele vermeldingen in de Brugse stadsrekeningen. In mei 1285 was er brand achter zijn huis, en reeds op 2 februari 1281 vergoedde de stad hem het vermoedelijk verlies van een paard dat in stadsdienst gebruikt werd. Hij overleed tus-

Het middeleeuwse Beursplein (A. Sanderus, *Flandria Illustrata*, 1735). De drie huizen met schermgevels zijn, van links naar rechts: het natiehuis van de Genueezen, het huis van de familie Van der Buerse en het natiehuis van de Florentijnen

Op de tote van het maaswerk boven de deur van het huis 'Ter Beurse' in Brugge prijkt het wapen van de familie Van der Buerse.

[Foto: Brugge, J.L. Meulemeester]

sen 1318 en 1320. In dit laatste jaar was zijn vrouw Maria weduwe met zeven kinderen waarvan enkele in 1300 vermeld werden.

In de veronderstelling dat het in 1281 'onze' Robrecht betrof, kan men uit het bezit van een paard reeds een graad van welstand afleiden. Hierbij komt dat hij de stad ter hulp kwam bij het begin van de Moerlemaye (oktober 1280-augustus 1281), een Brugs oproer van een deel van de welgestelde burgers en handelaars tegen de toenmalige anti-Engelse politiek van gravin Margareta van Constantinopel en haar zoon Gwijde van Dampierre, en tegen de pogingen van de vorstin om hun privileges te beknotten en de misbruiken o.a. bij de tol tegen te gaan. De deelname van de gewone man was dan weer gericht tegen de vermoede misbruiken van de stadsgelden door de heersende politieke klasse die geen verantwoording van haar beleid wilde afleggen. De nieuwe keure van 25 mei 1281 versterkte echter de invloed van het centrale gezag en temperde de graafsgezindheid bij een flink deel van de Bruggelingen. Het is wellicht voorbarig om hieruit al een duidelijk politiek engagement van Robrecht van der Buerse af te leiden.

In mei 1285 hield Robrecht wellicht even de adem in toen brand uitbrak 'achter' zijn huis. De 'laboratores' of arbeiders die bij de bluswerken hielpen, kregen samen een vergoeding van drie ponden Parijse munt. We gaan ervan uit dat zijn woning zelf geen schade opliep. Wel is in de bron nog geen sprake van 'Ter Beurse', zoals dit enkele jaren later al wel het geval was. Robrecht bezat trouwens nog enkele andere onroerende goe-

deren in de stad: een huis bij de Sint-Salvatorskerk in de Dweerstraat, een huis genaamd 'Clermarasch' in de Oliestraat, een klein huis in de Grauwwerkersstraat, en enkele huisjes met een enkele plaats of 'kamenen' aan de Verwersdijk.

Ze komen voor op de lijsten van op Brugse leliaerts geconfisqueerde goederen, waarvan de stad Brugge de inkomsten inde van 1302 tot 1305.

Samen met de eerste vermelding van een 'Duitse gast' in Robrechts huis in 1292 duikt ook dan de huisnaam 'Bursa' of Beurs op, eerst in het Latijn dat de voertaal van de Brugse stadsrekeningen was. De stad plaatste toen een 'fontein' of publiek drinkwaterpunt op het pleintje 'voor de Beurs'. De herberg was duidelijk als plaatsnaam reeds ingeburgerd.

Robrecht was als herbergier of 'hostelier' bedrijvig op de juiste plaats en op het goede ogenblik. Hij was eigenaar van een complex van drie huizen, gelegen op de hoek van de (Korte) Vlamingstraat en de Grauwwerkersstraat, ter hoogte van een pleintje. De Vlamingstraat liep toen door van de Markt tot aan de Vlamingbrug, van de Schouwburg was nog lang geen sprake. Het huis 'Ter Ouder Buerse', op de hoek van de Vlamingstraat, nu een boekhandel, behoorde in 1302 reeds toe aan geldwisselaar Pieter Metteneye. De herberg 'Ter Buerse', tot voor kort nog een bankfiliaal, met achteraan het huis 'De Cleene Buerse', bevond zich op de hoek van de Grauwwerkersstraat. De herberg lag strategisch op de verbinding tussen de zich ontwikkelende handelswijk aan de Houtbrekersdam (Spinolarei), de Zouterstraat (Academiestraat) en de Markt. Die ligging zal pas later in de 14de en 15de eeuw haar werkelijke waarde bewijzen. Tijdgenoten uit de 15de en 16de eeuw getuigen hierbij dat de 'beurs' als instelling zowel in Brugge als later in Antwerpen geassocieerd werd met het plein waarop de handel plaatsvond.

Brugge bevond zich ten tijde van Robrecht van der Buerse tevens op een scharniermoment in de loop van de Europese handelsstromen. De stad werd het raakpunt van de Italiaanse handel op West-Europa die de landroute inruilde voor de veiliger en goedkopere zeevaart langs Gibraltar om, en de aanvoer van Noord-Europese producten door de handelaars van de Duitse Hanze. Brugse kooplui zagen af van actieve handel op de buitenlandse jaarmarkten, maar maakten het de vreemde kooplui in hun dichtbevolkte stad en achterland naar hun zin. In 1277 voer de Genues Spinola voor het eerst met een galei naar het Zwin en Brugge, en tegen 1298 was er al een regelmatige verbinding tot stand gekomen. De Genuezen werden in de 14de

eeuw gevolgd door de Venetianen (1314), Florentijnen, en kooplui uit Lucca en Siëna. Robrecht was er wellicht als een van de eersten bij om de cliënteel van zijn herberg, vooral handelaars van de Hanze, in contact te brengen met de nieuwkomers. In 'Ter Buerse' genoten ze van de nodige faciliteiten: opslagplaats voor goederen in de kelders, kamerverhuur, spijs en drank. Belangrijker nog was dat herbergiers vanuit een vertrouwenspositie gaandeweg bemiddelden tussen de vreemde kooplui, hen vertegenwoordigden tegenover derden en zelfs onderling hun rekeningen vereffenden. Dit uitoefenen van het makelaarschap leidde noodgedwongen tot wrijvingen met het gevestigde ambacht der makelaars die sinds 1293 hun beroep gereguleerd kregen in een privilegie van Gwijde van Dampierre, graaf van Vlaanderen. Toch was het duidelijk dat herbergiers en makelaars beroepsmatig op elkaar aangewezen waren. In 1303 verzilverden de makelaars de Brugse triomf in de Gulden Sporenslag door van Jan en Gwijde van Namen, zonen van Gwijde van Dampierre, een nieuw en doordacht statuut te bekomen. Herbergiers die nog als makelaar wilden optreden, moesten voortaan verplicht toetreden tot de gilde der makelaars. Bovendien werd het makelaarschap voorbehouden aan autochtone Vlamingen die het poorterschap van de stad Brugge bezaten. Terwijl de makelaars bedrijvig waren in de goederenhandel was de financiële handel in handen van de Italianen die vanuit Brugge hun innoverende 'wisselbrief' als een soort 'papiergeld' in de Noordwest-Europese commerciële centra vanaf de 14de eeuw in gang lieten vinden. Herbergiers-makelaars en financiers vonden elkaar op en rond het Beursplein.

Herbergiers-makelaars behoorden tot de meest welvarende bevolkingsgroepen van de stad. Dit was alvast zo voor Robrecht die in 1292 met een vermogen van meer dan 4000 ponden één van de 80 rijkste inwoners van Brugge was. In de jaren 1290-1296 slorpte het proces tegen Jan Uttensacke voor het Parlement in Parijs omwille van de erfenisregeling van Jan (I) van der Buerse een deel van zijn aandacht op. In januari 1292 was hij in Parijs aanwezig om het vonnis tegen hem te aanhoren. Begin april 1293

kwam een koninklijk sergeant in Brugge als dwangmiddel beslag leggen op zijn goederen ten bate van Uuttensacke. Einde maart 1294 werd hij zelfs een tijdlang wegens valse eed in het Châtelet in Parijs opgesloten, en in de loop van 1294 en 1295 werd hij nog gedagvaard op zittingen van het Parlement. Dit lange procederen bleek bovendien zeer kostelijk. De erfgenamen van Jan van der Buerse, en wellicht ook hun voogd Robrecht, beweerden tot in 1295 reeds 6000 ponden parisis uitgegeven te hebben. En dat voor een te verdelen bedrag van 95 ponden! Waarom Robrecht en de erfgenamen tot 1290 wachtten om een proces in te spannen blijft onbekend. Wel speelde Robrecht in de kaart van koning Filips IV van Frankrijk die van het geschil gebruik maakte om zijn leenheerlijk gezag over de Vlaamse instellingen te bevestigen.

In 1296 werd Brugge zoals de rest van Vlaanderen meegezogen in het sinds lang broedend conflict tussen graaf Gwijde van Dampierre en koning Filips IV de Schone van Frankrijk. Belangentegenstellingen van de verschillende sociale en economische bevolkingsgroepen, opportunisme en oude vetes tussen familieclans bepaalden de politieke keuze, resp. liebaart of leliaart. Die scheidingslijn liep zelfs door groepen en families heen. Robrecht was leliaart zoals twee derden van de groep der rijkste Bruggelingen. Van 17 augustus tot 18 september 1297 vluchtte hij met zijn zoon Robrecht (II) en brouwer Pikavet, 93 andere anti-grafelijke gezinshoofden en hun huispersoneel, samen 317 personen, naar Sint-Omaars uit vrees voor arrestatie in Brugge. Tijdens de Franse bezetting, van 18 september 1298 tot 18 mei 1302, ging het hem dan weer voor de wind. In 1298 nam hij deel aan de lening die het stadsbestuur aanging om de grote omwalling te bekostigen die op initiatief van koning Filips aangelegd werd. Op 19 december 1298 bewees hij opnieuw tot het stedelijk establishment te behoren, toen hij als één van 79 notabelen het nieuwe reglement voor de vernieuwing van de stadsmagistraat meezegelde. Zijn francofilie werd door koning Filips zeer gewaardeerd: in 129(7) ontving zijn dochter Isabella een aantal gronden in Oostkamp. Het archief van de stad Lübeck bewijst dat hij in de jaren al volop in de internationale geldhandel betrokken was: hij stuurde geld aan een vertegenwoordiger in Rome door bemiddeling van een Lombardijse bank. Misschien gebruikte hij bij deze transactie reeds een wisselbrief die als financieel instrument zijn oorsprong kende in Italië. Op de transactie streek hij 5 procent commissie op. Het verdiende kapitaal werd soms geïnvesteerd in financiële beleggingen, zoals de 40 ponden erfelijke rente die hij in 1300 voor 400 ponden

bij de stad Brugge kocht. Die rente werd hem in halfjaarlijkse termijnen van 20 ponden betaald in 1301-1302. In datzelfde jaar lag ook een deel van de stedelijke wijnvoorraad in Robrechts kelders opgeslagen.

Na de overwinning van het Vlaamse gemeenteleger in Groeninge op 11 juli 1302 kregen de leliaarts waaronder Robrecht van der Buerse de rekening aangeboden. Hun goederen werden geconfisqueerd, waardoor de roerende opbrengsten van hun bezittingen zoals renten, cijzen en huishuren in en buiten de stad naar de stadskas vloeiden. Naast het hoger vermelde huizenbezit verneemt men ook het bestaan van een stuk grond nabij de Sint-Trudoabdij waarvan de graanopbrengst in beslag genomen werd, en een stuk grond in Oostkamp nabij de brug van Steenbrugge waarvan hij de pachtinkomsten verloor. Misschien betrof het de hoger vermelde gronden van zijn dochter Isabella. Tot in 1305-1306 int de stad nog andere inkomsten van Robrecht ten laste van onroerende goederen 'buiten de Vlamingpoort', in de Zilverstraat, Noordstraat, Zouterstraat, Sint-Jacobsstraat, Steenstraat, en 'aan de Markt'. Erger was dat hij het gebruik van zijn herberg kwijt was: in de Vlamingstraat huurt in 1305 Willem Walkier 'een huis boven Ter Buerse', Mattheus van Beernem huurt een achterkelder van Ter Buerse, Jan Cantine 'het huis van RvdB' en Willem Potshofde de woning 'achter RvdB'. Het betreft hier Ter Buerse zelf en de Cleene Buerse. Waar Robrecht intussen verbleef is vooralsnog niet bekend.

Na het Verdrag van Athis (1305) moest Vlaanderen niet alleen enorme boetes aan Frankrijk betalen. De vernedering was volledig toen bleek dat de leliaarts hun geconfisqueerde onroerende goederen terugkregen en niet moesten bijdragen in die boetes (juli 1305). We kunnen slechts aannemen dat Robrecht van der Buerse naar zijn herberg terugkeerde en zijn handel hernam. Misschien zag de stad een voordeel in de terugkeer van een deel van haar sociale en professionele elite.

We nemen aan dat Robrecht zich schikte naar de keure voor de makelaars van 8 mei 1303 die hem verplichtte tot dit ambacht toe te treden, indien hij zijn activiteiten als makelaar verder wilde zetten. Misschien

moest hij zich ook onderwerpen aan de bepaling dat herbergiers en makelaars die tijdens de oorlog met Frankrijk gevlucht waren zich opnieuw als makelaar moesten laten registreren. Een andere bepaling voorzag dat naar Sint-Omaars gevluchte makelaars ambtshalve in het ambacht geschorst werden en slechts bij beslissing van de algemene vergadering opnieuw hun lidmaatschap konden opnemen. Toch blijkt de reïntegratie van leliaards in het sociale en economische leven soms moeizaam te zijn verlopen. Nog op 14 oktober 1308 moest koning Filips bij graaf Robrecht van Bethune tussenkomen om de plagerijen door grafelijke ambtenaren te laten ophouden.

Over Robrechts handel en wandel van 1306 tot aan zijn dood in 1318-1320 kan nog wat bronnenonderzoek gebeuren. Hij bleefde alvast geen schepenenambten of andere openbare functies in stadsdienst. Volgens de stadsrekeningen nam hij als lid van het ambacht der hosteliers en makelaars wel sporadisch deel aan openbare leningen die door de stad werden uitgeschreven om tijdelijke en onvoorziene uitgaven te dekken.

Robrechts nazaten bleven de herberg uitbaten en hun makelaarsverrichtingen verder zetten. In de loop van de 14de eeuw ontwikkelde het pleintje voor 'Ter Buerse' zich tot hét commerciële en financiële centrum van de stad. De herbergiers-makelaars stelden hier alle verzamelde informatie inzake internationale wisselkoersen en economische conjunctuur ter beschikking van hun cliënteel. Op het plein kwamen de kooplieden dagelijks op bepaalde uren, de zgn. beurstijd, bijeen om hun handel te drijven. De van der Buerses gingen steeds vaker mandaten in het stadsbestuur uitoefenen – burgemeester, schepenen, pachter van de wijnaccijns – wat hun de nodige invloed verschafte om hun zakelijke belangen te versterken. In de 15de eeuw was één van de Buerses raadsheer van hertog Filips de Goede. De vestiging van het Venetiaans consulaat in 'Ter Ouder Buerse' in 1397 en in 1399 in het nieuw gebouwde natiehuis op de andere hoek van de Grauwwerkersstraat (nu de 'Saaihalle'), en dat der Florentijnen op de hoek van de Vlamingstraat en van de Zouterstraat (Academiestraat) in 1420 consacrerden de rol van het beursgebeuren te Brugge.

Jacob van der Buerse, geboren in 1400, was de laatste herbergier van de dynastie. Hij woonde in Ter Buerse van 1434 tot aan zijn dood in 1483. In 1453 vergrootte en verbouwde hij de herberg zoals wij hem nu nog kennen in het Brugse stadsbeeld.

De familie van der Buerse en haar herberg lagen aan de oorsprong van de naamgeving voor het beursgebeuren.

Jacob Coene (14de – 15de eeuw)

Brugs verluchter in dienst van de Franse en Italiaanse adel

Tine Melis

Jacob Coene verliet zijn geboortestad Brugge om in Parijs, het artistieke centrum in de vroege 15de eeuw, zijn talenten te ontplooiën. Hij werkte voor de Franse en Italiaanse adel en verspreidde op die manier, als voorloper van Jan van Eyck de realistische Vlaamse schilderkunst in de West-Europese wereld.

Vlaamse kunstenaars in een Europees netwerk

Tijdens het bewind van de Franse koning Karel V van 1364 tot 1380 groeide Parijs uit tot het artistieke centrum van Frankrijk en de rest van de West-Europese wereld. De aanwezigheid van een rijke kunstminnende cliënteel en talrijke gespecialiseerde kunsthandelaars in de Franse hoofdstad creëerde een groeiende vraag naar verluchte handschriften en andere luxeproducten. Vanaf ongeveer 1350 begon in de geschiedenis van de Franse miniatuurkunst een periode waarin de Vlaamse verluchters, vooral aan het Parijse hof, een essentiële rol speelden. Zij kwamen terecht in een wereld met een andere, hoofse, stijlopvatting, maar slaagden erin om tot in de meest vooraanstaande kringen hun eigen visie te doen aanvaarden. Eén van deze Vlaamse artiesten van de eerste generatie was Jan Boudolf of Jean de Bruges. De verluchter vestigde zich in 1368 in Parijs na een opleiding in Brugge. Karel V verleende hem de titel van hofschilder. Als toonaangevend kunstenaar was hij goed geplaatst om de typische realistische kenmerken van de Vlaamse schilderkunst over te brengen. Na het overlijden van de Franse monarch kreeg Karel VI (1368-1422) de macht in handen. Veel minder gefascineerd door verluchte handschriften dan zijn vader, waren het vooral de andere leden van het hof, namelijk de hertogen van Berry, Anjou en Bourgondië die als opdrachtgevers optraden. Ook de verbeterde politieke situatie, de adempauze in de Honderdjarige Oorlog van 1380-1410 gaf

aanleiding tot een culturele bloei waarbij artiesten uit de omliggende landen, waaronder ook Vlaanderen, zich in de Franse hoofdstad vestigden. Eén van hen was Jacob Coene.

Een Brugs kunstenaar in Parijs en Milaan

Jacob Coene werd geboren in Brugge. Archiefdocumenten beschrijven hem als *quod magister Jacobus Cona de Bruges*. In de familie Coene kwamen reeds verscheidene kunstenaars voor. In 1363 verblijft in Brugge de schilder Quinten Coene. Zijn zoon Jan Coene I en kleinzoon Jan Coene II maakten deel uit van hetzelfde ambacht. Jan Coene I bekleedde vanaf 1391 tot 1407 de functie van officiële stadsschilder in Brugge. Hij schilderde in 1399 een paneel met *Het laatste oordeel* voor de raadkamer van het Brugse stadhuis en vervulde twee maal de functie van deken van de schildersgilde.

Jacob Coene maakte waarschijnlijk deel uit van deze familie, maar de Brugse archieven zwijgen. Pas op het einde van de 14de eeuw schetsen documenten een fascinerend beeld van de kunstenaar. Op dat moment had Jacob Coene Brugge verlaten om in het zuiden zijn geluk te beproeven.

Giovanni Alcherio's 'De coloribus ad pingendum'

In 1398 kwam de Vlaming in Parijs in contact met Giovanni Alcherio, zoon van een machtige Milanese handelaarsfamilie. Alcherio is een sprekend voorbeeld van de nauwe samenwerking tussen Milaan en Parijs in deze periode. Na het huwelijk van Valentina Visconti in 1389 met Louis d'Orléans, de broer van de Franse koning is er sprake van een belangrijke uitwisseling van kunstenaars tussen beide steden. Giovanni Alcherio arriveerde waarschijnlijk voor het eerst in Parijs in het jaar 1382. Hij

Deze miniaturen van Jacob Coene stellen 'O.-L.-Vrouw met Kindje Jezus' – in Brugse kleuren – en 'De vlucht naar Egypte' voor. Ze worden in het Musée Jacquemart in Parijs bewaard.

werkte aan een technisch handboek *De coloribus ad pingendum* voor schilders en verluchters. De informatie voor zijn boek verzamelde hij tijdens gesprekken die hij voerde met eigentijdse artiesten. Alcherio noteerde hun recepten en hield heel nauwkeurig bij wanneer en wie hem de gegevens dicteerde.

Op zondag 28 juli 1398 doet Jacob Coene zijn verhaal. Coene, beschreven als *flamingus pictor, commorans tunc Parisiis* was een belangrijk verluchter op zekere leeftijd. Hij vertelt Alcherio dat hij alle bereidingswijzen zelf testte en ze al zijn hele leven lang gebruikte. De recepten die Alcherio noteerde, betreffen de paneelschilderkunst, maar voornamelijk de miniatuurkunst met tips over het prepareren van papier en perkament, hoe groene letters te maken en op welke manier bladgoud aan te brengen. In december 1411 verbeterde Alcherio zijn tekst en maakte hij er een kopie van. Het originele manuscript is niet overgeleverd, er bestaat echter een kopie van Jean Lebègue, de griffier van het Franse hof uit 1431, nu bewaard in de Bibliothèque Nationale de France in Parijs.

Opdracht in Milaan

Op Alcherio's aanbevelen vertrekt Jacob Coene in 1399 naar Milaan. Sinds 1386 werkte men er in de stad aan de bouw van een nieuwe kathedraal in opdracht van de Visconti familie. Het werk werd geleid door een speciale commissie van de kerkfabriek waarvan Giovanni Alcherio deel uitmaakte. Op 20 juli 1399 worden Coene, architect Jean Mignot en Jean Compagniosus, een Normandiër, aangenomen als *inzignerii* en ze zullen een vast maandelijks inkomen ontvangen. Het salaris van Jacob Coene bedraagt 24 franken of 24 florijnen per maand, Mignot en Compagniosus krijgen 20 florijnen. Compagniosus is waarschijnlijk nooit in Milaan aangekomen, maar beide anderen verschijnen op 7 augustus met aanbevelingsbrieven van Alcherio in de hand. Coene heeft uit Parijs twee assistenten meegebracht. In Milaan krijgt hij de opdracht een tekening te maken van de gevel van de dom *designare ecclesiam a fundamento usque ad summitem* die toen nog in opbouw was. De bouw was op dit moment niet verder gevorderd dan het oprichten van de pijlers. Het is niet dui-

delijk of de meester ook nog andere taken realiseerde voor zijn Italiaanse opdrachtgevers. Jacob Coene wordt in de Milanese documenten omschreven als *inzigneri*, als *pinctor*, soms als *magister*, maar nergens als *miniator*. Hij werd beschouwd als een ingenieur, een schilder en een meester, niet als een verluchter. In ieder geval werd de Vlaming aangenomen omwille van zijn goede reputatie als ingenieur. Op 14 september 1399 krijgt Coene zijn eerste loon uitbetaald. Hierna komt zijn naam niet meer voor in de Milanese kerkarchieven.

Verluchter voor de Franse adel

Hoe lang Jacob Coene in Italië blijft, is niet gedocumenteerd. Waarschijnlijk keerde hij rond 1400 terug naar de Franse hoofdstad. In 1404 wordt de meester betaald voor de verluchting van een bijbel *en latin et en françoiz* die bestemd was voor de hertog van Bourgondië, Philips de Stoute. Het document, dat dateert van 1407 verwijst waarschijnlijk naar een *Bible moralisée*, zoals de hertog een ander exemplaar bestelde bij de gebroeders van Limburg. Op 3 maart 1404 ontvangt *Jacques Cone, peintre* 20 frank voor zijn bijdrage. Zijn medewerkers, Jean Hainsselin van Hagenot en Ymbert Stanier, beide beschreven als verluchters, worden respectievelijk 24 en 16 frank betaald. Jean Hainsselin kan mogelijk geïdentificeerd worden met de Bedford meester, een verluchter die vaak samenwerkte met de Boucicautmeester. Hij wordt in 1403 betaald voor het decoreren van twee lederen boekhouders voor Isabella van Beieren, de echtgenote van koning Karel VI. De sommen worden door middel van de tussenkomst van Giacomo Rapondi betaald. De Rapondifamilie behartigde de belangen van Philips de Stoute op vlak van verluchte boeken en bemiddelden zeer waarschijnlijk bij de aanwerving van Vlaamse artiesten aan het hof. De hoofdzetel van de bankiers bevond zich in Parijs, maar ook in Lucca en Brugge waren er vestigingen. Met dit document uit 1404 eindigt de reeks archivalische bronnen in verband met Jacob Coene. Latere vermeldingen ontbreken. Het werk van de kunstenaar is, door middel van indirecte bewijzen tot 1420 aanwijsbaar. Dan nemen zijn talrijke medewerkers en navolgers het over.

Jacob Coene: de Boucicautmeester?

De archieven verhelderen een aantal gebeurtenissen uit het leven van de kunstenaar Jacob Coene. Hij was uit Brugge afkomstig en vertrok naar Parijs om in het artistieke centrum van het 15de-eeuwse West-Europa zijn schildersarbeid uit te oefenen. Op dat moment is hij al een man op rijpe leeftijd en

dicteerde hij aan Giovanni Alcherio de recepten die hij *'toto suo tempore'* – al heel zijn leven – gebruikte. Hij werkte zonder twijfel al enige decennia als meester en werd op het einde van de 14de eeuw beschouwd als een vooraanstaand kunstenaar. Vanuit Parijs vertrekt hij, op aanraden van Alcherio naar Milaan.

Samen met een andere *inzigneri* zal hij advies verstrekken bij de opbouw van de kathedraal. Hij werkt samen met Jean Mignot en maakt architectuurtekeningen van de Milanese dom. In 1404 is hij teruggekeerd in Parijs waar hij manuscripten realiseert in dienst van het Franse hof. Hij wordt betaald voor het verluchten van een bijbel voor Philips de Stoute. Hij is schilder, daar hij *'peintre'* wordt genoemd en miniaturist, maar verder ontbreken alle gegevens en werken van zijn naam. De tekeningen van de gevel van de dom in Milaan zijn verdwenen, evenals de bijbel die hij samen met een aantal medewerkers verluchtte voor Philips de Stoute.

Jacob Coene wordt echter reeds geruime tijd door kunsthistorici geïdentificeerd met de Boucicautmeester. Deze meester is genoemd naar één van de bekendste en mooiste vroeg 15de eeuwse manuscripten, nl. het getijdenboek verlucht voor Jean II de Meingre, maarschalk van Boucicaut en zijn echtgenote Antoinette de Turenne. Het manuscript werd verlucht omstreeks 1405. Op dat moment woonde de Boucicautmeester in Parijs en realiseerde hij met een groep medewerkers manuscripten voor de belangrijkste personen aan het Franse hof, nl. Jean van Berry, Béraud III de graaf van Clermont, Jan zonder vrees, de Dauphin van Frankrijk en mogelijk ook koning Karel VI. Zijn atelier werkte samen met een aantal andere, o.a. de werkplaatsen van de Rohan meesters, de Bedford en Egerton meesters.

De argumenten

De argumenten die pleiten voor een identificatie van de Brugse meester met één van de invloedrijkste verluchters van het begin van de 15de eeuw zijn talrijk.

Beide meesters waren actief op het einde van de 14de eeuw en het begin van de 15de eeuw. Coene was schilder en miniaturist

en werkte met een aantal medewerkers in Parijs en Milaan. Het Boucicautatelier realiseerde verscheidene handschriften voor opdrachtgevers aan het Parijse hof, waarvoor ook Coene minstens een bijbel verluchtte. Zij verluchtten manuscripten voor Italiaanse klanten o.a. een getijdenboek voor de Visconti familie uit Milaan en een missaal voor Lorenzo Trenta, een handelaar uit Lucca. De Italiaanse kunstenaar Jacopo della Quercia bestudeerde het missaal en in de predella van zijn altaarstuk in de Trento is de invloed van de miniaturen van de Boucicautmeester duidelijk zichtbaar. De Boucicautmeester mengt Vlaamse en Franse invloeden en kende duidelijk de Noord-Italiaanse schilderkunst. Coene was in 1399 in Milaan en het vroege werk van de Boucicautmeester is erg Italiaans van opzet. Het Boucicautgetijdenboek werd besteld door de maarschalk van Boucicaut, gouverneur van Genua en het is goed mogelijk dat de maarschalk, die in 1401 in Genua vertoefde, Coene op dat moment in Italië ontmoette. Opdrachten van Franse meesters voor Italiaanse

Deze miniatuur 'De visitatie' wordt toegeschreven aan Jacob Coene. Het handschrift dateert uit 1405-1415 en wordt in het Musée Jacquemart (hs. 2, f° 65v) in Parijs bewaard.

opdrachtgevers zijn in deze periode erg zeldzaam. In het getijdenboek dat de Boucicautmeester realiseerde voor de hertog van Berry vertoont de miniatuur van de kruisafneming een sterke gelijkenis met het paneel van Simone Martini. Hij voerde het Italiaanse ruimteconcept in de Franse miniatuurkunst in. In een Alexanderroman, nu bewaard in London (London, British Library, Ms Royal 10 B XX) realiseerde een medewerker van de Boucicautmeester, namelijk de meester van de Harvard Hannibal, een afbeelding van het roosvenster van het koor van de dom van Milaan. De miniatuur is waarschijnlijk gebaseerd op één van de architectuurtekeningen van de Boucicautmeester.

Er is dus een duidelijk parallellisme tussen beide meesters en een analyse van de stijl van de Boucicautmeester bevestigt nog meer de hypothese. Die stijl is vernieuwend, wat de vermenging van de Vlaamse, Franse en Italiaanse invloeden betreft. Maar hij gebruikt toch ook een aantal archaische motieven, die wijzen op een meester die in de eerste decennia van de 15de eeuw aan het einde van zijn carrière was. Hij werkte niet enkel in dienst van het hof, maar realiseerde ook werken voor koopkrachtige opdrachtgevers uit de burgerij. Essentieel in zijn oeuvre is de manier waarop hij op een perfect waarheidsgetrouwe manier de architectuurpartij weergeeft in zijn miniaturen, wat duidelijk verschilt met die van zijn tijdgenoten. Hij is als één van de eersten in staat de religieuze architectuur op een realistische manier in zijn miniaturen te integreren. Dit wijst op zijn reële kennis van de regels van de geometrie en de wetten van het perspectief en vormt meteen een andere gelijkenis met Jacob Coene, die aangenomen werd als ingenieur om architectuurtekeningen te maken tijdens de realisatie van de Milanese dom. Een laatste overeenkomst tussen beide meesters, die mogelijk één en dezelfde persoon zijn, is het feit dat de Boucicautmeester mogelijk ook panelen schilderde, net zoals Jacob Coene.

Maar zelfs met de overvloed aan overeenkomsten tussen beide meesters maakt het ontbreken aan archivalisch bewijsmateriaal in verband met de Boucicautmeester en het ontbreken van kunstwerken van Jacob Coene het onmogelijk om met zekerheid te

besluiten dat beide meesters één en dezelfde waren. Het maakt de hypothese niettemin erg waarschijnlijk.

Voorloper van Van Eyck

Jacob Coene was afkomstig van Brugge. De oudst bewaarde documenten die de kunstenaar vermelden, uit 1398 situeren de kunstenaar in Parijs. Daar verlucht hij, samen met een aantal medewerkers handschriften voor een kapitaalkrachtig publiek. Door zijn vooraanstaande opdrachtgevers bekleedde hij waarschijnlijk een dominante plaats in de Parijse artistieke wereld en werkte hij actief mee aan de vernieuwing van de Franse miniatuurkunst. Omwille van redenen die duister blijven, vervulde hij geen belangrijke functie aan het hof, maar toch werd hij door tijdgenoten erkend als een belangrijk kunstenaar. Alcherio praat met hem omwille van zijn uitgebreide kennis in verband met pigmenten en technieken van zowel de paneelschilderkunst als de miniatuurkunst. Jacob Coene was dus zeker niet alleen een verluchter. Hij schilderde eveneens panelen, maakte architectuurtekeningen, adviseerde als een ingenieur bij de opbouw van de Milaanse dom en had waarschijnlijk de leiding over een atelier. Door zijn verschillende activiteiten had hij ook een grote invloed, vooral binnen de miniatuurkunst. Jacob Coene is ook duidelijk een meester die de typisch Vlaamse verworvenheden, zoals de aandacht voor het landschap en het detailrealisme verzoent met technische verworvenheden zoals het luchtperspectief en een grondige kennis van de architectuur binnen de miniatuurkunst. Al deze elementen verzoende hij en realiseerde hij in kunstwerken voor de kapitaalkrachtige klasse in Frankrijk en Italië. Hij kan beschouwd worden als een Vlaams meester die, als grote voorbeeld voor Jan van Eyck, een even grote betekenis heeft voor de Europese kunst als zijn illustere navolger.

Anselm Adornes (1424-1483)

Koopman, aristocraat, bedevaarder en avonturier. Een Bruggeling met Italiaanse wortels en Schotse connecties

Noël Geirnaert

De Brugse Jeruzalemkapel, gelegen in de volkse Sint-Annawijk, is één van de bezienswaardigheden voor verblijfstoeristen en doorgewinterde Bruggekeners. Een gehaaste ééndagstoerist zal deze 15de-eeuwse kapel zelden of nooit bezoeken. Daarvoor ligt ze te ver van het eigenlijke stadscentrum en het klassieke toeristische circuit. Toch behoort de Jeruzalemkapel tot de authentiekste monumenten van de Brugse binnenstad. Het steeds gehandhaafde privé-karakter van de kapel – de Bruggelingen spreken ten onrechte van de Jeruzalemkerk – heeft ervoor gezorgd dat de Reformatie, de Franse Revolutie en de postconciliaire wind van de jaren zestig van de vorige eeuw weinig of geen vat konden krijgen op het interieur van de kapel. Wel is de oorspronkelijk laatgotische aankleding aangevuld met enkele renaissance- en barokkunstwerken. In de Jeruzalemkapel komt de bezoeker in contact met de devotie tot het H. Graf en de overige Heilige Plaatsen, zoals die vanaf de Late Middeleeuwen in Brugge werd gestimuleerd door de familie Adornes. Ook de familie Adornes is duidelijk aanwezig in de kapel: leden van de familie zijn geportretteerd op de glasramen en de grafmonumenten. Hun wapen is alomtegenwoordig, zowel binnen als buiten het gebouw.

Anselm Adornes, de prominentste persoonlijkheid van de familie, is ook in de kapel het uitdrukkelijk aanwezig. Hij is geportretteerd op één van de glasramen, zijn wapenschild, met de spreuk 'Para tutum' en de versierselen van de Schotse ridderorde van de Eenhoorn, siert de balksleutels in de kapel. En vooral: het praalgraf waarop hij en zijn vrouw Margaretha van der Banck levensgroot zijn afgebeeld, neemt in de kapel een centrale plaats in. Dit kunstwerk, van de hand van de Brugse meester-steenhouwer Cornelis Tielman, is het enige gaaf bewaarde vrijstaande stenen grafmonument uit de 15de eeuw in Brugge. Bovendien is dit meesterwerk nog ter plaatse bewaard, wat het helemaal uniek maakt.

Anselm Adornes' grafmonument is dus één van de belangrijkste voorbeelden van funeraire kunst in Brugge. Het is dan ook merkwaardig dat hij zelf er niet in begraven is. Anselm Adornes stierf aan de gevolgen van een moordaanslag op 20 januari 1483, waarschijnlijk in het cisterciënzerinnenklooster Coldstream in Schotland. Hij werd begraven in het Schotse Linlithgow. Meer dan een maand later, op 3 maart 1483, werd zijn hart tijdens een plechtige uitvaart bijgezet in zijn Brugse grafmonument, waar zijn vrouw toen al verscheidene jaren begraven was.

Het bewogen leven van Anselm Adornes, een tijdgenoot van de Bourgondische hertogen Filips de Goede, Karel de Stoute en Maria van Bourgondië, begon op zaterdag 8 december 1424 in Brugge. Hij werd geboren als zoon van Pieter II Adornes en Elisabeth Braderic. Van vaderskant behoorde hij tot een Brugs patriciërsgezicht dat afkomstig was uit het Italiaanse Genua. De Adornes wa-

ren sinds het begin van de 14de eeuw in Brugge ingeburgerd. Sinds de tweede helft van de 14de eeuw behoorden de Adornes tot de meest vooraanstaande families van Brugge. Van verscheidene leden van de familie is bekend dat ze actief waren in de wereld van de internationale handel, en bij voorkeur als makelaar of hosteler bemiddelden in transacties waarbij Geuense handelaars betrokken waren. In Brugge bekleedden ze geregeld allerlei posities in het stadsbestuur. Door huwelijken binnen het stadspatriciaat raakten ze vermaagschaft met de meeste belangrijke families van Brugge. Ze namen deel aan het mondaine gezelschapsleven en speelden een belangrijke rol in tornooien, schuttersgilden en aristocratische broederschappen.

Pieter I Adornes, Anselms grootvader, vervulde verscheidene functies in het stadsbestuur. Hij was schepen, raadslid, burgemeester en, van 1390 tot 1394, thesaurier van de stad. In deze laatste functie kon hij de stedelijke financiën saneren. Dat bleef niet onopgemerkt: vanaf 1 februari 1394 tot kort voor zijn dood, op 2 februari 1398, was hij ontvanger-generaal van Vlaanderen en Artesië. Pieter II Adornes, Anselms vader, was een zoon van Pieter I uit die tweede huwelijk met Elisabeth van de Walle. Hij werd waarschijnlijk geboren tussen 1393 en 1396. In maart 1421 trouwde hij met Elisabeth Braderic, een Brugse patriciërsdochter, die in 1452 stierf en met wie hij verscheidene kinderen had. Daarnaast had hij zeker nog één bastaardzoon. Ook hij vervulde verscheidene functies in het stadsbestuur. Tijdens de Brugse opstand tegen hertog Filips de Goede, in 1436-1438, verliet hij samen met zijn broer Jacob en verscheidene andere notabelen de stad, wat betekent dat hij de kant koos van de hertog.

De bewaarde bronnen geven de indruk dat Pieter Adornes meer dan andere le-

Grafmonument van Anselm Adornes en Margaretha van der Banck, Jeruzalemkapel Brugge
[Foto: K.I.K., Brussel]

den van zijn familie een neiging had tot lectuur, ingetogenheid en vroomheid. Hij nam in of kort vóór 1427 het initiatief tot de oprichting van de Jeruzalemkapel. Wel deed hij voor het welslagen van zijn initiatief een beroep op zijn broer Jacob. De Jeruzalemkapel werd gepland op het terrein van het convent Ten Hamerkine, een gemeenschap van arme begijnen, die pas in het derde kwart van de 15de eeuw volledig zou uitsterven. Het terrein was eigendom van Pieter Adornes en bevond zich bij zijn woonhuis. In 1427 kregen de Adornes van paus Martinus V toestemming om bij hun kapel een klokkentoren te bouwen, en er een kapelaan aan te stellen die dagelijks de mis mocht opdragen. Anselm Adornes, geboren einde 1424, heeft als kleuter de eerste steen 'vanden fundamente' mogen metselen.

Pieter Adornes en zijn broer Jacob zouden volgens de overlevering een bedevaart naar Jeruzalem hebben ondernomen. In elk geval hadden zij een diepgewortelde verering voor de Heilige Plaatsen. Ze koester-

den met de Jeruzalemkapel allerlei plannen, die voor het grootste gedeelte niet zijn doorgegaan. Pieter Adornes trok zich in 1454 als weduwnaar terug in het Brugse kartuizerklooster Genadedal waar hij in 1465 overleed. Anselm Adornes moest in 1470 constateren dat de stichting over onvoldoende inkomsten beschikte. Hij zou dan ook zelf de Jeruzalemstichting voltooien en consolideren: na zijn dood in 1483 bestond de Jeruzalemstichting uit een kapel, een herenhuis en een godshuis voor twaalf behoeftige weduwen.

Anselm Adornes is veruit de belangrijkste telg van de familie. Hij bereikte de top van de maatschappelijke ladder, maar zijn leven kende na 1477 wel een dramatische wending. Zijn internationale gerichtheid, in de traditie van zijn familie, bezorgde hem een plaats in de Brugse en de Vlaamse cultuurschiedenis. Zijn biografie kan worden gereconstrueerd dankzij allerlei bronnen, o.m. in het rijke familiearchief dat al meer dan een halve eeuw in het Stadsarchief van Brugge berust.

Anselm Adornes studeerde gedurende korte tijd aan de Leuvense artesfaculteit, waar hij naar alle waarschijnlijkheid de colleges volgde van Antonius Haneron, de latere privé-leraar van hertog Karel de Stoute en één van de eerste Nederlandse intellectuelen met humanistische belangstelling. Op 12 november 1443 trouwde hij in de Brugse Sint-Janskerk met Margaretha van der Banck, die eveneens uit een Brugse patriciërsfamilie afkomstig was. Samen zouden ze

zestien kinderen krijgen. Daarnaast had Anselm Adornes zeker nog één natuurlijke dochter. Vanaf 1444 was Anselm Adornes nadrukkelijk aanwezig in het openbare leven in Brugge. Van 1444 tot 1449 was hij één van de voornaamste deelnemers aan de toernooien van het aristocratische gezelschap van de Witte Beer. In 1468 zou hij trouwens voor het stadsbestuur het toernooi organiseren naar aanleiding van het huwelijk van Karel de Stoute en Margaretha van York. Eveneens in 1444 verschijnt Anselm Adornes voor het eerst in de jaarlijks vernieuwde lijsten van het Brugse stadsbestuur. Van 1444 tot 1476 vervulde hij allerlei functies in het stadsbestuur. Daarnaast was hij redenaar van de proosdij van Sint-Donaas, een erfelijke functie, te vergelijken met een schepenambt. Van 1476 tot 1480 was hij dan nog voogd van het Brugse leprozenhuis.

Beroepshalve was Anselm Adornes actief in de internationale handel. Hij bemiddelde in transacties met Genuese en Spaanse kooplieden. Hij verhandelde laken uit Doornik en uit Engeland. Hij was betrokken bij de toen zeer belangrijke invoer van aluin uit het Middellandse Zeegebied. Aluin was een onmisbare grondstof voor de lakenproductie, de leerlooierij en de glasindustrie. Het moest dienen voor het licht- en waterbestendig maken van de kleuren. Anselm Adornes woonde in een groot herenhuis aan de Verwersdijk in Brugge, dat voorzien was van allerlei stapelruimte, stallingen en lakenververijen. Deze woonplaats bevond zich midden in het kwartier van de Schotse handelaars. O.m. daarvoor onderhield hij uitstekende betrekkingen met de Schotten. Toen het parlement van Schotland in 1467 de handel met Vlaanderen opschoortte, reisde Anselm Adornes in 1468 naar Schotland als hoofd van een diplomatieke missie. Hij ging er onderhandelen met de Schotse koning en de Schotse steden. Als diplomaat verdedigde hij de belangen van Brugge, De Vier Leden van Vlaanderen (d.w.z. de steden Gent, Brugge, Ieper en het Brugse Vrije, samen de Vlaamse volksvertegenwoordiging) en hertog Karel de Stoute. De onderhandelingen hadden succes: in 1470 kwamen de Schotten terug naar Brugge. Vermeldenswaard is dat Anselm Adornes bij die gelegenheid zeker één Latijnse redevoering

hield, waarin hij blijk gaf van enig literair talent.

Op dat moment behoorde Anselm Adornes al tot de toplaag van de Brugse stedelijke samenleving. Hij bezat verscheidene heerlijkheden buiten de stad, vooral op het grondgebied van de huidige gemeenten Koekelare, Oostkamp en Zomergem. Niettegenstaande zijn commerciële activiteiten voerde hij een adellijke levenswijze. Om zijn vrienden- en relatiekring te schetsen beschikken we over de lijst van de zestien kinderen van Anselm Adornes, met de namen van de peters en de meters bij de doopplechtigheid. Het waren o.m. de consul van de Venetianen, de in Brugge verblijvende Genuezen uit machtige families, zoals de Doria's en de Spinola's, abt Jan Crabbe van de Duinenabdij, baljuw Jan de Baenst, Lodewijk van Gruuthuse, Tommaso Portinari en verscheidene anderen, allemaal belangrijke persoonlijkheden in het culturele, maatschappelijke en economische leven van het Bourgondische Brugge.

Door zijn diplomatieke missie naar Schotland kwam Anselm Adornes ook nog in de gunst van de Schotse koning James III. James III sloeg hem kort voor het begin van 1469 tot ridder in de Orde van de Eenhoorn, hij benoemde hem tot raadgever en beleende hem met de heerlijkheid Cortachy. Op 10 juni 1472 benoemde hij hem tot conservator van de Schotse privileges in de Bourgondische erflanden. James III zorgde er dan ook voor dat hij heel wat inkomsten uit geconfisqueerde goederen kreeg toebedeeld. Tot op het einde van zijn leven behield Adornes de opperbeste relaties met de Schotse koning.

In Brugge is Anselm Adornes vooral bekend gebleven als Jeruzalembedevaarder. Samen met enkele andere Vlamingen vertrok hij op 19 februari 1470 naar Palestina. Kort daarvoor, op 10 februari had hij zijn testament opgesteld. Dit Nederlandstalig document, opgesteld in een religieuze context, laat een man zien, bezorgd om zijn zielenheil en met de vaste wil om zijn nagedachtenis te bestendigen, vooral via de Jeruzalemstichting, die hij toen beheerde. Een opmerkelijk detail: blijkens dit testament was Anselm Adornes in het bezit van twee gelijkaardige panelen met de H. Franciscus, geschilderd door Jan van Eyck. De bedevaart van Anselm Adornes en zijn gezelschap liep niet langs de gewone reisweg. Vooraf bezochten ze Genua, de bakermat van de familie, Pavia, waar Anselms zoon Jan zijn universitaire studie onderbrak om zich bij het gezelschap te voegen en Rome, waar de Adornes en hun vrienden op een bijzondere audiëntie door paus Paulus II werden ontvangen. In Genua werd ingescheept en via Tunis, Egypte en de Sinaï kwa-

men ze aan in Palestina, waar zowat alle Heilige Plaatsen werden bezocht. De terugkeer liep over Damascus, Beiroet, Cyprus, Rhodos en Brindisi. Meer dan een jaar later, op 4 april 1471, was Anselm Adornes terug in Brugge, samen met het hele gezelschap. Jan Adornes heeft van deze reis een gedetailleerd verslag opgemaakt. Eén exemplaar van de tekst was bestemd voor de Schotse koning. De bewaarde tekst blijft ook voor een lezer uit de 21ste eeuw een boeiend verhaal en een onschatbare bron voor de laatmiddeleeuwse cultuurgeschiedenis.

De reis van Anselm Adornes was in de eerste plaats een bedevaart, begonnen op eigen initiatief, uit persoonlijke devotie voor het H. Graf en de overige Heilige Plaatsen, in de traditie van zijn familie. In tegenstelling tot wat sommige historici beweren was Adornes' reis zeker geen spionage-expeditie. Wel heeft hij heel wat kennis opgedaan in Italië en in de wereld van het Nabije Oosten. Dit maakte hem tot de geschikte figuur om als raadsheer en diplomaat van hertog Karel de Stoute diens – nooit gerealiseerde – kruistochtplannen verder uit te werken. In dat kader vergezelde Anselm Adornes de Italiaanse franciscaan Lodovico Severi da Bologna vanaf november 1473 op een diplomatieke missie naar Uzun Hassan, sjah van Perzië, voor een bondgenootschap tegen de Turken. Fra Lodovico trad op namens de H. Stoel en namens de Bourgondische hertog. Het was de bedoeling dat Anselm Adornes mee zou reizen tot in Perzië, via het Baltische gebied en het Oost-Europese vasteland. Eind april 1474 werden ze nog ontvangen door koning Casimir IV van Polen, maar kort daarna moest Adornes naar Brugge terugkeren. Fra Lodovico kwam achttien maanden na zijn vertrek aan bij Uzun Hassan, maar hij kreeg er geen steun voor de westerse kruistochtplannen. In Polen probeerde Anselm Adornes ook namens het Brugse stadsbestuur en de Vier Leden van Vlaanderen te bemiddelen voor de teruggave van de 'San Matteo', een galei met een kostbare scheepslading aan boord. Deze galei, die voor rekening van Adornes' vriend Tommaso Portinari voer, werd in 1473 door Paul Beneke uit Gdansk geïkapt, en met zijn lading naar deze Poolse stad gebracht. Aan boord bevond zich o.m.

het 'Laatste Oordeel', een groots paneelschilderij van Hans Memling. Adornes' inspanningen bleven echter zonder resultaat.

De diplomatieke activiteiten van Anselm Adornes in dienst van hertog Karel de Stoute doen eraan herinneren dat hij, zoals heel zijn familie, steeds een loyaal medewerker van de Bourgondische hertogen is geweest. Zo kon hij rekenen op hertogelijke steun bij problemen, o.m. met het Brugse stadsbestuur. Toch zou hij daardoor ook zijn invloed in Brugge verliezen. Na de dood van Karel de Stoute kwam zijn positie in het gedrang. Op 26 maart 1477 werd hij een eerste keer aangehouden, maar na enige tijd vrijgelaten. In mei 1477 werd hij echter opnieuw gearresteerd. De beschuldiging luidde dat hij zich onrechtmatig had verrijkt. Samen met twee andere Brugse vooraanstaanden, Jan III de Baenst en Paul van Overtvelt werd hij op de pijnbank gelegd en tot allerlei bekentenissen gedwongen. Uiteindelijk moest hij alles wat hij zich onrechtmatig had toegeëigend uit de stadskas vier keer vergoeden. Alles samen betaalde hij 250 pond groten. Zo was in 1477 voorlopig een einde gekomen aan de rol van de Adornes in het Brugse politieke leven. Het zou tot 1521 duren vóór de naam Adornes opnieuw in het stadsbestuur zou verschijnen.

Anselm Adornes richtte zijn aandacht dan maar op zijn Schotse connecties. Hij verbleef geregeld in Schotland en bleef trouw aan zijn vroegere weldoener, koning James III. Waarschijnlijk in dienst van de koning leidde hij kort voor zijn dood een militaire expeditie in Linlithgow. In januari 1483 kwam het tot een gewapend treffen in een klooster, waarschijnlijk Coldstream bij Linlithgow. Anselm Adornes stierf aan de opgelopen verwondingen op 23 januari 1483. Hij is begraven in Linlithgow.

Anselm Adornes heeft in Brugge een belangrijke rol gespeeld in het maatschappelijke leven. Via hem, zijn familie en zijn relatiekring kwam Brugge in contact met het Italiaanse humanisme. Typierend is dat Anselm Adornes zijn oudste zoon naar het Italiaanse Pavia stuurde om daar te studeren. Ook van hemzelf is de humanistische belangstelling voor de cultuur van de Oudheid bekend. In Brugge is zijn aanwezigheid nu nog tastbaar door de Jeruzalemkapel. Hij heeft er vanaf 1471 voor gezorgd dat deze kapel, met het aanpalende herenhuis en de godshuisjes, nog tijdens zijn leven werd voltooid. Anselm Adornes heeft de stichting van zijn vader vaste vorm gegeven en geconsolideerd. Deze zorg voor Jeruzalem in Brugge lag in de lijn van zowel de traditie binnen zijn familie, zijn persoonlijke voorkeur als zijn internationale belangstelling.

Filips I de Schone (1478-1506)

Een jonge aartshertog

Jean-Marie Cauchies

In Brugge, verblijfplaats van zijn moeder Maria van Bourgondië, wordt Filips, «prince naturel» of wettige erfgenaam in de Nederlanden, op 22 juni 1478 geboren. Zeven dagen later, wordt hij in de kapittelkerk Sint-Donaas gedoopt. Maximiliaan van Oostenrijk voert een veldtocht in Frankrijk en zal zijn zoon pas begin augustus voor het eerst kunnen zien. Nog in Brugge zal hertogin Maria ten gevolge van een jachtongeval, op 27 maart 1482 overlijden en begraven worden. Onder de voogdij, maar tegen de wil van zijn door sommigen gehate vader, zal de jonge prins verplicht worden drie jaar in de stad Gent te wonen. Daarna worden Mechelen of Brussel zijn normale residenties. In bepaalde omstandigheden zal hij zijn geboortestad Brugge nog bezoeken, met name tijdens de rondreizen ter voorbereiding van zijn twee belangrijke tochten naar Spanje in 1501 en 1506. De relaties van de Bruggelingen met Filips lijken niet zeer intens te zijn geweest, hoewel ze ook niet ontregeld waren, zoals die tussen dezelfde stedelingen en Maximiliaan. Antwerpen mocht alvast voor zijn economische opbloei meer rekenen op zijn bezorgdheid en steun, weliswaar dankzij de traditionele trouw voor zijn vorsten en in het bijzonder voor de eerste Habsburgers.

De regering van Filips de Schone heeft zich nooit erg in de belangstelling der historici mogen verheugen, schreef in 1952 de Nederlandse historicus F. W. N. Hugenholtz. Tal van hedendaagse wetenschappelijke auteurs doen inderdaad alsof (Keizer)

Karel V de hertogen van Bourgondië-Valois direct heeft opgevolgd. Dikwijls wordt de tijd van Filips' vorstelijke waardigheid als die van een *overgangsprinsje* beschouwd. Zijn twaalf jaar persoonlijke regering (1494-1506) betekenen echter wel degelijk een kruispunt voor de invoeging van de Bourgondische Nederlanden in Europa gedurende de allerlaatste decennia van de Middeleeuwen.

Na de dood van Maria neemt aartshertog Maximiliaan het voogdijschap over hun zoon en de regering van zijn landen op zich. Onder de druk van de grote Vlaamse steden, de zogenaamde Leden, wordt de Oostenrijker verplicht de oprichting van een regentschapsraad te aanvaarden. De afschaffing van dit bestuursorgaan zal hij niet voor juni 1485 verkrijgen. Deze gespannen sfeer, vol oproeren en burgeronlusten, samen met de militaire campagnes tegen Frankrijk, verduisteren de hemel van Filips' kinderjaren. Na het herstel van de vrede in binnen- en buitenland – door de verdragen van Cadzand 29 juli 1492 en Senlis 23 mei 1493 – volgt Maximiliaan, verkozen koning der Romeinen sinds 1486, zijn overleden vader Frederik III op en leidt hij het Rijk. De persoonlijke regeringstijd van Filips de Schone, die in 1494 meerderjarig verklaard wordt, kan beginnen. Vanaf 9 september van dit jaar wordt de jonge vorst in zijn verschillende territoria gehuldigd.

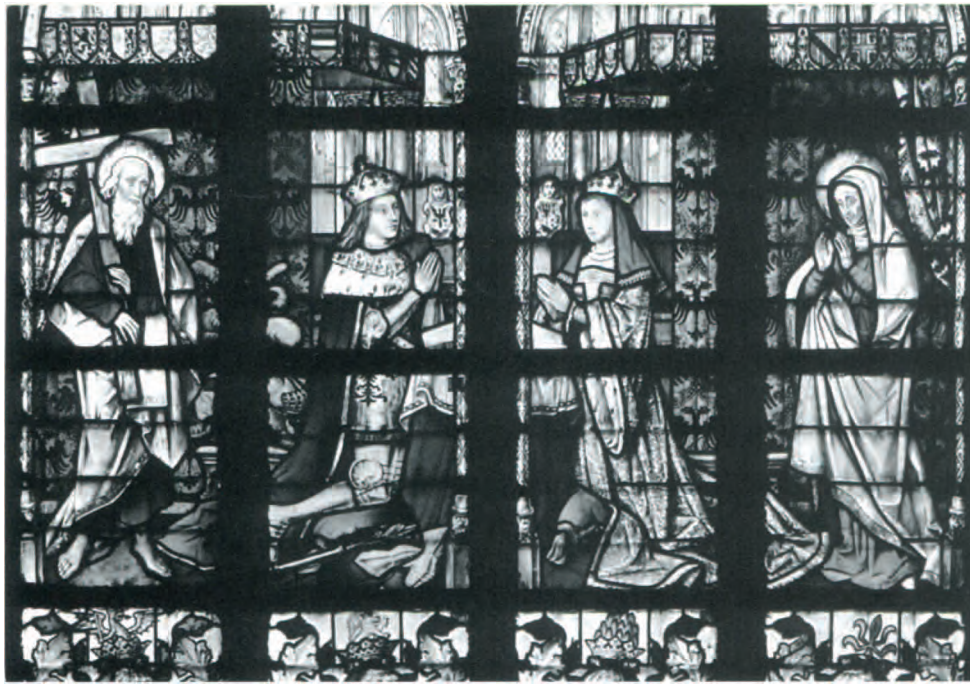
Voor Filips blijft de handhaving van de vrede in de Nederlanden het voornaamste doel. Daarom voert hij een neutraliteitspolitiek en sluit hij in het bijzonder met koning Lodewijk XII van Frankrijk – en zeer tot ongenoegen van Maximiliaan – het beroemde verdrag van Parijs op 2 augustus 1498. Later slaagt hij er zelfs in zijn vader voor zijn eigen politieke inzichten te winnen, wat op de ondertekening van driehoeksverdragen in Blois en Haguenau zal uitlopen in 1504/05. Het huwelijk van de aartshertog met prinses of *infante* Johanna, dochter van Ferdinand van Aragón en Isabella van Castilië, de *Katholieke*

Portret van Filips de Schone – tekening uit de zgn. «Recueil d'Arras» (tweede helft 16de eeuw). Atrecht, Stadsbibliotheek

Vorsten, is intussen *per procuram* in Mechelen op 5 november 1495 gesloten, gelijktijdig met dit van Don Juan, Johanna's broer en erfopvolger van de Spaanse koninkrijken, en Margareta, Filips' jongere zuster. De religieuze plechtigheid vindt plaats in Lier (Brabant) op 20 oktober 1496. Uit deze verbintenis zullen zes kinderen ter wereld komen: Eleonora, toekomstige koningin van Portugal en daarna van Frankrijk; Karel, erfgenaam van de Nederlanden, later Keizer Karel (Karel V in het Rijk, koning Karel I in Spanje); Isabella, koningin van Denemarken; Ferdinand, toekomstige keizer; Maria, koningin van Hongarije en regentes in de Nederlanden; Catharina, koningin van Portugal.

Filips' lot zal door een reeks sterfgevallen aan het Spaanse hof bepaald worden. Daardoor worden Johanna en haar gemaal ook erfgenamen van de Castiliaanse en Aragonese kronen, de eersten in de opvolgingslijn. Tijdens een eerste reis op het schiereiland, vanaf november 1501, worden ze in de

Filips de Schone en Johanna van Castilië op een glasraam uit 1503. Antwerpen, O.-L.-Vrouwekathedraal

standenvergaderingen, de *Cortes*, van de verschillende Spaanse landen plichtig ontvangen.

Filips keert eind 1503 terug naar de Nederlanden, nadat hij onderhandelingen in Frankrijk heeft gevoerd en zijn vader een bezoek gebracht heeft in Oostenrijk. De toen zwangere Johanna voegt zich slechts het volgende jaar bij hem. Ze wordt door geestesziekte geplaagd, die heviger zal worden en de bijnaam *Johanna de Waanzinnige* zal rechtvaardigen.

De koning van Castilië

Wegens het overlijden van koningin Isabella op 26 november 1504, treden haar dochter en schoonzoon tot de soevereiniteit van Castilië toe. Deze kroon oriënteert Filips naar een meer dynastieke dan *nationale* politiek in de Nederlanden en elders. Het duidelijkste bewijs is de Gelderse veroveringsoorlog – de enige militaire campagne van zijn hele regeerperiode – die de koning van Castilië in 1505 met relatief succes voert, hoewel hij vroeger steeds had geweigerd zijn vader Maximiliaan op de strijdlustige weg te volgen. Op 27 juli sluit hij voorlopig de operatie af met de ondertekening van een bestand voor twee jaar met Karel van Egmond, hertog van Gelderland (of Gelre). De tijd dringt en men

maakt zich klaar voor de tweede reis naar Spanje, tijdens dewelke de jonge koningen met hun nieuwe onderdanen kennismaken. De spanningen worden heviger. Johanna's zwakzinnigheid en Ferdinands vijandschap maken het Filips bijzonder moeilijk, hoewel die laatstgenoemde door een *partij* van hoge, voor Ferdinand weinig gunstig gezinde Spaanse, Castiliaanse edelen gesteund wordt. Terwijl de traditioneel vijandige Franse en Aragonese monarchen dichter tot elkaar naderen, stelt de Habsburger als *bakenstokken* getrouwe mannen op het schiereiland aan.

Filips de Schones plotse dood in Burgos op 25 juni 1506 is soms – ten onrechte – verdacht gevonden; men heeft aan vergiftiging gedacht... Deze dood betekent in elk geval het einde van de eerste vestigingspogingen van uit de Bourgondische Nederlanden afkomstige ambtenaren. Dat brengt de Staten Generaal ertoe opnieuw op Maximiliaan een beroep te doen om het bestuur van onze vorstendommen op zich te nemen. Met die taak belast de keizer zijn dochter Margareta, zuster van de overledene, in naam van Karel, de erfgenaam.

De grondslagen van een politiek

De historici stellen zich vaak vragen over de politieke lijnen die door Filips de Schone in het bestuur van zijn moederlijke erfterritoria gevolgd werden. Hij moest rekening houden met hun status, dus een *persoonlijk verbond*, een rechtspositie die, ondanks het toenemend bestaan van gemene regerings- en bestuursnormen, alsook van bestuursinstellingen, de relatieve graad van zelfstandigheid van de Nederlanden verzekerde. Het integratieproces naar een samenhangend politiek geheel in de Nederlanden

wordt dan door een echt bewustzijn van collectieve belangen gestimuleerd. Plaatsen waar dit bij uitstek naar voren komt blijven de zittingen van de Staten Generaal, die de vrede met Frankrijk en met Gelderland aanbevelen en zich tegen de zware en bestendige druk van Keizer Maximiliaan verzetten. Filips de Schone onderhoudt met deze *volksvertegenwoordigers* goede betrekkingen. Rond 1500 mag men daardoor van *ontspanning* tussen vorst en onderdanen spreken: beheerst autoritarisme, eerbied voor *constitutionele* tradities, vrije willige maar voorzichtige vernieuwingen, *compromis*-politiek. Het contrast is groot tussen de politieke activiteit van de jonge aartshertog enerzijds en aan de andere kant die van zijn vader en grootvader Karel de Stoute.

In de keuze van zijn naaste medewerkers en in het dagelijks bestuur, geeft Filips de Schone meer gewicht in het politieke spel aan de adellijke families, in het bijzonder aan de ridders van de Orde van het Gulden Vlies. Hij was in hun kring ontvangen toen hij drie jaar oud was (1481) en zal later de vierde *chef et souverain* worden.

Tegenover de steden, de echte *machten* in de Nederlandse vorstendommen, voert de aartshertog een genuanceerde politiek. Hij brengt hen tot onderwerping, terwijl hij omzichtig met hen omgaat. Hij legt wel bepaalde financiële zuiveringsreglementen op, maar altijd na discussie en onderhandeling door bemiddeling van *ad hoc* benoemde commissarissen. Filips korte regeerperiode heeft geen stedenoproer gekend. Men merkt wel de invoering van een – nog niet letterlijk – overheidstoezicht. Basis is een duidelijke visie. Van gezonde financiën profiteren alle mensen, de taxerende vorst inbegrepen.

Ook als de regeringsmethoden en -doelstellingen van Keizer Karels vader nog diep onderzocht moeten worden alvorens ze in hun originele vorm hersteld kunnen worden, is het onrechtvaardig en ongegrond zijn initiatiefbevoegdheid en te ontkennen en hem zo in de vergeetheid van de geschiedenis te duwen. De zoon en opvolger van Filips de Schone zal als het ware het werk van Europese dimensie realiseren, waarvan het lot de verwezenlijking onder de vader verhinderd had.

Arnold von Bruck (ca. 1500-1554)

Arnoldus Brugensis

Bruno Bouckaert

Hoewel hij niet meteen tot de bekendste polyfonisten uit de Lage Landen kan worden gerekend, mag zowel de muzikale carrière als het oeuvre van de 16de-eeuwse componist Arnold von Bruck zeker als belangwekkend worden bestempeld. Zijn afkomst vormt reeds lang het onderwerp van discussie. De meest diverse spellingswijzen van zijn familienaam – gaande van *von/de Bruch* (*Bruck*), *de Brucq*, *de Prug*, *de Pruck(h)*, *de Prüh* tot *de Prigh*, enz. – gaven aanleiding tot verschillende theorieën over de vermoedelijke geboorteplaats. Niet alleen kwam Brugge in aanmerking op basis van de toenmalige Duitse spelling van de stadsnaam, maar ook – en vooral volgens Duitse muziekhistoriografen – Brugg im Aargau (Zwitserland) en de Oostenrijkse steden Bruck an der Leitha, Bruck an der Mur en Bruck an der Ammer. Inmiddels wordt algemeen aanvaard dat von Bruck, indien niet met absolute zekerheid dan toch naar alle waarschijnlijkheid, in Brugge moet zijn geboren. Het gebruik van de Latijnse vorm *Arnoldus Brugensis* kan evenwel enkel verwijzen naar de stad Brugge. Bovendien woonden volgens het testament van de componist uit 1550 en andere archivalische bronnen zowel één van zijn twee zusters als zijn neef Jane Danel in Brugge.

Samen met zijn illustere voorganger Heinrich Isaac (ca.1450/1455-1517), behoort von Bruck tot de eerste Vlaamse polyfonisten die naar de Duitse gebieden uitzwermden. Zijn muziekopleiding genoot hij in de Neder-

landen. Vermoedelijk vanaf ca. 1506 was hij koraal (koorknaap) aan het hof van de latere keizer Karel V. Hiermee was hij verbonden aan één van de meest prestigieuze Europese muziekinstellingen en waren alle elementen aanwezig voor een bloeiende internationale carrière. In die periode nam Marbrianus de Orto (ca.1460-1529) de leiding over de hofkapel waar. Gezien hij in de opleiding van de koralen een centrale rol speelde, mag de Orto als de leermeester van von Bruck worden beschouwd. Von Bruck bleef aan de hofkapel verbonden tot 1519. Daarna is men het spoor bijster tot 1527, wanneer hij in het bisdom Terwaan tot priester wordt gewijd. In hetzelfde jaar waarin Adriaan Willaert tot kapelmeester van de Venetiaanse San Marcobasiliek werd benoemd, kon ook von Bruck een belangrijk muzikaal ambt verwerven. In de tweede helft van 1527 werd hij immers in Wenen

Arnold von Bruck, *Et exultavit* (superius), in *Trium vocum cantiones centum, à praestantissimis diversarum nationum ac linguarum musicis compositae. Tomi primi* (Nürnberg: Johannes Petreius, 1541)

aangesteld tot kapelmeester aan het hof van aartshertog Ferdinand (de latere koning en keizer Ferdinand I en broer van keizer Karel). Nadat hij er vermoedelijk al korte tijd actief was, volgde von Bruck er de op 9 juni overleden kapelmeester Heinrich Finck (1444/1445-1527) op. Slechts een zestal maanden eerder had men de toen reeds 82-jarige Finck de opdracht toevertrouwd een professioneel en hoogstaand zangersensemble naar internationaal model uit te bouwen. Door het overlijden van Finck kwam deze taak nu op de schouders van de Brugse componist te rusten. Het hoeft dan ook niet

XXIII. ARNOLDVS DE BRVCK.

Pater noster qui es in cœlis qui es in cœ
 lis, sanctifi-
 cetur no mē tu
 um. Adueniat regnū tuum
 adueniat regnū tu
 um, ij Fiat uoluntas tua,
 sicut in cœlo & in terra. ij Panem nostrum
 quotidianum quotidianum quōtidia
 num da nobis hodie ho di

Arnold von Bruck, *Pater noster* (superius), in *Novum et insigne opus musicum, sex, quinque, et quatuor vocum, cuius in Germania hactenus nihil simile usquam est editum...* (Nürnberg: Johan Berg en Ulrich Neuber, 1558-1559)

te verwonderen dat von Bruck heel wat musici in dienst nam die afkomstig waren uit de Lage Landen, een regio waar nagenoeg alle toenmalige wereldlijke en kerkelijke leiders naar believen uit rekruteerden. Hij heeft bijgevolg in niet onaanzienlijke mate bijgedragen tot de aanwezigheid van de Vlaamse polyfonisten en de verspreiding van hun muziek in de Duitse gebieden.

Het ambt als kapelmeester zou von Bruck meer dan achttien jaar lang uitoefenen. Behalve het onderrichten van de koralen, diende hij het professionele zangersensemble dat de dagelijkse vieringen met

gregoriaanse gezangen en meerstemmige muziek opuiusterde, te leiden. Er werd van hem ook verwacht zelf muziek te componeren voor specifieke feestelijkheden. Bij zijn taken kon von Bruck rekenen op de hulp van een vice-kapelmeester, een ambt dat achter-eenvolgens bekleed werd door Stephan Mahu (ca.1480-1541) en de Gentenaar Pieter Maessens (ca.1505-1562). In 1543 reisde von Bruck nog eens terug naar zijn geboortestreek om er zangers voor de hofkapel te rekruteren.

Het oeuvre van Arnold von Bruck is in talrijke drukken en handschriften overgeleverd. Eenmaal aangesteld als kapelmeester in Wenen, blijkt zijn werk zeer geliefd bij (lees: commercieel aantrekkelijk voor) de Duitse muziekdrukkers. Reeds in 1534 plaats Hans Ott zijn werk centraal in een verzameldruk met verder nog composities van Ludwig Sendl en Wilhelm Breitegraser. Hoewel von Bruck in dienst stond van een bij uitstek katholieke vorst, zijn er slechts een twintigtal Latijnse hymnen, magnificats en motetten van zijn hand bewaard gebleven. Hij toont zich hierin een waardige erfgenaam van de Josquingeneratie. Uit zijn vroege periode stamt onder meer een bewerking van Antoine de Févins *Sancta Trinitas*. Eén staatsmotet componeerde hij ter ere van de Poolse ko-

ning Sigismund I; Ferdinands kroning in Keulen in 1531 vormde dan weer de aanleiding tot het schrijven van een *Te Deum*. Opmerkelijk zijn ook enkele twee- tot vierstemmige motetten voor hoge stemmen, die ongetwijfeld als oefeningen voor de koralen van de hofkapel waren bedoeld. Vooral van belang in muziekhistorisch opzicht evenwel is von Brucks bijdrage tot het Duitse geestelijke en wereldlijke *Lied*, met respectievelijk 15 en 20 werken. In deze laatste categorie toont von Bruck zich een meester in het cantus firmus-lied, waarbij de melodie in de tenor door instrumentaal uit te voeren partijen wordt omgeven.

In zijn functie had von Bruck ongetwijfeld intensieve contacten met tijdgenoten-componisten. Tot zijn leerlingen behoorden onder meer de componist Herman Finck (1527-1558) en de muziektheoreticus Johann Zanger (na 1517-1587). Tijdens von Brucks kapelmeesterschap verbleef ook Erasmus Lapidus (Steinschneider, ca.1440/1450-1547) componist en muziektheoreticus, aan het hof in Wenen. Caspar Copus, cantor aan de Weense Stephansdom, droeg in 1550 een *Solve Regina* op in gratiam *Arnoldi de Bruck*.

Zoals zovele componisten cumuleerde von Bruck zijn mandaat als kapelmeester met enkele kerkelijke benedicties. Dat hem dergelijke functies werden aangeboden kan alleen maar getuigen van zijn maatschappelijk hoog ingeschatte positie. Zo was hij de houder van een altaar in de Weense Sint-Stephansdom, waarvoor hij ook enkele werken componeerde. In Linz bezat hij aan de Dom sinds 1543/1544 het lucratieve *Beneficium Sanctae Trinitatis* en aan de kathedraal van Ljubljana (1528-1548), Zagreb (vanaf 1529) en Laas (vanaf 1531) kon hij een prebende als kanunnik in de vrucht slijpen. Een andere unieke blijk van eer ten slotte is zijn beeltenis op een gedenkmunt door Ludwig Neufarer vervaardigd in 1536

Op 31 december 1545 werd von Bruck aan het hof op pensioen gesteld, maar achter de schermen bleef hij nog zeer actief. Pas op 6 februari 1554 overleed hij in het Oostenrijkse Linz, na een lange en zeer vruchtbare carrière.

Marcus Gheeraerts (1521-ca.1587)

Een enigmatische renaissancekunstenaar

Ludo Vandamme

Marcus Gheeraerts belichaamt de nieuwe wereld van de 16de eeuw. De vernieuwing zowel van kerk en religie als van de kunsten bepaalde zijn leven en werk. Dit alles droeg in brede kringen belangstelling weg. Vandaag kan het onderzoek vooral terugvallen op de studies van A. Schouteet (1941, ²1985) en E. Hodnett (1971). E. Tahon bracht in 1998 een nieuwe synthese naar aanleiding van de Brugse tentoonstelling 'Brugge en de Renaissance'. Dit alles kan niet verhinderen dat veel in Gheeraerts' leven en werk nog steeds onzeker, onduidelijk of onbekend is. Hij blijft een enigmatische figuur. Met zijn Brugs stadsplan (1562) is hij manifest aanwezig in vele hedendaagse huiskamers, maar wat hem in zijn leven echt heeft gedreven, blijft ongrijpbaar. Gheeraerts wacht bijgevolg nog steeds op de historische kunstmonografie die hij meer dan verdient.

De jonge jaren

Gheeraerts groeide in Brugge op in het ambachtelijk kunstenaarsmilieu van de eerste helft van de 16de eeuw. Het lokale schildersmilieu stond hoog aangeschreven om de hoge kwaliteit en de vakkennis, verweven binnen de traditionele structuren van het middeleeuwse ambachtswezen. De technische, stilistische en iconografische vernieuwingen van de Renaissance vonden slechts geleidelijk ingang. In elk geval bleef Brugge een kunststad die kunstenaars op zoek naar emplooi aantrok.

Ook Marcus' vader, de schilder Egbert Gheeraerts, begaf zich rond 1516 vanuit de Noordelijke Nederlanden naar Brugge. Hij huwde er een poortersdochter en kon er als meester binnen het schildersambacht ('ambacht van beelden- en zadelmakers') vrij zijn

beroep uitoefenen. Korte tijd later, op het einde van 1521, overleed Egbert. Zijn weduwe bleef achter met een zontje van enkele weken: Marcus.

Het Noord-Nederlandse schildersmilieu in Brugge vormde duidelijk het meest dichte sociale netwerk waarin dit jonge gezin verkeerde. Als voogd voor de jonge Marcus werd onder meer Albert Cornelis aangesteld, een schilder met een groot en productief atelier, waarvan Albert Schouteet een Noord-Nederlandse herkomst 'zeer waarschijnlijk' acht. Zijn moeder huwde opnieuw met de schilder Simon Pieters, vermoedelijk eveneens uit de Noordelijke Nederlanden en wellicht een vriend des huizes. Simon overleed in 1557.

Dit artistieke milieu bestemde Marcus Gheeraerts voor om kunstenaar te worden. In 1558 werd hij in Brugge meester en uit zijn vroege werk blijkt een combinatie van hoge kwaliteit, veelzijdigheid en technisch vernuft. Hij is een uitstekend tekenaar die perfect de etstechniek beheerst, hij stapt in de lange traditie van de Brugse paneelschilderkunst en met zijn stadsplan van Brugge getuigt hij van een verbluffend technisch inzicht. In al deze disciplines verwerkt hij de verworvenheden van de Renaissance. Aan dit veelzijdig kunstenaarschap gaat dertig jaar leerproces vooraf. Dit 'verborgen' leven van Gheeraerts is tot op heden niet gereconstrueerd. Vanzelfsprekend liggen een aantal hypotheses voor de hand, zoals het Brugse schildersmilieu met de werkplaatsen van zijn stiefvader en Albert Cornelis, de Antwerpse kunstwereld door heel wat Bruggelingen gefrequentieerd en in het bijzonder bekend als het Mekka van de Europese prentkunst, het grote Brusselse atelier van Barend van Orley, of zelfs een Italiaans verblijf zoals gesuggereerd door Antoon Sanderus.

Gezien de lange periode waarin Gheeraerts niet in Brugse documenten voorkomt, lijkt het aannemelijk dat hij op verschillende

plaatsen met onderscheiden artistieke tradities in aanraking kwam. In elk geval bood Antwerpen alle kansen aan aankomend talent als dat van Gheeraerts. Later blijkt steeds opnieuw hoe hij zich in de Scheldestad duidelijk op vertrouwd terrein begaf. E. Hodnett, die Gheeraerts grafisch oeuvre doorlichtte, ziet in zijn etsen de invloed van Hiëronymus Cock (ca. 1510-1570). Cock gold als de spilfiguur van een bloeiende prentenproductie en -handel in de Scheldestad. Ook zijn cartografische knowhow kan Gheeraerts in Antwerpen hebben opgedaan. In elk geval blijven ook later een aantal coryfeeën van de Antwerpse intellectuele en artistieke scène Gheeraerts' leven doorkruisen. Zo solliciteerden zowel Abraham Ortelius als Johannes Vivianus bij Gheeraerts naar een inscriptie in hun Liber Amicorum (1577/78) en werkte hij in opdracht ontwerpen uit voor prentenreeksen die Antwerpse uitgevers zoals Filips Galle en Gerard de Jode op de markt brachten. Wellicht kwam ook de opdracht voor het grote stadsplan van Brugge (1561) via dit Antwerpse milieu bij Gheeraerts terecht. In eerste instantie had het Brugse stadsbestuur daartoe immers de grote Antwerpse uitgever Willem Silvius benaderd.

Leven en werken in Brugge, 1558-1567

Toen Marcus' stiefvader in 1557 overleed, kwam hij naar zijn geboortestad terug. Hij huwde Johanna Struve en nam als meester in het schildersambacht wellicht de schilderswerkplaats van Simon Pieters over. Als veelzijdig kunstenaar kreeg Gheeraerts uit verschillende hoeken opdrachten en ontwikkelde hij eigen kunstprojecten.

In 1561 ontving hij de belangrijke opdracht om het drieluik « Christus aan het kruis » af te werken, dat in dat jaar naar Brugge kwam. Het was begonnen door de Brusselse kunstenaar Barend van Orley en aanvankelijk bestemd voor de grafkerk van Margaretha van Oostenrijk in Brou (Savoie). Margaretha van Parma gaf het een nieuwe bestemming in het hoogkoor van de Brugse Onze-Lieve-Vrouwekerk, waar het een plaats kreeg bij de herinrichting van de praalgraven

Triptiek met de 'Passie van Christus', begonnen door Bernard van Orley, afgewerkt door Marcus Gheeraerts (1561-66), hersteld door Frans II Pourbus. Brugge, O.-L.-Vrouwekerk [Foto: H. Maertens / Brugge, Stedelijke Musea]

van Maria van Bourgondië en van Karel de Stoute. Dit altaarstuk bevindt zich nog steeds in situ. Ook de decoratie van de custoden en de omheining van deze graven kwamen vervolgens Gheeraerts toe.

De volgende jaren schilderde Gheeraerts werk op paneel en doek bestemd voor kerkelijke instellingen in Brugge (opnieuw de Onze-Lieve-Vrouwekerk, het minderbroedersklooster) en andere steden in Vlaanderen (Sint-Elooiskerk in Duinkerke). Van opdrachten voor particulieren of werk voor de vrije markt is niets bekend. Toen Gheeraerts' bezittingen in 1567 onder de hamer kwamen, trof men drie schilderijen in zijn atelier aan; twee andere had hij in veiligheid gebracht bij een vriend. Deze werkstukken werden openbaar verkocht en de opbrengst verdween in de vorstelijke schatkist.

Karel van Mander stipte aan dat Gheeraerts vooral als landschapsschilder een grote faam genoot. Van het geschilderde oeuvre is er vandaag evenwel nauwelijks iets bewaard. Een aantal werken ('De triomferende Christus': Brugge, Memlingmuseum) kunnen wel op onzekere gronden aan hem worden toegeschreven.

In 1561 benaderde het Brugse stadsbestuur Gheeraerts met een project dat hem onsterfelijk zou maken: een groot stadsplan van Brugge. Op 10 platen etste hij de straten, monumenten, huizen en tuinen van de stad met een verrassende topografische precisie: een Europese primeur. De nauwgezetheid waarmee hij de Brugse binnenstad in kaart bracht, steekt schril af tegen de 'verbeelding' waarmee de korte verbinding van Brugge met de zee werd weergegeven. Dit plan kaderde immers in een propagandaprogramma van de stad Brugge naar aanleiding van waterwerken die de stad als zeehaven nieuwe kansen dienden te geven. Dit verklaart ook de verbluffend korte termijn waarmee Gheeraerts deze opdracht tot een goed einde bracht (juni 1561-september 1562). Kort daarop verwierf hij alle rechten op deze kaart en kon hij afdrukken voor eigen rekening in de handel brengen. Reeds in 1564 werd in het spoor van de internationale handelscontacten een exemplaar aangetroffen in Sevilla in Zuid-Spanje.

Zijn grafisch talent en de perfecte beheersing van de etstechniek wendde Gheeraerts enkele jaren later aan bij de uitgave

van 'De warachtighe fabulen der dieren' in 1567, gedrukt door de Brugse boekdrukker Pieter de Clerck. Het betreft een fabelboek met 106 fabelen, telkens gekoppeld aan een emblematische voorstelling en voorzien van een geëtste illustratie. Meteen was dit het eerste Nederlandstalige embleem-fabelboek en volgden er bewerkingen in het Latijn, Frans en Duits en in Vondels 'Vorsteijckce warande der dieren' (1617). Dankzij zijn gezag als kunstenaar en ondernemer slaagde Gheeraerts erin het Brugse artistieke milieu voor dit project te winnen. In het bijzonder geldt dit voor zijn vriend en stadsgenoot Eduard de Dene, behorend tot de top van de toenmalige Vlaamse rederijerswereld. De Dene zorgde voor zowel de bewerking van de fabels als de modieuze emblematische bewerking. Maar het succes van de 'fabulen' is vooral terug te voeren op de ontzettend kunstige illustraties. Gheeraerts' realisme en compositorisch vernuft zorgden voor ruim honderd meesterwerkjes. Zijn originaliteit ging hand in hand met een uitstekende kennis van wat in dit genre op de Europese markt aanwezig was.

Marcus Gheeraerts was als kunstenaar bijzonder succesvol en dat maakte hem tot een vermogend man. Alleen al de opdrachten voor de Onze-Lieve-Vrouwekerk (1561-1566) beliepen 528 pond tournois. De commercialisering van het Brugse stadsplan was in zijn handen en het 'Fabulen'-project werd door hem gefinancierd en gecoördineerd. Dit alles vertaalde zich nauwelijks in materiële rijkdom. Hij bezat geen eigen huis en ook geen andere onroerende bezittingen. Zijn woonhuis omvatte op de benedenverdieping een woonkamer, een keuken en een slaapkamer, alles schraars gemeubileerd. Op de eerste verdieping waren er twee kamers die wellicht als atelier fungeerden. De situatie van het woonhuis in de Brugse binnenstad is niet bekend.

In de ban van de religie

In 1566, het Wonderjaar met hagenpreken en beeldenstorm, manifesteerde Marcus Gheeraerts zich openlijk als behorende tot de 'nieuwe religie'. Hij had de oude kerk de rug toegekeerd maar het is geen uitgemaakte zaak of hij zich tekende tot de gereformeerde gemeente die zich in de loop van

de jaren zestig in Brugge had georganiseerd. In de Nederlanden hield de vorst sterk de hand aan de rooms-katholieke orthodoxie en werd elke vorm van religieuze dissidentie repressief benaderd. Niettemin ontwikkelde zich in de jaren zestig een goed gestructureerd netwerk van calvinistische gemeenten, met predikanten en kerkenraden, terugvallend op een eigen geloofsbelijdenis en discipline. In 1566, toen vanuit Brussel signalen kwamen dat de repressieve religiepolitiek tijdelijk werd opgeschort, ontwikkelde het calvinisme zich landelijk tot een massabeweging die uitliep op de Beeldenstorm en een restrictieve erkenning. De repressie die met de komst van de hertog van Alva en de oprichting van de Raad van Beroerten (1567) daarop volgde, trof ook Marcus Gheeraerts. Hem werd ten laste gelegd het Brugse protestantisme met woord en beeld te hebben ondersteund. Marcus had een tekening gemaakt en laten circuleren 'ten schimpe van de coninklike Majesteit, den Paus ende vande katholyccquen'. Tevens was hij woordvoerder geweest van de protestantse gemeente voor de Brugse stadsmagistraat om een gevangen geloofsgenoot vrij te pleiten. Deze arrestatie was gebeurd tijdens een grimmige confrontatie tussen stadswachten en nieuwgezinde predikatiegangers die na afloop van hun predikatie buiten de stadsomwalling, opnieuw de stad binnenkwamen. Hij trad eerder op als tussenpersoon dan als lidmaat van de Brugse calvinistische gemeente. Op basis van deze feiten, ingewonnen door commissarissen van de Raad van Beroerten in de tweede helft van 1567 werd Gheeraerts in het voorjaar 1568 gedaagd in Brussel. Intussen was hij naar Londen gevlucht en op 30 maart 1568 vonnisten de hertog van Alva en de Raad van Beroerten hem tot eeuwige verbanning uit de landen van de koning en de confiscatie van zijn bezittingen.

De diaspora, 1567-1587

Marcus vestigde zich met zijn oudste, gelijknamige zoon in Londen; zijn vrouw bleef in Brugge achter. Ze voerde een hard gevecht om haar aandeel in de geconfisqueerde bezittingen veilig te stellen maar overleed kort daarop, in 1571, wellicht verarmd en zonder inkomen. Kort voor haar dood verkocht ze nog de etsplaten van de 'Fabulen' aan Christoffel Plantijn in Antwerpen. Het was de start van een reis van meer dan honderd jaar langs talrijke drukkerswerkplaatsen tot ze uiteindelijk uit het gezichtsveld verdwenen. De koperplaten van het stadsplan bleven langer in de familie en werden in 1600 door een stiefbroer van Marcus aan de stad Brugge verkocht.

Na het overlijden van Johanna Struve trok hun dochttertje, dat in Brugge bij de moeder was gebleven, ook bij haar vader in Londen in. Marcus huwde er nog hetzelfde jaar met Suzanna, de dochter van de Antwerpse schilder Jan de Crits; zij kregen samen drie kinderen. Marcus bleef bedrijvig in de kunstwereld en ontving opdrachten van de hoogste kringen. Zo wordt de 'Processie van de Orde van de Kousenband' (1576); een indrukwekkende ets gespreid over talrijke platen, aan hem toegeschreven (ontwerp en ets). Verder richtte hij zich naar de portretschilderkunst en leefde hij zich uit in de boekillustratie, een oude liefde. Over zijn artistiek werk in Londen is evenwel weinig met zekerheid te reconstrueren.

In Londen vonden de meeste Bruggeelingen elkaar binnen de Nederlandstalige vluchtelingengemeente. Deze gemeente stond bekend om zijn rechtlijnigheid en discipline. Marcus maakte daar geen deel van uit; toen hij in 1570 voor de kerkenraad een geschil aankaarte werd uitdrukkelijk vermeld 'dat oock Marcus van de ghemeinte niet en was'.

Wat bekend is over zijn optreden zowel in Brugge als in Londen laat vermoeden dat Gheeraerts geen lidmaat was van de gereformeerde kerk. Hoe langer hoe meer wordt duidelijk dat de 16de-eeuwse reformatie een bij uitstek pluriform karakter droeg en dat een brede stroming opkwam voor individuele geestelijke vrijheid en bewust afstand nam van kerkelijke organisaties. Het lijkt erop dat Marcus Gheeraerts met dit 'libertinisme' moet worden geassocieerd. Eerder werd zelfs affiniteit met het Huis der Liefde gesuggereerd. Binnen de brede spirituele richting had zich immers een 'familistische' groep geprofileerd, internationaal georiënteerd, met een sterk eschatologisch bewustzijn en een christelijk-stoïsch levensgevoel. Vooral enkele Antwerpse contacten van Gheeraerts met Abraham Ortelius voorop maakten er deel van uit. Het blijft aftasten hoe de spirituele zoektocht van Gheeraerts zich heeft ontwikkeld tot een positie buiten de georganiseerde kerkelijke structuren. Documentaire bronnen zijn op dat vlak uitgeput. Het is aan te bevelen zijn artistiek oeuvre vanuit deze invalshoek aan een nieuw onderzoek te onderwerpen.

Even terug in het land

Het lijkt erop dat Gheeraerts de Pacificatie van Gent (1576) heeft aangegrepen om opnieuw naar de Zuidelijke Nederlanden terug te keren. Vlaanderen en Brabant gingen nu mee in de Opstand tegen Spanje en de massaal terugkerende vluchtelingen vonden een plaats in de nieuwe politieke en religieuze kaders. Dit concretiseerde zich in o.m. Brugge en Antwerpen in de zogenaamde 'calvinistische republieken' (1577/78-1584/85).

Onmiddellijk na de Pacificatie leidde Gheeraerts een proces in voor de Brugse schepenbank om achterstallig loon van een opdracht uit de vroege jaren zestig te recupereren. Kort daarop liet hij zich inschrijven in het Sint-Lucasgilde in Antwerpen en zocht hij opnieuw de hem vertrouwde artistieke kringen in Brugge en Antwerpen op. Uit een brief van 22 juni 1582 van Hubertus Goltzius in Brugge aan Abraham Ortelius in Antwerpen blijkt dat Marcus Gheeraerts als een verbindingspersoon tussen beide steden fungeerde.

In de Scheldestad opereerden kapitaalkrachtige uitgevers van prenten die ontwerpers, tekenaars en graveurs aan het werk zetten. Er zijn prentenreeksen bewaard uitgegeven door onder meer Gerard de Jode, Filips Galle en Johannes Sadeleer waarvan Gheeraerts de tekeningen leverde. Misschien werkte hij in deze periode intens met deze uitgevers samen. Gheeraerts toont zich hier opnieuw een veelzijdig renaissancekunstenaar die zowel religieuze ('De Passie', 'Tafereelen uit het leven van Christus'), antieke ('De werken van Hercules') als allegorische ('De vier continenten', 'De vier elementen') thema's aankan. Van een reeks natuurprenten zijn nog vijf tekeningen van hem bewaard. De realistische weergave van fauna en flora getuigt van een groot observatievermogen dat ook al bij de 'Fabulen' naar voor kwam. Wellicht deed Gheeraerts daartoe dierentuinen en rariteitenkabinetten aan; daar tegenover staat dan weer dat sommige composities aansluiten bij picturale voorbeelden (Conrad Gessner, Pierre Belon) die hij binnen handbereik had.

Het einde: opnieuw Londen

Tijdens de periode van de Opstand stonden de Nederlanden in nauw contact met Londen en de vluchtelingengemeente aldaar. Misschien reisde ook Gheeraerts geregeld op en af. Pas na 1585, de Val van Antwerpen, wordt hij opnieuw in Londen gesitueerd. De laatste vermelding daar is op 14 augustus 1586. Kort daarop is hij er overleden. Zijn gelijknamige zoon bouwde in Engeland een succesvolle artistieke loopbaan uit, onder meer als hofschilder. Ook hij overleed in Londen in 1635 of 1636.

Simon Stevin (1548-1630)

Vlaamse leermeester van een Nederlandse prins

Jozef T. Devreese en Guido Vanden Berghe

De meeste mensen die hebben gestudeerd, kennen Simon Stevin vooral als de geleerde die de decimale breuken heeft geïntroduceerd, waar later het decimale systeem van maten en gewichten uit is gegroeid. Hij was de bedenker van heel wat technische vernieuwingen. Voor zijn tijdgenoten was zijn bekendste uitvinding een zeilwagen voor 28 passagiers, die op het strand tussen Scheveningen en Petten ettelijke ritten uitvoerde.

Voor wie minder vertrouwd is met Simon Stevin, kunnen we zeggen dat hij in 1548 in Brugge werd geboren, als de onwettige zoon van Anthuenis Stevin en Catelyne vander Poort. Uit recente studies blijkt dat zijn vader misschien de jongste zoon van een burgemeester van Veurne was. Zijn moeder was een dochter uit een leperse burgerfamilie met calvinistische neigingen. Later trouwde ze met een koopman van tapijten en zijde.

Er is heel weinig bekend over de jeugd en de opvoeding van Stevin. Hij begon in Antwerpen te werken als boekhouder en kassier bij één van de handelsmaatschappijen, waar hij de handelstechnieken leerde kennen. In 1577 aanvaardde hij een betrekking bij de financiële administratie van Brugge (Brugse Vrije). Een paar jaar later duikt hij op in de archieven van de volkstelling in Leiden, maar het is nog niet bekend waarom hij naar het noorden emigreerde. Mogelijk had hij een afkeer van de Spaanse onderdrukking in het zuidelijke deel van de Lage landen, of misschien had hij sympathie voor de protestantse ideeën. In 1583 komt Stevin voor op de rol van de pas opgerichte Universiteit van Leiden, waar ook de jonge Maurits, prins van Oranje lessen volgt.

Tussen de twee ontwikkelt er zich een levenslange vriendschap. Voor prins Maurits was Stevin een uitstekende leermeester en later een bekwame en loyale raadsman. In ruil kon Stevin steeds op de steun en bescher-

ming van zijn prinselijke vriend rekenen. Prins Maurits werd in 1584 tot stadhouder van Holland en Zeeland verkozen en hij stelde Stevin aan als zijn persoonlijke leraar. Volgens sommige bronnen was Stevin Kwartiermeester-generaal van het Staatse Leger. Onlangs werd in het Rijksarchief van Den Haag een journaal en bijbehorend register ontdekt. Dat register, uit 1604, werd geïdentificeerd als de toepassing van Stevins ideeën over de 'prinselijke' boekhouding en bevat de vermelding van Stevins jaarsalaris: 600 gulden. Dat ruime salaris wijst erop dat Stevin

aan het hof van de prins een hoge status genoot. Op initiatief van de prins richtte Stevin aan de Universiteit van Leiden een ingenieursopleiding op, die als bijzonderheid had dat de lessen in het Nederlands (Nederduyts) werden gegeven. Verschillende auteurs wijzen erop dat Stevin uitvoerig door Europa heeft gereisd. Helaas bestaan er alleen maar onrechtstreekse bewijzen van zijn reizen, zoals bijvoorbeeld plattegronden van steden en havens, die in zijn werken zijn opgenomen. Van de vele reizen die hij vermoedelijk heeft gemaakt, is er maar één gedocumenteerd. Het betreft een reis naar Dantzig (in het huidige

Oliever schilderij van Simon Stevin uit de Universiteitsbibliotheek in Leiden

Polen), waar Stevin was uitgenodigd om als expert zijn advies te geven over havenwerken. Omstreeks 1614 huwt Stevin met de jonge Catharina Cray. Ze krijgen samen vier kinderen: Frederic, Hendrik, Susanna en Levina. Zijn tweede zoon, Hendrik, publiceerde postuum een aantal werken van zijn vader. Stevin overleed in Den Haag ergens tussen 20 februari en begin april 1620, vermoedelijk in zijn huis in de Raamstraat, dat hij in 1612 voor 3800 gulden had gekocht.

Stevin bekleedt in de geschiedenis van de Lage Landen een bijzondere plaats. Er zijn heel wat pleinen en straten naar hem genoemd. In zijn geboortestad Brugge werd in 1846 een bronzen standbeeld van Stevin onthuld, wat gepaard ging met een groots feest. Er zijn ook ontelbare Simon Stevin Genootschappen, van de meest uiteenlopende aard. Zo zijn er in Nederland en België Simon Stevin zeilclubs, is er een Simon Stevin studentenorganisatie voor ingenieurs in de elektromechanica aan de Technische Universiteit Eindhoven, zijn er verschillende observatoria naar hem genoemd, is er een Simon Stevin technisch instituut voor architectuur, gezondheidswetenschap en management, en ook een Simon Stevin Stichting die de studie, het behoud en de restauratie van vestingen wil bevorderen.

Bovendien is de invloed van Stevin op verschillende wetenschappelijke organisaties en instanties vandaag de dag duidelijk. Zo bestaat er een internationaal Simon Stevin uitwisselingsprogramma tussen acht departementen voor wetenschapsgeschiedenis in Nederland, Engeland en Noord-Amerika. Ieder jaar looft de Nederlandse Technologiestichting STW de prestigieuze titel 'Simon Stevin meester' uit aan een vooraanstaande onderzoeker op het vlak van technologie. De titel gaat vergezeld van de mooie som van 1 miljoen gulden. Op de webstek van de BBC, in de onderwijsafdeling, zijn er onder de kop 'plaatselijke helden' vier pagina's gewijd aan Simon Stevin. Ook vermeldenswaard is het Belgische wetenschappelijke tijdschrift 'Simon Stevin, wis- en natuurkundig tijdschrift', dat nu bekend is als het Tijdschrift van de Belgische Mathematische Vereniging. Simon Stevin wordt door vooraanstaande auteurs vermeld op een lijst van een tiental historische figuren van wie het werk, de visie en

Het huis van Simon Stevin in de Raamstraat in Den Haag

de technische kennis de computers van vandaag mogelijk hebben gemaakt. Hij wordt in één adem genoemd met figuren als Pascal, Babbage, Hollerith, von Neumann, Zuse, enzovoort. 'De Thiende' van Stevin staat op de beroemde Philadelphialijst 'Printing and the Mind of Man', die boeken op de voorgrond plaatst die een belangrijke invloed hebben gehad op de evolutie van de westerse beschaving. Er dient op gewezen te worden dat er voor de 16de eeuw maar 65 boeken zijn opgenomen. Bij de herdenking van de 400ste geboortedag van Stevin, in 1948, wijdde de Belgische Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten een volledig nummer van 112 pagina's aan Simon Stevin. In 1995 werd een tentoonstelling rond het werk van Stevin opgezet in de Biekorf, de stadsbibliotheek van Brugge, waar heel wat unieke historische manuscripten worden bewaard. In 1998 werd een tentoonstelling over Stevin opgezet door de Centrale Bibliotheek van de Universiteit Gent, waarin werken van Stevin die in het bezit zijn van de bibliotheek werden geconfronteerd met die van zijn tijdgenoten. De catalogi die voor die twee tentoonstellingen werden gepubliceerd, geven een goed overzicht van onze huidige kennis over de grote wetenschapper en uitvinder. Op 11 en 12 december 1998 werd er in Brugge onder de titel 'Simon Stevin Bruggelinck' een symposium georganiseerd door de auteurs van dit stuk en Dr. C. van den Heuvel, toen van Den Haag en nu van Maastricht. Specia-

listen uit Nederland, Denemarken en België gaven er uiteenzettingen over het belang van Stevin voor de wetenschap en de technologie.

In de laatste vijftig jaar zijn er geregeld publicaties verschenen over Stevin. Het zou ons te ver leiden om ze allemaal te citeren, en we beperken ons hier tot een aantal van de belangrijkste. Een van de bekendste Nederlandse wetenschapshistorici, E.J. Dijksterhuis, publiceerde samen met een aantal collega's een zeer uitgebreide studie van de verzamelde werken van Stevin, waarin een groot deel van zijn werk wordt gereproduceerd, van commentaar voorzien en in modern Engels vertaald. Dirk Struik, een Nederlandse wiskundeprofessor aan het MIT (V.S.) geeft zijn persoonlijke kijk op de wetenschap in de Gouden Eeuw en besteedt daarbij een belangrijk deel aan Stevin. In 'Geschiedenis van de wetenschappen in België van de Oudheid tot 1815' wordt uitvoerig naar de werken van Stevin verwezen, met name in de bijdrage van Prof. Paul Bockstaele voor dit werk.

Vandaag de dag bestaat er nog steeds een grote belangstelling voor de bijdragen van Stevin die sinds lange tijd erkend zijn als pionierswerk. Eén van de eerste boeken die Stevin publiceerde, was 'Tafelen van Interest' (1582) waarin voor het eerst in West-Europa interesttabellen publiek werden gemaakt. Voor die tijd waren er alleen maar manuscripten beschikbaar, die voor erg hoge prijzen werden verkocht aan handelaars, kooplieden en bankiers. Stevin was zonder enige twijfel de eerste die een volledige beschrijving introduceerde van decimale breuken en de bewerkingen die je ermee kunt uitvoeren, in een boekje dat de titel 'De Thiende' (1585) draagt. Het werk handelt ook over de praktische toepassing van decimale breuken in de landmeetkunde, bij maten en gewichten en bij de onderverdeling van munten. De Engelse vertaling van Robert Norton (Londen, 1608), 'Disme, The Art of Tenths or Decimal Arithmetic. Invented by Simon Stevin' was een inspiratiebron voor Thomas Jefferson toen hij voor de jonge Verenigde Staten een decimaal monetair stelsel voorstelde. Tegenwoordig wordt een tiende van een dollar dan ook nog steeds een 'dime' genoemd. De Schotse wiskundige en theologische auteur, John Napier, was geïnspireerd door het werk

van Stevin toen hij de de logaritmen uitvond. In zijn natuurkundig werk was Stevin werkelijk de bron van nieuwe, innovatieve ideeën. De studie van de statica van de vaste lichamen wordt uiteengezet in 'De Beghinselen der Weegconst' (1585). Dit werk bevat het legendarische 'cloodcrans'-theorema, een ingenieus gedachten-experiment waarin de evenwichtsvoorwaarde voor gewichten op een hellend vlak wordt afgeleid. Dankzij dit theorema slaagde Stevin erin om tot de wet van de samenstelling van twee samenwerkende krachten te komen. In 'De beghinselen des Waterwichts' (1586) gaf Stevin een verbeterd bewijs van de wet van Archimedes over de opwaartse kracht die inwerkt op een lichaam dat in een vloeistof is ondergedompeld. Hij slaagde er ook in om de kracht te berekenen die een vloeistof uitoefent op de bodem en op de wanden van het vat waarin ze zich bevindt. En dat bracht hem tot de formulering van de zogenoemde hydrostatische paradox, vele jaren voor Blaise Pascal dat ook deed, hoewel de paradox meestal aan deze laatste wordt toegeschreven. In 1586 publiceerde Stevin zijn experiment waarin twee loden ballen, de ene 10 keer zwaarder dan de andere, van de kerktoren in het Hollandse Delft vielen, en daarbij in dezelfde tijdsduur de afstand van negen meter aflegden. Zijn publicatie hierover kwam drie jaar voor de eerste verhandeling van Galileo over de zwaartekracht en achttien jaar voor Galileo's theoretische werk over vallende lichamen.

Vanaf 1590 werkte Stevin voornamelijk in dienst van Prins Maurits. In dit verband was de tentoonstelling die onlangs in het Rijksmuseum in Amsterdam werd gehouden onder de titel 'Maurits, prins van Oranje' erg verhelderend om de interactie tussen Stevin en Maurits beter te begrijpen. De catalogus van de tentoonstelling gaat heel erg gedetailleerd in op deze relatie. De meeste publicaties van Stevin na 1590 behandelen onderwerpen die belangrijk zijn voor Maurits of voor de natie. In 1590 publiceerde hij een werk met als titel 'Vita Politica. Het Burgherlick Leven', waarin hij uiteenzet dat een burger, als een goede onderdaan, de wetten van de overheid hoort te respecteren. Op dat moment begon de Republiek der Nederlandse Provincies gestalte te krijgen, en Stevin gebruikte deze publicatie met het oog op orde en regelmaat. In dezelfde geest publiceerde Stevin twee boeken die praktisch nut hadden om het land te verdedigen en de vloot uit te breiden. In 'De Stercktenbouwing' (1594) paste hij het nieuwe Italiaanse systeem voor de bouw van vestingen aan de geografische omstandigheden en de beschikbare middelen van de Lage Landen aan. Zo komt het dat de naam van Stevin verbonden blijft met de zo-

genoemde oude Nederlandse methode van vestingbouw. Het boek werd waarschijnlijk gebruikt als cursusmateriaal in de ingenieurschool van Leiden. In het tweede boek, 'De Havenvinding' (1599) beschrijft Stevin hoe men een plaats op aarde kan bepalen aan de hand van de geografische breedtegraad en de magnetische afwijking van de kompasnaald. Deze techniek bleek erg belangrijk te zijn voor de schepen van de 'Verenigde Oost-Indische Compagnie' (VOC), die een handelsmonopolie had ingesteld tussen het (Verre) Oosten en West-Europa. Tussen 1605 en 1608 werden de lessen die Stevin aan prins Maurits gaf in de verschillende wetenschappen (steilkunde, aardrijkskunde, sterrenkunde, boekhouden, statica en hydrostatica, perspectief, enz.) gebundeld en uitgegeven onder de naam 'Wisconstighe Ghedachtenissen'. In 1617 verscheen de laatste publicatie van Stevin: een dubbel boek met 'Castrametatio, dat is Legermeting', waarin hij beschrijft hoe je een goed georganiseerd militair kamp moet op- en inrichten, en 'Nieuwe Maniere van Stercktebou door Spilsluysen', waarin hij beschrijft hoe je speciale sluizen, die hij net had uitgevonden, moet gebruiken in defensiewerken, vooral om de vestinggrachten op de gewenste diepte te houden door het toepassen van spui-technieken.

Naast de bekende aspecten van het werk van Stevin, is er tegenwoordig een groeiende appreciatie voor de minder verspreide bijdragen. In 'De Spiegheeling der Singconst', een manuscript dat in 1884 door Bierens de Haan opnieuw werd ontdekt, geeft Stevin als eerste een correcte theorie over de indeling van het octaaf in twaalf gelijke intervallen. In 'Van de Verschaeuwing', een deel van 'Wisconstighe Gedachtenissen' behandelt Stevin de perspectiefleer en bouwt hij als eerste voort op het pionierswerk van Guidobaldo del Monte. Hij formuleerde fundamentele en nieuwe theorema's over projecties. Een aantal daarvan wordt onder zijn naam opgenomen in de mathematische werken van vooraanstaande wiskundigen. Er wordt ook heel wat aandacht besteed aan de invloed van Stevins denkbeelden op het vlak van de architectuur, de huizenbouw en de stadsplanning. Zijn ideeën over deze onderwerpen beschrijft hij in 'de Huysoidening' en 'Stedenoirdening',

die deel uitmaken van de 'Materiae Politicae, Burgherlike Stoffen', die de zoon van Stevin, Hendrik, in 1649 publiceert. Het materiaal is maar een klein deeltje van een uitgebreider boek, 'Huysbou', dat Stevin op stapel had staan maar nooit heeft gepubliceerd. Hoofdstukken van het manuscript van 'Huysbou' werden gedeeltelijk opgenomen in het Journaal van Isaac Beeckman en werden in 1905 in het Rijksarchief van de provincie Zeeland ontdekt. Ze tonen aan dat de ideeën van Stevin over de burgerlijke architectuur in zijn tijd belangrijk waren.

De meeste werken van Stevin werden in het 'Nederduyts' gepubliceerd. Het was een doelstelling van Stevin om de wetenschap en de technologie toegankelijk te maken voor niet-academici die geen Latijn kenden, maar wel een zeker begrip hadden van de wetenschap en de technologie. In de inleiding van 'De Thiende' geeft hij een opsomming van de mensek voor wie hij dit werk schrijft: sterrenkijker, landmeters, tapijtwevers, wijnpeilers, murmeesters en alle soorten handelaars. Hij schetste zijn ideeën over de Nederlandse taal uit oerig in zijn 'Uytspraeck vande Weerdicheyt der Duytsche Tael', dat hij als een inleiding bij 'De Weeghconst' schreef. Voor Stevin was 'Nederduyts' een uitmuntende taal om ideeën, en vooral wetenschappelijke gedachten, in uit te drukken, omdat ze korte woorden heeft en makkelijk woorden kan combineren. Stevin heeft grote verdiensten aan de verrijking van de Nederlandse taal met nieuwe woorden of combinaties van bekende woorden om er hun Latijnse tegenhangers mee te vertalen. Een typisch voorbeeld is het Nederlandse woord voor mathematica, 'wiskunde', wat is afgeleid van 'wisconst'. M. Kool [1992] heeft de kwestie van de neologismen en semantische neologismen die Stevin op het vlak van de rekenkunde heeft geïntroduceerd, zorgvuldig geanalyseerd.

Stevin stond bij zijn tijdgenoten en beroemde wetenschappers zeer hoog aangeschreven. Dat blijkt duidelijk uit de geschriften van Willebrord Snellius, William Gilbert, Isaac Beeckman, Constantijn en Christiaan Huyghens en Adrianus Romanus (Adriaan van Roomen). De laatste prees Stevin om zijn statica en zijn zeilvagen. Beeckman reproduceerde in zijn Journaal een aantal van de manuscripten van Stevin, die hij van diens weduwe had geleend. Hugo de Groot toonde ook een grote achting voor het werk van Stevin. Later werd vol bewondering naar het werk van Stevin verwezen door niemand minder dan Lagrange in de 'Traité de Mécanique analytique', door Ernst Mach in zijn 'Die Mechanik in Ihre Entwicklung Historisch-Kritisch Dargestellt' en door Feynman in zijn beroemde 'Feynman Lectures'.

Anselmus Boetius De Boodt (1550-1632)

Brugs humanist aan het Hof van Oostenrijk

Marie-Christiane De Boodt-Maselis

Met hun stevige buitenlandse handel uit het verleden is het niet verwonderlijk dat Brugse families als De Boodts interessante relaties opgebouwd hadden. Gesproken uit een oud adellijk magistratengeslacht, dat van Dordrecht naar Brugge kwam, toen de Engelse wolstapel aldaar verplaatst werd (1290), hielden ze ononderbroken een stek in de magistratuur.

Vader Anselmus De Boodt (1519 - 1587) was een gerenommeerd makelaar die ook overzeese verzekeringen kon afsluiten. Dit was wel handig, omdat familieboten uitgerust met kanonnen uitvoeren o.m. naar Engeland en Bretagne. Hij was gehuwd met jonkvrouw Joanna Voet (1526 - 1561) van wie de moeder een Cevola (Ciolli) was uit Toscane. Italië had in die jaren grote aantrekkingskracht. Wij vinden er zoon Anselmus Boëtius reeds op bezoek op zijn 21ste. Reizen en studeren zat er bij hem wel degelijk in. Dit was nochtans geen sinecure gezien de gespannen politieke en religieuze toestand, de nieuwe epidemieën en het bar klimaat van de Kleine IJstijden. Onderweg ontbraken een algemene voertaal en een behoorlijk hotelwezen wel, maar wolven en bandieten bleven zelden uit.

Na zijn Artesstudie aan de universiteit van Leuven ging de jonge Anselmus zich verder bekwalen aan vier vooruitstrevende Europese universiteiten. Voor de rechtsstudie ging hij van Douai naar Orléans om zijn licentie zowel in kerkelijk als in burgerlijk recht, de nieuwe richting, te halen. Onmiddellijk werd hij stadsraad in Brugge (1579), maar moest na een half jaar vluchten voor het calvinistisch bewind. Hij begon dan maar een jarenlange vormingsreis o.a. in Italië, waar hij veel landgenoten moet ontmoet hebben. Zo'n pe-

reginatio, analoog aan het *opus* van de alchemisten op zoek naar goud, betekende een zoektocht naar de waarheid, symbolisch uitgebeeld door het labyrint met de fontein des levens als eindpunt. De horizon van Anselmus Boëtius was meteen verbreed.

Na een omzeiling in de alchemie met eerlijke adepten zoals Theobald Van Hogelände en Nicolas Barnaud verliet hij dat domein met veel vraagtekens en geraakte voorgoed in de ban van de natuurwetenschappen. Hij ging geneeskunde studeren in Heidelberg en haalde zijn doctoraat in Padova (1587). Ondertussen was hij te gast bij de invloedrijke Rosenbergs in Praag die goede relaties hadden met het Hof van Oostenrijk, waar hij inderdaad terecht kwam rond 1581. Rudolf II, de jonge Habsburgse keizer van het uitgestrekte Heilige Roomse Rijk van de Duitse Natie had net zijn hof overgebracht vanuit Wenen, uit vrees voor de Turken. Gekend als een neurotisch intellectueel was hij niet geneigd tot oorlogvoeren, maar wel tot het doorgronden van de geheimen van de natuur. Daardoor werd het hof van Oostenrijk een uniek centrum van geleerdheid, kunst en cultuur. Er heerste een echte meetwoede; alles moest bestudeerd en uitgebeeld worden zowel in de ruimte als in de tijd. Daartoe dienden ook de uitgebreide collecties van levende en niet-levende wezens. Wanneer Clusius van Atrecht de keizerlijke plantentuin verliet, nam De Boodt over en bleef in correspondentie met hem (Brieven met ringzegel, Universiteitsbibliotheek, Leiden).

Hofarts De Boodt, officieel aangesteld in 1588, wist dat zijn doorluchtige broodheer verzot was op instrumentaria en stelde een meerdelig *Theatrum Instrumentarum Mechanicorum* op waarin hij hem leerde o.a. omgaan met magneten en probeerde ze te de-

Portretgravure van Anselmus De Boodt door E. Sadeler, hofgraveur, ca 1598

mystifiëren. Dat was juist het probleem van die tijd: de realiteit onderscheiden van bovennatuurlijke krachten, het zwak punt van de keizer. Onverdroten legde De Boodt soms honderden kilometers af om waarnemingen te doen en hij durfde de andere hofmedici kritiseren voor hun onoordeelkundige aanpak, doorspekt met magie. In zijn werk herkennen we hem als een sober, eerlijk en onvermoeibaar zoeker, ongehuwd vrij, zoals het portret door Egidius Sadeler van Antwerpen, de voorname hofgraveur, ons toont (ca 1593). Het anagram *Ostendo Delemus* waarin De Boodts naamletters steken, refereert aan zijn weerbaarheid. Om te volharden steunt hij, volgens

zijn lijfspreuk *Sumus Stabile Uno*, op de Ene, het middelpunt van de cirkel, dat verwijst naar Christus in de eindeloze schepping. Het gevecht met de arend en de zwaan symboliseert de triomf van het geestelijke boven het aardse. Voorwaar een portret met levensinhoud!

De Boodt was een ruimdenkend humanist die moest schipperen tussen de meest verscheidene gedachtewisselingen aan het hof, maar steeds zijn eigen weg ging. Hij vond het milieu in elk geval interessant genoeg om te verzaken aan de waardevolle prebende hem aangeboden voor bisschop Driutius van Brugge in 1584. Aan vriendendienst schoot arts De Boodt ook niet te kort. Wanneer de Boheemse hofgraveur Martin Rota stierf in 1583 nam hij een graveerbrevet (1588) om het derde deel van diens *Laatsete Oordel* te voltooiën en zijn werk te verspreiden (Albertina, Wenen). Hetzelfde gebeurde toen de hofhistoriograaf Jacobus Typotius uit Diest stierf na het tweede deel van zijn *Symbola Divina et Humana*, een emblemenboek van de geestelijke en wereldlijke groten der aarde, geïllustreerd door Sadeler met veel eigentijdse verdoken toespelingen. Arts De Boodt verzorgde het derde en lijkigste deel. Het boek verscheen in 1603 en werd minstens tienmaal herdrukt tot nog in 1972 (Academia, Graz).

De humanist De Boodt kon zich aan het hof van Oostenrijk inderdaad helemaal uitleven. Van zijn vriend de hofkapelmeester Philips de Monte uit Mechelen maakte hij een fijn portret. Hij startte ook met een uitgebreide collectie aquarellen van in- en uitheemse dieren en planten, waarvan verschillende van zijn hand in een natuurgetrouwe wetenschappelijke stijl. Deze *Historia Naturalis* bleef onder zijn erfgenamen tot in 1844 en werd gedeeltelijk gepubliceerd in 1989 (*De Albums van Anselmus De Boodt*, door M.C.Maselis, A.Balis, R.Marynissen; Lannoo Tielt; *The Boodt Watercolours*, 1999).

De hoofdpdracht van De Boodt was echter het bestuderen en catalogeren van alle gekende gesteenten en mineralen, in feite was hij keizerlijk lapidarius. Het *Gemmarum et Lapidum Historiam* verscheen in 1604. Terstond werd hij lijfarts van de neerslachtige keizer, die gebruiksvoorwerpen, geschenken

Titelpagina van het encyclopedisch gesteentenboek 'Gemmarum et Lapidum Historia...' (Frankfurt/Hanau 1609), het hoofdwerk van A. B. De Boodt. Grootseminarie (vroegere Duinenabdij), Brugge

en keizerlijke insignia liet maken vol met medische recepten (Natuurhistorisch Museum, Wenen). Hier moet onderstreept worden dat de farmacopee toen uitsluitend bestond uit minerale, plantaardige of dierlijke producten. Het gesteenteboek kende een tiental herdrukken en een Franse vertaling. Het maakte als vroege lekenlectuur deel uit van de benedictijner bibliotheken (Stadsbibliotheek, Brugge). Toepassingen ervan bleven eeuwenlang geldig zoals het klieven van diamant, inlichtingen over namaak voor juweliers, over kleurvasten mengingen voor kunstschilders, over vindplaatsen voor geologen en de hardheidsgraad van gesteenten voor specialisten en natuurlijk ook de heilzame werking van bepaalde soorten ten gerieve van geneesheren. De Boodt genoot aldus van een Europese bekendheid. Hij liep meestal gehuld in een statige zijde- of bontmantel en hij had een vierspan ter beschikking. Hij verliet echter het Oostenrijkse hof na de dood van Rudolf II (1611), de defenestratie van Praag (1618) vooruitziende.

In 1614 keerde Anselmus Boëtius terug naar *Brugghe myn beroemde vaderlant*, waar hij een jaar woonde op het slot van ridder Frans De Boodt in Lissewege. Daarna betrok hij een eigen huis, de *Goude Mauwe*, in

de Ridderstraat in Brugge (gedenkplaat, 1982). Hij bleef er actief als geneesheer, schilderde, speelde op een van zijn snaarinstrumenten uit zijn eigen *Luteboec* en schreef in de streektaal als lid van de Rederijderskamer van de Heilige Geest. Hij vertaalde in versvorm de *De Consolatione Philosophiae* van de Romeinse Boëthius en voor de jeugd publiceerde hij geestelijke 'liedekens', zoals *De Baene des Heirels ende der Deughden* van 1628. Verder stelde hij nog het eerste Brugse kruidenboek met zestig koperplaten samen dat zijn jonge vriend Vredius postuum uitgaf in 1640: *Florum Herbarum, ac fructuum selectiorum et vires pleraeq* (herdruk in 1981, Familia et Patria, M.C.De Boodt-Maselis, *Anselmus Boëtius De Boodt*).

Anselmus Boëtius De Boodt overleed op 21 juni 1632. Hij was tweeëntachtig, voor die tijd een uitzonderlijke leeftijd. Een lange stoet met dertig fakkelers met het getimbreerd familiewapen De Boodt, begeleidde hem naar de Sint-Jakobskapel in de Onze-Lieve Vrouwekerk (familiekapel, noorderportaal sinds 1786). Nog altijd kunnen we hem ontmoeten als 26-jarige, midden vooraan bij zijn vader Anselmus, in de kooromgang van dezelfde kerk (Pieter Pourbus 1573, triptiek *De Verheerlijking op de berg Tabor*).

De humanist De Boodt heeft Brugge ongetwijfeld goed doen kennen in Midden-Europa. Zijn publicaties berusten in de voornaamste Europese bibliotheken en talrijke biografieën verhalen zijn levensloop. Voor zijn mineralogisch werk werd een gesteente uit Katanga *Boodtie!* genoemd (L.De Leenheer, 1937) en voor zijn botanische arbeid werden drie planten *Bocdia* genoemd (G.Boehmer 1799; Necker, Klanson, Begelius). Er werd ook een kruidtuin aan hem gewijd in de Duinenabdij van Koksijde (1984). Bij de driehonderdste verjaardag van zijn sterfdag werd hij herdacht door de Vlaamse Academie en het Mineralogisch Genootschap van Berlijn en vijftig jaar later in het Stadhuis van Brugge (1982). Bij de viering van honderdvijftig jaar België werd hij vernoemd als een van de grote geleerden van het land.

Door zijn betekenisvolle bijdrage op velerlei gebied, heeft hij inderdaad steeds getracht om als goede Vlaming een betere Europeaan te zijn.

Pieter Huyssens (1577-1637)

Een Brugse barokarchitect met faam

Jean Luc Meulemeester

Brugge wordt in de literatuur niet als een barokstad betiteld. Liever omschrijven toeristische gidsen deze site als een laatmiddeleeuws centrum en wijzen meteen op het grillige stratenpatroon, het eeuwenoude uitzicht van de gebouwen en de unieke collectie Vlaamse Primitieven. Ingewijden weten beter en beseffen maar al te goed dat er van dit Romaanse en gotische erfgoed weinig overblijft, met uitzondering van een paar sterk gerestaureerde monumenten en een handvol authentieke panelen en objecten. Verspreid over de binnenstad vinden we wel een rijk gamma aan zeventiende-eeuwse woningen, bidplaatsen en kloosters met dito (kerk)meubilair, schilderijen en dergelijke, al moet gezegd dat een deel van dit patrimonium nog recent werd afgebroken, niet steeds om plaats te maken voor meer esthetisch verantwoorde constructies. Uit die periode bezit Brugge zeker een van de karakteristiekste voorbeelden van barok, namelijk de Sint-Walburgakerk. Ze wordt wel eens omschreven als een mengeling van Vlaamse ingetogenheid en Italiaanse weelde. Deze voormalige jezuïetenkerk werd dan nog door een rasechte Bruggeling opgetrokken: Pieter Huyssens. Over deze broeder-architect en zijn betekenis handelt deze bijdrage.

Enkele nuttige biografische sprokkelingen

Precies in hetzelfde jaar als Rubens, 1577, zag Pieter Huyssens het levenslicht, niet in Siegen, maar wel in Brugge, als zoon van Jacob en Cathelijne Boudens. Vermoedelijk woonden zijn ouders toen in de Poitevinstraat waardoor we veronderstellen dat hij in de nabijgelegen Sint-Jacobskerk werd gedoopt. Daar bezaten de Huyssens in elk geval sedert 1575 een huis dat ze in 1580 aan Donaas van Verdegheem verkochten. Ongetwijfeld onder invloed van zijn vader en grootvader, Jan, die als meester-metselaars in het Brugse gelijknamige ambacht waren ingeschreven, kiest Pieter Huyssens voor een beroep in de wereld van de bouw, gecombineerd met het kloosterleven. Van zijn familieleden kunnen tot nu toe geen werken worden aangewezen. Wel bewijzen archiefdocumenten dat ze geregeld voorname functies in het ambachtsbestuur, zoals vinder en deken, bekleedden en dat ze zelf een aantal eigendommen bezaten, waardoor algemeen wordt aangenomen dat Pieter tot een welgestelde familie behoorde. Op 5 oktober 1596 trad Pieter Huyssens als broeder binnen in het jezuïetennoviciaat van Doornik. Dit was niet uitzonderlijk, want heel wat geestelijken combineerden in de zeventiende eeuw hun roeping met die van architect. Denken we maar aan Henricus Hoeymaker, Willem Hesius en Jean du Blocq, allen jezuïeten. De priesterwijding zal Huyssens nooit ontvangen. Waarschijnlijk primeerde zijn technische kennis boven de intellectuele en dat laatste was bij de jezuïeten niet van ondergeschikt belang. Zijn architecturale vaardigheden kunnen onder meer worden bewezen door het feit dat hij bij een betaling door de Gentse benedictijnen voor de bouw van hun abdijkerk als 'ingenieur' wordt betiteld. Bij zijn intrede was zijn opleiding als metselaar vermoedelijk voltooid en mocht hij de titel van meester dragen. In 1598 — dit is nog tijdens

zijn noviciaat — werd hij al als technisch adviseur naar Dowai gezonden om daar mee te helpen aan de voltooiing van de collegekerk. Dit wijst op een zekere ervaring en zonder meer op een bestaande bouwkundige kennis. Het vervolg van zijn architecturaal oeuvre bewijst diezelfde deskundigheid, maar evenzeer weet hij perfect de liturgische en godsdienstige noodwendigheden van zijn tijd te combineren met de barokstijl, voldoet zo aan de eisen van de Contrareformatie en van de jezuïeten en beantwoordt meteen aan de smaak van zijn opdrachtgevers. Anders valt niet te verklaren dat hij verspreid over de Zuidelijke Nederlanden en daarbuiten, zoals in Maastricht, heel wat opdrachten mocht uitvoeren en zelfs uiteindelijk onder de (financiële) hoede van infante Isabella in 1626-1627 een reis naar Italië ondernam als voorbereiding op de bouw van haar paleiskapel in Brussel. Die buitenlandse studieopdracht — toen een noodzakelijke traditie voor kunstenaars en architecten — viel eigenlijk niet in de smaak van de jezuïeten-generaal, Mutius Vitelleschi (1563-1645). Die had op schriftelijk verzoek van de provinciale overste, Florentius de Montmorency (1580-1659), Huyssens op 15 februari 1625 als bouwleider van de Antwerpse jezuïetenkerk ontslagen en hem naar het klooster in Brugge gestuurd. Daar diende hij zich met gewone huisarbeid bezig te houden. Maar de voormalige aarts-hertogin, die als weldoenster van de orde bekend stond, liet het tij in positieve zin keren. Huyssens trok samen met broeder Robert Melanthis, als reisgezel, via Frankrijk naar Italië. Bij zijn terugkeer in Vlaanderen, vermoedelijk eind 1627, werd hij blijkbaar in eer hersteld en kreeg diverse opdrachten, zelfs buiten de Societas Jesu. Toch bleven er zich tijdens de rest van zijn leven moeilijkheden tussen hem en zijn superieuren voordoen. Huyssens overleed in zijn geboortestad op 6 juni 1637, na een lange en pijnlijke ziekte.

Op wandel langsheen zijn realisaties

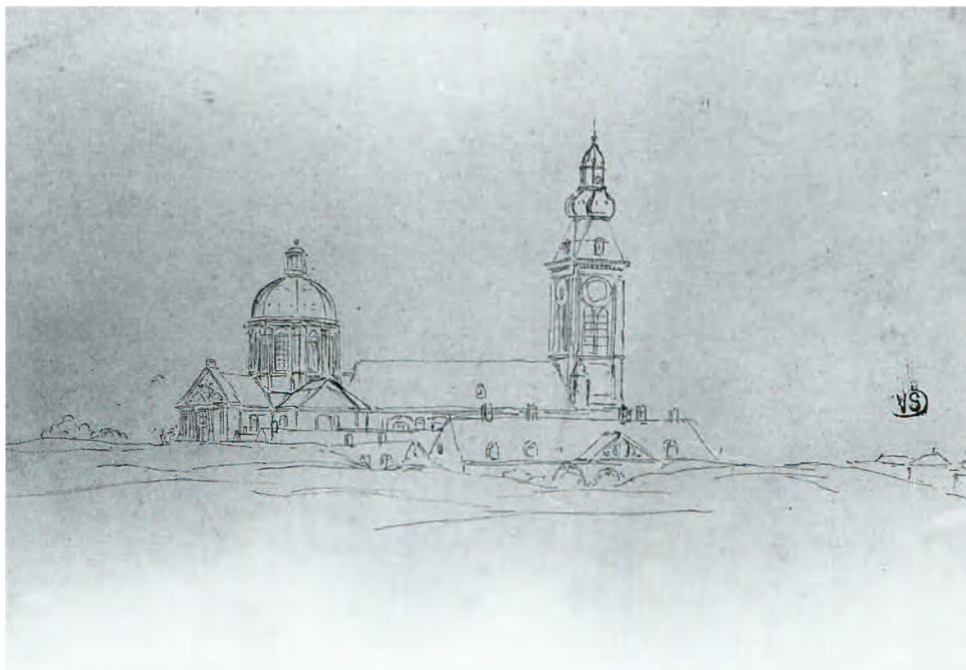
Het oeuvre van Pieter Huyssens beperkt zich hoofdzakelijk tot kerkelijke architectuur en dito meubilair, zoals ontwerpen

Boven: Detail van de gevel van de Gentse O.-L.-Vrouwekerk van de voormalige Sint-Pietersabdij.
[Foto: Brugge, J.L. Meulemeester]

Rechtsboven: De Sint-Walburgakerk in Brugge gebouwd o.l.v. Pieter Huyssens. Let op de plaats van de onafgewerkte toren.
[Foto: Brugge, J.L. Meulemeester]

Rechts: Deze tekening (18,5 x 26,1 cm) in potlood stelt de Gentse abdijkerk voor. Let op de schikking van de koepel en de toren. De tekening werd gemaakt door Pieter-Frans De Noter (1779-1842) en wordt bewaard in de Steinmetzverzameling van Brugge.
[Foto: Brussel, K.I.K.]

voor altaren en doksalen. In elk geval werd tot nu toe geen profaan gebouw aan hem toegeschreven, tenzij het bisschoppelijk seminarie in Gent en de collegegebouwen in Kortrijk tot de pure burgerlijke bouwkunst worden gerekend. Dat zijn opdrachten uitsluitend in kerkelijke kringen te zoeken zijn, mag ons uiteraard niet verwonderen. Zijn eigen orde lieten hem voor hun groeiende communautiteit en activiteiten diverse nieuwe bidplaatsen optrekken. Zoals vermeld deed ook infante Isabella en verder geestelijken, waaronder Mgr. Antoon Triest (1597 - 1657), adellijke prominenten en de benedictijnen een beroep op hem. Die laatsten vroegen Huyssens om een nieuwe abdijkerk op het Gentse Sint-Pietersplein te ontwerpen. Dit bewijst zonder meer de kwaliteit van zijn kunnen, want we mogen toch stellen dat het eerder uitzonderlijk was dat een concurrerende kloostergemeenschap werk aan Huyssens toevertrouwde, wel wetende dat deze monniken als weldoeners van de jezuïeten optraden.

De door Pieter Huyssens gerealiseerde opdrachten kunnen stilistisch in twee perioden worden verdeeld. Zijn werken vóór zijn Italiëreis sluiten duidelijk aan bij de Vlaamse traditie van de barok en kunnen als rubensiaans worden omschreven. Rubens en Huyssens hebben elkaar zeker ontmoet in het kader van de bouw van de Antwerpse Sint-Carolus Borromeuskerk. Vooral de gevel van deze voormalige jezuïetenkerk doet sterk plastisch aan door de verscheidenheid aan materialen, de vele beelden en de sculpturale ornamentiek, die gedeeltelijk door de grootmeester van barokschilderkunst werd ontworpen. Deze Brabantse professiekerk kan uiterlijk als een harmonisch huwelijk tussen schilders, beeldhouwers en architecten doorgaan. De leiding van de bouw berustte bij een ander lid van de geciteerde kloosterorde, rector Franciscus d' Aguilon (1567-1617), mathematicus en theoloog. Hij inspireerde zich ongetwijfeld op de beroemde moederkerk Il Gesù in Rome, waarvan de gevel uiteindelijk door Giacomo della Porta (ca. 1533-1602) werd opgetrokken. Na het overlijden

van D'Aguilon zorgde Huyssens voor de afwerking van de Antwerpse bidplaats. Mogelijk had de Bruggeling een grotere inspraak in de gehele constructie dan dat dit tot nu toe werd aangenomen. Misschien nam Huyssens de volledige technische leiding van de werkzaamheden voor zijn rekening en trad pater D' Aguilon enkel op als bouwheer en inspirator? Juist onze Bruggeling creëerde onder meer de zijkapellen en de oostelijke torenpartij met sporadisch laatrenaissancistische kenmerken. Hierbij denken we aan de afwisseling van driehoekige en segmentboogvormige frontons in de koepelbekroning, die Michelangelo (1475-1564) al in de grote Sint-Pieter van Rome toepaste, en aan het zgn. palladiaans motief, waarvan elementen in de cilindrische bovenbouw van de lantaarn opduiken. Deze typische opening met boogoverspanning en architraaf is beter bekend als

serliana, omdat de Italiaanse architect Sebastiano Serlio (1475-1554) deze travee-ordonnantie veelvuldig gebruikte en in zijn theoretische traktaten over architectuur heeft gepromoot. Die boeken of de door Pieter Coecke (1502-1550) in Vlaanderen heruitgegeven edities werden o.a. door de Officina Plantiniana in Antwerpen verkocht of lagen in kloosterbibliotheken ter inzage. De invloed van dergelijke druksels, geïllustreerd met gravures, is niet te onderschatten. Heel wat andere bouwmeesters, ook Vlaamse, schreven hun verworvenheden, kennis en ideeën in dergelijke platenboeken uit. De plaatsing van de toren — boven of juist na het hoofdaltaar — accentueert naar buiten de aanwezigheid van het H. Sacrament in de bidplaats en ruimer in de totale skyline van de stad. Dit kadert volledig in de sfeer van de Contrareformatie. Aan de straatzijde van de Antwerpse bidplaats toont een venster met engelen-sculpturen eveneens waar het H. Sacrament zich in de kerk bevindt. Niet alleen deze symboliek was doorslaggevend om de toren achter het hoofdaltaar te construeren. Praktische redenen speelden evenzeer een rol. Denken we maar aan het ontwerpen van een ruimte om de altaarschilderijen gemakkelijker om te wisselen volgens de kerkelijke kalender, om verbindingsgangen te maken naar het eigenlijke kloosterslot en de oratoria, die dikwijls aan weerszijden van de absis lagen, en om bijkomende bergruimten en dergelijke te realiseren. Zelfs in de oostelijke plaatsing van de Antwerpse torenconstructie mag de invloed van Serlio niet onvermeld blijven, al moet gezegd dat het Wenzel Cobergher (1560-1634) was die als eerste Vlaamse architect een toren in het verlengde van een kerk liet bouwen. Het gaat om die van de karmelietessen in Brussel en vervolgens in die van het bedevaartsoord van Scherpenheuvel, opgetrokken in opdracht van de aartshertogen. Dit idee blijft Huyssens tot in zijn laatste scheppingen, namelijk de jezuïetenkerken van Namen en Brugge, volhouden. Die laatste werd echter omwille van financiële problemen en als concurrent van Antwerpen nooit voltooid.

Dit betekent evenwel niet dat alle bouwkundige elementen die Huyssens toepaste als vernieuwend kunnen worden beschouwd. Misschien om technische redenen, om de kosten te drukken of omdat hij van zijn oversten verplicht was, paste hij het middeleeuwse overwelfingsstelsel bestaande uit spitsbogige of rondbogige kruisribgewelven boven het barokke tongewelf geregeld toe. En net als de meeste Vlaamse architecten verkoos hij de typische basilikale langsbouw, zonder transept en kooromgang met straalkapellen. Dit laatste was zeker niet nodig in je-

zuïetenkerken, waar de exuberante reliekenverering uit de Middeleeuwen werd terug geschroefd en waar de gezamenlijke koordiensten onbestaand waren. Verder kwam een dergelijke structuur toch niet zo ongelukkig over in de contrareformatorische liturgie, ook omdat het doksaal het koor niet meer afsloot, maar verbannen werd naar de westkant, naar de portaalzijde. Zo werd het hoofdaltaar met het tabernakel, waarin het H. Sacrament, én de diensten duidelijk zicht- en hoorbaar. De eucharistie was dan toch het voornaamste sacrament en de uiteindelijke essentie van het liturgisch gebeuren. Licht en ruimte liet hij voortaan samenspelen tot één harmonische compositie. De preekstoel kreeg hierin een centrale plaats, waardoor Gods woord gemakkelijker kon worden verkondigd aan de schare gelovigen.

Dit gegeven bleef ook in het oeuvre van Huyssens na zijn Italiëreis essentieel. Het feestelijke kerkinterieur kwam niet tot stand door artificiële hulpmiddelen, wel door een zuivere bouwkundige expressie, door het volle zonlicht te laten binnendwalen langs grote segmentboogvormige vensters en door een blijvende drang naar het kooreinde te schepenen. Daarvoor gebruikte Huyssens wel een overdadig versierd plafond met cartouches, schelpen en andere natuurelementen, zoals rozetten, opgekrulde bladeren en hoorns des overvloeds. Dit vinden we vooral in de Naamse Sint-Ignatiuskerk terug, die gelukkig na de opheffing van de jezuïetenorde in 1773 als bidplaats van de parochie Saint-Loup gespaard bleef. Deze opsmuk met gesculpteerd gips, gordelbogen en steekkappen duikt al in de O.-L.-Vrouwekapel van de Sint-Carolus Borromeuskerk in Antwerpen op. Mogelijk oefende ook hier Rubens invloed uit. Misschien meer dan dat, en had hij inspraak in het ontwerp. Een gelijkaardige plafonddecoratie voorzag Huyssens waarschijnlijk in de Brugse jezuïetenkerk. Vermoedelijk om financiële redenen beperkte die versiering zich tot het kalotgewelf van de absis, de ornamentiek van de gordelbogen en een dynamisch opgebouwde architraaf die over de volledige omtrek van de middenbeuk doorloopt. De rest van het gewelf wordt gevormd door kruisribben met een sleutelsteen, waarin een geschilderde zevenpuntige ster. Dit getal komt over-

een met het aantal traveeën, waardoor mogelijk op de symboliek van de sacramenten wordt gewezen.

Italiaans is zeker de tweeledige indeling van de gevel. Waar Huyssens' eerste façades eerder een verticale opwaartse beweging maken en als driedelig kunnen worden beschouwd, worden ze na zijn Romeis meer horizontaal geleed. Dit treft ons zeker in de gevel van de O.-L.-Vrouwekerk van de Gentse Sint-Pietersabdij en in die van de H. Franciscus-Xaverius in Brugge, de latere Sint-Walburgakerk. Vernieuwd is eveneens de eenvoudige bouwkundige expressie, zonder een al te overdreven gebruik van beelden en ornamenten. Zelfs de gevel van de Saint-Loup in Namen kan als sober architecturaal worden beschreven. De Gentse abdijkerk bezit nog enkele andere kenmerken. Het grondplan bijvoorbeeld is een mengeling van een basilikale structuur voor de monniken en een lager gelegen centraalbouw voor de leken. Hier bouwde Huyssens ook zijn enige pententiefkoepel, die meteen een unicum is in de Vlaamse barokkunst. De invloed van de vermelde Il Gesù en de Sint-Pieter, beide in Rome, lijkt overduidelijk.

Het oeuvre van Huyssens mogen we niet afsluiten zonder even aandacht te vragen voor zijn modulair systeem, dat hij in de meeste van zijn bouwwerken toepast. Aan de hand van een bepaalde maateenheid en op basis van meetkundige figuren, die hij consequent in alle onderdelen doorvoert, weet hij een eenheid te scheppen. Dit helpt mee een bepaalde ruimtelijke sfeer, een totale kosmos te creëren. Samen met het beeldhouwkundig ensemble van de altaren, de preekstoel, het doksaal, de communiebanken, de biechtstoelen en ander soortgelijk kerkmeubilair ontstaat een 'Gesamtkunstwerk', dat zo typisch wordt voor de barok.

Slotbeschouwingen

Deze beknopte beschouwingen bij het oeuvre van Pieter Huyssens laten in elk geval toe te stellen dat deze architect zich gemakkelijk laat situeren tussen de andere grote Vlaamse architecten uit de zeventiende eeuw. Hij had het geluk te werken in de eerste helft van de zeventiende eeuw, een periode waar er een uitzonderlijke bouwactiviteit plaats vond. Huyssens heeft toen zeker als een ware protagonist de verdere evolutie van de barok in de Zuidelijke Nederlanden voorbereid. In zijn uitgevoerde opdrachten onderkennen we een evolutie naar soberheid, waardoor nadruk komt te liggen op de essentie van het gebouw: een kerk met een eigen ruimtewerking ideaal passend voor een hernieuwde katholieke godsdienst, in de sfeer van de Contrareformatie.

Jozef Benedictus Suvée (1743-1807)

Promotor van het neoclassicisme in Vlaanderen

Dominique Marechal

Een van de innemendste 'Europese' persoonlijkheden onder de Brugse kunstenaars van de tweede helft van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw is toch wel deze van Jozef Benedictus Suvée die in Brugge werd geboren op 3 januari 1743 en onverwachts overleed in zijn kantoor in de Villa Medici in Rome op 9 februari 1807. Weliswaar nog steeds wat miskend als kunstschilder en tekenaar, verdiende hij nochtans – letterlijk ! – zijn epitaaf in het Pantheon als pedagoog en als directeur van de *Académie de France* in Rome, in die tijd de belangrijkste kunstschool van Europa. Naast Andries Cornelis Lens (Antwerpen 1739-Brussel 1822) wordt Suvée beschouwd als een van de belangrijkste promotoren van het neoclassicisme in België. Maar vooraleer dit hoogtepunt in zijn loopbaan te bereiken, diende Jozef Suvée eerst een voor een Brugse kunstenaar niet alledaags parcours af te leggen.

Eerste studieverblijf in Parijs (1763-1772)

Na een eerste vorming aan de academie van zijn geboortestad waar hij enkele eerste prijzen behaalde, kreeg de twintigjarige Jozef Suvée in 1763 de kans zich in Parijs te vervolmaken. Het jaar daarop behaalde hij nogmaals een eerste prijs aan de Sint-Lucas-academie en werd hij in 1765 gesignaleerd in het atelier van Jean-Jacques Bachelier (1724-1806). Deze kunstenaar stelde hem in 1766 aan als leraar van een tekenschool die hij had opgericht en waar gratis tekenles werd gegeven.

Vanaf 1764 leerling aan de beroemde *Académie royale de peinture et de sculpture*, verkreeg Suvée er in 1765 reeds een eerste

Jozef Suvée, *Zelfportret tijdens het schetsen van zijn proefstuk voor de Romeprijs*, 1772. Brugge, Groeningemuseum, olieverfschilderij, 63,5 x 53,5 cm (ovaal)
[Foto: Brussel, K.I.K.]

medaille. In 1767 werd hij toegelaten tot de schiftingsproeven van de zgn. 'Prijs van Rome voor schilderkunst' waarmee een prestigieuze en door elke Franse kunstenaar felbegeerde studiebeurs in Rome kon verkregen worden. Bij een eerste poging in 1768 werd hij meteen tweede geklasseerd. Hij waagde nogmaals zijn kans in 1769, zonder resultaat, maar haalde het in 1771 voor niemand minder dan Jacques-Louis David (Parijs 1748-Brussel 1825), het latere boegbeeld bij uitstek van het neoclassicisme. De jaloerse David vergaf het hem nooit, te meer daar Suvée als buitenlander in feite niet had mogen meedingen. Dankzij een leugentje i.v.m.

zijn geboorteplaats – het Noord-Franse Armentières in plaats van Brugge – bereikte Suvée toch zijn doel. Het opgelegde thema van de wedstrijd was *De strijd van Mars en Minerva*. Vergeleken met het proefstuk van David (Parijs, Musée du Louvre), nog helemaal in het kielzog van Boucher, begrijpen we dat het schilderij van Suvée werd uitverkoren (Rijssel, Musée des Beaux-Arts).

Eerste studieverblijf te Rome (1772-1778)

Het verblijf van Suvée als *pensionnaire* van de Franse academie, toen nog gehuisvest in het Palazzo Mancini aan het Corso, duurde ongeveer zes jaar. Hij kreeg er de klassieke vorming van een academiestudent en meteen werd zijn geestdrift voor de antieken danig aangewakkerd.

Zijn reizen in de omgeving van de stad waren aanleiding tot het schetsen van talrijke landschaptekeningen met ruïnes (o.a. Brugge, Stedelijk Stenmetzkabinet). De belangrijkste compositie uit die eerste Romeinse periode, *Erminie en de herders*, (1776, Gent, Museum voor Schone Kunsten) is typisch voor het neoclassicisme van de eerste generatie. Voor de diverse familieleden van de eerste eigenaar (en opzichtgever?), de kleurrijke kanunnik Louis-Emmanuel van Outryve, schilderde Suvée trouwens ook meer rake portretten, o.a. van zijn neef en naamgenoot Louis-Emmanuel van Outryve, Heer van Ydewalle. Laatstgenoemde was de eigenaar en verbouwer van het zgn. Arentshuis in Brugge – heden een museum.

Definitieve vestiging in Parijs (1778 - 1801)

Terug in Parijs in 1778 bouwde Jozef Suvée verder aan zijn loopbaan als kunstschilder en in 1780 werd hij door de *Académie royale* als lid opgenomen. Hij was toen 37 jaar oud. Slechts één andere Bruggeling, Jean-François Legillon (Brugge 1739-Parijs 1797), deed het hem in 1789 na. Na een aanloop als adjunct volgt in 1792 een benoeming als leraar aan dezelfde academie. Ondertussen genoot Suvée van een apparte-

Jozef Suvée, Erminie en de herders. In Rome geschilderd in 1776. Gent, Museum voor Schone Kunsten, olieverfschilderij, 325 x 295 cm
[Foto: Brussel, K.I.K.]

ment met atelier bij de *porte de la colonnade* in het Louvre dat hij tot 1801 bewoonde. Zijn groeiende bekendheid werd bevestigd door de publicatie van een karikatuur van zijn grote doek *De verrijzenis van Christus* (Brugge, St.-Walburgakerk) dat in 1783 op het Salon in Parijs te zien was. Op de spotprent, *La machine aérostatique* (in: *Marlborough au Sallon*, Parijs, 1783) werd Christus vervangen door een nieuwerwetse luchtballon, toentertijd een revolutionaire en gewaagde uitvinding! De twee belangrijkste schilderijen uit deze periode zijn toevallig beide nachttaferelen: een preromantische episode uit de Franse nationale geschiedenis *De moord op generaal Coligny* (1787, Dijon, Musée des Beaux-Arts) alsook Suvées meesterwerk *De uitvinding van de tekenkunst*, een staaltje neoclassicisme van het zuiverste gehalte (1791, Brugge, Groeningemuseum).

Op 20 november 1792 volgde dan de voor een Bruggeling toch wel ongehoorde aanstelling tot directeur van de *Académie de France* in Rome. De woedende David verklaarde: 'Mijn voorspelling is werkelijkheid geworden. Wie benoemden ze? Wie? Raad eens... Suvée, de afschuwelijke aristocraat Suvée, dat stuk onbenul Suvée...'. Deze eervolle benoeming werd 5 dagen later na een interventie van dezelfde David prompt vernietigd. Tot overmaat van ramp werd Suvée tijdens de zomer 1794, op het einde van de Terreur, zelfs twee maanden lang in de beruchte gevangenis van St.-Lazare opgesloten. Een eerste herbevestiging van zijn ambt van

directeur van de Franse academie in Rome in de herfst van 1795 mag als een rehabilitatie beschouwd worden. Die benoeming werd pas op 11 oktober 1801 door Napoleon Bonaparte bekrachtigd en luidde meteen een nieuwe fase in het leven van de Brugse kunstenaar in.

Maar eerst werd hij nog in 1797 aangesteld tot bestuurslid van het *Musée Central des Arts* in het Louvre. Dit betekende in feite dat hij één van de conservators werd van het grootste en beroemdste museum ter wereld.

Op het einde van een verblijf van 23 jaar in Parijs, telde Suvées oeuvrecatalogus een 70-tal schilderijen waaronder religieus werk, taferelen uit de nationale (Franse!) geschiedenis, antieke en mythologisch-literaire onderwerpen en, last but not least, psychologisch scherp geobserveerde portretten. Enkele van zijn werken dienden als karton voor wandtapijten. In diezelfde periode onderhield de Brugse academie uitstekende contacten met haar oud-leerling en ze kon steeds op hem rekenen voor de verdere vorming van haar beste studenten. Zo kwamen bv. J. Bernard Duvivier in 1783, Joseph Ducq in 1786, Joseph Odevaere in 1797 François Kinsoen in 1799 en Albert Gregorius in 1801, enz. in de Franse hoofdstad aan. Via zijn leerlingen oefende hij in zijn geboorteland onrechtstreeks invloed uit en introduceerde er aldus mede het neoclassicisme.

Directoraat in Rome (1801-1807)

Jozef Suvée liet er geen gras over groeien en met zijn pas ondertekende benoemingsakte op zak, vertrok hij ogenblikkelijk naar Rome. Van bij zijn aankomst op 24 november 1801, zette hij zich met volle over-

gave in om de vervallen Academie een nieuwe en waardige behuizing te verlenen. Die werd in de wondermooie site van de Villa Medici gevonden, op de heuvel van de Pincio. Er was niet alleen voldoende plaats voor handen om de individuele kunstenaarsateliers in onder te brengen maar het paleis beschikte ook over een zalige en frisse tuin met adembenemend uitzicht op de stad. Als directeur ontpopte hij zich als een uitstekend en strijdlustig administrateur, dit blijkt alvast uit de enorme correspondentie die bewaard is gebleven. In zes jaar tijd verzet de plichtsbewuste Suvée een gigantisch werk niettegenstaande de toch wel zeer moeilijke omstandigheden. Zo richtte hij een voortreffelijke bibliotheek op die tot op vandaag nog steeds zeer nuttig blijkt te zijn en bouwde hij een indrukwekkende educatieve verzameling op van afgietsels van antieke beelden. Voortaan offerde hij zijn persoonlijke ambities als kunstschilder op en liet hij het penseel en palet definitief liggen om zich met hart en ziel voor de ontplooiing en de vorming van zijn *pensionnaires* in te zetten. Ingres verwoordde kernachtig de nieuwe kansen die door Suvée werden geboden 'Ik zal in een klein huisje wonen, achteraan in de tuin, waar ik alleen zal zijn en dus vrijer, waar ik een mooier uitzicht heb en - onschatbaar - een mooi atelier aan de noordkant. Dat huis dat op een hermitage lijkt, steekt hoog boven Rome uit en morgen neem ik er mijn intrek. Mijnheer Suvée heeft hier zeer veel welwillendheid getoond'. Dankzij Suvée was de *Académie de France* uit een bijna fatale crisis geraakt en opnieuw uitgegroeid tot kweekplaats voor de belangrijkste Franse artiesten. In 1804 werd hij voor zijn inzet met de *Légion d'honneur* beloond.

Bij het plotse overlijden van Jozef Suvée in 1807 typeerde kardinaal Fesch, de oom van Napoleon, hem als 'de goede en gevoelige Mijnheer Suvée'. Op zijn beurt vertolkte Ingres nogmaals ieders indruk: 'We verliezen een goed directeur, en de samenleving een deugdzaam man'. Dankbare Brugse leerlingen en vrienden waaronder J. Ducq, J. Odevaere, J. de Meulemeester en J. Calloigne zorgden voor een apotheose en onthulden in het Romeinse Pantheon een buste ter nagedachtenis van de man die zij beschouwden als 'hun tweede vader'.

Octave Delepierre (1802-1879)

Diplomaat, publicist en bibliofiel in Londen

Lori Van Biervliet

Joseph Octave Delepierre zag het levenslicht in Brugge in 1802. Zijn vader was een ingeweken Franse functionaris die in 1797 in Brugge getrouwd was met een telg uit het oud Spaans geslacht De Peneranda. Van hem erfde Delepierre een liberale geest en een Franse charme en geestigheid. Van zijn adellijke moeder kreeg hij een zelfbewustzijn mee die het kleinburgerlijke oversteeg. Na een libertijnse opvoeding, studeerde Delepierre rechten aan de Gentse Universiteit. In 1828 huwde hij als jong advocaat met de Engelse Emily Napier. Aldus raakte hij vertrouwd met de Angelsaksische cultuur, zeden en gewoonten.

Naast zijn werk aan de balie, kwam Delepierre in de Brugse stedelijke ambtenarij terecht. Hij bracht zijn dagen grotendeels door als adjunct van stadssecretaris en bibliothecaris P.-J. Scourion. Door zijn grote talenkennis was hij de aangewezen persoon om de talrijke vreemde bezoekers in het Stadhuis te woord te staan, informatie te verstrekken en eventueel in de stad rond te leiden. Aldus kwam hij in contact met binnen- en buitenlandse geleerden, literatoren, kunstenaars en kunstkenner. De stadsbibliotheek was toen ondergebracht in een gedeelte van de Gotische Zaal. Daar kwamen Henri Moke, Victor Hugo en Alexandre Dumas stof halen voor hun historische romans. Hendrik Conscience vond er gegevens voor zijn *Leeuw van Vlaanderen* en de Duitse kunstgeleerden G.D. Passavant en G. Waagen ontvingen er inlichtingen over de Oude Vlaamse Meesters. Sommige ontmoetingen schiepen vriend-

Een uitgave van Delepierre, oorspronkelijk verschenen in 1860 in Londen bij John Murray en in 1973 in anastatische herdruk in New York

schapsbanden en Delepierres huis werd een verzamelplaats van bekende figuren uit het binnen- en buitenland.

Archivaris en bibliothecaris in Brugge

Gaandeweg verwierf Delepierre een encyclopedische kennis over zijn stad die hij graag aan anderen meedeelde. Hij werd lid van de Société des Beaux-Arts de Gand (1836), prijkte op de lijst van de bibliofielen van Mons (1837) en kreeg een notitie in de *Dictionnaire des Hommes de Lettres de la Belgique* (1837). In 1837 werd hij tot archivaris van de Provincie West-Vlaanderen benoemd (thans Rijksarchivaris) en het jaar daarop als stadsbibliothecaris van Brugge. Hij diende orde in de depots te scheppen, die sedert de revolutietijd in een chaos verkeerden. Aldus moest er zo vlug mogelijk een inventaris van het archief worden gemaakt en een catalogus van de stedelijke bibliotheek. Beide verzamelingen vormden een schier on-

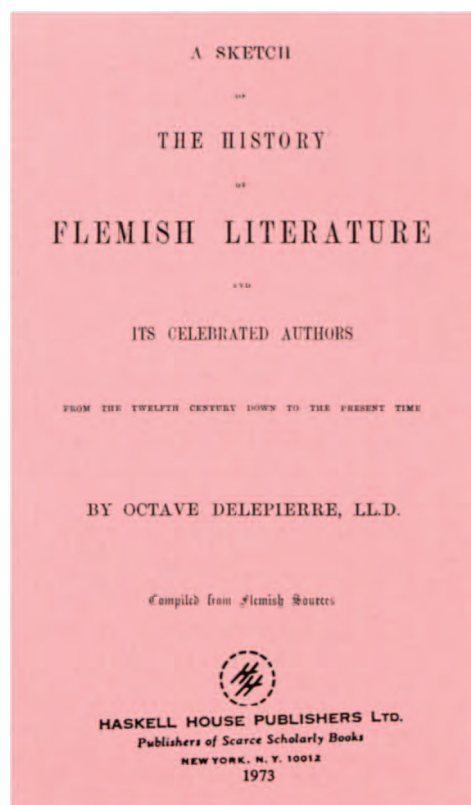
aangeroerde bron die Delepierre voortdurend enthousiasmeerde en tot publicatie inspireerde. Met eerzelve gemak als hij stadsrekeningen en kronieken over de Bourgondiërs uitgaf, bewoog hij zich op het terrein van de volksboeken en beschreef hij de monumenten en de geschiedenis van de stad in handige gidsen en in luxueuze albums.

Bij de stichting in 1839 van de Société d'Emulation, een plaatselijk genootschap voor geschiedenis, was de Brugse archivaris een sturende kracht en werd hij een van de vruchtbaarste medewerkers aan het tijdschrift van de vereniging. Een historisch dispuut over de betekenis van de Keizer Karelshou van het Brugse Vrije vormde in 1840-42 de aanleiding tot een strijd onder de leden van het genootschap, waarbij Delepierre het onderspit moest delven. Brugge was een provinciaal nest in een klein land, waar iedereen iedereen kende, waar de bisschop koning was en waar de gang van elke burger nauw werd gadegeslagen. De archivaris onderscheidde zich van de anderen door een open, vrije en vlugge geest die zichzelf een weg baande zonder zich iets aan te trekken van kerk, politiek of mentaliteit. In zijn zelfzekerheid en superioriteit werd hij toen door de traditionele Brugse sociëteit tegen de muur gezet. *Petite ville, petite mentalité...*

De redding kwam uit Brussel. In september 1842 schreef gevlucht minister Sylvain Van de Weyer een brief aan de koning met het verzoek om Delepierre aan te stellen als zijn attaché bij de Belgische ambassade in Londen. Aldus geschiedde en op 17 januari 1843 vertrok de gewezen Brugse archivaris en bibliothecaris met zijn gezin naar Engeland. Sindsdien werd hij in Brugge doodgezwegen. Zijn borstbeeld in de stadsbibliotheek raakte zoek, zijn publicaties werden geboycot, zijn verdiensten vergeten.

Diplomaat in Londen

Half Engels door zijn huwelijk en onder de bescherming van de Belgische ambassadeur wendde Delepierre bijzonder vlug aan zijn nieuwe taal en omgeving. Hij werd de rechterhand van Sylvain Van de Weyer. Laatstgenoemde was een bemiddeld man,

had in Parijs rechten gestudeerd, was professor geworden in geschiedenis en filosofie, vervolgens conservator van de Bourgondische Bibliotheek in Brussel en werd ten slotte een van de stichters van de eerste Belgische regering. Door zijn perfecte kennis van het Engels was hij benoemd geworden tot gevolmachtigd minister in Londen. Hij was er getrouwd met een dochter van de financier Joshua Bates, senior partner van de Baring Bank. Zijn woning in Portland, Londen en zijn landhuis in de bossen van Windsor raakten bekend om hun gastvrijheid. Tussen hem en Delepierre ontstond een hechte levenslange vriendschap. Beide mannen hadden enigszins eenzelfde achtergrond gemeen, beiden waren met een Engelse getrouwd en zij deelden de passie voor boek en geschiedenis.

In 1848 werd Delepierre consul. Tal van Engelsen ontvingen uit zijn handen een visum voor België en sommigen zelfs met een aanbevelingsbrief voor oude vrienden. De auteur H.S. Ashbee noteerde daaromtrent: 'Ik herinner me de eerste keer dat ik de heer Delepierre ontmoette. Ik was dan nog een jonge man die voor het eerst een verblijf op het vasteland zou meemaken. Ik bezocht hem in zijn kantoor in Paternoster Row om het nodige Belgische visum op te halen. De weinige vriendelijke woorden die hij tot me zei, maakten zo een indruk op mij dat ik vastbesloten was geen enkele gelegenheid om hem nader te leren kennen, te laten voorbijgaan.'

Aanvankelijk woonde Delepierre op 2 Melina Place, St. John's Wood, London. In 1848 verhuisde hij naar het standingvolle 18 Gloucester Terrace, Hyde Park. In hetzelfde jaar verloor hij zijn vrouw en een jaar later Susan, het jongste van zijn twee kinderen. Naderhand hertrouwde hij met de weduwe van Charles Jasper Trower, kapitein van de Bengaalse artillerie, die in 1850 gesneuveld was. Ook in zijn tweede huwelijk was Delepierre een gelukkig man. Een van zijn vrienden beschreef hem in die periode als 'een grote en waardige verschijning, een innemend causeur, een fijnbesnaarde voordrachtgever en een goed schaakspeler'. Hij was lid geworden van de eliteaire St James Club, befaamd om de goede keuken en de wijnkelder. Zijn reputatie als oudheidkundige bezorgde hem ook

een zetel bij de eerbiedwaardige Society of Antiquaries.

Delepierre behoorde tot de 'société polie' van de Britse hoofdstad en was een graag geziene gast in de Londense 'high society'. Jarenlang hield hij zelf zondagavondrecepties en zijn salon was een van de meest gezochte ontmoetingsplaatsen van 'le meilleur monde' onder de diplomaten, politici, literatoren en artiesten. Dr. Robert Blakey (1795-1878), auteur van de *History of Philosophy of Mind* (1848) beschrijft in zijn *Memoirs* (ed. 1879) enkele van die bijeenkomsten. Ook de Franse politicus Louis Blanc (1811-1882) refereert in zijn *Lettres sur l'Angleterre* (1866-1867) aan verschillende trouwe bezoekers van het huis aan Gloucester Terrace.

Publicist en bibliofiel

De functie bij de Belgische delegatie en de vele verplichtingen die daarmee gepaard gingen, beletten Delepierre geenszins om zich te verdiepen in de Engelse literatuur en historische bronnen. Aanvankelijk had hij vooral oog voor feiten die met het vaderland betrekking hadden. Zo vertaalde hij de politieke brieven van de historicus l'abbé Mann (1735-1809) die enige tijd als diplomaat in Brussel verbleef, nadat hij monnik en prior van het Engels Kartuizersklooster in Nieuwpoort was geweest. Voor het Engels lezerspubliek werd Delepierre een uitdrager van de Vlaamse cultuur. Hij introduceerde novellen van Conscience, Ledeganck, Karel Nys en J.A. De Laet. Zijn *Sketch of the history of Flemish literature* (1860) wordt nog steeds aanzien als het handboek bij uitstek over de Vlaamse literatuurgeschiedenis. Als kenner van de Vlaamse kunst waarover hij menige bijdrage heeft geleverd, werd Delepierre in Londen een invloedrijk lid van The Royal Literary Fund. Hij werd onder meer belast met het artistieke gedeelte in het Belgisch paviljoen op de International Exhibition van 1862. Bij die gelegenheid staken verschillende bekenden uit het vaderland het kanaal over, onder wie Louis Hymans. Laatstgenoemde beschrijft in zijn memoires hoe hij Delepierre mocht vergezellen naar een receptie bij de Duc d'Aumale in Orleans House, Twickenham, dat toen een schatkamer was vol boeken en kunstwerken waaronder een verzameling Vlaamse Primitieven. Samen met Sylvain Van de Weyer behoorde Henri d'Orléans in 1853 tot de stichters van de Philobiblon Society, een exclusieve bibliofielenclub, waarvan Delepierre secretaris was.

Waar Delepierre in Vlaanderen als historiograaf actief was geweest, werd hij in Engeland vooral gefascineerd door de marginale literatuur. In 1852 publiceerde hij *Maca-*

ronéana, een bloemlezing van burleske, komische literatuur, geschreven in een originele, samengestelde taal, waarvan vele woorden Latijnse uitgangen hebben. In hetzelfde jaar verscheen *Bibliothèque Bibliophile-Facétieuse*, met herdrukken van schier onvindbare en uiterst curieuze teksten uit de Italiaanse en Franse literatuur, en van historische satirische chansons aan het Franse Hof. De auteurs 'les frères Gébédodé' staan voor de initialen van Gustave Brunet en Octave Delepierre. Pierre-Gustave Brunet (1807-1896) was een befaamd bibliofiel en bibliograaf uit Bordeaux die tijdens de Tweede Republiek lange tijd in Londen verbleef. Hij bracht geregeld verslag uit over Delepierres werken in Franse bibliofiele tijdschriften. *L'Histoire Littéraire des Fous* uit 1860, werd door Brunet aangevuld met *Les Fous Littéraires* (1880), als een eresaluut aan een oude geestesgenoot.

Delepierre bracht de laatste levensjaren door in zijn villa, 35 Howley Place, Maida Hill West. Hij stierf in 1879 in Londen, in het huis van zijn enig kind Cornélie, echtgenote van Nicolas Trübner, een van de belangrijkste uitgevers van Paternoster Row en Ludgate Hill. Bij de dood van zijn schoonvader publiceerde Trübner een eervol *In Memoriam, For Friends only* (1880).

In het cultuurleven van het 19de eeuwse Brugge betekende Delepierre een typische vertegenwoordiger van een generatie Franstalige Vlamingen die door de ontginning van de plaatselijke geschiedenis en cultuur hebben willen bijdragen tot de Vlaamse bewustwording en het imago van de jonge natie. In Engeland is hij bekend gebleven als bibliofiel en bibliograaf van het eigenaardige boek. Zijn werken verschenen meestal in zeer beperkte oplage en onder onwezenlijke pseudoniemen. Veel daarvan is onvindbaar geworden. Zijn persoonlijke bibliotheek is na de dood van zijn achterkleindochter en enige nakomeling, Claire Christie Crawford (1890 – ca. 1950) in het groot aangekocht door de legendarische Londense boekhandelaar E. Joseph om in 1953 uiteindelijk terecht te komen in de Van Pelt Library Special Collections Rare Books van de University of Pennsylvania Library, USA. Daar zal Octave Delepierre wellicht opnieuw ontdekt en bestudeerd worden.

Jules Van Praet (1806-1887)

Na Leopold I, de belangrijkste Belg

Andries Van den Abeele

'Ik weet niet of het de koning is die Van Praet heeft gemaakt of Van Praet die de koning heeft gemaakt.' Deze uitspraak van eerste minister Adolphe Dechamps is kenmerkend voor de hoge achting waarin de Bruggeling Jules Van Praet bij zijn tijdgenoten stond.

Een hoogbegaafde jonge man

Jules Van Praet werd in Brugge geboren op 2 juli 1806. Hij droeg een in die stad goedklinkende naam. Grootvader Joseph Van Praet was gereputeerd als drukker en boekhandelaar en als actief organisator van het verenigingsleven. Zijn oudste zoon, Joseph Basile Van Praet werd één van de grondleggers van de Bibliothèque Nationale. François Van Praet speelde een niet onbelangrijke rol in het stadsbestuur en in het Leiedepartement. Bij de derde zoon Augustin, lagen de ambities minder hoog. Na de aanhechting bij de Franse Republiek werd hij griffier bij de rechtbank van eerste aanleg in Brugge, bescheiden ambt dat hem toeliet een gezapig leven te leiden. Hij was de enige van de drie broers die kinderen had: Jules en Virginie.

Jules doorliep de humaniora in het atheneum van Brugge en was pas vijftien toen hij het laatste (zesde) jaar van de middelbare schoolopleiding (de zgn. 'retorica') beëindigde, zodat zijn vader besliste dat de jonge snaak het jaar zou overdoen in het atheneum in Brussel. Toch nog te jong bevonden voor universitaire studie, werd hij aan de goede zorgen toevertrouwd van oom Joseph in Parijs. De zestienjarige werd geïntroduceerd in de intellectuele kringen waarin zijn oom zich bewoog. Bij de geneesheer William Edwards en zijn halfbroer de natuurkundige Henry Milne Edwards, die hun verblijf in Brugge niet vergeten waren, kon de jonge man mee luisteren naar de discussies tussen onder meer de natuurkundige Ampère, de historici Villemain en Mignet, de latere staatsman Guizot. Vooral ontstond een nauwe vriendschap tussen Jules en de veertigjarige Henry Beyle, toen nog niet de beroemde

Stendhal van *Le Rouge et le Noir*. In een jarenlange drukke briefwisseling stelde Beyle zich als mentor van de jonge man aan. Contacten met grote geesten waren voor de vorming van de bescheiden jongen uit een provinciestadje, wellicht belangrijker dan vele leerjaren.

In 1823 keerde Van Praet naar Brugge terug en liep college aan de Gentse universiteit, waar hij zijn jeugdvriend Edward Conway aantrof en de latere Nederlandse minister-president Johannes Thorbecke als één van zijn professoren had. Op 10 augustus 1826 behaalde hij zijn doctoraat in de rechten met een verhandeling over de kansovereenkomsten.

Terug in Brugge koos de twintigjarige doctor het rustige baantje van adjunct-stadsbibliothecaris. Deze sinecure bood alle ruimte voor eigen hobbies. In 1828 publiceerde hij zijn *Histoire de la Flandre depuis Gui de Dampierre jusqu'aux ducs de Bourgogne* en het jaar daarop *De l'origine des communes flamandes et de l'époque de leur établissement*. Zijn reputatie groeide hierdoor zo snel dat hij, amper drieëntwintig, tot lid van de Ko-

ninklijke Academie werd verkozen. Op 21 mei 1830 volgde zijn benoeming tot stadsarchivaris en hij begon vlijtig te inventariseren.

Onverwach: naar de top

Toen kwam de Revolutie van 1830. Van Praet speelde hierin geen enkele rol, maar zijn schoonbroer Paul Devaux, in 1827 gehuwd met Virginie Van Praet, des te meer. Plots één van de machthebbers van het nieuwe land in wording, ontbood hij zijn schoonbroer naar Brussel waar hem, naar zijn zeggen, hoge functies te wachten stonden. Het probleem bleek evenwel dat Jules weinig ambities koesterde. Hij stuurde toch maar op goed geluk een sollicitatiebriefje naar Charles Rogier.

Uiteindelijk werd hij toegevoegd aan het *Comité diplomatique*, voorgezeten door Sylvain Van de Weyer. In November 1830 vergezeldde hij graaf d'Aarschot voor een lang verblijf in Londen, met als doel de plooiën tussen het rebellerende land en de Mogendheden glad te strijken. De tegenstellingen bleken overbrugbaar en de delegatie keerde onverrichter zake naar België terug. Ondertussen had evenwel het Nationaal Congres beslist de knoop door te hakken en de troon aan Leopold van Saksen Coburg aan te bieden. Op de terugweg kruisten de delegaties elkaar en de Bruggeling Leon De Foeie kon Van Praet overtuigen om rechtsom keert te maken.

Na hun aankomst op 20 april 1831 zou Van Praet vaak prins Leopold ontmoeten en als tolk bij de besprekingen een voorname rol spelen. Hij viel in de smaak en toen Leopold uiteindelijk de Belgische troon aanvaardde, was zijn eerste beslissing Van Praet tot zijn secretaris te benoemen. Voor de jonge man begon een avontuur dat de rest van zijn leven zou vullen.

In de onmiddellijke omgeving van de nieuwe koning maakte hij de reis mee naar Brussel en de plechtige edaflegging op 21 juli 1831. Daarop begon het werk om van dit nieuwe land een georganiseerde Staat te maken. Hoewel hij als grondwettelijk monarch niet over de bevoegdheden beschikte die hij had verhoopt, bleef toch veel ruimte over voor Leopold om zijn stempel op het openbaar le-

ven te drukken. Zijn naaste medewerker Van Praet zou hierbij in stijgende mate een belangrijke rol vervullen. Alle tijdgenoten die het duo aan het werk zagen, zijn het er over eens dat het om een innige samenwerking ging, waarbij de ene de andere aanvulde. De dossiers werden één voor één door Van Praet bestudeerd en met zijn commentaar aan de koning voorgelegd. Hij werd de tussenpersoon voor de contacten met politici, hoge ambtenaren en andere hoogwaardigheidsbekleders, alsook met de pers. Hij bekommerde zich tevens om het samenstellen van de koninklijke entourage en zo komt het dat zijn jeugdvriend Edward Conway tot intendant van de Civiele List werd benoemd.

Net zoals hij in 1830 en 1831 de Engelse leidende kringen van nabij had leren kennen, was het huwelijk in 1832 van Leopold met Marie-Louise de gelegenheid voor Van Praet om kennis te maken met al wie in Frankrijk meetelde. Hetzelfde jaar kon hij voor het eerst zijn diplomatieke talenten aanwenden om een regeringscrisis op te lossen. Het werd stilaan duidelijk, niet het minst aan hem zelf, dat hij over speciale vaardigheden beschikte die van hem een geboren bemiddelaar en oplosser van conflicten maakten. Uit de schaarse briefwisseling die van hem is overgebleven, blijkt dat hij het officiële gedoe aan de koninklijke hoven en in de politiek met een geamuseerde ironie gadesloeg. Hij was een beoefenaar van de Brugse droge humor en beschreef met zichtbaar genoegen de zwakheden, de ijdelheid of de fysische eigenaardigheden van de prominenten.

Na acht jaar in de schaduw van de koning te hebben gewerkt, kreeg Van Praet de politieke microbe te pakken en stelde hij zich kandidaat voor de Kamer bij een tussentijdse verkiezing in Antwerpen. Het is zeer waarschijnlijk dat hij dit met de zegen van de koning ondernam, die zijn alter ego, nadat hij tot kamerlid was verkozen, tot regeringsleider kon bevorderen. Het liep evenwel anders uit: Van Praet werd verslagen door de Antwerpenaar Edouard Cogels en zette dan maar onverstoord zijn meer occulte maar niet minder invloedrijke activiteiten bij de koning verder.

Om de intieme samenwerking te bezegelen, liet de koning hem het jaar daarop tot *Minister van het Huis van de Koning* benoe-

men, wat hem groter gezag verleende, zowel in eigen land als bij de vreemde mogendheden. Aangezien de buitenlandse politiek nog in grote mate tot *le domaine réservé* van de koning behoorde, was het vaak Van Praet die in Parijs of in Londen onderhandelingen ging voeren en akkoorden afsloot. In Wenen, in Berlijn, in Sint-Petersburg hield men rekening met de adviezen en voorstellen van de *Ministre du Roi*, die zo belangrijk was geworden dat de kwatongen – wellicht niet onterecht – beweerden dat hij een zevende minister was (het was de gelukkige tijd dat een Belgische regering uit zes ministers bestond) en dat hij machtiger was dan de zes andere samen.

De minister van de koning aan het werk

Een tijdgenoot, baron de Haulleville, die Van Praet leerde kennen toen hij de vijftig naderde, heeft hem als volgt beschreven: “Zijn kabinet, antichambre van dat van de koning, was een ruim vertrek, sober maar smaakvol bemeubeld. Aan de muren hingen waardevolle schilderijen, tegen de muren stonden de kasten met rijkelijk ingebonden boeken, evenals met verzamelingen tijdschriften en politieke nieuwsbladen. Daar zat Mijnheer Van Praet, steeds keurig uitgedost: zijn zwarte geklede herenjas, zorgvuldig toegesneden, herinnerde aan de strenge kledij van Mr. Guizot; zijn rechte boord en zijn brede das deden aan lord Palmerston denken. Op het eerste gezicht gaf hij de indruk van een stijve hark, vormelijk en kil, maar eens aan het praten, gaven zijn priemende en spirituele oogjes blijk van een grote welwillendheid tegenover zijn gesprekspartner en van een onverzadigbare behoefte om te behagen en plezier te doen. Zijn woorden, elegant en afgemeten, uitgesproken met zachte en aangename stem, klonken bemoedigend en van een beminnelijke inschikkelijkheid. Die man op wie zo vaak een beroep werd gedaan, was nooit verbaasd over een vraag. Alleen als die vraag hem buitensporig leek, probeerde hij zijn bezoeker tot de werkelijkheid terug te voeren, door middel van een humoristische, maar nooit sarcastische bemerking.”

Was hij, na de koning, de belangrijkste Belg voor het buitenlands beleid, dan had hij tevens groot gezag in de binnenlandse politiek. De relaties tussen koning en regering waren vaak gespannen en voor het vlot verloop van de contacten, het verzoenen van tegengestelde meningen, het vooropstellen van de hogere belangen van het land had Van Praet zijn gelijke niet. Ook al bleef hij steeds de trouwe dienaar, hij schrikte er niet voor terug soms stoute taal te spreken. Toen in 1864 Leopold hardnekkig weigerde enkele koninklijke besluiten goed te keuren, wierp

Van Praet zijn ontslag in de weegschaal. Kort daarop waren alle besluiten ondertekend. Dit was toen al de tijd, dat het eenzellig karakter van de oude koning er voor zorgde dat zelfs de ministers alleen nog via Van Praet met hem correspondeerden. Tijdens die moeilijke maanden oefende hij in grote mate de koninklijke macht uit. Toen de koning op 10 december 1865 de geest gaf stond Van Praet aan zijn zijde.

De mentor van koning Leopold II

De levenskrachtige Van Praet naderde de zestig. Terwijl Leopold I weinig contacten had onderhouden met zijn zoon, was Van Praet als een tweede vader voor hem geweest. Hij werd onmiddellijk in zijn functie bevestigd en hij zou Leopold II nog bijna twintig jaar trouw bijstaan. Zijn verhouding tot de jonge Leopold II was uiteraard anders dan die met Leopold I. De onervaren koning betrouwde volledig op zijn mentor. Voortaan was het bijna uitsluitend Van Praet die besliste wie een regering mocht vormen. In alles werd hij geleid door de overtuiging dat het voortbestaan van het kleine België, midden tussen de vijandige mogendheden, een factor van vrede en stabiliteit in Europa betekende.

Had Leopold I er hem van weerhouden te publiceren, of had de tijd hem ontbroken, feit is dat in 1867, veertig jaar na zijn vroeger historisch werk, Van Praet het eerste deel uitgaf van zijn *Essais sur l'histoire politique des derniers siècles*, in 1874 en 1884 gevolgd door twee nieuwe delen. Deze nog altijd leesbare werken waren de vrucht van decennia aandachtige lectuur en profiteerden tevens van de concrete vertrouwdheid van de auteur met de machtsuitoefening. In die werken was hij vooral uitstekend in het typeren van de grote personages, die hij met scherpe, soms ironische toetsen voor zijn lezers schetste.

Jules Van Praet, die op 29 december 1887 in Brussel overleed, behoort tot de prominentste figuren die België sedert 1830 hebben geleid. De palm van de invloedrijkste Bruggeling komt zonder twijfel toe aan deze man, die een halve eeuw lang en vooral tijdens de eerste jaren van het nieuwe koninkrijk een belangrijke, en op enkele cruciale ogenblikken doorslaggevende rol heeft gespeeld.

Guido Gezelle (1830-1899)

Een onbekende Europeaan

Julien Vermeulen

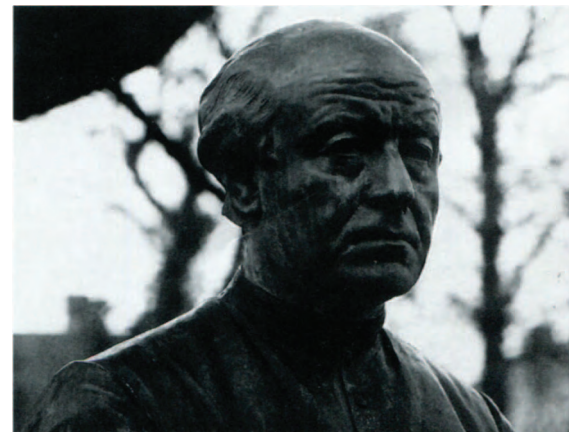
Als dichter heeft Guido Gezelle nooit enige internationale uitstraling gekend. Nog minder heeft hij een internationale literaire beweging op gang gebracht. Tijdens zijn leven werd zijn poëzie voor de buitenlandse lezer niet toegankelijk gemaakt, ook al had hij zelf heel wat contacten met Engelse *expats* in Brugge en Roeselare. Gezellevertalingen verschenen pas heel laat, waren heel beperkt en bleven lang van dubieuze kwaliteit. Na enkele aanzetten door M. Kenley (1908), J. Bithell (1917) en H. Dawson (1917) verscheen in 1919 een twintigtal Gezellegedichten in het Engels (G.L. Roosbroeck), maar we moesten tot 1937 wachten vooraleer Maud Swepstone een poging ondernam om een ruimere selectie te vertalen. In de naoorlogse periode leek er absoluut geen enkele reden meer om Gezelle aan kosmopolitische lezers aan te bieden. Voor religieuze poëzie en zangerige natuurlyriek was er op de internationale scène geen plaats en onze vertaalpolitiek leek niet geïnteresseerd om het werk van een priester-dichter sterk te promoten. Het imago dat men van het moderne Vlaanderen naar het buitenland wou exporteren, bood geen ruimte aan de waarden waarmee Gezelle geassocieerd werd. Integendeel: het uitgesproken provincialisme en de conservatieve devotie van de dichter zag men als stigmata die botsten met het streven naar een frisse, open en vernieuwende beeldvorming.

Ondertussen had Gezelles werk al lang de reputatie gekregen van onvertaalbaar te zijn. Enkele verspreide vertalingen van K. Hare (1957), C. en F. Stillman (1960) en A. van Eyken (1988) konden de bestaande lacune niet opvullen. Systematische plannen om dit te verhelpen waren er zelfs in Vlaanderen niet. In 1971 publiceerde Christine D'Haen een aantal Engelse Gezellevertalingen en in 1989 bundelde ze, samen met Paul Claes, dertig gedichten onder de titel *The Evening and the Rose*. In het Gezellejaar 1999 bracht Paul Vincent in Hull een tweetaalige bloemlezing uit: hij groepeerde ongeveer negentig vertalingen waarvan de helft nog niet eerder verschenen was. Die inspanning mogen we bijzonder waarderen, niet het minst omdat het een initiatief was dat buiten de beslotenheid van de Vlaamse Gezellekringen genomen werd. Maar ook met deze bloemlezing, die als *The Limpid Singer* verscheen, komt Gezelle niet in het brede circuit van de internationale lezer. Het is een beperkte editie van een universitair departement en zonder de nodige culturele duiding zijn deze gedichten voor een Engelstalige lezer moeilijk te appreciëren. De vroegere Engelstalige Gezellecommentaren bieden evenmin veel hulp aan de buitenlandse lezer: ze accentueren de traditionele, vertekende mythe van een geniale, diepgelovige natuurdichter die vanuit de oudste lagen van de volkstaal zijn gedreven roeping beleefde.

Dit bedroevende verhaal over Gezelle in het Engelse taalgebied geldt, *mutatis mutandis*, ook voor de receptie van zijn werk in het Franse en het Duitse literatuircircuit. Wie alle vertalingen op een rijtje zet, komt vaak tot een té optimistisch beeld van de internationale verspreiding van Gezelle. Weliswaar zijn er enkele Zuid-Afrikaanse of Tjechische omzettingen die gewaardeerd werden, R. Geerts vertaalde naar het Latijn en er zijn geslaagde vertalingen in het Frans (L. Wouters, M. Carême, W. Willems, F. de Haes, M. Seuphor

en A. Carette). Maar bij het opstellen van een evenwichtige waarderingsgeschiedenis moeten we voor ogen houden via welke kanalen en in welke oplage deze vertalingen verspreid werden. De kwaliteit van de vertalingen, het impact binnen de coelliteratuur en de mate waarin dit werk voor een brede internationale 'uitstraling' zorgt, zijn nog belangrijkere parameters. We overdrijven niet als we tot een sombere conclusie komen. Onze meest geprezen dichter is buiten ons taalgebied vrijwel onbekend, nauwelijks verspreid, nagenoeg ongelezen en – voor de bijzonder gemotiveerde lezer die met veel moeite zijn werk opspoorde – slechts in beperkte mate esthetisch toegankelijk.

Dezelfde constatering geldt – ongeloflijk maar waar – in grote lijnen ook voor Nederland. In Nederland heeft Gezelle nooit op een groot lezerspubliek kunnen rekenen. Het taalparticularisme van de West-Vlaming en het proselytisme van de ultramontaanse priester maakten dat er voor de dichter geen niche beschikbaar was in het literaire landschap. Gezelle zelf publiceerde niet in periodieken of bij uitgeverijen in Nederland, zijn werk was er vóór 1901 niet beschikbaar en de critici gingen er decennia lang aan zijn poëzie voorbij. De eerste uitgebreide bespreking van zijn werk verscheen er pas enkele jaren voor zijn dood en dit dankzij de (bijzonder pijnlijke) inspanningen van de Vlaming Pol de Mont. Het feit dat De Monts bijdrage door drie prominente Nederlandse tijdschriften geweigerd werd, is meer dan een los *fait divers*:

Borstbeeld van Guido Gezelle door Jules Lagae (Gezellemuseum, Brugge)

GUIDO GEZELLE

The Evening and the Rose

30 poems
translated from the Flemish
by Paul Claes & Christine D'haen

Guido Gezellegenootschap
Antwerpen
1999

That Limpid Singer

**A Bilingual Anthology of the Poems
of
Guido Gezelle
(1830-1899)**

Edited by Paul Vincent

Series Crossways, Volume 4
Association for Low Countries Studies in Great Britain
and Ireland (ALCS)
Hull, 1999

het is exemplarisch voor het totaal gebrek aan interesse en waardering dat er in die tijd voor de Vlaamse dichter heerste.

Pas in het begin van de twintigste eeuw vond Gezelle een verdediger in de figuur van Willem Kloos die zijn taal als 'wat leniger, wat frisser, wat jeugdiger dan het burgerlijk-nette en afgepast-schoolsche van de meeste Noordelingen' omschreef. In zijn voetspoor volgden andere recensenten (F. Lapidoth, C. Scharpen) die Gezelles werk gingen waarderen. In 1903 werd de dichter, althans volgens de criticus Van Nouhuys, 'zoowel onder zijn eigen landgenooten als in ons land, op zeer hooge waarde geschat.'

Deze constatering betekent echter niet dat de reputatie van de dichter automatisch in het brede culturele veld ingang gevonden had. Werd hij in Vlaanderen als een icoon door allerlei bewegingen geannexeerd en nagebootst, in het sociaal-culturele netwerk van de Nederlandse samenleving was er geen nood aan de Vlaamse priester-dichter als cultureel rolmodel. Niet in het begin van de eeuw (toen er een zekere literaire Gezelle-mode opgang maakte), nog minder in latere decennia. Het feit dat enkele katholieke literatuurbenaderingen ook tijdens het interbellum voor de dichter een aparte plaats reserveerden, betekende niet dat zijn werk doordrong in het brede discours dat gehanteerd werd in Nederlandse schoolbloemlezingen, door culturele verenigingen of door de publieke opinie.

Op de internationale literaire kaart is Gezelle als dichter dus een blinde vlek. Toch was hij op meer dan één vlak verdienstelijk. Als amateur-dialectoloog werkte hij gedreven aan zijn *Loquela*, een idioticon waarin hij als een echte romanticus de met uitsterving bedreigde woordenschat van het West-Vlaams wilde vastleggen. In de oude taallagen die hij als een soort archeoloog wilde opgraven, meende hij het zuivere genie van de Vlaamse volksziel en van de ingewortelde religieuze eigenheid bloot te leggen en te conserveren. Dat dit levenswerk steeds bleef hangen in de sfeer van een weinig methodisch-geordende verzameling (en evenmin gebeurde volgens

de normen van de wetenschappelijk-gefundeerde linguïstiek zoals die in de laatste decennia van de 19de eeuw doorbrak) moeten we onder ogen durven zien. Als taalkundig instrument is het idioticon een curiosum waarvan de waarde meer gelegen is in een ideologische sfeer dan in het domein van de taalkunde. Bij de emancipatie van het Vlaamse bewustzijn en in het trage constructieproces van een Vlaams natieconcept betekende het woordenboek op een kleinere schaal wat het poëtisch oeuvre van Gezelle in ruimer verband betekende: een legitimering van een taal en een cultuur die zich binnen een verfranst België wilden emanciperen.

In termen van internationale uitstraling is dit taalwerk van Gezelle dus evenmin baanbrekend. In de tweede helft van de 18de eeuw had Herder reeds de verankering van de cultuur in het taaleigen expliciet vooropgesteld en overal in Europa was de hele 19de eeuw een gouden tijd voor allerlei amateur-taalkundigen die, bewust of onbewust, het concept 'natie' van binrenuit hielpen uitbouwen. Wat Gezelle op beperkte schaal in West- (en Frans-) Vlaanderen met vallen en opstaan probeerde te realiseren, was in andere taalgieden reeds veel eerder een geslaagd succesverhaal geworden. Van 'perifere' talen als het Tsjechisch of het Hongaars werden in het begin van de 18de eeuw uitgebreide woordenboeken samengesteld. Honderd jaar later was dit ook het geval in Scandinavië met een opflakkerende interesse voor het Fins en het Noors. De filologische revolutie, zoals die soms genoemd wordt, was meer een component van een hele tijdgeest waarin aan een graduele natievorming gebouwd werd. De samensteller van *Loquela* was dus geen voortrekker die in een Europees vacuüm nieuwe bakens wilde uitzetten. Hij was slechts een van de honderden lexografen, filologen, grammatici, volkskundigen en publicisten die overal op het terrein actief waren, en dit vaak lang vóór onze Vlaamse *taalzanter* of onwetend van diens activiteiten die zich immers hoofdzakelijk binnen de enge grenzen van het bisdom Brugge afspeelden.

Dit opmerkelijke gebrek aan uitstraling of internationale erkenning mag ons – omgekeerd – niet tot de conclusie leiden dat Gezelle een geboorneerde provinciaal was. Vooral door zijn lectuur en uitgebreide correspondentie verlegde hij zijn horizonten opmerkelijk. Zijn Longfellowbewerking en zijn kennis van Italiaanse poëzie zijn slechts twee illustraties van een open literaire belangstelling. Als polyglot liefhebberde hij in de meest uiteenlopende talen: met Eugène van Oye wisselde hij notities in het Hindustani, Amaat Vyncke bezorgde hem aantekeningen over het Kiswahili, een Syrische geestelijke bracht hem in

contact met het Arabisch. Dichter bij huis manifesteerde hij zich als schrijver van Italiaanse brieven of als leraar Duits en zijn briefwisseling met de Engelsen beslaat meerdere volumes. Ook Gezelles persoonlijke bibliotheek illustreert zijn onvermoeibare interesse voor culturen die voor hem een wereld openden waar veel van zijn tijdgenoten vermoedelijk totaal van afgesloten waren. Dat zijn internationale bekommernis en interesse niet alleen taalkundig en cultureel geïnspireerd was, maar ook op een onderliggende missionaire visie terugging, zal niemand ontkennen. Anderzijds was Gezelle geen grote reiziger: voor de jonge poësisleraar was Engeland een verre droombestemming, voor de Kortrijkse onderpastoor was Noord-Frankrijk echter bereikbaar dicht. Zijn zes Engelandreizen konden hem niet van zijn anglomanie genezen en in Noord-Frankrijk hield hij ooit een pleidooi voor de mondelinge literatuur die daar 'au moyen de la moedertaal' (sic; Gezellearchief, handschrift 5664/06/171297, p. 6) nog springlevend was. Ondertussen bouwde hij zelf levenslang verder aan een brede persoonlijke cultuur waardoor niemand hem het etiket van authentieke (weliswaar niet altijd kritische) intellectueel kan onthouden.

In het internationale collectieve geheugen roept de naam Gezelle dus geen enkele associatie op. Indirect mogen we echter niet onderschatten welke invloed hij op de profilering van onze eigen culturele identiteit gehad heeft. Zijn katholieke gedrevenheid, zijn bewondering voor de gotische idealen, zijn verdediging van de Maria-cultus en zijn geloof in de verloren grootheid van het Vlaamse volk en zijn kunst hebben in ons cultuurpatrimonium duidelijke sporen nagelaten. De voorbeeldfunctie die de dichter jarenlang vervuld heeft, creëerde een waar Gezellesyndroom dat ontelbare jonge priesters, literaire debutanten en Vlaamse militanten wilden imiteren. In die zin heeft hij ontegensprekelijk bijgedragen tot de creatie van een zogenaamd 'Vlaams karakter'. Dit is uiteraard een vaag en nationalistisch concept dat met heel veel scepsis gehanteerd moet worden, vooral daar waar men het zogenaamde 'Vlaamse genie' én de Gezellepoëzie meende te kunnen plaatsen binnen de permanente pendelbeweging tussen vitalistische levens-

vreugde en mystieke introspectie. Maar het is niet te ontkennen dat het oeuvre, de persoonlijkheid en de mythe van Gezelle een grote rol gespeeld hebben binnen het krachtenveld waarin men aan een Vlaamse identiteit bouwde: nu eens tegen het calvinistische noorden in, dan weer tegen de oprukkende laïciseringsgedachte uit Frankrijk, later binnen de grenzen van een sterk verfranst Belgische staat.

Vandaag hoopt men dat Brugge 2002 meer zal zijn dan een nostalgisch attractiepark voor buitenlandse sfeertoeristen. Van een culturele hoofdstad verwacht men terecht grensvreleggende vernieuwingen en inhoudelijke stimulansen met een brede Europese dimensie. Toch vormt het cultuurpakket dat de meeste bezoekers naar Brugge brengt in grote lijnen dat waar de meeste Gezellianen al generaties mee dwepen: een besloten, middeleeuwse stratenplan in de schaduw van neogotische zevens als emanatie van een preïndustriële mentaliteit die zich wentelt in de grandeur van de Vlaamse primitieven. Gezelle was dat misschien geen voortrekker van de neogotiek, maar zijn leven en werk situeerden zich volledig in de sfeer van het gotische renouveau dat precies in Brugge haar bakermat vond. De bouw van de Magdalienkerk, van het bisschoppelijk buitenverblijf in Sint-Michiels en van het kasteel Van Caloen in Loppem tussen 1850 en 1860 visualiseerde het neogotische gedachtegoed dat in deze periode rond figuren als Malou, Bethune en Wixale opgang kende. Naadloos kan men Gezelle's poëzie laten aansluiten bij deze retourbeweging naar de christelijke middeleeuwen waarbij schoonheid en geloof hand in hand gingen. Deze kunststijl werd in toenemende mate de huisstijl van de radicale katholieken voor wie de neogotiek evenzeer een propaganda-middel als een kunstvorm was. Wanneer de buitenlandse toerist vandaag geconfronteerd wordt met de architecturale overblijfselen van deze reveilbeweging, dan staat hij oog in oog met de christelijke esthetiek waar Gezelle zich zo graag aan spiegelde. En misschien worden de multiculturele bezoekersgroepen ook toevallig getroffen door het vluchtige "schoon geluid van Brugsche beiaards-talen" dat de dichter bijzonder waardeerde.

Het geboortehuis van Gezelle is schitterend opgefrist en duizenden cultuurtoeristen gaan ook dit jaar onbewust rond zijn standbeeld neerstrijken, maar daarmee staan ze geen step dichter bij de poëzie van onze meest gepiezen *limpid singer*. De missiedroom van Gezelle om "naer een vrimd land" te trekken (zoals zijn vader het afkeurend formuleerde) is nooit werkelijkheid geworden. Zijn poëzie onderging hetzelfde lot.

Louis Delacenserie (1838-1909)

Brugse architect van de neogotiek

Inge Van Oyen

Neogotiek in Brugge

Veel Vlaamse steden hebben de neogotiek gekend, maar Brugge is er toch een waar brandpunt van geweest. Dat figuren als Jean-Baptiste de Béthune, Adolphe Duclos, Guido Gezelle en andere fanatieke aanhangers van de neogotiek er gewoond hebben, is daar natuurlijk niet vreemd aan. Zij ondergingen wel de invloed van grote buitenlandse voorbeelden, maar zorgden toch ook voor een sterke persoonlijke inbreng. Het Brugse neogotische patrimonium, op gebied van burgerlijke als kerkelijke architectuur, is niet te verwaarlozen. Ook voor vele restauraties is de neogotiek van belang geweest.

De erg productieve architect L. Delacenserie is een typische en representatieve vertegenwoordiger hiervan. Hij heeft vele belangrijke en minder belangrijke gebouwen die het Brugse stadsbeeld karakteriseren, opgetrokken en gerestaureerd.

Brugge was tijdens de middeleeuwen een artistiek centrum en een erg welvarende stad geweest en wilde in de 19de eeuw deze rol opnieuw gaan vervullen. Het invoeren van de gotische stijl uit dit roemrijke verleden, werd als een positief middel daartoe ervaren. Dit motief was zeker even belangrijk en zelfs belangrijker dan religieuze drijfveren voor het op zo'n grote schaal opnieuw invoeren van de gotische stijl. Men probeerde namelijk op die manier het toerisme sterk te stimuleren en aldus een economische wederopleving te bewerken. Ook de geschriften van bepaalde auteurs als Victor Hugo en Georges Rodenbach wakkerden dit toerisme aan, dat mede door het steeds snellere verkeer, jaar op jaar toenam.

Met de verwachte opbloei van Brugge-Zeehaven werden de Bruggelingen zich meer dan ooit bewust van de middeleeuwse welvaart, waarvan zij zich trouwens een veel te gunstig en onrealistisch beeld vormden. Het nieuwe vooruitzicht op een economische heropleving viel echter niet in de smaak van bepaalde romantici, die het vervallen dode Brugge vereerden en het zo wilden behouden. Deze toestand staat levensgroot geschetst in de roman *Le Carillonneur* van Georges Rodenbach. Stadsarchitect Borluut – romanfiguur geïnspireerd door Delacenserie – klaagde de brutale houding van het stadsbestuur aan dat door de aanleg van een moderne zeehaven de typische charme van Brugge wilde teniet doen. Ook de Engelse kolonie in Brugge was niet te vinden

voor het plan. Koning Leopold II daarentegen was des te meer ingenomen met het idee, ofschoon hij lang de voorkeur aan Oostende had gegeven. Hij had trouwens in 1877, nog lang voor Brugge-Zeehaven, gezegd: 'Ik zou de oude en mooie monumenten gerestaureerd willen zien, zodat Brugge een ander Nürenberg wordt. Moge de gehele stad één uitgestrekt en schitterend museum worden en geen enkele vreemdeling zal België aandoen, zonder de stad te bezoeken.' Zo'n uitspraak was natuurlijk een stimulans voor het stadsbestuur om belangrijke openbare gebouwen te restaureren. Dit laatste gebeurde steeds onder grote belangstelling, maar ging vaak gepaard met al dan niet hevige conflicten en discussies onder kunstliefhebbers en in de pers.

In het laatste kwart van de 19de eeuw werd het toepassen van de lokale laatgotische bouwtrant voor huizenbouw en gevelrestauratie, in bepaalde kringen en in elk geval bij Brugse architecten en historici als Karel Verschelde, E.Gaillard, Adolphe Duclos en anderen, als de enige artistiek verantwoorde oplossing gezien. Het omstreeks 1870 nog toegepaste neoclassicisme vond men voor Brugge niet passend en men zag enkel heil in de gotische baksteenarchitectuur. De gotiek werd beschouwd als een hoogtepunt in onze architectuurgeschiedenis, terwijl latere stijlen als de renaissance, de barok en het rococo, volgens deze bouwmeesters en historici tot een artistiek verval hadden geleid, dat zich volgens hen verderzette in het neoclassicisme. Dit is één van de redenen waarom de neogotische architectuur in Brugge uiteindelijk zo lang en op zo'n grote schaal is toegepast geworden. Vandaar ook dat stromingen als Art Nouveau, Art Deco en Nieuwe Zakelijkheid zo een beperkte impact op Brugge hebben gehad, terwijl het werkelijke modernisme in zijn geheel aan Brugge is voorbijgegaan.

Wie was Louis Delacenserie?

Louis Joseph Jean-Baptiste Delacenserie was één van de meest gewaardeerde architecten in Brugge en zelfs in België in de tweede helft van de 19de eeuw. Hij werd in

Afgietsel van het borstbeeld van Louis Delacenserie (1838-1909) (h 52 cm), volgens de overlevering toegeschreven aan de Brugse beeldhouwers Gustaaf of Hendrik Pickery. Technische Dienst van Brugge

Brugge geboren op 27 september 1838 en overleed er, ongehuwd, op 2 september 1909, ééenzeventig jaar oud. Hij werd begraven op het kerkhof van Steenbrugge bij zijn ouders, de koopman Louis G.J. Delacenserie en Marie-Anne Th. Descamps. Van 1853 tot 1859 studeerde hij onder leiding van J.B. Rudd (1792-1870), een academisch gevormde neoclassicist, aan de Academie voor Schone Kunsten in Brugge. Delacenserie behaalde in 1862 de Grote Prijs van Rome voor architectuur, met een ontwerp voor een 'Koninklijk Atheneum voor 250 externen en 100 internen, met een kapel en een woning voor de prefect'. Daarna ging hij een tijd werken in Gent bij architect Louis Roelandt (1786-1864), een leerling van C. Percier et P.F.L. Fontaine en een hoofdfiguur van de neoclassicistische architectuur in België, die bij gelegenheid echter ook in gotische trant gewerkt heeft. In 1870 volgde Delacenserie zijn vroegere leraar Rudd op als leraar aan de Brugse Academie. Negentien jaar later werd hij er directeur, een functie die hij tot aan zijn dood bleef uitoefenen.

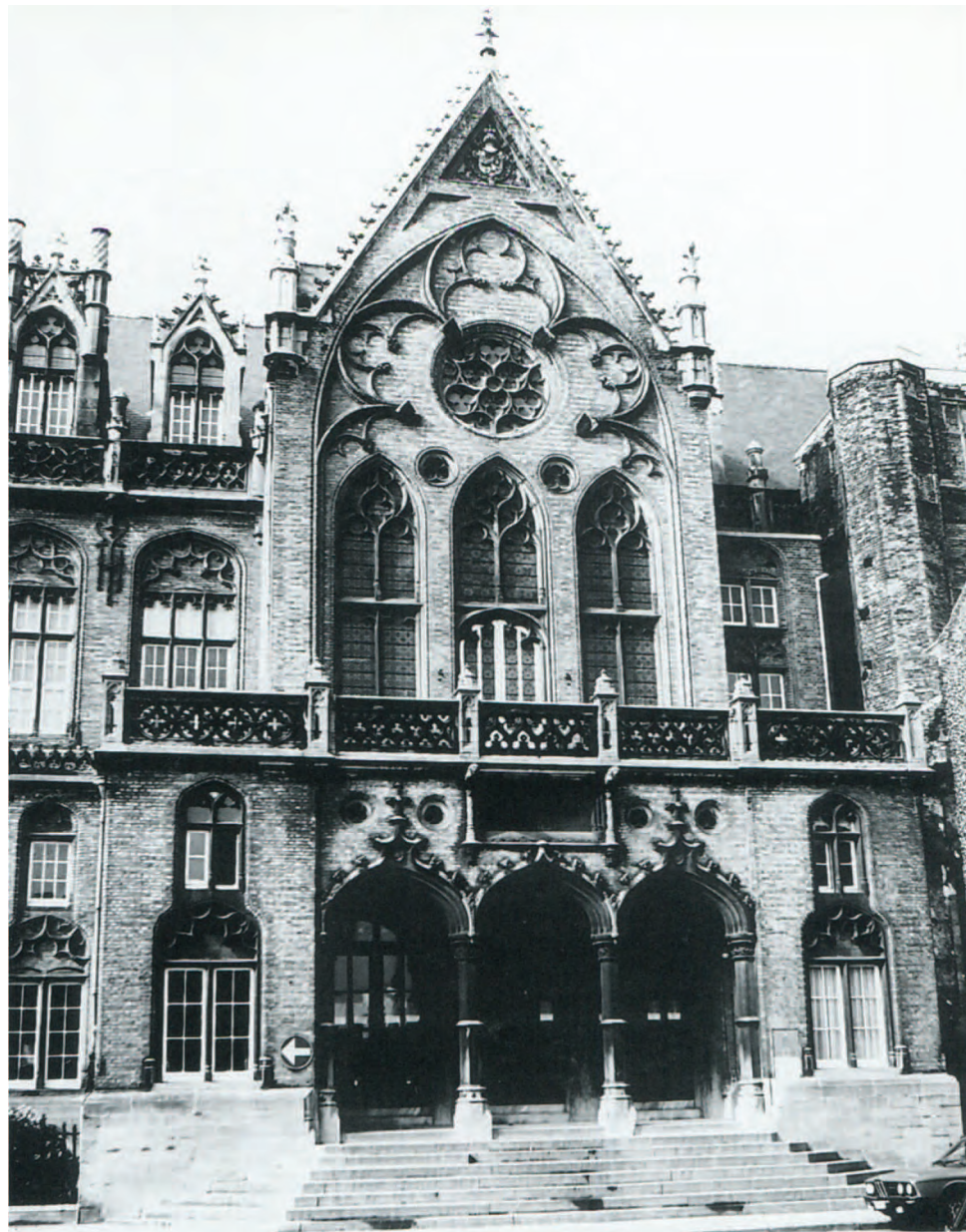
Het onderricht van Delacenserie is alszins vruchtbaar geweest. Onder zijn leerlingen vinden wij architecten die later bekendheid verwierven, zoals Charles Dewulf, Prijs van Rome in 1887 en Arthur Verhelle, Prijs van Rome 1890.

Delacenserie was ook directeur van de Nijverheids- en Handelsschool, een gemeentelijke instelling die hij deed bloeien.

Naast zijn taak in het onderwijs oefende hij nog diverse andere belangrijke functies uit. In 1870 volgde hij Rudd op als directeur van de Stadswerken (stadsarchitect) (tot 1892) en in hetzelfde jaar werd hij bestuurslid van de *Société Archéologique*, een genootschap dat bouwen en restaureren in de lokale historische trant fel aanmoedigde. Negen jaar later werd hij lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten; in 1901 werd hij tot effectief lid van deze Commissie bevorderd. En in 1902 werd hij nog werkend lid van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Antwerpen en in 1904 eveneens lid van de pas gestichte Commissie voor Stedschoon. Hij was ook vaak jurylid ter gelegenheid van architectuurwedstrijden.

De erg productieve architect werd in zijn tijd beschouwd als de vernieuwer en bewerker van de wederopbloei van de Vlaamse architectuur.

Als stadsarchitect heeft Delacenserie een belangrijke rol gespeeld in de bouwpolitiek van het stadsbestuur. Door zijn talrijke restauraties van privé-woningen en van belangrijke Brugse monumenten – zoals het Huis van de Heren van Gruuthuse en de Civiele Griffie – en door het bouwen van aan-

Hoofdingang van de Rijksnormaalschool (1880-1883) in de St.-Jorisstraat in Brugge. Architect L. Delacenserie

zienlijke openbare gebouwen – soms op belangrijke plaatsen in de stad, zoals het Provinciaal Hof op de Markt – heeft Delacenserie ontgensprekelijk een eigen stempel op de stad gedrukt.

Door velen van zijn confraters werd hij bewonderd. Die waardering werd ook officieel bevestigd; Delacenserie werd officier in de Leopoldsorde en bekwam een aantal onderscheidingen, zowel van diverse genootschappen als van buitenlandse autoriteiten. Koning Leopold II heeft hem overigens persoonlijk opdracht gegeven tot het bouwen van de kerk van Sint-Pieter en Sint-Paulus in Oos-

tende (1901-1905) en van het eclectische Centraal Station van Antwerpen (1895-1898).

Nog een factor die op Delacenseries bekendheid mag wijzen, is het feit dat hij – althans gedeeltelijk – als inspiratiebron gediend zou hebben voor het hoofdpersonage van de roman 'Le Carillonneur' (1887) van Georges Rodenbach. Een werk dat net als 'Bruges la Morte' van dezelfde auteur heeft bijgedragen tot de bekendheid van Brugge in de Franse culturele wereld.

Hieronder volgt een lijst van de – ons bekende – werken van Delacenserie:

Restauraties in Brugge: Poort, Boomgaardstraat 3 (1876); Huis, Jan van Eyckplein 18 (1877); Civiele Griffie, Burg (1877-1884); Huis, Jan van Eyckplein 9 (1878); Huis Sint-Annarei 18 (1879); Toihuis, Jan van Eyckplein 1 (1880-1881); Huis van de Heren van Gruuthuse, Dijver 17 (1883-1911); Ambachtshuis van de metselaars 'De Grote Vos', Steenstraat 25 (1885); Lucas Huys, Minderbroederstraat 10 (1889-1891); Sas-huis, Wijngaardplein 14 (1895-1896); Huis

Sint-Jansstraat 18 (1899); Poortersloge, Academiestraat 18 (1899-1903), Westgevel Onze-Lieve-Vrouwekerk (1905-1909); Sint-Janshospitaal, Mariastraat (1905-1909); *niet uitgevoerd ontwerp*: de gevels van de vroegere kraaminrichting van het Sint-Jans-hospitaal, Mariastraat 38 (1896).

Nieuwbouw in Brugge: Rijksnormaalschool Sint-Jorisstraat (1880-1883); Sint-Antoniusgesticht van de Zusters van Liefde, nu Minnewaterkliniek, Dr.J. Sebrechtsstraat (1885-1892); Provinciaal Hof Oostzijde, Markt (1887-1890); *niet uitgevoerd ontwerp*: aanleg Stationsplein (ontwerp van 1873).

Overig werk in Brugge: de neogotische stoffering van de bovenzaal (Gotische Zaal) van het Stadhuis, Burg (1886-1905); standbeeld van Jan Breydel en Pieter de Coninc, Markt (1887, in samenwerking met beeldhouwer Paul De Vigne).

Nieuwbouw buiten Brugge: stadhuis van Diksmuide (ca 1877-1880, verwoest tijdens W.O.I.); Centraal Station van Antwerpen (1895-1898); Sint-Petrus en Pauluskerk in Oostende (1901-1905).

Voornaamste kenmerken die het oeuvre van Delacenserie karakteriseren

Delacenserie heeft zijn persoonlijke visie en opvattingen over nieuwbouw en restauratie nooit neergeschreven in boek of tijdschrift. Slechts via zijn werk en de principes van hen die hem omringden, kunnen wij zijn opvattingen over architectuur achterhalen.

Zijn creativiteit was ongetwijfeld bepaald en wellicht ook beknot door de sterke neogotische beweging in Brugge. Onvermijdelijk werd hij hier beïnvloed door Adolphe Duclos (1841-1925), zijn medelid in de *Société Archéologique*, en aldus indirect en eventueel direct door Viollet-le-Duc (1814-1879). Duclos heeft de 19de-eeuwse ideeën van de Fransman helder uiteengezet tijdens een toespraak in 1874 voor de Gilde van Sint-Thomas en Sint-Lukas in Mechelen. Hij verwees daarbij bovendien expliciet naar Viollet-le-Ducs 'Dictionnaire'. Restaureren betekende voor Duclos het monument terugbrengen in zijn oorspronkelijke staat en het, indien nodig, vervolledigen volgens de stijl waarin het geconcipieerd was.

Vier belangrijke beginselen moesten daarenboven het restaureren beheersen. De eerste twee hebben betrekking op de kwaliteiten van de architect-restaurateur. Hij moest zich sterk inleven in de geest en de levenssfeer, ook op religieus vlak, van de tijd waarin het te herstellen gebouw ontstaan is. Hij moest aldus de ideeën, gevoeligheden en kunsttoestanden van toen leren kennen en begrijpen om zich als het ware te vereenzelvigen met de oorspronkelijke architect. Het tweede principe stelde dat de architect-restaurateur ook op technisch gebied grondig op de hoogte moest zijn. Hij moest zich dus verdiepen in de bouwtechnieken, de bouwstructuren en -vormen en de decoratieve procédés die toegepast werden ten tijde van de bouw van het te herstellen gebouw. Hierbij is bronnenonderzoek onontbeerlijk.

De twee andere principes hebben betrekking op het monument zelf. Aangezien een gebouw een dienende functie heeft, moest het zo goed mogelijk worden aangepast aan zijn bestemming, aan de materiële functie die het zal moeten vervullen.

Dit alles moest ten slotte uitgevoerd worden volgens het vierde en fundamentele principe van de *stijlleenheid*, dat als het schoonheidsideaal bij uitstek werd beschreven. Uitgaande van een esthetische, maar in niet mindere mate van een ideologische benadering van het restaureren, stelde Duclos dat toevoegingen uit de renaissance en latere periodes van een middeleeuws monument moesten verwijderd worden. Hij misprees alles wat na de Middeleeuwen gebouwd was.

Hieronder volgt een synthese betreffende de algemene kenmerken van het werk van Delacenserie waaruit duidelijk de band met Viollet-le-Duc zal blijken.

Voor *nieuwbouw* waren Delacenseries *plannen* altijd *erg verzorgd* en *gedetailleerd* getekend met inbegrip van de *decoratieve* elementen, zoals maaswerk, balustrades en trapleuningen. Zijn *architectonische belangstelling* was duidelijk *lokaal* gericht. Hij inspireerde zich op bestaande voorbeelden, die hij dagelijks voor ogen had, dus de eigen Brugse burgerlijke baksteengotiek van de 15de en 16de eeuw. Zo verwerkte hij naast elkaar de verschillende types van traveenissen die te zien zijn aan de burgerlijke openbare gebouwen en woonhuizen en ook de dakkapellen van Gruuthuse komen herhaaldelijk terug. Soms werd zelfs een volledige gevelpartij min of meer gereproduceerd, zoals de 16de-eeuwse reiegevel van Gruuthuse in de Rijksnormaalschool.

Zijn inbreng in *restauratiewerken* aan belangrijke gebouwen was doorslaggevend, niet alleen voor hun bewaring, maar ook voor hun huidig uitzicht. Hij herstelde trouwens

ook heel wat privé-woningen. Hij restaureerde hoofdzakelijk gotische gebouwen, op enkele uitzonderingen na. Delacenserie streefde duidelijk *stijlleenheid* na. Ook hij verwijderde soms latere toevoegingen en zocht zoveel mogelijk naar de oorspronkelijke vormgeving van het gebouw in kwestie. Over het algemeen *bereidde* hij zijn *restauratie grondig voor* en hield hij rekening met eventuele teruggevonden sporen. Toch waren zijn ingrepen – volgens de huidige normen – vaak zeer verregaand. Hij schrok er immers niet voor terug *naar eigen fantasie* bepaalde elementen toe te voegen of te verwijderen.

Delacenseries oeuvre is duidelijk te situeren in de late neogotiek. Hij stond niet langer onder de invloed van de streng archeologisch-religieuze neogotiek van een Pugin en een de Béthune. Het feit dat hij werkte met *eigentijdse constructiemethodes*, zoals *ijzerconstructies*, is daar een bewijs van. Bovendien maakte hij een veel vrijer en origineler gebruik van de diverse neogotische elementen dan hogergenoemden.

Men kan Delacenserie een typisch vertegenwoordiger van de *Vlaamse late neogotiek* noemen. Voor hem dienden de neogotische beginselen namelijk niet als uitgangspunt voor vernieuwing in de kunst, en dit in tegenstelling tot vele van zijn buitenlandse collega's. Voor Viollet-le-Duc was het teruggrijpen naar de gotiek een middel om een basis te leggen voor een eigentijdse, 19de-eeuwse architectuur. Dit was helemaal niet zo bij Delacenserie. De uiterlijke verschijningsvorm van de gotiek op zich, was naar onze mening zijn voornaamste argument om zo exclusief en nog zo laat in de 19de eeuw de neogotische stijl toe te passen. In de typisch Brugse situatie tijdens de 19de eeuw was vernieuwing in de architectuur zo niet onmogelijk, dan toch zeer moeilijk. Een probleem dat volgens velen trouwens ook vandaag nog niet helemaal opgelost is. En hoewel de meningen over Delacenseries werk steeds verdeeld waren en zelfs nog zijn, bestaat er alleszins sinds enkele decennia in bepaalde kringen opnieuw een grotere belangstelling voor deze architect. Dit hangt vanzelf samen met de groeiende interesse voor de 19de eeuw en voor de neogotiek in het algemeen.

Antoinette Grossé (1862-1954)

Zakenvrouw en artistieke uitstraling

Fernand Bonneure

De Grossés komen uit Saint-Jean-de-Maurienne, een van de drie arrondissementen in het huidige departement Savoie, het voormalige alpenhertogdom, dat in 1860 door referendum bij Frankrijk werd ingelijfd. Naast papier- en textielindustrie werd daar al in de 18de eeuw goud- en zilverdraadtrekkerij beoefend. Het is niet duidelijk waarom Pierre Grossé in 1700 vandaar uitweek naar Gent, waar hij als *passemantier en borduurder* werd ingeschreven. Jan-Frans Grossé, een van zijn kleinkinderen, kwam ca. 1791 een handel van *boordsels, biezen en belegsels* en een garensponnerij drijven op de Eiermarkt in Brugge, in het huis genaamd *In het Groot Schip* (1).

Daar werd op 5 februari 1811 Louis Grossé geboren. Na zijn studie aan de Brugse Academie voor Schone Kunsten, zond zijn vader hem rond 1830 naar het textielcentrum Lyon en naar Parijs, waar hij stage liep in enkele met het huis Grossé reeds bekende passementweverijen. In 1843 trouwde Louis met Coleta Coucke, dochter van een Brugse *schadebeletter*. Ze begonnen een eigen zaak in de Sint-Jakobstraat en zes jaar later konden zij al het monumentale herenhuis *De Gouden Leeuw* op het Simon Stevinplein aankopen. Een gouden leeuw staat afgebeeld boven de sluitsteen van de toegangspoort tot deze zeer ruime en mooie woning, een vroeger hotel en afspanning. Hij kreeg er dertien kinderen en heeft er een bedrijf en handel geleid die tot ver buiten de landsgrenzen bekend werden.

Louis Grossé, stichter van het atelier in 'De Gouden Leeuw' (1862-1954). Foto door zijn zoon Godefroid ca. 1880

Natuurzijde en neogotiek

Hij begon met het fabriceren van zwarte en grijze zijden stoffen. Zwart omdat die kleur het minst onderhevig was aan modeschommelingen. Hij maakte een voor die tijd opgemerkte publiciteit en oogste tot in het buitenland een beduidend succes. De zeldzame gaafheid van zijn stoffen werd alom geprezen en het weefwerk op mechanische getouwen kreeg het precikaat *perfectie* (2). Door dit voortdurend zoeken naar nieuwe producten en technieken – zoals brokaat en *zijden damaststof voor Vlaamse kapmantels* – en door het streven naar steeds hogere kwaliteit bereidde hij zich uitstekend voor om een

1 Uitvoering informatie over afkomst en afstamming bij G. GYSELEN, *De Brugse tak van de familie Grossé*, in *Biekorf*, 1969.
2 A.VAN DEN ABEELE, *Grossé van Brugge*, in *Het Brugs Ommeland*, 24ste jaargang, 1984, p.138 en passim.

even grote rol te spelen in het ontwerpen, vervaardigen en verkopen van textilia voor eredienst en kerk.

Louis was een kind van zijn tijd. In geheel West-Europa kwam in de 19de eeuw, vanuit Engeland, de *neogotiek* in zwang. In de kunstnijverheid dook de *Gothic Revival* op, meer bepaald de *Arts and Crafts*-beweging, die het kunstambacht wilde weghalen uit de greep van de opdringende industrie. De *Guild of Handicraft* (1888) en bijhorende opleiding zorgden voor de verspreiding van deze *Kunst voor allen*. De nieuwe ideeën werden ook in Brugge gehoord en besproken. De stad kreeg, mede door het opkomende toerisme, veel Britten op bezoek. Artiesten als de Pre-rafaëlieten Ford Madox Brown en Dante Gabriele Rossetti verbleven in Brugge en kwamen vooral onder de indruk van Van Eyck en Memling.

Louis Grossé moet graag opgekeken hebben naar deze neogotiek. Het interieur van zijn eigen woning was een voorbeeld met brede inrijpoort, wintertuin, neogotisch meubilair, behang, gordijnen, atelier en ruimten om klanten en bezoekers te ontvangen. Zelf was hij lid van verschillende verenigingen, zoals de curieuze *Heilige Beeldekensgilde* en, belangrijker, de *Société Archéologique*, waar de basis werd gelegd van het huidige Gruuthusemuseum. Hij waagde zich ook op politiek terrein, maar zonder succes. Zijn bedrijf eiste al zijn aandacht en werkkracht op.

Voor de te fabriceren zijden stoffen ging hij een stap verder. Hij wilde zijderupsen kweken, zodat hij zelf de grondstof kon produceren en mits spinnen en weven ook kon verwerken. Op de Singel, aan de rand van stad, kreeg hij een flink stuk grond in concessie, waar witte moerbeibomen, het voedsel voor deze rupsen, werden aangeplant. Deze originele grondstofproductie verliep met succes en werd tot rond 1880 voortgezet.

Borduurwerk en Grossékleuren

In eerste instantie kwamen al deze inspanningen ten goede aan het eigen bedrijf. Grossés hoofdactiviteit bestond immers in het vervaardigen van stoffen, maar ook in het ontwerpen en uitvoeren van textilia en andere voorwerpen voor de eredienst. In 1841 verscheen het standaardwerk *The true principles*

of pointed or christian architecture van Auguste Welby Northmore Pugin. Or in de titel is typisch voor de tijdsgeest. Architectuur en kunstnijverheid moesten *pointed* (gotisch) zijn om christelijk te zijn of niet te zijn. Midden in de Franse vertaling (1850) van dit boek staat tussen de tekst een volle pagina advertentie van Grossé, waarin ten overvloede voorwerpen van zijn handel worden voorgesteld: paramenten, maar ook meubilair, kerkelijk vaatwerk, reliekhouders, processiekruisen, vlaggen, banieren, tronen, baldakijnen, zetels, kronen, kussens. Grossé was dus met veel soorten artistieke disciplines en technieken bezig, altijd neogotisch van vormgeving, en hij schakelde ook volop andere ontwerpers en ambachtslieden in (3). Af en toe werd de kerkelijke sfeer verlaten. Joseph Grossé, be-gaafde broer van Antoinette, realiseerde de helaas in 1926 door brand vernielde geborduurde wandpanelen voor het *Shakespeare Memorial Theatre* in Stratford-upon-Avon. En in samenwerking met Adolphe Duclos en anderen zorgde Louis Grossé voor baldakijnen voor de Guldensporenstoet in Brugge in 1887, het jaar van de inhuldiging van het dubbele standbeeld op de Markt.

Ritualisten van de anglicaanse *High Church* bestelden eigen kerkgewaden. De zeer gezagsgetrouwe katholiek Grossé aarzelde, maar kreeg in 1868 toch het fiat uit Rome. Dit werd waarschijnlijk de aanleiding

voor het vestigen van een bijhuis van Grossé in Londen in 1880, waar eigen werk aan de man gebracht werd, maar ook van andere kunstambachtslieden uit Brugge: glas-in-lood, email, mozaïek, drukwerk, vlaggen, kantwerk. Zijn kinderen Joseph, Elisa en Antoinette gingen in Londen wonen om al dit *Bruges work* te promoten en te verhandelen.

A.E. Grossé, de zakenvrouw

Louis Grossé overleed op 14 augustus 1899. Het jaar daarop nam zijn toen 37-jarige dochter Antoinette-Emilienne de leiding over. Zij kende het bedrijf al jaren en heeft het met vaste inzet en veel energie bestuurd en in geheel Europa bekend gemaakt. De officiële naam van het huis werd onmiddellijk *A.E. Grossé*. Zij bleef ongehuwd, had haar eigen woning in de Ezelstraat in Brugge en een riant zomerverblijf in Knokke aan de Piers de Raveschootlaan en de Judestraat. Ik herinner mij enkele ontmoetingen aldaar tijdens de

3 Advertentie afgedrukt in A.VAN DEN ABEELE, o.c., p.141

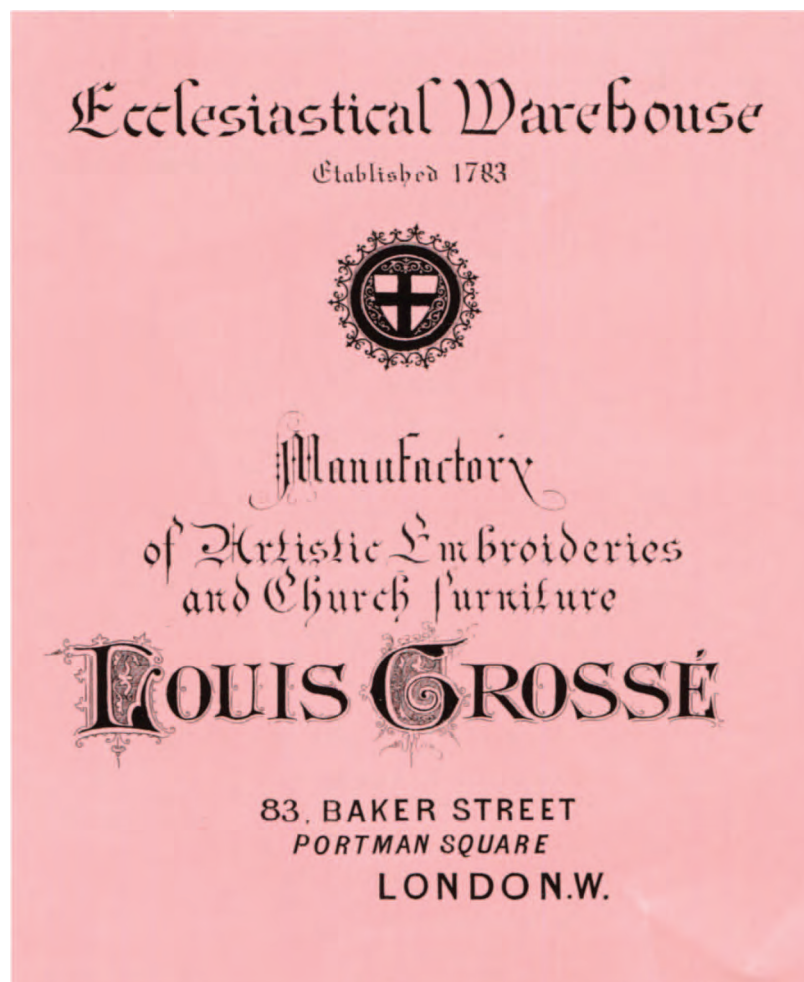
Antoinette Grossé (1862-1954)
Brugge, Stadsarchief
[Foto: Leuven KADOC]

grote vakanties vóór de oorlog. Zij was een statige verschijning, altijd heel verzorgd uitgedost, een echte Victoriaanse figuur. Zij sprak Frans, Engels en Brugs. Zij verzorgde zelf haar Engelse tuin met grote vijver, waar ze graag rondliep met twee bruin-zwarte Airdalehonden. De binneninrichting van woning en bijgebouwen getuigde van veel persoonlijke smaak, een stapje verder dan de neogotiek. Zij had een ruime artistieke belangstelling en omringde zich met intellectuelen en kunstenaars uit verschillende Europese landen. Zij moet ook een diep religieuze vrouw geweest zijn. In haar nalatenschap wordt haar exemplaar bewaard van het vijftiendelige werk *L'Année Liturgique* van Prosper Guéranger van de abdij van Solesmes, waarin zij geregeld las en notities maakte. In het bedrijf zelf heeft zij er vooral voor gezorgd dat de kunstwerken van Grossé uit de strenge neogotiek van Louis loskwamen. Zij zorgde voor het gaffelkruis en voor de centrale symbolische motieven op de gewaden, tevens voor vernieuwende stoffen en een grotere kleurenvariatie. In de wereld van de paramentiek werd zelfs van *Grossékleuren* gesproken. Bij personeel en klanten kreeg zij spoedig veel aanzien en won zij gezag door haar ruimdenkende commerciële geest, die zij handig wist te combineren met eigen artistieke uitstraling.

Het huis Grossé werd in 1981 overgenomen en voortgezet door Michel Vernimme (1937), die met zijn bedrijf *Arte* al reeksen handgeweven stoffen had gerealiseerd en een totaal nieuwe dimensie aan de paramenten wist te geven. Motief, materie en snit vormden voortaan een vaste eenheid. Beroemde Duitse en Franse artiesten werden voor ontwerpen aangesproken. Samen met Marc Schotte bestuurt Vernimme thans de firma *Arte/Grossé*.

Europa binnen en buiten

Louis en Antoinette Grossé hadden op artistiek gebied een voortreffelijke raadsman in Camille Callewaert, eminent kunsthistoricus, die trouwens met veel Brugse kunstambachten en paramenthuisen contact had. Hij was, als voorzitter van het Groot Seminarie, ongetwijfeld nuttig voor de bekendmaking van het Huis Grossé. Kunstwerkstukken werden vanuit Brugge over de hele wereld verspreid in kathedralen, kapellen, abdijen, begijnhoven, scholen, musea. Vooral in het buitenland werd Grossé een begrip. Uiteraard in Groot-Brittannië en de dominions, maar ook in Frankrijk, Zwitserland, Italië, het Vaticaan, Duitsland, de Verenigde Staten. In al deze landen dragen kardinalen en bisschoppen, ook anglicaanse, Russische en Griekse prelaten gewaden en mijters die in Brugge werden gemaakt. In het Brugse werkhuis

Affiche van de vestiging van Grossé in Londen

werden ook unieke geborduurde kerkgewaden, antependia, wandtapijten en vlaggen professioneel gerestaureerd.

Het grote huis op het Simon Stevinplein was dan ook jarenlang een trefpunt waar heel wat kunstenaars, ontwerpers, intellectuelen elkaar ontmoetten. Louis de Farcy, auteur van het naslagwerk op zeer groot formaat *La Broderie du XIe siècle jusqu'à nos jours* was met Louis Grossé bevriend. Ook architect en auteur Eugène Violet-le-Duc was in Brugge een goede bekende. Guido Gezelle ontmoette er de Hollandse dichter Jozef Albert Alberdingk Thijm, de architect Louis Delacenserie, de kunstschilder Flori van Acker. Uiteraard kwamen in Brugge wonende of voorbijkomende Britten over de vloer: Architecten als Robert Dennis Chantrell, William Brangwyn, Welby Pugin, Thomas Harper King, voorts baronet John Sutton, de stichter

van het Engels Seminarie aan de Potterierei, waar Gezelle een tijdlang leraar was, Frederik Sander, de *orchid grower* uit Sint-Andries, kunsthistoricus James Weale, kunstverzamelaar John Steinmetz, archeoloog George Mivard en Jean de Bethune, stichter van de eerste Sint-Lucasschool in Gent.

Grossé staat met ere ingeschreven in de opmerkelijke artisanale ontwikkeling die Brugge kende in de 19de eeuw met diverse meubelbedrijven, steendrukkerijen en kunstateliers. Behalve Grossé waren er in Brugge veel thuisborduurders en zeker een dozijn borduurateliers, zoals dit van de ler Henry English en dit van de Bruggeling Henri Slabbinck. Dit laatste kent tot op heden een bloeiend bestaan en kreeg op zijn beurt internationale waardering.

Decennia lang speelde Grossé een eersterangsrol in het vervaardigen van kunstige werkstukken, die tot heden de trots uitmaken van menig kerkelijk en profaan bezit. Niet voor niets is Antoinette Grossé opgenomen in *Vrouwenzaken / Zakenvrouwen*, een boeiende tentoonstelling over *Twee eeuwen vrouwelijke ondernemers in Vlaanderen* (4).

4 In de Sint-Pietersabdij Gent tot 24 maart 2002. Realisatie KADOC en de Provincie Oost-Vlaanderen.

Frank Brangwyn (1867-1956)

Een ooit wereldberoemde Britse Bruggeling

Laurence Van Kerkhoven

Weinig mensen weten dat in de Stedelijke Musea van Brugge één van de omvangrijkste kunstverzamelingen ter wereld van Frank Brangwyn bewaard wordt. Deze collectie is hoofdzakelijk samengesteld uit opeenvolgende schenkingen van de kunstenaar zelf die zich steeds zeer aan zijn geboortestad gehecht voelde. Als waardering voor deze milde gift die toen reeds in het Arentshuis werd geëxposeerd, benoemde de gemeenteraad hem in 1936 zelfs tot ereburger van de Stad Brugge.

Maar wie was nu eigenlijk de man die zo'n omvangrijke schenking aan de Breydelstad achterliet?

Frank Brangwyn werd op 12 mei 1867 in Brugge geboren als zoon van William Curtis Brangwyn en Eleanor Griffiths die er al enkele jaren deel uitmaakten van de Britse kolonie. Vader Brangwyn – die o.a. bevriend was met Guido Gezelle en James Weale – speelde hier als architect, muurschilder, kerkdecorateur en textielontwerper een grote rol bij de verspreiding van de Engelsgerichte neogotiek. Daarnaast moet nog onderstreept worden dat William Curtis Brangwyn ook één van de medestichters was van het Oudheidkundig Genootschap dat aan de basis lag van het latere Gruuthusemuseum.

In 1875 keerde de familie Brangwyn definitief naar Londen terug. De jonge Frank maakte er zich reeds vroeg behulpzaam in de werkplaats van zijn vader. Verder ging hij ook meermaals naar het huidige Victoria and Albertmuseum en het British Museum om er zijn tekenkundige capaciteiten bot te vieren. Daar ontmoette hij één van de belangrijkste voorlopers van de art nouveau, Arthur Heygate Mackmurdo. Toen Brangwyn amper 15 jaar was, stelde Mackmurdo hem aan William Morris voor. De artistiek begaafde tiener werd spoedig in het atelier van de beroemde Morris tewerkgesteld. Onder invloed van de Arts

and Craftsbeweging kreeg Brangwyn er een groeiende belangstelling voor de vele kunstambachtelijke technieken die gebruikt werden voor het vervaardigen van meubels, tapijten, textielbekleding, gebrandschilderde glasramen en behangpapier. Maar reeds na twee jaar besloot de wispelturige Brangwyn zijn leermeester te verlaten en zo goed en zo kwaad als het ging op eigen benen te staan.

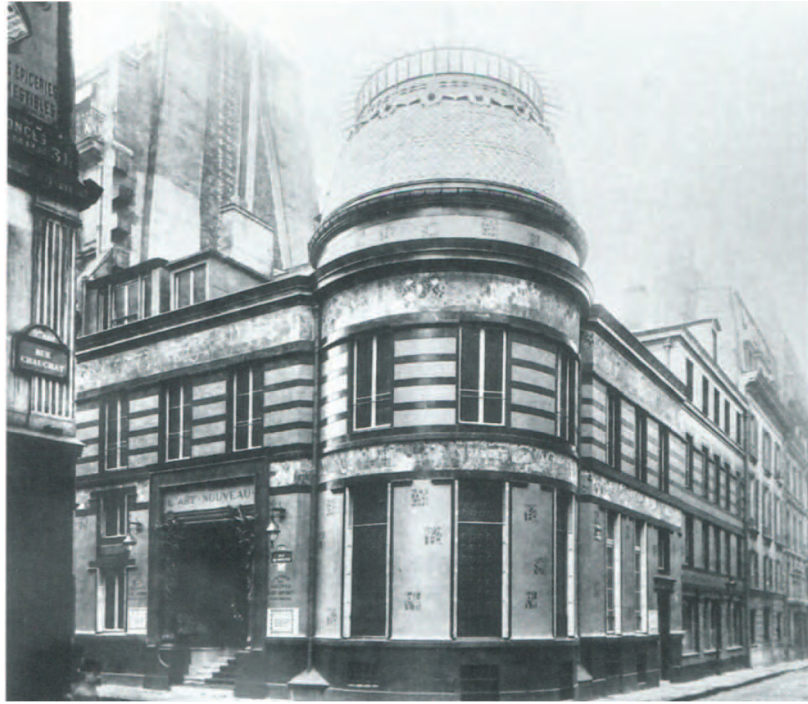
Brangwyn was pas 17, toen hij voor de eerste maal een schilderij in de eerbiedwaardige Royal Academy tentoonstelde. De werken die hij toen realiseerde, beeldden voornamelijk naturalistische rivier- en havengezichten uit. Hiervoor inspireerde hij zich o.a. op de verschillende reizen die hij in die jaren ondernam naar Britse havensteden en vissersdorpen. Het grootste schilderij uit deze zogenaamde "grijze" periode, "Funeral at Sea" (Glasgow Art Gallery) verkreeg op het Salon in Parijs in 1891 een gouden medaille!

In datzelfde jaar organiseerde de Londense "Royal Arcade Gallery" Brangwyns allereerste solotentoonstelling, waarop de indrukken te zien waren van zijn reizen doorheen de Middellandse en de Zwarte Zee. Ten gevolge van het succes van die expositie werd hij door "Larkin's Japanese Gallery" uitgenodigd om naar Zuid-Afrika te varen.

Tijdens al deze excursies werd zijn kunstgevoelig oog voortdurend geprikkeld, wat resulteerde in talrijke – al dan niet exotische – studies waaruit hij gedurende de rest van zijn kunstenaarsloopbaan inspiratie bleef putten. Bovendien lagen deze tochten ook aan de basis van een totaal nieuwe wending in zijn schilderkunstig oeuvre: daar waar zijn eerste doeken in hoofdzakelijk monochroom grijze tinten geschilderd werden, diversifieerde zijn palet zich vanaf nu meer en meer, en werd zijn kleur- en verfgebruik geleidelijk aan vlammender en krachtiger. Het is hierbij interessant op te merken dat Wassily Kandinsky in zijn essay "Über das Geistige in der Kunst" op zeer gunstige wijze aan het ko-

loriet van Brangwyn (en meer specifiek aan zijn modernistische roodblauw kleurcontrast) refereerde. Twee schilderijen uit deze zuidersgerichte stijlperiode werden in het jaar 1893 uiterst positief onthaald door de kunstcritici: "The Buccaneers" (Washington University Art Gallery in St. Louis) werd op het Parijse Salon in de bloemetjes gezet, terwijl "Pilots, Puerto de los Pasajes, Spain" (The Art Institute Chicago) op de "World's Columbian Exposition" in Chicago met een gouden medaille bekroond werd!

Twee jaar later kreeg de jonge kunstenaar van Siegfried Bing, een invloedrijke handelaar in Japanse kunst, de opdracht om muurschilderingen uit te voeren voor zijn galerie "L'Art Nouveau" in Parijs. Het is veelzeggend op te merken dat Bing het gevelontwerp van Victor Horta opzij schoof ten voordele van de plannen van Louis Bonnier en de muurdecoratie van Frank Brangwyn. Deze laatste bestond uit twee lange decoratieve friezen en een aantal vierkantjes waarin tot het uiterste gestileerde plantenmotieven verwerkt waren. De galerie groeide al snel uit tot één van de belangrijkste internationale trefpunten van de toenmalige moderne kunst: Auguste Rodin, Fernand Khnopff, Constantin Meunier, Henry Van de Velde, Paul Signac, Maurice Denis, Édouard Vuillard, Pierre Bonnard, Audrey Beardsley, Charles Rennie Mackintosh, Mary Cassatt, Camille Pissaro, Emile Gallé, René Lalique en nog veel andere vooraanstaande kunstenaars stelden er tentoon. Vooral de tapijten die Brangwyn toen realiseerde voor Siegfried Bing en Julius Meier-Graefe, werden door veel kunstcritici uit die tijd gewaardeerd; denken we hier bijv. aan het vloertapijt "The Vine" (nu in Brugge bewaard) dat een ereplaats kreeg in de zogenaamde "Britse kamer" van Bings avant-gardistische galerie. Maar ook Brangwyns ontwerpen voor de ramen in gekleurd "favriile glass" die op aanvraag van Bing werden uitgevoerd door de bekende Amerikaanse glazenier Louis Comfort Tiffany, vonden een goed onthaal in de kunstwereld. Zo behaalde Brangwyn bijv. met "The Baptism of Christ" (The Baltimore Museum of Art) een medaille op het Parijse Salon van 1898.

De gevels van de galerie 'L'Art Nouveau' in Parijs. Brangwyns gevelversiering werd evenwel reeds in 1905 verwijderd, nadat Siegfried Bing zijn galerie had verkocht [Archiefoto: Institut Français d'Architecture, fonds L. Borhier, Parijs]

Het is duidelijk dat Brangwyn zich toen aan de top van het kunstgebeuren bevond. Ondertussen was hij ook briefwisselend lid geworden van zowel de Münchener als de Wiener Sezession, en presenteerde hij zijn werk in 1898 en 1899 op de exposities van laatstgenoemde groepering in Wenen.

Onder invloed van deze verenigingen werden de tentoonstellingslokaties vanaf de eerste jaren van de 20ste eeuw hoe langer hoe meer als één esthetische eenheid (een "Gesamtkunstwerk") opgevat. De schikking van de kunstwerken maakte in feite deel uit van een vooraf uitgedacht architecturaal plan waarbij ook meer aandacht besteed werd aan het gekozen tentoonstellingsmeubilair. Dit is bijv. duidelijk merkbaar in de inscenering van het Britse paviljoen voor de "Esposizione Internationale d'Arte" (de voorloper van de huidige biënnale) die in 1905 plaats vond in Venetië. Brangwyn ontwierp hiervoor immers niet alleen de betreffende sokkels en eenvoudige rechthoekige banken, maar ook een reeks decoratieve schilderstukken die typische taferelen uit de Britse industriële wereld voorstellen. Met deze schilderijen (nu in The Leeds City Art Gallery) behaalde hij overigens een gouden medaille.

Ook bij de versiering van de leeszaal voor de Britse afdeling van de wereldtentoonstelling in Gent in 1913 verzorgde Brangwyn zowel de armstoelen, het tapijt en de modernistische tafel als de muurschilderingen die het harde leven van de havenarbeiders en dokwerkers illustreerden.

Dat Brangwyn een veelgevraagd kunstenaar was voor het realiseren van monumentale muurdecoraties met zowel historische, religieuze als decoratieve taferelen, lijdt geen twijfel: naast de hoger genoemde creaties in Italië en België, ontwierp hij nog een aantal muurschilderingen in de Verenigde Staten (Cleveland, Jefferson City, New York, San Francisco), Canada (Winnipeg), en wel te verstaan ook in zijn eigen land. Zelf beschouwde hij de exotisch getinte "British Empire Panels" (nu in Swansea en Brugge) die geschilderd werden voor de "Royal Gallery" in de "House of Lords" te Londen, als zijn meesterwerk.

Daarnaast moet nog aangestipt worden dat zijn omvangrijk geëtt oeuvre hem ook een vooraanstaande plaats bezorgde onder de grafici van zijn tijd. In dit verband is het niet zonder belang op te merken dat Emile Verhaeren met veel lof sprak over de etsen die Brangwyn in 1912 had tentoongesteld bij Durand Ruel in Parijs. De twee vonden elkaar enkele jaren later trouwens terug bij de heruitgave van "Les Villes Tentaculaires" en "Les Campagnes Hallucinées" die Brangwyn van expressieve houtsneden en litho's voorzag. Zowel de maskerachtige en grijnzende gezichten als de kop- en sluitvignetten van deze gedichten vertonen Japanse kenmerken. De belangstelling van de Engelse kunstenaar voor Japan is inderdaad onbetwistbaar: hij was niet alleen een verwoed verzamelaar van Japanse prenten, maar werkte ook herhaaldelijk samen met de technisch zeer bedreven Joshijirō Urushibara die een aantal prachtige kleurenhoutsneden maakte naar waterverven van Brangwyn. Hierbij werden meermaals Brugse stadsgezichten weergegeven.

Verder valt het op dat Brangwyn bij zijn geëtt stadsgezichten – waarvoor hij zich o.a. kon inspireren op zijn talrijke reizen in binnen- en buitenland – doorgaans niet de meest toeristische bezienswaardigheden weergaf, maar vaak de nadruk legde op minder bekende gebouwen zoals bijv. de voormalige gistfabriek in Brugge. Verder ging zijn voorkeur ook duidelijk naar prenten met onderwerpen uit de industriële en sociaal minst-bedeelde milieus van de maatschappij; zo lag een deel van zijn oeuvre in de lijn van wat Charles De Groux en Constantin Meunier hadden verwezenlijkt.

Diezelfde thematiek is deels ook in zijn uitgebreid lithografisch oeuvre terug te vinden: hij beeldde havens en werven uit, hoogovens, werkplaatsen, stations en armoedige buurten die bevolkt waren met bedelaars, dronkaards, ambachtslieden en lossers.

Voor de volledigheid moet evenwel opgemerkt worden dat Brangwyn zich vooral vanaf het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog enthousiast begon toe te leggen op de lithografische productie van tal van propagandistische affiches die besteld werden door binnen- en buitenlandse regeringen, filantropische en culturele instellingen (zoals bijv. het Rode Kruis), officiële instanties en maatschappijen.

Tot slot willen we er nog op wijzen dat Brangwyn tijdens zijn leven met heel wat eerbewijzen beloond werd. Zo werd hij niet alleen lid van de Royal Academy in Londen (1919) en van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België (1920), maar kreeg hij ook het commandeurskruis van de Leopoldsorde (1921). Bovendien werd hij in 1941 door de Britse koning tot de adelstand verheven en viel hem in 1952 nog de uitzonderlijke eer te beurt in de Royal Academy te mogen exposeren met niet minder dan 470 werken; het was toen de eerste maal dat de academie een tentoonstelling organiseerde met werken van één van haar nog levende leden. Vier jaar later, op 11 juni 1956, ruilde de werklustige Brangwyn het tijdloze voor het eeuwige.

Jan A. van Houtte (°1913)

Brugs historicus van Europees formaat

Gustaaf Janssens

De geschiedenis van Brugge, van de economie, van handelssteden en van het internationaal economisch contact zijn constanten in het werk van prof. em. dr. Jan A. van Houtte (° Brugge, 10 maart 1913). Brugge en Antwerpen zijn in de late Middeleeuwen en in de Nieuwe Tijd eersterangs handelsmetropolen waar de hele toenmalig bekende wereld aan wal komt. Brugse kooplieden zijn wereldburgers. Het is dan ook niet te verwonderen dat de historicus Jan van Houtte in hun voetspoor is getreden.

Een Brugse jeugd

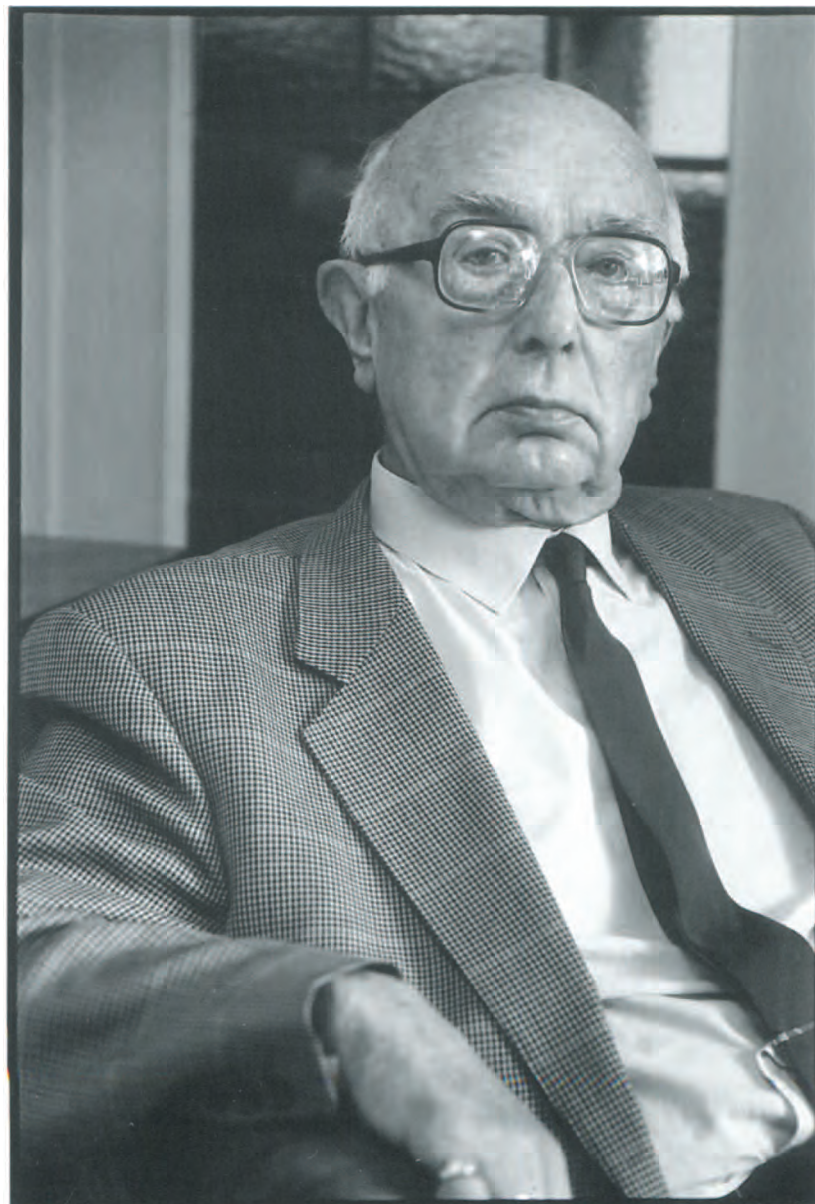
Jan van Houtte groeit op in een gezin dat aan een adolescent met belangstelling voor geschiedenis kansen biedt. Er is een bibliotheek met romantisch-historische literatuur, zoals de romans van Walter Scott en de *Histoire de Flandre* van Kervyn de Lettenhove, en er wordt voor een degelijke school gekozen: het Brugse Sint-Lodewijkscollege. Daar was priester Antoon Viaene (1900-1979) toen pas als leraar aangesteld. Herhaaldelijk heeft Jan van Houtte getuigd over de invloed die leraar Viaene heeft uitgeoefend op het ontwikkelen van de kiemkracht “van aanwezige onderbewuste zaden voor zijn latere roeping als historicus”. Die leraar uit de poësis (voorlaatste klas van het voortgezet M.O. met Latijn en Grieks), die zal uitgroeien tot een van de verdienstelijkste lokale Brugse historici en volkskundigen, laat de leerlingen delen in zijn grote culturele bagage, stelt boeken ter beschikking en wordt voor velen “een mentor” en later “een oudere vriend”, ook voor Jan van Houtte.

Jan A. van Houtte
[Foto: Jos Verhoogen]

Naar Leuven

Na de humaniora (algemeen voortgezet M.O. met Latijn en Grieks) schrijft Jan van Houtte zich in 1930 aan de Katholieke Universiteit in Leuven in voor de eerste kandidatuur Letteren en Wijsbegeerte (Geschiedenis). Hij kiest bewust voor de geschiedenis, al had de juridische en administratieve oriëntering van zijn familie eerder rechtenstudie kunnen laten verwachten. Aanvankelijk wordt de stu-

die van de geschiedenis met die van de rechten gecombineerd. Aan de universiteit heeft Van Houtte het meest aan de fijnzinnige kerk-historicus Albert De Meyer. Het academiejaar 1930-1931 is de eerste jaargang van het nieuwe programma waarbij de studenten in de Wijsbegeerte en Letteren na vier jaar een licentiaatsdiploma behalen. Het curriculum is, op één college na, volledig in het Nederlands geprogrammeerd. In 1934 studeren

aan de “Vlaamse sectie” van de Leuvense universiteit twee jonge historici af: de Brugge-ling Jan van Houtte en de Limburger Jan Buntinx (1911-1991).

De briljante jonge Brugse historicus besluit te doctoreren en promoveert op 4 juli 1936 in Leuven op het proefschrift *Hôteliers et courtiers à Bruges des origines au milieu du XVIe siècle. Contribution à l'histoire de la législation et des méthodes commerciales au moyen âge*. Kort daarop, na enkele verblijven in het buitenland, krijgt Van Houtte zijn eerste leeropdracht. Hij is 23 jaar en de jongste docent aan de universiteit. Het is het begin van een lange en vruchtbare academische loopbaan van titularis van diverse vakken in diverse faculteiten, en dit aanvankelijk zowel in het Nederlands als in het Frans. De jonge docent vindt zijn vrouw in Antwerpen, verlaat Brugge, sticht een gezin en vestigt zich in Leuven.

Professor Van Houtte

De belangstelling van professor Jan A. van Houtte gaat vooral uit naar die periode in de geschiedenis waarin zich de overgang van de Middeleeuwen naar de Nieuwe Tijd voltrekt, met daarin speciaal in de Nederlanden de verschuiving van het economisch zwaartepunt van Brugge naar Antwerpen. Hij ligt dan ook aan de basis van de klassieke visie op dit probleem. Zijn onderzoek naar “La genèse du grand marché international d'Anvers à la fin du moyen âge” (in *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 19 (1940), p. 87-126) wordt “zeer baanbrekend en vernieuwend” genoemd. Het thema is in latere bijdragen (o.a. in “Anvers au XVIe et XVIIe siècles. Expansion et apogée”, in *Annales. Economies, sociétés, civilisations*, 16 (1961), p. 248-278 en in “The Rise and Decline of the Market of Bruges”, in *The Economic History Review. Second Series*, 19 (1966), p. 29-47) steeds verder uitgediept en bevraagd.

Ook de Antwerpse zeventiende eeuw boeit Van Houtte. In een nog steeds geciteerde studie “Onze zeventiende eeuw, ‘ongelukseeuw’? rekt hij in 1953 af met het sombere sociaal-economisch beeld van de Zuid-Nederlandse zeventiende eeuw dat toen gemeengoed was. Latere historici hebben zijn ideeën ter harte genomen en de invloed van

de richtinggevende studie uit 1953 is tot op vandaag aanwijsbaar.

In de jaren '40 en '50 publiceert Jan van Houtte in diverse Belgische en buitenlandse gespecialiseerde tijdschriften. Zijn werk wordt opgemerkt en internationaal gewaardeerd. Zijn naam als economisch historicus is gevestigd.

De geschiedenis van de Brugse en van de Antwerpse handel in de vijftiende en de zestiende eeuw brengt de Leuvense hoogleraar steeds meer in contact met de geschiedenis van alle Nederlandse gewesten. De Nederlanden als geheel zijn voor hem een belangrijk referentiepunt. Van Houtte wordt een van de voornaamste redacteurs van de naoorlogse door Belgische en Nederlandse historici uitgegeven *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (12 volumes, 1949-1958). Hij schrijft de inleidingen bij de delen 4, 5, 8 en 11 en bijdragen in de delen 4, 5, 7 en 10. In 1964 verschijnt de *Economische en sociale geschiedenis van de Lage Landen*. In het ‘Voorwoord’ getuigt Van Houtte dat hij zonder veel aarzelen is ingegaan op het voorstel van de uitgever “onder de bekoring weer iets te kunnen bijdragen tot een doel waaraan ik gaarne erken sinds jaar en dag mijn hart te hebben verpand, te weten een betere onderlinge kennis van de landen en volkeren van de Oude Nederlanden te bevorderen, en ze daardoor dichter tot elkaar te brengen”.

Intussen verliest Van Houtte geenszins de band met zijn vaderstad. Van 1972 tot 1992 is hij lid van de Raadgevende Commissie voor het Brugse stadsarchief. Hij speelt er een toonaangevende rol die ongetwijfeld heeft bijgedragen tot de opbloei van het Stadsarchief en van het onderzoek over de Brugse stadsgeschiedenis. Van Houttes grote kennis van het Brugse verleden mondt uit in een “algemene geschiedenis van Brugge”. Na *Bruges. Essai d'histoire urbaine* (1967) – de eerste echte wetenschappelijke synthese van de Brugse geschiedenis – komt de Nederlandse versie *Brugge vroeger en nu* (1969) en uiteindelijk *De geschiedenis van Brugge* (1982). Het boek wordt “een monument voor Brugge” genoemd, een standaardwerk, een geschiedenis van Brugge die ingebed is in een ruimere Nederlandse en West-Europese context, geschreven door een auteur met een sterke synthetische geest en heldere betoogtrant.

In Leuven heeft professor Van Houtte niet echt “school gemaakt”, wel heeft hij er naar eigen zeggen “een aantal historici van grote kwaliteit kunnen opleiden”. Zij hebben in hun werk, ieder naar eigen bekwaamheid en mogelijkheden, diverse aspecten van de ruime historische belangstelling van hun leermeester verder ontwikkeld. Voor studenten en

promovendi is professor Van Houtte een veilige gids. Geen letter is onder zijn verantwoordelijkheid ingediend die hij niet had gelezen. Wie onder zijn leiding werkt, vindt in Van Houtte een nauwgezet en kritisch lezer. Hij eerbiedigt de persoonlijke inbreng van elke onderzoeker, moedigt jonge vorsers aan, steunt ze en zet ze aan om voor korte of lange tijd in het buitenland te studeren of onderzoek te verrichten. In de mate dat zijn opdracht aan de universiteit het toelaat reist Van Houtte veel en houdt hij zowat overal ter wereld lezingen en gastcolleges. Na zijn emeritaat vielen hem nog enkele belangrijke internationale opdrachten te beurt. Van 1977 tot 1983 is hij directeur van de Academia Belgica in Rome, om daarna, van 1984 tot 1987 het voorzitterschap van het Wetenschappelijk comité van het prestigieuze Istituto Internazionale di Storia Economica ‘Francesco Datini’ in Prato (Italië) op zich te nemen.

De bibliografie van professor Van Houtte getuigt van een zeer veelzijdige en internationaal georiënteerde historische activiteit. Zijn bibliografische kennis is fenomenaal en beter dan welke andere toenmalige Belgische historicus is hij de geschikte persoon om ter gelegenheid van het Internationaal Historisch Congres van Moskou in 1970 de eindredactie van het bibliografisch overzicht van het historisch onderzoek in België tussen 1944 en 1968 op zich te nemen en tot een goed einde te brengen (*Un quart de siècle de recherche historique en Belgique*, Leuven-Parijs, 1970). Zoals de Brugse kooplieden uit de vijftiende eeuw kent professor Van Houtte de markt en kan hij uit het overvloedige aanbod met kennis van zaken de kwaliteitsproducten aanwijzen.

Professor Van Houtte is een historicus van Europees formaat maar zijn Brugse wortels verloochent hij nooit. Wie het voorrecht heeft genoten ooit samen met hem door Brugge te wandelen, weet hoezeer zijn geboortestad hem is blijven boeien en intrigeren. Het is een stad met een internationale dimensie. Deze dimensie is ook aanwezig in het werk van professor Van Houtte. Zo slaagt hij er in het Brugse verleden zowel op het Europese als op het internationale historische forum kenbaar maken.

Luc Peire (1916-1994)

Creativiteit met internationale uitstraling

Jaak Fontier

Het werk van Luc Peire dat tijdens de eerste periode van zijn zestigjarige loopbaan ontstond, sloot zowel wat thema als stijl betref aan bij de expressionistische richting. Hoe sterk de kunstenaar nog de sfeer van het Vlaamse expressionisme beleefde, bleek in 1947, toen hij op 15 maart met Rik Slabbinck en Jack Godderis ontslag nam uit de groep *Jeune Peinture Belge*. Het driemanschap deed dit, omdat het van mening was dat de vereniging te sterk onder de invloed stond van de Parijse School. In de ontslagbrief schreven de vrienden o.m. '...nu begrijpen wij eindelijk dat, onder het voorwendsel de Jeune Peinture Belge te verdedigen, men ons wilde leiden naar de abstracte schilderkunst, genre Ecole de Paris....Wij hebben helemaal geen zin om deel uit te maken van een groep met abstracte tendensen, noch om de belangen van iemand te dienen...'

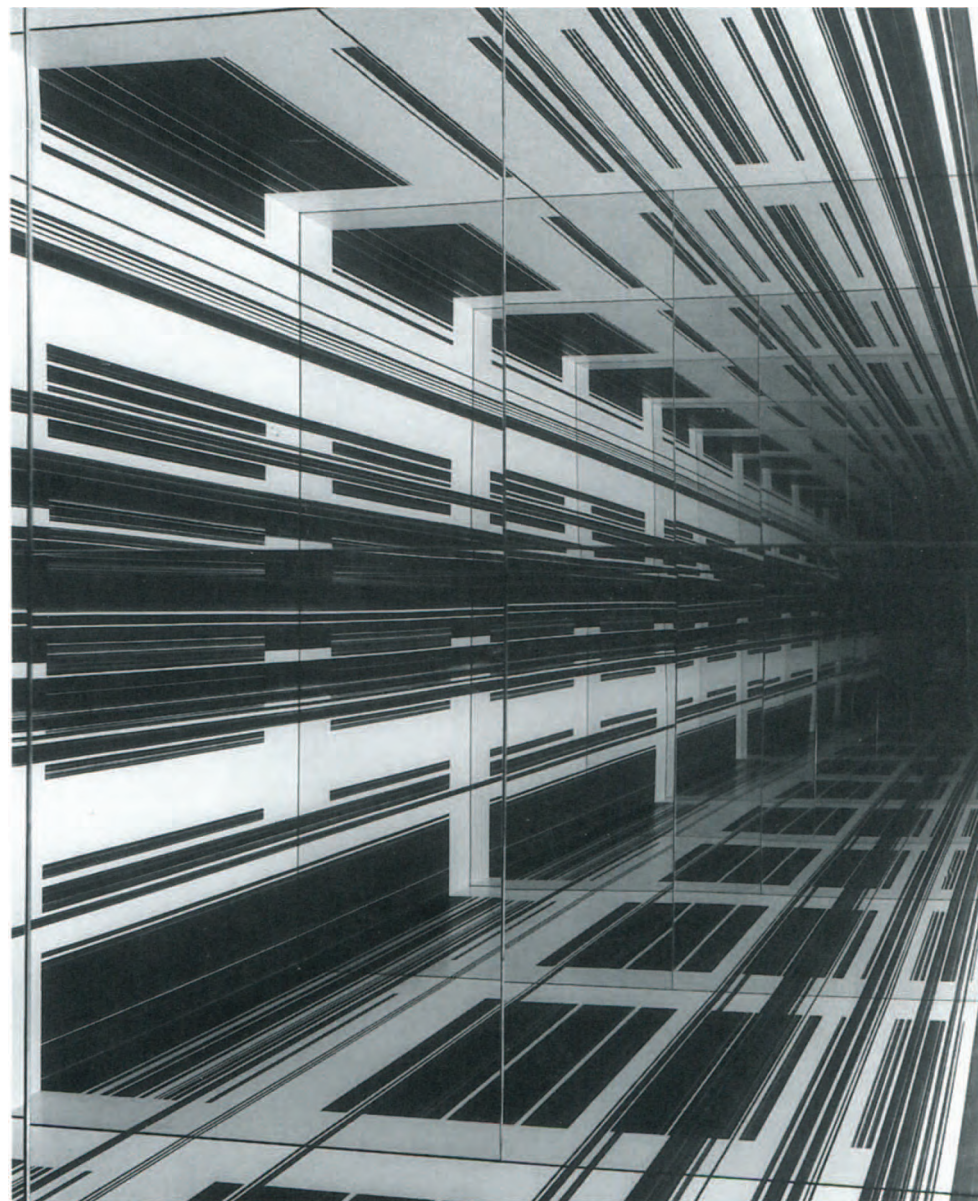
Van de drie ontslagnemende kunstenaars zal Peire de meest doorgedreven evolutie doormaken en een overtuigd beoefenaar worden van de niet-figuratieve kunst. In die stap voor stap vorderende wijziging van visie en stijl vervullen de reizen en verblijven in het buitenland een beslissende rol.

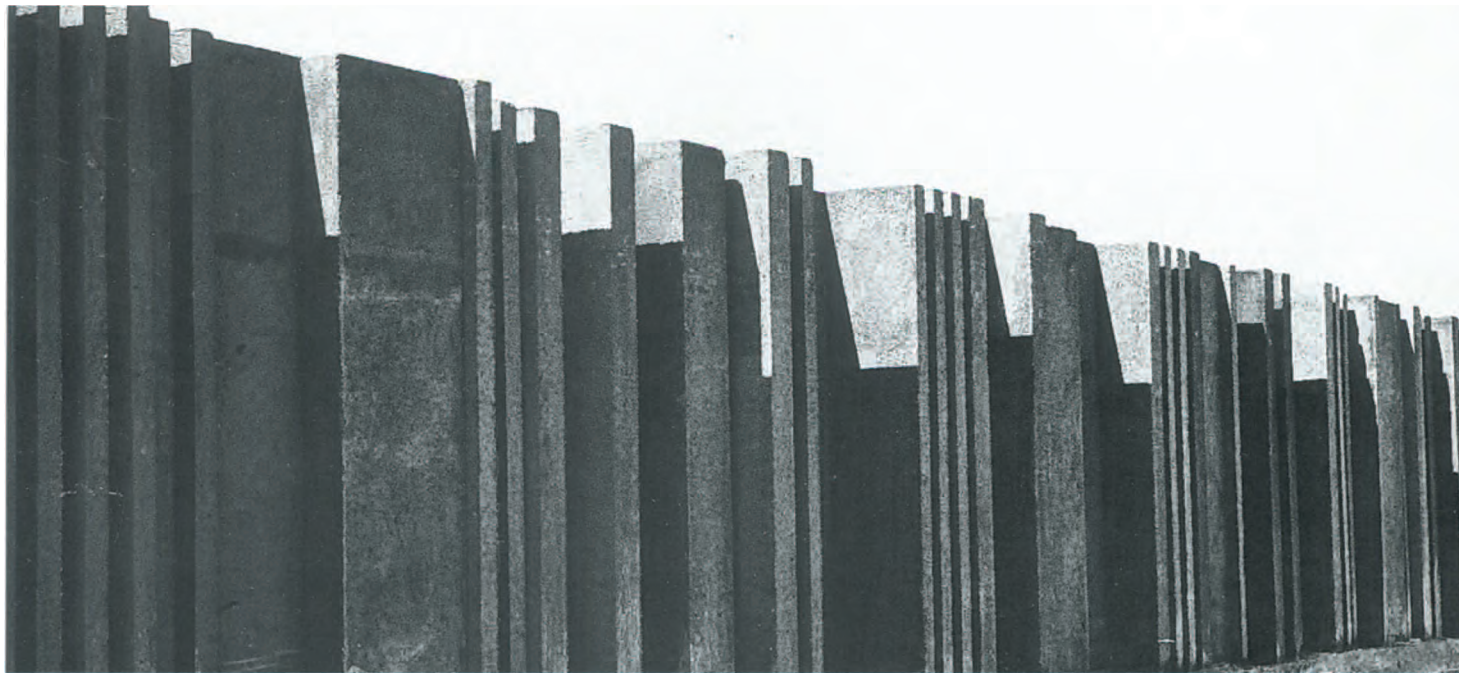
Al in het jaar van de breuk met de Jeune Peinture Belge reisde Peire gedurende zes maanden in Italië. In interviews onderstreepte hij later, dat niet zozeer het cinquecento als wel het trecento en het quattrocento hem hadden geboeid. Voor alles maakten de werken van Giotto en Piero della Francesca een diepe indruk. De "novus ordo" van Giotto gaf aan zijn werk een andere oriëntatie. Op Sicilië werkte hij twee maanden in San Leone. De resultaten toonde de kunstenaar in een expositie in Agrigento. Het was

de eerste buitenlandse tentoonstelling en zij vloeide rechtstreeks voort uit zijn verblijf in een bepaald land.

De formule reizen, de bezienswaardigheden bewonderen, de musea bezoeken, een atelier huren om te werken en ten slotte het gepresteerde exposeren paste het echtpaar na die eerste Italiëreis de volgende jaren toe. De combinatie reis-werk-expo stelde de kunstenaar in staat de opgedane indrukken artis-

Luc Peire, *Environment I*
(1967, verf op formica,
spiegelglas, 240 x 339 x 339 cm,
verz. Vlaamse Gemeenschap;
bruikleen SMAK, Gent)

Luc Peire, *Mur à Claire-Voie*,
 Collège d'Étude Technique,
La Seyne-sur-Mer bij Toulon
 (433 elementen in gewapend
 beton, 1,50 x 70 m, 1973)

tiek rechtstreeks te verwerken, contacten te leggen met belangstellenden in de streek en ze de gelegenheid te geven zijn schilderijen te verwerven.

Tijdens de winter 1949-1950 reisden de Peires door Spanje en Marokko, waar gewerkt werd in ateliers in Meknès, Mogador en Fès. Het zuidelijke licht verhelderde het palet, terwijl de thematiek aan de composities een exotisch karakter gaf. Ook de Marokkaanse reis eindigde met een tentoonstelling.

Het Zuiden bleef op het echtpaar een grote aantrekking uitoefenen. De noordelijke winter werd in 1950-1951 ontlopen door een nieuwe reis zuidwaarts. Zij verbleven in Cala d'Or op Mallorca, waar de schilder zich de frescotechniek eigen maakte, en ze vernieuwden het contact met Marokko. In een atelier in Rabat ontstonden schilderijen die de stad en haar bevolking in beeld brachten.

In 1952 kreeg de kunstenaar een reisbeurs voor Congo. Na een rondreis van veertien dagen in Spanje, verblijven in Las Palmas en in Santa Cruz de Tenerife kwamen ze met de Elisabethville op 29 mei 1952 in Matadi aan. Op diverse plaatsen bleef het echtpaar een langere tijd en Peire werkte de diepe indrukken uit die het land en de zwarte

bevolking op hem maakten. In alle studies wijzen de auteurs op de invloed die de Congolese reis heeft uitgeoefend op de ontwikkeling van de compositie en de stijl. Het opvallendste, de compositie bepalende beeldelement is afgeleid van de figuur van de zwarte vrouw. Ontdaan van elke detaillering, werd de gestalte tot een plastisch gegeven dat lang nawerkte en ongetwijfeld beantwoordde aan een van de diepste archetypische beelden van haar schepper. Zij toont ons op de doeken uit de jaren 1952 en 1953 hoe ver die kunst al afstond van de fysioplastische opvatting.

Ergens verblijven betekende voor Peire steeds én werken én mensen met culturele belangstelling ontmoeten. Het tweevoudige streven kende zijn synthese in de tentoonstelling. Exposities hadden plaats in Leopoldstad (1952), Luluaburg, Elisabethstad, Jadotstad, Kamina, en vóór de terugreis, nogmaals in Leopoldstad (1953). In de Belgisch-Congolese pers verschenen commentaren en ook het moederland werd geregeld geïnformeerd. Eveneens te vermelden is, dat tijdens het verblijf in Afrika ook een maand in Zuid-Afrika werd doorgebracht.

Op de terugreis was de bestemming de Canarische Eilanden, waar van april tot november 1953 in Santa Cruz een atelier werd betrokken. Het werden maanden van bijzondere betekenis voor Peires evolutie. In talrijke interviews heeft hij het belang onderstreept van de gesprekken die hij toen voerde met de architect en kunsttheoreticus Alberto Sartoris en met de kunstkriticus Eduardo Westerdahl. In 1973 zei Peire daarover nog: "Een belangrijke invloed is het zes maanden lange contact op Tenerife met Eduardo Westerdahl die door onze menigvuldige gesprekken en discussies mij meer en meer mijzelf

heeft doen ontdekken, ontleden en klaarder doen stellen".

Het contact van Westerdahl met de schilder had nog een ander belangrijk gevolg: de kunstkriticus besloot een monografie te schrijven. Die verscheen in 1953 in Puerto de la Cruz en werd er voorgesteld tijdens een Peire-expositie. Veel tekenend is het wel, dat de eerste monografie over Luc Peire in het Spaans was gesteld. Een inliggende Franse vertaling maakte de tekst toegankelijk voor de lezers van een tweede universeel verspreide taal. Voorziet van de monografie hield de kunstenaar daarop zijn eerste tentoonstelling in Spanje zelf, namelijk in Barcelona. Dat resulteerde opnieuw in een aantal contacten, o.a. met de beeldhouwer Josep Maria Subirachs.

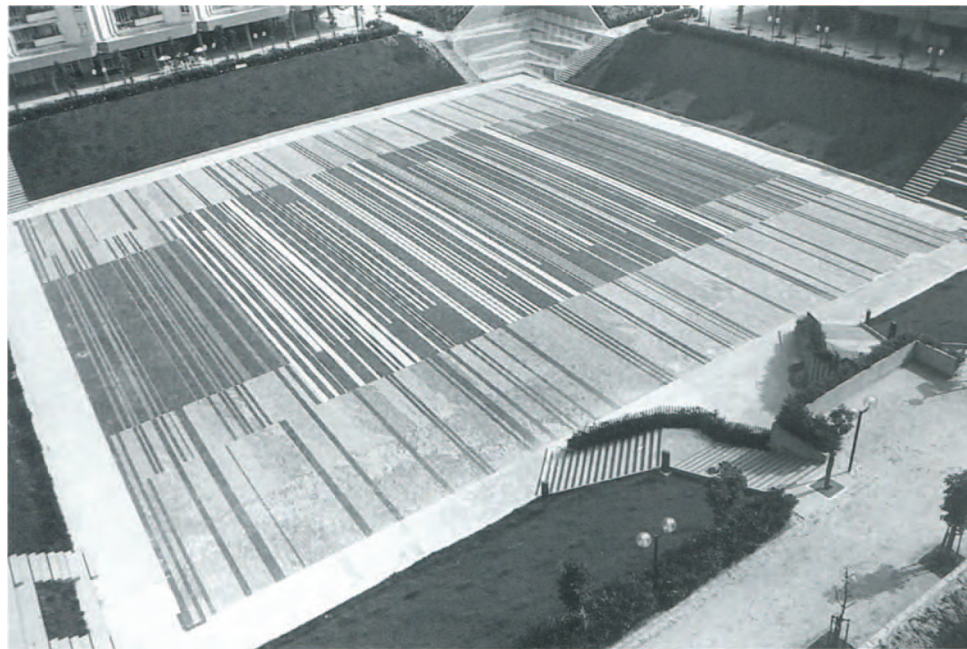
Tijdens de gesprekken met Westerdahl had Peire niet alleen in de eigen kunst dieper inzicht gekregen, maar ook in de strategieën die in de kunstwereld werkzaam zijn. Vooral van de betekenis van Parijs was hij overtuigd geraakt. Hij zag in, dat de Franse hoofdstad nog steeds een van de belangrijkste centra bleef. Nadat hij in de winter van 1954-1955 over het Parijse atelier van Victor Servranckx had kunnen beschikken, in de loop van de volgende jaren steeds meer de betekenis van Parijs inzag, besloot het echtpaar Peire in 1959 zich in de Franse hoofdstad te vestigen.

Van toen af was Parijs de vaste woonplaats, de woning met het atelier in Knokke het zomerverblijf. De kunstenaar zei me herhaaldelijk: "In Parijs gebeurt het en waar het

gebeurt, daar moet je zelf zijn” en “Ik ging daar wonen, omdat ik mijn werk op een meer Europees of universeel vlak geconfronteerd wilde zien en het zelf in dit verband zien”.

Bij Peire ging de inzet voor het werk samen met de behoefte met andere mensen in contact te komen. Een oprechte belangstelling voor wat de ander deed, voor zijn intellectuele arbeid, interesses en ideeën leidde al vlug tot waardevolle uitwisselingen en vriendschap. In de Franse hoofdstad met

(1961), deelneming aan de Biënnale van Tokyo (1962), bekroning met de Prijs Floreal op de Biënnale van Menton (1964), aanstelling tot lid van het inrichtend comité van het Parijse Salon des Réalités Nouvelles (1965), publicatie van een monografie geschreven

Luc Peire, *Place Carrée*.
Marne-la-Vallée
(witte, grijze, zwarte en blauwe
betonstenen, 62 x 62 m, 1982)

haar talloze kunstenaars, schrijvers en critici telde hij weldra een groot aantal vrienden. Parallel met die integratie in de Parijse kringen groeide de bekendheid van en de waardering voor zijn werk.

In 1954 en 1956 nam de schilder deel aan de Biënnale de Menton, in 1956 voor de eerste maal aan het bekende Salon de Mai, in 1958 aan het Salon des Réalités Nouvelles, in 1961 aan het Salon Comparaisons. In 1960 had de eerste individuele tentoonstelling in Parijs plaats in de Galerie Hautefeuille; zij werd ingeleid door Michel Seuphor.

Tijdens de eerste helft van de jaren zestig gaf Peire uitdrukking aan zijn specifieke, door verticalisme, ritme, licht en ruimte gekenmerkte beeldende taal in schilderijen, grafische werken en de typische graphies. Een retrospectieve tentoonstelling in Bogota

door Michel Seuphor (1965), individuele tentoonstelling in het Museo de Arte Moderna, Rio de Janeiro (1965), het zijn slechts enkele indicaties die een idee geven van het groeiende prestige van de kunstenaar en van de universele aanwezigheid van zijn werk op de kunstscène.

Na Parijs wilde Peire ook New York ontdekken. In de winter van 1965-1966 kon hij over een ruim atelier beschikken in de Bowery. Het idee voor een environment, dat hij al een tijdlang in de gedachte had, kreeg er duidelijker vorm. De Amerikaanse wereldstad werkte zeker bevruuchtend, maar de kunstenaar kon er, gewoon aan de charme en de poëzie van Parijs, moeilijk wennen aan het harde realisme.

Environment I werd voltooid in het begin van 1967. Die schitterende synthese van Peires kunststreven begon een lange reis. Nadat het voor het eerst werd tentoongesteld in het Musée National d'Art Moderne in Parijs, was het te betreden en te ervaren in Rij-

sel, Brugge, Rotterdam, Helsinki, Groningen, Gent, Brussel, Knokke, Stuttgart, Keulen en Venetië, alwaar het, op de Biënnale, samen met de schilderijenreeks *Elégies* bekroond werd met de Gavina Prijs (1968).

Op uitnodiging van het Cultureel Comité van de Olympische Spelen in Mexico maakte de kunstenaar in 1968 een tweede environment. Dit werk “Ambiente Mexico 1968” genoemd, kon in het Latijns-Amerikaanse land zelf gemaakt worden dank zij Mathias Goeritz, kunstenaar en kunstadviseur in het kader van de tentoonstelling bij de O.S. In een geïmproviseerd atelier van de universiteit kon Peire aan het werk gaan. Environment II werd na de expositie eigendom van het Museo Nacional de Arte Moderno in Chapultepec.

Het derde en laatste environment ontstond in het Knokse atelier naar aanleiding van tentoonstellingen die plaats zouden hebben in Nieuw-Zeeland ter gelegenheid van het New Zealand's Festival (1973). Het behoort nu tot de verzameling van de Auckland City Art Gallery.

De aard van zijn werk en zijn kunstvisie maakten Peire tot een vurig verdediger van de samenwerking tussen de architectuur en de beeldende kunsten. In een aantal teksten sneed hij het probleem van de integratie aan en legde steeds de nadruk op de noodzaak van een nauwe coöperatie van de diverse disciplines van de basis af.

In België realiseerde de kunstenaar een Muur-reliëf in de Bank van Breda in Antwerpen (1968), wanden in het Metrostation Roodebeek (1982), muurdecoratie in het Metrostation Albert (1993) en het 21 meter hoge Teken U.Z.Gasthuisberg in Leuven (1992).

Op het einde van de jaren zestig en tijdens de jaren zeventig wierpen de vele contacten die Peire in Frankrijk in de loop van de tijd had gelegd ook hun vruchten af op het gebied van het integratiewerk. Belangrijke realisaties ontstonden in het Collège Scientifique Universitaire in Angers (1969), het Collège d'Enseignement Secondaire in Montaigne-Bessoneau nabij Angers (1970), in het Lycée Paul Langevin in La Seyne sur Mer bij Toulon (1973), op de auditoria van de juridische en literaire campus van de universiteit in Villeneuve d'Ascq bij Rijsel (1974), in het Collège d'Enseignement Secondaire in La Harpe-Rennes (1977), op het plein Place Georges Pompidou in Noisy-le-Grand, Marne-la-Vallée (1982).

De integratiewerken in Frankrijk, de Environments in Mexico en Nieuw-Zeeland en de talrijke werken in musea en privé-verzamelingen in vele landen tonen overtuigend aan dat de creativiteit van Luc Peire een internationale uitstraling heeft gekregen.

Hugo Claus (°1929)

Europees kunstenaar

Georges Wildemeersch

Hugo Claus is de bekendste hedendaagse Belgische auteur en één van de belangrijkste en productiefste naoorlogse kunstenaars. Hij werd geboren in Brugge op 5 april 1929 en debuteerde kort na Wereldoorlog II als dichter. In ruim een halve eeuw bouwde hij een oeuvre op van meer dan 150 afzonderlijke boekpublicaties, dat in hoofdzaak bestaat uit gedichten, verhalen, romans en toneelstukken.

Van grote betekenis voor Claus was de kennismaking met het modernisme en vooral met het surrealisme (1948). Behalve een esthetische aangelegenheid is het surrealisme voor hem een levenswijze met verstrekkende ethische implicaties. Vandaar dat literatuur en leven bij hem zozeer verwisselbare grootheden lijken. Zoals zijn leven – Claus heeft jarenlang in Frankrijk, Italië en Nederland gewoond en maandenlang in Amerika en Griekenland verbleven – staat ook zijn werk geheel in het teken van de drang naar vrijheid, avontuur en onafhankelijkheid. Met de surrealisten deelt Claus de ambitie om de traditionele voorwaarden van het leven te veranderen door de oorlog te verklaren aan alles wat de vrije ontplooiing van de mens hindert. Hij heeft nooit het soort geëngageerde schrijverschap van een Jean-Paul Sartre of een Günter Grass nagestreefd. Dat neemt niet weg dat zijn werk soms onomwonden lucht geeft aan politieke standpunten. Claus' maatschappijkritiek is sterk anarchistisch gekleurd: centraal staat het individu dat zich in zijn ontwikkeling geremd weet door allerlei instituties: de school, de familie, de kerk, de staat... In zijn werk rekent Claus af met deze fruikende factoren, die de volledige en vrije realisatie van het lustprincipe beletten.

Claus is een einzelgänger, een solitair, die steeds zijn eigen weg is gegaan en altijd afstand gehouden heeft. Afstandelijkheid gaat bij hem gepaard met openheid en ontvanke-

lijkheid. Aan zijn belangstelling voor het surrealisme heeft hij een voorkeur overgehouden voor dissidente figuren als Antonin Artaud – die hij in 1948 tot antivader proclameert – en Raymond Queneau. Vanaf 1949 is hij betrokken bij de Belgische tak van de internationale schildersbeweging COBRA (Christian Dotremont, Pierre Alechinsky). In Parijs in het begin van de jaren 50 komt hij bijna dagelijks in contact met de experimentele schilders (Karel Appel, Corneille, Asger Jorn...) en hun dichtende soortgenoten (Simon Vinkenoog, Hans Andreus, Remco Campert, Lucebert...). In de dichtbundel *Zwart* (1978), geschreven bij werk van Appel en Alechinsky, en de roman *Een zachte vernieling* (1988), die de Parijse tijd (1950-1953) evocert, hekelt hij de experimentele cultus van de directe expressiviteit, van het primitivisme en van het antira-tionalisme.

Het werk van Claus heeft vaak een solide realistische grondslag. Maar evenmin als Gustave Flaubert of James Joyce is hij een realist. Hij is ervan overtuigd dat de werkelijkheid iets anders, iets meer is dan wat we dagelijks kunnen waarnemen. Maar wat aan de waarneming ontsnapt – het subjectieve, het imaginaire, het onbewuste – is in het werk ook niet altijd meteen terug te vinden. Hiertoe maakt Claus in sterke, zij het wisselende mate gebruik van de zogenaamde allusie- en citatentechniek. Wat tot de wereld van de droom en de mythe behoort, komt in de teksten hooguit in de vorm van vage verwijzingen, cryptische allusies en vervormde citaten aan de oppervlakte.

De bundel *De Oostakkerse gedichten* (1955), het eerste poëtische hoogtepunt, zet de toon voor het hele werk. Telkens weer dikken de tegenstellingen op tussen natuur en

Hugo Claus met Corneille en Elly Overzier in Italië
[Foto: Henry Riemens]

cultuur, vitalisme en eruditie, bekentenis en verhulling, traditiebewustzijn en onafhankelijkheid... Later verduidelijkt Claus zijn positie in toenemende mate aan de hand van verwijzingen naar de westerse filosofische traditie, waaronder met name Giambattista Vico. Typisch is wel dat deze ernstige en ambitieuze onderneming meteen gecounterd wordt door een luchtigere en lichtvoetigere benadering: hij wisselt doorwrochte, hermetische leespoëzie af met luchtige, toegankelijke hoorpoëzie, tegenover langere beschouwende gedichten plaatst hij flitsende knittelverzen, triviale anekdotes, berijmde dagboekbladen en kunstig gelegenheidswerk. Ook technisch legt Claus zich geen belemmeringen op. Nu eens werkt hij associatief en dan weer strikt logisch, hij schuwt sonnet noch vrij vers, retoriek noch parlando, en vermengt het tragische, verhevende en klassieke met het burleske, banale en obscene. In bundels als *Almanak* (1982) en *Alibi* (1985) brengt hij volop de ambivalentie in de praktijk, die zich onder meer uit in een gespannen verhouding tot de vrouw en de eigen gemeenschap. Zoals ook spreekt uit de titel van een recente bundel als *Wreed geluk* (1999), is verdeeldheid de dominantste constante bij Claus. Zij garandeert de beweeglijkheid van een schrijver die niet op een stelling, maar hooguit op een tegenstelling is vast te prikken.

Ook in zijn prozawerk viert de verscheidenheid hoogtij. Maniëristische en esoterische stukken wisselen af met taferelen in de volkstaal, epische passages met dialogen en lyrische fragmenten, onversneden naturalistische voorstellingen met groteske of surrealistische verbeeldingen. Als geen ander Nederlandstalig auteur heeft Claus de technische verworvenheden van de internationale avant-garde dienstbaar weten te maken aan het eigen werk. Hij hanteert procédés ontleend aan de film (montage, flashback, close-up) en aan de psychoanalyse (projectie, ver-dichting). Hij viert zijn varieerlust bot door

wisselende vertellers in te voeren, door ik-vormen af te wisselen met hij-vormen of door beide te combineren met wij-vormen, wat aan het klassieke koor herinnert. Vlaamse boerenromans, zoals *De Metsiers* (1951) en *Omtrent Deedee* (1963), worden gevolgd door exotische artiestenromans, die nu eens lichtvochtig en toegankelijk zijn, zoals *De koele minnaar* (1956), en dan weer topzwaar en hermetisch, zoals *Schaamte* (1972). Twee hoogtepunten in zijn prozawerk houden zich bezig met de nawerking van Wereldoorlog II, nl. *De verwondering* (1962) en *De geruchten* (1996). Over dat onvoltooide verleden, bekeken door een opgroeiende knaap in het Vlaanderen van de jaren 1939-1947, handelt ook zijn lijvig magnum opus, *Het verdriet van België* (1983), de som van zijn thematiek en een staalkaart van zijn technisch kunnen, tegelijk inwijdingsverhaal en documentaire roman, Bildungsroman en familiechroniek, kunstenaarsroman en historische evocatie.

Claus, die ook actief is als theaterregisseur, is een zeer productief toneelschrijver. Hoogtepunten in zijn toneelwerk zijn *Een bruid in de morgen* (1955), *Suiker* (1958) en *Vrijdag* (1969). Zijn succesrijkste stukken hebben een zeker realisme gemeen en putten hun sterkste effecten uit een mengeling van komiek en tragiek. Ook in zijn theater is verscheidenheid troef. Nu eens brengt hij Artauds theater van de wreedheid in de praktijk, zoals in *Thyestes* (1966), dan weer grijpt hij terug naar het epische theater in de trant van Bertolt Brecht, zoals in *Het lied van de moordenaar* (1957). Hij schreef zowel tragedies als komedies, zowel romances als satiren, en bij voorkeur nog een mengvorm van beide. Zoals in zijn proza kampen de hoofdpersonen van zijn toneelwerk met psychische, seksuele en sociale problemen. Vaak summier en suggestief wordt een verband gelegd tussen deze problemen en de moeilijkheden, waarmee zij tijdens hun jeugd in het ouderlijk huis hadden af te rekeren. De storing in hun ontwikkeling heeft geleid tot een gestoorde relatie met de werkelijkheid. In heel Claus' werk staat de figuur van Oedipus, zij het vaak op verdoken wijze, centraal. Hij is het symbool van de fundamentele afhankelijkheid en onvrijheid (psychologisch, existen-

tieel, sociaal...) van de mens. Als gevolg van hun oedipale bindingen blijven Claus' hoofdpersonen onvolwassen, kunnen zij de rol van vader, overwinnaar of held niet aan en hebben zij een problematische relatie met de familie, de vrouw en de maatschappij.

Claus is een bijzonder actief en veelzijdig vertaler en bewerker, vooral van theaterteksten. Hij vertaalde uit de Griekse en Latijnse literatuur onder meer Aristophanes, Euripides, Seneca en Sophocles. Uit het Engels vertaalde hij Samuel Beckett, Noel Coward, Ben Jonson, Fay & Michael Kanin, Christopher Logue, Christopher Marlowe, Dylan Thomas, William Shakespeare en Cyril Tourneur; uit het Frans Jean Anouilh, Jacques Audibert, Charles de Coster, Fernand Crommelynck, Michel de Ghelderode en Jean-Clarence Lambert; uit het Italiaans Giorgio Gaber en Natalia Ginzburg; uit het Duits Georg Büchner, Christian Dietrich Grabbe en Franz Grillparzer, en uit het Spaans Fernando de Rojas, Federico Garcia Lorca en Ramón María del Valle-Inclán.

Daarnaast is Claus ook actief als schilder, filmmaker en librettist. Een indruk van de diversiteit die zijn plastisch werk biedt, leveren de boeken *Hugo Claus. Beelden* (1988) en *Hugo Claus. Beeldend werk 1950-1990* (1991). Tot de belangrijkste individuele tentoonstellingen behoren exposities in Brussel (1956, 1959, 1961, 1987), Rotterdam (1959), Amsterdam (1963, 1986, 1988), Antwerpen (1978, 1989), Berlijn (1988) en Luik (1991). Hij werkte in Italië (1953-1955) sporadisch mee aan films, onder andere van Alberto Lattuada en Luigi Maierba. Naderhand schreef hij een twintigtal scenario's en regisseerde hij verscheidene films, waaronder *De vijanden* (1967), *Vrijdag* (1980) en *De verlossing* (2001). Tot Claus' belangrijkste muziekprojecten behoren de libretto's die hij schreef voor François de la Rochefoucauld, *La Mer blanche* (1956), voor Bruno Maderna, *Morituri* (1968) over de oorlog in Vietnam, en voor Konrad Boehmer, *Georg Faust* (1985).

Uit Claus' werk spreekt geen bijzondere voorkeur voor bepaalde stijlen, genres of kunstvormen. Voorop staat de optimale realisatie van het beoogde effect. De grensverkenningen en -overschrijdingen die hij onderneemt, getuigen van een doorgewinterd vakmanschap. Over schilders en hun werk schrijft hij essays (*Karel Appel. Schilder*, 1964), filmcommentaar (*Brueghel*, 1969), scenario's (*Rubens*, 1977) en nog het vaakst – van Jeroen Bosch en Hugo van der Goes tot Paul Joostens en Roger Raveel – gedichten. Vooral in zijn bewerkingen schakelt hij

schijnbaar moeiteloos om van genre of kunstvorm. Hij herschrijft eigen en andermans proza voor het theater, maar werkt ook eigen toneelwerk om tot roman (*Jessica!*, 1977). Filmscenario's schrijft hij nu eens naar eigen werk, zoals naar het verhaal *Het mes* (1961) en het toneelstuk *L'è dans van de reiger* (1966), dan weer naar romans van anderen, zoals *Menuet* (198?) naar Louis Paul Boon en *Dagboek van een oude dwaas* (1986) naar Junichiro Tanizaki. Maar ook het omgekeerde gebeurt en van Jean-Luc Godards film *Pierrot le fou* maakt hij het toneelstuk *Gekke Gerrit* (1972). Een mooi voorbeeld van deze antispecialistische werkwijze is *Omtrent Deedee*. Deze roman (1963), die oorspronkelijk een script was, werd naderhand herschreven tot het toneelstuk *Interieur* (1971) en nog later omgewerkt tot een scenario, dat hij zelf regisseerde onder de titel *Het sacrament* (1989).

Claus is de meest gelauwerde auteur in het Nederlands taalgebied. Hij ontving een vijftigtal prijzen, waaronder zes Belgische of Vlaamse staatsprijzen, diverse Nederlandse bekroningen – de Henriëtte Roland Holstprijs (1965), de Constantijn Huygensprijs (1979), de Herman Gorterprijs (1986), de VSB-poëzieprijs (1994), de Prijs voor Meesterschap (1995), de Libris Literatuurprijs (1997) ... – en de Belgisch-Nederlandse Prijs der Nederlandse Letteren (1986), de hoogste onderscheiding voor een Nederlandstalig auteur. Tot de Europese prijzen die Claus in de wacht sleepte, behoren onder andere de Prix International Pier Paolo Pasolini (1997), de Aristeion Literatuurprijs (1998), de Premio Nonino (2000) en de Preis für Europäische Poesie (2001).

Patrick Peire (°1946)

Cultureel ambassadeur van Vlaanderen

Luc Lannoo

Aanloop tot een muzikale carrière

Patrick Peire is geboren in Brugge op 6 augustus 1946; hij deed zijn middelbare studie aan het Sint-Lodewijkscollege (Latijn-Wiskunde). Aan dat college houdt hij mooie herinneringen op muzikaal gebied over. Hij zong er in het knapenkoor o.l.v. Kan. Paul François (Kortrijk, 1907 - Brugge, 1991). Hij zong ook in het toen nog indrukwekkende kathedraalkoor meerstemmige missen voor de feestdagen van het kerkelijk jaar. Naar eigen zeggen maakte dit een geweldige indruk op hem. Tevens werd hij er lid van het in 1953 opgerichte 'Ons Dorado'. Dit schoolkoor en instrumentaal Orffensemble werd opgericht door E.H. Paul Hanouille (° Kortrijk, 1925). Hij werd er blokfluitsolist en zou deelnemen aan de indrukwekkende reeks concertreizen, die hem o.a. tot bij Carl Orff (München, 1895-1982) brachten in het wereldvermaarde Mozarteum in Salzburg. Het bijwonen van de Mattheuspassion van Johann-Sebastian Bach (Eisenach, 1685 - Leipzig, 1750) in Hulst (NL) was wellicht de definitieve aanzet voor zijn muzikale carrière. Ondertussen studeerde hij, vanaf zijn poësisjaar (voorlaatste klas in het college), dwarsfluit aan het Brugse stedelijk muziekconservatorium (1ste prijs blokfluit, kamermuziek en muziekgeschiedenis). Dat was, in de gesloten jongenswereld van het Brugse college, niet evident. Het stedelijk conservatorium was immers een gemengde school en dat zag men toen in de katholieke colleges nog niet echt zitten. Tijdens het laatste jaar aan het college (retoricajaar) stichtte hij zijn eerste muziekensemble, het Brugse 'Barokensemble Ter Duinen'(1963).

Patrick Peire, dirigent

Een curriculum in dienst van de muziek

Patrick Peire volgde een hogere opleiding aan de muziekconservatoria van Gent en Brussel, en een academische opleiding aan de R.U. Gent. Aan de Koninklijke muziekcon-

servatoria van Gent en Brussel behaalde hij prijzen voor harmonie (1970), dwarsfluit (1970, bij H. Van Boterdael), blokfluit (1974, bij S. Devos), kamermuziek (1971) en muziekgeschiedenis (1971). Aan de universiteit behaalde hij de graad van licentiaat in de psychologie (1968), met als specialisatie muziekpsychologie. Hij werd tevens licentiaat in de musicologie (1970). Hij kreeg een studiebeurs om te doctoreren in de psychologie. Daardoor kwam hij in contact met de Albertus Magnus Universiteit van Keulen (gedurende 5 semesters) en met Gunter Höller van de Keulse Musik Hochschule (blokfluit en traverso). Dat was het begin van een verdere specialisatie in oude muziek en historische

Collegium Instrumentale
Brugense & Capella Brugensis,
in de Brugse Sint-Walburgakerk

uitvoeringspraktijk, zowel in Keulen als Den Haag. Van dan af trad hij geregeld op als solist in verschillende gerenommeerde kamermuziekensembles, zowel in binnen- als buitenland. Zo trad hij in 1970 op als traversosolo met het ensemble van Höller tijdens het Festival van Vlaanderen - Oude Muziek in Brugge.

De dirigent in Patrick Peire ontpopte zich vanaf 1971, toen hij naar aanleiding van dat Festivaloptreden, samen met enkele mecenassen, het *Collegium Instrumentale Brugense* oprichtte. Met dat ensemble verzorgt hij jaarlijks 35 à 40 concerten. Op hetzelfde ogenblik was hij als stichter reeds actief in het *Telemann Barokensemble*. Het werd de aanzet van een echt Brugs ensemble voor oude muziek dat internationale bekendheid zou verwerven. Bekende namen uit de begin-

periode waren Wilfried Deroo, Willy Carron, Jacques Vandaele en Paul Dombrecht. Voor het vocale gedeelte stond het *West-Vlaams Vokaal Ensemble*, o.l.v. Geert Claeys, in. Kort daarop nam Patrick Peire ook de leiding van dit vocaal ensemble over. Dit ensemble werd in 1990 omgevormd tot een soepeler samengestelde groep, op maat van de uit te voeren composities. Dat ensemble kreeg de naam *Capella Brugensis*.

Van 1986 tot 1994 hanteerde Peire ook de dirigeerstok van het voormalig West-Vlaams Orkest. Herdoopt tot *Nieuw Vlaams Symfonieorkest* zou dat ensemble een belangrijke stilistische wijziging ondergaan naar een grotere professionaliteit. Onder zijn leiding gaf het orkest talrijke concerten in België, Nederland en Frankrijk, met een repertoire gaande vanaf de barok tot de hedendaagse muziek. In 1992 werd Peire ook gevraagd om met het Muntorkest (Brussel) de halve finales van de Koningin Elisabethwedstrijd voor zang te begeleiden. Al die activiteiten als dirigent hebben tot gevolg dat hij dikwijls uitgenodigd wordt als gastdirigent in België en het buitenland.

Ook op pedagogisch vlak zit deze muzikale duizendpoot niet stil. Begonnen als leeraar aan het Brugse Stedelijk Muziekconservatorium, verlegde hij zijn activiteiten ook

naar het Lemmens instituut in Leuven (sinds 1972, blokfluit, dwarsfluit, kamermuziek, pedagogie, didactiek en muziekpsychologie) en het Koninklijk Muziekconservatorium in Gent (1981, Blokfluit). Daarnaast is hij ook een veelgevraagd gastdocent tijdens verschillende meestercurssussen. Hij publiceerde ook in *'het Vlaams muziektijd:chrift'*, *'Gamma'*, *'Adem'* en *'Vlaanderen'*.

Met zijn muziekensembles gaf dirigent Peire reeds honderden concerten in binnen- en buitenland. Voor die blijvende inzet ten bate van ons nationaal repertoire kreeg hij terecht de *'Trofee Fuga 1998'*, toegekend door de Unie van de Belgische componisten.

Muziek is een veranderende maatschappij

Zijn keuze voor de dwarsfluit en de traverso tijdens zijn studie aan het Gentse conservatorium betekende toen nog geen al te grote beperking inzake repertoire. Ook de eerste internationale wedstrijden in Brugge voor blokfluit en traverso omvatten nog een breed gamma aan muziek, tot en met de he-

dendaagse. Dat blijft een rode draad doorheen het hele gesprek. De keuze van een instrument kan natuurlijk wel beperkend zijn voor de omvang van het repertoire, maar het is geen bedoelde beperking. Wel is het waar dat het herontdekken van oude instrumententypes als de traverso en de blokfluit samenviel met de zeer sterke opleving van de interesse voor oude muziek.

Een typisch kenmerk van Patrick Peires omgaan met oude muziek is zijn interesse voor de oude muziekhandschriften en de oude muziektraktaten. Het is van het allergrootste belang voor de uitvoerder van oude muziek dat hij zelf de originele tekst kan inkijken en transcriberen. Anders kan hij niet doordringen tot de kern van de oude tekst. En in een samenspraak met collega's kan hij proberen door te dringen tot hetgeen de componist eigenlijk wilde zeggen.

Dan stelt zich uiteraard ook de brandend actuele vraag: moet historische muziek ook op historische instrumenten uitgevoerd worden? Wanneer Patrick Peire hierover begint te spreken, dan valt het op dat hij dit op een gedreven, maar uiterst genuanceerde manier doet. Het beste vertrekpunt in deze soms hoog oplopende discussie is de vaststelling dat een instrument in de letterlijke betekenis van het woord een 'instrumentum', een werkmiddel is. Niet het instrument mag het uitgangspunt zijn, enkel de juiste lezing van de bron. En de juiste lezing hiervan is niet bij voorbaat gelukt door het gebruik van een historisch instrument. Dat houdt echter ook in dat muzikanten, die historische muziek willen spelen er best aan doen ook de manier van spelen op historische instrumenten te doorgronden. Dat kan de lezing van hun bron enkel verdiepen. De manier van spelen, ook op een modern instrument, moet vertrekken vanuit de kennis van de mogelijkheden van het historisch instrument.

Ook al vertrekt de interpretatie van een muziekwerk vanuit de lezing van het bronnenmateriaal en de kennis van het historisch instrument en zijn speelwijze, toch kan men niet ontkennen dat de hedendaagse uitvoering ervan gebeurt in een totaal veranderde context. Het moderne concert heeft niets meer te maken met de oude context. Tegenwoordig is een Bachconcert met opeenvolgend drie verschillende cantates van deze grootmeester eerder regel dan uitzondering. Nochtans hadden de cantates een louter praktische functie. Ze moesten de bijbeltekst en de exegese ervan verduidelijken voor de deelnemers aan een liturgische bijeenkomst en niet aan concertgangers. De moderne luitersaars zitten meestal in een concertzaal en niet in een oud kerkgebouw, met zijn totaal verschillende akoestische gegevenheid. Ook

is de geluidsomgeving tegenwoordig totaal verschillend bij vroeger, ook al vindt het concert plaats in een historisch kerkgebouw. Zo moet men de moderne geluidsoverlast stellen tegenover de enorme stilte van de vroegere omgeving. M.a.w. het muziekgebeuren, ook voor de historische muziek vindt plaats in een totaal andere sociale en materiële context. Ook mag de invloed van de media niet onderschat worden. Wordt hier het historisch instrument als historisch fenomeen niet overbeklemtoond? In de loop van zijn geschiedenis is een historisch instrument qua klank geëvolueerd, o.a. door het verouderingsproces van de materialen. Strikt genomen zou dus enkel een moderne kopie van een historisch instrument een goede verwijzing zijn naar de originele klank. Maar ook hier zijn er beperkingen, omdat de moderne materialen op een moderne wijze aangemaakt worden, bv. het droogproces van de moderne houtsoorten.

Komt hierbij nog het gegeven van het programmeren van een concert. Concerten met muziek uit verschillende stijlperiodes komen meer voor dan een concert met muziek uit een en dezelfde muziekperiode. Bovendien werden dezelfde instrumenten totaal anders gebouwd naargelang het land van oorsprong, cf. het verschil tussen Italiaanse en Vlaamse klavecimbels, enz.

Patrick Peire wil hiermee geenszins gezegd hebben dat uitvoeringen op historische instrumenten niet nuttig, of zelfs niet nodig zijn. Wel dat dit altijd de keuze zal blijven van de uitvoerder. De muziek met haar eigen boodschap en haar eigen kenmerken moet centraal blijven staan, rekening houdend met de vele veranderingen die de componisten zelf aanbrachten aan hun composities, al naargelang de omgeving en de omstandigheden waarin ze hun muziek brachten. De uitvoerder moet die op de best mogelijke manier opnieuw tot leven brengen. Hij blijft zelf verantwoordelijk voor het 'instrumentum' dat hij hierbij gebruikt. Een kleine anekdote in dit verband: tijdens de 18de eeuw waren vrouwen toegelaten in de katholieke kerken, maar verboden in de Lutherse; en Harnencourt, de specialist van de barokke muziek, zal ook Mahler dirigeren met het fameuze Concertgebouworkest Amsterdam (sic transit...).

Discografie

A: Collegium Instrumentale Brugense & Capella Brugensis:

1: A. Vivaldi, *Concerti con molti istromenti*, Eufoda 1303; **2:** Poulenc, *Organconcerto*, en Fauré, *Requiem*, R. Gailly International productions CD87 162; **3:** J.S. Bach, *Missae Breves*, Eufoda 1319; **4:** G.Ph. Telemann, *Concerti a due, tre e quattro*, Eufoda 1315; **5:** W.A. Mozart, *Solemn Vespers*, Naxos 8.554158; **6:** G.Fr. Händel, *Deliro Amoroso, Italian Solo Cantatas*, Eufoda 1297; **7:** J.H. Fiocco, P.H. Bréhy, C.J. Van Helmont, *Brussels Choirmasters*, Eufoda 1133; **8:** C.P.E. Bach, *Concerti*, R. Gailly International Productions CD 87 050; **9:** G.F. Händel, A. Vivaldi, H. Purcell, B. Marcello, C.W. Gluck, *Famous Arias, Recital Ewa Podles*, Forlane UCD 16620; **10:** Mozart in Antwerp, *Variations by W.J. Kennis*, Eufoda 1152; **11:** W. De Fesch, J.H. Fiocco, *Celebrations at Antwerp Cathedral*, Eufoda 1173; **12:** J.M. Haydn, *In Festo Innocentium, Vox Temporis* CD 92 006; **13:** F. Devienne, F. Benda, F. Danzi, *Flute Concertos from Mozart's Time*, Eufoda 1172; **14:** J.S. Bach, W.A. Mozart, S. Rachmaninov, *Works for Three Pianos and Six Hands*, R. Gailly International Productions CD 87 065; **15:** C.W. Gluck, *Orphée et Eurydice (version H. Berlioz 1859)*, Forlane UCD 16720/21; **16:** W.A. Mozart, *Masonic Music, Vox Temporis* CD 92 013; **17:** W.A. Mozart, *Motets et Offertoires*, Forlane UCD 16714; **18:** J. Haydn, *Symphonies, Vox Temporis* CD 92 022; **19:** P. Van Maldere, *Symphoniae*, Eufoda 1206; **20:** G. Rossini, *Tancredi*, Naxos 8.660037-8; **21:** J. Haydn, J.W. Hertel, G. Ph. Telemann, L. Mozart, J. Hummel, *Trumpet concertos*, Aurop-hon AU 34054 CD; **22:** G.Ph. Telemann, *Johannespassie*, Eufoda 1224; **23:** J.C. Bach, *Symphonies*, Eufoda 1237; **24:** J.W. Hertel, *Concertos*, Eufoda 1231; **25:** A. Vivaldi, *Concerti voor Hobo*, Eufoda 1254; **26:** G.Ph. Telemann, *Cantatas*, Eufoda 1255; **27:** F. Schubert, *Stabat Mater*, D 175, *Mass* D 324, *Salve Regina* D 676, *Mass*, D 167, R. Gailly International Productions CD 87 140; **28:** J. Ryelandt, *Sacred Choral Works, Vox Temporis* CD 92 040; **29:** J. Haydn, *Symphonies 22-44-49*, R. Gailly CD 92 022; **30:** J. Kuhnau, G.A. Homilius, G.H. Stölzel, R.L. Benda, *Uns ist ein Kind geboren*, Eufoda 1272;

B: Nieuw Vlaams Symfonieorkest:

1: J. Ryelandt, *Symphonies nrs 3 en 5; Suite for Orchestra*, R. Gailly 87054; **2:** O. Respighi, *La boutique fantasque – Rossiniana*, B. Britten, *Soirées musicales – Matinées musicales*, R. Gailly 87062; **3:** L. Devocht, P. Van Eechaute, R. Coryn, *Works for Violin and Orchestra*, R. Gailly 87063.

Te gast

ROLAND DEVOLDER

Het Stedelijk Museum voor Schone Kunsten van Oostende spant zich in om geregeld eigen kunstenaars te presenteren aan het grote publiek. Zo toonde vorig jaar Roland Devolder (1938) honderd twintig kunstwerken op papier, ontstaan tussen 1970 en 2000, een schitterend en voortreffelijk overzicht van dit levenswerk. Zijn kunst is sinds jaren goed herkenbaar in talrijke schilderijen, tekeningen, zwart-witte en gekleurde etsen, die kennelijk zijn levensinzicht en zijn eigen wereld weerspiegelen. Al Devolders figuren kijken ernstig, zelfs onwezenlijk voor zich uit. Zij leven alleen, in kleine groepjes of in massa binnen lege kamers, in ijle, stille straten en onder een licht waarvan de bron nauwelijks te bespeuren valt. Devolders figuren, mensen en dieren, blijven soms schetsmatig, maar worden door de kunstenaar handig rondom een gebaar, een blik gecondenseerd. Men kan aan een flits Rembrandt denken of aan de fameuze *shelter drawings* van Henry Moore, maar het zijn ten slotte allemaal projecties van een wereld vol eenzaamheid, illusie, melancholie. Collega Hugo Brutin schreef dat de stilte hier door niet gestoord wordt, 'de stilte van het in zichzelf gekeerd zijn, van het rustige mijmeren over dingen die men al lang heeft uitgediept'. Zo'n diep borende rijkdom zit geborgen in de geraffineerde kunst van dit weergaloos tekentalent.

Fernand Bonneure

Roland Devolder, *Transparent reizigerscoupé*, tekening, 1980

Transit

In deze rubriek publiceren we 'literaire' vertalingen in het Nederlands van goede gedichten uit andere talen. Het is o.m. de bedoeling het vertalen van gedichten te stimuleren en daarom kunnen vertalingen ter selectie ingestuurd worden naar het redactiesecretariaat. Ieder vertaald gedicht moet vergezeld worden van een fotokopie van het oorspronkelijke gedicht en van de bibliografische gegevens van de bundel of het boek waaruit het genomen werd.

SMS

'Mij verlangste is groot'
skryf my skugter ouma

ingehoue (deur moraal en tyd)
verklaar sy haar liefde

die bros papier reis
teen ossewaspoed

weke later
lees my vurige oupa

die stil woorde
in verbleikte ink

en verstaan
haar verlange

'FOKKIT, JY'S VER!'
tik ek die boodskap

ingeperk (slegs 160 karakters)
verklaar ek my liefde

die digitale flits skiet
teen telefoonspoed

sekondes later
lees my vurige minnaar

die flitsende woorde
in verligte fluor

en verstaan
my verlangste

RIANA SCHEEPERS

SMS

'Mijn smachtend verlangen'
schrijft mijn schuchtere oma

omzichtig (de moraal van toen)
verklaart zij haar liefde

het bros papier reist
tegen ossenwagenvaart

weken nadien
leest mijn vurige opa

de verstilde woorden
in verbleekte inkt

en verstaat
haar verlangen

'DAMNED, JIJ BENT ZO VER'
tik ik de boodschap in

beperkt (160 tekens slechts)
verklaar ik mijn liefde

een digitale flits
tegen telefoonsnelheid

seconden nadien
leest mijn vurige minnaar

de woorden die opflitsen
in verlicht fluor

en verstaat
mijn smachtend verlangen

VERTALING: JOORIS VAN HULLE

Riana Scheepers werd geboren op 9 december 1957 in KwaZulu-Natal. Zij is bij ons vooral bekend als prozaschrijfster. In Nederlandse vertaling verschenen o.a. (kort)verhalen ('Feeks' – 2000) en de roman 'De heidendochters jubelen' (1996). In 1998 verscheen 'Dochters van Afrika', een bloemlezing met verhalen over Zuid-Afrikaanse vrouwen. 'Met die taal van karmosyn' (2001) is haar poëziedebuut. In een speels taalgebruik, dat het cliché niet uit de weg gaat, verkent Scheepers in haar gedichten de liefde voor haar land, haar ouders, haar minnaar.

Poëtisch bericht

Iedereen mag gedichten ter selectie sturen aan: Tijdschrift 'Vlaanderen', Redactiesecretariaat, 'Ter Heugsele', Hondstraat 6, 8700 Tielt.
Alle ingezonden gedichten moeten in machineschrift (tikmachine of printer) en in tweevoud afgeleverd worden. Neem voor ieder gedicht een ander blad en schrijf op ieder blad uw naam en volledig adres. Ingestuurde gedichten worden niet teruggezonden en over ingezonden werk wordt niet gecorrespondeerd, noch getelefoneerd. Aan de auteurs van gepubliceerde gedichten wordt achteraf een bewijs-exemplaar gestuurd en een honorarium uitbetaald: vermeld daartoe bij iedere inzending uw bank- of postrekening.

LORCA

'Morgen zijn de liefdes rotsen en de Tijd
een bries die slepend in de takken ruist.'

(uit 'Ode voor Walt Whitman')

I.

De wind huult in de olijventakken
en hult je in nachtblauw,
blauw van een nacht
zonder angst voor de dag.

De wind bewoont de olijventakken,
de hemel flitst open,
schiet je portret in wit licht,
met witte hitte.

Je kijkt op, verwonderd,
uitgekleed door de wind.
Je proeft vermoeid metaal
in dit vale licht.

In je zij voel je een nieuwe wonde,
een pijn van neergestoken maan.

II.

En toen liep je door dronken straten,
bedekt, doordesemd, bevlekt met bloed.
Je ademde bloed, als elke dag
je kostuum van bloed afleggend.
Zo vaak werd je al begraven
dat er kruisen groeien boven je hoofd.

Je wist wat er zou gebeuren.
Elke eenzaamheid had je voorzien.
Je kende het blauw van de nacht
en de angst voor de dag,
het maanzieke uur, de manzieke hitte.

Je bent de onthutsende klaarte
van weer een geblutste maan.

ERIK METSUE

TREINREIS

Het boemeltreintje naar Nergenshuizen,
Als aangeduwd door een reusachtige
Kinderhand, langzaam door het landschap schuift.
Voor wie aandacht in zijn ogen toert
De bevuilde lens der ramen uitzicht
Biedt op een overzichtstentoonstelling
Openluchtkunst, laatste decennium.
De vernissage duurt een treinreis lang,
Voert ons mee op een tocht langs dekkers door
Tractoren van rechtlijnigheid voorzien,
Velden vol met kleurrijke gewassen
Als een uitgebreide lappendeken
Aan elkaar genaaid door moeder Natuur,
Installaties van dorpen en hoeven,
De esthetica van losse stenen
Langs, betekenisvol liggend verspreid
Als op aanwijzingen van Richard Long,
De minimal art van dode takken
Voorbij, vanuit de ooghoeken vreedde
Sculpturen van hun sokken gevallen,
In het gras een tweede leven leidend,
De arte povera van het platteland
Verbeeldend, duizelingwekkend rijke
Collectie organisch ontstaan ruraal
Materiaal in alle toonaarden.

PATRICK AUWELAERT

STATIONSBUFFET

Reizigers, forensen, spoorwegpersoneel,
Het alles vergadert hier van de vroege
Ochtend tot de late avond non-stop

Over hoe zinvol de tijd te doden,
Of beraadslagend hoe hem te verdrijven

Met filterkoffie, bier, landerigheid,
Verveeld geeuwen als trefzekerste wapens
Tegen op een verlate trein het wachten.

PATRICK AUWELAERT

In en om de kunst

ARCHITECTUUR

Het nieuw Concertgebouw in Brugge

MARC DUBOIS

In 1998 verscheen bij uitgeverij Ludion 'Werk in Architectuur/ Paul Robbrecht & Hilde Daem', een boek waarin voor de eerste maal een selectie van hun werk uit de voorbije twintig jaar werd samengebracht. Het voorlopig eindpunt in het boek was het ontwerp voor de renovatie en uitbreiding van het Museum Boymans-van Beuningen in Rotterdam, een realisatie die eind 2002 wordt voltooid.

December jl. kregen Robbrecht & Daem de Cultuurprijs van de K.U.Leuven als waardering voor hun werk waarbij het denken over architectuur gebeurt vanuit een confrontatie met de beeldende kunst. Reeds vanaf het begin is er een grote bekommernis aanwezig om in zee te gaan met kunstenaars. De vriendschap met de artiesten resulteerde niet enkel in verschillende boeiende integraties, zij gaf de architecten ook een reflectiekader om hun architectuur te positioneren ten aanzien van kunst. De onderscheiding van de Leuvense Universiteit staat ook in directe relatie met hun grootste realisatie tot op heden, het nieuw Concertgebouw in Brugge.

Steden die de titel krijgen van Culturele Hoofdstad nemen deze unieke gelegenheid vaak te baat om te investeren in nieuwe infrastructuur. Het is het uitgelezen moment om naast het brengen van een cultureel programma initiatieven te ontwikkelen voor het onroerend erfgoed en dit als een blijvende getuigenis. Ook Brugge 2002 opteerde voor deze strategie. Naast de vele restauraties wil de stad tonen dat er ook kwalitatieve hedendaagse toevoegingen mogelijk zijn en dat zij daarvoor een beroep wil doen op talentvolle ontwerpers. Men wilde af van het imago dat Brugge een openluchtmuseum is waar het heden wordt geëlimineerd. Er werd gekozen voor kleine toevoegingen, zoals het transparant paviljoen van Toyo Ito en de voetgangers-

brug van Jürg Conzett, en voor de realisatie van een groot concertgebouw aan het Zand.

De keuze van de bouwplaats voor belangrijke publieke gebouwen is van cruciaal belang. Zoals in vele steden heeft de aanleg van de treininfrastructuur in de 19de eeuw zware littekens nagelaten. Na de afbraak van het stationsgebouw op het Zand werd deze site een stedelijke open ruimte, maar geen plein. De directe overgang aan de oostzijde naar de parkzone is steeds ervaren als erg problematisch. De directe nabijheid van het centrum, de aanwezige ondergrondse parkeergarage, de directe aansluiting op de stadsring en de vlotte bereikbaarheid voor de gehele regio waren de argumenten bij de terechte eindkeuze voor het Zand. Erg bepalend voor het project was de beslissing dat de grote concertzaal

ook geschikt moest zijn voor muziektheater, een optie met verstrekkende gevolgen op het vlak van de bouwhoogte, de akoestische problematiek en bijgevolg ook voor het budget. Het programma voorzag eveneens een kleine kamermuziekzaal die tevens moest fungeren als bijkomende foyer-ruimte.

De realisatie van dit project moest gebeuren in een razend snel tempo. In januari 1999 koos de jury uit zeven inzendingen voor het project van Paul Robbrecht & Hilde Daem i.s.m. het bureau Van Assche & Van Langenhove, landschapsarchitect Wirtz, de Duitse theateringenieurs C.G.A. en Ove Arup Acoustics. Eind 1999 start de bouw, juni 2001 de eerste steenlegging en in februari 2002 moet het gebouw klaar zijn voor de opening van Brugge 2002. Dit bouwritme heeft negatieve aspecten maar

Robbrecht & Daem, Concertgebouw Brugge. Kamermuziekzaal [Foto K. Daen]

anderzijds bleef door de tijdsdruk het project zeer gaaf overeind. Een belangrijk aspect bij de keuze van het ontwerp was de uiterst persoonlijke lezing van de bouwplaats. Door de kleine muziekzaal naar voor te brengen in de richting van het Zand en door een uitgebalanceerde compositie van gevel- en dakvlakken kreeg de oplossing een grote evidentie om zo te

Het Zand wordt met de introductie van de toren opnieuw gedefinieerd en krijgt het karakter van een plein. In dit volume bevindt zich niet enkel de kleine concertzaal, ook een infobalie, een vergaderruimte, een restaurant met daarboven een dakterras. Vanaf het begin wordt dit volume omschreven als de 'lantaartoren', een 'vriendelijke toren' voor Brugge met gestapelde

plaatst in de 'oksel' van het gebouw. Vanaf de hal tot aan de foyer en de zalen krijgt men een boeiend wandelparcours, een 'promenade architecturale' met een onverwachte scenische kracht. Een opvolging van verrassende ruimtelijke sequenties geleiden de bezoeker naar boven. De basisvorm van de foyer bovenaan is net een open armbeweging met op de eindpunten grote ramen die het stadslandschap opvangen en vooral inlijsten. Vooral het grote trechtersvormige raam aan de kant van het Zand zal in het interieur fungeren als een groot levend schilderij, als een permanente binding met de stad. De grote ramen in dit gebouw zijn strategisch aangebracht om de relatie tussen het interieur en de stad te intensifiëren. Zoals in de foyer van de Berlijnse Filharmonie van Hans Scharoun voelt men de grote beheersing van de ontwerper om tot een sensuele ruimtefiguratie te komen, het introduceren van het genot om de ruimte te bewandelen.

Ook de basisvorm van de grote zaal bezit een lichaamsconnotatie. De ruimte is de holte die ontstaat wanneer iemand de handen aan de mond zet om zijn stem verder te laten dragen. Een uitvoerige studie van Ove Arup Acoustics bewees dat deze ongebruikelijke en dynamische vorm van de regelwand akoestisch een goede oplossing is. Er is gekozen voor een zaal met een uitgesproken geconcentreerde richting en voor een akoestiek die veel meer een symbiose van klanken wil brengen dan een analytisch gevoel. Om de zaal een grote intimiteit te bezorgen is de maximale afstand tussen de scène en de luisteraar dertig meter. De schuin geplaatste zijwanden, uitgevoerd in gipsen gekartelde panelen, versterken de beoogde ingetogenheid en betrokkenheid met de scène. Een akoestische oplossing wordt gecombineerd met een duidelijke ruimtevisie op de zaal. De zaal bevat 1300 zitplaatsen waarvan 700 beneden. Hierdoor is het mogelijk de zaal te gebruiken voor concerten tot 700 personen zonder gebruik te maken van de twee balkons. Op de achterzijde van de fauteuils is een doorlopende tekst van Peter Verhelst aangebracht met als onderwerp de stad en de cultuur.

Het interieur van het Pantheon in Rome fascineert architecten reeds eeuwen. Het is de kracht en de magie van het penetrerend daglicht, de emotie dat licht massa kan zijn. Voor Robbrecht was het Concertgebouw de unieke gelegenheid om deze geïcooniseerde droom te realiseren. Via drie openingen boven aan de zaal, met verschillende oriëntatie, zal het daglicht kunnen binnendringen. Dit zal ongetwijfeld de sculpturale dimensie van de grote zaal versterken en zelfs wanneer er geen voorstelling bezig is, een

Robbrecht & Daem, Concertgebouw Brugge. Computersimulatie van de grote zaal.

handelen op deze site. Het is geen integratiearchitectuur met een formele preoccupatie, het is een zoeken naar verankering op de geboden site. Het ontwerp wil de aanwezige parameters verhelderen en de verborgen stedenbouwkundige potenties zichtbaar maken. Of zoals Rafaël Moneo het stelt: 'de locatie is de eerste steen die wij moeten gebruiken bij het construeren van onze buitenwereld'. Met de niet te wijzigen randvoorwaarden van de site moet een ontwerper rekening houden. Door de aanwezigheid van de tunnel bleef de opening tussen de nieuwbouw en de bebouwing aan de zuidzijde erg groot. Vanuit deze vaststelling werd door Robbrecht-Daem een 86 meters lange luifel ontworpen voor het busstation van De Lijn. De vormgeving van de stalen kolommen geeft de constructie gelijktijdig een elegant en een robuust karakter. Geen modische hightechluifel met veel glas, wel een groen dak dat met stevige kolommen op de grond rust.

functies. De toren roept het beeld op van een Italiaanse 'campanile', een autonoom en gelijktijdig verbonden volume met de rest van het gebouw. Verrassend is het ruimteconcept van de kamermuziekzaal: het is een 'cortile' of binnenplaats, een typologie die verwijst naar de Italiaanse palazzo. Het is een binnenplaats met spiraalsgewijs opklimmende open loges, waar men kan wandelen. De ruimtelijke dimensies van de kamermuziekzaal voor 350 personen sluiten dicht aan bij een muzikaal ruimtepatroon of muzikaal verhoudingstelsel. Het is een gedurfde keuze die ongetwijfeld een nieuwe uitdaging zal worden voor musici, een authentieke ruimte die het verleden met de toekomst verbindt.

De plaats van de hoofdtoegang is zorgvuldig gekozen. Juist op de plaats waar de nieuwbouw het dichtst bij de aanpalende bebouwing komt, is een voorplein gecreëerd, het 'Putje' wordt een beschutte vestibule van het gebouw. De hal is ge-

unieke ervaring opleveren. Architectuur wordt ingezet om het licht zichtbaar te maken.

In de toelichtingnota van de wedstrijd werd het geheel omschreven als een 'pastoraal gebouw'. Het pastorale verwijst naar de hedendaagse landelijk- en voorstedelijke landschappen waar bouwvolumes te voorschijn komen met een eerder neu-

riet in het interieur zal als verrassend worden ervaren. Naast het grijs van de constructie zal de polychromie functioneren als een architectonische geste. In zijn keuze voor een kleurenpalet verwijst Robbrecht naar woorden als 'Farbenklavier' of 'colorpiano', het gamma van kleuren waarmee het mogelijk is het interieur te ritmeren en te dimensioneren.

delijk karakter, waar de bouwplaats om vroeg. Ongetwijfeld wordt dit nieuwe gebouw het 'architectuurhoogtepunt' van Brugge 2002, een gebouw waarmee Brugge een prominente plaats zal krijgen op de Europese architectuurkaart. Wat niemand vijf jaar geleden voor mogelijk achtte, werd werkelijkheid.

Robbrecht & Daem, Concertgebouw Brugge. Tekening van het wedstrijdontwerp

trale constellatie. Het concertgebouw komt visueel gelijktijdig over als een groot en klein gebouw. Met een grote tactiele gevoeligheid werd de bouwmassa zo gemiddeld tot een boeiende vlakkencompositie. Het is een imposant gebouw zonder een opzichtige blikvanger te zijn, een steen massa met een monolithische en beheerste sculpturale verschijning. Het exterieur kreeg bewust een robuust karakter en distantieert zich van een architectuur die streeft naar transparantie, ijheid of van het bouwen van golvende computerbeelden. Een gebouw moet de zwaartekracht niet tarten. Door de gevels en daken een bekleding te geven met rode terracottaplatten wordt het monolithische karakter benadrukt. Ook voor de grote ramen zijn verticale ribben in hetzelfde materiaal aangebracht.

Bij de uitwerking werd gekozen voor een sobere detaillering, een zorg voor het detail waarbij het tactiele een belangrijk aspect vormt. Het opnieuw introduceren van kolo-

Robbrecht omschrijft het bouwvolume als een 'liggend lichaam'. Het is niet toevallig dat de basisconfiguratie van de foyer en de grote zaal connotaties bezit met het menselijk lichaam. Het gebouw is voor Robbrecht een lichaam dat zich op een wel bepaalde plaats moet verankeren, dat een vaste plaats moet krijgen in de complexiteit van het lichaam stad. Zelfs in een tijd van grote mutaties en computernetwerken blijft het gebouw voor Robbrecht een substantiële immobiele constructie die de locatie voor lange tijd transformeert. Bouwen heeft voor hem niets te maken met een actueel streven naar 'non-places', naar een architectuur waarbij volgens sommigen de noties als plaats, context en identiteit hun betekenis verloren hebben.

In dit project heeft Robbrecht zijn jarenlange fascinatie voor de architectuur en de muziek weten te bundelen. Het is tevens een boeiende zoektocht hoe monumentaliteit te combineren valt met een intiem ste-

MUZIEK

Componist Wilfried Westerlinck terug van nooit echt weggeweest

JAAK VAN HOLEN

Wie de werkenlijst van Wilfried Westerlinck (° Leuven, 03.10.1945) overloopt, komt al gauw tot de vaststelling dat het aantal composities dat hij schreef in het laatste decennium vrij beperkt is. Al kan je ook niet zeggen dat hij tevoren een veelschrijver is geweest. Vele jaren (té veel jaren?), sedert 1968, is hij haast uitsluitend en intensief bezig geweest als producer bij wat tot voor kort Radio 3 heette (en nu 'Klara' is). Tussen 1970 en '83 was hij ook leraar muziekanalyse aan het conservatorium van Antwerpen. De dagdagelijkse werkdruk, het constant bezig zijn met te veel andere zaken, met vaak tergend prozaïsche, administratieve beslommingen, met vergaderen, plannen en organiseren, was in toenemende mate een rem op zijn creativiteit. Boudevijn Buckinx, zijn collega op al die werkerreinen, had daar merkkelijk minder moeite mee! Hoewel Westerlinck zeker ook niet alleen staat met dergelijke reactie. Daniël Sternefeld bijvoorbeeld, en Frits Celis, staakten hun creatieve activiteiten tijdelijk zelfs volledig en vonden pas na hun pensionering – op explosieve wijze! – een tweede compositorische adem.

Wilfried Westerlinck studeerde aan de conservatoria van Antwerpen en Brussel (o.a. hobo bij Louis Van Dijck en orkestdirectie bij Sternefeld). Dat laatste later ook bij Igor Markevitch in Monte Carlo. Compositie bij August Verbesselt, de enige die hem naar eigen zeggen wat geleerd heeft. Bekroond met de Tenutoprijs 1972 (*Metamorfose*), met de prijs van de provincie Antwerpen 1977 (*Landschappen I*), met de Eugène Baie-prijs 1985 als erkenning voor de artistieke waarde van zijn oeuvre. In 1983 composer in residence op het '4th International Brass Quintet Festival' in Baltimore, en in 1995 op 'I Fiamminghi in Campo' in Antwerpen. Wie de werkenlijst van Wilfried Westerlinck een tweede keer overloopt, zal al even gauw tot de vaststelling komen dat het aantal composities voor grote instrumentale bezettingen bijzonder beperkt is. Zelfs als

we het begrip 'grote bezetting' wat flexibel hanteren, gaat het slechts om 4 composities: *Metamorfose*, wel degelijk voor groot orkest; *Elegie van de zee en de liefde* voor orkest, zijnde 2 fluiten en altfluit, Engelse hoorn, klarinet en basklarinet, hoorn, 2 trompetten, trombone, harp, celesta, elektrische gitaar (ad libitum), slagwerk en strijkers; *Poëma* voor jeugdorkest, en *Landschappen II* voor strijkorkest. Al het overige zijn composities voor kleine ensembles of voor solo-instrument. Opvallend gevarieerd in hun samenstelling; als een schilder – Westerlinck is een groot liefhebber van plastische kunsten – vrijelijk alle mogelijke kleurvariaties en schakeringen explorerend. Maar nog nooit schreef hij voor de traditionele combinatie van piano met een ander instrument (behalve de stem); de kleur van dergelijke samenstelling, wat ook het tweede instrument mag zijn, spreekt hem niet aan. Aardig wat aandacht voor blazers, en een uitgesproken voorliefde voor de diepe en warme sonoriteit van de basklarinet sedert hij voor Jan Guns *Kijk, een basklarinet in mijn tuin* schreef (een standaardwerk voor dat instrument, dat op het programma van heel wat orkestaudies prijkt!).

Een weldadige sonoriteit is overigens één van zijn hoofdbekommernissen. Doelbewust zoekt hij naar het sensueel mooie, het esthetische in de klank. Muziek als schoonheidservaring, als een sonore weldaad. Westerlinck wil de luisteraar laten genieten, hem laten wegdromen, hem een goed gevoel geven; zijn emoties aanspreken met een welluidende, impressionistische, neoromantisch-expressieve taal. Hoewel hij zich uitdrukt in een twintigste-eeuws idioom (aanvankelijk gematigd dodecafonisch en serieel, later vrijer zijn toonmateriaal bepalend), schuwt hij het extreme experiment, vermijdt hij de luisteraar te choqueren met agressieve klankuitbarstingen. Bewust stond hij nooit op de barricades van de avant-garde.

Wie de werkenlijst van Wilfried Westerlinck andermaal overloopt, zal enerzijds werken vinden met een klassieke, 'abstracte' titel (*Suite*, *Strijkkwartet*, *Sonate*, *Sinfonietta*...) en anderzijds titels die een persoonlijke poëtische inspiratie verraden (*Canto*, *Aquarel*, *Landschappen*...), mettertijd eenduidiger wordend wat hun betekenis betreft (*Avondlied*, *Vóór het Kasuga-heiligdom in Nasa*). Persoonlijke ervaringen, stemmingen, indrukken zijn inderdaad vaak de aanzet tot componeren. Een toevallige samenloop van omstandigheden soms. Composities als flitsen uit een autobiografie. Poëzie – Westerlinck is ook een groot poëziefhebber – blijkt daar een niet onbelangrijke rol in te spelen. Poëzie niet alleen als te toonzetten tekst (hij zette o.m. gedichten van Jo Gisekin, Bertus Aafjes, Willem Kersters en Johan Van Cau-

wenberge op muziek), maar evenzeer als bron van inspiratie, als aanzet, als motto. *Pierrot* bijvoorbeeld, een *piccolo divertimento coreographico in omaggio ad Albert Giraud* is geïnspireerd door enkele korte fragmenten uit het dank zij Otto von Hartsleben en Arnold Schönberg wereldberoemd geworden werk van Westerlincks stadsgenoot Giraud. In zeven korte deeltjes – met een citaat uit Tsjajkovski's *Notenkraker* in de hoekdelen – evoceert hij het onvatbare heerschap uit de

Wilfried Westerlinck, componist

commedia dell'arte, wispelturig, spottend, dromerig.

De opbouw van een compositie in zeven (of zelfs wat minder) keurig van elkaar gescheiden delen is een rariteit in zijn oeuvre. Liever bouwt hij een werk op als één organisch geheel; vertrekkend vanuit een kernachtig basisgegeven. Zo levert het bitonaal gestructureerd beginakkoord van *Landschappen IV* het materiaal voor verschillende melodische motieven verderop, en is in het *Derde Strijkkwartet* zowat alles, zelfs het als een vreemde eend plots opduikend straatdeuntje, terug te voeren tot het beginmotief van het werk. Gaat hij in zijn meer poëtisch geïnspireerde werken d.m.v. allerlei associatieve toevoegingen vrijer om met het basismateriaal, in zijn abstracte composities ontrafelt hij de materie op een klassieke, quasi Beethoveniaanse wijze. Melodische motieven worden doorgewerkt, gekneed, ontwikkelen en ontvouwen zich binnen een structureel kader dat gebaseerd is op het oerklassieke model van herhaling en contrast. Overzichtelijk, doordacht. Vaak

ontstaan zijn composities pas na een lange incubatietijd; na voorafgaandelijk lang denkwerk. Vooraf onderzoekt hij grondig de mogelijkheden van het vooropgestelde materiaal; vooraf wil hij weten waar hij naartoe wil en kan. Overzichtelijk, doordacht, ordelijk. Hij houdt van orde, van overzicht, van opruimen; ook in zijn 'leef- en werkbiotoop'. Moeiteloos kan hij afstand doen van wat voor hem minder belangrijk is geworden: zijn hobo, bepaalde handschriften, schetsen. Zijn jeugdwerken keilde hij lang geleden vanuit zijn werkkamer in Leuven de Dijle in.

Wie de werkenlijst van Wilfried Westerlinck overloopt, merkt ten slotte twee nieuwe opdrachten. Nu hij zijn 'openbaar leven' heeft afgesloten wil Westerlinck zich, zonder zich hals over kop op het componeren te storten, in alle bescheidenheid toch weer wat nadrukkelijker op de componistenmarkt presenteren. Want zo werkt het vandaag. De muziekwereld is een markt waarop men zich moet aanmelden, zichzelf moet aanrijzen, zich met steeds nieuwe creaties moet weten te handhaven, concertorganisatoren en uitvoerende musici moet overtuigen: wie niet gehoord wordt, is gezien.

CHRONOLOGISCHE WERKENLIJST

- *Partita* voor houtblazerstrio (?)
- *Drie liederen* voor mezzo of bariton en piano (1964)
- *Klarinette kwartet* (1966)
- *Epigrammen* voor strijktrio (1968)
- *Zes liederen* voor sopraan en piano (1969-1970)
- *Twee Joeg. slavische portretten* voor blokfluitkwartet (1970)
- *Bicinium* voor altviool en cello (1970)
- *Suite* voor clavecimbel (1964-'70)
- *Lustige etuden* voor een zomerwerk voor blazerskwartet (1970)
- *Rondeel* voor gemengd koor (1970)
- *Metamorf. se* voor groot orkest (1971)
- *Nocturne* voor mezzo, hobo en twaalf solostrijkers (1974)
- *Deze nacht* voor zang en piano (1975)
- *Maclou* voor hoornsolo (1975)
- *Elegie van de zee en de liefde* voor orkest (1975)
- *Poëma* voor jeugdorkest (1976)
- *Aubade rond het thema paard, vogel en vrouw* voor klarinet en twee slagwerkers (1976)
- *Canto I* voor gitaarsolo (1976)
- *Aquarel nr. 1* voor fluitsolo (1977)
- *Landschappen I* voor blaaskwintet (1977)
- *Strijkkwartet nr. 1* (1978)
- *Vier bagatellen* voor piano (1967-'78)
- *Landschappen II* voor strijkorkest (1979)
- *Carillon I* voor negen blazers, contrabas en slagwerk (1979-'80)
- «S» voor trombonesolo en bandopname (1972-'80)

- *Landschappen III* voor koperkwintet (1980)
- *Landschappen IV* voor fluit, harp en strijktrio (1981)
- *Carillon II* voor koperensemble (1981)
- *Canto II* voor cellosolo (1982)
- *Canto III* voor harpsolo (1982)
- *Landschappen V* voor trompet en twaalf solostrijkers (1983)
- *Drie koraalfanfares* voor koperkwintet (1983)
- *Sonate nr. 1* voor pianosolo (1983)
- *Kleine wals* voor pianosolo (1984)
- *Kijk, een basklarinet in mijn tuin* voor basklarinetsolo (1985)
- *De gesloten kamer* voor tenor en piano (1985)
- *Variaties op een thema van Paganini* voor pianosolo (1985)
- *Preludio per una danza antico* voor piano vierhandig (1985)
- *Drie impromptu's met epiloog* (liedcyclus) voor tenor en piano (1985)
- *Sonate nr. 2* voor pianosolo (1985)
- *Fantasia-Sonate (Sonate nr. 3)* voor pianosolo (1985)
- *Twee kleine feestelijke stukken* voor beiaardsolo (1986)
- *Sinfonietta* voor kamerensemble (1986)
- *Avondlied* voor hobosolo (1986)
- *Strijkkwartet nr. 2* (1987)
- *Van heinde en verre* voor basklarinet en marimba (1990)
- *Review* voor twee piano's (1970-1991)
- *Aquarel nr. 2* voor fluitsolo (1991)
- *Scarpette d'Italia* voor hobo, oboe d'amore, alt-hobo en gitaar (1992)
- *Proloog, gevolgd door vier kleine mysteries* (liedcyclus) voor tenor en piano (1993)
- *Strijkkwartet nr. 3* (1994)
- *Intermezzi di Salvareggio* voor tenorblokfluitsolo (1997)
- *Vóór het Kasuga-heiligdom in Nasa* (voor bassethoornsolo, crotales, bamboe-chimes en gong (1997)
- *Als in een zwijgend laken* voor recitant en piano vierhandig (1998)
- *Pierrot* voor klarinet, bassethoorn en basklarinet (1999)
- ... (i.o.v. I Solisti del Vento)
- ... (i.o.v. de Beethoven Academie)

DISCOGRAFIE

- *Metamorfosen* (CULTURA - LP / 5073-N2)
- *Twee kleine feestelijke stukken* (R. GAILLY - CD / 88.903)
- *Strijkkwartet nr. 1* (PHAEDRA - CD / JF-IC-02)
- *Poëma* (J.M.VLAANDEREN - CD / JM 5539 A)
- *Van heinde en verre* (PHAEDRA - CD / 292.005)
- *Landschappen IV* (PHAEDRA - CD / 292.011)
- *Preludio per una danza antico* (EUFODA - CD / 1244)
- *Strijkkwartetten nrs. 1, 2 en 3* (PHAEDRA - CD / 92.008)
- *Pierrot* (PHAEDRA - CD / 92020)
- «S» (PHAEDRA - CD / 92023)

FOTOGRAFIE

Walter De Mulder: een fotograaf *Of All Seasons*

KAREL VAN DEUREN

1. Dit fotoboek is een sluitend geheel en ontleent daaraan zijn schoonheid. Als ik zou

inhoud. De vorm is dan zowel de vorm waarvoor de lay-outman/-vrouw (of grafisch ontwerper/-ster) verantwoordelijk is. De inhoud van het boek is een verhaal dat, met milde meewarigheid weliswaar, een stuk Vlaamse werkelijkheid onthult. De onuitgesproken en onuitspreekbare dingen van het leven kunnen met woorden die een vaste, begrenzend betekenissen hebben, niet onbeschadigd aan de oppervlakte wor-

Uit het fotoboek 'Maurits & Marcel', tekst en foto's van Walter De Mulder. Uitgave 'Stichting Kunstboek', Oostkamp

zeggen: dit boek is een tekst, geïllustreerd met (prachtige) foto's, dan leg ik een hiërarchie aan, – alsof de tekst vanzelfsprekend zou prevaleren op de fotografische prenten. Het is niet zo.

Vóór alles was er de verwondering van de fotograaf, daarna de opnamen en de afwerking in de doka. Dan is een nieuwe volgorde ontstaan en de doorlopende tekst van de fotograaf zelf; ten slotte zijn er de onderschriften die als 'voeg-woorden' zijn aangebracht en van het boek een hecht geheel maken. (Grafisch ontwerper, Herman Lampaert, had de hele vormgeving in vaste hand.) Kunst-boek zou, in analogie met *les mots-choses* van Sartre als definitie voor poëzie, tot *le livre-chose* kunnen leiden. Dit mooie boek is een compleet boek waarvan de perfecte onderdelen nauwkeurig in elkaar passen. Zo vertelt Walter De Mulder o.m. hoe de wereld op het platteland in Vlaanderen, met zijn soms balkanachtige facetten, tot op heden is blijven bestaan. Zonder dat daarmee met woorden veel over wordt gezegd. De weinige tekst is alleen opstap-drempel. Hier krijg je de problematiek van vorm en

den gebracht (Patrice de la Tour du Pin). Je kan alleen suggererend spreken. Vandaar de superioriteit bijv. van de woordloze muziek en de beeldende kunsten.

2. In de titel van deze boekbespreking staat de naam van een fotograaf *Of All Seasons*. Walter De Mulder: behalve zijn technische perfectie, is er een onfeilbaar gevoel voor stijl, een manier van werken die eigenlijk een manier van kijken is. (Een proef op de som is een wandeling met Walter door zijn landschappen.) Zo krijg je een 'beeld' dat uitmunt door eenheid van stijl (vorm) en het verhaal (inhoud), – een werk dat organisch van binnenuit gegroeid is. De Mulder toont aan dat technische perfectie niet in tegenspraak hoeft te zijn met een hoog ontroeringsgehalte. (Integendeel, zijn perfectie gloeit van Schoonheid uit zichzelf, wat in velerlei actuele experimentele fotografie zelden voorkomt.) Het gebeurt zelden dat een fotoboek ontsnapt aan de rasters van de lay-out. Lampaert is niet in de val getrapt. Zijn maquette leeft.

De structuur van het boek kan je interpreteren in functie van het geheel (groot raffinement), dacht ik, als een verhaal van lente tot winter dat eindigt met tromgeroffel en een Driekoningenommegang, sneeuw op het erf. De beeldrijmen van fotografie en vormgeving komen veelvuldig voor, maar het duurt even voor je dat gemerkt hebt. Het mooiste is als het wit in de lay-out en de sneeuw rond de hoeve samensmelten. De zeldzaam in de foto's verschijnende *Maurits & Marcel* zijn herkenbaar in winterfoto's. Nog het meest in de interieurs met de heetstaande Leuvense stoof en die met souvenirs, 'postuurkens', devotionalia, flessen, potten en pannen... Een historisch archief. Ingekeerde, verstilde mensen. Ze maken integraal deel uit van het leven in Ursel (Oost-Vlaanderen).

Winter op het land met Driekoningen. De pagina's voor tekst zijn hier quasi blank gehouden: 'Ze kregen dan een paar appels, appelsienen, een stuk chocola en wat drinkgeld.' Ten slotte, een laatste keer: de hoeve van Maurits en Marcel. De schamelheid, van het laatste woord, *drinkgeld*, is symbolisch voor het leven van de boer.

De foto's van De Mulder hebben hun uitdrukkingsschaar te danken aan hun soberheid en suggestiviteit. De landschappen hebben die kwaliteiten in hoge mate. De kijker wordt op zichzelf teruggeworpen. Het kunstwerk kan winnen aan levendigheid in zoverre er ruimte ontstaat is voor de medecreativiteit van de kijker.

Wat de fotografie betreft, zouden we niet worden geraakt als tekst en prenten elkaar niet aanvulden, in een zelfde levensgevoel/-ervaring die kunst/schoonheid werden in een persoonlijke gevoeligheid.

3. Voor ik het foto-essay van De Mulder, foto's en teksten, 'gelezen' had, las ik in twee kranten twee boekbesprekingen, van *Maurits en Marcel*; beide wel op verschillende toonhoogte. Maar wel met ongeveer eenzelfde trend: deze fotografie is niet meer van deze tijd. Ouderwets dus.

Dit werk zou als *pictorialistisch* geëtiketteerd moeten worden, -isme dat ca. 1900 geldigheid verworven heeft in Engeland. Op het eerste gezicht is het zo, dat er uiterlijke kenmerken zijn van esthetische aard die gelijkenissen vertonen. *Ten strengste verboden?* Ik heb mijn twijfels.

Léonard Misonne (1870-1943), de bekendste Belgische pictorialist, heeft boeiende foto's in zijn eigen stijl gefotografeerd tot zijn werkwijze al lang passé was. Wel heel mooi, rijk aan sfeer met een vleugje melancholie eroverheen en een zweem van burgerlijke chic. Surrealisten zoals Delvaux en Magritte, hebben ten overvloede schilder-kunstige, af-'gelikte' technieken gebruikt.

Onze musea zitten zeker wel vol met schilderijen die alle pictorialistische karakteristieken vertonen van historische taferelen en portretten zonder dat er verlies is aan artistieke kwaliteit. Meestal integendeel. Ik denk ook aan de technische perfectie van impressionisten van wie de *nieuwe* technieken de kunstgeschiedenis via de eeuwigheid zijn ingegaan.

Waarom zouden oude technieken niet gerecycleerd mogen worden? Kunst moet een gepersonifieerd beeld geven van haar tijd, hoe een kunstenaar zijn tijd gezien heeft, met vroomheid, burgerlijk zelfbewustzijn, met vijandschap. Kunst heeft niet alleen waarde voor de geschiedenis, maar ook voor het Kantse 'belangloze welbehagen'. Kunst is ook een intieme aangelegenheid, het doorgeven van ontroering.

Die ontroering vraagt niet hoe oud het kunstwerk is. Bovendien is het zgn. pictorialisme van De Mulder doordrenkt van deze tijd, de medeplichtigheid, de gelatenheid, de armoede en de wanhoop, het samenhangende noodlot van mens en vee, het feest *à la* Streuvels, de fotograaf, op de akker... Sombere beelden ook die helemaal niets hebben van een burgerlijk, pretentief en tijdsgebonden pictorialisme. Technieken zijn als de talen van beeldende kunsten waarmee je kan zeggen wat je te zeggen hebt. De zgn. picturale fotografie van De Mulder is veeleer zoiets als een plastisch existentialisme. Werk van deze tijd. Intussen spreken critici over de terugkeer van het metier.

4. Het is niet omdat bijv. in de fotografie oude technieken worden toegepast dat een werk ouderwets, passé is. Een mooie geslaagde print heeft de kwaliteiten van een kunstwerk als het een apart, op zich levend 'ding' geworden is, doordrenkt van de geest van de kunstenaar. *Poëzie* is even moeilijk te definiëren, schreef Simon Vestdijk (1898-1971), als de schoonheid van een vrouw, de glans van een bloem of verliefdheid. Hoe minder kunst aan tijd gebonden is (zoals Memlinc of Bach) hoe minder de tijd er vat op krijgt en rationeel verklaarbaar is.

Velen zijn nu gelukkig dat het centraal station van Antwerpen in de naoorlogse jaren niet werd platgewalst zoals een groepje progressieve architecten dat destijds graag had gezien. Keats (1795-1821): 'A thing of beauty is a joy for ever.' Dat is nog altijd waar en getuigt van respect voor het kunstwerk. Het is wellicht ook zo dat, omgekeerd, een 'ding' dat vreugde schenkt een werk van Schoonheid is.

LETTERKUNDE

Luuk Gruwez, glimlachende wees

JULIEN VERMEULEN

Luuk Gruwez' poëzie is een constant bijgewerkt mausoleum voor afgestorven liefdes en geliefde deden. Vooral sinds de dood van vader Jimmy Gruwez op 16 april 1983, en van moeder Christiane Buysschaert een maand later, staat zijn werk heel opvallend in het teken van de jonggestorven ouders. Deze preoccupatie met de dood wordt nog versterkt door een continue confrontatie met ziekte en aftakeling. Dementie van grootouders, tanker van een geliefde, msymptomen die het eigen lichaam bedreigden, het zijn enkele zorgvlakken die zijn levensvisie doorkruisen. Wie de dubbele thematiek van een onmogelijke liefde en de onverbiddelijke dood zo vaak in zijn gedachten toelaat, kan vervaarlijk dicht komen bij een vroege sentimentaliteit die poëzie ongenietbaar maakt. In 1982 nog pakte Herman de Coninck de 'verdrietsretoriek' van Gruwez genadeloos aan: hij vond dat diens werk té expliciet en té frequent het verlangen, het verdriet, het verwelken, enz. formuleerde. Sindsdien is het etherisch-romantische gevoel bijgestuurd, de poëzie is directer en lichamelijker geworden. Een pakkend doorsnivers als *'fouilleer haar niet tot op het bot'* staat veraf van de zacht-liefkozende lyriek uit de neoromantiek waarbij Gruwez aanvankelijk gerekend werd.

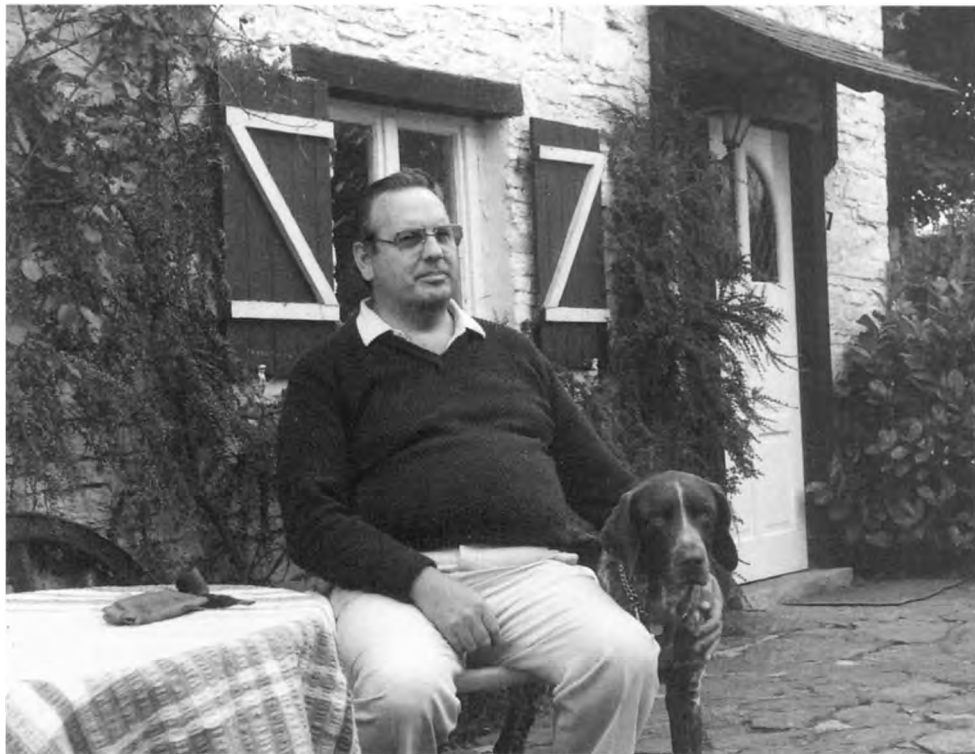
Gaandeweg is zijn taalgebruik zakelijker geworden. Een verrassende nabepaling, een relativerend allectief, een ironisch understatement of een speelse klankherhaling, het zijn de knopen van de dichter die als een galante butler zijn taal bedient. De slopende ernst van de eros- en thanatosgevoelens licht hij vaak een voetje en de blijvende pijn van het afscheid camoufleert hij glimlachend met een greep uit de relativerende trukendoos van zijn stijl. De laatste bundels dragen sobere titels als *Dikke mensen*, *Vuile manieren* of *Dieven en Geliefden*, woordgroepen die men nauwelijks met poëzie durft te associëren.

De laatste handelsreis is een van de vele gedichten waarin de dood van de vader centraal staat. Aanvankelijk werd het opgenomen in *De feeselijke verliezer* (1985) en in 1996 met een aantal wijzigingen in de verzameling *Bandeloze gedichten* behouden. In tientallen versen heeft de dichter de plotselinge dood van zijn 54-jarige (corpulente) vader onder woorden proberen te brengen. Toen de dominerende vaderfiguur onverwacht overleed, bleef de zoon verweesd achter. Blijvend in de greep van een veel-

eisende vader werkt de achtergelaten zoon zich te pletter om zijn bestaansrecht te valideren en om zijn vader in zijn poëzie levend te houden. Deze verstikkende haat-liefde verhouding kan hoogstens geventileerd worden in een stukje milde ironie of een onverwachte gevoelsinversie. Enkele frappante beelden: 'ik ken zijn stem die honderd woog / op mijn kleinzerig lijf van niets.' (*Bandeloze gedichten*, 72); 'Zijn dood was over-

De beklemmende druk die blijvend uitgaat van dat overgeërfde superego zet het gedicht zelfs op het spoor van een trotse god die zoveel landschap nodig heeft dat hij het uitzicht van de zoon verspert. Dit beeld is niet gratis of overdreven want ook hierin erkent de dichter een biografische waarachtigheid: 'Mijn vader is immers opperrechter en facsimile van God. Een mislukking kan ik mij niet permitteren, nog altijd niet. Ik heb

In de verzen 6-8 wordt het afsterven zelf aangebracht. Ook hier wordt de archetypische symboliek van de afscheidsreis gedemocratiseerd tot een handelsreis, zij het wel de laatste, de verste, de langste. Het topos van de dood als een reis wordt hier uitgewerkt in een commerciële metaforiek die eveneens teruggaat op een biografische achtergrond: de vader van de dichter was handelsreiziger in textiel. In de eerste gepubliceerde versie van dit gedicht was dat mercantiele woordveld nog explicieter aanwezig. In de editie van 1996 liet hij immers een vrij barokke, derde strofe weg die oorspronkelijk als volgt luidde: 'en zelfs al stel ik nu zijn dood te koop, / zoals een handelaar zijn woekerwaar, / hij liet mij groeien tot een dwerg / die, welke leugen hij ook debiteerde, / slechts debiteur bleef van een reus'. Deze strofe accentueert nog duidelijker de onderworpen positie van de zoon die als een klein duimpje zijn vaderreus verafgoedt en roept ook reminiscenties op aan *Het Land der wangen* (1998: 76-81) waarin de markante Kiekeboe-scène de rol van de leugen commentarieert. Het twaalfde vers alludeert ook op de handelsleuze 'eerlijk duurt het langst' en het leven van de zoon wordt gedemystificeerd als een 'eerlijk voorschot' op het voortbestaan van de vader. Maar de dood van de vader wordt door de zoon niet als een bevrijding of een opluchting ervaren. De gestorvene blijft een alziend en keurend oog dat de nabestaande volgt en hem taxeert op al wat hij doet. 'Nog altijd

Vader Jimmy Gruwez in Hubertmont, augustus 1982, acht maanden voor zijn overlijden.
[Foto: Luuk Gruwez]

daad en slomp / en – zonde van zijn vlees –' (BG 122); 'alsof zij slechts uit overschot bestaan: / zo'n kleine honderd kilo niets / die niemand ooit zal willen.' (BG 90). In *De laatste handelsreis* brengen de eerste vijf verzen de levende vaderfiguur in beeld. De hoofdletterwoorden waarmee zijn imposante verschijning aangebracht wordt, worden echter direct ondergraven en tot understatementen herleid. Ludiek evoceert hij een vader die verloren loopt in zijn zwaarlijvig lijf. De autobiografische dimensie van die thematiek licht de dichter als volgt toe: 'ik was als kind uitermate *verlegen* en dat kwam mee door het feit dat mijn vader, letterlijk en figuurlijk, zoveel gewicht in de schaal wierp. Dat grote lichaam van meer dan honderd kilo imponeerde mij enorm; ik voelde mij daar heel klein en nietig tegenover. (...) hij wekte, door zijn indrukwekkende lijf en zijn soms even indrukwekkend woedaanvallen, een verpletterende indruk' (Interview 1991).

de ziekelijke idee dat ik alleen maar mag bestaan als ik volmaakt ben'. (Interview 1994). Elders nog wordt de almacht van de vaderfiguur sanctionerend ervaren. Hij ziet hem als een 'een keizer op een canapé / met slechts een blik vol schrikbewind.' (BG 75). De intense emotionele binding aan de vader en de identificatie met dit ideaalmodel impliceren dat de zoon constant moet afrekenen met een complex geheel van morele dwang, gewetenswroeging en slopende schuldgevoelens. In een scrupuleus streven naar perfectie probeert het schrijvende ik aan de dwingende eisen van een rigoureuze Ueber-Ich te voldoen. Toch slaagt Gruwez er steeds in de zware schaduw die op hem weegt met een zweem van ironie neer te zetten. De tragische doodservaring wordt dan met een gevoel voor relativering op de helling gezet. De vader kon immers met eeuwigheid nooit overweg, hij liep in zijn eigen lichaam verloren, alsof hij een ansichtkaart beduimelde.

DE LAATSTE HANDELSREIS

Hij kon met eeuwigheid nooit overweg
en liep in zijn zwaarlijvig lijf verloren
– een trotse god in zijn heelal.

Vaak had hij zoveel landschap nodig
dat hij mijn uitzicht als een ansichtkaart
beduimelde.

tot op zijn langste, verste handelsreis
bleef hij het oog waarin ik zichtbaar werd,
een eerlijk voorschot op zijn voortbestaan.

Maar toen hij ging had ik mezelf verloren
en na zijn dood liet ik hem na,
plechtstatig opgebaard en haast gezond,
nóg dat gelaat dat eeuwig duurt het
langst.

Alsof, hoe vaak ik hem ook vader noemde,
slechts overlijdt wie overblijft.

Luuk Gruwez,
Bandeloze gedichten (1996), p. 74.

heb ik het gevoel, dat alles wat ik schrijf een poging is om de goedkeuring van mijn vader te verwerven. (Interview 1994).

Het sobere taalgebruik waarin de dichter de dood vangt herinnert soms aan de wijze waarop Sylvia Plath haar eigen dood typeerde. Zoals Plath de dood omschreef als een kunst die ze meesterlijk beheerste, zo typeert Gruwez het afsterven van zijn vader elders ook als een uitzonderlijke vaardigheid. Wat bij Plath als volgt klinkt: 'Dying / Is an art, like everything else. / I do it exceptionally well.' (Ariel, 1965), vindt bij Gruwez een parallelle formulering in verzen zoals: '... doodgaan deed hij als de beste' (BG 75); 'Er is op aarde niemand die vermoedt / hoe goed mijn vader weet hoe sterven moet.' (BG 73) en 'Sterven was het snelste wat je deed' (BG 127). Met deze quasi luchthartige stijlregisters wijkt de dichter resoluut af van de zwaar-emotionele doodsyriek die generaties lang onze literatuur getypeerd heeft. In de traditionele funeraire poëzie werden de klassieke motieven *luctus* (verdriet), *laus* (lof) en *consolatio* (troost) veelal op een ernstig-tragische wijze door elkaar geweven. Het verdriet bij het afsterven van een geliefde gaf aan de rouwklacht een dominant gevoel van droefheid en smart. De nabestaanden vonden echter een opbeurende troost in uiteenlopende *consolatio*-argumenten (eeuwig leven, rolmodel van de overledene, blijvende herinnering). Hierbij functioneerde de lofprijzing voor de virtutes die de afgestorvene steeds belichaamd had vaak als een opmerkelijke vorm van steun voor wie achterbleef.

Gruwez' overlijdenspoëzie – hoe eerlijk die ook is – biedt een alternatieve invulling van dit funeraire genre. De lofprijzingen worden subtiel vervangen door een milde portrettering van een onhebbelijk lichaam. De smartgevoelens worden sec, relativerend en inversief aangebracht. De dode vader is 'haast gezond' en het is de verweesde zoon zelf die gedeeltelijk afsterft. Definitief afscheid nemen van een geliefde is zelf een stuk sterven. De zoon verliest zichzelf, laat de vader als een erfstuk na en als enig overblijvende is hij het die in feite de echte overledene is. 'De vader- en moeder-zoon relatie', zo erkent Gruwez, 'wordt in mij als het ware omgekeerd. Nu ben ik het die voor hun bestaan moet zorgen.' (Interview 1985). En hier raken we aan de bezweringskracht van de taal en de poëzie. Het noemen en benoemen van de vader was en blijft een middel om hem te behouden en om in zijn voortbestaan te voorzien. Voor de dichter is de poëzie dan ook het enige echte troostmotief. De gedichten houden de overledene levend en een sobere incantatiestijl verleent aan het gedicht een apart ac-

cent. De losse versvorm van dit bandeloos gedicht wordt immers gecompenseerd door een strak aangehouden stilistische eenheid. Klankecho's en morfeemherhalingen doen het begrippenveld nauw aansluiten. Binnen de verzen en over de strofen heen steunt de eenheid van thema en stijl op een reduplicatie van essentiële kernwoorden: *zwaarlijvig / lijf; uitzicht / ansicht / zichtbaar; voorschot / voortbestaan; overlijdt / overblijft*.

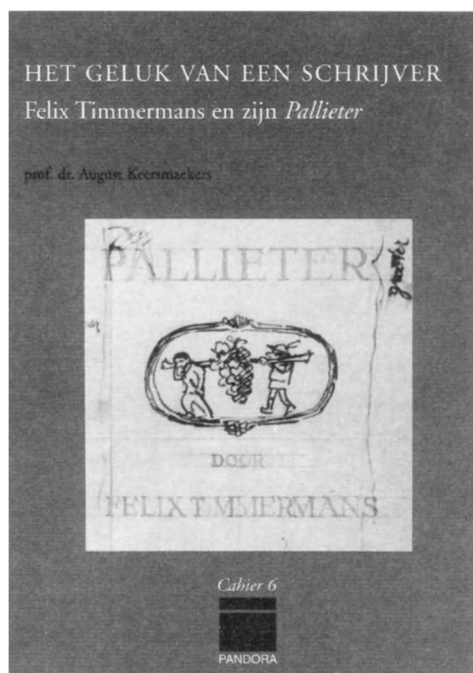
Het geluk van een schrijver August Keersmaekers over de genese van *Pallieter*

GEERT SWAENEPOEL

In 1916 publiceerde de toen dertigjarige Felix Timmermans *Pallieter*. Volgens het lemma dat aan de auteur in de *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie* gewijd is, gaat het om 'een ode aan een ongecompliceerd en zorgeloos bestaan in de natuur' en is het boek geschreven 'in een roes van levensvreugde'. Het *Winkler Prins Lexicon van de Nederlandse Letterkunde* heeft het over 'een lofzang op het teruggevonden leven', geschreven na een morele en religieuze crisis, gevolgd door een zware ziekte. Beklemd wordt dat Timmermans door de publicatie van het boek met één slag beroemd werd. Dat is in een notendop het klassiek beeld dat geschetst wordt van het ontstaan van *Pallieter*. Het bruisend-vitale proza van Timmermans lijkt inderdaad wel als het ware in één geut uit de pen van de auteur te zijn gevloeid. Dat beeld wordt in *Het geluk van een schrijver; Felix Timmerman en zijn 'Pallieter'* van August Keersmaekers genuanceerd. In deel I van zijn lijvige studie schetst de auteur de ontwikkelingsgang van de roman en de personages die erin voorkomen. Deel II brengt een diplomatische uitgave van alle nog beschikbare manuscripten; helaas is een aantal daarvan verloren gegaan. Zo zijn er van sommige hoofdstukken slechts een paar versies bewaard gebleven en van de laatste acht niet meer dan enkele fragmenten. Reconstructie van iets als een 'Oerpallieter' is dan ook vrijwel onmogelijk. Toch is het bestuderen van de bewaarde handschriften zonder meer de moeite waard. Dat maakt het boek van prof. Keersmaekers overduidelijk. De studie van de handschriften maakt Timmermans' werkwijze duidelijk, nl. het schrappen, invoegen, opnieuw schrappen, het telkens bijschaven en herschrijven van z'n teksten. Daardoor kan de geoefende lezer bij een eerste oogopslag zien of het een 'vroeg' of een 'latere' versie is: het aantal wijzigingen vermindert zienderogen! Zo weten we, omdat de tekst te weinig schrappingen bevat dat het bij enkele van de wer-

kelijk oudere stukken duidelijk niet om de eerste redacties gaat, zodat reconstructie van de 'Oerpallieter' onmogelijk is. Felix Timmermans zelf heeft talrijke lezingen gehouden over het ontstaan en de groei van *Pallieter*. De definitieve versie van dat verhaal heeft hij uiteindelijk vastgelegd in *Uit mijn rommelkas* (1922). Daarbij wekt Timmermans de indruk dat *Pallieter* 'uit de zielstrubulatiën is geboren', alsof de zwaar-moedigheid van *Schemeringen van de dood*, gevolgd door een verblijf in het ziekenhuis, onmiddellijk gevolgd werd door de levenslust van *Pallieter*. Door zijn studie van de handschriften van *Pallieter* – hoe onvolledig ook – slaagt prof. Keersmaekers er in niet alleen inzicht te krijgen in de evolutie van het verhaal en in de groei van de verschillende personages, maar ook in de geestelijke ontwikkeling van de schrijver zelf. August Keersmaekers legt in zijn studie ook helder het verband bloot tussen de goedstoestand van Timmermans tijdens het schrijven en de groei van het boek. Ook hoe de benarde economische situatie van de jonge Timmermans een rol gespeeld heeft bij het schrijven van *Pallieter* komt in de studie aan bod. De reconstructie van August Keersmaekers toont hoe Timmermans in maart 1991 vrij snel na zijn ontslag uit het ziekenhuis rond 7 maart 1911 aan *Pallieter* is begonnen: op 22 april staat het personage hem helder voor de geest en is er al heel wat, meestal anekdotische stukken, van geschreven, getuige een brief van die datum aan zijn goede vriend Flor Van Reeth. Een lange incubatietijd heeft Felix Timmermans niet nodig gehad om aan *Pallieter* te beginnen. Maar de snelle start, 'de eerste geut' als het ware, wordt gevolgd door een moeizaam schrijfproces van goed drie jaren. Van april-mei 1911 tot einde mei 1914 heeft de jonge Timmermans aan z'n boek gewerkt. Zoals *Het geluk van een schrijver* aantoont, waren het meteen ook drie cruciale jaren voor de ontwikkeling van Timmermans als mens én auteur. Hij had de sfeer van de *Schemeringen van de dood* met zijn somberheid, de 'paddestoelen-atmosfeer en kelderlucht' al, vanaf ten laatste 1910, van zich afgeschud, in het besef dat die voor een deel 'pose' was geweest. Van de weerom stuit laat hij bij het begin aan zijn nieuw werk zijn herwonnen vitaliteit, zijn levensdracht de vrije loop. Opvallend zijn daarbij het spotziek en agressief karakter van de eerste ontwerp teksten, hun boertige en soms grove aanpak van het religieuze en burgerlijke establishment. 'Van bij het allereerste begin is de toon, die ook in de volgende korte of langere teksten te horen is, gezet: het is nog een 'heidense' *Pallieter*, naar het voorbeeld van *Uilenspiegel*, sarcastisch-antiklerikaal waar hij te doen heeft met Charlot, met een onderpas-

toor, met begijnen of kwezels, met profijtige processiegangers, onverzoenlijk en agressief tegen wat hij 'mensen van vooroordeel' noemde, (...)', schrijft professor Keersmaekers. Grofheid, inderdaad. Zo schrijft Timmermans in een van de eerste versies: 'Ik hem nog gin gusting manne God oep t'ete.' In feite al een afzwakking, want "k zij ni gèren hemme dat er grate in man kèel bleve steke.' Was toen al weggelaten. Die

agressiviteit zal wel zijn oorsprong gevonden hebben in wat Timmermans zelf aan den lijve ondervonden heeft. Zijn liefde voor Marieke Janssens viel bij hem thuis, omwille van het standenverschil niet in goede aarde. De geplande overname van de kanthandel viel daardoor in het water en Felix Timmermans besloot het ouderlijk huis te verlaten en in eigen levensonderhoud te voorzien. Emotioneel en materieel het begin van een moeilijke tijd. Ook toen Timmermans met zijn Marieke in het huwelijk trad, werden de plooiën met zijn familie niet meteen glad gestreken. Toch vermindert het agressieve in de teksten en wordt de toon geleidelijk aan milder. De invloed van de liefde is daar ongetwijfeld niet vreemd aan. Die geestelijke evolutie is te volgen in de soms talrijke versies van de hoofdstukken. Met monnikengeduld laat August Keersmaekers zien hoe Timmermans meer en meer greep krijgt op het onderwerp. De geduldige lezer kan met hem zien hoe de uiteindelijke *Pallietier*, zoals het boek in 1916 verschenen is, tot stand kwam. Dat vergt zeker voor wat deel II be-

treft enige inspanning van de lezer. Maar het is een inspanning die loont. Want ze laat toe de schrijver als het ware aan het werk te zien, hoe hij schrijvend, schrappend en herschrijvend langzamerhand de juiste formulering vindt. We zien hoe Timmermans aan zijn tekst slijpt als aan een edelsteen. Nu eens schrapt hij een passage, dan weer wordt de tekst uitgebreid of sleutelt hij aan de door hem gehanteerde stijl of krijgt een passage een plaats in een ander hoofdstuk toebedeeld. Het 'wonder' van *Pallietier* wordt er niet geringer om: het jarenlange hard labuur van de auteur blijft verborgen achter het sprankelende eindresultaat van de definitieve versie. Werd het boek niet in een roes van levensvreugde geschreven, het slaagt er toch wonderwel in de lezer mee te slepen, in de vitaliteit van woorden en beelden die het eindresultaat uitstraalt.

Timmermans schreef toen hij aan het werken was aan *Pallietier* aan zijn vriend Flor Van Reeth: 'Flor, mijnen Pallietier is mijn geluk'. August Keersmaekers heeft er de titel van zijn studie aan ontleend. Ik zou er willen aan toevoegen dat *Pallietier* van Felix Timmermans ook 'ons geluk' is: het geluk van vele generaties lezers in verleden, heden en toekomst. Met *Het geluk van een schrijver. Felix Timmermans en zijn 'Pallietier'* heeft August Keersmaekers een belangrijke bijdrage geleverd tot de Timmermansstudie. Het werk bestaat uit twee delen en is verschenen als Cahier 6 en 7 bij uitgeverij Pandora in Antwerpen, in samenwerking met de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde in Gent. De delen kunnen apart gekocht worden. Deel I telt 307 p. en kost 30,99 euro; Deel II telt 414 p. en kost 40,90 euro.

BUITENLANDS SIGNALEMENT

Joel-Peter Witkin of de fascinatie voor het misvormde lichaam

JULIEN VERMEULEN

De Amerikaanse fotograaf Joel-Peter Witkin (°Brooklyn, New York, 1939) heeft een palmares van tentoonstellingen wereldwijd: San Francisco, Los Angeles, New York, Parijs. Toch wordt zijn werk niet door iedereen enthousiast onthaald. De fascinatie waarmee hij naakte gehandicapten, Siamese tweelingen, misvormde dwergen of hermafrodieten in beeld brengt botst wel eens met de gangbare smaak of met de ingeburgerde moraal. Zijn aandacht voor het abnormale lichaam correspondeert zeker niet met het traditionele schoonheidsideaal van perfectie, symmetrie of harmonie. De

foto's die een uitvergroting zijn van gehavende lijken, verminkte lichamen of geamputeerde lichaamsdelen zijn zo mogelijk nog meer shockerend. Critici noemen zijn werk soms pathologisch, pervers, weerzinwekkend of morbide.

Zelf bestrijdt de kunstenaar elke visie die zijn mensbeeld pessimistisch, denigrerend of blasfemisch noemt. Hij beschouwt het fysisch abnormale ('lichamelijke afwijkingen van alle soort') als een zuiver esthetisch gegeven en benadert het mismaakte lichaam met opvallende tederheid. De modellen laat hij plaatsnemen in barokke ensceneringen met allerhande rekwisieten die herinneren aan stillevenen, daguerreotypen of aan de vele schilderijen over martelaars en opengesneden lijken. Gedreven spreekt hij over vroegere schilders die dierlijke kadavers tot ontbinding lieten overgaan om ze realistischer te kunnen uitbeelden.

Witkins jeugd situeerde zich in Brooklyn, een sombere buurt van New York. Zijn vader was een joods glazenier, zijn moeder een katholieke fabriekarbeidster die haar jeugddroom pianiste te worden niet had kunnen waarmaken. Hoewel beide ouders artistieke interesses hadden, bleek hun verschillende geloofsopvatting niet te overbruggen. Na de scheiding van zijn ouders groeide Witkins gedeeltelijk op bij een grootmoeder wiens ene been geamputeerd was. 'Ik herinner me hoe de geur van de ochtendkoffie zich vermengde met de doordringende reuk van de zalven die zij op haar beenstomp moest aanbrengen. Van jongs af gingen deze gevoelens samen: de confrontatie met de invalide en de warme genegenheid voor een bemind familielid. Later vond nog een shockerende gebeurtenis plaats die me erg getekend heeft. Als jonge knaap ging ik met mijn moeder en broer naar de mis en was op straat getuige van een ongeluk waarbij een meisje uit onze buurt het leven verloor. 's Nachts dook dat beeld steeds weer op en ik stelde me voor hoe haar hoofd voor mijn voeten rolde en mij met open ogen bleef aanstaren. Later heb ik bij getuigen navraag gedaan of deze vreemde voorstelling authentiek was of slechts een nachtelijke obsessie... Men verzekerde me toen dat er slechts sprake geweest was van één dode, maar in ieder geval is dit onthoofde meisje voor mij een soort muze geworden en heeft ze bijgedragen tot mijn fascinatie voor de dood.' Ondertussen werd hij gelovig opgevoed en ontdekte hij in de bijbelse iconografie inspiratie voor zijn latere werk. 'Bovendien vind ik dat de moderne mens in de geseculariseerde maatschappij te oppervlakkig leeft. Zelf ben ik steeds geboeid geweest door de mysteries van de religie. Ik bracht onder andere vijf maand in India door, maar vooral de integratie van het lijden in de re-

ligie vind ik aangrijpend: gemartelde heiligen, de kruisiging, het zijn symbolen die voor mij van veel belang zijn. Mijn werk heeft niets te maken met horror, maar veel meer met begrippen als schoonheid en verlossing.' Na talrijke jobs en omzwervingen vestigde Witkin zich in Albuquerque, New Mexico. Toch creëerde hij zijn werk op vele locaties. Het mythisch geïnspireerde *Leda* (1986) ont-

Abundance uit 1997 is opgebouwd omheen een naakte vrouw die geboren werd zonder armen en benen: ze werd bij haar geboorte in Praag door haar moeder in de steek gelaten. Witkin plaatst haar in een urne waarbij haar hoofd versierd wordt met bloemen, fruit en parels: zo vormt ze een aparte symbiose van lijden en vruchtbaarheid. *Humor and Fear* (1999) toont een naakte vrouw die voeten en handen mist, in een

en dat trof me bijzonder.' Het zette hem verder op het spoor om de mens in zijn lichamelijke of geestelijke afwijkingen vast te leggen. Andere foto's tonen een gekruisigd skelet, een zittend lijk zonder hoofd, een arm boven op een klok, een zelfportret met een doodshoofd. Toch neemt Witkin afstand van het etiket sensatiefotograaf. 'Een kennis vroeg me eens of ik geïnteresseerd was om een SM-scène in beeld te brengen. Toen ik op locatie kwam, zag ik hoe erg een dominante man zijn partner toegetakeld had. Er was overal bloed, enz. Neen, zei ik, dat doe ik niet. Wat me interesseert is om mensen te selecteren die 'fysisch anders' zijn en om deze mensen in een scène te plaatsen waardoor de schoonheid van hun vervormde lichaam gereveleerd wordt. Ik hou van uitgestoten, van marginalen. Hetzelfde geldt voor de wijze waarop ik menselijke resten fotografeer. Wij sterven en gaan over naar een eeuwig leven. Dat sterven is dé grote deur. En die overgang boeit me. In die zin zijn de musea van vandaag misschien de spirituele of religieuze centra van onze tijd.' Los van deze sacrale dimensie is het werk van Witkin in ieder geval grensverleggend. Niet zozeer omwille van zijn soms lugubere 'Körperwelten', barokke mise-en-scène of vele artistieke interferenties, maar in eerste instantie om de sereniteit waarmee hij het afwijkende lichaam losmaakt uit de ongezone circus-sfeer van freak shows en het met tederheid aanvaardt als iets authentiek menselijks dat mooi kan zijn en de kracht heeft te ontroeren.

Joel-Peter Witkin, *Humour and Fear*, New Mexico 1999
[ontleend aan Joel-Peter Witkin, *In and Out of Life*, Art Concern, eindredactie L. Storme]

stond in Los Angeles. Locatiezoekers voor een film hadden op Sunset Boulevard een vreemde vrouw ontmoet en tipten de fotograaf. Witkin contacteerde haar: het bleek om een hermafrodit te gaan die hij liet poseren omringd door een levende zwaan, een opengebroken kunstei en enkele (hulende) baby's die hij met vleugeltjes getooid had. Op deze foto staat de mens centraal die getekend werd door polio en anorexia en op een authentieke, verstarde manier een intens lijden belichaamt. De foto

theatrale pose: de rekwisieten en het bekraste negatief leidden even de aandacht af van haar lichaam en accentueren uiteindelijk een beklemmende elegantie. 'In Washington, D.C. bracht ik een tijd door in het fotoarchief over de Burgeroorlog. Ik bekeek honderden foto's en realiseerde me dat de opnamen die ik eruit nam allemaal te maken hadden met medische aspecten. Wat me vooral interesseerde was dat die foto's voor een groot deel door dokters genomen waren. Ze waren zo direct, zo eerlijk

Bibliotheek

JEUGDLITERATUUR

Sharon Creech

Sophie en de zee, uitg. Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door Singel Uitgeverijen, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 215 x 135 mm, 154 blz., paperback € 12,94 – Sophie houdt veel van de zee, hoewel ze er ook geregeld nare dromen over heeft. Ze is dolgelukkig als ze met drie ooms en twee neven mag meevaren op een zeilschip van Amerika naar Engeland. Ze willen er Bompie, hun vader en grootvader bezoeken. Het samenleven aan boord verloopt soms moeizaam. Ieder heeft zijn eigen karakter en op zo'n kleine oppervlakte worden ze voortdurend met elkaar geconfronteerd. Sophie geniet van de tocht, ook al is die soms zwaar. Haar neef Cody is een aangename gezelschap met een impulsief, wat uitdagend karakter. Cody is geïntrigeerd door de verhalen die Sophie vertelt en door haar verbondenheid met water en golven. Hoe komt Sophie aan al die verhalen over Bompie, de grootvader die ze als geadopteerde wees nooit gezien heeft? Wat gebeurde er met Sophies ouders en wat verdringt ze allemaal over haar eigen verleden? Het verhaal wordt verteld vanuit het standpunt van de dertienjarige Sophie die een logboek bijhoudt. Dat wordt afgewisseld met het eigenzinnige 'zwoegboek' van Cody die zijn eigen kijk op de gebeurtenissen geeft. De confrontatie van deze twee visies is verrijkend. De personages worden er meer door uitgediept en er is een boeiende afwisseling in vertelstijl. Doorheen het verhaal vernemen we meer over de personages en hun achtergrond. Ze moeten zich aan de omstandigheden aanpassen, onder meer in een zware storm waar ze moeten vechten om te overleven. De tocht overzee brengt voor ieder van hen ingrijpende veranderingen. Het verhaal bevat mooie beschrijvingen van de zee, van het gevoel te zeilen op zee en te vliegen over de golven. Dit verhaal voor twaalfplussers heeft een stevig uitgewerkte verhaallijn en een zorgvuldige compositie. Het boek van deze Amerikaanse schrijfster werd vlot vertaald door de Nederlandse auteur Martha Heesen.

RDS

David Almond

Het Zwarte Slik, Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door Singel Uitgeverijen, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 215 x 135 mm, 166 blz., paperback € 13,58 – Drie weeskinderen lopen weg uit een tehuis en varen met een zelfgemaakt vlot de rivier af. Ze lopen al vlug aan de grond in het Zwarte Slik, een duistere en spookachtige omgeving van vervallen havenloodsen en ingestorte pakhuizen. Ze ontmoeten er Sterre, een bleek meisje met zwemvliezen tussen de vingers en de tenen. Opi, een oude man, zorgt voor haar. Hij beschouwt zich al bewaker van de woestenij en 's nachts gaat hij schatgraven in het slik. Stilaan ontdekken de kinderen de geheimen van Opi en Sterre. Wanneer ze een lijk opgraven uit het slik en Opi sterft vloeien waarheid, realiteit en waan door elkaar. De kinderen in dit verhaal zijn allen 'beschadigde' kinderen, wezen voor wie het leven niet mild is geweest. Elk op hun manier proberen ze dit te verwerken. Ze zoeken de vrijheid door weg te lopen, door te dromen of verhalen te verzinnen, door op een aparte manier naar de wereld te kijken. De personages zijn knap beschreven types, kwetsbaar en aanhankelijk maar ook dapper. Voor het meisje Erin en de jongen Januari betekent de tocht naar het Zwarte Slik ook een groeiproces. Ze voelen zich lotgenoten en de wonderlijke gebeurtenissen maken hen mentaal weerbaarder. David Almond beschrijft de dreigende wereld van het Zwarte Slik en de slootterreinen errond in een beeldrijke, geladen stijl. De lugubere omgeving, de vreemde bewoners, de duistere en onbekende krachten worden suggestief en sfeervol beschreven. Treffend evocert hij de momenten van verdriet en verlatenheid, van samenhang en verwon-

dering van de jongeren. Een aantal thema's uit dit boek treffen we eerder al bij de auteur aan: de mengeling van droom en realiteit, de kennismaking van jongeren met een duistere, wonderlijke wereld op een verlaten terrein. Symbolen en het belang van verhalen duiken ook hier weer op. Elk weeskind in het tehuis heeft een eigen, onvolledig verhaal over zijn eigen afkomst en verleden. Erin en Januari slagen erin om Sterre haar eigen levensverhaal terug te geven. De verhalen uit het verleden en de nieuwe wonderlijke verhalen over de belevenissen in het Slik bepalen de hoofdpersonages en geven hun hoop voor de toekomst. *Het Zwarte Slik* is voor twaalfplussers een spannend boek met intrigerende personages en een knappe compositie. Het wegloopavontuur van drie jongeren mondt uit in een wonderlijk, gevoelig verhaal met psychologische diepgang.

RDS

Celia Rees

Heksendochter, uitg. Van Goor Amsterdam, 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, Belgiëlei 147a, 2018 Antwerpen, 210 x 130 mm, 210 blz., paperback € 14,75 – Dit boek brengt het dagboek van Mary Newbury, dat in velletjes papier verstoppt zat in een lappendeken uit de 17de eeuw. Het verhaal overspant de periode van anderhalf jaar, beginnend in maart 1659. Als Mary's grootmoeder wegens hekserij wordt opgehangen, wacht het veertienjarige meisje een onzekere toekomst. Een mysterieuze vrouw ontfermt zich over haar en zorgt ervoor dat ze met een groep Puriteinen naar Amerika kan emigreren. Daarop volgt het relaas van de uitputtende zeereis, van het verblijf in de stad Salem en van de tocht door de wildernis waar de groep zich bij verwanten aansluit in een nieuwe stad. Die wordt onder de leiding van een fanatieke dominee strikt volgens Gods wetten bestuurd. Mary heeft vrienden waarop ze kan rekenen maar ze stuit ook op tegenstand en argwaan. Ze trekt geregeld de wildernis in en ontmoet er een inheemse genezer en zijn kleinzoon. Als het slecht gaat in de kleine, besloten gemeenschap zoekt men een schuldige. Mary dreigt het slachtoffer te worden, maar kan ontsnappen. Mary komt in het verhaal naar voren als een onafhankelijk en temperamentvol meisje. Ze kan zich moeilijk schikken in het keurslijf dat haar wordt opgedrongen, maar ze probeert zich zo onopvallend en volgzaam mogelijk te gedragen. Ze vindt steun bij enkele wijze vrienden die geplaagd worden tegenover negatieve personages zoals de dominee en enkele jaloerse meisjes. Het verhaal concentreert zich vooral op de gebeurtenissen en mist daardoor psychologische uitdieping van de personages. De gebeurtenissen zijn accuraat en mooi geformuleerd, maar inhoudelijk blijft het verhaal toch op de vlakte. Het is rechtlijnig, voorspelbaar soms, vervalt wel eens in anekdotiek en grijpt niet echt aan. Het concept van het boek, met de losse dagboekvelletjes, moet authenticiteit suggereren. Zijdellings zit in het boek veel informatie over de manier waarop mensen toen emigreerden en zich in de Nieuwe Wereld vestigden. De auteur schuift duidelijk naar voren dat bijgeloof en angst leidden tot excessen, zoals het beschuldigen van onschuldige vrouwen en meisjes van hekserij. Al vlug in het verhaal blijkt dat Mary niet zonder meer op een schone lei kan beginnen en dat ze steeds een buitenstaander zal blijven. De expliciete schrijfstijl van Mary's notities en de eenvoudige, chronologische verhaalopbouw maken dit verhaal al toegankelijk voor twaalfjarigen.

RDS

Frank Vermeulen

Mijnheer Albert. Roman over de gedachte-experimenten van Einstein, uitg. Lannoo, Kasteelstraat 97, 8700 Tielt, 2001, met illustraties van de auteur en Nathalie Debaere, 210 x 140 mm, 365 blz., paperback € 19,76 – In dit boek probeert de auteur het mythische karakter van Albert Einsteins relativiteitstheorie te doorbreken. Iedereen kent de figuur van Einstein en velen kennen ook de eenvoudige formule die aan de basis ligt van zijn theorie, maar de relativiteitstheorie begrijpen is een ander paar mouwen. De auteur – een burger-

lijk ingenieur computerwetenschappen – probeert de relativiteitstheorie uit te leggen voor iedereen die ouder is dan vijftien. Hij doet dit niet via een droge wetenschappelijke of een vulgaverende benadering maar hij schrijft 'Een roman over de gedachte-experimenten van Einstein'. Het vijftienjarige meisje Esther is gefascineerd door de figuur van Einstein en wil alles over hem weten. Ze voert gesprekken met Nils, een objectieve waarnemer van Einsteins experimenten, en met haar opa die Einstein nog gekend heeft. Zo verneemt ze veel over ondermeer Galileo en Newton, die belangrijke voorlopers waren van Einstein. Ten slotte komen ook de speciale en algemene relativiteitstheorie aan bod. Een echte roman is het niet geworden, want de opbouw van de hoofdstukken verloopt vrij parallel. Toch boeit het verhaal door de vele dialogen en door de concrete voorbeelden en schema's die de theorie verduidelijken. De auteur legt de link met de wereld rondom ons en toont zo aan waarom de relativiteitstheorie zo belangrijk is voor ons begrip van ruimte en tijd. Hij grijpt in dit boek terug naar een manier die Plato ontwikkelde nl. het gesprek tussen leerling en meester. Via de afwisselende dialogen met de waarnemer en met opa komt hetzelfde onderwerp soms meermaals ter sprake, wat voor een zinvolle herhaling zorgt. Belangrijke wetenschappers passeren de revue en allerlei natuurkundige en wiskundige begrippen en wetmatigheden worden uitgelegd. Esther is een heel leergierig meisje en ze reageert soms buitengewoon pienter op allerlei vragen en redeneringen van de waarnemer en van haar opa. Het boek leest vlot, maar blijft hoe dan ook gespecialiseerd. Iemand met een meer dan gemiddelde interesse voor natuurwetenschappen in het algemeen en Einstein in het bijzonder, vindt in dit boek een stapsgewijze, duidelijke uiteenzetting in een boeiend verhaal.

RDS

Koen D'haene

De oversteek, uitg. Davidsfonds/Infodok, Blijde-Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven, 2001, 220 x 145 mm, 127 blz., gebonden € 13,51 – De zeventienjarige Alois Minne emigreert samen met een familie uit Wevelgem naar Amerika. In New York staat hij er evenwel alleen voor, maar hij trekt zich uit de slag. Hij werkt zich op en alles ziet er rooskleurig uit als hij met zijn Duitse buurmeisje Lore een relatie begint. De Eerste Wereldoorlog woedt ondertussen in Europa en Alois wil zij familie in Vlaanderen helpen. Heimwee en de banden met zijn vaderland doen hem besluiten om als vrijwilliger naar Europa te trekken. Eerst belandt hij aan het front aan de Somme en later trekt hij ook naar de Westhoek. Bij een bezoek aan zijn familie komt hij tot een dramatische ontdekking. Er rest hem niets anders dan terug te keren naar Amerika, maar ook daar heeft de oorlog in het verre Europa een invloed. Deze historische roman speelt zich af tussen 1912 en 1918. Via de belevenissen van Alois krijgt de lezer een beeld van verschillende plaatsen en situaties: de armoede en werkomstandigheden in de vlasnijverheid rond Kortrijk, de mogelijkheden die de grootstad New York biedt, de gruwelijkheden en de uitzichtloze strijd in de Eerste Wereldoorlog. De hoofdstukken vormen flitsen uit het leven van Alois en geven zijdellings ook veel informatie over de locaties waar hij zich bevindt. Die informatie is duidelijk aanwezig, maar weegt toch niet zwaar op het verhaal. De gevoelens van Alois en de interactie met een aantal nevenpersonages zorgen ervoor dat de mentale evolutie van Alois op het voorplan blijft. Uit zijn ervaringen van de laatste jaren put Alois kracht om een nieuw en hoopvol leven te beginnen in Amerika. De 'oversteek' uit de titel is doorheen het boek op verschillende manieren te interpreteren. Het verhaal is met oog voor het zinvolle detail en in een vlotte, soepele stijl geschreven. Deze jeugdroman voor twaalfplussers verenigt op een boeiende wijze historische informatie met een aangrijpend levensverhaal.

RDS

Rita Verschuur

De prijs, uitg. Van Goor by, Amsterdam, 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, Belgiëlei 147a, 2018 Antwerpen, 20 x 145 mm, gebonden € 13,51. – Dit boek is het zesde deel in een cyclus van autobiografische verhalen over de jeugdijaren van de auteur. In *Hoe moet dat met die papillotten?* (1993) startte Rita Verschuur met haar herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog. Dit boek is het vervolg op *Jubeltenen* dat in 1999 met de Gouden Uil werd bekroond. Daarin is de oorlog al twee jaar voorbij en voor bevrijdingsdag moet de klas van Rita een tekening maken. Haar vriendin Carla heeft geen inspiratie en Rita dicteert haar wat ze kan tekenen. Bij de prijsuitreiking wint niet Rita maar Carla de prijs. In dit boek beschrijft de auteur de weken volgend op deze voor Rita frustrerende gebeurtenis. Kun je een prijs winnen voor een tekening die je niet zelf verzonden hebt? Moest Carla bekennen dat Rita haar gezegd heeft wat ze moest tekenen? Rita is overstuur en zoekt steun voor haar woede en verontwaardiging, maar vindt die niet. Ze mist haar mamma die ver weg woont en haar neefje Eelco met wie ze vroeger goed kon opschieten. Als Eelco mag komen logeren, blijken ze veranderd maar soms slaat de vonk over en genieten ze intens van dezelfde dingen. Zoals de vorige autobiografische boeken is dit boek opgebouwd uit korte hoofdstukjes. Ze beschrijven de gebeurtenissen maar bevatten vooral indrukken, beschouwingen en soms verrassende redeneringen. De stijl, aanleunend bij die van een dagboek, is eenvoudig, gevat en vaak suggestief. Zo wordt Rita's gemis van haar mamma op een subtiele manier beschreven. Ook haar ambivalente houding tegenover haar moeder, de tweede vrouw van haar vader, is treffend weergegeven. Rita wil erkenning van haar tekentalent, maar ze zoekt vooral liefde, vriendschap en bevestiging. Ze is onzeker in haar houding tegenover Eelco als ze hem verdenkt op Carla verliefd te zijn. Doorheen de fragmenten krijgt de lezer een mooi psychologisch portret van de ik-figuur en haar houding tegenover vriendinnen en familie. Er gebeurt wel wat in het boek, maar spannend is het niet. Het zijn vooral de details, de dubbele bodems en de herkenbare gevoelens die de lezer kunnen boeien. Voor tienjarigen die daarin meegaan is het een fijn boek.

RDS

Ed Franck

Tinka, uitg. Altiora Averbode, Abdijstraat 1, 3271 Averbode, 2001, 215 x 145 mm, gebonden € 12,94 – Tinka woont in een belegerde stad in de Balkan. Er is veel verwoest en vanop de heuvels wordt de stad onder vuur genomen. Tinka, haar familie en vrienden proberen te overleven, fysiek en mentaal. Er is gebrek aan alles, de dood kan elk ogenblik uit de lucht vallen en het leven is helemaal ontregeld. De auteur beschrijft per hoofdstuk een bepaald voorval. Zo krijgt de lezer een sfeerbeeld, een fresco van personages, gebeurtenissen en stemmingen. De oorlog maakt alles weer anders: verwoeste gebouwen, ontredderde mensen, een sluipende angst die zich naar binnen vreet. Toch is er hoop en zijn er ook mooie momenten. Voedsel is schaars en dus kunnen een kip en enkele appels aanleiding geven tot een feest. Kleine dingen zijn waardevol en worden symbolen van leven in een verwoeste stad. Een gedicht, boeken en verhalen, een muziekrecital, zelfs de kleuren van een resjestrui of een oude prentkaart zorgen voor momenten van vreugde en ontroering. Ze vormen een lichtpunt in de grauwheid en ellende van de oorlog. In het boek wordt de naam van de belegerde stad niet genoemd, maar het gaat duidelijk om Sarajevo. De manier waarop de inwoners overleven is treffend en met oog voor details beschreven vanuit de belevenissen van het moslimmeisje Tinka. Ze vindt steun bij haar vriend Branko die haar zonder veel woorden begrijpt. Ze trekken er vaak samen op uit en de mensen die ze ontmoeten hebben elk hun eigen verhaal. Ed Franck typeert scherp en soms ontroerend een aantal figuren, zoals de straatzanger Garka of Maka, die in de oorlog alles verloor. Het boek heeft een optimistische en

hoopvolle ondertoon. Tinka leeft in moeilijke omstandigheden, maar ze behoudt haar verwondering, haar nieuwsgierigheid en veerkracht. Ze slaat alles in geheime vakjes op in haar hoofd, voor later, als de oorlog voorbij is. Ed Franck beschrijft dit heel mooi, in een directe, sobere stijl doorspekt met originele beelden. Voor jongeren vanaf tien jaar is dit een hartverwarmend verhaal over solidariteit, hoop en overleven.

RDS

Roger H. Schoemans

Jimmies kudde, uitg. Altiora Averbode, Postbus 54, 3271 Averbode, 2001, TOP-roman, 200 x 125 mm, 231 blz., paperback € 12,28 – Jock MacInnis en zijn zoon Jimmie zijn op het zuidelijke eiland van Nieuw-Zeeland schapenjagers in dienst van de blanke schapenboer Alec Muir. Wanneer Jock tijdens een storm wordt doodgebliksemd, staat de veertienjarige Jimmie er alleen voor. Alec Muir weigert hem zijn loon en het deel van de kudde waarop zijn vader recht had. Samen met Moki, een Maori, kan Jimmie toch zijn rechtmatig deel van de kudde bemachtigen. Van dan af worden ze opgejaagd door de mannen van Muir. Ze trekken over de bergen naar de westkust waar de goudzoekers wonen. Niemand deed hen dat met een kudde schapen ooit voor. Moki kent het land en weet hoe hij in barre omstandigheden kan overleven. Toch wordt het een moeilijke tocht over bergpassen, door regenwoud en moerassig gebied. Als ze de kudde kunnen verkopen, moeten ze weer op de vlucht. Bandieten hebben het op hun geld gemunt en de mannen van Muir jagen hen ook aan de andere kant van het eiland op. Jimmie slaagt er ten slotte in om zijn belagers schakmat te zetten. Het verhaal speelt zich af rond 1850 toen blanke kolonisten al grote delen van Nieuw-Zeeland veroverd hadden. De oorspronkelijke bewoners, de Maori's, zijn van hun goede gronden verdreven en worden behandeld als minderwaardige wezens. De schaamteloze uitbuiting van de blanke kolonistoren en de vernederingen die de Maori's moeten ondergaan zijn goed gedoseerd in het verhaal geïntegreerd. De tocht van Jimmie en Moki, samen met hun trouwe herdershond Blits, is spannend en vol gevaar. Het boek houdt de lezer in de ban, wekt nieuwsgierigheid op en weet te boeien door zijn goede verhaalopbouw. Gedurende hun overlevingstocht groeit de verstandhouding en vriendschap tussen Jimmie en Moki. Zo haalt Moki stilaan heel wat van Jimmies opvattingen en vooroordelen over zijn volk onderuit. Informatie over de cultuur van de Maori's – zoals hun tatoeages, hun helende kruiden, hun terreinkennis en verdedigingstechnieken – zitten mooi in het verhaal verwerkt. De auteur beschrijft de gebeurtenissen en het wisselende landschap plastisch, met oog voor details. Actie en avontuur staan voorop, maar twaalfjarigen en ouder kunnen uit dit vlot geschreven, heel toegankelijke verhaal veel meer halen.

RDS

Willy Schuyesmans

Middernacht zonde, uitg. Averbode, Postbus 54, 3271 Averbode, 2001, 200 x 125 mm, 95 blz., paperback € 12,28 – Wat gebeurde er precies die ene fatale seconde? Tine was getuige van Xandra's val in de fjord en ze reconstrueert de hele voorgeschiedenis minutieus om die cruciale fase weer scherp te kunnen zien. Samen maken ze deel uit van een groepje natuurliefhebbers die op vakantie trokken naar de Lofoten in Noorwegen. De auteur confronteert de lezer onmiddellijk met de val en de dramatische gevolgen: Xandra ligt verlamd in het ziekenhuis en het herstel is onzeker. De ik-figuur Tine wil met zichzelf in het reine komen over wat er op hun tocht naar de middernachtzon precies is gebeurd. Ze vertelt over haar kennismaking met Xandra, over de verliefdheid van Tars en Xandra en over haar apathie voor Tars. De groeiende vriendschap en verstandhouding tussen Tine en Xandra, allebei zeventien, staan voorop in dit verhaal. Als het stille, lelijke eendje Tine in contact komt met de spontane, knappe Xandra ziet ze in haar een ideale vriendin. Tine verafgoodt Xandra en krijgt door

haar meer zelfvertrouwen. Na het ongeluk knagen de twijfels bij Tine. Was de val het gevolg van een echt ongeluk of duwde Tars, de afgewezen minnaar, Xandra de afgrond in? De auteur beschrijft levendig de relaties tussen de verschillende deelnemers aan de natuurvakantie. Centraal staan de emotionele groei van Tine en haar ontluikende seksuele gevoelens. Als journalist heeft Schuyesmans altijd al een ruime interesse voor natuur en milieu getoond. De tocht naar Noorwegen wordt met kennis van zaken beschreven. Het natuurschoon, de flora en fauna krijgen ruime aandacht. De natuur speelt in de psychologische evolutie van de personages en in de climax van het verhaal een ondersteunende rol. Het concept van het verhaal is vlug duidelijk en de stijl is helder en expliciet. Het boek is vlot te lezen vanaf veertien jaar.

RDS

Guus Kuijer

Met de wind mee naar zee, uitg. Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door Uitgeverijen Singel 262, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, met tekeningen van Alice Hoogstad, 220 x 135 mm, 99 blz., gebonden € 11,35 – Het boek *Voor altijd samen* (1999) van Guus Kuijer was meteen goed voor een Gouden Griffel en een Jonge Gouden Uil. Polleke, het personage dat hij daarin introduceerde, veroverde meteen menig hart. Er volgden nog boeken over Polleke en dit is het vierde in de rij. Naar verluidt zouden er in totaal vijf boeken komen. Het is leuk om deze verhalen in volgorde te lezen, omdat ze zich over ongeveer twee jaar afspeelen en omdat de lezer verwijzingen dan onmiddellijk in hun context kan plaatsen. Toch staat ieder boek op zichzelf. In *Met de wind mee naar de zee* is Pollekes vader net terug uit Nepal waar hij als ex-drugsverslafferde zichzelf gevonden heeft. Polleke vraagt zich af wat er achter zo'n grotemensenwoord schuilgaat. Thuis is het druk, want Pollekes moeder gaat trouwen met haar meester. Ook de relaties met haar beste vriendin Caro en met Mimoen, haar Marokkaans vriendje, zijn turbulent. Wat Polleke evenwel het meest bezighoudt is de ziekte van haar opa. Hoe kan iedereen zo aan zichzelf denken als opa misschien vlug doodgaat? Toch is zij de laatste die op de hoogte gebracht wordt, dat het inderdaad zo is. Polleke is een eigenzinnige twaalfjarige die soms gek wordt van de volwassenen die vooral met zichzelf bezig zijn. Opa en oma waren altijd al degenen die echt tijd voor haar maakten en haar het gevoel gaven dat zij belangrijk was. Nu opa gaat sterven is Polleke emotioneel helemaal overstuur. De volwassenen kunnen hun gevoelens beter beheersen of verbergen en daar heeft ze moeite mee. De gebeurtenissen volgen elkaar snel op. Het gaat vooral over ernstige dingen, maar de scherpe observaties en de flitsende, gevatte dialogen zorgen voor een luchtige toon. De talrijke gedichtjes van Polleke, die later dichter wil worden, zorgen voor een ontroerend-naieve en filosofische not. De grotemensenwereld gezien door de kritische ogen van een tiener blijft ook na het vierde boek nog boeien. Negenplussers kunnen er – zoals Polleke het zelf zegt – zo heerlijk wiebel van worden.

RDS

Michael Rosen & Robert Ingpen

Shakespeare. Zijn werk, zijn leven, uitg. Bakermat, Wollemarkt 18, 3800 Mechelen, illustraties van Robert Ingpen, vertaald uit het Engels door Irène Koenders & Marten Le Roy, 290 x 235 mm, 96 blz., gebonden € 14,75 – Het werk van William Shakespeare wordt nog druk gelezen, gespeeld en bewerkt en hij is een blijvende inspiratiebron voor schrijvers en kunstenaars in het algemeen. Over het leven van Shakespeare is relatief weinig bekend. Via dit mooi geïllustreerde boek op groot formaat willen de auteur en de illustrator jongeren laten kennis maken met de figuur van Shakespeare, de tijd waarin hij leefde en het werk dat hij schreef. Vanuit gekende feiten en citaten uit Shakespeare's werk beschrijft Michael Rosen de boeiende en gevaarlijke Elizabethaanse tijd. Hoe het er in de tweede helft van de zestiende eeuw in Stratford en Londen aan toe ging, kun-

nen we afleiden uit verwijzingen en dialogen in Shakespeares werk. De auteur beschrijft kort de geschiedenis van het theater en de rol ervan in die tijd. Vier werken van Shakespeare, namelijk *Een midzomernachtsdroom*, *Macbeth*, *Koning Lear* en *De storm* krijgen bijzondere aandacht. De auteur typeert ze kort en situeert ze in hun tijdskader. Hij verklaart waarom Shakespeare zo bijzonder was, hoe hij spanning creëert, sterke emoties oproept en krachtige beeldspraak gebruikt. Het boek is een lees- en kijkboek. Robert Ingpen tekende en schilderde talrijke illustraties die landschappen, stadsgezichten en mensen uit Shakespeares tijd weergeven. In geel-bruine tinten, aangevuld met zachte kleuren typeert hij sfeervol vergezichten, toneelscènes en personages. Achterin het boek zit een interessante tijdsafel tussen 1557 en 1623, een index van trefwoorden en een bibliografie (met wel uitsluitend Engelstalig werk). De combinatie van tekst en tekeningen en de eerder exemplarische aanpak van de schrijver, die met veel citaten werkt, kan jongeren wellicht boeien. Het boek kan een opstap zijn naar het werk van Shakespeare of een kennismaking ermee via een of ander medium.

RDS

MUZIEK

Boudewijn Buckinx

Aria van de diepe noot. Verzamelde commentaren, uitg. Alamire, Muziekuitgeverij vzw, Postbus 45, 3990 Peer, 2001, 200 x 140 mm, 159 blz., ingenaaid € 16,14 – Boudewijn Buckinx studeerde compositie bij Lucien Goethals en Karlheinz Stockhausen, maar koos later de weg van Satie en Cage en werd pionier van het postmodernisme. Niet alleen als componist is hij bijzonder actief, geregeld neemt hij ook de pen ter hand om te schrijven over muziek. Hij leverde bijdragen in diverse tijdschriften en publiceerde o.m. *De kleine Pomo en Muziek uit de voorbije eeuw*, dit laatste samen met Yves Knockaert. In *Aria van de diepe noot* heeft hij een aantal van zijn teksten, commentaren en lezingen gebundeld en ingebed in een verhaal. Het is het verhaal van een wonderlijke zoektocht, een fantastische ontdekkingsreis in de wereld van de klank. Diepzinnig meditatief, scherpzinnig maatschappijkritisch, fijnzinnig humoristisch. Buckinx is toon- en woordkunstenaar. Voor de lezer wordt deze ontdekkingsstocht een boeiende verkenning van de denkwereld en dus van de muziek van Buckinx zelf. Want dit verhaal is een muzikaal zelfportret zonder noten. Het best geschilderde zelfportret dat we ooit zagen. Alleen het 'Zelfportret met één oor' van Vincent Van Gogh evenaart dat van Buckinx. Het verschil is dat Buckinx' zelfportret er één is met twee oren. Wie open oren heeft, leze dit boek.

JVH

Louis Peter Grijp (red.)

Een muziekgeschiedenis der Nederlanden, uitg. Pelckmans, Kapelsestraat 222, 2950 Kapellen, 2001, 200 x 140 mm, met kleuren- en zw.-w.-illustraties, 240 x 215 mm, 916 blz., met cd-rom, ingebonden € 56,72 – Meer dan een halve eeuw geleden, in 1948, verscheen de tweedelige *Geschiedenis van de Muziek in de Nederlanden* van Charles van den Borren. Toen leek het nog mogelijk

dergelijk omvangrijk werk solo te klaren. Vandaag is er niemand meer die zo iets nog maar even zou durven overwegen. De materie is te complex en kan vanuit zoveel invalshoeken benaderd worden dat teamwork een minimale conditio sine qua non is geworden. In die zin is het kleine verschil in de titel tussen Van den Borrens werk en voorliggende nieuwe uitgave van we-

zenlijk belang: *Geschiedenis van de Muziek* versus *Een muziekgeschiedenis*. Het autoritaire, alwetende concept ruimde plaats voor het besef van de relativiteit en de beperktheid van onze kennis en ons inzicht. Volledigheid kan al bij voorbaat niet meer het beoogde doel zijn. De lezer weze wat dat betreft, gewaarschuwd.

Vanuit 126 chronologisch geordende gebeurtenissen wordt, in evenveel artikels, een probleem, een stroming, een ontwikkeling, een componist belicht, wordt een 'poly-perspectivistische' muziekgeschiedenis samengesteld die er bij andere keuzes beslist anders had uitgezien. Geen doorlopend verhaal, geen technische analyses, geen droge beschrijving van ontwikkelingen van genres, stijlen en technieken, maar een mozaiek van artikels die de muziek veeleer in haar sociale en culturele context plaatst. Geen technische termen, maar vlot geschreven en bevattelijk voor de breed cultureel geïnteresseerde lezer. De bijdragen gaan over muziekarcheologie, over de Cappila Flamenca van Karel V, de kunst van het klokkengieten, de draaiorgelcultuur, over luisterlied en musical, het muziekbeleid, de jongste componistengeneraties in Nederland en Vlaanderen en over nog 118 andere uiteenlopende facetten van het rijke muziekverleden en -heden in onze contreien. Evenzeer over de 'klassieke' als over de 'lichte' muziek dus. Want ook deze laatste hoort tot de muziekgeschiedenis. Met die optie, met die poging tot volledigheid wordt volledigheid pas echt onmogelijk. Voor elk wat wils, maar iedereen zal wel vinden dat 'zijn' genre, 'zijn' favoriete muziek stiefmoederlijk wordt behandeld. Zo helt bijv. voor de periode vanaf ± 1850, de balans kwalitatief zwaar over naar Nederland. Wie gehoopt had op het grote inhaalmanoeuvre voor de Vlaamse muziekgeschiedschrijving, moeten we teleurstellen. Een cd-rom biedt in woord, beeld en klank (i.s.m. Radio Klara) een multimediale aanvulling en een lexicon met korte biografieën van meer dan 1000 componisten.

JVH

Fresco 2000-2001. Cultureel Jaarboek Klara, uitg. Globe (Infotex, Forelstraat 22, 9000 Gent) en Dexia (Pachecolaan 44, 1000 Brussel), 2001, 235 x 155 mm, 216 blz., € 20 – Met een publicatie onder dezelfde naam als haar cultuurmagazine wil Radio Klara 'cultuur een geheugen geven'. Radio is een medium voor snelle en continue informatie. De informatie is daardoor vaak vluchtig en voorbijgaand, ook als de behandelde thema's dat niet zijn. Om dat te verhelpen, om de luisteraar te signaleren wat in de (re-)productie van het voorbije culturele seizoen van enige blijvende betekenis zou kunnen zijn, werd diverse auteurs gevraagd terug te blikken op het culturele jaar. Bijdragen over het klassieke muziekseizoen, over opera en muziektheater, over jazz, dans, theater, beeldende kunst, film, Nederlands-, Engels- en Duitstalige literatuur worden voorafgegaan door vier indringende essays van Jean-Pierre Rondas (over *Baudolino* van Eco), Geert Lernout (*Kreisleriana*), Jan Dewilde (over *Lucifer* van Peter Benoit) en Piet de Moor (de Erasmusprijs voor Claudio Magris). Het geheel is verlucht met tekeningen van Karl Meersman. De verschillende bijdragen zijn stuk voor stuk een interessante en welkome geheugensteun, ze bevatten meer dan eens beklijvende overwegingen, maar dragen ook af en toe het stempel van het 'déjà vu' (in dit geval ook 'reeds gehoord' – op de radio). Dit cultureel jaar-overzicht kampt uiteraard, als ieder andersoortig jaaroverzicht, met twee onvermijdelijke hindernissen. Er is het probleem van de volledigheid. Waar zitten bijvoorbeeld pop, wereldmuziek, poëzie, de hedendaagse 'klassieke' muziek, jeugdliteratuur... of veel wat dat betreft in het voorbije seizoen helemaal niets te rapen? Verder dient men er rekening mee te houden dat een jaaroverzicht niets anders is, niets anders kan zijn dan de persoonlijke kijk-, luister- en/of leesgeschiedenis van de toeschouwer/luisteraar/lezer, en dit is hoe dan ook, ondanks alle professionaliteit, toch altijd de expressie van een individuele, onmogelijk allesomvattende impressie.

JVH

KLASSIEKE LITERATUUR

Livius

De zonen van Mars. De geschiedenis van Rome I-X, vertaald door F.H. van Katwijk Knapp, bezorgd door H.W.A. van Rooijen-Dijkman en ingeleid door H.C. Teitler, 1997; *Hannibal voor de poorten. De geschiedenis van Rome XXI-XXX*, vertaald en toegelicht door H.W.A. van Rooijen-Dijkman, 1996; *Vrijheid voor de Grieken. De geschiedenis van Rome XXXI-XLV*, vertaald en toegelicht door H.W.A. van Rooijen-Dijkman, 2001, uitg. Atheneum - Polak & Van Gennep, Amsterdam, verdeeld door Singel Uitgeverijen, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen. – Titus Livius (64? of 59 v. Chr. – 17 n. Chr.) was één van de belangrijkste historici uit de Romeinse oudheid. In Rome behoorde hij tot de kring van keizer Augustus waarin ook Vergilius, Horatius en Ovidius vertoefden. Zijn levenswerk was ongetwijfeld de geschiedenis van het Romeinse volk in 142 boeken *Ab urbe condita*, 'vanaf de stichting van de stad' tot in het jaar 9 v. Chr., de dood van Drusus. Het eerste boek verscheen in Rome ergens tussen 27 en 25 v. Chr. Gedurende 40 jaar schreef hij gemiddeld meer dan 3 boeken per jaar. Van dit omvangrijke oeuvre bleven, ondanks het succes dat het in de oudheid genoot, slechts 35 boeken bewaard. Voor een integrale vertaling in het Nederlands hiervan moet men reeds teruggaan tot de 16de en 17de eeuw. Het betreft *Titus Livius, Dat is de Roemsche historie of Gesten... nu eerstmael in onser Nederlantscher spraken ghedruckt uit 1541 en Roemainsche Historien van Titus Livius... Ten meestendeel van nieuws vertaalt uit 1646*. Het mag dan ook een belevenis worden genoemd dat wij eindelijk opnieuw over een complete vertaling kunnen beschikken. Ze werd uitgegeven in de prestigieuze Baskerville Serie. De boeken I tot en met X, die de titel *'Zonen van Mars'* meekregen, bevatten de Romeinse geschiedenis vanaf het begin tot de 3de Samnitische oorlog in 293 v. Chr. De boeken XXI tot XXXV verhalen de gebeurtenissen vanaf de 2de Punische Oorlog in 219 v. Chr. tot de triomftocht van Aemilius Paulus in 167 v. Chr. Hiervan werden de boeken XXI tot XXX in vertaling gepubliceerd onder de titel *'Hannibal voor de poorten'*. De boeken XXXI-XLV werden gepubliceerd onder de titel *'Vrijheid voor de Grieken'*.

In zijn praefatio vermeldt Livius het hoofdthema: de geschiedenis van het Romeinse volk, van de stichting van de stad af. Hij besefte dat dit geen gemakkelijke opdracht was: 'de geschiedenis van Rome beslaat een tijdvak van meer dan zeven eeuwen waarin de stad, hoewel klein en onaanzienlijk begonnen, zo uitgedijd is dat ze gebukt gaat onder haar eigen grootte'. Tegelijk formuleert Livius zijn hoofddoelstelling: 'Het zal mij voldoening schenken ook zélf naar beste vermogen te hebben bijgedragen tot het bewaren van de herinnering aan de daden van het belangrijkste volk ter wereld'. In de ontwikkeling van zijn geschiedenisverhaal stelt hij zich ruim op: de zeden en gewoonten van de mensen in vreedstijd en in oorlog. In zijn eigen tijd genoot Livius een uitstekende reputatie. Hoe persoonlijk het ook werd geschreven, *Ab urbe condita* heeft zijn plaats in een grote traditie die startte met de Grieks-Hellenistische geschiedschrijving en waaraan de Romeinse geschiedschrijving haar eigen typische karakteristieken heeft toegevoegd. *Ab urbe condita* is zo een historisch werk van een bijzonder indrukwekkende kwaliteit. Die kwaliteit wordt niet alleen gevormd door een schat aan historische gegevens, maar ook in belangrijke mate door de uitgesproken literaire kwaliteit. Het Latijn van Livius is helder, vol, gevarieerd en wordt geprezen door Quintilianus. Voor Livius bestond geen scheidslijn tussen geschiedschrijving en literatuur. Let wel, als historische bron moet men *Ab urbe condita* met de nodige kritische zin lezen en interpreteren. De hulp van onder meer het archeologisch onderzoek is zeer welkom. Maar zijn tekst is een bijzonder waardevolle bron voor de ideeënwereld van de Romeinse intellectuelen ten tijde van Augustus. Wij kunnen enkel de hoop uitspreken dat, nu er zulke prachtige vertalingen voorhanden zijn, de interesse voor het oeuvre van Livius de aandacht en waardering zullen krijgen die het verdient.

RN

Het scharadelijke leven van Heliogabalus, de decadentste keizer van Rome, vertaald en toegelicht door Vincent Hunink, Athenaeum – Polak & Van Gennep, Amsterdam, 2001, 63 pp. – In 218 na Christus werd de jonge Heliogabalus, de amper 14 jaar oude Syrische priester van de zonnegod Elagabal, tot keizer van het Romeinse Rijk uitgeroepen. Slechts vier jaar duurde zijn

bewind dat werd gekenmerkt door wanbeleid, publiekelijke misdragingen, seksuele perversies en uitspattingen allerhande. Zelfs bij Caligula of Nero, keizers die door hun liederlijk leven nog steeds tot de verbeelding spreken, had men een dergelijk wangedrag nooit gezien. Zijn mateloosheid zou in de oudheid nooit meer worden overtroffen. In 222 had iedereen er meer dan genoeg van. De jonge keizer werd door zijn soldaten vermoord, door de straten gesleept en door de riolen gehaald, waarna hij in de Tiber werd geworpen. Dit liederlijk bewind werd met veel verve door een zekere Aelius Lampridius beschreven. Hij gaat door als één van de auteurs van de *Historia Augusta*, een verzamelwerk van keizerbiografieën die vermoedelijk op het einde van de 4de eeuw werden geschreven. Het geheel is duidelijk bedoeld als een voortzetting van de biografieën van Suetonius, maar haalt beslist niet de historische kwaliteit van deze laatste. De biografie van Heliogabalus is een zootje van decadente wetenswaardigheden, opsommingen van pikante details en prikkelende fantasie. De historische waarde van de tekst is nauwelijks te controleren en zeker erg wisselend. Andere bronnen over deze keizer zijn schaars. Bij Cassius Dio en Herodianus treffen wij wel enkele feiten aan die met deze biografie overeenstemmen. Maar globaal genomen mag je de tekst als een waar buitenbeentje van de *Historia Augusta* beschouwen. Tot op heden werd de Latijnse tekst nooit in het Nederlands vertaald. Voorzeker heeft dit te maken met de aard en de inhoud van de tekst. De levensbeschrijving van Heliogabalus is niet bepaald een literair meesterwerk. Zijn leven, zoals het wordt geschetst en met al de vragen die men zich daarbij kan stellen, is evenmin een voorbeeld. Het geheel ademt een erg wufte en decadente sfeer uit. Maar juist daardoor gaat van dit werkje ook een zekere fascinatie uit, een fascinatie die een auteur als Louis Couperus inspireerde tot het schrijven van zijn roman *De berg van licht*. Wij zijn dan ook bijzonder verheugd dat Vincent Hunink zijn vertaalschouders onder deze tekst heeft gezet en deze heeft gepresenteerd in een vlot leesbaar Nederlands. V. Hunink heeft hieraan verklarende noten en een beknopt nawoord toegevoegd die de lezer moeten toelaten deze 'biografie' in zijn context te plaatsen. Voor de liefhebbers van de Romeinse geschiedenis en cultuur is dit boekje dan ook een aanwinst.

RN

FOTOGRAFIE

Dominique Van Huffel

Carne Vale, uitg. CC Maasmechelen, Koninginellaan 42, 3630 Maasmechelen & CC Genk, Diepellaan 2, 3600 Genk, geïll. met zw.-w.-foto's, 195 (h) x 295 (b), 100 blz., genaaid. – Samen met de zeden, veranderen ook de woorden die een andere betekenis krijgen. Dat is ook zo met carnaval, waar zowel de sociologie, de psychologie als de geschiedenis hun woordje komen plaatsen. Een viertal specialisten werden aangesproken om hun visie ten beste te geven op dit feest van de maskerrades. Georges Vercheval, de stichter en ere-directeur van het Fotografiemuseum van Charleroi, vraagt zich af wat die 'Sinn, Wesen und Bedeutung' zijn van het masker dat van de Middeleeu-

wen dateert. Je denkt direct aan Venetië en evenzeer aan Keulen (die fameuze *Rosenmontag*). Vercheval neemt de maskers onder de loupe en peilt naar hun betekenis. 'De maskers van deze tijd... verraden vermoeidheid, eenzaamheid, de kwaal van deze tijd...', schrijft Georges zeer terecht. Fernand Haerden heeft een persoonlijke kijk op het carnaval-gebeuren. 'Slechts wanneer alle beslissingen gevallen zijn, de antwoorden gegeven, de raadsels en vragen opgelost, is ook een stuk spanning op het terrein verdwenen, is de verwachting ingelost, de magie gebroken en het spel gespeeld. Carnaval is dan (voor één jaar) voorbij.' Joannes Késenne voert de oorsprong van carnaval terug tot de saturnaliën zoals ze gevierd werden in het Oude Rome en waarbij de slaven behandeld werden zoals hun meesters. Hij doet het met een citaat uit Nietzsche: 'Plezier is onzin? Het is het plezier van de slaaf in de saturnaliën.' Johan Kusters schrijft het laatste hoofdstuk, *Een feest met duizend gezichten*. Dit is het historisch verhaal; van 1133 af geeft hij een beeld van de tijd van achtervolging: 'een schijnbaar christelijk feest, maar het is zwaar "besmet" met heidense gebruiken.' De reportagefotografie van Dominique van Huffel is voortreffelijk; ze staat in een perfecte spanning met de teksten – een spanning tussen de deelnemers aan carnaval en de kijkers naar de carnavalvierders. De spanning is ook waarneembaar als zelfironie in deze tijd waarin niets nog ernstig wordt genomen, ook niet zichzelf. Waar ligt de grens? De titelpagina's zijn zeer knap gelayout. De volledige witte pagina's zeggen ex natura sua niet zoveel. De kwaliteit van de lay-out wordt ook mede bepaald door de afwisseling van close-up tot lange-afstandshots en de levendigheid van de 'regie'. *Carne Vale* is een boek dat prachtig is in zijn soberheid, waardevol als document.

KVD

Patrick Bollen

Tierra del Fuego, uitg. Lannoo, Kasteelstraat 97, 8700 Tiel, 2000, tekst van Dree Peremans, geïll. met zw.-w.-foto's, 230 x 275 mm, 127 blz., gebonden € 32,95 – Een boek over Vuurland: de landschappen en de weinige mensen die er nog wonen. De oorspronkelijke bevolking is uitgestorven, ook systematisch vermoord door de eerste Europese kolonisten. Een inleidende tekst van Dree Peremans, producer bij VRT1, vult de foto's uitstekend aan. Het lijkt me spijtig dat het tekstgedeelte helemaal op de laatste pagina's terecht is gekomen. Dat geldt meer voor de anekdotische, historische prenten dan voor de landschappen. Het beeldmateriaal is prachtig – ik heb een nadrukkelijke voorkeur voor de landschappen die a.h.w. uit een andere wereld overgewaaid zijn. De fotografie van Patrick Bollen heeft een sfeer van vereenzaming en stilte, van koude en wind. Reportagewerk dat klasse heeft. Ook de tekst van Peremans is journalistiek van kwaliteit. Er zijn alinea's die je herleest, zoals die over de eerste ontmoeting tussen de Europeanen en de wilde man, de Indiaan. Het verhaal van Vuurland is groten-deels het verhaal van de stammen: de Yahgan, Ona, Aush, Alakalief. In cursief lees je enkele mythische verhalen zoals dat van een oude vrouw Yoaloch die door haar sterven beslist dat voortaan alle mensen zullen sterven. Het was een Oostenrijkse kolonist Martin Gusinde die alles genoteerd heeft wat hij hoorde en zo belangrijk historisch bronnenmateriaal heeft opgeleverd. Aanbevolen aan wie geboeid de radio-uitzendingen van Peeremans beluisterd heeft.

KVD

VARIA

Provincie Oost-Vlaanderen

Cultureel Jaarboek 1999, uitg. Bestendige Deputatie van de Provincieraad van Oost-Vlaanderen, Prov. Administratief Centrum Het Zuid, Wilsonplein 2, 9000 Gent, 2001, geïll. met kleuren- en zw.-w.-foto's, 295 x 210 mm, 182 blz., ingenaaid – Naar jaarlijkse traditie publiceerde de Provincie Oost-Vlaanderen het culturele jaaroverzicht van 1999. Het werd opnieuw een overzicht van de waaier aan activiteiten die de dienst cultuur van deze

Vlaamse provincie in de loop van dat jaar verwezenlijkte. Het gaat van literatuur over geschiedenis naar volkskunde, archeologie, toneel, film, muziek, bibliotheekwerking, fotografie, musea en uiteraard beeldende kunst. Daarbij komen niet alleen de eigen initiatieven van de provincie aan bod, tevens krijgen we ook een zicht op alle mogelijke subsidies die aan de culturele sector worden toegekend. Verder wordt aandacht besteed aan de prijzen die deze provincie uitreikte en aan de diverse aankopen, o.a. van schilderijen, sculpturen en dergelijke. Enkele eminente Oost-Vlamingen, die in 1999 overleden, kregen een 'in memoriam'. Dergelijke uitgaven vormen voor de toekomst een ware bron van informatie.

JLM

V. van Caloen, J. van Cleven en J. Braet (red.)

Het kasteel van Loppem, Oostkamp, uitgave Stichting Kunstboek, 2001, 30,8 x 25 cm, ingebonden met harde kaft en stofwikkelt, 256 blz., vooral kleurenfoto's. – In de omgeving van Brugge, vooral in Sint-Andries, Sint-Michiels en Loppem, bevinden zich heel wat kastelen in een bosrijke omgeving. Ze dateren dikwijls uit de negentiende eeuw. Sommige ervan werden intussen door de provincie West-Vlaanderen of door de stad Brugge aangekocht en kregen een openbaar karakter. Misschien het compleetste neogotische kasteel staat in Loppem. Een aantal samenlopende factoren speelden een rol in de realisatie ervan. Het toont ons een bepaalde esthetiek, is daarvan in Vlaanderen een schitterend voorbeeld en een volmaakte expressie. Niet alleen de architectuur ervan beantwoordt daaraan, ook de inrichting. Het overgrote deel van de meubels, het vaatwerk, de luchters, de tapijten, het houtsnijwerk, de kussens, de wandbekleding, de schilderijen... kortom het volledige interieur straalt (bijna een perfecte) eenheid uit. In anaten van neogotiek zullen het meer dan bewonderen. Als we er nog aan toevoegen dat Guido Gezelle er geregeld verbleef, dat enkele eigenaars verwoede verzamelaars waren van middeleeuwse objecten, van boeken, van tekeningen en van zeldzame documenten en dat tijdens de WOII er een stukje vaderlandse geschiedenis werd geschreven, dan is een boek over dit monument, de familie en zijn historie meer dan op zijn plaats. Het resultaat mag zeker gezien worden, zowel qua inhoud als qua uitzicht. Dit laatste is te danken aan de uitgeverij én aan fotograaf Oswald Pauwels. De zestien bijdragen behandelen logisch wijze diverse aspecten. Het eerste deel besteedt aandacht aan de geschiedenis met bijdragen over het familiale en historische kader (Johan Braet), over het belang ervan in de nationale politiek (Romain van Eenoo) en over de verwantschap met Guido Gezelle (Bertrand Denys). De architectuur en de inrichting werd vooral toegelicht in enkele gefundeerde artikels van Jean van Cleven. De verschillende verzamelingen (schilderijen, beeldhouwwerken, toegepaste kunst en de bibliotheek) werden achtereenvolgens besproken door Véronique van Caloen, Robert Didier, Stéphanie Vandenberghe en Cécile Kruyfhoofd. Het park vormt het onderwerp van het vierde deel met studies van Katrien Hebbelinck en Martin Hermans. Spijtig dat er geen index werd opgenomen en dat in de bibliografie een verwijzing naar *Vlaanderen* (XXXVI, 3, mei-juni 1987, nr. 216) ontbreekt.

JLM

Carnaval. Geschiedenis van het carnaval van Keizer Karel tot Eedje Anseele, Stichting Mens en Cultuur, Maaltebrugstraat 288, 9000 Gent, 2001, zw.-w.- en kleurenillustraties, 270 x 210 mm, 294 blz., ingenaaid € 42 – In bepaalde steden van de Zuidelijke Nederlanden blijft carnaval een belangrijk volksfeest, een cultureel

en toeristisch evenement. We weten dat bepaalde streken in Duitsland en in Nederland dit met meer zwier, vermaak en uitbundigheid viëren. Veel auteurs hebben in het verleden dit feest geduid, bestudeerd en beschreven. Recent verscheen een nieuwe en verzorgde uitgave van de socioloog Armand Sermon, die zelf meewerkt aan het Halse carnaval. Het boek bezorgt ons een boeiend overzicht van de geschiedenis en de gebruiken van carnaval vanaf de zestiende eeuw tot vandaag. We vernemen meer over het ontstaan ervan als een kalenderfeest dat de winter afsloot, over de ingrepen van burgerlijke en kerkelijke overheid die dit feest probeerden te fnuiken en over de tradities die in enkele gemeenten sterk verder leven, zeker in Wallonië. Intussen legt de auteur begrippen (als Slons, Chienlit, Pierlala...) uit, gaat op zoek naar heiligen die er mee verband houden en brengt ons een maatschappelijk beeld van dit gebeuren. Voor hen die een overzicht van carnaval wensen te lezen, raden we dit boek ten stelligste aan. Spijtig dat het aantal illustraties en de kwaliteit van sommige zwak uitvallen.

JLM

Josef Lamberts

Volksgebruiken in de loop van het liturgisch jaar, uitg. Averbode/BERNE, Abdijstraat 1, 3271 Averbode, 2001, 210 x 140 mm, 208 blz., paperback € 14,75 – Het is niet de eerste keer en vermoedelijk ook niet de laatste maal dat een auteur ons een overzicht brengt van vooral de kerkelijke volksgebruiken doorheen het liturgisch jaar. Met de voortdurende laïcisering, zelfs anti-verkerkelijking en het in gebruik geraken van allerlei gewoonten rond feestdagen is het goed dat dit alles eens op papier wordt gezet. We viëren blijkbaar – als we de handel en de nering mogen geloven – iedere dag kerstmis, na Valentijn komt Pasen weken te vroeg... Om dan nog maar te zwijgen van Halloween en consorten... En Sint-Niklaas wandelt dag in dag uit op de daken. Nu schreef Josef Lambrechts een vlot leesbare chronologische 'gids' voor de dikwijls in onbruik geraakte en/of verdwenen volksgebruiken. Hij start zijn verhaal, na een inleiding, traditioneel, maar logisch met de advent en overloopt zo de hoogtepunten van het kerkelijke jaar. De diverse items bevatten algemene gegevens, gekleurd met lokale details, maar dat maakt het lezen boeiend. Zeker een goede kennismaking met het gevarieerde onderwerp.

JLM

Nico Van Campenhout / Carina De Cock

De Sint-Laurentiuskerk te Lokeren in woord en beeld, uitg. Stadsbestuur Lokeren, Stadsarchief, Torenstraat 1a, 9160 Lokeren, 2001, geïll. met kleuren- en zw.-w.-foto's, 305 x 215 mm, 178 blz., gebonden € 27,27 (rek. Nr. 091-0106024-32) – Geregeld verschijnen monografieën over een bepaald gebouw. Deze detailstudies vormen dikwijls het basismateriaal voor grotere naslagwerken. Enkele maanden geleden werd zo'n uitgave over de Sint-Laurentiuskerk van Lokeren gepubliceerd. Net zoals de meeste gelijkaardige werken worden er diverse aspecten in behandeld, zoals de parochiale geschiedenis, een lijst van pastoors, de kapellen, de architectuur van de bidplaats, de klokken en de beiaard, het orgel, de schilderijen, het kerkmeubilair, de glasramen, het liturgisch zilver en de paramenten. Voor de beschrijving ervan werd telkens een beroep gedaan op specialisten ter zake. Bij soortgelijke boeken betreuren we telkens het ontbreken van een index, waardoor het vlotter zou kunnen worden gebruikt. Dit doet echter niets af van de kwaliteit van de diverse bijdragen, die meestal rijk werden gedocumenteerd en geïllustreerd.

JLM

BEELDENDE KUNSTEN

Rik Sauwen

Hélène Riedel, uitg. Stichting Kunstboek, Legeweg 165, 8020 Oostkamp, 2001, meertalige editie (N-F), kleurenillustraties, 305 x 250 mm, 192 blz., gebonden € 59 – Hélène Riedel (Troppau, Oostenrijk, nu Opava, Tsjechië 1901-Brussel 1991), kunst-

schilderes met Zwitserse nationaliteit, is in de zoste eeuw in Brussel een voornaam en in culturele kringen bekende kunstpersonaliteit geworden. Naast schilder- en tekenkunst, was zij ook muzikaal bedrijvig en met veel schrijvers, vooral dichters, bevriend. In zijn inleiding schrijft R.M. de Puydt dat zij vijfduizend schilderijen heeft gemaakt en zestig individuele en goed ervaren tentoonstellingen organiseerde. Hij citeert prachtige kathedralen, sprookjesachtige wouden, vreemdsoortige bomen, industriële gedrochten, vogels en bloemen, meteen de voornaamste thema's in haar werk. R. Sauwen gaat daar wat dieper op in. Na naakten en portretten die mij bij het zien in een tiental van haar exposities altijd wat aarzelend overkwamen, ging haar aandacht eerder naar het persoonlijk geziene natuurlijke en vooral stedelijke landschap. Electriciteitscentrales, olieraffinaderijen, zendmasten, bruggen, gastanks, bouwerven en ijzeren torens kregen voorrang. Het gloeiende zonnwiel bleef uiteindelijk over alles heersen. Dit alles wordt in deze verzorgde en royale publicatie met tientallen kleurenillustraties bewezen. Men ziet vooral diepe, zwaar dragende kleuren, die opgetild worden tot spontane en toch weer beheerste penseelslagen. In 1966 reeds verscheen over Riedel bij Matari Verlag in Hamburg een keurige monografie, waarin U. Van de Voorde, dichter, kunstcriticus en vriend van de kunstenaar (in het Duits) zeer gevat schreef: 'Men ziet wouden in rode gloed, blauwe steden, ruïnes in een tijdloos licht, verweg van het alledaagse, de uitdrukking van een heel persoonlijke visie. Een expressionisme zonder vervormingen. Het natuurbeeld door het kunstbeeld vervangen'.

FB

Toine Moerbeek

Jozef Van Ruyssevelt. Familie van de bol, de schaduw, de foto en andere schilders, uitg. De Vrienden van Jozef Van Ruyssevelt, p.a. Dennenlaan 21, 2910 Essen, 2001, geïll. met 75 kleuren- en 15 zw.-w.-reproducties, 240 x 170 mm, 145 blz., ingenaaid € 24,75 – Jozef Van Ruyssevelt (Bazel-Waas 1941-Essen 1985) werd in de schilderkunst opgeleid aan de Academie van Antwerpen en aan het Hoger Instituut waar hij in 1965 laureaat werd. In dezelfde academie werd hij in 1971 leraar etsen. Ook andere vormen van schilderkunst zoals pastel, aquarel, gouache (achter in het boek staat een reeks van twaalf prachtige gouaches afgedrukt 'De Haven' 1976) heeft hij beoefend. In het Stedelijk Prentenkabinet van Antwerpen zijn meer dan honderd etsplaten opgenomen. Marcel Duchateau schreef over deze kunstenaar in 1990. Peter Koene en Mieke van Schaijk in 1996. Dit nieuwe voortreffelijk uitgegeven boek is van de hand van de Nederlandse criticus Toine Moerbeek (1949). Uit een impressionisme vertrokken (bloemen en weelderige tuinen herinneren daar aan) heeft deze kunstenaar een bijzonder aantrekkelijke ontwikkeling doorgemaakt, die de auteur in zijn tekst van nabij volgt. Deze ontwikkeling was gaandeweg een verdere versoering of zoals het hier geschreven staat: 'reductie, expres te weinig doen'. Giorgio Morandi, de schilder van stilleven met flessen, glazen, kommen of met latten die schuin in een kamer tegen de muur staan, moet zeker bekend geweest zijn bij Van Ruyssevelt. Schilderijen met titels als 'Eenvoudige voorwerpen' of 'De soepterrine'. Bij de Antwerpenaar en bij de Italiaan komen rekvisieten als deze terug, ook de bol, de cilinder en andere geometrische voorwerpen in interieurs die tussen Morandi en De Braekeleer in staan. Die versoering verschijnt ook in het coloriet. Hoe hij bijvoorbeeld witte doeken schildert, of schaduw. 'Ik ken geen enkele tijdgenoot, schrijft Moerbeek, die de schaduw zo substantieel kan weergeven. Als een personage met een eigen rol in het toneelstuk'. Leon Spilliaert en Rik Wouters zijn hem inspirerend voorgegaan, maar hij heeft de nabijheid van deze 'familieleden' persoonlijk verwerkt tot een volstrekt eigen, goed herkenbare kunst. Moerbeek heeft deze aantrekkelijke kunstenaar zeer goed benaderd in een even persoonlijke tekst, waarin hij stevige eruditie en ruime bekendheid met de hele scala van de Europese schilderkunst ten toon spreidt. Van Ruyssevelt ten bate. Ik herinner mij een paar tentoonstellingen met werk

van hem in de galerie Verkest in Tielt. Dit boek waarin een hele reeks prachtige reproducties voorkomen zal opnieuw de aandacht vestigen op een groot artiest, die wellicht toch te weinig bekend werd.

FB

Rik Sauwen & Marie-Anne Gheeraert

Chantal Grard. Hommage aan/à George Grard, uitg. Stichting Kunstboek, Legeweg 165, 8020 Oostkamp, 2001, meertalige editie (N-F), kleurenillustraties, 270 x 270 mm, 48 blz., genaaid in harde cover € 12,25 – De beeldhouwer Georges Grard (Doornik 1901-Koksijde 1984) zou onlangs honderd jaar geworden zijn. Zijn dochter (Veurne, 1970) eveneens beeldhouwer na studie aan het Ter Kamereninstituut in Brussel bij leraar Felix Roulin, is op haar beurt lerares aan de Westhoekacademie en bezieler van de stichting Georges Grard in Gijverinkhove. Vorige zomer werd aldaar als eeuwherdenking een confrontatie tussen het werk van vader en dochter georganiseerd. Dit boek handelt over het werk van de laatste. Kort samengevat bestaat het uit organische vormen die altijd iets met lichamelijkeheid te maken hebben. Bij dit organische toont zij ook de groeistadia in ronde of ovale of kegelvormen met slurven, in cocons, larven, kleine lichamen vaak met doorboringen. De binnenkant van de werken blijft altijd ruw en wordt nu en dan opzettelijk getoond ter wille van de tegenstelling met het gladde, meestal glanzende uiterlijk. Nog niet zo lang geleden maakte zij afgietsels van haar eigen lichaam, die ze dan fragmentair verpakte en in kratten deponeerde; dit was haar versie van de installatie. Zij houdt vooral van gips dat ze vermengt met kunststof of met paraffine, waardoor een warme patina ontstaat. Zij werkt sommige vormen af in brons of marmer, al blijkt zij met deze materialen (nog) een mindere affiniteit te hebben. Dit alles leest men in deze even kunstige uitgave in haar antwoorden op zeven vragen van R. Sauwen.

FB

Fernand Bonneure en Joost De Geest

Koen Scherpereel. Schilder en dichter, bevlogen kunstenaar. Peintre et poète, artiste engagé, Kuurne-Brussel (Dexia), 2001, 29 x 29 cm, gebonden, met harde kaft waarrond een stofwikkelt, 120 blz., kleuren- en zwart-wit-illustraties. – Tijdens het late najaar 2001 liep in de Jan Gareijnzaal van de hallen op de Markt in Brugge een retrospectieve tentoonstelling gewijd aan het oeuvre van Koen Scherpereel. Deze jonge Bruggeling overleed op 36-jarige leeftijd in 1997 na een vreselijk ongeval in Pollinkhove. Vermoedelijk wilde hij een pas afgewerkte pasteltekening fixeren en kwam het gas in de brandende open haard terecht, waardoor een enorme ontploffing volgde. Koen werd zwaar gewond, bleef nog uren liggen zonder hulp, omdat niemand anders in het huis aanwezig was, en overleed enkele maanden later. Het schilder-, teken- en dichtwerk van deze kunstenaar kan dus niet meer worden aangevuld. Het is voltooid, maar niet af. Nu is over hem een nieuwe monografie verschenen. Fernand Bonneure verdiepte zich hoofdzakelijk in het leven van Koen Scherpereel en schreef een boeiend biografisch verhaal. Een tragisch verhaal, een fantasierijk verhaal, poëtisch ook en op zich duidelijk aansluitend bij het oeuvre dat deze jonge man naliet. Joost De Geest situeerde Koen Scherpereel in de tijd, in de kunstsfere van de jaren tachtig en negentig en probeerde zijn stijl te doorgronden. Aansluitend vinden we enkele al verschenen getuigenissen van o.a. vooraanstaande kunstcritici en vrienden. Het verzorgde geheel, rijk geïllustreerd met overwegend kleurenillustraties van zijn schilderijen, met zwart-wit afdrucken van zijn etsen en enkele verzen uit zijn blijkbaar eindeloze schat gedichten, is zeker meer dan zo maar een aangenaam kijkboek dat ons een overzicht brengt van het omvangrijke oeuvre van Koen Scherpereel.

JLM

DISCOTHEEK

Peter Benoit

Vingt Motets, Vlaams Radio Koor o.l.v. Vic Nees, met informatieboekje N-E-F, p. 23, 64'40", MMP 021, en *The Flemish Connection*, Vlaams Radio Orkest o.l.v. Jan Latham-Koenig, met informatieboekje N-E-F, 23 p., 50'37", MMP 024. – In het Benoitjaar 2001 bracht Radio Klara een cd uit met Benoits in 1868 gepubliceerde *Vingt Motets*. Het zijn motetten op Latijnse teksten voor solostem, voor 3 gelijke stemmen of een combinatie van beide, met begeleiding van orgel of harmonium. Enerzijds vertonen ze een aantal gemeenschappelijke kenmerken: zuiver homofoon, nadruk op de melodische bovenstem, eenvoudige begeleiding. Anderzijds zijn ze zeer verscheiden van concept en expressie: ingetogen, dramatisch, jubelend, maar ook wat zeemzoeterig en sentimenteel af en toe. Feit is dat meerdere van deze motetten ook vandaag nog best een plaatsje in de liturgie verdienen en kwalitatief alleszins ver uitsteken boven een groot gedeelte van de kitsch waarmee tegenwoordig de vieringen 'opgeluisterd' worden ('ontsierd' is in veel gevallen een betere woordkeuze). Op een tweede Klara-cd, onder de titel *The Flemish Connection*, staat de ouverture *Elzen-*

koning van Peter Benoit, een vroeg werk ook dat duidelijk invloed van Carl Maria von Weber vertoont. Verder een kleurrijke, gevarieerde selectie van muziek van Vlaamse componisten in knappe uitvoeringen door het VRO: de ouverture tot *Franciscus* van Edgard Tinel, *Stadspark* van Arthur Meulemans, *Uilenspiegel* van Flor Alpaerts, *De Pracht van Sicilië* van Norbert Rosseau en het aangrijpende *Before endeavors fade* voor strijkorkest van Vic Legley. Hiermee knoopt het VRO terug aan bij de rijke traditie die het voorheen had inzake uitvoering en opname van werk van eigen bodem. Hopelijk is deze opname geen eendagsvlieg, maar een heus nieuw begin. Er is immers nog veel te ontdekken!

JVH

Joseph-Hector Fiocco

Lamentations, Anne Mertens, Wieland Kuijken, *Richte van der Meer*, Kris Verhelst, Peter van Heyghen, uitg. Davidsfonds/Eufoda, Blijde-Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven, 2001, 1 cd Eufoda 1302, DDD, 75 min., met informatieboekje (N-E-F), 27 blz., met de teksten van de liederen. – De muziekhandschriften met de *Lamentations* van Joseph-Hector Fiocco (1703-1741) maken deel uit van de imposante Sint-Goedeleverzameling van

de bibliotheek van het Koninklijk Conservatorium Brussel. In oorspronkelijke opname worden vijf van de negen door Fiocco getoonzette *Lamentations* afgewisseld met twee korte blokfluitsonates van vader Pietro Antonio Fiocco (ca. 1653-1714). De *Lamentations* zijn composities op de klaagzangen van Jeremia en waren bestemd voor de liturgie van de Goede Week. Fiocco's toonzettingen behoren niet echt tot de meesterwerken van dit barocke genre. Daarvoor blijven ze in hun uitdrukking van ellende en wanhoop iets te vrijblijvend, iets te algemeen. De vloeiende, lenige melodieën en de sierlijke dialogen tussen vocale solo en celo zijn alleszins wel bijzonder fraai, maar dringen niet echt door tot de kern van de tekst. Mooi (c) uitvoering is dat zeer zeker ook) maar niet echt indringend.

JVH

De recensies werden geschreven door:

FB: Fernand Boelneure
JLM: Jean Luc Meulemeester
JVH: Jaak Van Herten
KVD: Karel van Cuylen
RDS: Ria De Schryver
RN: Robert Nouwen

Voortaan kan je het tijdschrift 'Vlaanderen' kopen in volgende boekhandels:

BELGIE

Antwerpen / Acco-Somville, Prinsstraat 21
Antwerpen / Adoeh, Haantjeslei 87
Antwerpen / Belis Vinck, Lange Leemstraat 41
Antwerpen / Dierckxsens-Avermaete (IMS), Melkmarkt 17
Antwerpen / Standaard Boekhandel Antwerpen, Huidevettersstraat 57-59
Antwerpen / De Groene Waterman, Wolstraat 7
Antwerpen / IMS, Meir 125
Brugge / De Reyghere Brugge, Markt 12
Brugge / De Reyghere Brugge St.-Kruis, Moerkerksesteenweg 186
Brugge / De Brugse Boekhandel, Dyver 2
Brugge / De Raaklijn Brugge, St.-Jakobsstraat 7
Brugge / IMS Brugge, Noordzandstraat 26
Brussel / Press Shop 4061, De Brouckèreplein 1
Brussel / Standaard Boekhandel Brussel, Muntplein 4
Brussel / De Sleghte, Lievevrouwbroersstraat 17
Deerlijk / Boekhandel Etiket bvba, Kapelstraat 25
Dendermonde / 't Oneindige Verhaal Dendermonde, Brusselsestraat 11
Genk / Malpertuis Genk, Winterslagstraat 38
Gent / Walry Nieuwscertrum, Zwijnaardsesteenweg 6
Gent / Limerick, Koningin Elisabethlaan 142
Gent / Poëzie Centrum, Hoornstraat 11
Hasselt / De markies van Carabas, Minderbroedersstraat 9-11
Hasselt / IMS Hasselt, Dremerstraat 80 a
Ieper / Levet Scone, G. De Stuersstraat 4

Knokke-Heist / Boekhandel Corman nv, Kustlaan 235
Kortrijk / Athena, Mechelsesteenweg 21
Kortrijk / Theoria Kortrijk, O.L. Vrouwestraat 22
Leuven / Acco Leuven, Tiensestraat 134-138
Leuven / Plato, Vesaliusstraat 1
Leuven / IMS Leuven, Diestsestraat 115
Mechelen / City-press, Veemarkt 32
Mechelen / Forum, D. Bouchérystraat 10
Mechelen / Salvator, Betterstraat 5
Mol / Bredero, Rozenberg 15
Mortsel / De boekuil Mortsel, Antwerpsestr. at 32
Oostende / Boekhandel Corman nv, Witte Ninnenstraat 38
Oostende / Press Shop, De internationale Boekhandel, A. Buylstraat 33
Oudenaarde / Beatrijs Oudenaarde, Nedersstraat 42
Roeselare / Hernieuwen Roeselare, Noordstraat 100
Sint-Niklaas / De Wase Boekhandel, Grote Markt 34
Sint-Niklaas / 't Oneindig Verhaal Sint-Niklaas, Nieuwstraat 17
Tienen / Plato Tienen, Peperstraat 22
Turnhout / Taxandria, Korte Gasthuisstraat 11
Vilvoorde / De Plukvogel Vilvoorde, Meche sesteenweg 9

NEDERLAND

Amsterdam / Athenaeum Nieuwscentrum, Dipui 14-16
's Hertogenbosch / Heinen, Kerkstraat 27

Ereleden 2001

Het C.V.K.V. vzw geniet van de toepassing van art. 107 van het wetboek der inkomstenbelasting 1992, waardoor giften van ten minste € 30 kunnen afgetrokken worden van het totaal belastbaar inkomen van de schenker. Via deze weg zegt de Raad van Beheer van het C.V.K.V. vzw dan ook hartelijk dank aan alle schenkers.

Maurits Baertsoen, Tielt – Bervan Design cv, Tielt – Boudewijn Buckinx, Tervuren – Walter Cailliau, Leefdaal – Frieda Calluy, Merksem/Antwerpen – Olga Compennolle-Welvaert, Brugge – Robert Declerck, Tielt – Walter Decostere, Oudenaarde – Marc Delrue, Brugge – Jef Depla, Roeselare – Willy Dewith, Antwerpen – Anna Elaut, Gent – Maria Fonteyne, Lichtervelde – Giselan nv, Erembodegem/Aalst – André Goudsmedt, Kachtem/Izegem – Lode Herremans, Oudenaarde – Huuse Sint-Jan, Brugge – Gust Keersmaekers, Duffel – Paul Kerremans, Brussel – Henri Kluge, Roeselare – Stefaan Lannoo, Tielt – Jean Luc Meulemeester, Sint-Andries/Brugge – Roger Rijckoort, Oostrozebeke – Joseph Seuntjes, Kasterlee – Geert Swaenepoel, Hoogstraten – Marc Van Biervliet, Assebroek/Brugge – Adiel Van Daele, Tielt – Luc Vandembulcke, Tielt – Mgr. Roger Van Gheluwe, Brugge – G. Vanhalme, Harelbeke – Werner Vens, Izegem – Zusters van Maria, Pittem.

Belangrijk bericht

Als vzw geniet het C.V.K.V. vzw van de toepassing van art. 107 van het wetboek der inkomstenbelasting 1992, waardoor giften van minimum € 30 mogen afgetrokken worden van het totaal belastbaar netto-inkomen van de schenker. Om als aftrekbare gift in aanmerking te komen, moet het bedrag echter 'geheel om niet' m.a.w. bovenop het abonnementsgeld overgemaakt worden en mag de schenker geen enkel voordeel verstrekt worden. Daarbij moet duidelijk vermeld worden 'Gift voor het C.V.K.V. vzw'. Wij zeggen bij voorbaat dank voor elke gift.

AvD

Ligt het Nederlands u 'nauw' of 'na' aan het hart?

'Bent u', 'zijt u' of 'is u' een taalfreak?

Waarom 'paardebloem' en 'paardenbiefstuk'?

Kunt u groeten wel 'overmaken'?

Natuurlijk bent u een taalfreak en daarom krijgt u op alle mogelijke taalvragen een antwoord bij de **Vereniging Algemeen Nederlands**. En die vereniging viert van het jaar haar **gouden jubileum**. U kunt meevieren door lid te worden.

Als lid krijgt u trouwens het mooie en helemaal vernieuwde tijdschrift **Nederlands van Nu**. En omdat het Nederlands u na aan het hart ligt, vindt u er alles in wat u wilt weten. De artikelen behandelen alle aspecten van het Nederlands. U wordt geïnformeerd over de taalmarkt en u krijgt taaladvies, ook op aanvraag, want als lid hebt u recht op **gratis taaladvies**.

Word daarom lid en gireer 750 frank op rek. 000-0129578-83 van V.A.N. Nederlanders gireren f 54,50 (leden van *Onze Taal* f 41) op het gironummer 3992897 t.n.v. *Vereniging Algemeen Nederlands*.

Vereniging Algemeen Nederlands

Correspondentieadres:

Dr. Frans Debrabandere

Keizer Karelstraat 83

B - 8000 Brugge

Tel. + 32 50 31 73 66

E-mail: frans.debrabandere@yucom.be

Energie-
en teledistributie

U hebt toch al uw abonnement
vernieuwd op het tijdschrift

Zo niet, gelieve zo spoedig mogelijk

€ 27,27 te storten

op postrekening

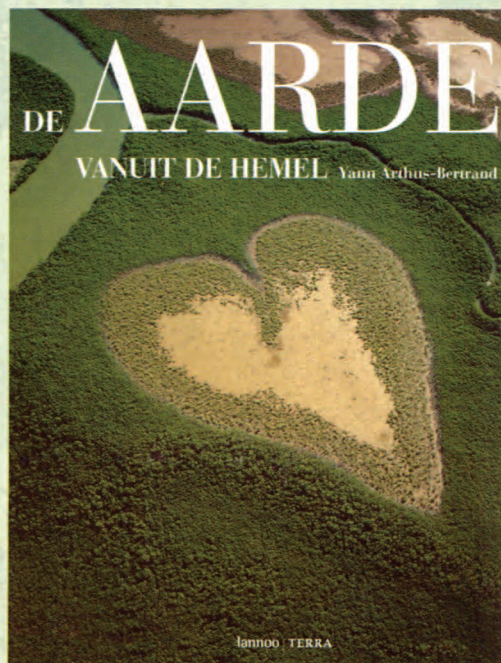
000-1650840-94

t.n.v. C.V.K.V. vzw, Tielt

TWEE SCHITTERENDE FOTOBOEKEN

Bij bestelling van deze beide boeken samen tegen de prijs van 3850 BEF / € 95,50, is het abonnementsgeld voor Vlaanderen inbegrepen.

DE AARDE VANUIT DE HEMEL

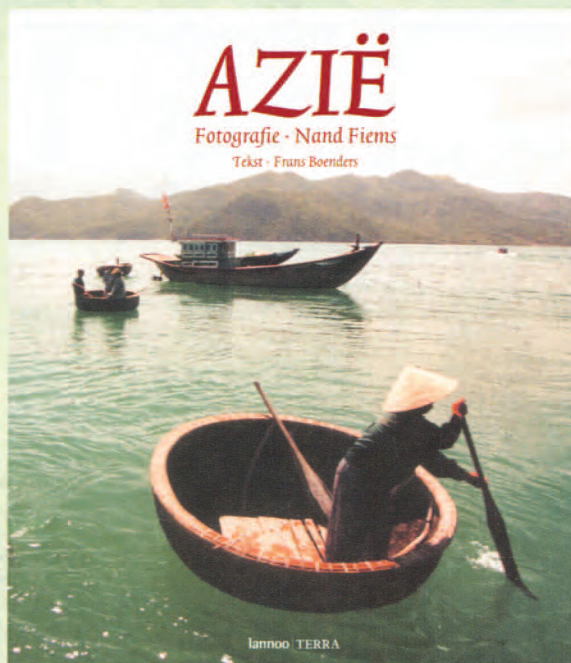

Yann Arthus-Bertrand is wereldberoemd geworden met zijn persoonlijke kijk op het medium luchtfotografie. Van kleins af was hij geboeid door de natuur. De schoonheid van de aarde vanuit de lucht ontdekte hij in Kenia bij het maken van een reportage over leeuwen. In 1991 richtte hij Altitude op, een luchtfotoagentschap, uniek in zijn soort, waartoe gepassioneerde fotografen van over de hele wereld behoren.

Sinds 1995 is Bertrand begonnen met een volledig werk over de toestand van de aarde. De eerste fase van dat onderzoek stelt hij voor in *De aarde vanuit de hemel*. Het werd een adembenemend fotoboek met 170 schitterende kleurenfoto's in een uitzonderlijk formaat. *De aarde vanuit de hemel* is niet alleen een kijk-, maar ook een leesboek. Verscheidene specialisten beschrijven de actuele staat van onze planeet op alle mogelijke vlakken: de aarde als leefomgeving en de manier waarop de mens daarmee omgaat, de economische ontwikkelingen, de demografische evoluties...

- Fotografie: Yann Arthus-Bertrand
- Illustraties: 170 in 4 kleuren
- Formaat: 28,5 cm x 36,5 cm
- Omvang: 408 blzn.
- Afwerking: gebonden met stofomslag
- Vertaling: Pascal Cornet & Benedikt Perquy
- ISBN 90 209 4509 2
- Prijs: 2257 BEF / € 55,95

AZIË

Zowel technisch als inhoudelijk zijn de Azië-foto's van Nand Fiems fotografische hoogstandjes. Op een haarscherpe manier brengen ze dat zonderlinge spel van licht en kleur in beeld dat men enkel in het Oosten aantreft. Het milde licht staat daarbij in scherp contrast met de hardheid van het oosterse leven. Fiems dringt binnen in een werkelijkheid die onderhevig is aan voortdurende verandering en legt zo de meest verscheidene aspecten vast van een wereld die rijk is aan betekenissen. Het zijn die betekenissen die Frans Boenders in zijn teksten verder gaat ontleden. In tal van vormen (anekdotes, gedichten, reflecties...) brengen de teksten de ethische en esthetische waarde van Fiems' foto's tot uiting. *Azië* brengt de typisch oosterse symbiose van natuur en cultuur in beeld en legt op die manier de ziel bloot van Azië. Aan de hand van beelden uit India, Myanmar, Thailand, Vietnam, Nepal, Tibet en Indonesië, toont dit boek het Azië dat aan de toeristen voorbijgaat.

- Tekst: Frans Boenders
- Fotografie: Nand Fiems
- Inleiding: Roger Deceuninck
- Illustraties: 100 in 4 kleuren
- Formaat: 25 cm x 29 cm
- Omvang: 144 blzn.
- Afwerking: gebonden met stofomslag
- ISBN 90 209 4562 9
- Prijs: 1612 BEF / € 39,95

VLAANDEREN

MICHEL SEUPHOR (1901-1999)

KERNREDACTIE

Patrick Lateur
hoofdredacteur
Julien Vermeulen
adjunct-hoofdredacteur
Robert Declerck
redactiesecretaris
Fernand Bonneure
Simonne Claeys
Mark Delrue
Jean Luc Meulemeester
Robert Nouwen
Geert Swaenepoel
Stefan van den Bossche
Jaak Van Hoken

REDACTIERAAD

Hugo Brutin, Willy Copmans, Luc Daems,
Luc Decorte, Luc Demeester, Raoul M. de Puydt,
Ria De Schepper, Johan Elsen, Kamiel D'Hooghe,
Marc Dubois, Fernand Florizoone, Yolande Goes,
Gust Keersmaekers, Guido Maertens, Jaak Maertens,
Edith Oeyen, Hubert J. Peeters, Raf Seys,
Jaak Stervelynck, Piet Thomas, Chris Torfs,
Frank Tubex, Jules van Ackere, Adiel Van Daele,
Danny Van den Bussche, Harold van de Perre,
Karel van Deuren, Beatris Van Hulle,
Jooris Van Hulle, Werner Vens, Luc Verbeke,
Gilbert Verhille, Arthur Verthé, Jan Vorrsselmans,
Christian-A. Wauters

ABONNEMENTEN

Abonnementen én losse nummers bestellen bij:
C.V.K.V. vzw, Lindenlaan 18, B-8700 Tielt

De abonnementsprijs (voor 5 nummers) bedraagt:
- voor België: € 27,27
- voor de landen van de Europese Unie: € 35,94
- voor de andere landen van Europa: € 39,04
- voor de landen buiten Europa: € 42,14
Het abonnement wordt automatisch verlengd,
tenzij het vóór 15 dec. wordt opgezegd.
Giften vanaf € 30 met fiscaal attest.
BTW: BE 406 861 649

LOS NUMMER

België: € 8,68
Europese Unie: € 11,16
Andere landen van Europa: € 12,39
Landen buiten Europa: € 13,63

REKENINGEN

België en andere landen
KBC - 467-9351391-96
PRK - 000-1650840-94
van C.V.K.V., vzw, Lindenlaan 18, 8700 Tielt
Nederland
Postbank: 6748395
van C.V.K.V., vzw, Lindenlaan 18, B-8700 Tielt

LID VAN DE VUKPP

Uitgegeven met financiële steun van
de provincies Antwerpen,
Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen,
de West-Vlaamse Elektriciteitsmaatschappij c.v.
en de Vlaamse Gemeenschap

Verantwoordelijke uitgever:
Jean Luc Meulemeester, Lege Weg 153,
8200 Sint-Andries/Brugge

Grafisch concept: Studio Drukkerij Lannoo

Prepress, druk en afwerking:
lannoo drukkerij, 8700 Tielt,
tel.: 051-42 42 11; fax: 051-40 70 70
e-mail: lannoo@lannooprint.be

Ongevraagde kopij wordt niet teruggestuurd.

VLAANDEREN

Vlaanderen, jg. LI, nr. 290,
Maart-april 2002
Verschijnt niet in juli en augustus.

Tweemaandelijks tijdschrift
voor kunst en cultuur,
een uitgave van het Christelijk Vlaams
Kunstenaarsverbond (C.V.K.V. vzw)

C.V.K.V.**EREDEKENS**

Gust Keersmaekers, Godfried Ridder Lannoo,
Mgr. Guido Maertens, Jan Sercu

DAGELIJKS BESTUUR

Jean Luc Meulemeester (voorzitter), Robert Declerck
(wd. secretaris), Gust Keersmaekers, Patrick Lateur,
Adiel Van Daele (penningmeester), Werner Vens
(erevoorzitter), Julien Vermeulen

PROVINCIALE SECRETARIATEN**Antwerpen:** Luc Daems

du Boislei 95, 2930 Brasschaat. Tel. 03-651 98 91
Geert Swaenepoel

Salm Salmstraat 13, 2320 Hoogstraten. Tel. 03-314 31 51

Limburg: Robert Nouwen

Leopoldwal 38, 3700 Tongeren. Tel. 012-23 78 24

West-Vlaanderen: Robert Declerck

Hondstraat 6, 8700 Tielt. Tel. 051-40 11 08

Danny Van den Bussche

Longchamplaan 69, 8400 Oostende.

Tel. 059-50 52 80

Omslagillustratie:

Michel Seuphor, *Enseigne nr. 33 Jouer, ludere, Spielen...*,
16 april 1978. Privé-collectie.

Vlaanderen ISSN 0042-7683

Volgend nummer:

VLAAMSE ILLUSTRATOREN VAN JEUGDBOEKEN

REDACTIESECRETARIAAT

Robert Declerck, 'Ter Hoogserleie'
Hondstraat 6, 8700 Tielt
Tel. 051-40 11 08 - Fax: 051-40 81 64
e-mail: robert.declerck2@pandora.be

BEHEER EN ADMINISTRATIE

Adiel Van Daele, Lindenlaan 18, 8700 Tielt
Tel./Fax: 051-40 21 22 - e-mail: adiel.vandaele@pi.be

Inhoud**Michel Seuphor (1901-1999)**

Samenstelling: Geert Swaenepoel

- 73 **Voorwoord**
Geert Swaenepoel
- 74 **Inleiding**
Eric Antonis
- 75 **Seuphors tweede leven**
Rik Sauten
- 77 **Michel Seuphor, kunsthistoriograaf**
Jaak Fontier
- 84 **Michel Seuphor, Alice Nahon & Eddy du Perron**
Manu van der Aa
- 89 **Michel Seuphor, beeldend kunstenaar**
Jaak Fontier
- 94 **De keerpunten van Seuphor.**
Drie vragen aan Agnes Caers
Fernand Bonneure
- 99 **Seuphor, dichter**
Henri-Floris Jespers
- 107 **De kleine en grote kanten van Michel Seuphor**
Jan D'Haese
- 114 **Confidences à une morte.**
Een dode toevertrouwd
Michel Seuphor (vertaling: Henri-Floris Jespers)
- 117 **Poëtisch bericht**
Hugo Verstraeten, Patrick Cornillie, Nathalie David
- 118 **Te gast**
Renaat Ramon
- In en om de kunst**
- 119 Van pianominiatuur tot opera.
Een onvoltooid componistenportret
Jaak Van Hoken
- 122 Erik Satie
Simonne Claeys
- 123 Van Passie tot Pasen. Lijdensvoorstellingen
in de Nederlanden 1450-1900
Jean Luc Meulemeester
- 125 De tijd heelt alle artistieke wonden.
De schilder Eugène van Mieghem (1875-1930)
Stefan van den Bossche
- 126 Het onvermogen overstegen
Mark Delrue
- 127 Tim Dirven (1968) wint een World Press
Photoprijs
Karel van Deuren
- 128 De Intenties van de Intendant: Luckas vander
Taelen, de eerste Vlaamse filmintendant
Johan van Cauwenberge
- 132 **Bibliotheek**

www.kunsttijdschriftvlaanderen.be
www.tijdschriften.be

Voorwoord

1

VOORWOORD

Geert Swaenepoel

In 1974 verscheen van Michel Seuphor een korte bijdrage in themanummer 139 van 'Vlaanderen', dat gewijd was aan Victor Servranckx. Hij besprak er op indringende wijze Opus 47 uit 1923, 'Verheerlijking van het machinisme'. Vandaag, achtentwintig jaar later, wijdt het Kunsttijdschrift Vlaanderen een themanummer aan Michel Seuphor zelf.

Michel Seuphor (pseud. van Fernand Berckelaers) werd geboren in Borgerhout in 1901 en overleed in Parijs in 1999. Reeds in 1921 sticht hij met Geert Pijnenburg het letterkundig en artistiek avant-gardetijdschrift Het Overzicht. Seuphor legt al gauw internationale contacten. Hij vestigt zich in 1925 in Parijs en sluit vriendschap met belangrijke kunstenaars als Mondriaan, Delaunay, Arp, Marinetti en Van Doesburg. In 1929 richt hij de artistieke groep 'Cercle et Carré' op. Seuphor groeit uit tot een van de belangrijkste theoretici van de abstracte kunst. Een jaar na zijn dood verwierf het Antwerpse Middelemuseum het indrukwekkende archief en de uitgebreide bibliotheek van Michel Seuphor. Het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven zal het archief inventariseren en via de Agrippadatabank invoeren, zodat de inventarisbeschrijving via het internet voor iedereen beschikbaar is.

Met dit themanummer willen wij ertoe bijdragen deze boeiende en belangwekkende figuur ook in eigen land de bekendheid te geven die hij verdient. In de verschillende bijdragen wordt de figuur van Seuphor in al zijn verscheidenheid belicht: graficus, tekenaar, ontwerper, publicist, vertaler, dichter, kunstcriticus en -theoreticus en denker. Na de inleiding van de Antwerpse schepen Erik Antonis, belicht Rik Sauwen de betekenis van het Seuphorarchief. In een eerste bijdrage van Jaak Fontier wordt Seuphor als kunsthistoricus benaderd. Manu van der Aa brengt enkele wetenswaardigheden uit de Antwerpse periode van de jonge Berckelaers. Daarna gaat Jaak Fontier dieper in op de rol van Seuphor als beeldend kunstenaar. In het

interview van Fernand Bonneure met Agnes Caers staan vooral de filosofische ideeën van Michel Seuphor centraal. Henri-Floris Jaspers bekijkt de betekenis van Seuphor als dichter. En Jan D'Haese haalt herinneringen op aan zijn vele ontmoetingen met Seuphor en met zijn vrouw Suzanne Plasse, waarin steeds hun warme, hartelijke persoonlijkheid zichtbaar wordt. Het thematisch gedeelte wordt afgesloten met de vertaling die Henri-Floris Jaspers maakte van Seuphors *Confidences à une morte*, het prozagedicht dat hij schreef naar aanleiding van de dood van Alice Nahon.

Rest mij nog enkele instellingen en personen te bedanken: de Stad Antwerpen en Eric Antonis, schepen voor cultuur, bibliotheken en monumenten voor de medewerking aan het nummer en aan de persconferentie; het Archief en Museum voor Vlaams Cultuurleven, Agnes Caers, Jan D'Haese, Manu van der Aa, Rik Sauwen, Rony Heirman, de familie Florquin en in zonderheid de heer en mevrouw Vander Linden voor het gebruik van het illustratiemateriaal.

Bron: Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, Antwerpen

Inleiding

Eric Antonis

Michel Seuphor werd in Antwerpen geboren in 1901. Ook na zijn definitief vertrek in 1925 behield hij een speciale band met zijn vaderstad, een vorm van haat-liefdeverhouding. Hij bleef in contact met talrijke vrienden, niet alleen uit Antwerpen, maar uit heel België, Nederlandssprekende zowel als Franstaligen. Zijn liefde voor de Vlaamse literatuur bracht hem al jong bij Gezelle, van wie hij de verzen nog op hoge leeftijd uit het hoofd kende. Uit de verte volgde hij het culturele leven in Antwerpen. Hij activeerde zijn contacten, onder meer met zijn oude vriend Jozef Peeters, opnieuw eind jaren '50, toen de groep G58 in het Antwerpse Hessenhuis een spraakmakende tentoonstelling van moderne kunst organiseerde.

Wanneer hij zich eind jaren '20 en in de jaren '30 in het brandpunt van de Europese avant-garde bevond, brachten Antwerpse vrienden als Paul Joostens, hem vaak nieuws.

Al liet Seuphor niet na te wijzen op het vaak provincialistische karakter van de Antwerpse kunstscène, toch bleef het besef dat zijn 'wortels' daar lagen, niettegenstaande de geringe belangstelling die zijn geboortestad in het verleden voor het historische belang van zijn oeuvre had getoond.

Seuphors historische rol in de avant-garde van de 20ste-eeuwse kunst is van Europees formaat, om niet te zeggen van mondiaal belang door de universaliteit van de abstracte kunst, waarvan hij de promotor bij uitstek was. Seuphor was in de kunstwereld zowel medespeler als toeschouwer, actor en studax tegelijk.

Michel Seuphor was sterk archivalisch ingesteld. Hij bewaarde briefwisseling met kunstenaars en galerijhouders, een omvangrijke fotoverzameling over beeldhouwkunst en plastisch werk van talloze bevriende artiesten. Hij was een hoogst origineel creatief dichter en prozaïst, een oeuvre dat momenteel nog te weinig gekend is. Zijn dagboeken en notities overspannen verscheidene decennia. Heel wat filosofische overwegingen zijn nog onuitgegeven.

De Stad Antwerpen kon in de loop van de herfst van 2000 het unieke Seuphor-archief en de bibliotheek verwerven voor het Middelheimmuseum. Een eerste verkenning van dit materiaal werd in september 2001 als documentair luik opgenomen in een retrospectieve tentoonstelling in het Hessenhuis. Bij die gelegenheid toonde ook de Stadsbibliotheek een ruime keuze uit haar Seuphorcollectie.

De totale omvang van het archief bedraagt ongeveer 20 strekkende meter, met 10.000 foto's en 20.000 brieven, waarvan 1500 à 2000 van figuren met wereldbekendheid: Piet Mondriaan, Francis Picabia, Georges Vantongerloo, Fernand Léger, Theo van Doesburg, Kurt Schwitters. Van deze laatste is er het handschrift *Pflichtgefühl* (1924), met de uitroep: 'Das erste Recht des Menschen ist sein Menschenrecht'.

Lang voor zijn overlijden was Seuphor door zijn goede relaties met het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven al tweemaal overgegaan tot een vrij substantiële schenking van delen uit zijn persoonlijk archief. In 1946 schonk hij aan conservator Ger Schmook meer dan 400 brieven, van hemzelf aan zijn moeder. In 1973 bezorgde hij aan conservator Ludo Simons een zestigtal brieven van Vlaamse kunstenaars en

schrijvers, waaronder vier brieven van Paul van Ostaïen. Deze bronnenverzameling in enkele Antwerpse musea vormt onmisbaar studiemateriaal voor de verkenning van Seuphors eigen leven en werk en voor de studie van de historische avant-garde, op lokaal zowel als op internationaal vlak.

Seuphors tweede leven

Rik Sauwen

Michel Seuphor is nog geen achttien jaar, wanneer hij zijn eerste tijdschrift publiceert, een strijdblad met de veelzeggende titel *De Klauwaert*. Het is januari 1919, een woelige tijd waarin het gebruik van pseudoniemen om artikels te ondertekenen meer regel dan uitzondering is. *De Klauwaert* was geen lang leven beschoren, zijn opvolger *Roeland* evenmin. Seuphor zelf had er geen exemplaren meer van, enkel fotokopieën in een mapje verzameld. Op een bijliggend briefje staan de gebruikte schuilnamen netjes onder elkaar opgesomd. Typisch Seuphor.

Michel Seuphor werd haast honderd. Naast zijn omvangrijk oeuvre als man van de pen getuigen zijn bibliotheek en zijn archief van tachtig jaar onvermoeibare inzet voor de kunst. Deze onschatbare bron van informatie over het artistieke leven van de voorbije eeuw werd in september 2000 door het openluchtmuseum van Middeheim in Antwerpen aangekocht. Op de Seuphortentoonstelling in het Hessenhuis (september-oktober 2001) kon het publiek voor het eerst met het pas verworven patrimonium kennis maken. Ruim veertig toonkasten boden een selectie uit documenten van sterk uiteenlopende aard: brieven, vlugschriften, foto's, officiële documenten, enkele van de tientallen notitieboekjes waarin de indrukken van elke dag werden vastgelegd. Zijn lange leven lang heeft Seuphor enorm veel dingen bijgehouden, niet uit maniakale verzamelwoede. Wanneer het nodig bleek kon hij van zijn geduldig opgebouwde bibliotheek scheiden; dat is meerdere keren gebeurd. Dat bijhouden was veeleer een spontane houding, de reflex die de bewuste getuige van een groots avontuur met zijn grote en kleine kantjes eigen is.

Van 1921 tot 1925 onderhoudt hij contacten met ai wie naam en faam heeft in de Europese avant-garde. Die lui zijn tuk op originele typografie. I.K. Bonset pronkt met

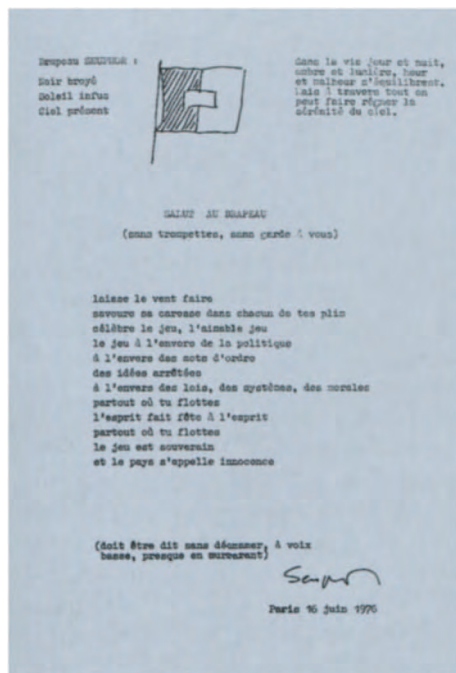
Michel Seuphor 1929
[Foto: Florence Henri –
Archief Michel Seuphor]

briefpapier van de Dadabeweging. Carel Wilink maakt collages van zijn brieven. Hendrik Nikolaas Werkman drukt ze zelf. De futuristen zorgen voor bladvulling met ronkende en golvende klanknabootsingen. Schwitters blijft zijn onweerstaanbare zelf in teksten en brieven. De map van *Het Overzicht* bevat een aantal onuitgegeven literaire teksten, wat er op wijst dat het tijdschrift zeker niet aan bloedarmoede is ondergegaan. Seuphor zelf beseft dat het avontuur dat hij in die jaren beleeft, uniek is en hij wil er de sporen van bewaren.

Zijn ontmoeting met Suzanne Plasse met wie hij in 1934 huwt, is van doorslagge-

vend belang voor de groei van het archief. Suzanne heeft een aangeboren gevoel voor orde en doeltreffendheid. De samenwerking tussen hen beiden loopt gesmeerd. De briefwisseling wordt per correspondent (persoon, instelling, galerij, uitgeverij) gesorteerd, in een eigen map ondergebracht. Elke bundel dient zich als een homogeen geheel aan, inclusief kopie van de eigen antwoorden en eventueel ondersteunende documentatie. Op inkomende brieven staan notities van Seuphors hand, reacties, elementen van antwoord. Ook maakt hij duidelijk dat hij eigenhandig zal antwoorden of geeft hij aanwijzingen aan Suzanne voor een getypt antwoord. Geen brief blijft onbeantwoord, tenzij de briefschrijver een schromelijk tekort aan *savoir-vivre* be-toont, hetgeen dan ongezoeten op het origineel wordt aangeduid.

In april 2000 kregen Jean Buyck en Marc Somers het archief voor het eerst te zien. In het verslag dat ze hierover met het oog op een eventuele aankoop door de stad Antwerpen opstelden, staat te lezen: 'De nagelaten papieren van Michel Seuphor beslaan in totaal 14 planken materiaal, compact opgestapeld in 4 kasten. De totale omvang bedraagt ongeveer 20 strekkende meter. (...) Het archief bevat geen 'ballast', alle stukken dienen bewaard te blijven.' Ze wijzen op een eerste poging tot ordening die door de familie ondernomen werd en die de systematische inventarisatie van het geheel vergemakkelijkt. En de verslaggevers vervolgen: 'Al moet daarbij meteen worden aangestipt dat de definitieve ordening veel tijd in beslag zal nemen. Pas op dat ogenblik zal men bv. de brieven van een bepaalde correspondent op korte tijd kunnen terugvinden of zal men het precieze aantal archiefstukken kennen.' Slechts hier en daar durven de verslaggevers iets numeriek uit te drukken: aantal foto's in verband met de standaardwerken over abstracte kunst: tienduizend, bij benadering; minstens twintigduizend brieven; een doos met om en bij de driehonderd originele kleine werken als wenskaarten of attenties van bevriende kunstenaars. Heel opvallend zijn ook de negentien folianten waarin de volledige carrière van

Salut au Drapeau, 1976
toelichting bij Seuphors
persoonlijke vaandel
[Archief Michel Seuphor]

Seuphor aan de hand van persknipsels gevolgd kan worden. Uiteraard vullen ook hier handgeschreven notities, foto's en andere documenten de gegevens aan. Ook werden de referenties van de ontbrekende artikels zorgvuldig opgenomen.

De ontstaansgeschiedenis van Seuphors grote werken over de abstracte kunst is in het archief op de voet te volgen. Meer nog, de basisdocumentatie, de individuele dossiers over de behandelde kunstenaars laten zien dat er een levendig contact tussen hen en de auteur bestond. Meestal brengt de kunstenaar een persoonlijk ingekleurde versie van zijn carrière en dit kan aanleiding geven tot een heuse briefwisseling. Het is onder meer dat persoonlijke contact dat aan Seuphors boeken over de abstracte kunst een eigen karakter geeft. Hij treedt niet op als de encyclopedische gegevensverzamelaar, maar als een bevoorrechte getuige die een ei-

gen doorleefd verhaal brengt. Die betrokkenheid werd hem trouwens niet altijd in dank afgenomen.

Dankzij het archief zullen een aantal belangrijke momenten uit de cultuurgeschiedenis van de twintigste eeuw beter worden belicht. Zo kan het laatste grote (en verloren) gevecht van de abstractie tegen het oprukkende surrealisme op de voet worden gevolgd in de map over 'Cercle et Carré'. De verwachtingen waren hoog gespannen, het tijdschrift verkocht niet slecht, maar de tentoonstelling werd een flop (geen bezoekers, geen verkoop). Uit een overzichtsdocument blijkt hoe gering het organisatietalent van Torres-Garcia wel was. In een getypte brief maakt Theo van Doesburg duidelijk waarom hij aan de onderneming niet wenst deel te nemen. Tussen de regels lezen we afgunten en amper ingehouden woede. Heel anders is de toon van een kort briefje van Mondriaan waarin hij zijn volle steun aan Seuphor toezegt.

De documenten die verband houden met Seuphors godsdienstige periode verdienen eveneens onze volle aandacht. Zijn vriendschap met Jacques Maritain, zijn enthousiaste medewerking aan het tijdschrift *Sept* en aan andere progressieve katholieke organen zijn belangrijke bronnen voor het bestuderen van een christelijk reveil met een uitgesproken moderne boodschap eigen aan het interbellum. Aan het einde van de jaren dertig is het mooie liedje uit. Rome fluit de vernieuwers en de dromers terug. Ook in Spanje heerst opnieuw de orde.

De studie van de persoonlijke notitieboekjes belooft erg lonend te zijn. Er valt veel uit te leren over de ontstaansgeschiedenis van een aantal werken. Maar dat is enkel één aspect ervan. De boekjes bevatten heel wat schetsen, 'unilinéaire' tekeningen, gedichten, gebeden, reflexies over teksten die hij bestudeert, over cultuur, politiek en de dagelijkse beslommingen van een berooid intellectueel in de Cévennes, ver van Parijs.

De bibliotheek kan niet als een losstaand gegeven beschouwd worden. Boeken worden bewerkt, van notities en aanvullende documentatie voorzien. Zijn eigen exemplaar van *L'itinéraire spirituel de Michel Seuphor* staat bol van de documenten: foto's (o.m. zeldzame opnamen van André Kertész), tekeningen, ingekleefde velletjes met toelichtingen. Uit boeken tuimelen documenten die er rechtstreeks mee te maken hebben, toelichtingen, soms het begin van een gedicht. In een dichtbundel van Paul Valéry treffen we een getekend portretje van de dichter aan; het is van de hand van Pierre-André Benoît. Elders de aanzet voor een vertaling, ontwerpen voor tekeningen, een artikel dat de aandacht trok, niet zelden aangevuld met eigen

bedenkingen. Voor hem zijn boeken werktuigen, geen pronkstukken. De manier waarop Seuphor ermee omgaat verschaft ons een inzicht in zijn denkwereld, zonder omwegen. De artistieke schepping is een complex gegeven. Die complexiteit wordt blootgelegd en daarin schuilt één van de meerwaarden van een dergelijk archief.

Michel Seuphor

Kunsthistoriograaf

Jaak Fontier

Het Overzicht: de Lehr- en Wanderjahre

Toen op 15 juni 1921 het eerste nummer van 'Het Overzicht' verscheen, was de twintigjarige Fernand Berckelaers al een paar jaar als strijdende Vlaming actief. Bij de publicatie van het laatste nummer, in februari 1925, stelt de lezer vast dat de redacteur een grondige metamorfose heeft ondergaan. Berckelaers is Seuphor geworden, de flamingant een Fransschrijvende dichter, de strijder voor politieke gelijkheid een voorvechter van de avant-gardistische kunststrichtingen, de Antwerpenaar een wereldburger.

Op die manier is de oppositie misschien te scherp gesteld en dringen correcties zich op, nuanceringen in het intellectuele en psychologische beeld, dat ongewoon rijk en complex is en dat de gebruikte termen te summier schetsen.

De twintigjarige had al de intensiteit van Gezelles poëzie beleefd, Emerson, Carlyle en Rolland gelezen, daarop Racine, Rimbaud, Whitman, Multatuli en Pascal. In zijn aard lag, zo schreef hij later, de neiging om door radicale oplossingen te worden aangetrokken. Het engagement voor de Vlaamse zaak was ongetwijfeld een aspect van deze karaktertrek. Maar de revolutionaire strekkingen in de kunst en de poëzie konden zijn door opstandigheid en vernieuwing aangesproken natuur in hogere mate bevredigen dan de politieke en sociale idealen, daar een opmerkelijke esthetische sensibiliteit en een creatieve drang hem evenzeer, wellicht nog sterker, kenmerkten.

Van de snelle ontwikkeling van de persoonlijkheid Berckelaers-Seuphor kunnen we hier slechts enkele aspecten noteren aan de hand van concrete gebeurtenissen.

Op 2 december 1921 leert Berckelaers Jozef Peeters kennen tijdens een lezing die Theo van Doesburg hield in het Antwerpse Koninklijk Atheneum. Zowel voor de redacteur als voor 'Het Overzicht' betekende

de kennismaking met de schilder een duidelijke heroriëntatie. Nog voor hij op 13 september 1922 een contract afsloot met Berckelaers over een codirecteurschap, had Peeters al belangrijke bijdragen gepubliceerd in het tijdschrift, o.a. 'Gemeenschapskunst' (nr. 9-10, dec. 1921) en 'Inleiding tot de Moderne Plastiek' (nr. 11-12, sept. 1922).

Het contract omschreef de taakverdeling en bevoegdheden: de zes jaar oudere schilder zou de afdeling beeldende kunsten leiden, Seuphor het literaire deel voor zijn rekening nemen. Peeters was niet alleen theoretisch zeer beslagen, maar kende ook persoonlijk of door briefwisseling belangrijke avant-gardistische kunstenaars.

Het lijkt niet overdreven te stellen, dat tijdens de periode eind 1922-eind 1923 Seuphor vooral door Jozef Peeters gestimuleerd is geworden om de nieuwste strekkingen in de beeldende kunst te bestuderen.

Tijdens de kerstvakantie 1922-1923 vergezelde Seuphor het echtpaar Peeters op een reis naar Berlijn. Er hadden contacten plaats met Herwarth Walden, de redacteur van het tijdschrift 'Der Sturm', Laszlo Moholy-Nagy, Enrico Prampolini, Rudolf Belling, Walthar Gropius, en zij woonden een lezing bij van Filippo Tommaso Marinetti, de flamboyante woordvoerder van het futurisme.

In zijn latere boeken maakt Seuphor melding van het feit dat hij bij Naum Gabo op bezoek ging en erg geboeid werd door de recente werken van de constructivistische beeldhouwer. Ook het bezoek aan Paul Westheim dient aangestipt. De directeur van het tijdschrift 'Das Kunstblatt' wees hem erop, dat, zo er in Berlijn heel wat leefde, dit met de intensiteit van de artistieke bedrijvigheid in Parijs niet kon worden vergeleken. Parijs was hét centrum, onbetwistbaar.

Seuphor had de wenk begrepen: al in de lente van 1923 verbleef hij een paar weken in de Franse hoofdstad, bracht er een bezoek aan Albert Gleizes, Fernand Léger,

Portret van Seuphor door Cangiullo, 1926

Amédée Ozenfant, Piet Mondrian, Paul Dermée, Tristan Tzara en ontmoette er o.m. nog Jean Cocteau, Blaise Cendrars, Ivan Goll, Michel Larionov, Robert Delaunay en Sonia Delaunay. Vooral de kennismaking met Mondrian liet een diepe indruk en zou van doorslaggevende betekenis blijken.

Het reizen beviel de jonge schrijver blijkbaar, want in de herfst volgde al een nieuw buitenlands verblijf. Ditmaal logeerde hij in Amsterdam en trad er in contact met o.m. de schilder Albert Carel Willink en de architecten Jacobus Johannes Pieter Oud en Hendrik Petrus Berlage.

Benevens die persoonlijke contacten met kunstenaars dienen we rekening te houden met de in die jaren opvallende activiteiten van progressieve tijd- en schotschriften, waarvan Seuphor de geboeide en ontvanke-

lijke lezer was en die op zichzelf een ware leerschool betekenden. Hoewel ze in oplage en vaak ook in duur zeer beperkt bleven, drongen ze door in de avant-gardistische kringen van de grote Europese steden en kwamen bij de meest vooraanstaande kunstenaars, critici en de zeldzame verzamelaars terecht. Dat de nieuwe richtingen niet enkel in de kunstcentra bij uitstek – Parijs, Berlijn, München en Wenen – met grote aandacht werden gevolgd en gepropageerd, blijkt wel uit de volgende opsomming van de tijdschriften en de plaats van uitgave tijdens de jaren twintig: De Stijl, Leiden; Der Sturm, Berlijn; Bloc, Warschau; Zenit, Beigrado; Ma, Wenen; Manomètre, Lyon; Merz (Kurt Schwitters), Hannover; The next call (Hendrik Nicolaas Werkman), Groningen; Ça ira, Antwerpen; Het Overzicht, Antwerpen; Sept Arts, Brussel; G (Gestaltung), Berlijn; Contimporanul, Boekarest; Pasmu, Praag; A.B.C., Zürich; L'Esprit Nouveau, Parijs; Les Cahiers d'Art, Parijs.

In het begin van 1924 pakte Seuphor weer de reiskoffer. Hij verbleef in Menton, Marseille en stak over naar Tunis. In Parijs vernieuwde hij de contacten.

Op dat ogenblik kunnen we een opmerkelijke tweepoligheid vaststellen in zijn interessesfeer en in zijn schrijfwerk. Aan de ene kant blijkt een duidelijk uitgesproken voorkeur voor de beheerste, strenge, construerende niet-figuratieve kunst, de zgn. zuivere beelding of pure plastiek, aan de andere kant wordt hij geboeid door de uitingen van het dadaïsme die hij zowel door de tijdschriften als door zijn Parijse verblijven steeds meer ging waarderen. Jozef Peeters had zijn belangstelling voor de zuivere beelding gestimuleerd, de kennismaking en de erop volgende vriendschap met de provocerende, door de Franse dadaïsten geboeide Paul Joostens droeg bij tot de ontplooiing van een literaire activiteit waarin taalexperiment en fantasie aan bod kwamen.

Terugkijkend op die jaren, schreef Seuphor enkele decennia later: 'Ik had een tegengewicht nodig. Ik vond die bij Joostens, die een dartele vis was, een ongewervelde soms, precies het tegengestelde van Peeters, en dat verkwikte me. Die atmosfeer was me liever. Bij Joostens kon ik tenminste ademhalen' (Cabaret, blz. 26).

De tweepoligheid kreeg in 'Het Overzicht' concreet vorm: Peeters verdedigde en verduidelijkte de principes van de construerende kunst, Seuphors poëzie vertoonde de kenmerken van het dadaïsme. Opvallend is dat in het laatste, drie afleveringen tellend nummer dat 'Cabaret' werd genoemd (nrs. 22-23-24, febr. 1925) de substantiële bijdragen van Seuphor komen, uitsluitend literair zijn en sterk dadaïstisch van inspiratie. 'Mariage filmé' was een burleske dada-tekst in verband met het huwelijk van Paul Joostens, d.i. Matinomme, peintre tragique, met Mado Milot, d.i. Petit Mado, dat plaats had op 31 mei 1924 en waarvoor Berckelaers als getuige optrad.

De samenwerking met Peeters was in de loop van 1924 minder goed geworden. De schilder kon weinig begrip opbrengen voor de sympathie voor het dadaïsme bij zijn confrater. De spanning nam toe, toen over de uitgave van 'Het roerend bezit' van Du Perron discussie ontstond en beide redacteurs meningen uitten over wat volgens het contract niet tot hun bevoegdheid behoorde: Peeters vond de tekst uitstekend, Seuphor de illustraties van Oscar Duboux bar slecht.

Na het drievoudige nummer 'Cabaret' besloten de directeurs ermee op te houden. Op een koude avond in maart 1925 zei Seuphor vaarwel aan Antwerpen en nam de nachttrein naar Parijs, het avontuur tegemoet.

Parijs

Parijs 1905-1925. Twintig jaar had de kunstrevolutie er gewoed zoals op geen andere plaats in de wereld. Tijdens die twintig jaar was de moderne kunst ontstaan en had zij zich ontplooid in vele vormen. Het aandeel van andere centra, bewegingen en groepen mag weliswaar niet worden geminimaliseerd: Die Brücke in Dresden, Der blaue Reiter in München, De Stijl in Nederland, das Bauhaus in Weimar, de vernieuwingen van het constructivisme en het suprematisme in Rusland, maar Parijs lag aan de basis, ook van wat elders gebeurde en het zoog met onweersaanbare aantrekkingskracht zovelen aan die in die andere centra, groepen en bewegingen actief waren geweest.

Waar ligt het begin? In 1905, toen op het Herfstsalon in Parijs de schilderijen van Matisse, Derain, Marquet e.a. bespot werden en het jaar daarop als onkunde van 'fauves', wilde dieren, bestempeld? Of was het in 1908-1909, toen Picasso en Braque de eerste fase van het kubisme uitwerkten, of in 1909, toen de oproerige kreten van Marinetti verschenen in het 'Manifest van het Futurisme' op 20 februari in *Le Figaro*?

Het speelt nauwelijks een rol, achteraf gezien, of we en hoe we 'een begin' kunnen

bepalen. De vernieuwingsdrang was algemeen, nam talrijke vormen aan, veranderde in twee decennia de opvattingen over de kunst, over de voorstelling, de betekenis, de techniek, de middelen, de compositie en de kwaliteit.

Verspreidde zich over de andere landen heel snel wat in Parijs werd gedaan en geoproclameerd, de Franse hoofdstad ontving op haar beurt. Was Picasso Spaans, Marinetti en het futurisme Italiaans, het dadaïsme was internationaal, had zijn eerste kern onder die naam in Zürich en zond zijn boodschappen van provocatie en destructie met succes uit naar New York, Parijs, Berlijn, Hannover en Keulen. In deze complexe, onoverzichtelijke en vele tientallen kunstenaars gelijktijdig aangrijpende drang tot vernieuwing ontstond de abstracte kunst. Ook hier rijzen de vragen: waar was het begin, wie was de eerste vindeur? Want heel nauw ligt het alles bij elkaar, ook al gebeurde het vele honderden kilometer van elkaar verwijderd: het eerste abstracte aquarel van Kandinsky (München, 1910), de

F.T. Marinetti (1876-1944), geestelijke vader van het futurisme

eerste 'Fenêtres' van Delaunay (Parijs, 1911), het rayonisme van Larionov en Gontcharova (Rusland, ca. 1911), de 'Fugue à deux couleurs' en de 'Chromatique chaude' van Kupka (Parijs, ca. 1911), de eerste suprematische werken van Malevitsj (Moskou, 1913), de eerste abstracte schilderijen van Mondrian (Parijs, 1913).

Toen Seuphor zich in 1925 in Parijs vestigde, de contacten met de hierboven al genoemde kunstenaars vernieuwde en uitdiepte, tal van andere leerde kennen en frequenteerde, door atelierbezoeken, gesprekken, tentoonstellingen en lectuur de ontwikkeling tijdens de periode 1905-1925 grondiger bestudeerde, zal hij ongetwijfeld getroffen zijn door de complexiteit, de tegenstrijdigheden in de verklaringen, de onnauwkeurigheden van de getuigenissen, de onzekere dateringen, de onvolledigheid in de vermeldingen. Het kluwen ontwarren, het verstrengelde netwerk van bijna gelijktijdige en elkaar beïnvloedende gebeurtenissen uit de meest onthutsende periode in de geschiedenis van de westerse kunst zo goed als mogelijk in beeld brengen, zou de taak worden van de Antwerpenaar die zich nu elke dag meer Parijzenaar voelde en, zeker ook door de aard van zijn studie, wereldburger.

Hoe boeiend Parijs ook was, Seuphor kon niet weerstaan aan de onrust van zijn zwerversnatuur, verbleef van juni tot september in Bretagne en op het einde van het jaar in Menton, waar hij in contact kwam met Georges Vantongerloo wiens werk en theorieën hij grondig leerde kennen. Tijdens de eerste helft van 1926 reisde hij in Italië, sloot er vriendschap met de futuristen en bestudeerde hun werk en de vele manifesten. Terug in Parijs, na een omweg via Boedapest en Praag, ontstond een nauwe vriendschap met de beeldhouwer-dichter Jean Arp en zijn vrouw, de kunstenaar Sophie Täuber.

In 1927 werkte hij nauw samen met de schrijver Paul Dermée. Dat resulteerde in de uitgave van de 'Documents internationaux de l'Esprit Nouveau'. Het enige verschenen nummer zou een oplage van 3.000 exemplaren gekregen hebben. Samen organiseerden zij ook in de Sacre du Printemps elf kunstavonden waarop zowel de literatuur, de muziek als de beeldende kunsten aandacht kregen.

Maar bij Seuphor stak weer de reislust op. Ditmaal wou hij Spanje leren kennen. Hij vertrok in oktober.

Greco

Het gebeurde in het Prado. Tussen het werk van zijn tijdgenoten sprak dit van El Greco (1541-1614) hem zo sterk aan, dat Seuphor besloot Spanje niet te verlaten zonder de belangrijkste werken van de schilder

te hebben gezien in de musea van Toledo en Sevilla. Een halve eeuw later omschreef hij in zijn levensverhaal de ongewoon heftige ervaring: 'Ik had een echte coup de foudre gekregen tijdens mijn bezoek aan het Prado en van dit ogenblik af gingen de schilderijen van de Kretenser me niet meer uit het hoofd. Zij hadden mij zelfs een notitieboekje vol gedichteerd'. (Seuphor, Mercatorfonds, blz. 316) In 1928 gebruikte hij die notities voor het schrijven van het boek 'Domenico Theotocopuli dit El Greco'.

Met de futuristen deelde Seuphor de geestdrift voor de eigen tijd, voor zijn dynamiek en revolutionair elan, voor de snelheid en de schoonheid van de racewagens. Hun vernietigingsplannen voor de musea en de bibliotheken echter riepen zijn verzet op. Ware kunst was van alle tijden, bestemd voor alle mensen. Zij drukte iets wezenlijks uit, bezat onvervangbare waarde. Om modern te zijn, was het niet noodzakelijk het waardevolle uit het verleden te vernietigen.

Zijn reactie op El Greco's werk toont ons een persoonlijkheid die geloof schenkt aan de impuls, de intuïtie, en niet bereid is een pad vooraf uit te stippelen en dan onbewogen te volgen. Leven betekent een niet voorgeschreven voortgang, het zoeken en het beleven van onzekerheid, het aandurven van avontuur.

Kunst maken, echte en dus waardevolle kunst maken eist de ontdekking van het eigen zelf. Ook dit is onzekerheid en avontuur. El Greco's werk is er een overtuigend voorbeeld van. Hij ging door perioden van imitaties, overwon de invloeden, veroverde de persoonlijke uitdrukkingwijze, de eigen stijl. Tot stijl komt slechts hij die diep in zichzelf is doorgedrongen, die door de zelfontdekking de eigen mogelijkheid bereikt. 'Het is inderdaad bij Greco dat voor de eerste maal *worden* eenvoudig betekent het bewustzijn bereiken van dat wat men *is*' (blz. 116).

In El Greco's werk zag Seuphor voor alles de uitdrukking van een eigen karakter, van authenticiteit, de overtuigende verbinding van een strenge compositie met de mystiek, van de magie van krachten die door een bewuste wil tot eenheid waren gebracht. Om deze redenen kon hij op bladzijde 146 verklaren: 'Greco, de man waarvan ik hou'.

De schilderkunst in Vlaams België

In de periode dat Seuphor in 1929 met zijn vriend Torrès-Garcia plannen maakte voor de promotie van de eigentijdse kunst – we verwijzen naar het volgende hoofdstukje 'Cercle et Carré' – stelde de uitgever Emil Szitya hem voor een boek te schrijven over de nieuwe kunst in Vlaams België. Seuphor aanvaardde de opdracht en besloot de zomer in Vlaanderen door te brengen. In juli bracht hij een bezoek aan de ateliers van de schilders met naam, maakte notities en verzamelde foto's. Ontgoocheld stelde hij vast dat sedert zijn vertrek in maart 1925 de abstracte kunst op sterven na dood was en dat het toen zo dynamische Antwerpen alle levendigheid had verloren. De triomf van het expressionisme was onmiskenbaar en had de abstracte kunst verdrongen en teruggebracht tot een randverschijnsel.

Was de abstracte kunst onvereenigbaar met het Vlaamse temperament? Seuphor kwam tot die conclusie en verklaarde de onbekwaamheid van de Vlamingen tot het scheppen van abstract werk door de nauwe band tussen de volksaard en de kunstexpressie. De Vlaamse kunstenaars leven nog in direct contact met de natuur, het rurale bestaan, het werk op het veld, de landelijke mens. Die eenheid van land en volk, natuur en kunst ziet de auteur duidelijk in het werk van Permeke, Gust De Smet, Van den Berghe, De Troyer, Tytgat, Floris Jespers, Servaes, Saverys, Masereel, De Saedeleer, Van Straeten.

Seuphor analyseert en evalueert hun werk en dat van een aantal anderen en komt voor enkelen tot vrij positieve besluiten. Sommigen echter moeten het zwaar ontgelden, de surrealist Magritte en Mambour, vooral de vroegere vriend Jozef Peeters die het schilderen volledig heeft opgegeven. In het deel over de Antwerpse situatie ontkomt men niet aan de indruk, dat de auteur de ergernissen uit zijn jonge jaren niet heeft overwonnen en zich nu ontleedt. Zo haalt hij onredelijk zwaar uit naar Paul Joostens, voor wiens werken, waarin nu gotiek, mystiek en erotiek op een dubbelzinnige wijze waren gecombineerd, hij zeker geen waardering kon opbrengen. Die scherpte in de beoordeling wordt in het boek slechts geëvenaard door een bitsige passage over Paul van Ostaijen.

Behalve de meer algemene stelling dat de Vlamingen niet in staat zijn tot het maken van abstracte kunst, zullen het ongetwijfeld die bijtende commentaren op Peeters, Joostens en Van Ostaijen zijn geweest die Seuphor in de jaren zeventig deden schrijven: 'Dat boek bezorgt me zenuwpijn, zodra ik het open. De vreugde die ik toen bij het schrijven

kende, is tot een stekende verteringspijn geworden, een neiging tot braken. Het is normaal en juist dat het boek mij vijanden heeft gemaakt in België, het verdient geen ander onthaal.' (Seuphor, Mercatorfonds, blz. 320)

'Un nouveau de la peinture en Belgique flamande' verscheen pas in 1932. Als object is het bijzonder origineel, daar het is samengesteld met variaties in het formaat van de bladzijden. De grootste bladen meten 22 x 21 cm en wisselen af met pagina's van 22 x 11,5 cm en met bladzijden van 17 x 11,5 cm. Van de laatste is onderaan een strook van 5 cm weggesneden. Seuphor maakte tevens zeven kleine tekeningen die in de tekst werden ingelast en waarop we in een andere bijdrage terugkomen.

Cercle et Carré

In 1929 leerde Seuphor de Uruguese schilder Joaquin Torrès-Garcia kennen. Er ontstond vriendschap met de kunstenaar die geboeid was door de construerende kunst en de abstractie en zich een grote theoretische

kennis eigen had gemaakt. Beiden hadden ook een afkeer gemeen voor het steeds meer veld winnende surrealisme.

Al enkele jaren had de abstracte kunst een zware strijd te voeren. Er was een terugval vast te stellen. Een aantal kunstenaars was, onder meer ten gevolge van het gebrek aan belangstelling van galeries en kopers, teruggekeerd naar de figuratie, anderen die hun artistieke visie trouw wilden blijven, kenden zwarte armoede.

De kunstcriticus en de Uruguese schilder besloten een groep op te richten met een dubbele bedoeling: de krachten van de voorstanders van de abstracte kunst te bundelen; een tegengewicht te bieden voor het succesrijke surrealisme. Weldra vormde zich een groep van een twintigtal kunstenaars. Na lange discussie stelde Seuphor voor de vereniging 'Cercle et Carré' te noemen. De naam roept talrijke verwijzingen op: naar de zintuiglijke wereld en naar de rationele wereld, naar de aarde en de hemel – zoals de oosterse godsdiensten ze symbolisch hadden voorgesteld –, naar de geometrie van de kromme en de geometrie van de rechte, naar het vrouwelijke element en naar het mannelijke element. Bij de keuze voor deze meetkundige grondfiguren had Seuphor ongetwijfeld ook gedacht

aan het werk van twee van zijn intiemste vrienden-kunstenaars die hij beschouwde als behorend tot de grootste vernieuwers van de eeuw: Jean Arp en Piet Mondrian. De cirkel refereerde aan de soepele vorm van de beeldhouwwerken van de eerste, het vierkant aan de strenge neoplasische composities van de tweede.

Ondertussen bleef het basisprogramma van de groep vast, omdat de leden zich niet unaniem konden of wilden uitspreken over de vraag of enkel en alleen de zuivere abstractie zou worden ondersteund. Een aantal aangeslotenen werkten immers met weliswaar sterk geabstraheerde, maar toch nog van de realiteit afgeleide of tot objecten terug te voeren vormen.

In het begin van 1930 betaalden tachtig leden de bijdrage, zodat besloten werd het eerste nummer van een tijdschrift uit te geven. De discussie over het standpunt laaide weer op: Vantongerloo pleitte voor de strenge geometrie, Torrès-Garcia kwam op voor een minder beperkte visie en een grotere vrijheid. Het vergde van Seuphor veel diplomatie, maar hij slaagde erin de twee polen tot een overeenstemming te brengen over de basisideeën. In het tijdschrift, zo vertelde hij, zou die kunst de aandacht krijgen waarin structuur en architectuur in de ruimste zin van die woorden sterk bepalende factoren waren.

In het openingsartikel 'Pour la défense d'une architecture' omschreef hoofdredacteur Seuphor het begrip architectuur als een basisbeginsel bij de opbouw van een kunstwerk. Na dit artikel, dat als het manifest van 'Cercle et Carré' kan worden beschouwd, volgden teksten en illustraties van o.m. Arp, Mondrian, Léger, Kandinsky, Pevsner, Schwitters, Torrès-Garcia, Russoio, Ozenfant en Vantongerloo.

De belangstelling die het tijdschrift kreeg, spoorde de initiatiefnemers aan een tentoonstelling te organiseren. Op 18 april 1930 had de opening plaats in Galerie 23. Honderddertig werken van vijftig kunstenaars werden geëxposeerd, o.m. van de zo-even genoemde medewerkers aan het tijdschrift. Als catalogus bij het ensemble, dat een ongevoelbaar hoog niveau haalde, verscheen het tweede nummer, geopend door een bijdrage van Mondrian 'L'art réaliste et l'art super-réaliste'.

Michel Seuphor,
Contre le surréalisme, 1927
[Privé-collectie]

Torrès-Garcia distantieerde zich weldra weer van de naar zijn mening te eenzijdige promotie van de constructivistische richting. De hoofdredacteur Seuphor zou zich, vond hij, tegen de afspraak in, meer en meer als een fervente verdediger van die strekking ontpoppen. Na het derde nummer dat handelde over de integratie van de artistieke disciplines stedenbouw, film en fotografie, werd de hoofdredacteur bij de voorbereiding van het vierde nummer ernstig ziek. Een pleuritis dwong hem rust te nemen en voor herstel vestigde hij zich in het stille Grasse.

Toen hij in mei 1931 naar Parijs terugkeerde, bleek 'Cercle et Carré' opgedoekt en op initiatief van Vantongerloo en Herbin vervangen door de op vele punten verwante groepering 'Abstraction-Création'. Om hun leden te werven hadden de oprichters buiten weten van Seuphor van de adressenlijst van 'Cercle et Carré' gebruik gemaakt. Met bitterheid stelde hij vast, dat de afwezigheid inderdaad ongelijk hebben en dat vrienden lang niet altijd vriendschappelijk handelen.

Bezinning in de Cévennes

Na zijn verblijf in Grasse en de ontgoochelende thuiskomst in Parijs had de Franse hoofdstad veel van haar aantrekkingskracht verloren. De ontmoeting met Suzanne Plasse en hun huwelijk op 19 april 1934 droegen daartoe bij, zodat het echtpaar besloot in Zuid-Frankrijk te gaan wonen. Hun keuze viel op een woning in het plaatsje Anduze ten noorden van Nîmes. Het werd voor de auteur een periode van bezinning, intense lectuur, medewerking aan bladen en tijdschriften. Hij tekende, schreef poëzie, essays en romans o.a. de geromanceerde sleutelroman 'Les évasions d'Olivier Trickmansholm' (1939).

Een aantal artikelen en essays handelt over politieke, filosofische, religieuze en levensbeschouwelijke problemen. Een diepe behoefte om zijn positie te bepalen, niet enkel ten overstaan van de kunstfenomenen, maar ook tegenover de gebeurtenissen in de wereld, kenmerkt die in de Cévennes doorgebrachte levensperiode. De analyse van dat gedachtegoed valt buiten het kader van deze studie over de kunsthistoricus en zou trouwens tot een uitvoerig essay uitgroeien.

Na de oorlog hernamen de contacten met de kunstenaars in Parijs – zij waren nooit volledig verbroken geweest – met een grotere intensiteit. Toen Seuphor van een ziekte herstellende was, kwam geheel onverwacht de vraag van Willem Sandberg, directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam, om een tekst te leveren voor de catalogus van een belangrijke Mondrian-expositie (1946).

Eerste nummer van
Cercle et Carré, maart 1930

De kunsthistoriograaf van de abstracte kunst

Overmand door herinneringen aan de vriend en kunstenaar die op 1 februari 1944 in New York was gestorven, schreef Seuphor zijn 'Réflexions et souvenirs'. Hij beleefde in gedachte opnieuw de eerste geestdriftige jaren in Parijs, toen hij de avant-gardistische kunst grondig leerde kennen en met vele pioniers vriendschap sloot. In 1946 voelde hij zich aldus weer sterk aangetrokken tot de kunsthistorische studie, daarin gestimuleerd

jamais de nous, soyons heureux de cette clarté nouvelle, qui nous permet enfin de mesurer le vrai et d'établir les plans d'une humanité future, solidement construite avec le concours des Lois dans la volonté de l'ordre et de la paix. — Quel vide se fait tout à coup devant la misère de Dieu si évidente. Quelle tristesse. Mais c'est dans cette solitude que prend naissance la conscience de l'Être. 8. Prenons la vie au sérieux. Non pas par un orgueil — très déplacé d'ailleurs — de vivre et de pouvoir penser, mais parce que nous pouvons concevoir la vie sur un plan plus large qui dépasse singulièrement celui de notre propre existence et de notre propre mort. S'il est certain que notre passé, même celui qui s'est à jamais effacé de notre mémoire, a fait de nous ce que nous sommes aujourd'hui et continue, occulte, à nous influencer dans tous nos actes. — Il est certain aussi, que nos efforts d'aujourd'hui contribuent, avec toutes les activités du passé, à faire l'humanité de demain et que notre œuvre, même quand son souvenir se perdra dans la nuit des temps, prendra part encore au développement spirituel de l'homme. 9. Ce que j'entends par conscience de l'Être. C'est la lente et régulière approche de notre vrai intime fondamental, c'est la connaissance qui pour définir minutieusement son essence, le soi immuable (le vrai humain) est la subtraction de notre vie et le reflet direct du vrai universel, qui est la subtraction de la nature. 10. Deux notions généralisées se partagent la nature tout entière : le beau et le vrai. Le beau, c'est la nature proprement dite telle qu'elle apparaît à nos sens ; le vrai, c'est la loi qui la régit, le principe. Il convient cependant d'ajouter que l'un peut être contenu dans l'autre, mais de façon assimilée, c'est-à-dire que le vrai contenu dans le beau devient une expression du beau et que le beau contenu dans le vrai devient une qualité du vrai. 11. Tout homme est pavélement attiré vers l'un et vers l'autre de ces deux notions du monde : d'un côté le principe, le volontaire, le vertical, de l'autre côté le naturel, le féminin, l'horizontal. Notre jugement est ainsi fait que deux pôles opposés l'impressionnent également. Le beau naturel nous prend gentiment par la main et nous emmène dans le sein de la matière, tandis que l'attraction du vrai nous met à la pensée et nous élève à l'abstraction. Le chemin du beau est celui de l'expansion, du vivre physique ; le chemin du vrai est celui de la structure et de l'évolution. 12. Vouloir réaliser directement le beau dans l'art ou dans la vie, apparaît donc comme indéfendable et d'ailleurs comme impossible. Le beau est vivant autour de nous et sur nous-mêmes, aimons-le, admirons-le, vivons avec lui en bonne entente. L'art est d'une autre évidence. Il ne peut sans s'avilir, et sans avilir le beau, établir une image de celui-ci. Il ne peut sans tricherie flagrante, c'est-à-dire sans se condamner soi-même, représenter la vie. Involontairement, le naturel, le subconscient. L'art sera vrai ou il ne sera pas. 13. Parenthèse : comment nous arrivons à la connaissance du vrai. Nous arrivons à la connaissance du vrai en observant la vie en nous et autour de nous dans ses aspects multiples. C'est en somme une reprise de l'expérience du réel, qui nous

door de nieuwe beweging die overal voelbaar werd en grote belangstelling toonde voor de kunst uit het eerste kwart van de eeuw en voor de kunstenaars die de omwenteling hadden op gang gebracht. De jonge generatie ontplooidde zich toen met ongewoon veel verve en dynamiek.

De Galerie Maeght deed in 1947 een beroep op Seuphor als organisator en auteur voor de promotie van de nieuwe, vooruitstrevende kunst die zij in Parijs wilde introduceren, zodat de schrijver besloot zich opnieuw in de Franse hoofdstad te vestigen. Eigenlijk was het zijn bedoeling door zijn aanwezigheid in het literaire centrum van Frankrijk zelf, de doorbraak te kennen als dichter en romancier.

Voorlopig echter moest het literaire werk wijken voor het kunsthistorische, want de directeur van de Galerie Maeght vroeg hem een boek te schrijven over de ontstaansperiode van de abstracte kunst. In 1949 uit-

gegeven, kreeg 'L'Art abstrait, ses origines, ses premiers maîtres' onmiddellijk grote aandacht én felle reacties. Seuphor werd door de enen beschouwd als de onbetwistbare autoriteit die de pionierstijd had meegemaakt en de hoofdfiguren gekend had, door de anderen geloofd om de objectiviteit waarmee hij de precieze gang van zaken had pogen te achterhalen, door enkele van de betrokkenen echter frontaal aangevallen en uitgescholden voor vervalsers, leugenaars en schoffen. Niet alleen als bevoorrechte getuige had Seuphor de ontstaansgeschiedenis van de abstracte kunst willen schrijven, maar ook als objectieve historicus vertekeningen, verkeerde voorstelling van feiten, biografische onnauwkeurigheden en al dan niet bewuste foutieve dateringen van kunstwerken gecorrigeerd. Dat het beeld of de rol van bepaalde kunstenaars in het ontstaansproces van de nieuwe kunst daardoor anders uitviel dan deze kunstenaars zelf hadden gedacht of de buitenwacht hadden voorgehouden, namen zij de auteur niet in dank af.

In de mate dat in de kunstbeschouwing objectiviteit mogelijk is, had Seuphor haar nagestreefd. In elk geval steunde zijn studie op de bronnen zelf – artikels, catalogi, deelnemerslijsten van de exposities, afbeeldingen – zodat hij aan elk van de betrokken kunstenaars de plaats gaf die hem toekwam.

Belangrijk en voor velen een volkomen verrassing was ook het ongewoon brede panorama dat Seuphor ontvouwde. Vele Fransen namen met verwondering kennis van de Europese betekenis van de beweging en het tijdschrift 'De Stijl', van de rol van het rayonisme en zijn belangrijkste beoefenaars, Larionov en Gontcharova, van het bestaan van het synchronisme, uitgewerkt door de Amerikaanse schilders Morgan Russell en Mac Donald-Wright. Uit het boek bleek duidelijk, dat tijdens de periode 1910-1930 op talrijke plaatsen in Europa de progressieve kunst werd beoefend, bevorderd en gepropageerd, dat niet enkel Frankrijk, maar ook Nederland, Duitsland, Zwitserland, Rusland en Italië essentiële elementen bijdroegen tot de artistieke omwenteling. Kubisme, futurisme, dadaïsme en de bewegingen in Rusland – rayonisme, suprematisme, constructivisme –

Seuphor tijdens zijn verblijf in de Cévennes
[Privé-collectie]

Der Blaue Reiter en Das Bauhaus in Duitsland kregen alle aandeel in uitstekende syntheses en verantwoorde, goed afgewogen delen.

Het boek van Seuphor kon op geen beter moment verschijnen: in 1949 kwam de abstracte kunst volop in de belangstelling, maakte heftige discussies los en zou het volgende decennium de kunstscène in hoge mate beheersen.

Na de publicatie door de Galerie Maeght maakte het boek grote opgang. Het werd door de auteur aangevuld, verbeterd en uitgebreid met gegevens over de abstracte kunst na de Tweede Wereldoorlog. In een aangepaste vorm verscheen het als 'Dictionnaire de la peinture abstraite' in 1957 bij Fernand Hazan, Parijs, en kwamen er vertalingen in het Engels, Duits en Spaans.

In 1962 publiceerde Flammarion een vrije parafrase van de eerste uitgave onder de oorspronkelijke titel. In een omvangrijke aanvulling kwamen de naoorlogse ontwikkelingen aan bod. Vertalingen in het Engels, Duits, Italiaans, Spaans en Nederlands (pocketuitgave Contact) maakten het standaardwerk toegankelijk voor de gehele westerse wereld en Zuid-Amerika.

Mondrian

Seuphor zag in Mondrian de kunstenaar par excellence, de scheppende mens, bij wie persoon en omgeving, idee en werk tot eenheid waren versmolten. Met heel bijzondere aandacht volgde Seuphor in Parijs Mondrians langzame en progressieve evolutie, de uitdieping van de principes van het neoplasticisme, de verdere doordringing in de mogelijkheden ervan. Bij de bespreking van het werk van vele kunstenaars hanteerde Seuphor de beoordelingscriteria die hij bij Mondrian in de hoogste graad had ontdekt: de echte kunst ontspringt aan de diepe drang tot reflectie, maat, discipline, aan een kalm en zeker geloof in de eigen bestemming en

taak, aan het streven van de volledige mens: de homo faber én de homo intellectualis, de scheppende mens die denkt én met de handen én met het hoofd.

Kort na de publicatie van 'L'Art abstrait, ses origines, ses premiers maîtres' kwam uit New York de verrassende vraag of hij een uitvoerige monografie over Mondrian zou schrijven. De auteur documenteerde zich zorgvuldig, reisde naar Nederland, naar New York, ten slotte naar Londen, waar de schilder van 21 september 1938 tot eind september 1940 woonde.

Terug in Parijs verwerkte de auteur tijdens de herfst van 1951 het vele materiaal tot een geheel dat de complete evolutie schetste, alle perioden grondig analyseerde en de geestelijke achtergronden en voedingsbodem van het mondriaanse scheppen belichtte. Teksten en foto's werden naar Alfred Barr gestuurd. Het antwoord dat Seuphor verwachtte, bleef maanden uit. Pas in de lente kwam de reactie: de tekst was niet slecht maar Barr vond hem 'een beetje te metafysisch'. Op voorstellen om een andere vorm aan het boek te geven en er ook teksten van Barr en van J.J. Sweeney aan toe te voegen, weigerde Seuphor in te gaan. Hans Richter slaagde erin de teksten, de kostbare documenten en het illustratiemateriaal aan de auteur terug te bezorgen.

Het boek bleef enkele jaren liggen tot Willi Baumeister het toevallig ter sprake bracht in de uitgeverij DuMont-Schauberg. De Keulse uitgeverij publiceerde het in 1956; kort daarop volgden Engelse en Franse edities. Ze hadden dadelijk een groot succes en brachten de erkenning voor de auteur als een van de eminentste kerkers van het oeuvre van Mondrian. In de literatuur over de Nederlandse schilder, die sedertdien bijzonder omvangrijk is geworden, blijft Seuphors monografie een standaardwerk.

Historiografie van de beeldhouwkunst

Na zijn ophefmakende boek over het ontstaan van de abstracte kunst werd Seuphor nauw betrokken bij het artistieke leven van het Parijse avant-gardisme. Voor talrijke kunstenaars schreef hij een tekst voor de uitnodiging of de catalogus van een expo-

sitie, terwijl steeds meer tijdschriften bijdragen van hem opnamen.

Vijftien jaar na de oorlog, toen de kunstontwikkeling sedert het wereldconflict duidelijk vorm had gekregen, was het ogenblik gekomen om een balans op te maken van zes decennia beeldhouwkunst. Het was de Zwitserse uitgeverij Editions du Griffon in Neuchâtel die het initiatief nam en Seuphor de opdracht gaf voor het boek 'La sculpture de ce siècle. Dictionnaire de la sculpture moderne'.

Met 'Arguments pour la sculpture' opent het boek met een bijzonder poëtische en indringende tekst. De auteur stelt, dat in de evolutie de schilderkunst vooropgaat en de sculptuur kalmer en rustiger, met meer klassieke accenten, de ontwikkeling volgt. De schilders zijn ontginners, de beeldhouwers constructeurs en bouwers. De sculptuur vergt meer bedachtzaamheid, overweging, is bijgevolg discreter, verstild, veeleer een uiting van tederheid en een sublimatie van de liefde.

Grondig gaat de auteur daarna in op de vormvernieuwingen tijdens de eerste drie decennia van de eeuw. Het hoofdstuk over Bourdelle, Lehmbruck en Modigliani bewijst dat hij, ondanks zijn pleidooien voor de niet-figuratie, ontvankelijk is gebleven voor de figuratieve kunst. Zijn uitstekende formuleringen vloeien rechtstreeks voort uit de Einfühlung, die aan het discours poëtische kwaliteit verleent.

Na de analyse van het werk van de pioniers schetst Seuphor de ontwikkeling in de diverse landen van Europa en Amerika en volgen boeiende hoofdstukken over de relatie tussen sculptuur en architectuur en over het reliëf.

Na de 23 hoofdstukken zijn 438 biografieën van beeldhouwers opgenomen. België is zeker niet over het hoofd gezien, want 26 landgenoten werden vermeld. Het boek, weldra ook verspreid in Duitse en Engelse vertaling, oefende grote invloed uit. Zo bewees het voor de samenstelling van de Biënnales in het Middelheimpark in Antwerpen, samen met de studies van Barr, Giedeon-Weicker en Read, uitstekende diensten.

De abstracte schilderkunst in Vlaanderen

Op 1 september 1961 organiseerde de kunstgroep Raaklijn in Brugge een lezing waarop Michel Seuphor sprak over 'La notion de l'architecture dans la peinture contemporaine'. Van de aanwezigheid van de auteur in België maakte Luc Peire gebruik om hem in

Michel Seuphor,
Portret van Jean Arp, 1950

contact te brengen met de kunstliefhebber, mecenas en bankier Maurits Naessens. De gesprekken leidden tot een akkoord in verband met de publicatie van een belangrijk boek over 'De abstracte schilderkunst in Vlaanderen'. De uitgeverij Arcade zou het boek publiceren, Seuphor de overzichtelijke synthetische studie schrijven, terwijl drie medewerkers, nl. Maurits Bilcke, Léon-Louis Sosset en Jan Walravens, in een omvangrijk deel biografieën en commentaren zouden bijdragen.

Overeengekomen werd dat elke auteur vrij zou zijn in zijn kritische benadering en evaluatie van de besproken kunstenaars. Dat bepaalde afwijkende beoordelingen, zelfs contradicties zouden opduiken, lag voor de hand en was inherent aan de evaluatie van de eigentijdse kunstontwikkeling, van, met de formulering van Seuphor, de 'geboren wordende kunst'.

Dertig jaar na zijn tocht doorheen het land om de ateliers te bezoeken en het materiaal te verzamelen voor het schrijven van 'Un renouveau de la peinture en Belgique flamande', hernam Seuphor een dergelijke reis, zij het met een geheel andere instelling. In 1929 had hij na ontgoochelende ervaringen vastgesteld, dat de aard van de Vlamingen zich niet leende voor de abstracte kunstbeoefening, nu merkte hij op, dat talrijke kunstenaars op een ernstige, doorgedreven en consequente manier de voorstellingloze kunst beoefenden.

Voor de jaren twintig vermeldt

Seuphor in de nieuwe studie als belangrijk de werken van Peeters, Servranckx, Lacasse, Joostens en Marthe Donas, voor de periode na de Tweede Wereldoorlog de creativiteit van Delahaut, Bertrand, Lismonde, Mortier, Peire, Bonnet, Burssens, Mara en Van Severen. In het bijna 200 bladzijden tellende tweede deel 'Biografieën en Kommentaren' vervolledigen de drie medewerkende critici het panorama, geven nuttige aanvullingen en uitdiepingen. Op die manier hebben zij een aantal lacunes en onevenwichten die Seuphors overzicht kenmerken, ondervangen.

Le style et le cri

Onder de titel 'Le style et le cri' heeft Seuphor in 1965 veertien essays gepubliceerd. Ze handelen over de avant-gardistische bewegingen, belangrijke figuren en – de laatste studie – over de oppositie stijl-kreet, de tweepoligheid in de kunst die de auteur al in vroegere teksten heeft geponeerd en nu in bijzonder fraai proza grondig uitwerkt.

Aan de hand van het boek kan de kunstfilosofie van Seuphor worden afgeleid. Wat een kunstenaar werkelijk is en tot uitdrukking wil brengen, draagt hij in zich. Die eigenheid is niet dichtbij, eerder ver verwijderd en zij dient dus verworven, veroverd en verdiend. Slechts in en door bestendige arbeid, doorgedreven onderzoek, geleidelijke doordringing tot het zelf slaagt de kunstenaar, d.w.z. komt hij tot de kunstvorm die de juiste is, de goede, en die, precies omdat zij aan het oorspronkelijke ontspringt, de vastheid, de eenvoud, de overtuigingskracht, de trefzekerheid, de vanzelfsprekendheid en de onverwisselbaarheid bezit die eigen is aan het grote kunstwerk.

De begrippen structuur, constructie, architectuur en stijl worden in zijn beschouwingen steeds nauwkeuriger geanalyseerd. 'Construeren is een onontworfelbare functie van de diepe natuur van de mens', synthetiseert hij op bladzijde 202. De constructie en de stijl mogen echter niet leiden tot het smoren van de kreet en de emotie. Integendeel, kunst is een verbinding, een verzoening van die opposities. 'De kreet bevrucht de stijl, de stijl geeft duur aan de kreet' (blz. 265). De kreet leeft nog in de stijl maar is er licht geworden. De kreet streeft in haar diepste wezen naar stijl; de stijl streeft in haar diepste wezen naar kreet. Het is op hun punt van ontmoeting dat de dimensie verandert en dat de kunst ontstaat.

Het hoofdstuk 'Le style et le cri. Trente et une réflexions sur un thème' vormt een hoogtepunt in de schrijfkunst van Michel Seuphor, kunsthistoricus en kunsthistoriograaf, maar in deze schitterende bladzijden in niet mindere mate humanist, denker en dichter.

Michel Seuphor, Alice Nahon & Eddy du Perron

Manu van der Aa

Toen Michel Seuphor nog gewoon Naand heette voor zijn vrienden en een overtuigd flamingant was die Nederlands sprak en schreef, pakweg begin van de vrolijke jaren twintig, kwam hij in Antwerpen in contact met enkele illustere figuren van de Nederlandse literatuur. Natuurlijk worden deze contacten overschaduwd door zijn grote vriendschap, later, met de wereldvermaarde Piet Mondriaan. Toch loont het de moeite om aan deze eerder slechts zijdelings behandelde episode uit Seuphors leven, wat meer aandacht te besteden. Naast uiteraard Seuphor, spelen Alice Nahon en Eddy du Perron de hoofdrollen in dit verhaal, Geert Pijnenburg en Joris Vriamont zijn de figuranten.

Alice Nahon

Fernand Berckelaers begon zijn schrijverscarrière begin 1919 kort nadat hij het bij de jezuïeten van het Onze-Lieve-Vrouwecollege van Antwerpen voor bekeken had gehouden. Volgens zijn geromantiseerde relaas in *Les évasions d'Olivier Trickmansholm* (1939) lag een vechtpartij met een adellijke, uiteraard franskiljonse medeleerling, ten grondslag aan deze beslissing. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat Berckelaers het als tijdschriftenman aanvankelijk ook over de Vlaamsgezinde boeg gooide, eerst met *De Klauwaert*, daarna met *Roeland*. Van het eerste blad verschenen vijf nummers, van het andere niet meer dan twee. Ironisch genoeg is het aan deze flamingantische avontuurtjes te danken dat Berckelaers – inmiddels aan de wereld verschenen als Seuphor – eerst in avant-gardekringen en later in Parijs zou belanden. Aan *Roeland*, dat in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* ronduit 'activistisch' wordt genoemd, werkte namelijk ook Geert Pijnenburg mee, de man met wie hij *Het Overzicht* zou oprichten.

Geert Pijnenburg kende dan weer

Alice Nahon. Deze toen amper twintigjarige dichteres had in 1917 gedebuteerd in *Vlaamsch Leven*, een ander door het activisme geïnspireerd tijdschrift waaraan onder meer Paul van Ostaijen bijdragen leverde. Korte tijd daarvoor had Pijnenburg haar bij toeval ontmoet in een studentenpension. Het klikte meteen tussen hen en dat zou zo blijven tot aan Nahons voortijdige overlijden in 1933. Het mag dan ook niet verwonderen dat toen Berckelaers met Pijnenburg in 1921 *Het Overzicht* oprichtte, Alice Nahon al in het eerste nummer haar later populair geworden gedicht 'Miserie mensen' mocht publiceren. In het dubbelnummer van augustus 1921 verscheen voorts het gedichtje 'Verlangen' en in december van hetzelfde jaar (in nr. 9-10) besprak Berckelaers haar nieuwe bundel *Op zachte Vooizekens*, niet onverdeeld positief maar toch. Zelfs in 1924, Berckelaers is dan bekeerd tot de avant-garde, gebruikte hij haar nog als referentiepunt wanneer hij uithaalt naar 't *Fonteinje*: 'Die langharige heertjes [...] hun mooie verzekens, die tot nog toe nooit het gehalte van Alice Nahon genaakte [...]'. De reden voor al deze welwillendheid jegens Nahon en de gebetenheid op 't *Fonteinje*, lag vermoedelijk niet alleen op artistiek vlak.

Het staat immers zo goed als vast dat er iets moois was beginnen bloeien tussen Fernand Berckelaers en Alice Nahon, nadat hun beider vriend Geert Pijnenburg hen aan elkaar had voorgesteld. Vermoedelijk dateert de eerste kennismaking van begin 1921. In zijn eerder genoemde autobiografische roman *Les évasions d'Olivier Trickmansholm* beschrijft Seuphor die eerste ontmoeting als volgt: 'Un matin, le café Tijn [Hulstkamp] reçut une visite de marque. Martha Hovenen [Alice Nahon], enfin rentrée de Hollande, venait faire la connaissance de *Graal* [Het overzicht] et son directeur. Mais Trickmansholm était absent'. Wanneer zijn vrienden hem vertellen over dit merkwaardige bezoek, reageert

Trickmansholm laconiek: 'M'intéresse pas. J'ai autre chose à faire'. Gelukkig komt ze terug want 'c'était une superbe fille blonde de vingt-quatre ans. riieuse et simple. Trickmansholm fut fort étonné – même ému – de la trouver si sympathique. [...] La poétesse demanda des explications sur la critique que *Graal* avait donnée d'un de ses recueils. C'avait été mi-élogieux, mi-railleur, et il y avait eu aussi des mots qui se pouvaient entendre en plusieurs sens. Mais Martha Hovenen était de nature trop enrouée pour ne pas se mettre à rire quand Trickmansholm se trouvait embarrassé, et tout se termina sur un accord en la majeure. Ils se revirent évidemment, sortirent ensemble, devinrent inséparables'.

Het lijkt or waarschijnlijk dat het toen al tot een heuse verhouding kwam. Op de eerste plaats omdat Nahon tot eind 1922 een tumultueuze maar hartstochtelijke relatie met Paul Pée onderhield. Bovendien was ze in die periode sowieso in haar vrijheid beperkt, doordat ze wegens haar vermeende tuberculose in een sanatorium in Tessenderlo verbleef. Eric Defoort stelt in zijn biografie van Paul Pée weliswaar dat Alice het tehuis kon verlaten als ze dat wenste, dat ze dat ook geregeld deed en al dus zelfs gelijktijdig met Pée en Berckelaers kon verkeren. Ik geloof echter niet dat de nonner in die tijd zó coulant waren. Dat blijkt trouwens uit een brief aan haar ouders waarin Nahon zich over haar situatie beklagt. Ze vertelt hoe jammer ze het vond dat ze een Meulenaars-avond om half negen diende te verlaten om op tijd terug in haar 'kluis' te zijn en vervolgt: 'Ik heb daarna in mijn kot zitten sakkieren en bleten omdat ik 24 jaar oud en nog niet vrij ben en nooit vrij zal zijn'. Van uitgaan in Antwerpen zal er dus slechts mondjesmaat sprake zijn geweest. De dagen dat ze wel weg mocht, zat ze, voor zover valt na te gaan, ofwel thuis ofwel bij Paul Pée. Het mag al een klein wonder heten dat ze erin slaagde met hem een soort van relatie te onderhouden.

Volgens Luc e Nahon, de jongste zus van Alice, kwam Berckelaers in 1921 al wel bij de familie Nahon aan huis. Hij werd door Alice voorgesteld als haar beste vriend, of 'den bruur'. Hoewel er ten huize Nahon geen

Bovenste rij, van links naar rechts: Marc Tralbaut, Fernand Berckelaers, Jan De Rover, onbekende. Tweede rij, van links naar rechts: Leo Steinen, Alice Nahon, Mevr. Stuyts-Lambeaux, Herman Engels en Sylvia De Ridder. Onderste rij, van links naar rechts: Geert Pijnenburg, Flora de Lannoy, Magda Stuyts. Bron: Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, Antwerpen

gebrek was aan broers en zussen (respectievelijk 5 en 4) bedacht Alice meerdere van haar vrienden met familiale koosnaampjes. Zo doet ze in een brief aan 'zusje' Matje Theunissen (de latere vrouw van Gerard Walschap) 'Groetekes aan bruurke Wieërs'. Ook de Limburgse dichter Jef Leynen schreef ze wel eens aan met 'Dag Bruur'. De oudere Emmanuel de Bom noemde ze dan weer 'heer lieve nonkeltje'.

In een interview met Staf Aertzen bevestigde Berckelaers in 1992 dat hij Nahon twee of drie keer opzocht in Tessenderlo. Een keer reed hij alleen met de fiets en logeerde in een hotelletje recht tegenover het klooster.

Een andere keer reisde hij samen met de kunstenaar Victor Delhez en een jeugdvriend: 'We kwamen met de trein tot in Diest en vandaar ging het te voet naar Tessenderlo. Onderweg gingen we in een bosje zitten om te eten. We openden enkele blikjes sardines en hingen de lege blikjes aan een tak. Ik had een pistool bij me en we hebben op die blikjes geschoten om ons te oefenen. In het klooster zochten we Alice op in haar kamer, een heel grote en lichte kamer. Victor Delhez speelde met mijn pistool. Plotseling ging er een schot af. Niemand wist dat er nog een kogel in de loop zat. Iedereen was verbijsterd. Enkele ogenblikken hing er een doodse stilte in de kamer. We vonden de inslag van de kogel in de muur. Met een draad en een meter hebben we de baan van de kogel nagemeten. Het bleek dat de kogel op één centimeter van mijn voorhoofd voorbij vloog'. Voor de tweede keer in een paar jaar tijd ontsnapte Berckelaers nipt aan de dood: in juli 1920 stond hij immers naast Herman van den Reeck toen die door een politiekogel dodelijk werd getroffen.

Begrijpelijkerwijs snakte Alice Nahon na vijf jaar sanatorium naar vrijheid. Nadat de Zwitserse specialist Elmiger had vastgesteld dat ze helemaal niet aan tuberculose leed, vertrok ze prompt op een maandenlange zwerftocht door Zwitserland (waar haar ziekte definitief als chronische bronchitis werd gediagnosticeerd), Italië, Frankrijk, Nederland en Luxemburg. Pas toen ze in juli 1923 terug in Antwerpen aankwam, moet Berckelaers kans tot toenadering hebben gekregen. Maar er waren kapers op de kust! Zo had Nahon tijdens haar verblijf in Frankrijk gecorrespondeerd met Joris Vriamont die zij overigens al van vroeger kende. Evenals Nahon had Vriamont gedebuteerd in *Vlaamsch leven* (onder het pseudoniem Frank Pardoën) maar sinds 1918 had hij niets meer gepubliceerd. Pas in juni 1923 zou het verhaal 'Sabat' in *'t Fonteintje* verschijnen. Vermoedelijk had hij Nahon geschreven om dit heuglijke nieuws aan te kondigen want op 12 mei 1923 antwoordt ze hem vanuit Roquefort: 'Dat gij nog werken zoudt wist ik wel, ge zijt een sterke, koppige kerel met frisse hersenen en een algemeen ontwikkeld verstand; ik weet, ik vertrouw dat gij iets leveren kunt'. Daarna gooit ze het over een heel andere boeg. Ze brengt hem eerst in herinnering hoe hij en zijn vrienden haar er destijds hebben 'doorgetrokken' en heeft het dan omstandig over haar onbeantwoorde gevoelens jegens hem, over 'het verlangen van uw vriendinneke te zijn'. Weliswaar duidt ze dat verlangen als een 'grote honger naar wat geestelijk voedsel', maar meteen daarna wijst ze erop hoe arm ze was, 'hoe arm naar ziel en lichaam, hoe arm aan vriendschap en

liefde'. Hoewel Nahon wist dat Vriamont een meisje had, bood ze hem met deze brief impliciet een tweede kans. Het is niet onmogelijk dat Berckelaers van deze toenaderingspoging afwist en haar daarom betrok in zijn kritiek op *'t Fonteintje*, waar hij het sowieso niet op begrepen had. Het lijkt mij duidelijk dat hij Nahon probeerde te annexeren door haar gedichten, op papier althans, wel serieus te nemen. Voorts wilde hij natuurlijk ook de Fonteiniers diep krenken door hun gedichten nog lager te taxeren dan de 'Gartenlaube-poëzie' (dixit Paul van Ostaijen) van Alice Nahon. Maar of hij in dat laatste geslaagd is, is zeer de vraag.

Ria van den Brandt merkte naar aanleiding van haar Nahononderzoek tegenover Herwig Leus ooit op: 'Wat je nooit uit het oog mag verliezen is dat Alice Nahon zich in alles wat ze deed als een echte verleidster gedroeg'. De bewaard gebleven correspondentie bevestigt dat in hoge mate want ook Jef Leynen kreeg in mei 1923 een brief van 'Liske' waarin ze hem toevertrouwt: 'Ge hebt wel nooit geweten wellicht, hoezeer ik uw echt vriendinneke was, hoezeer ik aan u verwant was, al heb ik een vrooliker uiterlijk dan gij, m'n goeie vriend'. Met hem zou ze pas in 1926 een passionele relatie hebben, eerst was Berckelaers aan de beurt. Seuphorbioograaf Michel Germain situeert de romance eind 1923, zonder een einddatum te noemen.

In *Les évasions d'Olivier Trickmansholm* handelde Seuphor de eigenlijke romance in één alinea af. Blijkbaar werd het hem na een maand allemaal te veel: 'me voilà bien avancé avec une femme sur le bras. Tout mon travail en pannel'. Hij had het ook niet kunnen laten de draak te steken met haar oppervlakkige gedichtjes en op een dag wanneer hij zit te werken aan 'le meilleur article qu'il eût jamais écrit' zet hij haar van zijn kamer. Ze maakt een scène: 'Elle frappa, frappa très fort, cria, pleura, mit tout le café en émoi...'. De relatie lijkt ten einde, doch wanneer Olivier Trickmansholm wat later verneemt, dat Martha Hovenen in Brussel in het gezelschap vertoef van een Franse schrijver, klimt hij in razende jaloezie op zijn fiets en rijdt naar Brussel. Hij verhaalt verder in echte slapstick-stijl hoe hij van zijn sokken wordt

gereden, helemaal onder de modder met zijn fiets op de schouder verloren loopt in de hoofdstad om ten slotte in het hotel van Léon Tramille, de Franse schrijver, te belanden.

Eddy du Perron

Het kan bijna niet anders dan dat de Nederlandse schrijver met de Franse naam, Eddy du Perron, model heeft gestaan voor deze Léon Tramille. Du Perron was een rijkeluiszoon die in 1921 met zijn familie uit Nederlands-Indië naar Brussel was komen wonen. Aanvankelijk was hij gefascineerd door de Franse bohème à la Steinlen en Murger, maar nadat hij eerst drie weken en daarna een paar kortere perioden in Montmartre had doorgebracht, was hij tot de moderne kunst 'bekeerd'. Terug in Antwerpen kwam hij begin 1924 via via bij Fernand Berckelaers terecht. Dat Du Perron het later heel goed met Paul van Ostaijen zou kunnen vinden, impliceert haast dat de relatie met Berckelaers heel wat moeizamer verliep. In *Cahiers van een lezer*, een reeks boekjes die de auteur slechts in 30 exemplaren voor enkele vrienden liet drukken, schreef Du Perron in 1929: 'Fernand Berckelaers, een Antwerpenaar die af en toe naar Parijs ging zoals de directeur van een modemagazijn dat doet, om de nieuwste snuffjes af te kijken, en die reminiscenties van Cendrars en iedereen op papier bracht onder de naam Seuphor (en or). Onwetender "modernist" en groter windbuil heb ik nooit ontmoet. [...] Hij was verwoed jaloers op Paul van Ostaijen [...] omdat iedereen in Antwerpen wist wie P.v.O. was, terwijl alleen zijn goede vrienden wisten dat "de Naant" ook zulke verzen schreef. Ik heb hem toch even au sérieux genomen!'

In Du Perrons ontwerp voor het nooit geschreven stuk 'Herinneringen aan "modern" Vlaanderen' kunnen we volgen hoe een en ander verlopen is. Tegen het eind van 1922 schreef Du Perron, in Montmartre besmet door het avant-gardevirus, zelf het mo-

Eddy du Perron en Alice Nahon,
juli 1924
[Privé-collectie]

derne verhaal *Het roerend bezit*. Na een jaar van twijfels, bijwerken en peuteren, begon hij aan publiceren te denken. Alleen: hij kende niemand. In Brussel was de literaire scène vrijwel uitsluitend Franstalig en men stuurde hem naar de Nederlandsche boekhandel op de Sint-Jacobsmarkt in Antwerpen. Die werd toen geleid door Gerard Nahon, de vader van Alice. De wereld is klein. Een bediende verwees Du Perron ten slotte naar de mannen van *Het Overzicht*, Jozef Peeters en Fernand Berckelaers. Van Peeters kreeg hij alle tot dan toe verschenen nummers van *Het Overzicht* mee: Du Perron was overrompeld en schreef haastig een paar modernistische gedichten. Een ervan, 'Restjes van den dag', verscheen onder het pseudoniem Duco Perkens in april 1924 in *Het Overzicht*.

Maar Du Perron wilde vooral *Het roerend bezit* gepubliceerd krijgen. Berckelaers geloofde echter niet in de kwaliteiten van de miniroman. Ook tegen de figuratieve illustraties van Du Perrons Zwitserse vriend Oscar Duboux maakte hij bezwaar. Jozef Peeters daarentegen vond de tekst uitstekend. Waarschijnlijk lag de discussie over het al dan niet publiceren van *Het roerend bezit* mee aan de basis van de breuk tussen Peeters en Berckelaers die begin 1925 tot het einde van *Het Overzicht* zou leiden.

Het boekje verscheen in mei 1924 in vijfhonderd exemplaren toch als uitgave van uitgeverij Het Overzicht. Dat het werd gedrukt bij Du Perrons eigen Brusselse drukker Alphonse Breuer en niet bij Kockelbergh uit Sint-Niklaas, de drukker van *Het Overzicht*, lijkt erop te wijzen dat Du Perron zelf de productie begeleidde en, gefortuneerd als hij was, betaalde. De uitvoering van *Het roerend bezit* is dan ook een stuk luxueuzer dan het twee maanden later bij Het Overzicht verschenen *Carnet Bric-à-Brac* van Michel Seuphor. Berckelaers moet de publicatie van *Het roerend bezit* later wel als een ernstige smet op het blazoen van Het Overzicht ervaren hebben. Hij heeft er in ieder geval alles aan gedaan om het uit de geschiedenis van Het Overzicht te schrappen. In maart 1925, kort voor zijn definitieve vertrek naar Frankrijk verborg hij, zo schreef Peeters aan Carel Wil-link, de inboedel van het tijdschrift en had hij 'ook de rest van "Het roerend bezit" van Per-

Titelpagina *Het Roerend Bezit*
[Privé-collectie]

kens totaal zoek gespeeld. IJverzucht'. Later, in een gesprek met Du Perronbiograaf Kees Snoek, stelde Berckelaers zelfs dat *Het roerend bezit* buiten zijn weten door Het Overzicht was uitgegeven. Het tegendeel kan makkelijk bewezen worden: in het laatste nummer van *Het Overzicht*, het zogenaamde Cabaretnummer, werd nummers reclame gemaakt voor alle uitgaven van de uitgeverij, te weten: drie bundels van Seuphor, één van Peeters én *Het roerend bezit* van D. Perkens. Verder verschenen in de loop van 1924 minstens twee stukken waarin *Carnet Bric-à-Brac* en *Het roerend bezit* tezamen als uitgaven van Het Overzicht werden besproken: Lode Monteyne deed dat in *De Vlaamsche Gids* en Emmanuel de Bom in *De Volksgazet*. Het is waarschijnlijk overbodig te vermelden dat geen van beide heren enig enthousiasme kon opbrengen voor deze publicaties.

Uit de eerder aangehaalde 'Herinneringen aan "modern" Vlaanderen' kunnen we opmaken dat de publicatie van *Het roerend bezit* heel wat voeten in de aarde heeft gehad. Du Perron had blijbaarder een heel 'Verhaal over *R[oevend] B[ezit]*' waarvan de proeven niet waren gekomen'. We kunnen slechts gissen wat er gebeurd is maar het lijkt te wijzen op een sabotagepoging van Berckelaers. Wat verder luidt het dan 'Seuphor kwam met twee meisjes en proeven v. *R.B.* Ik spreek geen woord met de meisjes maar geef ze frambozenstroop (groseille)'. Deze situatieschets doet wat denken aan de passage in *Les évasions d'Olivier Trankmansholm* waarin Seuphor het bezoek bij Léon Tramille beschrijft. Martha Hovenen (alias Alice Nahon) komt terug van boodschappen doen en op de

kamer van Tramille 'elle retrouva les deux ri-vaux attablés comme d'excellents amis, l'un sirotant un "gueuze", l'autre faisant grand honneur à un dîner froid que Tramille avait faire monter. Olivier, trop occupé à satisfaire son appétit, fit à peine attention à la jeune femme – il s'était expliqué avec Tramille'. In beide gevallen hadden de protagonisten iets uit te klaren, er werd gedronken (en bij gueuze hoort groseille!) en het vrouwelijk gezelschap werd genegeerd. In Du Perrons vermoedelijk vrij accurate herinnering aan deze ontmoeting draaide het gesprek om de uitgave van zijn boek, terwijl Berckelaers in zijn geromantiseerde autobiografie de nadruk wilde leggen op de liefdesperikelen.

Het is niettemin juist dat Alice Nahon in de tweede helft van 1924 enkele maanden bij de familie Du Perron in Brussel verbleef, officieel als gezelschapsdame van mevrouw Du Perron. Waarschijnlijk had Berckelaers Du Perron al eerder met de Antwerpse dichteres in contact gebracht, al zou het ook kunnen dat zij door haar talrijke Nederlandse vrienden bij de Du Perrons geïntroduceerd werd. In ieder geval hoefde Berckelaers Eddy du Perron niet als liefdesrivaal te bejegenen want er is nooit wat tussen hem en Alice Nahon geweest, al hadden moeder Du Perron en Alice zelf dat liever anders gezien.

Naar Parijs

Seuphor beschrijft in *Les évasions d'Olivier Trickmansholm* hoe de relatie tussen Martha en Olivier na het Brusselse avontuur langzaam uitdoofde. Martha vertrekt naar Nederland en Olivier, die toch wat aangeslagen is, knoopt een relatie aan met ene Joke, een eenvoudig meisje dat als keukenhulpje werkt in een groot hotel. Zowel Berckelaers als Nahon reisden nogal wat af in die tijd, wat hun relatie in ieder geval moet bemoeilijkt hebben. Uit wat volgt, zal echter blijken dat er geen sprake kan geweest zijn van een echte breuk.

In maart 1925 vertrok Fernand Berckelaers plots definitief naar Parijs. In *Les évasions d'Olivier Trickmansholm* wordt een vechtpartij met een paar dokwerkers de druppel genoemd die de emmer voor Olivier deed overlopen. In de realiteit zat Berckelaers begin 1925 in Antwerpen inderdaad op een

Brief van Alice Nahon aan Fernand Berckelaers, 12 mei 1925

Fernant

natuurlijk heb ik gedacht dat Parijs u zóó in beslag zou nemen dat 'n brief van mij, zoniet overbodig, dan toch maar hoogstens geduld zou worden door uwe zeer moderne hoogheid.

Uwe kaart spreekt van 'verschrikkelijk eenzaam!' En de vrienden van vroeger? En Blachon¹?

Ik kan er niet goed aanuit et ainsi... je me paye un petit bout de temps le luxe de m'imaginer... dat gij aan Alice even gedacht hebt. Ne fut ce que par dépit.

Uwe korte adresveranderingen deden mij eerder vele andere dingen gelooven, onder andere dat ge wellicht te benomen waart om er een woordje voor mij bij te zetten.

En ge weet dat ik nu alles aanvaard zoóals het komt en daarom vond ik het goed.

Ik wou u wel dikwijls iets schrijven maar weet wel, en ik zeg dit niet als klacht, dat gij u voelt als geen affaire hebbende met mijn innerlijk leven maar mij zoo nu en dan wel eens goed verdragen kunt zonder mij daarom vertedragen...

Dat deed mij al zoo dikwijls pijn dat moeten doorgaan bij u als een passe-temps die men in alle vrouwen vindt. Ik heb zoo lang m'n best gedaan om niet uit mezelve uw vijand te moeten worden en ik noem het een stil meesterstuk van mijn leventje dat ik het zélf niet gewillen heb en dat het gelukt is.

Denk nu niet dat ik mij iets inbeeld: over 'trouwen' en 'verloven' en 'vrijen' is mijn vriendschap hoog uitgewassen maar nu ze zoover is, is ze des te geweldig geworden.

Ik noem het niet 'liefde' omdat de liefde die zich tusschen ons voordoet een gevolg is van begrijpen en niet een begin daarvan.

Ik wou zoo geren weten hoe Fernant zelf erover denkt en of ik nooit eens in een eenvoudig schrijven iets voor mij zal vinden dat hij me uit z'n eigen voelen meedelen wil.

Ik wou dat ik even bij u kon zijn en romantiek kon zijn! ik wou dat als gij de deur opendoet vóór u ziet staan het 'lieveke' van de vanderkeilenstraat² met het kleedje van de Indische sjaal. En ik wou dat gij ook nog even worden zou: de jongen die mij schrijft dat ik zijn 'vrouwke' ben.

Hoe gek, zult gij zeggen. En ik ook, ik zeg 'hoe gek' en toch kan ik er vandaag naar hunkerern.

Alle herinnering met u in verband weegt me soms nog zoo zwaar Fernant. Hoe komt dat toch?

Ik wil toch anders. Waarom staat het mij als 'n groote zuivere waarheid tusschen deze ontzaggelijke bogen van mijn 'moedig-zijn' en 'vergeten-zijn' en 'modern-voelen'?

Wordt dat nooit in u meer wakker Fernant? en vindt gij dat voorbij absoluut belachelijk?

Och, ik kan er ook mee spotten zoowel als gij, maar spot is al zoo 'n goedkoop artikel, misschien goedkoper dan ons vroeger romantiek-zijn.

Als gij me zegt dat ge u eenzaam voelt dan wou ik zoo graag iets weten van uw ziel die voor mij in ernstige dingen altijd maar was als een sfinx en in alledaagsche dingen als een spotvogel.

Ik weet: uw eenzaam-zijn is niet als het mijne, ik weet wel hoe ik dat opnemen moet: morgen kan een interessante vriend opdagen en dan berouwt het u al dit geschreven te hebben.

Maar zoóals ik u ken zoo zie ik u geren dat weet ge wel voorgoed hoop ik en daarom is mij dit geen leed.

Mijn verlangen om bij u te zijn is zoo doorwegend in mijn leven, eene nieuwe vriendschap kan het niet wegneemen en waar het verlangen om mij even terug te zien bij u een moreel dépit is, is het bij mij stilaan 'n schoonheid geworden.

En toch vind ik vredig dat het zoo blijft, mocht ik van u ook maar iets weten, iets dat u bezig houdt naar den geest. Gij leeft méér met uw verstand dan met uw gevoel maar als we samen komen kan het feest van onze zinnen zoo groot zijn dat ik toch aan eene harmonie tusschen ons geloof waarin de geest niet uitgesloten is.

Och zeg mij ook iets daarvan. Ik weet niets van u en kan mij plots zoo arm voelen in uw armen daarom; ik denk dat het schooner zou kunnen worden tusschen ons als ik ook iets weet van uw innerlijke roerselen.

Of ze nu zuiver verstandelijk of erotisch ofvat ook zijn, wat geeft het mij als ik de harmonie maar vergrooten kan.

Fernant, ge lacht me zeker weer uit? (Dit is mijn leitmotief) dus hoort het bij en moet ge 't ook als 'n geheel van dit 'zielsopera' beschouwen.

Mijn verblijf in Holland is een tegenvaller tenminste gedeeltelijk.

Ik moest immers bij eene verpleegster gaan logeeren voor de heele zomer. Die laat me nu weten dat ze door familie omstandigheden mij niet ontvangen kan.

Et me voici!

'Ne groote zwerper als ik zal er wel niet bestaan tenminste tusschen die welke den naam hebben d'être casés!

Ik kan toch onmogelijk terug naar Antw(erpen) gaan wonen... in de groote hondstraat³!

Mijne lezingen gaan wel goed maar... weet ge nog dat ik voor een huis ging sparen? Daar kan geen kwestie van zijn! hoogstens een houten kevieke met wat water en vogelenzaad!

Ik was van plan in een houten kooitje op de hei te gaan wonen en er... te werken (c'est vraai tu sais!) Maar dan ben ik 's nachts misschien bang alleen en een hond eet méér dan ikzelf en 'ne revolver kost méér dan tien van die vogelenkotjes bijeen. Dus dát niet.

Ik kan nog wel een tijdje logeeren hier en er zijn in Holland nog wel families die mij hebben willen maar het kan zoo vervelend zijn altijd u naar dat familieleven te moeten plooiën en nooit werkelijk vrij te zijn. Het zou voor u ook niet aantrekkelijk zijn.

Eene bevriende familie wil mij voor een paar maanden naar Ems (Duitschland) sturen om eene waterkuur voor mijnen bronchitis. Natuurlijk neem ik zulks aan al ging ik duizend keer liever naar een zuidelijker hoekje.

En naar Parijs komen! kon ik maar. Ik wou zoo geren wat sparen om in de winter naar Tunis te kunnen gaan omdat mijne bronchitis zoo slechts vooruitgaat. Kon ik u daar maar bij me hebben... Hoeveel kost een dag leven in Tunis op een convenabele manier met Europeesche keuken? en kamer? Gaat gij er ook naartoe?⁴

Voor mij is 't nog niet vastgesteld, ik kan voor die tijd nog zooveel moeilijkheden doormaken dat ik wel par dépit getrouwd kon zijn. Een zeer jong heertje met een goede betrekking en van name heet hij S. Henriquez de Souza. De voornaam weet ik nog niet, ik ken hem alleen uit zijn brieven.⁵

Als ik geene uitkomst zie ná Ems dan doe ik het maar; maar zoo doodgeren wou ik in den winter naar Tunis gaan, veel liever dan dát. Vertel het ook maar aan niemand.

Ik stuur u z'n foto als ik hem gezien heb. Wie weet wat is het voor een exemplaar. In ieder geval niet rijk. Ik zou het alleen maar doen als 't niet anders meer kón want ik wil niet meer dat er voor mij in Holland gebedeld wordt.⁶

Fernant, dit is 'n brief hé?

Ik wou dat ik bij u was dat is z'n eenige inhoud.

En ik ben vandaag triestig als uw lieve uit de Vanderkeilenstraat en ik moet u dus op die manier kussen en bij u komen zitten.

Dag Fernant, ik wou dat mijn gevoel voor u wat zijn kon.

Sur cet utopie je vous salue, maitre en science ironiques et sentiments cubistes.

Alice.

¹ Georges Blachon (1857-1940) auteur van *Pourquoi j'aime la Flandre* (1922) met wie Seuphor een tijdje bevriend was. Hij schreef over hem in *Het Overzicht* en in *Les évasions d'Olivier Trickmansholm* waarin hij voorkomt als Jules Blandichon.

² Straat in Borgerhout, het redactieadres van *Het Overzicht* was tot december 1921 gevestigd in de Van der Keilenstraat nr. 70. Waarschijnlijk alludeert Nahon hier op hun eerste ontmoeting.

³ *Het Jaarboek 1925 der Vlaamsche Vereniging van Letterkundigen* geeft als Nahons adres: Grootte Hondstraat 3, Antwerpen.

⁴ Seuphor had in 1924 al enige tijd in Tunis verbleven.

⁵ Niet geïdentificeerd.

⁶ Op 16 december 1922 had H.G. Cannegieter in de Nederlandse krant *Het nieuws van den Dag* het Nederlandse volk om financiële steun gevraagd voor Alice Nahon, 'dit Vlaamsche zusterken'.

Brief van Alice Nahon aan Fernand Berckelaers, 1931

Hoe vreemd Fernant dat juist uw klein berichtje uit Grasse¹ komt nu ikzelf één heimwee ben naar het Zuiden.

Ik schrijf u vanuit de kliniek, herstellend van een groote operatie. Acht weken ben ik te bed geweest en mag nu vandaag voor 't eerst opstaan. Mij dunkt ik ben er van verouderd maar wie weet als ik de zon terugzie of dan misschien weer iets van de oude Alice opduikt. Ik heb nu ook te Mechelen mijn ontslag genomen²; heb geen lust meer om mij verder te begraven in een provincienest in een vochtig en ziltig gebouw.

De goede burgers van mijne omgeving kunnen dit maar niet begrijpen: 'Een zóó goede positie, en met pensioen op mijn 65e jaar!'

Dat lááttijdig dessert vóóral laat ik voor de liefhebbers.

Een groote moreele inzinking voel ik deze dagen en de Antwerpsche vrienden (die niet eens weten dat ik geopeerd ben) zouden mij hierin toch niet kunnen helpen.

Gij weet wel dat ik altijd een beetje afgezonderd van hen leefde en door het wonen op 'Cantecroy'³ is de band natuurlijk niet nauwer aangesnoerd.

Ik heb ook méér dan zij, den drang naar een fijnere vorm van leven, naar een betere beschaving van geest en gemoed. Daarbij zijn die vrienden allen geklasseerd en gecaseerd en velen behooren reeds tot de vergeelde archieven van onze kameradentijd.

En tóch heb ik nu onzegelijke behoefte aan iets goeds, iets dat mij van deze groote afzondering reddend zou.

Ik wou u geren terugzien Fernant maar ben toch meer bang voor uw cynische lach als ik u zeg dat mijn teederheid voor u is blijven rechstaan als een hooge distinktie in mijn sentimenteetele leven.

Dat weet men maar eerst goed in ogenblikken als die ik nu dóórmoeft. Dan maakt men het bilan van z'n hart op en veel glijdt er tusschen de vingers door en weinig blijft liggen op de palm van de hand. Maar wát er liggen blijft is dan ook van 't allerbeste en men krijgt er 'n enorme eerbied voor.

Hoe geren ik u en de zon zou willen weerzien kan ik niet uitdrukken. Schrijf mij hoeveel ginder het verblijf kost Fernant, hoe weinig ook mijne middelen, ik zou trachten dit in orde te krijgen. Of zijt gij ginder en tête à tête? Dán zelfs ook... zult gij er wellicht geen bezwaar in vinden. Schrijf mij spoedig. Ik kan onmogelijk mijn garde-robe vernieuwen, gij weet dus aan welk esthetisch gevaar gij u blootstelt!!!

Dag, m'n lieve Fernant
Alice

¹ Van januari tot mei 1931 verbleef Seuphor in een rustoord in Grasse om er te herstellen van een zware longontsteking.

² Nahon was sinds eind 1926 bibliothecaresse van de Volksbibliotheek van Mechelen.

³ Tussen 1927 en 1931 had Nahon een kamer in het kasteel Cantecroy in Mortsel dat toen bezit was van dr. Arthur de Groot.

dood spoor: hij had ruzie met zijn mederedacteur bij *Het Overzicht*, Jozef Peeters, en het was overduidelijk dat Paul van Ostaijen als paus van de Vlaamse avant-garde de plaats bezette die hijzelf ambieerde. Peeters zou met Du Perron nog het tijdschrift *De drie-hoek* oprichten maar beiden zouden zich vlug van de avant-gardekunst afkeren. Jozef Peeters diende wegens de ernstige ziekte van zijn vrouw de zorg van het huishouden op zich te nemen. Du Perron kwam tot het besef dat de hele avant-garde eigenlijk niks voor hem was: hij liet Duco Perkens sterven en omschreef zijn avant-garde jaren later als 'een heilzame ziekte'. Seuphor daarentegen zat vol ambitie en wilde in Parijs helemaal opnieuw beginnen.

Op 12 mei 1925 al schreef Alice

Tekening van Eddy du Perron
[Privé-collectie]

Nahon hem een lange brief onder de voor haar doen erg koele aanhef 'Fernant'. Blijkbaar reageerde zij op een kaartje van hem waarin hij er zich over beklagde 'verschrikkelijk eenzaam' te zijn in Parijs. Toch gaat ze in deze brief op haar typische manier aan het verleiden en ze besluit uitnodigend: 'ik ben vandaag triestig als uw lieveke uit de Vanderkeilenstraat en ik moet u dus op *die* manier kussen en bij u komen zitten'. Blijkbaar heeft hij haar aan haar woord gehouden want in een gesprek met Staf Aertzen vertelt hij: 'De laatste keer dat ik haar gezien heb was in het voorjaar van 1925. Ze heeft me bezocht in Parijs en is toen drie of vier dagen gebleven. Maar ze was helemaal niet in haar schik. Ze hield niet van Parijs'.

Toch is er daarna nog contact geweest tussen de vroegere minnaars, wat Berckelaers trouwens bevestigde in het gesprek met Staf Aertzen. In de loop van 1931 antwoordde Alice Nahon op een kort berichtje van Berckelaers uit Grasse. Uit deze brief blijkt zonneklaar dat – hoewel slechts twee

brieven zijn teruggevonden – er sinds 1925 inderdaad meer correspondentie moet geweest zijn: Nahon gaat er immers van uit dat Fernand weet dat ze in Mechelen een baan had (als bibliotheecaresse) en dat ze enige tijd op Cantecroy heeft gewoond.

Berckelaers beweert dat hij de rest van haar brieven in de jaren '80 vernietigd heeft. Toch blijft de hoop bestaan dat het recentelijk door het Middelheimmuseum verworven, maar voorlopig nog ontoegankelijk archief van Michel Seuphor materiaal bevat dat de relatie met Alice Nahon (en Eddy du Perron) kan verduidelijken. Op de Seuphortentoonstelling in het Hessenhuis lag een van zijn talrijke notitieboekjes opengeslagen op de bladzijde waarop hij een uit de krant geknipt overlijdensbericht van Nahon had gekleefd...

BIBLIOGRAFIE

- MANU VAN DER AA, *E. du Perron en de avant-garde. Kroniek van een heilzame ziekte*. Bas Lubberhuizen, Amsterdam 1994. [De Nieuwe Engelbewaarder 5]
- MANU VAN DER AA, 'Een "toekomst-persoonlijkheid". Alice Nahon en E. du Perron', in: Ria van den Brandt (red.), *Alice Nahon 1896-1933. Kan ons lied geen hooglied wezen*, Houtekiet, Antwerpen/Baarn 1996, p. 46-53.
- STAF AERTZEN, 'Michel Seuphor over Alice Nahon (deel 3)', in: *Gazet van Putte*, 17.04.1992.
- STAF AERTZEN, 'Michel Seuphor over Alice Nahon (deel 4)', in: *Gazet van Putte*, 24.04.1992.
- RIA VAN DEN BRANDT EN STAF AERTZEN, 'Het bewogen leven van Alice Nahon. Een nieuwe biografische schets', in: Ria van den Brandt (red.), *Alice Nahon 1896-1933. Kan ons lied geen hooglied wezen*, Houtekiet, Antwerpen/Baarn 1996, p.12-45.
- ERIC DEFOORT, *Al mijn illusies bloeien*, Houtekiet, Antwerpen/Baarn 1991.
- MICHEL GERMAIN, 'Michel Seuphor: zijn leven', in: Catalogus bij de Seuphortentoonstelling in het Hessenhuis, Middelheimmuseum 2001, p.93-151.
- HENRI-FLORES JESPERS, 'Inleiding', in: Michel Seuphor, *Cabaret*, Jef Meert, Antwerpen 1997.
- HERWIG LEUS, 'Het verborgen leven van een Vlaamse madonna', in: *Het Laatste Nieuws*, 08/09.06.1996.
- E. DU PERRON, 'Herinneringen aan "modern" Vlaanderen', in: E. du Perron, *Verzameld Werk VII, Van Oorschot*, Amsterdam 1959, p.500-502.
- GEERT PUNENBURG, 'Alice Nahon zou deze zomer 75 zijn geworden...', in: *De Standaard*, 09.07.1971.
- MICHEL SEUPHOR, *Les évasions d'Olivier Trickmansholm*, Éditions Mouton, Paris 1939.
- KEES SNOEK, 'De leertijd van een amateur: E. du Perron in Montmartre', in: *Cahiers voor een lezer 12*, mei 2000, p.3-24.
- YVES T'SJOEN, "'De overdadigheid dier geneugten" Joris Vriamont en Richard Minne, "cavalliers" seuls in Vlaanderen', in: *Maatstaf*, jg.43 (1995), nr.5 (mei), p.5-26.

Briefwisseling van Alice Nahon in het AMVC en Documentatiecentrum Alice Nahon (Putte).
Ongepubliceerd interview van Kees Snoek met Michel Seuphor (Parijs, 26.01.1992).

Michel Seuphor, beeldend kunstenaar

Jaak Fontier

In 'Le jeu de je. Vingt tranches de vie racontées par Seuphor' (Mercatorfonds, blz. 302) vertelt de auteur hoe hij als kind al heel jong tekende. Hij kopieerde eenvoudige afbeeldingen uit geïllustreerde bladen – afbeeldingen van prinses, kastelen – vergrootte ze, kleurde ze soms in met pastel. Hij tekende niet uit de verbeelding en meent dat dit te verklaren is, doordat hij een discipline zocht, misschien ook een uitdaging.

Wie natekent, wil het model evenaren. Hij moet zich houden aan een maat, aanvaardt een rem. Dat staat geheel in tegenstelling tot de vrije en ongeremde expressie die nu algemeen en zaligmakend wordt gehuldigd in onderwijs en opvoeding.

Tussen 1926 en 1929 realiseerde Seuphor een vijftiental abstracte geometrische composities. De werken, meestal gouaches, werden vernietigd, maar de afbeeldingen ervan tonen hoe ze nauw aansloten bij de opvattingen van de zuivere beelding. De strenge reductie van het aantal vormen en kleuren, de aandacht voor de afgewogen planmatigheid en de klare overzichtelijkheid vloeiden rechtstreeks voort uit de theoretische funderingen van het neoplasticisme.

Weldra maakte Seuphor de kritiek van het eigen werk. 'Met horizontalen en vertikaal, met rood, geel, blauw, wit en zwart: dat is Mondriaan. Ik stelde me echter andere problemen voor het neoplasticisme dan Mondriaan. De breedte van de lijnen bij voorbeeld was voor hem een geweldig raadsel. Ik vond echter de vraagstelling hoe een lijn een plan werd, hoe een plan lijn werd en toch plan moest blijven of waarom een vlak geen lijn mocht raken belangrijker.' (Tekst uit 1976, in cat. tentoonstelling Prov. Centrum Arenberg, 1982). Bij nadere beschouwing vond hij de composities toch te veel het werk van een discipel van Piet Mondrian. De Ne-

derlander stond alleen op zijn eenzame hoogte en dat diende zo te blijven. Consequent met zijn inzichten vernietigde Seuphor de tekeningen en gouaches.

In 1929, tijdens het schrijven van het boek 'Un renouveau dans la peinture en Belgique flamande' tekende hij o.a. de portretten van Jean de Bosschère, Ensor, Permeke, een boogschutter en enkele landschappen. Hij besloot zeven van deze tekeningen in het boek op te nemen, met de bedoeling dat zij zouden bijdragen tot het suggereren van de streek en het klimaat waarin het boek werd geschreven.

De eerste tentoonstelling

De meer systematische beoefening van de tekenkunst begon in 1931 en vond haar bekroning in een expositie, samen met documenten over de omstreden kerkbouw van Alberto Sartoris in het Zwitserse Lourtier, in januari-februari 1933 in de Galerie Manasero in Lausanne.

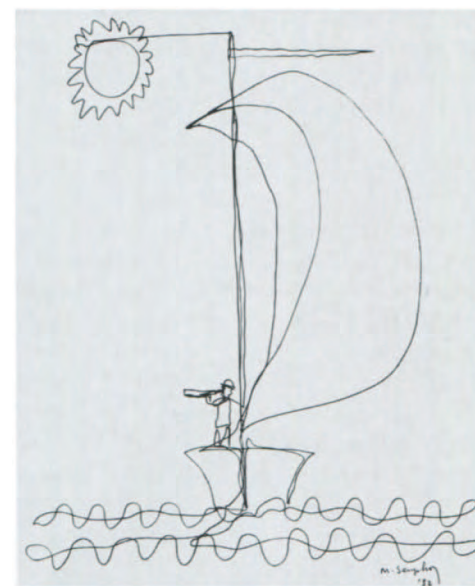

Een paar tekeningen – b.v. 'été, ma méditerranée et bargue' (1932) – verwijzen al naar de latere 'dessins à lacunes' door de parallelie van talrijke, het vlak beheersende en perspectief scheppende horizontalen. Andere, uitgesproken figuratief, zijn ontsprongen aan erg diverse impulsen. Zo is 'Fleurs' (1932) een natuurgetrouwe afbeelding van bloemen in een vaas, 'ô ce bô 14 juillet' (1932) een burleske verwijzing naar de Franse nationale feestdag, 'Les plis' (1932) een humoristische toepassing van de steeds doorlopende lijn, 'paris ma pauvreté' (1933) een bittere getuigenis, geconcretiseerd met de middelen van de fantasie en de vrije lyrische tekenkunst. Opvallend is dat de thema's van de zee, het schip en het eiland, zo belangrijk in het latere werk, hier al aanwezig zijn.

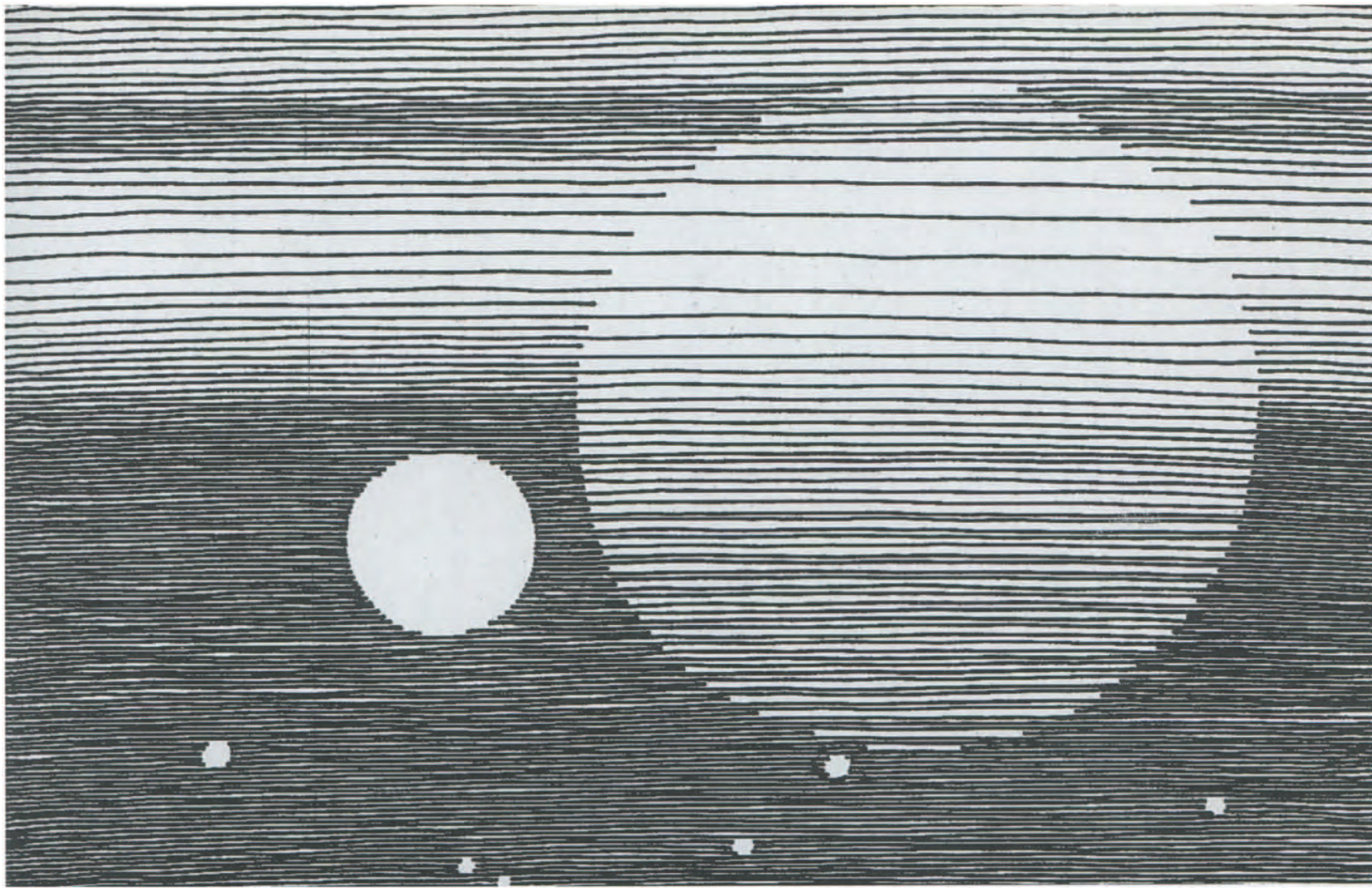
Aan te stippen is eveneens de voorkeur voor de 'dessins unilinéaires'. Die eenlijnige tekeningen ontwikkelen zich speels en

Tornac – Francis Bernard
[Privé-collectie]

Michel Seuphor, Zeilbootje,
1932
[Privé-collectie]

Michel Seuphor, *Cosmique*, 1952
[Privé-collectie]

vrij in de ruimte. Humoristisch, luchtig en licht als ze zijn, doen ze denken aan de poëtische draadconstructies van Alexander Calder.

Tijdens zijn verblijf in de Cevennen bleef het tekenen een van Seuphors activiteiten, zij het een voor de buitenwereld heel wat minder opvallende bedrijvigheid dan de literaire en de essayistische. Portretten wisselden af met landschappen of de weergave van objecten. De auteur beschouwde het tekenen als een ontspanning na de meer concentratie vergende taken van het dichten en het schrijven. Een tekening werd wel eens aangewend als illustratie bij een literair werk, maar duidelijk is wel, dat de auteur toen aan zijn tekenkunst slechts een zeer relatief belang hechtte en zijn ware roeping zag op het gebied van de literatuur.

De inzichten van de historiograaf

In een andere bijdrage wezen we er op, dat de terugkeer naar Parijs in 1948 en de opdracht voor het boek 'L'art abstrait, ses

origines, ses premiers maîtres' zijn activiteit andere wegen opstuurde.

Daar hij zich precies in de periode van de grote studies over de abstracte kunst en Mondrian (1949-1951) ook intensief op het tekenen richtte, rijst de vraag of er een rechtstreeks verband bestond tussen het kunsthistorische werk en die grotere aandacht voor de beeldende creativiteit. Ongetwijfeld riep de concentratie op het oeuvre van de belangrijkste pioniers uit de eerste helft van de twintigste eeuw bij de tot filosofische beschouwing geneigde auteur het probleem op van de kenmerken van de ware, echte kunst.

Uit zijn talrijke geschriften kunnen de volgende, steeds sterk beklemtoonde principes en eisen worden gereveleerd: de drang naar authenticiteit, de al door Kandinsky geformuleerde 'innerlijke noodzaak', de door duurzaam geduld en consequente inspanning afgedwongen orde, de steeds verder borende methode om een bepaald thema of probleem uit te diepen, de kalme, rustige, bezonnen, door originaliteit gekenmerkte stijl, de nooit aflatende wil tot het bereiken van de perfectie.

Indien Seuphor zelf deze criteria op het tot dan toe gerealiseerde tekenwerk toepaste, wat hij ongetwijfeld zal hebben gedaan, kon het eindoordeel slechts negatief uitvallen: zijn werk vertoonde geen eenheid, noch was het een getuigenis van een rustige, volgehouden inspanning om tot het wezen-

lijke van een werkwijze, thema of probleem door te dringen. Het tekenen was een speelse en ludieke activiteit in de marge geweest, een ontspanner tussendoortje.

In 1951 veranderde deze houding tegenover het tekenwerk. Bij toeval kwam Seuphor in het bezit van een stapel mooi papier dat de inkt lichtjes opslokte. Uitgedaagd door het materiaal, tekende hij nu intensief, de techniek toepassend van de raster, bestaande uit niets dan parallel geplaatste, met de losse hand getrokken rechte lijnen die onderbroken werden, zodat het uitgepaarde wit op even wezenlijke wijze tot de beelding bijdroeg.

In een aantal tekeningen berust de structuur op de schuine lijn. In een wisselende dichtheid en een ermee verbonden toename van donker ontstonden min of meer geometrische patronen met blokvormen. Andere tonen parallelle strepenbanden die zowel horizontaal en verticaal als in schuin verloop de gehele bladoppervlakte bedekken, op enkele uitsparingen na die hun witte spel spelen in het domein van de zwarte lijnen.

De tekeningen met spaties

Nu was het tekenen niet langer een gratuite ontspanning of een ludiek tussendoortje, maar een ernstig volgehouden zoek-

tocht. Verdere reductie van de middelen, zo had de kunstcriticus vastgesteld bij de studie van het werk van de pioniers, leidde tot nog grotere essentie en diepgang. Die theoretische conclusie zal hem wel niet tot de volgende stap hebben gebracht, veeleer de innige concentratie op het eigen werk, maar de verwantschap tussen het in zovele teksten bepleite streven naar eenvoud en de evolutie in het oeuvre is in die jaren wel opvallend.

In 1952 paste de tekenaar de beperking toe die zijn 'dessins à lacunes' voortaan en voor vele jaren de eigen stijl, het eigen ritme en het specifieke gezicht zal geven. Hij besloot enkel en alleen nog de horizontale toe te passen. Dat door de systematische toepassing van een gering aantal middelen een rijk en gevarieerd oeuvre kon worden opgebouwd, had de studie van Mondrians werk bevestigd. Het redigeren van de omvangrijke monografie over de kunstenaar viel precies was van de periode waarin het tekenen bij Seuphor zijn volle betekenis en ontplooiing kreeg.

Van dan af ook handelt de auteur in zijn boeken en essays herhaaldelijk over de waarde en de zin van de rechte lijn. Zij is de kortste weg om van een punt naar een ander te gaan en zij doet dit met uitsluiting van alle literatuur, descriptieve boog en sensualiteit. In 'La sculpture de ce siècle' citeert hij van Boccioni en Jacques Villon uitspraken die hij ook als tekenaar ongetwijfeld onderschreef. 'De rechte lijn is het enige middel dat ons kan leiden naar de primitieve maagdelijkheid van een nieuwe architectonische constructie van massa's en sculpturale zones', meende Boccioni (blz. 54) en Jacques Villon stelde: 'Het overwicht van de rechte lijn op de gebogen lijn drukt beter ons bestaan uit dat naar de toekomst is gespannen, noodgedwongen door snelheid bepaald en wars is van em-fase.' (blz. 54).

Een werkwijze, een techniek en een stijl die het oeuvre van een kunstenaar de originele beelding verlenen, worden langzaam ontdekt. 'Een techniek onthult zich, toont zich langzaam. We moeten haar in ons hebben, wat niet volstaat om haar te hebben. Wat we dichtbij de hand hebben, vraagt soms lange arbeid van nabijkomen, maar niemand anders kan ons daarbij helpen, en de medewerking van de omstandigheden. Wij stapten al lange tijd zij aan zij, onzichtbaar voor elkaar; toen deed zich dat verkeersongeluk voor en we vonden elkaar in een omarming, verenigd door de banden van het huwelijk, voor altijd. Dat is de techniek.' (Interview met Roger Bordier, *Art d'Aujourd'hui*, januari 1954).

Verrast door het tekenwerk van zijn vriend nam Arp contact op met de Galerie Berggruen. Dat resulteerde in een tentoonstelling die plaats had in het begin van 1954

*Je tire une ligne, je tire une autre ligne, une autre encore et une autre encore. Entre les lignes quelque chose se met à vibrer, dans les espaces blancs des formes prennent substance. Le noir écrit devient lisible, le vide parle, l'inexistant paraît donc de sens. Comment expliquerai-je qu'on que ce soit lorsque le ne cesse de être surpris moi-même?
Avez-vous des oreilles pour un chant noir et blanc?
Avez-vous des yeux pour des lacunes raisonnables?
Peinture et dessin sont un autre langage que celui des mots, lui aussi on ne saurait le traduire sans le trahir.*

onder de titel 'Dessins à lacunes'. Twintig jaar waren verstreken sedert de expositie in Lausanne, een beslissende stap was gezet, een onmiskenbare eigenheid gevonden. De toevoeging 'Tekeningen met spaties' wees erop dat Seuphor zich goed bewust was van de originaliteit van zijn werkwijze. De tentoonstelling betekende voor de vele vrienden, bekenden en bezoekers een ware verrassing. Nageenog niemand had er een vermoeden van, dat de zo actieve kunsthistoriograaf tijdens de voorbije jaren ook nog de tijd had gevonden om een bijzonder merkwaardige reeks tekeningen te creëren. Benieuwd nam men kennis van de inleidende tekst in de catalogus, van de hand van Arp, en van het nawoord door Seuphor zelf met de ondertussen welbekende, de essentie van het werk rakende uitspraak: 'Ik trek een lijn, ik trek een andere lijn, nog een andere en nog een andere. Tussen de lijnen begint iets te trillen, in de witte ruimten krijgen vormen een bestaan. Het ongeschrevene wordt leesbaar, de leegte spreekt, het onbestaande verschijnt, met zin geladen. Hoe zou ik om het even wat kunnen verklaren nu ik zelf voortdurend over alles verrast blijf?'

De kenmerken van het idioom

In deze korte tekst wijst Seuphor op drie essentiële elementen van zijn tekenkunst. De analyse ervan stelt ons in staat de originele aspecten en de beeldende kwaliteiten van het idioom dat hij ontwikkelde, te omschrijven.

De constructie met rechte maar niet liniaalrechte, want met de losse hand getrokken horizontalen, leidt tot rasterwerken met spaties tussen de strepen die de functie van licht tussen donker vervullen. Door de gradatie in de verdichtingen en de leemten ontstaan diverse graden van trillingen, van vibra-

ties die de oppervlakte verlevendigen en animeren. Beweging wordt aldus een wezenlijke, volkomen in de beelding geïntegreerde aanwezigheid, een suggestieve werkelijkheid die bij de kijker associaties oproept. De lucht, de zee of, in andere tekeningen, de meer algemene en abstracte verte, diepte, ruimte wordt opgeroepen door middel van de opeenvolging van stroken waarin de intensiteit van het licht donker varieert en het wit een subtiel spel speelt van wijken en veroveren, verdwijnen en verschijnen, opslorpen en doorbreken.

Het tweede, de beelding bepalende element is de onderbreking van de horizontalen waardoor met behulp van de leegten, de ijlt en de oningevulden de voorstellingen – hier in de ruimste zin van het woord te begrijpen – vorm krijgen. De voorstellingen ontstaan door wat er niet is, door de fragmenten van het blad die onaangeraakt zijn gebleven. Wat er niet is, is er; waar de lijn ophoudt, begint de voorstelling. Die vondst op basis van de uitsparing bleek weldra onvermoede mogelijkheden te bezitten. De jaren 1952-1959 betekenden de doorbraak van inzicht en toepassing, van voortschrijding in vinding na vinding. Zuiver abstracte beelding van 'Motifs organiques' wisselden af met strenge rechthoekige geometrische composities, tekeningen met een refererende inslag als 'Sirène' (1952) met een niet-figuratief dansmotief als in 'Spectacle à bâtons' (1956).

De verworven inzichten in de technische aspecten van zijn tekenkunst leidden bij Seuphor niet tot de verstarring in een systeem: spel, inval, openheid behoorden steeds tot de werkzaamheid zelf. Die werkzaamheid, de handeling is trouwens zelf een raadsel, het resultaat van wat onbepaald en onbekend in ons ligt en dat geleidelijk, met de voortgang van de arbeid, meer en meer bepaald wordt. Maar die voortgang, dat verloop, die langzame groei ontsnappen aan de verklaring, stijgen uit het innerlijke op, uit wilsbesluiten zonder duidelijk verband. Wie tekent, put uit een reserve aan jeugd, frisheid, nieuwheid, onbevangenheid. In de rustige en contempla-

tieve verhouding van de mens tot hetgeen op het papier verschijnt, brengt het ontijdelijke een aandeel, de gratie die de ziel is van de religie, de immanentie van de geest. De werkende kunstenaar wordt geleid door iets dat hij niet kent maar volgt, door een vreemde hem te boven gaande kracht die uiteindelijk meer tot uitdrukking weet te brengen dan wat hij zelf kon bevroeden.

Het is deze graad van mysterie, van geheimzinnig dictaat en voor de maker zelf niet helemaal te begrijpen begeleiding tijdens het arbeidsproces die Seuphor in het citaat heeft omschreven. We beschouwen het als een derde essentieel element van zijn teken-

kunst, element, dat tevens de verklaring geeft waarom en hoe hij met zijn 'dessins à lacunes à traits horizontaux' een zo omvangrijk als verrassend gevarieerd oeuvre tot stand heeft kunnen brengen.

In een andere, bij het gegeven citaat aansluitende tekst, schreef Seuphor nog toelichtend: 'Laten we elkaar in elk geval goed begrijpen over de betekenis van de woorden: ik wil zeggen dat de hand in bepaalde gevallen grafische kwaliteiten kan ontdekken die de geest haar bij voorbaat niet kon dicteren.' Hij beschouwde dat als 'het onvoorziene aandeel dat inherent is aan elke echte creatie'.

De verbreding van de thematiek

In de loop van de jaren vijftig en zestig verbreedde de thematiek. Zo integreerde de dichter op zeker ogenblik in de tekenin-

gen het woord, het aforisme, de versregel, zodat het beeldende werk aansloot bij een opmerkelijke tendens van de twintigste eeuw: de verbinding van taal en beeld. Concrete poëzie, visuele poëzie, 'tableau-poème', het zijn diverse namen om de verschijnselen te benoemen waarvan een aantal door Klaus Peter Dencker in zijn boek 'Text Bilder. Visuelle Poesie International. Von der Antike bis zur Gegenwart' (1972) uitvoerig werden beschreven. De auteur vermeldt Seuphor niet, want hij beperkt zich tot de werkwijzen waarin door middel van de letter de beeldvorming tot stand komt. Seuphor gaat net andersom te werk: hij gebruikt het tekenkundige medium om de letter te vormen; lijn en uitsparing geven ook hier de vormen aan, al zijn dat in dit geval lettervormen.

Benevens de al vermelde meer organische of meer geometrische abstracte tekeningen ontstonden talrijke werken met een suggestieve, refererende of zelfs duidelijker figuratieve inslag. Titels als 'Méditerranée', 'Orphée', 'Ulysses', 'Baie des Anges', 'Fenêtre ouverte', 'Porte en Grèce', 'Homme debout' verwijzen mede naar een extra beeldende idee of naar een gereduceerde figuratieve voorstelling.

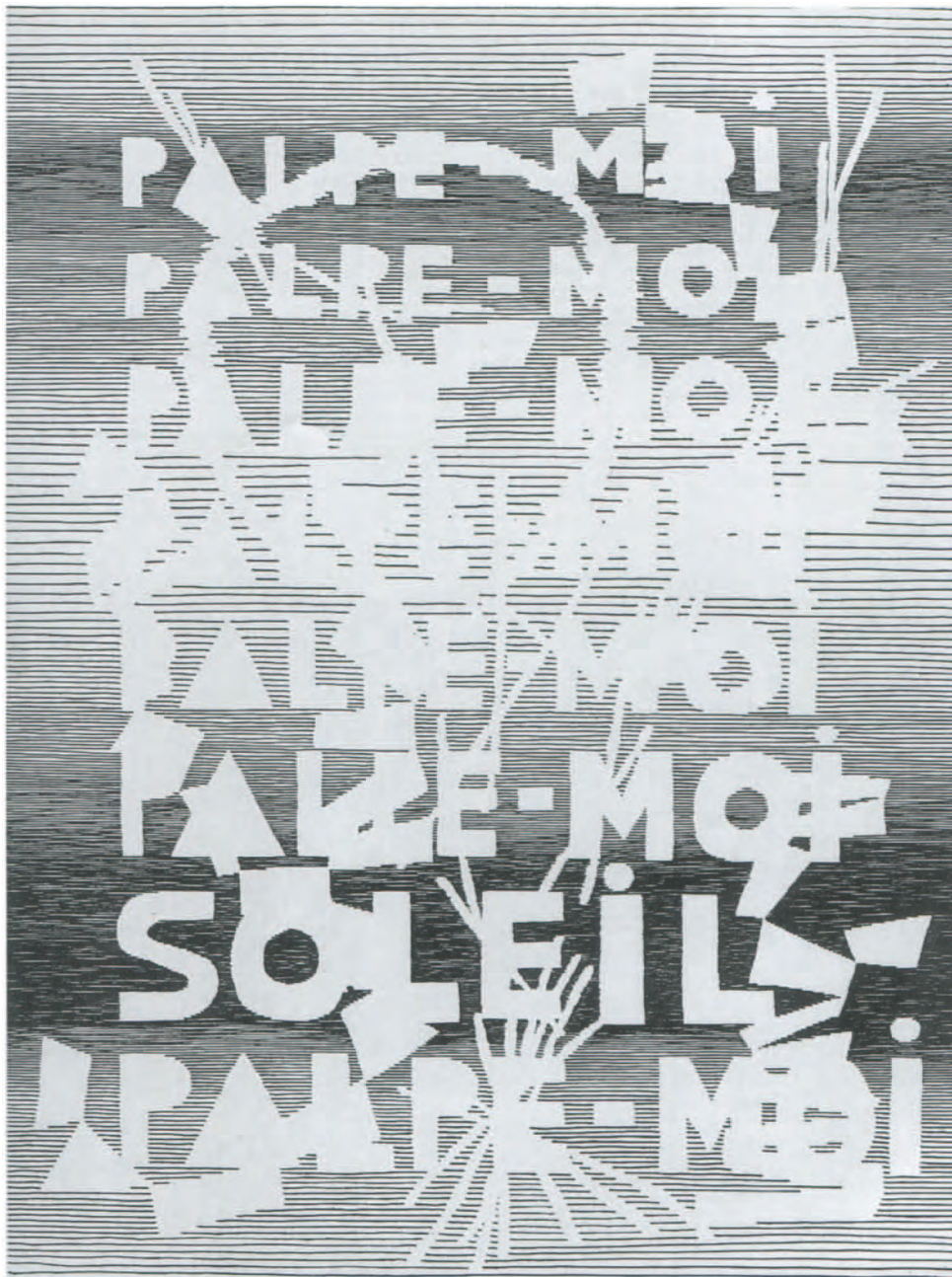
Dat de kinetische effecten, de trillingen en de vibraties associaties oproepen met de muziek – de kunst van de georkestreerde geluidstrillingen – heeft Seuphor zelf onderkend en met vele titels onderstreept: Gammes (1953, 1962, 1969), Dessin musical (1953), Fugue (1953), Hommage à Bach (1957), Plain-chant (1962), Symphonietta (1969).

In 1954 maakte Seuphor voor de eerste maal gebruik van de collagetechniek en paste hij kleur toe. Voor een aantal tekeningen was niet langer het witte, maar het gekleurde blad het uitgangspunt. Gele, blauwe of rode canson-bladen geven de typische lijntekeningen, de verdichtingen, de lichtintensiteit en de uitgespaarde vormen specifieke kleurklank.

'Palpe-moi soleil' is een typische tekst-tekening van die aard: op gele canson toont zij zeven speels-beveeglijke variaties van 'palpe-moi', terwijl 'soleil' stevig in het donkerste strepengedeelte is gevestigd. In de jaren zeventig komt in tekeningen en collages de meerkleurigheid sterker aan bod. Op de gele, blauwe of

Michel Seuphor, Porte en Grèce, 1958

Michel Seuphor, Palpe-moi soleil,
1960

rode dragers kleeft de kunstenaar driehoeken, rechthoeken, cirkels of stroken van een andere kleur. De horizontaal verlopende lijnen-ritmiek loopt over de delen door of laat ze onbeschreven of bedekt ze gedeeltelijk. De introductie van de kleur en de collagetechniek vermenigvuldigden opnieuw het aantal mogelijkheden voor de vindingrijkheid van de kunstenaar. Ook aan talrijke zwart-wit tekeningen geven enkele ingekleefde kleurelementen een nog lichter, luchtiger en speelser karakter.

Reeksen, assemblages, tapijten en vazen

De erkenning als tekenaar die van 1960 algemeen was, dreef Seuphor nog meer in de richting van de eigen creativiteit. Zo vermeldt de voorlopige oeuvrecatalogus voor de

jaren 1970-1975 de realisatie van achtereenvolgens 106, 122, 139, 180, 213 en 195 tekeningen. Er ontstonden reeksen van een opvallende soberheid waarin puur geometrische verdelingen aanleiding gaven tot variaties, omzettingen, wisselingen, omkeringen en permutaties. De talrijke mogelijkheden tot verdichting en verbreding van de spaties, steeds gepaard met de afneming of de toename van licht en vibratie, schenken de meer dan twintig tekeningen tellende reeks 'Symétrie' (1973) elk een ander gezicht. Hoe essentieel en bepalend de rasterwerking blijft, illustreert b.v. 'Miroir à trois faces' (1974), een triptiek waarin een identieke cirkel totaal anders verschijnt door de heel andere toe-

passing van lijn en leemte.

De neiging om een bepaalde thematiek of compositie in al haar aspecten te onderzoeken, te analyseren, af te tasten en de resultaten te confronteren, realiseerde Seuphor in wat hij noemde assemblages: grote, meer delen omvattende reeksen, als gehelen voorgesteld. De ingelijste bladen worden tegen elkaar gepresenteerd, soms in twee of drie rijen, zodat zij ofwel een enkele voorstelling vormen ofwel de kijker, blad na blad, een inzicht geven in een progressie, een visuele ontwikkeling of een technisch-manueel en poëtisch proces. O.a. het Musée National d'Art Moderne de Paris, het Museum Kröller-Müller in Otterlo, het Musée des Beaux-Arts in Nantes, het Gemeentekrediet van België en het Saarland Museum in Saarbrücken verwierven dergelijke assemblages.

Door haar eenvoud, overzichtelijkheid en beklemtoning van de horizontaliteit leent de vormtaal van de 'dessins à lacunes' zich uitstekend tot een omzetting in de tapijtkunst. Het was conservator A.M. Hammacher die in 1955 het initiatief nam en het Nederlandse Atelier Scholten en van de Rivière ertoe aanzette de eerste tapijten uit te voeren. Zij kregen een bestemming in het Provinciehuis van Arnhem. Het was het begin van een aantal realisaties van wand- en vloertapijten: in België door het Atelier Elisabeth de Saedeleer, in Frankrijk door de Manufacture des Gobelins en de Ateliers Raymond Picaud in Aubusson. Tientallen creaties van Seuphor vonden op die manier hun weg naar de moderne interieurs van kunstzinnige personen of naar officiële gebouwen.

In 1964 besloot de bekende Manufacture Nationale de Sèvres een aantal vazen uit te voeren met decoratie naar ontwerpen van Seuphor. De kunstenaar volgde de verwezenlijking van dichtbij, zowel de uitvoering van de kleinere als van de twee monumentale, 190 cm hoge vazen met de thema's 'Orphée' en 'Modération'. Die twee grote vazen bevinden zich in het Keizerlijk Paleis in Teheran.

De aankopen door musea, de omzettingen in de tapijtkunst en de keramiëkkunst evenals de vele tentoonstellingen in musea, kunstcentra en belangrijke galeries wijzen op de algemene erkenning die Seuphor ook als beeldend kunstenaar van 1960 af in groeiende mate genoot. Maar belangrijker is, dat hij onafgebroken verder werkte, zocht, vond en zijn geestelijke horizon op hoge leeftijd nog steeds verbreedde. De serie van 64 tekeningen die in 1985-1986 ontstond in verband met de hexagrammen van de I Tjing, het beroemde Chinese boek der veranderingen, is slechts één voorbeeld van die onstuitbare drang bij de al bejaarde man tot exploratie en creatie.

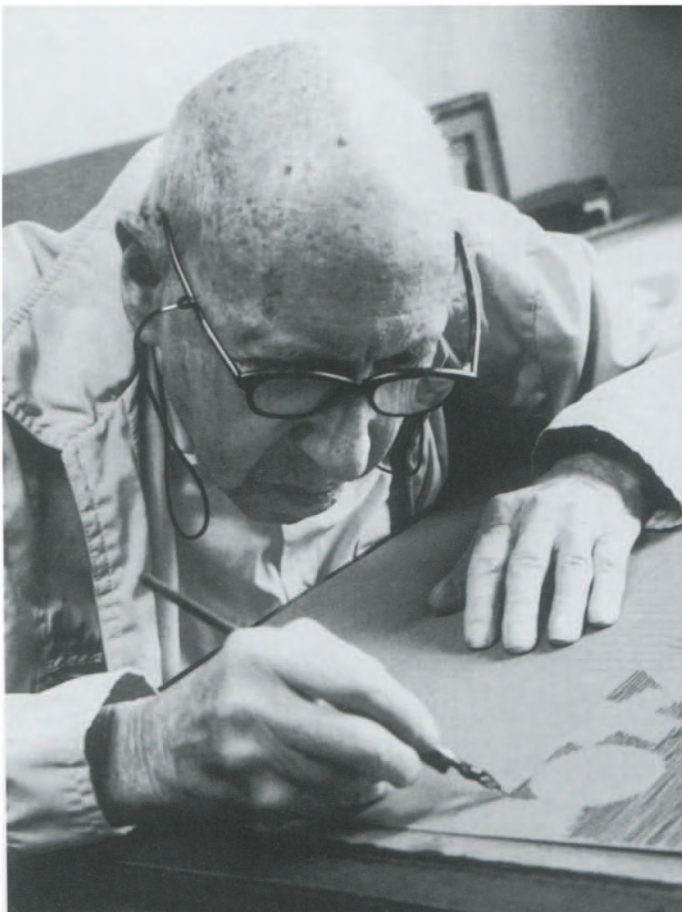
De keerpunten van Seuphor

Drie vragen aan Agnes Caers

Fernand Bonneure

Agnes Caers (Leuven, 1939) stamt af in de 26ste generatie van Evrard 't Serclaes. Genoot lager onderwijs in het Nederlands, middelbaar en hoger in het Frans. Eerste prijs Franse declamatie aan het Koninklijk Conservatorium van Brussel. Zij trad o.a. op in *Jeanne au Bûcher* van Claudel-Honegger voor de Vlaamse televisie in de laatste uitvoering (1960) onder leiding van Lodewijk de Vocht in de Sint-Goedelekathedraal in Brussel. Licentiate in de Romaanse filologie aan de Université Catholique de Louvain. Als aspirant-vorser van het *Fonds National de la Recherche Scientifique* specialiseerde zij zich in de beschrijving van de *Weltanschauung* in literair hoogstaande werken. Lucien Goldmann doceerde deze materie aan de *Ecole Pratique des Hautes Etudes* in Parijs en in de Verenigde Staten in Baltimore, New York en het *Massachusetts Institute of Technology*, maar had ook een onderzoekseminarie aan het *Institut Solvay* in Brussel, waar zij met hem vijf jaar werkte, tezamen met o.m. Marcel Broodthaers. Was een tijd docente aan de Sorbonne Parijs VII.

De taalkundige problemen waren ondertussen wel acuut geworden, vooral in Leuven, waar zij woonde, totdat zij zich in 1975, na de verkoop van het familiehuus, in Brussel vestigde als Nederlandstalige. Door haar afkomst, milieu en intellectuele oriëntering was zij weinig voorbereid om de taalproblemen in Vlaanderen te begrijpen. Maar zij ontmoette aan dit Institut Solvay Federico Krutwig Sagredo, linguïst, filosoof, schrijver, lid van de Academie voor Baskische Taal- en Letterkunde, die haar wegwijs maakte in de echte draagwijdte van de Vlaamse culturele emancipatiestrijd. Haar belangstelling ging zo van

Seuphor aan de tekentafel, 1996.
[Foto: Dennis Bouchard – Privé-collectie]

zelf uit naar de verhouding tussen meerderheids- en minderheidsculturen en hun creatief samengaan in het Europese eenwordingsproces. Zij publiceerde essays hierover. Zij nam deel aan het Tweede Europees Congres in Brussel en werd candidate voor de eerste Europese Verkiezingen op de lijst van de Vlaamse Volkspartij van Lode Claes. Ook vertaalde zij in het Frans enkele hoogstaande literaire werken uit culturele minderheden. *Amourmort*, de vertaling van de Friese roman *Leafdedea* van Dr. Feye Schelto Sixma baron van Heemstra, verscheen in Frankrijk bij *Actes-Sud* (1997). Een fragment uit *Belat-*

zen Baratza, (Het 'Alkenhof), de Baskische initiatieroman van Federico Krutwig Sagredo, werd in een Frans: vertaling van haar gepubliceerd in Berlijn (1998).

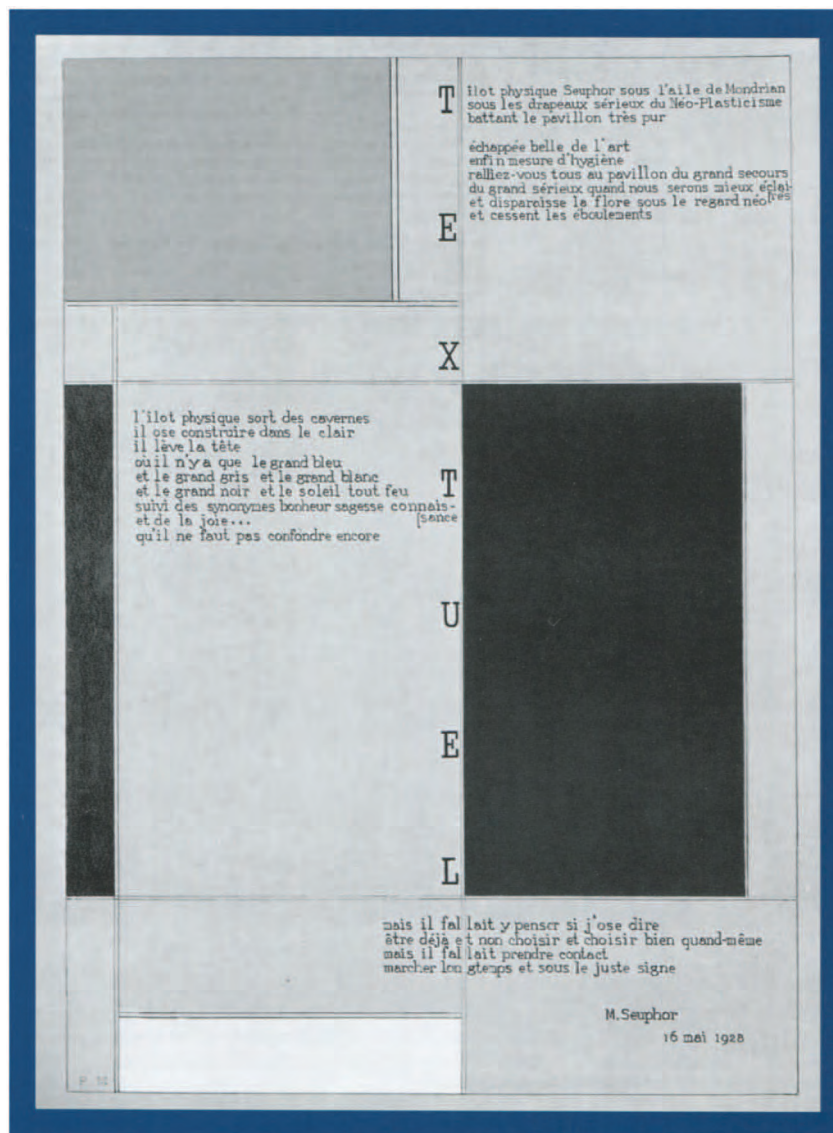
Op 1 maart 1999 stichtte zij, samen met Fernand Bonneure, Ronald Ergo en Aagje van Cauwelaert-de Wyels, de v.z.w. *De Blauwe Reiger*, waarvan zij afgevaardigd-beheerder is. Deze bibliofiele uitgeverij publiceert vanuit Brussel, hoofdstad van Europa, hoog culturele literatuur in het Nederlands, Frans en Duits, de drie talen van het land. De eerste publicatie was *Le Tombeau de Gezelle*. *Seuphor vertaalt Gezelle*. Een 'tombeau' is een muzikaal en literair genre waarmee een artistieke hulde wordt gebracht aan een overleden kunstenaar, zoals *Le Tombeau de Couperin* van Ravel of *Le Tombeau de Baudelaire* van Mallarmé. Hier werd het een hulde aan Gezelle door de

kunstenaar Seuphor. Drie gedichten van Gezelle met daar tegenover de Franse vertaling van Seuphor vormen een geheel dat wordt geïllustreerd met drie *leemtetekeningen* met zonnemotieven, afgestemd op het orfische thema, dat de inspiratie en de buitengewone relatie van beide kunstenaars verbindt. In de suite *Orphée chante* wordt deze *Wahlverwandtschaft* uitvoerig door Agnes Caers beschreven met citaten van Seuphor over Gezelle en twee zeldzame *éénlijntekeningen* uit de jaren dertig omtrent *Ego Flos*.

Reeds vertrouwd met het oeuvre van Seuphor leerde Agnes Caers hem persoonlijk kennen in 1996. Zij bezocht de kunstenaar herhaaldelijk en heeft hem bijgestaan bij zijn laatste ziekte. Bij zijn verassing op de begraafplaats Père Lachaise reciteerde zij enkele verzen uit *Ego Flos* in het Nederlands. Zij heeft ervoor gezorgd dat Antwerpen het archief en de bibliotheek van Seuphor kon verwerven en was hiervoor de tussenpersoon tussen de Antwerpse Schepen voor Cultuur Eric Antonis, conservator Menno Meewis en de erven Seuphor.

In januari 2001, juist honderd jaar na Seuphors geboorte werd zijn archief ondergebracht in het Middelheimmuseum, enkele straten verwijderd van de zetel van *Het Overzicht* en van de plek waar Seuphor een huis had laten bouwen en... in het Middelheimpark waar hij als jonge knaap zijn eerste twee bomen had getekend.

Dit werd de aanleiding voor de uitgeverij De Blauwe Reiger om als tweede publicatie een heruitgave te brengen van *Antwerpen Maart Zon*, het prozagedicht van M. Seuphor, verschenen in *Het Overzicht* in 1923, ditmaal vergezeld van de vertalingen in het Duits (*Der Sturm*, 1923) en in het Frans (catalogus *Mercatorfonds* voor de retrospectieve Seuphor in het *Gemeentemuseum* in Den Haag en in het *Centre Pompidou* in Parijs, 1976). Een inleiding hierbij van de hand van Agnes Caers, in het Nederlands vertaald door Jan H. Mysjkin, toont aan hoe de liefde van Seuphor voor Antwerpen, *la tant aimée de (m)a jeunesse*, hem ertoe bracht voor haar een *Intrede van Christus in Antwerpen* op te roepen.

P. Mondrian, *Tableau-poème*, 1928.
[Collectie Michel Seuphor]

– *Wanneer de Eerste Wereldoorlog in augustus 1914 uitbrak was Fernand Berckelaers veertien jaar en met vakantie in Blankenberge. Hij keerde onmiddellijk naar Antwerpen terug. Zijn vader was dan al enkele jaren overleden. Zijn jonge moeder was vaak afwezig. Hij woonde er met een dienstmeid die hem verwende en vooral met strenge, rijke, katholieke grootouders. Hij ging in Antwerpen naar school en las al wat hij in handen kreeg. Was zijn jeugd ongelukkig? Werd zijn eigenzinnigheid van jongsaf aangescherpt en zijn Vlaamsgezindheid gericht?*

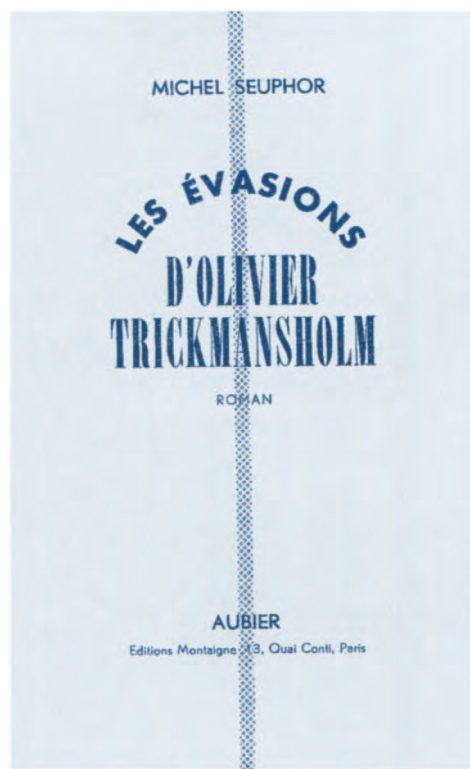
– In die zeer jonge jaren is ongetwijfeld alles begonnen. Maar uw beschrijving lijkt wat te somber. Het Antwerps verleden van Seuphor, met toch zijn eerste vormingsjaren en de bakermat van *Het Overzicht*, is zeer stiefmoederlijk behandeld in de huidige

biografische teksten, vooral van Franse en één keer van Hollandse signatuur. En het tentoonstellingsboek van Antwerpen 2001 brengt daar bitter weinig verandering in. Zijn er, zoals u zei, de minder sympathieke grootouders aan vaderszijde, dan is er aan moederskant zijn lieve en knappe grootmoeder, de persoon uit Antwerpen die hij het meest heeft bemind en die op hem de grootste invloed heeft uitgeoefend, zoals blijkt uit verschillende Vlaamse interviews. Die verstandige en bemiddelde boerendochter uit Broechem had volgens Seuphor ook het grootste aandeel in de opbouw van het familiaal fortuin. Zolang zij leefde heeft zij haar enige kleinzoon vurig bemind en altijd beschermd. En indien zij niet plotseling overleden was in 1922 – een cruciaal jaar voor Seuphor – dan is het zo goed als zeker dat hij niet verplicht zou ge-

weest zijn het huis te verkopen dat hij in de Cederlaan had laten bouwen om er in te komen wonen na een verblijf van drie tot vier jaar in Parijs. In het tentoonstellingsboek van 2001 staat er geen foto van haar, trouwens ook niet van de ouders van Seuphor, terwijl hij toch heel zijn correspondentie met zijn moeder, van de jaren twintig tot haar dood, aan het *Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven* in Antwerpen had toevertrouwd.

Later werd Seuphor wel eens verweten dat hij zijn Vlaamsgezindheid en zijn Nederlandse taal zou verraden hebben door Antwerpen te verlaten. Dit is niet juist. Taaltoestanden zijn ook veel complexer. En bij de beoordeling moet men rekening houden met de familie waarin de jonge man opgroeide. De grootvaders waren buitenmensen uit Wommelgem. De ene was metselaar geworden, de andere tuinier en heel vlug zijn ze beiden in Antwerpen zeer rijk geworden. De grootouders aan moederskant zonden hun dochter, juffrouw Marien, later Berckelaers' moeder, naar *Simpelveld*, de chique en duurste kostschool van Franse zusters op de Nederlands-Duitse grens. Het meisje kwam totaal verfranst naar Antwerpen terug. Aan vaderszijde was er eenzelfde scenario. Fernands latere vader werd naar het even selecte Franstalige jezuïetencollege in Antwerpen gestuurd en werd er *primus perpetuus*. Hij zou op zijn sterfbed aan zijn vrouw gevraagd hebben hun zoon in ditzelfde jezuïetencollege te laten studeren. Van jongs af bleef Berckelaers dus altijd Frans spreken met zijn ouders en Antwerps met zijn grootouders, die nooit anders hebben gekend.

In deze school, zoals toen in het hele onderwijs in Vlaanderen, gebeurde alles in het Frans, behalve één cursus Nederlandse letteren met als leraar de heimelijk Vlaamsgezinde jezuïet Stefaan de Clippele (Denderleeuw 1892 – Kortrijk 1959). In de eerste les van deze jonge leraar in de derde Latijnse klas zou Berckelaers een schok ervaren hebben bij het beluisteren van het gedicht *Mijn hert is als een blomgewas*. Naar eigen zeggen heeft hij daar op slag gevoeld dat hij dichter zou worden. Zang en inhoud van Gezelles poëzie deden hem een compleet nieuwe wereld ontdekken. Aan Berckelaers die flamingant was heeft De Clippele met nadruk ge-

vraagd geen Antwerps meer te spreken maar keurig en zuiver Nederlands. Later zal Seuphor in zijn omgang met Nederlanders als Mondrian, Oud, Werkman, Berlage, Willink opvallen door zijn verzorgd taalgebruik en daar zijn voordeel mee doen. Wat Antwerpen betreft had De Clippele hem verwittigd: *Ze zullen met u lachen, maar stoort u daar niet aan. Dit is de toekomst.*

– Hoe hebt u Seuphor in Parijs eigenlijk leren kennen? Ongetwijfeld ook via zijn publicaties, waarvan er enkele een bijzondere indruk op u hebben nagelaten?

– De feitelijke eerste kennismaking gebeurde in 1996, toen ik hem mijn briefwisseling met André Delvaux stuurde omtrent een mogelijke verfilming van *Olivier Trickmansholm*. In juli 1997 heb ik hem een bezoek gebracht in Parijs, gevolgd door talrijke langere verblijven in het Hôtel Alizée Grenelle, op enkele stappen van Seuphors woning. Wij spraken veel met elkaar, schreven brieven met gedichten over en weer in de twee talen en met tekeningen van hem – niet van mij; helaas kan ik niet tekenen.

Maar in werkelijkheid dateert mijn bekendheid met Seuphors oeuvre van veel vroeger. Ik had voor het eerst over hem gelezen in een interview van Alain Gormoz in het weekblad *Pourquoi pas?* maart 1981. Ik dacht dat ik het enige *monster* van de Vlaamse Beweging was, een flamingantische franskiljon en bij het lezen van dit artikel ontdekte ik een ervaring van dezelfde aard, maar veel ouder en

van een meer verhevene, gepassioneerde en veelzijdige natuur. Seuphor had wel geen gedicht over Herman van den Rieck geschreven, zoals Van Ostaïjen, wiens gedicht ik nog in het Frans vertaalde voor de Biënnale van de Poëzie in Krokke, maar hij was *naast hem* neergesabeld. Hij had een tijdschrift uitgegeven in het Nederlands dat internationaal bekend werd. Hij sprak over zijn bewondering voor Gezelle en Mondrian, een West-Vlaming en een Hollander. En dit gebeurde allemaal in het Frans. Hij voegde eraan toe dat men zoveel mogelijk talen moest kennen en dat hij bezig was Hebreeuws te leren en meteen zijn Grieks en Latijn wist te onderhouden.

In verwondering ontdekte ik dus Seuphor. In de Koninklijke Bibliotheek las ik ongeveer alles wat ik van hem vond en dat was veel. Behalve *Het Overzicht*, een wonderlijke prestatie van hem, stonden twee werken voor mij boven alles. Allereerst zijn standaardwerk over Piet Mondrian. De mooiste kunstenaarsbiografie die ik ooit gelezen heb. Hij heeft deze kunstenaar echt ontdekt, toen hij in Parijs, bij conservators, galeristen en critici nog helemaal onbekend was. Hij heeft hem bijgestaan als een belangstellende discipel. Hij is trouwens de enige geweest met wie Mondrian een gezamenlijk kunstwerk gerealiseerd heeft. Hij stichtte in 1930-1931 in Parijs de internationale van de spiritualistische abstracten, de groep *Cercle et Carré*. Men vindt er Mondrian die de abstractie ontdekte door het kubisme over te slaan en Kandinsky die de abstractie bereikte door het expressionisme van *Der Blaue Reiter* over te slaan. Het was uiteindelijk uit deze groep dat alles ontstond in Parijs na de oorlog.

Zijn biografie van Mondrian was de eerste die ooit verscheen. Zonder dit kapitaalwerk zou een groot deel van Mondrians oeuvre onbekend gebleven zijn. Want Seuphor sprak Nederlands, las de notitieboekjes en de teksten van Mondrian en kon alle personen gaan opzoeken die hem gekend hadden. Zonder hem zou dit alles verloren gegaan zijn. Mondrian is immers maar beroemd geworden na zijn dood, na de oorlog en dan vooral in de Verenigde Staten, waar niemand iets wist of kende van zijn Nederlandse wereld en achtergrond. En Seuphor verzamelde niet alleen feiten. Hij schetste meteen de

geestelijke ontwikkeling van Mondrian, die hij tot zijn laatste dagen bleef bewonderen. Met dit boek kan men zijn tocht van het realisme naar de abstractie meemaken, de belangrijkste artistieke stroming van de 20ste eeuw. Hierdoor heb ik begrepen dat de abstracte kunst een geestelijk avontuur is geweest, in de 20ste eeuw slechts te vergelijken met het avontuur van de atoomfysica – vooral met de onzekerheidsrelatie van Heisenberg, ontdekking die uit de jaren twintig dateert.

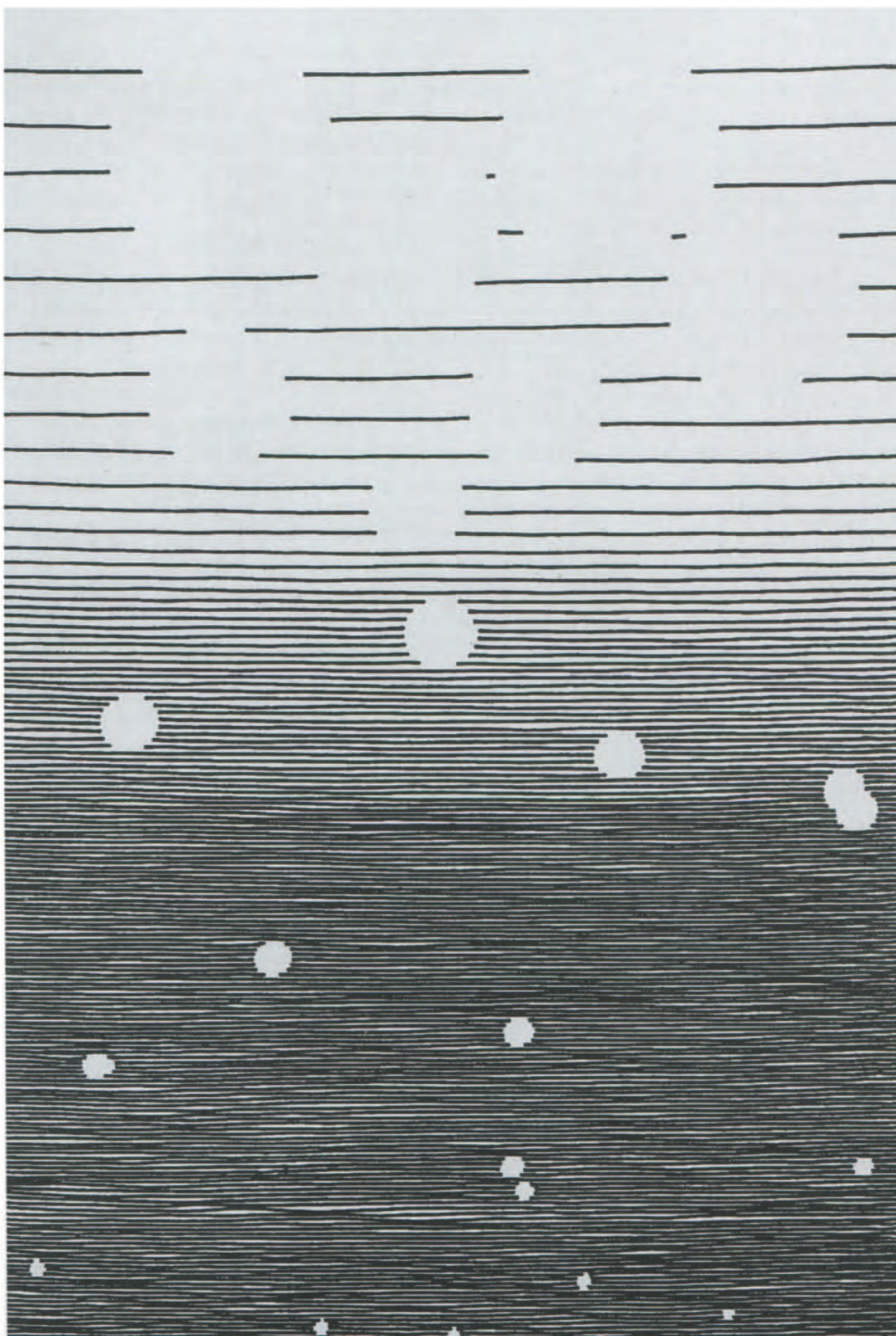
Mijn tweede voorwerp van bewondering was zijn initiatieroman *Les Evasions d' Olivier Trickmansholm*. Hij vertelt daar o.m. uitvoerig over zijn Antwerpse periode die hem doorheen zijn flamingantisme en de creatie van *Het Overzicht* naar Mondrian in Parijs bracht. Men leest er over zijn ervaringen van de dood, over zijn bekering en zijn veertien jaar religieus ascetisme in een Cathaars dorpje.

Maar wat mij verbijsterde is het niet autobiografische, maar ronduit fantastische slot van de roman. Seuphor is naar Parijs teruggekeerd, waar hij bekend geworden is als kunstcriticus, dichter en tekenaar. Maar in de roman trekt de held Olivier, die gek geworden is, naar Vremde, een Antwerps dorpje waar Seuphors grootouders vandaan kwamen. Hij vindt er de innerlijke vrede, dank zij de dorpspastoor mijnheer De Zomer, een reïncarnatie van Gezelle, die sonnetten schrijft en kronieken die lijken op *Kerkhofblommen*. En de held sterft er, bijgestaan door de priester die hem *Ego Flos* voorleest.

Dit alles heeft mij voorbereid om rechtstreeks met Seuphor te spreken over deze onderwerpen. Om dan vlug ook te beseffen dat ik zijn persoonlijk oeuvre nog grotendeels moest ontdekken.

– Kan u iets meer zeggen over deze contacten, die geduurd hebben tot het einde van zijn leven? Was het voor u mogelijk een algemene stroom te vinden die zijn hele leven heeft onderbouwd, ook in de talrijke moeilijke momenten, waarvan enkele keerpunten de accenten waren?

– Op het eerste gezicht is de levensweg van Seuphor inderdaad bezaaid met abrupte keerpunten, wanneer hij plotseling en radicaal leek te veranderen van positie. Zo heeft hij de kunst van Mondrian vereerd, maar er zich ook even van afgekeerd, eerst om de futuristen te omarmen, daarna om in vlam te schieten voor El Greco, voorts definitiever om te gaan wonen in Anduze en er veertien jaar lang het ascetische leven van een bekeerling te leiden. Ten slotte kwam er nog een complete ommekeer. Hij brak met het katholicisme en keerde terug naar Parijs

om er de abstracte kunst te verdedigen.

En nochtans bood deze levensweg met vele zaagtanden een diepe innerlijke eenheid, wanneer men ze in de juiste context plaatst. Het zoeken naar het Ene in de veelheid is overigens altijd een van de fundamentele verzuchtingen van Seuphor geweest.

Vooreerst wil ik duidelijk stellen dat al

Michel Seuphor,
Espace et lumière, 1952
[Privé-collectie]

wat Seuphor heeft ondernomen gebeurde tegen de dood. Zijn bekendheid met de dood dateert bij wijze van spreken van voor zijn geboorte, aangezien zijn vader trouwde, wetende dat hij tuberculose had en dat hij overleden is wanneer zijn zoon amper tien jaar was. Seuphor zelf heeft vanaf zijn jongste jaren vaak de dood voor ogen gezien door

ziekte of ongeval. Hij zei nog dat hij al zijn boeken had geschreven in de innerlijke overtuiging dat hij niet lang genoeg zou leven om ze te voltooien. Hij werkte dus altijd *sub specie aeternitatis* (in het aanschijn van de eeuwigheid), in absolute ernst en totale vrijheid maar ook volledig onverschillig tegenover elk verwijt van onsamenhangendheid.

Men kan de coherentie van Seuphors oeuvre en esthetica slechts vatten wanneer men het situeert in de traditie van het Duitse classicisme, dat, voor het eerst in de geschiedenis van de Europese cultuur, het erfgoed van het antieke Griekenland, dat zwaar verarmd was door de Latijnse overdracht, volledig in ere heeft hersteld. Bij de oude Grieken van de grote periode vormden gedachte, religieus gevoel en kunst één eenheid. Aan de kunst een volle inhoud geven was ook de gemeenschappelijke ambitie van de Duitse klassiekers en hun erven in de 20ste eeuw, de verdedigers van de *spirituele* of *absolute* kunst, zoals Kandinsky ze omschreven heeft in *Ueber das Geistige in der Kunst*.

Dankzij Kant heeft de Duitse esthetica het Platonische onderscheid tussen *fenomeen* en *Idee* teruggevonden. Zij beschikt over de concepten *Vernunft* en *Verstand* die een onderscheid maken tussen de synthetische en de analytische rede. Mijn meester in de *Weltanschauung* Lucien Goldmann werd vaak radeloos, omdat hij dit niet kon omschrijven in het Frans, dat slechts de Cartesiaanse en dus analytische geest kent. Kunstenaars en denkers als Goethe, Hölderlin, Schiller, Schopenhauer, Nietzsche hebben een oeuvre kunnen realiseren, dat zowel ontsnapte aan het anti-esthetische rationalisme als aan het vastgelopen materialisme. En dit zonder onder te gaan in een of ander irrationalisme, zoals het romantisme en zijn hedendaagse surrogaten het surrealisme en het magisch realisme, die hoogstens een ersatz van transcendentie konden produceren. Seuphor, die de Duitse klassiekers zijn leven lang heeft gelezen, heeft deze afkooksels met de meest overtuigende energie bestreden.

Natuurlijk wordt bij Seuphor, zoals bij de geniale figuren van de abstracte kunst, zijn meesters en zijn vrienden, deze rijke wereld van een vernieuwd spiritueel leven uitgedrukt in moderne categorieën. Maar het gaat

hier wel over een kunst die weigert de werkelijkheid als fenomeen weer te geven, om de essentie ervan direct te kunnen uitdrukken. Zo'n kunst kan vruchtbare inspiratie vinden in hetgeen de hoogste religieuze ideeën van het verleden hebben ontworpen, wel te verstaan door ze los te maken van elke geïnstitutionaliseerde godsdienst.

Zo gezien worden de duidelijke zwenkingen van Seuphor tussen religieuze ervaring en artistiek leven volledig ontdaan van elke incoherentie. Zij volgen elkaar op in de tijd en lijken dus tegen elkaar in te gaan. Maar in het globale onderzoek van een kunst die rijk is aan spiritueel leven en die zich voortdurend verdiept, zijn dit slechts gradaties van een unieke en voortdurende zoektocht.

Men moet maar kijken naar de drie ervaringen uit zijn jeugd. Seuphor heeft voldoende onderstreept hoe belangrijk ze waren voor de grondslag van zijn werk en zijn gedachtenwereld: de ontdekking van Gezelle en van Mondrian vooral, maar ook de lectuur van *De geest van China* van Henri Borel, een boek dat hij levenslang binnen handbereik hield.

Het is duidelijk de kunst geweest die Seuphor de toegang tot het religieuze gevoel heeft gebracht. Hij was opgevoed in het katholicisme, dat hem al gauw onverschillig liet en dat hij later afwees vooral om de wijze waarop het werd beleefd in zijn familie en zijn college. Tot op die dag, zoals ik al zei, wanneer een gedicht van Gezelle – een geniale mystieke dichter, zoals andere literaturen die niet hebben, volgens Seuphor – niet alleen zijn eigen roeping als dichter bepaalde, maar ook de oorsprong was van zijn bekering, die veel later plaatsvond en waarin hij de religieuze ervaring in een zeer concrete praktijk zal beleven.

De fascinering van Seuphor voor het werk en de persoonlijkheid van Piet Mondrian duidt ook aan dat de enige kunst die hem interesseert een kunst is die een sacrale functie heeft teruggevonden. Tijdens de lezing van Van Doesburg in het Antwerpse atheneum over de overgang van het realisme naar de abstractie, gerealiseerd in het neoplasticisme, komt voor Seuphor als een schok de erkenning van een *kunst voorbij de kunst*. En wanneer hij voor het eerst het atelier van de Rue du Départ betreedt, denkt hij: hier is de Sixtijsche kapel van de hedendaagse kunst.

Het zeer uitgesproken dadaïstische karakter in het gehele oeuvre van Seuphor – natuurlijk *dada* van het Cabaret Voltaire en van Schwitters, en niet van de latere recuperatie – staat ogenschijnlijk in tegenstelling met elke religieuze belangstelling. Wanneer men weet dat de ultieme interesse van de

kunstenaar uitging naar het Zenboeddhisme, ziet men toch ook wel dat dit een techniek van radicale geestelijke bevrijding is, zoals de *kō-an*, deze geweldige mentale agressie van de Zenmeester op zijn leerling.

Reeds in zijn jeugd jaren heeft *De Geest van China* voor Seuphor de wereld van de hoge culturen van het Oosten geopend. Dit werd de bron van zijn zeer vruchtbare artistieke relaties met de religieuze denkwereld van China, Japan, India...

In *Le monde est plein d'oiseaux*, waarin hij afscheid neemt van het katholicisme, verschijnt de figuur van Dieudonné Calf. Zeer expliciet wordt gezegd dat zijn gelaat sprekend lijkt op plaat XI uit een catalogus van het Musée Guimet: *Tête de Prajnâpâramitâ*, dit betekent *hoogste wijsheid*. Zelf heb ik uren gezocht in indexen en boeken over de Hindoerelgie wie toch de geheimzinnige Dhananda mocht zijn, die optreedt in *Musique à Diananda* in het gezelschap van Tagore, Vivekananda, Gaudapa... Een geamuseerde Seuphor heeft mij uit de verwarring gehaald door mij met duidelijk plezier toe te vertrouwen dat hij *die had uitgevonden om een tegeerspeler te hebben*. En hij verklaarde mij de etymologie met zijn woordenboek Sanskriet bij de hand: *dhyana* (meditatie, religieuze contemplatie) + *ananda* (vreugde, zegening, sensueel genot) = *Dhananda*, vreugde van de mystieke contemplatie.

In een interview heeft Seuphor ooit gezegd dat hij waarschijnlijk *Tchouang-tseu* was, maar dan een Tschouang-tseu, geboren in de 20ste eeuw, die hoogstens enkele nieuwe moderne accenten zou plaatsen. Om te besluiten in een geest die dicht bij die van Seuphor ligt, moeten hier onmiddellijk aan toegevoegd de enkele regels geciteerd door Robert Sabatier in zijn *Histoire de la poésie française*, waar hij voor deze poëzie een mooie toekomst voorspelt:

'Als je vriend goeroe wordt, word kan-goeroe. Als hij zich meester (maître) waant, keer dan terug naar het stof en wordt millimeter (millimètre). Wanneer je overal rondom alleen goden ontwaart, kruip dan maar in je schelp, heel diep, om je te ontdoen van wat er nog van je rest en kom dan naar buiten als clown'.

Seuphor, dichter

Henri-Floris Jaspers

Het jaar 1921 werd een mijlpaal in het leven van Fernand Berckelaers, telg uit de franskijlonse en katholieke burgerij. Samen met Geert Pijnenburg (in litteris Geert Grub) sticht hij het anti-militaristisch en strijdend flamingantisch maandblad *Het Overzicht*.

Seuphor was niet aan zijn proefstuk. Tijdens zijn collegejaren had hij onder het pseudoniem Seuphor, anagram van Orfeus, de franskijlonse leraren in een clandestien schoolkrantje aangevallen. In 1917 nam hij deel aan een betoging tegen de activisten, maar na de wapenstilstand zou hij zich hartstochtelijk in de Vlaamse beweging storten en het programma van de activisten verkondigen.

Einde 1918 had ik zonder diploma het Onze-Lieve-Vrouwcollege verlaten, nadat ik moeizaam vijf jaar Latijn en vier jaar Grieks had verwerkt in een milieu dat mijn dromen en verbeelding vijandig was. Op 1 januari 1919 publiceerde ik op blauw papier het eerste nummer van De Klauwaert. Om het blad aan de man te brengen, ging ik aan de poort van mijn oud college staan en verkocht het blad aan mijn vroegere medeleerlingen. Het blad wilde geen bepaalde richting inslaan, en stond open voor opstellen de omni re scibili et quibusdam aliis. Het was een hele onderneming, ook al omdat er een nijpende papier-schaarste heerste.

*De Klauwaert was het eerste naoorlogse studentenblad. Van aansluiting bij de Antwerpse studentenbeweging was echter nauwelijks sprake. 'Wellicht voor een deel omdat Berckelaers zelf niet behoorde tot de leidende kring van de Antwerpse studentenbond, en ook omdat de bond minder behoefte had aan een artistiek-literair blad maar meer aan een orgaan dat Vlaams-strijdend zou zijn en de organisatie van de studentenbeweging als hoofdbekommernis zou hebben.' (VOS: I, 92) Berckelaers gaf het op, beter georganiseerde studenten namen het blad over en herdoopten het tot *Storm*. 'Ik kon het echter niet laten, zegt Seuphor, en in samen-*

Het Overzicht nr. 13, november 1922. Omslagtekening van Jozef Peeters

werking met Jules van Beeck, publiceerde ik dan, ditmaal op grijs papier, de twee nummers van *Roeland*.'

Revolte en veroveringszucht

De zelfverzekerde Berckelaers had niet alleen her en der in efemere studentenblaadjes gedichten gepubliceerd, maar ook in

de krant *De Schelde*, orgaan van de Antwerpse Frontpartij. In *Het Overzicht* kon hij nu zijn ambitieus talent de vrije teugel laten.

De eerste jaargang van *Het Overzicht* wordt gekenmerkt door dat emfatische, gezwollen en bij wijlen martiale woordgebruik van geschriften die in de bedding van de toenmalige Vlaamse beweging ontstonden, door Jan Art in verband gebracht met het verzet tegen datgene waarvoor in de psychoanalyse de vader symbool staat. Hij onderstreept dat de jongere zich toen door zijn flamingantisme niet alleen onderscheidde van de massa en van de meeste ouderen, maar zich bovendien ook verzette tegen de dominante cultuur. In die zin kan de Vlaamse beweging anno 1920 beschreven worden als een adolescentenbeweging. (ART: 71-80) Dezelfde problematiek werd door Paul de Vree behandeld in verband met *Les Evasions d'Olivier Trickmansholm*. (DE VREE 1958: 25-27)

Het flamingantisme was een schitterende gelegenheid om uit de difficulté d'être te ontsnappen. Dààr was de daad, dààr was de uitweg uit de intellectuele straatjes-zonder-einde. De politieke passie bevatte een flinke dosis lyrisme. De flamingantische betogingen waren echte feesten. Op twintigjarige leeftijd gaven ze me voedsel tot vervoering.

Zowel Berckelaers als de rebelse Pijnenburg (1896-1980) waren fervente lezers van Romain Rolland en stonden, zoals de meeste vertegenwoordigers van de jonge artistieke intelligentsia, onder invloed van Kurt Hillers 'Aktionshumanitarismus' en van het pacifistisch-revolutionair gedachtegoed van de *Clarté*-beweging. 'Abonneren op 'Het Overzicht' is medewerken aan Vlaanderens geestelijke bevrijding', zo luidt het dan ook omwonden in de beginselverklaring. De eerste sterk politiek-gerichte jaargang (juni 1921 – september 1922), die door beide bewogen directeurs na Vlaamse meetings bij de uitgang verkocht werd, dient beslist in dat idealistisch volksverheffend perspectief benaderd te worden. De contemporaine lezer kan er geen andere dan documentaire waardering voor opbrengen. Geert Buelens (139, 216) spreekt terecht van de 'bedroevende kwaliteit', van 'een sfeer van willen-maar-voorlopig-niet-kunnen', van 'een erg halfslachtige mix van activisme (...), pseudo-filosofie (...),

schoorvoetende avant-garde en beginners-poëzie allerhande.'

In het eerste nummer publiceert Seuphor aforismen over orde en Berckelaers een prozagedicht en een essay tegen Nietzsche. In deze teksten klinkt de stem van de latere Seuphor reeds herkenbaar door.

'De mens is complex, hij vindt niet uit maar ontdekt (door middel van zijn instinkt, gevoel en kennis) de eeuwige natuurwetten van verhouding en evenwicht, die hij weer spiegelt in zijn daad. Hij bekomt de Orde door inspanning, door schepping.'¹

Van Alice Nahon, met wie Seuphor een af-aan-af relatie had (DEFOORT: 68-76), werd het gedicht 'Miserie mensen' opgenomen, en van Geert Grub, die toen een beslissende invloed had op zijn jongere vriend, twee gedichten en enkele korte beschouwingen die representatief zijn voor de rebelse geest die beide kompanen bezielde.²

Van Ostaijen

In datzelfde eerste nummer van *Het Overzicht* debuteert Berckelaers als criticus met een wat neerbuigende bespreking van Paul van Ostaijens pas verschenen *Bezette stad*.

'Ik acht de Paul Van Ostaijen van 'Music-Hall' en 'Het Signaal' een te groot talent om hem te verdenken van 'n maar enigszins artistieke bedoeling met het uitgeven van 'Bezette Stad'; al is het dan ook een werk dat alleen van kunstenaars-hand zou kunnen zijn.

Het boek heeft mij 'n aangenaam uur-tje laten doorbrengen; – daar ben ik altijd dankbaar om – ik heb geheel kunnen herleven in het Antwerpen van tijdens de oorlog, en zelfs hebben sommige brokken, als 'Dode-zondag', 'Mobile' en 'Aftocht' mij waarlijk getroffen door de hevige kleuren en de scherpe lijnen der ekspressionistische uitbeelding. De scherpe geest van Paul Van Ostaijen doet het werk van 't begin tot het einde overvloeien van rake ironie en al-vernietigend cynisme, ... apologie van het 'NIHIL'. Het is geestig, spontaan, trouw de ziel weergevend, wat verdienstelijk mag heeten; maar dikwijls ook verward, met 'n grote mangel aan duidelijkheid, wat onder alle opzichten 'n gebrek – zijn gebrek? – is. (...)

Ik verklaar me onbevoegd om 'n objectief oordeel te vellen over het kubisme van Oscar Jaspers – die ik trouwens niet begrijp, al treft mij z'n lijnharmonie.³

Geen treffender verschil, inderdaad, dan tussen *Bezette stad*, de gedichten waarmee Van Ostaijen zich wenste te cureren van lyrische hogeborstzetterij, en de verzen van zijn jonge, overmoedige criticus, bijv. het lange gedicht 'Irrequies', gedateerd april 1921.

Hoog in lichte lach van wispelwind,
hoog in lichte lach
flapperviert de zegevlag,
de vrijheidsvlag a: uurgetint
op d'hoge vesting weer.
Hoog in lichte lach è lach,
hoog in 't blauw l emelmeer!

...
Nu heb ik op mijn kniepees
't Siegfried-zwaard gebroken,
waarmee 'k door duisternissen brak,
opdat het nooit mijn zonnegod bestoke.
Want dit is wel de hoogste vreugd,
–wanneer men veel gestreden heeft,
wanneer men veel doorleden heeft,
door slijk en mist gebaggerd heeft –
dat hoog, in licht te laaië lach,
weer flapperviert de zegevlag!⁴

Tot slot waagde Seuphor zich ook aan theater. 'De Wijze', een wat overspannen en verheven 'psychiese dialoog' tussen De Jongeling in 'weelderige r dderkledij' en De Grijsaard in 'witte Griekse toga'. De Jongeling komt 'met gans (z)ijn opbruisende levenskracht' in opstand tegen 'de giftige werking van alle kennis en weten'. De uiterst conventionele speelaanduidingen dikken de ideeën-zwangere, clichématige en gezwollen retoriek nog eens extra aan. 'Egenover de verleiding van het intellectuele weten, waar De Grijsaard op inspeelt, staat het vitalistische en intuïtieve vertrouwen van De Jongeling die zich geroepen weet tot grootse daden, uitverkoren tot (geestelijk) leiderschap.⁵ Met die psychische dialoog rondde Berckelaers/Seuphor zijn (onbewust) zelfportret anno 1921 af.

In het nummer van december 1921 verscheen een gedicht van Paul van Ostaijen (1921: 75), die toen zijn dienstplicht in Duitsland vervulde. In het daaropvolgende nummer, dat pas in september 1922 van de pers kwam, stond echter te lezen: 'De Heer Paul Van Ostaijen verzocht ons te melden dat hij weigert het vaderschap over 'Voetbalmatch' te erkennen, en overigens weinig geneigdheid voelt dit gedicht als pleegkind aan te nemen. – Het onderzoek wordt voortgezet.'⁶

Onmiddellijk na het verschijnen van het nummer krijg ik van Van Ostaijen een woedende en beledigende brief, zoals ik er in mijn leven geen weede meer heb ontvangen.

Hij schold me uit, verweet mij dat ik een amateur was, dat ik door mijn domheid van moderne dichtkunst niets kon begrijpen, dat het schandelijk was te durven veronderstellen dat het gedicht van hem was enz. Ik heb die brief nu vier maanden geleden nog eens herlezen en ik vond hem toen zo beledigend dat ik hem verscheurd heb.⁷

In de door Seuphor verscheurde brief voerde Van Ostaijen ook kritiek – ‘op een buitengewone kwetsende en beledigende manier’ – op diens beleid als uitgever van *Het Overzicht*. (BORGERS: 456)

...Ik denk dat het gedicht inderdaad niet van hem was. Toen reeds dachten velen dat het een valstrik was en ik geloof dat het het werk geweest is van Victor J. Brunclair, die een farceur was en zich altijd met dergelijke dingen bezighield. Daarbij was hij omwille van Bezette stad jaloers op Van Ostaijen en hij werkte mee aan Het Overzicht.

Het lijdt geen twijfel dat ‘Voetbal-match’ inderdaad een pastiche is, samengesteld uit brokstukken van twee gedichten uit *Het sienjaal*. (BORGERS: 453) Later zou Pijnenburg getuigen dat ze Brunclair al spoedig van die mystificatie verdachten: ‘Gezien de Vic nogal een grappenmaker was hebben we waarschijnlijk wel juist geraden.’⁸

Peeters

Na de eerste jaargang verdween Geert Pijnenburg geruisloos uit de leiding van *Het Overzicht*. Zijn plaats werd ingenomen door Jozef Peeters (1895 – 1960), die verantwoordelijk werd voor de sector plastische kunsten, terwijl Berckelaers de literaire bijdragen voor zijn rekening nam, de contacten met de drukkerij onderhield en voor de opmaak zorgde. Pijnenburg zou vijftig jaar later getuigen: ‘Onze raakvlakken op politiek en wijsgerig gebied liepen echter niet door op het artistieke. Voor Seuphor (‘en or!’) was de spiritualiteit van de kunst op zichzelf genoeg: voor Geert Grub moest de geestelijke straling in dienst staan van de mens, nu en morgen. (...) Er werd nu een andere koers ingeslagen. Politiek viel weg en de moderne kunstactiviteiten werden hoofdthema.’⁹ Seuphor zou erkennen dat het dank zij Peeters was, dat *Het Overzicht* ‘het eerste culturele verbindingsteken zou worden tussen Vlaanderen en de rest van Europa (en zelfs van Amerika: in 1923 hadden we vijf abonnees in Detroit.)’ Tegenover Pijnenburg onderstreepte Seuphor met fierheid dat aan de groen geschilderde deur in Borgerhout, waar de redactie gevestigd was in zijn ouderlijke woning, ‘de Europese kunstwereld kwam aanbellen.’ (Hij bedoelde natuurlijk dat de brievenbesteller kwam bellen met poststukken voor het blad, maar dat zou wel al te prozaïsch geklonken hebben...)

Toen ik Peeters leerde kennen, had het avontuur van de overgang van figuratie naar abstractie – dé culturele gebeurtenis van de eeuw – zich reeds in zijn oeuvre voltrokken. Zijn zelfverzekerdheid uitte zich in verbale uitbarstingen die door velen allerminst in dank afgenomen werden. Hij was radicaal doctrinair, en dat maakte hem in het provinciale Antwerpen tot een gedroomd mikpunt van spot. Maar hij gaf dan geen kik. Hij was klein, gespierd, een man uit één stuk, absoluut onaantastbaar, onverstoorbaar, een ijzere klomp. Jarenlang kwam hij haast elke dag bij mij, steeds in gezelschap van zijn vrouw Pelagie, ook al zo’n onaantastbare klomp, die zich met alles, maar dan ook met alles bemoeide. Ja, ik was toen nog jong...

Achteraf bekeken moet ik wel een engelgeduld hebben gehad om dat te verduren. Gemakkelijk waren ze niet!

Peeters had contacten met de Europese avant-garde. Hij voerde een briefwisseling met Adolf Behne, Herwarth Walden, Marinetti, J.J.P. Oud, Kupka en Ensor, en in de zomer van 1921 was hij naar Parijs gereisd, waar hij Mondriaan, Léger, Gleizes, Archipenko en Bruce ontmoette. Op voordracht van Léger was hij lid geworden van de Société des Artistes Indépendants. In de kerstvakantie van 1922 spoorden beide ondernemende directeurs, uiteraard in gezelschap van de geduchte Pel, naar Berlijn dat toen geteisterd werd door een nog nooit geziene inflatie. Hun eerste bezoek was aan Herwarth Walden, directeur van *Der Sturm* en ze hadden ook gesprekken met criticus Paul Westheim, directeur van *Das Kunstblatt*, met de uitgevers Cassirer en Nierendorf, met Walter Gropius, Archipenko, Buchholz, Moholy-Nagy en Gabo. Ze ontmoetten Marinetti en Prampolini, met wie ze reeds een briefwisseling hadden, in het Casa Futurista aan de Kurfürstendamm, gerund door Ruggiero Vasari, luitenant van de verbale krachtpatser en hyperkinetische paus van het futurisme.

Enkele dagen na de afreis van Peeters, die aan de kerstvakantie gehouden was (de geduchte Pelagie was immers onderwijzeres) keerde ik via Keulen naar Antwerpen terug, het hoofd vol gedachten en de oren vol nagalm. In het verwarde rumoer van

Berlijn had de naam Parijs mij het meest in de oren geklonken. Geen kunstenaar, geen intellectueel die niet over Parijs sprak. Geen gesprek mogelijk zonder dat de naam van de lichtstad viel, sleutel tot alle kunstbeginselen. In Berlijn leek Parijs heel wat dichterbij dan Antwerpen! Mijn besluit stond vast. De tijd van een nieuw nummer te drukken, ditmaal met een omslag van Servranckx, en ik vertrok.

In het spoor van Peeters, die hem sombere verhalen had opgehangen over de sfeer van berekening en naijver in Parijse kunstenaarskringen, bezocht hij Léger, Gleizes en Mondriaan, Sonia en Robert Delaunay. Hij ontmoette Le Corbusier, Kupka, Larionov, Brancusi, Ozenfant, Juan Gris en de dichters Tristan Tzara, René Crevel en het schrijvende echtpaar Paul Dermée-Céline Arnaud, bevriend met Clément Pansaers. Voor de jonge Antwerpenaar was dit eerste verblijf in Parijs zo iets als een droom. Hij verkeerde in een toestand van permanente geestelijke vervoering: de stad maakte niet alleen een overwelddigende indruk op hem, maar hij stond daar nu ook oog in oog met de tenoren van de internationale avant-garde.

De politiek bewogen Berckelaers was in Parijs kennelijk geschokt geweest door de tendentieuze berichtgeving in de Franse kranten. Aan de hand van een aantal wel-sprekende citaten hekelde hij in *Het Overzicht* de bijzondere correspondenten die vanuit Brussel hun ‘anathema’s, delenda’s en onbeschaamde leugens’ over Vlaanderen in de Parijse pers publiceerden. Hij kondigde de oprichting aan van een ‘Vlaams-Nationalistisch Propaganda- en Verdedigingsbureau’ in Parijs. Hij staat in contact met een in het politieke milieu goed geïntroduceerde Fransman die de Vlaamse zaak genegen is en bovendien over een scherpe pen beschikt, Cinéas, auteur van *Lettre d’un Français à quelques Patriotes Flamands sur la Création d’un Parti National Flamand représenté à Paris*.¹⁰ Achter de schuilnaam Cinéas ging de gepensioneerde onderprefect Georges Blachon schuil, die in Rijsel woonde. In 1922 had hij *Pourquoi j’aime la Flandre* gepubliceerd, dat door Stijn Streuvels vertaald werd.

Hij was een aangenaam man. Ik was goed met hem bevriend. Een gesprek met hem liep steevast uit op het flamingantisme dat hij een rechtvaardige zaak vond. We hoopten dat zijn Lettre enige beroering zou veroorzaken, maar niets daarvan. De hele zaak liep met een sisser uit. Franskiljons en flaminganten waren het voor een keer eens. De eersten achtten het onwaarschijnlijk, neen, ondenkbaar, dat een Frans politicus belangstelling kon opbrengen voor de Vlaamse zaak; de laatsten vonden het project

van Het Overzicht te mooi om waar te zijn, en sommigen meenden er zelfs mijn hand in te herkennen: een publicitaire zet om het blad in de belangstelling te krijgen. De zaak werd doodgezwegen.

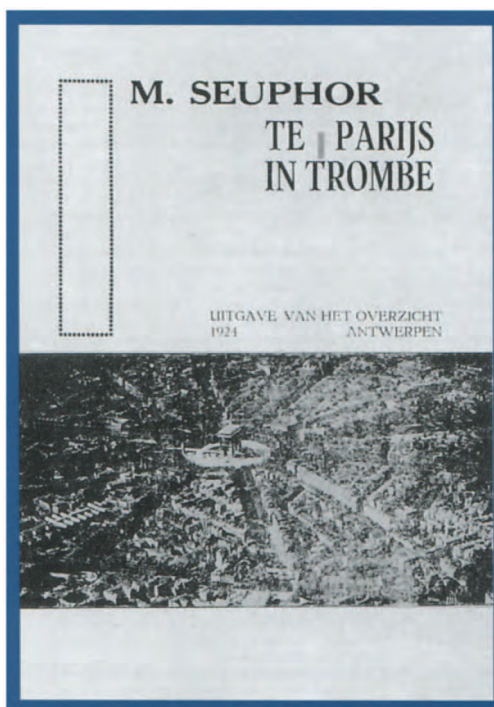
Joostens

Eveneens in de loop van 1923 zou Berckelaers vaker Paul Joostens ontmoeten, met wie hij voordien sporadisch contact had. De liefde voor Parijs bracht hen bij elkaar. De dadaïstische misantroop Joostens was een hardnekkige en excentrieke individualist, voor wie Peeters' gemeenschapskunst en Van Ostaijens ontindividualisering slechts voorwerpen van spot waren. De vlijmscherpe paradox was het beste wapen van die geboren provocateur, die ten volle en uitbundig, wellustig en zelfkastijdend zijn innerlijke tegenstellingen beleefde. Hij was een anarchistische stadsmens die van natuurlijk groen walgde, het daglicht letterlijk schuwde en zich nergens beter voelde dan in de geborgenheid van een donkere filmzaal, een gedeclasseerde bourgeois die de lof der luiheid bezong als een vorm van heimwee naar een aristocratisch bestaan. Met bittere humor etaleerde hij een pessimistische levensvisie waarin geen plaats was voor sociale bekommernissen, tenzij als mikpunt van vernietigend sarcasme. De belezen eenzaat Joostens had literaire ambities die hij botvierde in burleske teksten boordevol ingehouden of integendeel breed uitgesmeerde woede, waarin hij een ongebreidelde, op het woord zelf gerichte taalcreativiteit aan de dag legde. Berckelaers kon goed met hem opschieten. Na de Parijse luchtkuur was hij immers zijn kompaan Peeters ietwat te professoraal gaan vinden.

Ik had een tegengewicht nodig. Ik vond die bij Joostens, die een dartele vis was, een ongewervelde soms, precies het tegengestelde van Peeters, en dat verkwikte me. Die atmosfeer was me liever. Bij Joostens kon ik tenminste ademhalen.

Miskend?

In 1924 publiceerde Seuphor drie plaquettes bij Het Overzicht, gedichten die ook grotendeels in het tijdschrift verschenen waren, *Carnet bric-à-brac*, *Seuphor en Or* en *Te Parijs in Trombe*, met omslagontwerpen en

tekeningen van respectievelijk Jozef Peeters, Kurt Schwitters en Robert Delaunay. De leider van de futuristen, de onstuimige Marinetti kon er waardering voor opbrengen, maar op het thuisfront was het oordeel van Van Ostaijen vernietigend: 'Par trois plaquettes qui se sont succédé rapidement, nous apportant pêle-mêle des poèmes français et néerlandais, M. Seuphor a fait une tentative louable vers un apport nouveau, mais je crains fort que, sa grande indépendance de l'orthographe et de la grammaire mise à part, il n'y ait réussi. M. Seuphor, qui est assez sensible pour se méfier du sérieux de notre Flandre apathique, n'a eu que ce seul tort de se prendre lui-même trop au sérieux.' (VAN OSTAIJEN 1926) Enkele weken voordien, in maart 1925, had Van Ostaijen in een brief aan Du Perron zijn oordeel nog scherper geformuleerd: 'Niet alleen Wies Moens, Marnix Gijsen enz. houd ik voor poëtisch onwortelend, maar ook b.v. Seuphor die eindeloos geestige of gewaand geestige zinnen aan elkaar snoert, doch van taal of woord geen begrip heeft en geen gevoel voor de nuances van het woord.' (VAN OSTAIJEN 1933: 15)

In *Vlaamsche Arbeid* had Victor J. Brunclair het over 'impressionisties kort-schrift', 'een stijlloze mengelmoes, een soldenhuis van beelden', en Lode Monteyne gewaagde in *De Vlaamsche Gids* van 'aarts-slechte scholierenproza' waarin 'te vergeefs naar één woord met suggestieve kracht' wordt gezocht. (BUELENS: 239-240)

De afleveringen van *Het Overzicht* verschenen nu met steeds grotere tussenpozen. De jonge Berckelaers verbleef immers vaak in het buitenland waarbij hij zich zag als een

'conquistador', 'de verpersoonlijking van Vlaanderen in het groot parlement van de internationale kunst.' Had hij niet in de aflevering van maart 1924 van *Der Sturm* aandacht opgeëist voor de belangrijkste moderne Vlaamse dichters: Wies Moens, Paul van Ostaijen en M. Seuphor. Van de vijf bladzijden met literaire bijdragen werd driekwart ingenomen door gedichten van Seuphor. Voor twee gedichten van Van Ostaijen, één van Pierre Bourgeois en twee prozaschetsen van Maurice Casteels was iets meer dan één bladzijde beschikbaar. In zijn bijdrage 'Die jüngste Literatur in Flandern' erkent Seuphor dat Van Ostaijen de eer toekomt de moderniteit in Vlaanderen ingevoerd te hebben. Van Ostaijen had hem niet voor de uitgever van *Der Sturm*, Herwarth Walden, die hij in een brief ooit beschreef als 'exploiteur van kunstenaars', en het compliment ervoer hij ongetwijfeld als een vergiftigd geschenk, gezien de prominente plaats die Berckelaers aan het werk van Seuphor had toegekend.

Slechts een handvol ingewijden wisten dat Berckelaers schuil ging achter het pseudoniem Seuphor. Criticus Berckelaers schreef over dichter Seuphor in de derde persoon, ook in zijn briefwisseling met buitenlandse correspondenten. In nummer 20 van *Het Overzicht* had Berckelaers reeds geponeerd dat sommige gedichten van Guido Gezelle inzake moderniteit op verrassende wijze de vergelijking doorstaan met bijvoorbeeld 'Taptoe' van Van Ostaijen of met Seuphors 'Daggeknetter'.¹¹

De eerste zes en laatste zeven regels van dit lange gedicht luiden:

Akelig gekerm van dagbladventers:
signaal.
Walgelik gerochel op witte beddelakens
opent ongekende wonden:
Lazarus.
Zut!
.....
Rakketakketak
rok tok tok
rak tak tak
tok
Laten wij kapituleren in brede kiubzetels.
Rust komt altijd van heel ver.
Olie olie olie!¹²

Van Ostaijen zal Berckelaers' zelfbewuste optreden wel wat aanmatigend gevonden hebben. Berckelaers, van zijn kant, leed onder de onverschillige houding van Van Ostaijen. Tijdens een televisiegesprek zou hij in 1958 verklaren: 'Ik heb nooit vriendschappelijke betrekkingen gehad met Paul van Ostaijen. Hij mispreeft ten eerste al wat ik deed en intrigeerde koud-wetenschappelijk tegen mij bij Jozef Peeters, en tegen Jozef Peeters bij mij. (...) Hij sprak weinig, met mij althans. Wellicht mispreeft hij mijn activiteit, mijn enthousiasme.'

Robert Melders heeft ongetwijfeld gelijk als hij stelt: 'Het is duidelijk dat Seuphor en Van Ostaijen zich beiden zagen als primus inter pares van de Vlaamse dichters.' (MELDERS: 68) Terugblikkend op die periode zou Seuphor zich trouwens zelf openhartig en ironisch ten tonele voeren als 'jonge dictator'...

Breuk

Peeters was stilaan kregeliger geworden. De bij contract bekrachtigde afspraak was immers dat hij de oriëntatie van *Het Overzicht* op plastisch vlak bepaalde, terwijl Berckelaers de literaire leiding waarnam. Gaandeweg stelde hij echter met lede ogen vast dat Berckelaers, die geestelijk beweeglijk en ondernemend was, tijd had om te reizen en vanuit zijn bewogenheid niet aarzelde om zich mateloos in te zetten voor het goede doel, zich almaar sterker profilerend op plastisch vlak, daarbij gretig gebruik makend van Peeters' relaties. De typering van beide protagonisten door R. Melders klinken overtuigend en verhelderend: 'Peeters heeft altijd iets van een Calvinistisch plichtsbewustzijn over zich gehad, dit grensde soms wel eens aan fanatisme. Seuphor had een lossere mentaliteit. Hij had meer avonturierbloed. Seuphor kon veel meer opgaan in situaties waarvan hijzelf het exacte einddoel ook niet zo direct zag. Van een zeker artistiek society-leven was hij niet afkerig. Hij had een veel grotere soepelheid in sociale contacten dan Peeters.' (MELDERS: 65-66) Bovendien kwam Edgar du Perron steeds duidelijker in de gratie bij Peeters, die hem met open armen ontving, al besepte hij maar al te goed dat hij in de sceptische en dandyeske Du Perron geen ideologische bondgenoot kon vinden. Na wat Seuphor later zelf typeerde als 'een periode van delirante vriendschap die me ietwat vals leek', was het tussen hem en Du Perron fel bekoeld. Du Perron was niet alleen in de gratie van Peeters gevallen, maar was ook gebrouilleerd met Joostens, terwijl hij het maar al te best kon stellen met Alice Nahon...

In 1924 verschenen nog slechts twee nummers van *Het Overzicht*. Begin dat jaar reisde Seuphor naar Menton, Marseille en

Tunis, en op 31 mei trad hij in Levallois-sur-Seine op als getuige bij het huwelijk van zijn vriend 'Poupoule' Joostens met Mado Milot, dat hij later zou typeren als 'een grap', 'een monumentale vergissing' (maar dat was nadat er een onherstelbare, navrante breuk was ontstaan, niet alleen tussen Joostens en Seuphor, maar ook, om geheel andere redenen, tussen Fernand en Petit Mado...)

Seuphor had een snelle geestelijke ontwikkeling doorgemaakt maar werd voortdurend geconfronteerd met radicale persoonlijkheden die allen behept waren met een sterke territoriumdrift. Hij zat verstrikt in een web van complexe menselijke verhoudingen en voelde zich ook nog schromelijk onverschuldigd, zoniet ronduit miskend. Het avontuur van *Het Overzicht* liep stilaan ten einde. Wat de laatste aflevering zou blijken verscheen als nummer 22-23-24 in februari 1925 onder de titel *Cabaret* en bevat onder meer Seuphors poëtische reportage over Joostens' huwelijk, 'Mariage filmé'.

In maart 1925 keerde Berckelaers Antwerpen de rug toe. Hij was net vierentwintig, en had, volgens eigen woorden, een grondige hekel ontwikkeld aan zijn vaderstad die hem met de dag bedrukkender en vijandiger leek: 'Ik had er niets meer van te verwachten dan de dood, en toen ik vertrok bood de stad me ten afscheid het beeld van een woestijn.'

Kort na de publicatie van het laatste nummer van *Het Overzicht* en nog voor Seuphors vertrek naar Parijs, hadden Peeters, Du Perron en Van Ostaijen de koppen bij elkaar gestoken en besloten tot de uitgave van een nieuw tijdschrift, *De Driehoek*, gefinancierd door Du Perron. Toen het eerste nummer verscheen had Van Ostaijen zich reeds teruggetrokken als gevolg van Peeters' veto tegen Floris Jaspers. Borgers stelt: 'Over gemeenschappelijk beleden 'modernisme' had elk zijn eigen, afwijkende opvatting en alleen in hun verwerping van Seuphors werk vonden zij elkaar enigermate.' (BORGERS: 570) Peeters bleef Seuphor verdedigen en wilde hem als medewerker handhaven, zeer tot ongenoegen van Van Ostaijen, die op 19 maart 1925 in een brief aan Peeters duidelijk stelde dat hij 'in *De Driehoek* geen ondergeschikte rol (wilde) spelen als eertijds in *Het Overzicht*.' Hij haalt daarbij uitdrukkelijk naar

Seuphor uit: 'Dat er twaalf bladzijden waren voor idioterijen als 'mariage filmé' en nooit twee bladzijden voor mij beschikbaar, deze toestand van kleine satelliet, daar bedank ik voor.' Een week later schreef Du Perron aan Van Ostaijen dat het spel met woorden niet mag onttaarden 'in een vrij vulgaire jacht op jeux-de-mots (ook bij Seuphor voorkomend wanneer hij Frans schrijft).' Later zou hij noteren: 'Ik moest Seuphor totaal vervangen, naast Peeters.' (DU PERRON: 501-502) Exit Berckelaers.

Dichter in Antwerpen

Seuphor heeft beslist geen onuitwisbaar spoor in de Vlaamse poëzie gelaten, zoveel staat vast. Buiten Paul Hadermann en Geert Buelens heeft bij mijn weten niemand zich geroepen gevoeld de drie bij *Het Overzicht* verschenen plaquettes grondig te bekijken.

Te Parijs in Trombe is een 'ongelijke bundel', zegt Hadermann, en geeft blijk 'van een onder futuristisch-dadaïstische kunstgrepen gecamoufleerde jeugdige romantiek. Goedkope uitdaging (...) wisselen af met oorspronkelijke beelden en ritmen (...)' In gedichten als 'Daggeknetter' en 'Vrijheid en Geus' 'heeft men de indruk dat Seuphor de biografische anekdote weliswaar nog als grondstof gebruikt, maar er zich tevens meer van distantieert door klankexperimenten, die nu eens bij de futuristische onomatopoeën, dan weer bij Van Doesburgs toenmalige dadaïstische oefeningen aansluiten. (...) Daar waar Brunclair zijn dadaïstische wanhoop op brutale wijze uitdrukte, laat Seuphor liever het ludieke de vrije loop.' (HADERMANN: 108-109)

Volgens Geert Buelens gaat het om 'epigonenkunst *pur sang*. Vaak lijkt het alsof Seuphor de prozaïsche narratieve *drive* van Blaise Cendrars wil combineren met de geëxalteerde staccato-dictie van Van Ostaijens 'De aftocht' uit *Bezette Stad*, maar niet verder geraakt dan een oppervlakkige pastiche (...) Seuphor slaagde er niet in pregnante verzen te maken. Hij kende enkel de uiterlijkheden van de moderne dichtkunst.' (BUELENS: 239-240)

In de eerste reeks van *Het Overzicht* was de idealistische wereldhervormer nog volop aan het woord. Onder invloed van lectuur en persoonlijke contacten evolueert hij snel van gezwollen studentenlyriek naar haastig verwerkt modernisme. Seuphors Nederlandse literaire productie – die hijzelf manifest overschatte – kan niet anders beschouwd worden dan als vaak onhandige vingeroefeningen. Met de Franse teksten van *Cabaret* had hij zich wel degelijk als dichter geaffirmeerd, n'en déplaise Van Ostaijen. Hij zou nu maar pas zijn talent ontplooiën.

Antwerpen vanuit Parijs veroveren

Meteen na zijn aankomst te Parijs begint Seuphor te corresponderen met Joostens, die hem op de hoogte houdt van het reilen en zeilen in het Antwerps artistieke wereldje. Medio april 1925 meldt Poupoule dat hij het eerste nummer van *De Driehoek* ontvangen heeft, waarin Van Ostaijens 'Marc groet 's morgens de dingen', dat hij lustig pasticheert. 'Voorts hebt ge mijnheer Peeters in zijn Vorsenpoel – u ziet het eerste nummer is zuiver-vlaams. Het enige waardevol werk dat moet uitstralen is dat van J.P. al het andere is uit de vorsenpoel, desondanks mogen kinderen en gekken mede presteren (spelen) zoals Duco Perkens, P.V. Ost.' (SAUWEN: 119) Seuphor had *De Driehoek* reeds gelezen. Hij had een exemplaar aangevraagd en zonder een woord commentaar door Van Ostaijen toegestuurd gekregen. Zijn reactie is niet negatief. Hij meldt Joostens op 24 april: 'J'aime assez la littérature du sieur.' Dat 'Heer' Van Ostaijen gebroken had met Peeters wist hij niet, maar hij rekt wel op Joostens om het verhaal te vernemen. En...zou Van Ostaijen naar Parijs komen? Kort na zijn aankomst in Parijs had Seuphor hem een kaartje gestuurd, maar had geen antwoord gekregen.

Ik ben steeds blijven geloven dat een ontmoeting met Van Ostaijen ooit wel plaats kon vinden, onvermijdelijk. Deze totale negatie van mijn persoon aanvaardde ik niet. Ik vergiste me. Van Ostaijens hovaardigheid was genadeloos. Et in peccata nostra moriemini.

Van juni tot september 1925 verbleef Seuphor in Belle-Ile-en-Mer, van waaruit hij nogmaals, maar nu via Joostens, een postkaart naar Van Ostaijen stuurde. Blijkbaar werd Seuphors goede wil onontvankelijk verklaard. Op 16 december 1925 schrijft hij vanuit Menton, waar hij vriendschap gesloten heeft met Georges Vantongerloo: 'J'ai reçu une lettre très imbécile du Sieur je le serai autant en y répondant il ne changera jamais ce coco-là.' De 'zeer dwaze brief' van Van Ostaijen is verloren gegaan. Het staat wel vast dat Van Ostaijens onverschilligheid Seuphor bleef achtervolgen en dat hij daar erg veel moeite mee had.

In hun briefwisseling steken beide

spitsbroeders de draak met Peeters. Nadat hij het *Driehoek-manifest voor Schilderkunst* (oktober 1925) had gelezen, laat Joostens zich smalend uit: 'Notre ami J.P. continue à psalmodier son Eureka à la manière d'un charlatan de village'. Blijkbaar goed op dreef geeft hij een burleske pastiche, annex diatribe ten beste naar aanleiding van Peeters' opvattingen over het 'maagdelijk viak' en stuurt hij een hilarische groteske, *Séance d'instrumentation chez J.P.*, waarin hij het echtpaar Peeters er duchtig van langs geeft. (SAUWEN: 126)

Midden januari 1926 reist Seuphor vanuit Menton naar Napels, Rome en Venetië. Hij was van plan in november een 'Congrès international des avant-gardes' in Brussel en Antwerpen te organiseren, wilde Marinetti het voorzitterschap aanbieden – en hem vooral overtuigen het initiatief te financieren. In Rome werd hij hartelijk en met veel drank ontvangen. Het contact met Marinetti is goed, Prampolini is bereid de affiche voor het congres te ontwerpen, maar wanneer het over geld gaat, trekt de vermogende Marinetti zich toch maar terug. Bovendien was hij van mening dat alle avant-gardistische strekkingen onder de noemer futurisme vielen. Rond 15 maart verlaat Seuphor Rome en komt hij via Venetië en Boedapest in april in Antwerpen aan.

Ik ben zelfs naar de Hulstkamp gegaan. Echter zonder het minste menselijk resultaat. Van Ostaijen en anderen, kurkdroog en totaal koel, net of ik een misdadiger was met wie men niet omgaat.

Van Ostaijen had zijn partijtje domino niet eens onderbroken, en meer dan een 'wel, ben je daar' kon er niet af. Dát beeld van Van Ostaijen zou Seuphor bijblijven.

Dichter in Parijs

Eind april 1926 was hij terug in Parijs, in juli 1926 verscheen dan eindelijk, na heel wat materiële beslommingen, *Diaphragme intérieur et un Drapeau* bij Les Écrivains Réunis, de eenmansuitgeverij van Armand Henneuse, een militant communist en oud-gediende van Roger Avermaetes tijdschrift *Lumière*.

Begin 1927 geeft hij met Paul Dermée, bij wie hij een tijdlang inwoont, het eerste en enige nummer van *Documents de l'Esprit Nouveau* uit, waarin hij Joostens' 'La Règle de Jeu' opneemt. Hij is nu goed ingeburgerd in de kosmopolitische kringen van de Parijse avant-garde. Dada, zuivere beelding en futurisme zijn de drie pijlers van de nieuwe geest. In de kunsthandel Sacre du Printemps organiseren Seuphor en Dermée een aantal literaire avonden, bijgewoond door Russolo, Pevsner, Mondriaan, Léger, Arp, Ro-

diaphragme
intérieur et
un drapeau
par m seuphor

les écrivains réunis
11 rue de l'ancienne comédie
paris

bert en Soni: Delaunay, Cocteau, Cendrars, Tzara, Deltheil, Ivan en Claire Goll, Char-choune; Herwarth Walden en Marinetti voeren er het woord, Seuphor leest zijn 'Mariage filmé' in een driestemmige versie voor, begeleid door een straatorgel. Hij gaat helemaal op in dat opwindende, woelige, koelkende klimaat.

In de lente van 1927, tijdens een kort bezoek aan Antwerpen, heeft hij een gesprek met Van Ostaijen die hem meedeelt dat hij een erg kritische bespreking geschreven heeft van *Diaphragme intérieur et un Drapeau*. Op 30 mei vraagt hij aan Joostens of 'het ding' al verschenen is. Hij vreest immers eens te meer ruw aangepakt te worden 'door de mooie slurpels die mijn (onze) landgenoten zijn, en hun grootsprakerigheid van noble vlegels'.

Van Ostaijens opstel verscheen pas op het einde van het jaar in *Vlaamsche Arbeid*. Hij had zich eens te meer overgetroffen.

'Op het pas verschenen rond het boek, kan men de vraag lezen: 'Connaissez-vous Seuphor?' En daarna het complement: 'Personnellement?' Mijn kameraad Seuphor neme mij mijn onwetendheid niet ten kwade, maar ik begrijp werkelijk die tweede vraag

niet. Beste Seuphor! Laat ons tenminste toch het pad van het heldere inzicht niet verlaten! Iedereen, die ons kent, kent ons persoonlijk. Of dacht ge soms dat men anders onze gedichten zou lezen? Evenwel moet ik Seuphor gelukwensen. Niet om zijn knapheid, maar wel om de waan, bij hem, van deze knapheid. Na de nederlandse, bestijgt Seuphor de franse Parnassus. De alpenstok van de spraakleer heeft geen modern toerist nog van node. En niet eens het begrip van taaleigen. Om van taalpsyche, deze oude moër, niet eens te spreken. Seuphor is dus een groot man. Hij vraagt de mensen of ze hem persoonlijk kennen. Hij springt van de ene taal in de andere, zo maar zo: hoola. Hij zet zich aan zijn schrijftafel, een cafétafel, een treintafeltje en zie dit wonder: alles wat zo maar mij niks jou niks uit de vulpen van Seuphor valt is knap, ik zeg het je: het is knap. Soms, wanneer hij toevallig onoplettend is en dat de overtuiging in de a-priorische knapheid van zijn vulpen hem ontsnapt, schrijft hij wel een goed gedicht: Tunis-la-Blanche. Dat gebeurt hem echter zelden. Het zou weinig bij zijn optreden passen.' (VAN OSTAIJEN 1927: 373)

Tunis-la-Blanche
au long du Serrée-Chaude à Serre
ce volage boulevard palmiers ébouriffés
les créoles crient aux nues
plus nues encore et travesties
hé mais l'homme à la mandoline
grâce au journal le banc se déguise en ban-
quise
et tu joues déjà cet hymne à prime
qu'imprime le journal
mes yeux les abonnés le jour est abîmé
puis abandonné
hé mais l'homme à la dole-mandole-doline
mes cieux de la nuit
abîmé par ces messieurs
puis abandonné
elles elles passent lasses lassées enhélasées
dole-mandole-doline
aujourd'hui et à l'heure de notre mort
le journal imprime dole-mandole-doline
hé mais (les palmiers frissonnés)
l'homme à la dole-mandole pince sans rire
les bancs-banquises des épaves du passé

In *Diaphragme intérieur et un Drapeau* (1926) komen 'guitige klank- of spellingeffecten' voor 'die zowel Raymond Queneau als de concrete poëzie aankondigen', stelt P. Hadermann. Eerst in Parijs bouwt Seuphor 'een poëtica op, die in haar toenadering tot de abstractie formeel verder gaat dan Van Ostaijens 'ontindividualiseerde' woordkunst'. (HADERMANN: 109-110) Dit wordt ten volle geïllustreerd door de lijvige bundel *Lecture*

élémentaire (1928). Het gedicht 'Textuel', dat Mondriaan tot zijn enige tableau-poème inspireerde¹³, is een programmaverklaring en een vade mecum voor het leven: de dichter beslist helder, dit is abstract en serieel te construeren, waarbij het ritme opgevat wordt als spontane muziek. Dit resulteert in gedichten – functionele objecten die niet zover liggen van Van Ostaijens 'speel- of muziekdoosjes' – die inderdaad de concrete poëzie aankondigen, zoals bijvoorbeeld blijkt uit

'Où vibre la pensée s'élève':

degré par degré
degré par degré
degré par degré nous escaladons
les marches de la ré
les marches de la ré
les marches de la ré
de la ré
de la réalité
degré par degré nous escaladons
les marches de la réalité

A poet for all seasons

Met *Lecture élémentaire* zet Seuphor zich expliciet af tegen de invloed van het surrealisme, dat hij als het product van pretentie, kinderachtig gedoe en mise en scène zag¹⁴, maar dat op de Parijse avant-gardistische kunstscène wel degelijk dominant was.

Henri Chopin crediteert Seuphor met de uitvinding van de 'musique verbale', voorloper van de sonore poëzie die pas met Gil J. Wolman in het begin van de jaren vijftig haar intrede doet en in 1959 'doorbreekt' met Hans G. Helms' *Fa/m' Ahniesgwow* (Köln, Dumont-Schauberg). Hij kent een heel bijzondere plaats toe aan het gedicht 'Tout en roulant les rr', dat Seuphor in 1927 voorlas in galerie 'Au Sacre du Printemps', en beschouwt hem als een der vijf historische voorlopers samen met – in chronologische volgorde – Hugo Ball, Pierre Albert-Birot, Raoul Hausmann en Kurt Schwitters. (CHOPIN: 42-43, 72-75)

De verbale muziek en de constructieve zuiverheid of helderheid vormen de twee polen waarrond de poëtisch bedrijvigheid van Seuphor zich zal verdichten – 'le style et le cri' of 'la spontanéité et les poids et

mesures' -, net zoals dada en constructivisme de twee kernen vormen waarrond het baanbrekend kunstbeschouwend oeuvre cirkelt waarmee hij na de Tweede Wereldoorlog wereldbekendheid zal verwerven.

Paul de Vree citeerde het gedicht 'Erreur brevetée' als het mooiste specimen van Seuphors verbale muziek.

fanny
voilà l'eau
voilà l'eau à ma gauche
voilà l'eau à ma gauche Octavie
voilà l'eau
l'eau à ma gauche
et à ma droite
et à ma gauche droite
une octave
ô phénoménie

ô vache
ô ficelle
faux-phili-phogène
hermance
adolphe
lucrèce
ô proserpine, ô prose, ô finistère
ou fanny
franche
fleur

'In dit gedicht is blijkbaar Jacob, Arp, Kandinsky en Schwitters verwerkt, en het woord geenszins veronachtzaamd, maar meteen toch het allesbindend ritme aanwezig dat de verschijnselen uit de chaos naar een dansgeluk optrekt.' (DE VREE 1962: 135-136)

De dichter Seuphor kwam pas tot volle ontplooiing toen hij definitief voor het Frans als uitdrukkingsmiddel koos. Van dat ogenblik af wordt 'al wat hij aanraakt absolute klankmuziek, beheerste Exorbitanz, geraffineerd fantasma.' (DE VREE 1968: 311) Hij vond zijn 'werkelijke zelf' onder invloed van Mondriaan en werd niet alleen 'de heraut' van de reine schilderkunst, maar ook van de reine poëzie. (DE VREE 1962: 136) Tot in zijn laatste gedichten bleef hij doordrongen van de geest van de 'Dada Internationale' – of spreken we liever van de 'nevelvlek dada'? – waarbij hij met de fonemen speelt als louter auditieve, sonore metaforen. (BRIOLET 1994: 135-136) Hij laat zich echter niet onder één noemer vangen (wie sprak er weer terecht van 'le continent Seuphor') – zoals genoegzaam blijkt uit het in dit nummer opgenomen gedicht in memoriam Alice Nahon, waarin het vanitas-motief met een franciscaanse eenvoud vertolkt wordt.

In *Histoire de la poésie française du*

XXe siècle aarzelt Robert Sabatier niet te verklaren: «A le lire (M.S.) on en vient à penser que le créateur le plus passé sous silence sera sans doute le plus durable et nous parions sur son avenir.» (BRIOLET 1989: 9)

LITERATUUR

- De verzamelde dichtbundels van Seuphor verschijnen bij de voorbeeldige Franse poëzie-uitgever Rougerie te Mortemart (F-87).
- ART, JAN. 1996. 'Naar aanleiding van Van den Reeck: de Vlaamse beweging als adolescentenbeweging – een hypothese.' *Wetenschappelijke Tijdingen*, bijzonder nummer bij de jaargang LV (december 1996).
- BORGERS, GERRIT. 1971. *Paul van Ostaijen. Een documentatie*. Den Haag: Bert Bakker.
- BRIOLET, DANIEL. 1989. «Présentation». In: Michel SEUPHOR, *Lecture élémentaire*. Mortemart: Rougerie, 7-14.
- BRIOLET, DANIEL. 1994. «Au carrefour des cultures et des genres. L'itinéraire du peintre-écrivain Michel Seuphor, critique d'art, poète, moraliste et romancier.» In: *Offene Gefüge. Festschrift für Fritz Nies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- BUELENS, GEERT. 2001. *Van Ostaijen tot heden. Zijn invloed op de Vlaamse poëzie*. Nijmegen: Vantilt.
- CHOPIN, HENRI. 1979. *Poésie sonore internationale*. Paris: Jean-Michel Place.
- DEFOORT, ERIC. 1991. *Al mijn illusies bloeien*. Antwerpen/Baarn: Houtekiet.
- GRENIER, ALEXANDRE. 1996. *Michel Seuphor. Un siècle de libertés*. Paris: Hazan.
- HADERMANN, PAUL. 1997. *Paul van Ostaijen en de kunst van zijn tijd 1896-1996*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- JESPERS, HENRI-FLORIS. 1996. 'De laatste getuige.' *Kunst & Cultuur*, XXIX, nr.3 (maart 1996), 26-29.
- JESPERS, HENRI-FLORIS. 1996b. 'Paul van Ostaijen was on-mo-ge-lijk. Michel Seuphor graaft diep in het verleden.' *Gazet van Antwerpen*, 19 juni 1996.
- JESPERS, HENRI-FLORIS. 1997. 'Inleiding'. In: Michel SEUPHOR, *Cabaret*. Antwerpen: Jef Meert, 7-69.
- JESPERS, HENRI-FLORIS. 1997. 'Inleiding'. In: Michel SEUPHOR, *Het vergankelijke is eeuwig*. Antwerpen: Jef Meert, 7-31.
- MELDERS, ROBERT. 1978. *Jozef Peeters*. Anwerpen/Amsterdam: De Nederlandsche Boekhandel.
- OSTAIJEN, PAUL VAN. 1921. 'Voetbalmatch'. *Het Overzicht*, nr. 9-10, december 1921.
- OSTAIJEN, PAUL VAN. 1926. «Quelques notes sur la situation artistique en Flandre.» *La Nervie*, IIIe reeks, 7e jaar, nr. 5 (mei 1926).
- OSTAIJEN, PAUL VAN. 1927. 'Seuphor'. *Vlaamsche Arbeid*, september-december 1927.
- OSTAIJEN, PAUL VAN. 1933. *Self-defense*. Antwerpen: De Sikkel.
- PERRON, EDDY DU. 1959. *Verzameld werk*. Amsterdam: G. van Oorschot.
- SAUWEN, RIK. 1976. «D'un monde à l'autre: Michel

- Seuphor et Paul Joostens.» In: Herbert HENKELS: *Seuphor*. Antwerpen: Fonds Mercator, 110-154.
- VOS, LOUIS. 1982. *Bloei en ondergang van het A.K.V.S.* Leuven: Davidsfonds.
- VREE, PAUL DE. 1958. 'Notities over de Vlaamse "lost generation"'. Het geval Michel Seuphor.' In: *De Tafelronde*, V, nr. 2 (december 1958), 23-27.
- VREE, PAUL DE. 1962. 'De avant-garde. Plastisch: poëtisch.' In: *De Tafelronde*, VII, nr. 4 (februari 1962), 122-158.
- DE VREE, PAUL. 1968. *Onder experimenteel vuur*. Brugge/Antwerpen: De Galge.

Voetnoten

- 1 F. BERCKELAERS, Aforismen over 'Orde', in: *Het Overzicht*, nummer 1, 15 juni 1921, p. 8.
- 2 Bijvoorbeeld Geert GRUB, Haver, in: *Het Overzicht*, nummer 1, 15 juni 1921, p. 5.
- 3 F. B., Paul Van Ostaijen – 'Bezette Stad' in: *Het Overzicht*, nummer 1, 15 juni 1921, pp. 11-12. (Codirecteur Pijnenburg had de bundel gunstig besproken in *De Schelde*.)
- 4 M. SEUPHOR, Irrequies, in: *Het Overzicht*, dubbel-nummer 3-4, 1 augustus 1921, p. 31.
- 5 M. SEUPHOR, 'De Wijze' – Psychiese dialoog, in: *Het Overzicht*, nummer 2, 1 juli 1921, pp. 21-24.
- 6 Terechtwijzing, in: *Het Overzicht*, nummer 11-12, september 1922, p. 101.
- 7 Michel SEUPHOR in de uitzending *Ten huize van...*, BRT, 12 november 1965. In een brief aan Gerrit Borgers, gedateerd 15 december 1967, maakte Seuphor gewag van 'mon impardonnable erreur au sujet du poème "Voetbalmatch".'
- 8 G. PIJNENBURG, 'Het Overzicht' vijftig jaar later, in: *Gazet van Antwerpen*, 23 maart 1971.
- 9 G. PIJNENBURG, *l.c.*
- 10 F. BERCKELAERS, Vlaanderen en het Franse Oordeel, in: *Het Overzicht*, nummer 16, mei-juni 1923, pp. 57-58.
- 11 F. BERCKELAERS, Over Kunst in 12 Punt, in: *Het Overzicht*, nummer 20, januari 1924, pp. 121-124; 121.
- 12 M. SEUPHOR, Daggeknetter, in: *Het Overzicht*, nummer 19-19, oktober 1923, pp. 104-105.
- 13 Een gouache van mei 1928 waarin hij de tekst van het gedicht van Seuphor heeft geïntegreerd in een neoplastische compositie (Ott. 383).
- 14 Op 1 mei 1925 schreef hij aan Joostens: 'Mais à Paris on trouve toujours des gens qui sont prêts à tous les métiers, même à celui de rêveur. Et voilà comment, avec le très important concours de la mise en scène que permet Paris, quelques puérilités prétentieuses deviennent facilement la très sérieuse Révolution surréaliste.' R. SAUWEN, *l.c.*, p. 121.

De kleine en grote kanten van Michel Seuphor

Jan D'Haese

1954 is een belangrijk jaar in het leven van Michel Seuphor en zijn echtgenote Suzanne. Op aandringen en met de geldelijke steun van de goede vriend Hans-Jean Arp en van een welstellende vriendin, kocht het echtpaar Seuphor een appartement, zes hoog, aan de avenue Emile Zola in Parijs. Zo hadden de Seuphors – twintig jaar na hun huwelijksinzegening – een vaste stek gevonden en zouden ze tot aan hun dood geborgen zijn. Michel Seuphor was opnieuw thuis gekomen. Niet in het Antwerpen, waar hij anno 1901 was geboren, maar in de stad Parijs die hem, reeds in de jaren twintig, zodanig had 'opgeslokt' dat hij er onverbidlijk mee verbonden bleef.

Het appartement aan de avenue Emile Zola is uitgegroeid tot een aparte ontmoetingsplaats. Reeds in het voorhistorisch, met ijzeren krullen bewerkte liftje, dat naar de zesde verdieping schodderde, liet men de drukte van de Parijse boulevards achter zich. Eens de kriebende, kletterende liftdeur opengeschoven, kon men een stil, donkerachtig portaal betreden en aan één van de deuren op de bel, aangeduid met een S, drukken.

Het was altijd even wachten, even in verwachting luisteren, tot de deur openging en Suzanne één-en-al-glimlach, ons omarmde. In de smalle appartementsgang, in het deurgat van zijn bureau, stond Michel Seuphor ons op te wachten voor de 'accollade' van de vriendschap, monkelend van tevredenheid; een tevredenheid die nog toenam, samen met zij breedste grijns, wanneer hem de traditionele en volumineuze appeltaart werd overhandigd.

We bezochten Seuphor meestal na de middag, na zijn slaapje. Eens het laatste nieuws uitgewisseld en het werkschema doorgenomen, werd de appeltaart aangesneden

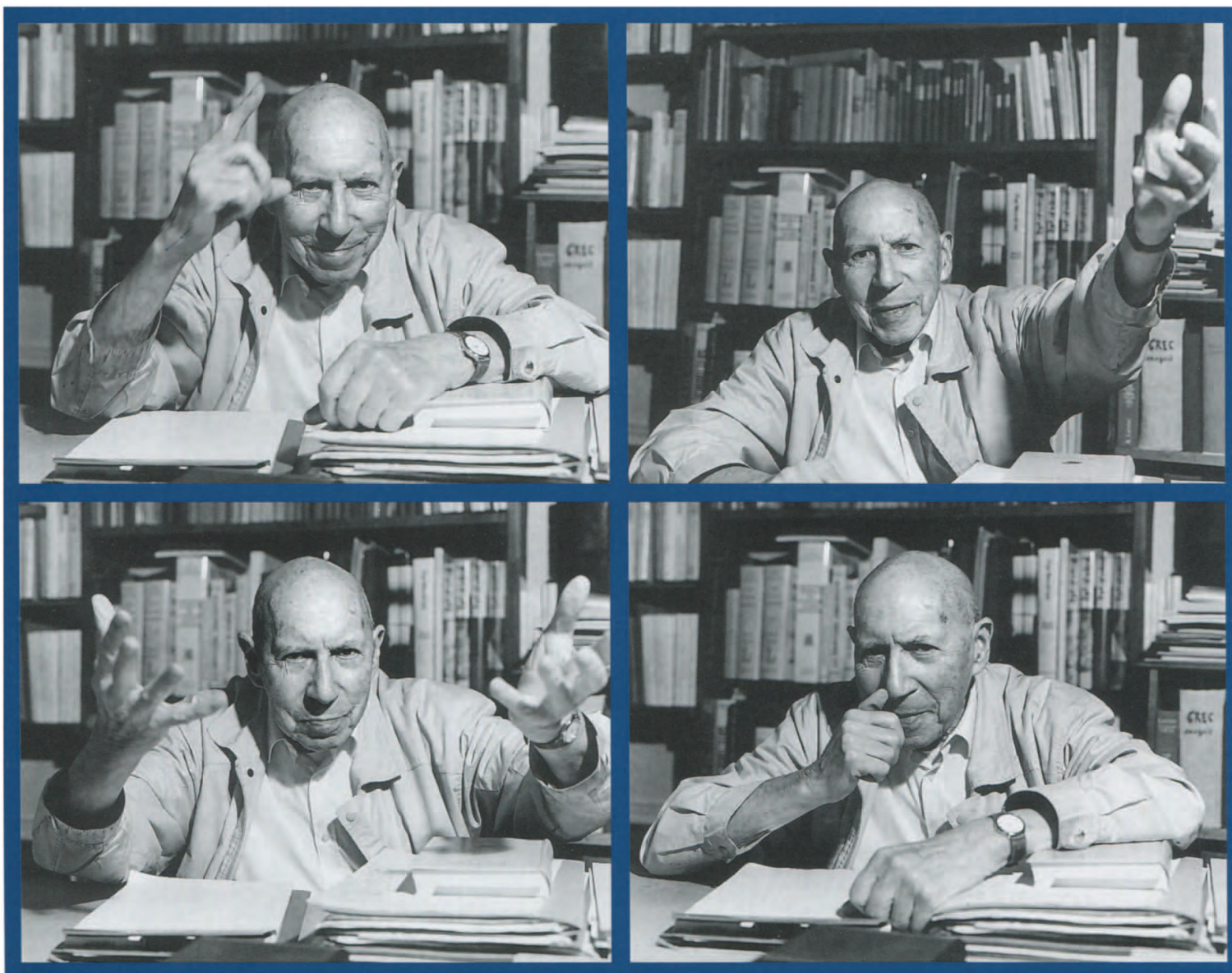
Michel Seuphor en Suzanne
Plasse, 14 maart 1992
[Privé-collectie]

en het dienblad met koekjes, chocolade (Michel was een 'zoet mondje') en drank centraal gesteld. Dan wisten we of het zéér feestelijk of gewoon feestelijk zou worden. Michel kon immers rekenen op een weldoener die hem elke maand enkele flessen champagne liet bezorgen. Ook wanneer de champagne door andere vrienden opgebruikt was, genoten we van de versnaperingen, de... cola (thee of koffie kon ook) en vooral van de spitsvondigheden die Seuphor rondstrooide. Gekleed in zijn eeuwige korte beige stofjas zat hij daar, met twinkende ogen en met een aanstekelijke blijheid, die soms in een schaterlach of in een lange Ooo-kreet uitdaverde.

Intussen bleef Suzanne – sober in woorden en kleding – als zorgzame gastvrouw op de achtergrond.

Met of zonder champagne had het middagritueel zijn speciale charme. In de kleine kamer (het waren allemaal kleine kamers in het appartement van de Seuphors) waar we rond de lage tafel zaten, heerste een opgewekte sfeer. En de gastheer kon zich, bijna kinderlijk vrolijk, laten gaan.

Enthousiast, geregeld heel hard zijn keel schrapend (een typische gewoonte van Michel), was Seuphor aan vertellen toe. En vertellen kon hij! Bovendien beschikte hij over een fenomenaal geheugen, waarop de ouderdom geen vat kreeg. Altijd weer verbaasde Seuphor door de gedetailleerde en beeldrijke manier waarop hij in zijn herinneringen (herinneringen lopend over een tijdsboog van meer dan 90 jaar) kon duiken.

Toen ik het werk van Seuphor leerde kennen, was er reeds een groot, bewogen deel van zijn leven voorbij.

In 1957 bezocht ik zijn tentoonstelling in de Galerij Accent in Antwerpen. Daar zag ik voor de eerste keer zijn 'dessins à lacunes à traits horizontaux' (leemtetekeningen met horizontale lijnen). Ik las in de catalogus de teksten van Jean Arp, Maurits Bilcke en van Seuphor zelf. Het bleek dat Seuphor in 1925 Antwerpen had verlaten, om zich in Parijs te vestigen. Op dat ogenblik was Seuphor zo ontgoocheld over het onbegrip dat hem in Antwerpen ten deel was gevallen, dat hij zich voornam de Scheldestad nooit meer te betreden.

Aanvankelijk bleef Seuphor bij zijn voornemen. Wanneer hij op doorreis was in ons landje en Antwerpen passeerde, gaf hij zijn familie rendez-vous... in de trein.

In 1957 had Seuphor zich blijkbaar bekeerd. Hij kwam niet alleen terug naar Antwerpen, maar had bovendien in Parijs, onder de titel 'Bezoek en verzoening' een prozagedicht in het Nederlands geschreven dat, op ironisch-vragende wijze, aan zijn jeugd jaren in de Scheldestad herinnerde.

Dag Antwerpen!
Hoe maakt U het?
Rammelt de Toren nog?
Vloeit de Schelde nog heen en weer op zachte slofjes, vol sloepen en schuiten?
Zijn er nog flaminganten die met grote vlaggen zingend en roepend door de straten stappen?
Zijn er nog die daverende muziekmaatschappijen?...

[Foto's Heirman-graphic:]

Dat Seuphor dit prozagedicht liet publiceren in de catalogus van zijn Antwerpse tentoonstelling, sloot aan bij zijn gewijzigde houding. Het heeft tot 1960 geduurd eer ik de Seuphors persoonlijk heb leren kennen en hen voor de eerste keer heb bezocht. Het is voor mij niet moeilijk om de datum van dit bezoek te onthouden. Seuphor heeft mij die dag een bedruimd exemplaar van zijn roman 'Les Evasions d'Olivier Trickmansholin' (Editions du Pavois – Paris 1940) cadeau gedaan met volgende opdracht: 'Pour Jan D Haese, amical souvenir – Seuphor – Paris 21 juillet 1960'.

De schenking van 'Les Evasions' was vanwege Seuphor een amicale geste en tevens een gevolg van ons lange gesprek over zijn Antwerpse jaren, zijn 'vlucht' en zijn verblijf in Parijs en zijn 14-jarig kluizenaarsleven in de Cévennes. In zijn roman (eigenlijk een 'geromanceerde autobiografie'), zo liet Seuphor mij verstaan, zou ik, uitgebreid en overeenstemmend met de historische werkelijkheid, zijn hele levensloop terugvinden. Met uitzondering van het slot, vermits de hoofdpersoon, in casu Olivier Trickmansholm, vroegtijdig overlijdt. Miserie heeft Seuphor genoeg gekend in zijn leven, zowel vóór als na zijn huwelijk. Het is vaker gebeurd dat hij ergens gestrand was, zonder één cent op zak, soms nog ziek op de koop toe. Seuphor heeft honger geleden. Gedurende de periodes dat hij volledig aan de grond zat, sloop hij 's morgens door de gangen van het goedkope hotel waar hij verbleef, kijkend of niet ergens een dienblad buiten de kamerdeur was gezet, waarop nog resten van het ontbijt achtergebleven waren. Wanneer de nood het allerhoogst was, is hij zelfs, verscheurd van de honger, in de vuilnisbakken naar iets eetbaars gaan zoeken. Die financiële moeilijkheden zijn pas in de jaren '60 definitief weggeëbd.

Als kenner, animator en beschouwer van de kunst van de 20ste eeuw – in het bijzonder van de abstracte kunst – kreeg Seuphor pas op rijpere leeftijd waardering. Enerzijds omdat het moeilijk is geweest (tot vandaag toe) om als verdediger van de abstracte kunst aanvaard te worden in bredere kring. Anderzijds omdat Seuphor zich nooit heeft laten leiden door praktische (zakelijke) overwegingen, door op publiciteit gerichte speculaties, of door enige vorm van winstbejag. Voor Seuphor gold de uitspraak van zijn geesteskind Calf 'La misère n'est pas là où manque l'argent, c'est là où manque le cœur'. Geldhood heeft een hoofdrol gespeeld in het eerste deel van Seuphors bestaan.

Eerst in Antwerpen waar hij, als uitgever van het progressief tijdschrift 'Het Overzicht' nog min of meer kon terugvallen op zijn burgerlijke thuis. Nadien in Parijs, waar hij o.m. de groep en het tijdschrift 'Cercle et Carré' stichtte en samen met de Chileen Joaquin Torrès-Garcia, zonder bijval, de eerste tentoonstelling (op wereldvlak) van abstracte kunst organiseerde. Geldgebrek belette Seuphor niet diverse grote reizen te ondernemen, steeds twee grote reiskoffers

meeslepend: één reiskoffer met een beetje kleren, gerei en documentatie en een andere reiskoffer met boeken, geschriften, tekeningen en zijn onmisbaar legendarisch schrijfmachientje.

Tussen de artistieke vlagen door sukkelde Seuphor van gelegenheidsbaantjes naar slecht betaalde schrijversopdrachten. En al dit geploeter-zonder-centen belette hem niet groots te denken, grootse plannen te smeden en groots tegen het leven aan te kijken: 'Mon ciel à moi n'est pas imaginaire, il suffit de me lever et d'ouvrir la fenêtre, il entre et j'y suis'.

Seuphor was een fatalist, maar een fatalist open voor het humane en het goede. Steeds op weg naar het onzekere en gedragen door zijn 'onschuldige onhandigheid', was hij er van overtuigd dat er voor hem steeds iets gunstigs uit de lucht zou vallen. Typisch in dat verband is de manier waarop Michel ooit zijn huwelijksaanzoek heeft gedaan. Door een toeval leerde Seuphor de Parijse familie Plasse kennen. Toen Suzanne, de jongste dochter van de familie Plasse, vernam dat het schrijfmachientje van Michel gestolen was, stelde ze voor de teksten van 'de arme jongen' te typen. Op een dag bezocht Suzanne hem in Théoule. Twee avonden later zei Seuphor terwijl ze op de trein stonden te wachten: 'Als ik nu een convenabele baan had, zou ik je ten huwelijk vragen'. Ondanks het ontbreken van die convenabele baan en de opmerking van papa Plasse dat 'Michel

niet met zijn voeten op de grond stond', heeft Suzanne het dubbelzinnig huwelijksaanzoek aanvaard. Het huwelijk werd ingezegend in Parijs op 19 april 1934, in de kerk Notre-Dame-de-Lorette.

Nog dezelfde avond vertrok het echtpaar Seuphor naar Nîmes op avontuur. Ze gingen een retraite tegemoet die veertien jaar (van 1934 tot 1948) zou duren. Wat er ook mocht gebeuren, Suzanne had zich verzoend met de levensbenadering van Michel. Nîmes werd niets. Anduze volgde. Daar werd geen huis, maar een ruïne gekocht. Voor 1.500 FF. De ruïne telde 14 kamers – met muren van 1 meter dik – haast allemaal onbewoonbaar. Het wroeten begon voor de intellectueel Seuphor. Slaap- en zitgelegenheid waren nodig. Een kippenhok en een moestuin kwamen er bij, want er moest eten op tafel komen. En tenslotte was er, als smakelijk supplement, een wijngaard die 500 tot 600 kilo druiven opleverde. Vijf jaar hokten de Seuphors in Anduze. Gespaard werden ze niet. Hun eerste kind, Clément, geboren in 1935, stierf: wiegendood. Hun tweede kind Régis, geboren in 1936, moest om gezondheidsredenen naar een kolonie. Nadat het katholieke tijdschrift 'Sept' op bevel van het Vaticaan, in oktober 1937, werd opgeheven (verboden), maakte Seuphor een geloofscrisis door. Met het verdwijnen van 'Sept' ging het grootste deel van Seuphors broodwinning verloren, want hij werkte daar geregeld aan mee. Vooral de achterbakse manier waarop de kerkelijke overheid in Rome het tijdschrift liquideerde, omdat het felle artikels publiceerde tegen het duo Hitler-Mussolini en tegen het opkomend fascistisch-nazistisch gevaar, raakte hem diep. Het schrijven van 'Les Eva-

La Maison Claire, juli 1999
[Privé-collectie]

sions d'Olivier Trickmansholm' redde hem toen uit de enorme depressie die hem bijna gek had gemaakt. Seuphor had een grote kans om de Prix Goncourt te winnen met 'Les Evasions d'Olivier Trickmansholm', maar door het uitbreken van de oorlog werd de toewijzing uitgesteld.

In 1939 verhuisden de Seuphors naar een huis Le Mas Blanc (La Maison Claire in de romanreeks van Michel), waar ze vijf jaar lang geen huur hoefden te betalen. Tijdens de oorlog is Seuphor, die deelnam aan het verzet, overal door de mazen van het net geglipt, dankzij zijn dubbele identiteit: hij trad op als Seuphor, maar officieel, o.m. voor de gemeentediensten, bezat hij papieren uitgeschreven op zijn echte naam Fernand Berckelaers. Toen Michel in 1941 gevaarlijk ziek werd en met een longontsteking en 40 graden koorts te bed lag, kwam weer de hulp uit de hemel vallen. Een beschuifabrikant, die het werk van Seuphor bewonderde, liet hem, op medisch advies, uit zijn ongezonde 'Maison Claire' weghalen. De familie Seuphor kreeg onderdak in een klein kasteel in Aubagnac. Daar schreef Seuphor, na zijn 6 romans en zijn 40 teksten voor PAB, ofte Pierre-André-Benoit (les Bibliophiles Alésiens) 'Le monde est plein d'oiseaux', als afscheid aan de godsdienst en aan een heel leven.

Eind juni 1948 keerden de Seuphors terug naar Parijs. Volledig gedegouteerd was Michel van zins nooit meer een voet in de Cévennes te zetten, zoals hij ooit van zins was geweest nooit meer Antwerpen en later nooit meer Parijs te betreden.

Een succes werd de terugkeer niet. Michel Seuphor stelde vast dat de literaire wereld voor hem gesloten was, dat de literatoren hem vergeten waren. In de kunstwereld daarentegen werd hij aanvankelijk ernstig genomen: hij was de man die de abstracte kunst had meegemaakt en bijgevolg klaarheid kon brengen. Die welwillendheid bleef evenmin duren. De jongeren kenden Seuphor onvoldoende en verschillende ouderen namen het hem kwalijk dat hij geen blad voor de mond nam bij het bespreken van hun werk. Nijd, naijver en jaloezie doken op. Toch viel er een serieuze meevaller te noteren. Op een avond ontmoette Seuphor, op de Boulevard

Tijdens de opnames voor de uitzending 'Ten huize van...' op 15 november 1965 [Privé-collectie]

Saint-Germain in Parijs, de fameuze en rijke galeriehoudster Aimé Maeght. Het verwonderde Seuphor niet dat hij werd uitgenodigd om iets te gaan drinken in de Rumerie Martiniquaise. Maeght had hem reeds vroeger gecontacteerd en tevergeefs geprobeerd om hem in dienst te nemen. Eens gezeten viel Maeght met de deur in huis: 'Er worden veel stomiteiten over de abstracte kunst gezegd en geschreven. Jij, Seuphor, bent de enige die er alles van weet. Je was er bij. Schrijf mij een werk over de abstracte kunst. Je bent volledig vrij. Je hebt drie minuten om te beslissen en drie maand om het boek te schrijven.' Seuphor heeft ja gezegd en zoals gepland verscheen 'L'Art Abstrait, ses origines et ses premiers maîtres', het eerste standaardwerk over een kunststroming ontstaan vóór de Eerste Wereldoorlog. Tot grote verbazing van Maeght verkocht dit standaardwerk uitstekend, zowel in Europa als in de Verenigde Staten. Spoedig was de eerste druk uitverkocht. Met dit eerste boek over de situatie van de abstractie, met zijn latere werken en met zijn prachtige monografie over zijn vriend Piet Mondrian heeft Michel Seuphor

zich bevestigd als uitzonderlijke getuige en als onomstreden autoriteit van de niet-figuratieve kunst.

Dit betekende niet dat voor de Seuphors een tijd van weelde aangebroken was. De financiële toestand was verbeterd, maar zuinigheid bleef geboden. Na 1954 wou Michel absoluut het geld terug betalen dat hem was geleend voor de aankoop van het appartement op de Avenue Emile Zola. De kosten voor de inrichting waren angstwekkend. De centrale verwarming moest geïnstalleerd worden. 'Wij waren compleet blut', vertelde Michel, 'zoals reeds vaker hadden wij geen cent meer om verder te leven, maar altijd konden wij ons op één of andere manier redden'. In 1960 kwam zoon Régis, samen met zijn vrouw, terug uit Madagascar. Zonder aarzelen besteedden de Seuphors, – elke afbetaling weigerend – al hun centen aan de aankoop van een klein appartement voor de jonggetrouwen.

's Anderendaags kwam er bezoek van Charles Michelson, de baas van Europe 1, die Seuphors werk over de abstracte kunst had gelezen. Michelson wou eigenlijk raad als kunst koper, maar toen hij ontdekte dat Seuphor beeldend bezig was, schreef hij zich

direct vijf dessins à lacunes aan en... was er weer geld om verder te doen. Met de aankoop van Michelson was, volgens Seuphor, alles ten gunste veranderd. De verkoop begon beter te vlotten en de tekeningen werden beter betaald.

Ik heb de Seuphors beter leren kennen in de jaren zestig, toen de geldzorgen voorbij waren. De eenvoud van Michel en Suzanne Seuphor, die nooit hun moeilijke jaren vergeten zijn, was opvallend. Ze konden ontzettend genieten van een goede maaltijd, van een dozijn oesters en een glas wijn, maar ze zaten evenzeer te glunderen (en glunderen konden ze) wanneer de tafel niet zo rijkelijk gedekt was, maar er een jouissante stemming heerste.

Michel Seuphor was geleidelijk weggegroeid van de actualiteit. Hij las wel de kranten, maar de berichten hadden weinig invloed op zijn dagelijks denken en doen. Toen ik hem vroeg welke boeken hij bij voorkeur las, antwoordde hij: 'Ik lees niet meer, ik... herlees'. Op zekere dag stelde ik hem ondoordacht de vraag: 'En Michel, hoe is het in Parijs?' Michel keek mij even aan en zei toen licht ironisch: 'Parijs? Ik zou het niet weten!'

Dit antwoord typeerde de Seuphor van de latere jaren. Hij had dag en nacht meegeleefd met het Parijs van de jaren twintig en het begin van de jaren dertig. Hij wist er alles van. Hij werd geconfronteerd met de nieuw-tjes, de ruzies, de schandaaltjes, de niet altijd fraaie manoeuvres in de Parijse kunstwereld. Hij was vriend aan huis bij Mondrian, vergaderde op alle mogelijke uren met het oog op het stichten van tijdschriften of het organiseren van tentoonstellingen. Hij viel voortdurend in ruzie met de Chileen Torrès-Garcia, voor en na de stichting van 'Cercle et Carré'. In het café Voltaire aan de Place de l'Odéon werden grote palavers gehouden met o.a. Arp, Delaunay, Kandinsky, Baumeister, Le Corbusier, Léger, Peysner, Sophie Taeuber, Vantongerloo. En dan kwam de retraite in de Cévennes, weg van het Parijs met al zijn intriges. Toen Seuphor, anno 1948, terugkeerde naar de Lichtstad, keek hij met andere ogen, begon hij meer naar binnen dan naar buiten te kijken.

Vanop zijn balkon aan de Avenue Emile Zola keek hij naar het gewriemel beneden, maar hij stond er boven. Tijdens zijn dagelijkse wandeling, die hij lang heeft gedaan in de richting van de Seine en de Pont Mirabeau, was hij toeschouwer van het drukke leven, geen deelnemer. De filosoof Seuphor had langzamerhand de activist verdrongen. De denkwereld was belangrijker geworden dan de kunstwereld, al bleef de kunstwereld – maar dan onthecht, gerelativeerd – bron

van afstandelijke, metafysische beschouwing.

Seuphor heeft zich meer en meer op het schrijven toegelegd. Hij is, om zijn eigen woorden te gebruiken, een 'littéraire' geworden en minder een kunsthistoricus en een criticus. Bovendien eiste zijn tekenwerk veel tijd op. Hij maakte bijna elke dag een dessin à lacunes of een collage.

De mens wordt raar beoordeeld. Dat is zeker toepasselijk op Seuphor. Niemand zal zijn wereldburgerschap ontkennen. Als een superieure denker heeft hij door het geestesleven van de 20ste eeuw een spoor getrokken. Maar als diezelfde universele geest zijn flamingantisme durfde belijden, merkte men aan de andere zijde aarzeling, wenkbrauwfronsen, ongeloof, wantrouwen.

Wie Seuphor nauwer heeft gekend, weet nochtans dat hij geen twijfel heeft gelaten over zijn Vlaamsgezindheid. In 1964 tijdens zijn feestrede in de Antwerpse opera, bij het verschijnen van het kunstboek: 'De abstracte schilderkunst in Vlaanderen' heeft hij zeer duidelijk zijn verbondenheid met zijn ge-

Een levenslange bewondering voor Gezelle. Ego flos, 1933 (Privé-collectie)

boorteland benadrukt: 'Ik ben in 1925 naar Parijs vertrokken', zegde Seuphor, 'maar Parijs heeft in mij Gezelle niet gedooft, noch Vondel, noch van Ostaijen. Zelfs Alice Nahon niet en Hullebroeck en Jef Van Hoof en ik ben blij u in het Nederlands te kunnen toespreken!'

Ik herinner mij de tentoonstelling van Seuphor in Luik, waar, anno 1981, 300 van zijn werken werden getoond. We waren vanuit Gent met een bus naar Luik gereden. Ik was nog maar pas in de expositiezaal of Seuphor stond kwaad naast mij, zijn woede moeilijk bedwingend. 'Ze hebben', toornde hij, 'in de catalogus wel mijn jeugdsympathie voor de Vlaamse zaak vermeld, maar ze hebben de zinsnede weggelaten, waarin ik zeg: Je suis toujours resté flamingant – ik ben altijd flamingant gebleven'. Later op de avond is Michel, par esprit de contradiction, Gezelle beginnen declameren! Met Gezelle had hij een bijzondere band, van in zijn studentenjaren. Hij vond de gedichten van Gezelle – terecht – onvertaalbaar. Toch heeft hij Gezelle – met Ego Flos vooraan – vertaald (Edition Résurrection – Cahiers de culture chrétienne), maar dan in de eerste plaats om Suzanne te plezieren en voor te lichten. Eén bundeltje Gezellevertalingen uit Michels bibliotheek, droeg de volgende veelzeggende opdracht: 'Pour madame Michel Seuphor, pacifiquement conquise par les esprits de Flandre, autant que je le fus moi-même par les esprits de France – Anduze 27 avril 1943'. Dat Suzanne, gewonnen voor de Vlaamse geesteswaarden, meevoldde met Michel lag voor de hand. Tekenend in dat verband is volgende anekdote. Tijdens een gesprek wees Michel er op hoe men in Antwerpen niet had verstaan wat zijn betrachtingen waren. Hij werd zelfs beschuldigd van 'franskiljonisme'. Waarop Suzanne heftig reageerde: 'Toi, franquillon... jamais! Français peut-être!' Seuphor was van oordeel dat men een dichter niet kon aanvoelen, wanneer men zijn taal niet kende. Trouw aan zijn opvatting had hij diverse talen geleerd (ook Chinees en Sanskriet) en declameerde hij spontaan Dante in het Italiaans, Goethe in het Duits, Shakespeare in het Engels. Gezelle werd nooit vergeten. Wanneer hij 'Boerke Naas' voordroeg deed Michel dat als een volleerde toneelspeler, met een overtuigende en guitige expressiviteit.

Ooit hebben wij Michel onverwacht gelukkig gezien. Door een toeval begon Oda Ergo, de vrouw van de uitgever, een Vlaams lied te zingen. Waarop Michel niet alleen inviel, maar zelf het initiatief nam om een reeks Vlaamse liederen van o.m. Hullebroeck en Jef Van Hoof (herinneringen uit zijn Antwerpse jeugd) aan te heffen. Een paar uur heeft onze koorzang geduurd. Michel zat er

bij met glinsterende ogen, met rode wangen, gelukkig als een kleine jongen.

Zijn vrouw en zijn zoon hadden verbaasd geluisterd en toegekeken. Zo hadden ze Michel nooit meegemaakt. Te meer omdat hij ons, terugkerend naar zijn kinderjaren, confronteerde met de liedjes die hij in de keuken had gezongen, met de meid: 'Roze-marijntje zo zwart als roet, ging eens wandelen zonder hoed.' Humoristisch als steeds stelde Michel na de geslaagde kordemonstratie: 'Nu zullen de burens peinzen dat de Seuphors zich eindelijk een televisie aangeschaft hebben!'

Humor, ook bittere humor was Seuphor eigen. Toen hij in 1984 onterecht werd beschuldigd certificaten te hebben geschreven om drie valse werken van Mondrian echt te verklaren, stuurde hij mij een bewijsvoering, die de authenticiteit van de drie Mondrians omschreef. Het begeleidend schrijven ondertekende Michel, ironisch, zinspelend op zijn vermeend vergrijp, 'de booswicht'.

Michel Seuphor beriep zich niet op de toekomst (van de toekomst weten we niets met zekerheid) en hield het bij de kennis van

Na de middag aan de tekentafel,
15 februari 1998
[Privé-collectie]

het verleden en het heden. Dit is slechts een deel van Seuphors denkwijze. In 'Somme Toute' (Convergence 1994) verwijst hij naar de vernieuwingsdrift, die zijn leven en zijn werk overheerst: 'Je m'impose de trouver chaque jour, autant que possible, des formes nouvelles, inattendues.' Uit de tientallen boeken van Seuphor blijkt dat hij onophoudelijk namen, toestanden, vers- en prozavormen heeft uitgevonden. Ongewoon grillig, gekruid met humor en poëzie, vanuit onverwachte invalsen uitvalshoeken, met tomeloze verbeelding ontwierp en beschreef Seuphor *realiteiten die niet bestonden, fantasieën die realiteit leken*, naast wijsheden van elke dag. Hij heeft dit niet gedaan als surrealist (hij was erg tegen het surrealisme en zijn 'dictator' André Breton), maar zeer, zeer nadrukkelijk als... dadaïst!

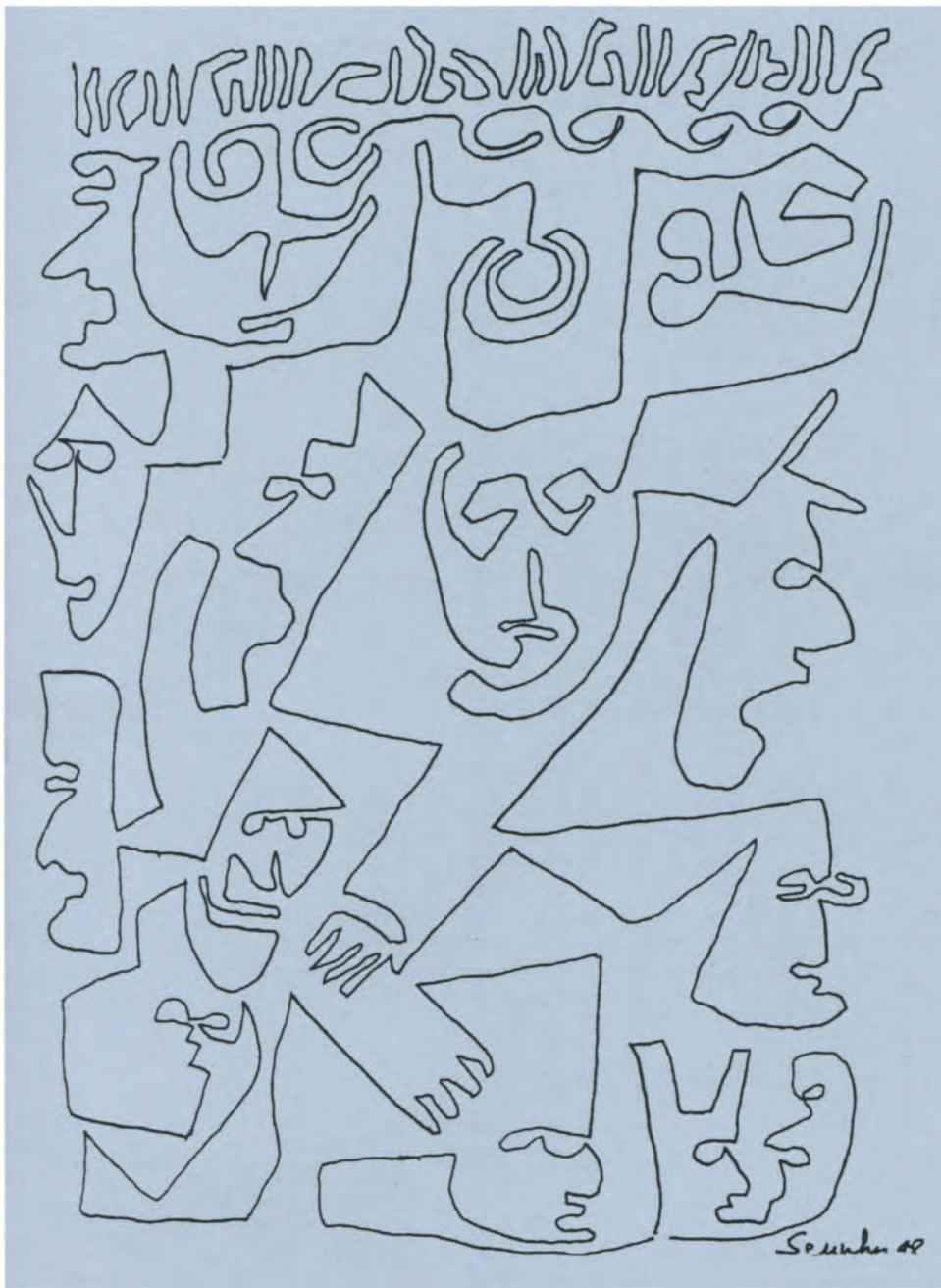
Centraal in de verbeeldingswereld van Seuphor rijst de onwaarschijnlijke figuur van Dieudonné Calf. Volgens prof. Jerom Ver-cruysse is Calf het belangrijkste personage in het geschreven oeuvre van Seuphor, de beste woordvoerder van zijn 'humanisme moral'. Hoewel zijn naam het niet laat vermoeden is Calf geboren in de Syrische woestijn. Verhuisd naar het westen voert hij kameelhaar in. In de Cévennes is Calf buur van Seuphor en voert hij met hem eindeloze gesprekken. Duidelijk aanwezig is Calf in 'Le monde est

plein d'oiseaux' (1947-1948). In de 23 boekdelen, getiteld 'Autour de Calf', zal hij het evangelie verkondigen dat Seuphor hem in de mond legt. Tot in de laatste jaren van Seuphors bestaan zal Calf zijn heilsleer rondstrooien. 'Calf', noteert Claude Debon in 1985 (Universiteit van Nantes), est une sorte de double rêve de l'écrivain: il représente sa part secrète, son modèle, son mentor, l'horizon de son idéal, une autre forme du dialogue de soi avec soi.'

In januari 1996 overleed Suzanne Seuphor. Ze had gezondheidsproblemen als gevolg van een val en leed meer en meer aan geheugenverlies. Michel was kapot. Hij was niet in staat de crematie bij te wonen op Père Lachaise. Beelden van meer dan 60 jaar huwelijksleven huiverden voorbij. Plots zat Michel Seuphor gruwelijk verlaten in het appartement op de Avenue Emile Zola. Het oud worden was alleen-zijn geworden. In het appartement bleef Suzanne maar wezig: Suzanne die het typewerk deed; die het enorme klasmement trachtte bij te houden; die de telefoon opnam en de deur opende voor de vrienden; Suzanne die zorgde voor eten en drinken en propere kleren; Suzanne... Suzanne... Suzanne die al die jaren, zonder klagen, welbewust, soms in de zwartste miserie, een man was gevolgd die vrij wou zijn en bereid was alles op te offeren voor die vrijheid.

Suzanne die zich ooit liet meenemen

naar de Cévennes, op 700 km van Parijs, om jarenlang in een vergeten uithoek te gaan leven zonder middelen van bestaan.

Toch bleef Seuphor niet depressief, zijn geloof aan het leven won het weer. Hij ging door met de interviews die de Franse journalist Alexandre Grenier hem twee jaar lang afnam, elke maandag van 16 tot 17.30 uur (à grand renfort de chocolat). Titel: 'Michel Seuphor, un siècle de libertés' (Ed. Hazan – Paris). De interviews werden afgesloten in mei 1996, met de bedenking dat de vier maanden voordien overleden Suzanne heel erg werd gemist. Niet alleen om haar 'gentillesse', maar evenzeer om haar onfeilbaar geheugen en haar praktische tussenkomsten.

De dagen van Seuphor verliepen op-

nieuw volgens een vast patroon. 's Morgens zat hij aan zijn schrijftafel en na de middag aan zijn tekentafel. 'De wereld', liet hij Grenier optekenen, 'is beperkt tot mijn twee kamers. Ik ga van de ene wereld naar de andere, over een afstand van... vier meter.' En Seuphor herlas en herlas: Spinoza, Seneca, Plato, Plotinus, de Grieken, de Yi-king, de Upanishad, de Chinezen en natuurlijk Gezelle. Zij behoorden tot een tijd die niet voorbij ging. Zij waren zijn echte kameraden. Het werd niet stil rond Seuphor. Henri-Floris Jaspers publiceerde

'Cabaret'. Tentoonstellingen werden georganiseerd in Brussel (Galerij van de Kredietbank), in Koblenz (Ludwig Museum), in Parijs met Michaux, Bryen en Charcoun (Galerie Thessa Herold).

Natuurlijk verminderde Michels activiteit. Brieven beantwoorden was er voor hem, die eens zo stipt was geweest, niet meer bij. Wel tekende hij nog. Steeds lag er een wit blad tekenpapier klaar op zijn tafel. Michel voelde zich soms verlaten en was ook soms verlaten.

De nood aan een knuffel was dikwijls zeer groot. Zijn verzorging liet te wensen over. Vrienden ontdekten dat zijn ijskast en zijn broodtrommel leeg waren en dienden voor hem de boodschappen te doen; zoon Régis had vergeten proviand in te slaan. En toch was Michel niet wanhopig en speelde hij niet met de doodsgedachte: Seneca's 'Leven is zich voorbereiden op de dood' bleef hem vreemd. Einde 1998 maakte Seuphor een reeks unilineaire tekeningen. Over het 'oud zijn' handelde hij zelfs, à la Calf, in een kort stukje. Ronald Ergo besprak nog met Michel de twee bibliofiele uitgaven van de 'Prentenier': de 17 'Escalaes' van 'l'Esprit est en Croisière' en 'l'Homme Universel 1'. Een foto van december 1998 illustreert de besprekingen in Seuphors bibliotheek. Op dat ogenblik leefde zelfs het stoutmoedig voornemen om met Seuphor iets te gaan gebruiken in het vaak bezochte restaurant, op het nabije pleintje. Dat voornemen viel in duigen.

Begin 1999 leed Seuphor aan zona, waardoor zijn rechteroog dichtzat. Overmatig gebruik van paracetamol had een opname in het Hôpital Laënnec tot gevolg. Op 12 februari 1999 overleed Seuphor in dat hospitaal. Op 19 februari, om 9 uur, werd Michel Seuphor gecremeerd op Père Lachaise.

Michel Seuphor is een fenomeen, één van de belangrijkste kunst-, cultuur- en literatuurfilosofen van de 20ste eeuw.

Alles wat Seuphor heeft gedaan en geschreven stond in functie van zijn wijsgerig denken. Hij heeft de abstracte kunst en haar meesters een plaats gegeven in de 20ste eeuw en haar toekomstmogelijkheden opgeroepen. Niet als kunstcriticus, maar als kunstbeschouwer met metafysische bekommernissen. Over tientallen boekdelen verspreid blijven zijn gedichten, zijn proza, zijn aforismen, zegswijzen, zijn literaire, filosofische en kunsthistorische bespiegelingen en zijn dadaïstische spelereien gedeeltelijk onbesproken (onbekend). In dat verband heeft Seuphor zichzelf spottend gedefinieerd als 'onbekende dichter, vergeten romanschrijver, moralist zonder gehoor, gelovige zonder kerk, veelbelovend plastisch kunstenaar levenslang in de leer!'

Confidences à une morte

Een dode toevertrouwd

Michel Seuphor
Henri-Floris Jaspers (vertaling)

I

Vivante tu étais loin de moi, de graves frontières nous séparaient.
Morte te voilà à mes côtés, parlant de toi, parlant de moi, et notre amour revit plus émouvant, plus simple aussi que l'autre.
Vivante tu étais loin de moi et morte te voilà. Comment as-tu fait pour franchir si vite 1.500 kilomètres? Comment as-tu fait pour franchir en un instant douze ans de notre vie, douze ans que je croyais un océan de l'oubli?
Une phrase banale dans un journal perdu contient donc tant de force cachée?
Et tout à coup d'où vient ce beau langage de ta bouche, toi qui parlais si mal français?
Merveilles, que je vis, miracles: tu étais loin, je t'ignorais depuis de longues années, j'apprends ta mort et te voilà à mes côtés.
Quand je touche terre je te touche, quand je regarde les vertes étendues et les lignes onduleuses je te vois, quand je me baigne je suis en toi.
Vivante tu étais loin de moi, toi dans un pays, moi dans un autre, toi dans une ville, moi dans une autre ville, et il y avait de lourds brouillards autour de nous que le souvenir de notre jeune amour n'avait pas dissipés depuis longtemps. Morte nous sommes unis dans la clarté: je te comprends enfin.

Alice, apprends-moi par ta mort à vivre mieux le temps que j'ai à vivre, à mieux aimer, à être simple comme tu fus. Sois avec moi sur le chemin, Alice, console mon remords.

II

J'ai couru après toi en sautillant.
et j'ai aboyé autour de toi comme un jeune chien qui ne comprend pas les couleurs trop claires que tu portes sur ta fragilité.
Douze ans ainsi, afin que tu meures et que par ta mort tu naisses en moi. Que tu sois force en moi.
Car toi tu étais en Dieu depuis toujours et tu me l'as jamais quitté, et moi je suis un jeune converti.
Avec toi à Dieu, Alice!
la main dans la main.
Avec toi à la lumière! Alleluia!

III

Depuis qu'Alice est morte elle vit partout autour de moi.
Le matin quand je me baigne au soleil c'est elle don't la main est si fine dans le vent parmi mille autres jeunes filles aussi gracieuses qu'elle et aussi angéliques.
Et ceci n'est pas une image, mais il en est réellement ainsi.
Elle est là aussi, active autour de moi, dans la douce lutte amoureuse de mon corps avec l'eau.
C'est elle qui m'embrasse, ce sont elles qui me bercent, quand je m'étends au soleil.
Dans la nature qui s'étale sous l'œil du conquérant, c'est tout le charme de son jeune corps de femme que je vois.
Et je l'étreins les bras en croix, et je demande pardon pour ce que j'ai erré.
Puis je reprends ma pelle en attendant le jour où j'irai devant Lui, où je serai avec elle autour de Lui parmi les éléments, et éléments nous-mêmes, louange et joie autour de Lui.
Et ce ne sont pas là que des images, j'insiste; mais il en est réellement ainsi.

I

Levend was je ver van mij, we waren geschieden door onoverkomelijke grenzen.
Dood sta je nu naast me, je spreekt over jou. je spreekt over mij, en onze liefde herleeft, ontroerender, eenvoudiger ook dan de andere.
Levend was je ver van mij, dood ben je nu hier. Hoe ben je er in geslaagd 1.500 km zo snel af te leggen? Hoe ben je er in geslaagd twaalf jaar van ons leven in een ogenblik te overbruggen, twaalf jaar die ik een zee van vergetelheid waande?
Bevat een banaal bericht in een verloren krant dan zoveel verborgen kracht?
En hoe neem je plots zo'n mooie taal in de mond, jij die zo slecht Frans sprak?
Wonderen beleef ik, mirakels: je was veraf, vijftien jarenlang negeerde ik je, ik verneem je dood en zie, je staat naast mij.
Als ik de grond raak, raak ik jou aan, als ik de groene vlakten en de golvende lijnen bekijk dan zie ik jou, wanneer ik zwem ben ik in jou.
Levend was je ver van mij, jij in een land, ik in een ander, jij in een stad, ik in een andere stad, en we waren omringd door zware reuelen die de herinnering aan onze jeugdige liefde lange tijd niet verdreven had. Dode, we zijn verenigd in het licht: ik begrijp je eindelijk.

Alice, leer me door je dood beter de tijd te beleven die ik te leven heb, beter lief te hebben, ongecompliceerd te zijn zoals je was. Begeleid me op het pad, Alice, wees vertroosting voor mijn wroeging.

II

Ik liep je huppelend na
en blafte om jou heen als een jonge hond die geen oog heeft voor de te lichte kleuren die je broosheid omschijnen.
Twaalf jaar aldus eer je sterft en door je sterfen in mij geboren wordt. En kracht wordt in mij.
Want jij was al altijd in God en je verliet hem nooit, en ik, ik ben een jonge bekeerling.
Met jou naar God, Alice!
hand in hand
met jou naar het licht! Halleluja!

III

Sinds Alice gestorven is, leeft ze alom in mij.
's Morgens, wanneer ik in de zon baad, is zij het van wie de hand zo sierlijk is, tussen duizend andere even liefvallige meisjes als zij, en even engelachtig.
En dit is geen beeld, het is werkelijk zo.
Ze is ook daar aanwezig, werkzaam rond mij in die zachte, amoreuze worsteling van mijn lichaam met het water.
Zij is het die mij kust, zij zijn het die mij wiegen, wanneer ik languit in de zon lig.
In de natuur die zich ontvouwt voor het oog van de veroveraar, zie ik de loutere charme van haar jong vrouwenlichaam.
En ik omarm haar en ik vraag om vergiffenis voor wat ik heb misdreven.
Vervolgens neem ik mijn schop weer vast, in afwachting van de dag dat ik naar Hem zal gaan, dat ik met haar rond Hem zal vertoeven tussen de elementen, en wijzelf elementen, lof en blijdschap rond Hem.
En dit zijn niet slechts beelden, ik wijs er op, het is werkelijk zo.

IV

Ce corps que j'ai aimé pourrissant dans la terre.
Ce cher visage, dans quel état! effondré, défiguré, se liquéfiant, épouvantable à voir.

Alice, je ne t'ai jamais dit (depuis tant d'années que nous ne nous étions revues) combien j'aime ton âme; combien nous étions proches quand les corps et le siècle nous séparaient.

Tu avais reçu la grâce comme une grâce et moi, à travers toutes les malpropretés de moi-mêmes et mes tristes bagages, j'allais au-devant de cette même lumière.

Nous devions donc nous rencontrer un jour.
Ce jour est dans ta mort.

V

Nous étions jeunes, nous étions des enfants.
J'allais te voir parfois dans le lointain village de la Campine flamande où l'on te soignait dans un couvent à cause de tes poumons.

Tessengerloo, tel est le nom du lieu.
Quatorze ans ont passé – et quelles années pour moi!
trépидations, aventures, vagabondages, naissances et morts.

Et cependant rien n'a terni en moi – en ce cœur souvent désabusé et lâche – les stratifications de ces élans splendides, les dépôts lumineux de ces forces de vie don't je revis maintenant chaque phase, la grâce de chaque instant et l'émotion.

Poli par les années tout luit au fond de moi. Mais il a fallu que tu meures, Alice, pour que mon œil pénétre jusqu-là, pour que mon souvenir soit libéré des détritrus de chaque jour. Il a fallu que tu sois mort.

Tessengerloo!
Je parlais de bonne heure le matin, car le voyage était long, zigzaguant à travers les campagnes. Il fallait changer deux fois de train, puis faire dix kilomètres à pied.
Je sens toujours à la portière du train la volupté du vent dans mes cheveux que j'aimais longs. Le train poussif rempli de braves gens de terres, chargés de gros paniers et de volailles, et où mon sombre personnage de ville détonnait.

Je vois les champs de blé, les prés, les riches prés aux innombrables bêtes.
Je revois le pays onduleux de Sichem et de Diest, ses merveilleux clochers. Puis Montaigu sur sa colline où j'étais allé en pèlerinage avec mes grands-parents pour rendre hommage à la Vierge Noire: l'église ronde et sa coupole de cuivre vert toute tachetée d'étoiles dorées, qui miroitaient au loin; la gigantesque tour carrée.

Ensuite la route à pied et l'arrivée le soir – après la fermeture du couvent à la modeste auberge du village où l'on me connaissait. (Les arbres me cachaient sa fenêtre.)

Les mêmes joueurs de dominos, les mêmes clients, les mêmes paroles aimables, le même lit haut perché; la même pensée fervente aussi, l'intime débordement.
Le lendemain, à première heure, j'accourais, tu accourais...

Tessengerloo! Tessenderloo!
Sanctuaire de poésie.
N'étais-tu pas comme une crèche, parmi les arbres et les prés?
N'allais-je pas vers toi comme un roi de jeunesse? Comme un berger d'amour?
Tessengerloo! petite fille pieuse, petite fille douce et riante dans la croix.
Tessengerloo! sœur de mon meilleur moi, que mon moi de néant m'empêcha de connaître et d'aimer, comme il convient d'aimer.
Tessengerloo! enfant de la promesse. Amie, Alice, amie.
Gracieuse amie remplie de simple ardeur du beau, de cri vers Dieu et que ma vanité de fière culture m'empêcha de comprendre et d'admirer, comme il convient de comprendre et d'admirer.
Amie, Alice, tu ne partiras plus! Tu m'aideras vers Lui. Tu m'aideras à communier. Et dans la mort de ce corps, ce même corps de misère.
Et de pardon.

VI

Elle aurait dû mourir à 18 ans.
Mais il y avait un chant en elle qui gémissait, et le Seigneur lui a permis de dire son chant, de faire monter son cri.
Elle a chanté, elle a crié et le Seigneur l'a prise.
Dans tout son chant la mort qui menaçait, latente en elle, la vie qui vainc: cette

IV

Dit lichaam dat ik liefgehad heb, rottend onder de grond.
Dit dierbaar gelaat, in welke staat! Ingevallen, verminkt, smeltend, vreselijk om aan te zien.

Alice, ik heb je nooit gezegd (al die jaren dat we elkaar niet weerzagen) hoezeer ik van je ziel hou; hoe dicht we bij elkaar waren, toen de lichamen en de wereldse tijd ons van elkaar gescheiden hielden.

De bevalligheid was je als een genade gegeven en ik, met al mijn eigen onreinheden en mijn armzalige bagage, ik ging hetzelfde licht tegemoet.
We moesten elkaar wel ontmoeten op een dag.
In jouw dood, die dag.

V

We waren jong, we waren kinderen.
Ik ging je soms bezoeken in het verre dorp in de Kempen, waar je voor je zieke longen verzorgd werd in een klooster.

Tessengerloo is de naam van de plek.
Veertien jaar zijn verstreken – en wat voor jaren, voor mij!
Opgejaagdheid, avonturen, omzwervingen, herhaaldelijk geboren worden en sterven.

Niets evenwel heeft in mij – in dat vaak ontgoochelde en laffe hart – deze prachtige vervoeringen van hun glanzende gelaagdheid kunnen beroven, noch de lichtende bezinksels dezer levenskrachten kunnen wegnemen, waarvan ik thans opnieuw elke fase beleef, de genade van elk ogenblik en de ontroering.

Alles schittert in het diepst van mezelf, gepolijst door de jaren. Maar het was nodig dat je stierf, Alice, opdat mijn blik zo diep doordrong en mijn herinnering gezuiverd werd van de ongerechtigheden van elke dag. Het was nodig dat je dood was.

Tessengerloo!
Ik vertrok 's morgens vroeg, het was een lange reis zigzaggend door de velden. Je moest tweemaal overstappen en dan nog tien kilometer te voet gaan.

Ook vandaag ervaar ik nog, bij het portier van de trein, het genot van de wind in mijn haar, dat ik graag lang droeg. De puffende trein vol brave buitenlui, beladen met manden vol gevogelte, waar mijn somber stadspersonage uit de toon viel.

Ik zie de korenvelden, de weiden, de welige weiden met ontelbare beesten. Ik zie opnieuw het golvende land van Zichem en Diest, zijn wonderlijke klokkentorens. Dan Scherpenheuvel op zijn helling, waar ik met mijn grootouders ter bedevaart ging om de Zwarte Madonna te vereren: geheel bespikkeld met vergulde sterren, de ronde kerk en haar groenkoperen koepel, die in de verte schitterde; de reusachtige vierkante toren.

Daarna verder te voet en de aankomst 's avonds, na de sluiting van het klooster, in de nederige dorpsheberg waar men mij kende. (De bomen hielden haar venster voor mij verborgen.)

Dezelfde dominospelers, dezelfde klanten, dezelfde vriendelijke woorden, hetzelfde hoge bed; dezelfde vurige gedachte ook, de intieme ontboezeming.
's Anderendaags, in devroege ochtend, liep ik naar je toe, kwam jij naar mij toegelopen...

Tessengerloo! Tessenderloo!
Heiligdom van poëzie.
Was je niet als een kribbe, tussen de bomen en de weiden?
Ging ik niet naar je toe als koning der jeugd? Als liefdesherder?
Tessengerloo! Klein, vroom meisje, klein meisje, zacht en lachend in haar leed.
Tessengerloo! zuster van mijn betere zelf, die mijn nietig zelf me belette te kennen en lief te hebben zoals het hoort lief te hebben.
Tessengerloo! kind van de belofte. Vriendin, Alice, vriendin.
Bevallige vriendin vervuld van de simpele gloed van het mooie, met de kreet naar God – maar de ijdelheid van mijn trotse cultuur verhinderde me te begrijpen en te bewonderen zoals je hoort te begrijpen en te bewonderen.
Vriendin, Alice, je zal niet langer vertrekken! Je zal me naar Hem helpen. Je zal me helpen te communiëren. En de dood van dit lichaam, datzelfde lichaam van misère. En van vergiffenis.

VI

Ze had al op 18 jaar moeten sterven.
Er was echter een zang in haar, die zacht kreunde, en de Heer liet haar toe haar zang te zingen, haar kreet te laten opstijgen.
Ze zong, ze riep, en de Heer heeft haar genomen.
In heel haar lied de dreigende dood die in haar sluimerde, het leven dat over-

permanence de flamme qui réussit à déjouer par sa clarté royale les ruses du prince noir, l'assaut à chaque instant des forces de l'abîme.

Seigneur, permets-moi, comme à elle, de faire un hymne encore, un hymne tout rempli de Toi; que la nature entière en toi te fasse un chant de gloire. Puis vienne ton appel, Seigneur, j'irai.

Que je sois foi, Dieu de puissance, en ton Nom trois fois saint.
Que je sois tout amour, Seigneur, en ton Verbe insondable.

VII

Ce matin-là j'avais relu cet excellent Cantique, celui qu'avant la lettre nous chantâmes tous les deux quand nous avions vingt ans.

Un soleil de délices me brûlait fort sur la terrasse de paix en face de la mer; l'amour alors brûlait furieusement mon cœur et m'exaltait devant la vie.

Je revivais des heures de joie et de transport; jeunesse de salutaires débordements. Mais jeunesse perdue, jeunesse oubliées, tant que la ville tenait fermée sur moi sa lourde et sombre porte.

Où sont le vent et la lumière le sentiment reprend sa place, le cœur retrouve contact. On baigne dans les richesses réelles de la vie, on se refait un homme complet parmi l'ému langage du silence. Soleil et eau, présence de l'infini, présence immaculée.

Je t'ai parlé longtemps, Alice, de la splendeur déchuë et méconnue. Une larme du plus clair cristal sur mon beau Livre, mais lourde de mes méfaits.

Je t'ai parlé de mon heureuse transformation, la grâce qui m'a souri.
J'allais t'écrire, te parler... te faire un grand plaisir, enfin.

... Le soir j'apprends ta mort.

VIII

A Toi les effusions des hommes
et des siècles
à Toi, Seigneur, le seul amour.

Si je ne paie pas de mine voyez mes actes. Que vaut l'aspect dès que le cœur est à sa place? Or, c'est le cœur qui paie, le geste, et non l'aspect. C'est dans le cri que l'on trahit.

Si toutefois vos yeux étaient meilleurs l'aspect lui-même vous suffirait.

* Michel Seuphor, *Dans le royaume du cœur* (1932-34). Met een inleiding van Stanislas Fuwet, Paris, R.-A. Corrêa, 1935 (pp. 31-43)

wint: deze gedurige vlam die er door haar koninklijke karte in slaagt de listen van de zwarte prins, de voortdurende stormloop van de krachten van de afgrond te verijdelen.

Heer, vergun het mij, net als zij, nog een hymne te maken, een hymne geheel door Jou vervuld, dat de gehele natuur in mij een loflied van jou make. Dat dan jouw roep me bereike, Heer, ik zal komen.

Dat ik geloof weze, God van macht, in jouw drieluik heilige Naam.
Dat ik geheel liefde weze, Heer, in jouw onpeilbaar Woord.

VII

Die ochtend had ik dat voortreffelijk hooglied her ezzen dat wij, toen we twintig waren, in de dop hadden gezongen.

Een zon van geneugten verschroeide mij op het terras vol vrede tegenover de zee; de liefde stak mijn hart toen stevig in brand en maakte mij groot tegenover het leven.

Ik beleefde opnieuw uren van vreugde en vervulling; jeugd van heilzame ontboezemingen. Verloren jeugd echter, vergeten jeugd, zozeer sloot de stad mij op binnen haar zware en sombere poort.

Waar wind en licht zijn, daar neemt het gevoel opnieuw zijn plaats in, vindt het hart opnieuw voeling. Je baadt in de ware rijkdommen van het leven, je komt weer geheel op krachten te midden van de bewogen taal van de stilte. Zon en water, aanwezigheid van het oneindige, onbevleete aanwezigheid.

Ik heb je gedurig gesproken, Alice, over de vervullen en miskende pracht. Een traan van het zuiverste water op mijn mooie Boek, maar zwaar van mijn wandaden.

Ik heb je gesproken over mijn gelukkige gedaanteverwisseling, over de genade die me toegelachen heeft. Ik ging je schrijven, je spreken... kortom, ik ging je een groot genoegen doen.

- 's Avonds verneem ik je overlijden.

VIII

Aan jou de loftuigingen van de mensen
en de eeuwen,
aan Jou, Heer, de enige liefde.

Indien mijn uiterlijk niet in mijn voordeel is, kijk naar mijn daden. Wat is het uiterlijk waard, als het hart maar op de juiste plaats is? Welnu, wat telt is het hart, het gebaar, en niet het uiterlijk. In de kreet is het, dat wat tekortkomen.

Als evenwel uw ogen beter waren, zou het uiterlijk al voldoende zijn.

Erratum

In het nr. 289 werd in de titel van het artikel over Simon Stevin (p. 18) *buiten de verantwoordelijkheid van de auteurs* het jaar van overlijden verkeerd vermeld: Simon Stevin stierf in 1620 (zie 1ste kolom van p. 19). Waarvoor onze excuses!

Poëtisch bericht

Iedereen mag gedichten ter selectie sturen aan: Tijdschrift 'Vlaanderen', Redactiesecretariaat, 'Ter Hoogerleie', Hondstraat 6, 8700 Tielt. Alle ingezonden gedichten moeten in machineschrift (tikmachine of printer) en in tweevoud afgeleverd worden. Neem voor ieder gedicht een ander blad en schrijf op ieder blad uw naam en volledig adres. Ingestuurde gedichten worden niet teruggezonden en over ingezonden werk wordt niet gecorrespondeerd, noch getelefoneerd. Aan de auteurs van gepubliceerde gedichten wordt achteraf een bewijsexemplaar gestuurd en een honorarium uitbetaald: vermeld daartoe bij iedere inzending uw bank- of postrekening.

LES BERNES

Gevels kijken vermoeid
op uit stegen. Huizen
vergeten wie in hen
had gewoond.

Handen sluiten de dag
als een raam. Avonden
leggen kinderen te blozen
in een schijnbare dood.

De man in de spiegel
weigert het kijken. De
verf op de muren spreekt.

We kijken naar nieuwe dingen
uit zeer oude ogen:

terwijl overal vensterglas breekt.

HUGO VERSTRAETEN

Plots een prille zon. Een morgen
die groen de vleugels uitslaat. Er is iets op til.
Het zwerk is zwanger van gedachten. Aan warmte
en wild gewentel. Vruchtwater dat in bomen klimt.

(Een drukte als de boer ploegt:
de meeuwen volgen
vaardig de voren.)

Licht laat de teugels los. Niets baart nog zorgen.
Goedgemutst strooien renners vlekken schijnsel
op de glimmende ronde koppen van kasseien.
Kleuren komen aangereden. In waaiers van geuren.

PATRICK CORNILLIE

PUYMERAS

Het landschap klopte
met de kaart.

De vlakte een vlak
het zwerfpad een lijn
de afgrond een teken
dat de angst kon verklaren.

Maar we liepen met
de ogen dicht in elk
landschap verloren,
verdwaald in de verte
waar een sperwer naar
dook.

We weigerden afstand
en schaal en werden
kei en rots en bomen

gestreeld door de vingers
van wind.

HUGO VERSTRAETEN

SCHADUWLOZE VALLEI

reikende hand
bekleed met ogen
witte honingkelk

drijft me de vlakte in
laat verglijden
tijd in schroom

stille wijn,
zoet lichaamsvocht, nieuweling
maanvloed op mijn tong

berustend dwarrelen
weeën, levenswarm
jouw schaduwloze vallei.

NATHALIE DAVID

Te gast

RENAAT RAMON

Aan Lucilius Balbus (*)

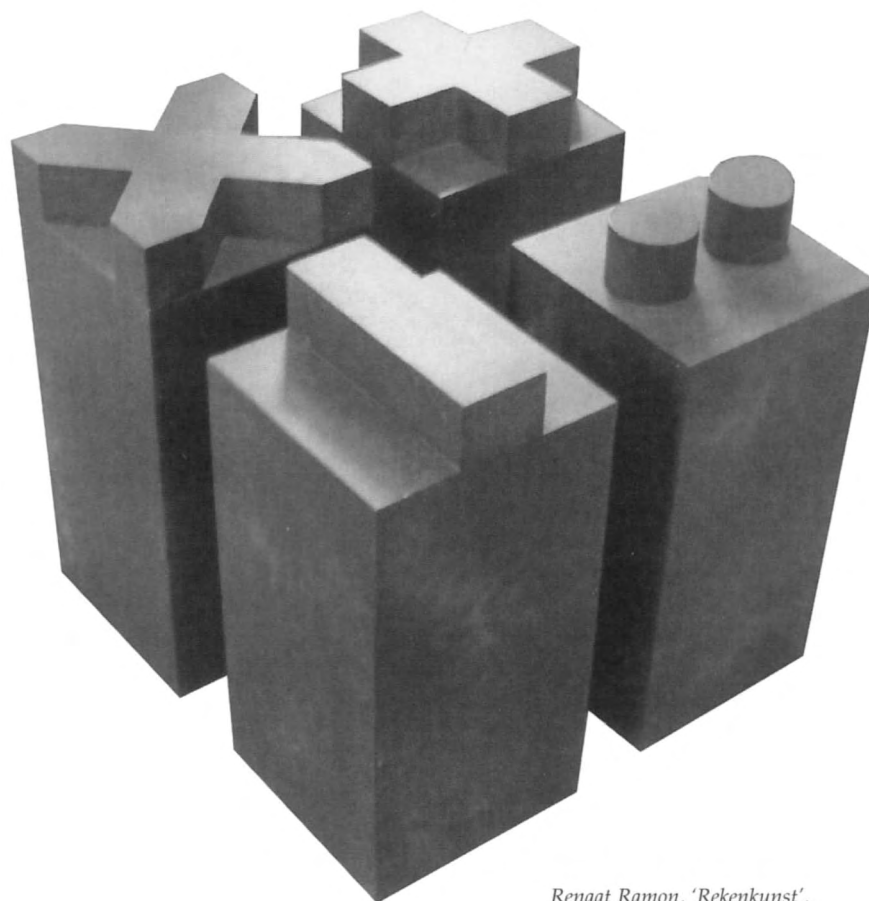
Ook jij, Balbus, prijst de schoonheid,
de maat die in de mensen ligt
en de orde die de goden hebben gewild:
maat, rede en evenwicht.
En het is waar dat zij, die niet
in de goden geloven, weinig fraais
hebben voortgebracht. Hun smaak
is te gekruid, hun hemel het verhemelte.
Chaos hebben zij verkozen:
drift, woede en razernij –
dat is hun deel geweest.
Toch begrijp ik je niet, Balbus.
Wat ben jij voor een stoïcijn?
Je bewondert de gaafheid van de cirkel,
de efficiëntie van een bol. Hoe,
bij Jupiter, kan je naar ingewanden
staren, de toekomst in een dooie lever
zien, de waarheid zoeken bij kale
kippen en de voorzienigheid in het vuur?
Laat dan aan Cotta over – lees Bion!
Toeval en toekomst, dat moest jou
onverschillig laten. Wichelend
verliezen je woorden hun gewicht.
Wichelen en wegen – dat past niet
bij een man, niet bij een stoïcijn,
niet bij Lucilius Balbus.

(*) In Cicero's dispuut 'De Goden'
verdedigt Lucilius Balbus het standpunt
van de Stoa tegen de epicurist Velleius
en de scepticus Cotta.

'Uit mijn werk moet ik voortaan ter wereld komen'
(L. Nolens, Hommage)

Woord en beeld vormen de sokkel waarop Renaat Ramon (°1936) een veelzeggend en boeiend oeuvre heeft opgetrokken. Als dichter-essayist en als beeldhouwer blijft hij geduldig, langs wegen van geleidelijkheid, de grenzen verkennen van een creatief universum waarin voor hem slechts één regel van toepassing is: die van de originaliteit. Ramon als dwarsligger: in een tijd die zweert bij de anekdotiek, bij het vluchtige hic et nunc, graaft hij als een archeoloog naar de verborgen lagen waar woord en materie voor zichzelf spreken.

De poëzie van Ramon ontwikkelt zich via een dubbelspoor. In de lijn van zijn plastisch werk worden woorden herleid tot tekens. Een 'ongehoorde' tekentaal (in 1997 verscheen zijn bundel 'Ongehoorde gedichten'), waarin getal en woord, geometrie en (verbeelde) klankstroom tot een bijna perfecte harmonie vervloeien. Daarnaast zoekt Ramon, bevrijd als hij zich wil weten van de dwingende wetmatigheden van het

Renaat Ramon, 'Rekenkunst',
2001, gelakt staal.
[Foto: Lieve Terrie]

bestaan, nadrukkelijk aansluiting bij de klassieke Oudheid. In het aan hem gewijde gedicht uit de bundel in voorbereiding 'Rebuten' prijst Lucilius Balbus 'maat, rede en evenwicht'.

De drie-eenheid van maat, rede en evenwicht vormt ook het fundament van Ramons beeldend werk. In hun ruimtelijkheid, geconcipieerd vanuit de dialoog tussen geometrische vormen (bol, vierkant, cilinder, kubus, ovaal en balk), vertellen de beelden geen verhaal, maar worden ze verhaal: dit van een onstoffelijke wereld die er is en er altijd zal zijn.

Het gedicht 'leeftocht' (1992) is Ramons artistiek credo, maar evengoed zijn menselijk credo:

'Behalve/ deze woorden/en enkele cijfers/heb ik geen middelen/van bestaan. // En ook geen meden.'

Jooris van Hulle

In en om de kunst

MUZIEK

Van pianominiatuur tot opera. Een onvoltooid componistenportret

JAAK VAN HOLEN

Net als Maarten 't Hart speelt hij met grote regelmaat, en systematisch, het *Wohltemperierte Klavier* van Bach door. In de laatste twee decennia van vorige eeuw schreef hij een zestigtal composities. Van klein naar groot: de eerste (*Arlequino* – 1980) amper drie minuten, de laatste (*Ket* – 1999-2001) ongeveer anderhalf uur; de eerste voor pianosolo, de laatste voor symfonieorkest en vocale solisten; met daartussenin werk voor zeer gevarieerde bezettingen. Aanvankelijk autodidact, nadien, als 'late roeping', compositiestudie bij Willem Kersters. Huldigt een grondig vakmanschap. Geen onnodig gefilosofeer om zichzelf en zijn muziek te vergoelijken, maar minutieus werkend aan de meest adequate vorm voor de uitdrukking van een gevoel, een idee. Muziek als een 'klassiek' samenspel van vorm en inhoud, als een evenwicht tussen de muzikale retoriek en het allerindividueelste gevoel dat hij probeert over te brengen: Koen Dejonghe (°Kuurne, 1957).

Koen Dejonghe werkte aan zijn *Vioolconcerto* toen op 29 december 1998 zijn oud-compositieleraar overleed. Het tweede en laatste deel van dit werk werd een *In memoriam* Willem Kersters. Daarin verwijst het gebruik van twee overmatige kwarten in het hoofdthema onmiskenbaar naar Kersters die datzelfde interval met grote expressieve kracht hanteerde in zijn hele oeuvre. En toch is dit *Vioolconcerto* onmiskenbaar 'Dejonghe': in het werken vanuit een tooncentrum, hier de a – explicietst, zich zelfs obsessieel opdringend, is dergelijk tooncentrum (e) aanwezig in *Bedachtzaam*, het derde deel uit *Vier temperamenten* –; in het gebruik van snelle, al dan niet chromatische, toonladderfiguren (aan het eind van het *Vioolconcerto*); in het a.h.w. in het niets eindigen, het in de stilte oplossen. Dit laatste element is in de context van een *In memoriam* verklaarbaar als de uitdrukking van ingetogenheid

en berustende aanvaarding waarbij een laatste, in het concerto gebruikelijke, spectaculaire uithaal van de solist ongepast zou zijn. Toch eindigt ook menig ander werk van zijn hand 'perdendosi' of 'al niente' (wegstervend, tot niets): *Duo voor cello en piano*, *Hommage aan Alfred Schnittke*,...

Al lang vóór hij bij Willem Kersters les ging volgen, en veelvuldig, duikt de spanning van de tritonus, de overmatige kwart, op in Dejonghes werk, zowel in melodievoering als in harmonisatie. In *Arlequino* bijvoorbeeld, geschreven tijdens zijn studententijd, begint het B-deel met de samenklank van de grote tertsakkoorden gebouwd op de noten fa en si. Het is één van de constanten en één van de middelpunten in zijn oeuvre vanwaaruit zich zijn werk in steeds uitdijende kringen lijkt te ontwikkelen.

Chronologisch centraal in zijn werk staan overigens vier *Cirkels* (1990). Uiteraard is dit in een onvoltooid componistenloopbaan slechts een voorlopig chronologisch centrum. Het zijn vier werkjes gebaseerd op een dodecafonische reeks ('cirkel' is te begrijpen als een steeds terugkerende reeks) waarin hij tegen het twaalftonendogma in, bewust een tooncentrum, een middelpunt naar voren schuift. Zo is in *Cirkels I* voor dwarsfluit, cis het tooncentrum, de aantrekkingspool, de stabiliteitsfactor die het gevoel van houvast, van geborgenheid van de oude tonaliteit moet vervangen. Dat 'thuisgevoel' wordt nog versterkt door het gebruik van bepaalde afstanden die regelmatig terugkeren waarbij de dodecafonische reeks toch telkens doorlopen wordt met behulp van voorslagen.

Nadien liet hij de dodecafonie voor wat ze was: een compositietechniek als een andere. Onder leiding van Willem Kersters werkte hij sinds 1990 aan de ontwikkeling van een eigen taal waarvan de kiemen veelal in vroeger werk al aanwezig waren. Het werken met terugkerende afstanden uit *Cirkels I* evolueerde naar het gebruik van wat uitgebreidere, steeds herkenbare motieven. Vaak worden deze korte motieven, als in Schnittkes *Strijkkwartet* uit 1965/66, op zeer korte afstand van elkaar canonisch verwerkt (o.m. in *Internet-zó*, het eerste deel uit *Surfing-Trio*). Ondanks een sterk metrische

Koen Dejonghe, componist
[Foto: Marleen Peeters]

structurering geeft dit een wankel, ametrisch gevoel, en een stereofonisch, ruimtelijk effect. Langere lyrische frasen zijn evenwel geen zeldzaamheid in zijn werk. Vaak worden die in duidelijk reliëf geplaatst tegenover een geheel van kleine, snel rondcirkelende motiefjes, repetitieve loopjes die ook weer canonisch verwerkt worden. Een wriemelende, broze microkosmos tegenover een klare, brede cantus (deel 2 uit *Drie Miniaturen*, *Strijkkwartet nr. 2*). Opmerkelijk in de melodievoering is zeker ook het veelvuldige gebruik van voorslagen, van slieren voorslagen soms. Dit alles en het aanwezige tooncentrum creëren een merkwaardige, contrastrijke spanning van rust en onrust, van grilligheid en stabiliteit, van onbestemdheid en directheid terzelfder tijd. *Arlequino* was in geen geval Dejonghes eerste compositie. Om meer scheppend en creatief met muziek bezig te kunnen zijn – meer dan wat in de traditionele academieopleiding van toen voor lief werd genomen – experimenteerde hij tijdens zijn humanio-

rajaren in Antwerpen met popmuziek en schreef hij een en ander waarin hij elementen uit klassiek, jazz en pop met elkaar vermengde. Nadien studeerde hij muziekopvoeding en piano (bij Levente Kende) aan het Lemmensinstituut, behaalde hij het Hoger Diploma Kamermuziek en een Eerste Prijs Fuga aan het KVC. Met componeren werd het pas menens toen hij in 1990 met *Vier stukken voor cellokwartet* de Eerste Prijs won in de compositiewedstrijd van de Mui-

zelhuisconcerten. Pas toen pakte hij de compositiestudie aan, en in 1994 behaalde hij met *Drie Sonnetten op tekst van Hugo Claus* zijn Eerste Prijs. Deze *Drie sonnetten* werden later integraal onderdeel van *Oud zeer*, een multidisciplinaire voorstelling op een scenario van Johan De Boose. De Boose verknipte sonnetten van Claus en Shakespeare tot een verhaal over de ouder wordende man die zowel met bewondering als scherts terugblijkt op zijn liefdesleven; hij

ziet zichzelf als kind, gewurgd door burgerlijke opvattingen, als jongeman ten prooi aan een onverzadigbare hunker, en als bejaarde die weemoedig de liefde met de dood verward; het leven dat soms een wild feest was is bijna voorbij, maar de lokroep van de liefde in zijn hoofd, 'fataal als de uitvinding van het wiel', is onweerstaanbaar. Tekstverstaanbaarheid was voor de componist een onomstootbaar uitgangspunt. Het resulteerde in een transparante partituur waarbij alle onderdelen, voorafgegaan door een korte ouverture, met elkaar verbonden worden door het refrein 'Als er niets bloeit, waarom bloeit dan het verdriet? Als alles groeit, waarom de liefde niet?' Verder bouwend op datgene waarmee hij al als tiener bezig was, werd in de voorstelling ook popmuziek verwerkt. Koen Dejonghe pleit overtuigd voor de vermenging van stijlen en disciplines; hij houdt van het vervreemdend effect ook dat uitgaat van plotsse confrontaties ervan. Een swingende 'walking bass' in *Jace* (voor de hoogst onalledagse bezetting van 2 hobo's, 2 trompetten, 2 hoorns, 2 trombones, 4 altviolen, piano vierhandig, harp, elektrische gitaar, basgitaar, sopraan en mezzo; en op een eigen nonsensstekst waartoe Hugo Claus hem na de creatie van de *Drie Sonnetten* had aangezet); in *Ket* wordt stevig gerapt; ook dansmuziek, bovenal de diepe melancholie van de tango (*Astor, Tango op het thema van 'Moskou's Nachten', Surfing-Trio, Ket*), boeit hem mateloos. Niet verwonderlijk dat zijn muziek ook als dansant wordt ervaren: op 3 februari 1991 werd een choreografie van Aimée De Lignière gecreëerd op zijn *Suite voor twee piano's* (1990).

Dat de hedendaagse muziek in het Deel-tijds Kunstonderwijs bijzonder weinig aanbod komt is een gekend pijnpunt. 'Te moeilijk' is het (meestal terechte) argument. Aan Koen Dejonghe zal het niet liggen. Zelf piano, samenspel, schriftuur, praktische harmonie en in provisie gevend aan de academies van Antwerpen en Sint-Niklaas, en aan het KVC, is meer dan één werk doelbewust geschreven voor leerlingen en studenten (*Habnema, Lullaby, Introductie en humoreske, Het loze violissertje, Duo-zit,...*). Overigens is hij bij het Aquarius-project initiatiefnemer van een compositieproject dat jongeren tot componeren wil aanzetten; op een jaarlijkse Aquarius-festivaldag wordt een selectie van deze creaties ook uitgevoerd door genommerde musici. Ook in zijn 'nie-pedagogische' werken valt op dat hij zelden pronkt en imponeert met instrumentaal-technische hoogstandjes, dat hij zelden de uiterste mogelijkheden van het instrument aftast, eerder schrijft vanuit de eigen spelevaring, vanuit het plezier van het musiceren. Al ligt dat in enkele

Fragment van de 7de scène uit KET, opera in 2 akten (1999-2001); libretto: Geert Van Istendael, muziek: Koen Dejonghe

werken toch ook weer helemaal anders, zoals in *A(n)dante* voor piano, geïnspireerd door in de partituur genoteerde verzen uit de *Divina Commedia*.

In september 2002 zal zijn jongste werk, *Ket*, een opera op libretto van Geert Van Istendaël, gecreëerd worden. Een opdracht van Jeugd en Muziek Brussel. *Ket* is de stad met veel vormen, veel kleuren, veel geuren, veel krotten, veel kantoren. Een multiculturele stad van jeugdbendes en megalomane projectontwikkelaars. Tegen die achtergrond schreef Van Istendaël een verhaal over een onmogelijke liefde en over corruptie, over passie en koele berekening. Voor de muzikale uitwerking ging de componist uit van de set-theorie van Allen Forte. Elk personage – één ervan is de alomtegenwoordige, maar voor de sterveling onzichtbare Mama City die, zoals het koor in de Griekse tragedie, een commentariërende rol heeft – krijgt, gerelateerd aan het karakter van het personage, een bepaald aantal noten of toonreeks, een 'set' toegewezen. Dergelijke sets zijn uiteraard transponeerbaar, omkeerbaar, simultaan combineerbaar, via gemeenschappelijke noten aaneenschakelbaar... en bieden bijgevolg de mogelijkheid van een complex netwerk aan muzikale verhoudingen. 'Leit-set' in plaats van 'Leitmotiv'. Een tooncentrum per scène, en het hanteren van gekende vormprincipes (een passacaglia in de tweede scène) en danstypes (de tango) moeten het geheel een sterke coherentie geven. Het hanteren van deze eerder rationele dan intuïtieve compositietechniek is een nieuwe stap in zijn zoeken naar een andere esthetiek, naar de uitdrukking van emoties en muzikale gevoeligheden in een nieuwe taal.

Wat na *Ket* komt, is een open vraag. Echt concrete compositieplannen heeft Koen De Jonghe niet. Wel staat vast dat hij het orkest en het interdisciplinair werken als zijn grote uitdagingen ziet.

CHROLOGISCHE WERKENLIJST

1980

Arlequino, voor piano (2')

1985

To play or not to play, voor viool, klarinet en piano (4'); ed. Maurer (Brussel)

1987

Capriolen op een caprice, voor klarinet en piano (6'), op een thema van Paganini

Memo-holiday, voor klarinet en piano (3'); ed. Scherzando (Antwerpen)

1988

Tune for a quartet, voor fluit, hobo, piano en contrabas (7')

De Parvenu, voor piano (5'), toneelmuziek bij een bewerking van Molière's *Le Bourgeois Gentilhomme* door Marnix Verduyn

Ragtime, voor piano (2')

Het vreemde leed, op tekst van Roland Holst, voor mezzo en piano (3')

Buvons chers amis, buvons, op tekst van Molière, voor zang en piano (3')

1989

Vier stukken voor cellokwartet (22'); Eerste Prijs Muizelhuiscconcerten 1990

Le Rebelle, op tekst van Charles Baudelaire, voor mezzo, klarinet en piano (6')

Barcarolle, voor piano (1')

Vijf stukken voor een ballet, voor piano (12')

Ritorno eterno, voor piano (6')

1990

Suite voor twee piano's (12')

Habanera, voor klarinettenkwartet (3')

Houtblazerstrio, voor hobo, klarinet en fagot (8')

Preludio, toccata e aria, voor piano (7')

Cirkels I, voor dwarsfluit (4')

Cirkels II, voor hobo (3')

Cirkels III, voor trompet en trombone (3')

Cirkels IV, voor viool (4')

1991

Strijkkwartet nr. 1 (27')

Lullaby, voor cello en piano (3'); ed. Digital Music Print (Antwerpen)

Koperkwintet, voor 2 trompetten, hoorn, trombone en tuba (10')

Canto nero e bianco, voor piano (3')

Iride, voor piano (4')

1992

Stuk, voor kamerorkest (2 fluiten, 2 hobo's, 2 klarinetten, 2 fagotten, 2 trompetten, 2 hoorns, slagwerk en strijkers) (9')

Duo voor cello en piano (18') – CD: MUPRO, WW-IG-09 (Karel Steylaerts, cello en Gill Masson, piano)

Trio voor strijkers, voor viool, altviool en cello (10')

Introductie en Humoreske, voor fagot en piano (5')

Drie Gezelle-liederen, voor sopraan en piano (10') – CD: GLOBE, GLO 6047 (Sylvie De Pauw, sopraan en Joost Vanmaele, piano)

1993

Gezelle-Suite, voor gelijke stemmen a capella (8'); bekroond met een premie in de Provinciale prijs voor Vocale Compositie van de Provincie West-Vlaanderen 1993

Het Loze Violissertje, voor 2 violen en piano (3')

Kopergravure, voor koperkwintet (4')

Parade voor piano (4'); ed. Digital Music Print (Antwerpen)

Parade voor strijkkwartet (4')

Parade voor viool, cello en piano (4')

Twee schetsen, voor kamerorkest (2 fluiten, 2 hobo's, 2 klarinetten, 2 fagotten, 2 trompetten, 2 hoorns, slagwerk en strijkers) (16')

Hippodroom, voor piano (4'); ed. Digital Music Print (Antwerpen)

1994

Drie Sonnetten op tekst van Hugo Claus, voor jongenssopraan, alt, bas, vierstemmig gemengd koor en klein orkest (fluit, hobo, klarinet, trompet, hoorn, harp, piano, slagwerk en strijkers) (16') – als onderdeel van *Oud zeer*, een multidisciplinaire voorstelling op een scenario van Johan De Boose

Sintra, ballade voor orkest (9'); bekroond met een premie in de Provinciale prijs voor Instrumentale Compositie van de Provincie West-Vlaanderen 1996

Drie Miniaturen, voor fluit, of klarinet, of fagot, of Engelse hoorn, of saxofoons en piano (6'); opgelegd werk voor de Pro Civitate-wedstrijd; ed. Chantraine (Doornik) – CD in voorbereiding (PHAEDRA)

A(n)dante, voor piano (8'), gebaseerd op *Divina Commedia*

1995

Introductie en Scherzo, voor piano (3')

Passage, voor piano (3')

Triptiek, op tekst van Leonard Nolens, voor vierstemmig gemengd koor en piano (12')

Duo-zit, voor piano vierhandig (4')

1996

Astor, voor blokfluitkwartet en 2 altblokfluiten ad libitum (3'); ed. Ascolta (Nederland)

Vier-Telgen Wals, voor viool, fluit, klarinet en piano (4')

Panta Rhei, voor blaaskwintet (fluit, klarinet, hobo, hoorn en fagot) (10')

Surfing-Trio, voor viool, klarinet en cello (12'); ed. Golden River Music (Beveren-Leie)

Tango op het thema van 'Moskouse nachten', voor zang, viool, accordeon, piano en contrabas (4')

Reminiscenza al initio, voor viool en piano (6')

1997

Strijkkwartet nr. 2 (12'); Driejaarlijkse Jef Van Hoofprijs voor compositie 1998; Laureaat van de compositiewedstrijd van de Koninklijke Academie voor Letteren, Wetenschappen en Schone Kunsten van België 1998

Kwintet voor gitaar en strijkers (12')

Tijdingen, voor klarinet, cello en piano (16') – CD in voorbereiding (PHAEDRA)

1998

Hommage aan Alfred Schnittke, voor viool, cello en piano (5')

Vier Temperamenten, voor altsaxofoon en piano (15'); ed. Golden River Music (Beveren-Leie)

Jace, an uncalled answer – een ongevraagd antwoord, op zelfgeschreven nonsenstekst, voor 2 hobo's, 2 trompetten, 2 hoorns, 2 trombones, 4 altviolen, piano vierhandig, harp, sopraan, mezzo, elektrische gitaar en basgitaar (6') – CD: KVC 2000.001 (leraren en studenten) KVC, o.l.v. Robert Groslot) CD in voorbereiding (PHAEDRA)

1999

Concerto voor viool en kamerorkest (2 hobo's, 2 hoorns, 2 fagotten en strijkers) (18') bekroond met Arrangement Price van de Internationale Compositiewedstrijd SONG EXPO

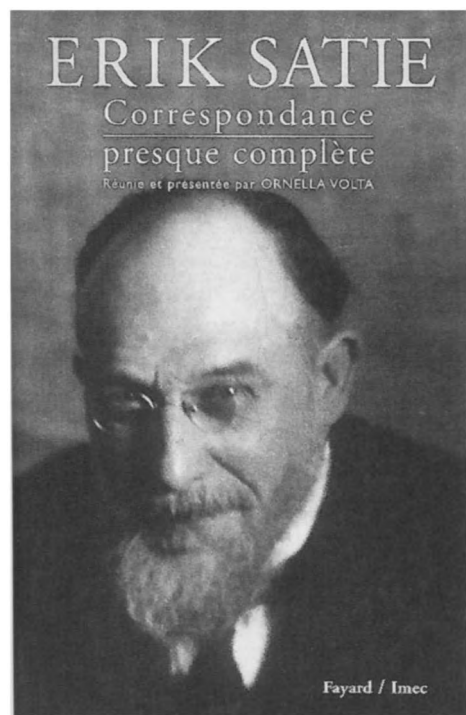
1999-2001

Ket, opera in twee akten op een libretto van Geert Van Istendaël (90')

Erik Satie

SIMONNE CLAEYS

Erik Satie, Correspondance presque complète, samengesteld door Ornella Volta is een lijvig boek dat uitgegeven werd door Fayard. Ornella Volta deed meer dan een kwarteeuw onderzoek naar Satie's leven en werk, en dan in het bijzonder als bronnenonderzoek. Zij stichtte het Satie-archief in 1981.

Volta is door haar publicaties over Satie een erkend en internationaal gewaardeerd specialist.

De auteur heeft het boek ingedeeld in een omvangrijke *correspondance*, en een even belangrijk deel met de talrijke *correspondants*. De vele brieven worden chronologisch geordend en krijgen elk een Romeins cijfer. De laatste brief aan Madame Montoux van 7 februari 1925 heeft het nummer MCLXV. Er zijn dus precies 1.165 brieven bewaard gebleven. Dat valt best mee, want als de ontvangers ermee waren omgesprongen, zoals Satie met de binnenkomende post, was het pover geworden. Er is bijna niets bewaard van wat anderen naar hem schreven. Jean Cocteau vertelde dat op zijn rommelige, armoedige kamer een pak ongeopende brieven van vrienden lag. De chronologische ordening van Volta is de best denkbare. De andere zoekpunten zoals personen of werken zijn gemakkelijk in het register te vinden. Vóór elk jaar geeft Volta een verhelderende

inleiding over de belangrijkste gebeurtenissen en werken van die betreffende periode. Een zeer boeiend tweede deel met de correspondenten wordt alfabetisch geordend. Hier krijgt men meer inzicht in de persoonlijke relaties van Satie met zijn vrienden en kennissen. Na deze boeiende literatuur geeft Ornella Volta de bronnen, de geciteerde auteurs, een index van de correspondenten, een index van Satie's werk en een namenregister. Een introductie en een dankwoord gaat het geheel vooraf.

Erik Satie was een niet-alledaags componist. Hij trad op als *gymnopédiste* in *Le Chat Noir*, hij flirtte zorgeloos met het esoterische milieu, was lid van de Rozekruisers, richtte een eigen kerk op, de *Eglise Métropolitaine d'Art de Jésus Conducteur* waarvan hij *Parcier et Maître de Chapelle* werd, groeide op met het dadaïsme en had contacten met grote figuren uit de literaire en plastische kunsten. Zijn invloed op het impressionisme (*Trois Sarabandes*), het neoclassicisme (*Gnossiennes*), het surrealisme (*Le Piège de Méduse*), het dadaïsme (*Musique d'ameublement*), het minimalisme (*Vexations*) en de Amerikaanse avant-garde (John Cage) is niet te onderschatten en maakt een niet langer te negeren onderdeel uit van de 20ste-eeuwse kunstgeschiedenis.

Je suis venu au monde très jeune dans un temps très vieux geeft duidelijk de sfeer aan hoe Satie zich voelde in het Wagneriaanse Frankrijk. Hij ontmoette Claude Debussy in 'Auberge du Clou' in 1891. Het werd een dertigjarige en belangrijke vriendschap. Op 27 oktober 1892 schreef Debussy:

POUR ERIK SATIE, MUSICIEN MÉDIÉVAL ET DOUX, ÉGARÉ DANS CE SIÈCLE, POUR LA JOIE DE SON BIEN AMICAL CLAUDE A. DEBUSSY

Dezelfde dag antwoordde Satie met: **AU BON VIEUX FILS CLAUDE A. DEBUSSY, SON FRÈRE EN NOTRE SEIGNEUR**

Toen Satie in 1925 stierf had nog niemand van zijn vrienden ooit een voet in Satie's kamer in Arcueil gezet. Darius Milhaud vond daar onder een berg stof een hele collectie brieven. Brieven die Satie minutieus beantwoordde, hoewel hij er volgens Cocteau niet één geopend, en nooit één gelezen had.

Satie was een meester in alle denkbare varianten van de briefkunst. De aan hemzelf geadresseerde en netjes geposte brieven zijn een voorloper van de *Mail Art* uit de jaren 1970-80. Meer ophef maakten zijn open briefkaarten. De bekendste is wel die aan Jean Poueigh, componist en criticus, waar hij de achtbare criticus *UN 'CUL' SANS MUSIQUE* noemde. Dat kostte hem een onaangenaam proces en acht dagen gevangenis. Ook zijn *open brieven* en zelfs zijn kerkelijke bullen (vooral banvloeken) behoren tot het genre *brief*. De beledigingen die hij in kalligrafische hoogstandjes en in rood en zwart aan

kranten en critici stuurde, werden zelden ernstig genomen. Sommigen kaderden hun excommunicatie (door Satie) in en hingen het boven hun werktafel.

Satie gebruikte een rijk arsenaal van stijlmiddelen. Hij schreef soms in de derde persoon, gebruikte archaische uitdrukkingen en zijn kalligrafie is een kunstwerk. Er zijn aanwijzingen dat Satie soms eerst in potlood tekende, en het daarna overschreef met inkt. Elk onderdeel van de brief kreeg artistieke aandacht. Hij ondertekende altijd met naam en voornaam, ook al was het naar zijn broer Conrad waarmee hij een goede verstandhouding had, of hij verving zijn handtekening door een soort logo, ook weer een pareltje. Naargelang de periode gebruikte hij archaisch Frans, of hij schreef alle ik-vormen met hoofdletter (Je, Me, Moi, enz), of hij hield het bij woordspelingen. Hier en daar heeft de uitgever tot ons genoegen niet kunnen weerstaan aan de verleiding om de brief origineel af te drukken. Een heerlijk bedankbriefje aan Madame Edouard Ireyfus, op kantpapier en met een kleurafdruk van bloemen: **RÉCEVEZ, AVEC CES SUPERBES FLEURS, LES VOEUX RESPECTUEUX DU PETIT SIGNATAIRE DE SIENNE DE CHASSE, QUI ÉCRIT LUI-MÊME EN PERSONNE LA PRÉSENTE LETTRE QUE VOUS AVEZ SOUS LES YEUX.**

De humor is bijna altijd aanwezig, ook als Satie in een brief van 1 januari 1917 zakelijk en trots de voltooiing van *Parade* meedeelde aan Cocteau: **C'EST CETTE NUIT, EN RETRANT, QUE 'PARADE' A VU LE JOUR**

Vandaag zouden we kunnen denken dat hij aan zijn *imago* werkte, maar dat is toch ook weer niet zo duidelijk. Toen Paul Viardot, zoon van Paul ne Viardot-García, in 1915 een curriculum vitae voor zijn *Dictionnaire des musiciens* hing Satie dit beeld van hem op: **ERIK SATIE - DIT ERIK SATIE - NÉ À MONFLEUR (CALVADOS) LE 17 MAI 1866. FIT DE TRÈS MAUVAISES ÉTUDES AU CONSERVATOIRE DE PARIS. SUR LE TARD, ÉLÈVE DE MM. ALBERT ROUSSEL & VINCENT D'INDY. SE SIGNALA EN 1892 PAR DES ŒUVRES ABSOLUMENT INCOHÉRENTES. SARABANDES, GYMNOPÉDIÉS (ORCHESTRÉES PAR CLAUDE DEBUSSY), PRÉLUDES DU FILS DES ÉTOILES (ORCHESTRÉS PAR MAURICE RAVEL), ETC... IL ÉCRIVIT AUSSI DES FANTASIES D'UNE RARE STUPIDITÉ. VÉRITABLES PRÉLUDES FLASQUES QUE RICARDO VIÑES FIT BISSESSER À LA SOCIÉTÉ NATIONALE; PUIS, LES EMBRYOS DESSÉCHÉS QUE JANE MORTIER FIT ÉGALEMENT BISSESSER À L'UN DES SES CONCERTS.**

«MON HEUR ERIK SATIE PASSE, À JUSTE TITRE, POUR UN PRÉTENTIEUX CRÉTIN. SA MUSIQUE N'A AUCUN SENS & PROVOQUE LE RIRE & LE HAUSSEMENT D'ÉPAULS.»

De creatie van *Parade* in het Théâtre du Châtelet in Parijs in 1917 werd een schandaal. Het hele opzet ging uit van Cocteau die Satie vroeg, om de muziek te componeren. De balletgroep van Diaghilev was toen een grote waaide in het Parijse kunstleven.

Picasso zorgde voor de ontwerpen van kostuums en decor en Massine voor de choreografie. Twee jaar later, op 13 mei 1919, schreef Satie nog aan Jean Cocteau:

N'oubliez pas de parler de la légende, l'orchestre de «PARADE» est au dessous de tout. SATIE NE SAIT PAS ORCHESTRER.....NOUS AVONS ENTENDU LES «MAÎTRES», LES LEURS. CEUX QUI «SAVENT». QUELS COCHONS!!! PICASSO NE «SAIT PAS DESSINER»; VOUS, VOUS NE «SAVEZ PAS ÉCRIRE»; MOI, JE NE «SAIS PAS LA MUSIQUE». C'EST BIEN SIMPLE. NOUS SOMMES L' «ENNEMI».....

Erik SATIE peint par lui-même, avec une pensée: «Je suis venu au monde très jeune dans un temps très vieux.»

Door het schandaal was Parijs nu in twee kampen verdeeld: voor en tegen Satie. Satie stond in het middelpunt van de belangstelling en voelde het aan als een uitermate prettige situatie. Hij was een beroemdheid geworden en hij genoot ervan. *Les Nouveaux Jeunes* zagen in *Parade* hun eigen idealen verwezenlijkt. Het waren Georges Auric, Louis Durey, Arthur Honegger en Germaine Tailleferre, later sloten Darius Milhaud en Francis Poulenc zich aan. Vooral Milhaud bleef een vriend voor het leven. 1 juni 1921: JE ROUGIS, À FOND DE TRAIN, DE NE VOUS AVOIR PAS ENCORE REMERCIÉ DE VOTRE MAGISTRALE & AMICALE DIRECTION DES «DANSES DU PIÈGE DE MÉDUSE» uit één van de vele brieven naar Milhaud.

De première van *Le Piège de Méduse*, comédie lyrique de M. Erik Satie, avec musique de danse du même Monsieur had plaats op 24 mei 1921 in het Théâtre Michel in Parijs. Darius Milhaud dirigeerde de zeven korte dansen die zogezegd door een opgezette aap door middel van een mechaniekje werden uitgevoerd. De inhoud grenst aan het absurde. Princesse Edmond de Polignac gaf aan gro-

te componisten opdrachten om voor haar orkest te componeren; onder andere aan Manuel de Falla, Stravinsky en aan Satie. *Socrate* naar dialogen van Plato werd een symfonisch drama voor vier sopranen en orkest. In een brief aan Henri-Pierre Roché van 1 december 1918 noemt Satie het zelf *MON OEUVRE MAÎTRESSE*.

De brieven zijn niet alleen leuke en geestige lectuur. Zij geven ook uitsluitsel over het dagelijks leven van Satie. Door de brieven aan Paul Collaer wordt duidelijk hoe hartelijk hun verstandhouding was. Misschien wist u dat al wel. *AMITIÉS À PAUL, N'EST-CE PAS, IL EST BON COMME LE PAIN* schrijft hij op 19 mei 1924 aan mevrouw Collaer. En uit de brief van 17 april 1921 leren we: *LES GANTOIS M'ONT REÇU COMME UN PRINCE*.

De laatste jaren kon Satie zich thuis voelen in gezelschap van andere grote kunstenaars zoals Duchamp en vooral Picabia. Hij zat volledig op dezelfde golflengte en kon creatief iets doen dat géén kunst was zoals *Musique d'ameublement*: wij vragen u geen nota te nemen van deze muziek en te handelen tijdens de pauzes alsof er geen muziek bestond. Deze muziek wil een bijdrage tot het leven vormen op dezelfde manier als een privaat gesprek, een schilderij of de stoel waarop je al dan niet zit. Dit waren de woorden die Pierre Bertin sprak als inleiding tot de *musique d'ameublement* van Satie en Milhaud.

Erik Satie had het niet gemakkelijk in zijn leven. Hij leefde nochtans in een hoogconjunctuur van nieuwe strekkingen waarin hij ook altijd het voortouw nam.

De *Correspondance presque complète*, is onontbeerlijk voor iedereen die Satie nog beter wil leren kennen.

Correspondance presque complète
Réunie et présentée par Ornella Volta
Fayard / Imec / pp 1238
ISBN: 2-213-60674-9

BEELDENDE KUNST

Van Passie tot Pasen. Lijdensvoorstellingen in de Nederlanden 1450-1900

JEAN LUC MEULEMEESTER

In 1475 schilderde de Italiaanse kunstenaar Antonello da Messina (ca. 1430 – 1479) één van zijn vier bewaarde voorstellingen met 'De kruisiging van Christus'. Dit paneel (52,5 x 42,5 cm) kwam in 1841 door een leegaat in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten van Antwerpen terecht (zie afb.). Het werk getuigt niet alleen van een evenwichtige compositie en van een verantwoord en op elkaar afgestemde sublie-

me kleurencombinatie, maar bezit in de details evenzeer een uitgelezen gamma aan symbolische elementen, waaronder het uiltje vooraan, het schichtig konijntje en de ontluikende meiklokjes en rozen. In de kunstgeschiedschrijving wordt dit schilderij stilistisch eveneens als een harmonisch huwelijk tussen de Vlaamse en Italiaanse schilderkunst van de vijftiende eeuw omschreven. Zuiders is zeker het feit dat de Siciliaan de afgebeelde personages tot het mi-

Dit schilderij van Antonello da Messina (ca. 1430-1479) stelt de gekruisigde Christus tussen de goede en kwade moordenaar voor. Het is 1475 gedateerd en wordt bewaard in het Antwerpse Koninklijke Museum voor Schone Kunsten. [Foto: Antwerpen, Kon. Museum voor Schone Kunsten]

nimum herleidt: Christus vastgenageld op het speciaal aangemaakte kruis, de goede en kwade moordenaars vastgebonden op door de wind gebogen boomstammen, de mediterende Maria in compositorische symmetrie met Johannes. Die beperking staat in schril contrast met de krioelende mensenmassa die Vlaamse kunstenaars dikwijls rond en in de omgeving van de calvarie opstellen. Een voorbeeld daarvan is het gelijknamige schilderij (116,8 x 162 cm) van Pieter Breughel de Jongere (1564-1638) dat in het Noordbrabants Museum van 's-Hertogenbosch hangt (zie afb.). In deze culturele instelling liep tijdens de vasterperiode tot Beloken Pasen een tentoonstelling over de iconografie van het lijden van Christus onder de titel 'Van Passie tot Pasen'. Aan de hand van vooral schilderijen, maar ook van een goed uitgekozen selectie sculpturen, prenten en devotionalia

werd het hier boven aangehaalde thema overzichtelijk behandeld. Niet met een oneindig aantal herhalingen — daarvoor is de tentoonstellingsruimte van het museum ten andere te klein — wel met een iconografisch kenmerkend werk voor iedere episode uit het passieverhaal. We vergeten uiteraard niet dat dit emotioneel geladen bijbelverhaal in grote mate het West-Europese maatschappelijk leven tot voor kort sterk beïnvloedde. Zelfs bepaalde kunstenaars

In de tentoonstelling in 's-Hertogenbosch prijken eveneens veertien passievoorstellingen die omstreeks 1900 werden aange troffen op de zolder van de Sint-Jacobskerk aldaar. Het gaat om losse, uitgezaagde en beschilderde panelen die de diverse gebeurtenissen uit het lijden en de dood van Jezus weergeven (zie afb.). De reeks begint met de voetwassing tijdens het Laatste Avondmaal, overloopt achtereenvolgens chronologisch de verscheidene staties en

se passiehuisjes (Veurne, Brugge, Gent...) illustreren dit ruim voldoende. Met andere woorden: deze en soortgelijke panelen vervulden dezelfde functie als het wiegje en de stal tijdens de kerstperiode. De wat volkse taferelen in 's-Hertogenbosch, waarvan de maker anoniem blijft, dateren waarschijnlijk uit de eerste helft van de achttiende eeuw. Ze behoren niet tot de hoogstaande kunst, wel leggen ze getuigenis af van volkse devotie, van een Kerk begaan met de evangelie-interpretatie bij mensen, van uitvoerders die zich inspireerden op grote meesters.

De Kruisiging (olieverf op paneel, 116,8 x 162 cm), geschilderd circa 1600-1610 door Pieter Breughel de Jongere (Antwerpen 1564-1638 Brussel) en bewaard in het Noordbrabants Museum in 's-Hertogenbosch (langdurig bruikleen van Instituut Collectie Nederland in Amsterdam)
[Foto: 's-Hertogenbosch, Noordbrabants Museum]

lieten er zich gemakkelijk door inspireren en al verschilden hun interpretaties naar gelang de tijd en de streek waarin zij leefden en werkten, bijna altijd hadden zij tot doel de mensen aan te zetten tot meditatie. Om deze meditatieve sfeer op te roepen kozen laatmiddeleeuwse kunstenaars er voor om de gebeurtenissen zo af te beelden, alsof ze zich in de vertrouwde omgeving van de gelovige afspeelden. Het geciteerde paneel van Breughel, dat ook als affiche voor deze tentoonstelling werd gekozen, beantwoordt volkomen aan die sfeer. Heel wat schilderijen en prenten van de Breughel-dynastie tonen een bijbelverhaal weergegeven in een zestiende-eeuws landschap uit de Zuidelijke Nederlanden en wel zo dat het eigenlijke gebeuren opgaat in een geheel tafereel, waardoor de kijker de eigenlijke gebeurtenis niet onmiddellijk opmerkt en ze moet zoeken. Voorbeelden daarvan zijn legio.

eindigt met de getuigenis van de Romeinse honderdman, na de kruisdood van de Heer. Dergelijke houten passievoorstellingen werden destijds tijdens de vastenperiode vermoedelijk los in kerken opgesteld met het doel de liturgie en het evangelie voor de gelovigen aanschouwelijk te maken. Op zich is dit niet nieuw. De Middeleeuwer kende de zgn. 'Biblia pauperum', muurschilderingen en dito beelden om bepaalde taferelen uit het levensverhaal van Jezus, Maria en heiligen gemakkelijker te duiden. Schitterende voorbeelden van dergelijke expressieve en monumentale beeldhouwkunst staan opgesteld in enkele gasthuizen (vb. in Tonnerre, uitgevoerd door de gebroeders Michel en Georges de la Sonnette) en kerken (vb. in Semur-en-Auxois, afkomstig uit de voormalige karmelietenkerk) in Bourgondië. Ook de kerk van Chaource (Champagne) bezit zo'n sculptuur. Ze stellen de graflegging voor en dateren uit de late vijftiende eeuw. Maar ook onze Vlaam-

In de tentoonstelling maken we een ingetogen tocht als een processie, als een bezinnende wandeling langs de kruiswegstaties. De opgestelde kunstwerken tonen hoe kunstenaars uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden iconografisch dit lijdensverhaal tussen 1450 en 1900 in beeld brachten. Het ontbreken van een catalogus stoort voor abonneemthouders van *Vlaanderen* niet omdat in maart-april 1998 een volledig themanummer (jrg. XLVII, 2) aan dit onderwerp was gewijd.

Op de tentoonstelling in het Noordbrabants Museum in 's-Hertogenbosch stonden ook een serie panelen met taferelen uit het passieverhaal van Jezus Christus. Dit los uitgezaagd en beschilderd stuk stelt het tonen van Jezus na de geseling voor. De stukken worden in de Sint-Jacobskerk aldaar bewaard.
[Foto: Brugge, J.L. Meulemeester]

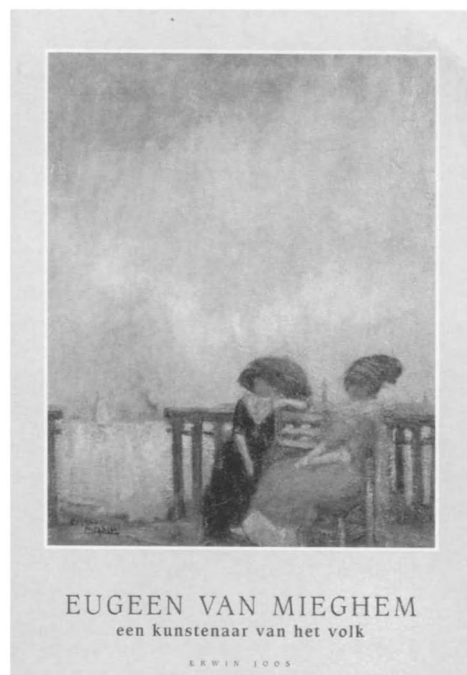
De tijd heelt alle artistieke wonden De schilder Eugeen van Mieghem (1875-1930)

STEFAN VAN DEN BOSSCHE

De laatste jaren is, volkomen terecht overigens, een meer dan ongewone belangstelling ontstaan voor de figuur en het werk van de Antwerpse havenschilder en tekenaar Eugeen van Mieghem. Het feit dat de Stichting die zijn naam draagt sedert pakweg medio de jaren tachtig onverdroten heeft geijverd voor de reputatie van de schromelijk onderschatte en verzwegen kunstenaar en dat enkele tentoonstellingen in Duitsland en Antwerpen nogal wat aandacht in de Vlaamse en Duitse kwaliteitskranten genereerden, plaatst Van Mieghem op het voorplan van de hedendaagse vaderlandse kunstbeschouwing. Met de erg fraai vormgegeven, geïllustreerde en overal goed onderbouwde monografie *Eugeen van Mieghem. Een kunstenaar van het volk*¹, presenteert conservator Erwin Joos ook *de visu* een beeld van een man die binnen afzienbare tijd een reputatie als een huis zal verwerven maar voor wie Vlaanderen eerst nog wat afstand zal moeten leren nemen van haar directe genoegens, haar liefde voor een gemakkelijke figuratie en haar clichés wat vorm en kleur betreft. Eugeen van Mieghem is allesbehalve een cliché. Hij geeft het publiek meer dan ooit een unieke kans.

Leven op een artistiek kruispunt

Eugeen van Mieghem (1875-1930) bewandelde tijdens zijn leven een artistiek kruispunt, waarvan figuren als de flamboyante

kunsthistoricus en latere conservator Ary Delen, de dichter Jan van Nijlen die begin de twintigste eeuw als een van de toonaangevende kunstcritici in het Antwerpse mocht gelden, de prozaïst Lode Baekelmans en andere beeldende kunstenaars als Walter Vaes, Richard Baseleer en anderen de toonaard bepaalden. Het was de tijd van de artistieke beweging rond De Kapel in de Antwerpse Falconruï, de tijd van het tentoonstellingsgezelschap van Kunst van Heden,

Eugeen van Mieghem, Antwerpse meid, zwart krijt, 1916

de tijd van op zolderkamers samenhokkende artistieke bohémiens. Geen van die kunstenaarslevens heeft een dergelijke tragiek gekend als dat van Eugeen van Mieghem.

Hij werd geboren op 1 oktober 1875, in een herberg in de havenbuurt. Zijn eerste waarnemingen betroffen dronkaards, havenarbeiders, bonte passanten die het café van de ouders Van Mieghem frequenteerden. In het atheneum kreeg hij les van onder anderen Pol de Mont, de uit het Pajottenlandse Wambeek naar de Scheldestad overgevloden 'Brabantschen leeuwerik', zoals hij door Emmanuel de Bom werd genoemd. De Mont was de man die ook Alfons de Ridder (Willem Elsschot) en Ary Delen onder zijn hoede zal krijgen. Van Mieghem volgde gedurende de eerste helft van de jaren negentig van de negentiende eeuw de avondklas van de Antwerpse academie, bezocht tussen 1892 en 1893 salons van l'Association pour l'Art, waarin hij gefascineerd werd door werk van Seurat, Toulouse-Lautrec, Meunier, Luce, Toorop en ook van Van Gogh.

Eugeen van Mieghem gold meer dan wie ook als de schilder van de haven: hij ver-eeuwigde de dokken, buildragers, zakkenmaaksters en kleine boeven. Zijn vriend Edmond van Offel merkte ooit terecht op dat Van Mieghem die thematische leemte in het Antwerpse artistieke leven keurig opvulde, want dat schilders als Constantin Meunier en Victor Hageman dat op een veeleer bescheiden en minder geprononceerde manier hadden gedaan.² Vele van zijn personages en modellen had Van Mieghem als kind in de herberg van zijn ouders, 'In het Hert' zien passeren. Het was de plaats waar men zich meteen in een andere wereld waande, met ander licht en een benevelde lucht, een wind met een gewijzigde adem, zoals Van Offel opmerkte. De poort op de wereld werd daar geopend. Schepen lagen er aan de Werf gemeerd, in een rij van kilometers lang achter elkaar.³ De schippers en matrozen, de harmonica-spelers, de visverkoopsters: zij waren de geliefkoosde mensen die Van Mieghem op zijn doeken bracht.

Na het atheneum volgde de jonge kunstenaar een tijdlang lessen in de academie waar hij echter omwille van zijn weerspannige natuur door de toenmalige directeur Albert de Vriendt en vooral door professor Eugène Siberdt werd weggestuurd. Siberdt – vurig bewonderaar van de op antieke helden en historische taferelen geënte werken van de grote Henri Leys – was nota bene de professor die tien jaar eerder ook Vincent van Gogh aan de academiemeester had gezet. De ook bijzonder in literatuur geïnteresseerde Van Mieghem – hij las Gezelle, Streuvels, Verlaine, Bakounin, Kropotkin en de in Antwerpse anarchistisch-artistieke kringen zeer gangbare Reclus – sloot zich in 1897 aan bij de Antwerpse kunstkring 'Eenigen', waar hij met literatoren als Edmond van Offel kennismaakte. De eeuwwisseling bracht hem de eerste kleine successen: hij werd uitgenodigd te exposeren in La Libre Esthétique in Brussel, het Salon van Schoone Kunsten stelde zijn doek 'Avond in Veere' tentoon en in 1905 nam hij deel aan de eerste tentoonstelling van de Antwerpse groep rond Kunst van Heden, waar toen ook Breitner, Vaes, Verster, Baseleer, Ensor en Laermans present waren. De positieve invloed van James Ensor heeft overigens altijd op de jonge kunstenaar ingewerkt.

In 1898 had Eugeen van Mieghem de bevalige Brusselse Augustine Pautre leren kennen, met wie hij in begin 1902 in het huwelijk zal treden. Op 11 november werd hun naar de vader genoemde zoon geboren. Het was het jaar waarin Van Mieghem een unieke reeks over joodse emigranten concipieert. In 1904 lijkt er een doorbraak te komen, wanneer in het Londense *Pall Mall Magazine* een lovend artikel aan hem wordt gewijd.

Maar het is slechts zelf op de wonde van zijn persoonlijke tragiek: op 12 maart 1905 overlijdt zijn amper vierentwintigjarige vrouw aan tuberculose. Door het ziekteproces heen is Van Mieghem haar blijven tekenen. Enkele maanden nadien, in juli, neemt hij deel aan het salon van het Antwerpse Kunst van Heden. In geen ander leven liggen verdriet en vreugde zo dicht bij elkaar.

Een voorlopige canonisering

Eugeen van Mieghem was volgens Lode Baekelmans behept met een 'scherpen en ongenadigen zin voor de werkelijkheid' en was 'een zwaarmoedige, een die de bitterheid van het leven geproefd heeft, alles gelezen heeft, ontgoocheld is en toch zoo vol verlangen en liefde voor wat het schamele, menselijke leven bieden kan.'⁴ Het beeld dat Baekelmans van hem schetste, stemt behoorlijk overeen met de karaktertrekken waarmee Ary Delen in zijn sleutelroman *Niemand ontsnapt aan zijn noodlot* zijn personage Karel Meyvis heeft bekleed. De armoede waarin Meyvis werd gedompeld toen hij van de academie werd weggestuurd, zijn liefde voor een jonge vrouw die echter al spoedig zal overlijden en andere contextuele elementen en faits divers. De dichter Jan van Nijlen en andere vrienden herkenden Van Mieghem probleemloos in het door Delen getekende personage. Van Mieghem werd na de dood van zijn vrouw in een zware persoonlijke crisis ondergedompeld, trok zich daarop voor lange tijd uit het artistieke leven van Antwerpen terug.⁵ Na de oorlog zal hij zelf leraar worden aan de Academie voor Schone Kunsten, de plaats waar hij decennia eerder en ten gevolge van een zwaarbeladen romantische en symbolistische tijdsgeest was weggestuurd. Pas dan wordt de kunstenaar door de meeste van zijn tijdgenoten erkend en bewonderd. Daaraan was een gestadige klim op de hiërarchische ladder van de kunsten voorafgegaan. In 1912 had Van Mieghem zijn eerste individuele tentoonstelling gehouden: dat gebeurde in het Koninklijk Kunstverbond in Antwerpen. Twee jaar nadien volgden exposities in Den Haag en in Keulen, in 1919 nam hij deel aan een oorlogstentoonstelling in Scheveningen en het Salon van de Belgische aquarellisten. Het is ook het jaar van zijn tweede huwelijk, met de Brusselse verpleegster Marguerite Struyvelt, van wie hij in 1925 zal scheiden.

Na zijn dood op 24 maart 1930 in zijn geboortestad, volgt een nog langere weg naar erkenning en canonisering. Na een halve eeuw tonen buitenlandse musea zijn werken op groepstentoonstellingen van Belgische kunstenaars. Een eerste belangwekkende retrospectieve vindt pas in 1997 plaats, door toedoen van de Zwitserse Fon-

dation Neumann in Gingins. Nadien volgen overzichtstentoonstellingen in Bergen op Zoom, Londen en Rotterdam, en in 1999 in New York onder het thema 'Eugeen van Mieghem and the emigrants of the Red Star Line'. In het Picasso Museum van Barcelona was begin 2000 werk van Van Mieghem te zien naast dat van tijdgenoten als Picasso, Van Gogh, Toulouse-Lautrec, Degas en Munch. Een voorlopig hoogtepunt was de expositie 'Aufbruch. Eugeen van Mieghem. Ein flämischer Maler am Vorabend der Moderne', in het Ernst Barlach Haus in Halmberg. De Duitse pers ontdekte hem, fraaie catalogi completeerden en begeleidden de tocht van Van Mieghem naar de roem.

Het boek van de hand van Erwin Joos valt wat dat betreft geenszins uit de toon en moet de kunstliehebber zonder meer bij de ontdekking van Eugeen van Mieghem helpen. Het is een fraai uitgegeven en verrassend boekwerk met uiteraard het werk van Van Mieghem als centraal gegeven.

Kunsthistorische relevantie

Wat is nu de kunsthistorische waarde en relevantie voor de hedendaagse kennis van onze kunstgeschiedenis van deze door de loop der jaren ondanks alles toch vergeten kunstenaar? Die vraag valt niet meteen en niet eenduidig te beantwoorden. Daar is veel kijken voor nodig, langzaam en lang kijken, voelen, meeleven. Daar is empathie voor nodig, in- en medeleven, en een dosis stilte die je niet meteen in de meeste Antwerpse havenbuurten moet gaan zoeken. Een en ander wordt echter wel vergemakkelijkt door het feit dat, mede door de inspanningen van Erwin Joos maar vooral toch door het ontroerend talent van Eugeen van Mieghem zelf, zijn doeken en tekeningen uit de anders niets ontziende vergetelheid werden opgedolven. Een schilder die door zijn artistieke vrienden-tijdgenoten werd bezongen, met veel ingetogen medeleven maar met nog meer erkenning van zijn grote artistieke capaciteiten, kan haast niet anders dan tot het centrum van ons artistiek bestel gaan behoren. De tijd zal het ons hoe dan ook leren maar in elk geval zijn werken als 'Augustine op wandel aan het Scheldeterras', uit december 1904, erg suggestieve tijdsbeelden die gecompliceerd werden rond een vluchtige maar tegelijk blijvende indruk. De prachtige marine in pastel, geschilderd in 1925, toont een op zijn hoogtepunt gekomen kunstenaar, voor wie de materie geen geheimen meer heeft. In dat pasteldoek is een hoogst subtiele en gedurfde combinatie aan het werk tussen uiteenlopende natuurelementen, een doorbrekend licht, een schuimend golven dat aan bepaalde beroemde gedichten van Hendrik Marsman zou kunnen doen denken. De

personage die Van Mieghem in zijn doeken plaatst, zijn schamel, vaak getormenteerd, door het leven getekend, soms asgrauw. Het zijn personages die nogal eens door een of andere minder zoetgevooisde dichter of prozaïst ten toele werden gevoerd maar die nergens zo hun gading vinden als op de doeken van deze schilder en tekenaar. Dat is altijd zijn handelsmerk geweest. Het maakte hem geliefd en niet geliefd. Maar het zal hem ook, zonder de minste twijfel, tot een onuitwisbare naam in ons Belgische kunstlandschap maken.

* Het boek 'Erwin Joos, Eugeen van Mieghem. Een kunstenaar van het volk' kan men verkrijgen in het EVM Museum, Schiedebuilding, Beatrijslaan 8, Antwerpen Linkeroever (03 75). Het boek wordt toegestuurd na storting van € 80 op rek. nr. 111-2356219-86 van de uitgever Drukkerij De Brauwere, Boomsesteenweg 943 in 2610 Wilrijk, tel. 03-828 12 13.

NOTEN

- ¹ Erwin Joos, *Eugeen van Mieghem. Een kunstenaar van het volk*, Antwerpen, 2001, 304 p.
- ² Edmond van Offel, *Eugeen van Mieghem*, Antwerpen/Brussel/Gent/Leuven, 1944, p. 9.
- ³ Van Offel, *Eugeen van Mieghem*, p. 19-22.
- ⁴ Lode Baekelmans, 'Eugeen Karel van Mieghem', in *Aantekeningen van een boekentour*, Antwerpen, 1931, p. 11-17.
- ⁵ Zie onder meer: Erwin Joos (red.), *Eugeen van Mieghem 1875-1930*, Mol, 1985, p. 13-23 en Jan van Hove, 'Mee ter van de Antwerpse dokken. De revival van schilder Eugeen van Mieghem', in *De Sijdaard*, 6.3.1997, en Eric Rinckhout, 'Duitsland ontdekt best bewaarde geheim van Antwerpen', in *De Morgen*, 23.1.2002.

Het onve mogen overstegen

MARK DELRUE

In het actuele kunstgebeuren speelt entertainment een grote rol. Het spektakel is zeer aanwezig op de kunstscène die op haar beurt beantwoordt aan het prestatiegerichte en competitieve facet in de maatschappij.

Dat lag Armand Demeulemeester niet. Evenmin die musea van actuele kunst degraderen tot een oord van amusement, in plaats van plek van reflectie, studie en verstilling te zijn.

Het oeuvre van A. Demeulemeester heeft te maken met een peiling naar de diepe, mysterieuze beroeringen in de mens. Zijn kunst neemt stelling tegenover de grote zijnsvragen. Vele doeken zijn geïntensifieerd en verdracht christendom. Men vermoedt het voor een speciale klemtoon, een profetisch accent, een meer bijbels beeld, een meer eschatologische visie.

In het persbericht van zijn overlijden stond: Armand Demeulemeester weigerde zich-

zelf een religieus kunstenaar te noemen: 'Religieuze kunst is geen product op zich, steekt niet in de voorstelling, maar in de inspiratie van de scheppende artiest, ze behoort tot het geheim van de toets en de kleur die op het doek worden gezet.' Zijn visie is juist. Christelijk geïnspireerde kunstenaars hebben, zoals ieder kunstenaar, aanvaring met zichzelf en de wereld om hen heen. Kunst betekent confrontatie. Christelijk geïnspireerde kunst heeft – als

lie. Hij suggereert dat het paasgebeuren houvast biedt als het leven een chaos wordt. Zijn passiekunst evoceert bestaansmomenten die uitmonden in licht en warmte die de mist van uitzichtloosheid doen optrekken. In zijn laatste staties wordt een 'Jenseits' dichterbij gebracht in de paradox van onbereikbare nabijheid. Het was je diepe overtuiging dat het vastlopen van onze samenleving op tal van terreinen samenhangt met het verlies van zicht op het

mand je wordt uiteindelijk 'één met het licht'. Er gloort licht aan het einde van de tunnel.

Goede vriend Armand, van je werk beklift er iets, dat duurzamer is dan alle stof, bestand tegen de bierkaai van de tijd. Je kunst helpt ons de sluier van het kort-kijken, van kortzichtigheid weg te nemen. In mijn werkkamer hangt een klein Christusbeeld van je. Je hebt het met olieverf geschilderd op papier. Het drukt voor me de kern uit van wat christelijk geïnspireerde kunst hoort te zijn. Jij benoemde het: Vanaf het zesde uur.

Veel hedendaagse artiesten blijven hangen in de schreeuw. Geen straaltje licht, geen spoor van verzoening, geen greintje hoop. 'Vanaf het zesde uur viel er een duisternis over het hele land tot aan het negende uur toe en op het negende uur riep Jezus met luider stem: Eloï, Eloï, lama sabaktani! Jezus slaakte een luide kreet en gaf de geest. De honderdman die tegenover Hem post had gevat en zag dat Hij onder zulke omstandigheden de geest had gegeven riep uit: 'Waarlijk deze mens was een Zoon van God'. Deze evangelietekst is een sleutel voor de christelijk-geïnspireerde kunst. Doorheen een geslaakte kreet van sterven volgt een getuigenis dat 'Pasen aankondigt'.

Christelijk-geïnspireerde kunst was voor jou zo geloven in de Verrijzenis dat je het zwarte kruis van de voorbije maanden in de ogen kon zien. Je hebt de kaalheid, de naaktheid, de dramatiek van Goede Vrijdag doorstaan, omdat je geloofde dat de stervende man aan het kruis: Messias, bron van paaslicht is.

FOTOGRAFIE

Tim Dirven (1968) wint een World Press Photoprijs

KAREL VAN DEUREN

In 1994 hield Tom samen met twee vrienden-fotografen (Philip van Os en Koen Broos) een tentoonstelling, als oud-studenten van de Avondacademie van het St.-Michielscollege in Brasschaat. In de catalogus van die tentoonstelling schreef ik een stukje onder de titel 'Een veelbelovend trio jonge fotografen'. Tim Dirven heeft het intussen waargemaakt als reporter van *De Morgen*. Zijn werk is nu bekroond met een prijs van World Press Photo, een prijs die zelden te beurt is gevallen aan landgenoten (wellicht ook omdat er van hen te weinig hun werk inzenden, – bescheidenheid, weet je). Toen Tim voor het eerst exposeerde in 1994, toonde hij werk uit Kroatië, Colombia, Slo-

Armand
Demeulemeester
(† 25.02.2002)

die goed is – niet een eigen religieus vaarwaterje dat zorgvuldig om de brede stroom van de algemene kunst gekanaliseerd is. Haar vaarwater koerst dwars door dat van de brede waterweg.

De kunstenaar A. Demeulemeester gehoorzaamde aan 't stromend leven en had vertrouwen op wat geen oog ooit zag. Zijn kunst zet ons op een spoor dat verder reikt dan enkel het vertrouwen op het menselijk weten, techniek en economische wetmatigheid. Demeulemeester wist dat een heilzame wisselwerking bestaat tussen kunst en religie voor wie zich niet afsluit voor de diepere waarden die het leven te bieden heeft. Hij creëerde twee kruiswegen.

Zijn kruiswegstaties maken Christus tot één grote metafoor van de menselijke passie. Zij zijn tevens 'haltes' naar de betekenis van het woord 'statio', momenten om even stil te staan en verder te gaan naar een volgend moment, mediterende langs de weg. Op vandaag zijn vele kunstenaars kritisch bezig met het christendom. Vaak is de betrokkenheid verdwenen en is het slechts de registratie van een geloofstaal die voor hen zelf heeft afgedaan. Het werk van Demeulemeester ademt iets van betrokken-zijn bij Christus' boodschap. Hij brengt de passie van Christus bij de belevingswereld van de hedendaagse mens. Deze kunstenaar bewaart het zicht op de kern van het Evange-

transcendente, op datgene wat ons als mens overstijgt.

Goede vriend Armand,

In het najaar van 1993 bezochten wij samen met je vrouw Hilda de tentoonstelling in Colmar 'Variations autour de la crucifixion. Regards contemporains sur Grünewald'. Deze tentoonstelling blijft me onvergetelijk bij. Natuurlijk om de kwaliteit van wat geëxposeerd werd van Picasso, Baselitz, Bacon, De Kooning, Rothko, Saura, Nolde, Dix, Beckmann... Evenzeer om de commentaar die je gaf als iemand die het metier kent. Je leerde me kijken achter de coulissen van het doek en tekenblad.

Daar heb ik ook gezien dat je geen narcisme koesterde, maar schroomvol opzag naar de grote meesters. In je huis hangen werken van collega's, niet van jezelf.

Armand, je hield van de 'Opstijging der zaligen naar het hemels paradijs' (1490) van Jeroen Bosch.

Naakte overledenen gaan in de duisternis door een donkere cilindervormige tunnel naar de hemel. Zij worden begeleid door engelen. Aan het eind van de tunnel straalt het oogverblindende, hemelse licht. God is een bundel licht. Bosch liet zich misschien wel inspireren door Jan van Ruusbroec. De mysticus schreef dat de uitstraling van God te vergelijken was met een immens licht. Ar-

wakije, Roemenië, Irak en Turkije. Opvallend in het reportagewerk van Dirven is de zachte toonaard waarin deze verschrikkelijke informatie wordt aangeboden. Objectief is het allemaal barre ellende: oorlog, armoede, de onverschilligheid waarmee zwakzinnigen in Roemenië behandeld worden. De thema's zouden aanleiding kunnen geven tot voyeurisme en sensationisme, maar in die strikken is Dirven niet te vangen. Kenschetsend voor de sensibele van deze fotografie is dat er zoveel kinderen in voorkomen en dat ook de Roemeense patiënten er als grote deerniswekkende kinderen uitzien. Tim laat iedereen in zijn menselijke waarde. Zijn vormgeving is functioneel; ze wordt niet gebruikt om de ellende van een esthetische make-up te voorzien. Mooi en gelukwensen. Tim Dirven.

FILM

De Intenties van de Intendant: Luckas vander Taelen, de eerste Vlaamse filmintendant

JOHAN VAN CAUWENBERGE

Onlangs benoemde de raad van bestuur van het Vlaams Audiovisueel Fonds Luckas vander Taelen in de functie van filmintendant van Vlaanderen.

We spraken met de kersverse ambtenaar – nu nog Euro-parlementslid – Luckas vander Taelen – ooit het levend geweten van het Vlaamse Filmbedrijf genoemd – over de invulling van zijn nieuwe job.

'Ik heb anderhalf jaar gewerkt aan een rapport over de Europese cinema waardoor ik in de gelegenheid werd gesteld om in contact te komen met heel veel mensen in binnen- en buitenland en daardoor krijg je ook wel een heel duidelijk beeld van wat er fout loopt in de sector. Daardoor begon ik ook veel te weten over het Vlaams filmbedrijf en het was wel wat frustrerend om te constateren in welke toestand dit zich bevindt.'

Maar zoekt men niet veeleer naar een manager voor het Vlaams Audiovisueel Fonds?

'Ik heb nooit moeite gehad met de omschrijving 'manager', want ik ben me er wel terdege van bewust dat als je in de filmsector gaat opstellen als een soort cultuurpauze, het dan faliekant met je afloopt. Film is een unieke mengeling van cultuur en economie. Je moet de twee met elkaar mengen om hoogstaande kwaliteitsproducten te kunnen realiseren die zowel voor de cultuur als voor het entertainment dienstig zijn. Dit is helemaal geen contradictie.

Weet u al wat er juist van u wordt verwacht of zult u dit zelf mogen invullen?

'Ik denk dat ik dat vooral zelf zal moeten invullen, ja. Er wordt van mij verlangd dat ik, in overleg met de betrokken partijen, een creatie- en promotiebeleid voor Vlaamse films zal uitstippelen. Men heeft gewerkt met filmcommissies, maar er is nooit een duidelijke politieke visie geweest. Bovendien stond het filmbeleid nooit erg hoog op de politieke agenda; een Vlaamse Jacques

filmproducties wordt gesproken.

Het imago van de Vlaamse film zou wat moeten kunnen worden veranderd.

Een nieuwe Vlaamse prent moet met de nodige poeha worden aangekondigd; dat moet een imago in het nieuws zijn, want naast de sport is het toch vooral de film die de mensen geweldig blijft aanspreken. Daarom is het belangrijk om snel aan het publiek te tonen dat er in Vlaanderen ook veel filmtalent aanwezig is.'

U maakt een terechte vergelijking van film met de sport, want beide zijn heel dure ondernemingen. Hoe denkt u dit alles te kunnen financieren? Krijgt u daarvoor de nodige financiële middelen om het imago van de cinema op te krikken?

'De financiering van de film is vaak verkeerd begrepen en daardoor ook vaak verkeerd aangepakt. Film is eerst en vooral een erg sterk economisch product. Bovendien kan het een cultureel uithangbord zijn voor een land. Het geld dat je in film stopt, komt er bijna altijd ook terug uit; dat wil men wel eens vergeten. Men heeft enkel oog voor de cascrakers, maar zelfs films die een debat zijn brengen meestal ook een groot deel van het geïnvesteerde geld weer op, zij het dan onrechtstreeks. De staat wordt er ook beter van, want film is een arbeidsintensieve onderneming. Het is dus goed voor de tewerkstelling en daardoor komen er ook meer belastingsgelden binnen, zelfs van verlieslatende producties. Maar vooreerst moeten wij onze investering in fictie meer rendabel maken.

Wanneer de overheid beslist om een heel sterke tv-reeks te maken, als 'Stille Waters' bijvoorbeeld, is het jammer dat er vooraf geen meerjarenplan is opgesteld, waardoor je ook het voornemen kunt waarmaken om een sterke film te maken.

Je kan het ook omkeren. Je kan zeggen: "we gaan een tv-reeks maken, maar we draaien ook een filmversie voor de bioscoop". Zo steunt de een niet alleen de ander maar wordt er ook een sfeer gecreëerd waarin je haast zeker bent van de opbrengst ook via boeken-, video- en dvd-verkoop.

In Frankrijk hebben we het zien gebeuren na het uitbrengen van de succesfilm 'Amélie Poulain'; er is daar een enorme merchandisingmachine op gang gekomen.

Of in de Verenigde Staten waar een film zijn opbrengst slechts voor 40 procent uit de zalen haalt en de rest via de tv-rechten en de merchandising wordt gerecupereerd.

Ik zeg niet dat dit nu de oplossing is voor de Vlaamse film, maar er is wel een aantal regels dat moet worden gerespecteerd.

Een ervan is: samenwerking met de televisie, want op lange termijn is dit een win-win situatie; ook de televisie verliest er niet bij. Het voordeel van mijn nieuwe job is dat

Luckas vander Taelen
[Fotocredit: Hans Roels]

Lang hebben we jammer genoeg nooit gehad.

Er is midden de jaren negentig wel fundamenteel veel veranderd door de komst van de commerciële televisie, waardoor het televisielandschap geweldig is gewijzigd en de openbare omroep ook een koerswijziging heeft ondergaan. Tot voor twintig jaar was het een evidentie dat de toenmalige BRT een essentiële rol speelde in het tot stand komen niet alleen van langspeelfilms, maar in eerste instantie van eigen fictie. De structurele band met de omroepen is echter nog steeds erg belangrijk. En dan heb ik het niet uitsluitend over de VRT, want alle omroepen zouden een rol moeten spelen, zoals in Frankrijk bijvoorbeeld. Anders zal het heel moeilijk worden om iets te veranderen. Maar ik ben daarin zeer vooruitziend, want ik denk dat je in dit verband met heel weinig middelen al heel veel kunt realiseren. Er moeten wel enkele symbolische acties worden ondernomen: Het zou al een grote stap zijn indien we een programma zouden kunnen realiseren waarin er ook over de Vlaamse

ik te maken heb met het meest fascinerende kunstproduct van de laatste eeuwen. Ik verbaas me er telkens weer over hoeveel mensen er naar de bioscoop gaan. Je merkt dat ook aan de fascinatie voor filmsterren; ook dat is iets unieks. Ondanks ons dynamisme op andere vlakken zijn we in Vlaanderen op het gebied van film toch wat achtergebleven. Het talent is er nochtans, want als Vlaanderen iets voor heeft op Franstalig België is het wel dat wij een eigen cultuur hebben. Zij horen bij de Franse cultuur en dat is een handicap, omdat ze op die manier hun eigen volk heel moeilijk warm kunnen krijgen voor hun eigen cultuurproducten; alles moet eerst via Parijs gaan. Franstalig Belgische acteurs worden pas groot als ze in Parijs zijn gepasseerd. Niet zo in Vlaanderen! Het succes van VTM – dat ook wel economisch is te verklaren – is een typisch Vlaams fenomeen. Vroeger keken de Vlamingen ook naar de Nederlandse televisie, nu niet meer omdat ze willen kijken naar iets dat over henzelf gaat. Er wordt in Vlaanderen te weinig 'hoogwaardig cultureel' gedacht. De uitdaging bestaat er voor mij in om aan te tonen dat dit niet in tegenspraak is met wat de grote massa denkt. Bij alles wat ik heb ondernomen is het altijd mijn overtuiging en mijn fundamenteel uitgangspunt geweest dat het grote publiek ook vatbaar is voor kwaliteit.

Zonder het zelf te beseffen gaat de grote massa kijken naar moeilijke films als 'Ocean's eleven', 'American Beauty' of 'Magnolia'. Sommige Amerikaanse superproducties – niet allemaal – zijn vaak cultureel hoogstaander dan je zou denken en daar heb ik ook bijzonder veel respect voor. Die filmmakers respecteren ook het publiek; want je mag het publiek nooit onderschatten.

Ik denk wel dat je de mensen weer naar de Vlaamse film kunt lokken maar daarvoor moet het product wel aan twee essentiële voorwaarden voldoen: je moet goede films brengen en er moet een link zijn met de televisie; anders lukt het niet! Als je nagaat waarom de Amerikaanse film zo populair is, zie je onmiddellijk dat er een enorme promotiemachine aan verbonden is – niet de gewone maar een subjectieve in de vorm van televisie – die de Amerikaanse cultuur naar voor schuift en aanvaardbaar maakt. Want het blijft een vreemd fenomeen dat de Amerikaanse (film)cultuur zo dominant is. In feite is wat zich in een film in de straten van Manhattan afspeelt voor ons even vreemd als een straatscène in Peking; toch ervaren we dit laatste pas als echt vreemd, omdat we dagelijks bestookt worden met beelden van de Amerikaanse cultuur. Wij zouden onze eigen cultuur op

dezelfde wijze moeten cultiveren en met dezelfde magische middeljes promoten. We moeten aan het publiek eens duidelijk maken, dat we ook toffe films over ons eigen land kunnen maken die dan op de koop toe ook nog interessant zijn voor de buitenlandse markt.

Iets dergelijks wil ik op gang brengen; dit en misschien ook filmateliers waar meer kan geëxperimenteerd worden. Maar als ik dan toch wat kritiek mag uiten op onze sector – wees gerust, het is opbouwende kritiek – dan denk ik dat we meer moeten durven. Daarvoor reken ik op de jongeren die nu – al of nog niet – op de filmscholen zitten: durf het aan de mensen te verbazen. Zoals Lars von Trier met de camera op de schouder filmt; dat is gedurfd! Je weet eerst niet wat je ziet; je wordt er van achteruit geduwd in je luie stoel. Dat ontbreekt wel wat in de Vlaamse cinema, die durf, en daar reken ik wel op dat er dergelijke projecten zullen worden uitgewerkt. Maar ik weet het wel, de structuur maakt het ook onmogelijk: tot nu moesten de meeste cineasten vijf jaar broeden op een project, vooraleer ze weer iets konden draaien. Ik zou het ook graag mogelijk maken dat cineasten snel een film kunnen gaan draaien met weinig middelen. Want ik geloof echt niet, dat we de problemen van de Vlaamse cinema kunnen reduceren tot een gebrek aan middelen...'

Maar evenmin met een gebrek aan talent. Als je Robbe de Hert hoort dan is het veeleer de bureaucratistische muur waarop al jaren elk initiatief te pletter slaat.

'Ja, maar ik heb daar vertrouwen in; er is voldoende talent, ook op andere vlakken. Kijk maar op muzikaal vlak naar *Deus*; Tom Barman is nu een film aan het draaien en daar ben ik heel benieuwd naar. Het succes van de Vlaamse muziekscène moet zich ook kunnen vertalen in film, dat kan niet anders. En dan erger ik me erover als ik zie dat *Deus* of *Zita Swoon* dat – terechte – immense succes hebben en dat dit met onze Vlaamse film blijkbaar niet lukt.'

En 'Met K3 op schoolreis'? Zou die film voor u ook kunnen?

'Ik heb met K3 geen probleem. Mijn enige opmerking daaromtrent is: er was in de jaren zestig in Liverpool een boysband die zo populair werd dat ze begonnen met films te maken; maar de *Beatles* deden het wel met Richard Lester als regisseur.

That's another ballgame. Dan wordt het leuk, hé. Indien K3 een voorstel zou hebben voor een film, zou ik eerst het scenario wel eens willen lezen. Als dit niets meer voorstelt dan een reeks aan elkaar geregen promotieclips en een krakkemikkig verhaal dan vind ik, dat dit niet kan. Mijn uitgangspunt is al-

tijd: je moet goede cinema maken.

Een ander voorbeeld: *Oesje*. *Oesje* had het potentieel in zich om een "Mr. Bean" te worden.'

Maar is dat geen vergelijkbaar voorbeeld? Mr. Bean kan je toch evenmin een sterke en geslaagde film noemen, terwijl hij als typetje toch ook al zijn sporen had verdiend en daarin wél sterk was.

'De sterkte van *Mr. Bean* is inderdaad ook de kleine korte sketch die zich moeilijk laat vertalen in een langere film; maar de prent heeft wel internationaal gelopen en er is geen enkele reden om te denken dat Chris van den Durpel minder talent zou hebben dan Rowan Atkinson. Trouwens, het was ook een van de frustraties van Urbanus dat zijn film het internationaal niet deed. Mensen van het kaliber van Chris en Urbanus zijn schaars en die moet je koesteren, vind ik.

Maar als je bevoorbeeld zo'n film maakt met K3, moet je daarover wel een diepgaand gesprek hebben met alle betrokken partijen: de producer, in dit geval dan Studio 100 – en dat zijn toch ook geen kleine jongens – maar ook de platenfirma en dan is mijn vraag: "Waar staat K3 momenteel? Wat zijn uw plannen ermee? Wilt u een internationale doorbraak forceren of beperkt u zich tot Nederland en België?" Maar zelfs dan heb je al een heel groot afzetgebied!

Hoe ziet u dan uw taakinvulling? Hoe ver kan die 'staatsinmenging' bijvoorbeeld gaan?

'Ik zie de overheid veeleer als een coproducent. Als u morgen een film wilt draaien en u krijgt geld van verschillende bronnen, dan vind ik het normaal dat de geldschieters gedurende de voorbereidingen informeren naar de stand van zaken, de kwaliteit inzake scenario, acteurs enzovoort. Als u er vertrouwen in heeft en er miljoenen in investeert, dan wilt u ook dat dit geld iets opbrengt.

Ik wil dat de overheid een dergelijke rol gaat spelen. Ik ga echt – als een goede huisvader met zin voor avontuur – dat geld goed proberen te beheren. Maar ook als iemand die dan de nodige eisen kan stellen aan de producer in verband met de distributie en de marketing.'

Is in die zin mevrouw Onkelinkx voor u een voorbeeld? Een startkapitaal voor jonge aanstormende filmmakers, lijkt u dat wel iets?

'Ik ben lang genoeg zelfstandige geweest om te weten wat het is! Toen ik net afgestudeerd was wou ik zelfstandige worden en na een BTK-project moest ik op een bepaald moment gaan stempelen. Ik zei op het bureau dat ze hun geld konden houden maar vroeg hen wel of ze mij het statuut konden laten behouden omwille van de so-

ciale zekerheid, maar dat kon niet. Ze verdoemen je dus als het ware om nederig te blijven voortknoeien!
Ook daar vind ik dat het idee van de atelierwerking voor jonge mensen zijn vruchten kan afwerpen. Dan help je als overheid jong talent op een vrij creatieve manier om een eerste film te draaien of – wat mij betreft – een tv-film van 50 minuten; ik denk dat daarin de toekomst ligt.
Het is een waanzinnig idee om een heel ge-

problematisch, te meer omdat voor het eindwerk een kortfilm moet worden gedraaid (een genre waar ik enorm van houd), maar de dynamiek is totaal anders dan van een langspeelfilm! Een ander tijdsverloop, een andere spanningsboog en vaak zie je ook dat die kortfilms vrij goed zijn. Je kunt het vergelijken met het goed vertellen van een mop, of een kortverhaal schrijven. Ik zou heel graag een postgraduaat scenarioschrijven bepleiten bij de uni-

Bologna makkelijker een uitwisselingsprogramma realiseren, want het gevaar is reëel dat die jongere pas afgestudeerde mensen niet weten waar naartoe en zo in het televisiemilieu terecht komen waarvoor zij helemaal niet hebben gekozen. Ik geef u een voorbeeld – en neem van mij aan – zo zijn er velen!

Stel je voor: je bent 22 en een talentrijk student aan een filmschool; je maakt jouw eindwerk en je denkt dat je de nieuwe Spielberg bent. Amper een jaar later zit je bij Endemol naar de rushes van *Big Brother* te kijken. En daar gaat je droom!

Wel, die jongere afgestudeerden zouden een kwaliteitssubsidie moeten kunnen aanvragen. Die ateliers bieden daarin een uitkomst. Daar kunnen creatieve mensen met talent voor film terecht en worden ze niet verplicht om bijvoorbeeld als researcher aan de slag te moeten gaan. Goede researchers zijn er ook nodig natuurlijk; ik heb soms studenten die zo bij Woestijnvis zouden kunnen beginnen, én goed zijn in heel creatief werk. Maar het echte filmtalent loopt soms verloren. Elk jaar opnieuw zie ik vele van mijn goede studenten nog terecht komen in bedrijven waarvoor ze in eerste instantie niet hadden gekozen. Zelden komen hun dromen direct in vervulling. Het zijn witte raven die onmiddellijk het scenario of de film kunnen realiseren waarvan ze dromen.'

Lukas vander Taelen (centraal in beeld) [Fotocredit: Eric de Mildt]

talenteerd iemand die pas is afgestudeerd in de richting te sturen van een langspeelfilm met een budget van 1 tot 2,5 miljoen euro; dat is een té zware verantwoordelijkheid! Ik zou veel liever een generatie kweken die met heel veel durf in een eerste low budget project stapt – wat vroeger niet mogelijk was, maar nu juist wél – en waarin ik geloof...'

Wat wellicht nu meer dan ooit mogelijk wordt gemaakt...'
'Ja, door de nieuwe technieken!'

Maar er is toch niet alleen de dure langspeelfilm. We hebben in Vlaanderen toch ook veelgelauwerde kortfilmmakers, documentaire- en animatiefilmers! Die komen uit onze scholen die vaak te kampen hebben met een schromelijk, zelfs wraakroepend tekort aan middelen. Hoe wilt u kwaliteitsvruchten kweken zonder een goede voedingsbodem?

'Dat is inderdaad een zeer groot strijdpunt. De vraag is ook wat een opleiding betekent als je al jaren kampt met een gebrek aan middelen. Voor de opleiding van documentairemakers stelt dit probleem zich niet zo direct, maar voor fictie is dit inderdaad

versiteiten – bijvoorbeeld zoals culturele studies bij letteren & wijsbegeerte – maar ik wil ook de kweekvijver vergroten. Ikzelf heb géén filmschool gelopen – ik ben historicus van opleiding – en toch heb ik mijn hele carrière niets anders gedaan dan documentaires maken! Hoe kan dat? Omdat ik op mijn achttiende naar de universiteit wou gaan maar toch ook films wou draaien. Ik kan me ook niet voorstellen dat er aan de universiteit geen studenten zouden zijn die ook geen leuke filmmakers kunnen zijn. Willem Wallyn heeft rechten gestudeerd en dat is toch een van de creatiefste filmmakers en -kenners van dit land!'

En Claus heeft toch ook nooit een filmopleiding gevolgd.

'En inderdaad, ga het rijtje maar af. Ik heb niets tegen filmscholen – ik geef er zelf les! – maar er moet een grotere samenwerking worden uitgebouwd met de universiteiten, omdat wij ons als klein land niet kunnen permitteren om talent te missen.'

Vreest u een talentenvlucht?

Wellicht kunnen we via de akkoorden van

Je moet ook groeikansen krijgen. Kijk maar naar 'Le Fabuleux Destin d'Amélie Poulain'.

'Ja maar dit is het resultaat van dertig jaar Franse filmpolitiek! Dat is allemaal goed doordacht: de affiche, het scenario, de aantrekkelijke actrice die ook weet te ontroeren, de muziek, de techniek... Die vijf Oscarnominaties zijn een triomf voor Frankrijk, maar komen er niet zomaar. Deze gebeurtenis is niet te vergelijken met de Oscarkandidaten die wij hebben gehad; allen ongelooflijk verdienstelijk, maar zij hebben het wel allemaal moeten halen op eigen krachten! Terwijl *Amélie Poulain* er geraakt is dankzij de Franse filmpolitiek die er de voorbije decennia is gevoerd.

Frankrijk beschikt over een structuur waar je bij achterover valt; met goede medewerkers wier liefde voor de cinema even groot is als hun bekwaamheid.

Er is ook een speciale bank voor het verlenen van filmkredieten. Zo ben je aan het werk op zeer hoog niveau en dan maak je ook films op een even hoog niveau.'

Frankrijk is wel duidelijk uw voorbeeld. Maar hoe moet het dan met de Vlaamse film binnen Europa, want over de Europese film ging toch uw geruchtmakend rapport?

'U mag toch niet vergeten dat Frankrijk heel veel voor heeft op de rest van Europa;

"la culture française" betekent daar nog iets. Wij kunnen daar wel eens om lachen, maar een minister als Jacques Lang die Frankrijk weer op de culturele kaart heeft gezet...'

...of presidenten die boeken schreven als Pompidou of Mitterrand...

'Ja, ministers die boeken schrijven is een fenomeen dat hier haast niet voorkomt. De enige romancier hier bij ons die ook minister is geworden – Alain vander Biest – zit nu in de gevangenis; hij schreef detective-romans.

Neen, ik denk dat Vlaanderen niet fier genoeg is op zijn cultuur. Patrick Dewael heeft als eerste heeft gezegd: "Vlaanderen leeft!". Die heeft toch geprobeerd om iets te doen.'

Maar blijkbaar was het toen te vroeg, want er waren toch meer tegenstanders dan mensen die positief reageerden op zijn initiatief?

'Ja, maar ik herken daarin heel goed mijn eigen dynamiek: rondspreken wat er leeft in Vlaanderen en dat dan stimuleren.'

Maar u krijgt nu – in tegenstelling tot Dewael – van in den beginne heel veel krediet.

'Dat is zo, maar men neemt mij au sérieux, omdat ik de sector goed ken; ik sta er dicht genoeg bij en ver genoeg van om ten opzichte van de film voldoende betrokkenheid én afstand te kunnen creëren. Ik vind dat ik op een gezonde afstand sta en ook dat dit Europees rapport een duidelijk beeld geeft waar ik voor sta. Waarmee ik meen te hebben aangetoond, dat ik meer kan dan alleen maar sterke opvattingen rondstrooien; ik kan ook op een niet polemische manier opinies vertalen in een concreet politiek standpunt. Bovendien zijn de pijnpunten uit mijn Europees rapport zo vertaalbaar naar een Vlaamse context.'

Welke zijn dan die Europese kernpijnpunten die zo toepasbaar zijn op Vlaanderen?

'Het gebrek aan fondsen om films op een degelijke manier te ontwikkelen. Bijvoorbeeld wanneer tijdens het draaien iets misloopt kan de productie nog moeilijk worden stopgezet. Of het scenario voldoet niet, maar toch begint men met draaien, want anders zijn er geen inkomsten. Maar vooraan staat de samenwerking met de televisie. Komen daarbij de fondsen voor marketing en promotie. Door het chronisch gebrek aan middelen in de filmsector komt men vaak tot de bevinding, dat films soms op een vreemde manier worden geproduceerd. Heel wat films zijn niet draaiklaar omwille van een scenario dat niet voldoet of de casting die niet goed is. Het is dus onverantwoord dat een dergelij-

ke film ondanks alles toch nog wordt afgewerkt en uitgebracht zonder distributiedeal, zelfs al is er geen budget voorzien voor de promotie van het product!

Ik heb zelfs vrienden en kennissen filmmakers die in Cannes hun eigen affiches moesten gaan ophangen met plakband! Waarmee zijn we dan bezig!

In de muziekindustrie werkt die promotiemachine heel goed: een nieuwe cd van *Deus* of *Arno* wordt op alle zenders gedraaid en ze komen in alle kranten. Maar bij de film is er soms zelfs geen budget voorzien om een display te laten maken voor een uitstalraam.

Dit is volgens mij de taak van de intendant: als de overheid jou als filmmaker 1,5 miljoen euro geeft, dan zal en moet zij ook eisen dat dit geld rendeert en zal zij er ook op toezien dat de promotiecampagne goed verloopt. De filmmaker van zijn kant moet ook kunnen inschatten welk soort film hij heeft gemaakt en voor welk soort publiek hij is bedoeld. Het is dus belangrijk dat je een goede kennis hebt van het product waarmee je bezig bent. Ik heb *Pauline & Paulette* gezien op een doordeweekse dag om vijf uur in Oostende en die zaal zat vol 'grijze panters'. Ik was de jongste in de zaal maar ik vond dat fantastisch! De 70-plus-sers, uitgerekend het minst aangeboorde marketingsegment van België, zat daar uit eigen beweging in die zaal en vond het formidabel. Die film had natuurlijk voldoende aandacht gekregen in de pers maar je mag van officiële instanties ook geen mirakels verwachten. Zelfs indien de Europese unie zou beslissen om eigen bioscoopzalen te bouwen waarin uitsluitend Europese films zouden worden vertoond, dan nog zal de confrontatie met de "grote filmmarkt" niet uit de weg kunnen worden gegaan. Je kunt het publiek niet dwingen.

Subsidiegeld op zich is geen garantie op succes. De grote frustratie is dat je – zelfs met een groter budget – de sector niet fundamenteel kunt veranderen, ook niet wat de samenwerking met de televisie betreft.'

Dat wordt binnenkort dus praten en overleggen met de omroepen.

'Heel zeker en heel snel maar op een heel constructieve manier, want zonder films kunnen televisiezenders niet bestaan. Zowel VRT als VTM hebben bewezen dat er een plaats is voor het grote eigen drama. Nu komt het er op aan om de link met het buitenland te leggen. Je moet jouw beperkingen kennen maar ook jouw middelen ten volle benutten. Ik weet ook – en ik houd van superproducties die goed gemaakt zijn – dat *Apocalyps Now* zonder de helikopters niet hetzelfde effect zou hebben gehad, maar gezien onze beperkte Vlaamse middelen moet toch onderzocht worden of

bepaalde, erg dure posten qua kostprijs in verhouding staan met de rest van het scenario.'

Hoe zult u dergelijke problemen nu praktisch proberen op te vangen?

'Ik heb nu eenmaal het voordeel dat ik vanuit de overheid eisen kan stellen. Voor wat, hoort wat. Ik zal nooit zeggen: "U krijgt hier zoveel miljoen, draai uw film maar." Nee, de film zal wel kunnen worden gedraaid, maar in de beste samenwerking en de grootste verstandhouding met ons als partners want mijn liefde voor het vak is onbeperkt. Maar verwacht van mij niet dat ik ik carte blanche geef. Ik wil geen debacles meer meemaken in de Vlaamse film!'

Maar dan krijgt u toch wel gauw het epitheton "waakhond van de cultuur" opgespeld.

'Natuurlijk. Zo is dat dan maar. Als je geld geeft, is dat toch maar normaal dat je erop toeziet. Maar die waakhond zal er zich wel voor hoeden dat hij het evangelie zal gaan prediken. Hij zal zich omringen met mensen van binnen en buiten zijn organisatie.'

Wordt u dan niet de beknotten van de eigenzinnige Vlaamse filmmaker waarvan u altijd de grote verdediger bent geweest?

'Als die eigenzinnige filmmaker geniaal is, een nieuwe Tarrantino, of zelfs gewoon ontzettend veel talent heeft dan zal ik heel nederig buigen en 'dank u' zeggen. Maar een paar would-be Tarrantino's kunnen meer kwaad dan goed veroorzaken en die moeten worden geholpen. Film blijft, hoe dan ook, teamwork. De dag dat er iemand aan komt draven met een scenario van het gehalte van Woody Allen zal ik ook zeggen: fantastisch! Maar voor vele anderen geldt de slogan: "teamwork!" Niemand is er overigens mee gediend dat de huidige situatie blijft voortduren. Het is toch onverantwoord dat mensen hun hele hebben en houden moeten verkopen om hun film te kunnen draaien? Een film die dan achteraf op de koop toe ook nog niets opbrengt? Je bent dan wel een eigenzinnige filmmaker, maar niemand heeft je film gezien. Voilà, daar wil ik wat aan doen.'

Alvast veel moed en een gezond oordeel toegewenst!

Bibliotheek

GESCHIEDENIS

Jan Lampo

Vermaerde Coopstadt. Antwerpen in de Middeleeuwen, uitg. Davidsfonds, Blijde Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven, 2000, geïll. met zw.-w.-foto's, 240 x 165 mm, 119 blz., genaaid € 17,23 – Antwerpen is voor ieder de stad aan de Schelde, de wereldvermaarde havenstad, de cultuurstad met schitterende musea en luisterrijke theaters. De middeleeuwse geschiedenis van deze stad, wat vergeten maar niettemin zeer belangrijk, is bovendien erg boeiend, juist omwille van het feit dat in die vervolgen tijden de bouwstenen voor haar hedendaags uitzicht werden gelegd. De eerste bewoningssporen gaan terug tot ca. 150 voor Christus. Tijdens de Gallo-Romeinse periode ontwikkelde er zich een marktplaats en omstreeks 1100 mag men reeds van een intensief havenverkeer spreken. Tijdens de middeleeuwen toonde de stad haar rijkdom in de prachtige huizen en pleinen, de Grote Markt en de wereldvermaarde Onze-Lieve-Vrouwe-Kathedraal: Antwerpen, die mooie stad aan de Schelde! Jan Lampo, historicus en wetenschappelijk consulent bij de Stad Antwerpen, schreef over de middeleeuwse geschiedenis van deze stad een prettig leesbaar boek. Zijn chronologisch verhaal start bij de Gallische bevolking en eindigt omstreeks 1500, het begin van Antwerpens gouden eeuw. De handel en wandel van talloze onbekende figuren die nooit in de grote geschiedenis aan bod komen, ontplooiën zich nu. De attente wandelaar vindt nog steeds sporen hiervan terug in de straat- en plaatsnamen. Sommigen zullen tot hun verrassing het huis De Cluyse aan de Oude Korenmarkt herkennen van hun bezoek aan het Openluchtmuseum Bokrijk waar zich een reconstructie van dit commerciële pand bevindt, dat tot het midden van de 16de eeuw als kantoor van de Duitse Hanze fungeerde. Het boek biedt voor een breed publiek een vlotte introductie op de middeleeuwse geschiedenis van Antwerpen. In dat opzicht heeft het vele kwaliteiten. Er zijn echter ook enkele schoonheidsfoutjes. De opgave van de jaartallen bij hoofdstuk twee komt niet overeen met de inhoud. Bij hoofdstuk twee en drie zorgt die opgave voor een zekere overlapping, ook voor wat verwarring. Bij hoofdstuk één heeft ondergetekende bovendien de indruk dat de auteur niet erg zeker is van zijn stuk hetgeen z.i. ook blijkt uit de literaturopgave. De Eburones zijn trouwens geen Galliërs of Kelten, maar worden door Julius Caesar Germanen genoemd. Deze opmerkingen mogen echter zeker niemand beletten deze publicatie ter hand te nemen.

RN

L. Charles, G. Everaert, M.C. Laleman, D. Lievois

Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent, Stadsarchief Gent & Stichting Mens en Cultuur, Maalbruggestraat 288, 9000 Gent, 2001, zw.-w.- en (16) kleurenillustraties, 240 x 210 mm, 210 blz., ingenaaid € 23 – De studie van het huizenonderzoek is tegenwoordig vrij actueel. Zowel in Antwerpen, in Brugge als in andere steden hebben zich speciale werkgroepen geïnstalleerd, zoeken (kunst)historici naar de geschiedenis van de mens en zijn woning, en wordt naast de grote lijnen uit het verleden sedert enkele jaren eveneens aandacht gevraagd voor het dagelijkse leven. Gent speelt in dit geheel een voortrekkersrol. Al geruime tijd zijn specialisten en goede amateurs op zoek naar allerlei elementen van een huis: van eigenaar tot huurder, van bouw tot gebruik, van erfenis tot leefwereld. Heel wat facetten komen hierbij kijken. Na Brugge werd nu ook voor de Arteveldestad een gids voor belangstellenden, die zich willen verdiepen in de huizengeschiedenis, samengesteld. Een viertal specialisten uit het archief, de monumentenzorg en de archeologie (Leen Charles, Guido Everaert, Marie Christine Laleman en Daniel Lievois) behandelen in dit keurig uitgegeven en handig te gebruiken stappenboek diverse aspecten om de op-

zoekingen te vergemakkelijken en om daarbij te helpen. Eigenlijk te veel gegevens om op te noemen. Telkens worden de mogelijke bronnen (kadaster, iconografie, ommelopers, cartografie, renteboeken, plannen en kaarten, bevolkingsregisters, boedelbeschrijvingen, bouwvergunningen, processen...) beknopt maar goed beschreven. Het geheel is een nuttig werk, zeker te raadplegen voor een vorser in Gent en zelfs daarbuiten.

JLM

H. Denneweth, J. D'hondt en K. Leenders (red.)

Een huis in Brugge. Vademecum voor de historische studie van woningen, eigenaars en bewoners, Brugge, vzw Levend Archief, 2001, 240 x 170 mm, 192 blz., ca. 40 zw.-w.-illustraties, € 12,40 – Sinds enkele jaren wordt in een aantal steden, vooral in Gent, aandacht besteed aan de geschiedenis van de huizen. In de schoot van het Brugse stadsarchief werd zelfs daarvoor omstreeks 1993 een heuse (vrijwilligers)werkgroep in het leven geroepen. De vrucht van hun onderzoek resulteerde intussen al in de uitgave van enkele boeken en zgn. Cahiers. Nu verscheen een vademecum die toekomstige geïnteresseerden moet toelaten zelf op onderzoek in archieven te gaan. De belangstelling voor de (bouw)geschiedenis van een huis en wie het ooit bewoonde, neemt namelijk gestadig toe. Met dit handig boekje leert iedereen stap voor stap hoe te werk gaan, wat met een concreet geval wordt uiteengezet. Tevens bezorgt de uitgave meteen een overzicht van de voornaamste literatuur en andere bronnen, zoals bouwvergunningen, kadastergegevens, registers, processen, renteboeken, boedelbeschrijvingen, documenten in verband met burgerlijke stand, oorkonden, wetsvernieuwingen... Telkens wordt, volgens een zelfde concept, nuttige uitleg gegeven over inhoud, manier van raadplegen en bewaarplaats. Zo maakt de lezer ook kennis met vele archiefdepots, belangrijke instellingen en bewaarplaatsen in Brugge. Kortom een vademecum dat iedere huizenonderzoeker en eigenlijk elke geïnteresseerde bezoeker van het stadsarchief (in Brugge) moet lezen vooraleer zelf op diagnose te trekken, want het maakt hem of haar wegwijs in het klun van oude documenten en zorgt er uiteindelijk voor dat de ontdekte puzzelstukken perfect in elkaar kunnen worden gelegd.

JLM

P.G. Bahn (red)

Wereldatlas van de archeologie. Meer dan 1000 vindplaatsen, Leuven, Davidsfonds, 2001, 23,5 x 30,5 cm, ingebonden, met stofwikkeld, 208 blz., kleurenillustraties, € 46,95 – Het is een gemeenplaats te stellen dat wetenschap dagelijks evolueert. Dit is zeker het geval met archeologie. Sedert 1950 is de ontwikkeling in dit verband meer dan opmerkelijk. We denken dan aan nieuwe onderzoeksmethodes (luchtfotografie, DNA-onderzoek, materiaalanalyse, onderwaterfotografie, stuifmeelonderzoek en dergelijke). Ook de doorgevoerde opgravingen zorgden heel dikwijls voor een nieuwe kijk op de prehistorie en de geschiedenis. De resultaten werden in hoogstaande wetenschappelijke publicaties kenbaar gemaakt. Voor de geïnteresseerde maar minder betrokken belangstellenden verscheen nu bij het Davidsfonds de vertaling van 'The Atlas of World Archaeology', die in 2000 in Oxford werd uitgegeven. Het is een aangenaam leesbaar boek geworden met een beknopte inleiding over opgravingstechnieken. Het eigenlijke boek bestaat uit drie delen, die chronologisch zijn opgebouwd. Het eerste deel handelt over de vroegste hominiden in Afrika zo'n vier miljoen jaar geleden en volgt de evolutie van de moderne mens tot aan het einde van de laatste ijstijd. Vervolgens komen we in contact met de belangrijkste vorderingen van de mens en het derde deel gaat in op de complexe verhoudingen ten gevolge van de opkomst en de groei van de gemeenschappen en beschavingen in de wereld. Om dat alles samen te stellen deed dr. Bahn een beroep op een hele reeks specialisten die elk een bijdrage in dit verband schreven. Een verklarende woordenlijst en een index zijn nuttige werkinstrumenten. Het boek is

rijklijk geïllustreerd met hoofdzakelijk kleurenfoto's en kaarten en past zeker in ieders bibliotheek.

JLM

E. Knol, H. Hermans en M. Driebergen

Hel en Hemel. De Middeleeuwen in het noorden, Groningen, 2001, 29,5 x 21 cm, 234 blz., kleuren- en zw.-w.-illustraties, uitgave: Groninger Museum, Museumeland, 9700 ME Groningen (Nederland) – Over de Middeleeuwen en/of over aspecten ervan zijn al heel veel boeken gepubliceerd en tentoonstellingen georganiseerd. Tot 2 september 2001 liep in de (nieuwe) gebouwen van het Groninger Museum een tentoonstelling over de Middeleeuwen in het noorden onder de titel 'Hel en hemel'. Filmregisseur Peter Greenaway gaf in de opstelling zijn eigen visie over dit onderwerp, soms spectaculair, soms minder geslaagd, zoals de bewegende zeer duistere belichting boven ieder handschrift in de eerste zaal, waardoor kijken, laat staan lezen, bijna onmogelijk werd. Toch wandelden we geboeid door de eigenzinnige opstelling die ons meer deed denken aan een 'environment' en zelfs aan hedendaagse installaties: de kalligrafie van de Bruggeling Brody Neuenschwander, de realisatie van een Romaanse ruimte in ossenbloedrood, het leggen van de tientallen skeletten met een wemeling van licht, de variatie aan potten en kruiken in de voorraadkamer, het hemelse wit met liturgisch meubilair en zelfs de tussen glazen wanden gestopte fragiele oorkonden met wasen zegels. De bijhorende catalogus is minder spectaculair en eerder traditioneel opgevat met een beschrijving van de tentoongestelde objecten en een reeks vlot leesbare bijdragen die ons een beeld schetsen van de noordelijke Nederlandse tijden de twaalfde tot en met de vijftiende eeuw. Vooral het geloofsleven, de kerk en de godsdienst komen in deze essays aan bod. Daarnaast handelen artikels over eetgewoonten, over de gebruikte taal en het schrift en over het wonen.

JLM

Dieter Hägermann, Adriaan Verhulst, Raf Schneider, e.a.

Het dagelijks leven in de Middeleeuwen, Tirion Uitgevers, 2001, verdeeld door Bosch & Keuning n.v., Vrijheidstraat 33, 2000 Antwerpen, verlucht met kleurenillustraties, 265 x 195 mm, 352 blz., gebonden € 31,75. – De geschiedenis van het dagelijks leven spreekt nogal wat mensen aan. Ongetwijfeld heeft dit te maken met een zekere nieuwsgierigheid.

Hoe losten onze voorouders problemen op waarmee ook wij iedere dag worden geconfronteerd. In de loop der jaren brachten verscheidene uitgeverijen nogal wat publicaties voor een breed publiek hierover op de markt. Problematisch is echter dat deze boeken dikwijls een onbevredigend gevoel achterlaten. De redenen hiervoor zijn meervoudig. De telst bezit vaak onvoldoende kwaliteit; de keuze van de onderwerpen uit het dagelijks leven is te arbitrair en onvoldoende samenhangend; de bibliografie laat te wensen over, enzovoort. Of is het te veel gevraagd dat een publicatie voor een breed publiek even nauwgezet wordt samengesteld als bij voorbeeld *Montaillou. Een kettens dorp in de Pyreneeën* door E. Leroy Landurie? In ieder geval ligt hier voor ons een nieuw en prachtig uitgegeven boek over het dagelijks leven in de Middeleeuwen waarbij de se-

lectie van de auteurs het beste laat verhoppen. Na een kort overzicht van de politieke ontwikkelingen in Europa, schetst het boek het dagelijks leven van de gewone mensen in de Middeleeuwen. Hoe oefenden de gewone mensen hun beroep uit? Hoe dreven zij handel? Hoe waren zij gekleed en wat aten zij? Hoe waren de kinderen gekleed? Over welke werktuigen beschikten de landbouwers om hun land te bewerken? Welke technische innovaties verlichtten de dagelijkse arbeid? Deze items komen allemaal wel op één of andere wijze aan bod. De teksten zijn zeker van een zeer goede kwaliteit en tonen aan dat de auteurs het metier beheersen. Bovendien zijn de illustraties overvloedig en schitterend. En toch! Wij blijven opnieuw met een onbevredigend gevoel zitten. Een eerste reden is van methodologische aard. Het boek is geschreven vanuit de studie van literaire bronnen, de kunsten en de monumenten. Dit blijkt uit de keuze van de illustraties die nergens naar het archeologisch onderzoek verwijzen. De uitgever verwijst in dit kader naar de combinatie van het wetenschappelijk onderzoek met een literair-artistieke benadering. J. Huizinga heeft ons dit in ieder geval reeds mutatis mutandis in zijn *Herfstij der Middeleeuwen* voorgedaan. Maar net het archeologisch onderzoek laat toe allerhande algemeenheden onder meer met betrekking tot landbouw, veeteelt en voedingsgewoonten te overstijgen. Rekening houdend met het concept is het ontbreken van bronnenreferenties en verwijzingen naar de oorsprong van de citaten eigenlijk onbegrijpelijk. Ook de relatie tussen de tekst en de afbeeldingen is m.i. moeizaam en had gemakkelijk opgelost kunnen worden door een nummering in de tekst. Erg jammer ten slotte is het ontbreken van een bibliografie. Die had niet uitgebreid moeten zijn. Door professionelen samengesteld biedt zij de lezer echter altijd een uitstekende wegwijzer voor verdere lectuur. Is dit nu een slecht boek? Neen! Het boek is echter niet af. Wij kunnen enkel hopen dat bij een eventuele tweede druk deze tekorten weggewerkt worden.

RN

POËZIE

Centrum Nederlandse Literatuurgeschiedenis (CNL)

Digitale Concordantie op het Verzameld dichtwerk van Guido Gezelle, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, € 24,50 – Van 1980 tot 1991 werd het acht-delig *Verzameld dichtwerk* van Gezelle uitgegeven door de uitgeverij Pelckmans. Vooral Jozef Boets heeft zich jarenlang ingezet om ook alle gelegenheidsgedichten van Gezelle in deze editie te kunnen opnemen. Zo werd deze uitgave niet alleen een voortreffelijke editie van Gezelles grote bundels, maar ook van de vele verspreide publicaties (funeraire poëzie, jubileumverzen, enz.). In het Gezellejaar werden deze tweeduizend gedichten vervolgens in één band samengebracht en uitgegeven door Pelckmans en Lannoo. De CD-rom *Digitale Concordantie op het Verzameld Dichtwerk van Guido Gezelle* die thans door het Centrum van Nederlandse Literatuurgeschiedenis onder impuls van Piet Couettenier uitgebracht wordt, bevat alle gedichten van Gezelles *Verzameld dichtwerk* én tevens een lijst van 30767 verschillende woordvormen met de aanduiding van de gedichten waarin ze voorkomen. Een uitgebreide zoekmachine laat toe om in enkele seconden alle gedichten terug te vinden waarin een bepaald woord voorkomt. Naar keuze kan men het volledige werk of de afzonderlijke bundels toegankelijk maken. Voor Gezelleliefhebbers is het een fascinerende invalsweg tot zijn poëzie, voor lexicografen en onderzoekers is het een ideaal werkinstrument. Vooral is het heel gebruiksvriendelijk en ook voor leken in de informatica gemakkelijk hanteerbaar: eenmaal de CD-Rom geïnstalleerd is (op een eenvoudige Windows '95 versie en met een gemakkelijke inlogprocedure) kan het programma steeds gebruikt worden. Het hoeft niet gezegd te worden dat deze digitale concordantie een enorme stap voorwaarts betekent in het we-

tenschappelijke Gezelleonderzoek en voor de komende generaties vorsers een dankbaar hulpmiddel is bij iedere vorm van Gezellestudie.

JV

Marco Daane

De vrijheid nog veroveren. Richard Minne 1891-1965, uitg. De Arbeiderspers, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, geïll. met zw.-w.-foto's, 205 x 150 mm, 552 blz., gebonden € 34 – Op de lijst van literaire erflaters mocht de naam van Richard Minne (1891-1965) geenszins ontbreken. Minne is de auteur van een relatief beperkt letterkundig oeuvre, maar genoot de laatste jaren, vooral als dichter, van een hernieuwde belangstelling die onlangs werd bekroond met een proefschrift door Yves T'Sjoen en nu dus door de biografie van de hand van Marco Daane (1959). Daane legt zich al ettelijke jaren toe op figuur en werk van de Gentse dwarsligger en 'boerse broer van Elsschot', zoals Jeroen Brouwers hem in 1989 typeerde. Daanes boek verscheen in de prestigieuze reeks 'Open Domein' van uitgeverij de Arbeiderspers, waarin recentelijk ook – en met wisselend succes – Achterberg, Slauerhoff, Marsman en Hanlo werden geportretteerd. De biografie van Minne mag er wezen. Onder de titel *De vrijheid nog veroveren*, gaat Marco Daane op zoek naar de Richard Minne van wie iedereen wel een of ander vers zal citeren maar weinigen de reële achtergronden kennen. Een klein deel van Minne was gemeengoed, maar weigerde steevast een coherent en exhaustief beeld te vormen. Levensbeschrijvingen en monografieën bleven ook op dat vlak en zoals dat ook vaker het geval was en is, schromelijk in gebreke.

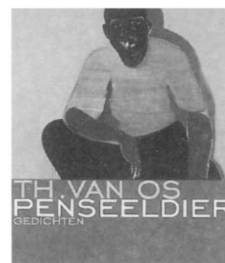
Niettemin heeft het collectief literair geheugen van Nederland en Vlaanderen recht op de feiten en de context. En het dient gezegd: Daane liet niets aan het toeval over, zodat een jaar of wat geleden de literaire geschiedschrijvers en aanverwanten zich nog konden verheugen over een belangrijke vondst van paralipomena waarmee de biograaf uitpakte.

Richard Minne begon zijn actieve loopbaan als schrijver in de periferie van het Gentse socialisme. Als actief lid van de rebelse 'Socialistische Jonge Wachten' haalden Minne en zijn vrienden zich niet meteen de sympathie van de partijleiding op de hals. Een en ander escaleerde tijdens en na de Eerste Wereldoorlog, maar later werd de dichter toch met open armen in de rangen van de krant *Vooruit* ontvangen. Later, dat was na de uitgave met Roelants, Herreman en Leroux van het tijdschrift 't *Fonteinje*, een spraakmakend literair-anthologisch periodiek dat zich begin de jaren twintig tegen wil en dank als tegenpool van het expressionistische *Ruimte* positioneerde. Een andere draad in Daanes boek, is de onwaarschijnlijke geschiedenis van de totstandkoming van Richard Minnes enige dichtbundel, *In den zoeten inval*, meteen goed voor een van de meest intrigerende geneses die de Vlaamse letterkunde rijk is. De rol van Minnes onvolprezen vriend en toeverlaat Raymond Herreman daarin kan bezwaarlijk onderschat worden. Ook daar wordt de lezer een genereuze blik achter de schermen gegund.

De Minne-biografie heeft verscheidene verdiensten. Er is de veelvoudige documentatie die eerst werd gevonden en nadien op een wat mij betreft feilloze wijze werd verwerkt en in tekst uitgebalanceerd. Er is een duidelijke liefde van de biograaf voor het subject, maar tegelijk valt hij vrijwel nergens op idolatrie of hagiografie te betrappen. Het boek verveelt niet één seconde en leest als een trein. Achtergronden en verbanden werden vakkundig getoetst en vervolgens duidelijk en voor de lezer verteerbaar gemaakt. Het leverde een schitterend boekwerk op.

SVDB

Th. van Os

Penseeldier – een passie. Gedichten, uitg. De Arbeiderspers, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 205 x 170 mm, 97 blz., genaaid € 15,90 – Misschien wel het meest opmerkelijke aan de bundel 'Penseeldier' is de inhoudsopgave vooraan in het

boek. Dit heeft tot doel de link naar de schilderkunst te benadrukken, voor Th. van Os net als het schrijven 'een passie' (de ondertitel). De gedichten worden via hun nummering in de bundel in een expositieruimte opgehangen. De manier van exposeren legt meteen de structuur van de bundel bloot: drie afdelingen (twee zijmuren, één centrale ruimte), in totaal 53 gedichten waarbij gedicht 27, het centrale in de bundel én in de ruimtelijke voorstelling, als scharniertekst fungeert. Het gaat om een lange 'Ode aan Walt Whitman, de Amerikaanse 'democratische' dichter over wie Os schrijft: 'en toch/toch/zo veel liet staan dat ik je nog altijd zing, twee eeuwen later/je kan verstaan achter de capitonnering van de betamelijkheid/onder het gekrakeel van de geciviliseerde uitleggers/(...)' (p. 48). Rond deze Whitman-ode, die verwijzingen bevat naar de gedichten die eraan voorafgaan en ook al anticipeert op de verzen die zullen volgen, zet Van Os in een uitwaaiend geheel een constructie op van gedichten die een passie voor de schilderkunst en de homo-erotische verlangens evoceren. Van Os grijpt daarbij nadrukkelijk terug naar een klassieke vorm, die gaat van disticha over terzinen tot kwatrijnen, sonnetten en de litanie en het strakke rijmschema niet schuwt. 'Penseeldier' bevat mooie verzen, o.m. die in de afdeling 'Waarnemen' ('Een foto is niet zien/maar een uitsnede van wat misschien/gezien had kunnen worden/een product van een andere orde/dan wat je zelf dacht te zien' - p. 31). Niet alle gedichten halen het niveau van deze afdeling. Daarvoor blijven ze al te vaak steken in een woorden- en beeldenspel dat al te doorzichtig blijft.

JVH

Antoine de Kom

Zebrahoeven. Gedichten, uitg. Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 210 x 120 mm, 48 blz., genaaid € 13,60 – De derde bundel van deze in Den Haag geboren dichter, zoon van een blanke moeder en een mulat, lijkt me minder dan de twee vorige bundels, bepaald door zijn verblijf in Suriname. Het slotgedicht reveleert m.i. veel. De Kom biedt een gedicht over wat poëzie is, hij geeft er een visie op die een indruk geeft van haar mogelijkheden en haar onmacht. Maar ze wordt nergens echt duidelijk. Ze blijft steken in een zekere onbestemdheid, die door een vage en tegenstellende verbeelding niet wordt verhelderd en ongetwijfeld tot onderling erg afwijkende interpretaties kan leiden. Ze wordt allicht ook in de hand gewerkt door een bewust, misschien zelfs wat te rationeel overwegen van wat wordt uitgedrukt en de wijze waarop het wordt uitgedrukt. Dat bedreigt of kan het wezenlijk poëtische bedreigen. '...Juist in de ontbinding van wat maak-/baar leek ontkiemt deze poëzie. Zo komt zij, zich aan eigen wet/onttrekkend, tot haar bestaan een zich steeds opnieuw omvormende/wildgroei van denkbeeldige zichzelf vernietigende vegetatieloze/bizarre en verlaten aanplanting gloeiend groener nog: ondenkbaar/als gedicht.' Dit lijkt me typisch voor zijn dichtkunst. Zou de optie voor het zichzelf ontkrachtende dat moet uitgroeien tot een aansprekende poëzie, de eigenlijke waarde van die poëzie niet aantasten? In verband met zijn poëzie is vroeger reeds gezegd dat ze er waarschijnlijk wezenlijk naar streeft het mysterieuze van wat leven in zijn vele vormen is te benaderen, maar ze doet dat vrij verhullend en wazig

waardoor de poëtische waarde en aansprekingskracht wordt aangetast.

GG

J.A. Deelder

N.V. Vergat, uitg. De Bezige Bij, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 210 x 125 mm, 63 blz., genaaid € 11,35 – Verzen die meer epateren of willen epateren dan dragers zijn van ervaringen die wezenlijk, existentieel ingrijpende woorden wat de mens beweegt in denken en voelen. Deelder blijft m.i. de dichter van een vrijwel nergens structureel ingekaderd taalgebruik, van woorden en beelden die zich doorheen het gedicht los bewegen, waardoor het blijft steken in het ongewisse, het vage. Bovendien blijft een en ander nog altijd erg bombastisch en opgeblazen. Het kan dat dergelijke poëzie inslaat op een 'poëzie-performing', maar de ernstige en rustige lezer zal allicht vrij vlug door dat uiterlijke gedoe heen kijken. Het sterk aangezette taalgebruik en de beelden die opvallen door een zekere opzettelijkheid, die bovendien wel eens arrogant aanvoelt, bevorderen geenszins een ruime draagwijdte van wat wordt gesteld. Wat dat juist is, is zelfs moeilijk te omschrijven.

GG

Erik Menkveld

Schapen nu! uitg. De Bezige Bij, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 210 x 125 mm, 63 blz., genaaid € 15,85 – Zevenentwintig gedichten in vier onderdelen waarin telkens weer een ervaring van een mogelijk teloor gaan en een steeds te herwinnen waarheid wordt uitgedrukt, althans toch het verlangen ernaar. Wat die waarheid precies inhoudt, lijkt minder duidelijk. Dit allicht fundamenteel gegeven weet de dichter wel eens in woord en beeld aansprekend te verwoorden, maar zeker niet in alle gedichten. Enkele blijven steken in een vormgeving waarvan het formele aspect zich te nadrukkelijk als een los element aandient, te los om verder dan het formele te reiken. Die gedichten spreken gewoon niet aan. Ironie, die zich soms op de rand van het sarcasme beweegt, is wel eens een te vlot en gemakkelijk procédé zonder veel impact. Een bundel gedichten van ongelijke waarde.

GG

Roland Jooris

Gekras, uitg. Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 210 x 120 mm, 47 blz., genaaid € 14,80 – Het is natuurlijk zo dat niet iedereen die gedichten schrijft in een prestigieus poëziefonds als dat van Querido terecht komt. Het is maar weinig Vlamingen gegeven: Peter Ghysaert is in dat geval, Christine D'haen, Leonard Nolens en nu dus ook Roland Jooris (1936), die van zijn kant met zijn opwachting boven de Moerdijk toch nog relatief lang heeft gewacht. Louis Paul Boon prees zijn gedichten, Herman de Coninck loofde het wit dat Jooris op het blad van zijn gedichten uitspaarde en noemde het 'de witsje poëzie' die hij kende, 'een messengevecht van puurte tegen puurte'. In zijn nieuwste bundel *Gekras* frappeert nog altijd eenzelfde spaarzaamheid als vroeger, een karigheid qua woorden en verzen die, mutatis mutandis ook de schilderijen van zijn vriend Roger Raveel typeren. Het gekras verwijst naar het geluid van de kraai die zijn woorden en klanken krast maar precies door dat eigenzinnige stemgeluid des te krachtiger en nadrukkelijker uit de hoek komt. Het is ook de bedoeling van de dichter, om op een vergelijkbare manier met zijn emoties en gewaarwordin-

gen om te gaan en ze te krassen, met het karige zwart op het wit van het blad papier, waardoor de poëtisch geëvoceerde sfeer nog navranter en tegelijk indrukwekkender kan worden. Bewegingen en handelingen worden in deze gedichten dan ook geladen met een vreemdsoortige schaarste, die hoe dan ook de draagkracht en connotaties van de woorden optimaliseert. Het is althans mijn indruk dat de gedichten van Roland Jooris nog krachtiger zijn geworden, als dat al kon, nog meer daadwerkelijk en aangrijpend, de woorden nog subtieler in het bespelen van hun onderling verband. Grote poëzie zonder meer.

SVDB

Peter Ghysaert

De zuigeling van Sint-Petersburg, uitg. Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 210 x 120 mm, 72 blz., genaaid € 18,50 – De dichter Peter Ghysaert (1966) is nog niet zo erg lang bezig, maar wist zich toch al een vaste plaats op het literaire forum te veroveren. Gezaghebbende critici als Herman de Coninck of Kees Fens prezen zijn werk. Hans Warren noemde hem naar aanleiding van het verschijnen van zijn bundel *Cameo* een dichter 'die weer pracht en praal in de Nederlandse literatuur brengt'. Die pracht en praal, die in al haar decadentie een onmiskenbare verfijning releveerde, wordt nu min of meer losgelaten voor een andere, ook weer aan een zekere vergankelijkheid refererende schoonheid. Het meesterlijke samengaan van verdorring, verval en gecultiveerde schoonheid, maken van deze poëzie een uniek geheel. In *De zuigeling van Sint-Petersburg* wordt een op sterk water bewaarde foetus in het licht geplaatst, een op zijn minst fascinerend beeld waardoor ook nu weer eenzelfde thematiek wordt geponeerd, maar toch weer meer dan dat. Het beeld is er, en de dichter danst er als het ware rond, op het ritme van zijn sterke muzikaliteit – de dichter is overigens musicus – en met ander omliggend, intrigerend beeldmateriaal.

Het poneren, het aanwezig stellen: daarin ligt voor een groot deel de kracht van deze gedichten. Peter Ghysaert vat een en ander in een gepast en tegelijk gespierd ritme, waardoor ook de langere gedichten op geen enkel ogenblik dreigen te verwateren of verzen aan de aandacht van de lezer te ontglippen.

De zuigeling is eens te meer een schitterende bundel van een dichter die voor mijn part het verbluffende elan van *Honingtuin* en *Cameo* terugvond en op voortreffelijke wijze heeft geactualiseerd.

SVDB

Ilja Leonard Pfeijffer

Het glimpen van de welkwiek. Gedichten, uitg. De Arbeiderspers, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 205 x 170 mm, 107 blz., genaaid € 15,90 – De Nederlandse dichter Ilja Leonard Pfeijffer (1968) is een relatief nieuwe naam in het literaire landschap van ons taalgebied. Hij debuteerde in 1998 met *Van de vierkante man*, een bundel die meteen met de C. Buddingh'-prijs werd bekroond en ook een nominatie voor de prestigieuze VSB Poëzieprijs in de wacht sleepte. Weinig andere dichters waren eerder op die manier met de deur in huis komen vallen. De namen van auteurs die meteen bij hun debuut al een dergelijk palmares konden voorleggen, zijn beslist op een hand te tellen. Ilja Leonard Pfeijffer hanteert een erg vreemde taal en situeert het idioom van zijn gedichten in 'die dagen dat in het zwavelasgrauwe uitspansel (...) een weerlicht brak'. Er kwam een ziener op aarde neergedaald die de mensen doorzag en hen ogenblikkelijk ook

in hun ware aard en proporties herkende. Die vaststelling, waaraan de dichter zijn premisse kleeft, maakt de lectuur van zijn poëzie er uiteraard geenszins gemakkelijker en transparanter op. De incantatie in dit werk, de vreemde en bezwerende toon ervan, de vaak onbegrijpelijke, maar daarom niet minder indringende verhaallijn en de sterke graad van abstrahering, zorgen samen voor een intrigerend werk dat een nieuw geluid aan onze moderne poëzie toevoegt.

SVDB

Anneke Brassinga

Verschieft, uitg. De Bezige Bij, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 210 x 125 mm, 68 blz., genaaid € 15,65 – Terugdenkend aan de ruïnes van Rome schrijft Anneke Brassinga: (...) Ik aanzie die wonder / ondergang, besef hoe mijne evenmin fataal / en keer op keer als voor het eerst zal zijn. / Die vreemde mengeling van afscheid, besef van onomkeerbaar verlies aan de ene kant en de quasi zekerheid dat niets ooit totaal verloren is aan de andere kant, maakt precies het eigene uit van de bundel 'Verschieft'. De titel alleen al wijst in die richting: het 'verschieft' is de horizon, afbakening en verte tegelijk. Brassinga's denk- en gevoelswereld is in meer dan één gedicht geënt op het onvermogen de dood te lijf te gaan. In 'Tussen levenden' (p. 18) heeft zij het over 'een godslievelijk elkaar verlaten laten gaan', in 'Heden' (p. 1) wordt die onmacht nog sterker verwoord: (...) nu weet ik hoe ik niet zal weten hoe / een heden te doorstaan dat een schimmenrijk zal zijn / bruut en reëel, omdat ik dan terug moet roepen / jou, en hoe je zei, mij is de dood steeds meer: gaan leven; omdat ik niet vermogen zal waartoe ik ben / gedoemd – je dood in leven te doen zijn.

Niet alle gedichten uit 'Verschieft' zijn zo zwaar moedig. 'Love's knov'ledge' en 'De ethiek van cosmetica Vichy' (p. 29) bijv. ironiseren de 'universaliseerbaarheid van de jonge probleemhuid'. Verrassend buigt Brassinga het gedicht dan om naar Homeros, naar het lijk van Hector dat achter Achilles' wagen 'zevenmaal om de aarde moest gaan', en meteen ook naar Ida Gerhardt ('ach Ida, vergeef'), om dan te zeggen: Wij lezers van nu zijn deelnemend wel swaar en vol / Ontzag, door toegewijde aandacht in verbeelding, / Maar liefde is en blijft in weerwil van ethiek / Het voorrecht van de properen.'

Anneke Brassinga heeft in 'Verschieft' de taalcapriolen van haar vroegere gedichten grotendeels achter zich gelaten: geen 'pirouetteren (meer) in bokkesprongen uit de maat en krolse gibbonsprongen', maar 'bevangen in scanderen – loodzwaar harnas dat geen zwier gedooft' uit: 'Gevallen vrouw (Een brulleske)' (p. 43). Er dient op gewezen: deze verzen horen thuis in een 'brulleske'. Brassinga's poëzie is niet loodzwaar. Wel getuigen haar verzen, o.m. door de vaak terugkerende ellipsen en door de eigenzinnige opbouw, van een taalbezetenheid die naar de kern doorstoot van wat kan worden gezegd.

JVH

Stefaan van den Breemt

Stemmen uit het laagland. Gedichten, uitg. Lannoo, Kasteelstraat 97, 8700 Tielt, 2001, 215 x 140 mm, 64 blz., genaaid € 14,95 – De dichter en vertaler Stefaan van den Breemt (1941) was al langer een gedegen en vaste waarde in het letterkundige landschap van de Lage Landen. Daarvoor zorgden onder meer zijn dichtbundels *Verbeelde boedel* (1995) en *Een vlieg met gouden vleugels* (1997), hoewel ook vroeger werk veelal erg positief werd ontvangen en gedichten van Van den Breemt in de meest prestigieuze literaire periodieken werden opgenomen. Een dergelijke dichter kan een vooraanstaande uitgever dan ook slechts inruilen voor een ander prestigieus fonds, of hoe de mooie namen (einde lijk) door Lannoo worden afgeroomd en toegevoegd aan dichters als Hubert van Herreweghen. Op dit elan wordt Lannoo de poëzieuitgever bij uitstek in Vlaanderen. Met *Stemmen uit het laagland* gaat Stefaan van den Breemt op zoek naar zijn herkomst, in die zin dat hij zich verbonden voert met zijn geboorteland en

dat ook uitschrijft. Niettemin blijft voor hem een begrip als 'Vlaanderen' uiteindelijk meervoudig. Al de stemmen, alle lagen die in dat spel hun plaats vinden, resoneren in deze gedichten. Ze gaan met elkaar in debat, eisen het laatste woord op maar worden zich bewust van de intrinsieke verbondenheid van taal, gedicht en wortelgrond, hoewel dat laatste bezwaarlijk als louter letterlijk kan genomen worden. Stefaan van den Breemt spreekt zijn verzen uit in verschillende toonaarden: wrevelig, bezonnen, flemend, gebiedend, argwanend of verliefd. Het legt de gedichten in een intrigerende plooi en voegt dan ook een nieuwe dimensie aan het dichterschap van deze voortreffelijke schrijver toe.

SVDB

Bei Dao

Landschap boven nul. Gedichten, uitg. J.M. Meulenhoff, 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, Belgiëlei 147A, 2018 Antwerpen, 215 x 140 mm, ingenaaid, 80 blz., € 16,56 – Dit is poëzie die niet zonder meer te vatten is. Ze vergt leesinspanningen en de openheid om zich in wat geboden wordt, in te leven.

Haar moeilijkheidsgraad is allicht in het bijzonder te wijten aan formele aspecten: een sterk bepaalde associatieve werkwijze en een opeenvolging van beelden die schijnbaar los van elkaar staan, maar toch op elkaar betrokken blijven. Dat resulteert in vormen van meerduidigheid die meteen ook ruimte bieden aan genuanceerde en variabele interpretaties en ervaringsbelevissen. Graag toch even herhalen wat een sinoloog stelt en waarnaar de vertaler in zijn nawoord verwijst: 'de tekst dwingt tot aandacht, al tart hij ons begrip'. Dat is ongetwijfeld ook te wijten aan de aard en het leven zelf van deze Chinese auteur, wellicht zelfs ook aan de worteling die hij de laatste jaren meemaakt. Hij is sinds 1989 in ballingschap en sindsdien spreekt hij nog enkel 'Chinees tegen de spiegel'. Voorzichtig benaderd kunnen misschien enkele aspecten van deze poëzie opgelicht worden: een zekere afkeer voor het politieke bedrijf in zijn eigen land; de belijdenis van de menselijke volledigheid die door geen wetten, alleszins geen valse, geen onkrachtende wetten kan worden afgezwakt; de wanhoop bij de beleving van het verlangen naar de volheid van een 'vrij' leven, maar ook de hoop dat ooit gerealiseerd te zien; de eenzaamheid van de balling en een gewenste verbondenheid. Is er aan het einde van de weg 'achter nacht/grenzeloos graan?'. En onmiddellijk daarop volgt toch meteen het vers: 'gekwetste geliefden'. Allicht geeft een vers uit de laatste in het Nederlands gepubliceerde bundel – in deze bundel eveneens in het nawoord geciteerd – de fundamentele inspiratie die ook voor deze uitgave werkzaam was: 'een vogel behoudt/zijn gestroomlijnde primitieve drijfveer/ook in glazen opsluiting'.

CG

Peter Holvoet-Hansen

Santander. Ontboezemingen in het vossenveld. Gedichten, uitg. Prometheus, Amsterdam, 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, Belgiëlei 147A, 2018 Antwerpen, 200 x 125 mm, 78 blz., paperback – Peter Holvoet-Hansen (1960) is met *Santander* aan zijn derde dichtbundel toe. Eerder verschenen *Dwangbuis van Houdini*, waarmee de dichter zich al meteen een vaste stek op de Vlaamse letterenpodia toeëigende, en nadien *Strombolichio*. Holvoet-Hansen ziet *Santander* als de finale van een poëtisch drieluik, waarin het aardse met het hemelse verbonden wordt en, in tweede instantie, de onderwereld uit *Strombolichio* met het vagevuur van *Dwangbuis van Houdini*. Natuurlijk is, tenzij men daar voor elke dichter a priori van uitgaat, hier een eigengereide woordkunstenaar aan zet. In *Santander. Ontboezemingen in het vossenveld* is de dichter als een opgejaagde vos, die zijn ge-

liefde met gedichten heeft bedacht. Na de vos komt de muziek en ten slotte gaat een zanger op weg naar het Spaanse Santander. De gedichten zelf baden in een intrigerende wisselwerking van parlando en experiment, van klassiek en modern, van conventioneel en gewaagd. De voorgedrukte betekenissen en waarden van poëzie worden aldus probleemloos op de helling gezet. Het tempo in de gedichten wisselt al evenzeer. Soms ligt het laag, soms hoog maar altijd brengt Holvoet-Hansen de lezer op de begane grond, zonder dat daartoe aan diezelfde lezer al te veel concessies worden gedaan. Hoe dan ook: een voortreffelijke bundel en een nieuw geluid waarvan nog veel heerlijks te verwachten valt.

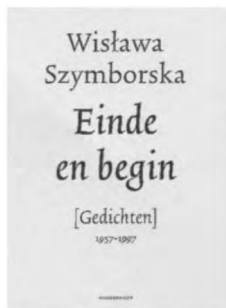
SVDB

Menno Wigman

Zwart als kaviaar, uitg. Bert Bakker, Amsterdam, 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, Belgiëlei 147A, 2018 Antwerpen, 200 x 125 mm, 52 blz., ingenaaid € 14,50 – Twee eerder gratis overkomende gedichten, resp. over het dichterschap en over het voordragen van poëzie, omkaderen de vier afdelingen van de bundel 'Zwart als kaviaar' van Menno Wigman. Het 'Misverstand' waarmee de bundel opent, zet misschien wel de toon voor de hele bundel, maar poneert regelrechte clichés als 'Mijn leven is door poëzie verpest en ook/al wist ik vroeger beter, ik verbeeld me niets/wanneer ik met dit hoopje drukwerk vienzestig/lezers kwel of, erger nog, twee bomen vel.' Ze inspireert niet meteen tot verdere exploratie van de bundel. Al met al blijkt dat achter de schijnbare eenvoud van de gedichten – een gevoel, een ervaring die sterk in de hand wordt gewerkt door de strakke vormgeving en de parlando-stijl – dan toch een wereld van sterk doorleefde emoties schuilgaat. Sterk overheersend daarbij is de twijfel, ook aan de eigen persoon: 'Ben ik een vochtig misverstand?/Werd ik beraamd? Ik ben de uitkomst/van een enthousiaste winternacht/de nasleep van een natte grap/die mij alsnog ontgaat.' (uit: 'Slechte gedachten', p. 14). Of nog, zoals het luidt in 'Ergens was het zomer' (p. 15): 'Nooit val ik samen met een naam'. Verder blijft het zoeken naar 'de geheime algebra van ons geluk' in een wereld die, zoals blijkt uit 'Kaufhaus des Westens' (p. 32) nauwelijks nog perspectieven biedt: 'een massagraf/dat blaakt van hoop en voor het donker/rouge, speelgoed en horloges koopt'.

JVH

Wisława Szymborska

Einde en begin (Gedichten) 1957-1997, uitg. J.M. Meulenhoff, 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, Belgiëlei 147A, 2018 Antwerpen, 225 x 150 mm, gebonden, 300 blz., € 29,50 – Van deze Poolse dichteres, nobelprijs 1996 (niet 1998 zoals de flaptekst meldt), de vertaling van ongeveer al haar gedichten: een ruime keuze uit haar eerste bundel *Roe-*

pen naar Yeti (1957), daarop de volledige bundels *Zout* (1962), *Grote pret* (1967), *Elk geval* (1972), *Grote getallen* (1976), *De mensen op de brug* (1986), *Einde en begin* (1993), en ook nog zeven tot nog toe niet gebundelde gedichten, geschreven in de jaren 1993-1997. Als laatste gedicht – met speciale toestemming van de auteur – het nog niet eerder gepubliceerde *Vroeger leerden we de wereld...* (1945). Deze uitgave wordt besloten met de rede die de dichteres in Stockholm uitsprak ter gelegenheid van de Nobelprijs voor literatuur op 7 december 1996. In 1945 stelde ze: 'Vroeger leerden we de wereld blindelings:/ze was zo klein dat ze in een handdruk paste,/zo makkelijk dat ze met een glimlach te beschrijven was,/zo gewoon als de echo van oude waarheden in een gebied.' Maar dat blijft niet zo. In en doorheen haar hele poëzie is voelbaar wat ze zelf in haar rede

stelt: 'ook een dichter, een waarachtige dichter moet steeds weer bij zichzelf zeggen: ik weet het niet.' Daardoor kan elke dichter, ieder mens zich blijvend uitbreiden, zowel in als buiten de eigen menselijke levensruimte. Allicht is in die bevestiging de fundamentele waarde, de levensboodschap van deze dichtkunst te vinden. Die weet de dichteres eenvoudig en helder, nooit zwaarwichtig, wel eens uitgesproken speels en lichtjes ironiserend, vaak spits uit te drukken, meestal gericht op doodgewone dingen, anekdotjes, op dagelijkse belevissen aan de hand van een vindinge eenvoud, wellicht zelfs een geraffineerde eenvoud, die verder rijkt en dieper gaat dan op het eerste gezicht vermoed wordt. Biedt de vaak benadrukte levensaanvaarding die openstaat voor 'grote pret', voor geluk en liefde geen positieve meerwaarde? Lichtjes ironiserend geeft de dichteres het antwoord: 'laat de mensen die geen gelukkige liefde kennen/maar volhouden dat gelukkige liefde nergens bestaat./ Met dat geloof valt het hun lichter te leven, en te sterven.' Toch blijft ze ook altijd een ondoorgrondelijkheid van het leven belijden. Het leven is geen utopia, 'een eiland waar alles wordt opgehelderd'. Alles kent einde en begin, en wat daar tussen ligt is helderheid én verborgenheid, en dat wordt gekleurd door wat is en was, en mede bepaald door vormen van vluchtigheid. Schitterende dichtkunst die heel wat vertaalinspanning moet hebben vergegd.

CG

Kristin Van den Eede

Nergens is afstand dichter, uitg. P. Sint-Antoniusberg 9, 3000 Leuven, 2001, 190 x 110 mm, 32 blz., ingenaaid € 8,68 – Een waardevol debuut. Van deze jonge dichteres mochten we reeds verzen lezen in o.a. publicaties van de Soetendaelle poëzieprijs en in een uitgave van het Davidsfonds. Wat ze in deze bundel brengt, bevestigt haar talent. Tijd is nabij; er leeft verlangen naar de nabijheid van tijd: 'maak me kleiner dan wanneer ik/nog splinternieuw was, een adem/in de huid van het heeal...'. Tijd is niet vast te houden, tenzij misschien op momenten waarin heden en verleden als eenheid worden beleefd. Maar tijd wordt ook beleefd in 'de wereld tot jij en ik'. In 'manieren om niet nu te zijn/maar eeuwen geleden,/en om dat samen met hem te doen...'. De intensiteit van een verbondenheid waarin tijd samenvalt met nieuwe tijd en mens met mens is een ervaring gegeven in vele gedichten; maar daaraan verbonden toch ook de ervaring van het ongrijpbare of wat ontsnapt of intenser beklijft: '... je had/honderd woorden om van me te houden en nabij te zijn/en toch, wanneer je sliep, waren zelfs die je/niet had gegeven dichter dan jij'. Mooie verzen met een ritmiek waarin beelden spontaan, nooit gezocht, kleurrijke beelden oplichten. Een bundel die een verlangen wekt naar verdere verdieping, naar nog meer uitgepuurde levenservaring.

CG

Zoekertjes

Te koop: tijdschrift 'West-Vlaanderen/Vlaanderen': jaargangen 1952 tot en met 1971 (volledig op het nr. 5/1954 na) + de jaargangen 1980, 1981, 1982, 1984 (volledig; van jaargang 1983 ontbreken de nummers 1, 4 en 5). Zich wenden tot: Dries Weyts, Polderstraat 23, 8310 St.-Kruis-Brugge, tel. 050/35 45 50.

Ik bied alle nummers van 'West-Vlaanderen' & 'Vlaanderen' (jaargang 1 tot en met 50), ingebonden in simili per jaargang te koop aan, tegen een redelijk bod. Herman Dinneweth, Tulpenlaan 34, 8790 Waregem (tel.: 056/60 32 63).

De recensies werden geschreven door:

CG: Guido Goedemé
JLM: Jean Luc Meulemeester
JVH: Jooris van Hulle
JV: Julien Vermeulen
RN: Robert Nouwen
SVDB: Stefan van den Bossche

Verenigingsnieuws

Tijdens de vergadering van de Raad van Beheer van 26 januari 2002 werd de wijziging van de statuten van het C.V.K.V. vzw besproken.

Deze statutenwijziging dient door de Algemene Vergadering (A.V.) goedgekeurd te worden.

Wij nodigen hierbij dan ook alle C.V.K.V.-leden uit tot de Algemene Vergadering op 18 mei 2002 in de St.-Godelieveabdij, Boeveriestraat 45 in 8000 Brugge om 10 uur stipt.

Indien op deze vergadering geen tweederde van het aantal leden aanwezig is, zal een tweede Algemene Vergadering plaatshebben op 31 augustus 2002.

Agenda van de A.V.

1. Jaarrekening 2001 & begroting 2002
2. Mededeling van het ontslag van beheerders
3. Statutenwijziging

ONTWERP VOORSTEL WIJZIGING VAN DE STATUTEN:

Art. 1: *De vereniging draagt de naam 'Christelijk Vlaams Kunstenaarsverbond', afgekort 'C.V.K.V.' en heeft haar zetel op dit adres: Lindenlaan 18, 8700 Tielt.*

wordt:

De vereniging draagt de naam 'Kunsttijdschrift Vlaanderen' en heeft haar zetel op dit adres: Hondstraat 6, 8700 Tielt.

Art. 3, 5de paragraaf: *Het lidmaatschapsgeld wordt... zonder evenwel meer dan 5.000 frank per jaar te mogen bedragen.*

wordt:

... zonder evenwel meer dan 124 euro per jaar te mogen bedragen.

Art. 4.1, 6de paragraaf: *Aan elk lid van een v.z.w. staat het vrij uit de vereniging te treden door het indienen van zijn ontslag bij de beheerders.*

wordt:

Aan elk lid van een v.z.w. staat het vrij uit de vereniging te treden door het indienen van zijn ontslag bij de secretaris.

Art. 4.1, 11de paragraaf: *De leden van de A.V. worden via een oproep in de verbondsberichten van Vlaanderen uitgenodigd...*

wordt:

De leden van de A.V. worden via een oproep in het Kunsttijdschrift Vlaanderen uitgenodigd.

Art. 4.1, 15de paragraaf: *De besluiten van de A.V. worden in het nummer 'Vlaanderen', het tijdschrift van de vereniging, volgend op de A.V., gepubliceerd.*

wordt:

De besluiten van de A.V. worden in het Kunsttijdschrift Vlaanderen gepubliceerd.

Art. 4.1, 16de paragraaf: *Leden die willen uittreden dienen dit schriftelijk te melden aan de secretaris.*

Deze zin wordt weggelaten, daar dit reeds vermeld staat in art. 3.

We heten u allen bij voorbaat hartelijk welkom.

Jean Luc Meulemeester
Voorzitter

Robert Declerck
wd. secretaris

van

Ligt het Nederlands u 'nauw' of 'na' aan het hart?

'Bent u', 'zijt u' of 'is u' een taalfreak?

Waarom 'paardebloem' en 'paardenbiefstuk'?

Kunt u groeten wel 'overmaken'?

Natuurlijk bent u een taalfreak en daarom krijgt u op alle mogelijke taalvragen een antwoord bij de **Vereniging Algemeen Nederlands**. En die vereniging viert van het jaar haar **gouden jubileum**. U kunt meevieren door lid te worden.

Als lid krijgt u trouwens het mooie en helemaal vernieuwde tijdschrift **Nederlands van Nu**. En omdat het Nederlands u na aan het hart ligt, vindt u er alles in wat u wilt weten. De artikelen behandelen alle aspecten van het Nederlands. U wordt geïnformeerd over de taalmarkt en u krijgt taaladvies, ook op aanvraag, want als lid hebt u recht op **gratis taaladvies**.

Word daarom lid en gireer 750 frank op rek. 000-0129578-83 van V.A.N. Nederlanders gireren f 54,50 (leden van *Onze Taal* f 41) op het gironummer 3992897 t.n.v. *Vereniging Algemeen Nederlands*.

Vereniging Algemeen Nederlands
Correspondentieadres:
Dr. Frans Debrabandere
Keizer Karelstraat 83
B - 8000 Brugge
Tel. + 32 50 31 73 66
E-mail: frans.debrabandere@yucom.be

WV EM

Energie- en teledistributie

U hebt toch al uw abonnement vernieuwd op het tijdschrift

VLAANDEREN

Zo niet, gelieve zo spoedig mogelijk
€ 27,27 te storten
op postrekening
000-1650840-94
t.n.v. C.V.K.V. vzw, Tielt

Lannoo's toerisme cd-rom De meest volledige cd-rom over België

- ▶ Een klik op de muis en u ontdekt al wat reilt en zeilt in toeristisch België.
- ▶ Raadpleeg snel en gemakkelijk de praktische fiches van ruim 5.000 toeristische attracties.
- ▶ Plan uw daguitstap of "weekendje-weg" op basis van persoonlijke voorkeuren.
- ▶ En: telefoonnummers van toeristische diensten, handige internetsites, spelletjes voor de kinderen,...

U kunt bestellen aan het gunsttarief:
"Lannoo's toerisme cd-rom" aan 29,66 € i.p.v. 32,95 € !

Het mooiste museum van de wereld Ontdek 150 meesterwerken uit 70 topmusea

- ▶ Een unieke cd-rom die kunstwerken uit de hele wereld samenbrengt.
- ▶ Met een ingenieus zoekstelsel en inzoom-mogelijkheid.
- ▶ Stel uw eigen museum samen met uw favoriete werken.
- ▶ Wissel informatie uit met vrienden via het internet.

U kunt bestellen aan het gunsttarief:
"Het mooiste museum van de wereld" aan 34,16 € i.p.v. 37,95 € !

Systemvereisten
voor beide cd-roms

PC

Windows 95 of hoger
16 Mb Ram
16-bits kleuren
videokaart
cd-rom-speler

Mac

Mac systeem 7.6 of hoger
16 Mb Ram
16-bits kleuren
cd-rom-speler

Stort het verschuldigde bedrag (verzendkosten gratis) op rekening 467-9351391-96 van C.V.K.V. VZW, Lindenlaan 18, 8700 Tielt met vermelding "Lannoo's toerisme cd-rom" en/of "Het mooiste museum van de wereld". De bestelling wordt u toegestuurd.

UITZONDERLIJK AANBOD

voor de abonnees van het tijdschrift Vlaanderen.
Deze cd-roms zijn eveneens verkrijgbaar in de boekhandel.

VLAANDEREN

Uit de kinderschoenen

Vlaamse kinder- en jeugdliteratuur 1990-2001

KERNREDACTIE

Patrick Lateur
hoofdredacteur
Julien Vermeulen
adjunct-hoofdredacteur
Robert Declerck
redactiesecretaris
Fernand Bonneure
Simonne Claeys
Mark Delrue
Jean Luc Meulemeester
Robert Nouwen
Geert Swaenepoel
Stefan van den Bossche
Jaak Van Hoken

REDACTIERAAD

Hugo Brutin, Willy Copmans, Luc Daems,
Luc Decorte, Luc Demeester, Raoul M. de Puydt,
Ria De Schepper, Johan Elsen, Kamiel D'Hooghe,
Marc Dubois, Fernand Florizoone, Yolande Goes,
Gust Keersmaekers, Guido Maertens, Jaak Maertens,
Edith Oeyen, Hubert J. Peeters, Raf Seys,
Jaak Stervelynck, Piet Thomas, Chris Torfs,
Frank Tubex, Jules van Ackere, Adiel Van Daele,
Danny Van den Bussche, Harold van de Perre,
Karel van Deuren, Beatris Van Hulle,
Jooris Van Hulle, Werner Vens, Luc Verbeke,
Gilbert Verhille, Arthur Verthé, Jan Vorrsselmans,
Christian-A. Wauters

ABONNEMENTEN

Abonnementen en losse nummers bestellen bij:
C.V.K.V. vzw, Lindenlaan 18, B-8700 Tielt
De abonnementsprijs (voor 5 nummers) bedraagt:
- voor België: € 27,27
- voor de landen van de Europese Unie: € 35,94
- voor de andere landen van Europa: € 39,04
- voor de landen buiten Europa: € 42,14
Het abonnement wordt automatisch verlengd,
tenzij het vóór 15 dec. wordt opgezegd.
Giften vanaf € 30 met fiscaal attest.
BTW: BE 406 861 649

LOS NUMMER

België: € 8,68
Europese Unie: € 11,16
Andere landen van Europa: € 12,39
Landen buiten Europa: € 13,63

REKENINGEN

België en andere landen
KBC - 467-9351391-96
PRK - 000-1650840-94
van C.V.K.V., vzw, Lindenlaan 18, 8700 Tielt
Nederland
Postbank: 6748395
van C.V.K.V., vzw, Lindenlaan 18, B-8700 Tielt

LID VAN DE VUKPP

Uitgegeven met financiële steun van
de provincies Antwerpen,
Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen,
de West-Vlaamse Elektriciteitsmaatschappij c.v.,
de Vlaamse Gemeenschap

Verantwoordelijke uitgever:
Jean Luc Meulemeester, Lege Weg 153,
8200 Sint-Andries/Brugge

Grafisch concept: Studio Drukkerij Lannoo

Prepress, druk en afwerking:
Lannoo, 8700 Tielt,
tel.: 051-42 42 11; fax: 051-40 70 70
e-mail: lannoo@lannooprint.be

Ongevraagde kopij wordt niet teruggestuurd.

VLAANDEREN

Vlaanderen, jg. LI, nr. 291,
Mei-juni 2002
Verschijnt niet in juli en augustus.

Tweemaandelijks tijdschrift
voor kunst en cultuur,
een uitgave van het Christelijk Vlaams
Kunstenaarsverbond (C.V.K.V. vzw)

C.V.K.V.**EREDEKENS**

Gust Keersmaekers, Godfried Ridder Lannoo,
Mgr. Guido Maertens, Jan Sercu

DAGELIJKS BESTUUR

Jean Luc Meulemeester (voorzitter), Robert Declerck
(wd. secretaris), Gust Keersmaekers, Patrick Lateur,
Adiel Van Daele (penningmeester), Werner Vens
(erevoorzitter), Julien Vermeulen

PROVINCIALE SECRETARIATEN

Antwerpen: Luc Daems
du Boislei 95, 2930 Brasschaat. Tel. 03-651 98 91
Geert Swaenepoel
Salm Salmstraat 13, 2320 Hoogstraten. Tel. 03-314 31 51
Limburg: Robert Nouwen
Leopoldwal 38, 3700 Tongeren. Tel. 012-23 78 24
West-Vlaanderen: Robert Declerck
Hondstraat 6, 8700 Tielt. Tel. 051-40 11 08
Danny Van den Bussche
Longchampaan 69, 8400 Oostende.
Tel. 059-50 52 80

Omslagillustratie:

Gerda Dendooven, *Meneer Papier gaat uit wandelen*
Klaas Verplancke, *Ozewiezewoaze*
Tom Schoonooghe, *Houd de dief*
Carll Cneut, *Heksenfee*

Vlaanderen ISSN 0042-7683

Volgend nummer:

INDEX OP HET TIJDSCHRIFT 'VLAANDEREN' (1952-2001)

REDACTIESECRETARIAAT

Robert Declerck, 'Ter Hoogserleie'
Hondstraat 6, 8700 Tielt
Tel. 051-40 11 08 - Fax: 051-40 81 64
e-mail: robert.declerck@pandora.be

BEHEER EN ADMINISTRATIE

Adiel Van Daele, Lindenlaan 18, 8700 Tielt
Tel./Fax: 051-40 21 22 - e-mail: adiel.vandaele@pi.be

Inhoud**Uit de kinderschoenen
Vlaamse kinder- en
jeugdliteratuur 1990-2001**

*Samenstelling: Ria de Schepper
& Jan Van Coillie*

- 137 **Inleiding:**
Ria de Schepper & Jan Van Coillie
- 138 **Een cruciaal decennium voor de Vlaamse
kinder- en jeugdliteratuur**
Jan Van Coillie
- 141 **Illustraties worden volwassen**
Ria de Schepper
- 143 **Ze zeggen dat je op je tekeningen lijkt**
Ria de Schepper
- 149 **Elf jaar Vlaamse boeken voor 14+**
Herman de Graef
- 153 **'Soms moeten we het voorjaar zijn'**
Postmodernisme en de initiatieroman
Katrien Vloeberghs
- 157 **Een verkaveld landschap**
De Vlaamse kinder- en jeugdliteratuur sinds 1990
Annie Leysen
- 161 **Hoe helpen boeken om de wereld te verkennen?**
Jet Marchau
- 166 **Poëzie voor kinderen: een kwestie van overleven**
Jan Van Coillie
- 170 **Te gast**
Pieter Boudens
- 171 **Transit**
Hadevaych / Vertaling: Lucienne Stassaert
- 172 **Poëtisch bericht**
Hugo Verstraeten / Erik Metsue / Jo Gisekin
- In en om de kunst**
- 173 Felicitaties voor Jozef Deleu
Julien Vermeulen
- 173 P. G. Buckinx en de roofvogels van het verdriet
Julien Vermeulen
- 175 Religie, spiritualiteit en literatuur
Patrick Lateur
- 175 Over Walschaps debuut
Julien Vermeulen
- 177 Het stille knagen van Marais en Maeterlinck
Jacqueline Caenberghs
- 179 De mooie Ierse van Ivo van Strijtem
Stefan van den Bossche
- 180 Zelfs mijn moeder niet. Varianten van het
Georgina-archetype bij Maurice Gilliams
Julien Vermeulen
- 183 'Villa des Roses', schitterend verfilmd
Karel van Deuren
- 183 Kunst zonder Kerk
Nederlandse christelijke kunst uit de Rijkscollectie,
1980-1990
Mark Delrue
- 185 Giotto en de computer
Mark Delrue
- 185 Van Jan van Eyck tot en met de firma Brueghel
Een waaier aan lentetentoonstellingen in Vlaamse
musea
Jean Luc Meulemeester
- 189 Rita Dove, een correctie op de Amerikaanse canon
Julien Vermeulen
- 191 **Bibliotheek**
- 200 **Verbandsberichten**

www.kunsttijdschriftvlaanderen.be
www.tijdschriften.be

Inleiding

Ria de Schepper & Jan Van Coillie

Voorjaar 1968 wijdde het tijdschrift *Vlaanderen* voor het eerst een volledig nummer aan het Vlaamse kinder- en jeugdboek. Het hield een pleidooi in voor werk van eigen bodem en illustreerde de toenmalige visie op de jeugdliteratuur en haar plaats in het literaire veld. Eind 1989 volgde een tweede nummer dat vooral een overzicht wou bieden van de belangrijkste tendensen in de voorbije decennia. Rita Ghesquiere toonde aan hoe de Vlaamse kinder- en jeugdliteratuur 'haar plaats in het culturele forum' had veroverd. Verder was er aandacht voor boeken voor beginnende lezers en voor tieners, voor poëzie, voor vernieuwingen in de boekverzorging en voor het leesgedrag van twaalf- tot vijftienjarigen.

Het nummer dat u nu leest, trekt deze lijn verder. Vanuit verschillende invalshoeken belicht het de ontwikkelingen in het voorbije decennium. Dat de Vlaamse kinder- en jeugdliteratuur een nooit geziene groei doormaakte, blijkt meteen uit het kwantitatieve overzicht waarmee het nummer opent. Het cijfermateriaal liet toe de krijtlijnen uit te zetten voor het nummer. We vertrokken daarbij van de twee genres die de opmerkelijkste evolutie doormaakten: het prentenboek en de adolescentenroman.

Ria de Schepper, recensente jeugdliteratuur voor *Vlaanderen* en voor *De Bond*, schetst in een inleidend artikel hoe het prentenboek in het voorbije decennium uit de schaduw trad. Om het landschap kleurrijker in kaart te brengen, hield ze een rondetafelgesprek met zes Vlaamse illustratoren, waarvan u een levendig verslag krijgt.

Herman de Graef volgt al enkele decennia de literatuur voor tieners op de voet, onder meer als recensent voor *Leesidee jeugdliteratuur*. Aan hem vroegen we om de belangrijkste thema's en evoluties in de adolescentenroman te schetsen.

Een andere kijk op de adolescentenroman biedt Katrien Vloeberghs, criticus en wetenschappelijk medewerkster aan de Universiteit Antwerpen UIA. Zij situeert de initiatieroman in het postmodernisme. Haar artikel is tevens een illustratie van wat de wetenschap kan bijdragen aan de kennis van de jeugdliteratuur.

Ondanks de groeiende productie en de toegenomen erkenning (ook internationaal) klonken er in het voorbije decennium geregeld kritische geluiden. Een van de opvallendste tendensen was overigens dat de literaire kritiek meer uitgebouwd werd, onder meer in de literaire bijlagen van de kranten *De Standaard* en *De Morgen* en in het vakblad *Leesidee Jeugdliteratuur*. We vroegen Annemie Leysen, recensente voor *De Morgen*, om haar kritische kijk te geven op 'literaire' en 'triviale' kinderliteratuur, op de kritiek, de prijzen en het 'verkavelde' landschap.

In de kritiek wordt geregeld van leer getrokken tegen de 'lerende' en 'belerende' tendensen in kinder- en jeugdboeken die te veel vanuit 'goede bedoelingen' geschreven zouden zijn. De jonge lezers blijken daar doorgaans geen graten in te zien. Genres als historische romans en realistische probleemboeken zijn bijzonder populair. Jet Marchau, recensente bij *Leesidee Jeugdliteratuur* en medestichter van de Kinder- en Jeugdjury, geeft haar eigen kijk op de opvoedende en informatieve tendensen in de Vlaamse kinder- en jeugdliteratuur.

Kritische geluiden waren ook te horen bij de 'overproductie' en de commercialisering. De commerciële druk vormt een bedreiging voor een 'minder verkoopbaar' genre als poëzie. Jan Van Coillie, recensent bij de *Standaard der Letteren* en poëziecriticus voor *Leesidee jeugdliteratuur* en *Poëziekrant*, brengt het genre voor het voetlicht.

We hebben er als gastredactie ook voor gekozen het nummer rijkelijk te illustreren. Op die manier krijgt u als kijker ook een beeld van de gevarieerdheid en de kwaliteit van de Vlaamse illustraties in kinder- en jeugdboeken.

Jan Van Coillie (samenst.),
De dichter is een tovenaer,
illustrator Klaas Verplancke

Een cruciaal decennium voor de Vlaamse kinder- en jeugdliteratuur?

Jan Van Coillie

Nu ik alle lijsten, tijdschriften en jaarboeken heb doorgenomen, denk ik dat de jaren negentig de geschiedenis mogen ingaan als een cruciaal decennium voor de Vlaamse jeugdliteratuur. Ik geef toe dat ik dat vooraf niet dacht. Zelf heb ik om de zoveel jaar in artikels gefulmineerd tegen de middelmatigheid van die literatuur. Oorzaak van mijn ongenoegen (en dat van andere critici) was de massa onbenullige lectuur die toenam met de stijgende productie. Pas in vogelvlucht wordt duidelijk hoe de – weliswaar beperkte – top zich gestaag verder ontwikkelde. Die toegenomen kwaliteit werd met een klap duidelijk in 2001 toen Vlaamse jeugdauteurs zowat alle belangrijke Nederlandse prijzen wegkaapten. André Sollie en Ingrid Godon kregen voor *Wachten op matroos* de Gouden Griffel. Die eer was een Vlaams auteur nog nooit te beurt gevallen. Marita de Sterck won met *Wild vlees* de Gouden Zoen en Bart Moeyaert met *Broere* de Woutertje Pieterse Prijs. Ook de Gouden Uil ging naar Bart Moeyaert, samen met Gerda Dendooven en Filip Bral voor *Luna van de boom*. In de jaren daarvoor waren enkel Bart Moeyaert en Anne Provoost enkele keren in de prijzen gevallen: een Zilveren Griffel voor *Vallen* (1995) en *Blote handen* (1996), de Libris Woutertje Pieterse Prijs voor *Vallen* en de Gouden Zoen voor *De roos en het zwijn* (1998).

Aantal oorspronkelijk Vlaamse kinder- en jeugdboeken *

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
75	88	95	114	124	115	135	143	144	170

Aantal prentenboeken

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
5	3	7	8	16	14	22	15	34	47

Lieve Baeten, *Nieuwgierige Lotje*

De kinderboekenboom

De vergelijking met een ijsberg gaat zonder twijfel op voor de Vlaamse jeugdliteratuur in het voorbije decennium. Daarbij torent

de top boven water op een steeds massiever wordende basis. Hoe opmerkelijk de evolutie wel is, mag blijken uit bovenstaande tabel, waarin het aantal oorspronkelijk Vlaamse kinder- en jeugdboeken is opgenomen bij literaire uitgeverij.¹

In tien jaar tijd is het aantal boeken meer dan verdubbeld in een bijna gestage klim. Tegelijk is ook het aantal herdrukken en

vertalingen sterk gestegen. De overzichten van de jaarproductie van de leden van de Werkgroep Kinderboeken uit 1997 en 1999 geven een stijging van de herdrukken weer van 73 naar 499. Het aantal vertalingen naar het Nederlands steeg van 89 naar 216. (in 1997 waren acht uitgeverij in de statistiek opgenomen, in 1999 waren er dat veertien; cijfers Boek.be).

Vertalingen

Het voorbije decennium was de Vlaamse jeugdliteratuur ook nadrukkelijker aanwezig in het buitenland. Het aantal vertalingen van Vlaamse jeugdauteurs nam toe. Hoewel de meeste uitgeverij geen exacte cijfers konden geven, beklemtonen ze wel dat de export duidelijk in de lift zit. De toename was het opvallendst bij Clavis en Davidsfonds/Infodok. Van deze laatste uitgeverij verschenen in 1990 twee vertalingen, in 2000 zestien. Ook De Eenhoorn en Querido lieten weten dat de belangstelling voor Vlaamse kinderboeken in het buitenland steeg. Bij Querido is Bart Moeyaert een absolute topper met vertalingen in het Duits, Engels, Frans, Noors, Deens, Zweeds, Italiaans, Sloveens en Japans.

Prentenboeken

Voor wie de genres van naderbij bekijkt, vallen drie uitschieters op. Vooral het aantal prentenboeken is explosief gestegen. In het begin van de jaren negentig was er van oorspronkelijk Vlaamse prentenboeken nog nauwelijks sprake. Het echte startsein werd gegeven in 1992 met Lieve Baetens *Nieuws-gierige Lotje*. Dit boek luidde ook de internationale doorbraak in van Vlaamse prentenboeken, wat uitgeverij meer mogelijkheden gaf. Rond de eeuwwende spelen verscheidene Vlaamse illustratoren mee op het internationale forum. Getuige daarvan de vele vertalingen van prentenboeken en de bekroning van *Ozewiezewoze* met illustraties van Klaas Verplancke met de Bologna Ragazzi Award voor het mooiste uitgegeven boek voor kinderen van 6 tot 9. De bovenstaande tabel geeft enkel cijfers bij benadering. De grens tussen prentenboek en leesboek met veel prenten is niet steeds gemakkelijk te trekken.

Opvallend is de grote sprong voorwaarts in 1998. Die werd voorbereid in de jaren daarvoor. In 1990 werd voor het eerst een Boeken-

'Ach, hou op,' lacht Haas verlegen.
'En die oren van jou zijn zo mooi lang', gaat Vos verder.
Hij voelt er even aan.

'De mooiste oren ter wereld,'
zegt Vos.

Haas bloost.
Gelukkig heb ik ze niet afgeknipt, denkt ze.

'Haas, vind je mij knap?'

'Ja hoor. Jij bent een knappe dikkerd.'

'Dikkerd? Ik dik? Ik?'

Sylvia Vanden Heede,
Vos en haas,
illustrator Thé Tjong Khing

pauw toegekend. Die prijs was een tegenhanger voor de Boekenleeuw, en ging naar het mooiste geïllustreerde kinderboek. In datzelfde jaar besteedde de BRT-televisie aandacht aan prentenboeken in het programma Draaimolen.

Van groot belang was de Prijs van de stad Hasselt en uitgeverij Clavis, ingesteld in 1995. In datzelfde jaar liep er op initiatief van het Nationaal Centrum voor Jeugdliteratuur een reizende tentoonstelling 'Op dubbel spoor', die illustratoren promoveerde. Intussen stimuleerde Gregje de Maeyer jonge illustratoren. Hij schreef onder meer het verhaal 'Reuze' voor de illustratorenwedstrijd in voorbereiding van de tentoonstelling op de internationale kinderboekenbeurs in Bologna in 1998. In 2000 richtte Klaas Verplancke de Vlaamse Illustratoren Club (VIC) op die de belangen van de illustratoren behartigt en tentoonstellingen en veilingen organiseert.

Adolescentenromans

De jaren negentig zijn ook van groot belang geweest voor de ontwikkeling van de adolescentenroman. 1990 was meteen een belangrijk jaar met *Zomer Zeventien* van Ed Franck (in 1992 bekroond met de Prijs van de Vlaamse Gemeenschap) en *Mijn tante is een grindewal* van Anne Provoost (in 1991 bekroond met de Boekenleeuw en de Interprovinciale Prijs). In die eerste jaren verschenen er slechts een paar romans voor jongeren ouder dan veertien. Het is dan ook niet verwonderlijk dat die categorie pas werd ingevoerd door de

Vlaamse Kinder- en Jeugdjury in 1994. In 1993 waren er ineens meer dan tien adolescentenromans verschenen. Omdat de leeftijdsaanduidingen hier discutabel zijn, is deze groep boeken moeilijk af te grenzen. In elk geval is het aantal oorspronkelijk Vlaamse adolescentenromans na 2000 gestegen boven de twintig.

Boeken voor beginnende lezers

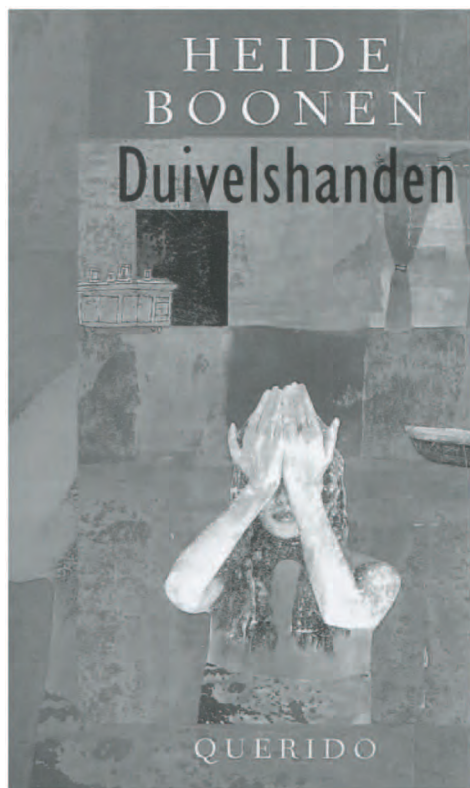
Een derde, kwantitatief belangrijk genre uit de jaren negentig is het boek voor beginnende lezers (tussen de tien à twintig boekjes per jaar, naast specifieke schooluitgaven). Bijna elke uitgeverij bracht dergelijke boeken op de markt, vaak in reeksvorm. Het hoogtepunt in dit genre was *Vos en Haas* van Sylvia Vanden Heede. In tegenstelling tot de dunne leesboekjes met magere verhaaltjes was dit een dik boek met een stevige, fantasierijke plot. Het boek werd een groot succes en kreeg meerdere vervolgdelen.

Nieuw bloed

De jaren negentig zetten meteen in met een belangrijk debuut, *Mijn tante is een grindewal* van Anne Provoost. Er zouden er nog heel wat volgen. Vooral 1993 was een vruchtbaar jaar. Toen debuteerden onder meer Dirk Bracke, Brigitte Minne, Jan Sijmoen, Willy van Doorselaer en Kathleen Ver-eecken. Enkele debutanten uit de tweede helft van het decennium braken snel door en sleepten belangrijke bekroningen in de wacht zoals Kaat Vrancken (1995), Heide Boonen (1996), Gerda de Preter (1999) en Ina Vandewijer (2000). Nog opvallender is het aantal debutanten in de wereld van het prentenboek. Het aantal debuterende illustratoren nam hand over hand toe met de uitgeverijen Clavis en De Eenhoorn als belangrijkste promotoren.

Het kleine broertje

Heel voorzichtig nam het prestige van de jeugdliteratuur toe in het literaire systeem. Vanaf 1996 werden kinder- en jeugdboeken gerecenseerd in de *Standaard der Letteren*. Ook *De Morgen* nam jeugdliteratuur op in haar literaire bijlage. In literaire tijdschriften bleef de aandacht echter beperkt tot gelegenheden artikels, behalve in *Poëziekrant* dat systematisch poëzie voor de jeugd bespreekt. Overigens zette het nieuwe millennium in on-

Heide Boonen, *Duivelshanden*

der een ongunstig gesternte. Zowel in *De Standaard* als in *De Morgen* werd het aandeel van de jeugdliteratuur gehalveerd.

Op het einde van de jaren negentig volgde de Universiteit Antwerpen (UIA) het voorbeeld van Leuven en organiseerde ze een cursus jeugdliteratuur met Katrien Vloeberghs als wetenschappelijk medewerkster. Aan de Hogeschool voor Wetenschap en Kunst (opleiding Vertaler Tolk) werd in 1998 een vak Jeugdliteratuur in vertaling geïntroduceerd. Voor het overige bleef het wetenschappelijk onderzoek beperkt. Er promoveerden slechts een paar onderzoekers en ook de publicaties waren op één hand te tellen. In 1993 publiceerde Rita Ghesquiere haar onderzoek naar het leesgedrag van de Vlaamse jeugd *Leesbeesten en kijkcijfers* en in 1997 verscheen *Uit de schaduw*, een geschiedenis van de Vlaamse jeugdliteratuur (Jan Van Coillie en Rita Ghesquiere). Voor een breder publiek publiceerde Marita De Sterck in 1997 *Lees je mee? Een gids voor wie boeken en kinderen wil samenbrengen* en Jan Van Coillie in 1999 *Leesbeesten en Boekenfeesten. Hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken*.

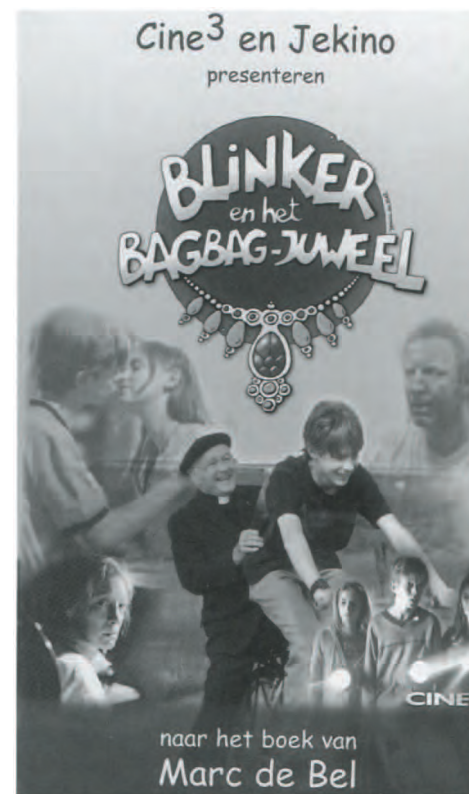
Hoe moeizaam de jeugdliteratuur een plaatsje moest veroveren in het grote literaire systeem, blijkt ten slotte nog uit twee markante evenementen. In 1995 werd voor het eerst de Gouden Uil uitgereikt, een belangrijke literaire prijs voor drie categorieën: literatuur, jeugdliteratuur en non-fictie. Voor het eerst werden literatuur en jeugdliteratuur op zo'n niveau op één lijn geplaatst, maar de aandacht van de media was opvallend ongelijk verdeeld. Op 30 november 1999 organiseerde de schrijversvereniging PEN voor het eerst een dispuut over jeugdliteratuur. De belangstelling was groot, behalve bij de leden (auteurs voor volwassenen).

De geur van succes

In het Harry Potter tijdperk is het jeugdboek meer en meer een commercieel product geworden. Ook Vlaanderen heeft zijn succesauteurs van wie de oplagen vele malen die van hun collega's overtreffen. Populairder dan wie ook in de jaren negentig was Marc de Bel. Sinds 1987 publiceerde hij 50 kinderboeken, waarvan er heel wat werden bekroond door de Kinder- en Jeugdjury. In 1995 stichtte hij de Marc de Belhamelsclub met posters, pins, petjes, knuffels, een cd en optredens. *Blinker en de Bakfietsbioscoop* werd verfilmd. Erg populair bij iets oudere kinderen (12+) is Patrick Lagrou die vooral met griezelverhalen inspeelt op zijn lezers. Andere succesauteurs zoals Dirk Bracke haken in op hun publiek met meer realistische thema's. Opmerkelijk is nog het toenemende aantal veelschrijvers. Sommige auteurs als Geert de Kockere of Stefan Boonen publiceren tussen de vijf à tien boeken per jaar.

Leven in de kinderboekenbrouwerij

De toegenomen bedrijvigheid in de jeugdliteratuur is niet los te zien van de vele initiatieven voor leespromotie. Een cruciale rol speelt de jeugdboekenweek, georganiseerd door het Nationaal Centrum voor Jeugdliteratuur. Die 'week' is uitgegroeid tot een kleine boekenmaand met tal van initiatieven. Het

Affiche film Blinker

aantal centra, bibliotheken en scholen dat eraan deelneemt, is elk jaar toegenomen. Ook de aandacht van de media voor dit boekenfeestijn is groot. In het spoor van het succes van de jeugdboekenweek is ook het aantal auteurslezingen sterk gestegen.

In 1998 is de eerste voorleescampagne van start gegaan, op initiatief van de Werkgroep Kinderboekenuitgevers en met steun van het Ministerie van Cultuur. Vanaf oktober 1999 kwam er een jaarlijkse voorleesweek, opnieuw met veel media-aandacht.

Een derde belangrijk initiatief is de Kinder- en Jeugdjury. Sinds haar oprichting in 1981 is ze uitgegroeid tot een organisatie die duizenden kinderen actief bij boeken betreft. In 1992 bedroeg het aantal deelnemende kinderen 5000, in 1999 werd de kaap van de 8000 overschreden.

* Voetnoot

Voor deze en de volgende tabel gebruikte ik de overzichten in de verschillende jaargangen van Bubi Wegwijs in de Vlaamse jeugdliteratuur. Deze cijfers geven een goede aanduiding van de evoluties, maar geven niet de totale productie weer. Het overzicht jaarproductie van de leden van de Werkgroep Kinderboeken in 1997 geeft 198 nieuwe eigen producties, dat van 1999 geeft er 259. (Hiern zijn echter ook reeksen voor schiedgebruik opgenomen (o.a. De Skkel) en commerciële producten (De Ballon).

Ria de Schepper

De jongste jaren zijn de Vlaamse illustratoren zowat het visitekaartje van de Vlaamse kinder- en jeugdliteratuur. Ze komen steeds meer op het voorplan en winnen prijzen in binnen- en buitenland. Dat was ooit anders. Begin van de jaren negentig waren prentenboeken van eigen bodem schaars. De productie ervan vroeg grote investeringen, waardoor uitgeverij aarzelden om ze uit te brengen. De prentenboeken van Gregie de Maeyer die eind van de jaren 80 bij het Davidsfonds verschenen, bevatten geen fullcolour illustraties, maar ingekleurde pentekeningen. In *De computer lekt* uit 1986 kwam hij wel al innoverend uit de hoek door het gebruik van computertekeningen. Gregie De Maeyer vroeg ook als eerste expliciete aandacht en erkenning voor het werk van illustratoren.

Uit de schaduw

Een eerste doorbraak kwam er met de jonge uitgeverij Clavis die onder impuls van Agnes Verboven resoluut koos voor eigen prentenboeken. Dankzij internationale coproducties werd dit financieel haalbaar. Koen Fossey publiceerde *Feest voor Karel* (1990) en *Sloddervossen* (1991) en Lieve Baeten startte haar carrière met het succesboek *Nieuwsgierige Lotje* (1992). Lieve Baeten bleef tot aan haar tragisch overlijden eind 2001 een vaste waarde in de Vlaamse prentenboekenwereld.

In 1996 reikte Clavis in samenwerking met de stad Hasselt de eerste Prijs van de Stad Hasselt uit. Deze tweejaarlijkse prijs voor jonge illustratoren werd een springplank voor veel jong talent. In 2000 waren er ook veel buitenlandse inzendingen, waardoor een aantal prentenboeken van buitenlandse auteurs/illustratoren worden uitgegeven bij Clavis. Riske Lemmens won de eerste editie met haar pop-upboek *Doosje monsters*, een

Riske Lemmens, *Doosje monsters*

in Vlaanderen zeldzaam genre, dat ze in een tweetal boeken met succes toepaste. De winnaar in 1998 was Guido Van Genechten die de volgende jaren met zijn kleuterboeken over konijn *Rikki* ook internationaal doorbrak. Al of niet vanuit deze wedstrijd kregen jonge illustratoren kansen om prentenboeken te publiceren. Erika Cotteleer liet zich opmerken met het experimentele prentenboek *De lange gele vlechten*. Paul Verrept tekende en schreef met *Ik mis je* en *God* diepzinnige verhalen en gaat eigenzinnig zijn weg.

Bij uitgeverij De Eenhoorn, gesticht in 1990 door Bart Desmyter, ging de aandacht in de eerste plaats naar prentenboeken en werd er van in het begin veel zorg besteed aan vormgeving. Naast prentenboeken werden ook verhalen voor jonge lezers en poëzie van Geert de Kockere uitgegeven. In het fonds kwam de nadruk doorheen de jaren steeds sterker op prentenboeken te liggen. De Eenhoorn publiceerde werk van gevestigde illustratoren, zoals Klaas Verplancke, Ingrid Godon, Kristien Aertssen, Anne Westerduin, Tine Vercruysse, Marjolein Pottie, Wout Olaerts, e.a. Maar ook jonge talenten, zoals Carll Cneut, Johan de Vrome, Tom Schoonoghe, Dorus Brekelmans An Candaale e.a. kregen kansen. Daarnaast publiceert deze uitgeverij ook af en toe vertalingen, onder meer van de Franse Caroline Grégoire.

Uitgeverij Davidsfonds/Infodok brengt al jaren een gevarieerd fonds met een aantal prentenboeken. Zij publiceren onder meer vertalingen van de succesauteur Sven Nordqvist en de Engelse illustratrice Babette Cole. Diverse Vlaamse illustratoren werkten de jongste jaren mee aan prentenboeken, boeken voor eerste lezers en verhalen. Vooral Gerda Dendooven, met drie boeken met tekst van Wally de Doncker, en Klaas Verplancke springen hierbij in het oog. Bij de overige Vlaamse uitgeverijen zijn Vlaamse prentenboeken niet of nauwelijks aanwezig. Bakermat en de Vries-Brouwers brengen bijna uitsluitend vertaalde prentenboeken op de markt. Lannoo liep voor jonge lezers vooral in de kijker met de verhalen over Vos en Haas van Sylvia vanden Heede, met tekeningen van de Nederlander Tjé Tjong Khing, een éminence grise op het gebied van illustreren. Averbode publiceert weinig prentenboeken maar geeft illustratoren vooral kansen in verhalenbundels, boeken voor jonge lezers en poëziebundels.

In de prijzen

Rondreizende tentoonstellingen van werk van illustratoren, tentoonstellingen in onder meer het Literair Museum in Hasselt, illustratoren die zich organiseren in een vereniging, ... het zijn manieren waarop uitgeverij en illustratoren beter zichtbaar worden en hun werk promoten. Bij de Boekenpauwen van de jongste tien jaar vielen Geert Vervaecke, Lieve Baeten, Kristien Aertssen, Gerda Dendooven, Anne Westerduin, Marjolein Pottie, André Sollie, Goele Dewanckel, Carll Cneut en Ingrid Godon in de prijzen. Opvallend is dat Gerda Dendooven al driemaal bekroond werd: in 1990, 1995 en opnieuw in 2002 met *Meneer Papier gaat uit wandelen*. Voor Carll Cneut betekende het bekroonde boek *Willy* (2000) de definitieve doorbraak, ook internationaal. Ingrid Godon won met *Wachten op Matroos* (2001) niet alleen een Boekenpauw, maar ook een Gouden Griffel in Nederland. Niet enkel bij onze dichtste burens weten ze stilaan dat er kwaliteit zit bij onze illustratoren. In Bologna 2001 was het een ware Vlaamse

prijzenslag. Voor zijn opvallende illustraties in *Ozewiewewoze*, een boek met klassieke Vlaamse kinderliedjes, verzameld door Jan van Coillie, ontving Klaas Verplancke de Bologna Ragazzi Award 2001 (in de categorie 6-9 jaar). Tegelijk kreeg hij nog een eervolle vermelding voor zijn boek *Jot*, net als Carll Cneut voor zijn illustraties in *Woeste Mie*. Nadat onze illustratoren in 1998 in Bologna al hoge ogen gooiden met de tentoonstelling 'Vlaamse reuzen' wekken deze bekroningen nieuwe belangstelling in het buitenland op.

Evoluties

De markt voor Vlaamse prentenboeken is ongetwijfeld toegenomen de jongste jaren. Vlaamse illustratoren krijgen opdrachten van Nederlandse uitgeverijen en de publicatie van prentenboeken bij onder meer Querido en Leopold, o.a. van Ingrid Godon, Annemie Berebrouckx en Kristien Aertssen, zorgen voor naam bekendheid bij onze noorderburen. Internationale coproducties geven uitgevers meer armslag. Ze kunnen bovendien kiezen uit een groeiende groep jonge illustratoren die afstuderen aan Vlaamse hogescholen en academies, waar het illustreren van kinderboeken een vaste stek heeft gevonden. Kristien Aertssen geeft al sinds 1982 het vak illustratie aan de Antwerpse Academie. Oud-studenten als Riske Lemmens, Erika Cotteleer en Paul Verrept stapten in het illustratievak. In Gent geeft Gerda Dendooven al een aantal jaren les in de afdeling Illustratie van Sint-Lucas. Steeds meer illustratoren geven lessen of gastcolleges in diverse tekenopleidingen, waar ze hun kennis en enthousiasme op jonge mensen overbrengen.

Opvallend is ook de evolutie in de gebruikte technieken. Waar illustratoren vroeger vooral met pen of potlood, gecombineerd met pastel en waterverf werkten, breken nu vooral gemengde technieken door. Illustratoren experimenteren meer met materialen, met kleurencombinaties, perspectieven en composities. Vooral het gebruik van collages is toegenomen en met nieuwe computertechnieken kunnen ze illustraties ontwerpen en manipuleren. Er wordt meer gespeeld met formaten en lay-out. Tekst en tekeningen komen duidelijker in interactie met elkaar. Het

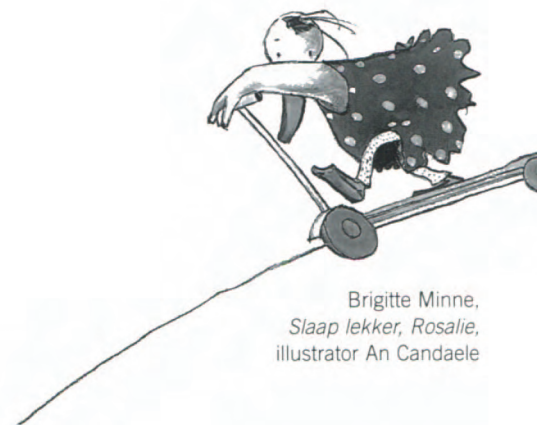
Geert de Kockere, *Lancelotje*,
illustrator Koen Fossey

zoeken naar een eigen stijl is primordiaal. Sommige jonge illustratoren hebben vaak al veel vakmanschap en een eigen cachet als ze hun eerste tekeningen publiceren. Bij een aantal ondertussen gevestigde waarden is de evolutie in de stijl, de techniek en het concept van de illustraties opvallend. Gerda Dendooven, Klaas Verplancke, Ingrid Godon, Anne Westerduin maakten een sterke evolutie door. Ze experimenteren, werken met een gedurfder lijnenspel en laten zich niet of minder vastpinnen op vorig werk.

Illustraties hebben altijd het gezicht van boeken bepaald, maar ze speelden, met uitzondering van prentenboeken, een ondergeschikte rol. Traditioneel krijgen prentenboeken, verhalenbundels en boeken voor jonge lezers illustraties, maar in de echte leesboeken vallen de illustraties weg en blijft alleen de cover over als uithangbord. Illustraties krijgen in boeken voor negenplussers, allicht om commerciële redenen, nog weinig kans. Toch zijn er enkele projecten of boeken gepubliceerd waarin illustraties prominent of opvallend zijn. Zo was er in 1994 het rebelse sprookje *Flatusstein* van Gode-Liva Uleners met tekeningen van Gorik Lindemans, een uitvoerig humoristisch boek dat door het complexe referentiekader lezers ouder dan 10 jaar vraagt. Het boek van Marita de Sterck en Klaas Verplancke *Het woordenboek of hoe Jasper zijn woorden vond* (1998) ontstond uit een intense samenwerking tussen auteur en illustrator. Tekst en tekeningen vormen een dynamisch geheel dat dankzij het gebruik van computertechnieken leidde tot een grafisch sterk en gevarieerd boek. De groeiende mogelijkheden van de computer worden door illustratoren steeds meer benut. Grensverleggend was het project *Lancelotje* (1999) van Koen Fossey. Hij maakte samen met Geert de

Kockere en Annemarië Van Riel naast een prentenboek ook een digitale en interactieve animatiefilm en een cd-rom over een moe gestreden ridder. In het bekroonde boek van Ed Franck *Mijn zus draagt een heuvel op haar rug* (2000) vallen de illustraties van Tom Schamp op. Het leverde Ed Franck een Boekenwelp en de Prijs van de Vlaamse Gemeenschap voor Jeugdliteratuur op en Tom Schamp een Boekenpalm. Dit indringende verhaal voor tieners kreeg een aparte vormgeving: een eerder klein formaat, grote kleuren-illustraties en kleine tekeningen, telkens in een andere kleur.

In de jaren negentig merkten we een steeds grotere aandacht voor vormgeving en lay-out van boeken. De glanzende, harde kanten zijn verdwenen en hebben plaats gemaakt voor matte, zacht in de hand liggende kanten van stevig karton. In de jaren negentig drukte Gregje de Maeyer als eerste zijn stempel op de vormgeving van kinder- en jeugdboeken. Hij werkte als vormgever voor verschillende Vlaamse uitgeverijen en bepaalde zo tot aan zijn dood in 1998 mee de huisstijl van uitgeverijen als Davidsfonds, Altiora en Lannoo. Nu hebben uitgeverijen hun eigen vormgevers of besteden dit uit via freelance werk. Voor de covers kiezen zij illustratoren van wie de stijl past bij de sfeer en thematiek van het verhaal. Opvallend is wel dat bij boeken voor twaalfplussers en adolescenten de covers vaak vrij traditioneel blijven. Gestroomlijnde, romantische en sensuele tekeningen van jongeren, al of niet in relatie tot elkaar, moeten het potentieel lezerspubliek lokken. In deze moeilijke doelgroep mikken uitgeverijen als Facet en Clavis op emoties en herkenbaarheid. Andere uitgeverijen, zoals Davidsfonds/Infodok met Marijke Meersman, brengen voor deze lezers vooral sfeervolle en suggestieve covers, terwijl Altiora heel gevarieerde covers brengt waarin artistiekheid en stilering voorop staan, o.m. in de covers van Peter van Poppel voor de Valentijnreeks.

Brigitte Minne,
Slaap lekker, Rosalie,
illustrator An Candaele

Ze zeggen dat je op je tekeningen lijkt

Ria de Schepper

Tijdens een rondetafelgesprek met zes Vlaamse illustratoren in Gent zei Kristien Aertssen: 'Ze zeggen dat je op je tekeningen lijkt'. Wie zijn de illustratoren achter de tekeningen en hoe gaan ze met hun vak om? Kristien Aertssen, Carll Cneut, Gerda Dendooven, Ingrid Godon, Tom Schamp en Klaas Verplancke praatten er over hun werk, vergeleken opvattingen, vertelden anekdotes. Het werd een boeiende babbel over henzelf, hun werk en wat hen bezig houdt.

De meeste illustratoren illustreren eerst teksten van anderen voor ze aan een eigen prentenboek beginnen. Is dat een noodzakelijke leerschool?

Klaas V.: Dat groeit eigenlijk organisch. Je wil tekenen en je staat er aanvankelijk niet bij stil dat je ook teksten wil schrijven. Ik heb dat nooit vooropgesteld, anders zou het iets dwangmatigs zijn. Door teksten van anderen te illustreren lees je veel en word je meer bewust van de relatie tussen tekst en illustratie. Bij mij ligt de ontwikkeling vooral op het vlak van stijl. Via de illustraties bij teksten van anderen heb ik mijn eigen stijl gevonden. De combinatie van zelf schrijven en tekenen groeit natuurlijk, op het moment dat je je daar goed bij voelt.

Kristien A.: Ook voor mij was dat een leerschool. Teken voor jonge kinderen, zoals ik meestal doe, kun je niet meteen. Het vergt veel oefening. Bij mij komen de beelden trouwens altijd eerst, pas daarna de tekst.

Ingrid G.: Voor mij geldt dat ook. Ik heb heel veel getekend, geoefend doorheen de jaren. De vele tekeningen die ik onder meer voor de tijdschriften van Averbode maakte, waren voor mij een echte leerschool.

Carll C.: Ik vind het gemakkelijker om bij een tekst van iemand anders te tekenen dan bij een eigen tekst. Het heeft lang geduurd voor ik tekeningen durfde maken bij een eigen tekst. Ik vind het heel moeilijk om los te komen van een eigen tekst en die te

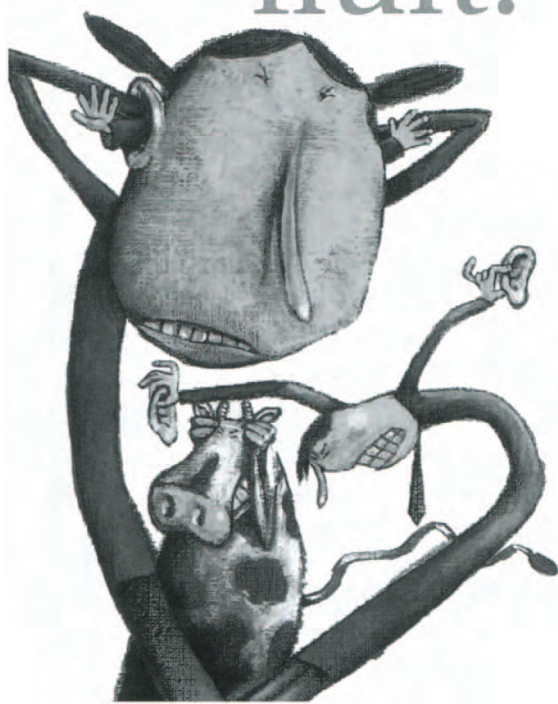

v.l.n.r. Kristien Aertssen, Ingrid Godon, Carll Cneut

v.l.n.r. Gerda Dendooven, Klaas Verplancke, Tom Schamp

Jot zingt en fluit.

Klaas Verplancke, *Jot*

herinterpreteren in tekeningen. Over mijn eigen boek, dat dit jaar verschijnt, is dan ook heel wat tijd gegaan.

Gerda D.: Het is niet evident dat iemand eerst tekeningen bij andermans werk moet maken om tot een eigen prentenboek te komen. Dat hangt van je prioriteiten af. Ik denk wel dat het helpt om een tekst te leren analyseren en te interpreteren. Je kunt evenwel een verhaal bedenken in beelden, met een minimum aan tekst. De traditie is hier niet zo dat je start met een eigen prentenboek. Hier bestaat vooral het idee: 'Ik wil tekenaar worden'. Nu zie je wel meer bij studenten in de academies dat ze willen werken aan een totaalproject. Sommige studenten zijn heel goed in het bedenken van een eigen plot en ik stimuleer dat nu meer dan vroeger.

Tom S.: Dan is die evolutie toch heel nieuw, want wij hebben nooit leren tekenen én schrijven tegelijk.

Gerda D.: Dat is zo, maar het is vaak een extra troef. Zo zijn tekenaars minder afhankelijk van goed tekstmateriaal van anderen. In Nederland is het veel evidentier dat illustratoren hun eigen verhaal bedenken. Bij ons is dat meer opgesplitst.

Carll C.: Ik denk dat wij een van de weinige landen zijn waar dat zo opgesplitst wordt. In Frankrijk en Engeland maken veel mensen een eigen project met tekst en tekeningen. Hier is dat een recente evolutie.

Klaas V.: Tien jaar geleden was het heel moeilijk om als tekenaar een eigen boek te maken. Er waren veel minder illustratoren en er was geen geld voor het uitgeven van prentenboeken. Voor uitgevers waren schrijvers en tekenaars twee aparte groepen. Nu is de tendens wel sterker om die disciplines te verenigen.

In de laatste tien jaar is er een evolutie in de gebruikte technieken en materialen in illustraties. Zo zijn collages en gemengde technieken veel prominenter aanwezig.

Gerda D.: Toen ik eind van de jaren tachtig begon, werden er veel potlood- en pentekeningen gemaakt. Dat ging ook samen met het soort boeken, vooral sociaal bewogen boeken, die hier verschenen.

Klaas V.: Pentekeningen worden nog gemaakt. Zo heb ik in *De dichter is een tovenaer* van Jan van Coillie ook met pen gewerkt, maar niet op de klassieke manier.

Gerda D.: Sommige tendensen komen gewoon terug. Ik kocht op de beurs in Montreuil een heruitgave van een boekje uit de jaren veertig. Daarin staan ook illustraties met knip- en plakwerk. Ik denk dat dit een tijdlang minder gebruikt werd en dat het nu weer kan.

Tom S.: Het is gevaarlijk om te sterk in evoluties te denken. Tien jaar geleden was Gregie de Maeyer ook vernieuwend.

Klaas V.: Ja, maar toen mocht men niet in kleur werken. Gregies pentekeningen en puntjestekeningen waren een aanpassing aan het feit dat er in zwart-wit moest worden gewerkt. Door de moderne scantekeningen zijn er nu veel meer mogelijkheden. Die waren enkele jaren geleden niet zo gesofistikeerd. Als er reliëf op de tekeningen zat waren die onscherp.

Kristien A.: Er waren grote beperkingen, want de tekening moest flexibel zijn zodat ze op de drukrol kon. Ik maakte ooit een illustratie met een pluimpje erop maar dat bleef in de machine hangen. Nu is dat technisch geen probleem meer.

Expressie in tekeningen wordt gewoonlijk geassocieerd met mimiek van de personages. Jullie maken de mimiek vaak ondergeschikt aan de lichaamshouding van figuren om expressie uit te drukken.

Carll C.: Ik gebruik bewust weinig mimiek in mijn figuren, maar de lichaamshouding is des te belangrijker.

Gerda D.: In illustraties voor kinderboeken was beweging en expressie via lichaamshouding een tijd minder opvallend. In onder meer publiciteitstekeningen van vroeger vind je wel grafische figuren die heel expressief zijn.

Ingrid G.: Er gaat meer aandacht naar illustraties in kinderboeken nu. Ze waren vroeger statischer, minder gericht op beweging. Nu werken we gestileerder en gedurfder, onder meer door meer belang te hechten aan composities.

Werken jullie bewust met disproporties in de figuren die jullie neerzetten?

Kristien A.: Het geeft meer mogelijkheden en dat is prettig. Ik teken niet graag realistisch. Jaren geleden tekende ik op de cover van *Sporen in de sneeuw*, een boek van Jaak Dreissen, een jongetje met een groot hoofd en korte armpjes. Zo wou ik het onbeholpene en de emotionele problemen van de hoofdfiguur, een kind met gescheiden ouders, weergeven. De tijd was daar toen niet echt rijp voor want men zag er een gehandicapte jongen in.

Klaas V.: Er is nu een grotere bereidheid om die disproporties te aanvaarden, zowel van uitgevers als van ouders en leerkrachten.

Ingrid G.: Het aanbod in die stijl is nu wel omvangrijker en er is een grotere gewenning maar de reserves blijven. Zo verkiezen de tijdschriften van Averbode nog het traditionele. Daar zijn vervormingen niet zo gewenst. Onderzoek bij hun doelpubliek wijst blijkbaar uit dat die voor klassieke illustraties kiezen

Carll C.: De voorkeur van kleuteronderwijzers gaat nog steeds uit naar kinderen met veel mimiek en ronde gezichtjes die de lezer direct aankijken. In de gezichten van mijn figuren zit weinig expressie en ik werk veel in profiel. Dat is dus een probleem.

Geven uitgevers feedback op jullie illustraties of krijgen jullie carte blanche?

Iedereen is het erover eens dat Vlaamse uitgevers weinig feedback geven. Meestal zijn ze weinig onderlegd in het beoordelen van illustraties en geven ze de illustrator carte blanche. Daarin verschillen ze weinig van hun buitenlandse collega's. Al hangt het van de uitgever af.

Ingrid G.: Bij uitgeverij Zwijsen kun je je eigen ding doen. Soms worden striktere eisen gesteld en geeft men bij educatieve uitgaven suggesties voor de tekeningen. Voor mijn boek *Wachten op matroos* kreeg ik bij Querido gefundeerde commentaar op de tekeningen. Als je vast zit, kun je daar ook bij iemand terecht die dat met je doorpraat. Weinig uitgevers hebben zo iemand in huis

Tom S.: Als iemand echt onderlegd is, hou ik wel rekening met kritiek. Bij Le Seuil is er zo iemand en dan maak ik op basis van opmerkingen soms mijn tekeningen helemaal opnieuw.

Carll C.: Ik vind het fijn als je, zoals bij de Eenhoorn, de vrijheid krijgt. Zo deed ik een prentenboek bij Walker Books en daar gaven vier mensen commentaar. Dat is wel van het goede te veel, maar als hun mening gefundeerd is, leer je er veel bij. Bij Macmillan had ik problemen met hun opmerkingen over mijn tekeningen, maar je blijft toch doen, wat je zelf wil.

Kristien A.: Als je weet dat iemand veeleisend is, ga je vaak de lat hoger leggen.

Klaas V.: Het belangrijkste is dat we altijd een naam en een eer te verdedigen hebben en dat we daarvoor in de eerste plaats op onszelf zijn aangewezen.

Is tekenaar zijn een eenzaam beroep?

Klaas V.: Als het goed gaat, is dat geen probleem. Als je zit te wroeten aan een tekening, als je een baaldag hebt of vastzit met je tekenwerk, bel je wel eens een collega

op. Zo'n babbel doet deugd en zij geven de beste feedback op je werk.

Kristien A.: Het is een eenzaam beroep. Ik zou geen vijf dagen in de week in mijn atelier kunnen zitten tekenen. Mijn lesopdracht in de academie zorgt voor afwisseling en sociaal contact en dat heb ik nodig.

Gerda D.: Bij mij is dat net zo. Ik heb al de neiging om me op mezelf terug te trekken en dus moet ik er af en toe uit. Vroeger werkte ik in huis maar nu heb ik een atelier buitenshuis en dat is beter zo, omdat je weinig of niet gestoord wordt.

Carll C.: Ik heb een tijd in een druk bedrijf gewerkt. Toen ik ruim een jaar geleden fulltime illustrator ben geworden, bleek dat ik de eenzaamheid het meest onderschat had. Met collega's onderling hebben we veel telefonische contacten maar ik kom weinig buiten.

Ingrid G.: Ik ben zo'n twintig jaar geleden begonnen met thuis te werken in mijn atelier. Ik heb dat op die manier altijd gedaan en ik voel me daar goed bij.

Tom S.: Ik heb een tijdje les gegeven, maar ik vond dat moeilijk te combineren. Ik werk thuis alleen en ik ben ontzettend asociaal als ik aan het werk ben. Voor mij is concentratie echt belangrijk.

De vormgeving van prentenboeken is enorm verbeterd de laatste jaren. Ligt dat aan de illustratoren, aan de uitgevers of aan beiden?

Gerda D. en Klaas V.: Meer aandacht voor vormgeving kwam er vooral op vraag van de illustratoren.

Kristien A.: We hebben veel geklaagd over de slechte typografie vroeger. In de jaren negentig deed Gregie de Maeyer de vormgeving voor verschillende uitgeverijen. Ik heb talloze discussies met hem gehad omdat ik vond dat hij je kafftekening soms verprutste.

Tom S.: Dat bewijst ook dat een goede illustrator daarom geen goede vormgever is. Ik heb daar een uitgesproken mening over maar ik kan het niet zelf doen. Ik heb nog maar zelden een goed gedrukte tekening van mij gezien. Dat is niet alleen een kwestie van kleuren maar ook van druk en vormgeving. Ik ben zelden helemaal tevreden. Ik bemoei me er niet meer mee, omdat ik anders meestal teleurgesteld ben.

Kristien Aertssen, *De papawinkel*

Geert de Kockere, *Woeste Mie*,
illustrator Carll Cneut

Klaas V.: Ik vraag nu aan de uitgever om dat zelf te mogen doen. Ik scan mijn illustraties in en werk dan aan de vormgeving. Toch merk je dat uitgeverijen meer en meer daarin investeren. Bij Averbode is er een grote grafische afdeling en ook bij de Eenhoorn is er iemand voor de vormgeving.

Carll C.: Bij de Eenhoorn leg ik bijna altijd het stramien van pagina's en lay-out vast. Als de vormgever zijn werk gedaan heeft, ga ik erbij zitten om te zien of alles in elkaar past. Ik ben ooit als vormgever begonnen en heb er wel wat gevoel voor.

Ingrid G.: Voor *Wachten op matroos* heb ik de illustraties en schikking gedaan, uitgeverij Querido stond in voor de tekst en daar ben ik tevreden over. De vormgeving is soms een ramp, vooral bij de Engelsen die houden van grote, zwierige letters en frulletjes.

Kristien A.: Zoiets heb ik met mijn boek bij uitgeverij Leopold ook meegemaakt. Collega's typografen aan de academie hadden een aantal ontwerpen gemaakt, maar die werden niet gevolgd. De uitgever verkoos grote, dikke letters, want 'Leopold moet opvallen'. Ze doen hoe dan ook hun zin. Anderzijds heb ik graag dat een vormgever zijn werk doet. Ik vind het boeiend om er samen over te praten, want een vormgever heeft toch een andere kijk dan een illustrator.

Gerda D.: Ik maak de illustraties en mijn man Gert Dooreman, een freelance vormgever, doet de rest. Toch kan er nog iets misgaan, bijvoorbeeld een verkeerde papierkeuze bij *Ik mis me* van Wally de Doncker.

Hoe belangrijk zijn humor en grapjes in jullie tekeningen?

Klaas V.: Wat is humor? Je hebt veel soorten humor. Ik stop graag humor in mijn tekeningen. Het ligt een beetje in het verlengde van mezelf en ik heb dat van in het begin gedaan. Uitgevers sturen me ook dat soort manuscripten. Ik hou niet van billenkletsers, dat is me te expliciet maar knipoogjes vind ik leuk.

Kristien A.: Daar hou ik ook van, van knipoogjes en details, zoals een poes met muizensloffen aan. Kinderen houden ervan om bij een tweede lezing nog iets nieuws te ontdekken. Ik doe dat niet bewust, maar ik doe dat wel vaak. Het is iets wat je spontaan doet. Ze zeggen soms dat je op je tekeningen lijkt.

Ingrid G.: Ik sta niet stil bij humor in mijn werk. Het ligt inderdaad in het verlengde van de persoon in kwestie.

Gerda D.: Bij mij zit er wel ironie in mijn werk. Ik gebruik vaak overdrijvingen en uitvergrottingen van mankementen van mensen.

Sommigen tekenen hun figuren vooral met grote of kleine ogen, zware armen of

korte beentjes, lange lijven of grote hoofden. Via personages, compositie en perspectief creëert ieder zijn eigen stijl.

Klaas V.: De laatste jaren zie je inderdaad trends. Het is voor de tekenaar ook een voortdurend zoeken. Oren, neuzen, ogen,... zijn voor ons materialen waarmee je iets kunt vertellen.

Tom S.: Toen ik afstudeerde waren kleine hoofden op grote lichamen erg in. Het omgekeerde kon gewoon niet. Naarmate je langer werkt, ga je daar flexibeler mee om.

Kristien A.: Nu mag je ook meer overdrijven in de typering van figuren, vroeger werd dat minder aanvaard.

Carll C.: Ik teken veel figuren met kleine beentjes en een groot lichaam. Ik denk daar niet echt over na. Ik merk dat in mijn nieuw werk die verhoudingen wat evolueren.

Gerda D.: Al doende ontwikkel je een eigen stijl en raak je meer geoefend in bepaalde technieken. Soms stoot je toevallig op een nieuwe mogelijkheid. Zo kon ik bij een bepaalde tekening niet kiezen tussen twee uitgeknipte handen. Ik heb ze toen allebei opgeplakt en dat gaf een sterk effect.

Vinden jullie evolueren in je werk belangrijk?

Klaas V.: Dat is enorm belangrijk. Er is nooit een eindpunt. Sommigen kunnen dat wel. Zo is de stijl van onder meer Hans de Beer en Quentin Blak al jaren dezelfde. Dat is een gouden kooitje maar het is commercieel wel heel interessant.

Kristien A.: Als je niet evolueert, wordt het tekenwerk wel erg saai.

Tom S.: Soms gebeurt het, dat je na jaren merkt, dat je een bepaald spoor uit vroegere tekeningen bent kwijtgeraakt. Je wil niet opnieuw hetzelfde tekenen maar naar iets in je vroeger werk, bijvoorbeeld een bepaalde lijnvoering, grijp je dan terug.

Ingrid G.: Ik zie dat niet zo. Je vroeger werk is daarom niet slecht, maar je laatste tekening is altijd de beste.

Klaas V.: Wat me opvalt is dat die evolutie in stijl hier in Vlaanderen kan. Ik gebruik in boeken verschillende stijlen die je vaak niet kunt vergelijken. Angelsaksische agenten die contact met me leggen, willen vaak iets in een bepaalde stijl. Soms is dat tekenwerk van ja-

ren geleden dat ik nu niet meer zo goed vind. De Engelsen houden er niet van dat je verschillende stijlen hebt. Ze willen dat je in één bepaalde stijl tekent, die je liefst de rest van je leven volgt. Dat is een typisch commercieel uitgangspunt. In Frankrijk is dat niet zo.

Stimuleren uitgevers het om in een bepaalde stijl te blijven werken?

Instemmend geknik rond de tafel. Al geven ze toe dat de druk niet echt groot is.

Kristien A.: Bij mijn prentenboeken *De papawinkel* en *Circus Bollebrood* bij uitgeverij Leopold voelde ik die druk wel. De boeken moeten als reeks herkenbaar zijn en de kleuren worden ook in die optiek gekozen. Zij werken vooral met herkenbare reeksen, zoals de boeken van Max Velthuis en Lucy Cousins.

Klaas V.: In Vlaanderen zitten de prentenboeken niet in series. Het zijn op zichzelf staande boeken en dan is stijlevolutie geen probleem. Soms let ik wel op een eenvormigheid in stijl, bijv. bij het illustreren van een serie sprookjes voor de tijdschriften van Avebode. Dat geeft ook mogelijkheden om ze samen uit te geven.

Jullie zijn soberder, grafischer beginnen tekenen. Bestaat het gevaar niet dat als je dat doorgedreven doet, je te maniëristisch gaat werken? En dat dit heel bevreemdend is voor kinderen?

Gerda D.: Dat is wel zo, maar een bepaalde stijl ontwikkelen impliceert dat ook. Je gaat die stijl verdiepen, hem beter leren kennen en daardoor ontstaat een bepaald maniërisme.

Kristien A.: Als je in een heel grafische richting evolueert, kan het wel zijn dat je verder van de kinderen weggaat. Het gevaar bestaat dan dat je te sterk op jezelf gaat evolueren.

Gerda D.: Ik hou er in principe geen rekening mee of een illustratie geschikt is voor kinderen of niet. Tegelijk hou ik wel voor ogen of ikzelf, als kind, er zou naar grijpen.

Kristien A.: De gebruikers zien dat niet altijd zo. Erika Cotteleer maakte bij ons op de academie in haar eindjaar enkele experimentele boeken. Haar boek *De lange gele vlechten* toont echt een evolutie op het vlak van stijl, maar kinderen blijken er niet naar te grijpen. Je moet toch toegankelijk zijn. Je moet je publiek voor ogen houden en tegelijk je eigen ding blijven doen.

Gerda D.: Je houdt er wel rekening mee dat je wil communiceren via je prenten, dat ze niet te hermetisch zijn. Als je aan kinderen een verhaal wilt vertellen, pas je je taalgebruik aan. Zo doe je dat in zekere zin in je beeldtaal ook. Als je kinderen laat kiezen, weet je zo wat ze zullen kiezen maar daar kun je geen rekening mee houden.

Klaas V.: Ik vind dat je kinderen niet moet onderschatten maar ik probeer altijd een gulden middenweg te vinden. Je kunt niet zomaar doen wat je wil omdat tekenen toch altijd een vorm van communicatie is. Ik denk dat je voortdurend gewrongen zit tussen je eergevoel als kunstenaar om iets moois, iets inhoudelijk sterk te maken en je wil om te communiceren met kinderen. Het is een beeldtaal die je intuïtief gebruikt.

Door wie worden jullie beïnvloed? Is het bezoeken van buitenlandse beurzen, zoals Bologna en Montreuil, voor jullie belangrijk?

Klaas V.: Ik heb vroeg in mijn carrière Bologna bezocht en dat was voor mij heel belangrijk. Ik was heel traditioneel bezig en had nog nooit acryltechnieken gezien. Voor mij was dat heel leerzaam. Anders was ik wellicht ter plaatse blijven trappelen

Tom S.: Bij mij werken kinderboeken niet zo inspirerend. Als ik iets van Saul Steinberg zie, dat niet voor kinderen is gemaakt, dan ontdek ik een hele wereld die hij niet heeft benut en die ik ook op andere dingen kan toepassen. Met kinderboeken heb ik dat niet zo. Wel met iemand als de Tjechische Kveta Pacovská, maar die komt ook uit de kunstwereld. Je wordt vaker beïnvloed door iets van een ander medium.

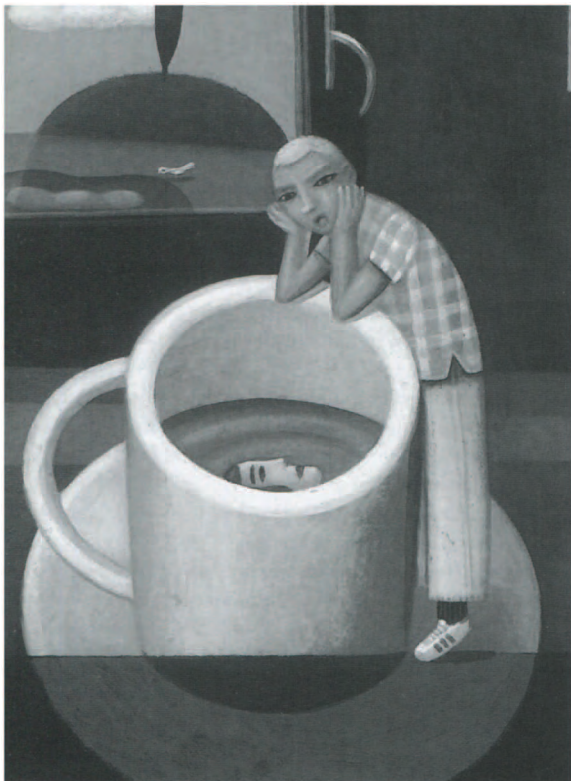
Kristien A.: Zo word ik beïnvloed door primitieve kunst en hou ik van oude reclames. De mensen die invloed uitoefenen binnen de kinderboekenwereld wijzigen ook steeds. Vroeger waren dat Tomi Ungerer, Tony Ross en Quentin Blake.

Carll C.: Er zijn een heel aantal invloeden die je nu niet kunt ontkennen, zoals Wolf Erlbruch, Sara Fanelli en Brad Holland. Wellicht heeft het meer met de tijdsgeslacht te maken dan met de invloed van één specifieke persoon.

Ingrid G.: Alles beïnvloedt mij, de meest banale dingen soms het meest. Boeken met tekeningen van oude kookpotten en oude, verkleurde familiefoto's vind ik geweldig. Ook een boek als *Boring postcards* kan me inspireren. Het bevat banale en vergeelde postkaarten met soms alleen maar een duin maar de kleurencombinaties zijn soms heel mooi.

Ron Langenus, *De verliefde prins*, illustrator Gerda Dendooven

Ed Franck,
Mijn zus draagt een heuvel op haar rug,
illustrator Tom Schamp

Ingrid Godon, *Wachten op Matroos*, woorden van André Sollié

Gerda D.: Ik verzamel ook oude boeken, boeken met erotische tekeningen of heel bijzondere boeken. Kinderboeken koop ik vooral als het druktechnisch bijzondere dingen zijn. In Montreuil is de stand van Editions de Rouergue altijd de moeite waard. Toch kan een bezoek aan zo'n beurs ook remmend werken omdat je je overweldigd voelt door het aanbod.

Klaas V.: Het is belangrijk niet in je vakgebied te blijven. Ook strips, met hun aparte manier van vertellen, of films kunnen inspirerend werken.

Jonge illustratoren krijgen nu meer kansen dan enkele jaren geleden. Toch is de kwaliteit van de prentenboeken niet altijd hoog. De tekst is vaak niet op niveau.

Ingrid G.: Soms beseft de uitgever heel goed dat het verhaal zwak is en dan vraagt hij je inderdaad om sterke tekeningen te maken als tegenwicht.

Kristien A.: Er worden te veel boeken uitgegeven. De uitgevers proberen zoveel mogelijk te diversifiëren zodat ze hun risico kunnen spreiden en geven soms minderwaardig werk uit.

Gerda D.: Het zorgt er wel voor dat ook onze boeken kunnen worden uitgegeven. Meer illustratoren krijgen zo kansen.

Klaas V.: Bij de debutanten zit vaak al heel wat kwaliteit. Wij moesten het vak nog leren doorheen de jaren. Nu kan dat niet meer. Jonge mensen staan er al vaak met een eigen stijl op het moment dat ze de academie verlaten.

Tom S.: Ze kunnen je inderdaad verrassen, bijv. in *Houd de dief!* van Geert de Kockere maakte Tom Schoonooghe mooie illustraties die stilistisch niet aansloten bij iets wat ik al kende. Ook iemand als Erika Cotteleer heeft een heel eigen stijl die niet gemaakt aandoet.

Krijgen jullie feedback van de schrijver?

Tom S.: Bij het bekroonde boek van Ed Franck *Mijn zus draagt een heuvel op haar rug* heb ik geen contact gehad met de auteur.

Kristien A.: Meestal wordt de schrijver gepolst over de illustrator die hij verkiest. Ik stuur geregeld schetsen of illustraties naar de schrijver. Als het iemand is, waarmee je al vaker samenwerkte, zoals in mijn geval met Riet Wille, dan stimuleert dat extra. Je wil dat het een goed boek wordt en je werkt er harder aan.

Klaas V.: Een intensieve samenwerking met een auteur is na een tijd niet meer zo afstandelijk. Je raakt bevriend en het is meer dan zomaar een auteur die een illustra-

tor kiest. Ik heb dat zo met Marita de Sterck en met Peter Slabbynck. We werken vaak al samen voor wat naar een *uitgever stappen*.

Ingrid G.: Voor haar twee prentenboeken *Vroem...vroem...boem* en *Grote tanden* heb ik ook heel nauw met Marita de Sterck samengewerkt. Het heeft sterk met de persoonlijkheid van de auteur te maken. Voor Zwijssen maakte ik een aantal boeken met de auteur Ben Kuipers. Ik heb wel contact met hem gehad maar in feite verliep alles via de uitgeverij.

Carll C.: Ik hou ervan om te werken met auteurs met wie het klikt, zoals Geert de Kockere en Brigitte Minne. Voor een boek dat ik in het Frans maakte, stond ik er ook op de auteur te ontmoeten want ik wil het risico vermijden dat ik in conflict kom met een schrijver over de tekeningen. Ik wil mijn ding mogen doen en tot nu toe is dat altijd gelukt.

Welke van je eigen illustraties liggen je nauwst aan het hart?

Carll C.: In *Willy* staat een tekening van een dame in badpak. Voor mij is dat een heel belangrijke tekening omdat ik toen het gevoel kreeg dat ik het technisch kon en dat het materiaal wou doen wat ik wilde. Die tekening was de eerste tekening van dat boek en voor mij is dat een heel belangrijke.

Kristien A.: Voor mij was dat de affiche van de jeugdboekenweek 1987 rond het thema 'Anders is niet gek'. Ik mocht mijn zin doen en ik maakte er een vreemde compositie van. Er was veel scepsis toen ik het werk inleverde. De affiche is toch gedrukt en ik was er heel tevreden over.

Ingrid G.: Voor het laatste nummer van 1999 maakte ik voor de Boekie Boekie krant een cover met een engel rond het thema 'Voor eeuwig en altijd'. Er was geen tekst als houvast en toen de deadline er al aankam ben ik beginnen knippen en plakken. Ik kon alles loslaten en het werd iets wat ik tevoren nog niet gemaakt had. Het werd een totaal vrij werk waar ik heel blij mee was.

Gerda D.: Een prent waarmee ik een bijzondere band heb, is in de brand van het Boekie Boekie huis gebleven. Ik heb er wel kopieën van maar de tekening is nergens gepubliceerd.

Klaas V.: Aan mijn illustraties van *Jot* ben ik nog heel gehecht, misschien omdat ze nog relatief recent zijn. Het gaf me wel een kick om op canvaspapier te beginnen werken. Ook van het vrijere werk hou ik wel.

Elf jaar Vlaamse boeken

VOOR 14+

Herman de Graef

Hoe staat het met de boeken voor veertienplussers in Vlaanderen? Wie daarover nadenkt, verdwaalt vlug in het beruchte bos dat de bomen niet meer laat zien. Een onderzoek naar de thematiek in die boeken kan wat paden trekken en richtingen aangeven.

Om het bos transparanter te maken, beperk ik me tot de verhalende boeken van Vlaamse auteurs gepubliceerd in het laatste decennium van de vorige eeuw en het eerste jaar van dit millennium, en algemeen geschikt geacht voor 'veertien- tot zestienjarige'. Dat voor veel boeken het leeftijdsadvies niet eensluidend is, maakt het wat moeilijk voor wie een boek zoekt voor een veertienplusser, maar het bewijst ook dat veel auteurs hun boeken niet voor een bepaalde leeftijdsgroep schrijven, maar dat ze vooral een gaaf boek willen maken. De achterflap van *Mijn zus draagt een heuvel op haar rug* van Ed Franck (Prijs van de Vlaamse Gemeenschap voor Jeugdliteratuur 2001) meldt dat dit 'indringend portret' van een meisje 'voor jong en oud' bestemd is. Schrijver Bart Moeyaert en tekenares Gerda Dendooven bezorgen met *De gans & zijn broer* (in *De Standaard Magazine*) kinderen én volwassenen al maanden leesplezier. Met *Broere* bewees Bart Moeyaert overigens al dat een goed 'jeugdboek' geschikt is voor alle lezers die hun jeugd niet vergeten zijn. Dat Hans Herbots' film *Falling* met succes in het bioscoopcircuit liep, toont dat Anne Provoost in *Vallen* een thematiek en een epische vorm bedacht die niet alleen jongeren aanspreekt. Tekenend voor de internationale waardering van literair verzorgde jeugdboeken is de recente toekenning van de prestigieuze Britse Whitbreadonderscheiding voor 'het boek van het jaar' aan Philip Pullmans *The amber spyglass*, het sluitstuk van zijn trilogie voor de jeugd. Jongeren in de jury bewezen dat dit boek van hoog literair niveau ook voor hen toegankelijk was. Over het onderscheid tussen volwassenboeken en jeugdliteratuur zegt Pullman:

Ed Franck, *Beatrijs*

'Boeken voor volwassenen gaan vaak over futiliteit en nutteloze zaken, terwijl kinderen wensen dat er over ernstige zaken geschreven wordt. Meestal denken schrijvers net het tegenovergestelde.'

In de voorbije elf jaar waren in Vlaanderen honderd en acht nieuwe boeken voor 14+ van zesenvijftig Vlaamse auteurs (wat meer mannen dan vrouwen) duidelijk op de markt en in de pers aanwezig. Met elf boeken was Ed Franck het productiefst. Ook Marita de Sterck, Luc Vanhaecke, Kareel Verleyen, Katrien Vervaele en in mindere mate Patrick Bernauw, Dirk Bracke, Jaak Dreesen, Els Gallin, Paul Kustermans, Gie Laenen, Bart Moeyaert, Anne Provoost en Luc van Tolhuyzen publiceerden verscheidene boeken.

In die periode vonden in Vlaanderen in de pers 'slechts' een zestigtal jongerenboeken uit Nederland enige weerklank. Het gaat daarbij vooral om bekende namen als Imme Dros, Evert Hartman, Anton Quintana, Karijijn Stoffels, Ted van Lieshout. Blijkbaar zijn de mindere goden de grens niet overgestoken. Verder kregen Vlaamse 14+-lezers toen nog een goede honderdvijftig in het Nederlands vertaalde boeken aangeboden, vaak van gerenommeerde auteurs als Aidan Chambers, Anna Fienberg, Norma Fox, Harry Mazer, James Moloney, Cynthia Voigt, Arnulf Zitellmann ...

Van 1991 tot 2001 verschenen er dus voor Vlaamse veertienplussers een driehonderd boeken. Dertig boeken per jaar lijkt misschien niet veel, maar jonge lezers vinden ook hun gading bij de succesboeken voor 12+ én gaan daarnaast al op verkenning op de volwassenenmarkt, zeker voor detectives, fantasyverhalen, sciencefiction ...

In 1990 publiceerden Marita de Sterck en Marc van Bavel hun *Leeswijzer 14-16 jaar*, een keuzelijst van jeugdboeken met daarbij werkmodellen voor het onderwijs. Veel toen vertrouwd klinkende namen staan niet meer op mijn lijst. Onder hen Nicole Boumaâza, Mireille Cottenjé, Katrien Seynaeve, Gaston van Camp, Gil vander Heyden, Julien van Remoortere. Andere bekende auteurs van toen – o.m. Ed Franck, Paul Kustermans, Gie Laenen, Bart Moeyaert, Willy Spilliebeen,

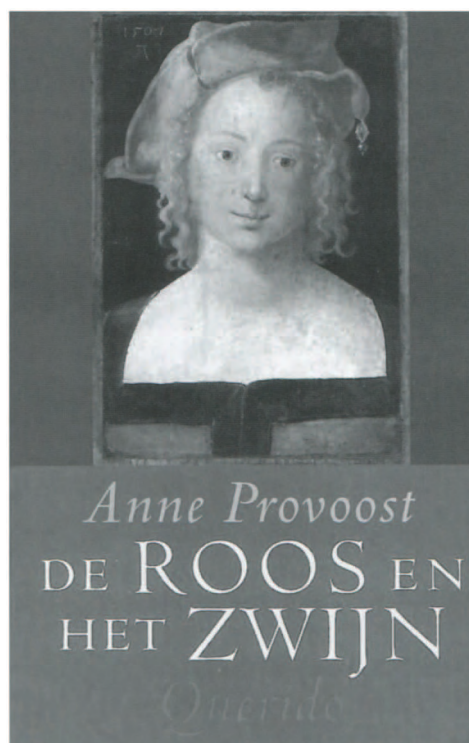
Gerda van Erkel – schreven ook het voorbije decennium nog voor 14+.

De liefde

De thema's van jongerenboeken zijn nu niet fundamenteel anders dan toen. Het hoofdthema is nog steeds de liefde tussen man en vrouw, meer bepaald verliefdheid en tienerliefde. Al komt liefde in veel jeugdboeken terloops voor, toch is ze slechts in een twintigtal boeken een echt belangrijk thema. Een overzicht illustreert de complexiteit van deze thematiek.

Meestal is de verliefde hoofdpersoon, de ikverteller of de persoon door wie de auteur-verteller het gebeuren beschrijft, 15 tot 17 jaar oud. In *Sarajewo* van Herman van Campenhout is de hoofdfiguur een 23-jarige Vlaamse journalist in Bosnisch oorlogsgebied die daar zijn vroegere vakantieviëndinnetje weerziet. Flashbacks sluiten hier aan bij de verliefde gevoelens van jonge lezers, die ook zien hoe liefde muren doorbreekt, over grenzen heen gaat, vindingrijk maakt en tegenkanting overwint. In *Zani in het bed* van Katrien Vervaele beleeft een 16-jarig meisje hoe haar moeder niet kan kiezen tussen de twee mannen van wie ze houdt. Dat het meisje zelf met vragen over de liefde kampt, maakt dit boek toch niet echt toegankelijk voor jongeren.

In Vlaamse jeugdboeken zijn er meer verliefde meisjes dan jongens, al halen de schrijvers het in aantal op de schrijfsters. Soms kiezen schrijvers een verliefd meisje tot hoofdpersoon. In *Het huis van eb en vloed* beschrijft Ed Franck hoe Manoek in de ban raakt van de teruggetrokken fotograaf Arne, die haar toch niet in zijn leven kan opnemen. Zo leert ze dat wie de liefde wil, de kracht moet hebben om alleen in het leven te staan. Daarbij verzet ze zich tegen clichés als: 'Mischien is een meisje een appel die langzaam rijpt, en als de tijd aanbreekt valt hij onvermijdelijk van de tak, in de eerste de beste handen die op dat ogenblik bereid zijn hem op te vangen.' Alleszins discussiestof voor jonge lezers. Huib Billiet (*Veel liefs van Lies*) en Jaak Dreesen (*Houden van*) vertellen over de hopeloze liefde van een meisje voor een oudere kunstenaar. Uit hun verdriet putten ze de kracht om de weg naar de volwassenheid te

Anne Provoost,
De roos en het zwijn

gaan. In *Wild vlees* beschrijft Marita de Sterck hoe de 17-jarige Max zijn eerste liefde beleeft. De expliciete liefdesscènes die daaruit voortvloeien, spreken veel adolescenten zeker aan. In de tekening van haar vrouwelijke hoofdpersonages in *Splinters*, *Wachten* en *Zoë zwijgt* legt deze schrijfster de nadruk op hun twijfels en hun angst om toe te geven aan hun gevoelens en het aanlokkelijke, maar tegelijk geheimzinnige gebied van de liefde binnen te stappen.

Bij Anne Provoost is de liefde van haar vrouwelijke hoofdpersonages de belangrijkste trek van hun wezen, dat volledig op de anderen gericht is. *De roos en het zwijn* noemt ze het verhaal van het seksueel actief worden van de jonge vrouw, die om volwassen te worden afstand moet nemen van de vaderfiguur. Dat Rosalena uiteindelijk niet definitief kan kiezen, komt ook, doordat haar geliefde Thybeert niet bepaald een rustbrengende figuur is. In haar liefdesleven bewandelt ze niet de afgebakende paden van de betuttelende maatschappij. Dat doet ook Re Jana uit *De arkvaarders* niet in haar verboden en onmogelijke liefde voor Noachs jongste zoon Cham. Verschil in religie en een huwelijksafpraak voor Cham werken Re Jana's liefde tegen. Als ze uiteindelijk samen de ark verlaten, lijkt dat meer op een verbanning met vervloeking dan op een blijde tocht naar groeiend liefdesgeluk.

In de Valentijnreeks van uitgeverij Avebode heeft Ed Franck het thema van de liefde verbreed en uitgediept met bewerkingen van zeven klassieke liefdesverhalen. In kort bestek tekent hij daarin met verve en poëtische kracht de portretten van beroemde liefdesparen (Romeo en Julia, Tristan en Isolde, Don José en Carmen, Aeneas en Dido, Medea en Jason), van de verliefde non Beatrijs en van het door liefdesverdriet tot een bloedig offer opgezweepte tienermeisje Salome. Met het middeleeuwse, creove verhaal over Abélard en Héloïse wil de auteur dit jaar de reeks afsluiten. Ed Franck beperkt zich tot de liefdesgeschiedenis en wijd niet uit over allerlei andere fenomenen of over het decor waarin het verhaal zich afspeelt. Daardoor krijgen zijn personages de krachtige allure van zeventiende-eeuwse portretten. Daar zijn de afgebeelde personen wat ze zijn; ze ontlenen hun wezen niet aan uiterlijke omstandigheden. Van de beschouwer of lezer wordt aandacht gevraagd, eerbied voor elke penseelstreek en elk woord. Hij ziet mensen in hun moeilijkste of meest dramatische momenten. Zo voert de auteur in *Medea* de vrouw op 'die onder de slagen van het noodlot en het verraad van de liefde bezweek, en in haar wraak wreed en groots was'. Als Jason haar in de steek laat voor voordeliger nieuwe verbintenis, groeit in Medea 'een haat zond'ar maat – zoals eertijds haar liefde', die haar ertoe brengt haar kinderen te doden om te beletten dat zij, net als Jason, in de draaikolk van de politieke machtshonger terecht komen. In *Salome* maakt de jonge stiefdochter van Herodes net als Romeo en Julia voor de eerste keer kennis met dat verrukkelijke nieuwe en onbegrensde 'wiekende en woelende verknegen' dat verliefdheid is. Johannes' weigering op haar verzuchtingen in te gaan maakt haar tot een bedelares van gevoelens, een schooister van liefde, en leert haar 'de knagende pijn kennen die steeds dieper en scherper doordringt in een mens die zonder hoop liefheeft'. Zij had 'geprobeerd het mysterie van de liefde te peilen, en was tijdens die zoektocht verdwaald geraakt.' Wellicht zullen jonge lezers in haar meer van zichzelf herkennen dan in volwassen figuren als Aeneas of Beatrijs, die hun gedrag meer stoelen op verstandelijke, ethische of religieuze motieven.

Het verleden

Voor veel jeugdauteurs blijft het verleden een boeiend decor voor hun verhaal. Bijna de helft van de 14+-boeken nemen de lezer mee op een historische excursie. Hij komt o.m. terecht in de jaren van de zondvloed (*De arkvaarders* van Anne Provoost), de vroege Middeleeuwen (*De roos en het zwijn* van Anne Provoost), de tijd van Molière (*De komedianten van de Bastille* van Patrick Bernauw), maar ook in de Russische revolutie (*Anastasia* van Willy Spillebeen) en de Tweede Wereldoorlog, waarvan nogal wat facetten aan bod komen: de jodenvervolging (*Heen en terug* van Gie Laenen), verzet en collaboratie (*Land in oorlog* van Paul Kustermans), de nasleep ervan voor jongeren (*De stad brandt* van Maria Jacques en *Gebrandmerkt* van Inny Driessen). Ook de burgeroorlog in Joegoslavië inspireerde Vlaamse auteurs: Jaak Dreesen in *Valid*, Jan Simoen in *En met Anna*, Herman van Campenhout in *Sarajevo*. Historische gebeurtenissen als de uitvinding van de boekdrukkunst, de inquisitie, de heksenvervolging en de grote ontdekkingsreizen boden verhaalistof aan o.a. Katrien Vervaele, Walter Gansemans, Karel Verleyen en Johan Ballegeer.

Maatschappelijke problemen

Een kwart van de boeken voor 14+ brengt een of ander maatschappelijk probleem voor het voetlicht. Extreem-rechts en alles wat daarmee te maken heeft, krijgt bijzondere aandacht: migranten en gemengde relaties; racisme en onverdraagzaamheid in een multiculturele samenleving; indoctrinatie-technieken... Ook de problematiek van niet-aangepaste jeugd boeide enkele auteurs, zoals Gerda van Erkel en Patricia de Landtsheer. Daarnaast behandelen jeugdschrijvers geregeld individuele problemen van pubers en adolescenten: anorexia nervosa, eenzaamheid, het zoeken naar de zin van het bestaan, onmacht tot echte communicatie, druggebruik, gokverslaving, vriendschapsproblemen, maatschappelijke uitsluiting wegens een lichamelijke handicap, incest ... In *De prins van de leegte* laat Karel Verleyen zien we hoe extreme ambitie vernietigend werkt, zowel voor wie anderen voor zichzelf gebruikt als voor zijn slachtoffers.

Groeipijnen

Alle opgroeiende jongeren krijgen te maken met groeipijnen, ontluikende seksualiteit, de dood van familieleden of vrienden en met gevoelens als heimwee, verlangen, jaloezies, vrijheidsdrang, plichtgevoel, onzekerheid over gedrag en bedoeling van volwassenen, waarheidsliefde, twijfels over goed en kwaad ... Al deze thema's krijgen een plaatsje

Karel Verleyen,
Prins van de leegte

in jongerenboeken van onder meer Rudi Hermans, Ed Franck, Walter Gansemans en Reina Ollivier. In *Wespennest* toont Bart Moeyaert, hoeveel mogelijkheden het thema groeipijnen biedt aan een alerte empathische auteur. Hij beschrijft hoe een opgroeiend meisje de relatie met haar moeder ervaart, hoe ze haar gevoelens voor jongens bekijkt, hoe intrigerend een geheimzinnige vreemdeling in het dorp voor haar is en hoe ze met de druk van de gemeenschap omgaat.

Verkenning van de seksualiteit, de eerste seksuele ervaring, de ontdekking van de eigen geaardheid ... het zijn essentiële onderdelen van puberteit en adolescentie. Toch is dat in niet meer dan tien procent van de Vlaamse 14+-boeken een belangrijk thema. Homoseksualiteit krijgt slechts in enkele boeken ruim aandacht, met name in *Kastanjes* van Katrien Vervaele, *Koorddansen* van Hilde Dillen en *De waternvalvogel* van Luc van Tolhuyzen.

Ook de ontredde, het onbegrip, de woede en de angst die pubers vaak sterk ervaren bij de dood van iemand uit hun onmiddellijke omgeving, krijgen een echo in Vlaamse 14+-boeken. Enkele droeve liefdesverhalen van Ed Franck eindigen in zelfmoord en dood.

In *Als rozenblaadjes vallen* vertelt Brigitte Minne over de worsteling van een achttienjarige met de ziekte en de dood van zijn moeder, waarbij ook euthanasie ter sprake komt. Marita de Sterck tekent in *Wild vlees* de machteloze woede van een jongen bij de dood van zijn grootvader. In Yennik Meerts *De foto in mijn hoofd* beleeft de lezer mee hoe een lang geleden gestorven vader het leven van een meisje en haar moeder bezwaart. Kolet Janssen laat in *Het teken* een meisje meemaken hoe de klasgenoot op wie ze verliefd is, door de dood van haar weggerukt wordt. In Karel Verleyens *Jaloers op een dode* treurt een uit een gijzeling bevrijd meisje om haar dode lotgenote en in *Een brug van glas* van dezelfde auteur overleeft een ziek meisje dankzij het hart van haar verongelukte vriend. Gerda van Erkel en Patricia de Landtsheer beschrijven hoe een jongere de dood van een zusje of de zelfmoord van een broertje verwerkt.

Verder speelt het gezin een belangrijke rol in bijna een kwart van het boekenpakket. Het gaat daarbij meestal over de relatie tussen de jongere hoofdpersoon en de ouders, die soms bemoeilijkt wordt door alcoholgebruik, scheiding of de aanwezigheid van een ziek familielid. In *Een veilig gevoel* beschrijft Werner Storms de situatie van kinderen van psychiatrische patiënten.

In een tiental boeken tekenen de auteurs de omgang van de hoofdpersoon met eigen of andermans ziekte of handicap. Zo speelt aids een rol in *Met mij gaat alles goed* van Jan Simoen, *Het uur nul* van Dirk Bracke en *Kristalnacht* van Diane Broeckhoven.

Humor en spanning

In de recente Vlaamse literatuur voor 14+ wordt alles bij elkaar niet veel gelachen. Afgezien van Hugo Matthysens absurdistische *Zeep* en Ed Francks *Geen wonder dat moeder met de goudvissen praat* is er in die elf jaar geen echt humoristisch jeugdboek uit een Vlaamse schrijverspen gevloeid, al zit er wel in een aantal jeugdboeken wat humor verwerkt.

Vlaamse schrijvers voor 14+ blijken vrij honkvast en confronteren hun lezers het liefst met hun directe omgeving. De meeste boeken voor 14+ spelen zich af in Vlaanderen. Slechts in een tiental gevallen neemt een schrijver zijn lezers mee naar het buitenland.

Bloedstollende of adembenemende avonturen vallen er in de 14+-boeken niet vaak te beleven. In *De keizerin van Mexico* vertellen Patrick Bernauw en Guy Didelez in een mengeling van feit en fictie de fantastische geschiedenis van Charlotte, de zus van Leopold II. Bernauws *Spookrijders* is een griezelverhaal. Er zitten verder slechts drie detectives en een toekomstroman met SF-allures (*Goudmens* van Anna Coudenijns) in het pakket.

Mythen

Voor vrij veel boeken haalden Vlaamse auteurs (een deel van) hun inspiratie in oudere, ook orale, literatuur. Ed Franck vond de stof voor zijn Valentijnboekjes over befaamde liefdesparen o.m. in de bijbel en de Griekse mythologie, bij Vergilius en Shakespeare en Prosper Mérimée. In zijn bewerking van bestaande verhalen maakt hij oude liefdesgeschiedenissen toegankelijk voor jongeren, met daarbij zijn eigen interpretatie van het karakter en het lot van de geliefden. Waar hij zich beperkt tot een schetsmatige evocatie van tijd en ruimte, zijn bij Anne Provoost het sprookje van *De Schone en het Beest* en het bijbelverhaal over de ark van Noach slechts startgegevens voor complexe verhalen met grondig getekende personages in een aanschouwelijk opgeroepen decor. Karel Verleyen combineert in *Prins van de leegte* de Griekse heldensage over Theseus en de Minotaurus met het verhaal van een groepje jonge acteurs die door een van hen zonder scrupules gemanipuleerd worden. In een drietal andere boeken worden in de rand van de plot oude volksverhalen naverleid die de achtergrond van het verhaal of van de personages stofferen.

Vorm

Vormelijk vertonen de boeken weinig experimentele of vernieuwende trekken. De meeste leunen aan bij de epische vertelsituatie: ze geven de gebeurtenissen chronologisch weer, meestal in de verleden tijd, vanuit de hoofdpersoon of soms afwisselend vanuit een paar personages. In enkele gevallen gebruikt de auteur de vorm van het dagboek. Jan Simoen presenteert zijn *Met mij gaat alles goed* als een pakket brieven en faxberichten. Ook Ron Langenus' *De geheimen* bestaat uit een reeks lange brieven.

Kwaliteit

Wie de vraag stelt naar de kwaliteit van de Vlaamse 14+-boeken, ziet meteen het aanzienlijke verschil tussen het professionele oordeel van critici en recensenten en het gebruikersoordeel van „onge lezers, zoals dat blijkt uit de prijzen van de Kinder- en Jeugdjury's. Daar komen voor volwassen jury's gelauwerde auteurs als Ed Franck, Bart Moeyaert, Anne Provoost, Marita de Sterck, Karel Verleyen niet zomaar op de eerste

Katrien Vervaele, *Kastanjes*

plaats. Volwassen beoordelaars blijken aan een literaire taal, stijl en structuur meer belang te hechten dan jonge lezers, voor wie herkenbaarheid, spanning, vertrouwde thematiek, geloofwaardige personages meestal de doorslag geven. De volwassen jury van de Gouden Uil 2002 was alvast niet zo gecharmeerd door wat Vlaamse schrijvers voor 14+ schreven. Op haar longlist kwam *De arkvaarders* van Anne Provoost nog voor; op de shortlist was er geen 14+-boek meer te bespeuren, ook geen uit Nederland. Misschien komt dat doordat veel auteurs niet zo onbevengend schrijven voor wat oudere jeugd. Ze maken zich zorgen over de geschiktheid van hun thematiek en de aangepaste uitwerking daarvan, over hun aansluiting op denk- en spreekpatronen van hun jonge lezers, over de alleszins verminderde leesbereidheid van hun doelgroep. Daardoor worden een aantal boeken te pedagogisch verantwoord, politiek te correct en psychologisch te exemplarisch. Daarnaast wordt in Vlaanderen de kwaliteit van jeugdboeken niet bevorderd door de snelheid van het publicatieproces, waarin vaak maar heel weinig tijd, energie en geld besteed worden aan een behoorlijke rijping met ruimte voor bespreking, correctie, herwerking. Vaak mist de kritische lezer van Vlaamse jeugdboeken echte kwaliteitszorg. Is de eerbied voor de schrijver in Vlaanderen nog maar zo groot dat het redactiewerk van de uitgeverij, d.i. het sleutelen aan inhoud, structuur, karaktertekening en het schaven aan de stijl en de taal, slechts uiterst omzich-

tig en al te beperkt geschiedt? Of is grondig redactiewerk gewoon te duur? Respect voor de lezer zou er in elk geval toe moeten leiden dat ook boeken voor 14+ slechts na indringende lectuur van het typoscript, na wikken en wegen van de gehanteerde taal, na een grondige stijlanalyse, in de boekhandel komen. Wellicht een tijdrovende bezigheid en voor sommige auteurs ook een aanslag op hun ego ... maar tegelijk een reële garantie op kwaliteitsverbetering.

'Soms moeten we het voorjaar zijn'

Postmodernisme en de initiatieroman

Katrien Vloeberghs

In een essay dat onder meer handelt over de crisis van de pedagogie in het (post)modernisme stelt de filosoof Rüdiger Safranski dat er geen vanzelfsprekende verbinding meer is tussen de opvoeding en de maatschappij waarop deze opvoeding dient voor te bereiden. 'Das Individuum wird nicht mehr fertig, weil die Erziehung als Reim, als notwendiges und logisches Verbindungsstück zwischen Welt und Jugend ins Leere läuft.' ('Het individu geraakt niet meer af, omdat de opvoeding als rijm, als noodzakelijke en logische verbinding tussen wereld en jeugd in niets uitmondt') De periode van vorming is voor de postmoderne mens nooit afgelopen. Volwassenheid kan dus niet de betekenis hebben van de levensfase die aanbreekt als je je individuele identiteit hebt gevonden, bereikt of verworven. Welke betekenis(sen) draagt dit begrip dan wel in ons postmodern tijdperk, en welke functie, waarde en doelstelling worden toegeschreven aan de adolescentie? Op welke manier krijgt de overgang van kindertijd of adolescentie naar volwassenheid vorm?

De analyse van jeugdliteratuur die handelt over het proces van opgroeien en volwassenwording is een van de benaderingen die ons antwoorden kan bieden op bovenstaande vraag. Ook al schudt de visie van een nooit afgelopen ontwikkeling de traditionele opvatting van de opeenvolging van kindertijd, adolescentie en volwassenheid danig in de war, toch blijkt de jeugdliteratuur van vandaag actief en creatief antwoorden te zoeken en manieren te bedenken om met de veranderende condities van opgroeien om te gaan. De evolutie van deze literatuur in Vlaanderen sluit naadloos aan bij de ontwik-

kelingen in andere taalgebieden, wat erop kan wijzen dat het in het geglobaliseerde (post)modernisme problematisch wordt om te spreken over specifieke eigenschappen van de literaire productie in één land of gebied.

Het is opmerkelijk dat precies het postmodernisme een uitzonderlijke voedingsbodem blijkt te creëren voor de heropleving van een bepaald genre binnen de jeugdliteratuur: de adolescentenroman. Algemeen gesproken zijn deze adolescentenromans, in de kritiek tegenwoordig ook vaak initiatieromans genoemd, psychologische romans die meer of minder gedetailleerd de vorming van de identiteit of de persoonlijkheid van de protagonist beschrijven en, mogelijk maar niet noodzakelijk, haar of zijn uiteindelijke overgang van kindertijd of adolescentie naar volwassenheid ensceneren. De focus van deze romans, de successen en mislukkingen van jongeren in de loop van hun ontwikkeling, wordt meestal vergezeld van beschouwingen over de wenselijkheid van hun aanpassing aan de omgeving en hun integratie in de maatschappij.

De analyse van hedendaagse adolescentenromans brengt specifieke eigenschappen en strategieën uit modernistische en postmodernistische poëtica's aan het licht die ingezet worden om een nieuw discours van kind en kindertijd, opgroeien en volwassenheid te creëren. Omdat de kinderliteratuur de beweging van het modernisme met een vertraging doormaakt, worden modernistische en postmodernistische stijkenmerken en houdingen er in de tijd samen aangewend. In een selectie van actuele adolescentenromans wil ik laten zien hoe zowel het verlichte ideaal van integratie en identiteitsvorming als een romantisch geïnspireerd, organisch vertoog over opgroeien subtiel worden getransformeerd, ironisch aangewend of zelfs radicaal geperverteerd. Het Nederlandse taalgebied neemt een belangrijke plaats in de kwaliteitsvolle kinder- en jeugdliteratuur van vandaag in,

en dat is voor een aantal Vlaamse adolescentenromans uit de jaren negentig niet anders.

Bildungsroman

Uit de hedendaagse adolescentenromans wordt duidelijk dat de auteurs op een kritische en selectieve manier omgaan met het verlichte denken over opvoeding, en een eigenzinnige variatie bieden op het model van de 'Bildungsroman'. Vanaf de achttiende eeuw, de eeuw van de Verlichting en het gedachtegoed dat leidde tot de Franse Revolutie, spiegelen bepaalde werken binnen de literatuur voor volwassenen en de jeugdliteratuur de gewenste ontwikkeling die een kind in zijn vorming tot een autonoom individu of een nuttig lid van de maatschappij dient door te maken. Het opvoedkundige ideaal van aanpassing, integratie en inter-generationale overdracht van normen en waarden wordt gepromoot in een door de Verlichting geïnspireerd genre: de Bildungsroman (letterlijke vertaling: vormingsroman, ook wel ontwikkelingsroman genoemd). Dit soort van roman, waarvan *Wilhelm Meisters Lehrjahre* van Wolfgang Goethe het eerste en bekendste voorbeeld is, schetst de vorming van de identiteit van een jonge, mannelijke hoofdpersoon, die door successen en mislukkingen heen ingewijd wordt in de verschillende aspecten van het bestaan van een volwaardig burger: hij integreert zich in de maatschappij op professioneel gebied, vindt een huwelijkspartner en bouwt een sociale status op. In de jeugdliteratuur van de negentiende en de twintigste eeuw nemen klassiekers zoals bewerkingen van *Robinson Crusoe*, Hector Malot's *Alleen op de wereld* of ook de inter-naatsromans van Enid Blyton belangrijke kenmerken van deze Bildungsromans over. Robinson ensceneert op zijn eiland de opbouw van een zogenaamd geciviliseerde omgeving. Ondanks aanvankelijke tegenspoed verovert Remi zich met veel individueel initiatief en de hulp van een aantal volwassenen die hem als gids dienen een plaats in de maatschappij en neemt haar belangrijke waarden over. Dolly wordt stilaan in de beschermde en afgeschermdde omgeving van het internaat gekneed naar de verwachtingen van de maat-

schappij ten aanzien van een deftig burgermeisje en toegewijde echtgenote en moeder.

De thematieken van deze 'Bildungsromans' worden in de hedendaagse romans voor adolescenten weer opgenomen maar – onder invloed van het postmoderne klimaat waarin ze ontstaan – ook getransformeerd. De dwang tot integratie wordt vervangen door kritische bespiegelingen op de wenselijkheid ervan en door de mogelijkheid om succesvol weerstand te bieden aan deze aanpassingsdwang. Tegenover de waarde van verworteling, en het belang van overdracht van normensystemen en verwachtingspatronen van de ene generatie op de andere staat de mogelijkheidshorizont van zelfverwezenlijking en zelfconceptie. Ten slotte krijgt door deze nadruk op de creatieve en onvoorspelbare mogelijkheden die de protagonist voor zichzelf kan scheppen, in de postmoderne adolescentenroman ook de setting, waarbinnen de initiatie zich afspeelt, een andere functie en betekenis.

Zand in de tandwielen

Waar in traditionele ontwikkelingsromans de nadruk ligt op hoe protagonisten zich leren in te schakelen in een nuttig te maken voor de gemeenschap waarin ze leven, staan in de besproken actuele werken de behoefte aan veiligheid en binding met anderen en het verlangen naar individuele keuze en risico in een voortdurende wrijving naast en tegenover elkaar. Afwisselend haalt de ene behoefte het van de andere. Suzanne in Bart Moeyaerts *Wespennest* verlangt ernaar om tot de gemeenschap van het dorp te horen, maar haar wens om 'ergens bij te horen' is te vinden naast het verlangen om het op haar eigen manier te doen, zelfs als alleen zijn en mogelijk eenzaamheid de prijs daarvoor zijn: 'We, we? Wij is meervoud, ik is enkelvoud. Ik wil alleen blijven.'

Zelfdoding is internationaal een veel voorkomend thema en een vaak literair uitgewerkt motief in hedendaagse adolescentenromans. Kunnen we de talrijke suïcidale gedragingen en acts in huidige adolescentenliteratuur uitsluitend toeschrijven aan de verwarring en desoriëntatie die de veelheid aan keuzemogelijkheden in de postmoderne tijd veroorzaakt? Of veronachtzamen we daarmee

de ambivalentie, de subversieve natuur die impliciet is in deze literaire acts van zelfontkenning? Door afstand te nemen van het ideaal van efficiënte integratie reflecteert de initiatieroman van vandaag kritisch op de wenselijkheid van integratie. Vaak wordt de onwil of de weigering van de adolescent om de chaotische (anarchistische) liminale toestand achter zich te laten ten voordele van het herstel van de sociale machtsstructuren, in de verf gezet. Deze weerstand kan extreme dimensies aannemen. De zelfmoord van een protagonist blijkt niet alleen een sterke aanklacht aan het adres van het systeem, maar ook een literaire code voor de consequente en absolute weerstand tegen de verwachtingen van de maatschappij. Onkunde of onmacht in literaire voorstellingen van het ultieme 'neen' zijn vaak zeer moeilijk los te denken van een ander soort drijfveer, die van onwil en weigering. De elfjarige May in Marie Brantôme's *Avec tout ce qu'on a fait pour toi* (*Na alles wat we voor jou gedaan hebben*) kiest haar vijftiende verjaardag om uit het leven te stappen. Met intens engagement en een verbazingwekkende, angstaanjagende koelheid plant ze nauwkeurig om het dagelijkse ritme van het leven te verlammen, om langzaam in de eerste sneeuw te bevriezen. Iets ondefinieerbaars in haar bijna arrogante minachting voor hen die wel meespelen herinnert aan de beroemde imperatief die de Duitse dichter Günther Eich in de naoorlogse jaren verwoordde – 'Seid nicht Öl, sondern Sand im Getriebe der Welt'. Zolang jonge mensen niet de ruimte krijgen om meer te zijn dan een gesmeerd lopend tandwiel in het systeem, kunnen zij er ook voor kiezen om de machine consequent en door ultieme zelfontkenning te saboteren.

Ontworteling

De nadruk op integratie en op het belang van continuïteit van generatie op generatie is verbonden met een conservatieve opvatting over verworteling. Het is geen toeval dat de held in een traditionele Bildungsroman zich uiteindelijk bijna altijd spiegelt aan en meet met de sociale positie die zijn vader heeft bereikt, het is geen toeval dat op het einde van een kostschoolroman vaak gewezen wordt op de groeiende gelijkheid tussen moeder en dochter: de jonge generatie neemt uiteindelijk en onvermijdelijk de plaats in van de vorige. Hedendaagse adolescentenromans doen een beroep op een heel ander soort metafoor dan die van de verworteling. In de terminologie van zelfverwezenlijking en zelfs zelfconceptie wordt de mogelijkheid van een totaal nieuw begin in scène gezet – soms op een beeldende en zeer lichamelijke manier. Klara's avontuurlijke tocht door de bergen in

Gerda Van Erkels *Zes maal één is zeven* bereikt een hoogtepunt bij de beangstigende passage door een smalle grot. Deze letterlijke 'rite de passage' verbeeldt als het ware een hergeboorte, maar dan één die volledig op eigen kracht kan plaatsvinden en die de hoop vertegenwoordigt op een bevrijding van traumatische gebeurtenissen en ervaringen van verwerping in de kindertijd – één die Klara in de mogelijkheid stelt om met faire kansen een volgende fase in haar leven te beginnen. Katrien Vervaeles *Geen weg terug* kiest voor een zeer gelijkwaardige setting en de act van de doorgang door een smalle grot staat ook hier voor een vorm van ontworteling als basis voor creatieve zelfvinding. Een gelijkaardig bevrijdend en lofterend moment van openbaring heeft ook Chris in Phyllis Reynolds Naylor's roman *Ik en het geloof* in de mogelijkheid van creatieve zelfbepaling wordt kernachtig samengevat in de volgende uitspraak: 'I am everything I want to be'.

Tussen hemel en aarde

Het verschil in oriëntatie tussen de traditionele Bildungsroman en de postmoderne adolescentenroman heeft belangrijke gevolgen voor de betekenis die aan 'initiatie' wordt toegekend. Deze initiatie markeert immers het beslissende oger oek waarin de relatie tussen de adolescent en haar/zijn omgeving wordt bepaald. Vanuit het perspectief van een noodzakelijke integratie, betekent initiatie niets meer dan een middel dat min of meer succesvol wordt aangewend. Het verblijf in de kostschool wordt beschouwd als een overgangsstadium waaraan slechts vanuit de doelstellingen een bepaald nut wordt toegekend. Als er echter een eigenwaarde aan de overgangservaring wordt toegeschreven, zijn de criteria waarmee de initiatie wordt beoordeeld, helemaal verschillend. Van belang is niet langer efficiëntie maar originaliteit, extravagantie, durf, en bovenal intensiteit. Het motief van gevaar en risico door onconventioneel gedrag is in de actuele literatuur voor adolescenten niet volledig te herleiden tot beproevingen die moeten worden doorstaan, evenmin tot de behoefte van de adolescenten om zich te bewijzen tegenover leeftijdgenoten. De overgangssituatie bezit een inherente waarde, omdat de setting van een initiatie aan de protagonist

Ina Vandewijer, *Witte Pijn*

kan verschijnen als een mogelijkheid voor een plotse en riskante sprong in het onbekende, als een toegangspoort tot een chaotische ervaringsruimte waar wetten en beperkingen worden opgeheven en onvoorziene en onvoorspelbare mogelijkheden en alternatieven opduiken, waar de wereld zich als een groot avontuur toont. In de Israëlische novelle *Vlieglessen* (Nava Semel) is het de droom van Hadara om uit de band te springen, of liever, om uit een boom te springen en weg te vliegen. In een dialoog met één van haar vrienden maakt ze duidelijk dat deze droom een systeemkritische en subversieve betekenis heeft: 'Je moet niet altijd de regels volgen.' 'Wanneer niet dan?' 'Bij het vliegen'. Gevaarlijke stunts kunnen deel uitmaken van een initiatie-scène, aangezien adolescenten in John Emigh's woorden vaak behoefte eraan hebben 'to push against the boundaries of experience and to wrestle artistically with the visions encountered there, at some threatening edge of what it means to be alive.' (*Masked Performances*, 18). Een onherbergzame omgeving zoals Ina Vandewijer schetst in *Witte pijn* geeft de tot nog toe in een beschermd milieu opgegroeide protagonist de mogelijkheid om deze grenservaringen te maken.

De adolescenten in actuele literatuur zijn zich bewust van deze waarde van liminale settings of overgangsruimtes. Aangezien ze in de postmoderniteit niet langer beschikken over collectieve, volgens een vast stramen verloopende overgangs- of inwijdingsritu-

elen, creëren ze met een opmerkelijke vaardigheid hun eigen liminale setting. In Ed Francks intrigerende novelle *De droge rivier* schepen twee verwarde en stuurloos geraakte kinderen in voor een reis in een rotte roeiboot op een uitgedroogde bedding van een bosbeek. Door lied- en gedichtfragmenten te citeren, bezwerende muziek te spelen en onophoudelijke moeizame en confronterende dialogen te beginnen en af te breken, blijven ze proberen om een traumatiserend verleden achter zich te laten, om zo een 'self-made' hergeboorte te ensceneren. Zoals Mircea Eliade in zijn analyse van initiatierituelen in archaische gemeenschappen ontdekte, is de rivier een mythische locatie waar symbolische dood en verrijzenis, natuurlijke krachten en mensgemaakte zingeving samenkomen. Door de transformatie van mythische elementen wordt duidelijk dat hier wel degelijk een inwijding, een overgang plaatsheeft, alhoewel een harmoniserende uitkomst en een reïntegratie niet het einde van de reis vormen. Vinden postmoderne vormen van initiatie misschien precies daar plaats waar conflicten niet worden opgelost, waar weerhaken en aarzelingen, conflicten en tegenstellingen blijven de kop opsteken? Waar het inzicht ontstaat, dat we er een voortdurende dialoog mee moeten aangaan, er als een existentiële uitdaging mee en in en door moeten leren leven?

Organicist discourse

Het moment van initiatie blijkt in actuele initiatieromans de ontwikkeling van de persoonlijkheid en begin van het leven als een verantwoordelijke en gesocialiseerde volwassene niet definitief af te sluiten, maar markeert een op dat ogenblik significante overgang, vaak een bepaald existentieel inzicht of een nieuwe manier van zelfverving. De auteurs vertegenwoordigen een levensvisie waarbinnen een radicaal nieuw begin mogelijk is, een onvoorspelbare ommekeer of omweg waarvoor de voorwaarden op een creatieve en artistieke manier kunnen worden geschapen. Deze houding staat in scherp contrast met holistische opvattingen en een daarmee gepaard gaand berustend determinisme dat typisch is voor een discours van opgroeien dat als organisch kan worden omschreven. Dit discours is vooral geïnspireerd

Marita de Sterck, *Wild vlees*

door de literatuur in de romantiek en is herkenbaar in zijn gebruik van natuurmetaforen. In dit denken vergelijken de auteurs de opvoeding frequent met het 'opkweken van jonge planten', en wenden ze begrippen als ontluijing of ontplooiing (Entfaltung) aan om de ontwikkeling van een jonge persoon aan te duiden. Het gebruik van een dergelijk organisch discours bevestigt het geloof in het bestaan van een natuurlijke orde die, niet geheel toevallig, overeen blijkt te stemmen met de heersende culturele en sociale orde. Binnen dit kader is groei immers niets meer dan een ogenblik dat dient ingeschakeld te worden in een noodzakelijke, natuurlijke en daardoor ook onveranderlijke cyclischeiteit. De metafoor van 'ontplooiing' (Entfaltung) maakt het uitgangspunt expliciet dat toekomstige ontwikkeling reeds in elke persoon besloten ligt. Marita de Sterck's *Wild vlees* is een roman waarin deze metaforiek als een fijnmazig onderliggend motiefweefsel betekenis geeft aan de verhaalplot. Een sleutelpassage in *Ice* (Phyllis Reynolds Naylor) neemt een natuurmetafoor van harmonieuze en in feite passief geduldige ontplooiing over om dan de deterministische bijbetekenis te ondermijnen in plaats van te bevestigen. De conservatieve en autoritaire boodschap die mogelijk verborgen zit in een cyclische opvatting over opgroeien, namelijk dat men zich passief en geduldig aan de gegeven omstandigheden dient aan te passen, wordt ontmaskerd wanneer de grootmoeder tot de protagoniste zegt: 'Soms kijk ik

Gerda Van Erkel,
Zes maal één is zeven

naar je, lieverd, [...] en dan zie ik een meisje dat wacht tot er iets komt wat alles verandert – als een struik die op het voorjaar wacht. Soms moeten we het voorjaar zijn, Chris; wij moeten degenen zijn die de veranderingen veroorzaken.’ (p.153)

Een gelijkaardige vastbeslotenheid om haar eigen bestaan opnieuw vorm te geven en te onttrekken aan zowel natuurlijke of mythische krachten als culturele conventies is terug te vinden in Anne Provoosts *De roos en het zwijn*. ‘Niemand kan beweren dat ik vluchtte. Ik ging naar de dingen toe, omdat ik het verloop des levens moe was. Ik zou het ombuigen, zoals een kermisgast met de blote hand metaal ombuigt.’ (p.87) De kracht van Rosalena om verandering door te voeren, om de voorspelbare loop der dingen te onderbreken, verleent haar taal een poëtische intensiteit: ‘Wie zal mij [...] verlossen uit deze eeuwige beweging? Wie zal ik kus-

sen om de dingen te keren?’ (p.109) Uit het feit dat dit de laatste woorden van het verhaal zijn, wordt duidelijk dat een harmoniserende oplossing ontbreekt en dat uiteindelijke reïntegratie in een natuurlijke levenscyclus wordt geweigerd.

De wens om het tij te keren, het voorjaar te zijn en de veranderingen zelf te veroorzaken staat in contrast met de acceptatie van een natuurlijke orde. *De roos en het zwijn* is een postmoderne herwerking van het voor-moderne initiatieverhaal *Belle en het beest*. Chris’ grootmoeder in *Ice* is niet de morele gids die de adolescent inwijdt in de geheime wetten van de natuurlijke levenscyclus, ze ondermijnt daarentegen subtiel en creatief de natuurmetaforen van ‘Entfaltung’ die een autoritaire, voor-moderne boodschap van aanpassing en aanvaarding kunnen inhouden. Chris’ rozenstruik en Rosalena’s kermisgast wijden de lezer van de postmoderne adolescentenroman in een heel ander geheim in: de talloze en onbesliste mogelijkheden, de verbluffende werkingskracht van de eigen verbeelding en creativiteit, durf en initiatief.

Een verkaveld landschap

De Vlaamse kinder- en jeugdliteratuur sinds 1990

Annemie Leysen

Sinds de jaren tachtig kwam er een en ander in beweging in het tot dan toe vrij rustige, indommelende Vlaamse 'jeugdliteraire' landschap. De voorbije tien jaren zette de verkaveling die toen werd ingezet zich door. Enerzijds kenden populaire auteurs een toenemend succes bij hun jeugdige publiek. Anderzijds gingen steeds meer schrijvers voor de jeugd zich als 'literair' profileren. De discussie en het gehakketak over wat een goed kinderboek hoort te zijn, blijven ook vandaag nog aan de orde. Een stand van zaken en een 'geografische' verkenning.

Op het eerste gezicht ligt het Vlaamse jeugdboekenlandschap er vandaag bij als een tevreden en riant 'lui-letterland': de productie stijgt zienderogen, nieuwe uitgeverijen wagen hun kans, joint ventures worden opgezet. De vormgeving van kinder- en jeugdboeken krijgt steeds meer aandacht, Vlaamse auteurs en vooral illustratoren slepen prestigieuze prijzen in de wacht in het buitenland en worden in toenemende mate vertaald, de leesbevorderingsmachine draait op volle toeren en wordt door de overheid druk gesubsidieerd. Het Nationaal Centrum voor Jeugdliteratuur wint aan belang en aan erkenning en men gaat steeds beter in binnen- en buitenland propageren wat hier geschreven en getekend wordt. Het nog vrij nieuwe en onafhankelijke Fonds voor de Letteren neemt de kinder- en jeugdliteratuur ter harte en een Vlaamse Stichting Lezen ligt op stapel om het leesplezier aan te zwengelen. Het ontbreekt de Vlaamse jeugdliteratuur niet aan aandacht: de belangrijkste kwaliteitskranten ruimden in hun boekenbijlagen plaats in voor recensies en – occasioneel – voor ruimere achtergrondstukken, wat ons in Nederland wordt benijd. Een gespecialiseerd blad als *Leesidee* (Vla-bin) beperkt zich niet langer tot de obligate beschrijving van wat verschijnt, maar verkent het domein met kennis van zaken en waagt

Bart Moeyaert, *Blote handen*

zich aan goed onderbouwde opiniestukken. Aan Vlaamse universiteiten wordt kinder- en jeugdliteratuur gedoceerd en wordt onderzoek, zij het in bescheiden mate, aangemoedigd. Het beste jeugdboek van het jaar krijgt, sinds de oprichting van De Gouden Uil Literatuurprijs, een evenwaardige honorering als dat voor volwassen lezers en die prijs wordt met vrijwel hetzelfde decorum en onder niet geringe mediabelangstelling uitgereikt. De Vlaamse jeugdliteratuur heeft zich tijdens het voorbije decennium geëmancipeerd en heeft het wat kneuterige en brave kinderkamertje achter zich gelaten om als een volwaardige participant het publieke literaire forum te betreden. Geen reden tot mopperen of doemdenken, dus, althans niet op het eerste gezicht.

En toch. Het jeugdliteraire landschap mag er dan – uiterlijk althans – riant en vergenoegd bij liggen, de verkaveling is vandaag opvallender dan ooit. Sinds de jaren 1980 ontwikkelden zich stilaan twee duidelijke tendensen over wat een goed kinderboek zou moeten zijn: lekker spannend of literair waardevol, of nog: 'Gewoon patat' (A.M.G. Schmidt) of 'Het allerbeste is nog niet goed genoeg' (C. Maas). Het gehakketak over normen en criteria waaide over vanuit Nederland, waar de discussie al een tijd aan de gang was. Jeugdschrijvers van de 'oude' school bleven enerzijds hardnekkig het recht van het kind op ontspanning en amusement verdedigen en zagen in hun verhaaltjes anderzijds ook nog kansen om het jonge kind meteen wat belering en waarden mee in te lepelen. Aandacht voor een verantwoorde literaire vormgeving was – en is vaak nog steeds – nauwelijks aan de orde. De cynische uitspraken waarmee recensent Eric Hulssens in de jaren zeventig dat indommelende en zelfvoldane schrijversclubje wakker wilde schudden, liegen er niet om: 'De gemiddelde Vlaamse jeugdschrijver is 52, onderwijzer en bewusteloos', vertelde hij o.m. in een ophefmakend interview. Het kinderboek als opvoeder en animator doet het vandaag nog steeds en scoort continu hoog bij het jonge lezerspubliek. Tegen het einde van de jaren tachtig diende een nieuwe generatie auteurs zich

aan, zij het aanvankelijk nog bescheiden in aantal. Zij verdedigden het kinderboek als literair product, en gingen technieken en stijlen toepassen die in de volwassen literatuur gangbaar waren: het kinderboek als talig kunstwerk, met aandacht voor compositie, stijl en psychologische diepgang. Een van die nieuwlichters is ongetwijfeld Bart Moeyaert geweest. Na enkele jeugdige experimenten publiceerde hij in 1989 de roman *Suzanne Dantine*, waar hij voor het eerst de literaire inzichten toepaste, waarin Aidan Chambers hem had geïntroduceerd. Met dit 'scharnierboek', zoals Moeyaert het wel eens noemt, werd de jonge 'jeugdschrijver' (jeugd)auteur. In zijn latere werk verkende hij met succes nieuwe stijlen, thema's en composities. Meteen werd de tegenstelling tussen het 'literaire' en het 'populaire' kamp nog scherper gesteld. In polemieken en debatten werd de voorbije jaren overvloedig – en vaak tot vervelens toe – gebakkeleid over de functie en de aard van de jeugdliteratuur. En dat die discussie nog steeds aan de orde is, mocht recent nog blijken uit de hele Harry Potter-hype, waarbij voor- en tegenstanders alweer met de gekende argumenten kwamen aandraven. De installatie in 1995 van een Vlaamse Querido-loot in Antwerpen zorgde voor een ware aardverschuiving in het Vlaamse jeugdboekenwereldje. Wat zich als een geometrisch gebalanceerd landschap voordeed, kreeg plots een nieuwe structuur. Het Vlaamse 'jeugduitgeversparallelepipedum' muteerde in geen tijd naar een soort piramide met een smalle punt en een brede basis. Toen de Nederlandse uitgever, al jaren garant voor literaire kwaliteit, stilaan de keurgroep van de Vlaamse schrijvers bij de uitgeverijen ging afsnoepen, was de commotie groot. Meteen konden de twee kampen ook duidelijk worden gelokaliseerd. Merkwaardig genoeg had die ingreep vanuit het noorden op termijn interessante consequenties. Tijdens de voorbije jaren gingen een aantal Vlaamse uitgeverijen in een soort van tegenoffensief redden wat er te redden viel. Naast hun traditionele, eerder populaire of triviale fonds, gingen ze op kleine schaal plaats inruimen voor auteurs met literaire ambities. En dat schudde de kaarten alweer door elkaar.

Bart Moeyaert, *Luna van de boom*, illustrator Gerda Dendooven

Een vermenging van categorieën: bemiddelen of beoordelen?

In de hele discussie over de Vlaamse jeugdliteratuur zorgt de vermenging van bedoelingen en belangen al jaren voor misverstanden. Die hebben dan vooral te maken met een verkeerde afbakening van een aantal totaal verschillende categorieën.

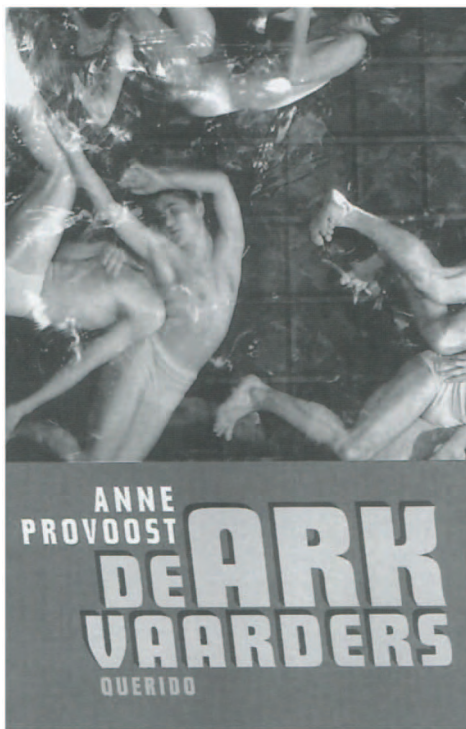
Eenzijds zijn er de 'bemiddelaars'. Die zijn er nu eenmaal nodig, omdat kinderen opgevoed dienen te worden, ook op het culturele vlak. Ouders, leraren en soms ook wel leesbevorderaars allerhande spelen een intermediaire rol bij de keuze en de aankoop van boeken voor kinderen. Zij zoeken uit wat het jonge publiek kan boeien en zijn verrukt, wanneer die kinderen dan ook ingaan op hun 'bekeringsdrift'. Literaire overwegingen zijn daarbij vaak secundair, of erger nog, niet van toepassing. Hooguit spelen pedagogische bekommernissen mee in het hele proces. Bij hun keuze laten 'bemiddelaars' zich ook nog vaak inspireren door blitse marketingstrategieën van de uitgeverijen en door de hypes die daaruit ontstaan. Daar komt dan nog bij dat kinderen zich graag aansluiten bij de opinies en de voorkeuren van hun soortgenoten. Groepsgevoel geeft veiligheid, dat is bekend. Wat kinderen blijken te lusten, wordt overvloedig gekocht, aanbevolen en gelezen. Ze lezen, en zo is het goed. Auteurs als Marc de Bel en Dirk Bracke hebben veel van hun populariteit dan ook te danken aan die complexe wisselwerking.

De categorie van de 'literaire beoordelaars', of anders gezegd, recensenten, literaire jury's en leesbevorderende organisaties als het Nationaal Centrum voor Jeugdliteratuur, Linc, het KBLC en de Canon Cultuurcel wordt door de 'bemiddelaars' wel eens onpedagogische en elitaire eigenzinnigheid verweten. Zij zouden het kind, waar het tenslotte allemaal om te doen is, in de kou laten staan door geen rekening te houden met zijn leesvoorkeuren. 'Literaire beoordelaars' vrezen de bemiddelaar en leesbevorderaar als saboteur van de opmars van het literaire kinderboek.

Het gaat hier om de verwarring van categorieën waarover eerder sprake: literaire opinies hebben weinig uitstaans met leesbevorderende adviezen; literaire kritiek is wat anders dan voorlichting voor de boekenconsument.

De literaire kritiek

Ook binnen de rangen van de Vlaamse literaire kritiek is er geen echte eenduidigheid. Wie recensies in de gaten houdt die in kranten en tijdschriften verschijnen, merkt al gauw dat met verschillende maten en

Anne Provoost, *De arkvaarders*

gewichten gemeten wordt. Ook hier speelt een vermenging van categorieën. Recensies van ideologische of maatschappijhervormende jeugdboeken (ook wel 'probleemboeken' of 'geëngageerde' jeugdliteratuur) zijn nog steeds meer dan eens een ideologisch ventilatiemiddel voor wie ze schrijft en doen de auteurs geen recht aan. Recensenten treden ook nog al te vaak op als leesbevorderaars, die de kwaliteit van een kinderboek met extraliteraire maatstaven beoordelen: de vraag naar directe bruikbaarheid en didactische implementatie of ontwikkelingspsychologische argumenten voert dan de toon.

Recensies beperken zich wel eens tot het herkauwen en opnieuw vertellen van het gelezen verhaal. Helemaal irrelevant wordt het wanneer een recensent een kind uit de kennissenkring gaat opvoeren als getuige. Dat is bewijsvoering in de tweede graad, waarbij de beoordelaar zich achter de consument gaat verschuilen.

De literair-esthetische recensent bekijkt en beoordeelt een kinder- of jeugdboek

als een talig kunstwerk en spreekt zich uit over de wijze waarop de – al dan niet ideologische of didactisch bruikbare – inhoud vorm heeft gekregen in taalstructuur, compositie, stilistische eigenaardigheden en karaktertekening. Inventiviteit en vernieuwing worden daarbij toegejuicht. En zo hoort het ook. Wat zich als literatuur presenteert of wat pretendeert literair te zijn, moet ook als literatuur worden beoordeeld. Of nog, met Oscar Wilde: 'Er bestaan maar twee soorten boeken: goed geschreven en slecht geschreven boeken'.

Nog een oud zeer is dat heel wat recensenten van kinder- en jeugdboeken geen overzicht hebben van het hele literaire (dus ook van het voor volwassenen geschreven) aanbod. Dat brengt een vernauwing van inzichten en een beperking van referentiekaders met zich mee en dat brengt een groepje van mensen bij elkaar die aldoor verrukt lopen te roepen hoe schattig 'kinderboekjes' wel zijn. En dat doet de jeugdliteratuur geen recht.

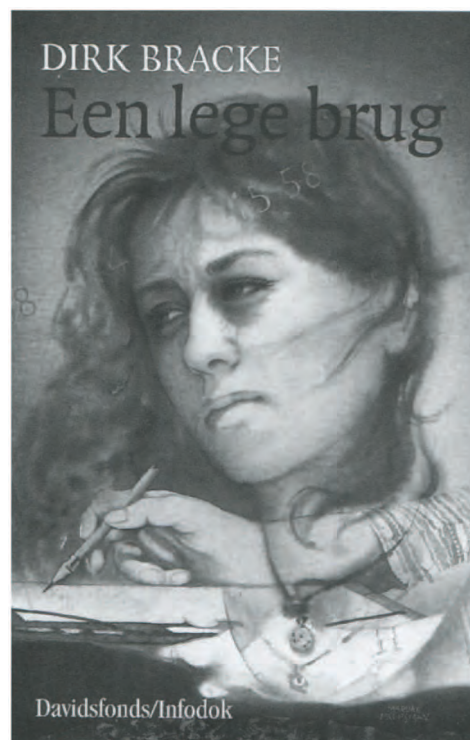
Inmiddels blijft het Vlaamse circuit van jeugdboekenrecensenten een te benepen ons-kent-ons clubje, dat door heel wat schrijvers en uitgevers met argwaan wordt bekeken. Het blijft wachten op een nieuwe generatie.

Vlaamse jeugdliteraire prijzen of het kleine en het grote gelijk

Er zijn nogal wat prijzen te begeven voor Vlaamse jeugdauteurs. Ook hier doen gelijkaardige verkavelingsverschijnselen zich voor. De kloof tussen de bekroningen van de Kinder- en jeugdjury's en de volwassenenjury's blijft frappant. Wat moet worden gehonoreerd: spanning en avontuur of opvallende literaire kwaliteiten? Een combinatie van beide, uiteraard, maar die is eerder zeldzaam. Welke criteria zal een volwassen jury bij voorkeur hanteren? De veronderstelde belevingswereld van kinderen kan bezwaarlijk als norm gelden, om de eenvoudige reden dat zo'n ultieme belevingswereld niet bestaat. Evenmin als een ideale of gemiddelde volwassen lezer is een ideale of gemiddelde jonge lezer denkbaar, een overweging die evengoed voor de literaire recensent kan gelden. Volwassen juryleden zouden zich dan ook bij voorkeur moeten bedienen van literaire criteria als daar zijn: verfrissende en innoverende taal- en stijlvirtuositeit, de kracht van de suggestie, de uitgebalanceerde compositie en de geloofwaardige en authentieke karaktertekening, om er een paar te noemen. Volwassen jury's zijn bij voorkeur tegen draads en eigenzinnig in hun oordeel en bekronen boeken die vragen stellen i.p.v. vra-

gen te beantwoorden. Zij hoeven niet te bevestigen wat er al lang is, maar wat zich blijkt aan te kondigen. Spanning en sensatie hebben geen nood aan nog meer aanmoediging. Ook hier wordt de aloude discussie telkens gevoerd. Toch valt het op hoe de laatste jaren in toenemende mate – zij het nog wat voorzichtig – literaire normen worden gehanteerd. Dat geldt dan voor de Prijs van de Vlaamse Gemeenschap (of wat vroeger de Staatsprijs heette), de Boekenleeuwen en -welpen (Huis van het Boek), voor de Gouden Uil Jeugdliteratuurprijs, en voor allerhande provinciale en andere lokale prijzen. Die evolutie heeft allicht te maken met de eerder beschreven aardverschuiving in het landschap en de daaruit voortvloeiende gevolgen. Uitgeverij Querido mag dan nog uitvoerig in de prijzen vallen, het absolute monopolie op het prijzenbestand is – zij het sinds korte tijd – intussen wel doorbroken.

De discrepantie tussen wat kinderen willen bekronen en de voorkeuren van de volwassen jury's blijft inmiddels bestaan. Om te voorkomen dat elk jaar opnieuw dezelfde prijsbeesten met de eer aan de haal zouden gaan, zagen de organisatoren van de Kinderen Jeugdjury's zich verplicht vooraf een selectie door te voeren waaruit de jonge lezers hun keuze konden maken. Kinderen leggen – en dat is normaal – nu eenmaal andere criteria aan de dag bij het beoordelen van literatuur. Zij doen dat vanuit eigen belangstelling, voorkeuren en smaak. Zij oordelen vaak emotioneler, zeer direct en vrijwel zonder rationele overwegingen. Elk kind kiest enkel en alleen voor zichzelf en zet daarbij herkenning en bevestiging voorop. In hun soort zijn die keuzes even gewettigd en waardevol als die van volwassen beoordelaars. Alleen ontbreekt hier het overstijgende element, dat een zicht geeft op het hele landschap. Het blijft een heikele kwestie. Of met de woorden van de Nederlandse schrijfster Imme Dros: 'Kinderen verhouden zich tot volwassenen als ontdekkingsreizigers tot gevestigde kolonisten. Het kind mist levenservaring, de volwassene mist onbevangenheid; het kind is beperkt door zijn gebrek aan routine en kennis, de volwassene is beperkt door zijn teveel aan routine en kennis.'

Dirk Bracke, *Een lege brug*

Een kijk op het landschap in vogelvlucht

Na een bondige verkenning van de rangen van de 'toeschouwers' (de lezers, de bemiddelaars, de beoordelaars, de 'keurders' en de beloners) even een blik op het veld en de spelers. In Vlaanderen wordt, ik zei het al, veel voor kinderen en jongeren geschreven en ook uitgegeven. De productie stijgt zielderogen. Uitgevers willen uitpakken met steeds meer en zetten hun auteurs aan om hetzelfde te doen. Overproductie kan bezwaarlijk garant staan voor literaire kwaliteit. De nodige coaching van nieuwe en van 'gevestigde' auteurs moet dan wel in het gedrang komen. Toegegeven, onder meer door de eerder beschreven aardverschuiving is de bezorgdheid om een behoorlijke eindredactie enigszins toegenomen. Daar hebben ook recente verschuivingen in de Vlaamse uitgeverwereld en een nieuwe generatie jonge redacteuren allicht mee te maken. En toch blijven overbodige verhalen van minderwaardige kwaliteit de markt overspoelen. Een goed boek – voor wie dan ook bedoeld – ontstaat, dacht ik, uit dwingende noodzaak, uit de dringende behoefte aan het vertellen van een verhaal. Dat dringende en dwingende, of die

authentieke, geloofwaardige klank voel je te zelden achter de vaak verkrampde humor, de voorspelbare banaliteit, de belerende betutteling, de geforceerde samenweerderigheid, de bedroevende taal- en stijlarmoede en de veel beproefde vertelstrategieën die nog te vaak het handelsmerk blijven van een groot segment van de Vlaamse jeugdliteratuur. Die ondermaatsheid is vooral terug te vinden in heel wat onbenullig leesvoer voor beginnende lezers, op zich al een moeilijk genre wegens de opgelegde beperkingen in het taalmateriaal. Grijs middelmaat ook in de meerderheid van de vaak subollige en stroef geschreven verhalen voor de middenmoot (8 tot 11-jarigen), en voor een stuk ook in de moraliserende en/of lelerende historische en probleemromans voor tieners en adolescenten.

Even terug naar de Vlaamse piramide. In de basis van het bouwwerk dreigt nog steeds overbevolking en plaatsgebrek. In de top zitten, dat dient gezegd, een aantal schitterende auteurs en vooral ook begenadigde illustratoren knapjes bij elkaar. Auteurs die hun vak en hun publiek ernstig nemen en die voortdurend op zoek blijven naar vernieuwende stijlen en structuren. Illustratoren die met opvallend talent de traditie van de Vlaamse beeldende vertelkunst verder zetten en die tegelijk het experiment niet schuwen. Wellicht waciten, in die Vlaamse piramide, nu nog geheime gangen en verborgen schatkamers op nieuwe ontdekkers.

Hoe helpen boeken om de wereld te verkennen?

Over opvoedende en informatieve tendensen in de Vlaamse kinder- en jeugdliteratuur in de voorbije tien jaar

Jet Marchau

Om het maar meteen duidelijk te stellen: ik ben naast recensent en leespromotor ook leraar. Dat betekent dat mijn persoonlijke boekenkast er wat anders uitziet dan de boekenkast van de schoolbibliotheek waarover ik waak. Dat betekent ook dat ik voortdurend op zoek ben naar een compromis tussen persoonlijke favorieten en boeken met een brede en, als het even kan, pedagogische toegankelijkheid.

Een schoolbibliotheek samenstellen loopt daardoor niet altijd van een leien dakje. Je beseft gauw dat niet iedereen een gedreven lezer is en dat collega's en leerlingen in tijdnood er de thematische catalogus op naslaan en vallen voor een wervende inhoud. Natuurlijk kun je doordacht je selectie aanprijzen en verantwoorden. Binnen het vormende kader van een schoolbibliotheek laten zich verschillende genres, elk met een specifieke functie, makkelijk inpassen. Leerkrachten geschiedenis, godsdienst of zedenleer grijpen graag naar boeken met grote informatieve of maatschappelijke relevantie, zoals historische romans of themaboeken over pesten, relaties, aids. Collega's Nederlands zoeken evenzeer maatschappelijke thema's, naast psychologische romans die zelfkennis en empathie bijbrengen. Of ze grijpen naar literaire smaakmakers uit het grensgebied van de adolescentenliteratuur om de zo vaak verwaarloosde esthetische groei van hun leerlingen te stimuleren. Het leerplan Nederlands geeft hun een verplicht zetje. Literair waardevolle adolescentenlitera-

tuur wordt aanbevolen om voor een soepele overgang naar de literatuur voor volwassenen te zorgen. Zelfs adolescentenliteratuur krijgt zo een vormende functie en wordt een pedagogische must.

Een pedagogische vinger in de pap...

Het woord 'functie' klinkt anno 2002 veel auteurs en leesbevorderaars slecht in de oren. In de discussie die tijdens het voorbije decennium binnen de wereld van de jeugdliteratuur gevoerd werd en nog altijd gevoerd wordt, is het lang geen bon ton meer om 'lezen' met 'leren' te verbinden. Nu de jeugdliteratuur eindelijk een rechtmatige plaats binnen het literaire veld veroverd heeft, wil ze van het pedagogische juk af. Maar daarvoor zit dit juk te vastgeroest in de tijd. Toen Jean Jacques Rousseau in 1762 in *Emile ou de l'éducation* het kind een eigen wereld gaf, baande hij meteen de weg voor pedagogen. Zij zijn van toen af met wisselende intensiteit aanwezig in de wereld van de jeugdliteratuur, prominent als auteurs of met een toezien oog als katalysators en promotors in het midden van de leescirkel, een term die Aidan Chambers lanceerde in zijn literaire bijbel *De Leesomgeving* (Amsterdam, Querido, 1995).

Ze hebben de discussie over hun impact vaak hoog doen opblazen.

'In de jeugdliteratuur dirigeert de pedagogie te vaak de selectie', waarschuwt Majo de Saedeleer midden de jaren negentig in *Bubi 1996, Wegwijs in de Vlaamse jeugdliteratuur* (Icarus, 1996). Vaak ja, maar pedagogen houden dan ook als vragende partij bijna onvermijdelijk een vinger in de pap. Op school zijn de juf en de meester of de leraar Nederlands belangrijke potentiële boekpromotors. Zij zetten de kinderen op weg naar het zelfstandig lezen en naar het leren genieten. Met wat acteertalent kan iedere leraar kinderen of jongeren warm maken voor een verhaal, een boek, een gedicht. Zijn persoonlijke enthousiasme leidt hen naar ontdekkingen, zijn stem leert hen luisteren en kijken naar woorden, zinnen of tekeningen die ze anders, wegens vreemd of onbekend, links zouden laten liggen.

In de jaren negentig werd het boekenpad vooral in de lagere scholen en de eerste graad van het secundair onderwijs goed onderhouden. De vraag van directies en oudercomités naar lezingen van auteurs en leespromotors zorgde en zorgt nog altijd voor overvolle agenda's. Het NCJ stuurt tijdens de jaarlijkse jeugdboekenweek de kinderen met diverse thema's feestelijk op verkenning in de boekenwereld. De term 'verkennen' is breder dan 'leren', maar wie het aanbod in de keuzelijstjes bekijkt, ziet dat de twee begrippen mekaar vaak dekken. Vaak tot genoegen van de lezers zelf, zo leren hun juryrapporten en verslagen die tot 2000 jaarlijks verschenen in *Bubi, Wegwijs in de Vlaamse jeugdliteratuur* en nu op het net te raadplegen zijn op de site van Villa Kakelbont. Vaak ook tot genoegen van de Vlaamse leerkrachten, voor wie de keuzelijsten van de jeugdboekenweek en nominatielijsten van de kinder- en jeugd-

jury handig didactisch materiaal zijn.

Maar het succes eist zijn tol. Boeken worden steeds vaker ingeschakeld in pedagogische projecten waarbij de opvoedende functie primeert. Auteurs en uitgevers zijn zich daar terdege van bewust en spelen graag op de vraag naar actuele thema's in. Het thema 'pesten' en het daarmee verwante thema 'machtsmisbruik' bijvoorbeeld zijn al jaren bijzonder populair. Er worden themamappen en films rond de 'pestboeken' gemaakt, of ze worden de basis van een breed opgezet weerbaarheidsproject.

Soms overvleugelt het project het boek en overleeft enkel de idee van het verhaal, ten koste van de literaire vorm. Een sprekend voorbeeld hiervan is *Juul* van Gregie De Maeyer, een bewogen verhaal dat in 1996 veel recensenten deed juichen. Juul wordt omwille van zijn uiterlijk zo gepest dat hij er letterlijk aan kapot gaat. Beeldend kunstenaar Koen Van Mechelen goot de ziel van Juul in een houten pop en kunstfotograaf Hugo Minnen fotografeerde hem in zijn groeiende naaktheid. Een prachtig project. Maar de doodgepeste boekenjuul groeide ondertussen op een eigen manier tot een weerbaarheidsproject uit. De houten pop leeft al jaren in scholen, bibliotheken en verenigingen een eigen leven. Ook zonder het boek.

Grasduinen in het aanbod: realistische kinderverhalen maken het verschil...

Tijdens de jaren negentig was er op de Vlaamse markt een groeiend aanbod van prentenboeken, boeken voor eerste lezers en adolescentenromans. Terwijl de grote productie van boeken voor eerste lezers een verrijking van de vorm, maar een verarming van de inhoud meebracht, gingen prentenboeken en boeken voor adolescenten een eigen, voornamelijk literair leven leiden. In de prentenboeken profileerden Vlaamse illustratoren zich steeds meer als grafisch kunstenaar en meerderen sloten naadloos aan bij de literaire richting die in de jeugdliteratuur veld won. Hun werk wordt door volwassenen in binnen- en buitenland hoog gewaardeerd. Maar daar waar de abstraherende vormen- en kleurentaal te sterk op de inhoud primeert, verdwijnt het houvast van het kind. Jammer, want wan-

neer de invalshoek voor het kind te smal is en de band met zijn ervaringswereld te gering, stelt zich net als in de verhalende, literaire kinderboeken een probleem van inleefbaarheid. Illustratoren daarentegen die het compromis tussen kunstige en toegankelijke tekeningen vinden, bekoren kinderen en vallen bij de volwassenen internationaal in de prijzen.

Voor wie de lerende tendens onderzoekt, zijn de realistische verhalen voor kinderen van acht tot veertien het meest relevant. Grasduinend in de recensies van *Jeugdboekengids* (jg. 1990-1994), *Leesidee jeugdliteratuur* (1995-2001) en *Bubi* (1990-2000) kwamen opmerkelijke trends en verschuivingen aan het licht.

Tot het midden van de jaren negentig beheersen de realistische themaverhalen met een sterk maatschappelijk en lerend karakter de kinderland. Ze zetten daarmee de trend van de jaren 80 verder, hoewel er een

duidelijke verschuiving naar emotionele verwerking is. Na 1995 volgt een hausse van griezelverhalen en 'detectives'. Begin jaren negentig doet het thema 'milieu' het erg goed. Ed Franck scoorde bij de acht- en negenjarigen hoog met *Wie wil Wubbe weg?* (1989). 'Spannend, maar ook een WWF-boek, want je leert erbij hoe de bossen vervuild zijn. De uitleg over bloemen is heel leerrijk. Je wil ze direct gaan zoeken.' (*Bubi* 1991). Journalist Willy Schuyesmans verwerkt in zijn vroegste verhalen zijn ruime kennis van de natuur en het milieu en valt me *De zilverrug* (berggorilla's, 1988), *De huizers* (zeehonden in het Waddengebied, 1989), *Tand om tand* (ivoorhandel, 1990) en *Bram* (ecologisch sprookje, 1992) zeer op de smaak van de kin-

Gregie de Maeyer, *Juul*

derjury. De weetgierige lezers vallen niet alleen voor het spannende, maar ook voor het leerrijke aspect: 'Ik heb bijgeleerd over het WWF en over de Afrikaanse olifanten. In het nawoord wordt uitgelegd wat 'Cites' is, hoe Traffic werkt en hoe je zelf kan helpen bij de bescherming van de olifant. Dat vind ik zeer tof.' (Bubi 1992). Succesauteur Marc de Bel mengt ecologische en maatschappelijke boodschappen in zijn verhalen. In *De monsters van Frankenzwein* (1996) bijvoorbeeld stinkt het naar verpestende, maar veel geld opbrengende varkenswekerijen. Het didactische tintje dat hij bewust inbrengt, noemt hij zelf 'wonderwijzen'.

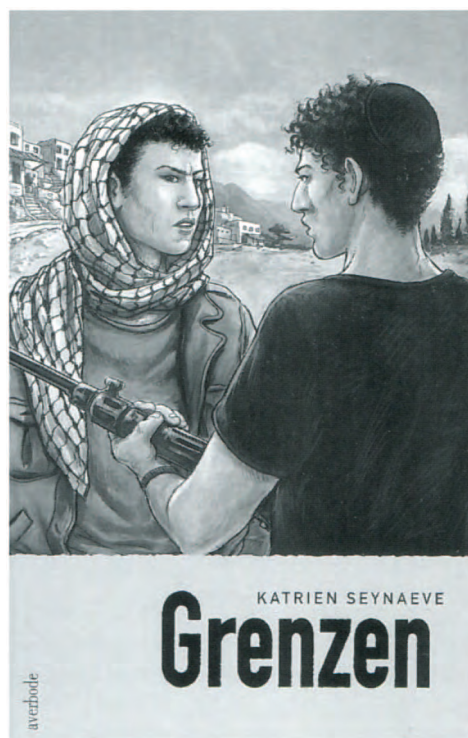
In de loop van het decennium groeit binnen het genre van de realistische verhalen de aandacht voor de emotionele benadering. Mede onder invloed van literaire auteurs als Bart Moeyaert, Jaak Dreesen, Sylvia Vanden Heede en Henri Van Daele die zich onder meer concentreren op het suggestieve verwoorden van gevoelens, krijgen maatschappelijke probleemverhalen meer diepte. Maar een ander fenomeen duikt op. In verhalen over pesten, dood, mishandeling, analfabetisme, alcoholisme, depressie, autisme, vierde wereld verlegt de lerende functie zich naar 'Lebenshilfe', zoals Rita Ghesquiere aangeeft in 'Uit de kinderschoenen: drie decennia jeugdliteratuur'. (*Openbaar*, maart 1998, 1). Die 'Lebenshilfe' wordt soms onderstreept door een toegevoegde adressenlijst van instanties en hulporganisaties. Ook die verhalen, die vaak in opdracht worden geschreven, overstijgen het documentaire karakter. De benadering vanuit de visie en de emoties van het kind en het soepel, kindgericht taalgebruik maken ze inleefbaar voor een ruim publiek. Ze eindigen daarenboven over het algemeen hoopvol.

Enkele voorbeelden uit het grote aanbod illustreren dat. In *De meester is een schat* (mishandeling, 1991) van Bettie Elias reageert Brams vader zijn frustraties op Bram af, maar de meester doktert een oplossing uit. In 1993 levert Ed Franck zijn bijdrage aan een preventiecampagne in verband met brandwonden bij kinderen met *Het glazen masker*. Kolet Janssen gaat in 1994 in op een vraag van de Vlaamse vereniging voor autisme met *Mijn broer is een orkaan*. Later wil ik stuntman worden (1989) van Detty Verreydt is meteen aanleiding voor een werkmap die de vierde wereldproblematiek in de school bespreekbaar maakt. Brigitte Minne schrijft op vraag van de West-Vlaamse Pleeggezinnendienst in 1999 *Een mussenjong in het eksternest*. In 2001 verschijnen zes boekjes in opdracht van de Similesvereniging die de problematiek van KOPP-kinderen, kinderen van een ouder met psychische proble-

men, onder de aandacht brengen. Het commentaar op de reeks van kinderpsychiater Peter Adriaensens kan gelden voor alle betere thematische verhalen met maatschappelijke relevantie: 'Een boek kan wel degelijk een verschil maken voor een kind. De verhalen laten een kind voelen dat het ook nog recht heeft op een eigen leven (...). Boeken zijn ook een manier om taal aan te brengen voor wat ze voelen.' (*De Bond*, 5 oktober 2001, p.4) De voorwaarde is natuurlijk dat de taal goed, rijk en voor de kinderen bevattelijk is.

Van doemverhalen tot doorwerkte documentaire en psychologische romans in de jeugdliteratuur.

De trend om op de actualiteit in te spelen, is nog duidelijker in de jeugdromans die in de lagere graad van de secundaire school gelezen worden. Even leek het erop dat in de loop van de jaren negentig de komer- en kweliteratuur uit de jaren zeventig weer de kop zou opsteken. Adoptie, racisme,

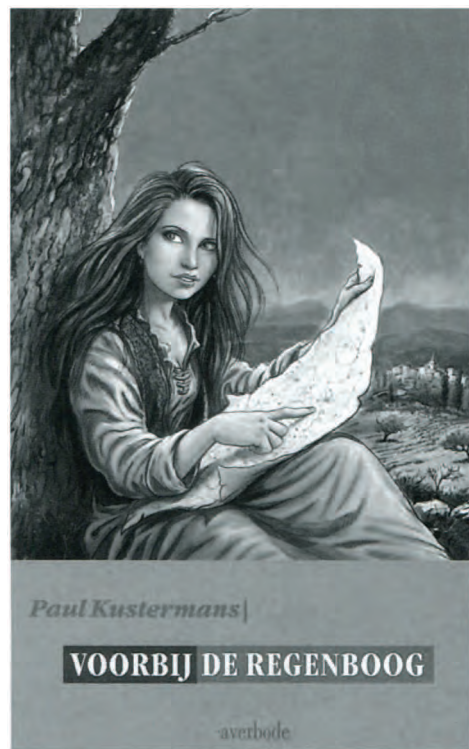

Katrien Seynaeve, *Grenzen*

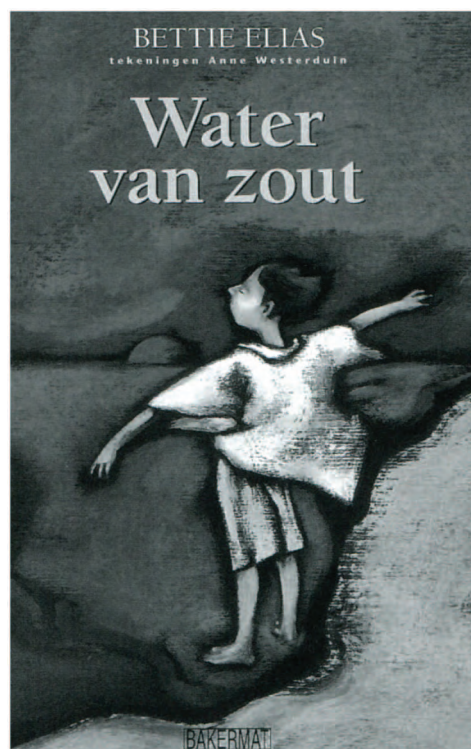
mishandeling, aanranding, incest, ontvoering, pedofilie, aids... Debutanten schreven de verhalen 'uit het leven gegrepen' en bezondigden zich aan een opeenstapeling van problemen, clichépersonages, expliciete boodschappen. Bij sommige uitgeverijen vonden ze een gretig commercieel oor. Informatieve adressenlijstjes gaven een illusie van didactische grondigheid. Melodramatische verhalen woekerden verder en zochten door hun platte, tendentieuze taal populariteit bij de jeugd.

Maar gaandeweg werd ook hier de invloed van de literaire tendens in de jeugdliteratuur en de groeiende aandacht voor adolescentenliteratuur bij geroutineerde auteurs duidelijk. Vroegere probleemverhalen maakten plaats voor goed gestructureerde, bezielde, documentaire romans met genuanceerde standpunten. De lezer wordt onder meer geconfronteerd met straatkinderen in Lima (Roger Schoemans, *Chico*, 1992) en in Brazilië (Dirk Bracke, *Een vlieg op de muur*, 1995), met de krottenwijken in Kaïro (Marc Vandenberghe, *Gamiela*, 1993), met oostbiokvluchtelingen (Roger schoemans, *Dava*, 1993) met de Filippijnen onder Marcos (Roger Vanhoeck, *El Tigre*, 1993), met het post-apartheidstijdperk in Zuid-Afrika (Katrien Seynaeve, *Oeboentoe*, 1992) en de joods-Palestijnse kwestie in *Grenzen* (2000) van dezelfde auteur. Die romans houden een vinger aan de pols van de actualiteit. Ze blijven het resultaat van veel research of van persoonlijke ervaringen, maar de aanvankelijk overvloedige en belerende informatie wordt beter gedoseerd en in een spannend of inhaalbaar verhaal geïntegreerd. De karakters worden mensen van vlees en bloed in plaats van vlakke sjablonen. De jeugd voelt zich door de bezielde informatie directer aangesproken: 'Als je dit leest, onthoud je meer over het thema dan wanneer je naar het journaal kijkt. Je moet er zelf een eigen mening over vormen.' (Over *Chico* van Roger Schoemans, *Bubi* 1995).

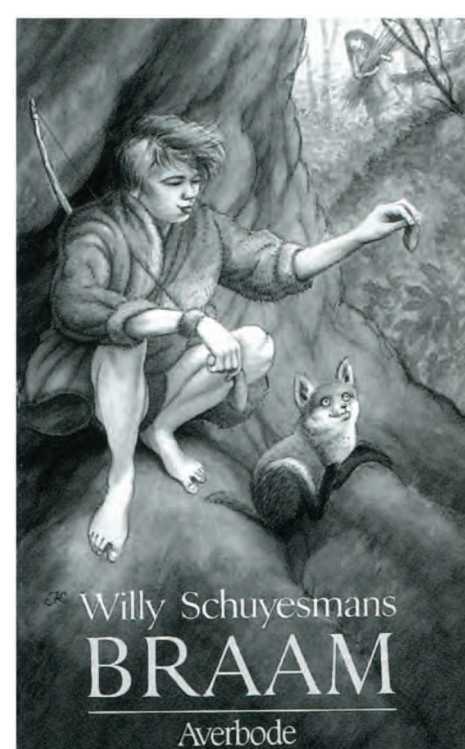
Ook de psychologische romans van bijvoorbeeld Karel Verleyen, Gerda Van Erkel en Diane Broeckhoven dagen jonge lezers uit om een eigen oordeel te vormen. Zij trekken alle mogelijke structurele en literaire registers open om adolescenten aan het denken te zetten. Dagboekfragmenten, telefoongesprekken, krantenknipsels en panelgesprekken zorgen voor verschillende invalshoeken en geven de verhalen diepte. De alternerende standpunten maken de romans uiterst geschikt om klassengesprekken op gang te brengen. In 1996 gaat Diane Broeckhoven in op het thema aids in *Kristalnacht*. Het verhaal werd omwille van zijn eigentijds thema, zijn toegankelijkheid en zijn informatieve waarde

Paul Kustermans,
Voorbij de regenboog

Bettie Elias,
Water van zout

Willy Schuyesmans,
Braam

door de jeugdjury in 1997 bekroond: 'Het boek geeft een ander beeld over aids... Aids is een eigentijds thema waarover men soms nog te weinig durft praten. Daarom is het goed dat dit ook in jeugdboeken aangesneden wordt... Het is goed dat er zoveel informatie ingeweven zit, dat het zo boeiend geschreven is.' (Bubi 1998). Dirk Bracke gebruikt in 1997 een veel minder gesofisticeerde methode om de jongeren bewust te maken van het aidsprobleem. *Het uur nul* kruidt hij met realistische details in vulgaire jongerentaal, met namen van pop- en housegroepen, met betaalseks op meisjestoiletten, enz. Succes verzekerd bij de jongeren, maar niet bij de volwassen critic die met pedagogische reserve reageren.

Soms slaan de auteurs bewust een waarschuwend toon aan. Patrick Lagrou, die in zijn eerste verhalen zijn interesse voor magie en esoterie al liet zien, schrijft in 1997 *In de klauwen van de duivel*, een pleidooi tegen

de indoctrinatie door sekten, in casu de new age-beweging. Hij trekt de hele trukendoos open om de lezer te overtuigen, van gedetailleerde beschrijvingen, soms met direct moraliserende interventies, tot een nauwkeurige structuur, een inleefbare hoofdpersoon tegenover clichématige tegenstanders en een sterke spanningsboog. Het boek vind je niet in de schoolbibliotheek, omdat het permanent uitgeleend is.

Bovengenoemde verhalen bereiken door hun toegankelijkheid en informatieve waarde een breed publiek, waaronder veel volwassenen. Hun doorwerkte aanpak bereidt de weg naar de adolescentenroman. Daar krijgen maatschappelijke thema's een andere en literair bredere invulling. Jan Simoen bouwt in *Met mij gaat alles goed* (1996) een veelzijdige literaire briefroman rond het hoofdthema aids en *Vallen* (1994) van Provoost, een roman over onder meer racisme, kaapte zowat alle mogelijke literaire prijzen weg. Het wordt in de scholen niet alleen als literaire gangmaker, maar vooral ook omwille van de thematiek druk besproken. In *Vallen* neemt Anne Provoost geen stelling in, maar

laat ze de lezer zelf naar de beweegredenen van het menselijk gedrag zoeken. Het boek werd verfilmd en in de scholen gepromoot.

Historische romans: geen vervelende leraars meer!

Vlaanderen is altijd een voedingsbodem geweest voor historische verhalen en grote vertellers. Dat was in de voorbije tien jaar niet anders. Historische romans zijn vaak een kritische aanvulling op de informatie uit het geschiedenisboek. Opvallend in de jaren negentig is de boei van historische en biografische documentatiereeksen, die uitstekend didactisch materiaal voor de geschiedenisleraar vormen. Ze worden in verhaal gezet door gerenommeerde jeugdauteurs als Roger Schoemans, Maria Heylen, Gerda Van Cleemput, Kolet Janssen of Gaston Van Camp, maar de historische informatie primeert en de beperkte omvang laat geen uitdieping van karakters toe.

Marc de Bel,
De Monsters van Frankenzwein

De opvallendste auteur van historische verhalen van de jaren negentig is Paul Kustermans. Hij neemt de fakkel over van Johan Ballegeer die decennia lang de Vlaamse historische jeugdboekenmarkt bespeelde. Kustermans vult waar mogelijk de geschiedenisboeken aan met een eigen versie op historische gebeurtenissen. In *Ik ben de jachtluipaard* (1999) pakt hij bijvoorbeeld de Belgische kolonisatiepolitiek hard aan. In Kustermans' vroegste romans laat de stem van de geschiedenisleraar zich nog vaak horen in een overvloed aan informatie, vervat in zware dialogen of directe auctoriale tussenskomsten en in (te) gedetailleerde beschrijvingen. Er blijft weinig ruimte voor uitdieping van karakters. In recenter werk besteedt hij meer aandacht aan zijn personages, verpakt hij de historische informatie handig in sfeerbeelden en functionele dialogen en weeft een stevige romantische draad door zijn verhaal, zoals in *Voorbij de regenboog* (1997). Het bracht hem een vijfde bekroning van de jeugdjury op die oordeelde: 'In de geschiedenislessen leerden we over heksenvervolgingen. Ook over de grote Vlaamse schilders uit die tijd. Het enige verschil is dat ze nu pre-

cies tot leven kwamen in dit boek. (...) Prachtig dat er zoveel poëtische stukken in staan.' (Bubi 1999)

Naast Kustermans dragen andere Vlaamse auteurs, zoals Hedwig van de Velde, Roger Schoemans, Kathleen Vereecken en Katrien Seynaeve, tot de geschiedenis of de historische actualiteit bij. Een sfeervol, correct historisch decor, pittige weetjes, levende personages, vlotte dialogen en een romantische, of spannende rode draad zorgen ervoor dat de geschiedenisleraar geen vervelende feitenverzamelaar meer is.

Besluit

In april 1993 gooide Jan Van Coillie uit bezorgdheid voor de kwaliteit van het Vlaamse jeugdboek de handschoenen in de Vlaamse ring. In zijn artikel 'Het gaat té goed met het Vlaamse jeugdboek' (*Jeugdboekengids*, april 1993) wees hij op de opmars van 'vlotlezende verhalen over onderwerpen die

de jongeren aanspreken'. Een jaar later waarschuwde Luc Lannoy in zijn artikel 'Wie boekt die vindt. De jeugdliteratuur in feesttenue.' (*Jeugdboekengids*, april 1994) nog eens voor de toename van tendentieuze verhalen die spelen op herkenbaarheid en actualiteit en vaak ontstaan op bestelling of opportuniteit. De twee critici hebben niet bij alle uitgevers en auteurs aan dovemans deur geklopt. Hoeveel gezeur er in de jaren negentig ook was rond de literaire of verhalende trend in de Vlaamse jeugdliteratuur, mijn ervaring is dat naar het einde van het decennium zowel in de kinderliteratuur als in de jeugdliteratuur een vruchtbare kruisbestuiving heeft plaatsgehad. Het blijft natuurlijk schrappen voor wie lijstjes wil samenstellen. Het blijft schrappen van boeken met een hoog sensatiegehalte, waarin thema's 'behandeld' en als modetrend opgevoerd worden en waar de gedrevenheid van de auteur verre van tastbaar is. Maar door te schrappen mengt de waakzame blik van de pedagoog zich met de kritische blik van de leesbevorderaar. En dat is een mooie start voor een nieuw decennium!

Poëzie voor kinderen:

een kwestie van overleven

Jan Van Coillie

'De Vlaamse poëzie voor kinderen (her)leeft.' Zo besloot ik mijn artikel over de Vlaamse kinderpoëzie in het themanummer van *Vlaanderen* uit 1989. Nu, meer dan tien jaar later, lees ik deze uitspraak met gemengde gevoelens. Op het eerste gezicht heeft de poëzie voor de jeugd het niet slecht gedaan. Er verschenen het voorbije decennium een veertigtal bundels, meer dan twee keer zoveel als in de jaren tachtig. Er staken echter weinig echt opmerkelijke bundels tussen en nog minder beloftevolle debuten. Het lijkt erop dat de Vlaamse kinderpoëzie de jaren negentig vooral 'overleefd' heeft, 'springlevend' kun je haar niet noemen.

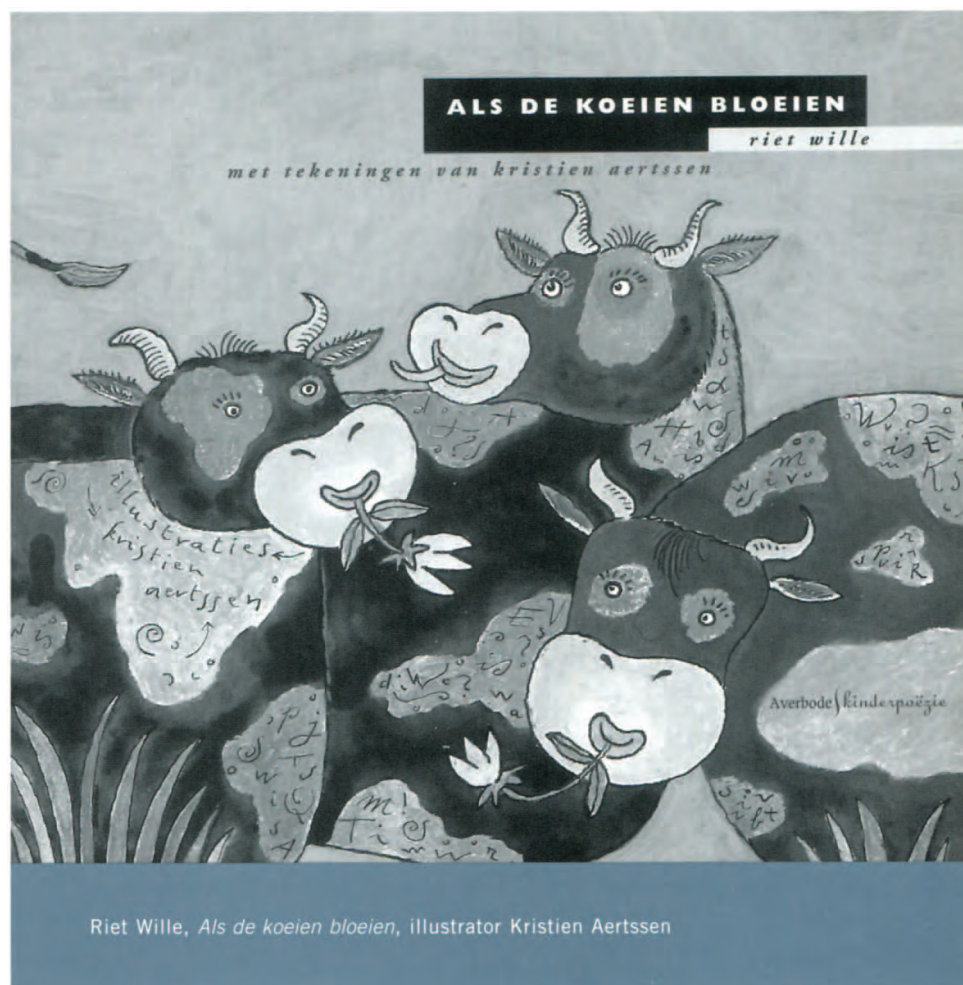
Kneden met taal

Voor kleuters is de taal nog kneedbaar. Om dingen die ze niet kennen te benoemen, maken ze nieuwe woorden. De meeste dichters voor kleuters hebben deze creatieve omgang met taal met hun publiek gemeen. In hun versjes spelen ze met neologismen, rijm en klank.

Veruit de productiefste dichter voor jonge kinderen in Vlaanderen is Geert de Kockere. Hij debuteerde in 1989 met *Vingers in de jam*, een bundel 'pak-en-smak-gedichten' over herkenbare onderwerpen uit het kleuterleven in het spoor van Nederlandse dichters als Miep Diekmann en Nannie Kuiper. Meer dan zijn Nederlandse voorbeelden speelde hij met nieuwe woorden en klankna bootsingen. Ook in zijn tweede en derde bundel beschreef hij bezige kleuters in een speelse taal, maar in 1994 sloeg hij met *Een fruitje van zilver* een nieuwe weg in. Zijn inspiratie vond hij in de oude bakerrijmen. Hij ging zijn versjes opbouwen via betekenis- en klankassociaties waardoor ze allerlei nonsensikale sprongen maken:

Lotje Languitje
had een vlek op haar truitje.
Want Lotje Languitje
viel op een fruitje.
Een fruitje van zilver,
een fruitje van goud,
goud voor de koning
en goud voor de prins.
En Lotje Languitje?
Lotje Languitje keek
Naar de vlek op haar truitje.

De bundel viel op door de bijzondere vormgeving met speelse kleurenillustraties van Klaas Verplancke en door kijkgaatjes. Hij werd in 1995 bekroond met de Interprovinciale prijs. Ook zijn volgende bundels zijn steeds opvallend verzorgd uitgegeven met illustraties van onder meer Carl Cneut en Kristien Aertsse. Herhaling en parallelie brengen in deze 'nieuwe bakerrijmen' vanzelf een stevig ritme, wat het meest uitgesproken is in de twee bundels met spelliedjes *Koetje in de klaver* (1997) en *Slinge Slinge Slom* (1989). In sommige gedichten verworden de associaties tot een procédé en zijn de woordspelingen te gezocht. In zijn sterkste verzen combineren ze herkenbaarheid en magie zoals in 'Reuzejan' die zo'n reuzenhonger heeft dat

Riet Wille, *Als de koeien bloeien*, illustrator Kristien Aertssen

zijn armen almaar langer worden tot ze bij de 'reuzelekkere' koekjes in de kast kunnen. (*Een reus met lange armen*, 2001)

Ook Riet Wille is als logopediste gefascineerd door de speelse mogelijkheden van de taal. In *De deur is moe* (1997) brengt ze voorleesversjes over herkenbare onderwerpen als jarig zijn, opa en oma, de seizoenen en het ziekenhuis. Door woorden op een ongebruikelijke manier te combineren, maakt ze de dingen net iets anders: 'Er vallen/ druppels kleuren/ wolken blaadjes/ waaiers noten/ uit de lucht.' Of zoals het staat in 'Museum': 'Want kunst is een verrassing,/ daar denk je van alles bij.' Typisch voor haar kinderverzen is nog haar 'rebelse' trekje: 'Mama moet maar lekker koken/ dan gaat mijn mond/ vanzelf/ open.' Dit rebelse is nog sterker in het debuut *Waarom ik altijd nee zeg* (2001) van Frank Adam. De kleuters in zijn versjes zitten vol schrammen, vallen even dood, zetten hun haar in een piek of kraken papa's computer. Maar het zijn ook kleine filosofen die nadenken over de tijd, tanden en bloot zijn. Sommige zaken willen ze in elk geval in hun eentje regelen: 'Wat hier gebeurt/ is strikt privé/ Achter deze deur/ wordt iets geregeld/ tussen mij en de wc.'

Ook Ed Franck schreef aanvankelijk speelse en klankrijke versjes over dagelijkse gebeurtenissen in een kleuterleven. De bundel kleuterliedjes *Dzingeleping* (1999) sluit daarbij aan. Zijn tweede bundel voor kleuters, *Kom, zei de kromme weg* (1993) bevat echter meer fantasie en geheimzinnigheid en verradt invloed van de Nederlandse dichters lenne Biemans en van oude bakerrijmen:

Vissen slapen met open ogen
en wuiven met hun staart
ginds in het donker
het duistere donker
staat een dromend paard.
Kom meisje mijn meisje
we maken een reisje
heel diep in de nacht
waar Hobbel de dromer
op jou en mij wacht
Sst...
sst...
kijk, hij lacht.
Slaap zacht.

Uitgesproken realistisch zijn de kleuterversjes van Luc Depondt. Hij debuteerde in 1993 met *Trippelmannetjes* waarin hij als ervaringspedagoog herkenbare belevenissen en gevoelens van kleuters centraal plaatste. Ook in zijn andere bundels zijn de versjes ervaringsgericht: ze gaan over de sint, zoentjes

geven, pesten, naar de dokter of alleen op de wc gaan, enz. Doordat ze duidelijk gericht zijn op de bruikbaarheid, verrassen ze zelden. Ook de rijmen zijn meestal voorspelbaar. In *Een zesje met een hoed* van Mario Vangaver zijn de rijmen een keurslijf geworden waarin de klassieke thema's als 'een nieuw zusje' of 'spelen in bad' gewrongen worden. Gevoelens bij pesterijen worden als volgt stuk gerijmd: 'Want voor hen is 't/ misschien wel fijn./ Maar mij doet het echt pijn.'

Een mager beestje

Het aanbod van Vlaamse kinderpoëzie voor de basisschool is opvallend mager. Het is dan ook geen wonder dat in veel klassen de Nederlandse Annie M.G. Schmidt nog steeds nummer één is. Bloemlezingen als *Kom maar dichter* (1990) en *De dichter is een tovenaer* (2000) verruimden de horizon wel, maar het waren vooral Nederlandse dichters als Willem Wilmink en Nannie Kuiper en de Amerikaan Shel Silverstein die populair werden.

Wat in Vlaanderen verscheen in de traditie van Annie M.G. Schmidt was zonder meer belabberd. De berijmde verhaaltjes die Martine Lefevere in 1992 en 1994 publiceerde over rare koningen, vreemde heertjes en dametjes of pratende dieren brachten een staalkaart van rijmelarij, clichés, kreupele ritmes en flauwe grappen als de volgende 'De dames sloegen hard aan het gillen:/ Ho! Bedek toch dat bloot, bedek toch die billen!/ Meneer schrok toen erg en keek in het rond:/ Eh, ik probeer 's wat anders/eh, excuus, het leek me wel gezond.' Fantasierijker was *De dans van de nar* (1994) van Geert de Kockere, al glijden ook in deze bundel veel gedichten af naar gemakkelijk gerijmel en gezochte woordkeus.

Veel meer dan fantasie bepaalden gevoelens de kinderpoëzie in het voorbije decennium. De populairste Vlaamse dichter is hier André Sollie. Zijn debuut *Soms, dan heb ik flink de pest in* (1986) kreeg in 1993 een derde, gewijzigde herdruk. Opvallend was de strakke vorm waarbij alle strofen eenzelfde aantal lettergrepen tellen. Zijn tweede bundel *Zeg maar niks* (1991) sluit inhoudelijk aan bij de eerste – de gedichten gaan over gevoelens als verliefdheid, verdriet om een dode poes of

verlangen naar knuffels – maar de vorm is gevarieerder. Hoe spits de verwoording is, mag blijken uit de volgende regels: 'Naar mijn idee/ zijn m'n pa en ik al even grote sukkels./ Het verschil zit 'm alleen maar in de pukkels.'

De meeste andere dichters die voor kinderen over gevoelens schreven, worstelden met de vorm en verloren het gevecht. Hun versjes worden ontsierd door al te voorspelbare of geforceerde rijmen, een gezochte woordkeus, stoplappen en een kreupel ritme. De rijmdwang maakt bovendien dat de beschreven gevoelens onecht overkomen. Ik citeer uit bundels van Luc Depondt, Guy Didelez en Bart Demyttenaere: 'Dikke lippen/ brede neus/ 'k vind mezelf/ gewoon affreus// Spiegel, spiegel aan de wand/ wat doe je me toch aan?' (*Dichter bij mij*, 1996); 'Maar moeder heeft het weer zo druk./ Ze fluistert: 'wacht nog even!'/ En stormt verder door haar leven:/ een kloppacht naar wat ij geluk.' (*Ik heb ook géén pretentie*, 1994); 'Ik kan heus best wel eens lief zijn/ en een kusje vind ik ook fijn./ Snap je wel wat ik bedoel?// 't Is MIJN lichaam, moet je weten/ en ze mogen niet vergeten:/ het enige dat telt, is wat IK voel.' (*Stoere Daan*, 1997). Ook *Meisjes hebben grotere borsten dan jongens* (1996) van de populaire Herman Brusselmans brengt een opmerkelijke combinatie van rijmelarij en effectbejag: 'Nog diezelfde dag wist Herman:/ meisjesborsten zijn klein, maar mooi en heel piezant/ En Tania had ontdekt:/ Wat jongens tussen hun benen hebben/ligt lekker op mijn hand.'

In scherp contrast met de rijmelaars die de taal forceren, staan de paar dichters die, elk op een eigen, oorspronkelijke manier de poëtische mogelijkheden van de taal verkennen. Kinderen onder de acht worden aangesproken door de moderne bakerrijmen van Geert de Kockere. Voor oudere kinderen publiceerde Riet Wille in 1994 *Als de koeien bloeien*. De bundel bevat zowel gedichten over gevoelens als nonsensikale rijmen die aansluiten bij de bakerrijmen. Opvallend zijn de beeldgedichten zoals 'Verdriet' waarin de woorden treurig omlaag druppelen. Net als in haar kleuterversjes zorgen ongewone combinaties voor een effect van vervreemding:

Als de koeien bloeien
en picknickmanden stoeien
in de wei.
Als de wandelaars groeien
en paarse bloempjes loeien
op de hei.
Als de akkers schroeien
en klaprozen gloeien
rond de boerderij
...
dan zomert het
op een schilderij.

In 1995 publiceerde Riet Wille voor de Nederlandse uitgeverij Zwijsen een verzenbundeltje voor beginnende lezers, *Een mondje vol*. Het leesniveau beperkte al te duidelijk haar creativiteit. Nog zwakker was *Een zoen voor de zon* (1996) van Jef Soenens voor dezelfde doelgroep. Hij kwam niet verder dan gerijmel als 'mijn tand/mijn tand/ wat is er aan de hand?'

Duidelijk in de ban van de taal bleek Sine van Mol in *Het paard staat dood te zijn* (1994). In haar verzen dunt ze de taal uit, de meeste regels bevatten slechts enkele woorden: 'Mijn zus zegt: Het paard staat/ dood te zijn/ in de wei./ Ik weet,/ het droomt:/ galopperen/ draven/ nevelmannen./...' Zonder meer een taalkunstenaar toonde Bart Moeyaert zich in zijn vertalingen van Pili Mandelbaum (*Het laatste woordje zacht*, 1992) en Frédéric Clément (*De wissewaswinkel*, 1997). Uit het eerste boek komen volgende beklijvende regels: 'Ik wens mezelf een sprookje groot./ Ik wou ik wou dat ik je boek was./ Ik wil zo graag bij jou op schoot.' De enkele oorspronkelijke gedichten die hij her en der publiceerde (onder meer in de bloemlezing voor tieners *Met gekleurde billen zou het gelukkiger leven zijn* (1996), doen verlangen naar meer. In een interview met Maarten De Pourcq voor Poëziekrant (maart-april 2001) stelde hij een bundel in het vooruitzicht.

Strikjes en kruimels

In 1994 publiceerde Ben Reynders een eerste selectie gedichten die kinderen hadden ingezonden voor de wedstrijd Jeugd en poëzie waar hij de drijvende kracht achter was. Om de paar jaar bracht hij een nieuwe verzameling op de markt. De gedichten bieden een boeiende kennisgeving met wensen, dromen, verlangens en angsten van kinderen en jongeren en met hun zoeken naar een bijzondere verwoording. Bij de meesten blijft dit zoeken beperkt maar af en toe verrast een gedicht door de originele, beeldrijke verwoording. Ik citeer het titelgedicht uit *Ik heb jouw zee van tijd* (2000) van de twaalfjarige Anneke Dours:

Ben Reynders (samenst.),
Strikjes in de struiken,
illustrator Gerda Dendooven

in je
katte
bellig
handschrift

praat je
in druppels
en golfjes
deinend uit

je ogen
drijven
één voor één
door me heen

doe maar,
ik heb
jouw zee
van tijd.

Dromen van vleugels

Al in zijn eerste bundel *Bananeschillen in jeans* (1986) pleitte Daniel Billiet voor gedichten 'waarin jongeren zich kunnen herkennen'. Hij wou een tienerpoëzie die het volle leven binnenlaat. Dit adagio maakt hij waar in zijn verschillende bundels. Hij dicht over herkenbare thema's als vriendschap, liefde, dood, eenzaamheid, school en sport, maar ook over minder voor de hand liggende onderwerpen als de lach, musea of straatkinderen. Zijn poëzie is er één van paradoxen: tussen toekomstdromen en herinneringen, dronken verliefdheid en liefdesverdriet, ernst en humor, wetenschap en poëzie. In de volgende regels uit *Alleen aan zee*

Daniel Billiet,
Moenie Worrie nie,
illustrator Goele Dewanckel

is de kust veilig (1993) verwoordt hij de paradox van de put erteit: 'Ik zocht iets om sneller/ te groeien. Weg van dit teveel/ te weinig in mij.' Ook zijn cyclus moedergedichten *De hemel heb je al* (1995) steekt vol contrasten, tussen tederheid en or macht, schuld en onschuld. Opmerkelijk is Billiets engagement. In *Wat de ogen niet horet* (1995) zijn oorlog en geweld centrale thema's. Soms met cynisme maar steeds in messige herpe bewoordingen probeert hij de lezers wakker te schudden: 'Pas wanneer de stank uit de televisie/ walmt, de pijn van de afgerukte voet in je been dringt,/' *Moenie worry nie* (1999) bevat gedichten over Afrika, straatkinderen en de holocaust naast verzen over verliefdheid, vakantie of pesten. 'Geschiedenisie:' spreekt voor zichzelf:

Het gebeurt in de ijzigste
stilte. De aangewezenen weten
wat ze horen te doen.

Met gebogen hoofd stappen ze
uit de rij en lopen snel naar de netjes
naast elkaar opgestelde vrachtauto's.

Geen vaarwei. Geen tranen.

En ieder een is jood
en kandidaat voor de dood.

Daniel Billiet is behalve dichter ook een gedreven promotor van de poëzie voor tieners. Hij stelde diverse bloemlezingen samen en verzorgde de redactie van de poëzieweek die Divers startte in 1999. Een heel bijzonder project was *Hoeveel weegt blauw* (1996), waarin vier jeugddichters gedichten schreven bij moderne kunstwerken, geselecteerd door Jan Hoet.

De bundels van Gil Vander Heyden verschijnen in dezelfde reeksen als die van Daniel Billiet. Bij haar echter is er niets terug te vinden van zijn engagement of ironie. Het meest typische voor Vander Heyden is de breekbare verwoording. De titel van haar debuut, *Taartjes van glas* (1989) is illustratief, net als *Een puntje krokus* (1994). Haar gedichten lijken op de kwetsbare bloempjes die de kou trotseren. In haar poëzie probeert ze vooral mooie herinneringen en tedere momenten vast te leggen en te koesteren, een centraal motief bij veel hedendaagse dichters. De taal wordt er steeds verder uitgedund. De titel van haar bundel *Opgevouwen wit* (1997) is veelzeggend. Haar gedichten moet je openvouwen om te ontdekken wat er tussen de regels ligt, of zoals ze zelf schrijft: 'Als je goed luistert,/ maar dan echt heel goed,/ fluisteren achter alles/ woorden.'

Ook in de bundel *Het ijzelt in juni* van André Sollie domineert het verlangen om te bewaren, dat culmineert in de slotafdeling, een eerbetoon aan zijn overleden ouders. Anders dan in zijn vorige bundels vertrekt hij niet vanuit thema's die kinderen boeien, maar vanuit herinneringen aan zijn eigen jeugd. Daarbij heeft hij zich bevrijd uit de klassieke vormschema's. Ook zijn poëzie wordt gedomineerd door tegenstellingen en paradoxen, eigen aan een leeftijd die wankelt tussen kindertijd en volwassenheid: 'Een kind/ op hoge jongensbenen./ Ik ruik nog naar de kooi./ Loop in de armen van de wind./ Word nog vanmiddag mooi.' Dat ook de kindertijd niet een en al warmte is, wordt duidelijk uit het indringende gedicht 'Warm':

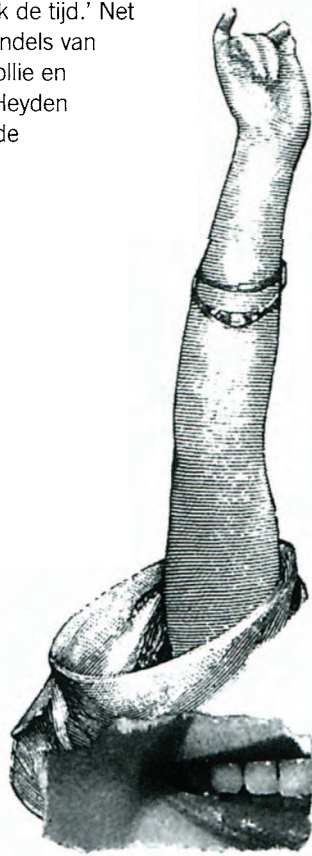
Zacht en warm.
De dikke, blote linkerarm
Die ze stevig om me heen slaat.
En de kachel die op acht staat.
Moeder lacht.

Peperkoek met honing.
Zoetekindje koning.
Warme chocolademelk.

Moeder boent me.
En ze zoent me.
Rondedansje, ei, ei, ei.
Moeder is een meisje, even.
Een te warme wintersprei.

Prinsjelijf moet overgeven.

Ook Willy van Doorselaar in *Dit is het bos, verdwaa hier maar* (1994) graaft naar de essentie van de kindertijd. Opvallend is de wij-vorm waarmee hij de individuele ervaring wil overstijgen. Zijn gedichten zijn langer, meer verhalend dan die van Sollie, maar je vindt er gelijkaardige beelden en tegenstellingen in tussen warmte en bitterheid, beperking en vrijheid, leven en dood. Op schoolreis wordt een kerktoren veroverd: 'We kwamen boven/ buiten en schreeuwden met de stem/ van drieste meeuwen. We leunden/ wiekend met gespreide armen/ op de wering en trokken van nature/ al onze voeten in.' Wolken, vogels en aarde zijn ook belangrijke motieven in *Ik verzend mezelf als een ansichtkaart* (1998) van Christiaan Germonpré en ook in deze bundel staat een afdeling 'herinneringen'. De slotafdeling 'Stilleven' verwoordt de poëtica van de dichter: hij probeert met poëtische middelen de tijd even tot staan te brengen en zo te bewaren: 'Onder mijn vleugels bewaar ik de tijd.' Net als in bundels van Billiet, Sollie en Vander Heyden eindigt de bundel met een

André Sollie,
Het ijzelt in juni

gedicht over de dood, de ultieme poging om te bewaren.

De titel van Ed Francks verzamelde gedichten *Met armen te hoekig voor sierlijke vleugels* (1999) drukt kernachtig de ambivalentie van de puberteit uit. Botsende gevoelens staan centraal in zijn poëzie. Zo volgt hij in *Liefde in vijf bewegingen* (1990) het open bloeien en stukgaan van een verliefdheid. Hij hanteert een vrije versvorm met functionele enjambementen, herkenbare beelden en een sobere, compacte verwoording. Ook zijn slotgedichten gaan over de dood. Bij het afscheid van zijn broer plukt de ik een bloem, 'voor zijn kamer/ voorgoed onaf.' Alleen jammer dat een bloem ook dood gaat: "'Verslensen'/' zegt het woordenboek./ Alsof ik nieuwe woorden zoek/ vol minder pijn.' De kracht en de onmacht van taal in zo weinig woorden, ook dat is poëzie.

Te gast

PIETER BOUDENS

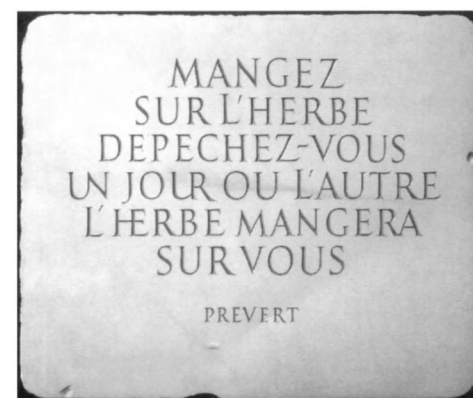
Het schrift en het verbale zijn ongetwijfeld door de eeuwen heen en in alle landen dé vormen van communicatie. Beide zullen dit, ondanks computer, e-mail en andere technologische snufjes, blijven. Het ene is een vluchtig medium, het andere wordt vastgemaakt aan één of andere drager. Die is niet onbelangrijk. Zo gebruikt Pieter Boudens bijna uitsluitend steen. In dit oermateriaal legt hij doodgemakkelijk de klassieke letters en maakt dat die zich onmiddellijk thuis voelen. Ze zijn puntgaaf, juist van vorm en van verhouding, ze stralen warmte uit en contrasteren tegelijkertijd met hun ondergrond, die even zorg-

vuldig als het lettertype – meestal een romein, die hij een frisse en eigentijdse uitdrukking meegaf – werd gekozen.

De schriftbeeldhouwer houdt niet van arabesken, middeleeuwse drolerieën of andere ornamenten waarin de letter verdwijnt in de algehele compositie. Hij puurt liever naar zuivere abstracte lijnen die samen een gemakkelijk leesbaar geheel vormen. Hij creëert een beeldend ensemble, maar enkel met spelende letters. Hij scheidt in de bijna onverwoestbare grondstof datgene weg waardoor zuivere gedichten overblijven. De inhoud van de gekapte tekst lijkt bij hem

namelijk al even belangrijk. Zijn kunst is inderdaad meer dan het correct plaatsen van letters, het harmonisch weggakppen van materie. Hij verkiest poëtische verzen, kernachtige uitspraken of reflecterende nadenkertjes die geruisloos in de bikkelharde drager blijven nazinderen. Of wordt elke zin in steen poëzie, omdat kalligrafen het voor de eeuwigheid aanbrengen? Met een geërfd talent wist Pieter Boudens dit steenkappen van woorden tot een vernieuwde kunst te verheffen en roept zo bij velen een esthetiserende ervaring op.

Jean Luc Meulemeester

[Foto's: Jan De Mylle]

Transit

In deze rubriek publiceren we 'literaire' vertalingen in het Nederlands van goede gedichten uit andere talen. Het is o.m. de bedoeling het vertalen van gedichten te stimuleren en daarom kunnen vertalingen ter selectie ingestuurd worden naar het redactiesecretariaat. Ieder vertaald gedicht moet vergezeld worden van een fotokopie van het oorspronkelijke gedicht en van de bibliografische gegevens van de bundel of het boek waaruit het genomen werd.

X

DE TROUWE RIDDER

Die vogele hebben lange geswegen
Die blide waren hier te voren;
Hare blischap es gelegen,
Dies si den somer hebben verloren.
Si souden herde saan gesegen,
Hadden sine weder gecregen;
Want si hebbenne vore al vercoren,
Ende daartoe worden si geboren:
Dat machmen dan an hen wel horen.

Ik swige vander vogele clage:
Hare vroude, hare pine, es saan vergaan;
Ende clage dat mi meer meshage:
Die minne, daar wij na souden staan,
Dat ons verweget hare edele wage,
Ende nemen vrende nagelage;
Sone mach ons minne niet ontfaan.
Ay, wat ons nederheit heeft gedaan!
Wie sal ons die ontrouwe verslaan?

Die mogende metter sterker hant;
Op hen verlatic mi noch sere,
Die altoos werken in minnen bant
Ende en ontsien pine, noch leet, noch kere,
Sine willen dorevaren al dat lant
Dat minne met minnen in minne ie vant;
Hare fine herte es so gehere;
Die weten wat minne met minnen lere
Ende hoe minne die minne met minnen ere.

Waaromme soude dan ieman sparen,
Ochtemen minne met minnen verwinnen mach,
Hine soude met niede in storme dorevaren
Op toeverlaat van minnen sach,
Ende minnen ambacht achterwaren?
So soude hem die edelheit openbaren.
Ay, daar verclaart der minnen dach,
Daar men vore minne nie pinne en ontsach
Noch van minnen nie pine en verwach.

Dicke roepic hulpe alsoe die onverlooste.
Lief, wanneer gi comen stelt,
So noopti mi met nuwen trooste,
So ridic minen hogen telt,
Ende plege mijns Liefs als alrevrooste,
Ochte die van norden, van suden, van oosten
Van westen al ware in mijnre gewelt.
So werdic saan te voete gevelt!
Ay, wat holpe mijn ellende vertelt!

HADIEWYCH

STROFISCH GEDICHT 10

De vogels zwijgen al een hele tijd
Die zo blij waren hier tevoren.
Ze zijn hun lieve lusten kwijt
Daar zij de zomer hebben verloren.
Ze zouden zeer snel zijn bevrijd,
Keerde hij weer zonder respijt.
Want hem hebben zij uitverkoren,
En voor hem werden zij geboren.
Dat kan men dan wel aan hen horen.

Ik zwijg over vogels die klagen
– Hun vreugde, hun pijn is snel henen –
En bejammer een dieper mishagen:
Dat we minne niet de hand lenen,
Haar hoge last niet willen dragen,
En liever aardse lusten najagen.
Zo kan minne zich met ons niet veren.
Ach, we kunnen onze laagheid niet genoeg bewenen!
Wie legt onze ontrouw het vuur na aan de schenen?

De bevoegden met de sterke hand,
Naar hen heb ik me toegekeerd,
Die altoos werken in minnes band
En geen pijn, of leed, of tegenspoed deert,
Maar die hun tocht voortzetten naar het land
Waar minne al minnend in minne ontbrandt.
Hun edel wezen is zo hooggeëerd,
Zij weten wat minne in 't minnen leert
En hoe minne de minne in 't minnen eert.

Waarom zou iemand dan zijn krachten sparen,
Als men minne al minnend kan verslaan,
Waarom dan niet verwoed alle stormen doorvaren,
Die vol vertrouwen in haar doorstaan
En zo de minnedienst recht doen wedervaren?
Zo zou zij ons haar edelheid openbaren.
Ach, de dageraad van minne breekt slechts aan
Waar men om minne geen pijn wou ontgaan
En aan de zware eisen van minne werd voldaan.

Als een verlorene roep ik om hulp, onverpoosd.
Lief, wanneer gij zult intreden,
Zult gij me aansporen met nieuwe troost,
Dan rijd ik mijn telgang met fiere schreden,
Eén met mijn lief, zalig geminnekoosd,
Alsof die van noord en zuid, van west en oost
Reeds allen in mijn macht waren met reden.
Dan word ik plots terneergeveld en vertreden.
Ach, wat helpt het dat ik mijn ellende heb beleden!

VERTALING: LUCIENNE STASSAERT

Hadewijchs levensgeschiedenis zal wel voorgoed een raadsel blijven, bij gebrek aan de nodige biografische gegevens. J. Van Mierlo situeert het werk van onze beroemde mystica rond het midden van de 13de eeuw. Haar volledige oeuvre bevat *Visioenen, Brieven, Mengeldichten* en *45 Strofische gedichten*.

Poëtisch bericht

Iedereen mag gedichten ter selectie sturen aan: Tijdschrift 'Vlaanderen', Redactiesecretariaat, 'Ter Hogerleie', Hondstraat 6, 8700 Tielt. Alle ingezonden gedichten moeten in machineschrift (tikmachine of printer) en in tweevoud afgeleverd worden. Neem voor ieder gedicht een ander blad en schrijf op ieder blad uw naam en volledig adres. Ingestuurde gedichten worden niet teruggezonden en over ingezonden werk wordt niet gecorrespondeerd, noch getelefoneerd. Aan de auteurs van gepubliceerde gedichten wordt achteraf een bewijsexemplaar gestuurd en een honorarium uitbetaald: vermeld daartoe bij iedere inzending uw bank- of postrekening.

SLAK

De piano herinnert zich
Hindemith. Het huis een woord
waarin ik niet meer woon.

Haar kleren zilverspoor
naar de naaktheid waarachter
zij zich verbergt.

Verte staart langzaam in
de ogen. De spiegel luistert
naar de vuistslag van zwijgen.

De piano onder alle dingen
weer ding. De tijd vergist zich.
Uren zijn stenen waaraan

wij ons stoten.

HUGO VERSTRAETEN

DE DICHTER

Het haalt niets meer uit wanneer ik
dit nog schrijf:
de dichter vindt zelden het woord.
Zijn oog verdwijnt achter spiegels van
glas achter langgerekt geluid dat niemand
nog hoort.

Hij verdeelt zichzelf in stukken van
tijd en zoekt naar het iets voor de beste
plaats: een meeuw op Gibraltar is niet
eenzamer dan hij.

In zijn hoofd groeien bloemen en kervende
zinnen als een uitslaande brand. Er komt geen
eind aan het licht. Het pijnigende, dansende
lijf staat met verzen beschreven:

de Dichter is de enige.
De enige minnaar vertwijfeld op zoek
naar het niet geschreven vers.

JO GISEKIN

NAAST HET LEVEN

Uit de villa op de berg stromen stemmen.
Er staat een vrouw, vreemd vertrouwd,
onder de booglamp op het terras.
Buiten de herberg in het dal drinken we
een laatste glas,
rusteloos in de schemering.,

waar het leven woont als de dood.

ERIK METSUE

KAMER

De stad is nog niet verkaveld.
Tussen cement en halfronde bogen
leiden duiven een gesmoord bestaan.
Wie hier voorbijgaat kiest
blindelings zijn woorden.

Zoals de vrouw dat dagelijks doet op
weg naar een gaver vertroosting over
stapstenen die luid weerkaatsen.
Eén armslag is binnen bereik. Geen
wingerd tegen de goot.

Ze ziet kastanjelaars botten de
roestige sneeuw de kalk op de weg.
Kamillethee in heldere glazen en hoeveel
namen van mensen achter het raam.

Ze herkent zichzelf in het eenzaam
gebaar achteloos neergelegd
om de hoek. Verschanst voor te lange
winters verzamelt zij weefsels van
wolbol en varen.

Wellicht vult zij leemten met vriendschap
haar kamer bewaart er
het evenwicht

JO GISEKIN

In en om de kunst

LETTERKUNDE

Felicities voor Jozef Deleu

JULIEN VERMEULEN
NAMENS DE REDACTIE

De jonge Deleu had ongetwijfeld de ambitie om naam te maken als letterkundige. Vanaf 1963 publiceerde hij verdienstelijke verzen, hield blijvend contact met de wereld van de poëzie en vestigde gaandeweg een stevige reputatie als bloemlezer. Maar op heel jonge leeftijd kwam reeds een ander accent van zijn persoonlijkheid op de voorgrond. Deleu was pas twintig toen hij, samen met enkele vrienden, in 1958 het eerste nummer van *Ons Erfdeel* uitgaf. Als publicist en talentvol manager van een tijdschrift was zijn interesse breder dan die van het literaire veld. Hij hield intens voeling met diverse facetten van een rijk geschakeerd cultureel landschap. In de jaren dat de kunst en de maatschappij onherkenbaar veranderden, volgde hij gefascineerd de vernieuwingen die ieder nieuw seizoen brachten. Het tijdschrift maakte zich snel los uit de folkloristische heimatpers en stond open voor een progressief en Groot-Nederlands ideeëngoed. Hij schuwde de verfrissende wind uit het noorden niet en distantieerde zich categorisch van iedere vorm van middelmatigheid. Zo werd *Ons Erfdeel* snel een begrip en tevens een synoniem voor engagement en kwaliteit, voor openheid en smaak. Het blad werd een platform voor uiteenlopende stemmen en gevarieerde opinies. Ideologie en politiek, plastische kunst en muziek werden met levendige aandacht gevolgd en door honderden medewerkers genuanceerd commentarieerd. Een speciaal accent voor de literatuur en vooral voor het woord van de dichter bleef – over de vele decennia – onmiskenbaar aanwezig. Ook hierin herkende de lezer de hand van de hoofdredacteur. Het tijdschrift verwierf niet enkel aanzien in noord en zuid, maar werd de spil van een culturele stichting, de kern van een instituut dat een heuse internationale dimensie kreeg. Vanuit de Murisonstraat in Rekkem bouwden Deleu en

Jozef Deleu
[Foto: Patrick De Spiegelaere]

zijn medewerkers aan een brede cultureel-diplomatieke missie. *Septentrion*, *Les Pays-Bas français* en *The Low Countries* werden eersterangs publicaties die de intense gederenheid van Deleu verraadden. In 1994 kreeg hij een verdiend eredoctoraat van de RUG en later nog een aantal indrukwekkende onderscheidingen. Echt nodig waren die titels niet. Goede wijn behoeft immers geen krans en met deze gedachte heffen alle medewerkers van het Kunsttijdschrift Vlaanderen graag het glas op de jarige Jozef Deleu. Op 20 april 2002 werd hij vijftenzestig en daarbij deed hij een stap opzij in de dagelijkse werking van zijn tijdschrift. We hopen dat hij op die manier nog meer tijd kan vrijmaken voor stimulerend en grensverleggend werk. Hartelijk gefeliciteerd!

P.G. Buckinx en de roofvogels van het verdriet

JULIEN VERMEULEN

In augustus en september 1954 maakte P.G. Buckinx een reis door Kongo en vond daar de inspiratie voor enkele gedichten die hij bundelde onder de titel *De oevers van de stroom*. Die gedichten zijn meer dan natuurimpressies die een toerist in een geleheidsfoto vastlegt. Gedeeltelijk omdat Buckinx heel sterk onder de indruk kwam van Afrika en de cultuur die hij er onderging. Achteraf bekende hij dat die vreemde wereld hem 'sterk had geschokt' en dat 'de woeste Danteske natuur, de geheimzinnige stroom, de broeiende hitte' een onvergetelijke indruk op hem gemaakt hadden en een geheimzinnige aantrekkingskracht op hem bleven uitoefenen. In zijn autobiografie tekent hij de Afrikaan weliswaar aan de hand van talrijke stereotiepen en clichés die nog de vooroordelen van het cultureel evolutionisme verraden, maar toch geeft hij blijk van een fundamentele fascinatie om door te dringen in de psyche van de hem onbekende Afrikaanse mensen: hun angst voor de natuur en het occulte, hun magische omgang met krachten die het leven

P.G. Buckinx in het voormalige Leopoldstad, samen met Arthur Verthé (1954)

onderhuids beheersen en hun obsederende dansmotieven waarin de diepste emoties gestalte krijgen.

Er is echter nog iets anders. Tijdens zijn reis ontdekte Buckinx wat hij in een uitspraak van de Waalse koloniale ambtenaar en dichter Jules Minne herkende: '...les pistes de la forêt bantoue nous conduisent au profond de nous-mêmes'. Het gedicht *Nergens* reveleert duidelijk wat hier bedoeld wordt: nergens kan de mens zichzelf ontlopen, zelfs niet op een ver continent waar hij meent als toeschouwer op reis te zijn. Expliciteer formuleerde Buckinx het zo: 'de angst voor het onzichtbare en het onafwendbare, greep mij aan tot in mijn verste vezels, omdat ik daarin mijn eigen angst herkende.' Achter de schijnbaar totaal-andere cultuurpatronen herkende de dichter in de Afrikaan de vele vragen en twijfels rond geboorte en liefde, dood en eeuwigheid, machteloze angst en extatische levensvreugde die ook voor hemzelf een opgave en een raadsel waren. Vooral de natuur als een emanatie van de 'champs de l'angoisse' – zoals een bundel van Jules Minne getiteld was – zijn Buckinx in die bundel niet vreemd.

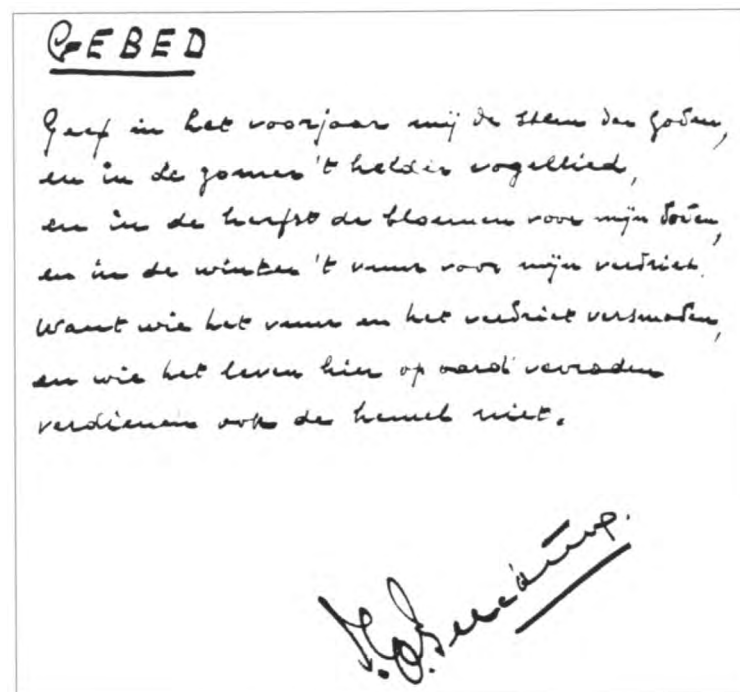
In het gedicht *Nergens* tekent hij een tropische scène met een haast magisch-realistische toets. In scherpe, visuele contrasten lijkt het leven er tot stilstand te blokkeren, geluidloos en haast roerloos is de natuur een indrukwekkend kader dat ontmenselijkt en verdinglijkt is. Is de prauw bemand? Is het dorp bevolkt? Bewegen de bomen? In de drukkende middaghitte lijkt alles levenloos en zelfs de planten vouwden reeds hun vleugels dicht. De verblindende lichtinval reikt de dichter nog enkele contrasterende kleursymbolen aan: de stroom is zwart, de rotsblokken en klippen zijn zwart. Schilferwit is een regionalisme voor glinsterend wit, een adjectief dat elders (in Buckinx' gedicht *Prometheus*) zelfs geassocieerd wordt met de verzengende hitte van de hel. De valk, nog zwaar van slaap, is de enige tegenspeler in deze vreemde desolaatheid en voor de reiziger is hij een roofvogel, een vogel van de dood en van het verdriet. Alleen de intense geur van de doordringende brandlucht verdraagt enige menselijke aanwezigheid rond de dorpsvuren. De pregnante reuk van smeulende *makala* die onlosmakelijk over ieder brousedorp hangt, wordt hier indringend verscherpt tot een smaakimpresie. Geur en smaak trekt de dichter synesthetisch samen en het vers krijgt de plechtige waarde van een magische incantatie: 'Gij proeft de geur van brandhout op de lippen / en denkt: ook hier, ook hier ontkom ik niet / aan de roofvogels van het verdriet.'

Het tropische decor is inderdaad geen toeristische momentopname, maar een weergave van een gestold verdriet. De vraag rijst dan ook welk existentieel gemis er schuilgaat achter die ademloze scène die gevangen zit in strakke kleuren en verstilde vormen. Een autobiografische getuigenis van de dichter helpt ons een stuk op weg.

'Ik herinner mij nog duidelijk hoe en waar

toen, in die witte maannacht. Nergens, kan de mens zichzelf ontlopen, nergens ontkomt hij aan de roofdieren van het verdriet, schreef ik, gezeten op de rand van het bed. Het zou het eerste gedicht worden van de bundel *De Devers van de Stroom*'.

Eén zaak is duidelijk: de aangrijpende gebeurtenis die voor Buckinx de directe aanleiding tot het gedicht vormde, wordt

In de bundel 'De verzoeking der armoede' (1950) had Buckinx het reeds over 'de bloemen voor mijn doden' en 't vuur voor mijn verdriet', thema's die ook in 'Nergens' geëvoceerd worden. (Handschrift AMCVV, B 9324)

het Kongogedicht *Nergens* ontstond. Ik schreef het in een sneeuw witte maannacht gezeten op de rand van het bed, in de residentie van de gouverneur, met een zwarte schildwacht voor de deur. Na de middag had ik een bezoek gebracht aan een dorp van melaatsen en ik was nog diep onder de indruk hiervan. Sommige beelden ankerden zich vast in mijn geest, terwijl wij door de wildernis reden: een valk, nog zwaar van slaap, het zwarte water van de stroom onder de schilferwitte zon, het slapende dorp, een prauw die tussen de zwarte rotsblokken dreef en de geur van brandhout op mijn lippen. Maar vooral de troosteloze leprozenkolonie vervulde mij met vrees en ontelbare vragen. Diep geschokt door wat mij innerlijk beroerde, zocht ik klaarheid voor mezelf. Ik was op reis gegaan om een nieuwe wereld te ontdekken en wat vond ik hier? De woeste, geheimzinnige natuur, de opoffering en de liefde, maar vooral het verborgen verdriet, de angst en de ziekte. Soms krijgt een korrel wijsheid een poëtische vorm in onze geest. Dit gebeurde ook

poëtisch verzegen. De emoties van vrees, innerlijke onrust, verborgen verdriet en ontroering hielden alle verband met het schokkende bezoek aan het melaatsendorp. In het gedicht wordt de anekdotiek van dit bezoek totaal verdrongen en de psychische intensiteit van de ervaring wordt overgedragen op het gefossiliseerde landschap waar de roofvogel heerst. Maar er is nog meer aan de hand. Het verdriet schuilt niet enkel in de desolate omgeving van zieken en getekenden. Het verdriet welt uit de dichter zelf op nergens kan hij zichzelf ontlopen, nergens ontkomt hij aan zijn verdriet. Gaat het hier om een ervaring van een existentieel tekort of bieden bepaalde autobiografische gebeurtenissen uit het leven van de dichter een interpretatiepiste?

Buckinx' autobiografie *Het ligt voor de hand* is geschreven rond een aantal opmerkelijke confrontaties met de dood en het verlies. Als kleuter reeds werd hij geconfronteerd met de zelfmoord van een zwerver, een ervaring die hem 'door elkaar schudde'. Met

meer dan gewone aandacht beschrijft hij ook hoe hij als zesjarige getuige was van de dood van een hond waarvan hij zestig jaar later nog zegt: 'zijn stervende ogen vergeet ik niet meer.' Als knaap werd hij 'door het raadsel van de dood aangegrepen' toen een buurjongetje onder een karrenwiel verpletterd werd. Nauwelijks volwassen werd hij onverwachts en hevig betrokken bij twee sterfgevallen in zijn familie: in 1921 overleed zijn jongere zuster en enkele jaren later, in 1924, zijn oudere broer met wie hij een bijzonder nauwe band had. Toen zijn vader in 1936 overleed was hij weliswaar reeds drieëndertig jaar, maar ook die dood maakte hem een tijdlang 'schuw en angstig tegenover het leven'. Het afsterven van zijn moeder in 1942 viel samen met de weerzinwekkende ervaring van het oorlogsgeweld. Zo was het hechte en levendige gezin uit zijn paradijselijke kindertijd door verscheidene harde klappen uit elkaar geslagen. De dood en het verdriet om het gemis werden een bestendige – zij het niet altijd direct herkenbare – voedingsbodem voor zijn poëzie. Buckinx' vroegere poëzie is immers vaak gekenmerkt door een opvallend esthetiserende tendens: in een sluier van beelden, vergelijkingen en etherische woorden probeerde hij het concrete te camoufleren en creëerde hij soms een platonische wereld van danskristallen, droomvuur en kantelende sterren.

In het gedicht *Nergens* is de waarneming scherper en concreter. Met de bundel *De oevers van de stroom* maakt hij bovendien ook een opvallende literaire inhaalbeweging: gedurfde beeldcombinaties en een vrije prosodie met vluchtige rijmtoetsen brengen zijn werk dicht bij dat van de experimentelen. Voor het eerst ook noemt hij de dood uitgebreid bij naam. Het tragische rouwproces van beklemming en eenzaamheid, van verdriet en angst wordt doorheen de bundel veertien maal nadrukkelijk met de 'dood' geassocieerd. In het openingsgedicht *Nergens* echter worden deze latente ervaringen via een complex creatief proces van verschuiving, verdichting en symbolisering gepoëtiseerd. Door een opmerkelijke verschuiving wordt het emotioneel belevens van de sombere leprozerie getransfereerd naar een vervreemdende natuurscène die in de tijd geblokkeerd lijkt: achter een natuurimpressie wordt een beklemmende ervaring geschoven. Deze onwezenlijke scène met haar strakke kleurcontrasten en verstilde vormen waaruit het leven weggetrokken lijkt, is tevens de verdichting van een diep persoonlijk verdriet dat gekoppeld mag worden aan een verlamdend doodsbef. Deze emoties worden verbeeld in de symboliek van zacht-glijdende prauwen, gesloten planten, primaire kleuren en vooral in

het meervoudig gedetermineerd symbool van de valk. Als enig teken van leven roept het een beklemmende spanning op, als starrend roofdier is het de voorbode van de onafwendbare dood, als symbool van verdriet laat het de angstige reiziger nooit los.

REFERENTIES

- P.G. Buckinx, *De oevers van de stroom*, Drogen: Colibrant, 1958, p. 11
 [Beide cycli uit deze bundel verschenen, met kleine afwijkingen, in *D. W. en B.*, 1955: p. 193-202 en 1956: p. 257-268. Het incipit van dit gedicht is daar: *Ach, nergens kan de mens zichzelf ontlopen.*]
 R. Verbeeck, P.G. Buckinx, Antwerpen: Helios, 1964
 P.G. Buckinx, *Het ligt voor de hand*, Brugge-Utrecht: Desclée de Brouwer, 1969, inz. p. 110-113
Vlaanderen, nr. 193, maart-april 1983, p. 66-78
 J. Schoolmeesters, P.G. Buckinx, in: 'Kritisch Literatuur Lexicon', mei 1988
 F. van Vinckenroye, P.G. Buckinx, KVLS, 1990

Religie, spiritualiteit en literatuur

PATRICK LATEUR

Bij wijze van signalement een reeks recente publicaties die de aandacht verdienen van wie geïnteresseerd is in de verhouding literatuur en religie.

Het tijdschrift *Openbaar* van het Katholiek Centrum voor Lectuurinformatie en Bibliotheekwerk wijdde het decembernummer van 2001 aan het thema 'Het religieuze in de poëzie'. Na een inleidende bijdrage van Jan Coghe zijn er verkennende artikels van o.m. Herman-Emiel Mertens en Hugo Roeffaers, bijdragen over het religieuze in liefdesgedichten (Johan van Delden), in rouwpoëzie (Rien van den Berg), in natuurgedichten (Aleidis Dierick), in kinderroepoëzie (Edith Oeyen), in het werk van Ida Gerhardt (Frans Berkelmans) en Hugo Claus (Marcel Janssens). Dirk Hanssens zoekt sporen van de bijbel in de hedendaagse poëzie (in het bijzonder bij Hubert van Herreweghen) en Mark Naessens surft het internet af op zoek naar religieuze poëzie. Een lijvig en gevarieerd themanummer dat alle aandacht verdient. Bestellen: KCLB, Louys Frarynlaan 75 bus 3, 2050 Antwerpen (tel/fax 03/2722146 – k.c.l.b@village.uunet.be).

Kruispunt 186 (september 2001) is een waardig boekdeel van de hand van Boris Todoroff, die hier een reeks mystieke verkenningstochten bundelt. Een eigenzinnig boek rond historische, maar eigenlijk over fictieve mystieke figuren en dito traktaten. Het literair spel dat Todorov speelt, resulteert indirect in een stevig onderbouwd beeld van de westerse mystiek van de 13de tot de 20ste eeuw. Een tweetal bijdragen zijn besprekingen van een vertaling van *Seven Manieren van Minnen* van Beatrijs van Nazareth (13de eeuw) en van de beeldvor-

ming rond de Mariafiguur. *Een berg van lichtheid. Ongewone benaderingen van mystiek* is te verkrijgen via kruispunt@pandora.be van John Heuzel, Boeveriestraat 8, 8000 Brugge.

Nummer 19 van *Liter. Christelijk literair tijdschrift* (december 2001) is een themanummer gewijd aan de psalmen. Er zijn o.m. psalmvertalingen door Judith Herzberg, psalmgedichten van o.m. Henk Knol, Harmen Wind en Hester Knibbe, een psalmencommentaar door Willem Barnard, een benadering van de psalmgedichten van Leo Vroman en een gesprek met Anton Ent over zijn 'psalmenbundel' *Entiteiten*. Dit merkwaardig nummer bevat in bijlage composities op psalmen van Dirk Zwart en Jan Hage. Bestellen: Boekencentrum, Postbus 29, 2700 AA Zoetermeer, tel. 079/3615481. In het spoor van deze drie signalementen verdient onder de virtuele initiatieven ook Chroom Digitaal 2000 een vermelding. Mark Naessens noemde deze site in zijn bijdrage in *Openbaar* 'de enige (Nederlandstalige) site die op een professionele manier over literatuur en geloof iets zinnigs weet samen te brengen.' Het succes van deze site werd in de laatste maanden nog bewezen door de duizenden bezoekers van de populaire rubrieken 'Kerstgedichten' en 'Paasgedichten'. Webredacteur Bert van Weenen heeft met www.chroom.net het domein van geloof en literatuur of een bijzonder creatieve wijze virtueel ontsloten.

Over Walschaps debuut

JULIEN VERMEULEN

In 1923 debuteerde Gerard Walschap met *Liederen van Leed*¹, een bundel met een sterk religieus accent in een traditionele beïjdenisstijl. De geprononceerde geloofsthematiek van deze poëzie hoeft ons niet te verwonderen. Op 21 september 1921 had Walschap immers de eeuwige geloften afgelegd bij de Paters van het Heilig Hart in Heverlee, waar hij zich voorbereidde op een leven als missionaris. Voor hij echter in december 1921 gewijd zou worden, deden er zich enkele complicaties voor. Aangezien er 'een zware klacht' over zijn gedrag ingediend werd, zag Walschap zich in november 1921 verplicht om Rome te verzoeken hem ontslag te verlenen van zijn geloften. De ernstige emotionele crisis bij Walschap moet, volgens Pater Spanhove², gesitueerd worden tussen 21 oktober en 18 december 1921. Dit verklaart dus waarom zijn debuutbundel overwegend in het teken stond van pijn, frustratie en lijden. In een bijzonder transparant vers bekennt hij openhartig: 'Wat heb ik daar geleden / een eindeloze week!' (p. 42). Ongeveer in deze crisisperio-

de schreef hij het retorische gedicht *Bemoedigend* dat op 8 januari 1922 in *Averbode's Weekblad* verscheen. Dit debuutgedicht was opgedragen aan 'P. E..., O. Praem' [Pater Emiel Valvekens³] en werd in de bundel als slotstuk van de cyclus *Tien liederen uit de vriendschap* (pp. 47-60, inz. 59-60) opgenomen.

Hiermee is de dubbele thematische beweging van zijn debuut reeds aangestipt: het leed en het lijden van de afgewezen jonge frater die toch gelovig bleef en door enkele vrienden gesteund en getroost werd. Precies in de maanden die op deze crisis volgden, schreef hij het grootste deel van zijn debuutbundel. De groei van deze bundel kunnen we in grote lijnen volgen, omdat Walschap vanaf januari 1922 vrij courant in *Averbode's Weekblad* publiceerde. Ongeveer twintig gedichten uit *Liederen van Leed* verschenen in de loop van 1922 in deze periode, waardoor hij een publiek van ongeveer 40.000 abonnees bereikte (cijfers verstrekt door de toenmalige redactie). De cyclus *Liedjes van den verloren zoon* (pp.16-18) verscheen op 19 maart 1922. Enkele van de *Zwerfliederen* op respectievelijk 30 april, 14 mei en 12 november 1922; twee communieliederen op respectievelijk 22 januari en 1 oktober 1922; *Avondlied* op 22 januari 1922 en *Het rustige lied* op 31 december 1922. Deze periodieke publicatie met exacte datering is van belang omdat Walschaps overgeleverde briefwisseling uit die periode bijzonder beperkt is. Ook de steun die hij in deze moeilijke maanden vanuit de abdij van Averbode ontving, werd totnogtoe sterk onderschat. Eind 1921 zag Walschap hoe zijn toekomst abrupt geblokkeerd werd: hij had zijn geestelijke thuis in Heverlee moeten verlaten en was in het lande-

Naar de Abdij.

Voor....

Daar alle deur gegrendeld stond
Kom ik naar U gegaan
Om 't welkom dat me uit Uwen mond
Zal tegenslaan.

Me dunkt, gelijk een gulden ster
Van nu tot als ik sterf,
Draag ik Uw klaren glimlach her
Dien ik verwerf.

Nu zie 'k den toren, 't huis. Ik weet,
Gij wacht me niet aan 't raam,
Maar hoe Ge zóó goedig tot me treedt
Dat ik me schaam.

O, te Uwen drempel sta 'k en draal...
Een traan in mij, een lach,
Nu ik geluk aan liefde's maal
Ontmoeten mag.

2 Maart '22. GERARD WALSchAP.

Averbode's weekblad, 16 april 1922

lijke Londerzeel een schande voor zijn familie geworden. In zijn poging om toegelaten te worden tot het seminarie van Mechelen was hij niet geslaagd en plannen om als territoriaal agent naar Congo te vertrekken hadden nog geen concrete vormen aangenomen: voorlopig moest hij zich met een tijdelijke betrekking in het onderwijs tevreden stellen. In dit emotionele vacuüm vond hij in Averbode steun bij enkele vrienden

Na Bezoek.

VOOR...

We zagen naar de zon die stierf,
Het was een schoone pijn. Ik dierf
Niet zwijge' om niet te weenen.
Dat ware van geluk geweest :
Ik was bij U en niet bevreesd,
Al moet ik henen.

En is er iets dat ondergaat,
O, morgen daagt er dageraad
In de andere gewesten !
Ik heb zóó naar den Dág getracht !
Nu móge Uw witte en stille kracht
Me daarin vesten.

Doch 'k ben de blinde jongeling...
O hand, die stil mijn vingers ving,
Geleid mij vast beveiligd !
En 'k word die, zingend een hoog lied
— Als maar één ziel dat lied geniet —
Zijn lijden heiligt.

2 Maart '22. GERARD WALSchAP.

Averbode's weekblad, 16 april 1922

en werd hem tevens de kans geboden om in hun weekblad zijn poëzie te publiceren. Het belang van deze stimulans kunnen we moeilijk overschatten: het betekende voor de jonge Walschap een soort rehabilitatie in een christelijke context, het bood hem emotioneel houvast en toekomstperspectieven en het leidde in 1923 tot zijn officieel literair debuut.

Toch liep ook dit initiatief niet van een leien dakje. Zijn eerste gedichten waren ook in dit opzicht liederen van leed! Uit enkele brieven aan Joris Eeckhout blijkt, dat hij reeds voor 1 juli 1922 de uitgeverij Veritas in Antwerpen aangesproken had om zijn verzen uit te geven: 'Dát vragen maakt nu de indruk op me als ben ik een mens die met zijn kind naar de slavenmarkt gaat en... ze bezien het en ze schatten het in geld.'⁴ Enkele weken later bleek dat drukker Vermaut uit Kortrijk het bundeltje wilde uitgeven, maar op 10 december 1922 had Walschap nog steeds geen drukproeven ontvangen en op 6 maart 1923 beklagde hij zich bij Eeckhout dat zijn gedichten pas op '1 april, te Pasen dus, (zullen) verrijzen'. De situatie verergerde nog, aangezien Walschap op 18 juni 1923 aan Eeckhout

schreef: 'Mijn verzen? Och, ik ben soms de moed helk maal kwijt. De Heer Vermaut een schurk noemen is zijn waarde nog te hoog aanslaan. (...) Nu liggen de volledige drukproeven voor de tweede maal verbeterd sinds meer dan een maand bij hem.' Er is ook sprake van schadevergoeding die 'dat gewetenloos Kortrijks heer' moest betalen en zelfs van een eventuele ontbinding van het contract. Op 23 augustus 1923 echter kon Eeckhout het ontwerp van een lovende recensie aan Walschap toesturen en dit heelde een beetje de wonden die de moeizame uitgave van de bundel veroorzaakt had: het hele proces had een jaar aangesleept! Ondertussen had Walschap zijn toekomstige vrouw leren kennen en er werden plannen gemaakt om samen aan pater Emiel Valvekens een presentemplaar van het debuut te gaan overhandigen.

In literair opzicht is Walschaps debuutbundel evenwel bijzonder ontgoochelend. Hoewel Jan Hammenecker er in de inleiding op wees dat 'het intense lijden van het dichtelijke ik op een schrijvende biografische ervaring terugging, is deze poëzie toch niet gekenmerkt door aangrijpende originaliteit of stilistische eenheid. De religieuze metaforiek is clichématig, de semantiek beweegt zich tussen barokke retoriek en abstracte verwoording en de prosodie verraadt evenmin een authentieke lyrische stem. De nonchalance waarmee de dichter tewerk ging, blijkt onder andere uit diverse compositiegedichten: verzen die aanvankelijk afzonderlijk gepubliceerd werden, worden door de dichter aan elkaar gekoppeld en als één gedicht in zijn bundel opgenomen. Het spreekt voor zich dat we op deze manier vaak geconfronteerd worden met een amalgaam van uiteenlopende typografische, prosodische en metaforische elementen.⁶ 'Wie over mijn verzen spreekt, doet mij blozen', bekende Walschap later aan Westerlirck.⁷

Het dankbare lied (p. 68-70) bijvoorbeeld is zowel prosodisch als grafisch duidelijk tweeledig: bij nader onderzoek blijkt dat de eerste drie strofen op 3 september 1922 verschenen, de laatste vijf kwatrijnen vormen een apart geheel dat op 22 oktober 1922 ook in *Averbode's Weekblad* gepubliceerd werd. Vooral in dit laatste segment herkennen we de scherpe spanning tussen het 'Diseits' en het 'Jenseits' waar de jonge Walschap nog mee worstelde: 'Vader, sinds uwer Liede Bloem verbloei'de / zoek ik mijn vreugd in elke bloem die bloeit; / (...) 'k Zie mij niet meer 't Oneindige zich ontvouwen / maar dank U die me 't eindige nog ontvouwt.' (p. 69). Eenzelfde hybride concept ligt ten grondslag aan het gedicht *Lied'e voor moeder* (p. 79-82), waarin

twee vroeger gepubliceerde gedichten met een afwijkende metaforiek en prosodie nonchalant aan elkaar vastgehaakt werden. Deze gedichten verschenen in *Averbode's Weekblad* op 18 juni 1922 en op 19 november 1922 en brengen een lijdende zwerver op de voorgrond die op zoek is naar troost en rust bij een bewonderde moederfiguur.

Met het gedicht *Bezoek* (pp. 62-63) is er nog iets anders aan de hand. Ook dit stuk poëzie bestond aanvankelijk uit twee aparte gedichten. De eerste drie strofen (die hierbij afgedrukt staan)⁸ werden op 2 maart 1922 geschreven naar aanleiding van een bezoek aan de abdij van Averbode en ze werden in *Averbode's Weekblad* van 16 april 1922 gepubliceerd onder de titel *Na Bezoek*. De vier laatste kwatrijnen verschenen op 12 november 1922 (titel: *Het Vredige Lied*; ondertitel: *Te Averbode bij de Kroningskapel; gedateerd 25 oktober 1922*). De 'grijzende misten' (p. 63) uit deze slotkwatrijnen suggereren inderdaad meer de herfststemming van de oktobermaand dan de dankbaar-ingetogen feeststemming die rond 'den Dág' van Pasen geëvoeerd werd in het begin van het gedicht. De drie openingsstrofen mogen dus semantisch losgekoppeld worden van de kwatrijnen en geïnterpreteerd worden in de context van de Paasviering van 1922 in Averbode. 'Uw witte en stille kracht' is dan expliciet te duiden als een sacrale metafoer. De publicatie in *Averbode's Weekblad* reveleert nog iets anders: het gedicht *Naar de abdij* (in de bundel op p. 61) is in de weekbladversie eveneens op 2 maart 1922 gedateerd en óók op 16 april gepubliceerd. *Na Bezoek* is er als het ware een chronologische pendant van, beide gedichten zijn trouwens ook opgedragen aan een niet nader geïdentificeerd persoon, vermoedelijk ook aan pater Valvekens.

Deze opdracht nodigt ons uit om de tekst tevens als een vriendschapsgedicht te lezen, een stuk beheerste gevoelspoëzie dat tot het beste lijkt te behoren wat de dichter Walschap geschreven heeft. De dualiteit tussen sterven en dageraad, tussen geluk en pijn, tussen de onzekerheid van de blinde jongeling en de veilige leiding zet het gedicht onder een krachtige poëtische spanning. De afgemeten strofebouw, het samentrekkend rijm, een bijbelse allusie, een suggestief oxymoron en enkele (misschien te nadrukkelijke) assonantietoetsen zijn de stilistische lijnen waarbinnen de dichter zijn binaire thematiek samenhoudt. De romancier Walschap heeft later vaak bevestigd dat hij naast een sterke epische spanning ook een weergaloze stijl kon neerzetten. Een groot en grensverleggend dichter is hij echter nooit geweest, maar in deze strofen treft hij toch een poëtische toon die,

decennia later, nog enige overtuigingskracht heeft.

NOTEN

¹ G. Walschap, *Liederen van Leed*, Kortrijk: Jos. Vermaut, 1923, 88 pp., (inl. Jan Hammenecker), 16,8 cm x 12,7 cm. (Met dank aan Maurits Lecluyse voor het ter beschikking stellen van een originele editie).

² J. Spanhove, *De Jonge Walschap*, in: *Eigen Schoon en De Brabander*, juli-oktober 1990, pp. 237-456, inz. p. 450-451. (Over de relatie tussen Walschap en Hammenecker: pp. 304-314.)

³ In een brief van 14.5.1922 aan Joris Eeckhout schrijft Walschap: '...en daar ik aan P. Valvekens, de hoofdsteller van Averbode's Weekblad, veel te danken heb...'. G. Walschap, *Brieven 1921-1950* (Verzameld en toegelicht door Carla Walschap en Bruno Walschap met medewerking van Harold Polis), Amsterdam: Nijgh en Van Ditmar, 1998, p. 25

⁴ G. Walschap, *Brieven 1921-1950*, p. 29-30

⁵ *Ibidem*, pp. 31, 34, 36, 39, 58, 70

⁶ In de, overigens heel gedetailleerde, *Bibliografie van Gerard Walschap* (Hasselt: Heidelberg-Orbis, 1974, p. 57-59) vermeldt Hilda Van Assche nergens het tweede luik van de verschillende composietgedichten.

⁷ A. Westerlinck, *Gesprekken met Walschap*, Deel I, Hasselt: Heidelberg-Orbis, p. 21

⁸ *Averbode's Weekblad*, Jaargang 12, nr 16, 16 april 1922, p. 131.

Het stille knagen van Marais en Maeterlinck

JACQUELINE CAENBERGHS

'Het was een voortreffelijk boek, zo voortreffelijk dat ik het zelf had willen schrijven', paraphraseer ik David van Reybrouck op pag. 104 maar dadelijk, en dat is heel letterlijk bedoeld. Wonderlijke ervaring, net een verhaal uit te hebben dat je zelf ooit aan het papier had willen toevertrouwen, maar waar je naar het goede oude Elsschot-principe niet toe kwam omdat de praktische bezwaren nogal dik gezaaid lagen. Maar blij toe dat een jonge archeoloog met een doctorsbul over primaten er zijn tanden in heeft gezet en het mysterie in een ontwapenend fris, *tongue in cheek* en spontaan aandoend proza ophelderde: ik zie niet veel academici het hem nadoen. Waar gaat het om? 'België's enige Nobelprijswinnaar voor literatuur, Maurice Maeterlinck, zou zich hebben schuldig gemaakt aan plagiaat van de Zuid-Afrikaanse schrijver Eugène Marais, dichter, morfineverslaafde en termietenkenner,' lezen we op het achterplat.

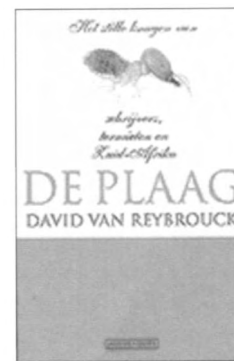
Dat is dus de centrale vraag. Heeft Maeterlinck in *La vie des termites* uit 1926 – net als *La vie des abeilles* een absolute hype aan het begin van de twintigste eeuw – inderdaad *Die Siel van die Mier* van Marais pagina na pagina (dixit Marais) afgeschreven? En zo ja, hoe kwam Maeterlinck aan de afleveringen van het Zuid-Afrikaanse tijdschrift *Die*

Huisgenoot, waarin Marais de resultaten van zijn veldwerk had gepubliceerd?

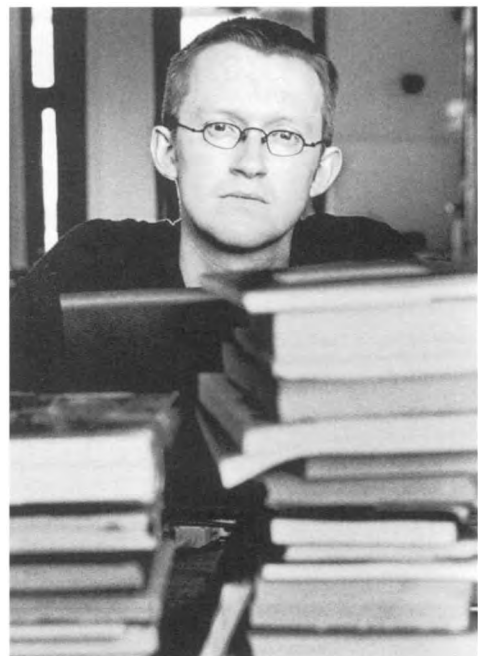
Voor het antwoord op die vragen vertrekt David van Reybrouck op een queeste die niet alleen bij de gedichten van Marais en Maeterlinck uitmondt, maar ook bij flinke brokken natuurhistorie, het wetenschappelijke en filosofische denken over dieren (bavianen, slangen, termieten) en meer bepaald het organicisme, de overheersende politieke stromingen die de voorbije eeuw gangbaar waren in de westerse wereld (communisme, fascisme, kapitalisme), langs kronkelende maar altijd boeiende zijpaadjes die leiden naar 'de nomenclatuur van tropische slangen, de historische inflatie van de Franse frank of de werking van de Waarheidscommissie.' (p. 275)

Zijn mooiste uitstap is die naar het Zuid-Afrika van vandaag, het land van de post-apartheid met zijn bekende maar almaar groter wordende problemen en frustraties: van de politiek onttroonde blanken, van de diep ontgoochelde zwarten en kleurlingen. Hij ontmoet het hele scala van representatieve inwoners: van racistische ultra's die nog altijd in termen van *fucking kaffers* denken én leven, tot de nieuwe regenboogelite met een merkwaardig hoog yuppiegehalte en weet ze moeiteloos tot leven te brengen. Zelf noemt Van Reybrouck zijn werk een 'termietenhoop (...) die bestaat uit talloze zandkorrels die ik er en der heb verzameld.' (p. 275) Het leest niettemin – of misschien precies daarom – als de bekende trein. De zoektocht in diverse archieven in Vlaanderen en Zuid-Afrika, de plaatsen waar Marais zijn aantekeningen maakte of inspiratie vond voor zijn gedichten, maar ook de talloze ontmoetingen onderweg brengen de auteur uiteindelijk tot een bevraging van zichzelf, zijn werk, zijn interesses, zijn politiek (hypercorrecte) standpunten en tot mooie beschouwingen over reizen en leren, heden en verleden, het symbolisme, architectuur, de tapijtenfamilie De Poortere, het blazen van apothekersflesjes. Het boek vertegenwoordigt een apart genre omdat het elementen in zich draagt van een dubbele monografie (maar dat niet is), een reisjournaal, een stukje wetenschapsfilosofie, een wetenschappelijk artikel en een

vlotte roman, even vlot en accuraat als de briljante en innoverende biografie die Henk van Woerden over de ook al tragische Zuid-Afrikaanse dichteres Ingrid Jonker schreef.

Maeterlinck gaat Van Reybrouck algauw minder boeien, meer zelfs: ronduit tegenstaan. Het personage lost na het plagiaatvonnis abrupt op, een vonnis dat de lezer overigens geredelijk kan aanvaarden. Het stoelt op de merkwaardige, nogal suspecte afwezigheid van alle voorbereidende notities die wel ampel aanwezig blijken te zijn voor andere werken, op woordenschat en vooral op een nieuwvorming die

David Van Reybrouck (°1971), archeoloog en cultuurhistoricus (K.U.L.)

Maeterlinck alleen maar van Marais kan hebben overgenomen, nietsvermoedend, in de overtuiging dat het een gangbaar entomologisch begrip was: het Afrikaanse woord *neushoring* of het Latijnse *nasicornis*, dat hij in het Frans tot het onbestaande *nasicorne* omdoopt. Marais ontleende de term aan de herpetologie, waar hij een uitsteeksel op de kop van een slangensoort aanduidt, om er een horentje op een termietenkop mee te beschrijven.

Iets minder overtuigend is Van Reybrouck wanneer hij probeert aan te tonen hoe Maeterlinck het onderzoek van Marais zou hebben kunnen kennen, bijvoorbeeld via zijn goede vriend Cyriel Buysse, maar dit losse eindje stoot niet echt. De auteur pretendeert niet alle raadsels uit dit stukje schimmig verleden op te lossen, er komen er nog wel meer voor in het boek. Zo vermeldt hij *en passant* dat Maeterlinck een aantal jaren als balling in Portugal verbleef. Als lezer zou je misschien graag vernemen waarom eigenlijk, zo vaak komt het waarschijnlijk niet voor dat een Nobelprijswinnaar niet

meer welkom is in zijn vaderland, maar ook dat blijft een goed bewaard geheim – één dat Gaston Compère in zijn gefingeerde autobiografie van Maeterlinck overigens al evenmin ontsluit.

Het onderzoek van Van Reybrouck spitst zich allengs toe op het enigmatische personage Eugène Marais. Van Reybrouck raakt zozeer in de ban van Marais dat hij er zelfs een (voor hem toch wat angstaanjagende) sessie met opiaten voor over heeft om zich compleet te kunnen inleven. Nu geeft Marais daar alle aanleiding toe: zowel in de tijd als in de ruimte is hij een uitvergroting van een wetenschapper, dichter, avonturier, botanist en nog wat etiketten waar je iedere keer 'avant la lettre', 'de eerste die' en, misschien nog belangrijker, 'miskend' aan kunt toevoegen. Er is voorts de tragische en wat klunzige zelfmoord op zijn vijfenzestigste, met eerst een slecht gericht gewerschot in zijn hart – er moest een tweede schot in de mond aan te pas komen. Neen, het is niet moeilijk om te begrijpen welke fascinatie er van zo'n *poète et scientifique maudit* kan uitgaan.

Maar. Zoals Van Reybrouck zelf schrijft over Maeterlinck nadat de toenmalige cultuurpaus Octave Mirbeau hem wereldberoemd maakte met de beruchte aanhef van zijn artikel in *Le Figaro* van 24 augustus 1890: 'Ik weet niets over monsieur Maurice Maeterlinck...': het is beter een debutant niet de hemel in te prijzen. En daarom toch een paar opmerkingen.

In het spoor van Lewis Carroll

Merkwaardig is dat Van Reybrouck met geen woord rept over die andere, misschien ook niet zo onschuldige passie van Marais. Haar naam was Edna Cross, maar hij noemde haar affectueus 'Squg'. De biograaf van Marais – Leon Rousseau – vindt het personage belangrijk genoeg om een foto van haar met haar 'Uncle' op de kaft te plaatsen van de turf (514 pagina's) die hij in 1974 over Eugène Marais heeft gepubliceerd. Haar leeftijd is moeilijk te schatten, maar ouder dan een jaar of tien, elf kan ze niet zijn geweest.

Het is niet duidelijk hoever de tedere banden gingen, maar ze bestonden wel degelijk. Bovenop al de rest is Marais, net als Nabokov en Carroll, een soort – onschuldige? onschadelijke? – pedofiel, en dwaalt er een nymfette doorheen zijn oude dag. Op pagina 497 van *Die groot verlange. Die verhaal van Eugène Marais* beschrijft Rousseau 'Die Afscheid van Edna' met o.m. een brief van Marais aan haar, een droomverklaring die wemelt van de erotische allusies.

Het is een gegeven als een ander, maar omdat Van Reybrouck zo minutieus te werk gaat in zijn opzoeken naar alles wat ver-

band houdt met de Zuid-Afrikaan wekt het ronduit verbazing dat hij niet op de relatie met Edna ingaat. Zijn oorverdovende stilzwijgen is een raadsel van hetzelfde formaat als 'hoe wist Maeterlinck in 's hemelsnaam van Marais' artikelen af?'

Voor het overige had het manuscript nog eens aandachtig nagelezen mogen worden, maar dit verwijt treft vooral uitgeverij Meulenhoff. Het gaat hoofdzakelijk om kleine tik- en taalfoutjes.

Toch kan dit het leesplezier niet drukken. David van Reybrouck heeft knap werk geleverd en met enig Vlaams chauvinisme zou je zelfs durven te betogen dat het alleen maar door een Vlaming kon worden geschreven. De Franstaligen in dit land – alvast niemand die zich ambtshalve met Maeterlinck bezighoudt – hebben geen van allen ooit van Eugène Marais gehoord, nog minder van de plagiaataantijging uit 1927, laat staan er onderzoek naar gedaan. Toen ik er enkele jaren geleden naar informeerde bij de Franstalige tegenhanger van het Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven dacl ten ze onmiddellijk aan een Vlaams-Arikaner complot om de Franstalige Belgische literatuur in diskrediet te brengen. Ook leeft niemand er ooit wakker van gelegen dat 'onze' enige Nobelprijswinnaar literatuur in Europese milieus van hoofdzakelijk entomologen het onderwerp van een heuse rel was. In al die jaren heeft niemand gereageerd, geverifieerd.

Het is de verdienste van David van Reybrouck dat hij de ivoren torens van de vakgebiedeilandjes heeft verlaten om het beeld bij te stellen. Dat het niet zo gunstig uitvalt voor de ondertussen lang vergeten Maeterlinck is jammer, maar helaas. De nominatie voor 'De gouden uil' is dan ook een opsteker voor dit opmerkelijke debuut.

David van Reybrouck, *De plaag – Het stille knagen van schrieters, termieten en Zuid-Afrika*, uitg. J.M. Meulenhoff, Amsterdam, 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, Belgiëlei 147 A, 2018 Antwerpen, 302 blz., paperback € 17,95.

De mooie Ierse van Ivo van Strijtem

STEFAN VAN DEN BOSSCHE

Met zijn jongste dichtbundel *De mooie Ierse* levert Ivo van Strijtem (1953) gedichten af die even mooi zijn als het subject waarvan in de titel gewag wordt gemaakt. Het is niet uitgesloten dat deze bundel de echte doorbraak van deze al te bescheiden en intimis-

Ivo van Strijtem

tische dichter genereert. In elk geval worden vorige publicaties prompt naar het achterplan gedrongen. Bundels als *Hoeveel is zo weinig* (1987), *Brussel aan de Mississippi* (1991) en zelfs *Een rode sjaal* (1998) wegen in poëticaal, thematisch, versificatorisch en technisch opzicht niet op tegen *De mooie Ierse*, Van Strijtems tweede bundel bij het prestigieuze Amsterdamse uitgevershuis Atlas.

'Jo, de mooie Ierse' is een lang, narratief en over zeven bladzijden verdeeld gedicht. Van Strijtem pakt er, zonder twijfel bewust, pas aan het einde van zijn bundel mee uit. Als een portie slagroom op een al aardige taart, maar ook als het verdichte verhaal dat nog ontbrak om van de dichtbundel een afgerond en thematisch coherent geheel te maken. En goed, dat is dus gebeurd. De lezer maakt kennis met 'Jo, la belle Irlandaise' die de geschiedenis indook als muze van Gustave Courbet (1819-1877), die haar in zijn doeken 'La volupté', 'L'origine du monde' en uiteraard 'Jo, la belle Irlandaise' maar niet van zich af kon schilderen. Zij was mooi, Ierland is mooi, en het moet gezegd dat die schoonheid in de nieuwe gedichten van Van Strijtem een gepaste en

adequate afstraling heeft gevonden.

In feite neemt de dichter in de cyclus 'Archeologie' een aanloop die hem in Ierland brengt, om vervolgens in een terugkoppingsafdeling 'School' een negental genummerde gedichten te plaatsen die sterk refereren aan zijn vroeger werk, vooral dan aan gedichten uit *Hoeveel is zo weinig*, maar dan wel vermeerderd, uitgebreid en sterker uitgebalanceerd dan toentertijd. Ze vormen de meest intieme en persoonlijke geschiedenis van de dichter. Om in het titelgedicht en een epilooggedicht te belanden, waarin het parlandogehalte en de vondsten die dit dichterschap toch blijven typeren, pas echt en volmondig op de lezer worden losgelaten, met een verrassend idioom tot gevolg.

Maar goed, eerst iets over de afdeling waar de bundel mee opent: 'Archeologie', een afdeling die net als de slotafdeling uit welgeteld één gedicht bestaat. Daartussenin floereert de bundel.

Ivo van Strijtem vertrekt in het programmatische openingsgedicht 'Archeologie' vanuit de vaststelling dat archeologen en dichters ieder op hun eigen manier iets met woorden doen, met verzwegen klanken en verdwenen kleur. Er is een zekere analogie in wat beiden doen, de een op materieel, de ander meer op ideëel vlak. Ze openen een taalgraf, de scherven van een zin, om vervolgens te nummeren, te lijmen, 'en dan er adem binnenin' te blazen, een adem die alles bezielt:

*'En wat vergeten was, was van zijn stuk,
al eeuwenlang onuitgesproken
en knipperend in het licht: onwennig nog,
steeds zo onhandig met geluk.'* (p. 11)

De dichter, de archeoloog, de reiziger, Ivo van Strijtem: de actoren komen in die slotstrofe van dat eerste gedicht naadloos samen, passen zowat in elkaar. Emoties zijn scherven en omgekeerd. Elke scherf heeft haar eigen verhaal en precies op die ene manier moet alles – de werkelijkheid, dat gedicht – in elkaar worden gepast. Als een omzichtig historicus selecteert de dichter vervolgens zijn fragmenten Ierse en persoonlijke geschiedenis en landschap. Dat is een meesterlijke keuze: Monasterboice, Clonmacnoise, Suffix, het Van Gogh Museum in Amsterdam, de gestorven broer, de liefde, de maand oktober. Of de stad Verona met de schaduwen van Romeo en Julia, die ook aan het einde van de bundel nog zullen opduiken en het frivole, de wellust en lieve onvoorspelbaarheid van de universele *homo ludens* in de hand komen werken.

Van Strijtem zoekt in zijn gedichten en in de constellatie van zijn afdelingen een soort

spanning tussen het erotische en vrouwelijke van al dan niet verzinnebeelde figuren enerzijds, en een mythologisch en religieus parcours anderzijds. In dat laatste vormen kloosterruïnes, Keltische kruisen en monniken het decor. In het gedicht 'Jo, de mooie Ierse' komt alles in geconcentreerde vormen samen. De manier waarop het gedicht als het ware door die vooropgezette contouren wordt opgestuwd, is prettig en heerlijk om lezen. *De mooie Ierse* is haast een synthese van een aantal gevoeligheden waarin de dichter ongetwijfeld zichzelf terugvindt. De flarden dialoog tussen de schilder/dichter Courbet/Van Strijtem en de mooie Ierse larderen het gedicht:

*'Zit nu stil Jo, want ik schrijf je op.
Ik meng het groen van je ogen,
de rug van je spiegel, je grazige blik.'* (p. 50)

Het schilderij wordt gepersonifieerd, en die techniek wordt in het gedicht uitgebreid. De dichter heeft evenwel het voordeel dat hij Jo in vele gedaanten kan herkennen en belichamen. Zijn eigen perspectief wordt ook letterlijk vermenigvuldigd en steeds verplaatst in ruimte en tijd:

*'Wij zijn met velen en bergafwaarts
naar het dorpje Strijtem
valt het leven zwaar.'* (p. 47)

In zijn jongste bundel blijft de dichter Ivo van Strijtem zijn aloude gevoeligheden koesteren. Zo gaan bijvoorbeeld humor en droefgeestigheid nog steeds hand in hand. Meer nog: ze houden elkaar in evenwicht. Humor beschermt de dichter tegen alle variaties van onheil dat hem anders de adem zou benemen. Poëzie helpt zijn droefgeestigheid te relativieren.

Ook het filmisch weergeven van bepaalde beelden blijft als techniek in Van Strijtems poëzie aanwezig. De gedachtegang in het gedicht wordt fragmentarisch opgebouwd en maakt dat het nergens langdradig of vervelend zal worden en zichzelf niet zal kopiëren. Ook de cirkelbeweging – begin en einde van een gedicht die in mekaar haken – is nog steeds een herkenbaar procédé bij de dichter. Om maar te zeggen dat hij hoe dan ook blijft wie hij was. Maar zijn fijnzinnigheid werd aangescherpt, zijn taalgevoel is vergroot, zijn versificatie is handig en intrigerend.

Ivo van Strijtem heeft met andere woorden zijn opwachting gemaakt in het centrum van de actuele Nederlandstalige poëzie.

Ivo van Strijtem, *De mooie Ierse. Gedichten*, uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2002, 59 blz., ingenaaid.

Zelfs mijn moeder niet. Varianten van het Georgina- archetype bij Maurice Gilliams

JULIEN VERMEULEN

Georgina is een kortverhaal dat Maurice Gilliams oorspronkelijk in zijn bundel *Oefentochten in het luchtledige* (1933) opnam. Op het eerste gezicht lijkt het een vroege, literaire oefening van amper drie pagina's. Toch is deze tekst een fascinerend sleutelverhaal dat ons een instap biedt in het oeuvre en de persoonlijkheid van Gilliams. Op een moment dat de inzichten van Jungs psychoanalyse zeker nog niet algemeen verspreid waren, slaagt de auteur erin om een beeld van een jonge vrouw te evoceren, waarbij hij bewondering en vrees, fascinatie en angst, vervoering en remming, opwindend en blokkering genuanceerd door elkaar weeft. Het fundamentele inzicht dat de ontwakende seksualiteit verbonden is aan sterk gedifferentieerde gevoelens van angst en agressie, inhibitie en jaloezie, afstoting en vluchtreacties wordt door Gilliams meesterlijk geromanceerd. Verrassend ook is het feit dat de romancier het verhaal levenslang herwerkt heeft en het druk-na-druk heeft meegenomen als een stapsteen in zijn literaire evolutie. Zo is het bewaard gebleven in twee manuscripten en negen verschillende drukken: alles samen elf versies die stilistisch wezenlijk van elkaar verschillen. Een vergelijking van de basistekst met de laatste, geautoriseerde versie reveleert zelfs dat doorheen het hele ontstaansproces geen enkele zin volledig identiek gebleven is!

Het eerste handschrift maakt deel uit van enkele handgeschreven, autobiografische schetsen die Gilliams in de jaren twintig onder de titel *Ontwarringen* uitwerkte.¹ Uit deze notities extrapoleerde hij onder andere dit kortverhaal: in de basisversie draagt het nog geen titel (enkel de nummering III); het tweede manuscript is getiteld: *Georgina – Eerste klad*. Deze handschriften wijzigde en herschreef Gilliams later naar aanleiding van de edities van 1933, 1937, 1938, 1955 en 1975. Na zijn dood in 1982 verschenen nog een ongewijzigde achtste en een negende druk, respectievelijk in 1984 en in 2000. Het autobiografische substraat confronteert ons met een ander verrassend facet: hoewel de auteur als typische modernist de omgeving beschrijft via een minutieuze zelfanalyse en hij in *Georgina* verscheidene contrasterende anima-aspecten van de mannelijke psyche projecteert, is de persoon van *Georgina* in essentie toch een authentieke persoon die een opmerkelijke rol gespeeld heeft in de jeugd van Gilliams. Volgens het verhaal is ze de zeventienjarige vioollerares die bij de twaalfjarige ikfiguur aan huis komt. Na een sfeerschap-

pende inleiding wordt het ritme van het verhaal gemarkeerd door drie keerpunten. Op een bepaald moment laat de moeder de jongen met zijn lerares alleen waardoor hij erg van streek raakt en de realiteit anders gaat ervaren. Even later gaat *Georgina* verleidelijk-uitdagerend op het balkon staan om de aandacht te trekken van twee jonge kantoorbedienden: de ikpersoon voelt hoe de jaloezie hem doordringt en verblindt. Dan keert de jonge vrouw zich weer naar hem toe, gaat op hem af en schenkt hem een reproductie van Rubens' *Helena Fourment*. In een korte epiloog vraagt de verteller zich af wat er van *Georgina* geworden is. Hoewel de narratieve lijnen dus heel beperkt zijn, slaagt de auteur erin een indringende sfeer neer te zetten waarin impressies, gewaarwordingen en reflecties samensmelten.

Georgina Springer

Zoals veel van Gilliams' proza steunt ook het *Georgina*-verhaal op een autobiografisch inspiratiegegeven. In zijn *Ontwarringen* identificeerde de auteur het meisje als de vioollerares *Georgina Springer*, een familienaam die hij ook in een interview met J. Florquin vermeldde. Uit nader onderzoek, op onze vraag door Mevr. Baeck-Schilders² uitgevoerd, kunnen we volgende biografische gegevens over die jonge vrouw verstrekken. *Georgina Springer* werd geboren in 1897 en behaalde reeds in 1909 (op twaalfjarige leeftijd!) een eerste prijs viool aan het Koninklijk Vlaams Conservatorium in Antwerpen en dit in de klas van Jan Bacot. Het openbare diploma-examen had plaats op woensdag 28 juli 1909, waar ze als verplicht werk o.a. stukken van Jan Blockx, Felix Mendelssohn, Henri Vieuxtemps en Camille Saint-Saëns speelde. Een jury onder voorzitterschap van J. Blockx, honoreerde haar met een grote onderscheiding. In hetzelfde jaar bekwam ze met onderscheiding ook het Diploma van Notenleer (klas van Flor Alpaerts). Op 29 november 1909 werden de bekwaamheidsdiploma's plechtig uitgereikt, in het bijzijn van o.a. de provinciegouverneur en de burgemeester. Voor die uitreiking werd een buitengewoon concert uitgevoerd door de gediplomeerde leerlingen die met grote of grootste onderscheiding geslaagd waren. Het programma vermeldt op nr. 6: 'Concerto voor viool, 1ste deel: Allegro molto appassionato, van F. Mendelssohn, uitgevoerd door Jw. *Georgina Springer*, – leraar Jan Bacot.' Een krantenverslag vermeldde speciaal dat 'mev. *Georgina Springer*, eene violiste van 12 jaar, die reeds met groote onderscheiding haar diploma verwierf, buitengewoon kranig een concerto van Mendelssohn met orkest vertolkte, en daverend werd toegejuicht...'. Dit was echter niet haar eerste optreden: op 1 augustus 1908

speelde ze immers reeds tijdens de 4de voordracht van de Conservatoriumafdeling in de zaal van het Koninklijk Kunstverbond in Antwerpen het 1ste deel uit het Vioolconcerto in e van F. Mendelssohn.

De heel jonge leeftijd waarop *Georgina Springer* haar diploma behaalde, illustreert dat ze bijzonder getalenteerd was. Haar eigenaam én het feit dat er in die periode aan het Antwerpse conservatorium veel kinderen uit joodse families studeerden, wijzen in de richting van een joodse afkomst. Samen met de Duitstalige achtergrond (waar Gilliams in zijn interview met Florquin op alludeerde) bepalen al deze elementen inderdaad het 'ongewone' profiel van deze violiste die Gilliams in zijn verhaal uitbeeldt. Over haar verdere loopbaan is niets bekend. In Brussel heeft ze in ieder geval geen hogere studie gevolgd en over een eventuele buitenlandse vorming is niets geweten. Dat een violiste aan huis particuliere les gaf, was vrij courant en het normale studieprogramma omvat(te) inderdaad stukken van De Bériot en Vieuxtemps. Dat Gilliams de verwijzing naar Chopin vanaf 1937 weg liet, is een terechte correctie: Chopin schreef immers geen stukken voor viool. Over de jeugdige leeftijd waarop het meisje reeds onderwees, is enige onduidelijkheid. Indien de autobiografische ikfiguur uit het verhaal elf of twaalf jaar is, dan zou het *Georgina*-personage er veertien of vijftien moe en zijn. Gilliams werd immers in 1900 geboren. Vanuit het standpunt van de jonge leerling wordt ze in ieder geval als ten hoogste zeventien voorgesteld. Nu we het toch hebben over het historische karakter van de personages kunnen we ook de feiten in hun concrete context terugplaatsen: de intrige is te situeren rond 1912, de locatie is de Priylenstraat nr. 3 in Antwerpen, waar de familie Gilliams zich negen maanden na de geboorte van Maurice vestigde.

Gilliams' anima?

In een Jungiaanse context verschijnt het meisje *Georgina* in het kortverhaal als een complete animaprojectie van het hoofdpersonage. De hoofdlijnen van een dergelijk archetype zijn te karakteriseren in enkele begrippenparen die complementair en contrasterend een bijzonder rijk vrouwelijk imago uitmaken. In enkele bladzijden slaagt Gilliams erin om *Georgina* voor te stellen als een wezen dat uitzonderlijk mysterieus, etherisch-verfijnd, magisch-occult, dominerend-destructief, erotisch-verleidelijk, verontrustend-gevaarlijk en toch spiritueel-zuiver is.

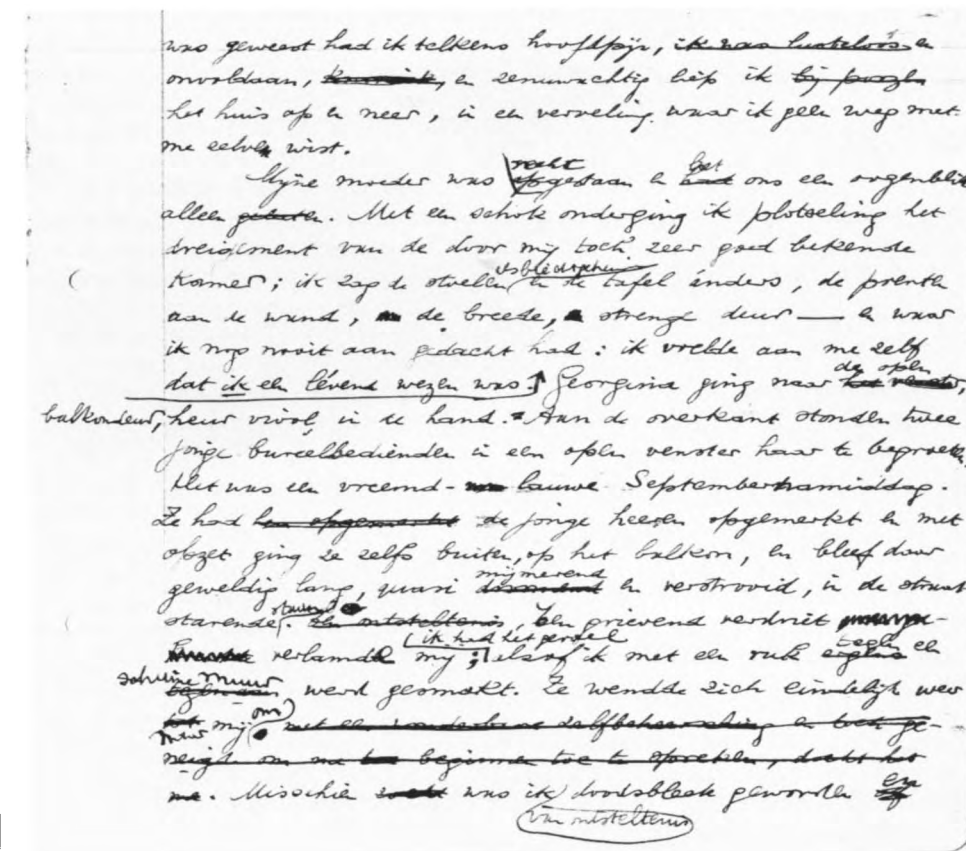
In het verhaal wordt *Georgina* als een verontrustend imago geëvoceerd. De vrouw die vijf jaar ouder lijkt dan de ikpersoon, verschijnt als uitzonderlijk, vreemd en mysterieus. Ze is een niet-alledaags meisje, een on-

gewoon-romantische verschijning. De aparte, raadselachtige dimensie van het anima wordt ook versterkt door een opvallend solipsisme, een zekere afgeslotenheid van de buitenwereld, een gevoel ook zich overal thuis te voelen, een zekere ongegeneerdheid. De egocentrische beslotenheid van het meisje blijkt eveneens uit de wijze waarop ze musicceert. Als een vreemde sirene kwam ze op bezoek, lesgeven deed ze niet, ze leek voor haar eigen genoegen te spelen. De viool-

heeft, zelfs zijn moeder niet... In de geautoriseerde *Vita brevis*-editie van 1975 worden enkele regels toegevoegd waarin de vrouw als een zieneres opgevoerd wordt: als een sibille kan ze blijkbaar zijn geheimste gedachten peilen, hem dwingen te doen wat ze wil, zijn macht en zijn wil ondermijnen. Dit dominante gedrag van een charismatische mana-persoonlijkheid is tevens de basis voor een agressieve en zelfs destructieve impact. De stilistische varianten rond het dreigende con-

ron 'grijselig-geniepe weelde', dat een masochistische ondertoon suggereert, wordt in latere versies wat afgezwakt en ook het demonische karakter wordt gradueel minder pathetisch geformuleerd, tot de auteur het in 1975 volledig weglaat. De woordkeuze illustreert dat de hypnotiserende betovering van het vrouwelijke bij de jongen onrust en achterdocht opwekt, omdat hij in de emotionele signalen een substraat van agressie en destructie ervaart.

Een sensuele component wordt in de relatie tussen de jongen en de vrouw op drie manieren symbolische aangebracht. Alleen gelaten met de lerares ervaart hij met een schok dat de hem omringende werkelijkheid totaal anders geworden is. Op een meesterlijke manier condenseert de auteur het overtreden van een verbodselement door het beeld van de stoelen (via de associatie stoel – biechtstoel – intiem geheim) als geheimen te personaliseren. In de eerste druk illustreert hij het duidelijkst deze totaal andere realiteitservaring van de jongen: 'de tafel legde een afgeteekende schaduw, schuin op het tapijt: ik zag twee tafelvlakken en vergiste mij in het echte.' Aansluitend bij deze sequentie ervaart de verteller dat hij intens leeft. Deze bewuste levenservaring (eventueel te lezen als een verschoven libido-ervaring) wordt in de tweede kladversie uitdrukkelijk als een vorm van initiatie voorgesteld: 'en waar ik nog nooit aan gedacht had: ik voelde aan me zelf dat ik een levend wezen was.' De opwinding die de ikpersoon overweldigt, gaat gepaard met een fundamentele vervreemdingservaring, wanneer de fascinerende vrouw in zijn beschermd territorium binnendringt. Onbewust ervaart hij de geërotiseerde sfeer als een aanval op zijn streven tot zelfbehoud. Volgens de eerste en meest autobiografische versie verliest de jongen uiteindelijk zelfs het bewustzijn en wordt in de armen van de jonge vrouw opgevangen! Opmerkelijk dat de auteur precies deze sequentie (die vrijwel de enige actiecomponent van het hele gebeuren is!) steeds literair toegedekt heeft. Het flauwvallen van de jongen wordt in de latere bewerkingen immers vervangen door het beeld van de jonge vrouw die de ikfiguur achternazit. Zo wordt een biografisch gegeven gecamoufleerd door een psychoanalytische metafoor: de druk van de psychische inhibitie wordt verbeeld in een achtervolgingsvrees. De tweede inlassing van een erotische component is de contrastscène met de kantoorbedienden. Georgina had de jonge mannen opgemerkt en probeerde hun aandacht te trekken, terwijl de jongen zich totaal ontsteld verworpen voelt. In Georgina ervaart hij een 'afsto< o>tende zelfbeheers< ch>ing'. Zelfs op 75-jarige leeftijd wijzigt de auteur deze typering nog in een 'weerzinwekkende zelfbeheersing'. Via de figuur van

Fragment uit het eerste handschrift van Georgina van Maurice Gilliams

lerares is op zich een muzische aanwezigheid: via deze vrouw wordt hij ingewijd in het esthetische, in de muziek van De Bériot en Vieuxtemps, haar romantische kleren doen hem denken aan de schilderijen van Angelica Kaufmann en ze schenkt hem Rubens' Helena Fourment.³ Binnen het animaprofiel wordt dus een essentieel aspect van de vrouw ingenomen door de gestalte van de muze, van de esthetisch-inspirerende kracht. Dit wonderlijk-artistische element vinden we terug in de wijze waarop het ongenaakbare in dit imago geprojecteerd wordt. In enkele oudere varianten vergelijkt hij haar houding zelfs met die van een naïef kind of met die van een etherische bruidsverschijning. Hoe subliem-afstandelijk en ingekeerd ze ook musicceert, toch beroert ze de jongen zó intens, zoals nog niemand het vooraf gedaan

tact werden doorheen de verschillende versies frequent aangepast alsof de auteur steeds op zoek was naar een treffender typering. In de volgende sleutelpassage blijkt, dat hij vooral in de eerste literaire bewerking (het tweede handschrift dus) met verscheidene raturen en toevoegingen de scherpste formulering probeerde te bereiken: '... ze verslond mij met onvergetelijke <+verwilderde> blikken. (...) Ze had <-oliemende> oogen <+als van iemand die honger lijdt> en het was een grijselig-geniepe weelde voor me wanneer ze haar sterke, <-stelende> <+als verwoede> blik op mij rusten liet. Ieder woord van deze passus, inclusief de weggelaten en toegevoegde adjectieven, plaatst de Georgina-figuur in de traditie van vernietigende vrouwenarchetypes: 'la belle dame sans merci', 'la femme fatale', de vreselijke walkuren en de betoverende woudgodinnen en de lokkende zeemeerminnen. Het oxymo-

Helena Fourment wordt het verleidelijke op een derde manier in de intrige opgenomen. Georgina komt op de jongen toe en geeft hem een reproductie van een schilderij die ze in zijn vioolkist verstopt. Het niet nader genoemde doek is hoogstwaarschijnlijk 't Pelsken (ca. 1639) waarin de sensuele vrouw opvallend provocerend weergegeven wordt, haar intieme naaktheid alleen versluierd door een contrasterend stuk van een pelsmantel. Het element van verborgenheid, het verbodskarakter dat inherent is aan ieder initiatiepatroon wordt vooral in de recentste editie benadrukt. Pas in 1975 last Gilliams immers expliciet de zin in: 'Mijn ouders mochten er niets van weten.' De hoofdgedachte die in verschillende bewegingen ontwikkeld wordt, is dus niet de manifeste seksualiteit, maar wel de achterliggende angst die verbonden is met een nakend gevaar. De vrouw die hem emotioneel overrompelt, ervaart hij als een fundamentele gevaarsfactor. In de tekst komt dat nergens uitdrukkelijk ter sprake, maar het hele weefsel van gevoelens en beelden evocert deze ambivalente hoofdthematiek. Het losgekoppeld worden van de moeder is de manifeste aanleiding voor dit gevaar: het *tremendum et fascinosum*-gevoel voor het vrouwelijke vervreemdt hem in één klap van de veilige leefwereld van zijn moeder. In de confrontatie met een vrouw ervaart de noviet de traumatische ontbinding van de moeder-kind-dyade. De verwijzing naar de moeder gebeurt steevast met de plechtige vorm 'mijne moeder', óók in de laatste edities. 'Om goed te doen gevoelen, dat zij de mijne en de Enige is' bekende Gilliams ooit, op een wijze die zowel annexerend als idolizerend is.⁴ Op dit punt biedt de tweede kladversie een relevante sleutel. Op de versozijde van de tweede pagina voorzag de auteur aanvankelijk de volgende inlassing die hij evenwel (in een beschermende reflex?) in geen enkele druk opnam: 'zonder daarom volledig te beseffen <hoe verschrikkelijk> welke gevaren <mij> eensklaps in het bereik <gekomen was>'. Dit is het enige substantiële fragment uit het tweede handschrift dat uiteindelijk niet in druk verscheen: de ervaring van de eigen zinnelijkheid wordt als verschrikkelijk en als een reeks gevaren onderkend. Dat het ontwaken van de seksualiteit gepaard gaat met confuse inhibitiegevoelens, is algemeen aanvaard. En dat ook emoties als verlamming, verblindings of castratievrees soms vanuit een oedipale hoek geduid kunnen worden, is sterk verspreid. Een vorm van incestueuze remming herkennen we specifiek in het autobiografische eerste manuscript (waar de moeder expliciet vermeld wordt: 'mijne moeder <xxxx> zat bij het venster een fransche roman te lezen of te borduren.') en waar de jonge vrouw effectief én symbolisch de plaats inneemt van de geliefde moeder.

Maagdelijkheidsideaal

En dan, vrijwel op het einde van het verhaal, gebeurt iets héél opvallends. In het eerste concept is daar nog geen sprake van, het is pas op een versozijde van de tweede versie dat Gilliams die totaal onverwachte passage toevoegt: 'Hare <-handen> armen hield zij opgeheven en ik zag haar rose handpalmen <-die vroelloos waren en zeer <-xxxx>, gelijk bij de heiligen op schilderij beroemde muurschilderingen> naar mijn hoofd toegekeerd en me docht <-dat> er <-licht> een lichtschijs <-xx> in te ontwaren, ge-

Fragment uit het autobiografische Ontwarringen van Maurice Gilliams

lijk de heiligen ermede staan afgebeeld'. Na de vele sfeervolle indicaties van het vreemd-raadselachtige, het etherisch-verfijnde, het magisch-occulte, het dominant-agressieve, het sensueel-verleidelijke en het verontrustend-gevaarlijke komt de auteur tot een slotbeeld waarin hij de vrouw opvoert in een areool van heiligheid. De vermeende nimbus is een sacrale component die het meisje als een allegorisch personage in een hagiografisch kader plaatst. Het is een platonische duiding die de innerlijke onrust van de jongen opheft en gelezen mag worden tegen de achtergrond van een gedachte die we elders in Gilliams' ongepubliceerde documenten terugvonden: 'Ik wilde a.h.w. aan de liefde ontkomen. Of beter uitgedrukt: elke vorm van maagdelijkheid scheen me meer waard...'⁵ Het beeld dat hij hier met veel stilistisch geduld van het meisje creëert, herinnert ons bovendien aan het schilderij *Die Wahrheit* van Ferdinand Hodler⁶ dat een fundamentele rol speelt in de roman *Gregoria*. Het doek stelt een tenger, androgyn wezen voor met opgeheven armen en heel spitse handen, het symboliseert een spirituele vrouwelijkheid die alle andere componenten van het vrouwelijk anima lijkt te verdringen, te overstemmen of te sublimeren.

De suggestieve uitbeelding van het anima-

archetype, waar de jonge schrijver hier meesterlijk in slaagt, komt in de rest van zijn oeuvre in tien allen varianten terug, weliswaar telkens met andere accenten: de maagd Maria, de frigide zachtgenote, de hysterica, de zuivere bruid, de dominerend-sensuele schoonmoeder, de schrikaanjagende sensuele wolkure Vincantia, de verdorven Monalisa, de lijdende moeder, de adellijke voorzaten in vrouwelijke linie, het androgyn Hodlerbeeld en de onontkoombare onveiligheid van het vrouwelijke-an-sich. Allen maken ze deel uit van een zelf-gecreëerde beeld van het vrouwelijke: een fantasierijke vervorming van persoonlijke ervaring en van een gecultiveerd archetypisch imago. Maar fundamenteel worden ze beleefd vanuit een intense moederbinding. In *Georgina* heeft hij het voor het eerst gesuggereerd, later heeft hij het expliciet bekend en in zijn postume roman *Gregoria* heeft hij het op een haast pathologische wijze gesublimeerd: mijn moeder is de mijne, de Enige. Wie tussen hem en de moeder komt, betekent gevaar, angst en vijandschap.

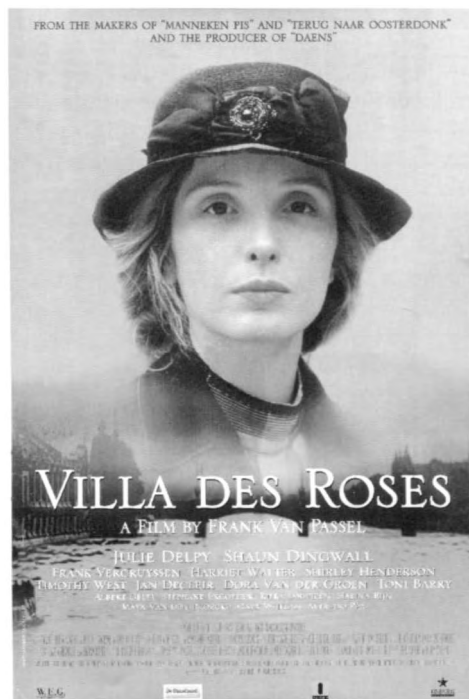
NOTEN

1. Eerste manuscript: Maurice Gilliams, *Ontwarringen*, AN VC, Gilliamsarchief, 163669/3, derde schijft, fragment III, p. 58-60, recto, autograaf, 21 x 17 cm. Tweede manuscript: Maurice Gilliams, *Georgina. Eerste klad*, AMVC 163680/3; vier schrijftbladen, recto, met aanvullingen op versozijde, autograaf, 21 x 17 cm.
2. Manuscript 1, AMVC 163669/3. Eerste druk: Maurice Gilliams, *Oefentocht in het luchtledige*, 1933, (Drukker: F. Gilliams-Lambrechts, Antwerpen), niet gepagineerd, colofon vermeldt dat de getandelde verhalen 'onstonden tusschen Mei 1924 en November 1927', 21,3 x 17 cm.
3. Met dank aan Mevr. Hedwige Baeck-Schilders (Schilders). Verder dank aan het AMVC (Antwerpen), Jaak Maertens (Roeselare) en Jean Luc Meulemeester (Brugge).
4. Charles Auguste de Bériot (1802-1870), Belgisch violist, schreef diverse vioolconcerten en stichtte de Waalse vioolschool, hij kreeg een verlamming in zijn linkerarm en werd blind. – Henri Vieuxtemps (1820-1881), Belgisch componist en belangrijkste violist van zijn tijd, leerling van De Bériot, debuteerde op negenjarige leeftijd en had de reputatie van een muzikaal wonderkind. – Angelica Kaufmann (1741-1806), Zwitserse schilderes van o.a. portretten uit de wereld van de Europese adel. Naar verluidt berustte haar faam ook op haar innemende persoonlijkheid en uitstraling. – Ook de verwijzing naar (het dramatisch-elegisch karakter van) een nocturne en (het gevoelig-zangerige van) een romance ondersteunen de sfeer die door die artistieke referenties opgeroepen wordt.
5. M. Gilliams, *Vita Brevis*, Amsterdam, 1984, p. 310.
6. Map met op versozijde in Gilliams' handschrift: *Lib. rate nos, Domine*, AMVC – Gilliamsarchief 163720/122.
7. Ferdinand Hodler (1853-1918), Zwitsers schilder, zijn stijl is beïnvloed door het Franse symbolisme en het mysticisme. Het doek *Die Wahrheit* is afgedrukt op de frontispice van *Gregoria*. Samen met werken als *Nacht* (1890) en *Aufgehen im All* (1892) is dit schilderij typerend voor Hodlers laatste jaren waarin zijn 'Ideenmalerei' door een eenvoudige weergave van 'Symbolhafte Figuren' fundamenteel doorbrak. Het belemtonen van de spirituele dimensie graste vaak aan een uitgesproken pantheïsme.

FILM**'Villa des Roses', schitterend verfilmd**

KAREL VAN DEUREN

De titels van roman (Willem Elsschot) en film (Frank Van Passel), *Villa des Roses*, zijn juiste titels. Het is immers het kosthuis in Parijs, begin van vorige eeuw, dat het cen-

De affiche

trale 'personage' is van het verhaal. *Villa des Roses* is een wereldje dat draait op zichzelf, het onheil komt van buiten. Het verhaal begint met de zelfmoord van meneer Brizard die zich voor het hoofd geschoten heeft: het zal niet de laatste ramp zijn die zich voordoet: een feest dat uit de hand loopt, een aap die tot de familie is gaan behoren, verbrandt zich in de open haard ('het hele huis riekt naar verbrand haar') en ten slotte keert Louise Créteur, de meid en minnares van Richard Grünwald, terug naar haar dorp, nadat een 'engeltjesmaakster' haar 'verlost' heeft. De Duitse schilder vlucht terug naar Breslau, zijn geboortestad (sinds 1945: Wrocław, nu een Poolse stad). De datering in de film is 1913 en eindigt met het uitbreken van de oorlog van 14-18. Als Louise in haar dorp komt, maakt ze de bedenking, nadat ze de bakkerswinkel en de witte letters boven de deur van het postkantoor gezien heeft: 'Het is wel degelijk mijn dorp'.

De mooiste scène is het afscheidsgesprek

van Louise en Richard, haar minnaar en oorzaak van haar zwangerschap, die het vaderschap niet op zich wil nemen. Zij verwacht dat hij er iets over zal zeggen; wacht op een verklaring die niet komt, zelfs geen woord van spijt of excuus. Hij had haar nochtans in het Duits leren zeggen: 'Bis zum Tode getreu'.

De film is zonder meer prachtig. In elk opzicht. Filmtechnisch is de opnamefotografie voortreffelijk in een gemengde kleuren-/zwartwittechniek waardoor de dominante toon die is van avond, schemering, het interieur, regen en sneeuw, nacht- en straatverlichting ... Een zeldzame keer gebruikt de cineast een oude Ansichtkaart om de sfeer nader aan te geven. Er ontstaat een melancholisch beeld van deze preoorlogse tijd en de sarcastische aanzet van de Elsschotiaanse stijl. Van de eerste shots af weet je dat het een droef verhaal wordt. Extra aandacht en extra budget heeft de kostuumontwerpster (Kristin Van Passel, de zus van de cineast) gekregen om niet in het musical-genre te moeten vervallen. De keuze van de salonmuziek uit het begin van de vorige eeuw gebeurde met muzikale eruditie. Het is een plezier op zichzelf, te zien hoe de film tot in de details verzorgd is.

De montage verdient alle lof. Het is niet meer nodig verzachtende omstandigheden in te roepen voor deze 'Vlaamse' film die niet over de nodige middelen (het grote geld) van Hollywood beschikt, om aan dure details te denken. Dit is een professionele film die een gaaf geheel vormt. Als er ergens details toegevoegd of weggelaten moeten worden die gedictieerd zijn door de vertaling van tekst naar beeld, wordt dat consequent doorheen de hele film volgehouden. De wijziging in de datering om de verwijzing naar 14-18 in te lassen, gebeurt op heel functionele wijze. Zo is ook de casting voortreffelijk. In de eerste plaats die van Louise Créteur (de Franse actrice Julie Delpy), de logeergast Madame Gendron die door Dora van der Groen met een stukje knap acteerwerk wordt neergezet. De afwijkingen van de film t.o.v. de tekst zijn feitelijk gering. Frank Van Passel heeft er vooral op gelet de structuur te behouden: korte hoofdstukjes die de condition humaine verruimen van het individuele plan (ongewenste zwangerschap en abortus) naar de slachting van Wereldoorlog I.

Deze intimistische film zal (dicitur) minder succes hebben dan de vorige film van Frank Van Passel (°1964), *Manneken Pis* (1988-1995). Een populair succes zal het wellicht niet worden met dit wat grimmige verhaal van Elsschot.

Het grote, terechte succes werd de televisie-

productie *Terug naar Oosterdonk* (1997). De montage van *Villa des Roses* draagt de sporen van *Oosterdonk*, dat opgebouwd was met over het algemeen vrij korte scènes die het mogelijk maakten de film voor verschillende uitzendingen uiteen te knippen.

Frank Van Passel studeerde aan de filmafdeling van het Sint-Lucasinstituut in Brussel en begon zijn loopbaan als regisseur met *De geur van de regen*, *Ti amo*, *De smeerslappen* en *Bex en Blanche*. Dan komt de definitieve start met *Manneken Pis* en *Terug naar Oosterdonk*, de televisiefilm die alom applaus kreeg. Van Passel is thans docent filmregie en archivering in Sint-Lucasinstituut in Brussel. Verder haalde Frank Van Passel talrijke prijzen op filmfestivals en internationale wedstrijden.

Hij werkt nu met zijn huisscenarist, Christophe Dirickx, aan een film naar twee verhalen van Mario V. Llosa, *In praise of the Stepmother* en *The notebooks of Don Rigoberto*. We zien uit naar het nieuwe wonder van de 'Vlaamse cinema', die helemaal echt volwassen geworden is.

BEELDDE KUNST**Kunst zonder Kerk
Nederlandse christelijke kunst
uit de Rijkscollectie, 1980-1990**

MARK DELRUE

Kunst zonder Kerk was een tentoonstelling over christelijke kunst aan het eind van de twintigste eeuw. Zij had plaats in het Museum voor Religieuze Kunst in Uden van 20 april tot 9 juni 2002. Deze expositie was een samenwerkingsproject van het Instituut Collectie Nederland (ICN) en bovengenoemd Museum voor Religieuze Kunst.

Deze bijdrage is een reflectie over de betekenis van dit initiatief.

Tussen 1945 en 1968 werd elk jaar een grote tentoonstelling van eigentijdse Nederlandse christelijke kunst georganiseerd, een evenement waarover de pers in die dagen uitvoerig berichtte. Maar rond 1968 viel het initiatief stil: het eind van de jaren zestig, toen aan de wederopbouw van de kerken een einde kwam en gedurende de jaren zeventig de kunst zich sterk richtte op materiaal en techniek, hadden schilders en beeldhouwers nog nauwelijks belangstelling voor het christendom.

De kunst van de jaren zeventig wordt gekenmerkt door afname van de religieuze thematiek en door afwezigheid van ten-

toonstellingen op dat terrein.

De jaren tachtig daarentegen gaven een wederopleving te zien. Door de terugkeer van de figuratie en de behoefte aan meer verhalende inhoud, zingeving en reflectie op de eigen cultuur, toonden de kunstenaars weer belangstelling voor de christelijke verhalen en de religies van andere culturen. Tal van kunstenaars richtten zich op een of andere manier op christelijke verhalen en symbolen, en inmiddels zijn christelijke thema's niet meer weg te denken uit de actuele kunst.

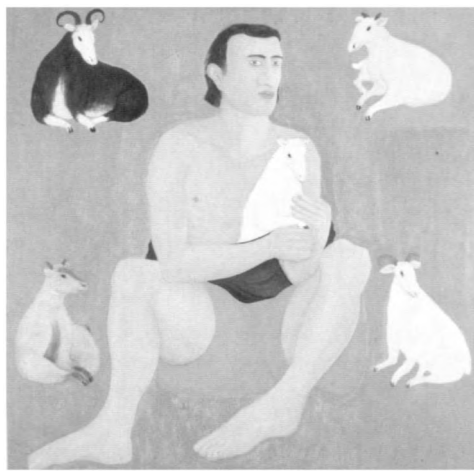
Dit geldt niet enkel voor beeldende kunst. Ook heel wat liedjesteksten verwijzen naar christelijke religie. In zijn openingswoord wees Rob Smolders, directeur van het Museum de Wieger in Deurne, op dit feit: 'Elke artiest zingt wel een nummer met een verwijzing naar de christelijke religie. Daar zitten aanroepingen bij, zoals Johnny Cash die vraagt 'Why me, Lord?', en Joe Cocker met zijn 'O Lord, don't let me be misunderstood'. De nieuwste cd van Janis Ian opent met het nummer 'God & the FBI', onder het motto 'God en de FBI zien samen alles'. Is er nu bij deze nummers sprake van christelijke muziek? Die gedachtesprong gaat te snel. We moeten oppassen met het plakken van etiketten. Een kunstenaar kan citeren uit de – christelijk geïnspireerde – kunstgeschiedenis, hij kan christelijke motieven toepassen in zijn werk. Hij kan ook verder gaan en onverkort christelijke thematiek hanteren. En daarmee al dan niet het christelijk geloof uit-dragen. Het zijn nogal verschillende zaken, die we niet met elkaar moeten verwarren'.

In de omgang met de christelijke thema's is er veel veranderd. De kunstenaar permitteert zich grote vrijheden. In dat opzicht verschilt zijn kunst van de christelijke kunst uit de decennia daarvoor, toen de Kerk zelf nog vaak als opdrachtgever fungeerde. Aan de hand van het werk van vijftientig vooraanstaande Nederlandse schilders, beeldhouwers en fotografen was te zien welke vorm Christus en Maria, heiligen en bijbelfiguren zoal aannemen in onze gesecculariseerde tijd. De tentoonstelling bestond uit werken uit de collectie van het Nederlandse Rijk, aangevuld met werken uit het Museum voor Religieuze Kunst.

De Kerk en de leerstelling zijn op de achtergrond geraakt. Dat proces begon al in de jaren vijftig. Kunstenaars hernemen de oude thema's in moderne stijlen en zoeken naar nieuwe betekenissen.

Een voorbeeld: Janpeter Muilwijk leeft en werkt vanuit een christelijke levensovertuiging, maar hij vindt dat iedereen zijn kunst op een neutrale manier moet kunnen zien. Een christelijk thema is geen bijbelillustratie, maar een beeld waar het thema in mee-

speelt. Daarom noemt hij zijn Christusbeeld uit 1989 niet de Goede Herder, maar Man met Schaapjes. In het midden, tegen een flets groene achtergrond, zit een jongeman met een lam op zijn arm. Hij is gekleed in een oranje broek en wordt omringd door vier schapen. Muilwijk grijpt terug op een van de bekendste Christustypes uit de vroegchristelijke kunst: Christus als de goede herder. In de moderne kunst komt dit weinig voor. Het motief, dat teruggaat op

Janpeter Muilwijk,
Man met schaapjes, 1989 (ICN)

klassieke afbeeldingen van Orpheus en Hermes uit de Griekse godenwereld, verwijst naar de heidense mens die van de christelijke kudde is afgedwaald. Christus sprak immers: 'Wie van u, die honderd schapen heeft en er één van verliest, laat niet de negenennegentig in de wildernis achter, en gaat het verlorene zoeken, totdat hij het vindt?' (Luc. 15:4). In Muilwijk's herder ligt Christus liefde voor de mens, zijn ontferming, zorgzaamheid en zachtmoedigheid besloten. In *Man met schaapjes* transformeert Muilwijk een oud type tot een nieuw Christusbeeld. De baardloze jongeman, de confronterende en tevens introspectieve blik, de irreële verhoudingen, de tastbare rust, de eenvoud van het beeld: ze suggereren op een nieuwe manier een grote mate van vrede en vergeestelijking. Bovendien is Muilwijk's Christus een blijmoedige variant op de vele sombere kruisigingen in de hedendaags kunst.

Typisch voor de jaren tachtig is het kopiëren van de religieuze voorstellingen van de oude meesters, waarbij een eigen accent wordt aangebracht.

De katholiek opgevoede Marc Mulders is geen belijdend of kerkelijk kunstenaar. Desondanks bewijzen zijn werk en zijn ideeën dat in het tijdperk van de secularisatie de

vragen naar zingeving hun actualiteit hebben behouden. 'Er is geen geloof, geen waarheid meer, maar je kan er wel zinvol naar op zoek zijn en in dat soort 'religie' geloof ik. Als je intens leeft, en je denkt na over de dingen, dan ben je in feite religieus'. De bijbel kan voor Mulders nog steeds een bron van inspiratie zijn; de Kerk is het echter niet meer. Het lichaam in *Ecce Homo 2*, letterlijk ontleend aan Rembrandt's *Anatomieles* (1656) voor Dr. Deyman is voor Mulders een metafoor voor het lijden van Christus en van de mens. De lichte lijnen vormen een schetsmatige plattegrond van de St.-Pietersbasiliek. Het lichaam ligt op de plek van het altaar. Mulders geeft hiermee op symbolische wijze het lijden terug aan de Kerk.

Voor Marlene Dumas die opgroeide in Zuid-Afrika tijdens de apartheid, hebben christelijke thema's een maatschappijkritische lading.

Anderen hergebruiken de afgedankte devotionalia (kruisbeelden, heiligenbeelden) in een nieuwe context. Het Christusbeeld blijft het meest geliefd; het geeft ruimte aan existentiële dramatiek, maar ook aan vervreemding en parodie. De enorme diversiteit van de actuele christelijke kunst weerspiegelt de eigenzinnige visie van de gesecculariseerde kunsten. ar op het christelijk erfgoed.

Kunst zonder Kerk liet zien hoe kunstenaars aan het eind van de afgelopen eeuw die thematiek verwerkten. Christelijke kunst werd in de tentoonstelling breed opgevat. Toch is er altijd sprake van een toetsbare verwijzing naar het christendom, bijvoorbeeld door de symboliek, de titel of het commentaar van de kunstenaar. De onderwerpen zijn divers (de kruisiging, de goede herder, de madonna, martelaren, de schepping) en de kunstenaars geven er op een eigenzinnige, mondige en soms kritische manier invulling aan. De kerk en haar leerstellingen spelen eigenlijk nauwelijks nog een rol; geen enkel van die werken kwam dan ook ooit uit een kerkgebouw.

Catalogus

Gelijktijdig met de tentoonstelling verscheen een uitvoerige publicatie door Joost de Wal, *Kunst zonder Kerk* (*), waarvan een groot gedeelte ingaat op de tentoongestelde werken. Voor het eerst brengt dit boek de rijkdom en pluriformiteit van de moderne religieuze kunst in Nederland in beeld. Sprekende voorbeelden uit de naoorlogse stromingen worden bestudeerd en afgebeeld, en in een internationaal perspectief geplaatst.

Kunst zonder Kerk is een onderzoek naar religie in de Nederlandse autonome beeldende kunst tussen 1945 en 1990 (autonomo wil zeggen: niet in opdracht van de Kerk,

maar vrij op initiatief van de kunstenaar gemaakt). Hopelijk is *Kunst zonder Kerk* een waardevolle bijdrage aan de verdere toenaadering tussen twee werelden die van elkaar vervreemd waren.

(*) Joost de Wal, *Kunst zonder Kerk. Nederlandse Beelden de kunst en religie, 1945-1990*, uitg. Amsterdam University Press (AUP), Amsterdam, 2002, geïll. met meer dan 100 kleurenafschietingen, 250 x 200 mm, 276 blz., ingenaaid € 36,50 (in de boekhandel of rechtstreeks bestellen via www.aup.nl)

Giotto en de computer

MARK DELRUE

De frescoschilderingen van Giotto (1266-1337) in de Scrovegnikapel in Padua staan er opnieuw, na restauratie van een kwart-eeuw, in hun volle luister bij. Zij zijn weer voor het publiek toegankelijk op voorwaarde dat slechts vijftig bezoekers per keer worden toegelaten. Een terechte beslissing, want behalve vochtigheid had het te grote aantal bezoekers in het verleden, de fresco's veel schade toegebracht.

De Scrovegnikapel omvat wellicht de belangrijkste frescoverzameling ter wereld. Het werk van Giotto heeft bovendien kunstenaars in alle tijden, zowel Bosch als Picasso, geïnspireerd.

Deze fresco's markeren het begin van de moderne Europese schilderkunst. Maar daarover willen wij het niet hebben in deze bijdrage.

Deze restauratie is niet enkel artistiek belangrijk. Zij was evenzeer van groot belang bij het verwerven van nieuwe kunsthistorische restauratie-inzichten en bij het doelgericht aanwenden van informatica.

Andermaal werd aangetoond dat de computer een onontbeerlijk instrument geworden is bij restauratie en bescherming van het kunstpatrimonium, evenals bij kunsthistorische studie.

Het virtuele archief bezorgde de restaurateurs correcte informatie omtrent de poreuze toestand van de onderlaag en omtrent de kwaliteit en de dikte van de kleurlagen. Men kon voor het eerst achterhalen welke oppervlakte Giotto in één dag op die verse kalkpartij schilderde.

Na deze restauratie kan niemand nog twijfelen aan de noodzaak van een virtueel archief.

Terwijl de stellingen er stonden werden de fresco's tot in de vele details met digitale camera gefilmd. Deze nieuwe gegevens zijn van grote betekenis voor restauraties in de toekomst.

Deze nieuwe inzichten dwingen ook tot het maken van keuzes. In Padua heeft men be-

slist het aantal bezoekers te beperken. Dit is een noodzaak voor de bescherming van de gerestaureerde fresco's. Natuurlijk was een andere keuze mogelijk, zoals bijvoorbeeld in Altamira: de beroemde grotten met rotschilderingen werden voor het publiek definitief gesloten. De kunstwerken uit het steentijdperk werden alle gescand. De exacte kopie wordt in een museum tentoongesteld, zonder beperking van het aantal bezoekers.

En of ze in Italië fier zijn kopieoplossingen te hebben afgewezen! Zij willen niet horen van klonen om het cultureel erfgoed te redden. Zij zijn er rotsvast van overtuigd dat de echte meesterwerken nooit door 'kopieën' kunnen vervangen worden. 'L'originale è sempre l'originale', wat de meerprijs ook mag zijn. Dat betekent niet dat ze in de virtuele mogelijkheden geen grote voordelen onderkennen met name op kunstwetenschappelijk gebied. De Scrovegnikapel behoort tot de voornaamste pronkstukjes van het artistieke Italië. De Italianen vinden alleen reeds het idee "Scrovegni - two" verfoeilijk. Nochtans bestaat het Italiaanse cultuurbeleid in de optimale behartiging van de dubbele taak: haar plicht tegenover de bezoekers en haar taak om de meesterwerken te beschermen tegen de tand des tijds.

Giotto di Bondone,
Lazarus' opwekking uit de dood, fresco
in de Scrovegnikapel in Padua

In Firenze maakte een Amerikaan, professor in computergrafiek, een dubbel van de David van Michelangelo. Het is verrassend hoe deze handelwijze bron werd van nieuwe informatie met verrassend resultaat. Zo ontdekte men dat het beeld iets groter is dan de afmetingen die tot heden in de kunstboeken vermeld werden. Door computergebruik kwam aan het licht dat Davids ogen scheel staan. Hoe kon dit? Michelangelo had voor elk oog de ideale

plaatsing gezocht vanuit elk van beide profielkanten. Beide gezichtshelften verschillen ook onderling sterk. Het grootste wetenschappelijk voordeel van de virtuele David is dat men over oude en nieuwe gegevens beschikt die men driedimensionaal op het scherm kan oproepen. De wetenschapper kan inzoomen op vele details. Hij kan zich als kijker opstellen vanuit een oneindig aantal invalshoeken naar alle denkbaar mogelijke perspectieven. Een 'allround-blik' die een museumbezoeker tot heden niet gegeven was. Men heeft hierdoor de mogelijkheid om kopieën te maken, zoveel als men wil, die conform zijn met het originele kunstbeeld en bestemd zijn voor verkoop. In het British Museum gebeurt dit al. Het Metropolitan Art Museum overweegt ernstig daarmee te beginnen. Tot op heden hebben de Italiaanse musea, omwille van bovengenoemd principe, deze commerciële werkwijze nog niet toegepast. Maar dit kan niet lang meer uitblijven.

Van Jan van Eyck tot en met de firma Brueghel Een waaier aan lentetentoonstellingen in Vlaamse musea

JEAN LUC MEULEMEESTER

Een tentoonstelling over Vlaamse meesters uit de vijftiende en zestiende eeuw lokt altijd veel volk. Dat weet iedere conservator of museumdirecteur. De organisatoren van 'Brugge culturele hoofdstad 2002' wisten dat ook en programmeerden onder de noemer van hedendaags, blijvend voor de toekomst en confronterend-interactief drie tentoonstellingen over middeleeuwse onderwerpen die als kapstokken voor andere exposities dienen. Dat het ruime kunstminnend publiek in groten getale daarop zou afkomen, gelokt door massapubliciteit, en uiteindelijk moest aanschuiven kon iedereen wel bij voorbaat incalculeren. Kijken in een glazen bol hoeft daarvoor niet.

De eerste van de drie grote tentoonstellingen in Brugge, die op 14 maart in aanwezigheid van talrijk uitgekozen prominenten werd geopend, handelde over 'Jan van Eyck, de Vlaamse Primitieven en het zuiden', met nadruk op 'én hét zuiden', zoals de uit Holland afkomstige hoofdconservator van de stedelijke musea met aandrang op de voorbereidende avonden voor de gidsen, op de persvoorstelling en op de opening wist te vertellen. Voor dit prestigieus cultureel evenement diende het volledige Groeningemuseum te worden ontruimd. Dit is vermoedelijk wel het best beveiligde, klimatologisch perfect ingerichte en func-

tioneelste gebouw in Brugge om een dergelijke collectie werken van meesters uit de vijftiende eeuw samen te brengen. Toch hebben we wat opmerkingen. Door de eigen verzameling op te bergen of gedeeltelijk naar Antwerpen en Gent over te brengen, komen de bezoekers-toeristen die naar Brugge afzakken om eens de echte Groeningeverzameling – die in de voorbije decennia met grote zin voor smaak werd sa-

De Levensbron. De aanmaak van dit paneel (181 x 119 cm), uit het midden van de vijftiende eeuw, wordt in de omgeving van Jan van Eyck gesitueerd. Het hangt in het Museo Nacional del Prado in Madrid, maar was voor de tentoonstelling 'Jan van Eyck, de Vlaamse Primitieven en het zuiden' naar Brugge overgebracht. In de wat al te kleine catalogusnotitie stelde de anonieme auteur dat de H. Johannes-de-Doper op het paneel was afgebeeld. Het gaat hier wel degelijk over de H. Johannes-de-Evangelist. Dergelijke iconografische vergissingen komen in de bijhorende catalogus nog voor.

mengesteld en ingericht – te bewonderen in dit culturele jaar niet aan hun trekken. Zo'n cultureel jaar dient toch ook om de eigen collecties in het daglicht te stellen. De bouw van een volwaardige tentoonstellingsruimte ware in 2002 even interessant als de constructie van een concertgebouw of een paviljoen op de Burg, dat intussen door de Bruggelingen al met enkele min of meer liefkozende benamingen werd bedacht en dat door de meeste niet als passend op deze sacrale grond wordt ervaren. We mogen niet vergeten dat Brugge in het verleden

geregeld grote en kleinere tentoonstellingen georganiseerd heeft en telkens dienden de organisatoren te zoeken naar een ideale ruimte om die op te bouwen. Die ruimte is er in wezen niet. Ongetwijfeld is ook de accommodatie van het Groeningemuseum niet geschikt om een stroom van een paar honderdduizend bezoekers in enkele weken op te vangen. Dit betekent evenwel niet dat het oorspronkelijke concept van het gebouw met één bouwlaag – opgetrokken ter gelegenheid van het eeuwfeest van de Belgische onafhankelijkheid in 1930 door architect en toenmalig schepen voor openbare werken Joseph Vierin – niet meer aan de eisen voldoet en plots totaal moest worden omgedraaid. De gecreëerde ingang als een laat-Romaanse kloostertoegang en de gang met zijkamers als een kooromgang met straalkapellen, waar het licht van boven neervalt, zorgt zeker voor een intieme inleidende stemming om de schilderijen van onze Vlaamse meesters uit de vijftiende eeuw te bewonderen. Het is in elk geval beter dan de huidige geïmproviseerde ingang, met een loket waar mensen buiten – dus ook in weer en wind – moesten aanschuiven om zich een toegangskaart aan te schaffen en met een banaal tentzeil als ingang, waar improvisatie troef is.

Als prelude op deze tentoonstelling kon iedereen eerst in het nabijgelegen Arentshuis – waarvoor de kantcollectie (definitief) in de reserve werd opgevouwen – wat we betreuren, omdat een kantstad als Brugge zeker zo'n thema in zijn musea mag bespelen –

een vooral documentaire expositie gaan bekijken hoe precies honderd jaar geleden met ongetwijfeld evenveel enthousiasme een aantal vooraanstaande kunstliefhebbers een unieke verzameling panelen van hoofdzakelijk Vlaamse Primitieven samenbracht in het Provinciaal Hof van West-Vlaanderen. De tentoonstelling uit 1902 wordt wel eens beschouwd als de start van de intense studie over de schilderijkunst van de vijftiende-eeuwse meesters. Het relaas, de geschiedenis en de raais divers van dit uiteindelijk belangrijk cultureel gebeuren werden er oordentelijk gepresenteerd. Een fraai uitgegeven gidsboekje met nuttige artikels, waarin wel hier en daar een historische onnauwkeurigheid kan worden vastgesteld, zorgde voor de noodzakelijke aanvulling². Toch kan wel de vraag worden gesteld waarom de organisatoren in het gedeelte waar de invloed van de Vlaamse Primitieven op de zgn. Latemse School wordt behandeld geen gebruik maakten van foto's als vergelijkend materiaal. Het ware in elk geval begrijpelijker en meer didactisch. Ook stellen we ons de vraag waarom het eigen *Laatste Avondmaal* uit 1927 van Gustave van de Woestyne er niet werd opgesteld. De invloed van enkele Vlaamse panelen uit de vijftiende eeuw druipt er zo van af. We denken dan aan de *Dood van O. L.-Vrouw* van Hugo van der Goes uit de verzameling van het Groeningemuseum zelf en aan het *Laatste Avondmaal* van Dirk Bouts in de Leuvense Sint-Pieterskerk. Op de geciteerde tentoonstelling in 1902 heeft hij deze panelen gezien en zijn werk draagt er de bezielende sporen van³.

Dit schilderij van Pieter Bruegel de Jongere of uit zijn werkplaats stelt 'e Aanbidding van de wijzen in de sneeuw voor. Het dateert uit 1620-1630 en hangt in het Bonnefantenmuseum van Maastricht.

Op de tentoonstelling 'Jan van Eyck, de Vlaamse Primitieven en het zuiden' brachten de samenstellers bijna honderdvijftig panelen samen, al moet gezegd dat niet alle in de catalogus besproken en vermelde schilderijen er waren. Het samenbrengen ervan liep ongetwijfeld niet van een leien dakje en verdient zeker bewondering in een tijd waar het ontlenen van dergelijke prestigieuze stukken steeds moeilijker en

Dit paneel (31 x 18 cm) werd in 1437 door Jan van Eyck gesigneerd en stelt de H. Barbara voor. De voorstelling werd met een tekenstift en met een fijn penseel op een gelig-bruin getinte plamuurlaag aangebracht. Het werk hangt in het Kon. Museum voor Schone Kunsten van Antwerpen.

moeilijker wordt. Het is een tentoonstelling van de diepgang handelend over de samenwerking tussen schilders uit Vlaanderen en zuidelijk geleden streken en steden. De inleidende artikels van de catalogus bezitten een blijvende wetenschappelijke waarde. Toch kunnen we ons niet van de indruk ontdoen dat de samenstelling op de tentoonstelling zelf niet homogeen is gebeurd en voor de doorsnee bezoeker als chaotisch en ingewikkeld overkomt. Het totaal ontbreken van enig didactisch materiaal – iets waar menigeen vandaag toch de mond van vol heeft – is daar niet vreemd aan. In de zalen vonden we nergens enig uitleg, wat

eigenlijk wel noodzakelijk was om het gehele concept te begrijpen. Velen uiten tijdens hun museumwandeling vaak de klacht waarom dit paneel hier hangt en niet op een andere plaats, wat de inhoudelijke bedoeling van die zaal is, waarom de opstelling zo gebeurde en dergelijke andere noodzakelijke vragen om het opzet te begrijpen. Zeker voor de doorsnee bezoeker kwam de tentoonstelling niet als glashelder over. Korte inleidende teksten ontbraken totaal waardoor kijken en vergelijken vooral de boodschap was. De meeste mensen worstelen zich namelijk niet door de artikelenreeks van de catalogus, zeker niet vooraf. Ook het kleine gidsboekje, waarin de werken, kort beschreven staan, helpt hier niet. Deze uitgave – die iedereen aan de ingang gratis kon krijgen, soms moest bemachtigen – verving de traditionele onderschriften bij de tentoongestelde werken. Dit idee, namelijk het weglaten van de bij-schriften en ze vervangen door een gratis gidsboekje, waaide via Duitsland en Nederland nu ook bij ons over. Het heeft voordelen (blijvende herinnering, iedereen krijgt er een, lange bijschriften in diverse talen hoeven niet meer...), maar ook nadelen (zoeken naar het juiste nummer, niet altijd overzichtelijk, kostprijs...). Deze vrij ingewikkelde en voor het ruime publiek moeilijk begrijpbare tentoonstelling mist in elk geval een didactisch luik. Zelfs voor de schoolgaande jeugd ontbrak een educatief blad, een invuloefening, een begeleidende notitie of wat dan ook. Zo iets wordt niet altijd opgevuld door voorbereidende lessen of gidsbeurten ter plaatse, waarvan groepen of individuen nog niet alle dagen konden gebruik maken. Postkaarten en ander materiaal kwamen weken na de opening aan. Gelukkig namen enkele culturele verenigingen zelf het initiatief om een voorbereidende studieavond te organiseren.

Veel educatiever is de opstelling van de tentoonstelling 'De Firma Brueghel'⁴, die tussen 23 maart en 23 juni 2002 in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten van Brussel liep. Het concept ontstond in samenwerking met het Bonnefantenmuseum in Maastricht, maar werd in Brussel uitgebreid met enkele schilderijen. De focus ervan was gericht op het boeiende fenomeen van het groepswerk en de kopieerpraktijk in schilderateliers, specifiek van Brueghel. Kopiëren klonk in de zestiende eeuw minder negatief dan vandaag. In feite was het slechts een middel om op een betaalbare manier peperdure kunstwerken te verspreiden. Al tijdens de vijftiende eeuw was het kopiëren van populaire werken een algemeen geaccepteerde praktijk. Ook bij de Vlaamse Primitieven zijn daar voorbeelden

van bekend. In het atelier van Pieter Brueghel de Jongere stond dit zelfs centraal. Kopieën werden niet altijd geschilderd met de originelen voor ogen. Dikwijls werd gebruik gemaakt van model-tekeningen waarbij er indicaties van de kleur stonden. Dit betekent dat compositie en koloriet wel min of meer overeen kwamen, maar dat details niet altijd klopten. Dit werd op de goed gedocumenteerde tentoonstelling duidelijk geïllustreerd aan de hand van uitvergroete dia's, die dikwijls op een leuke manier werden gepresenteerd. Zo kon de bezoeker zelf een vergelijkende analyse maken. Om thuis nog na te genieten of als een blijvende herinnering bestond een uitgebreid gamma aan postkaarten, puzzels en dergelijke die niet als prullaria kunnen worden omschreven. Op deze tentoonstelling werden vier befaamde schilderijen onder de loep genomen: *De volkstelling in Bethlem* (13 versies bekend), *Winterlandschap met vogelknip* (127 versies bekend), *De boerenadvocaat* (91 versies bekend) en *De aanbidding van de wijzen in de sneeuw* (36 versies bekend). Didactisch werd uitvoerig getoond hoe dit laatste schilderij – en in feite ook de andere werken – kon tot stand gekomen zijn: vanaf de samenstelling van het paneel, het maken van de verf tot de uiteindelijke realisatie. Hier en daar hing voldoende uitleg op grote informatiepanelen, verlicht met fotomateriaal dat de bezoeker in het gehele concept wegwijs maakte. Educatief was zeker het ingerichte laboratorium waar bezoekers, van achter glas, kennis kunnen maken met het niet gemakkelijke dendrochronologisch onderzoek en met de infraroodreflectografie. Voor de kleinsten kwam zelfs een leuk Brueghelgidsje van de pers⁵.

Antwerpen blijft in dit verhaal niet achter en programmeert tot 18 augustus 2002 een reeks initiatieven over *Heerlijke Primitieven*. Met belangstelling kijken we uit naar de tentoonstelling 'Meestertekeningen van Jan van Eyck tot Hiëronymus Bosch' in het Rubenshuis. De aankondiging klinkt goed. Het is inderdaad zelden gebeurd dat een uniek gamma aan tekeningen uit die periode worden samengebracht. Tekeningen waren in de vijftiende eeuw geen voorstudies, maar hielpen de opkomende meesters om zich de techniek, de compositie en de onderwerpen eigen te maken. Terzelfder tijd staat ook in het Museum Mayer van den Bergh en in het Kon. Museum voor Schone Kunsten de vijftiende-eeuwse kunst centraal. Die laatste collectie wordt meteen aangevuld met een uit zeven panelen bestaand luik dat taferelen uit het leven van de Geelse heilige Dymphna toont. Dit schilderij, dat door een privé-verzamelaar op 31 mei 11. aan dit museum langdurig in bruikleen werd gegeven, wordt toegeschreven

aan een kleinzoon van Rogier van der Weyden, namelijk Goswin (Goossen) van der Weyden. Het werd in 1505 voor de abdij van Tongerlo gerealiseerd.

Onze musea boden tijdens de eerste helft van 2002 aldus de kans om zich grondig te verdiepen in de Vlaamse kunst van de vijftiende en zestiende eeuw. Een unieke schat aan materiaal werd op diverse plaatsen samengebracht en boden ons nieuwe dimensies, een andere kijk om dit nog steeds bekoorlijke oeuvre van weleer.

Voetnoten

- ¹ Bij deze tentoonstelling verscheen, in diverse talen, een catalogus, die evenwel niet dezelfde titel als de tentoonstelling draagt: 'De eeuw van Van Eyck. De Vlaamse Primitieven en het Zuiden 1430-1530', onder de redactie van de Duitser Till-Holger Borchert, Gent-Amsterdam, 2002, 306 x 241 mm, 280 blz., overvloedig in kleur geïllustreerd, met bijdragen van een vijftiental auteurs, verkrijgbaar in paperback en in gebonden editie.
- ² Dit boekje *Impact 1902 revisited* werd samengesteld door Eva Tahon, Brugge, 2002, 210 x 149 mm, 8 blz., overvloedig geïllustreerd in kleur, met bijdragen van Eva Tahon, Veronique De Bo, Benoit Kervyn de Volckaersbeke en Piet Boydens. Daarin missen we toch een bijdrage over W.H. James Weale en zijn rol in het totale concept en de catalogi van deze tentoonstelling uit 1902, bijvoorbeeld door Lori Van Biervliet.
- ³ Beide panelen hingen inderdaad in het Brugse provinciale hof in 1902: zie (W.H.J. Weale), *Exposition des Primitifs flamands et d'Art ancien. Bruges. Première section: tableaux*, Brugge, 1902, deel 1, p. 16 nr. 36 en p. 23 nr. 51. Zie ook: J.L. Meulemeester, 'Het Laatste Avondmaal' door Gustave van de Woestyne, in: *Ministrando*, XXXVII, 3, 15 maart 2001, p. 209-220.
- ⁴ De catalogus van de tentoonstelling 'De Firma Brueghel' werd samengesteld door Peter van den Brink en bevat een vijftal bijdragen van diverse auteurs, Maastricht-Brussel-Gent-Amsterdam, 2002, 291 x 238 mm, 192 blz., overvloedig met zwart-wit en kleuren illustraties verlicht.
- ⁵ C. de Duve, *De Kleine Bruegel. Pieter Bruegel en zijn zonen*, z. pl., 2002, 220 x 165 mm, 32 blz., overvloedig in kleur geïllustreerd. We stellen ons wel de vraag waarom 'Brueghel' nu weer op een andere manier werd geschreven?

Deze panelen met het legendarische martelaarschap van de H. Dymphna hangen sedert eind mei in het Kon. Museum voor Schone Kunsten van Antwerpen. Ze worden toegeschreven aan Goswin van der Weyden.

Rita Dove, een correctie op de Amerikaanse canon

JULIEN VERMEULEN

Rita Dove (°Akron, 1952) is een prominente Amerikaanse dichteres die door haar werk én door haar cultureel engagement de traditionele Amerikaanse literaire canon op

Rita Dove

een opmerkelijke wijze bijstuurt. In een recent nummer van *Vlaanderen* (nr. 283) werd reeds een voorsmaakje van haar poëzie gepubliceerd in een vertaling van Christiaan Germonpré. De poëzie van Rita Dove wil een expliciete plaats vrijmaken voor mensen die door de officiële geschiedschrijving tekort werden gedaan. Voor haar zijn dit in eerste instantie de Afro-Amerikanen en de vrouwen, maar ook allerlei onderdrukte minderheden en zelfs honderden generaties doodgevone burgers die tussen de plooiën van de geschiedenis gevallen zijn. Rita Dove profileert zichzelf inderdaad als een Afro-Amerikaans burger tegen de historische achtergrond van de migratie van de zwarten, de racistische discriminatie en de culturele deprivatie. Terzelfder tijd alludeert ze vaak op de kansarme situatie van vele vrouwen uit haar moeders generatie. Toch is ze door-en-door Amerikaans in haar fundamenteel geloof in een open en dynamische maatschappij waarin men via studie en literatuur waarden kan assimileren en idealen kan doorgeven. Precies deze drie componenten lopen parallel met enkele essentiële krachtlijnen die de moderne Amerikaanse samenleving de laatste jaren

in de greep houden. Op die manier situeert Rita Doves leven en werk zich als het ware op een *T-junction*, op een kruispunt van drie actuele Amerikaanse waardenclusters.

De spanning tussen een blanke hoofdstroming en diverse etnische subculturen zet zich in de V.S. de laatste tijd vast rond de paraplu-term *political correctness*. Deze sociaal-progressieve impuls is gegroeid uit de burgerrechtenbeweging die in de jaren zestig bepaalde Amerikaanse maatschappelijke structuren sterk veranderd heeft. Dit sociaal-cultureel pleidooi voor wat niet tot de traditioneel-dominante WASP-cultuur (White, Anglo-Saxon, Protestant) behoort, vindt een opmerkelijke pendant in een geprononceerd streven om aan de besluitvorming tevens een krachtiger vrouwelijker accent te geven. De *affirmative action* ten voordele van vrouwen dringt ook intens én gevarieerd door in de wereld van kunst en literatuur. De derde dimensie van het culturele T-kruispunt waarop Doves poëzie zich situeert, is die van een mobiele, internationale multimedia maatschappij. De moderne samenleving wordt continu internationaler, opener en meer gedemocratiseerd. De cultuur, in haar grootste pluraliteit, wordt ook steeds toegankelijker en bereikt via tientallen media alle cultuurconsumenten. Vanuit deze invalshoek mag poëzie geen ivoren-toren-genre zijn en moet de literaire taal een efficiënt gebruiksmiddel zijn dat de communicatie maximaal bevordert. Rita Dove is een perfecte sleutelfiguur die deze drie vernieuwende tendensen in zich verenigt en die elk apart een bijsturende correctie vormen op bepaalde misgroeiingen die de Amerikaanse samenleving en de literaire canon lange tijd ontsierden.

In de bundel *Thomas and Beulah* (1986) reconstrueert Rita Dove binnen een narratief en documentair kader de migratie van haar grootouders uit het zuiden. In 1906 verliet grootmoeder Beulah (toen twee jaar oud) met haar ouders het zuidelijke Georgia en vestigde zich in Akron waar ze opgroeide en er in 1924 trouwde. Ook de grootvader kwam uit het zuiden en in een helder prozagedicht evoceert Dove zijn vertrek uit Tennessee als volgt: 'Sinds zij de bergketens van Tennessee verlaten hadden / met niets om over op te scheppen / tenzij een knap voorkomen en een mandoline, // waren de twee Negers / die tegen de reling van een rivierboot leunden / onafscheidelijk: Lem tokkelde // en begeleidde Thomas' zilveren falsetstem.' Inderdaad, de grootvader had enkele jaren op een rivierboot gewerkt, vooraleer hij zich in Ohio vestigde. In deze periode migreerden tienduizenden zwarte arbeiders naar het noorden en trotseerden er later de sombere ja-

ren van de Great Depression. Met hard werk probeerde Doves grootvader zijn gezin met vier kinderen op te voeden, o.a. met het loon van deeltijds schoonmaker, waarover Rita Dove een prachtig flashbackgedicht schreef rond het beeld van de 'Satisfaction Coal Company'. In het gedicht *De voorname paleizen van Versailles* roept de dichteres niet op wat de titel suggereert: in een pijnlijke contrastwerking plaatst Dove de gewoonten van de dames van Versailles naast het harde labeur dat de grootmoeder als strijkster moest verrichten. 'Niets smeriger dan een blanke! / Dat mompelt ze, terwijl ze opgelapte kleren strijkt / in de achterkamer van Charlotte's Dress Shoppe. / Stoom stijgt uit dieprode wol, / komt tot leven in een stank van zweet...'

Migratie, moeilijke arbeidsomstandigheden en frustrerende sociale barrières worden in een transparante spreektaal neergezet, waarbij Dove soms inzoomt op een treffend detail, op een scherp contrast of op een sprekend gevoel. Deze sociale thematiek loopt ook door in haar andere bundels waarin ze in een onooglijk detail een hele sociale problematiek projecteert (een strohoed, het ontbrekend deel van een encyclopedie, een mandoline, een sjaal, een veranda, een blinde muur). Tussen diverse eigenamen wordt subtiel een web van sociaal engagement geweven. *Belinda's petitie* voert ons naar het Boston van 1782 (Boston telde in 1790 niet meer dan 761 zwarten die echter allen, in tegenstelling tot die in andere steden en staten, vrij waren); de plaatsnamen Maryland en Mississippi worden gekoppeld aan een opstand tijdens een slaventransport uit 1839 en Fort Myers roept een stuk strand op dat voor zwarten verboden was. De titel *Op de bus met Rosa Parks* (1999) confronteert ons met het abrupte begin van de zwarte protestacties naar aanleiding van het legendarische incident rond Rosa Parks. In december 1955 werd de zwarte naaister Rosa Parks gearresteerd in Montgomery, Alabama, omdat ze weigerde haar plaats op de bus aan een blanke af te staan. Hoewel ze plaats genomen had op de eerste rij van de sectie die voorbehouden was voor de zwarten, eiste men toch dat ze zou plaatsmaken voor een pas opgestapte blanke. Na haar arrestatie werden alle

zwarten opgeroepen om de volgende maandag geen gebruik te maken van het busvervoer. Deze busboycot werd het begin van de grote burgerrechtenbeweging. Tegen deze achtergrond krijgen Doves sobere verzen hun scherp-

ste betekenis: 'Hoe ze daar zat, / de tijd rijp – op een plaats / zó fout – er klaar voor.' Maar ook de naam Claudette Colvin (die in een ander gedicht opduikt) moeten we in dezelfde context lezen: Colvin was een vijftienjarig meisje dat acht maand vóór Parks ook om dezelfde reden gearresteerd werd.

Doves poëzie verraadt ook een vrouwelijke stem, wat niet betekent dat we haar literaire waarde mogen versmallen tot die van een militant feminisme. Er zijn natuurlijk gedichten zoals *Arrow* waarin het dichtsterke ik de pijn voelt die zij en haar studentes ervaren wanneer een 'eminente geleerde' de discriminerende registers van 'viriliteit, trots en ras' bespeelt. Maar er zijn ook veel andere verzen. De vrouwgedichten van Rita Dove zijn meestal stilistisch beheerst: ze vertonen niet de agressieve accenten van een manifestant, de klaagtoon van een slachtoffer of de triomfantelijke registers van een overwinnaar. Deze post-feministische gedichten zijn vaak genuanceerde getuigenissen over moeders en dochters waarbij de orale familiegeschiedenis als kapstok dient voor de geschiedenis-met-hoofdletter. De collectie *Mother Love* (1995) is volledig gebouwd op de thematiek van moeder en dochter zoals blijkt uit de opdracht vooraan in de bundel: 'For my mother / To my daughter'. Net als in Rilkes Orpheus-sonnetten gebruikt Dove hier een klassieke achtergrond: moeder Demeter lijdt onder het verdwijnen van haar dochter Persephone die ze overal gaat zoeken, tot in de onderwereld toe. Sommige van deze gedichten vertonen een surrealistische verdichting die ze minder toegankelijk maken. Andere lezen dan weer als open én fascinerende teksten waarin een narratieve of dramatische component de lyriek heel dicht bij de dagelijkse gebruikstaal brengt. Het epische gedicht *De Bistro Styx* is – in tegenstelling tot de antieke reminiscentie in de titel – een prachtige weergave van een actuele ontmoeting tussen een moeder en een jongvolwassen dochter die ze moet loslaten in het bohème-circuit van de Parijse kunstenaarswereld. Onder de losse parlando-registers en de vlotte dialoogsequenties gaat een intense gevoelslaag schuil die in allerhande typering en suggesties illustreert hoe de dochter haar eigen leven kiest. Tijdens een etentje in een restaurant vraagt de moeder bevreesd of haar dochter wel gelukkig is en in de slotregel beseft ze: 'Ik ben haar verloren, dacht ik, en vroeg de rekening.' In deze actuele variant op de scheiding tussen Demeter en Persephone is de moeder het kind van de rekening.

Doves poëzie is er niet enkel om te lezen, maar ook om voor te dragen, om op te voeren, om te beluisteren, om creatief te

belevén, om multimediaal toegankelijk te maken. Toch vermeldt Dove graag dat haar werk iets authentieks heeft, iets dat teruggrijpt naar het diepe Zuiden. Als haar poëzie iets Afrikaans in zich draagt, dan is het wel het feit dat die naar een publiek toe geschreven is. Concreet impliceert dat het gebruik van een spreektaal waarvan klank en ritme belangrijke structurerende bestanddelen zijn. Denk bij haar werk niet direct aan lyrische melodieën, denk veeleer aan syncopische jazzaccenten. Zo bestaan vele gedichten uit korte verzen die via enjambement in elkaar overlopen en onder-tussen herkenbare stukken metafoor aanbren-gen die een krachtig engagement vrijmaken. En deze stijkenmerken vormen in wezen ook hét idioom van de huidige zap-cultuur waarin men met een grillige improvisatie van de ene thematiek naar de andere overschakelt. De titel *Grace Notes* (1989) kan dan ook gelezen worden als fiorituren, muzikale versieringen, flexibele interpretaties van een onderliggende muzikale textuur.

Rita Dove schrikt er inderdaad niet voor terug haar poëzie naar het publiek toe te brengen: ze stond op scène oog in oog met duizenden luisteraars, ze voerde het woord op talrijke officiële plechtigheden, ze trad op in diverse tv-shows, associeerde zich zelfs even met Sesamstraat en trok van de ene school naar de andere campus om de literaire boodschap uit te dragen. In 1982 was ze *writer in residence* aan het Tuskegee Institute waar ze met woord en daad stimulerend advies kon verlenen. En toch: de hoofdthema's van haar poëzie sluiten naadloos aan bij de grote Amerikaanse droom: evenwaardigheid van culturen, vrijheid van meningsuiting en een onbeperkt vertrouwen in de individuele mogelijkheden zijn daar de belangrijkste pijlers van. Op dat punt is Rita Dove een bijzonder gemakkelijk herkenbaar *all-American girl* die zich van jongs af inspande om haar eigen grenzen te verleggen en als literaire cultuurfunctionaris tevens hét prototype werd van de gemotiveerde Amerikaanse *achiever*. Het onbeteugeld enthousiasme en optimisme, het ongebreideld zelfver-trouwen en het krachtig engagement spreken uit vele facetten van deze dichtsterlijke persoonlijkheid en maken haar tot een dankbaar rolmodel voor vele jonge *screenagers* die op zoek zijn naar oriënterende waarden. In het licht hiervan is het niet te verwonderen dat ze in 1993 Poet Laureate of the United States benoemd werd en dat haar curriculum leest als een palmares van onderscheidingen: Pulitzer, Guggenheim, Rockefeller, NAACP-Award, Carl Sandberg Award. Haar werk werd tevens opgenomen in de meest prestigieuze bloemle-

zingen: Morton, Longman, Harper, Harvard. En ter gelegenheid van de millenniumviering werd ze, samen met twee andere dichters, door de Amerikaanse president uitgenodigd om vanuit het Witte Huis een boodschap van nieuwe creativiteit te lanceren.

De sociale-historische dimensie van Doves poëzie plaatst haar verzen in een literair paradigma dat ver van de traditionele belijdenislyriek verwijderd is. Maar afstand nemen van individuele emoties en het onderdrukken van een sentimentele gevoelsbeleving leidt soms tot al te zakelijke gebruikspoëzie waarbij de sociale boodschap het overtuigend haalt op de poëtische overdracht. Het gedicht *Lady Freedom Among Us* werd geschreven naar aanleiding van de restauratie van het Vrijheidsbeeld dat boven op de koepel van het Capitool staat. In grote lijnen is het gedicht even koud als dat onpersoonlijke vrouwenbeeld dat overlaiden getocid is met sterren, een agressieve vogelkop en uitwaaierende veren. Maar het gedicht, dat Jeffersons visie wat retorisch herhaalt, brengt alvast een resolute boodschap van vrijheid over, vrijheid ook voor de arme Afro-Amerikaan: 'denk niet dat je haar kunt vergeten / probeer het zelfs niet / ze zal niet wijken / geen andere keuze dan haar ruimte verlenen / kroon haar met de hemel / want ze is een van de velen / en ze is ier van ons'. Dit gedicht werd door de dichteres voorgelezen tijdens de ceremonie voor het tweehonderdjarig bestaan van het Capitool op 23 oktober 1993; in de herfst van 1994 werd het ook in een beperkte oplage gepubliceerd om zo het vier miljoenste boek te worden van de bibliotheek van de University of Virginia en het werd niet veel omhaal wereldwijd toegankelijk gemaakt via een multimediale versie op het internet. Op dit punt wordt de dichter een cultuurfunctionaris, en de cultuurfunctionaris wordt een multimedia-manager. In hier komt de wervelende Amerikaanse cultuurvisie pregnant op de voorgrond, ook in haar minst poëtische kanten.

Bibliotheek

VARIA

Touring Wegenatlas

Frankrijk, uitg. Touring (België), Wetstraat 44, 1040 Brussel, 2001, 300 x 230 mm, 410 blz., gebonden € 19,75 – Het zomerseizoen staat weer voor de deur en op ons, Vlamingen, blijft Frankrijk jaar op jaar de grootste aantrekkingskracht als vakantieland uitoefenen. Tijd dus om er weer eens de 'kaart(en)' bij de halen. En je weg zoeken in Frankrijk kan je nu op een heel efficiënte manier met deze *Touring Wegenatlas*. Hij is samengesteld aan de hand van de recentste digitale database van het Institut Géographique National de France, een topografische dienst die al zijn sporen heeft verdiend. Opvallend zijn zeker de overzichtelijke én duidelijke kaartbladzijden in dit boek. Ze zijn getekend op een schaal van 1:180.000, wat wil zeggen dat 1 cm op de kaart gelijk staat met 1,8 km op de weg. De atlas is een gezamenlijke productie van de automobielclubs Touring (België), AA (Verenigd Koninkrijk) en ANWB (Nederland) en het resultaat mag gezien worden. Bovenaan iedere kaartbladzijde staat in een groot cijfercorpus het kaartnummer aangegeven en als je vooraf – als voorbereiding op je reis – thuis een lijstje hebt opge maakt van de bladzijdevolgorde, is het een koud kunstje om tijdens de reis de weg km per km op de kaart te volgen. Het handig én stevige formaat van het boek waarborgt ten andere een gemakkelijk gebruik tijdens de reis (zeker als er een 'co-piloot' aan boord is!). Behalve de 322 zorgvuldig gedetailleerde kaartbladzijden, die geheel Frankrijk (Corsica inclusief) omvatten, zijn er ook nog 83 overzichtelijke stadsplattegronden opgenomen. Achteraan vind je een kaart van Frankrijk met de verdeling van het grondgebied in de 95 departementen. De plaatsnamenindex omvat niet minder dan 65 blz. (in 5-kolommendruk) en bij iedere plaatsnaam wordt verwezen naar het departement en de vindplaats in het boek. Vooraan zijn er 16 pagina's met de uittekening van de 'doorgaande routes' (zoals bijv. Brussel-Lille-Paris-Narbonne; Brussel-Lille-Paris-Cannes...), waarbij telkens een overzichtskaart afgedrukt staat en de campings, (eenvoudige) hotels en de rustplaatsen (aires) opgesomd worden. En dat deel is met kleurenfoto's verlicht! Een plezier om met deze wegenatlas een reisroute uit te stippen!

RD

Cultureel Jaarboek 2000

Bestendige Deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen, Prov. Administratief Centrum Het Zuid, W. Wilsonplein 2, 9000 Gent, 2002, geïll. met kleuren- en zw.-w.-foto's, 290 x 210 mm, 192 blz., ingenaaid. – Naar jaarlijkse gewoonte brengt de provincie Oost-Vlaanderen een *Cultureel Jaarboek* uit. Telkens gaat het om een fraai uitgegeven boek, verlicht met talrijke foto's. Begin april verscheen dit van het jaar 2000. Deze 54ste uitgave brengt verslag uit van de vele provinciale activiteiten inzake kunst en cultuur die in 2000 plaats vonden. Zo werd aandacht besteed aan taal en letterkunde, bibliotheekwezen, podiumkunsten, muziek, beeldende kunst en tentoonstellingen, geschiedenis, film en fotografie, vormgeving, museumwezen, culturele uitwisselingen en de talrijke provinciale prijzen op het gebied van cultuur. Uiteindelijk een rijke kroniek aan gegevens die zo voor het nageslacht werden verzameld en bewaard.

JLM

Jaarverslag 2001

Provincie Vlaams-Brabant. Dienst cultuur en provinciale (tref)centra, Diestsesteenweg 52, 3010 Leuven, 2002, 78 + 15 blz., 292 x 210 mm, geniet. – Net zoals de meeste Vlaamse provincies presenteerde de Dienst Cultuur van de provincie Vlaams-Brabant recent het jaarverslag 2001. De minder luxe uitgegeven uitgave staat tegengesteld aan de inhoud die ons een boordevolle reeks culturele activiteiten uit het werkjaar 2001 toont. Het overzicht bezorgt ons traditioneel de subsidies gegeven van culturele instanties, de werking op het gebied van monumentenzorg, muziek, bibliotheken, podiumkunsten, archeologie, literatuur en dergelijke. Verder komt ook de werking van enkele provinciale centra aan bod: het Baljuwhuis in Galmaarden, de Rufferdinge in Landen en het centrum Van Humbeek-Piron in Leuven.

JLM

TAAL

Van Dale Spreekwoordenboek

Reeks *Van Dale Leeswoordenboeken*, uitgegeven door Van Dale Lexicografie, Utrecht en verspreid door Veen Uitgevers Groep, Ternesselei 326, 2160 Wommelgem, 2002, geïll. met zw.-w.-fragmenten uit het schilderij 'De spreekwoorden' van Pieter Bruegel de Oude, 230 x 160 mm, 998 blz., gebonden € 63 – Deze uitgave is de derde druk van het *Spreekwoordenboek* waarvan de eerste druk uitkwam in 1988 onder de titel 'Spreekwoordenboek in vier talen: Nederlands, Frans, Duits, Engels' en de tweede druk in 1992, getiteld 'Spreekwoordenboek in zes talen: Nederlands, Frans, Duits, Engels, Spaans, Latijn'. De onderhavige uitgave bevat spreekwoorden in 8 talen: Nederlands, Fries, Afrikaans, Engels, Duits, Frans, Spaans en Latijn. Er zijn niet minder dan 2378 Nederlandse spreekwoorden gerangschikt op thema (vb. De mens, Eigenschappen van mensen, De Samenleving, Het leven, Waarnemen, Gevoel, Verstand, enz. 17 thema's in het totaal) en in het totaal bevat het boek (alle talen samen gerekend) 14.527 spreekwoorden! Een artikel begint met een het Nederlandse spreekwoord (vb. Gelijk bij gelijk), gevolgd door de uitleg (het is beter voor een huwelijk als man en vrouw b.v. in stand en vermogen overeenstemmen). Indien mogelijk volgen Nederlandse equivalenten (vb. Een os en een ezel dienen niet aan één ploeg). Daarna krijgen we een (vaak uitgebreide) bespreking van het ontstaan en/of ontleding van het spreekwoord, waarop de equivalenten aansluiten in de 7 andere talen, met telkens de vertaling in het Nederlands. Dit betekent voor de taalminnaar erg boeiend leesmateriaal, waarbij vaak nog wat vreemde taalstudie om de hoek komt kijken. Een boek om vaak te raadplegen, wat meteen een verrijking van het eigen taalbeziit zal betekenen. Het zou 'van Dale' niet zijn, mochten de samenstellers niet gestreefd hebben naar 'gebruiksvriendelijkheid'. Door middel van twee registers wordt men naar het eigenlijke spreekwoord dat men zoekt verwezen: voor de Nederlandse spreekwoorden is er de *alfabetische naar trefwoorden gerangschikte spreekwoordenlijst* en voor de spreekwoorden in de vreemde talen vinden we een *trefwoordenregister*. Als trefwoorden zijn uit alle spreekwoorden een of meer woorden geregistreerd, waardoor het opzoeken fel vergemakkelijkt wordt. Een boek dat heel wat taalliefhebbers zal bekoren en/of plezieren. Als geschenk werd bij de aankoop een cd-rom meegeleverd waarmee men 'een multimediale rondleiding door het schilderij 'De spreekwoorden' van Pieter Bruegel de Oude kan meemaken.

RD

Bart Mesotten

Rondneuzen in woorden. Tweede reeks etymologische verkenningen, uitg. Pelckmans, Kapelsestraat 222, 2950 Kapellen, 225 x 145 mm, 621 blz., gebonden € 29,75 – Wie graag meer weet over de 'achtergrond' van een woord, zal met dit werk van Bart Mesotten een droomboek in handen krijgen. De inhoudstafel beslaat zomaar eventjes 8 pagina's en om in die grote hoeveelheid woorden die 'behandeld' worden, orde te houden, heeft Mesotten gewerkt met 10 groepen of thema's waarrond hij de woorden bijeen brengt. Die groepen handelen over

gezondheid, religie, geest, minnebedrijf, smullen, stad, woorden met al(les) gevormd, ezel en diverse woorden. Achteraan vind je nog tal van registers die helpen om makkelijk iets op te zoeken. Mesotten 'vertelt' boeiend over woorden en verklaart ze op een onderhoudende manier. Een boek om geregeld ter hand te nemen en al lezend een beter begrip te verwerven van heel wat woorden, uitdrukkingen, gezegden uit onze taal. Een boek dat als 'afsluiter van de dag' maanden zal blijven boeien.

RD

Bas Hageman

Barbarismenwoordenboek. Hoe Nederlands is uw Nederlands nog?, uitg. L.J. Veen Amsterdam, 2001, verdeeld door Veen Uitgevers Groep nv, Ternesselei 326, 2160 Wommelgem, reeks 'Het Taalfonds', 224 blz., 210 x 130 mm, genaaid. – 'Barbarismen zijn woorden, woord- of zinsconstructies dan wel uitdrukkingen en zegswijzen die zonder noodzaak min of meer letterlijk uit andere talen zijn overgenomen in het Nederlands', schrijft de auteur in zijn inleiding. U begrijpt dat de cursief gedrukte woorden een belangrijk element vormen in de definitie en dat leenwoorden, die we in onze communicatie wel blijkbaar nodig te hebben, niet onder de barbarismen mogen gerekend worden. Het boek vermeldt Duitse, Engelse en Franse barbarismen. Een voorbeeld: 'brandnieuw' (Eng. 'bran(d)-new') is een barbarisme dat we makkelijk door typisch Nederlandse woorden als 'fonkelnieuw; gloednieuw; splinternieuw' kunnen vervangen. Het 'woordenboek' bevat honderden – alfabetisch geordende – barbarismen, met telkens de goeie Nederlandse equivalenten. Normaliter zou ons taalgevoel ons tegen die 'vreemde indringers' moeten wapenen, maar voor Vlamingen en zelfs voor Nederlanders is dat niet altijd zo. Vandaar dat onderhavig boek goeie dienst zal/kan bewijzen. Het vervelende is dat we heel vaak niet weten dat we 'barbarismen' gebruiken: wie dat enigszins wil verhelpen, raden we aan vaak in dit boek te lezen. Tot slot een testje: welke woorden zijn voor u barbarismen: (a) rondpunt? (b) toelatingsexamen? (c) zich inzetten voor? (d) jaarverslag, (e) meerverbruik? (f) iemand op een zijspoor zetten? (g) straf met uitsluis? (h) sleutel op de deur? Oplossing: a, c, e, g en h zijn barbarismen.

RD

JEUGDLITERAATUUR

Encyclopedie voor de jeugd

Van Aarde tot Zwaartekracht, uitgave Sesam/Lannoo, Tielt/De Fontein, Baarn, 2001, kleurenillustraties, 280 x 250 mm, 744 blz., gebonden € 44,95. – Het moet voor een tiener een overgroot plezier zijn dit boek als geschenk te mogen ontvangen en wellicht zullen de 'grote' mensen in huis ook heel veel kijken en leesplezier aan dit boek beleven. Want al bij het doorbladeren van het boek word je aangenaam verrast door de kleurrijke illustraties die je op elk blad aantreft. Hier kunnen we zeker stellen: kijken doet lezen. Het volumineuze boek bevat meer dan 500 alfabetisch gerangschikte lemmata die in woord én beeld alle facetten van de mens en de wereld belichten: natuur, wetenschap, heilal, geschiedenis van de mensheid, landen en volkeren, enz. In het totaal bevat dit boek meer dan 2000 verklarende teksten bij de diverse trefwoorden. Ook de illustratie van het boek is een voltreffer: meer dan 3500 speciaal voor dit boek gemaakte tekeningen, foto's, kaarten, grafieken, dwarsdoorsneden, diagrammen... Een lust voor het oog, maar tevens een uitnemende hulp voor het begrijpen van de tekst. De opgeslagen informatie wordt toegankelijk gemaakt door middel van een inhoudsopgave vooraan van drie bladzijden, achteraan door een register van 19 blz. en een geografische gids van 3 blz. Daarbij wordt op heel wat trefwoorden pagina's een website-adres afgedrukt, waar men via het internet nog meer informatie kan opsnorren. Op iedere trefwoordpagina staat een hokje met 'Kijk ook bij', dat weetgierige lezers doorverwijst naar andere – aanverwante – onderwerpen. Een boek dat qua inhoud, presentatie en volume zijn gelijke in dit genre niet heeft. (Groot)ouders die op zoek zijn naar een (jarenlang durend) nuttig geschenk voor hun

(klein)kinderen (vanaf 10 à 12 jaar) zullen met dit boek een goeie keuze maken.

RD

Ron Langenus

De geheimen, uitg. Davidsfonds/Infodok, Blijde-Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven, 2001, 220 x 145 mm, 263 blz., ingenaaid € 14,75 – Voordat de grootmoeder van Sam Melchior sterft, zegt ze haar man Stephen in het bijzijn van haar kleinzoon: 'Je moet het hem vertellen, Stephen... Je moet.' Na de begrafenis is Stephen verdwenen en Sam vindt in zijn huis een doos met brieven uit Ierland, gedateerd tussen 1953 en 1957. Hij beseft dat zijn grootvader hem via die brieven iets belangrijks wil vertellen en hij begint te lezen. Hoofdstukken met de Ierse brieven en met jeugdherinneringen van de vijftienvorige Sam wisselen elkaar af. In de brieven beschrijft Ciaran O'Shea het leven op de Blasketeilanden, een groep kleine, ruige eilanden aan de Zuidwestkust van Ierland. Het leven is er hard en de 43 eilandbewoners die er in 1953 leven, zijn vooral op zichzelf aangekomen omdat het vasteland soms weken onbereikbaar is. Het primitieve leven op het eiland, de verbondenheid van de bewoners met de zee, de overweldigende natuur en de eenvoudige, hardwerkende mensen komen tot leven in de brieven van de jonge briefschrijver. De bewoners zijn heel trots op hun eigen Ierse cultuur en tradities waarin verhalen een belangrijke rol spelen. De jongen vertelt in elke brief een of meer verhalen, verbonden met de natuur of het leven op het eiland. Via zijn eigen jeugdherinneringen probeert Sam greep te krijgen op wie zijn grootvader eigenlijk was en vertelt hij over de relaties binnen zijn familie. Stilaan wordt het duidelijk dat de geheimen die Stephen heeft, te maken hebben met de Ierse familie van Ciaran O'Shea. Sam vermoedt dat ze ook met hemzelf te maken hebben en reist zijn grootvader naar Ierland achterna.

In dit boek komt op een boeiende manier naar voren hoe de laatste bewoners van de Blasketeilanden vechten voor hun voortbestaan op hun eiland. De jonge mensen emigreren naar Amerika omdat hen op de eilanden alleen maar armoede wacht. De jongeren hebben geen andere keuze en het afscheid valt voor de overblijvenden telkens zwaar. Ciaran heeft een hart voor zijn eiland en zou graag blijven maar het lot beslist er anders over. De eilanden hebben geen toekomst meer en eind van de jaren vijftig trekken de laatste bewoners naar het vasteland. Vanuit zijn liefde voor de eilanden vertelt Ciaran plastisch en met veel empathie over de natuur en de mensen rondom hem. Tegelijk laat hij zijn verre vriend in Mechelen delen in een aantal beeldrijke verhalen uit de rijke Ierse verteltraditie. De jeugdherinneringen van Sam lijken aanvankelijk anekdotisch maar stilaan realiseert de lezer zich dat ze zich in de periode aansluitend op de brieven, de jaren zestig en zeventig, afspelen. Vanuit thema's uit Ciaran's brieven mijmert Sam over zijn eigen jeugd, over wat mocht en niet mocht. De lezer gaat zo onvermijdelijk personages uit heden en verleden vergelijken. Het verhaal wint daardoor aan diepgang en spanning. Op het eind komen de verhaallijnen die zich van Ierland naar Amerika en Vlaanderen uitstrekken, mooi samen.

In dit boek legde de auteur Ron Langenus veel van zichzelf. Hij is al jaren gefascineerd door de magie van de oude Ierse verhalen en publiceerde een aantal jeugdboeken over Ierland. Met *De verdwijning* uit 1992 schreef hij al een briefverhaal over Ciaran en zijn grootvader. Hij verwerkte dat boek in *De geheimen* maar hij schreef nu een hechter opgebouwd en indringender verhaal waarin realiteit en avontuur, geschiedenis en heden, magie en diepmenselijke personages elkaar mooi in evenwicht houden. In dit boek voor veertienjarigen en ouder, is een verteller aan het woord die met warmte en gedrevenheid zijn personages en hun entourage neerzet. Het boek werd dit voorjaar bekroond met een Boekenwelp.

RDS

Heide Bonen

Duivelshanden, uitg. Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 200 x 135 mm, 94 blz., paperback € 11,95 – De bijna twaalfjarige

Manon zit op haar kamer en wil niemand meer zien of spreken. Ze is overstuurd door wat er bij het begin van het schooljaar gebeurde. Toen Bruin haar uitlachte sloeg ze haar neer waardoor Bruin gewond raakte. Haar handen zijn duivelshanden geworden en ze weet met zichzelf geen raad. Papa geeft haar een schrift om op te schrijven wat er het voorbije jaar gebeurde. De volgende dagen blijft Manon op haar kamer en schrijft ze haar herinneringen op. Na haar verhuizing van de stad naar een groot huis op het platteland kwam ze in een nieuwe school terecht. Ze werd er niet aanvaard en de pesterijen namen steeds wrede vormen aan. Manon hield alles angstvallig geheim en probeerde vriendschap te sluiten met Snuij, die haar evenwel na een poos in de steek liet en meeheulde met de rest. Haar vrienden uit de stad waren onbereikbaar en haar ouders hadden het te druk met hun eigen leven. Wanneer alles neergeschreven is, vindt Manon steun bij haar papa. Als ook mama en de juf op de hoogte worden gebracht en ze weer contact krijgt met haar vroegere vrienden, kan ze het nieuwe schooljaar gesterkt tegemoet gaan.

Op een indringende en subtiële manier beschrijft de auteur de ontredender van een meisje dat altijd goede vrienden heeft gehad en dat nu plots in een nieuwe school gepest wordt. Haar vroegere vrienden waren jongens en meisjes met een gezicht en een naam. De pesters zijn creatures die een onpersoonlijke naam krijgen: Zwijn, Paard, Kreng, Queen en de meelopers de Muizen. Stilaan sluit Manon zich in zichzelf op en probeert te overleven door alles afstandelijk te bekijken. Hoe ze haar lichaam als een kartonnen doos ziet en alles vanuit de lucht buiten zichzelf bekijkt, is als een treffend motief doorheen het verhaal verweven. Ook andere beelden en symbolen geven het verhaal een diepere dimensie, zoals de ogen die haar bespieden in het grote huis, de veilige bedboot en het dekentje van oma. De reis die Manon maakt in de tijd wordt voortdurend verweven met het heden. Haar angsten en onzekerheid projecteert ze ook op haar ouders waardoor ze emotioneel alleen komt te staan. Toch is de steun van haar papa haar uitweg naar de toekomst. In een suggestieve taal beschrijft Heide Boonen de psychologie van een meisje en het mechanisme van pesten in een gebald en gelaagd verhaal. De opbouw is heel doordacht en het verhaal is meeslepend en ontroerend. Een knap boek voor twaalfplussers. Het boek werd bekroond met de Boekenleeuw 2002!

RDS

Kathleen Vereecken

Wreed schoon, uitg. Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 215 x 135 mm, 107 blz., paperback € 11,95 – De vijftienjarige Josephine woont met haar moeder, stiefvader en nog enkele van de dertien broers en zussen in een herberg nabij de Heuvelpoort in Gent. Het is 1921 en de Grote Oorlog leeft nog in de herinnering, maar hij wordt stilaan verdrongen door andere, nieuwe dingen. Er zijn sociale veranderingen – zoals de achterevenweek en betaald zwangerschapsverlof – en de vooruitgang doet zijn intrede met een auto in de straat. Josephine werkt zoals zovele leeftijdgenoten als weefster en in haar vrije tijd wil ze uitgaan en genieten van het leven. Ze is weg van de helden van het witte doek en bezoekt zo vaak als ze kan de bioscoop. Het is aanlokkelijk om er een 'spekkenlief' aan de haak te slaan die snoepjes deelt in ruil voor een arm rond je schouder of een kuise zoen. Daarnaast zijn er de uitstapjes naar de Leie, de dansavonden en de voetbalmatches van de Gantoise. Josephine ontmoet Victor, een teruggetrokken jongen die soldaat geweest is aan het IJzerfront. Hij intrigeert haar en ze probeert toegang tot hem te krijgen, maar dat lukt niet. Ze is hopeloos verliefd op hem en blijft contact zoeken. Uiteindelijk vertelt Victor haar zijn verhaal. Hij steunt nu op haar, maar het geduld van de speelse Josephine kent zijn grenzen. Zij moet de Grote Oorlog van Victor aankunnen maar tegelijk strijdt ze haar eigen kleine oorlog, binnen haar familiekring en binnen zichzelf. De auteur schetst sfeervol en suggestief de leef- en gevoelswereld van Josephine. Ze geeft in mooie beelden de wisselende emoties van Josephine weer en beschrijft authentiek haar verlangens, twijfels en

vragen. Ook het taalgebruik, met dialogen in de gijvorm draagt daartoe bij. De enkele maanden die in het boek beschreven zijn, betekenen voor Josephine een keerpunt: ze vormen een breuk met het verleden, met de oorlogsjaren en de kindertijd en geven de aanzet tot een nieuwe tijd die de jong-volwassen Josephine vol vertrouwen kan tegemoet zien. De onderlinge relaties van Josephine met haar moeder, met Victor en met haar vriendin Elodie, zijn behoedzaam en afstandend beschreven. Het verhaal komt traag op gang, maar krijgt naar het einde meer vaart. Toch bevat het van bij het begin treffende scènes die de lezer stilaan meevoeren in een onderhuids web van frustraties en verlangens. Voor 13- à 14-jarigen is dit een intrigerend, psychologisch verhaal met een historische context.

RDS

Noëlla Elpers

Beloega, uitg. Prometheus Lucifer, Amsterdam, 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, Belgiëlei 147a, 2018 Antwerpen, 200 x 125 mm, 256 blz., paperback € 14,50 – De familie van Tricht is in veel opzichten een buitenbeentje. Ze wonen op de Beloega, een woonboot die in een verlaten kanaaldok aange-meerd ligt. Het leven verloopt er non-conformistisch: vader is schrijver, gefascineerd door piraten, en moeder moet als zilversmid geld in het laaitje brengen. De veertienjarige dochter Lila schiet uitstekend op met haar jeugdviend Tom. Alles verandert als op school verdrachden en jaloezie aanleiding geven tot wrijvingen. Lila laat zich de avances welgevallen van Geoffrey, een rijke hartenbreker, en Tom keert zich van haar af. Na de dood van grootmoeder komt grootvader bij hen inwonen. Zijn beginnende demantie leidt tot spanningen in het gezin. Voor Lila stellen de problemen en onzekerheden zich op. Ze moet keuzes maken en verliest de onbezorgde houding die ze voorheen had. Toch loopt alles goed af.

De auteur beschrijft met oog voor detail de gebeurtenissen die zich op en rond de woonboot afspeelen. Ze weeft verschillende verhaallijnen door elkaar en laat ze in een eerwensvervullend slot samenkomen. Ze trapt niet in de val van het melige, maar toch graaft het verhaal niet diep. Lila en haar directe familie komen als personages goed uit de verf maar een aantal evenpersonages neigen naar het stereotype. De schrijfster hanteert een soepele en levendige stijl, wat de inleving in de personages bevordert. Het verhaal is goed gecomponeerd en met veel warmte en empathie geschreven, waardoor het een aangenaam, ontspannend boek is voor twaalfplussers.

RDS

Anne Provoost

De arkvaarders, uitg. Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 215 x 135 mm, 296 blz., paperback € 15,95 – Op een boeiende, eigenzinnige manier interpreteert de auteur in dit boek het bijbelse verhaal van de zondvloed en de redding van Noach en de zijnen. Het verhaal wordt geschreven vanuit de ikfiguur Re Jana die met haar vader en lamme moeder de moerassen van Kanaän waar ze is opgegroeid, verlaat. Ze trekken naar de rotswoestijn waar een bouwheer een reusachtig schip bouwt. De vader van Re Jana maakt zich met zijn kennis als bouwbouwer vlug onmisbaar. Re Jana komt in de dienst van Cham, de jongste van de drie zonen van de bouwheer. Ze blijft evenwel een vreemdeling, een ondergeschikte, zeker als de mooie Neelata die de vrouw van Cham zal worden, aankomt. Cham en Re Jana houden van elkaar maar stilaan blijkt dat op de ark voor haar geen plaats zal zijn. Cham smokkelt haar aan boord en dan volgen harde tijden waarin Re Jana stilaan haar plaats verovert, naast Cham. In een beeldrijke, gedragen stijl schetst de auteur de werkzaamheden aan het gigantische bouwwerk, de groeiende onrust onder de arbeiders, de komst van de massa's dieren. Slechts langzaam komt Re Jana achter het geheim van de bouw, achter het doel dat aan de arbeiders niet onthuld wordt. De god van de bouwheer, de Onnoembare, heeft de bouw van de ark bevolen om de uitverkorenen te redden. Enerzijds heeft Re Jana bewondering voor de god die zo'n groots kunstwerk laat bouwen. Anderzijds stelt zij in vraag

waarom die god zoveel mensenlevens eist. De rechtvaardigen mogen op het schip, maar waar halen zij het recht als uitverkorenen? Hoe rechtvaardig is het om zoveel mensen te laten verdrinken? Zijn zij zoveel beter dan de anderen? Uit het verhaal blijkt dat ook zij twijfelen, soms hypocriet handelen en niet beter zijn dan andere stervelingen. Re Jana is de sterke vrouw, de echte uitverkorene die als het erop aan komt sterker is dan de bouwheer. Zij geeft de bouwheer troost met haar ideeën over een hiernaamaals waarin er nog hoop is voor de doden. Ook Re Jana's vader is een sterke figuur, een overlever die met zijn nuchtere kijk en doorzettingsvermogen het lot tart.

Verscheidene nevenfiguren worden kernachtig getypeerd, met rake beschrijvingen die toch ruimte laten voor interpretatie. De beschrijvingen zijn ook vaak zintuiglijk, zodat de lezer ziet, hoort, voelt en ruikt wat er gebeurt. Het verhaal houdt de lezer van bij het begin in de ban. In het middengedeelte vertraagt het, omdat de auteur via de gebeurtenissen goed en kwaad, gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid tegenover elkaar stelt en in twijfel trekt. Na de apocalyptische ontscheping krijgt het verhaal opnieuw meer vaart. De gebeurtenissen volgen elkaar snel op en de afwikkeling van het verhaal weet de lezer te verrassen. Het taalgebruik is vaak plechtstatig en beschouwend maar dit past perfect bij de beschreven thematiek. *De arkvaarders* is een indringend verhaal voor adolescenten en volwassenen. Anne Provoost kreeg er dit voorjaar een Boekenwelp voor.

RDS

Henny Fortuin

De dromenzaaier, uitg. Ploegsma, Amsterdam 2001, verdeeld door C. de Vries-Brouwer, Haantjeslei 80, 2018 Antwerpen, illustraties door Helen van Vliet, 220 x 145 mm, 108 blz., gebonden, € 13,20 – Het verhaal start in 1557 wanneer de elfjarige Sette, om de ellende thuis te ontvluchten, meegaat met de marionettenspeler Malo. Sette beseft al heel vlug dat meester Malo de duivel zelf is en dat hij hem vroeg of laat een prijs zal moeten betalen. Maar Sette wil die realiteit niet onder ogen zien. Hij reist met Malo Umbrië rond en geniet van het marionettenspel dat hij stilaan onder de knie krijgt. Als Sette zijn eerste marionet maakt, ontstaat uit zijn handen een schitterende, maar gevaarlijke duivelspop. Hij weet dat Malo een dromenzaaier is die dromen en verlangens zaait in de harten van mensen en daarna hun ziel vraagt in ruil voor de vervulling ervan. Sette heeft zijn eigen droom: roem en succes in zijn eigen marionettentheater in Perugia. De droom is zo sterk dat hij ten slotte zijn ziel aan Malo verkoopt. Settes droom gaat in vervulling, maar hij beseft al gauw dat dit niet zijn eigen succes is. Het is het succes van de duivel. Sette wil zijn contract met Malo verbreken en komaf maken met het schijnheilige succes maar of hem dat lukt?

Het verhaal is één lange flashback van Sette die als ikfiguur terugblijkt op zijn leven. Hij ligt ingemetseld in een rotsholte en ziet de dood voor ogen. Gerogd komt hij tussenbeide en spreekt hij de lezer direct aan. Doorheen het verhaal schetst de schrijver de sociale en maatschappelijke situatie in het Umbrië van de zestiende eeuw. Het lot van de kleine man ligt in de handen van adel en geestelijkheid. De mensen hebben angst voor de inquisitie en de duivel die hen in allerlei vermommingen in de val kan lokken. Niet God beheerst de wereld maar de duivel die inspeelt op de verlangens van de mensen naar een ander, beter leven. Meester Malo is knap getypeerd als een geslepen man die krijgt wat hij wil. Sette groeit doorheen het verhaal van kind tot man. Heel vaak stelt hij morele vragen, zou hij alles anders willen, maar de realiteit laat hem geen keuze. Het plezier dat hij aan het marionettenspel beleeft, is beeldrijk en aantekelijk beschreven. De tekst leest vlot. Een origineel verhaal voor 11- à 13-jarigen.

RDS

Willy Spillebeen

Anastasia, uitg. Davidsfonds/Infodok, Blijde-Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven, 2001, 220 x 145 mm, 267 blz., ingenaaid € 14,75 – De ikfiguur Anja blikt als geschiedenisstudente terug op het jaar 1908. Ze werd toen verliefd op buurjongen Kurt en die

deelde haar interesse voor de Russische geschiedenis. De paper die ze nu schrijft over de laatste dagen van het tsarenrijk, de revolutie en de moord op de tsaar en zijn familie, is gebaseerd op hun gezamenlijk opzoekingswerk toen. Anja's overgrootmoeder, haar moemoe, is een Russische die met haar moeder ooit wegvluchtte na de Russische revolutie in 1917. Anja heet eigenlijk, net als haar moemoe, Anastasia en ze is gefascineerd door het mysterie rond Anastasia, de jongste dochter van de laatste tsaar. Overleefde het meisje de slachtpartij of niet? Via het levensverhaal van haar moemoe ziet Anja de bewogen periode vanuit een aparte invalshoek. Moemoe vertelt over het luxueuze leventje in Sint-Petersburg, de vlucht voor het Witte leger, de kennismaking van haar moeder met de Vlaming Charles Verschaeve en hun leven in Vlaanderen. In dit historische verhaal worden feiten, hypothesen en achtergrondinformatie over de Russische revolutie gecombineerd met het levensverhaal van een vrouw die als kind haar leven helemaal overhoop gegooid zag. Feit en fictie vertonen allerlei raakvlakken. De auteur brengt verschillende verhalen rond de figuur van Anastasia samen: de paper vol historische gegevens, het dramatische leven van moemoe, een filmversie over het leven van Anastasia en het relaas van de vrouwen die later bewaarden Groothertogin Anastasia te zijn. De historische context komt sterk gedocumenteerd aan bod in een eerder zakelijke paper. Door die in het boek over vier delen te spreiden, creëert de auteur spanning. Het persoonlijke getuigenis van moemoe is doorleefd en emotievol. Het bevat een knap beeld van het leven van de burgerij in Sint-Petersburg ten tijde van de tsaren en van het armoedige leven in een West-Vlaams dorp in 1921. De prille verliefdheid tussen Anja en Kurt vormt de rode draad doorheen het verhaal. Het is een relatie vol twijfel en vreugde waarin beide jongeren een stap naar volwassenheid zetten. In een strak gestructureerd verhaal brengt de auteur portretten van sterke vrouwen die in heel verschillende omstandigheden een eigen identiteit ontwikkelen. Verleden en heden worden confronterend met elkaar verweven. Toon en stijl wisselen naargelang de hoofdstukken. Voor adolescenten en volwassenen is dit een boeiende en genuanceerde historische roman.

RDS

Geert De Kockere/Sabien Clement

Jij lievert, uitg. de Eenhoorn bvba, Vlasstraat 17, 8710 Wielsbeke, 2002, geïll. met zw.-w.- en kleurentekeningen van Sabien Clement, 250 x 250 mm, 44 blz. (z.p.), gebonden € 14,75 – *Ik zie je / van lieverlee liever, / zei ik. / Jij lievert, zei je / Je had een zwaak voor taal.*

Dit gedichtje, waarnaar de titel van het boek verwijst, is typisch voor deze bundel. Alle teksten handelen over de liefde, over de aantrekkingskracht tussen man en vrouw. De versjes zijn kort, niet meer dan 160 tekens, zodat je ze als SMS-gedichtjes kunt versturen. Opvallend is het taalspel in de gedichtjes met klank- en woordherhalingen, dubbele betekenissen van woorden, woordspelingen en contrasten. Verwijzingen naar de taal zelf komen geregeld voor, zoals in *Overtreffende liefde: Ik heb je lief / Ik heb je liever. / Ik heb je, liever!* De gedichtjes zijn vaak gevat, grappig en suggestief. De liefde is erin vooral een spel van aantrekken, ontdekken en veroveren, met gesublimeerde seksualiteit.

Het boek oogt als een prentenboek, met links telkens een paginagrote kleurentekening en rechts twee gedichtjes en een zwartwittekening. De tekeningen passen perfect bij de teksten: ze tonen koppels in intieme situaties en poses en ze zijn eerder sensueel dan seksueel. De figuren zijn gestileerd, dik of uitermate lang, wat de tekeningen iets onhandigs en speels geeft. De kleurenillustraties in een gemengde techniek vallen op door de rode kleurenvlakken en het spel van lijnen en letters. Het woordspel van de tekstjes krijgt hierin een geslaagde tegenhanger. Een origineel boek voor jon-

geren en volwassenen dat de liefde op een luchtige manier in woord en beeld vat.

RDS

Rita Murphy

Nachtvluchten, uitg. Van Goor / Prometheus, Amsterdam, 2002, verdeeld door Standaard Uitgeverij nv, Belgiëlei 147a, 2018 Antwerpen, 210 x 130 mm, 152 blz., paperback € 12,50 – Drie generaties Hansen-vrouwen wonen onder één dak: de bazige grootmoeder, Nina's moeder en twee tantes en de vijftienjarige Nina. Merkwaardig is dat ze allen de kunst van het vliegen beheersen en die kracht in vrouwelijke lijn kunnen doorgeven. Nina heeft moeite met de strenge regels die in het huis gelden en met de dominantie van haar grootmoeder. Naar de buitenwereld mag ze niets verklappen over haar vliegkunst en daardoor voelt ze zich een buitenstaander. Ze kijkt uit naar haar zestiende verjaardag, omdat ze dan haar eerste solovlucht mag doen en de gelijke van de volwassenen zal zijn. De komst van de rebelse tante Carmen zet alles op zijn kop. Uit frustratie gaat Nina in haar eentje overdag vliegen, iets wat strikt verboden is. Naarmate haar verjaardag nadert, stijgt de spanning. De volwassenen houden hun geheimen binnenskamers, maar Nina voelt dat er iets gaande is. De inwijdingsplechtigheid houdt voor Nina dan ook een aantal verrassingen in.

In dit psychologische adolescentenverhaal staat de mentale groei van het hoofdpersonage Nina centraal. Ze kijkt uit naar haar eerste solovlucht, omdat ze weet dat het ritueel haar overgang naar de volwassenheid markeert. Toch beseft ze dat de vrijheid die ze zo verwerft, slechts schijn is, als ze zich niet kan loswrikken uit de strenge gedragscodes die thuis gelden. Nina kiest er stilaan voor om haar eigen beslissingen te nemen, ook als die haar plaats in het huis in het gedrang kunnen brengen. Geheimhouding over hun vliegkunst is een voortdurende zorg van de Hansen-vrouwen, maar ook geheimen over het familieverleden zijn een bron van macht en frustratie die een cruciale rol in het verhaal spelen. Het verhaal speelt zich af in Vermont, de woonplaats van deze Amerikaanse schrijfster. De weidse landschappen, de dreigende lichten, de nachtelijke hemel en het gevoel te kunnen vliegen als een vogel, worden tijdens de vliegscènes zintuiglijk en beeldend beschreven. De auteur creëert onderhuidse spanning door de familiegeheimen stilaan te ontrafelen; al heeft de lezer de situatie vlugger door dan Nina. Het initiatieritueel van Nina vormt een passende climax. Een boek voor 13-plussers dat wellicht vooral vrouwelijke lezers zal aanspreken.

RDS

POËZIE

Carl-Erik af Geijerstam

Met ingehouden adem. Gedichten vertaald door J. Bernlef, uitg. Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 215 x 120 mm, 55 blz., genaaid – Tweeëntwintig overwegend korte gedichten en prozagedichten van een minder gekende Zweedse dichter, die dan toch reeds een twintig boeken publiceert, zowel poëziebundels als essays. In het nawoord wijst de vertaler, J. Bernlef, erop dat er twee begrippen zijn die in de gedichten van deze auteur steeds weer opduiken: 'begin' en 'stille'. Zijn ervaringen geeft de dichter vorm door de eenvoud van dingen, gebaren en gewoonten op te roepen, 'een vorm van meditatie iets bekends te benaderen alsof het iets onbekends gold' ('Meditatie'). Dat verloopt als een vingervlug beroeren. Het gegeven duikt op, stelt zich aanwezig en lost opnieuw op. In dat begin, in die stille aanwezigheid, in die vorm van verborgenheid licht een blijvende geborgenheid op. In hetzelfde prozagedicht 'Meditatie' benadert de dichter zelf de zin van zijn werk m.i. zeer zuiver: het gaat om het verlaten 'van een gesloten wereld van kant en klare namen, niet ten bate van iets ongewoons maar juist vanwege het gewone, om er als een meeuw omheen te cirkelen, het even aan te raken en er weer van op te stijgen'. De dichter klampt zich niet vast aan realia; niet aan begin of einde dat weer begin kan zijn; niet aan de stilte van het zijn of niet-zijn of niet-meer-zijn. Hij zoekt het

'opstijgen' in het verlangen naar en de erkenning en de bevestiging van het gewone: pap aan een dis met kruidige spijzen en in een stilte die, hoe dan ook, constant aanwezig is. Ze kan een aftastend begin zijn, pijn die oplost en een moment biedt 'dat slechts bestaat uit de ontstentenis van iets, de afwezigheid van pijn' ('Na de pijn'). Die stilte is niet leeg. In haar leeft geritsel dat enkel door het geoffende oor te horen is. Het getuigt van een levende aanwezigheid, van 'het geheimzinnige van een geluid dat zich losmaakt uit de stilte om er daarna weer in terug te zinken' ('Grote bewaarplaatsen'). Dat geluid, die aanwezigheid blijft en kan terug worden gevonden. Deze gedichten getuigen van een fijne en genuanceerde observatie en van een daaraan aangepast eenvoudige vormgeving die zeer spreekbaar is en diepte van leven en zijn evocert.

GG

Hans Claus

Gebrand papier, uitg. P., St.-Antoniusberg 9, 3000 Leuven, 2001, geïllustreerd met reproducties van schilderijen van de auteur, 190 x 110 mm, 39 blz., ingenaaid € 11,77 – Met zijn bundel 'Gebrand papier' bewijst Hans Claus dat hij, na de eerder aarzelende toonzetting uit zijn debuutbundel 'Blauw, blauw, blauw', definitief een eigen stem heeft verworven als dichter. 'Gebrand papier' is opgebouwd als een triptiek, een suite in drie bedrijven: 'Oorlog', 'Om jou' en 'Oorlog om jou'. Na het eerder programmatische openingsgedicht 'Ik ken een god die oorlog lust', dringt Claus daarna verder door in het verschijnsel 'oorlog'.

In die verzen is er geen plaats voor opgeklopte heroïek, wel voor de pijn, o.a. die van het gedwongen afscheid: 'Liefde is een pees die afscheid spant/over dit ontvolkte land'. In het middenstuk van de bundel staan liefdesgedichten 'om jou', verzen waarin droom en realiteit, spreken en zwijgen tegenover elkaar worden geplaatst binnen het kader van de emotionele zoektocht van twee mensen naar elkaar. 'Ik wou je op gebrand papier': poëzie die de tijd even stilzet, die het onvermijdelijke verval voor even een halt toeroept. 'Gebrand papier' heeft iets dubbelzinnigs: iets kan in het geheugen gebrand staan, er voor altijd aanwezig zijn, maar evengoed is er de brand die het papier wegvreut. Of nog: het vuur van de allesvernietigende oorlog, maar evengoed het vuur van de passie. In de slotafdeling van de bundel wordt de oorlogsthematiek geprojecteerd op de relatie tussen een ik en een jij. Het openingsgedicht van deze afdeling zet de idee van de strijd tussen twee mensen in hun relatie op een heel directe manier in evidentie. Claus heeft het over 'intraveneus geweld' en 'kokend lood'. Opvallend is ten slotte dat slechts één gedicht een titel meekrijgt: 'eindgedicht'. Een sterk poëticaal gekleurd gedicht, waarin de dichter uitdrukt hoe hij, die zich voor even heeft teruggetrokken in het onderkomen van het gedicht, toch weer met de realiteit, de wereldbuiten-de-tekst wordt geconfronteerd: 'Dat ik dit vergeten was/de zilten spanning tussen continenten/de piloten die verstrooid/uit hun bommenwerpers gapen,/het licht dat deze stad verraadt,/de gordijnen die ik weer/niet dichtgetrokken heb.'

JVH

Joris Iven

Perkament/Testament, uitg. P, Sint-Antoniusberg 9, 3000 Leuven, 2001, geïll. met zw.-w.-foto's van Willy Vanheers, 230 x 210 mm, 36 blz., ingenaaid € 14,75 – Ze heeft wel wat, de poëzie van Joris Iven (1954). Destijds debuteerde hij als talentvol dichter in het fonds van Manteau, dat toen nog heel wat weerklank in de Vlaamse letteren genoot. Dat gebeurde in 1987, met *Galerie de Taxus*. Geflankeerd door de Limburgse fotograaf Willy Vanheers, zorgde hij nu voor een nieuwe en bijzonder fraai vormgegeven dichtbundel, *Perkament/Testament*. Ruim vier jaar geleden ontdekte een archeologe in Tongeren de skeletten van negenentwintig kloosterzusters van het vijftiende-eeuwse Agnettenklooster. Kunstfotograaf Vanheers legde de opgelegde graven van de nonnen vast op de gevoelige plaat en bewerkte de prenten in zijn atelier met andere, bijvoorbeeld Brugse elementen of met materiaal dat hij sprokkelde tijdens reizen door Zuid-Europa. Joris Iven liet zijn pen de vrije loop met wat de gere-

aliseerde kunstwerken bij hem releveerden. Dat resulteerde in erg narratieve poëzie, gebaseerd op lange verzen die op het eerste gezicht de bladspiegel nogal overladen maar bij nader toezien en lectuur een intrigerend idioom tot stand brengen waarin historische elementen, maar ook tijdloosheid, liefde en vergankelijkheid voor een deel de te-nenur bepalen.

Perkament/Testament is een erg aardige en innemende bundel. Het historisch tijdbeeld dat er in wordt geëvoceerd, verleent de gedichten een mysterieuze laag die bij de lezer nogal wat vragen oproept, maar hem tegelijkertijd een vage en rustgevende vertrouwdeheid presenteert.

SVDB

Hans Magnus Enzensberger

Verdediging van de wolven. Gedichten, uitg. De Bezige Bij, Amsterdam, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 200 x 150 mm, 141 blz., ingenaaid € 19,50 – Een ruime selectie uit Enzenbergers dichtbundels van 1957 tot 1999, gekozen en uitstekend vertaald door Martin Mooij. Ze biedt op een aansprekende wijze inzicht in de ontwikkeling van het poëtische oeuvre van Enzenbergers dichterschap. De innerlijke kracht van deze poëzie wordt gekenmerkt door een meestal duidelijk aanvoelbaar verwoorde spanning tussen wat de traditie aanbracht en wat door deze dichter als een wat ontwrichtende tijdsfeer wordt ervaren en tussen een genuanceerd rijk verbeeldende poëtische taal en de opvallend directe eenvoud van de spreektaal. De bundel biedt een rijk gamma van ervaringen, van gedachten en gevoelens die meestal worden gedragen, zoal niet gedreven door een scherp verwoorde ondertoon van ironie, zelfs sarcasme. Dat gebeurt op een meesterlijke, altijd vrij scherpe wijze, zodat die vormen van ironische taaluitdrukking de ernst van het verwoorde benadrukken. In de eerste bundels sneert de dichter vaak vrij bitsig en woedend om maatschappelijk onrecht. Daarnaast stelt hij de samenleving wel eens voor als een maatschappelijk gebeuren waarin ondoordachte houdingen, zelfs misvattingen worden voorgesteld als het normale en gewone, maar dat de dichter wezenlijk als absurd beschouwt. Scherp haalt hij eveneens uit naar de verwaarlozing, de verdrukking van het eigene van iedere persoon. Dat alles wordt in later werk in mildere vormen gegoten. Dit is duidelijk maatschappelijk geëngageerde poëzie die niet voorbijgaat aan de rechten, de wezenlijke behoeften van de individuele mens. Allicht is het ook opvallend dat de dichter de latere poëtische verwoordingen in het algemeen in een iets gebaldere vormgeving presenteert. Zijn engagement grijpt ver en diep en gaat vele richtingen uit, klaagt aan en verdedigt en opent de geest. Het heeft o.a. betrekking op het existentieel gespletene dat de moderne mens te verduren krijgt, op de macht die ambitieuze 'eenogigen' zich toekennen, op de gebrekkige aandacht voor de eenzamen, op de leugen omwille van eigen gewin... Maar deze dichtkunst geeft ook wel eens ruimte aan de uitdrukking van het verlangen, zelfs van een driftig jagend verlangen naar innerlijke zekerheid, naar verrijmde diepte; aan het besef om wat goed was en men kan en mag om dat besef zelfs lachen: 'maar ik denk graag terug aan de toekomst'. Dat ontkracht zeker niet wat hij in een ander vers stelt 'dat wat gisteravond was, is en is niet'. In latere verzen evolueert de dichter tot een grotere gelijkmoedigheid die echter nooit een kritische houding, een wezenlijke drang naar verklaring volledig uitsluit... Eén enkele maal – bijna verwonderlijk – luidt de verzuchting doodgewoon en onbevangen: 'er was iets goeds...' maar of dat groot of klein was, weet de dichter niet meer, 'alleen dat het beter was/veel beter/dan wat er is'. In de bundel van 1999 bovendien een verrukkelijk eenvoudig 'optimistisch liedje'. Dat eenvoudige blijft nochtans moeilijk te ontdekken! Zou Enzenberger dan toch om zichzelf spotten als hij in de bundel 'Gedichten' (1996) de 'ware revolutionair... onze lievelingsclown noemt'? Een uitgave die m.i. alle aanbeveling verdient.

GG

Roger Verkarre

Het is wel kil hier in het midden, uitg. in eigen beheer (Dina Verkarre, Henri Dunantstraat 36, 8870 Izegem), 2001, 210 x 130 mm, genaaid, 88 blz., € 12,25 (rek. nr. 067-7115410-64) – Roger Verkarre schrijft gedichten die n en door een niet gezocht, een duidelijk gericht taal- en beeldgebruik vrij direct aanspreekbaar zijn. Nogal wat gedichten zijn gegroeid vanuit een centrale ervaring: de vrees, de vraag, de onzekerheid met betrekking tot de authentieke identiteit van de eigen menselijke persoon. Is die te midden van alle wisselvalligheden, onzekerheden en bedreigingen die het leven vandaag inhoudt, nog te vinden, nog veilig te stellen? 'Het is wel kil hier in het midden/van de zomer. De welstand rilt/tot op de ruggengraat en begin van schimmel/tast al aan de weefsels der weelde.' En merkwaardig, alleszins opvallend in het daarop volgende gedicht: 'Er loopt door mijn hoofd/een maalstroom van gedachten/(die de mijne niet zijn)'. Als de kwartel zich niet realiseert hoe 'pesticied hij is' en dus 'hoe sowieso verloren', geldt dat dan ook niet voor de mens? Een bundel die op een soms speelse, dan weer ironiserende en zelfs soms licht sarcastische wijze oploopt tot bezinning? Tussenin toch ook verzen die op een bevrijdende wijze gevoelens, ervaringen van vreugde en geluk verwoorden. Bedenkingen bij gedichten, worden allicht ook altijd wat gekleurd door een persoonlijke beweging. En kan dat dan geen bijzondere voorkeur meebrengen? In deze bundel gaat die uit naar gedichten ('bij een kruisweg van Armand Demeulemeester' (grote kape van het Sint-Jozefsinstituut in Torhout). Beheerst bewegende verzen die de beelden in taal oplichten. Wellicht mag er toch ook even op worden gewezen dat wel eens in wat gedichten de gebruikte taal te veel wordt gebogen naar de implicaties van rijm en ritme. Dat resulteert wel eens in een licht geforceerd effect.

GG

LITERATUUR

Renate Dorrestein

Zonder genade, uitg. Contact, Amsterdam, 2001, verdeeld door Veen Uitgevers Groep nv, Ternesselei 326, 2160 Wommelgem, 200 x 125 mm, 256 blz., paperback, € 17,07 – Levensvragen en actuele thema's voedden de meeste romans van de in Amsterdam geboren Renate Dorrestein. Ze is ervan overtuigd dat literatuur verontrustend moet zijn. In *Zonder genade* – haar tiende roman – is het veron-

trustende thema de zinloze dood. De hoofdpersonen, Phinus en Franka Vermeer, verliezen door een stom voorval hun zestienjarige zoon Jem. Tijdens diens eerste discotheekbezoek met zijn vriendinnetje Sanne wordt hij door het hoofd geschoten. Om een onverklaarbare reden liep daar een rijkelszoontje met een pistool te zwaaien. Phinus, de tweede man van Franka en dus de stiefvader, heeft schuldgevoelens, want hij gaf Jem geld om voor de eerste maal naar een danstent te kunnen gaan. Hij's woedend en vraagt om vergelding. De dader moet een zware straf krijgen. Franka reageert helemaal anders. Zij rouwt, leeft van de herinnering van haar zoon en koestert geen wrok tegen de vader. Zij vindt niet dat nog een jong leven moet worden kapot gemaakt. Rouwen kent ze al, want ze verloor haar eerste man. Ze aanvaardt met tegenzin dat door die verschillende manier van verwerken haar tweede relatie op de klippen loopt. 'Het ontstelde haar dat zijn dood nu het einde van hun endracht zou betekenen', lezen we in het enige hoofdstuk waarin het gebeuren vanuit het standpunt van Franka wordt beschreven. En toch onderneemt ze niets om haar huwelijk te redden. Phinus reageert zijn woede gewelddadig af tegen de jongeren die de samenleving bederven. Wat een verzoening: weekendje met Franka moest worden, draait uit op een knokpartij met twee tie-

nermeisjes. En het gaat van kwaad naar erger. Hij maakt Sanne zwanger en slaat nog eens twee jongeren in het ziekenhuis. Zonder genade sterft zijn zoon en vergriipt hij zich op die verderfelijke jeugd. Uiteindelijk belandt Phinus, die ooit een geregeld en luxueus leven als manager leidde, in de gevangenis. Wanneer hij in zijn cel huilt en aan zijn aangenomen zoon denkt, weet hij dat het echte rouwen kan beginnen. Hij heeft er wellicht een zware prijs voor betaald, al laat Dorrestein dat in het midden. *Zonder genade* is een roman die zich als een diesel op gang trekt. Pas vanaf het tweede hoofdstuk van deel I – we zijn al meer dan dertig pagina's ver – krijgt de lezer zin in het verhaal en slaagt de auteur er in de spanning rond het uit mekaar groeien van de ouders op te bouwen. Daarom is het onbegrijpelijk dat Dorrestein de roman in het derde deel opnieuw loodzwaar maakt. De flashbacks met scènes uit Jems leven hebben een logische functie, maar die met de twee tantes die Phinus – een wees – opvoedden, zijn er te veel aan. Desondanks is Dorrestein erin geslaagd een boeiend verhaal op papier te zetten. De typering van de personages is haarscherp en zo uit het leven gegrepen. De lezer denkt na en hoopt dat het ooit met Phinus goedkomt. Ondanks diens dom gedrag heeft de lezer sympathie voor de gekwelde man die goede bedoelingen heeft, maar verkeerde methodes toepast. *Zonder genade* is een aangrijpend boek dat barst van gevoelens, helaas traag uit de startblokken schiet en structureel op teveel hindernissen stuit. Dorrestein creëerde een te grote chaos van misverstanden, waardoor de lezer af en toe dreigt af te haken. Verontrustend en actueel is haar roman wel. Dat doel heeft ze bereikt.

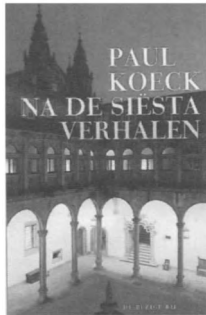
JDD

Karel Verleyen

Taurus, uitg. Davidsfonds, Blijde-Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven, 220 x 140 mm, 183 blz., gebonden € 19,95 – Met *Taurus* heeft Karel Verleyen een roman geschreven waarin de wereld van de commerciële televisie genadeloos wordt ontleed. Hoofdpersonage is Ben Storme die met zijn talkshow 'Met de botte Bijl' de grenzen van het fatsoen ruimschoots overschrijdt. Prominente figuren als politici, schrijfsters en professoren worden gekraakt en afge maakt dat het een lieve lust is. Maar de kijkers vinden het allemaal opperblij en zo belandt Stormes programma zelfs op nummer één wat de kijkcijfers betreft. Maar het tij keert, wanneer Storme op zijn beurt geïnterviewd wordt door een journaliste van een weekblad. Zij slaagt erin de oorzaak van zijn agressie bloot te leggen. Met vrouwen, te beginnen met zijn moeder en grootmoeder, heeft Ben Storme het namelijk altijd moeilijk gehad. Ze hebben hem in de steek gelaten of vernederd. In zijn talkshow neemt hij weerwraak op het 'leed' dat vrouwen hem hebben aangedaan. Na het interview met de journaliste komt Stormes televisiecarrière in een stroomversnelling – in negatieve richting weliswaar – terecht. Zijn productiehuis laat hem als een baksteen vallen en op de redactie wordt hij persona non grata, en dat net op het moment dat hij denkt zijn grote slag te slaan door een feministe van de derde generatie te ontmaskeren. Ben Storme slaat tilt. Zijn satanische vrouwenhaat neemt hallucinante vormen aan. Hij verliest elke zelfcontrole en ziet in de vrouwen die zijn pad kruisen nog enkel personificaties van eenzelfde kwaad. Op die manier loopt hij zijn tragikomische einde tegemoet: hij wordt letterlijk door een vrouwelijke stierenvechter geveld. De man die zovele gasten in zijn show heeft neergesabeld, sterft tot slot de roemloze dood van een stier in een arena. Met deze roman is Karel Verleyen er niet enkel in geslaagd de schijnwereld van een commerciële televisiezender geloofwaardig in beeld te brengen, maar tevens de vaak duistere psychologische drijfveren van alsmat drierster wordende talkshows bloot te leggen. Ben Storme is weliswaar een man zonder scrupules, maar tegelijkertijd een zielige en gefrustreerde eenzaam, die ondanks alles bij de lezer op enige sympathie kan rekenen. Hoewel het toeval soms een net iets te grote rol speelt, leest *Taurus* – vooral naar het einde toe – als een psychologische thriller.

EV

Paul Koeck

Na de siesta, uitg. De Bezige Bij, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 248 blz., paperback, € 13,60 – Onder de titel *Na de siesta* heeft Paul Koeck acht verhalen gebundeld die zich afspelen in en rond Spaanse paradoren, stijlvol ingerichte staatshotels die de laatste jaren erg in trek zijn. In deze historische gebouwen, waarin de sfeer van oude verhalen en legenden

bijna tastbaar aanwezig is, treffen we een aantal personages, wiens al dan niet vreemde ervaringen voor Koeck de aanleiding zijn voor een kleurrijk verhaal. Zo is er bijvoorbeeld de vierenvertigjarige zakenman Lieven D'Horen, die een ommetje maakt langs Úbeda, in de hoop daar het meisje terug te vinden waarop hij als pasgetrouwde man verliefd was geworden. Zonder het te beseffen, ontmoet hij haar op toevallige – iets te toevallige – wijze maar herkent haar niet. Ze is namelijk niet meer het mysterieuze en aantrekkelijke jonge meisje van weleer, maar een mollige en getrouwde vrouw van middelbare leeftijd. Hij heeft al die jaren met een beeld van haar geleefd dat niet klopte met de vrouw die het meisje is geworden. 'Ieder van ons laat elke dag tientallen andere levens liggen,' zegt de vrouw aan het einde van het verhaal tegen haar man. Anders gezegd: we moeten voortdurend keuzes maken en die bepalen vaak hoe de rest van ons bestaan er zal uitzien.

In andere verhalen staat dan weer de metamorfose die het personage ondergaat centraal. Die gedaanteverandering gebeurt niet spectaculair, maar grijpt wel grondig in in het leven van de hoofdrolspeler. Zo is er in 'De gouden golfbal' de populaire tv-presentator Will, 'de ideale schoonzoons', die zijn homofiele geaardheid verborgen houdt – moet houden – voor de Vlaamse buitenwereld. Pas wanneer hij in de parador van Valencia zijn homoseksualiteit niet langer onder stoelen of banken hoeft te steken, valt er een last van hem af en krijgt hij de echte uitstraling die hij als populair Vlaams presentator in eigen land nooit heeft gekend. Hij is niet langer meer diegene die de mensen verlangen die hij is. Ook hier moet het beeld plaatsmaken voor de reële persoon. In 'De tamme beren van Aragón' ondergaat de eenvoudige Fernando eveneens een metamorfose, in die zin dat hij, die altijd had gedacht dat niets was, zoals het zou moeten zijn tot het inzicht komt dat alles wel is, zoals het zou moeten zijn. 'Maar dat zag je dus niet aan de buitenkant' luidt de laatste zin van het verhaal. De innerlijke gedaanteverandering van Fernando loopt parallel met de verandering die zijn dorpje ondergaat: 'De ziel van Sot del Rey Católico, dat wat je niet kon zien, was veranderd.' (p. 48)

Het spel met beeld (hoe een mens gezien wordt door de anderen en vaak ook door zichzelf) en werkelijkheid (wat hij in wezen is) heeft Paul Koeck op voortreffelijke wijze uitgebeeld in verhalen die door hun locatie al vanzelf een bepaalde raadselachtige sfeer uitademen. De paradoren zijn in dat opzicht een afspiegeling van de menselijke samenleving en alle duistere verlangens, geheimen en raadsels die er onderhuids aanwezig zijn en de gang van zaken bepalen.

EV

Jan Brokken

Voel maar, uitg. Atlas, Amsterdam, 2001, verdeeld door Veen Uitgevers Groep, Ternesleel 326, 2160 Wommelgem, 125 x 200 mm, 223 blz., paperback, € 34,90 – Hoofdpersonage in de jongste roman van Jan Brokken, *Voel maar*, is de Nederlandse rechter Lucas Saverijn. Hij is werkzaam op het exotische eiland Curaçao, waar hij in zijn jeugd onvergetelijke jaren heeft doorgebracht. Een incident op de rechtbank maakt hem evenwel duidelijk dat hij een buitenstaander is en blijft op dit eiland. Geschokt door de gebeurtenis scheept hij in op zijn geliefkoosde passagiersschip de Southern Cross met bestemming

Panama. Tijdens die tocht ontmoet hij de mysterieuze Gabriela Obrizki en meteen is hij in de ban van haar. Ze laat hem op een of andere manier namelijk denken aan een jeugdvriendinnetje. Hoewel Gabriela met haar man en twee kinderen reist, vertoef ze maar al te graag in het gezelschap van Lucas. Ze intensiveert het contact, terwijl haar man haar – blijkbaar – laat begaan. De rechter voelt evenwel dat achter haar toenaderingspogingen een verlangen schuilgaat om een geheim met hem te delen. Zo komt hij aan de weet dat ze een flets bestaan leidt sinds ze Buenos Aires en de junta achter zich heeft gelaten. Het verschrikkelijke karakter van haar ervaringen gedurende de militaire dictatuur in Argentinië ontdekt hij evenwel pas helemaal aan het einde van de tocht. Daarna keert Gabriela zich van hem af. Op die manier eindigt Lucas' reis met een anticlimax, maar tevens heeft er zich een catharsis voltrokken: Gabriela, wier familie is aangestoken door het ballingenvirus, heeft namelijk haar dwingende verleden met iemand kunnen delen en Lucas, afkomstig uit een familie van zwerfers, is tot het inzicht gekomen dat hij niet meer aardt in de tropen. De zee speelt een centrale rol in *Voel maar* en het is geen toeval dat zowel Gabriela als Lucas tijdens de overtocht tot meer inzicht in hun verleden komen. 'De zee reduceert zekerheden, tot alleen huiver overblijft,' lezen we op pagina 119. De zee heeft in deze roman met andere woorden een katalyserende functie. Aanvankelijk is de tocht voor Lucas een vluchtmiddel, maar na verloop van tijd blijkt dat tegen het eindeloze decor van de zee de mens een confrontatie met zichzelf en zijn verleden niet langer kan ontlopen; hier is verstopperij spelen onmogelijk.

In een weinig spectaculaire, maar zowel qua opbouw als stijl haast perfecte roman, heeft Jan Brokken de strijd van de mens met zijn verleden – en bij uitbreiding met het raadsel tijd – in *Voel maar* op een scherpzinnige manier uitgebeeld. Het trauma dat een dictatuur op de slachtoffers ervan nalaat, wordt eveneens op een intelligente en geheel on-sensationele wijze weergegeven.

EV

Geerten Meijning

Stucwerk, uitg. De Arbeiderspers, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 186, paperback € 13,60 – Geerten Meijning is al sinds 1977 woonachtig in Toscane, dat hij altijd als een geliefkoosd ballingsoord heeft gekoesterd. Het pas verschenen *Stucwerk*, dat vijftien teksten bevat – 'elegische glimpen', zoals ze in de flaptekst worden genoemd – dient gelezen te worden als een evocatie van een paradijselijk gebied dat in de loop der jaren door de toeristenindustrie werd aangetast en derhalve heel wat heeft moeten inboeten aan eigenheid. De teksten die in dit boek zijn opgenomen, werden door de auteur tijdens de verschillende fasen van zijn verblijf in Toscane opgetekend, waardoor zowel toon als inhoud van stuk tot stuk verschillen. De briljante stijl fungeert als het ware als verbindings- teken tussen de verschillende teksten en maakt ze extra genietbaar.

'Ballingschap leek me een noodzakelijke voorwaarde voor een schrijver,' lezen we in de openingstekst. Toscane is derhalve nooit echt de thuis van de auteur geworden: 'Ik stook mijn kachel in een vreemd land – maar een thuis heb ik daar niet gevonden.' (p. 14-15) De fascinatie voor Italië dateert uit zijn kindertijd, meer bepaald zijn eerste vakanties met zijn ouders bezuiden de Alpen. De belangstelling voor het land en zijn cultuur bleef gestaag groeien en parallel daarmee de vervreemding van zijn geboorteland, waar de schrijver absoluut niet meer kan aarden.

De laatste jaren hebben heel wat schrijvers hun oog op Toscane (en Italië in het algemeen) laten vallen. De lofzangen in boekvorm zijn dan ook niet meer te tellen. *Stucwerk* is evenwel veel meer dan een reisboek. Onderwerpen die niet meteen geschikt zijn voor het brede publiek worden niet geschuwd: Ruskin over Venetië, Rolfe in Venetië, Hart-Nibbrig en Waller – het zijn niet bepaald thema's die de doorsnee Italië-fan zullen lokken. Maar precies in die keuze toont Geerten Meijning zijn eigenheid en benadert hij op zijn eigengereide manier zijn geliefkoosde land en streek.

Geliefkoosd land, jazeker, maar de auteur is niet blind voor de nadelen. 'Made in Italy' is een export-product geworden, stelt Meising vast. Het probleem is dat Italië in zijn eigen succes is gaan geloven waardoor het zelfvertrouwen buiten proporties is opgezwollen. 'Blijf toch weg uit Italië,' spoort de auteur ons aan. Er valt in dat land niets meer te zoeken wat elders al niet bestaat. Toch houdt de schrijver nog van Italië. 'Waarom? Dat houd ik liever voor mij.' En dat is ook de veelzeggende slotzin van het boek.

EV

F. Bonneure (Vz), K. D'Haene (Red)
VWS-Cahiers, Bibliotheek van de West-Vlaamse Letteren, jg. 36, 2001 – Ieder jaar brengt de Vereniging van West-Vlaamse Schrijvers (onder voorzitterschap van Fernand Bonneure) een rijk gevarieerd aanbod van zes cahiers waarin telkens een West-Vlaamse letterkundige voorgesteld wordt. Een situerende inleiding, foto- en illustratiemateriaal, een representatieve bloemlezing en een uitgebreide primaire en secundaire bibliografie maken van iedere aflevering een handige en gemakkelijk te consulteren uitgave. Deze reeks – die al aan jaargang 36 toe is – beperkt zich weliswaar tot West-Vlaamse auteurs, maar interpreteert het begrip 'letteren' in de ruimste zin. Ook de jaargang 2001 was opnieuw een sterk gediversifieerde staalkaart van wat onder West-Vlaamse literatuur aangeboden kan worden. In een eerste cahier werd *Elisabeth Marain* voorgesteld door Jooris van Hulle. Naast het eenzaamheidsmotief in de eerste werken en het geëngageerd profiel van 'Rosalie Niemand' en 'Kameraad President' belichtte de auteur ook de jeugdliteratuur en reisreportages van Marain. In de bibliografie vinden we onder andere een overzicht van alle gepubliceerde interviews. Van Hulle stelde ook het cahier samen over *Pieter Aspe* waarmee opnieuw actueel Vlaams proza centraal stond. Het derde nummer van de jaargang werd gewijd aan *Jozef Deleu*. Niet alleen is Deleu bij het ruime publiek gekend als cultureel ambassadeur achter 'Ons Erfdeel' en als samensteller van diverse poëziebloemlezingen, ook zijn kritisch en essayistisch proza mocht op uitgebreide belangstelling rekenen. Anne Marie Musschoot, die dit nummer verzorgde, stond ook uitgebreid stil bij Deleus eigen poëzie: de dichter achter de cultuurfunctionaris is inderdaad minder gekend. In het maart-april-cahier vestigde Raf Seys de aandacht op de 19de-eeuwse onderwijzer *Pieter Lansens* die, behalve als auteur van talrijke pedagogische werkjes, ook binnen de liberale cultuur-beweging zijn sporen verdiende. *Karel M. De Lille* werd voorgesteld in een cahier van de hand van P.J. Verstraete. De monografieën van De Lille situeren zich hoofdzakelijk op het vlak van de volkskunde (regio Ieper) en de genealogie. Lidmaatschap VWS en jaarabonnement VWS-Cahiers (6 afl./€ 18,59): Lieve Terrie, Betferkerklaan 187, 8200 Brugge.

JV

Cees van der Zalm & Els Jongeleer
Letterkunde van A tot Z, uitg. Het Spectrum, Utrecht, 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, België/laan 147a, 2018 Antwerpen, reeks Spectrum Opzoekboeken, 200 x 125 mm, 297 blz., paperback € 11,95 – De kwaliteit van de Spectrum Opzoekboeken is hier al eerder en ook elders aangetoond. En ook van dit deel mogen we hetzelfde zeggen: een uitermate nuttige en handzame gids voor wie in letterkunde als wetenschap of vak geïnteresseerd is. Deze uitgave is de tweede, geheel herziene druk van het in 1990 verschenen boek onder de titel 'Prisma van de letterkunde' van Cees van Zalm. Dr. Els Jongeleer heeft dat boek nu bewerkt en waar nodig aangevuld. 2500 begrippen die in verband staan met letterkunde krijgen een heldere (zij het een bondige) verklaring. Een alfabetisch opzoekboek dat maar zelden verstek laat gaan. Er worden zelfs literaire begrippen uit vreemde talen opgenomen: éditions de luxe, editio princeps, Einführung, off-Broadway, pageant plays, Sturm und Drang, teatro del grottesco, enz.

RD

Stefan Hertmans

Als op de eerste dag, uitg. Meulenhoff, Amsterdam 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, België/laan 147a, 2018 Antwerpen, 205 x 135 mm, 190 blz., gebonden € 16,48 – 'Roman in verhalen' luidt de ondertitel van *Als op de eerste dag* van Stefan Hertmans. Het boek bevat drie delen met telkens drie verhalen. De verhalen kunnen afzonderlijk gelezen worden: ze hebben elk een afgerond verhaal en dikwijls verschillende personages. Ook de drie verhalen van elk deel kunnen samen als een eenheid gelezen worden. Het eerste drieluik speelt in de jaren '50. De kindertijd, het sublieme of onherroepelijk verloren gegane oorspronkelijke staan er in centraal. Zo ontdekt een man in 'Landschap met vogels' in een museum geschokt dat een schilderij dat tijdens zijn kindertijd in zijn kamer hing slechts een kopie is. Door de museale context gaat hij andere dingen zien en beseft hij dat er verschil is tussen begrijpend zien en kijken 'als op de eerste dag'. De tweede triptiek, gesitueerd in de jaren zestig en zeventig, focust op een groepje jongeren, pubers, en hun baldadig gedrag op school. De volwassen personages in de laatste triptiek illustreren krachtig hoe het oorspronkelijke en sublieme voorgoed verloren zijn en nooit kunnen vervangen worden door de jacht op genot. De verhalen verwijzen op subtiel manier naar elkaar. De illusie van het oorspronkelijke doortrekt dan ook het hele boek. Hertmans heeft voor elk van de drieluiken een andere taal en stijl gekozen, die aansluit bij de beleving van de personages: van poëtisch vol knappe metaforen over braniechtig tot ronduit grof-vulgair. *Als op de eerste dag* is geen gemakkelijke lectuur, maar boeit zowel door zijn thematiek als door de gekozen aanpak van begin tot einde.

CS

Paul Claes

De Kameleon, uitg. De Bezige Bij, Amsterdam 2001, verdeeld door WPG uitgever, Maarschalk Gerardstraat 2, 2000 Antwerpen, 200 x 125 mm, 239 blz., paperback € 14,75. – *De Kameleon*, de nieuwe roman van Paul Claes, is andermaal geënt op een historische werkelijkheid. Na de Klassieke Oudheid in *De Sater*, de christelijke traditie in *De Zoon van de Panter* en de Renaissance in *De Phoenix*, kiest Paul Claes deze keer voor een personage uit de 18de eeuw, de eeuw van de Verlichting. De titel van het boek verwijst naar Charles d'Eon de Beaumont, zoon van de opziener van de domeinen van Lodewijk XV. D'Eon slaagt er in binnen te dringen in de entourage van Louis XV. Hij wordt spion in dienst van de koning. Zijn talent voor travestie en zijn hermafroditische geaardheid komen hem daarbij goed van pas. De opdrachten die Eon de Beaumont in diens 'Zwarte kabinet', zoals de Geheime Dienst genoemd werd, brengen hem o.a. tot in de intieme vertrekken van tsarina Elisabeth van Rusland. Paul Claes schetst Eon de Beaumonts autobiografie op overtuigende wijze. Hij laat het hoofdpersonage de lezer persoonlijk aanspreken, op af en toe ironiserende toon. Het verhoogt de betrokkenheid bij het verhaal. Oud en krachteloos zegt Charles d'Eon aan het begin van het boek: "Het enige sieraad dat me rest is het wapen van de grijsaard: de pen. Mijn leven duurt niet lang meer nu. God geve me de moed en het geduld om het geheim ervan aan dit linnenpapier toe te vertrouwen". Het spel van waarheid en schijn, van onthullen en verhullen dat Eon de Beaumont heel zijn leven met verve gespeeld heeft, wordt door Paul Claes in zijn boek verder gezet: de twijfel hangt ook over de betrouwbaarheid van het verhaal dat Charles d'Eon over zichzelf ophangt. In *De Kameleon* schetst Claes naast de maskerade van het hoofdpersonage ook de maskerade en de dubbelhartigheid van het internationale politieke spel van de 18de eeuw. Een vlot leesbaar, helder boek, dat opnieuw getuigt van de grote eruditie van de auteur.

CS

Koen Peeters

Acacialaan, uitg. Meulenhoff, Amsterdam, 2001, verdeeld door Standaard Uitgeverij, België/laan 147a, 2018 Antwerpen, 200 x 175 mm, 125 blz., paperback 15,50 euro – Literatuur is nooit ver weg in *Acacialaan* van Koen Peeters. Zijn literaire alter ego Robert Marchand verzamelt Louis-Paul Boon; zijn broer

doet hetzelfde met Hugo Claus. Marchand is ook een verwoed 'l' terair toerist': Marchand noteert alle straatnamen die hij tegenkomt in de boeken die hij leest en probeert daarna die plaatsen terug te vinden. Hij combineert die uitstapjes met de zoektocht naar een eigen huis voor zijn gezin. Wanneer hij in de voetsporen van Boon in Kraainem op zoek gaat naar het huis van Jan Walravens, ontdekt hij in de Koningin Elisabethlaan villa La Chasse. Het huis staat te koop; de pas overleden Maurice Gilliams heeft er gewoond. Marchand koopt het huis en neemt er met vrouw Bet en zoontje Vincent zijn intrek in. Die literaire woonst krijgt de nodige Gilliams bedevaartgangers over de vloer met als orgelpunt de Total Earth Literature Link, die het huis uitkiest. Het blijkt een warrige schrijfclub te zijn die vooral uitblinkt in het koketteren met hoogdravende theorieën die nergens op slaan. Marchand (Peeters) zou zichzelf niet zijn, wanneer hij niet zou verzamelen: gegevens en bespiegelingen over Gilliams en zijn oeuvre worden geconfronteerd met verhalen over leven en werk van Boon en Claus. Dit literaire lapperdekken dat op die manier ontstaat, wordt door Koen Peeters doorvlochten met een tweede verhaallijn. De vader van Robert Marchand ligt op sterven. Marchand brengt beknopt verslag uit van de bezoeken en van de gesprekken met zijn vader. Op die manier brengt Peeters ook een brok verleden binnen in het boek: de vader vertelt over zijn jeugd en de oorlog, over zijn geloof, over de bezoeken van Heder Camara... Vader is op zijn manier ook een verzamelaar. Hij heeft massa's papier verzameld en wil dat zijn zoon daarmee zijn memoires reconstrueert. Door de sobere en rake verwoording vormt die tweede verhaallijn de meerwaarde van *Acacialaan*. Het geheel is dan ook een boeiende confrontatie van twee werelden.

CS

Piet Gerbrandy

De mens is een dier dat kan denken. Een bloemlezing uit de Griekse en de Romeinse filosofie, uitg. Contact, Antwerpen, 2001, verdeeld door Veen Uitgeversgroep, Terneslei 326, 2160 Wommelgem, 245 x 175 mm, 515 blz., gebonden € 45,12. – In dit boek brengt classicus en dichter Piet Gerbrandy een bloemlezing uit de Griekse en Romeinse filosofie. Hij heeft gekozen voor thematische aanpak. De geselecteerde teksten worden gegroepeerd rond tien thema's, waarbinnen de telkens verschillende wijsgerige opvattingen met elkaar geconfronteerd worden of waarin verwante teksten samengebracht worden. De thema's die Gerbrandy kiest, zijn uiteenlopend maar hebben gemeen dat ze ook heden ten dage nog onder filosofie vallen. Tegelijkertijd volgt de bloemlezing ook de chronologie. Zo vinden we in de eerste sectie onder de hoofding 'Het ene en het vele' de opvattingen van de presocratici terug. Daarna volgen in 'De man en de stad' de confrontatie van de sofisten en Socrates. Doelbewust vermijdt Gerbrandy al te gespecialiseerde teksten. Zo ontbreekt de logicus van Aristoteles bijvoorbeeld. Piet Gerbrandy heeft gezocht naar de combinatie van belangrijke én leesbare teksten en is daar naar zijn mening goed in geslaagd. Behalve de grote denkers van de Griekse en Romeinse oudheid zijn ook dichters, tragedieeschrijvers en satirici vertegenwoordigd. Zo wordt Lucianus' 'De filosofenveiling' opgenomen, waarin de goden die "arrogante praatjesmakers" aan de hoogst biedende proberen te verkopen. Ook de karikaturale Socrates uit 'De wolven' van Aristofanes ontbreekt niet. Elk van de tien delen wordt voorafgegaan door een inleiding, waarin de auteur ingaat op het leven van de behandelde filosofen op de inhoud van hun werken of op hun belang voor filosofie en literatuur. De bloemlezing wordt voorafgegaan door een algemene inleiding waarin Gerbrandy beknopt de verschillende stromingen, de hoofdlijnen en de betekenis van de antieke wijsbegeerte behandelt. Achteraan vindt de geïnteresseerde lezer een lijst die hem op weg moet helpen bij verdere lectuur. Ook een namenlijst ontbreekt niet. Elke bloemlezing betekent natuurlijk keuzes maken. De selectie van Gerbrandy is boeiend en rijk. Het boek is verzorgd en mooi uitgegeven. Aanbevolen voor wie zijn of haar filosofische kennis van de Griekse en Romeinse filosofie wil opfrissen.

CS

Ada Deprez e.a.

Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Vlaamse letterkunde in de 19de eeuw, deel 2, uitg. Kon. Academie voor Ned. Taal- en Letterkunde, Koningstraat 18, 9000 Gent, 2001, 240 x 160 mm, 290 blz., genaaid € 18,99 – In 1999 verscheen bij de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde het eerste deel van de *Hoofdstukken uit de Geschiedenis van de Vlaamse letterkunde in de negentiende eeuw*. Daarmee vulde de redactie alvast ten dele de leemte die in Bours *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden* was gelaten door het uitblijven van het aan de Vlaamse negentiende eeuw gewijde Deel VIII. De belangstelling voor de Vlaamse 19de-eeuwse literatuur en de geschiedschrijving ervan liggen blijkbaar al geruime tijd moeilijk. Bij het verschijnen ervan, werd een vervolgdeel in het vooruitzicht gesteld. Dat tweede deel is intussen verschenen en opnieuw wordt een vervolg aangekondigd. Naast een historisch-sociologische doorlichting van de 19de-eeuwse literatuur in Vlaanderen, zal deel drie ook overzichten van de poëzie en van de toneelproductie bevatten. Voorliggend tweede deel bevat opnieuw drie lijvige bijdragen, waarin de uitgangspunten en principes, uitgezogen in het eerste deel, verder toegepast worden. Onder de titel "Kritiek en betoog" behandelt Walter Gobbers het recenserend, essayistisch en wetenschappelijk proza. J.F. Willems, J.B. David, P. van Duyse, F.A. Snellaert zijn allicht de namen die het bekendst in de oren klinken. De auteur situeert hun werk in het geheel van de essayistische en wetenschappelijke productie, met aandacht voor de socio-culturele achtergrond. Daarna brengt Christian Berg een overzicht van de Franstalige literatuur geschreven door Vlamingen. Hij bestudeert de wordingsgeschiedenis van de Vlaamse component van de Frans-Belgische letteren. Hij toont aan hoe de Franstaligen na de romantiek hun inspiratie zoeken in het Vlaamse culturele erfgoed. Charles De Costers *La légende et les aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au Pays de Flandres et ailleurs* (1867) is er bij uitstek het voorbeeld van. Het derde en lijvigste hoofdstuk is van de hand van J.J.M. Westenbroek. Hij heeft het over Gezelle en de West-Vlaamse school. In ruim tachtig bladzijden behandelt de auteur leven en werk van Gezelle. Dat levert interessante beschouwingen op over Gezelles taalopvatting, over zijn journalistieke werk, over de thema's in zijn dichtwerk en over zijn relaties tot het dichtertijdsmilieeu. Elk hoofdstuk bevat een selectie uit de bibliografie en het boek sluit af met een alfabetisch register van persoonsnamen. Het blijft intussen spijtig dat *Hoofdstukken uit de Geschiedenis van de Vlaamse letterkunde in de negentiende eeuw*, net als andere publicaties van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde niet prominenter in de boekhandel aanwezig is. De twee reeds verschenen delen vormen alleszins een erg interessante brok literatuurgeschiedenis.

cs

Frédéric Bastet

Al die verloren paradijzen... Van & over Louis Couperus, uitg. Querido, Amsterdam, 2001, verdeeld door WPG-Uitgever, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, met zw.-illustraties, 215 x 135 mm, paperback € 22,88 – Ter gelegenheid van de vijfenzeventigste verjaardag van Frédéric Bastet, archeoloog en schrijver van Couperus' biografie, werd een selectie van zijn her en der verspreide publicaties over Couperus gebundeld. De keuze van de bijeengebrachte stukken is gebeurd in overleg met de auteur. Veel van de opgenomen stukken zijn in hoge mate biografisch en bevestigen de invalshoek van de biograaf. Frédéric Bastet traceert het leven zijn geliefde auteur en achterhaalt belangrijke en minder belangrijke levensfeiten. Hij legt ze vast op zijn uiterst verzorgde manier van schrijven. Soms gaat het om kleine anekdotes zoals in 'Vierentachtig liter olie' waarin de auteur het heeft over de crematie van Louis Couperus en over de bijzetting van de as van de schrijver. Een ander voorbeeld is 'Grootmama en haar servies', waarin Bastet beschrijft hoe hij per toeval een schotelje uit het grootouderlijk servies van de auteur in handen krijgt. Maar ook wanneer Bastet in 'Zeven korte commentaren' dieper ingaat op het werk van Cou-

perus doet hij dat vanuit biografische invalshoek. Inhoudelijk rijker zijn dan weer bijdragen als 'De dichter Louis Couperus en de schilderkunst' of de brieven die Couperus schreef aan enkele Florentijnse vriendinnen en die hier gebundeld zijn onder de titel 'Al die verloren paradijzen...', wat meteen ook de titel van de verzamelbundel is geworden. De lezer leert er de mens Couperus beter uit kennen en het boek zal dan ook iedereen die houdt van het werk van Louis Couperus ongetwijfeld kunnen beko-

cs

Martien J.G. de Jong

Een klauwende muze. De tussentwereld van Maurice Gilliams, uitg. Kon. Academie voor Ned. Taal- en Letterkunde, Koningstraat 18, 9000 Gent, 2001, geill. met zw.-w.-foto's, tekeningen en handschriftfragmenten, 240 x 160 mm, 138 blz., genaaid € 15 – Martien J.G. de Jong publiceerde eerder *Maurice Gilliams een essay* (1984) en *Droom bezit geen erfgenaam. Mythe en werkelijkheid bij Maurice Gilliams* (1993). Zijn boeken hebben er ongetwijfeld toe bijgedragen dat Maurice Gilliams (1900-1982) meer en meer erkend wordt als een van de belangrijkste Vlaamse auteurs uit de afgelopen eeuw. Nu is er van zijn hand *Een klauwende muze. De tussentwereld van Maurice Gilliams*, verschenen. De zes hoofdstukken van dit nieuwe boek behandelen verschillende aspecten van Gilliams' werk en zijn karakter als schrijver. Het eerste hoofdstuk, 'Een versluierd journaal', is gewijd aan de dagboekbladzijden van Gilliams en hun autobiografische waarde. In 'Een bewasemde spiegel' bespreekt Martien J.G. de Jong het kunstkritisch werk van Gilliams aan de hand van zijn geschriften over Ensor en De Braekeleer. In 'Een aparte wereld' analyseert De Jong de symbolische transpositie bij Gilliams. In een grondig gedocumenteerd hoofdstuk, 'Een verboden boek' getiteld, brengt Martien de Jong de redenen in kaart waarom Gilliams de herdruk verbod van het omvangrijke tweede deel van zijn roman *Elias of het gevecht met de nachtegalen*. Ook de receptie van dit klassiek geworden werk door de toenmalige kritiek komt daarbij aan bod. In het naschrift bij dit hoofdstuk vecht De Jong met goede argumenten de samenstelling van de in juli 2000 bij Meulenhoff verschenen verzameluitgave *Ik ben Elias* aan. In 'Een miskende serafijn' ontleedt De Jong de iconografie van twee schilderijen van Maurice Gilliams waarop 'een klauwende muze' voorkomt, meteen ook de naam voor deze bundel verzamelde opstellen. Ook de cyclus 'Het Maria-leven' komt uitvoerig aan bod. In het afsluitend hoofdstuk brengt de auteur een literair-historische positionering van het werk van Gilliams in het literaire veld. Vermelden we nog dat *Een klauwende muze* afgesloten wordt met een uitgebreid register dat ook betrekking heeft op zijn andere Gilliamsstudies. Gilliams besteedde veel zorg aan de vormgeving van zijn literair werk. Ook *Een klauwende muze* is met zijn rijke illustraties een aantrekkelijke en verzorgde uitgave geworden. Wie houdt van het werk van Maurice Gilliams zal deze bundel essays niet willen missen.

cs

Luuk Gruwez

De maand van Marie, uitg. De Arbeiderspers, Amsterdam, 2002, verdeeld door WPG uitgever, Maarschalk Gerardstraat 2, 2000 Antwerpen, 190 x 120 mm, 119 blz., paperback € 13,50 – De titel van het nieuwe boek van Luuk Gruwez is geen toeval. Het boek is dan ook in mei 2002 verschenen en op de omslag prijkt een verlicht madonnabeeld met neonstralenkrans rond het hoofd. *De maand van Marie* bevat vier verhalen. En elk hoofdpersonage draagt een van Maria afgeleide naam: Marietje, Maia, Emma en Marion. Maar ze hebben meer met elkaar gemeen dan hun naam alleen. Ook al is de oudste vrouw de negentig voorbij en de jongste net geen twintig, toch delen ze ook dezelfde ervaring waar het de liefde betreft: ze zijn gekwetst door het leven en de liefde en delen stuk voor stuk dezelfde ontgoocheling. Gruwez laat de vier vrouwen terugblikken op hun ervaringen. In 'Fijne koppen' is de 93-jarige vrouw, Marietje, aan het woord. Ze denkt terug aan haar affaire tijdens de kermis van 1929 met Pietje Pinte, de enige man op wie ze ooit echt verliefd was. Pietje, die wel eens te diep in het glas

keek, was gehuwd met Brievenbusse, een serpent van een wijf, dat zelf een scheve schaats reed. Ze betrapt Marietje en Pietje samen in bed. Daarna is het nooit nog wat geworden tussen Marie en Pietje en dat is altijd aan haar blijven knagen. Marietje vertelt dan ook grimmig en met nauwelijks verholpen plezier hoe Brievenbusse zich verdrongen heeft na de dood van haar man. Maia heet het hoofdpersonage uit 'De Madonna met de Blote Konte'. Zij is 65. Maia is van Roeselare en was in haar jeugd 'een snelle', een mooi meisje dus. Haar verhaal is even grimmig als dat van Marietje. Ze was eerste van heel de streek die er open voor uitkwam dat ze eerder op de meisjes dan op de jongens viel. Een relatie met Frieda, de studente die ze op de kermis (opnieuw die kermis!) in 1956 ontmoet heeft, zal haar bijzonder zuur opbreken. Ze worden op het kerkhof betrapt en gefotografeerd, terwijl ze ' bezig zijn'. En Maia is voor jaren de risée van Roeselare. De 42-jarige Emma uit 'Lucky Star' is geëmigreerd naar Limburg. Tijdens een schoolreünie doet ze haar verhaal. Als zeventienjarige werd ze verleid door haar leraar Engels en nadien genadeloos gedumpt. Emma is Lucky Stars blijven roken, als bittere herinnering: op de bewuste avond had 'die van Engels' haar er eentje gepresenteerd. Marion uit het slotverhaal is pas 19, maar geobsedeerd door seks: haar kut is het middelpunt van haar bestaan. Haar machovriend Bruno of 'Typke' zoals ze hem noemt, verglijdt stilaan in de criminaliteit en aan het slot blijft Marion illusieloos achter. In *De maand van Marie* keert Gruwez andermaal terug naar het land waar zijn roots liggen, naar West-Vlaanderen. En ook deze keer is Limburg, net als in *Het land van de wangen*, het boek waarmee hij hoge ogen gooide, de tegenpool waar men naartoe vlucht op zoek naar begrip en mededogen. Stuk voor stuk zijn het vrouwen die klappen gekregen hebben in het leven, illusies verloren hebben, maar toch een zekere waardigheid behouden hebben. De auteur kan zich goed inleven in de intimiteit van zijn personages en geeft aan elk van hen een eigen stem. Het resulteert in vier pregnante en meeslepend vertelde vrouwenportretten.

cs

KLASSIEKE LITERATUUR

Janus Secundus

Basia, uitg. P. St.-Antoniusberg 9, 3000 Leuven, 2001, vertaald door Kris Buyse, 210 x 160 mm, 48 blz., genaaid € 12,27 – Het is geschreven voor verliefden, *Basia*, soms ook *Liber basiorum* genoemd, een boekje van negentien kusgedichtjes van verschillende lengte. Deze korte gedichten werden tussen 1534 en 1535 geschreven door de Vlaming Janus Secundus, klerk en clericus. Op het ogenblik dat hij deze pareltjes schreef, was hij amper drieëntwintig jaar oud, ziek en overmand door liefdesverdriet. Zijn leven liep reeds stilaan ten einde. Neaera, een knappe blonde Spaanse courtesane verschaftte hem troost, vreugde en inspiratie, soms ook een enkele kwelling. De kusgedichtjes zijn rechtstreeks aan haar gericht. En voor zover je kan oordelen lijkt zij erdoor gecharmeerd. Lieflijk, vertederend, honingzoet... zo zou je deze korte gedichten omschrijven. Zij doen wat aan epigrammen denken. Maar zij zijn in het geheel niet te vergelijken met het vlijmscherpe en maatschappijkritische oeuvre dat Martialis tijdens de eerste eeuw na Christus bijenschreef. Veeleer zijn zij verwant aan de liefdespoëzie van Catullus, in het bijzonder aan de stukjes die deze jonggestorven dichter richtte aan zijn geliefde Lesbia. Soms is ook enige verbittering voelbaar. De jonge dichter uitte dan zijn gemis aan de troostende zoenen of verkeerde in de mening dat zijn geliefde er nog een andere minnaar op nahield. De *Basia* zijn sober en mooi uitgegeven. De samensteller plaatste de Nederlandse vertaling in jambische verzen tegenover de Latijnse tekst en voorzag deze van een beknopte, maar degelijke uitleiding. Het is duidelijk dat aan deze publicatie met zorg en liefde is gewerkt. Het geheel ademt een discrete kwaliteit uit. Is uw geliefde een classica(-us), zie hier een ideaal kusgeschenkje!

rn

Thucydides

De Peloponnesische oorlog, uitg. Athenaeum – Polak & Van Gennep, Amsterdam, 2001, vertaald

door M.A. Schwarz, verdeeld door WPG-Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 215 x 140 mm, 531 blz., paperback € 13,60 – Tussen 431 en 404 vóór Christus vochten de aartsrivalen Athene en Sparta met hun bondgenoten een bloedige oorlog uit die bekend zou worden als de Peloponnesische oorlog. Was het wantrouwen van Sparta ten aanzien van Athene misschien de belangrijkste oorzaak, dan speelden de machtspolitiek van Athene in de Delisch-Attische Zeebond en de afgunst van Korinthe op de Atheense machtsuitbreiding in de Griekse wereld zeker een rol. Maar er waren nog meer factoren in het spel die, naarmate de oorlog vorderde, duidelijker gestalte kregen. Vooral de ideologische tegenstelling tussen Athene en Sparta, tussen de democratie en de oligarchie bepaalde mee het gelaat van de machtsstrijd. Het wezen van de democratie wordt op een schitterende wijze verwoord door Pericles in de beroemde lijrede. Over het Atheense politieke bestel zegt hij: 'Onze staatsvorm heet een democratie, omdat ze in handen is van velen en niet van enkelen'. Met deze uitspraak formuleerde Pericles tegelijk het wezenlijk onderscheid tussen het Atheense en het Spartaanse samenlevingsmodel. Maar, de oorlog eindigde met de capitulatie van Athene in april 404. De Delisch-Attische Zeebond werd ontbonden en de hegemonie van Sparta was een feit.

De Peloponnesische oorlog was van een uitzonderlijke betekenis voor de Helleense geschiedenis. Maar ook voor de ontwikkeling van onze westerse beschaving en waarden kan dit conflict nauwelijks worden onderschat. Het is de grote verdienste van Thucydides (*ca. 460) dat hij het onomstreden belang van bij het uitbreken van het conflict zag. Hij was een tijdgenoot en 'begon te schrijven zodra de oorlog uitbrak, in de verwachting dat het een grote oorlog zou zijn, gedenkwaardiger dan alle vorige'. Thucydides kon het weten. Uit de schaarse gegevens die wij bezitten over zijn leven blijkt dat hij de oorlog uit eerste hand beschreef. In 424 voor Christus was hij strateeg en in deze functie actief betrokken bij de Peloponnesische oorlog. Hij slaagde er niet in de Spartaanse aanvoerder Brasidas te beletten Amphipolis in te nemen en werd voor twintig jaar verbannen. Enkele jaren na het einde van de Peloponnesische oorlog stierf hij. Het is goed dat geschriften van een dergelijk uitzonderlijke waarde zoals onderhavig boek voor geïnteresseerde lezers in vertaling beschikbaar blijven. De kwaliteit van dit historisch werk blijft mij voortdurend verrassen. Dit heeft uiteraard te maken met de figuur van Thucydides. Maar ook op de leesbaarheid van de vertaling van M.A. Schwarz, voor de eerste maal gepubliceerd in 1964, valt na al die jaren eigenlijk niets aan te merken. Zijn vertaling van het complete werk van deze uitzonderlijke Griekse historicus blijft een schitterende realisatie. De heruitgave van de vertaling van M.A. Schwarz in de goedkope klassieken van Athenaeum – Polak & Van Gennepe verdient dan ook alle lof.

RN

BEELDENDE KUNST

Saskia De Bodt, *Jan de Smedt er: de traditie van het bloemstillevens*, uitg. Vrienden van Jan de Smedt, Mechelen, 2001, 21ste plaquette in de bibliofiele reeks 'Cimelia Jan de Smedt van Mechelen', 175 x 127 mm, kleurenillustraties, 32 blz., geniet € 5 (rek. nr. 000-0914124-93 van R. de Smedt, Mechelen) – **Francis Smets**, *Cézanne en Jan de Smedt*, uitg. Vrienden van Jan de Smedt, Mechelen, 2002, 22ste plaquette in de bibliofiele reeks 'Cimelia Jan de Smedt van Mechelen', 175 x 127 mm, kleurenillustraties, 28 blz., geniet, € 5 (rek. nr. 000-0914124-93 van R. de Smedt, Mechelen) – **Raphaël de Smedt**, *De discrete uitstraling van Jan de Smedt. Een proeve van bibliografie (1923-2000)*, uitg. Koninklijke Bibliotheek Albert I, Keizerslaan 4, 1000 Brussel, 2001, 210 x 150 mm, zw.-w.-illustr., 97 blz., paperback € 5 – Jan de Smedt van Mechelen (1905-1954), kunstschilder en beeldhouwer, was tijdgenoot van Wilvens, Van Dyck, Vanderlick, Van Overstraeten, Dasnoy, Vinck, Leplae, dus van de zogenaamde animisten of intimisten of nog van 'de generatie van 1900'. Zijn schilderkunst vertoont impressionistische, maar ook expressionistische aspecten, typisch voor deze ge-

neraties. Zijn leven werd door ziekte kort afgebroken. Na zijn dood echter en tot heden wordt zijn nagedachtenis actief behartigd door zijn familie en zijn talrijke vrienden-kunstenaars. Tot nog toe verschenen 22 plaquettes, onder de titel 'Cimelia Jan de Smedt van Mechelen', kleine, maar zeer verzorgde publicaties over poëzie en muziek omtrent zijn kunst, specifiek over de beeldhouwer en de kunstschilder, maar ook thematische benaderingen zoals de marineschilder of over de dood en het religieuze motief in zijn oeuvre.

Recentelijk verschenen in deze reeks *Jan de Smedt en het bloemstillevens*, met, naast een boeiende inleiding, een analyse van 44 van zijn bloemschilderijen in olieverf. Het jongste getuigenis is een verrassende benadering over *Paul Cézanne en Jan de Smedt*, een onderzoek naar een karakteristieke overeenkomst in de werkwijze van beide schilders.

Buiten deze serie verscheen tegelijk een proeve van bibliografie, samengesteld door Raphaël de Smedt, de zoon van de kunstenaar, met ruim zevenhonderd citaties van boeken, catalogi, encyclopedische notities, gedichten, artikels en recensies over of omtrent Jan de Smedt. Waardevol documentatiewerk.

FB

Catalogus van de tentoonstelling 'Berthe Morisot 1841-1895', Rijsel, 2002, 22 x 24 cm, 488 blz., geplakt, hoofdzakelijk kleurenfoto's, 29 €, Palais des Beaux-Arts, Place de la République in 59000 Rijsel (Fr.) – Tot 9 juni 2002 loopt in de recent gebouwde en lichte tentoonstellingsgalerij van het Museum voor Schone Kunsten van Rijsel de indrukwekkende retrospectieve over Berthe Morisot (1841-1895). Berthe Morisot is

afkomstig uit een gezin van de middenklasse. Schilderes worden was in die tijd geen sinecure. Toch hield ze vol en bracht het tot één van de voornaamste vertegenwoordigers van het impressionisme. Ze studeerde o.a. bij Corot maar werd vooral beïnvloed door Edouard Manet voor wie ze ook geregeld model stond. Letterlijk centraal op de tentoonstelling prijken ten andere diverse portretten van Morisot die door Manet zijn gekonterfeit. De zalen rondom hangen vol van lichtende doeken die vooral landschappen en portretten in de natuur tonen. Ook enkele stillevenen en een zeldzame sculptuur. Door de constructie van de tentoonstellingsgalerij als kelder kan het zonlicht nu heerlijk binnenvallen en dat brengt deze uitgebreide collectie weer sprankelend tot leven. Zowel haar techniek als de onderwerpen en de composities zijn schatplichtig aan het werk van Manet, Degas, Renoir, Monet en andere groten van het impressionisme. Haar hoogtepunt valt vooral omstreeks 1880 te situeren. De volumineuze catalogus, rijkelijk geïllustreerd met terecht hoofdzakelijk kleurenafbeeldingen van haar schilderijen, brengt een boeiend overzicht van haar oeuvre. Het boek, met enkele inleidende artikels door specialisten van het Franse impressionisme, is niet alleen een wetenschappelijk geschreven naslagwerk voor de studie van Morisot, maar ook een aangenaam kijk- en leesboek voor hen die willen nagenieten.

JLM

Brian M. Fagan (red.)

De zeventig beroemdste mysteries van de Oudheid. Raadsels uit het verleden ontsluit, uitg. THOTH, Bussum & Lannoo, Tielt, Kasteelstraat 97, 8700 Tielt, 2001, geïll. met kleuren- en zw.-w.-foto's, 270 x 210 mm, 304 blz., gebonden € 32,50 – De ondertitel verklaart heel duidelijk de inhoud van dit boek. Verdeeld

over zes groepen worden de 70 beroemdste mysteries van de Oudheid in woord en beeld verklaard. Die groepen zijn: Mythen en legenden – Raadsels uit de steentijd – Oude beschavingen – Graven en geheime schatten – Oude geschriften en alfabetten – De ondergang van beschavingen. Onder het kapittel 'graven en geheime schatten' krijgen we informatie over 'het raadsel van graf 55', het verdwenen graf van Alexander de Grote, het graf van de eerste keizer van China, de verborgen schatten van de Dode Zee en het graf van Jezus Christus. Ieder 'raadsel' wordt rijkelijk en prachtig in kleuren- en zw.-w.-foto's geïllustreerd (in het totaal komen er 431 foto's in het boek voor, waarvan 177 in kleuren). De teksten lezen heel vlot. Voor (kunst)liefhebbers betekent dit boekuren kijk- en leesplezier.

RD

Livia Snauwaert

Gids voor architectuur in Brugge. Inleiding Luc Devliegher. Foto's Hugo Maertens. Uitg. Lannoo, Tielt, 2002, geïll. met zw.-w.-foto's, 175 x 125 mm, 388 blz., gebonden € 22,50 – Luc Devliegher heeft in 1968 en 1975 zijn pionierswerk samengevat in de forse publicatie *De Huizen in Brugge*, een naslagwerk, uitgegeven door Lannoo en dat nog steeds bijzonder waardevol is voor al wie het bouwkundig weefsel van Brugge wil betuderen. Bij dezelfde uitgever verscheen nu over hetzelfde onderwerp een nieuw boek, maar dan in de vorm van een studie- en wandelgids. De zeer ervaren Luc Devliegher zorgde hier ook voor een knooppunt overzicht in zijn inleiding: *Architectuur in Brugge. Hoogten en laagten*. Hij overloopt de diverse historische perioden, die alle in Brugge soms langdurig en soms met schitterende hoogtepunten vertegenwoordigd zijn. Alleen van de interbellumarchitectuur, art nouveau en art deco zijn in Brugge slechts enkele sporen nagebleven. De inleider besluit zijn studie met de bedenking *dat eigentijds bouwen naar de maat en de schaal van de oude stad tot een harmonieuze integratie kan leiden*.

De eigenlijke gids werd samengesteld door de jonge Brugse kunsthistorica Livia Snauwaert. Zij had vooral de praktijk, de bruikbaarheid van haar boek op het oog. Zij koos uit de veelheid van vijfhonderd meest markante openbare en privéhuizen en bouwwerken, ook bruggen, molens, stadspoorten, zelfs de kiosk uit het Astridpark. Natuurlijk ook enkele gebouwen uit recentere tijden zoals het Spoorwegstation (1939), de Stadsbibliotheek (1975), het Gerechtsgebouw (1979) en het Concertgebouw (2002). Van al deze gebouwen of gevels is een foto opgenomen, die in een korte, verklarende tekst wordt beschreven: ontstaan, architect, materialen, uitzicht, kleur en andere bijzonderheden. Met de stads- en deelkaarten wordt gemakkelijk de weg gevonden naar deze hoogtepunten. De gevolgde formule verhoogt de zeer toegankelijke bruikbaarheid van deze gids, die ook grafisch, door lay-out en handzaam formaat opvalt. De auteur verklaart achterin een reeks woorden en termen, die in de architectuur gebruikelijk zijn, maar bij een groter publiek wellicht minder bekend, zoals aedicula, baluster, bossage, kruisbloem, latei, liseen, mezekooi, muizentand, negblak, postament, risaliet, voluut, weergang, windbord en zwik. Dit is geen kijkboek, maar een boek om te leren kijken. De uitgeverij, die zich met boeken over architectuur al heeft onderscheiden, wil met deze Gids voor Brugge een nieuwe reeks starten, waarin ook de andere grote Vlaamse steden aar bod komen.

FB

Johan Debruyne

Piet Peere, uitg. Lannoo, Kasteelstraat 97, 8700 Tielt, 2002, met voorwoord van Frans Boenders en poëzie van Herman Leenders, geïll. met kleuren- en zw.-w.-reproducties, 300 x 295 mm, 179 blz., gebonden € 49,50 – Ze worden zeldzamer, de volbloed schilders, die niet alleen met metier onder de knie hebben, maar die ook gezegend zijn met een dosis bevologenheid, die her naar grootste scheppingen leidt. Piet Peere (Brugge, 1936) is zo een begenadigde artiest. Hij wordt vereerd en geprezen met deze in alle opzichten prachtige monografie, waarin een groot aantal illustraties van schilderijen en tekeningen van de jongste twintig jaar. Frans Boenders schreef een treffende inleiding over deze *humanistische rebel*. Peere is bij voorrang de schilder van het

lichaam, van het lijf. Men ziet inderdaad *balken van schouders, klompen van voeten, zuilen van dijen*. Mannen, vrouwen, honden, vogels zijn de steeds terugkerende *dramatis personae*, telkens in andere houdingen en verhoudingen, maar ook telkens opgeroepen in een weergaloze expressie. Johan Debruyne beschrijft het leven van Peere en de vele, niet altijd makkelijke stappen naar zijn huidige persoonlijkheid en naar de waarde van zijn kunst. Binnen deze tekst komt de kunstschilder, via vraag en antwoord, vaak zelf aan het woord, veelal met typische opmerkingen en van eigen inzicht doordrongen bedenkingen. Daardoor is een levendig en boeiend gesprek ontstaan.

Peere is in eerste instantie een gedreven en dagelijks bezige tekenaar. Hij kreeg een stevige opleiding aan de Brugse academie, daarna aan Sint-Lucas in Gent (vrije grafiek) bij Raf Coorevits en Harold Vanderperre. Hij erkent de groten natuurlijk: Rembrandt, Dürer, Michelangelo. Hij is nu zelf leraar aan de Karel-de-Goede-Hogeschool Antwerpen. Johan Debruyne heeft Peere ten voeten uit getekend: 'Peere peilt hoever hij in het vormen en vervormen kan gaan zonder dat de essentie verloren gaat van wat een lichaam te vertellen heeft. Tijdens dit delicate proces moet de binnenkant ook langs buiten zichtbaar worden. Geest en ziel moeten tastbaar worden, de emotie leesbaar'. De lezer en kijker zal niet weinig geholpen worden door deze verhelderende teksten.

FB

Attachement +. Onzekerheid als rijkdom. Beeldende kunst in de eenentwintigste eeuw.

Catalogus van de Openingstentoonstelling van *Brugge 2002*, uitg. Lannoo, Tielt, i.s.m. Brugge 2002, geïll. met kleuren- en zw.-w.-foto's, 210 x 150 mm, 255 blz., ingenaaid € 22,50 – Dit boek is de catalogus van de gelijknamige tentoonstelling, die in het kader van Brugge 2002 werd georganiseerd in de voormalige Rijksnormaalschool, een 19de-eeuws, neogotisch gebouw van architect Louis Delacenseerie, de man die ook de Petrus- en Pauluskerk van Oostende en het Antwerpse Centraal Station op zijn actief had. De prachtige ruimten van deze school zijn op zich al een bezoek waard, werden ter beschikking gesteld om deze tentoonstelling van hedendaagse kunstuitingen te herbergen. Onzekerheid als rijkdom, ondertitel van deze expositie, beantwoordt volledig aan de filosofie van Roland Patteuw, promotor van de Kunsthalle Lophem, die dit overzicht heeft samengesteld. De hedendaagse kunst heeft nog maar weinig te maken met het product, alles met het proces. Onzekerheid, vergankelijkheid, tijdelijkheid, zelfs banaliteit zijn de uitgesproken of virtuele slagwoorden. Wat men te zien kreeg, was zowel schraal als verfijnd, zowel onoverzichtelijk als compact. Voorrang werd verleend aan fotografie en videokunst, flitsende en voorbijgaande media bij uitstek. Centraal in het boek wordt deze 'aanhechting' verantwoord en worden enkele van de kunstenaars nader voorgesteld. 'Subject in process' van Sanna Sarva is een goed voorbeeld van de hier verdedigde stellingen. Er wordt afgerekend met de onderlinge verschillen van de kijkers. Universele begrippen als mooi of lelijk gaan niet meer op. Hoogstens kan men van interessant, vernieuwend, verwerpelijk spreken. Onder de videokunstenaars valt de Zwitser Yves Netzhammer op. De figuren die hij creëert missen enige identiteit en toch stralen zij een standpunt uit, veelal een soort tegendraadse bedreiging. Anne-Mie van Kerckhoven bracht met haar 'verwisselbare modellen van verleiding' een treffend bewijs van betekenis en overtuigingskracht van de videokunst, die zij al jaren bedrijft. Deze boeiende en vernieuwende tentoonstelling zal bij het grote publiek de ogen geopend hebben en inzicht geboden in wat momenteel als hedendaagse kunst wordt aangeboden. Attachement + zal daarom in deze stad een betekenis krijgen, zoals destijds de Triënnales voor Hedendaagse Kunst en zelfs nog een groter referentiepunt worden, omdat naast kunstenaars uit eigen land, vooral buitenlandse artiesten hier onder de aandacht kwamen. De curator-samensteller, die ook voor de voortreffelijke catalogus heeft gezorgd, weze daarom geprezen.

FB

DISCOTHEEK

Traditionele muziek uit Vlaanderen

*Wie wil horen... Historische liederen, balladen, strijdlie-
deren* (Eufoda 1333). *Ik ging laatstmaal op jacht. Veldop-
namen* (Eufoda 1334). *Speelman, gij moet strijken. Tra-
ditionele instrumenten en dansmuziek* (Eufoda 1335),
uitg. Davidsfonds/Eufoda, Blijde-Inkomststraat 79-
81, 3000 Leuven, 2001, i.s.m. radio Klara, 3 cd's,
DDD, telkens met begeleidend informatief inleg-
boekje (N-E-F), respectievelijk 36, 40 en 20 blz., met
de teksten van de liederen. – 'Om alvast uit te kij-
ken naar de nog te verschijnen opnames', zo eindig-
den we onze bespreking van de eerste drie volumes
Traditionele muziek uit Vlaanderen, die begin vorig
jaar verschenen. Intussen zijn ook de volumes 4 tot
6 uit. Opnieuw verleenden heel wat van onze voor-
aanstaande musici hun medewerking aan dit pro-
ject: Paul Rans, Wannes Van de Velde, Dirk van
Esbroeck, 't Kliekske en vele anderen, teveel om ze
hier allemaal op te noemen. Het resultaat beant-
woordt ten volle aan de verwachtingen. Veel van de
bijeengebrachte muziek werd nooit eerder opgeno-
men; het geheel biedt een uitstekend beeld van de
rijkdom en de veelzijdigheid van de Vlaamse vo-
cale en instrumentale volksmuziek, en levert het
overtuigende bewijs van de levensvatbaarheid van
volksmuziek in het algemeen. Het opmerkelijkste is
die met veldopnamen: een beperkte selectie van de
authentieke stem van het volk. Vaak zijn deze opna-
mes niet van de technische kwaliteit die we intus-
sen gewend zijn geraakt, is de uitvoering niet van
een echt 'professioneel' niveau en zijn er soms wat
achtergrondgeluiden door de microfoon naar bin-
nen geslopen. Maar deze onvolkomenheden wegen
niet op tegen de levenscheitheid van deze documen-
ten. Muziek uit het leven gegrepen.

JVH

Philippus De Monte

*Laudate Dominum. Motetten. Currende o.l.v. Erik van
Nevel*, uitg. Davidsfonds/Eufoda, Blijde-
Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven, 2001, 1 cd Eu-
foda 1306, DDD, 64'48", met begeleidend inleg-
boekje/informatieboekje (N-E-F), 30 blz., met de
teksten van de liederen in het Latijn, Nederlands,
Frans en Engels. – Nooit eerder werd een cd inte-
graal gewijd aan de motetten van Philippus de
Monte (1521-1603). De Monte was een buitenge-
woon productief componist: meer dan duizend ma-
drigalen, een veertigtal missen, wat chansons en
ongeveer tweehonderdvijftig motetten. Deze laatste
zijn gekenmerkt door een beheerste, introverte ex-
pressiviteit, wars van exuberante madrigalistische
tekstexpressie. Het hier samengebrachte repertoire
van achttien motetten illustreert diverse aspecten
van de Monte's motetkunst: monumentale klan-
kontplooiing (in *Laudate Dominum*), geladen disso-
nanties in functie van negatieve affecten (in *Miserere
mei*), homofone declamatie tegenover contrapunt-
ische schrijfwijze (in *O Domine Deus*), polyfone spits-
technologie (in *Pulchra es et decora*). Die heldere lij-
nen enerzijds en de compacte sonoriteit anderzijds
worden in de uitvoering voortreffelijk gerealiseerd.
Currende musicert met zin voor afwerking en re-
specteert vooral de bescheiden expressiviteit van
deze muziek die meer gericht is op de algemene
sfeer van de tekst dan op de weergave van details.

JVH

MUZIEK

Antoon Defoort (red.)

Lexicon van de muziek in West-Vlaanderen, deel 2,
uitg. Vereniging van West-Vlaamse Schrijvers
(VWS), p/a W. Le Loup, Warrenplein 3, 8310
Brugge, 2001, geïll. met zw.-w.-foto's en partituur-
fragmenten, 210 x 150 mm, 143 blz. ingenaaid, €
18,60 per los deel; bij intekening op de reeks van 6
delen € 16,73 per deel (ineens of in jaarlijkse stortin-
gen te betalen) – Met deel II van het *Lexicon* is één
derde van de uitgestippelde weg afgelegd. In 2005
wordt de uitgave van deel VI voorzien. Veelvou-
dige sporen van zes eeuwen muziekcultuur worden
uitgespit door vele deskundigen uit de klassieke
wereld, de volksmuziek, jazz en lichte muziek. Ie-
der deel bevat een aantal lemma's over musici die
een band hebben/hadden met West-Vlaanderen.

Deel II bevat overzichtsartikels met achtergrondin-
formatie over: *West-Vlaamse festivals met rock-, pop-,
folk- en wereldmuziek* (Stefaan Van Volcem), *Vlaamse
volksliedcultuur* (Stefaan Top), *Guido Gezelle en de mu-
ziek* (Jan Dewilde), *Oostende als muzikale koningin der
badsteden (1852-1914)* (Anny Casier). Daarnaast zijn
in de volgende lemma's biografische gegevens ver-
meld, met omschrijving en situering van het werk
en een eventuele literatuuropgave: Collegium ins-
trumentale Brugense, Jan Decadt, Louis De Meester,
Gilbert Dewaele (alias: Gilbert Isbin), Hideway
(Brugse bluesgroep), Joseph Ryelandt, Massaspelen
in West-Vlaanderen, De Sabbes en de muziek, Het
symfonieorkest van Vlaanderen, Pieter Vanderghin-
ste en Adriaan Willaert. Tot slot is er het lexicon met
ca. 200 namen en trefwoorden. Met de groei en de
ontwikkeling van dit indrukwekkend naslagwerk
over de muziekcultuur in en rond West-Vlaanderen
komt de geschiedenis terug tot leven en leren we
het huidige muziekleven in zijn grote diversiteit
waarderen.

KDH

Simonne Claeyns

*Het tweede thema. Of de verwaarloosde geschiedenis van
de componerende vrouw*, uitg. Alamire Muziekuitge-
verij, Postbus 45, 3990 Peer, 2002, 240 x 160 mm,
geïll. met zw.-w.-foto's en partituurfragmenten, 240
x 160 mm, 160 blz. ingenaaid, € 18,95 – De muziek-
geschiedenis zoals te boek gesteld door mannen is
een mannengeschiedenis. Voor een stuk is ze dat in-
derdaad, want de maatschappelijk moeilijke positie
waaraan de vrouw eeuwenlang was geketend,
smoorde veel vrouwelijk talent in de kiem. Maar er
is meer. Ondanks alles roeiden door de eeuwen
heen talloze vrouwen tegen de stroom in en volgden
ze hun creatieve roeping. In de geschiedenisboeken
kwamen ze echter niet of nauwelijks. Het minder
belangrijke tweede thema van de klassieke sonate-
vorm kan dus symbool staan voor de secundaire rol
die de vrouw in de muziekgeschiedenis toebedeeld
kreeg. Zelfs dat is nog keurig gesteld, want de
vrouw mocht in de klassieke muziekgeschiedenis
zelfs geen tweederangsrol spelen: ze komt er op en-
kele zeer schaarse uitzonderingen na, gewoonweg
niet in voor. En dat terwijl we in deze nieuwe publi-
catie bijvoorbeeld lezen dat er in de 17de eeuw, in de
Italiaanse nonnenkloosters, een dusdanig muziekle-
ven bloeide dat er zelfs meer vrouwelijke dan man-
nelijke toondichters waren; dat niet John Cage maar
de Duitse Johanna Beyer het eerste elektronische
muziekstuk schreef. Het is de verdienste van
Simonne Claeyns met deze bloemlezing de muziek-
geschiedenis te corrigeren, bij te sturen, te vervolle-
digen zonder in eerste instantie zelf volledigheid na
te streven. Daarvoor is verder diepgaand onderzoek
zonder meer noodzakelijk. Maar dit panoramisch
overzicht is voor elke geïnteresseerde melomaan on-
getwijfeld een onmisbare aanvulling van de gang-
bare muziekgeschiedenis. Behoorlijk wat zetfouten
en onnauwkeurigheden in de layout moet de lezer
er maar voor lief bij nemen. Van uitgeverij Alamire
zijn we, wat dat betreft, beter gewoon.

JVH

Zoekertje

Te koop (per jaargang of als losse nummers): 'West-
Vlaanderen' en 'Vlaanderen', jaargangen 1961-1980
en 1987-2001 (waarin enkele nummers ontbreken).
Prijs overeen te komen. Zich wenden: Jozef Valcke-
Soenen, Hogebrugstraat 4, 8647 Lo. Tel. 058-28 92 48

De recensies werden geschreven door:

EV: Erik Vermeulen
FB: Fernand Bonneure
GG: Guido Goedemé
GS: Geert Swaenepoel
JDD: Johan De Donder
JLM: Jean Luc Meulemeester
JV: Julien Vermeulen
JVH: Jooris van Hulle
JVH: Jaak Van Holen
KDH: Kamiel D'Hooghe
RD: Robert Declerck
RDS: Ria de Schepper
RN: Robert Nouwen
SVDB: Stefan van den Bossche

Verbondsberichten

Verslag van de Algemene Vergadering van 18 mei 2002 in de St.-Godelieve-abdij in Brugge

Aanwezig: Jean Luc Meulemeester, voorzitter C.V.K.V., Robert Declerck, wnd. verbondssecretaris, Adiel Van Daele, penningmeester, Patrick Lateur en Julien Vermeulen, leden van het Dagelijks Bestuur en André Penninck, lid van het C.V.K.V.

Daar het wettelijk quorum van het aantal leden niet werd bereikt, kon de vergadering niet doorgaan en werd beslist de tweede Algemene Vergadering te houden op zaterdag 31 augustus 2002 om 10 uur stipt in de Sint-Pietersabdij van Steenbrugge, Baron Ruzettelaan 435, 8320 Assebroek-Brugge.

Agenda van de 2de A.V.

1. Jaarrekening 2001 & begroting 2002
2. Mededeling van het ontslag van beheerders
3. Statutenwijziging

ONTWERP VOORSTEL WIJZIGING VAN DE STATUTEN:

Art. 1: De vereniging draagt de naam 'Christelijk Vlaams Kunstenaarsverbond', afgekort 'C.V.K.V.' en heeft haar zetel op dit adres: Lindenlaan 18, 8700 Tielt.

wordt:

De vereniging draagt de naam 'Kunstijschrift Vlaanderen' vzw en heeft haar zetel op dit adres: Hondstraat 6, 8700 Tielt.

Art. 3, 5de paragraaf: Het lidmaatschapsgeld wordt... zonder evenwel meer dan 5.000 frank per jaar te mogen bedragen.

wordt:

... zonder evenwel meer dan 124 euro per jaar te mogen bedragen.

Art. 4.1, 6de paragraaf: Aan elk lid van een v.z.w. staat het vrij uit de vereniging te treden door het indienen van zijn ontslag bij de beheerders.

wordt:

Aan elk lid van een v.z.w. staat het vrij uit de vereniging te treden door het indienen van zijn ontslag bij de secretaris.

Art. 4.1, 11de paragraaf: De leden van de A.V. worden via een oproep in de verbondsberichten van Vlaanderen uitgenodigd...

wordt:

De leden van de A.V. worden via een oproep in het Kunstijschrift Vlaanderen uitgenodigd.

Art. 4.1, 15de paragraaf: De besluiten van de A.V. worden in het nummer 'Vlaanderen', het tijdschrift van de vereniging, volgend op de A.V., gepubliceerd.

wordt:

De besluiten van de A.V. worden in het Kunstijschrift Vlaanderen gepubliceerd.

Art. 4.1, 16de paragraaf: Leden die willen uittreden dienen dit schriftelijk te melden aan de secretaris.

Deze zin wordt weggelaten, daar dit reeds vermeld staat in art. 3.

We heten u allen bij voorbaat hartelijk welkom.

Jean Luc Meulemeester
Voorzitter

Robert Declerck
wd. secretaris

van

Ligt het Nederlands u 'nauw' of 'na' aan het hart?

'Bent u', 'zijt u' of 'is u' een taalfreak?
Waarom 'paardebloem' en 'paardenbiefstuk'?
Kunt u groeten wel 'overmaken'?

Natuurlijk bent u een taalfreak en daarom krijgt u op alle mogelijke taalvragen een antwoord bij de **Vereniging Algemeen Nederlands**. En die vereniging viert van het jaar haar **gouden jubileum**. U kunt meevieren door lid te worden.

Als lid krijgt u trouwens het mooie en helemaal vernieuwde tijdschrift **Nederlands van Nu**. En omdat het Nederlands u na aan het hart ligt, vindt u er alles in wat u wilt weten. De artikelen behandelen alle aspecten van het Nederlands. U wordt geïnformeerd over de taalmarkt en u krijgt taaladvies, ook op aanvraag, want als lid hebt u recht op **gratis taaladvies**.

Word daarom lid en gireer 750 frank op rek. 000-0129578-83 van V.A.N. Nederlanders gireren f 54,50 (leden van *Onze Taal* f 41) op het gironummer 3992897 t.n.v. *Vereniging Algemeen Nederlands*.

Vereniging Algemeen Nederlands

Correspondentieadres:
Dr. Frans Debrabandere
Keizer Karelstraat 83
B - 8000 Brugge
Tel. + 32 50 31 73 66
E-mail: frans.debrabandere@yucom.be

Voortaan kan je het tijdschrift 'Vlaanderen' kopen in volgende boekhandels:

BELGIE

Antwerpen / Acco-Somville, Prinsstraat 21
Antwerpen / Adoeh, Haantjeslei 87
Antwerpen / Belis Vinck, Lange Leemstraat 41
Antwerpen / Dierckxsens-Avermaete (IMS), Melkmarkt 17
Antwerpen / Standaard Boekhandel Antwerpen, Huidevettersstraat 57-59
Antwerpen / De Groene Waterman, Wolstraat 7
Antwerpen / IMS, Meir 125
Brugge / De Reyghere Brugge, Markt 12
Brugge / De Reyghere Brugge St.-Kruis, Moerkerksesteenweg 186
Brugge / De Brugse Boekhandel, Dyver 2
Brugge / De Raaklijn Brugge, St.-Jakobsstraat 7
Brugge / IMS Brugge, Noordzandstraat 26
Brussel / Press Shop 4061, De Brouckèreplein 1
Brussel / Standaard Boekhandel Brussel, Muntplein 4
Brussel / De Sleghte, Lievevroubroersstraat 17
Deerlijk / Boekhandel Etiket bvba, Kapelstraat 25
Dendermonde / 't Oneindige Verhaal
Dendermonde, Brusselsestraat 11
Genk / Malpertuis Genk, Winterslagstraat 38
Gent / De Brug, Phoenixstraat 1
Gent / Walry Nieuwscntum, Zwijnaardsesteenweg 6
Gent / Limerick, Koningin Elisabethlaan 142
Gent / Poëzie Centrum, Hoornstraat 11
Hasselt / De markies van Carabas, Minderbroedersstraat 9-11
Hasselt / IMS Hasselt, Dremerstraat 80 a
Ieper / Levet Scone, G. De Stuersstraat 4
Knokke-Heist / Boekhandel Corman nv, Kustlaan 235
Kortrijk / Athena, Mechelsesteenweg 21
Kortrijk / Theoria Kortrijk, O.L. Vrouwestraat 22
Leuven / Acco Leuven, Tiensestraat 134-138
Leuven / Plato, Vesaliusstraat 1
Leuven / IMS Leuven, Diestsestraat 115
Mechelen / City-press, Veemarkt 32
Mechelen / Forum, D. Bouchérystraat 10
Mechelen / Salvator, Betterstraat 5
Mol / Bredero, Rozenberg 15
Mortsel / De boekuil Mortsel, Antwerpsestraat 32
Oostende / Boekhandel Corman nv, Witte Nonnenstraat 38
Oostende / Press Shop, De internationale Boekhandel, A. Buylstraat 33
Oudenaarde / Beatrijs Oudenaarde, Nederstraat 42
Roeselare / Hernieuwen Roeselare, Noordstraat 100
Sint-Niklaas / De Wase Boekhandel, Grote Markt 34
Sint-Niklaas / 't Oneindig Verhaal Sint-Niklaas, Nieuwstraat 17
Tienen / Plato Tienen, Peperstraat 22
Turnhout / Taxandria, Korte Gasthuisstraat 51
Vilvoorde / De Plukvogel Vilvoorde, Mechelsesteenweg 9

NEDERLAND

Amsterdam / Athenaeum Nieuwscntum, Spui 14-16
's Hertogenbosch / Heinen, Kerkstraat 27

lannoo drukkerij

DE VELE GEZICHTEN VAN DRUKWERK

Studio, premedia, performante drukkerij en complete binderij voor de kwaliteitsvolle realisatie van uw tekst- en kunstboeken, catalogi, brochures, jaarrapporten, kalenders, tijdschriften en agenda's.

Kasteelstraat 97 ~ 8700 Tielt
tel: 051/42 42 11 ~ fax: 051/40 70 70

e-mail: lannoo@lannooprint.be

www.lannooprint.be

NOMINATIES 2002: EUROPE PRINTER OF THE YEAR, BELGISCHE MILIEUPRIJS

Een halve eeuw

VLAANDEREN

Register 1951-2001

Verschijnt 5x per jaar in februari, april, juni, september en november

Jaargang 51, november 2002

Afgiftekantoor Gent X - P2A9294 - België € 12,5 - Europese Unie € 15,15

KERNREDACTIE

Patrick Lateur
hoofdredacteur
Julien Vermeulen
adjunct-hoofdredacteur
Robert Declerck
redactiesecretaris
Fernand Bonneure
Simonne Claeys
Mark Delrue
Jean Luc Meulemeester
Robert Nouwen
Geert Swaenepoel
Stefan van den Bossche
Jaak Van Hulen

REDACTIERAAD

Hugo Brutin, Willy Copmans, Luc Daems,
Luc Decorte, Luc Demeester, Raoul M. de Puydt,
Ria De Schepper, Kamiel D'Hooghe, Marc Dubois,
Fernand Florizoone, Yolande Goes, Gust Keersmaekers,
Jaak Maertens, Edith Oeyen, Hubert J. Peeters,
Raf Seys, Jaak Stervelynck, Piet Thomas, Chris Torfs,
Frank Tubex, Jules van Ackere, Adiel Van Daele,
Danny Van den Bussche, Harold van de Perre,
Karel van Deuren, Beatrijs Van Hulle,
Jooris Van Hulle, Werner Vens, Luc Verbeke,
Gilbert Verhille, Arthur Verthé, Jan Vorrsselmans,
Christian-A. Wauters

ABONNEMENTEN

Abonnementen en losse nummers bestellen bij:
C.V.K.V. vzw, Lindenlaan 18, B-8700 Tielt
De abonnementsprijs (voor 5 nummers) bedraagt:
- voor België: € 27,27
- voor de landen van de Europese Unie: € 35,94
- voor de andere landen van Europa: € 39,04
- voor de landen buiten Europa: € 42,14
Het abonnement wordt automatisch verlengd,
tenzij het vóór 15 dec. wordt opgezegd.
Giften vanaf € 30 met fiscaal attest.
BTW: BE 406 861 649

LOS NUMMER

België: € 12,50
Europese Unie: € 15,15
Andere landen van Europa: € 16,50
Landen buiten Europa: € 18,00
Portkosten niet inbegrepen

REKENINGEN

België en andere landen
KBC - 467-9351391-96
PRK - 000-1650840-94
van C.V.K.V., vzw, Lindenlaan 18, 8700 Tielt
Nederland
Postbank: 6748395
van C.V.K.V., vzw, Lindenlaan 18, B-8700 Tielt

LID VAN DE VUKPP

Uitgegeven met financiële steun van
de provincies Antwerpen,
Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen,
de West-Vlaamse Elektriciteitsmaatschappij c.v.,
de Vlaamse Gemeenschap

Verantwoordelijke uitgever:
Jean Luc Meulemeester, Lege Weg 153,
8200 Sint-Andries/Brugge

Grafisch concept: Studio Drukkerij Lannoo

Prepress, druk en afwerking:
lannoo drukkerij, 8700 Tielt,
tel.: 051-42 42 11; fax: 051-40 70 70
e-mail: lannoo@lannooprint.be

Ongevraagde kopij wordt niet teruggestuurd.

VLAANDEREN

Vlaanderen, jg. LI, nr. 292,
November 2002

Tijdschrift voor kunst en cultuur,
een uitgave van het Christelijk Vlaams
Kunstenaarsverbond (C.V.K.V. vzw)

C.V.K.V.**EREDEKENS**

Gust Keersmaekers, Godfried Ridder Lannoo,
Mgr. Guido Maertens(†), Jan Sercu

DAGELIJKS BESTUUR

Jean Luc Meulemeester (voorzitter), Robert Declerck
(wd. secretaris), Gust Keersmaekers, Patrick Lateur,
Adiel Van Daele (penningmeester), Werner Vens
(erevoorzitter), Julien Vermeulen

PROVINCIALE SECRETARIATEN**Antwerpen:** Luc Daems

du Boislei 95, 2930 Brasschaat. Tel. 03-651 98 91

Geert Swaenepoel

Salm Salmstraat 13, 2320 Hoogstraten. Tel. 03-314 31 51

Limburg: Robert Nouwen

Leopoldwal 38, 3700 Tongeren. Tel. 012-23 78 24

West-Vlaanderen: Robert Declerck

Hondstraat 6, 8700 Tielt. Tel. 051-40 11 08

Danny Van den Bussche

Longchamplaan 69, 8400 Oostende.

Tel. 059-50 52 80

Vlaanderen ISSN 0042-7683

Volgend nummer:

ART BRUT

REDACTIESECRETARIAAT

Robert Declerck, 'Ter Hoogerleie'
Hondstraat 6, 8700 Tielt
Tel. 051-40 11 08 - Fax: 051-40 81 64
e-mail: robert.declerck2@pandora.be

BEHEER EN ADMINISTRATIE

Adiel Van Daele, Lindenlaan 18, 8700 Tielt
Tel./Fax: 051-40 21 22 - e-mail: adiel.vandaele@pi.be

Inhoud

Woord vooraf

Lijst van de verschenen nummers 1952-2001

Register

Pseudoniemen

Trefwoordenlijst, geografisch

Trefwoordenlijst, personen

www.kunsttijdschriftvlaanderen.be
www.detijdschriften.be

Woord vooraf

West-Vlaanderen in 1952, *Vlaanderen* sinds 1966 en vanaf 2003 *Kunsttijdschrift Vlaanderen*: een tijdschrift voor kunst en cultuur, dat reeds een halve eeuw lang de diverse domeinen van het kunstleven in Vlaanderen in kaart brengt en geregeld ook over de grenzen kijkt. Het tweemaandelijks tijdschrift, orgaan van het in 1951 opgerichte *Christelijk Vlaams Kunstenaarsverbond*, is zich in de loop der jaren zowel geografisch als inhoudelijk steeds ruimer gaan opstellen. Het groeide uit tot een overzichtelijke galerij, een ingewikkeld labirint, een sluimerende bibliotheek, die misschien alleen nog door een handvol encyclopedische geesten kan worden overzien.

De meest directe toegang tot het tijdschrift bleef en blijft steeds het thematisch gedeelte, dat een onderwerp veelal interdisciplinair benadert. Vanaf het begin werd die redactionele aanpak het waarmerk van *Vlaanderen*. Maar de vele andere rubrieken, die op de golven van de tijd verdwenen of mettertijd als nieuwe of vernieuwde onderdelen werden aangereikt, verbergen overzichten en momentopnamen in een netwerk van teksten die grote en kleine namen, plaatsen en stromingen oproepen uit ons artistiek landschap in verleden en heden. Voorliggend register wil tegemoetkomen aan de abonnee of de toevallige lezer, de occasionele zoeker of de wetenschappelijke onderzoeker en hem wegwijs maken in wat het tijdschrift in die vijftig jaren bijeenbracht. Een eerste en belangrijke aanzet daartoe werd reeds in 1988 gegeven. *Register op Vlaanderen, voorheen West-Vlaanderen 1952-1987*, samengesteld door Adiel Van Daele, bood toen een overzicht van de behandelde thema's en gaf een exhaustief beeld van de bijdragen op basis van auteursnamen. Het nieuwe register gaat een stap verder en geeft o.m. ook een overzicht op basis van de behandelde onderwerpen.

De bijdragen in de tweehonderdachtentachtig nummers van *Vlaanderen*, zowat zeventienduizend bladzijden, werden geschreven door talloze redactieleden en in stijgende lijn ook door externe medewerkers. In al die ja-

ren werden de artikels redactioneel verzorgd door achtereenvolgens: Fernand Bonneure (1952-1961), die als eerste redactiesecretaris ook na vier decennia nog enorme diensten bewees bij het totstandkomen van dit nieuwe register, Julien van Remoortele (1961-1971 en 1975-1976), Joost Vanbrussel (1972-1974) en José de Poortere (1976-1977). Sinds 1978 verzorgde de huidige redactiesecretaris Robert Declerck een nu reeds indrukwekkende reeks van honderddertig nummers. De redactieleiding was aanvankelijk in handen van een collectief, met o.m. André Demedts, Jozef Hanouille, Marcel Notebaert, Antoon Vander Plaetse en kanunnik Albert Smeets. Deze laatste fungeerde in de praktijk jarenlang als voorzitter van de redactieraad. In 1985 werd hij opgevolgd door prof. em. dr. August Keersmaekers, die tot eind 1994 de redactie voorzat. Bestendig Afgevaardigde Jozef Storme, verbondsvoorzitter van het eerste uur, werd in 1981 opgevolgd door zijn collega Werner Vens, die het verbond leidde tot eind 1994. Tijdschrift en verbond hebben in die halve eeuw ook een aantal mensen tot eredeken benoemd omwille van hun verdiensten en morele steun: Constant Permeke, Jozef baron Ryelandt, Stijn Streuvels, Felix ridder De Boeck, André Demedts, Flor Peeters, August Keersmaekers, Jan Sercu, Anton van Wilderode, Werner Vens, Godfried ridder Lannoo, mgr. Guido Maertens. Vele anderen blijven hier ongenoemd, maar zij verdienen onze grote waardering voor het werk in de voorbije decennia als lid van de redactie en van de provinciale secretariaten.

Voor de inhoudelijke realisatie van dit register danken wij prof. dr. Jan De Maeyer, directeur van het KADOC, en zijn medewerkers Luc Vints en Krista Maes. Drukkerij Lannoo, waarmee het tijdschrift vanaf het eerste nummer sterk verbonden is, zijn wij erkentelijk voor de steun en de uitvoering.

Jean Luc Meulemeester Julien Vermeulen Patrick Lateur
voorzitter adjunct-hoofdredacteur hoofdredacteur

Technische inleiding

Dit register op een halve eeuw *Vlaanderen* geeft een overzicht van de inhoud van alle nummers van het tijdschrift die in de jaren 1952-2001, dus gedurende vijftig jaargangen, zijn verschenen.

Het grootste deel van het register bestaat uit een alfabetisch geordend overzicht van de auteurs met al hun bijdragen die zij voor het tijdschrift leverden. Bij elke bijdrage is de auteursvermelding letterlijk overgenomen, dus al dan niet met hoofdletters, initialen, afgekorte voornamen, enz. Alle titulatuur is eveneens weggelaten. Voor de initialen waarbij de naam van de auteur niet meteen kon worden achterhaald, geldt dezelfde regel. Artikels geschreven door meerdere auteurs, zijn bij elk van hen apart terug te vinden. Per auteur zijn de bijdragen chronologisch, volgens datum van verschijnen, gerangschikt. Bijdragen waarbij geen auteur staat vermeld, zijn achteraan na het alfabetisch overzicht in chronologische volgorde opgenomen.

Voor elke bijdrage wordt, na de naam van de auteur, de titel en de precieze bronverwijzing vermeld. Net als in het vroeger verschenen register voor de jaren 1952-1987 is er geopteerd om, naast de bijdragen met betrekking tot het centrale thema van elk nummer, alleen de rubrieken Ontmoetingen (later Wij Huldigen/Wij gedenken), Poëtisch Bericht, Kunst en Geest, Transit, In en om de Kunst, Dichter te gast en Kunstenaar te gast op te nemen. De rubrieken in verband met de vereniging, zoals Verbondsberichten, Korte Golf, verslagen van vergaderingen, boekbesprekingen, aankondigingen van tentoonstellingen, concerten, nieuws over leden of lezersbrieven, enz. zijn niet opgenomen. Gedichten of korte teksten die nu en dan voorkomen in en tussen de artikels, zijn in de rubriek Poëtisch bericht ondergebracht.

Een laatste onderdeel van het register vormen de indexen die zowel voor personen als plaatsnamen zijn opge maakt. De auteurs van de diverse artikels in *Vlaanderen* werden uiteraard niet in de personenindex herhaald. Tevens werd een lijst van pseudoniemen toegevoegd

K. Maes, KADOC

Lijst van de verschenen nummers

1952-2001

TIJDSCHR. NR	JAARGANG	MAAND	JAAR	THEMA	SAMENSTELLING
1	1	januari	1952	Stijn Streuvels	De Redactie
2	1	maart	1952	Kerkelijke Kunst	De Redactie
3	1	mei	1952	De zee in de kunst. Constant Permeke	Bonneure, Fernand
4	1	juli	1952	Guldensporenslag. De nationale gedachte in de kunst	De Redactie
5	2	september	1952	Brugge kunststad in heden en verleden	Bonneure, Fernand
6	1	november	1952	De muziek. Hulde aan baron Joseph Ryelandt	François, Paul
7	2	januari	1953	Vlaamse kunstenaars in het buitenland	De Redactie
8	2	maart	1953	Vroomheid in de kunst	De Redactie
9	2	mei	1953	Moderne kunst	Notebaert, Marcel
10	2	juli	1953	Albrecht Rodenbach	Fieuw, Roger
11	2	september	1953	Veurne en Veurne-Ambacht	De Redactie
12	2	november	1953	Toegepaste kunst	Botte, A.M.
13	3	januari	1954	Kerstmis in de kunst	Dochy, Jozef
14	3	maart	1954	Verborgene kunstschaten	De Redactie
15	3	mei	1954	Onze Lieve Vrouw in de kunst	Smeets, Albert
16	3	juli	1954	Kunst- en cultureel leven in Ieper en omgeving	Vromman, Frans
17	3	september	1954	Het hedendaags Westvlaams Proza	De Redactie
18	3	november	1954	Moderne Architectuur	Felix, Paul
19	4	januari	1955	Willem Putman en het Vlaams toneel	Vander Plaetse, Antoon
20	4	maart	1955	Textielkunst en Interieur	Notebaert, Marcel
21	4	mei	1955	Oostende	Smeets, Albert
22	4	juli	1955	Frans-Vlaanderen	Demedts, André
23	4	september	1955	Gewijde Kunst	Martens, Michel
24	4	november	1955	Schilderkunst in West-Vlaanderen	Duchateau, Marcel
25	5	januari	1956	Muziek en Toneel	De Redactie
26	5	maart	1956	Omer Karel De Laey en zijn tijdgenoten	Coolen Antoon; Hardy Paul
27	5	mei	1956	Kunst en opvoeding	De Keyser, Cyriel
28	5	juli	1956	Albrecht Rodenbach	Fieuw, Roger
29	5	september	1956	Religieuze Kunst	Bekaert, Geert
30	5	november	1956	Kunst, spiegel van onze tijd	Storme, Jozef
31	6	januari	1957	Gruuthuse	Janssens de Bisthoven, Aquilin
32	6	maart	1957	Limburg - De verzameling van Geluwe	Smeets, Albert
33	6	mei	1957	Vlaamse Poëzie	Vande Moortel, Remi
34	6	juli	1957	Hedendaagse woningbouw	Felix, Paul
35	6	september	1957	Beeldhouwkunst	De Redactie
36	6	november	1957	Muziek - Grafiek	De Redactie
37	7	januari	1958	Fotografie, film en televisie	Oost, Godfried
38	7	maart	1958	Toneel	Vander Plaetse, Antoon
39	7	mei	1958	Schilderkunst in Vlaanderen	De Redactie
40	7	juli-augustus	1958	Wereldtentoonstelling 1958	Verbeke, Gerard
41	7	september-oktober	1958	Kortrijk en de Leie	Vandekerckhove, Michiel
42	7	november-december	1958	Industriële Vormgeving	Eln, K.N.
43	8	januari-februari	1959	De kunstschaten in de Sint-Salvatorskathedraal te Brugge	Dochy, Jozef
44	8	maart-april	1959	Humor en Kunst	Bonneure, Fernand
45	8	mei-juni	1959	Stoeten en processies	Viaene, Antoon
46	8	juli-augustus	1959	Cyriel Verschaeve	Storme, Jozef
47	8	september-oktober	1959	Landschappen in West-Vlaanderen	De Redactie
48	8	november-december	1959	Nieuwbouw in oude steden	De Redactie
49	9	januari-februari	1960	Edgard Tytgat	Janssens de Bisthoven, Aquilin
50	9	maart-april	1960	Christelijke cultuur en de Nederlanden	Demedts, André
51	9	mei-juni	1960	Boek en Grafiek	François, Jan
52	9	juli-augustus	1960	Vlaanderen en Europa	Vandekerckhove, Michiel
53	9	september-oktober	1960	De vrouw en de kunst	Timmermans, Lia
54	9	november-december	1960	Kunst en Geneeskunde	Peeters Hubert
55	10	januari-februari	1961	Radio en televisie	Deylgat, Hector
56	10	maart-april	1961	Nederland 1961	Rammelt, Toon; Serneel, Ko
57	10	mei-juni	1961	Het Zwin	Dendooven, Lucien

Lijst van de verschenen nummers met de behandelde thema's

TIJDSCHR. NR	JAARGANG	MAAND	JAAR	THEMA	SAMENSTELLING
58	10	juli-augustus	1961	Albert Servaes	De Poortere, Albert
59	10	september-oktober	1961	De Bondsrepubliek Duitsland	Baert, Remi
60	10	november-december	1961	Facetten van de eigentijdse muziek	D'Hooghe, Kamiel
61	11	januari-februari	1962	Belforten en beiaarden	Dendooven, Lucien; Devliegheer, Luc
62	11	maart-april	1962	Creatief werk - Creatief leven	Hanouille, Paul
63	11	mei-juni	1962	Arbeid in de kunst	Germonprez, Fred
64	11	juli-augustus	1962	Zuid-Afrika	Coetsee, Abel; Demedts, André; Vandenbrande, Louis
65	11	september- oktober	1962	Het Gulden Vlies	Viaene, Antoon
66	11	november-december	1962	Expressionisme	Gyselen, Gaby
67	12	januari-februari	1963	Italië	van Ackere, Juul E.
68	12	maart-april	1963	Naar een revival van de figuratieve kunst ?	Notebaert, Marcel
69	12	mei-juni	1963	De kunstschaten van de Commissies van Openbare Onderstand in West-Vlaanderen	Devliegheer, Luc
70	12	juli-augustus	1963	De Westvlaamse literatuur van de Middeleeuwen tot 1815	Viaene, Antoon
71	12	september-oktober	1963	Museumwezen	Claerhout, Adriaan G.
72	12	november-december	1963	De Vlaamse Houtsnijkunst	Lebeer, Louis
73	13	januari-februari	1964	De Kerkbouw in West-Vlaanderen sinds 1945	Smeets, Albert
74	13	maart-april	1964	Kunst en Wetenschap	Peeters, Hubert
75	13	mei-juni	1964	Fotografie als Kunst	Hanouille, Paul
76	13	juli-augustus	1964	De Eerste Wereldoorlog	De Redactie
77	13	september-oktober	1964	De Verenigde Staten van Amerika	De Redactie
78	13	november-december	1964	Recente ontwikkeling van de industriële vormgeving	Botte, Alfons M.
79	14	januari-februari	1965	Spanje	Albe
80	14	maart-april	1965	De kunstenaar tegenover de menselijke nood	Dendooven, Lucien
81	14	mei-juni	1965	Dit is Vlaanderen	Demedts, André
82	14	juli-augustus	1965	De Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge	Smeets, Albert
83	14	september-oktober	1965	Journalistiek en Kunst	Durnez, Gaston
84	14	november-december	1965	Kunst en Onderwijs	Gellynck, Hilaire
85	15	januari-februari	1966	Guido Gezelle	Viaene, Antoon
86	15	maart-april	1966	Mijlpalen in de evolutie van de Westeuropese schilderkunst	Notebaert, Marcel
87	15	mei-juni	1966	Zweden	Koninckx, J.; Van Caillie, Fr.
88	15	juli-augustus	1966	Monumenten zorg	De Vliegheer, Luc
89	15	september-oktober	1966	Erasmus	Mattelaer, Eugène
90	15	november-december	1966	Snapshots uit Vlaanderens muzikaal verleden	Roelstraete, Herman
91	16	januari-februari	1967	Brussel	De Maegd, Jos
92	16	maart-april	1967	Welige tafelen	Peeters, Hubert
93	16	mei-juni	1967	Felix Timmermans	Vos, Herman
94	16	juli-augustus	1967	India	De Redactie
95	16	september-oktober	1967	De publiciteit in haar esthetische vorm	Zavels, Gilbert; Ibou, Paul
96	16	november-december	1967	Protestkunst	Hugoké
97	17	januari-februari	1968	Vlaamse kunstenaars in het buitenland	Verthé, Arthur
98	17	maart-april	1968	Het jeugd- en kinderboek in Vlaanderen	Albe; Jaspers, Hendrik; Peeters, Jan; Van Remoortere Julien
99	17	mei-juni	1968	Vlaamse symbolisten	Smeets, Albert
100	17	juli-augustus	1968	Nummer honderd	De Redactie
		augustus	1968	Hedendaagse religieuze kunst in Vlaanderen	Smeets, Albert
101	17	september-oktober	1968	De Franse kunst sedert 1950	Van Itterbeek, Eugène
102	17	november-december	1968	Muziek en Levensmilieu	De Sutter, Ignace
103	18	januari-februari	1969	Pieter Bruegel de Oude	Gyselen, G.; Marijnissen, R.H.; Pauwels, Henri en Vanbeselaere, Waither
104	18	maart-april	1969	De stad van morgen	Baeyens, Herman; Bekaert, Geert; Felix, Paul; Lagrou, Evert; Tanghe, Jan
105	18	mei-juni	1969	Mexico	De Redactie
106	18	juli-augustus	1969	Actuele Vlaamse Schilderkunst	Smeets, Albert
107	18	september-oktober	1969	Ernest Claes	Demedts, André
108	18	november-december	1969	Is de hedendaagse kunst ziek ?	De Maegd, Jos; Robben, Vital; Setola, Albert
109	18	december	1969	Jaarboek C.V.K.V. 1969	De Redactie
110	19	januari-februari	1970	De bijbel in de kunst	Bonneure, Fernand
111	19	maart-april	1970	Blijft kunst kunst ?	Notebaert, Marcel
112	19	mei-juni	1970	De Pelgrimbeweging	Dusar, Albert

Lijst van de verschenen nummers met de behandelde thema's

TIJDSCHR. NR	JAARGANG	MAAND	JAAR	THEMA	SAMENSTELLING
113	19	juli-augustus	1970	Tsjechoslowakije	De Redactie
114	19	september-oktober	1970	Renaat Veremans	Van Hemelrijck, Jan
115	19	november	1970	De Avant-garde in Nederland	De Redactie
116	19	december	1970	Jaarboek C.V.K.V. 1970	De Redactie
117	20	januari-februari	1971	De glazenierskunst in Vlaanderen	Van Remoortere, Julien
118	20	maart-april	1971	Atelier	de Swert, Fred; Groffen, Gilbert; Maes, Frankie; Maes, Jean-Pierre; Sollie, André; Teller, Christine
119	20	mei-juni	1971	Kastelen in Vlaanderen	De Redactie
120	20	juli-augustus	1971	Parallellen 20/50 - Vlaamse schilderkunst	Dusar, Albert; Smeets, Albert; Van Remoortere, Julien
122	20	november	1971	Paul Van Ostaijen	Borgers, Gerrit
123	20	december	1971	Jaarboek C.V.K.V. 1971	De Redactie
124	21	januari	1972	Felix De Boeckprijs 1972 Kaleidoskoop	De Redactie
125	21	april	1972	Gustaaf en Karel Van De Woestijne	Van Wilderode, Anton
126	21	mei-juni	1972	Naer Sente Jacobs in Galissiën	Steppe, J.K.
127	21	juli-augustus	1972	Vlaamse Houtsnijkunst 20/50	De Redactie
128	21	september-oktober	1972	Symbiose der kunsten	Vanbrussel, Joost
129	21	november-december	1972	Het Rococo-orgel in Vlaanderen	D'Hooghe, Kamiel
130	21	december	1972	Jaarboek C.V.K.V. 1972	De Redactie
131	22	januari-februari	1973	Abdijen in Vlaanderen	Van Remoortere, Julien
132	22	maart-april	1973	De naïeve kunst	Bonneure, Fernand
133	22	mei-juni	1973	Theater en engagement na '50	Arteel, Roger
134	22	juli-augustus	1973	Hendrik Conscience	Vanbrussel, Joost
135	22	september-oktober	1973	Felix De Boeck	Dusar, Albert; Smeets, Albert
136	22	november-december	1973	Antoon Vander Plaetse	Deylgat, Hector
137	22	december	1973	Jaarboek C.V.K.V. 1973	De Redactie
138	23	januari-februari	1974	Van Petrarca tot Quasimodo	van Ackere, J.E.
139	23	maart-april	1974	Victor Servranckx	Bilcke, Maurits
140	23	mei-juni	1974	De invloed van wetenschap en technologie op de moderne kunst	Smeets, Albert
141	23	juli-augustus	1974	Levende Vlaamse kunst in het buitenland	Van Remoortere, Julien; Verthé, Arthur
142	23	september-oktober	1974	Circus en kunst	Arteel, Roger; Vanbrussel, Joost
143	23	november-december	1974	Volksmuziek in Vlaanderen	Vanbrussel, Joost
144	24	januari-februari	1975	Brugge, een oude stad voor mensen van heden	De Redactie
145	24	maart-april	1975	Vrijen en trouwen in de kunst	Rock, Paul
146	24	mei-juni	1975	Kunst en Religie	Smeets, Albert; Dusar, Albert
147	24	juli-augustus	1975	Openluchtmuseum Bokrijk: verleden en heden	Roppe, L.; Peeters, K.C.; Laenen, M.
148	24	september-oktober	1975	Aspecten van de moderne romanliteratuur	Vanbrussel, Joost
149	24	november-december	1975	Gerard Vermeersch	Deylgat, Hector; Ruysschaert, Tine
150	25	januari-februari	1976	Limburgnummer, in memoriam Albert Dusar	Raskin, Ludo
151	25	maart-april	1976	Kunst en geld	De Redactie
152	25	mei-juni	1976	De Christelijke Arbeidersbeweging en Cultuur	D'Havé, Willy; Delanghe, Luc
153	25	juli-augustus	1976	Pacificatie van Gent: glorie van de profane kunst	Van Doorne, Geert
154	25	september-oktober	1976	André Demedts	Van de Moortel, Remi
155	25	november-december	1976	De christelijke kunstenaar in een veranderde wereld	Smeets, Albert
156	26	januari-februari	1977	Rubens in de Vlaamse kerken	De Redactie
157	26	maart-april	1977	Moderne Poëzie	Vanbrussel, Joost
158	26	mei-juni	1977	Het t.v.-spel	De Redactie
159	26	juli-augustus	1977	Het beiaardspel	d'Hollander, Jos
160	26	september-oktober	1977	Het poppenspel	Verbiest, Danny
161	26	november-december	1977	Nostalgie contra nieuwe esthetica in de plastische kunsten	Smeets, Albert
162	27	januari-februari	1978	De meubelkunst	Defour, Frans
163	27	maart-april	1978	Taxandria Descripta - De Kempen in de Vlaamse romanliteratuur	Keersmaekers, August
164	27	mei-juni	1978	Arnold Schönberg, Alban Berg, Anton Webern: de Moderne Weense School	van Ackere, J.E.
165	27	juli-augustus	1978	De Opera	Jacobs, Rik
166	27	september-oktober	1978	Aspecten van kunst en literatuur in Engeland	De Redactie
167	27	november-december	1978	Metaalkunst in Vlaanderen	Smeets, Albert
168	28	januari-februari	1979	Muziek, menselijk document	van Ackere, Jules
169	28	maart-april	1979	Het beeld van de Kempen in de schilderkunst van de 19e en 20e eeuw	Keersmaekers, August
170	28	mei-juni	1979	Van Broeksele tot Brussel	De Redactie
171	28	juli-augustus	1979	De spotprentkunst in Vlaanderen	Van Deuren, Karel
172	28	september-oktober	1979	Joost van den Vondei (1587-1679)	Keersmaekers, August

Lijst van de verschenen nummers met de behandelde thema's

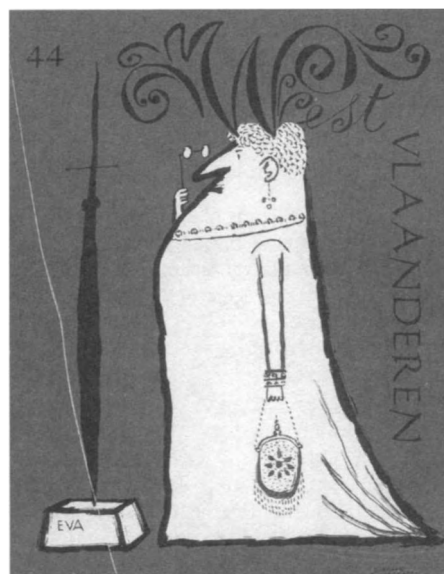
TIJDSCHR. NR	JAARGANG	MAAND	JAAR	THEMA	SAMENSTELLING
173	28	november-december	1979	Na de beeldenstorm: herleving van de gewijde kunst ?	Interdiocesaan Comité
174	29	januari-februari	1980	Vlaamse neogotiek in Europees perspectief	Bethunianum
175	29	maart-april	1980	Schoolproject 'Torens van Vlaanderen'	Otte, Willy
176	29	mei-juni	1980	Vlaamse vokale muziek en koorleven	Vanbrussel, Joost
177	29	juli-augustus	1980	Maskers	Loyens, Jos
178	29	september-oktober	1980	Gezelle-Rodenbach en de Westvlaamse School	de Busschere, Karel
179	29	november-december	1980	Aspecten van de actuele grafiek in Vlaanderen	van Deuren, Karel
180	30	januari-februari	1981	Bidden met de beitel	van Ackere, Jules
181	30	maart-april	1981	Drie markante theatermannen	Jacobs, Rik
182-	30	mei-juni-	1981	Jan van Ruusbroec	Keersmaekers, August
183		juli-augustus			
184	30	september-oktober	1981	Interferentie van fotografie en plastische kunst	van Deuren, Karel
185	30	november-december	1981	Actuele Vlaamse dichters 1	De Redactie
186	31	januari-februari	1982	Muziek van onze eeuw	van Ackere, Jules
187	31	maart-april	1982	Het paard in literatuur en beeldende kunst	Otte, Willy
188	31	mei-juni	1982	Anthonis de Roovere	Roose, Lode
189	31	juli-augustus	1982	In Memoriam Jozef Storme. Aspecten van het naoorlogse Cultuur- en Kunstbeleid van de Provincie West-Vlaanderen	De Redactie
190	31	september-oktober	1982	Frans-Vlaanderen	Verbeke, Luc
191	31	november-december	1982	Emiel van Hemeldonck	Keersmaekers, August
192	32	januari-februari	1983	Pleidooi voor het métier in de plastische kunst	Smeets, Albert
193	32	maart-april	1983	Klaverblad van vier: Aibe, Pieter Buckinx, René Verbeeck, Karel Vertommen	Van De Perre, Rudolf
194	32	mei-juni	1983	Zingende Vlamingen in de wereld	Jacobs, Rik
195	32	juli-augustus	1983	Textielkunst	Walgrave, Jan
196-	32	september-oktober-	1983	Anton van Wilderode	Van De Perre Rudolf
197		november-december			
198	33	januari-februari	1984	Vijf Europese kathedralen	Dubois, Marc
199	33	maart-april	1984	De trap, variaties op een cultuurhistorisch thema	van Ackere, Jules
200	33	mei-juni	1984	Godeliph (1084-1984)	de Puydt, Raoul Maria
201	33	juli-augustus	1984	Alfred Ost	de Decker, Karel
202-	33	september-oktober-	1984	Een kwartet van prozaschrijvers: Rose Gronon, Paul Lebeau, Valère Depauw, Maria Rosseels	Daems, Luc
203		november-december			
204	34	januari-februari	1985	Videokunst	Rau, Daan
205	34	maart-april	1985	Muziek museaal	Van Daele-Haerens, Jo
206	34	mei-juni	1985	Adriaan Willaert	Willaert, Hendrik
207	34	september-oktober	1985	Joe English	Florizoone, Gery
208	34	november-december	1985	De Schelde in de schilderkunst	Hertsens, Yolande
209	35	januari-februari	1986	Limburg	van Vinckenroye, Flor
210	35	maart-april	1986	Quaderno Italiano	van Ackere, Jules
211	35	mei-juni	1986	Actuele Vlaamse dichters II	De Redactie
212	35	september-oktober	1986	Het stripverhaal in Vlaanderen	De Decker, Karel
213	35	november-december	1986	Constant Permeke	Obiak, Marcel
214	36	januari-februari	1987	De Brugse edelsmeedkunst	Wauters, Christian-Adolphe
215	36	maart-april	1987	Jong, actueel, beeldend	Rau, Daan
216	36	mei-juni	1987	Sint-Arnoldusnummer	Meulemeester, Jean Luc
217	36	september-oktober	1987	Oostenrijk	Dubois, Marc
218	36	november-december	1987	Kwartet van Westvlaamse prozaschrijvers: Marcel Matthijs, Gaston Duribreux, Fred Germonprez en Jaak Stervelynck	Daems, Luc
219	37	januari-februari	1988	De fontein	van Ackere, Jules
220	37	maart-april	1988	De Vlaamse film	van Deuren, Karel
	37	mei	1988	Register op Vlaanderen voorheen West-Vlaanderen 1952-1987	van Daele, Adiel
221	37	mei-juni	1988	Een bemoedigende terugblik	
222	37	september-oktober	1988	Postzegelontwerp: artistieke verbeelding ?	Dubois, Marc
223	37	november-december	1988	Vier Limburgse prozaschrijvers	van Vinckenroye, Flor
224	38	januari-februari	1989	Rubens in Noord-Frankrijk	Obiak, Marcel
225	38	maart-april	1989	De Afrika-roman in Vlaanderen	Vermeulen, Julien
226	38	mei-juni	1989	Japan	Hellemans, Karel
227	38	september-oktober	1989	Het historisch interieur in Vlaanderen	van Steven, Jean
228	38	november-december	1989	Een dossier: de Vlaamse kinder- en jeugdliteratuur	de Sterck, Marita
229	39	januari-februari	1990	De Vlaamse missionaris en de kunst	Tanghe, Omer; Vermeulen, Julien
230	39	maart-april	1990	De klassieke oudheid in de Vlaamse kunsten	Lateur, Patrick
231	39	mei-juni	1990	Vlaamse Archeologie	Meulemeester, Jean Luc
232	39	september-oktober	1990	Heilige Johannes de Doper	Meulemeester, Jean Luc

Lijst van de verschenen nummers met de behandelde thema's

TIJDSCHR. NR	JAARGANG	MAAND	JAAR	THEMA	SAMENSTELLING
233	39	november-december	1990	Vier Oostvlaamse prozaschrijvers: Johan Daisne, Filip de Pillecyn, Raf Van De Linde, Julien Van Remoortere	van de Perre, Rudolf
234	40	januari-februari	1991	Europaanummer	Verthé, Arthur; Maertens, Guido; Lateur, Patrick
235	40	maart-april	1991	Westvlaamse musea	Meulemeester, Jean Luc
236	40	mei-juni	1991	Portugal	De Jonge, Krista
237	40	september-oktober	1991	Nooit gebouwd!	Dubois, Marc
238	40	november-december	1991	Mozartnummer	D'Hooghe, Kamiel; De Cock, Gaston
239	41	januari-februari	1992	Oostvlaamse musea	Lateur, Patrick
240	41	maart-april	1992	Kwartet Brabantse prozaschrijvers: Egbert Aerts, Aster Berkhof, Frans van Isacker, Herman Vos	Van De Perre, Rudolf
241	41	mei-juni	1992	Vlaamse devotieprenten	Meulemeester, Jean Luc
242	41	september-oktober	1992	Kunst en computer	Vermeulen, Julien
243	41	november-december	1992	Volkscultuur in Vlaanderen	Van Haver, Jozef
244	42	januari-februari	1993	Antwerpen 93 Culturele Hoofdstad van Europa	van Deuren, Karel; Verbeke, Ugo
245	42	maart-april	1993	Christelijke kunst in Vlaanderen	Delrue, Mark; Lateur, Patrick; Meulemeester, Jean Luc
246	42	mei-juni	1993	Musea in Limburg	Nouwen, Robert
247	42	september-oktober	1993	Jacob van Maerlant: romantiek en werkelijkheid	Coun, Theo; Etienne, Fernand
248	42	november-december	1993	Vlaams Brussel	de Puydt, Raoul M.; Verthé, Arthur
249	43	januari-februari	1994	Muziek	van Ackere, Jules
250	43	maart-april	1994	Poëtisch Bericht. Honderd gedichten uit Vlaanderen	De Redactie
251	43	mei-juni	1994	Stijn Streuvels 1871-1969	
252	43	september-oktober	1994	Hoogtepunten van de Brugse Boekdrukkunst	Meulemeester, Jean Luc
253	43	november-december	1994	Antwerpse Musea	van Deuren, Karel; Verbeke, Ugo
254	44	januari-februari	1995	Musea van Vlaams-Brabant	de Puydt, Raoul M.
255	44	maart-april	1995	Vlaanderen en Bourgondië / Bourgondië en Vlaanderen	Meulemeester, Jean Luc
256	44	mei-juni	1995	Kerstening in Westelijk Vlaanderen	Meulemeester, Jean Luc
257	44	september-oktober	1995	Letter en beeld - kalligrafie in Vlaanderen	Bonneure, Fernand
258	44	november-december	1995	Het postmodernisme in de Vlaamse kunst	Vermeulen, Julien
259	45	januari-februari	1996	De rijwoning in Vlaanderen	Dubois, Marc
260	45	maart-april	1996	En het woord is zang geworden	van Ackere, Jules
261	45	mei-juni	1996	Musea in Zeeland	Meulemeester, Jean Luc
262	45	september-oktober	1996	Zuid-Afrika	Vermeulen, Julien; Verthé, Arthur
263	45	november-december	1996	Willem Elsschot	Daems, Luc
264	46	januari-februari	1997	Suriname	de Puydt, Raoul Maria; van Genderen-Naar, Joyce
265	46	maart-april	1997	Geloof zonder kunst? Kunst zonder Kerk?	Lateur, Patrick
266	46	mei-juni	1997	Uit aarde en vuur. Keramiek in Vlaanderen	Meulemeester, Jean Luc
267	46	september-oktober	1997	Maurice Gilliams (1910-1982)	van den Bossche, Stefan
268	46	november-december	1997	Jonge muziek voor het jaar 2000	Rommens, Dirk
269	47	januari-februari	1998	Museale oorden van dichters en andere schrijvers in België en Nederland. Deel 1	Decorte, Luc
270	47	maart-april	1998	Passio Christi. Het lijdensverhaal van Christus in de kunst	Meulemeester, Jean Luc
	47	mei	1998	Anton Van Wilderode	De Redactie
271	47	mei-juni	1998	Het hergebruik van gebouwen	Dubois, Marc
272	47	september-oktober	1998	Muziek in veelvoud. Vijf componistenportretten	Van Holen, Jaak
273	47	november-december	1998	Gerard Walschap	Daems, Luc
274	48	januari-februari	1999	Guido Gezelle	Vermeulen, Julien
275	48	maart-april	1999	Museale oorden van dichters en andere schrijvers in België en Nederland. Deel 2	Decorte, Luc
276	48	mei-juni	1999	Portretkunst voor en na Antoon van Dyck	Meulemeester, Jean Luc
277	48	september-oktober	1999	Muziekinstrumentenbouw in Vlaanderen	D'Hooghe, Kamiel
278	48	november-december	1999	Funeraire kunst	Vermeulen, Julien
279	49	januari-februari	2000	Pelgrims(w)oorden	Lateur, Patrick
280	49	maart-april	2000	Literair interbellum	van den Bossche, Stefan
281	49	mei-juni	2000	Met zicht op zee	Meulemeester, Jean Luc
282	49	september-oktober	2000	Podiumkunsten	Jaspers, Jan
283	49	november-december	2000	Drie Britse Dames	Vanfleteren, Gerda; Vermeulen, Julien
284	50	januari-februari	2001	Vormgeving in Vlaanderen. Aspecten van meubeldesign	Dubois, Marc
285	50	maart-april	2001	Peter Benoit (1834-1901)	Van Holen, Jaak
286	50	mei-juni	2001	Kuuroorden als artistieke centra	Vermeulen, Julien

Lijst van de verschenen nummers met de behandelde thema's

TIJDSCHR. NR	JARGANG	MAAND	JAAR	THEMA	SAMENSTELLING
287	50	september-oktober	2001	Project Rony Heirman	De Redactie
	50	september-oktober	2001	50 jaar CVKV	De Redactie
288	50	november-december	2001	Verhalen van verzamelde boeken	Meulemeester, Jean Luc

Register

A. B.

ADRIO

A

1

A.B.

Kunstschilder Jos Beerden 75
1992, jrg. 41, (241), p. 225

2

ABBÉ MOREL

Aspecten en accenten. Schoonheid, beelden en symbolen ook nu onontbeerlijk voor de christen. Het sacrale en de kunst van heden
1979, jrg. 28, (173), p. 361-362

3

ABICHT, LUDO

Grensstad Jeruzalem
2000, jrg. 49, (279), p. 9-13

4

A.C.

Embryonnaire geschiedenis van het museumwezen
1963, jrg. 12, (71), p. 297-300

5

A.C.

Het Vlaams Vokaal Trio
1966, jrg. 15, (90), p. 421-422

6

ACHTERBERG, GERRIT

Bekering
1981, jrg. 30, (185), p. 338

7

ACHTERLAND, GERRIT

Bekering
1977, jrg. 26, (160), p. 293

8

ACHTERLAND, GERRIT

Hoop
1983, jrg. 32, (195), p. 240

9

ACHTERLAND, GERRIT

Voor Vlaanderen
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324

10

ACHTERLAND, GERRIT

Stadsvlucht
1993, jrg. 42, (248), p. 325

11

A.D.

Professor Ferdinand Wippermann
1963, jrg. 12, (68), p. 114

12

A.D.

Bekroonde kunstenaars. Jos Jans: Prov. Prijs voor schone kunsten van Limburg
1968, jrg. 17, (102), p. 442-443

13

A.D.

Buitenlands actueel. City-plan Eindhoven
1969, jrg. 18, (107), p. 338

14

A.D.

Buitenlands actueel. Bestaat de kunst nog?
1969, jrg. 18, (108), p. 424-425

15

A.D.

Buitenlands actueel. Westkust U.S.A.
1969, jrg. 18, (108), p. 425

16

A.D.

Buitenlands actueel. Moderne Amerikaanse kunst te Brussel
1969, jrg. 18, (108), p. 425-428

17

A.D.

Buitenlands actueel. Kunst in de straat
1969, jrg. 18, (108), p. 428

18

A.D.

Buitenlands actueel. Kunst der zestiger jaren
1969, jrg. 18, (108), p. 428

19

A.D.

Buitenlands actueel. Musea in Nederland
1969, jrg. 18, (108), p. 428-429

20

A.D.

Felix De Boeck. Museum te Drogenbos
1969, jrg. 18, (109), p. 456

21

A.D.

Broeder Max 65
1969, jrg. 18, (109), p. 475-476

22

A.D.

Buitenlands actueel. Vlaamse kunst in de Orangerie te Parijs
1970, jrg. 19, (110), p. 49

23

A.D.

Buitenlands actueel. Kunst, handelswaarde
1970, jrg. 19, (110), p. 49-50

24

A.D.

Piet van Mechelen 60
1971, jrg. 20, (123), p. 464

25

A.D.

Kamiel D'Hooghe. Caeciliaprijs van de Belgische Muziekers 1977 en BRT-3-prijs der Discofielen 1977 voor CBS-plaat 73620
1978, jrg. 27, (162), p. 39

26

A.D.

Georgette Goris-Arnoudt. Zeven Torentjesprijs 1981
1982, jrg. 31, (188), p. 175

27

ADAM, A.

Musicus Victor Van Frachen. Trofee FUGA
1989, jrg. 38, (224), p. 51

28

ADÉ, GEORGES

De Franse roman na de 'nouveau roman'
1975, jrg. 24, (148), p. 280-282

29

ADÉ, GEORGES

Renée van Hekken. Stijn Streuvelsprijs voor Proza
1978, jrg. 27, (164), p. 186

30

ADLEROVÁ, ALENA

Glasplastiek in Tsechoslowakije
1970, jrg. 19, (113), p. 225-227

31

ADRIO, MANUEL

Hernieuwd Spaans theater
1965, jrg. 14, (79), p. 19-22

Register

AERBEYDT

32
AERBEYDT, GUIDO
Adriaan Willaert: Rosilaria Oriundus?
1985, jrg. 34, (206), p. 143-147

33
AERTS, EGBERT
Filip de Pillecyns oord van verlangen
1990, jrg. 39, (233), p. 370-374

34
AERTS, EGBERT
Erik Van Ruysbeeks boodschap
1992, jrg. 41, (240), p. 105-110

35
AERTS, EGBERT
Paul Van Ostaijens lyrisme
1996, jrg. 45, (260), p. 44-46

36
AERTS, FIRMIN
Kunstschilder Roger Van Belleghem 70
1992, jrg. 41, (242), p. 306

37
AERTS, FRANS
Jacky De Maeyer. Prijs Biënnale Beeldhouwkunst Vorst
1969, jrg. 18, (109), p. 460

38
AERTS, FRANS
Raoul Servais. Oskar van het Filmfestival Antwerpen
1969, jrg. 18, (109), p. 486-487

39
AERTS, FRANS
Koen Kessels. Europamuziekprijs van Pro Civitate - Laureaat voor piano - Gouden medaille van Oostende
1980, jrg. 29, (174), p. 43-44

40
AERTS, FRANS
Ensor triomfeert in Zürich
1983, jrg. 32, (194), p. 170

41
AERTS, PIETER
Tot de zwanen toe
1975, jrg. 24, (149), p. 350

42
AERTS, PIETER
Het reddend kruispunt
1976, jrg. 25, (150), p. 46

43
AERTS, PIETER
Mijn handen vermeerderen
1976, jrg. 25, (151), p. 106

44
AERTS, PIETER
Een volle hand
1976, jrg. 25, (153), p. 234

45
AERTS, PIETER
Brief
1976, jrg. 25, (153), p. 235

46
AERTS, PIETER
Dertien
1977, jrg. 26, (159), p. 233

47
AERTS, PIETER
Brief
1977, jrg. 26, (159), p. 233

48
AERTS, PIETER
Ander groen
1977, jrg. 26, (159), p. 233

49
AERTS, PIETER
Avond
1977, jrg. 26, (160), p. 293

50
AERTS, PIETER
Gedicht
1977, jrg. 26, (161), p. 382

51
AERTS, PIETER
Het meesterschap
1978, jrg. 27, (162), p. 58

52
AERTS, PIETER
Mijn tweede ziel
1978, jrg. 27, (165), p. 239

53
AERTS, PIETER
Symbolen
1978, jrg. 27, (165), p. 239

54
AERTS, PIETER
Spreuken
1978, jrg. 27, (165), p. 239

55
AERTS, PIETER
Wat niemand zich verbeelden kan
1978, jrg. 27, (166), p. 304

56
AERTS, PIETER
Beslis
1978, jrg. 27, (166), p. 304

57
AERTS, PIETER
De bomen
1979, jrg. 28, (171), p. 265

58
AERTS, PIETER
Je bent
1979, jrg. 28, (172), p. 329

59
AERTS, PIETER
Geloven
1980, jrg. 29, (174), p. 47

60
AERTS, PIETER
Het zomerbed
1980, jrg. 29, (178), p. 314

61
AERTS, PIETER
Een boomgaard ogen
1980, jrg. 29, (178), p. 314

62
AERTS, PIETER
In memoriam a. de longie
1980, jrg. 29, (179), p. 378

63
AERTS, PIETER
Gedicht voor Anton van Wilderode
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 313

64
AERTS, PIETER
De bomen
1994, jrg. 43, (250), p. 63

65
AERTSENS, G.
Francis Vaes. Laureaat Jonge Belgische Beeldhouwkunst
1973, jrg. 22, (137), p. 447

66
ALBE
De Spaanse Nobelprijs Juan Ramón Jiménez
1965, jrg. 14, (79), p. 7-12

67
ALBE
Het nabije verleden Maurits Schoenmaker
1966, jrg. 15, (90), p. 405-406

68
ALBE
Getuigenissen en herinneringen. Hedendaagse auteurs over Felix Timmermans. Mijn afscheid van Felix Timmermans
1967, jrg. 16, (93), p. 156-161

ALBE

Register

ALBE

- 69
ALBE
Ultiem getuigenis
1969, jrg. 18, (107), p. 306-307
- 70
ALBE
Getuigenissen. Meimadrigaal
1970, jrg. 19, (114), p. 304
- 71
ALBE
Poëzie van over de Alpen beluisterd aan deze kant van de Alpen. Giuseppe Ungaretti
1974, jrg. 23, (138), p. 39-40
- 72
ALBE
Albe; Geerts, Roger
Een paradijsvolgel vloog verloren
1983, jrg. 32, (193), p. 89
- 73
ALBERT, KAREL
Toneelmuziek
1958, jrg. 7, (38), p. 85-88
- 74
ALBERTI, RAFAEL
Alberti, Rafael; Spillebeen, Willy
Cancion 3; Lied 3
1989, jrg. 38, (228), p. 353
- 75
ALBERTI, RAFAEL
Alberti, Rafael; Spillebeen, Willy
Elegia; Elegie
1989, jrg. 38, (228), p. 353
- 76
ALBERTI, RAFAEL
Alberti, Rafael; Spillebeen, Willy
A 'Niebla', mi perro; Aan 'Niebla', mijn hond
1990, jrg. 39, (229), p. 45
- 77
ALBERTI, RAFAEL
Alberti, Rafael; Spillebeen, Willy
El angel del misterio; De engel van het mysterie
1990, jrg. 39, (229), p. 45
- 78
ALDELHOF, FRANS
Kunstschilder-Tekenaar Broeder Adrien Devos 70
1993, jrg. 42, (244), p. 42
- 79
ALERS, ANDRÉ
Kunstschilder Frans R. Van der Haeghen 70
1981, jrg. 30, (180), p. 44

- 80
ALKAZI, E.
*Toneel in India actueel, tegenstelling Indisch-mo-
dern*
1967, jrg. 16, (94), p. 286-289
- 81
ALLIET, RUDI
TV
1983, jrg. 32, (192), p. 48
- 82
ALSTEIN
*Verbeeldingloze Noren! Dat hutje zomaar plat
gooien..*
1998, jrg. 47, (269), p. 21
- 83
A.M.
*Ieper Kattestoet 58 - een programmaboekje met
grafisch werk van J. Noreille*
1958, jrg. 7, (40), p. 260-261
- 84
A.M.
jac leduc
1980, jrg. 29, (179), p. 353
- 85
AMPE, A.
*Ruusbroec in beeld. Schets van de iconografie
van Ruusbroec*
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 181-186
- 86
AMPE, MARC
Het sluipen der oorlogen
1974, jrg. 23, (140), p. 184
- 87
ANDERSEN, PETER
De bladeren
1965, jrg. 14, (80), p. 123
- 88
ANDERUS, S.
Priesterlijk gebed tot de 'jaloerse god'
1973, jrg. 22, (134), p. 241
- 89
ANDERUS, S.
Der Kerken Claghe
1973, jrg. 22, (136), p. 382
- 90
ANDERUS, S.
Umbrië
1974, jrg. 23, (139), p. 111
- 91
ANDERUS, S.
Dauw en dorens
1974, jrg. 23, (139), p. 112

ANDERUS

- 92
ANDERUS, S.
Uitvaart
1974, jrg. 23, (140), p. 185-186
- 93
ANDERUS, S.
Van der Weyden: Christus van het kruis genomen.
1974, jrg. 23, (142), p. 308
- 94
ANDERUS, S.
Danklied
1974, jrg. 23, (142), p. 308
- 95
ANDERUS, S.
De zwaan
1975, jrg. 24, (144), p. 43
- 96
ANDERUS, S.
De zwaan
1975, jrg. 24, (145), p. 100
- 97
ANDERUS, S.
Postconcliair
1975, jrg. 24, (145), p. 101
- 98
ANDERUS, S.
Daverdisse
1975, jrg. 24, (147), p. 239
- 99
ANDERUS, S.
Hound of heaven
1976, jrg. 25, (150), p. 45
- 100
ANDERUS, S.
Bucolisch Bergom - een jeugdherinnering
1976, jrg. 25, (151), p. 109
- 101
ANDERUS, S.
Winterlandschap van Brueghel de Jonge (Madrid)
1976, jrg. 25, (154), p. 303
- 102
ANDERUS, S.
Het gesprek
1980, jrg. 29, (174), p. 47
- 103
ANDERUS, S.
Op de oever
1980, jrg. 29, (177), p. 234
- 104
ANDERUS, S.
De herder
1981, jrg. 30, (180), p. 51

Register

ANDERUS

ARTEEL

105
ANDERUS, S.
De bedelaar
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 205

106
ANDERUS, S.
De kinkhoorn
1982, jrg. 31, (186), p. 48

107
ANDERUS, S.
Jarig
1982, jrg. 31, (187), p. 107

108
ANDERUS, S.
'In de palm van gods hand..'
1982, jrg. 31, (187), p. 108

109
ANDERUS, S.
Het gesprek
1994, jrg. 43, (250), p. 66

110
ANDRIES, MARCEL
Nieuwe banen in de muziekopvoeding
1956, jrg. 5, (27), p. 137-140

111
ANDRIES, POOL
ado hamelrijk
1980, jrg. 29, (179), p. 351

112
ANDRIES, POOL
Fotografie als kunst - kunst als fotografie
1981, jrg. 30, (184), p. 257-260

113
ANDRIESEN, J.
Dr. Lodewijk Moereels 80
1979, jrg. 28, (169), p. 122-123

114
ANDRIESEN, J.
Het Ruusbroecgenootschap
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 189-192

115
ANDRIESEN, JOS
Leven en werk van Joannes David s.j. 1546-1613
1963, jrg. 12, (70), p. 220-224

116
ANDRIESEN, JOS
In memoriam Lodewijk Moereels s.j.
1986, jrg. 35, (212), p. 238

117
ANDRIESEN, JOS
Een verkenning van de geestelijke literatuur in de 17de en 18de eeuw
1992, jrg. 41, (241), p. 211-216

118
ANDRIESEN, PIETER
Kritische discografie
1985, jrg. 34, (206), p. 172-178

119
ANNA, VEERLE
Liefde
1970, jrg. 19, (112), p. 188

120
ANNA, VEERLE
In de treurwilg
1971, jrg. 20, (119), p. 181

121
ANTHIERENS, JOHAN
Protest in het modern Nederlands chanson het volk wil brood en protest-songs?
1967, jrg. 16, (96), p. 426-428

122
ANTHIERENS, LUC
Yvonne Waegemans. Sabamprijs 1975 voor Toneel
1976, jrg. 25, (155), p. 365-366

123
ANTHIERENS, LUC
In Memoriam Henri Victor Wolvens
1977, jrg. 26, (157), p. 102-103

124
ANTHONISSEN, JUUL
Jazz: waardemuziek van onze tijd
1968, jrg. 17, (102), p. 422-424

125
ANTHONISSEN, PIERRE
Laurent Reypens. Laureaat J. Bernaerts- en Gaverprijs voor Schilderkunst 1976 - Schilderprijs Rubensjaar 1977
1977, jrg. 26, (160), p. 291

126
ANTHUENIS, DANIEL
Walter F. Brems. Laureaat Ex-Libris-prijs 1977
1977, jrg. 26, (160), p. 286-287

127
APOLLONIO, UMBRO
Het overwicht en de verbreiding
1963, jrg. 12, (68), p. 84-85

128
ARENS, ROBERT
In memoriam Bernard Matthys kunstschilder
1990, jrg. 39, (231), p. 259

129
ARICKX, VALEER
Bibliographie
1961, jrg. 10, (56), p. 147-149

130
ARICKX, VALEER
Blazoenen en deviezen van de Westvlaamse Rederijkerskamers
1963, jrg. 12, (70), p. 246-261

131
ARICKX, VALEER
André Demedts, produktieleider- hoofd van B.R.T.-omroep West-Vlaanderen
1976, jrg. 25, (154), p. 284-285

132
ARICKX, VALEER
Bibliografie van André Demedts
1976, jrg. 25, (154), p. 292-296

133
ARICKX, VALEER
Arthur Verthé 60
1986, jrg. 35, (211), p. 169-170

134
ARIDJIS, HOMÉRO
Twintig jaar Mexicaanse dichtkunst
1969, jrg. 18, (105), p. 125-129

135
ARIËN, FRANTZ
Theater, waar en wanneer?
1971, jrg. 20, (118), p. 109-111

136
ARNOULD, RUDI
Dichter, Essayist en Publicist Bart Mesotten 70
1995, jrg. 44, (254), p. 59

137
ARTEEL, ROGER
Toneel en kunstintegratie
1972, jrg. 21, (128), p. 266-267

138
ARTEEL, ROGER
Theater en engagement tussen 1950 en nu
1973, jrg. 22, (133), p. 130-133

139
ARTEEL, ROGER
Sporen van alternatief theater, een voorlopige lijst
1973, jrg. 22, (133), p. 164-168

140
ARTEEL, ROGER
Het circus in historisch perspectief
1974, jrg. 23, (142), p. 262-264

Register

ARTEEL

BAERT

141
ARTEEL, ROGER
Het circus en de hedendaagse theatermakers
1974, jrg. 23, (142), p. 288-289

142
ARTEEL, ROGER
De clown als sjamaan
1974, jrg. 23, (142), p. 289-290

143
AUDEN, W.H.
Auden, W.H.; Stassijns, Koen
Twelve Songs; Twaalf liederen
1996, jrg. 45, (261), p. 166

144
AUGUSTYNS, MON
Kunstschilder Alfons Jan Paredis 70
1982, jrg. 31, (188), p. 177

145
AUSLÄNDER, ROSE
Ausländer, Rose; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Meine Nachtigall; Mijn nachtegaal
1987, jrg. 36, (217), p. 233

146
AUSONIUS
Ausonius; Lateur, Patrick
Mosella (169-199); Lied van de Moezel
2000, jrg. 49, (282), p. 272

147
AUSTEN, JANE
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165

148
AUWELAERT, PATRICK
Monoloog van een eik
2000, jrg. 49, (282), p. 273

149
AUWELAERT, PATRICK
Herfst
2001, jrg. 50, (285), p. 107

150
AUWELAERT, PATRICK
Eeuwig beloftevol
2001, jrg. 50, (286), p. 171

151
AUWERA, FERNAND
Schrijvershuizen stimuleren me sterker dan boekwinkels..
1998, jrg. 47, (269), p. 27

152
A.V.
Ere-Hoofdconservator Walther Vanbeselaere 70
1978, jrg. 27, (166), p. 299-300

153
A.V.D.M.
Karel de Busschere 70
1982, jrg. 31, (187), p. 97-98

154
AVERMAETE, ROGER
De periode 1918-1930
1963, jrg. 12, (72), p. 377-387

155
AVERMAETE, ROGER
*Creativiteit en/of métier. Stemmen uit het kunst-
onderwijs. Voor een kunstwerk stelt zich het pro-
bleem van het métier. Welnu het groot verwijt dat
men heden aan de kunst kan maken, is dat zij
het métier verwaarloost, ja zelfs misprijst*
1983, jrg. 32, (192), p. 14-15

156
AVERMAETE, ROGER
Mijn vriend Permeke
1986, jrg. 35, (213), p. 282-284

157
AWOUTERS, MIA
Artisanale instrumentenbouw in Vlaanderen
1999, jrg. 48, (277), p. 185

158
AXTERS, STEPHANUS G.
Vijf eeuwen Nederlandse vroomheid
1953, jrg. 2, (8), p. 49-52

159
AXTERS, STEPHANUS G.
Veni sancte spiritus
1964, jrg. 13, (76), p. 282

160
AXTERS, STEPHANUS G.
Biecht van de drenkeling
1966, jrg. 15, (85), p. 72

161
AXTERS, STEPHANUS G.
"testament rethoricael"
1973, jrg. 22, (133), p. 174

162
AXTERS, STEPHANUS G.
Spleen
1974, jrg. 23, (140), p. 182

B

163
BACHMANN, INGEBORG
Bachmann, Ingeborg; Germonpré, Christiaan
Nebelland; Nevelland
1987, jrg. 36, (217), p. 237

164
BAECK, ERIK
Ros beiaard-muziek in Dendermonde
1992, jrg. 41, (243), p. 390-393

165
BAECK, ERIK
Antwerpen en R. Wagners Lohengrin
1995, jrg. 44, (254), p. 51-53

166
BAECK, ERIK
Peter Benoit en de Bouffes-Parisiens
2001, jrg. 50, (285), p. 74-78

167
BAECK-SCHILDERS, HEDWIGE
Peter Benoit en de religieuze muziek
2001, jrg. 50, (285), p. 89-94

168
BAEKE, ISABEL
Verhanneman, Filip; Baeke, Isabel; Vanmarcke,
Luc
*Proeve voor een kleine sociologie van de heden-
daagse Vlaamse populaire muziek*
1997, jrg. 46, (268), p. 375-382

169
BAEKELMANS, LODE
Baekelmans, Lode; Boschvogel, F.R.; Germonprez,
Fred; Inghelram, Daan; van Hemeldonck, Em.
Getuigenissen over heimatletterkunde
1956, jrg. 5, (26), p. 80-81

170
BAERT, GASTON J.
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos;
Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria;
Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert;
Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis;
Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine;
Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël;
De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93

171
BAERT, JACOB
Ontmoeting
1976, jrg. 25, (150), p. 45

Register

BAERT

- 172
BAERT, JACOB
Geboren uit een schaduw van gebogen licht
1977, jrg. 26, (161), p. 381
- 173
BAERT, JOHN
Kunstschilder Stephan Gorus. Ere-plaket van de Cultuurraad
1979, jrg. 28, (171), p. 250
- 174
BAERT, WARD
Kunstschilder Jef Snauwaert. Prijs van Kortenbergh voor Tekenkunst 1986
1987, jrg. 36, (214), p. 42
- 175
BAESTAENS, DIRK-EMMA
Noord en Zuid herenigd?
2001, jrg. 50, (288), p. 263-266
- 176
BAETE, MARCELLA
Als men bij leven al niet naar waarde wordt geschat..
1998, jrg. 47, (269), p. 43
- 177
BAEYENS, JOZEF
De Unesco-zetel te Parijs
1959, jrg. 8, (48), p. 395-402
- 178
BAEYENS, L.
Gaasbeek
1971, jrg. 20, (119), p. 142-143
- 179
BAEYENS, LIEVEN
Pontigny
1997, jrg. 46, (268), p. 390
- 180
BAEYENS, LIEVEN
Tweede gedicht
1997, jrg. 46, (268), p. 390
- 181
BAEYENS, LIEVEN
Pontigny verlaten
1997, jrg. 46, (268), p. 390
- 182
BAEYENS, MARTIN R.
Martin R. Baeyens
1972, jrg. 21, (124), p. 13
- 183
BAEYENS, MARTIN R.
Harry Vandevoorde. Prijs lijn-kleur-volume 77
1978, jrg. 27, (167), p. 374-375

- 184
BAK, PETER
van der Heide, Roel; Bak, Peter; Tomlow, Jos; Molema, Jan; Gaudi-groep Delft
Barcelona: De Sagrada familia
1984, jrg. 33, (198), p. 14-21
- 185
BAL, AUG. J.
Creatief werk - creatief leven. De betekenis van creatief werk voor de opvoeding
1962, jrg. 11, (62), p. 66-69
- 186
BALFOORT, MAURITS
Het hedendaagse toneel. Een oude ballade... of een toekomstlied?
1953, jrg. 2, (9), p. 116-118
- 187
BALFOORT, MAURITS
Geloof u in de toekomst van het Vlaams toneel?
1958, jrg. 7, (38), p. 76
- 188
BALLEGEER, JOHAN
Liggen
1978, jrg. 27, (163), p. 123
- 189
BALLEGEER, JOHAN
Sincfala - Knokke-Heist. Museum tussen land en zee
1991, jrg. 40, (235), p. 86-90
- 190
BALLEGEER, J.P.
Achiel Hutsebaut. Prijzen: VTB-cartoenale - Schilderkunstwedstrijd Ninove - Rotarywedstrijd Den dermonde - Intern. Festival Moeskroen
1983, jrg. 32, (192), p. 39-40
- 191
BALLOT, MULLER
Beeldende kunst in de context van hedendaagse verandering
1996, jrg. 45, (262), p. 206-209
- 192
BALYON, WILLY
Willy Balyon. Prijs tijdschrift Appel
1977, jrg. 26, (157), p. 97
- 193
BALYON, WILLY
Meditatief
1978, jrg. 27, (162), p. 56
- 194
BALYON, WILLY
Soms ben ik in het oerwoud
1978, jrg. 27, (162), p. 56

BARBER

- 195
BALYON, WILLY
Ik stamel en schuifel
1978, jrg. 27, (163), p. 123
- 196
BALYON, WILLY
In alle ruimten
1978, jrg. 27, (165), p. 239
- 197
BALYON, WILLY
Meditatief
1978, jrg. 27, (166), p. 303
- 198
BALYON, WILLY
Wij waren altijd
1984, jrg. 33, (201), p. 275
- 199
BALYON, WILLY
Door velden omringd
1984, jrg. 33, (201), p. 275
- 200
BALYON, WILLY
Er was geen tijd
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 381
- 201
BALYON, WILLY
Hij is daar
1985, jrg. 34, (205), p. 117
- 202
BALYON, WILLY
Er was geen tijd
1985, jrg. 34, (206), p. 184
- 203
BALYON, WILLY
Vanuit de bron
1987, jrg. 36, (215), p. 106
- 204
BALYON, WILLY
Licht in de nacht
1989, jrg. 38, (225), p. 126
- 205
BALYON, WILLY
Medicus
1997, jrg. 46, (267), p. 316
- 206
BAPTISTE, GEORGES
Welige tafelen in het zilver. Een Engels voorgerecht
1967, jrg. 16, (92), p. 95-101
- 207
BARBER, JOHN
Het Britse toneel
1978, jrg. 27, (166), p. 283-287

Register

BARBIERS

208
BARBIERS, LIA
Haikoe
1982, jrg. 31, (187), p. 108

209
BARBIERS, LIA
Pianospel
1982, jrg. 31, (191), p. 380

210
BARBIERS, LIA
Demente bejaarde
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324

211
BARBIERS, LIA
Verliefd jongetje
1984, jrg. 33, (201), p. 276

212
BARBIERS, LIA
Na het bezoekuur
1985, jrg. 34, (207), p. 243

213
BARBIERS, LIA
In het voorbijgaan
1985, jrg. 34, (208), p. 301

214
BARBIERS, LIA
Compromis
1986, jrg. 35, (211), p. 172

215
BARBIERS, LIA
Oude man in bus
1987, jrg. 36, (216), p. 168

216
BARBIERS, LIA
Lente in Tirol
1987, jrg. 36, (218), p. 330

217
BARBIERS, LIA
Avonduur
1988, jrg. 37, (219), p. 48

218
BARBIERS, LIA
In de tram - zonnekind
1989, jrg. 38, (224), p. 54

219
BARBIERS, LIA
Ineens samen
1991, jrg. 40, (234), p. 44

220
BARBIERS, LIA
Winterstille dag (haiku)
1991, jrg. 40, (236), p. 166

221
BARBIERS, LIA
Die kleine vogel
1993, jrg. 42, (245), p. 126

222
BARBIERS, LIA
Het heimwee is verlegd
1993, jrg. 42, (248), p. 347

223
BARBIERS, LIA
Hongerwinter
1995, jrg. 44, (254), p. 54

224
BARBIERS, LIA
Haiku
1996, jrg. 45, (259), p. 42

225
BARNARD, WILLEM
Van der Graft, Guillaume; Barnard, Willem
Bij 1 koningen 19 vs 8-13 Elia op de Horeb
1998, jrg. 47, (269), p. 47

226
BARNARD, WILLEM
Van der Graft, Guillaume; Barnard, Willem
Bij Esther
1998, jrg. 47, (273), p. 283

227
BARON, MARC
Baron, Marc; Van Geite, Rita
Seul et démesuré; Alleen en oneindig
1994, jrg. 43, (253), p. 227

228
BARON, MARC
Baron, Marc; Van Geite, Rita
Le feu n'a pas de secret; Vuur kent geen geheimen
1995, jrg. 44, (256), p. 243

229
BASTIAENS, LAURENT
Letterkundige Luc Benats 70
1978, jrg. 27, (165), p. 233

230
BASTIAENS, LAURENT
Publicist Frans Meertens 70
1980, jrg. 29, (179), p. 370-371

231
BATTHEU, CHARLOTTE
Klem op elkaar
1983, jrg. 32, (195), p. 239

232
BATTHEU, CHARLOTTE
't Vroegste licht
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 323

233
BATTHEU, CHARLOTTE
Heel langzaam naar de dood
1985, jrg. 34, (206), p. 183

234
BATTHEU, CHARLOTTE
Steeds onverwachts
1985, jrg. 34, (208), p. 301

235
BATTHEU, CHARLOTTE
Met kruimels wordt er pijn gestrooid
1986, jrg. 35, (209), p. 43

236
BATTHEU, CHARLOTTE
Mijn ziel staat op de wind
1986, jrg. 35, (211), p. 171

237
BAUDOIN, FRANS
Naar aanleiding van de 400ste verjaring van de geboorte van Rubens
1977, jrg. 26, (156), p. 1-4

238
BAUDOIN, FRANS
Dr. Walther Vanbeselaere (1908-1988) Een levensschets
1988, jrg. 37, (222), p. 270-272

239
BAUDOIN, FRANS
Jacob Jordaens (1599-1678) Zijn betekenis voor de geschiedenis van de Vlaamse schilderkunst in de 17de eeuw
1993, jrg. 42, (244), p. 15-20

240
BAUDOIN, FRANS
Herinneringen aan Maurice Gilliams
1997, jrg. 46, (267), p. 262-266

241
BAUDOIN, P.
Baudouin, P.; Hardy, Paul; Verleyen, Cyriel
Provinciale-Prijswinnaars van Antwerpen
1967, jrg. 16, (93), p. 213-216

242
BAUER, HERMANN
Bekommernis en streven bij de nieuwe architect
1955, jrg. 4, (23), p. 234-235

243
BAUER, RAOUL
Een plaats om te blijven Vézelay
2000, jrg. 49, (279), p. 25-29

244
BAUR, FRANK
Streuvels gehuldigd door Vlaanderen
1952, jrg. 1, (1), p. 3-7

BAUR

Register

BAUR

- 245
BAUR, FRANK
Caesar Gezelle
1956, jrg. 5, (26), p. 59-61
- 246
BAUR, FRANK
Albrecht Rodenbach voelde voor Gezelle
1956, jrg. 5, (28), p. 173-176
- 247
BAUR, FRANK
Boekstijl en uitgeverij in Vlaanderen 1909-1959
1960, jrg. 9, (51), p. 143-146
- 248
BAUR, FRANK
Baur, Frank; Coolen, Antoon; Berteloot; vanden Heever, C.M.; Lefebvre, L.
Streuveld gehuldigd. Uit het eerste nummer van ons tijdschrift (januari 1952)
1994, jrg. 43, (251), p. 66-68
- 249
BAUTERS, L.
Kunstschilder Roger Van Belleghem 60
1983, jrg. 32, (194), p. 164-165
- 250
BAUWENS, IVAN
Sint-Jan de Doper in de volkskunde
1990, jrg. 39, (232), p. 305-310
- 251
BAUWENS, JAN
Vrijen en trouwen in de Turnhoutse volksprent
1975, jrg. 24, (145), p. 83-86
- 252
BEEKMAN, E.M.
In illo tempore: Van Ostaijens proza
1971, jrg. 20, (122), p. 372-379
- 253
BEELAERT, SYLVESTER
Musicus Octaaf Van Geert. Muizelhuisprijs - Prijs vereniging van Belgische Muziek - Prijs Muzikon
1987, jrg. 36, (214), p. 43
- 254
BEETS, NICOLAAS
De moerbeitoppen ruisten
1981, jrg. 30, (185), p. 339
- 255
BEKAERT, GEERT
Kruis en kunst
1956, jrg. 5, (29), p. 237-242
- 256
BEKAERT, GEERT
Tehuis voor het kind
1965, jrg. 14, (84), p. 416-423

- 257
BEKAERT, GEERT
De fout van het onderscheid?
1984, jrg. 33, (198), p. 50-
- 258
BEKAERT, GEERT
Architectuur voor onhaalbaar geluk
1987, jrg. 36, (214), p. 45-46
- 259
BEKAERT, GEERT
Dwalen door een nooit gebouwd land
1991, jrg. 40, (237), p. 187-189
- 260
BEKAERT, GEERT
Santiago de Compostela. Spaanse Apocalyps
2000, jrg. 49, (279), p. 19-24
- 261
BEKAERT, PIET M. J.
Het woord
1960, jrg. 9, (51), p. 208
- 262
BEKAERT, PIET M. J.
Liedje voor Liesje, Grietje en Dora
1962, jrg. 11, (64), p. 285
- 263
BEKAERT, PIET M. J.
Kleine gamma
1963, jrg. 12, (67), p. 45
- 264
BEKAERT, PIET M. J.
Sabbe, Jan; Cornelis; Vande Voorde, Albert; Bekaert, Piet; De Coene, Adolf; Defour, Frans; Bijttebier, Fries
Getuigenissen
1964, jrg. 13, (78), p. 407-410
- 265
BEKAERT, PIET M. J.
Natasja
1964, jrg. 13, (78), p. 417
- 266
BEKAERT, PIET M. J.
Mietje Katoen
1965, jrg. 14, (81), p. 220
- 267
BEKAERT, PIET M. J.
bekaert, piet
Nokturne
1966, jrg. 15, (85), p. 72
- 268
BEKEMANS, JACQUES
Getuigenissen van Bruggelingen die zelf hun huis restaureerden
1975, jrg. 24, (144), p. 31

BERCKMOES

- 269
BEKKERS, LUDO
Plastische kunst en televisie
1961, jrg. 10, (55), p. 20-25
- 270
BEKKERS, LUDO
Het Vlaams expressionisme belicht door de Vlaamse televisie. Ervaringen met beschikbare bronnen, medewerkers en publiek
1962, jrg. 11, (66), p. 428-430
- 271
BEKKERS, LUDO
De schilder tegenover de menselijke nood
1965, jrg. 14, (80), p. 82-97
- 272
BEKKERS, LUDO
Kinetische en luministische kunst in Frankrijk
1968, jrg. 17, (101), p. 335-339
- 273
BEKKERS, LUDO
Gal, een vlijmscherpe tekenpen maar niet dodend
1979, jrg. 28, (171), p. 238
- 274
BELMANS, RAF
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93
- 275
BELVÈS, PIERRE
Creatief werk in de omliggende landen. Jeudis en peinture
1962, jrg. 11, (62), p. 105-107
- 276
BENTEIN, M.R.
Hedendaagse beeldhouwkunst in de U.S.A.
1964, jrg. 13, (77), p. 332-336
- 277
BENTEIN, M.R.
Spaanse beeldhouwkunst nu
1965, jrg. 14, (79), p. 35-39
- 278
BERCKMOES, GERDA
Zacht als de doden
1976, jrg. 25, (155), p. 367
- 279
BERCKMOES, GERDA
Zacht als de doden
1994, jrg. 43, (250), p. 52

Register

BERGÉ

BEVERS

280
BERGÉ, PIETER
De organisatie van de sonore ruimte. Over de esthetische status van het muziekinstrument
 1999, jrg. 48, (277), p. 178-180

281
BERGEN, EMIEL
Nieuwe horizons. Doorbraak der grenzen in de plastische kunsten
 1956, jrg. 5, (30), p. 298-301

282
BERGEN, EMIEL
Nieuwe horizons. Blues en spirituals
 1956, jrg. 5, (30), p. 303

283
BERGEN, EMIEL
Luc Hoenraet
 1969, jrg. 18, (106), p. 232

284
BERGEYCK, JAC.
Want het land van Bupemba is groot
 1989, jrg. 38, (225), p. 97

285
BERGHMANS, JAN
Requiem voor een mislukking
 1964, jrg. 13, (77), p. 350

286
BERGHMANS, JAN
Kindersymfonie
 1965, jrg. 14, (80), p. 122

287
BERGMANS, ANN
 Bergmans, Ann; Cardon, Bert
Vlaanderen en Baskenland
 1972, jrg. 21, (126), p. 179-181

288
BERGMANS, SIMONE
Een 'Sabbatdans' in het Gruuthusemuseum
 1957, jrg. 6, (31), p. 49-50

289
BERGMARK, TORSTEN
De nieuwe schilderkunst in Zweden. Verantwoordelijkheidsgedoe voor gemeenschap en medemens
 1966, jrg. 15, (87), p. 171-178

290
BERINGS, GEERT
Op gespannen voet. Cluny in het graafschap Vlaanderen
 1995, jrg. 44, (255), p. 84-86

291
BERINGS, GEERT
De christianisatie in de vroege middeleeuwen
 1995, jrg. 44, (256), p. 169-171

292
BERINGS, GEERT
Vroeg-middeleeuwse abdijen en hun bezittingen in het noordwesten van het graafschap Vlaanderen
 1995, jrg. 44, (256), p. 194-196

293
BERNDTSON, CARL ALEXIUS
Vlaanderen. Getuigenis van een Zweeds kunstenaar
 1966, jrg. 15, (87), p. 215

294
BERQUIN, K.R.
Westvlaamse Kunstschaten. Het museum van geschiedenis en folklore te Nieuwpoort
 1953, jrg. 2, (11)

295
BERT, KARI
Joseph Willaert
 1969, jrg. 18, (106), p. 244

296
BERTELOOT, AMAND
Was Jacob van Maerlant schepenklerk te Damme?
 1993, jrg. 42, (247), p. 241-244

297
BERTELOOT, MARC
Streuvels in Frans-Vlaanderen
 1952, jrg. 1, (1), p. 7-8

298
BERTELOOT, MARC
 Baur, Frank; Coolen, Antoon; Berteloot; vanden Heever, C.M.; Lefebvre, L.
Streuvels gehuldigd. Uit het eerste nummer van ons tijdschrift (januari 1952)
 1994, jrg. 43, (251), p. 66-68

299
BERTELOOT, MARC
Ingoogem-Anzegem: Stijn Streuvels-Museum 'Het Lijsternest'
 1998, jrg. 47, (269), p. 23-26

300
BERTIVEN
Jan Van Ruusbroec
 1981, jrg. 30, (182, 183), p. 166

301
BERTIVEN
Emiel Van Hemeldonck
 1982, jrg. 31, (191), p. 366

302
BERTIVEN
De zee kijkt dag en nacht
 1984, jrg. 33, (200), p. 204

303
BERTIVEN
De hand
 1988, jrg. 37, (221), p. 183

304
BERTIVEN
Bij het portret van vader
 1988, jrg. 37, (223), p. 366

305
BERTIVEN
Homilie 5 juni 1988
 1988, jrg. 37, (223), p. 366

306
BERTIVEN
Wijkverpleging
 1989, jrg. 38, (227), p. 289

307
BERTIVEN
Huisvrede
 1990, jrg. 39, (230), p. 126

308
BERTIVEN
Wijkverpleging
 1994, jrg. 43, (250), p. 94

309
BERTIVEN
De Schrijver van het Lijsternest
 1994, jrg. 43, (251), p. 92

310
BERTIVEN
Kempense gouden bruiloft
 1995, jrg. 44, (255), p. 130

311
BESSEMANS, LUTGARDE
 Bessemans, Lutgarde; Meekers, Mark
De musea in Leuven
 1995, jrg. 44, (254), p. 20-29

312
BEVEREN, L.
Roland Vandenbussche eerste prijs Vlaamse humor
 1968, jrg. 17, (99), p. 193-194

313
BEVERS, BERT
Elegie
 1997, jrg. 46, (268), p. 389

Register

BEX-VERSCHAEREN

BILSEN

314
BEX-VERSCHAEREN, H.
Is museumbezoek aanbevelenswaard voor leerlingen?
1965, jrg. 14, (84), p. 409-411

315
BEX-VERSCHAEREN, H.
Helene Keil
1972, jrg. 21, (124), p. 26

316
BEYLS, PETER
Computermuziek of het geluid van getallen
1992, jrg. 41, (242), p. 268-273

317
BIEBAUW, NOËL
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93

318
BIEMANS, JOS A.A.M.
Maerlant in stukken en beetjes. De handschriftelijke overlevering van Jacob van Maerlants werken, met speciale aandacht voor de Spiegel historiae
1993, jrg. 42, (247), p. 253-258

319
BIEMANS, JOS A.A.M.
Amsterdam: Frederik van Eeden-Collectie
1999, jrg. 48, (275), p. 69-71

320
BIEZEN, JAN
Traagwerkende bitterheid
1977, jrg. 26, (156), p. 45

321
BIEZEN, JAN
Onder een stervende ster
1978, jrg. 27, (167), p. 386

322
BIJNENS, BERT
De Fransvlaamse reuzen
1955, jrg. 4, (22), p. 168-170

323
BIJTTEBIER, FRIES
Sabbe, Jan; Cornelis; Vande Voorde, Albert; Bekaert, Piet; De Coene, Adoif Defour, Frans; Bijttebier, Fries
Getuigenissen
1964, jrg. 13, (78), p. 407-410

324
BIKKEMBERGS, KURT
Onvoltooide autobiografie
1998, jrg. 47, (272), p. 188-190

325
BILCKE, MAURICE
Zeebrugge
1957, jrg. 6, (36), p. 376

326
BILCKE, MAURITS
Vonck
1958, jrg. 7, (37), p. 40-42

327
BILCKE, MAURITS
Abstrakte kunst in Vlaanderen
1958, jrg. 7, (39), p. 149-157

328
BILCKE, MAURITS
De tweede documenta-tentoonstelling te Kassel
1959, jrg. 8, (47), p. 346-349

329
BILCKE, MAURITS
De suprematie van de abstracte kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 101

330
BILCKE, MAURITS
Een lans breken voor Brussel. Vlaams cultureel leven. Beeldende kunsten: posten veroveren
1967, jrg. 16, (91), p. 12-14

331
BILCKE, MAURITS
Brusselse plastische kunstenaars
1967, jrg. 16, (91), p. 25-32

332
BILCKE, MAURITS
Michel Seuphor kunsthistoricus, tekenaar, letterkundige
1968, jrg. 17, (97), p. 39-40

333
BILCKE, MAURITS
Gust Kulche 75
1969, jrg. 18, (109), p. 473-474

334
BILCKE, MAURITS
Jeroom Verhaeghe. Prijs van de TV-kritiek
1969, jrg. 18, (109), p. 500-501

335
BILCKE, MAURITS
Ten geleide
1974, jrg. 23, (139), p. 72-73

336
BILCKE, MAURITS
Victor Servranckx 26-6-1897 - 11-12-1965
1974, jrg. 23, (139), p. 74-78

337
BILCKE, MAURITS
Dichter Jos De Haes
1974, jrg. 23, (143), p. 376-377

338
BILCKE, MAURITS
Jan De Smedt (1905-1954) postuum gehuldigd
1974, jrg. 23, (143), p. 377

339
BILCKE, MAURITS
Letterkundige Piet Theys († 25 oogst 1974)
1974, jrg. 23, (143), p. 380

340
BILCKE, MAURITS
Ik hou van Brussel
1979, jrg. 28, (170), p. 195

341
BILCKE, MAURITS
In memoriam mijn broer Ferdinand
1979, jrg. 28, (171), p. 266

342
BILL, MAX
Nota's over vormgeving
1958, jrg. 7, (42), p. 381-385

343
BILLIET, DANIËL
Van Gorp, Jos; Billiet, Daniël
Televisieschrijvers in Vlaanderen? Nooit van gehoord!
1977, jrg. 26, (158), p. 131-139

344
BILLIET, DANIËL
Daniel Billiet
1981, jrg. 30, (185), p. 302-303

345
BILLIET, G.
Ferdinand Vercocke: 70
1976, jrg. 25, (155), p. 365

346
BILLIET, GODFRIED
Sint-Jan de Doper in de Vlaamse iconografie
1990, jrg. 39, (232), p. 287-292

347
BILSEN, GREET
Voor wie achterblijft
2000, jrg. 49, (283), p. 335

Register

BITTREMIEUX

BÖLL

348
BITTREMIEUX, CLEMENT
Het eigene en het andere. Over de omgang met Noordnederlandse literatuur
1961, jrg. 10, (56), p. 104-105

349
BLEUS, GUY
Overzicht van het fenomeen Mail Art
1988, jrg. 37, (222), p. 243-248

350
BLOC, ANDRÉ
De vruchtbaarheid van de abstracte kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 105

351
BLOCKEEL, DIRK
In memoriam Roger Verkarre (1930-2001)
2001, jrg. 50, (288), p. 317-318

352
BOA, FRED
Bersillies
1961, jrg. 10, (59), p. 399

353
BOA, FRED
Penseur de Rodin
1962, jrg. 11, (65), p. 383

354
BOA, FRED
Vivisektie van een verveling
1963, jrg. 12, (72), p. 414

355
BODSON, RENÉ
Vlaamse Cultuur nu. Televisie in Vlaanderen
1965, jrg. 14, (81), p. 202-204

356
BODSON, RENÉ
Een lans breken voor Brussel. Vlaams cultureel leven. Zijn de omroepmedia partij in het probleem Brussel?
1967, jrg. 16, (91), p. 22-24

357
BOEL, MAURICE
1955, jrg. 4, (24), p. 288-289

358
BOEL, MAURICE
Spreken over suprematie
1963, jrg. 12, (68), p. 98-99

359
BOEL, MAURICE
Confrontaties
1969, jrg. 18, (103), p. 46

360
BOELEN, JAN
CEPRO Centrum voor integrale productontwikkeling
2001, jrg. 50, (284), p. 35

361
BOENDERS, FRANS
Kunst en leven: de art nouveau in Europa
1977, jrg. 26, (161), p. 348-362

362
BOENDERS, FRANS
De Poot van Gilliams, de Gilliams van Poot
1998, jrg. 47, (269), p. 49-50

363
BOENDERS, FRANS
Van Edegem naar de Kailash
2000, jrg. 49, (279), p. 14-18

364
BOENS, DAAN
De Aanval
1964, jrg. 13, (76), p. 274-275

365
BOENS, DAAN
Oostende 1000
1965, jrg. 14, (79), p. 59

366
BOEREBOOM, M.
Petrarca en de musici in de Lage Landen
1974, jrg. 23, (138), p. 19-20

367
BOEREBOOM, MARCEL
De kunst van Ryelandt
1952, jrg. 1, (6), p. 191-193

368
BOEREBOOM, MARCEL
Henricus Beauvarlet
1955, jrg. 4, (22), p. 179

369
BOEREBOOM, MARCEL
Moderne toondichters uit Frans-Vlaanderen
1955, jrg. 4, (22), p. 180-181

370
BOEREBOOM, MARCEL
Het expressionisme in de muziek
1962, jrg. 11, (66), p. 400-404

371
BOEREBOOM, MARCEL
In memoriam Floris van der Mueren
1967, jrg. 16, (92), p. 125-126

372
BOEREBOOM, MARCEL
Musicus Maurits Deroo 80
1983, jrg. 32, (192), p. 38

373
BOETS, J.
Ruusbroec en Gezelle
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 187-188

374
BOETS, JOZEF
De avonden van Gezelle
1999, jrg. 48, (274), p. 40-42

375
BOEY, JO
Cor Ria Leeman. E. Vlieberghprijs voor de roman
1975, jrg. 24, (144), p. 35-36

376
BOEY, MARCEL
De dood van de sinjo-vrouw
1954, jrg. 3, (17), p. 184-186

377
BOEY, MARCEL
In memoriam Ach. Hennion
1973, jrg. 22, (137), p. 431

378
BOGAERT, GIE
Het enige schrijvershuis met een beetje belang staat in Nederland..
1999, jrg. 48, (275), p. 94

379
BOGAERT, IRÈNE
Sylvia Traey. Laureate Internationale Wedstrijd Koningin Elisabeth 1978
1979, jrg. 28, (169), p. 124-125

380
BOHEZ, ROM
Video-kunst, beeldende kunst, museum. Een kennismaking
1985, jrg. 34, (204), p. 21-24

381
BOLEN, FRANCIS
Twintig jaar Franse film (1945-1965) leidraad ter appreciatie
1968, jrg. 17, (101), p. 360-363

382
BÖLL, HEINRICH
Permanentie van het christendom. Klein pleidooi voor de gewone man
1956, jrg. 5, (30), p. 324

383
BÖLL, HEINRICH
Mens en masker
1959, jrg. 8, (45), p. 196-197

Register

BOMANS

- 384
BOMANS, GODFRIED
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165
- 385
BOMBEREN, BRUNO
Milleville, Ferdinand; Bcmberen, Bruno
Kunstschilder Rik Wijnants
1973, jrg. 22, (137), p. 461-462
- 386
BONI, ARMAND
Getuigenissen. Een beetje weemoedig
1968, jrg. 17, (98), p. 113
- 387
BONI, ARMAND
Ernest Claes levensloop. Mijn persoonlijke herinneringen
1969, jrg. 18, (107), p. 279-283
- 388
BONNEURE, FERNAND
De gewijde kunst van Michel Martens en Marcel Notebaert
1952, jrg. 1, (2), p. 46-50
- 389
BONNEURE, FERNAND
Bloeiend Westvlaams koorleven
1952, jrg. 1, (6), p. 205-207
- 390
BONNEURE, FERNAND
Ontmoeting met enkele keramiekers
1953, jrg. 2, (12), p. 243-252
- 391
BONNEURE, FERNAND
Fernand Boudens over het Parijse toneel
1955, jrg. 4, (19), p. 19-21
- 392
BONNEURE, FERNAND
Toneel in West-Vlaanderen. Provinciale toneelprijskamp 1955
1956, jrg. 5, (25), p. 39-40
- 393
BONNEURE, FERNAND
Prisma der jongeren. Roger Bonduel
1956, jrg. 5, (26), p. 96
- 394
BONNEURE, FERNAND
Doodsprentjes
1956, jrg. 5, (30)
- 395
BONNEURE, FERNAND
Silvain Deruwe
1957, jrg. 6, (32), p. 128

- 396
BONNEURE, FERNAND
Het offer
1957, jrg. 6, (33), p. 150
- 397
BONNEURE, FERNAND
Ontvluchting met uitvluchten
1957, jrg. 6, (33), p. 178-180
- 398
BONNEURE, FERNAND
Gesprekken te Beernem
1957, jrg. 6, (33), p. 186-188
- 399
BONNEURE, FERNAND
'Vormen van Heden' te Knokke
1957, jrg. 6, (34), p. 251-253
- 400
BONNEURE, FERNAND
Ter Doest, Lissewege
1957, jrg. 6, (34), p. 258-259
- 401
BONNEURE, FERNAND
Westvlamingen regisseren openluchtspelen
1957, jrg. 6, (34), p. 264-266
- 402
BONNEURE, FERNAND
Keramik van Jozef Noreille
1957, jrg. 6, (34), p. 268
- 403
BONNEURE, FERNAND
Hedendaagse beeldhouwkunst in West-Vlaanderen
1957, jrg. 6, (35), p. 306-314
- 404
BONNEURE, FERNAND
Levende kunst in West-Vlaanderen
1957, jrg. 6, (35), p. 318-319
- 405
BONNEURE, FERNAND
Hedendaagse grafiek in West-Vlaanderen
1957, jrg. 6, (36), p. 352-365
- 406
BONNEURE, FERNAND
Raymond Leroy
1957, jrg. 6, (36), p. 374
- 407
BONNEURE, FERNAND
Raoul Servais en de tekenfilm
1958, jrg. 7, (37), p. 46-47

BONNEURE

- 408
BONNEURE, FERNAND
Elsa Darciel en de bekoorlijkste der muzen
1958, jrg. 7, (38), p. 111-112
- 409
BONNEURE, FERNAND
Antoon Carette en de Orion-films
1958, jrg. 7, (38), p. 113-114
- 410
BONNEURE, FERNAND
Joris Dewaele zestig
1958, jrg. 7, (38), p. 116-117
- 411
BONNEURE, FERNAND
Bonneure, Fernand; Demedts, André; Smeets, Albert; Verbeke, Luc
W.T.- Journaal
1958, jrg. 7, (40), p. 222-236
- 412
BONNEURE, FERNAND
Over cartoons, van Steinberg tot Timmermans
1958, jrg. 7, (40), p. 258-260
- 413
BONNEURE, FERNAND
Luc Peire twintig jaar later
1958, jrg. 7, (42), p. 412-414
- 414
BONNEURE, FERNAND
Woordloze grappen
1959, jrg. 8, (44), p. 119-126
- 415
BONNEURE, FERNAND
Humor in het Nederlands
1959, jrg. 8, (44), p. 127-135
- 416
BONNEURE, FERNAND
Bonneure, F.
André Demedts: Provinciale romanprijs 1958
1959, jrg. 8, (44), p. 148-149
- 417
BONNEURE, FERNAND
Bonneure, F.
De jeugdgroep Thor
1959, jrg. 8, (45), p. 193-195
- 418
BONNEURE, FERNAND
Nieuw monasterium voor de Monialen-Clarissen te Oostende
1959, jrg. 8, (45), p. 216-219
- 419
BONNEURE, FERNAND
Het lichte lied
1959, jrg. 8, (45), p. 229-230

Register

BONNEURE

BONNEURE

420
BONNEURE, FERNAND
Zomer
1959, jrg. 8, (47), p. 342

421
BONNEURE, FERNAND
Bij een roman van Roger Fieeuw
1959, jrg. 8, (48), p. 413-415

422
BONNEURE, FERNAND
Laureaten van de Koninklijke Vlaamse akademie. Barbierprijs voor de roman van Fred Germonprez
1959, jrg. 8, (48), p. 422-423

423
BONNEURE, FERNAND
Belangrijke onderscheiding voor Roger Vansévenant
1959, jrg. 8, (48), p. 427-430

424
BONNEURE, FERNAND
Horizon
1959, jrg. 8, (48), p. 439

425
BONNEURE, FERNAND
De linocyclus 'Zannekin' van Jean-Jacques De Grave
1960, jrg. 9, (49), p. 34-38

426
BONNEURE, FERNAND
'Verloren zomerdag', een nieuw verhaal van Lia Timmermans
1960, jrg. 9, (49), p. 43-45

427
BONNEURE, FERNAND
De Europese woning
1960, jrg. 9, (51), p. 192-193

428
BONNEURE, FERNAND
Nieuwe cartoons
1960, jrg. 9, (51), p. 194

429
BONNEURE, FERNAND
Grote vrouwen in schilder- en beeldhouwkunst
1960, jrg. 9, (53), p. 324-342

430
BONNEURE, FERNAND
De Korre
1960, jrg. 9, (53), p. 363-365

431
BONNEURE, FERNAND
Ziekte en dood in de schilderkunst
1960, jrg. 9, (54), p. 393-403

432
BONNEURE, FERNAND
Intiem
1965, jrg. 14, (80), p. 123

433
BONNEURE, FERNAND
Jarige kunstenaars. Maurice Slabbinck zestig
1968, jrg. 17, (102), p. 435-436

434
BONNEURE, FERNAND
Jacques Vandamme. Grote internat. Prijs van de Azurenkust met medaille van de stad Cannes. Grote intern. Prijs van Juan-les-Pins met medaille van de stad Grasse
1972, jrg. 21, (130), p. 445-446

435
BONNEURE, FERNAND
Actualiteit van de Naïeve Kunst
1973, jrg. 22, (132), p. 65-67

436
BONNEURE, FERNAND
Naïeve Kunst in Vlaanderen
1973, jrg. 22, (132), p. 75

437
BONNEURE, FERNAND
Micheline Boyadjian
1973, jrg. 22, (132), p. 76

438
BONNEURE, FERNAND
Françoise de la Croix
1973, jrg. 22, (132), p. 79

439
BONNEURE, FERNAND
Marie-Christine Huybrechs
1973, jrg. 22, (132), p. 81

440
BONNEURE, FERNAND
Victor Lecossois
1973, jrg. 22, (132), p. 82

441
BONNEURE, FERNAND
Eline Rausenberger
1973, jrg. 22, (132), p. 85

442
BONNEURE, FERNAND
Albert Robbens
1973, jrg. 22, (132), p. 86

443
BONNEURE, FERNAND
Tonet Timmermans
1973, jrg. 22, (132), p. 89

444
BONNEURE, FERNAND
Binus Van den Abeele
1973, jrg. 22, (132), p. 90

445
BONNEURE, FERNAND
Ernest Vandendriessche
1973, jrg. 22, (132), p. 91

446
BONNEURE, FERNAND
Zo ruim en zo oud als de wereld
1973, jrg. 22, (132), p. 94-99

447
BONNEURE, FERNAND
Bibliografie
1973, jrg. 22, (132), p. 103-104

448
BONNEURE, FERNAND
Norbert Feliers. Gaverprijs 1972
1973, jrg. 22, (137), p. 426-427

449
BONNEURE, FERNAND
Kunst en technologie
1974, jrg. 23, (140), p. 153-165

450
BONNEURE, FERNAND
Beeldhouwer Rik Laloo (1894-1973)
1974, jrg. 23, (143), p. 378

451
BONNEURE, FERNAND
Claerhout, Jef
1975, jrg. 24, (146), p. 134-135

452
BONNEURE, FERNAND
Willem Van Hecke
1975, jrg. 24, (146), p. 161

453
BONNEURE, FERNAND
Marie-Christine Huybrechs 60
1975, jrg. 24, (149), p. 345

454
BONNEURE, FERNAND
bonneure, fernand; de cnodder, remi; de puydt, raoul; dusar, lut; hoozee, robert; smeets, albert
Enkele Vlaamse metaalkunstenaars
1978, jrg. 27, (167), p. 332-364

455
BONNEURE, FERNAND
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Albert Setola
1979, jrg. 28, (173), p. 381

Register

BONNEURE

456

BONNEURE, FERNAND

Bladen voor de grafiek. yvonne coeck - filip crul - jean-jacques de grave - hilde deprez - hugo de smaele - frieda duverger - piet janssens - etienne kerkhof - lisiane moerman - antoon vermeylen
1980, jrg. 29, (179), p. 333-336

457

BONNEURE, FERNAND

Ten geleide. Van textiel naar kunst
1983, jrg. 32, (195), p. 193-195

458

BONNEURE, FERNAND

In memoriam Staf Weyts
1985, jrg. 34, (208), p. 299

459

BONNEURE, FERNAND

Marcel Notebaert
1986, jrg. 35, (212), p. 238

460

BONNEURE, FERNAND

In memoriam Gaston Duribreux
1986, jrg. 35, (213), p. 328

461

BONNEURE, FERNAND

Vijfentwintig jaar Vereniging van Westvlaamse Schrijvers
1987, jrg. 36, (215), p. 111-112

462

BONNEURE, FERNAND

Gaston Duribreux (1903-1986). Het eigenzinnige portret van Gaston Duribreux
1987, jrg. 36, (218), p. 286-292

463

BONNEURE, FERNAND

Bladerend in 56 nummers van 'West-Vlaanderen'
1988, jrg. 37, (221), p. 162-170

464

BONNEURE, FERNAND

Kunstschilder Anto Diaz 75
1989, jrg. 38, (228), p. 349

465

BONNEURE, FERNAND

Paul Delvauxmuseum - Sint-Idesbald
1991, jrg. 40, (235), p. 98-100

466

BONNEURE, FERNAND

Letterkundige Eugène Mattelaer 80
1991, jrg. 40, (235), p. 102

467

BONNEURE, FERNAND

Nieuwe aanwinst voor de 'Vlaamse Primitieven' in Brugge
1991, jrg. 40, (237), p. 230

468

BONNEURE, FERNAND

Slabbinck: levensvreugde in eigen kleur
1993, jrg. 42, (244), p. 57-59

469

BONNEURE, FERNAND

In memoriam Maria Vlamijnck Letterkundige
1993, jrg. 42, (245), p. 124

470

BONNEURE, FERNAND

In memoriam Jeanine Behaeghel
1993, jrg. 42, (246), p. 195

471

BONNEURE, FERNAND

Zomer
1994, jrg. 43, (250), p. 18

472

BONNEURE, FERNAND

Brugse drukkers in de 20ste eeuw
1994, jrg. 43, (252), p. 154-158

473

BONNEURE, FERNAND

Letterkundige Herwig Verleyen Dr. Ferdinand Snellaertprijs 1993
1994, jrg. 43, (252), p. 180

474

BONNEURE, FERNAND

José Vermeersch schilder en beeldhouwer van mens en dier
1995, jrg. 44, (256), p. 236-237

475

BONNEURE, FERNAND

Inleiding. Letter en beeld: kalligrafie in Vlaanderen
1995, jrg. 44, (257), p. 257

476

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse kalligrafen. Paul Bortier
1995, jrg. 44, (257), p. 273-274

477

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse kalligrafen. Renaat Bosschaert
1995, jrg. 44, (257), p. 274-275

478

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse kalligrafen. Jef Boudens
1995, jrg. 44, (257), p. 275-276

479

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse kalligrafen. Jef Bultynck
1995, jrg. 44, (257), p. 280

480

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse kalligrafen. Lieve Cornil
1995, jrg. 44, (257), p. 280-281

481

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse kalligrafen. Paul De Bruyne
1995, jrg. 44, (257), p. 281-282

482

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse kalligrafen. Marika Mertens
1995, jrg. 44, (257), p. 282-283

483

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse kalligrafen. Els Schneiders
1995, jrg. 44, (257), p. 283

484

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse kalligrafen. Goedele Soetewey
1995, jrg. 44, (257), p. 283-284

485

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse kalligrafen. Lode Van Muylder
1995, jrg. 44, (257), p. 286

486

BONNEURE, FERNAND

Dichters maken de duisternis lichter
1995, jrg. 44, (257), p. 297

487

BONNEURE, FERNAND

Letterkundige Eugène Mattelaer 85
1996, jrg. 45, (262), p. 244

488

BONNEURE, FERNAND

Galerie van Vlaamse keramisten
1997, jrg. 46, (266), p. 206-216

489

BONNEURE, FERNAND

Dali in Brugge
1997, jrg. 46, (267), p. 328

490

BONNEURE, FERNAND

Gilbert Swimberghe ter ere
1997, jrg. 46, (267), p. 330-331

BONNEURE

Register

BONNEURE

BORGERS

491
BONNEURE, FERNAND
Minnebo, Hubert
1997, jrg. 46, (268), p. 397-398

492
BONNEURE, FERNAND
Bonneure, Fernand; Delrue, Marc;
De Puydt, Raoul Maria
Galerie van Vlaamse schilders en beeldhouwers uit de 20ste eeuw. Servaes, Van De Woestijne, Notebaert, Slabbinck, De Saegher, Ost, Van Doorslaer, Van Severen, Heyens, Hoenraet, Lannoye, Demeulemeester, Vervisch, De Clercq
1998, jrg. 47, (270), p. 100-104

493
BONNEURE, FERNAND
René Magritte na honderd jaar
1998, jrg. 47, (271), p. 156-157

494
BONNEURE, FERNAND
Letterkundige Herwig Verleyen Doctor honoris causa in Canada
1998, jrg. 47, (271), p. 168

495
BONNEURE, FERNAND
Tytgat en Vanderlick, dubbele tentoonstelling in Oostende
1998, jrg. 47, (272), p. 220-221

496
BONNEURE, FERNAND
Uilenspiegel. De wereld op zijn kop
1999, jrg. 48, (275), p. 109-110

497
BONNEURE, FERNAND
Over het portret, vooral het zelfportret, in de hedendaagse schilderkunst
1999, jrg. 48, (276), p. 156-159

498
BONNEURE, FERNAND
Het lichtspel van Michel Martens
1999, jrg. 48, (278), p. 280-282

499
BONNEURE, FERNAND
In memoriam Fernand Etienne
1999, jrg. 48, (278), p. 293

500
BONNEURE, FERNAND
Frits Van den Berghe - bij de groten van zijn generatie
2000, jrg. 49, (279), p. 53-54

501
BONNEURE, FERNAND
Kunstedagoog Carlos Van Hooreweder Medaille van Verdienste van de Vlaamse Gemeenschap (1999)
2000, jrg. 49, (279), p. 60-61

502
BONNEURE, FERNAND
Vlaamse schilders van de zee
2000, jrg. 49, (281), p. 205-208

503
BONNEURE, FERNAND
Twee uitnemende kunstenaars in Oostende
2000, jrg. 49, (281), p. 229-230

504
BONNEURE, FERNAND
Eindelijk heb ik Roger Gobron gevonden
2000, jrg. 49, (283), p. 351-352

505
BONNEURE, FERNAND
Tussen aarde en hemel in Oostende. Nieuwe klassieke bewegingen in de actuele kunst
2001, jrg. 50, (285), p. 119-120

506
BONNEURE, FERNAND
Vijftig jaar herbeginnen
2001, jrg. 50, p. 4-5

507
BONNEURE, FERNAND
Hubert Minnebo in Europa
2001, jrg. 50, (288), p. 301-302

508
BONNY, CLAIRE
Maskers in Zwitserland
1980, jrg. 29, (177), p. 202-205

509
BOON, HERMAN
Het waterhoofdprobleem: Vlaamse dam mogelijk?
1967, jrg. 16, (91), p. 45-51

510
BOON, HERMAN
Verjaren is uw haren knippen
1967, jrg. 16, (95), p. 356

511
BOON, HERMAN
Ik was treurig zonder u in Haifa
1968, jrg. 17, (97), p. 55

512
BOON, HERMAN
De missionaris en de muziek: Frans Boon, s.j.
1990, jrg. 39, (229), p. 18-23

513
BOON, JAN
Albert Westerlinck
1954, jrg. 3, (14), p. 65-66

514
BOON, JAN
Televisie en cultuurleven
1958, jrg. 7, (37), p. 4-8

515
BOON, JAN
Het portret van een reeks mannen
1973, jrg. 22, (135), p. 299

516
BOON, JAN
Putman, Willem; Boon, Jan; van de Velde, Anton
Citaten
1981, jrg. 30, (181), p. 108-111

517
BOON, JAN
Rispen, Jan; Boon, Jan
Muziekinstrumentenbouw aan de Hogeschool Gent: visie en programma
1999, jrg. 48, (277), p. 207

518
BOON, WARD
Mietje Vansina 3 x 20 !
1984, jrg. 33, (200), p. 202

519
BOONE, ALBERT
Volkslied
1974, jrg. 23, (143), p. 327-331

520
BOONE, HUBERT
Snaarinstrumenten in de Vlaamse volksmuziek
1992, jrg. 41, (243), p. 342-346

521
BOONE, MARC
Bourgondië en Vlaanderen. Van dynastieke eenheid naar natievorming
1995, jrg. 44, (255), p. 75-80

522
BOONE, MIREILLE
Smeyers, Jozef; Boone, Mireille
Jaak Stervelynck (1920-). De religieuze thematiek in de historische romans van Stervelynck
1987, jrg. 36, (218), p. 320-323

523
BORGERS, GERRIT
Bij wijze van inleiding
1971, jrg. 20, (122), p. 367-371

Register

BORGERS

- 524
BORGERS, GERRIT
Paul van Ostaijen en Guido Gezelle
1971, jrg. 20, (122), p. 402-404
- 525
BORGINON, HENDRIK
De Frontbeweging
1964, jrg. 13, (76), p. 237-238
- 526
BORRÉ, JOS
De voorgaande gestalten van Jan Houtekiet
1998, jrg. 47, (273), p. 259-262
- 527
BORREMANS, FR.
Woordwereld
1968, jrg. 17, (101), p. 364
- 528
BOSCHMANS, EMIEL
Joseph-August Swinnen 80
1988, jrg. 37, (220), p. 131-132
- 529
BOSCHMANS, JAN
Meneer de bedelaar
1954, jrg. 3, (17), p. 187-189
- 530
BOSCHVOGEL, F.R.
De betekenis van de leeuw van Vlaanderen
1952, jrg. 1, (4), p. 138-139
- 531
BOSCHVOGEL, F.R.
Drie vertellers uit het Westland: Vanhee, Leroy, Mervillie
1953, jrg. 2, (11), p. 217-222
- 532
BOSCHVOGEL, F.R.
De kapitein van de arme Jantjes
1954, jrg. 3, (17), p. 189-193
- 533
BOSCHVOGEL, F.R.
Baekelmans, Lode; Boschvogel, F.R.; Germonprez, Fred; Inghelram, Daan; van Hemeldonck, Em.
Getuigenissen over heimatletterkunde
1956, jrg. 5, (26), p. 80-81
- 534
BOSCHVOGEL, F.R.
De Brugse heirweg
1959, jrg. 8, (47), p. 314-317
- 535
BOSCHVOGEL, F.R.
Kunstschilder Jos. Van Belleghem 70 jaar
1964, jrg. 13, (78), p. 429

- 536
BOSCHVOGEL, F.R.
Leo Van den Auweele
1965, jrg. 14, (83), p. 361-362
- 537
BOSCHVOGEL, F.R.
Robert Baccarne en Jan Steen: 'Poelkapelle 1914-1918'
1966, jrg. 15, (85), p. 85-86
- 538
BOSCHVOGEL, F.R.
Frans Van Immerseel 60
1969, jrg. 18, (109), p. 495-496
- 539
BOSCHVOGEL, F.R.
In memoriam Jos. Van Belleghem
1970, jrg. 19, (116), p. 466
- 540
BOSQUET, ARMAND
In memoriam Jan Rouwet
1982, jrg. 31, (189), p. 250
- 541
BOSSCHEM, WILLY
Vlaamse aanwezigheid in Italië. Comacina, het 'Eden' der kunstenaars
1963, jrg. 12, (67), p. 34-35
- 542
BOSSCHEM, WILLY
A.I.D.A. publiciteit in de 'business'
1967, jrg. 16, (95), p. 327-328
- 543
BOSSCHEM, WILLY
Affiche / problematiek van de moderne affiche
1967, jrg. 16, (95), p. 334
- 544
BOSSCHEM, WILLY
Affiche / eigentijdse flietsen
1967, jrg. 16, (95), p. 335-339
- 545
BOSSCHEM, WILLY
Vansevenant, Roger; Setola, Albert; Noël, Roger;
Bosschem, Willy; Sarlet, Werner
Affiche / Vlaams werk
1967, jrg. 16, (95), p. 340-347
- 546
BOSSIER, HERMAN
Urbain Van de Voorde 50 jaar jonger
1964, jrg. 13, (76), p. 287-289
- 547
BOSSU, JOZEF
Van de wielingen tot de hoofden. De Vlaamse kust in de oude cartografie
2000, jrg. 49, (281), p. 172-175

BOUCIQUÉ

- 548
BOSSUYT, IGNACE
Het Vlaams Rococo en de westeuropese muziek
1972, jrg. 21, (129), p. 324-329
- 549
BOSSUYT, IGNACE
Het volkslied en de Vlaamse Meesters, 19e en 20e eeuw
1974, jrg. 23, (143), p. 355-358
- 550
BOSSUYT, IGNACE
Adriaan Willaert (ca. 1490-1562), leven en werk
1985, jrg. 34, (206), p. 138-142
- 551
BOSSUYT, IGNACE
Vens, Werner; Bossuyt, Ignace; D'Hooghe, Kamiel
Verslag van de officiële voorstelling van het nr. 206 gewijd aan componist Adriaan Willaert
1985, jrg. 34, (208), p. 303-306
- 552
BOTDEN, WIL
Tas, Filip; Geirlandt, K.J.; Cimaïse, Jean; Botden, Wil; Rey, Stéphane; van Deuren, Karel
2001, jrg. 50, (287)
- 553
BOTERMANS, JAN
Karel Dekeukeleire: vooruitziend pionier en theoreticus
1988, jrg. 37, (220), p. 93-97
- 554
BOTHA, ELIZE
Vir André Demedts
1976, jrg. 25, (154), p. 288-289
- 555
BOTTE, ALFONS
Roeping en toekomst van de toegepaste kunst
1953, jrg. 2, (12), p. 237-239
- 556
BOTTE, ALFONS
Over Torhouts aardewerk
1954, jrg. 3, (14), p. 50-54
- 557
BOTTE, XAVIER
De vorm van het liturgisch gewaad
1953, jrg. 2, (12), p. 253-255
- 558
BOUCIQUÉ, FR.
Kultureel leven in het St. Jozefsinstituut te Kortrijk. Klassiek toneel in de 20e eeuwse 'Darstellung' met 'mime' als binding in het koor-element
1960, jrg. 9, (50), p. 115-117

Register

BOUCKAERT-GHESQUIERE

559
BOUCKAERT-GHESQUIERE, RITA
De ontwikkeling van de (Vlaamse) jeugdliteratuur
1989, jrg. 38, (228), p. 306-308

560
BOUCKHUYT, LUC
Petrus Mertens 60
1980, jrg. 29, (177), p. 230

561
BOUCKHUYT, LUC
Jos Van Craeynest. Gouden Medaille Spectraal 1982
1982, jrg. 31, (189), p. 245-246

562
BOUCKHUYT, LUC
In memoriam kunstschilder Petrus Mertens
1986, jrg. 35, (211), p. 170

563
BOUDENS, JEF
Smaakvolle gebruiksvoorwerpen
1953, jrg. 2, (12), p. 258-260

564
BOUDENS, PIERRE
Gerard Vermeersch in de Korrekelder
1975, jrg. 24, (149), p. 312-314

565
BOUDRY, MAARTEN
Diksmuide
1980, jrg. 29, (179), p. 379

566
BOUDRY, MAARTEN
Ode voor één man en één vrouw
1981, jrg. 30, (184), p. 280

567
BOUDRY, MAARTEN
December
1982, jrg. 31, (191), p. 379

568
BOUMANN, KENNETH
Een Belgisch boeketje uit de Surinaamse tuin
1997, jrg. 46, (264), p. 24-25

569
BOURGEOIS, CARLOS
Johan Duijck. Provinciale Prijs Oost-Vlaanderen voor vokale muziek 1981 - 1ste Laureaat Nationale Koorwedstrijd RTBF 1982 - Provinciale Prijs Muziekcompositie Oost-Vlaanderen
1983, jrg. 32, (193), p. 110

570
BOURGEOIS, MARC
Leo van Doninck. Camille Huysmansprijs voor schilderkunst 1978
1979, jrg. 28, (169), p. 126

571
BOURGEOIS, MARC
maurice van den dries
1980, jrg. 29, (179), p. 357

572
BOURGEOIS, MARC
Antoon Luyckx 75
1997, jrg. 46, (268), p. 410-411

573
BOURGEOIS, PIERRE
Eigentijdse getuigenissen. Suggesties
1974, jrg. 23, (139), p. 110

574
BOURGOIS, PAUL
Veurne als beiaardstad
1962, jrg. 11, (61), p. 15-17

575
BOUWS, JAN
Een kwarteeuw Zuidafrikaanse muziek
1962, jrg. 11, (64), p. 243-246

576
BOUWS, TOM
Met de micro door Vlaanderen
1961, jrg. 10, (55), p. 44-48

577
BOUWS, TOM
Renaat Veremans en Felix Timmermans
1970, jrg. 19, (114), p. 313-315

578
BOVEN, JEF
Gery Florizoone. Bijzondere Schuimprijs St.-Truiden. - Uilenspiegelpoëzieprijs Damme
1979, jrg. 28, (173), p. 394

579
BOVEN, JOS
Groot profiel
1972, jrg. 21, (127), p. 242

580
BOVEN, JOS
Prometheus
1973, jrg. 22, (132), p. 108

581
BOVEN, JOS
Het einde van een mythe
1973, jrg. 22, (132), p. 109

582
BOVEN, JOS
De dubitatione
1973, jrg. 22, (134), p. 242

BRAECKEVELT

583
BOVEN, JOS
Jan Yoors
1974, jrg. 23, (141), p. 238-239

584
BOVEN, JOS
Kunst en communicatie
1974, jrg. 23, (143), p. 389-391

585
BOVEN, JOS
Ernstig gebed
1976, jrg. 25, (153), p. 234

586
BOVEN, MICHEL
Schoolfotografie: functie van hogere levenswaarde
1964, jrg. 13, (75), p. 208-210

587
BOVENDAERDE, URBAIN
Hubert Jacobs. Laureaat prijs 'Raymond de la Haye', Lier
1978, jrg. 27, (167), p. 369

588
BOVYN, JOHAN
Krantebericht
1979, jrg. 28, (170), p. 201

589
BOVYN, JOHAN
Over kleuren
1981, jrg. 30, (180), p. 49

590
B.P.
Galerie van Vlaamse kalligrafen. Anna Van Damme
1995, jrg. 44, (257), p. 285-286

591
B.R.
Toneel in West-Vlaanderen. De geschiedenis van een kassier
1956, jrg. 5, (25), p. 34-35

592
BRACHIN, PIERRE
Hermanowski, Georg; Brachin, Pierre
De plaats van Vlaanderen in de hedendaagse Europese letteren
1960, jrg. 9, (52), p. 250-253

593
BRACHIN, PIERRE
Ad multos annos
1976, jrg. 25, (154), p. 287

594
BRAECKEVELT, REMI
F.R. Boschvogel 80
1982, jrg. 31, (186), p. 39

Register

BRAEM

595
BRAEM, PHILIPPE
Ruikt het hier soms naar onzin?
1979, jrg. 28, (171), p. 239

596
BRAEM, RENAAT
Restaureren of nieuwbouw?
1993, jrg. 42, (244), p. 10

597
BRAK, PIET
Toen de zon 's avonds rood
1964, jrg. 13, (75), p. 212

598
BRAK, PIET
Glanzend als mijn adem
1970, jrg. 19, (112), p. 188

599
BRAL, GUIDO JAN
De Sint-Joriskerk te Antwerpen
1980, jrg. 29, (174), p. 19-20

600
BRAL, GUIDO JAN
Het Blindenhuis of van Caneghemgesticht te Gent
1980, jrg. 29, (174), p. 20-21

601
BRAL, GUIDO JAN
De binnenhuiskapel van het Jezuietennoviciaat te Drongen
1980, jrg. 29, (174), p. 23-24

602
BRAL, GUIDO JAN
Enkele kerken in de Kempen van de architecten Taeymans, Gife, e.a.
1980, jrg. 29, (174), p. 27-28

603
BRAL, GUIDO JAN
Het Nieuw-Kasteel te Westerlo
1980, jrg. 29, (174), p. 38-39

604
BRAL, GUIDO JAN
Kunsthistorische begeleiding bij restauratieprojecten van historische interieurdecoratie: een noodzaak
1989, jrg. 38, (227), p. 242-250

605
BRANTON, HENRI
De illustratie: to be or not to be. Vlaanderen ontwikkelingsland
1968, jrg. 17, (98), p. 96-97

606
BRASSENS, GEORGES
Brassens, Georges; van Deuren, Karel
Le Fossoyer; De doodgraver
1991, jrg. 40, (234), p. 45

607
BRAUNS, MARCEL
Rodenbach als dramaturg
1956, jrg. 5, (28), p. 197-200

608
BRAUNS, MARCEL
Letterkundige Frans De Vleeschouwer 80
1982, jrg. 31, (189), p. 240-241

609
BREINE, GERARD
De taak van de lagere normaalschool
1965, jrg. 14, (84), p. 386-388

610
BREM, ILSE
Brem, Ilse; Haesbrouck, Nathalie
Der kleine Clown; De kleine clown
2000, jrg. 49, (281), p. 226

611
BREMS, HUGO
Een afgrond in de keuken
1998, jrg. 47, p. 16-20

612
BREYNE, MARCEL ROMEO
Lux aeterna
1959, jrg. 8, (48), p. 439

613
BRIELS, JO
Gerda Van Cleemput. Laureate Referendum Vlaamse Jeugdboek
1978, jrg. 27, (167), p. 372

614
BRIELS, JO
Cor Ria Leeman. John Flandersprijs 1978
1979, jrg. 28, (171), p. 252

615
BRIELS, JO
Briels, Jo en Tinneke
Jeugdschrijver Leopold Vermeiren 70
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 379

616
BRIELS, TINNEKE
Briels, Jo en Tinneke
Jeugdschrijver Leopold Vermeiren 70
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 379

617
BRIELS, JAN
Festival van Vlaanderen in 50 historische zalen
1966, jrg. 15, (90), p. 419-420

BROEDER RENÉ

618
BRILLANT, MAURICE
Vraaggesprek met Georges Rouault of... Over het opwekken van gevoelens van piëteit en gods-vrucht
1955, jrg. 4, (23), p. 216

619
BRION, MARCEL
Betekenis van de abstracte kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 69-72

620
BRODSKI, IOSIF
Brodski, Iosif; Van Hee, Miriam
Ik omvatte die schouders en keek
2001, jrg. 50, (285), p. 106

621
BRODSKI, IOSIF
Brodski, Iosif; Van Hee, Miriam
Je bent het dorp vergeten
2001, jrg. 50, (285), p. 106

622
BROECKAERT, HERMAN
Schildersliedje
1985, jrg. 34, (208), p. 273

623
BROECKAERT, HERMAN
En kent gij de Schilders ..
1985, jrg. 34, (208), p. 281

624
BROEDER FIRMIN
Romaanse bouwkunst in Westvlaanderen
1952, jrg. 1, (2), p. 36-40

625
BROEDER FIRMIN
De wederopbouw van halle en Belfort te Ieper
1954, jrg. 3, (16), p. 134-135

626
BROEDER ILDEFONS
Nabeschouwingen over het Benoit-jaar
1952, jrg. 1, (1), p. 26-27

627
BROEDER MAX
Tine Van Rompuy-Janssens 70
1971, jrg. 20, (123), p. 464-465

628
BROEDER MAX
Jos Tysmans 80
1973, jrg. 22, (137), p. 446-447

629
BROEDER RENÉ
In memoriam musicus Br. Ildefons C.F.X. (Julien Rotsaert)
1981, jrg. 30, (181), p. 116

Register

BROEDER URBAIN

B R Y S

630
BROEDER URBAIN
Iets over moderne bouwkunst
1953, jrg. 2, (9), p. 128-131

631
BROEDER URBAIN
Het bekroonde ontwerp voor het 'Cultureel Centrum' te Brugge
1963, jrg. 12, (71), p. 338-342

632
BROEDER URBAIN
Het 'Kreishemathaus' te Tecklenburg (Westfalen)
1963, jrg. 12, (71), p. 356-358

633
BROEDER URBAIN
Vlaamse Cultuur nu. Bouwkunst
1965, jrg. 14, (81), p. 214-216

634
BROEKAERT, ARTHUR
Mijn herinneringen aan Gust De Smet
1958, jrg. 7, (41), p. 335-338

635
BROEKAERT, ARTHUR
De tijd van Jan Palfijn
1960, jrg. 9, (54), p. 438-441

636
BROEKMAN, J.
Knotsgekke kunst. Is kunst van geesteszieken kunst?
1969, jrg. 18, (108), p. 377-378

637
BRONDEEL, PAUL
Ach, vreemde vriend
1963, jrg. 12, (71), p. 345

638
BRONDEEL, PAUL
Deelneming
1965, jrg. 14, (80), p. 112-114

639
BRONDEEL, PAUL
De bedelaar
1965, jrg. 14, (83), p. 358

640
BRONDEEL, PAUL
De man achter het venster
1968, jrg. 17, (100), p. 224-226

641
BRONDEEL, PAUL
Déjà vu, déjà lu..
1999, jrg. 48, (275), p. 72

642
BRONKHORST, DOKE
Coma
1991, jrg. 40, (234), p. 44

643
BROUNS, P.M.
Twee vrienden: Sevens en Gezelle
1958, jrg. 7, (41), p. 332-334

644
BROUWERS, JAN
Renaat Verbruggen
1983, jrg. 32, (194), p. 158-159

645
BROWN, PHILIP
Buitenlands actueel. Beeldhouwwerk voor architectuur. Het werk van Mitzi Cunliffe
1969, jrg. 18, (103), p. 51-52

646
BRUGGEN, STAF
Goris, René; Bruggen, Staf; Fonteyne, Ast.; Haepers, Frans; Van de Velde, Anton; Nuyens, P.J.A.; Diels, Joris; Van Hout, Karel; R.J.
Het regie-repertorium van Lode Geysen
1981, jrg. 30, (181), p. 92-100

647
BRUGMANS, HENRI
Hoe een historicus de Europese integratie ziet
1960, jrg. 9, (52), p. 233-243

648
BRULEZ, RAYMOND
De meestermetser
1954, jrg. 3, (17), p. 193-194

649
BRULEZ, RAYMOND
Ut min radiotid
1961, jrg. 10, (55), p. 26-28

650
BRULEZ, RAYMOND
Urbain Van de Voorde zeventig
1963, jrg. 12, (71), p. 346-348

651
BRULEZ, RAYMOND
Brussel kosmonaut
1967, jrg. 16, (91), p. 33

652
BRUMAGNE, ANNE
Thurn und Taxis heeft een globaal herbestemmingsproject nodig
1998, jrg. 47, (271), p. 147-149

653
BRUNEEL, GEERT
Tekenen met de computer
1992, jrg. 41, (242), p. 265-267

654
BRUNING, HENRI
O mijn stem, waarom klinkt ge
1981, jrg. 30, (185), p. 334

655
BRUTIN, HUGO
Franse actuele poëzie
1968, jrg. 17, (101), p. 326-334

656
BRUTIN, HUGO
De moderne Franse teaterliteratuur
1968, jrg. 17, (101), p. 348-353

657
BRUTIN, HUGO
Cyr Frimout. Provinciale Prijs West-Vlaanderen 1972
1972, jrg. 21, (130), p. 430

658
BRUTIN, HUGO
Patrick Van Caekenbergh. Cultuurprijs van de Vlaamse Gemeenschap
1997, jrg. 46, (264), p. 47-48

659
BRUTIN, HUGO
Armand Blondeel. Henry van de Velde-prijs
1997, jrg. 46, (264), p. 48

660
BRUTIN, HUGO
Vic Gentils - Materie en Geest
1997, jrg. 46, (265), p. 113-114

661
BRUTIN, HUGO
Paul Delvaux 1897-1994
1997, jrg. 46, (266), p. 231-233

662
BRUTIN, HUGO
SMAK-opening en daarna even rust
1999, jrg. 48, (277), p. 225

663
BRUTIN, HUGO
Ward Lernout 70
2001, jrg. 50, (288), p. 318

664
BRUURS, JOS
Koororganisaties. Het Madrigaal, nationale federatie van katholieke zangkoren
1980, jrg. 29, (176), p. 165

665
B R Y S, ARNO
De jonge sierkunst in Westvlaanderen
1952, jrg. 1, (1), p. 28-30

Register

B R Y S

B U Y L

666
B R Y S, A R N O
Permanentie van het christendom. Heiko Kolt
1956, jrg. 5, (30), p. 326

667
B R Y S S I N C K, R O G E R
Mariasonnet II
1954, jrg. 3, (15), p. 98

668
B U C H M A N N, H E I N Z
De mogelijke christelijke expressie op het artistiek profaan vlak
1973, jrg. 22, (131), p. 41-42

669
B U C H M A N N, H E I N Z
De christelijke kunst nu. De christelijke kunstenaar en de Kerk
1976, jrg. 25, (155), p. 349-351

670
B U C K I N X, P I E T E R G.
Schrijfster bekroond. Lia Timmermans laureate der 'Scriptores Catholici'
1964, jrg. 13, (74), p. 150-152

671
B U C K I N X, P I E T E R G.
Landschap en stedenschoon. Lof van Brabant
1965, jrg. 14, (81), p. 174-177

672
B U C K I N X, P I E T E R G.
Er is iets in de dingen dat ontroert
1968, p. 63

673
B U C K I N X, P I E T E R G.
Buckinx, P.G.
1972, jrg. 21, (124), p. 6

674
B U C K I N X, P I E T E R G.
Voor Felix De Boeck
1972, jrg. 21, (124), p. 9

675
B U C K I N X, P I E T E R G.
Abstract landschap
1973, jrg. 22, (135), p. 285

676
B U C K I N X, P I E T E R G.
Letterkundige Dr. Luc Indestege 1901-1974
1974, jrg. 23, (143), p. 377-378

677
B U C K I N X, P I E T E R G.
Dierbare vriendschap
1976, jrg. 25, (154), p. 285-286

678
B U C K I N X, P I E T E R G.
Rik Bourguignon 75
1977, jrg. 26, (157), p. 97

679
B U C K I N X, P I E T E R G.
Kunstschilder Jos Beerden 60
1977, jrg. 26, (159), p. 227

680
B U C K I N X, P I E T E R G.
Wat zilver was wordt zwart
1977, jrg. 26, (159), p. 233

681
B U C K I N X, P I E T E R G.
Buckinxlinde
1983, jrg. 32, (193), p. 78

682
B U C K I N X, P I E T E R G.
Wat zilver was wordt zwart
1994, jrg. 43, (250), p. 54

683
B U C K I N X - L U Y K X, A N T O I N E T T E
Pleidooi voor kunst voor de jeugd
1952, jrg. 1, (3), p. 96-97

684
B U C K I N X - L U Y K X, A N T O I N E T T E
Letterkundige Trudo Hoewaer 70
1978, jrg. 27, (163), p. 115-116

685
B U C K I N X - L U Y K X, A N T O I N E T T E
In Memoriam Lindekruis
1978, jrg. 27, (165), p. 238

686
B U D A I, E R I K A
Erika Budai, componiste
2001, jrg. 50, (284), p. 41

687
B U E L E N S, A N N
Brusselse wandtapijten
1979, jrg. 28, (170), p. 174-183

688
B U E L E N S, G E E R T
'Zij worden geknakt'. De Vlaamse expressionisten en Herman van den Reek
2000, jrg. 49, (280), p. 73-79

689
B U L T H É, A N D R É
André Bulthé 80
1986, jrg. 35, (213), p. 327

690
B U L T I N C K, A R S È N E
Het leven in Zuid-Afrika
1962, jrg. 11, (64), p. 205-209

691
B U N G E N E E R S, M A R C
De dood nabij
1985, jrg. 34, (205), p. 117

692
B U R G G R A E V E, G U I D O
Het natuurreservaat Het Zwin - Knokke-Heist
1991, jrg. 40, (235), p. 91-94

693
B U R M, J E F
Getuigenissen en herinneringen. Ik ben te laat begonnen..
1975, jrg. 24, (149), p. 329

694
B Ü S C H L E R, H.
Kunstschilder Roger De Backer tachtig jaar
1977, jrg. 26, (160), p. 288

695
B Ü S C H L E R, H.
Kunstschilder Roger de Backer 80
1979, jrg. 28, (169), p. 118

696
B Ü S C H L E R, H I L D E
In memoriam kunstschilder Roger De Backer
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 379

697
B U T S T R A E N, R A F
Nadat de klaagzangen verstomden
1988, jrg. 37, (220), p. 121-124

698
B U Y L, B E R T I E N
Na een vergeefse zomer
1960, jrg. 9, (53), p. 372

699
B U Y L, B E R T I E N
Het niet verhalende, condensatie van het levensverhaal
1974, jrg. 23, (139), p. 100-102

700
B U Y L, B E R T I E N
Glazenier Michiel Leenknecht 70
1982, jrg. 31, (188), p. 176

701
B U Y L, B E R T I E N
Na een vergeefse zomer
1994, jrg. 43, (250), p. 20

Register

BUYLE

- 702
BUYLE, MARJAN
Buyle, Marian; Vos, Anne
Muurschilderkunst in Noord-Aragon, Navara en Alava
1972, jrg. 21, (126), p. 152-155
- 703
BUYS, ANNEKE
White, Roger; Buys, Anneke
Cradle song; Wiegelied
1988, jrg. 37, (222), p. 254
- 704
BUYS, ANNEKE
White, Roger; Buys, Anneke
Who?; Wie?
1988, jrg. 37, (222), p. 254
- 705
BUYS, ANNEKE
White, Roger; Buys, Anneke
Poem; Gedicht
1988, jrg. 37, (222), p. 254
- 706
BUYSE, ROBERT P.
Verhaeren, Emile; Van Puyvelde, Leo; Buyse, Rob. P.; Verschaeve, Cyriel
Getuigenissen over Albrecht Rodenbach
1953, jrg. 2, (10), p. 150-151
- 707
BUYSSCHAERT, P.
Rigo Messens. Tenuto Prijs voor Jonge Virtuozen 1978
1978, jrg. 27, (167), p. 371
- 708
BUYSSCHAERT, PIERRE
Jan Decadt 60
1974, jrg. 23, (143), p. 383
- 709
BUYTAERT, JEANNE
Twee toneelaspecten in de Franse letteren
1984, jrg. 33, (200), p. 193-194
- 710
B. V. B.
Omer Delandsheer 75
1973, jrg. 22, (137), p. 420

C

- 711
CABUS, WALTER
Het Volk schrijft voor het volk
1976, jrg. 25, (152), p. 162-163
- 712
CAEYMAEX, JORIS
Denkend aan 'De Pelgrim'
1970, jrg. 19, (112), p. 181
- 713
CAFMEYER, GUIDO
Getuigenissen en herinneringen. Dank je, dat je mijn vriend wilde zijn
1975, jrg. 24, (149), p. 329
- 714
CALCOEN, ROGER
Het Nationaal Centrum voor de Geschiedenis van de Wetenschappen
1964, jrg. 13, (74), p. 139
- 715
CALDERÓN PUIG, EMILIO
Culturele uitwisseling Mexico-België
1969, jrg. 18, (105), p. 117
- 716
CALLAERT, MARC
Pol Patoor: Prijs van Knokke 1965
1965, jrg. 14, (82), p. 295-296
- 717
CALLAERT, MARC
Wim Deneckere: Faun-Prijs 1965
1965, jrg. 14, (82), p. 297
- 718
CALLENS, G.
Getuigenissen van Bruggelingen die zelf hun huis restaureerden
1975, jrg. 24, (144), p. 34
- 719
CALLEWAERT, MARC
Vitaliteit van de Italiaanse plastiek
1963, jrg. 12, (67), p. 25-33
- 720
CALLEWAERT, MARC
De vraag lijkt mij academisch
1963, jrg. 12, (68), p. 106
- 721
CALLEWAERT, MARC
Sol y sombra
1965, jrg. 14, (79), p. 40-47

CARDON

- 722
CALLEWAERT, MARC
Kunstkritiek in de Vlaamse pers
1965, jrg. 14, (83), p. 340
- 723
CALLEWAERT, MARC
Lecossois, Victor; Callewaert, Marc; Smeets, Albert; Willaert, Joseph
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (132), p. 100-101
- 724
CALLEWAERT, MARC
Boom en machine, dualiteit in eenheid
1974, jrg. 23, (139), p. 97-98
- 725
CALLEWAERT, MARC
Dan Van Severen
1975, jrg. 24, (146), p. 163
- 726
CALLEWAERT, MARC
Fotografie: medium - illustratie - document - argument
1981, jrg. 30, (184), p. 253-256
- 727
CALLEWAERT, MARLEEN
Oude man
1992, jrg. 41, (242), p. 309
- 728
CAMBIEN, ANNIE
Vlaanderen in Boergondië
1994, jrg. 43, (252), p. 162-164
- 729
CAMBIER, A.
Het recente onderzoek naar de afkomst van de madrigalist Cypriaan De Rore (Ronse, 1516 - Parma, 1565)
1986, jrg. 35, (209), p. 45-47
- 730
CAMPTON, DAVID
Een blik op het Engels toneellevens 1953-73
1973, jrg. 22, (133), p. 152-156
- 731
CAPITEYN, ANDRÉ
Gent: Maurice Maeterlinck-Kabinet
1998, jrg. 47, (269), p. 22-23
- 732
CARDON, BERT
Bergmans, Ann; Cardon, Bert
Vlaanderen en Baskenland
1972, jrg. 21, (126), p. 179-181

Register

CARDYN

- 733
CARDYN, DORINE
Schilders in de Kempen rond de school van Kalmthout
1979, jrg. 28, (169), p. 74-80
- 734
CARETTE, BART
Droom
1963, jrg. 12, (67), p. 45
- 735
CARETTE, BART
Hond
1964, jrg. 13, (76), p. 281
- 736
CARETTE, BART
Een vrouw is als een winterregen
1966, jrg. 15, (85), p. 70
- 737
CARETTE, HENDRIK
Michaux, Henri; Carette, Hendrik
Repos dans le Malheur, Rustpauze in de Ellende
1994, jrg. 43, (249), p. 41
- 738
CARETTE, HENDRIK
Michaux, Henri; Carette, Hendrik
Paysages; Landschappen
1994, jrg. 43, (249), p. 41
- 739
CARETTE, HENDRIK
Michaux, Henri; Carette, Hendrik
Emportez-moi; Neem mij mee
1994, jrg. 43, (252), p. 161
- 740
CARETTE, HENDRIK
Een avond in Knidos, op de rotskust van Turkije
1996, jrg. 45, (260), p. 38
- 741
CARETTE, HENDRIK
Inventaris
1997, jrg. 46, (264), p. 27
- 742
CARMEN, RIK
Structurele uitbouw van het culturele werk in de christelijke arbeidersbeweging
1976, jrg. 25, (152), p. 146-148
- 743
CARNIER, MARC
De parochie Roksem tijdens de middeleeuwen
1995, jrg. 44, (256), p. 172-174
- 744
CARRILLO, DOLORES
De muziek in Mexico sedert 1950
1969, jrg. 18, (105), p. 151-157

- 745
CARRON, WILLY
Enkele aspecten van het circus in de 20e eeuwse muziek
1974, jrg. 23, (142), p. 297-298
- 746
CARTON, J.
Graficus André Gastman. Driejaarlijkse prijs voor Grafiek van Académie Royale des Sciences, Lettres et Beaux Arts de Belgique
1979, jrg. 28, (173), p. 394
- 747
CARTON, JOHAN
André Gastmans. Eremedaille voor grafiek van Mortsel
1982, jrg. 31, (188), p. 175
- 748
CARVER, RAYMOND
Carver, Raymond; Iven, Joris
The Old Days; Vroeger Tijden
1999, jrg. 48, (277), p. 218-219
- 749
CASIER, ANN
Het muziekleven in het Kursaal van Oostende rond de eeuwwisseling
2001, jrg. 50, (286), p. 152-159
- 750
CASIER, HERVÉ, J.
Het nachtlied
1964, jrg. 13, (77), p. 350
- 751
CASIER, HERVÉ, J.
Dit
1965, jrg. 14, (81), p. 219
- 752
CASIER, HERVÉ, J.
Glanzend hout
1966, jrg. 15, (87), p. 216
- 753
CASIER, HERVÉ, J.
Dwars door de stilte
1967, jrg. 16, (93), p. 195
- 754
CASIER, HERVÉ, J.
Mijn woorden
1969, jrg. 18, (104), p. 119
- 755
CASIER, HERVÉ, J.
Schrijven
1969, jrg. 18, (106), p. 253

CASIER

- 756
CASIER, HERVÉ, J.
Enkele woorden voor later
1970, jrg. 19, (111), p. 115
- 757
CASIER, HERVÉ, J.
Parel en splinter
1970, jrg. 19, (113), p. 250
- 758
CASIER, HERVÉ, J.
De legende
1970, jrg. 19, (114), p. 340
- 759
CASIER, HERVÉ, J.
Het was zo donker die nacht
1975, jrg. 24, (147), p. 239
- 760
CASIER, HERVÉ, J.
Ik heb het woord opengeplooid
1975, jrg. 24, (147), p. 239
- 761
CASIER, HERVÉ, J.
Twee stemmen nauwelijks beroerd
1975, jrg. 24, (147), p. 239
- 762
CASIER, HERVÉ, J.
Vooraleer ik versplinter
1977, jrg. 26, (156), p. 45
- 763
CASIER, HERVÉ, J.
Over plateau en laagvlakte
1977, jrg. 26, (158), p. 169
- 764
CASIER, HERVÉ, J.
Het maatglas tijd zal het meten
1981, jrg. 30, (180), p. 51
- 765
CASIER, HERVÉ, J.
Raoul Maria de Puydt. Cruz de Comendador al Mérito Belgo-Hispànica
1983, jrg. 32, (192), p. 37-38
- 766
CASIER, HERVÉ, J.
Het regent maar voor ons
1983, jrg. 32, (194), p. 174
- 767
CASIER, HERVÉ, J.
Gedicht
1983, jrg. 32, (195), p. 239

Register

CASIER

CELAN

768
CASIER, HERVÉ, J.
Zij is onvertaalbaar
1983, jrg. 32, (195), p. 239

769
CASIER, HERVÉ, J.
Als de avond valt
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324

770
CASIER, HERVÉ, J.
Beschrijving van mijn landschap
1988, jrg. 37, (219), p. 48

771
CASIER, HERVÉ, J.
De inhoud van de herinnering
1988, jrg. 37, (219), p. 48

772
CASIER, HERVÉ, J.
Het maatglas tijd zal het meten
1994, jrg. 43, (250), p. 71

773
CASIER, HERVÉ, J.
Leegvloegedicht
1994, jrg. 43, (251), p. 100

774
CASIER, HERVÉ, J.
Uitstellen tot gisteren
1996, jrg. 45, (259), p. 41

775
CASPEELE, HENDRIK
Toneelacteur Tine Van Rompuy-Janssens 80
1981, jrg. 30, (185), p. 350-351

776
CASSIERS, HANS
Octaaf Van Geert. Provinciale prijs van Oost-Vlaanderen Vocale Muziek 1977
1978, jrg. 27, (167), p. 375

777
CASTEELS, MAURICE
Eigentijdse getuigenissen. Servranckx en de zilverbeelding
1974, jrg. 23, (139), p. 108-109

778
CASTELAIN, ADELSON
Bevrijding
1961, jrg. 10, (59), p. 398

779
CASTELEIN, DANIËL
Castelein, Daniël; Grymonprez, Pol
De mens in de eeuw van de techniek. Notities in een literair perspectief.
1973, jrg. 22, (136), p. 386-388

780
CASTELEIN, MAGDA
Middenpijn
1991, jrg. 40, (234), p. 43

781
CASTELEIN, MAGDA
Ouderhuis
1991, jrg. 40, (238), p. 303

782
CASTELEIN, R.
Slotakkoord
1973, jrg. 22, (131), p. 42

783
CASTELEIN, R.
Je peilt de toekomst met je blauwe ogen
1973, jrg. 22, (131), p. 43

784
CASTELEIN, R.
Leven met een droom
1977, jrg. 26, (156), p. 45

785
CASTELEIN, RONNY
Herinnering aan mijn vrouw
1964, jrg. 13, (76), p. 281

786
CASTELEIN, RONNY
Leed
1965, jrg. 14, (81), p. 220

787
CASTELEIN, RONNY
Idee van de dood
1965, jrg. 14, (83), p. 358

788
CASTELEIN, RONNY
Dichten
1966, jrg. 15, (87), p. 216

789
CASTELEIN, RONNY
Vergankelijkheid
1969, jrg. 18, (107), p. 337

790
CASTELEIN, RONNY
Levensavond
1970, jrg. 19, (114), p. 338

791
CASTELEIN, RONNY
Uw dromen, Heer, zijn niet bewierookt
1974, jrg. 23, (140), p. 182

792
CASTELEIN, RONNY
Executie
1974, jrg. 23, (140), p. 183

793
CASTELEIN, RONNY
Dagboek
1975, jrg. 24, (149), p. 352

794
CASTELEIN, RONNY
Dagboek
1976, jrg. 25, (150), p. 48

795
CASTELEIN, RONNY
Aan de overkant
1976, jrg. 25, (152), p. 184

796
CASTELEIN, RONNY
In het zachte tegenlicht
1978, jrg. 27, (163), p. 123

797
CASTELEIN, RONNY
Voor moeder
1979, jrg. 28, (171), p. 266

798
CASTELEYN, DIMITRI
Lente
1986, jrg. 35, (212), p. 240

799
CASTEUR, HONORÉ
Casteur, Honoré; Smeets, Albert
Een galerij Oostendse kunstenaars
1955, jrg. 4, (21), p. 108-115

800
CASTEUR, HONORÉ
Ensor-tentoonstelling te Oostende
1960, jrg. 9, (53), p. 366-367

801
CASTEUR, HONORÉ
Als resultante van het verwaarlozen van vele morele beginsels
1963, jrg. 12, (68), p. 104

802
CAYROL, JEAN
Permanentie van het christendom. Manessier
1956, jrg. 5, (30), p. 318

803
C.C.
Prof. A.P. Fred Engelen theaterpedagoog, regisseur, acteur
1968, jrg. 17, (97), p. 4-5

804
CELAN, PAUL
Celan, Paul; Vanderschaeghe, Paul
Kenotaph; Cenotaaf
1986, jrg. 35, (210), p. 119

Register

CELAN

- 805
CELAN, PAUL
Celan, Paul; Vanderschaeghe, Paul
Flügelnacht; Vleugelnacht
1986, jrg. 35, (210), p. 119
- 806
CELAN, PAUL
Celan, Paul; Vanderschaeghe, Paul
Mit zeitroten Lippen; Met tijdrote lippen
1986, jrg. 35, (210), p. 119
- 807
CELAN, PAUL
Celan, Paul; de Poortere, José
Eine Gauner- und Ganovenweise gesungen zu Paris emprès Pontoise von Paul Celan aus Czernowitz bei Sadagora; Een dievenlied, een schelmenlied gezongen te Parijs nabij Pontoise door Paul Celan uit Cnornowitz bij Sadagora
1987, jrg. 36, (217), p. 234
- 808
CELAN, PAUL
Celan, Paul; Verbeeck, Ludo
Kenotaph; Cenotaaf
1999, jrg. 48, (275), p. 106
- 809
CELAN, PAUL
Celan, Paul; de Poortere, José
Du sei wie du, immer; Jij weze als jij, immer
1999, jrg. 48, (275), p. 106
- 810
CELEN, VITAL
Gedichten van Emmanuel Locten
1955, jrg. 4, (22), p. 163
- 811
CELIS, FRITS
Renaat Veremans en zijn laatste opera 'Lanceloot en Sanderien'
1970, jrg. 19, (114), p. 277-282
- 812
CELIS, FRITS
Componist Peter Wellfens 70
1994, jrg. 43, (253), p. 242-243
- 813
CEULEMANS, H.
Polyvalent kunstenaar Joseph-August Swinnen 90
1998, jrg. 47, (271), p. 168
- 814
CEULEMANS, IVO
Ivo Ceulemans 70
1976, jrg. 25, (152), p. 172

- 815
CEULEMANS, IVO
Ivo Ceulemans. Jef Van Hoof - compositieprijs 1980
1981, jrg. 30, (185), p. 342-343
- 816
CEULEMANS-RIJMENANTS, G.
Letterkundige Tine Van Rompuy-Janssens 90
1991, jrg. 40, (238), p. 300
- 817
CEUNEN, LEON
Hoe ver staat het met de 'opera voor Vlaanderen'
1978, jrg. 27, (165), p. 205-207
- 818
CEUNEN, LEON
Anton Van De Velde operaregisseur
1981, jrg. 30, (181), p. 105-107
- 819
CEUNEN, LEON
Voortrekkers. Peter Benoit, de Vlaamse bard (1834-1901)
1983, jrg. 32, (194), p. 134-136
- 820
CEUNEN, LEON
Voortrekkers. Ernest Van Dijck (1861-1923)
1983, jrg. 32, (194), p. 136-137
- 821
CEUNEN, LEON
Voortrekkers. Emiel Blauwaert (1845-1890)
1983, jrg. 32, (194), p. 137-138
- 822
CEUNEN, LEON
Jan Verbeeck
1983, jrg. 32, (194), p. 156-157
- 823
CHANTERIE, AUREEL
De late avond
1980, jrg. 29, (174), p. 47
- 824
CHANTERIE, AUREEL
Schommelstoel
1980, jrg. 29, (178), p. 313
- 825
CHANTERIE, AUREEL
Naar allerzielen
1982, jrg. 31, (191), p. 377
- 826
CHANTERIE, AUREEL
Gisteren en daarna
1984, jrg. 33, (199), p. 124

CHRISTIAENS

- 827
CHANTERIE, AUREEL
Mijn herdershond houdt thuis de wacht
1986, jrg. 35, (211), p. 171
- 828
CHAR, RENÉ
Char, René; van Acker, Jozef
Congé au vent; Voor de wind vrijaf
1989, jrg. 38, (225), p. 127
- 829
CHAR, RENÉ
Char, René; van Acker, Jozef
Le Martinet; De torenzwaluw
1989, jrg. 38, (226), p. 207
- 830
CHAUTERIE, AUREEL
Gedicht - vers woord
1981, jrg. 30, (184), p. 280
- 831
CHRISTIAENS, DIRK
De hel
1968, jrg. 17, (102), p. 429
- 832
CHRISTIAENS, DIRK
Ogenblik
1970, jrg. 19, (111), p. 115
- 833
CHRISTIAENS, DIRK
Dulle griet
1970, jrg. 19, (113), p. 251
- 834
CHRISTIAENS, DIRK
Grieks gedragen
1970, jrg. 19, (114), p. 339
- 835
CHRISTIAENS, DIRK
De verzilverde herberg
1972, jrg. 21, (124), p. 41
- 836
CHRISTIAENS, DIRK
Val van de opstandige engelen
1972, jrg. 21, (128), p. 261
- 837
CHRISTIAENS, DIRK
Dulle Griet
1972, jrg. 21, (128), p. 288
- 838
CHRISTIAENS, DIRK
Een visvangst
1972, jrg. 21, (128), p. 288

Register

CHRISTIAENS

CLÉMENT

839
CHRISTIAENS, DIRK
Het vijfde jaargetijde
1973, jrg. 22, (133), p. 173

840
CHRISTIAENS, DIRK
Narcose
1975, jrg. 24, (145), p. 99

841
CHRISTIAENS, DIRK
Wachten
1975, jrg. 24, (145), p. 99

842
CHRISTIAENS, DIRK
De weiden waren
1976, jrg. 25, (150), p. 46

843
CHRISTIAENS, DIRK
In Memoriam
1976, jrg. 25, (151), p. 105

844
CHRISTIAENS, DIRK
Athos I
1985, jrg. 34, (205), p. 117

845
CHRISTIAENS, DIRK
Zonnewijzer
1985, jrg. 34, (206), p. 183

846
CHRISTIAENS, DIRK
Athos I
1994, jrg. 43, (250), p. 84

847
CHULIKAL, A.
De Indiase en de Vlaamse cultuur
1967, jrg. 16, (94), p. 290

848
CIMAISE, JEAN
Tas, Filip; Geirlandt, K.J.; Cimaïse, Jean; Botden, Wil; Rey, Stéphane; van Deuren, Karel
2001, jrg. 50, (287)

849
CLAERHOUT, ADRIAAN G.
Radioscopie van het hedendaags museum
1963, jrg. 12, (71), p. 301-318

850
CLAERHOUT, IGNAAS
Een gulp lenteleven
1967, jrg. 16, (93), p. 196

851
CLAERHOUT, IGNAAS
Wist ik maar
1969, jrg. 18, (107), p. 336

852
CLAES, ERIC
Zo was mijn vader
1969, jrg. 18, (107), p. 278

853
CLAES, ERNEST
Huize Ernest Claes te Zichem
1969, jrg. 18, (107), p. 323-324

854
CLAES, ERNEST
Daske IV
1969, jrg. 18, (107), p. 325

855
CLAES, ERNEST
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165

856
CLAES, GASTON
Priester-kunstenaar Remi Lens 70
1972, jrg. 21, (130), p. 435

857
CLAES, GASTON
Jos Van der Veken. Eerste prijs scenariowedstrijd Felix Timmermans
1973, jrg. 22, (137), p. 453

858
CLAES, GASTON
Letterkundige Theo Vonck ° Berchem, 28.6.1900 - 1.6.1974
1974, jrg. 23, (143), p. 381-382

859
CLAES, GASTON
Jo Briels. Letterkundige Rotaryprijs Lier
1977, jrg. 26, (160), p. 287

860
CLAES, GASTON
Clem De Ridder. André Demedtsprijs 1978
1978, jrg. 27, (167), p. 368

861
CLAES, GASTON
Het landelijke element als dominante in het werk van Emiel van Hemeldonck
1982, jrg. 31, (191), p. 348-353

862
CLAES, PAUL
Pirandello, Luigi; Claes, Paul
Il compito; Mijn opdracht
1996, jrg. 45, (262), p. 227

863
CLAES, PAUL
Rilke, Rainer-Maria; Claes, Paul
Venezianischer Morgen; Venetiaanse morgen
1996, jrg. 45, (262), p. 227

864
CLAESSENS, J.
Jos Ghysen Radio-Oscar
1969, jrg. 18, (109), p. 470

865
CLAES SMEETS, GIL
Niet de zon, is Afrika..
1982, jrg. 31, (191), p. 380

866
CLAEYS, ANDRÉ
De blanke zal veilig zijn in Texeira
1989, jrg. 38, (225), p. 88

867
CLAEYS, RAYMOND
Fernand Florizoone. J.L. De Belderprijs voor Poëzie
1978, jrg. 27, (162), p. 40-41

868
CLAUS, FRANS
Vader
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 205

869
CLAUS, HUGO
Caligula
1982, jrg. 31, (187), p. 73

870
CLAUS, HUGO
Uxmal
1999, jrg. 48, (275), p. 109

871
CLEEREMANS, FRANCIS
Het Druivenmuseum in Overijse
1995, jrg. 44, (254), p. 30-32

872
CLEMENT, ELS
Visserijmuseum Breskens
1996, jrg. 45, (261), p. 139-140

873
CLÉMENT, PETER
Elyzeese velden
1968, jrg. 17, (101), p. 364

874
CLÉMENT, PETER
Zomer
1969, jrg. 18, (104), p. 119

Register

CLÉMENT

875
CLÉMENT, RIK
Karl Heeremans. Vierjaarlijkse Schilderprijs Antoon Carte
1977, jrg. 26, (161), p. 376

876
CLÉMENT, RIK
Kunstschilder Jos Trctteyn 70
1980, jrg. 29, (177), p. 231-232

877
CLERINX, LUC
Kunstschilder Rik Hamblok 70
1994, jrg. 43, (249), p. 58

878
CLYMANS, JOHAN
Het park
2001, jrg. 50, (284), p. 43

879
CLYMANS, JOHAN
Herfst
2001, jrg. 50, (285), p. 107

880
CNATTINGIUS, CLAES M.
Zweedse muziek na 1945. Kaleidoscoop
1966, jrg. 15, (87), p. 179-186

881
COBBAUT, WILLY
Jos Vinks. Letterk. Prijs v. Ver. Vl.-Nat. Auteurs
1979, jrg. 28, (171), p. 259-260

882
COCKX-INDESTEGE, ELLY
Ruusbroecs werken in druk verspreid van de vijftiende tot de negentiende eeuw
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 176-180

883
COECK, ADRIAAN
Het Museum voor Heemkunde en Folklore in Aarschot
1995, jrg. 44, (254), p. 2-3

884
COENEN, ROGER
Een project: museum voor fotografie
1981, jrg. 30, (184), p. 271-272

885
COETZEE, ABEL
Die Afrikaanse Heimatprosa
1956, jrg. 5, (26), p. 77-79

886
COETZEE, ABEL
De Afrikaanse poëzie sedert 1940
1962, jrg. 11, (64), p. 210-213

887
COETZEE, ABEL
Smit, Soul Erasmus (ps. Van Abel Coetzee) Teenstellings
1962, jrg. 11, (64), p. 215

888
COGHE, GILBERT
Voor jou en mij
1970, jrg. 19, (113), p. 251

889
COGHE, GILBERT
De dood
1971, jrg. 20, (119), p. 181

890
COGHE, GILBERT
Mistland
1971, jrg. 20, (120), p. 257

891
COGHE, GILBERT
Herfstland
1973, jrg. 22, (131), p. 43

892
COGHE, GILBERT
Lentelied
1974, jrg. 23, (140), p. 181

893
COGHE, GILBERT
Koren
1974, jrg. 23, (140), p. 182

894
COGHE, GILBERT
Liefdesliedje
1975, jrg. 24, (145), p. 99

895
COGHE, GILBERT
Van stormregens.
1975, jrg. 24, (149), p. 350

896
COGHE, GILBERT
Nachtelijk onweer
1975, jrg. 24, (149), p. 352

897
COGHE, GILBERT
Gedicht voor Frederik
1976, jrg. 25, (151), p. 107

898
COGHE, GILBERT
Ik ben een vis
1976, jrg. 25, (152), p. 185

COGHE

899
COGHE, GILBERT
Herfst
1976, jrg. 25, (153), p. 235

900
COGHE, GILBERT
Herfst 2
1976, jrg. 25, (153), p. 235

901
COGHE, GILBERT
Zwijgend
1976, jrg. 25, (155), p. 367

902
COGHE, GILBERT
Afscheid
1977, jrg. 26, (156), p. 45

903
COGHE, GILBERT
Haar huis
1977, jrg. 26, (157), p. 106

904
COGHE, GILBERT
Bij de dood van mijn grootmoeder
1977, jrg. 26, (157), p. 106

905
COGHE, GILBERT
Op de rand
1977, jrg. 26, (160), p. 293

906
COGHE, GILBERT
Herfst
1978, jrg. 27, (166), p. 304

907
COGHE, GILBERT
Kind van het jaar
1979, jrg. 28, (171), p. 265

908
COGHE, GILBERT
Vakantieherinnering
1979, jrg. 28, (173), p. 402

909
COGHE, GILBERT
Het huis
1980, jrg. 29, (175), p. 110

910
COGHE, GILBERT
Het hooi heb ik niet geroken
1980, jrg. 29, (178), p. 314

911
COGHE, GILBERT
Liefdesliedje
1981, jrg. 30, (185), p. 332

Register

COGHE

COMBRINK

- 912
COGHE, GILBERT
Steenrood schrijven de gladiolen..
1981, jrg. 30, (185), p. 333
- 913
COGHE, GILBERT
Als
1982, jrg. 31, (187), p. 108
- 914
COGHE, GILBERT
Herfst 2
1982, jrg. 31, (188), p. 190
- 915
COGHE, GILBERT
Herfst 1
1982, jrg. 31, (188), p. 190
- 916
COGHE, GILBERT
Droom
1982, jrg. 31, (191), p. 377
- 917
COGHE, GILBERT
Gedicht 1
1983, jrg. 32, (195), p. 240
- 918
COGHE, GILBERT
Île d'Yeu
1984, jrg. 33, (199), p. 123
- 919
COGHE, GILBERT
Gedicht
1985, jrg. 34, (205), p. 116
- 920
COGHE, GILBERT
François Villon (1431-na 1463)
1986, jrg. 35, (209), p. 43
- 921
COGHE, GILBERT
Kunstschilder Frans Corneillie C. Permekeprijs 1986
1986, jrg. 35, (213), p. 327
- 922
COGHE, GILBERT
Het blote
1993, jrg. 42, (245), p. 125
- 923
COGHE, GILBERT
Dorp
1994, jrg. 43, (252), p. 159

- 924
COGHE, GILBERT
Populieren
1996, jrg. 45, (259), p. 41
- 925
COGHE, GILBERT
Vader
1996, jrg. 45, (261), p. 168
- 926
COGHE, JAN
Dichter
1986, jrg. 35, (210), p. 118
- 927
COGHE, JAN
Gedicht zonder titel
1986, jrg. 35, (211), p. 172
- 928
COGHE, JAN
Wandeling
1989, jrg. 38, (225), p. 126
- 929
COGHE, JAN
Volwassen
1990, jrg. 39, (229), p. 43
- 930
COGHE, JAN
Kerkhof te Vladslo
1990, jrg. 39, (232), p. 325
- 931
COGHE, JAN
Toekomst
1991, jrg. 40, (238), p. 302
- 932
COGHE, JAN
Gedicht zonder pv
1991, jrg. 40, (238), p. 302
- 933
COGHE, JAN
Kerkhof te Vladslo
1994, jrg. 43, (250), p. 98
- 934
COGHE, JAN
Samen
1994, jrg. 43, (252), p. 160
- 935
COHEN, LEONARD
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
Song for Abraham Klein; Lied voor Abraham Klein
1997, jrg. 46, (268), p. 350

- 936
COHEN, LEONARD
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
My lady can sleep; Mijn geliefde kan slapen
1997, jrg. 46, (268), p. 359
- 937
COHEN, LEONARD
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
For Anne; Voor Anne
1997, jrg. 46, (268), p. 363
- 938
COHEN, LEONARD
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
Lovers; Geliefden
1997, jrg. 46, (268), p. 370
- 939
COHEN, LEONARD
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
Gift; Geschenk
1997, jrg. 46, (268), p. 386
- 940
COHEN, LEONARD
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
Arnhem
1997, jrg. 46, (268), p. 388
- 941
COHEN, LEONARD
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
Jeanne d' Arc
1997, jrg. 46, (268), p. 388
- 942
COIGNEAU, DIRK
Anthonis De Roovere als wereldlijk dichter
1982, jrg. 31, (188), p. 158-167
- 943
COLLAER, PAUL
Van primitieve klank tot nieuw geluid
1961, jrg. 10, (60), p. 446-447
- 944
COLMAN, R.
Kunstschilderes Paula Delforge 70
1981, jrg. 30, (185), p. 344
- 945
COLSON, JAN
Mijn kollega de automaat
1968, jrg. 17, (100), p. 244-246
- 946
COMBRINK, JOHAN
Afrikaans - de huidige situatie, bedreiging en strijd
1996, jrg. 45, (262), p. 219-222

Register

CONINX

COOMANS

- 947
CONINX, ALBERT
Medelijden is geen liefde
1966, jrg. 15, (90), p. 414
- 948
CONRAD, PATRICK
Permeke. (Het maken van) de film
1986, jrg. 35, (213), p. 307-312
- 949
CONRAD, PATRICK
Conrad, Patrick; kvd
Patrick Conrad. Het verhaal van een innerlijke wereld
1988, jrg. 37, (220), p. 106-107
- 950
CONRUYT, EDDY
Kunstschilder Joris De Geest. 1ste Prijs Alf. Blommewedstrijd; E.V. van Clépr.. Prijs van Moeskroen en Cellartwedstrijd
1981, jrg. 30, (184), p. 273-274
- 951
CONSTANDT, LUC
Notities over restaureren
1975, jrg. 24, (144), p. 10-12
- 952
CONSTANDT, LUC
Het structuurplan van Brugge
1975, jrg. 24, (144), p. 22-23
- 953
CONSTANDT, MARC
Toerisme: de impact op mens en ruimte
2000, jrg. 49, (281), p. 176-182
- 954
CONTRYN, JEF
Poppenspel
1955, jrg. 4, (19), p. 28-30
- 955
CONTRYN, JEF
Het paradijs van het poppenspel
1970, jrg. 19, (113), p. 243-248
- 956
CONTRYN, LOUIS
Zoals het poppenspel in Vlaanderen zich vandaag toont
1977, jrg. 26, (160), p. 267-269
- 957
COOLE, MARCEL
Geloof u in de toekomst van het Vlaams toneel?
1958, jrg. 7, (38), p. 77
- 958
COOLE, MARCEL
Plaatselijk nieuws
1993, jrg. 42, (248), p. 329

- 959
COOLEN, ANTOON
Streuveld gehuldigd door Nederland
1952, jrg. 1, (1), p. 11-12
- 960
COOLEN, ANTOON
Baur, Frank; Coolen, Antoon; Berteloot, Marc; vanden Heever, C.M.; Lefebvre, L.
Streuveld gehuldigd. Uit het eerste nummer van ons tijdschrift (januari 1952)
1994, jrg. 43, (251), p. 66-68
- 961
COOLS, ACHILLES
Gefloten lied van een zanglijster
1981, jrg. 30, (180), p. 49
- 962
COOLS, ACHILLES
Lenteleven 2
1982, jrg. 31, (191), p. 377
- 963
COOLS, ACHILLES
Netehymne
1982, jrg. 31, (191), p. 379
- 964
COOLS, ACHILLES
Ik zal de zonneklepel slaan
1983, jrg. 32, (195), p. 240
- 965
COOLS, ACHILLES
Gedicht
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 381
- 966
COOLS, ACHILLES
Kempen
1987, jrg. 36, (216), p. 167
- 967
COOLS, ACHILLES
Gedicht
1987, jrg. 36, (216), p. 168
- 968
COOLS, ACHILLES
Klein geheim
1987, jrg. 36, (216), p. 168
- 969
COOLS, ETIENNE
De amateur-archeoloog: een anachronisme?
1990, jrg. 39, (231), p. 161-162

- 970
COOLS, WILLY
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93
- 971
COOMANS, RENÉ
Plejadén
1977, jrg. 26, (160), p. 293
- 972
COOMANS, RENÉ
Het dorp
1978, jrg. 27, (166), p. 303
- 973
COOMANS, RENÉ
Gedachten lopen prinselijk
1979, jrg. 28, (172), p. 329
- 974
COOMANS, RENÉ
Ode aan de vrouw
1979, jrg. 28, (173), p. 402
- 975
COOMANS, RENÉ
Vrijheid
1980, jrg. 29, (174), p. 47
- 976
COOMANS, RENÉ
Vakantie
1982, jrg. 31, (188), p. 190
- 977
COOMANS, RENÉ
Najaar
1983, jrg. 32, (192), p. 47
- 978
COOMANS, RENÉ
Wintersuite (7)
1984, jrg. 33, (200), p. 204
- 979
COOMANS, RENÉ
Voorjaar 2
1985, jrg. 34, (204), p. 41
- 980
COOMANS, RENÉ
Beelden
1986, jrg. 35, (209), p. 42

Register

COOMANS

981
COOMANS, RENÉ
Zomer 82
1986, jrg. 35, (211), p. 171

982
COOMANS, RENÉ
Ode aan het licht
1987, jrg. 36, (215), p. 106

983
COOMANS, RENÉ
Ode aan het licht
1989, jrg. 38, (225), p. 125

984
COOMANS, RENÉ
Mei 89
1991, jrg. 40, (236), p. 166

985
COOREMANS, KAMIEL
De Duitse muzikale jeugdbeweging
1961, jrg. 10, (60), p. 434-437

986
COOREMANS, KAMIEL
Andries Pevernage gekend? miskend?
1966, jrg. 15, (90), p. 364-366

987
COOREMANS, KAMIEL
Onze orgelmuziek in de 18e eeuw
1972, jrg. 21, (129), p. 362-365

988
COPEAU, JACQUES
Groet van Jacques Copeau, pionier van het renouveau in Frankrijk, aan de toneelvernieuwers in Vlaanderen
1981, jrg. 30, (181), p. 112

989
COPMANS, WILLY
Dichter en kritikus
1976, jrg. 25, (152), p. 183

990
COPMANS, WILLY
In de tijd dat er nog rakkers waren
1983, jrg. 32, (195), p. 240

991
COPMANS, WILLY
Ben ik niet op de dool?
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324

992
COPMANS, WILLY
Dichter en kritikus
1994, jrg. 43, (250), p. 48

993
COPMANS, WILLY
Stedelijk Museum in Diest
1995, jrg. 44, (254), p. 6-7

994
COPMANS, WILLY
Beeldend kunstenaar Wim van Petegem 65
1996, jrg. 45, (260), p. 54-55

995
COPMANS, WILLY
Wim van Petegem en Elckerlyc
1998, jrg. 47, (271), p. 157-159

996
COPMANS, WILLY
Copmans, Willy; Decorte, Luc
Lier: Felix Timmermans- & Isidoor Opsomer-Huis
1999, jrg. 48, (275), p. 89-92

997
COPMANS, WILLY
In memoriam Bert Iven
2000, jrg. 49, (283), p. 367

998
COPMANS, WILLY
Wim van Petegem 70
2001, jrg. 50, (288), p. 318-319

999
COPPENS, ANJA
Het leesgedrag van de 12- tot 15-jarigen in Vlaanderen
1989, jrg. 38, (228), p. 325-328

1000
COPPENS, MARTIEN
Uitdrukingsmiddel
1958, jrg. 7, (37), p. 18-21

1001
COPPIETERS, MAURITS
Vlaanderen in (en) Europa
1991, jrg. 40, (234), p. 23-26

1002
CORBAN, CLAUDE
Gevangen
1957, jrg. 6, (33), p. 169

1003
CORBAN, CLAUDE
Een dialoog?
1957, jrg. 6, (33), p. 170

1004
CORBAN, CLAUDE
De wijze
1958, jrg. 7, (38), p. 121

CORNELIS

1005
COREMANS, PAUL
Echtheidsonderzoek en restauratieproblemen
1964, jrg. 13, (74), p. 105-111

1006
CORNELIS, FRANS
Gevraagd
1957, jrg. 6, (36), p. 376

1007
CORNELIS, FRANS
Zonder hoop
1960, jrg. 9, (49), p. 58

1008
CORNELIS, FRANS
Verwaten
1960, jrg. 9, (50), p. 119

1009
CORNELIS, FRANS
Sabbe, Jan; Cornelis, Frans; Vande Voorde, Albert; Bekaert, Piet; De Coene, Adolf; Defour, Frans; Bijttebier, Fries
Getuigenissen
1964, jrg. 13, (78), p. 407-410

1010
CORNELIS, FRANS
Schoonheid
1976, jrg. 25, (151), p. 106

1011
CORNELIS, FRANS
Vergeten dromen
1977, jrg. 26, (156), p. 46

1012
CORNELIS, FRANS
Voor Greetje
1978, jrg. 27, (163), p. 123

1013
CORNELIS, FRANS
Gebed
1983, jrg. 32, (192), p. 47

1014
CORNELIS, FRANS
Waar eens mijn leven begon
1989, jrg. 38, (225), p. 125

1015
CORNELIS, FRANS
Kunstschilder Pierre Marivoet 70
1995, jrg. 44, (254), p. 58-59

1016
CORNELIS, IRÈNE
Cornelis, Irène; Waegeman, Omar
Musicus Wies Pée 70
1982, jrg. 31, (188), p. 177

Register

CORNELISSEN

- 1017
CORNELISSEN, ELS
Cornelissen, Els; Van Noten, Francis
Vlaamse archeologen in Afrika ten zuiden van de Sahara
1990, jrg. 39, (231), p. 213-215
- 1018
CORNILLIE, PATRICK
Herfst
1986, jrg. 35, (212), p. 239
- 1019
CORNILLIE, PATRICK
Herfst
1994, jrg. 43, (250), p. 88
- 1020
CORNILLIE, PATRICK
Heerszuchtig, als een verlicht despoot
2001, jrg. 50, (286), p. 171
- 1021
CORTY, ROGER
Gaston Theunynck
1975, jrg. 24, (146), p. 155
- 1022
CORYN, JACQUES
Lichtbericht voor mensen
1962, jrg. 11, (63), p. 195
- 1023
COSAERT, JOHAN
Anton Webern
1978, jrg. 27, (164), p. 175-180
- 1024
COSTIËNS, SIMONE
Chris Joole
1976, jrg. 25, (155), p. 362
- 1025
COULOMMIER, JULIEN
Subjectieve fotografie: mythe of begrip?
1981, jrg. 30, (184), p. 241-242
- 1026
COUN, THEO
De Limburgse literaire cultuur in de 13de eeuw
1986, jrg. 35, (209), p. 8-17
- 1027
COUN, THEO
Dr. Flor Van Vinckenroye 70 Provinciale Prijs voor Letterkunde Limburg
1990, jrg. 39, (232), p. 322-323
- 1028
COUN, THEO
Maerlants vertaling van de vier evangelisten
1993, jrg. 42, (247), p. 263-267

- 1029
COUN, THEO
Het nieuwe Maerlant-beeld
1996, jrg. 45, (262), p. 240-243
- 1030
COUN, THEO
De passie in Middelnederlandse teksten
1998, jrg. 47, (270), p. 69-71
- 1031
COUNE, MICHEL
Kunstschilderes Margriet Goossens 60
1982, jrg. 31, (189), p. 243
- 1032
COUPERUS, LOUIS
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165
- 1033
COUSSEMENT, MARC
Gezegende grensgebieden van mei
1983, jrg. 32, (194), p. 173
- 1034
COUSSEMENT, MARC
Erfenis van een stammoeder
1984, jrg. 33, (199), p. 124
- 1035
COUSSEMENT, MARC
Impromptu
1984, jrg. 33, (200), p. 204
- 1036
COUSSEMENT, MARC
Grenzen
1984, jrg. 33, (201), p. 276
- 1037
COUSSEMENT, MARC
Gezegende grensgebieden van mei
1994, jrg. 43, (250), p. 80
- 1038
COUTTENIER, PIET
Er is hier nog veel werk te doen..
1999, jrg. 48, (275), p. 101
- 1039
COUVREUR, WALTER
De eerste Harelbeekse muziekbiennale herdacht Joseph Ryelandt
1987, jrg. 36, (215), p. 109-111
- 1040
COUVREUR, WALTER
Musicus Jan Decadt 75
1989, jrg. 38, (227), p. 279

CRUYSSAERT

- 1041
CRAENE, GASTON
Craene, Gaston; Walschap, Gerard; P.J.A.N.; Putman, Willem
Citaten
1981, jrg. 30, (181), p. 89-90
- 1042
CRAYE, LUK
Paul De Bruyne. Prov. Prijs kunstambachten 1976 O.-VI.
1977, jrg. 26, (157), p. 98
- 1043
CREBOLDER, EMMA
Vissersdorp Doel; Klein gebarenboek 1; Klein gebarenboek 2; Klein gebarenboek 3
1999, jrg. 48, (274), p. 43
- 1044
CRICK, JEF
Hugo Verriest over 'een klein, zwartharig manneke'
1956, jrg. 5, (28), p. 191-193
- 1045
C.R.L.
Cor Ria Leeman. Grote Prijs van de stad Sint-Niklaas voor het jeugdboek
1978, jrg. 27, (163), p. 117
- 1046
CROMPHOUT, FRANS
Emiel Janssen s.j. 80
1977, jrg. 26, (157), p. 100
- 1047
CROON, H.
Ludo Verbeke. Eerste Premie Tekenkunst Provincie West-Vlaanderen
1979, jrg. 28, (173), p. 396
- 1048
CRULS, TITO
De avant-garde in de beeldende kunst
1970, jrg. 19, (115), p. 369-380
- 1049
CRUYSSBERGHS, PAUL
Postmoderne filosofie: een denken zonder substantie en zonder subject
1995, jrg. 44, (258), p. 322-332
- 1050
CRUYSSAERT, WALTER
Vers 17
1970, jrg. 19, (112), p. 188
- 1051
CRUYSSAERT, WALTER
Liefde
1970, jrg. 19, (114), p. 339-340

Register

CRUYSSAERT

1052
CRUYSSAERT, WALTER
Ontdekking
1970, jrg. 19, (115), p. 405

1053
CUPPENS, AUGUST
O blanke berk
1978, jrg. 27, (163), p. 74

1054
CUPPENS, AUGUST
Weg door de Heide
1978, jrg. 27, (163), p. 96

1055
CUPPENS, DRIES
In memoriam Fons Stels Glazenier
1992, jrg. 41, (242), p. 307

1056
CUSTERS, JAN
Gebed van een hard mens
1968, p. 52

1057
CUSTERS, JAN
Armand Preud' homme 65
1969, jrg. 18, (109), p. 483-484

1058
CUYPERS, J.D.
Een lans breken voor Brussel. Vlaams cultureel leven. Cultureel verenigingsleven: efficiënte coördinatie vereist
1967, jrg. 16, (91), p. 18-20

D

1059
D.
Renaat Verbruggen 70
1979, jrg. 28, (171), p. 258-259

1060
D.A.
Buitenlands actueel. Beeldende kunsten op het festival van Avignon
1969, jrg. 18, (106), p. 251

1061
DAALMAN, ERIC
Joris Denoo. Versprijs 1981 en Hendrik Prijs-prijs 1982
1982, jrg. 31, (188), p. 174

1062
DAELE, JAN EMIEL
De stilte suizelt
1963, jrg. 12, (70), p. 271

1063
DAELE, JAN EMIEL
Langzaam daalt de avond
1965, jrg. 14, (80), p. 123

1064
DAELE, JAN EMIEL
De stilte suizelt.
1994, jrg. 43, (250), p. 22

1065
DAELEMANS, ALFRED
Europa, onderwijs en cultuur: een concept
1991, jrg. 40, (234), p. 37-40

1066
DAEMS, JO
Het t.v.-spel, niemandsland tussen toneel en film
1977, jrg. 26, (158), p. 125-130

1067
DAEMS, L.
Prof. August Keersmaekers 60
1981, jrg. 30, (180), p. 40

1068
DAEMS, LUC
René Verbeeck 65 en Prijs van de Provincie Brabant
1969, jrg. 18, (109), p. 498-499

1069
DAEMS, LUC
Paul Lebeau. Lid van de Koninklijke Vlaamse Akademie voor Taal en Letterkunde
1970, jrg. 19, (116), p. 456-457

DAEMS

1070
DAEMS, LUC
Maria Rosseels. Prijs Scriptorum Catholici
1970, jrg. 19, (116), p. 460-461

1071
DAEMS, LUC
In memoriam Pater Desiderius Stracke
1970, jrg. 19, (116), p. 465

1072
DAEMS, LUC
Rose Gronon 70
1971, jrg. 20, (123), p. 445-446

1073
DAEMS, LUC
Anton Van de Velde 75
1971, jrg. 20, (123), p. 462-464

1074
DAEMS, LUC
Luc Delafortrie 60
1972, jrg. 21, (130), p. 424

1075
DAEMS, LUC
In memoriam Pater Leonce Reypens S.J.
1972, jrg. 21, (130), p. 440-441

1076
DAEMS, LUC
Emiel Van Hemeldonck 75
1972, jrg. 21, (130), p. 448-449

1077
DAEMS, LUC
Jos Van Rooy 65
1972, jrg. 21, (130), p. 450-451

1078
DAEMS, LUC
Karel Vertommen 65
1972, jrg. 21, (130), p. 454-455

1079
DAEMS, LUC
Walter Roland. Prijs Prov. Antwerpen
1973, jrg. 22, (137), p. 444-445

1080
DAEMS, LUC
Herman Vos. Prijs van de Provincie Antwerpen voor 'Ik ben de Maraboe'
1973, jrg. 22, (137), p. 460-461

1081
DAEMS, LUC
Jos Van Rooy 70
1977, jrg. 26, (159), p. 231

Register

DAEMS

DARGE

1082
DAEMS, LUC
In memoriam Joan Coomans
1981, jrg. 30, (181), p. 115-116

1083
DAEMS, LUC
In memoriam beeldhouwer Willy Kreitz
1982, jrg. 31, (190), p. 313

1084
DAEMS, LUC
Pierre Hendrix 70
1984, jrg. 33, (200), p. 199-200

1085
DAEMS, LUC
Rik Jacobs 70
1984, jrg. 33, (200), p. 200-201

1086
DAEMS, LUC
"Pentheus aan flarden"
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 303-308

1087
DAEMS, LUC
Jaak Stervelynck (1920-). De bitterheid van het verzaken
1987, jrg. 36, (218), p. 313-320

1088
DAEMS, LUC
Rudolf Van De Perre. Prijs van de Vlaamse Poëziedagen - 1987 Lid van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde
1988, jrg. 37, (221), p. 180-181

1089
DAEMS, LUC
Couperus in Oostende
1989, jrg. 38, (227), p. 292-295

1090
DAEMS, LUC
Theaterman Jos Loyens 80
1990, jrg. 39, (229), p. 40-41

1091
DAEMS, LUC
Letterkundige Jaak Stervelynck 70
1991, jrg. 40, (235), p. 102

1092
DAEMS, LUC
In Memoriam Valère Depauw Letterkundige
1995, jrg. 44, (257), p. 311-312

1093
DAEMS, LUC
In Memoriam Pierre Hendrix Kunstschilder
1995, jrg. 44, (257), p. 312

1094
DAEMS, LUC
In memoriam Jos Loyens
1997, jrg. 46, (266), p. 255

1095
DAEMS, LUC
Den Haag: Louis Couperus-Museum
1998, jrg. 47, (269), p. 19-21

1096
DAEMS, LUC
Gerard Walschap in 't kort
1998, jrg. 47, (273), p. 280

1097
DAEMS, LUC
Het debuut van Rose Gronon (1901-1979)
1999, jrg. 48, (274), p. 48-50

1098
DAEMS, LUC
Versierde verhalen. Over de boekbanden van Louis Couperus
2000, jrg. 49, (280), p. 102-105

1099
DAEMS, LUC
Frédéric Louis Bastet 75 jaar 'Tussen archeologie en biografie: een interview'
2001, jrg. 50, (284), p. 44-50

1100
DAEMS, LUC
August Keersmaekers 80 jaar. Diversiteit en uniformiteit in een belangrijk oeuvre: een gesprek
2001, jrg. 50, (285), p. 108-116

1101
DAEMS, LUC
Een Couperuscollectie
2001, jrg. 50, (288), p. 267-270

1102
DAENEN, C.
Schlau, W.; Daenen, C.
Volkshogeschoolwerk in de Bondsrepubliek
1961, jrg. 10, (59), p. 385-387

1103
DAENENS, LIEVEN
Het museum voor sierkunst en vormgeving - Gent
2001, jrg. 50, (284), p. 38-40

1104
DAENENS, LIEVEN
Piet Stockmans
2001, jrg. 50, (288), p. 298

1105
DAISNE, JOHAN
André Demedts 70
1976, jrg. 25, (154), p. 268

1106
DAISNE, JOHAN
September
1984, jrg. 33, (200), p. 196

1107
DALLE, D.
*De Grote Markt van Veurne, beeld van de voor-
spoed van het platteland ten tijde van Albrecht en
Isabella*
1953, jrg. 2, (11), p. 210-211

1108
DANEELS, ANNICK
*Archeologisch project in Centraal-Veracruz,
Mexico*
1990, jrg. 39, (231), p. 240-241

1109
DANHIEUX, LUC
Opkomst en bloei van de belforten, hun betekenis
1962, jrg. 11, (61), p. 2-7

1110
DANIËL
Fiets
1983, jrg. 32, (193), p. 117

1111
DANIËLS, MONIQUE
Pulinckx, Karin; Daniëls, Monique
Asturië
1972, jrg. 21, (126), p. 176-178

1112
DANNEELS, GODFRIED
*Evangelisatie in Vlaanderen. Licht en schaduw.
Gave en opgave*
1995, jrg. 44, (256), p. 226-227

1113
D'ANNUNZIO, GABRIELE
van Ackere, J.
Vertalen van Italiaanse poëzie
1986, jrg. 35, (210), p. 120-123

1114
DARAS, HERVÉ
Prof. K.C. Peeters 70
1973, jrg. 22, (137), p. 442-443

1115
DARCIEL, ELSA
Hoe ontstaat een ballet?
1958, jrg. 7, (38), p. 89-95

1116
DARGE, MONIEK
Instrumentenbouw bij Stichting Logos
1999, jrg. 48, (277), p. 215-216

Register

DASNOY

- 1117
DASNOY, ALBERT
Creativiteit en/of métier. Hoe oordelen de artiesten er zelf over? Albert Dasnoy en het portret 1983, jrg. 32, (192), p. 26
- 1118
DASSONVILLE
Ik vind het niet langer belangrijk 1976, jrg. 25, (151), p. 108
- 1119
D.B.
Frans Deschoemaeker. Eerste Prijs Nationale Poëziewedstrijd Brugge 1976 / Tweede Prijs Stichting Boulevard voor het Kort Verhaal 1976 1977, jrg. 26, (160), p. 288
- 1120
DE AGUILAR, FR. JOSE MANUEL
Religieuze architectuur in Spanje 1946-1964 1965, jrg. 14, (79), p. 23-28
- 1121
DE BACKER, LISETTE
Paul Haeven (pseudoniem Willem van Herckenrode) 80 1973, jrg. 22, (137), p. 429-430
- 1122
DE BACKER, LISETTE
Kunstschilder Lindesmet. Prijs André De Rouck (1978) - Zilvermedaille van de K.V.B.B. (1979) - Conrad Chapmanprijs (1979) - Gouden medaille Mérite Artistique Européen (1979) 1979, jrg. 28, (172), p. 322
- 1123
DE BACKER, LISETTE
Kunstschilder-graficus Gustaaf Blommaert 70 1980, jrg. 29, (175), p. 100-101
- 1124
DE BACKER, LISETTE
Theo Franssen. 1e Poëzieprijs tds. Spectraal 1980, jrg. 29, (178), p. 309
- 1125
DE BACKER, LISETTE
Gerard Bauwens. Prijs van publiek in tekenwedstrijd Ronse 1979 1980, jrg. 29, (179), p. 365
- 1126
DE BACKER, LISETTE
Kunstschilderes Sabine Rommens. Gouden medaille Pro Patria; zilver Spectraal; diploma Ac. Da Vinci Rome 1981, jrg. 30, (184), p. 276

- 1127
DE BACKER, LISETTE
Luc de Pauw. Gouden Med. M.A.E. 1980; Spectraalprijs Gent 1981 1981, jrg. 30, (185), p. 344-345
- 1128
DE BACKER, LISETTE
Kunstschilder-aquarellist Gaston De Meyer. Gouden Medaille Spectraal e.a. 1982, jrg. 31, (187), p. 99
- 1129
DE BACKER, LISETTE
Aquarellist Leo Van Cauwenbergh. Diverse onderscheidingen 1983, jrg. 32, (192), p. 43
- 1130
DE BACKER, MARCEL
Het sein 1975, jrg. 24, (149), p. 351
- 1131
DE BACKER, MARCEL
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête 1976, jrg. 25, (151), p. 72-93
- 1132
DE BACKER, RIKA
Minister Rika De Backer over onze uitgeverij DAP - De Arbeiderspers 1976, jrg. 25, (152), p. 163-164
- 1133
DE BACKER, RIKA
Kunst en maatschappij 1976, jrg. 25, (155), p. 341
- 1134
DE BAERE, PAUL
Joe English biografisch 1985, jrg. 34, (207), p. 214-226
- 1135
DEBAERE, STEVEN
Anderlecht-Brussel: (Desiderius) Erasmus-Huis 1998, jrg. 47, (269), p. 15-17
- 1136
DE BAETS, MAGDA
Duran-De Baets, Magda en Jan
Getuigenissen van Bruggelingen die zelf hun huis restaureerden 1975, jrg. 24, (144), p. 33-34

DE BLEECKER

- 1137
DE BARSÉE, L.
Het huis 'De (Witte) Engel'. Het eerste huis in 'de oude stad' in het openluchtmuseum te Bokrijk 1975, jrg. 24, (147), p. 199-211
- 1138
DEBAVEYE, ANDRÉ
Kunstschilder Marcel Callaert 60 1982, jrg. 31, (190), p. 311
- 1139
DE BELDER, JOZEF L.
Bekroonde kunstenaars. Prof. Jos Hendrickx - Prijs 'Interpress' van de Biënnale van grafische kunst van Warschau 1968, jrg. 17, (101), p. 369-370
- 1140
DE BELDER, JOZEF L.
Jos Hendrickx 1975, jrg. 24, (146), p. 146
- 1141
DE BELDER, JOZEF L.
Creativiteit en/of métier? Stemmen uit het kunstonderwijs. Harmonische inschakeling van het métier in het kunstonderwijs 1983, jrg. 32, (192), p. 9-10
- 1142
DE BETHUNE, EMMANUEL
De bibliotheek van het kasteel van Marke 2001, jrg. 50, (288), p. 271-272
- 1143
DE BIES, RENATA
Het Nederlands in Suriname 1997, jrg. 46, (264), p. 9-15
- 1144
DEBLAERE, A.
Aspecten van het katholiek literair reveil 1956, jrg. 5, (29), p. 256-259
- 1145
DEBLAERE, A.
Erasmus, Bruegel en de humanistische visie 1969, jrg. 18, (103), p. 12-20
- 1146
DE BLEECKER, DRIES
Lode Herreman 70 2001, jrg. 50, (285), p. 126
- 1147
DE BLEECKER, MAURICE
Doem 1963, jrg. 12, (69), p. 177
- 1148
DE BLEECKER, MAURICE
Elegie 1965, jrg. 14, (81), p. 219

Register

DE BLEECKER

1149

DE BLEECKER, MAURICE

De stervende
1967, jrg. 16, (93), p. 197

1150

DE BLEECKERE, SYLVAIN

Het credo van de film. Een essay bij het eerste centennium van de film
1995, jrg. 44, (258), p. 371-374

1151

DE BLESER, A.

Dirigente Madeleine Jacobs. 25 jaar Angelakoor Mechelen
1979, jrg. 28, (171), p. 250-251

1152

DE BLESER, WILLY

Letterkundige Jet Jorssen
1979, jrg. 28, (171), p. 251

1153

DE BLESER, WILLY

In memoriam Jet Jorssen Letterkundige
1990, jrg. 39, (232), p. 323-324

1154

DE BLOCK, LUT

Een kleinood in taal gebeitela
1998, jrg. 47, p. 44-47

1155

DE BOE, GUY

De Boe, Guy; Thoen, Hugo
In een uithoek van het Romeinse Imperium
1990, jrg. 39, (231), p. 177-184

1156

DE BOECK, FELIX

Mijn leven en werk
1973, jrg. 22, (135), p. 264-278

1157

DE BOECK, FELIX

Felix De Boeck
1975, jrg. 24, (146), p. 136-137

1158

DE BOECK, WILFRIED

Pendelen
1994, jrg. 43, (252), p. 159

1159

DE BORCHGRAVE D'ALTENA, J.

Beeldhouwwerk en mobilair
1965, jrg. 14, (82), p. 245-250

1160

DE BORGER, R.

Een lans breken voor Brussel. Vlaams cultureel leven. Vlaamse pers: weg effenen
1967, jrg. 16, (91), p. 18

1161

DEBRABANDERE, FRANS

In memoriam Marc(el) Boey
1999, jrg. 48, (276), p. 171

1162

DE BREE, ROGER J.G.

Verkeer in de binnenstad
1975, jrg. 24, (144), p. 17-18

1163

DE BRUYCKER, HILAIRE

Sinds gij gestorven zijt
1979, jrg. 28, (173), p. 401

1164

DE BRUYCKER, PAUL

Zij is zo eenvoudig
1976, jrg. 25, (151), p. 108

1165

DE BRUYCKER, PAUL

Herfst
1977, jrg. 26, (156), p. 46

1166

DE BRUYN, JEAN-PIERRE

De Beneden-Schelde in de schilderkunst; met een notitie over de Boven-Schelde
1985, jrg. 34, (208), p. 266-278

1167

DE BRUYN, PETER

In memoriam Richard De Bruyn Architect-Restaurateur, landschapschilder
1995, jrg. 44, (257), p. 310-311

1168

DE BRUYNE, DEES

Dees De Bruyne
1972, jrg. 21, (124), p. 17

1169

DE BRUYNE, EDGARD

Het nationale element in de kunst
1956, jrg. 5, (28), p. 211

1170

DE BRUYNE, MICHIEL

Rumbeke
1971, jrg. 20, (119), p. 163-166

1171

DE BRUYNE, MICHIEL

Het provinciaal beleid inzake studie van geschiedenis, volkskunde en archeologie
1982, jrg. 31, (189), p. 230-234

1172

DE BUCK, ANTON

De Nederlandse taal in het Europa van morgen
1960, jrg. 9, (52), p. 255-257

1173

DEBUSSCHER, PH.

Pedagogische verantwoording van het project. Doelstellingen
1980, jrg. 29, (175), p. 76

1174

DE BUSSCHERE, KAREL

Gezelle's 'Kerhofblommen' na honderd jaar onverslenst
1958, jrg. 7, (40), p. 243-245

1175

DE BUSSCHERE, KAREL

'Kerhofblommen' een eeuw later
1958, jrg. 7, (42), p. 421-423

1176

DE BUSSCHERE, KAREL

Westvlaamse volkshumor
1959, jrg. 8, (44), p. 108-117

1177

DE BUSSCHERE, KAREL

Van Warden Oom gesproken
1961, jrg. 10, (56), p. 142-146

1178

DE BUSSCHERE, KAREL

Guido Gezelle en zijn taal
1966, jrg. 15, (85), p. 16-19

1179

DE BUSSCHERE, KAREL

Het Guido Gezellegenootschap
1966, jrg. 15, (85), p. 68

1180

DE BUSSCHERE, KAREL

Ping ping ping en een oratorium
1966, jrg. 15, (85), p. 69

1181

DE BUSSCHERE, KAREL

Binnenlands aktueel. Gentleman Gezelle
1973, jrg. 22, (131), p. 44-45

1182

DE BUSSCHERE, KAREL

In het grote spoor: Manneke uit de Mane en Bie-korf
1980, jrg. 29, (178), p. 301-306

1183

DE BUSSCHERE, KAREL

In memoriam Leo Devloo priester-schrijver
1992, jrg. 41, (240), p. 112

1184

DE BUSSERE, JULIAAN P.

Kunstschilder Staf François 70
1980, jrg. 29, (179), p. 368-369

DE BUSSERE

Register

DEBUYSERE

- 1185
DEBUYSERE, MARK
Paradoks
1972, jrg. 21, (124), p. 41
- 1186
DEBUYSERE, MARK
Nachtelijk 2
1972, jrg. 21, (124), p. 42
- 1187
DEBUYSERE, MARK
De draden van de morgen
1972, jrg. 21, (124), p. 43
- 1188
DEBUYSERE, MARK
Vraag 2
1972, jrg. 21, (124), p. 43
- 1189
DEBUYST, FRÉDÉRIC
Debuyst, Frédéric; Mauer, Otto
Aspecten en accenten. Schoonheid, beelden en symbolen ook nu onontbeerlijk voor de christen. Een toekomst voor het sacrale beeld in de kerk?
1979, jrg. 28, (173), p. 363-364
- 1190
DEBUYST, FRÉDÉRIC
De nieuwe Thermen van Vals (1996): architect
Peter Zumthor
2001, jrg. 50, (286), p. 166
- 1191
DE BUYZER, HERMAN
Kunstschilder Paul Noldus 80
1979, jrg. 28, (169), p. 123
- 1192
DECADT, JAN
Musicus Maurits Denaux 80
1989, jrg. 38, (226), p. 202
- 1193
DECADT, JEAN
Jeugd en muziek
1952, jrg. 1, (6), p. 214
- 1194
DECADT, JEAN
In memoriam Maurits Denaux Musicus
1992, jrg. 41, (243), p. 375
- 1195
DE CAERLÉ, HUBERT
Albert Loots 60
1975, jrg. 24, (149), p. 347
- 1196
DE CALUWE, ALAIN
In memoriam Medard Verleye
1961, jrg. 10, (59), p. 395

- 1197
DE CALUWE, ALAIN
de Caluwe, Alain; Dendooven, Lucien
Marcel Coolsaet en Antoon De Candt
1962, jrg. 11, (61), p. 46-47
- 1198
DE CALUWE, ALAIN
Marcel Van de Velde 65 jaar !
1963, jrg. 12, (69), p. 181
- 1199
DE CALUWE, ALAIN
In memoriam Marcel Van de Velde
1964, jrg. 13, (78), p. 419
- 1200
DE CALUWE, ALAIN
Jules Bouquet directeur van het stedelijk muziek-conservatorium te Brugge
1968, jrg. 17, (102), p. 432
- 1201
DE CALUWE, MARK
In memoriam Pater A.R. Van De Walle Essayist
1994, jrg. 43, (252), p. 181
- 1202
DE CANDT, ANTOON
Voor mijn stervende hinde
1961, jrg. 10, (59), p. 398
- 1203
DE CAT, KAREL
Jet Jorssen. Eerste tweejaarlijkse Prijs van de Vereniging van Vlaamsnationale Auteurs
1978, jrg. 27, (162), p. 41
- 1204
DE CEUKELAIRE, GERT
Fabelen en boerden: de Spiegel Historiae en de epië
1993, jrg. 42, (247), p. 259-262
- 1205
DE CEULAER, JOSÉ
Het interview
1965, jrg. 14, (83), p. 353-354
- 1206
DE CEULAER, JOSÉ
Het genoeg te kunnen schilderen. Felix Timmermans en Pieter Bruegel
1967, jrg. 16, (93), p. 172-175
- 1207
DE CEULAER, JOSÉ
Pieter Bruegel en het Vlaamse volkskarakter
1969, jrg. 18, (103), p. 21-23
- 1208
DECKERS, RITA
Tierra de Campos
1972, jrg. 21, (126), p. 169-170

DECLERCK

- 1209
DE CLERCK, FRANS
Beschuldigde, sta op!
1977, jrg. 26, (158), p. 140-141
- 1210
DECLERCK, JÜRGEN
Een greep uit Sonsbeek 86. Internationale Beeldtentoonstelling Arnhem 18 juni - 14 september 1986
1986, jrg. 35, (213), p. 331-332
- 1211
DECLERCK, JÜRGEN
Actuele driedimensionale kunst
1988, jrg. 37, (222), p. 267-269
- 1212
DECLERCK, ROBERT
In memoriam Albert Setola
1981, jrg. 30, (181), p. 117
- 1213
DECLERCK, ROBERT
Dirigent Marcel Van Quickelberghe 60
1981, jrg. 30, (185), p. 351-352
- 1214
DECLERCK, ROBERT
Edgard Ernalsteen 90
1985, jrg. 34, (208), p. 297
- 1215
DECLERCK, ROBERT
'Vlaanderen leeft ...'
1988, jrg. 37, (221), p. 175-177
- 1216
DECLERCK, ROBERT
In memoriam Marcel Van Quickelberghe. Dirigent-componist
1990, jrg. 39, (232), p. 324
- 1217
DECLERCK, ROBERT
Gerda van Erkel. Prijs Knokke-Heist Beste Jeugd-boek 1993
1993, jrg. 42, (247), p. 269
- 1218
DECLERCK, ROBERT
Bourgondië in de Nederlandstalige reisgidsen
1995, jrg. 44, (255), p. 116-117
- 1219
DECLERCK, ROBERT
Publicist - Redactielid Karel van Deuren 75
1996, jrg. 45, (262), p. 245
- 1220
DECLERCK, ROBERT
'Vlaanderen' en de Nieuwe Spelling
1997, jrg. 46, (264), p. 49-50

Register

DECLERCK

- 1221
DECLERCK, ROBERT
Julien Vermeulen Fulbright Award
1998, jrg. 47, (271), p. 169
- 1222
DECLERCK, ROBERT
In memoriam Raf Deltour
1998, jrg. 47, (272), p. 239
- 1223
DECLERCQ, GEORGES
Vlaanderen en de Vlaanderengouw in de vroege middeleeuwen
1995, jrg. 44, (256), p. 154-161
- 1224
DECLERCQ, GEORGES
De schenkingsoorkonde van de cella van Roksem aan de abdij van Sint-Berijns
1995, jrg. 44, (256), p. 191-193
- 1225
DECLERCQ, GEORGES
De kustvlakte en de ontwikkeling van het graafschap Vlaanderen
2000, jrg. 49, (281), p. 148-151
- 1226
DECLERCQ, JULIAAN
Hoogdagen van het religieus toneel in Vlaanderen... Het Heilig Bloedspel te Brugge
1952, jrg. 2, (5), p. 172-174
- 1227
DECLERCQ, LUC
Theaterfuturologie
1973, jrg. 22, (133), p. 144-151
- 1228
DE CLERCQ, MAURITS
Gerard Vermeersch en het toneel aan de oorsprong. De amateur
1975, jrg. 24, (149), p. 300-305
- 1229
DE CLERCQ, MAURITS
De toneelauteur Gerard Vermeersch
1975, jrg. 24, (149), p. 326-327
- 1230
DE CLERCQ, PAULETTE
In memoriam kunstschilder Maurice De Clercq
1980, jrg. 29, (179), p. 372
- 1231
DE CLERCQ, RENÉ
Dorserslied
1962, jrg. 11, (63), p. 155

- 1232
DE CLIPPEL, KAROLIEN
De Vlaamse portretkunst in de zestiende eeuw. Enkele sleutelmomenten van een succesverhaal
1999, jrg. 48, (276), p. 126-129
- 1233
DE CLOEDT, FILIPS
Nieuwbouw en restauratie in de Sint-Trudo-abdij te Male (Sint-Kruis)
1966, jrg. 15, (88), p. 255-259
- 1234
DE CLOEDT, FILIPS
Sint-Pieters-en-Paulusabdij van Dendermonde
1973, jrg. 22, (131), p. 12-14
- 1235
DE CNOODER, REMI
Edith Van Leckwyck kunstschilderes
1968, jrg. 17, (97), p. 48-49
- 1236
DE CNOODER, REMI
Kunstschilderes Edith Van Leckwyck 70
1969, jrg. 18, (109), p. 497-498
- 1237
DE CNOODER, REMI
Kunstschilder Jozef Vinck
1970, jrg. 19, (114), p. 338
- 1238
DE CNOODER, REMI
Yvonne Guns 60
1971, jrg. 20, (123), p. 446-447
- 1239
DE CNOODER, REMI
Pros Oversteyns
1972, jrg. 21, (124), p. 30-31
- 1240
DE CNOODER, REMI
Ten huize van Felix De Boeck
1973, jrg. 22, (135), p. 281
- 1241
DE CNOODER, REMI
Willy Cools. Prijs stad Aarschot
1973, jrg. 22, (137), p. 418
- 1242
DE CNOODER, REMI
Antoon Luyckx. Gouden Medaille prijs voor schilderkunst van Parabiago
1973, jrg. 22, (137), p. 436-437

DE CNOODER

- 1243
DE CNOODER, REMI
Freddy Theys. Prijs 'Dessin Figuratif' C.E.A.E. (Conseil Européen d'Art et Esthétique) 1973. 'Mé-daille de Vermeil' A.R.A.P.B. (Association Royale des Artistes Professionnels de Belgique) 1973.
1973, jrg. 22, (137), p. 445-446
- 1244
DE CNOODER, REMI
Edith Van Leckwyck 75
1975, jrg. 24, (144), p. 38-39
- 1245
DE CNOODER, REMI
Kunstschilder Frans Cuypers. Gaver-, da Vinci-, V.T.B.- en Courtensprijs
1975, jrg. 24, (147), p. 219-220
- 1246
DE CNOODER, REMI
Pol Mara. Prijs van Diano Marina
1975, jrg. 24, (147), p. 221-222
- 1247
DE CNOODER, REMI
Frans Minnaert. Gouden Medaille Internationale Prijs Diano Marina
1976, jrg. 25, (154), p. 298
- 1248
DE CNOODER, REMI
bonneure, fernand; de cnodder, remi; de puydt, raoul; dusar, lut; hoozee, robert; smeets, albert
Enkele Vlaamse metaalkunstenaars
1978, jrg. 27, (167), p. 332-364
- 1249
DE CNOODER, REMI
Kunstschilder Antoon Mortier 60
1979, jrg. 28, (168), p. 45
- 1250
DE CNOODER, REMI
Uit 'triptiek van een afscheid'
1979, jrg. 28, (168), p. 52
- 1251
DE CNOODER, REMI
Beeldende kunsten in de Antwerpse Kempen na 1945
1979, jrg. 28, (169), p. 110-115
- 1252
DE CNOODER, REMI
Ray Gilles
1979, jrg. 28, (171), p. 242
- 1253
DE CNOODER, REMI
Kunstschilder Arthur Meersman 70
1979, jrg. 28, (171), p. 253-254

Register

DE CNODDER

- 1254
DE CNODDER, REMI
Jacques Vandamme. Platina Leeuw en Laureaat 1979 1ste Wereldbiënnale Kunstambachten Lyon; Prijs Toyagafu 1980 te Osaka
1981, jrg. 30, (180), p. 43-44
- 1255
DE CNODDER, REMI
Drenkplaats van geluk
1982, jrg. 31, (187), p. 74
- 1256
DE CNODDER, REMI
Hubert Minnebo. Selectie Intern. Sculptuur-museum Jeddah (Saoedi Arabië)
1983, jrg. 32, (192), p. 41-42
- 1257
DE CNODDER, REMI
An Van Lierde. Prijs Jan De Pauw van St.-Lievens-Houtem; Eremedaille gemeente Mortsel
1983, jrg. 32, (194), p. 165-166
- 1258
DE CNODDER, REMI
Kunstschilder Yvonne Guns. Ridder Kroonorde
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 378
- 1259
DE CNODDER, REMI
Kunstschilder Jan Van Den Driessche. Laureaat Prijs Schilderkunst A. Toetenel. Tweede Prijs Alfons Blomme
1989, jrg. 38, (228), p. 350-351
- 1260
DE CNODDER, REMI
Beeldend kunstenaar Yvonne Guns 80
1991, jrg. 40, (235), p. 101-102
- 1261
DE CNODDER, REMI
In memoriam Lucien Van Den Driessche. Een goede vriend is dood.
1991, jrg. 40, (237), p. 222-223
- 1262
DE CNODDER, REMI
Beeldend kunstenaar Antoon Luyckx 70
1993, jrg. 42, (244), p. 42-43
- 1263
DE CNODDER, REMI
Kunstschilder Yvonne Guns 50 jaar artistiek leven
1994, jrg. 43, (252), p. 178
- 1264
DE CNODDER, REMI
Kunstschilder André Loriers 70
1996, jrg. 45, (261), p. 185

- 1265
DE CNODDER, REMI
Yvonne Guns 85
1997, jrg. 46, (264), p. 63
- 1266
DE COCK, GASTON
De ring van Gyges
1990, jrg. 39, (230), p. 113-117
- 1267
DE COCK, GASTON
Mozart op inspiratietoelt bij Cicero
1991, jrg. 40, (238), p. 292-293
- 1268
DE COCK, GASTON
Kamiel D'Hooghe wins top honors
1991, jrg. 40, (238), p. 310-311
- 1269
DE COCK, GASTON
Van Peter Benoit tot Hendrik Waelpuut
1996, jrg. 45, (260), p. 18-21
- 1270
DE COCK, WIM
Villon, François; De Cock, Wim
Ballade en viel langage français; Ballade uit het oud frans
1989, jrg. 38, (225), p. 127
- 1271
DE COCK, WIM
Villon, François; De Cock, Wim
L'Epithaphe Villon; Graftchrift voor Villon
1989, jrg. 38, (226), p. 207
- 1272
DE COCK, WIM
Villon, François; de Cock, Wim
Ballade pour laquelle Villon crie a chascun mercy; Ballade waarin Villon iederen om erbarmen vraagt
1994, jrg. 43, (252), p. 161
- 1273
DE COCK, WIM
Villon, François; de Cock, Wim
Ballade de bonne doctrine a ceux de mauvaise vie; Ballade van de goede leer voor hen die een slecht leven leiden
1995, jrg. 44, (255), p. 131
- 1274
DE COCK, WIM
Villon, François; de Cock, Wim
Le grand testament; Meditatie over de vergankelijkheid
1996, jrg. 45, (259), p. 43

DECORTE

- 1275
DE COCK, WIM
Villon, François; De Cock, Wim
Qu'est devenu ce front poly; Klacht van de mooie helmsmidsvrouw
1998, jrg. 47, (271), p. 151
- 1276
DE COENE, ADOLF
Sabbe, Jan; Cornelis; Vande Voorde, Albert; Bekaert, Piet; De Coene, Adolf; Defour, Frans; Bijttebier, Fries
Getuigenissen
1964, jrg. 13, (78), p. 407-410
- 1277
DE CONINCK, R.
De tweede dichtbloei van Gezelle
1966, jrg. 15, (85), p. 50-56
- 1278
DECORTE, BERT
Quasimodo, Salvatore; Decorte, Bert
Aan vader
1974, jrg. 23, (138), p. 50
- 1279
DECORTE, LUC
Marcel Verleye
1972, jrg. 21, (130), p. 453
- 1280
DECORTE, LUC
In memoriam Jacques Fieuws (1930-1979)
1979, jrg. 28, (172), p. 326-327
- 1281
DECORTE, LUC
In Memoriam Letterkundige Rose Gronon
1979, jrg. 28, (172), p. 327
- 1282
DECORTE, LUC
In memoriam Antoon Viaene
1979, jrg. 28, (173), p. 397-398
- 1283
DECORTE, LUC
Rudolf van de Perre. Joris Eeckhoutprijs van de Koninklijke Academie
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 201
- 1284
DECORTE, LUC
Letterkundige Gerard Soete 60. Prov. Premie Romanwedstrijd 1980 W.-VI.
1981, jrg. 30, (185), p. 348
- 1285
DECORTE, LUC
In memoriam Jan De Cuyper
1982, jrg. 31, (187), p. 104

Register

DECORTE

- 1286
DECORTE, LUC
In memoriam Hervé Stalpaert
1982, jrg. 31, (187), p. 104
- 1287
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Rose Gronon
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 314-323
- 1288
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Paul Lebeau
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 335-339
- 1289
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Valère Depauw
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 352-356
- 1290
DECORTE, LUC
Maria Rosseels in gesprek met Moritoen over 'Wacht niet op de morgen'
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 364-372
- 1291
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Maria Rosseels
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 372-376
- 1292
DECORTE, LUC
Marcel Matthijs (1899-1964). Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Marcel Matthijs
1987, jrg. 36, (218), p. 281-285
- 1293
DECORTE, LUC
Gaston Duribreux (1903-1986). Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Gaston Duribreux
1987, jrg. 36, (218), p. 295-298
- 1294
DECORTE, LUC
Fred Germonprez (1914-). Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Fred Germonprez
1987, jrg. 36, (218), p. 309-312
- 1295
DECORTE, LUC
Jaak Stervelynck (1920-). Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Jaak Stervelynck
1987, jrg. 36, (218), p. 323-326
- 1296
DECORTE, LUC
Bernard Kemp (1926-1980). Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Bernard Kemp (1926-1980)
1988, jrg. 37, (223), p. 306-312

- 1297
DECORTE, LUC
Jos Vandeloo (1925-). Jos Vandeloo in gesprek met Luc Decorte
1988, jrg. 37, (223), p. 313-319
- 1298
DECORTE, LUC
Jos Vandeloo (1925-). Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Jos Vandeloo (1925)
1988, jrg. 37, (223), p. 323-337
- 1299
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Hendrik Prijs (1898-1984)
1988, jrg. 37, (223), p. 345-350
- 1300
DECORTE, LUC
Minus van Looi (1892-1952). Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Minus Van Looi (1892-1952)
1988, jrg. 37, (223), p. 359-364
- 1301
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Filip de Pillecyn (1891-1962)
1990, jrg. 39, (233), p. 377-391
- 1302
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Johan Daisne (1912-1978)
1990, jrg. 39, (233), p. 399-418
- 1303
DECORTE, LUC
Raf van de Linde in gesprek met Luc Decorte
1990, jrg. 39, (233), p. 419-424
- 1304
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Raf Van de Linde (° 1924)
1990, jrg. 39, (233), p. 432-438
- 1305
DECORTE, LUC
Julien Van Remoortere in gesprek met Luc Decorte
1990, jrg. 39, (233), p. 439-442
- 1306
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Julien Van Remoortere (° 1930)
1990, jrg. 39, (233), p. 449-464
- 1307
DECORTE, LUC
De Europese cultuur nu. Een gesprek met Hendrik Brugmans
1991, jrg. 40, (234), p. 19-22

DECORTE

- 1308
DECORTE, LUC
Museum Rietgaverstede, Nevele
1992, jrg. 41, (239), p. 21-22
- 1309
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Aster Berkhof
1992, jrg. 41, (240), p. 72-76
- 1310
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Frans van Isacker (° 1920)
1992, jrg. 41, (240), p. 82-85
- 1311
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Herman Vos (° 1928)
1992, jrg. 41, (240), p. 91-94
- 1312
DECORTE, LUC
Bio- en bibliografie 'van' en 'over' Egbert Aerts (° 1941)
1992, jrg. 41, (240), p. 103-104
- 1313
DECORTE, LUC
Decorte, Luc; Lateur, Isa
'Vader heeft het aangedurfd, omdat hij er zich toe in staat voelde'. Een gesprek met Isa Lateur
1994, jrg. 43, (251), p. 71-73
- 1314
DECORTE, LUC
Het Herman Teirlinck-huis in Beersel. Vlaanderen vijfde literaire museum
1995, jrg. 44, (254), p. 4-5
- 1315
DECORTE, LUC
'Alleen een tekst van uitzonderlijke waarde verdient zoveel volgehouden aandacht' Een gesprek met Brody Neuenschwander
1995, jrg. 44, (257), p. 34-36
- 1316
DECORTE, LUC
Selectieve bibliografie 'van' en 'over' Willem Elsschot (Antwerpen, ° 7 mei 1882 - † 31 mei 1960)
1996, jrg. 45, (263), p. 297-301
- 1317
DECORTE, LUC
Beknopte biografie van Maurice Guillaume Rosalie Gilliams (Antwerpen, ° 20 juli 1900 - † 18 oktober 1982)
1997, jrg. 46, (267), p. 258-261

Register

DECORTE

DE CRÉE-ROEX

1318

DECORTE, LUC

Gerubriceerde bibliografie 'van' Maurice Gilliams (Antwerpen, ° 20 juli 1900 - † 18 oktober 1982)
1997, jrg. 46, (267), p. 304-306

1319

DECORTE, LUC

Gerubriceerde bibliografie 1976-1997 'over' Maurice Gilliams (Antwerpen, ° 20 juli 1900 - † 18 oktober 1982)
1997, jrg. 46, (267), p. 307-313

1320

DECORTE, LUC

Beknopte discografie 'van' Maurice Gilliams (Antwerpen, ° 20 juli 1900 - † 18 oktober 1982)
1997, jrg. 46, (267), p. 314

1321

DECORTE, LUC

Woord vooraf: Huis, haard en hof verschaffen méér inzicht in het Genie van de schrijver
1998, jrg. 47, (269), p. 1-2

1322

DECORTE, LUC

Averingem: Cyriel Verschaeve-Museum
1998, jrg. 47, (269), p. 5-7

1323

DECORTE, LUC

*de Puydt, Raoul Maria; Decorte, Luc
Anderlecht-Brussel: Musée Maurice Carême*
1998, jrg. 47, (269), p. 13-14

1324

DECORTE, LUC

Oud-Zuilen: Belle van Zuylen-Kamers
1998, jrg. 47, (269), p. 29-30

1325

DECORTE, LUC

Sint-Amands: Provinciaal Museum Emile Verhaeren
1998, jrg. 47, (269), p. 35-38

1326

DECORTE, LUC

Sint-Maria-Horebeke - Horebeke: Protestants Historisch Museum 'Abraham Hans'
1998, jrg. 47, (269), p. 38-40

1327

DECORTE, LUC

Voorburg: Constantijn Huygens-Museum 'Hofwijck'
1998, jrg. 47, (269), p. 41-43

1328

DECORTE, LUC

Oorden dus waar dichters en andere schrijvers ooit hun eenzame en weinig gewaardeerde lees- en schrijfactiviteit hebben uitgeoefend
1999, jrg. 48, (275), p. 65

1329

DECORTE, LUC

Amsterdam: Theo Thijssen-Museum
1999, jrg. 48, (275), p. 67-69

1330

DECORTE, LUC

Beersel-Lot: Herman Teirlinck-Huis
1999, jrg. 48, (275), p. 71-72

1331

DECORTE, LUC

Brussel: Michel De Ghelderode-Kabinet
1999, jrg. 48, (275), p. 74-76

1332

DECORTE, LUC

Brussel: Emile Verhaeren-Kabinet
1999, jrg. 48, (275), p. 76-77

1333

DECORTE, LUC

Charleroi: Musée Jules Destrée
1999, jrg. 48, (275), p. 78-79

1334

DECORTE, LUC

*de Puydt, Raoul Maria; Decorte, Luc
Elsene-Brussel: Musée Camille Lemonnier/Maison des Ecrivains*
1999, jrg. 48, (275), p. 85-86

1335

DECORTE, LUC

*Copmans, Willy; Decorte, Luc
Lier: Felix Timmermans- & Isidoor Opsomer-Huis*
1999, jrg. 48, (275), p. 89-92

1336

DECORTE, LUC

Muiden: P.C. Hooft-Museum 'Muiderslot'
1999, jrg. 48, (275), p. 92-94

1337

DECORTE, LUC

Nevele: Cyriel Buysse-Kamer
1999, jrg. 48, (275), p. 95

1338

DECORTE, LUC

*de Krom, Ad; Decorte, Luc
Nieuw-Vossemeer: A.M. de Jong-Huis*
1999, jrg. 48, (275), p. 96-98

1339

DECORTE, LUC

*Verbeke, Ugo; Decorte, Luc
Roisin: Maison Emile Verhaeren*
1999, jrg. 48, (275), p. 99

1340

DECORTE, LUC

Utrecht: Annie M.G. Schmidt-Huis
1999, jrg. 48, (275), p. 101-102

1341

DECORTE, LUC

*Zichem-Scherpenheuvel: Museum Huize Ernest
Claes*
1999, jrg. 48, (275), p. 102-103

1342

DECORTE, LUC

In memoriam Paul Vanderschaeghe
2001, jrg. 50, (288), p. 317

1343

DE COSTER, GEERTRUI

*Huys, Bernard; De Coster, Geertrui
Vlamingen in het muzikale leven te Brussel tot ca. 1900*
1979, jrg. 28, (170), p. 196-200

1344

DECOSTERE, STEFAAN

Video en TV
1985, jrg. 34, (204), p. 28-30

1345

DECOURTRAY, ALBERT

Aspecten en accenten. Kerkelijke uitspraken over kunst in het kerkgebouw. Dijon
1979, jrg. 28, (173), p. 354-355

1346

DE COUVREUR, GIEDO

In memoriam Victor Vervloet. Letterkundige
1991, jrg. 40, (234), p. 42

1347

DE CRAENE, LOUIS

Lieven de Cauter. Basiel de Craeneprijs Poëziedagen Deurle
1981, jrg. 30, (185), p. 343-344

1348

DE CRÉE, MARLEEN

Haïku: 200 Asa; Yo'e He; Maison Close; Haïku: 300 Asa; Sarah; Haïku: Focus 2
1998, jrg. 47, (269), p. 45

1349

DE CRÉE-ROEX, MARLEEN

Lamento
1979, jrg. 28, (168), p. 52

Register

DE CRÉE-ROEX

- 1350
DE CRÉE-ROEX, MARLEEN
Lamento
1994, jrg. 43, (250), p. 61
- 1351
DE CUYPER, ETIENNE
Vlaskop, Anton; Nevens, Maurits; De Cuyper, Etienne; Van Mullem, Cyriel
Kunstschilder Albert Van Hecke 70
1979, jrg. 28, (168), p. 45-46
- 1352
DE CUYPER, ETIENNE
Inleiding
1980, jrg. 29, (175), p. 73-75
- 1353
DE CUYPER, ETIENNE
Kunstschilder Maurice Sterck 70
1980, jrg. 29, (178), p. 31C-311
- 1354
DE CUYPER, ETIENNE
De christelijke kunstenaar op onze dagen
1983, jrg. 32, (194), p. 168-169
- 1355
DE CUYPER, ETIENNE
Kunstschilder Florent Smet 75
1989, jrg. 38, (228), p. 350
- 1356
DE CUYPER, ETIENNE
Kunstschilder Robert Arens 85
1990, jrg. 39, (232), p. 322
- 1357
DE CUYPER, ETIENNE
Kunstschilder Maurice Sterck 80
1990, jrg. 39, (232), p. 322
- 1358
DE CUYPER, JAN
Het puin van de Duinenabdij te Koksijde
1953, jrg. 2, (11), p. 204-206
- 1359
DE CUYPER, JAN
De Onze Lieve Vrouwkerk te Kortrijk
1958, jrg. 7, (41), p. 285-292
- 1360
DE CUYPER, JAN
Guido Gezelle te Kortrijk
1966, jrg. 15, (85), p. 36-43
- 1361
DE CUYPER, JERÔME
De religieuze kunstenaar
1959, jrg. 8, (46), p. 254-259

- 1362
DE CUYPER, JERÔME
Verschaeves 'bewondering' voor Rodenbach, zijn opvatting over Gezelle
1980, jrg. 29, (178), p. 295-300
- 1363
DECUYPERE, JOHAN
Stoer en rank
1980, jrg. 29, (175), p. 84
- 1364
DE DECKER, KAREL
Joë 'Pil' Meulepas
1973, jrg. 22, (137), p. 439
- 1365
DE DECKER, KAREL
De Antiquaar
1976, jrg. 25, (151), p. 71
- 1366
DE DECKER, KAREL
Cartoonist Jan Van der Aa (Punt). Twee Eerste Prijzen in Nat. Kartoenalen
1978, jrg. 27, (167), p. 374
- 1367
DE DECKER, KAREL
De spotprent in Vlaanderen van Bruegel tot nu
1979, jrg. 28, (171), p. 218-224
- 1368
DE DECKER, KAREL
Puntig portret van Punt
1979, jrg. 28, (171), p. 228
- 1369
DE DECKER, KAREL
De milde humor van Joe 'Pil' Meulepas
1979, jrg. 28, (171), p. 229
- 1370
DE DECKER, KAREL
Juul Keppens 70
1980, jrg. 29, (175), p. 105-106
- 1371
DE DECKER, KAREL
In memoriam kunstschilder-graficus Frans Margriet
1982, jrg. 31, (186), p. 44-45
- 1372
DE DECKER, KAREL
Kartoenist Bob Vincke. Ereprijs 34e Intern. Salon van de Humor Bordighera
1982, jrg. 31, (188), p. 181
- 1373
DE DECKER, KAREL
Louis Hendrixx
1983, jrg. 32, (194), p. 149-150

DE DECKER

- 1374
DE DECKER, KAREL
Anton van Wilderode en zijn relaties met plastische kunstenaars
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 275-276
- 1375
DE DECKER, KAREL
Binding van Alfred Ost met Willebroek, Mechelen en Zwijndrecht. Willebroek
1984, jrg. 33, (201), p. 237
- 1376
DE DECKER, KAREL
Kunstschilder René Van Den Mooter 60
1985, jrg. 34, (204), p. 37-38
- 1377
DE DECKER, KAREL
Kunstschilder Lucien Verhavert 60
1985, jrg. 34, (206), p. 182
- 1378
DE DECKER, KAREL
In memoriam Josette Janssens
1985, jrg. 34, (206), p. 182
- 1379
DE DECKER, KAREL
Lente
1985, jrg. 34, (206), p. 184
- 1380
DE DECKER, KAREL
Joe English, de spotprenttekenaar en zijn tijdgenoten
1985, jrg. 34, (207), p. 227-229
- 1381
DE DECKER, KAREL
In memoriam René Van Den Mooter
1986, jrg. 35, (210), p. 116
- 1382
DE DECKER, KAREL
Georges Van Raemdonck, een pionier.
1986, jrg. 35, (212), p. 216-217
- 1383
DE DECKER, KAREL
Het anonieme stripverhaal van Willy Vandersteen
1986, jrg. 35, (212), p. 218
- 1384
DE DECKER, KAREL
Jan Van Der Aa 60
1987, jrg. 36, (217), p. 238
- 1385
DE DECKER, KAREL
Kartoenist Jan Van Der Aa. Eerste prijs Internationale Kartoenale Montréal
1989, jrg. 38, (226), p. 204

Register

DE DIJN

- 1386
DE DIJN, CLEMENS GUIDO
Alden Biesen in de Barok
1986, jrg. 35, (209), p. 21-24
- 1387
DE DIJN, CLEMENS GUIDO
Musea en cultuurlandschappen in Limburg
1993, jrg. 42, (246), p. 162-169
- 1388
DE DIJN, CLEMENS GUIDO
Het museumlandschap van Limburg
1993, jrg. 42, (246), p. 170-174
- 1389
DE DUITSCHÉ, MICHEL
Het verleden verrijkt onze tijd. Kunstwerken in het bezit van de Brugse Commissie
1963, jrg. 12, (69), p. 132-141
- 1390
DEENSEN, JO
Een Oostends orgelist in Amerika
1959, jrg. 8, (47), p. 359
- 1391
DEENSEN, JO
Naar een 'chanson-genre' in ons land?
1960, jrg. 9, (49), p. 25-29
- 1392
DEENSEN, JO
Vader
1966, jrg. 15, (86), p. 149
- 1393
DEFLO, LIONEL
Nokturne
1964, jrg. 13, (78), p. 417
- 1394
DEFLO, LIONEL
Hoang
1965, jrg. 14, (80), p. 108-110
- 1395
DEFLO, LIONEL
Vaarwel Antoon De Candt
1966, jrg. 15, (90), p. 425-426
- 1396
DEFLO, LIONEL
Het oliepitje, allegorische eenakter
1968, jrg. 17, (100), p. 232-236
- 1397
DEFLO, LIONEL
Wachten op een bus
1968, jrg. 17, (100), p. 288-290

- 1398
DEFLO, LIONEL
Gerdy Bollaert. Poëzieprijs 1975 Literaire Dagen Eindhoven
1977, jrg. 26, (156), p. 39
- 1399
DEFLO, LIONEL
Christiaan Germonpré. Poëzieprijs Georges Leroy 1980 - Grote Agoniprijs Izegem 1980 - Premie Vlaamse Club Brussel 1980
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 198
- 1400
DEFOE, DANIEL
Vermeulen, Julien
Een mozaiek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165
- 1401
DEFUR, FRANS
Sabbe, Jan; Cornelis; Vande Voorde, Albert; Bekaert, Piet; De Coene, Adolf; Defour, Frans; Bijttebier, Fries
Getuigenissen
1964, jrg. 13, (78), p. 407-410
- 1402
DEFUR, FRANS
Filosofie en poëzie van het meubel
1978, jrg. 27, (162), p. 1-13
- 1403
DEFUR, FRANS
Enkele facetten van de Vlaamse meubelkunst
1978, jrg. 27, (162), p. 19-30
- 1404
DEFUR, FRANS
Hedendaagse meubelkunst
1978, jrg. 27, (162), p. 31-37
- 1405
DEFUR, FRANS
Antoine Crül. Gouden medaille Intern. Keramiek-wedstrijd in Faenza
1978, jrg. 27, (162), p. 38
- 1406
DEFUR, JULIEN
Het werd weer lente, passer domesticus !
1981, jrg. 30, (180), p. 51
- 1407
DEGAND, LÉON
Eigentijdse getuigenissen. Een pionier van de abstracte kunst
1974, jrg. 23, (139), p. 106
- 1408
DE GEEST, DIRK
Gelijk een golf vooruitgeworpen
1998, jrg. 47, p. 8-11

DE GRAVE

- 1409
DE GEEST, PEGGY
Beeldend kunstenaar Theo De Cooremeter 75
1996, jrg. 45, (262), p. 244
- 1410
DEGENAAR, JOB
Finale
1991, jrg. 40, (235), p. 104
- 1411
DEGENAAR, JOB
Park in januari
1992, jrg. 41, (239), p. 40
- 1412
DEGENAAR, JOB
Mee met de gulle golven
1997, jrg. 46, (266), p. 225
- 1413
DE GHEIN, RIK
Aan de weg timmeren
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 277-279
- 1414
DE GHELDERODE, MICHEL
Felix De Boeck
1972, jrg. 21, (124), p. 5
- 1415
DE GRAAF, HERMINE
Bijl bij de wortels van een boom..
1999, jrg. 48, (275), p. 77
- 1416
DE GRAEF, HERMAN
Wat heb(ben ze) je vandaag op school gedaan?
1989, jrg. 38, (228), p. 320-324
- 1417
DE GRAEVE, MARIA
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Vershelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93
- 1418
DEGRAEVE, WOUTER
Overleven naast het podium
1997, jrg. 46, (268), p. 362-363
- 1419
DE GRAVE, KAREL
Permanentie van het christendom. Aimé Duval
1956, jrg. 5, (30), p. 320

Register

DEGREEF

1420
DEGREEF, STEPHAN
Vlaamse videokunst om 'u' tegen te zeggen?
1985, jrg. 34, (204), p. 15-16

1421
DEGREEF, STEPHAN
*Video-art en televisie een complexe liefde-haat-
verhouding*
1985, jrg. 34, (204), p. 25-27

1422
DE GREVE, HANS
Ars
1980, jrg. 29, (179), p. 378

1423
DE GREVE, HANS
Ik ben even geweest
1981, jrg. 30, (180), p. 50

1424
DE GREVE, HANS
Avondgedicht
1981, jrg. 30, (184), p. 280

1425
DE GROEVE, E.H.A.
Van Caillie; de Groeve, E.H.A.
Korte historiek van Oostende
1955, jrg. 4, (21), p. 122-126

1426
DE GROEVE, JAN
Will Ferdy
1961, jrg. 10, (55), p. 74-75

1427
DE GROOTE, AUGUST
Ivo de Vento: Opera Omnia
2000, jrg. 49, (279), p. 55-56

1428
DEGROOTE, BERNARD
Video in Wallonië (en Brussel)
1985, jrg. 34, (204), p. 17-20

1429
DE GROOTE, FERRE
Cyclus
1969, jrg. 18, (107), p. 337

1430
DE GROOTE, FERRE
Vrede op aarde
1969, jrg. 18, (108), p. 431

1431
DE GROOTE, FERRE
Ik
1970, jrg. 19, (111), p. 115

1432
DE GROOTE, FERRE
Onze wereld
1970, jrg. 19, (115), p. 405

1433
DEGROOTE, GILBERT
Erasmus, Europese geest
1966, jrg. 15, (89), p. 316-323

1434
DE GROOTE, GUST
In memoriam Pros Goethals
1982, jrg. 31, (189), p. 249-250

1435
DE GRUYTER, W. JOS
Esperanto van het beeld
1958, jrg. 7, (37), p. 11-16

1436
DE GRYSE, LUDOVIC
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (136), p. 377

1437
DEHAENE, MARIE-JOSÉ
De stilte was nog
1992, jrg. 41, (240), p. 114

1438
DE HARTOG, MARGOT H.
De zilverreiger
1996, jrg. 45, (259), p. 41

1439
DE HAZELT, WILLEM
Drie Rodenbachhulden
1953, jrg. 2, (10), p. 152-155

1440
DE HAZELT, WILLEM
Moeder Angelica
1954, jrg. 3, (17), p. 197-199

1441
DE HAZELT, WILLEM
Mijn goede vriend Putman
1955, jrg. 4, (19), p. 4-5

1442
DE HENAU, GUIDO
Kinderen
1996, jrg. 45, (260), p. 39

1443
DE HENAU, GUIDO
Moeder
1997, jrg. 46, (267), p. 315

1444
DE HOVRE, LUK
De Vlaamse Kerk in Brussel
1993, jrg. 42, (248), p. 309-310

DEJONGHE

1445
DE IBARBOUROU, JUANA
de Ibarbourou, Juana; Van de Castele de
Aguirre, Iris
Melancolia; Droefgeestigheid
1991, jrg. 40, (235), p. 105

1446
DE IBARBOUROU, JUANA
de Ibarbourou, Juana; Van de Castele de
Aguirre, Iris
La higuera; De vijgeboom
1991, jrg. 40, (235), p. 105

1447
DE JAEGER, LIEVEN
*Jo Van Eetvelde 'Jef Denin-Prijs 1972' voor com-
positie*
1972, jrg. 21, (130), p. 447

1448
DE JAEGERE, PAUL
Muziek, bel canto, en hartziekte
1960, jrg. 9, (54), p. 447

1449
DEJAEGER, BART
Met poppen spelen in Oost- en Westland
1977, jrg. 26, (160), p. 270

1450
DEJONCKHEERE, MARC
Zorgzaam gaan ze met de dagen om
1996, jrg. 45, (259), p. 41

1451
DEJONCKHEERE, MARC
III
1997, jrg. 46, (265), p. 103

1452
DE JONG, MARTIEN J.G.
*Diotima of Marietje: de literaire tactiek van een
dagboekschrijver*
1997, jrg. 46, (267), p. 275-279

1453
DE JONGE, KRISTA
*De kunst van het efemere: Portugees-Vlaamse
feestarchitectuur in de zestiende eeuw*
1991, jrg. 40, (236), p. 157-162

1454
DE JONGE-EVERAERT, A.A.M.
De Meestooft
1996, jrg. 45, (261), p. 152-154

1455
DEJONGHE, HUIB
Permanentie van het christendom. Alec Guinness
1956, jrg. 5, (30), p. 317

Register

DE JONGHE

DE LAET

1456
DE JONGHE, HUIB
Jan Lambin. Prijs voor De Postiljon
1970, jrg. 19, (116), p. 455

1457
DE JONGHE, RIK
Katy De Bock. 1e Prijs Wandtapijt Brussel; Prijs Club des XII; Gouden Medaille St.-Kruis
1983, jrg. 32, (192), p. 37

1458
DEKANDELAERE, KAREL
Mijn vader was van alle tijden
1970, jrg. 19, (110), p. 50

1459
DE KESEL, P.D.
Renaat Veremans vriend van Averbode
1970, jrg. 19, (114), p. 316-317

1460
DE KESEL, P.D.O.
Renaat Demoen 60
1974, jrg. 23, (143), p. 383-384

1461
DE KEYSER, CYRIEL
Voorlopig monoloog over de mogelijkheid van moderne, sacrale kunst
1955, jrg. 4, (23), p. 221-223

1462
DE KEYSER, CYRIEL
Kind en kunst
1956, jrg. 5, (27), p. 118-123

1463
DE KEYSER, BERTEN
Twee Westvlaamse solisten
1957, jrg. 6, (36), p. 341-343

1464
DE KEYSER, BERTEN
Eugeen Lievens. Tenuto-prijs Compositie '74
1975, jrg. 24, (144), p. 36

1465
DEKKERS, ELIGIUS
In memoriam Dom Filips Decloedt
1990, jrg. 39, (229), p. 42

1466
DE KLERK, FRANK
Het Museum voor Zuid- en Noord-Beveland in Goes
1996, jrg. 45, (261), p. 141-143

1467
DE KNOP, VICTOR
A propos van Fritz Van Den Berghe
1962, jrg. 11, (66), p. 415

1468
DE KOK, HARRY
Turnhoutse geschiedenis in de romans van Emiel van Hemeldonck
1982, jrg. 31, (191), p. 367-369

1469
DE KONINCK, FRANCIS
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93

1470
DEKONING, IVO
Cirkellift
1985, jrg. 34, (205), p. 117

1471
DEKONING, IVO
Zonder woorden zonder dralen
1989, jrg. 38, (224), p. 55

1472
DEKONING, IVO
Vicieus verstand
1991, jrg. 40, (235), p. 103

1473
DE KROM, AD
de Krom, Ad; Decorte, Luc
Nieuw-Vossemeer. A.M. de Jong-Huis
1999, jrg. 48, (275), p. 96-98

1474
DE KUYPER, ERIC
Momenten uit tien jaar Franse mise-en-scène
1968, jrg. 17, (101), p. 354-359

1475
DE KUYPER, ERIC
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165

1476
DEL, GIOVANNI
Het nabije verleden. Prosper Van Eechaute
1966, jrg. 15, (90), p. 409-410

1477
DELAERE, MARK
Muziek en architectuur: typologie van enkele relaties
1985, jrg. 34, (205), p. 108-113

1478
DELAERE, MONIKA
Wachtend
1987, jrg. 36, (216), p. 167

1479
DELAERE, MONIKA
Te eng
1995, jrg. 44, (255), p. 129

1480
DE LAERE, ROBERT
Paarse kamer
1977, jrg. 26, (161), p. 381

1481
DE LAERE, ROBERT
Vijf
1978, jrg. 27, (163), p. 123

1482
DE LAERE, ROBERT
Little star
1979, jrg. 28, (170), p. 201

1483
DE LAERE, ROBERT
De witte dans
1979, jrg. 28, (172), p. 329

1484
DE LAERE, ROBERT
Zwart lied
1984, jrg. 33, (201), p. 276

1485
DE LAET, DANNY
Science fiction. Science fiction in de plastische kunst
1974, jrg. 23, (140), p. 174-176

1486
DE LAET, DANNY
Science fiction. Science fiction in de film
1974, jrg. 23, (140), p. 177-180

1487
DE LAET, DANNY
Gentse toestanden allerhande
1979, jrg. 28, (171), p. 241

1488
DE LAET, DANNY
Karel Biddeloo. Appel-prijs voor S.F.-verhalen 1978 - Strip Oscar van Belg. Stripclub 1979
1979, jrg. 28, (171), p. 245

1489
DE LAET, JORIS
Experimentele muziek: belofte of dreiging. Experimenten met de bandrecorder
1974, jrg. 23, (140), p. 169-171

Register

DELAFORTRIE

- 1490
DELAFORTRIE, LUC
Ballade van pastoor Hellebuyck † 1751
1965, jrg. 14, (80), p. 122
- 1491
DE LA MAR, ANDRÉ
Jacob Smits
1975, jrg. 24, (146), p. 156
- 1492
DE LANDTSHEER, CLEMENS
Karel Aubroeck: frontsoldaat en kunstbeeldhouwer
1964, jrg. 13, (76), p. 268-270
- 1493
DE LANDTSHEER, CLEMENS
De frontblaadjes aan de Yzer. Onze Temsche-naars
1964, jrg. 13, (76), p. 277-279
- 1494
DE LANDTSHEER, PATRICIA
Letterkundige Christina Guirlande Tweejaarlijkse Prijs Tuur De Rijbelstichting 1993
1994, jrg. 43, (252), p. 178
- 1495
DELANGHE, GRIET
Sint-Baafs-Vijve-Wielsbeke: André Demedts-Huis
1999, jrg. 48, (275), p. 100
- 1496
DELANGHE, LUC
Het cultuurbeleid en de christelijke arbeidersbeweging
1976, jrg. 25, (152), p. 169-170
- 1497
DE LEEUW, JEF
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93
- 1498
DE LEEUW, JOHAN
Wilde-eenden-wals
1967, jrg. 16, (95), p. 357
- 1499
DE LEEUW, JOHAN
Het beloofde land
1968, jrg. 17, (98), p. 115

- 1500
DE LENTDECKER, LOUIS
Jos Valgaeren. PTT-Prijs voor de mooiste postzegel 1978 - Bronzen Medaille Kunst in Europa
1979, jrg. 28, (171), p. 255-256
- 1501
DELEU, FRANK
Provinciaal muzikaal beleid
1982, jrg. 31, (189), p. 225-229
- 1502
DELEU, G.
Kunstschilder André Penninck 60
1984, jrg. 33, (200), p. 201
- 1503
DELEU, G.
Kunstschilder André Penninck 65
1989, jrg. 38, (226), p. 203
- 1504
DELEU, G.
Kunstschilder André Penninck 70
1994, jrg. 43, (252), p. 179
- 1505
DELEU, G.
Kunstschilder André Penninck 75
1999, jrg. 48, (275), p. 114
- 1506
DELEU, JOZEF
Opgave
1959, jrg. 8, (44), p. 151
- 1507
DELEU, JOZEF
Lied op jou
1960, jrg. 9, (49), p. 58
- 1508
DELEU, JOZEF
Voorbijgang
1960, jrg. 9, (50), p. 120
- 1509
DELEU, JOZEF
De eik
1960, jrg. 9, (51), p. 207
- 1510
DELEU, JOZEF
Zwijgen
1961, jrg. 10, (56), p. 151
- 1511
DELEU, JOZEF
Het kaartspel
1963, jrg. 12, (70), p. 271

DELEU

- 1512
DELEU, JOZEF
Handeling
1963, jrg. 12, (71), p. 345
- 1513
DELEU, JOZEF
Graf
1964, jrg. 13, (74), p. 146
- 1514
DELEU, JOZEF
'De Harlekijn' van Flor Barbry
1964, jrg. 13, (74), p. 153-154
- 1515
DELEU, JOZEF
Verwachting
1964, jrg. 13, (75), p. 211
- 1516
DELEU, JOZEF
Dichter Willy Spillebeen bekroond !
1964, jrg. 13, (77), p. 358-360
- 1517
DELEU, JOZEF
Arthur Deltour of de beheerste hartstocht voor zijn land
1964, jrg. 13, (77), p. 362-363
- 1518
DELEU, JOZEF
Nieuw toneelspel van Flor Barbry 'In afwachting'
1964, jrg. 13, (78), p. 430
- 1519
DELEU, JOZEF
Visser-Neerlandiaprijs voor Luc Verbeke
1965, jrg. 14, (79), p. 65
- 1520
DELEU, JOZEF
Nachtwerk
1965, jrg. 14, (83), p. 358
- 1521
DELEU, JOZEF
'Kerstavond' nieuw toneelstuk van Flor Barbry
1966, jrg. 15, (85), p. 86-87
- 1522
DELEU, JOZEF
Aan de trap
1966, jrg. 15, (86), p. 149
- 1523
DELEU, JOZEF
Fred Germonprez 'Kortrijkse figuren'
1966, jrg. 15, (86), p. 158-159

Register

DELEU

DE LONGIE

- 1524
DELEU, JOZEF
'Begin met Eva' door Flor Barbry
1967, jrg. 16, (91), p. 62
- 1525
DELEU, JOZEF
V.W.S-Cahiers een interessante reeks
1968, jrg. 17, (102), p. 464-465
- 1526
DELEU, JOZEF
Joos Florquin 'Ten huize van ..' bekroond!
1969, jrg. 18, (109), p. 469
- 1527
DELEU, JOZEF
Mark Deltour
1972, jrg. 21, (124), p. 18
- 1528
DELEU, JOZEF
Van mens tot mens
1976, jrg. 25, (154), p. 282-283
- 1529
DELEU, JOZEF
Nachtwerk
1994, jrg. 43, (250), p. 27
- 1530
DELEU, LUC R.C.
De functie van fotografie in de Amerikaans Pop Art
1981, jrg. 30, (184), p. 249-252
- 1531
DELEU, THIERRY
Allenigheid
1965, jrg. 14, (82), p. 293
- 1532
DELEU, THIERRY
Eenmansvlucht
1966, jrg. 15, (86), p. 150
- 1533
DELEU, THIERRY
Die avond
1966, jrg. 15, (90), p. 414
- 1534
DELEU, THIERRY
Eiland
1967, jrg. 16, (93), p. 195
- 1535
DELEU, THIERRY
Honger
1967, jrg. 16, (95), p. 357

- 1536
DELEU, THIERRY
De roofvogel
1968, jrg. 17, (98), p. 115
- 1537
DE LEY, GERD
Het aforisme in onze literatuur
1999, jrg. 48, (274), p. 45-48
- 1538
DELIE, JOS
Het ideale wonen
1952, jrg. 1, (2), p. 64-67
- 1539
DELIE, JOS
Het ideale wonen. Villabouw aan zee
1952, jrg. 1, (3), p. 98-101
- 1540
DELIE, JOS
Het ideale wonen
1952, jrg. 2, (5), p. 186-187
- 1541
DELIE, JOS
Het ideale wonen
1952, jrg. 1, (6), p. 221-224
- 1542
DELIE, JOS
Het ideale wonen
1953, jrg. 2, (7), p. 34-35
- 1543
DELIE, JOS
Het ideale wonen
1953, jrg. 2, (9), p. 133-135
- 1544
DELIE, JOS
Ideale wonen
1954, jrg. 3, (13), p. 30-32
- 1545
DELIE, JOS
Ideale wonen
1954, jrg. 3, (15), p. 114-116
- 1546
DELIE, JOS
Ideale wonen
1954, jrg. 3, (16), p. 166-168
- 1547
DELLART, ANNE
Grafschrift voor een levend lichaam
1966, jrg. 15, (88), p. 282
- 1548
DELLART, ANNE
Grafschrift voor een levend lichaam
1994, jrg. 43, (250), p. 32

- 1549
DELMARCEL, GUY
Cimabue - Giotto
1966, jrg. 15, (86), p. 105-106
- 1550
DELMARCEL, GUY
Da Vinci - Rafaël
1966, jrg. 15, (86), p. 110-113
- 1551
DELMARCEL, GUY
Delmarcel, Guy; De Prest, Brigitte
Giorgione - Michelangelo
1966, jrg. 15, (86), p. 113-114
- 1552
DELMARCEL, GUY
Titiaan - Tintoretto
1966, jrg. 15, (86), p. 114-118
- 1553
DELMEIRE, ROGER
Jacques 't Kindt. Prov. Prijs Oost-Vlaanderen 1970
1971, jrg. 20, (123), p. 460-461
- 1554
DE LONGIE, ALBERT
Laat me los
1967, jrg. 16, (91), p. 55
- 1555
DE LONGIE, ALBERT
Ontmoeting
1968, jrg. 17, (100), p. 292
- 1556
DE LONGIE, ALBERT
Voor mijn jonge vrienden
1969, jrg. 18, (103), p. 49
- 1557
DE LONGIE, ALBERT
Morgen in het bergland
1970, jrg. 19, (111), p. 116
- 1558
DE LONGIE, ALBERT
Oud moedertje
1970, jrg. 19, (113), p. 251
- 1559
DE LONGIE, ALBERT
Jozef L. De Belder 20 jaar Colibrant-Uitgaven
1971, jrg. 20, (123), p. 438-439
- 1560
DE LONGIE, ALBERT
Gery Helderberg 80
1971, jrg. 20, (123), p. 448

Register

DE LONGIE

- 1561
DE LONGIE, ALBERT
Elyzees
1972, jrg. 21, (124), p. 41
- 1562
DE LONGIE, ALBERT
Een zender zong
1972, jrg. 21, (124), p. 44
- 1563
DE LONGIE, ALBERT
Albe 70
1972, jrg. 21, (130), p. 417
- 1564
DE LONGIE, ALBERT
Rob Goswin. Prijs van Nieuwe Stemmen. Prijs van de Stad Herentals
1972, jrg. 21, (130), p. 430-431
- 1565
DE LONGIE, ALBERT
Juliaan Haest. Dr. Jules Persijnprijs
1972, jrg. 21, (130), p. 431-432
- 1566
DE LONGIE, ALBERT
Joannes Marijnen 70
1972, jrg. 21, (130), p. 437-438
- 1567
DE LONGIE, ALBERT
Gilbert Vanden Berghe. Prijs van het 15de Zuid-vlaams Kunstsalon
1972, jrg. 21, (130), p. 446-447
- 1568
DE LONGIE, ALBERT
Misschien..
1973, jrg. 22, (132), p. 108
- 1569
DE LONGIE, ALBERT
In memoriam Albe
1973, jrg. 22, (137), p. 413
- 1570
DE LONGIE, ALBERT
Jan Douliez 70
1973, jrg. 22, (137), p. 424-425
- 1571
DE LONGIE, ALBERT
Stephan Gorus 60
1973, jrg. 22, (137), p. 428-429
- 1572
DE LONGIE, ALBERT
Wies Moens 75
1973, jrg. 22, (137), p. 439-440

- 1573
DE LONGIE, ALBERT
Vrouw uit Auschwitz
1974, jrg. 23, (139), p. 112
- 1574
DE LONGIE, ALBERT
Lot
1974, jrg. 23, (139), p. 112
- 1575
DE LONGIE, ALBERT
Het circusthema in de poëzie
1974, jrg. 23, (142), p. 277-283
- 1576
DE LONGIE, ALBERT
Maria van Honacker 65
1975, jrg. 24, (144), p. 38
- 1577
DE LONGIE, ALBERT
Pieter Aerts. Poëzieprijs van 'Nieuwe Stemmen'
1976, jrg. 25, (150), p. 37
- 1578
DE LONGIE, ALBERT
Drie boeren uit de Voer
1976, jrg. 25, (150), p. 47
- 1579
DE LONGIE, ALBERT
De Emmaüsgangers
1976, jrg. 25, (150), p. 49
- 1580
DE LONGIE, ALBERT
Fernand Bouckaert 60
1976, jrg. 25, (151), p. 94
- 1581
DE LONGIE, ALBERT
Jozef L. De Belder. 25 jaar 'Colibrant', Prijs Scriptores Catholici 1976 en Antwerpse Prov. Premie 1975 voor poëzie
1976, jrg. 25, (151), p. 95
- 1582
DE LONGIE, ALBERT
Aanval
1976, jrg. 25, (151), p. 109
- 1583
DE LONGIE, ALBERT
Armand Verschoore 70
1976, jrg. 25, (152), p. 175-176
- 1584
DE LONGIE, ALBERT
Jonge Held
1976, jrg. 25, (153), p. 234

DE LONGIE

- 1585
DE LONGIE, ALBERT
Zoals jonathan
1976, jrg. 25, (153), p. 234
- 1586
DE LONGIE, ALBERT
Arm Vlaanderen
1976, jrg. 25, (154), p. 302
- 1587
DE LONGIE, ALBERT
Paul Callant: 70
1977, jrg. 26, (156), p. 40
- 1588
DE LONGIE, ALBERT
Constant Lambrecht: 60
1977, jrg. 26, (156), p. 42
- 1589
DE LONGIE, ALBERT
Morgenwijsje
1977, jrg. 26, (161), p. 382
- 1590
DE LONGIE, ALBERT
Gerda de Vrieze
1978, jrg. 27, (163), p. 114
- 1591
DE LONGIE, ALBERT
Wies Moens, 80 jaar
1978, jrg. 27, (163), p. 117-118
- 1592
DE LONGIE, ALBERT
In Memoriam pater Albert Van den Daele S.J.
1978, jrg. 27, (163), p. 120
- 1593
DE LONGIE, ALBERT
Gery Florizoone. Poëzieprijs 'Nieuwe Stemmen' 1978
1978, jrg. 27, (166), p. 297
- 1594
DE LONGIE, ALBERT
Jongedame nu
1978, jrg. 27, (166), p. 304
- 1595
DE LONGIE, ALBERT
Tussentijdig
1978, jrg. 27, (166), p. 304
- 1596
DE LONGIE, ALBERT
Beatrijs de Longie. Basiel De Craene-prijs 1978
1978, jrg. 27, (167), p. 367-368

Register

DE LONGIE

DE LOOF

1597
DE LONGIE, ALBERT
*Marcase. Eerste Prijs van Boechout voor Schilder-
kunst 1978*
1979, jrg. 28, (168), p. 44

1598
DE LONGIE, ALBERT
*Martin Wallaert. Medaglia d'oro Accademia delle
Arti e del Lavoro di Salsomaggiore*
1979, jrg. 28, (168), p. 46

1599
DE LONGIE, ALBERT
Spiegel, weerspiegel ..
1979, jrg. 28, (168), p. 51

1600
DE LONGIE, ALBERT
Bodemmeisje
1979, jrg. 28, (168), p. 52

1601
DE LONGIE, ALBERT
*Jacques 't Kindt. Jan Norbert Cockxprijs voor
Boechout en Prijs van Lokeren*
1979, jrg. 28, (169), p. 122

1602
DE LONGIE, ALBERT
*Valère Depauw. Interprovinciale Prijs voor Roman-
literatuur 1978*
1979, jrg. 28, (171), p. 247-248

1603
DE LONGIE, ALBERT
*Kunstschilder Vovaneska. Ereplaket van de Ne-
derlandse Cultuurraad*
1979, jrg. 28, (171), p. 260

1604
DE LONGIE, ALBERT
Mijn lied is zij
1979, jrg. 28, (171), p. 265

1605
DE LONGIE, ALBERT
Maria Van Honacker 70
1979, jrg. 28, (172), p. 324

1606
DE LONGIE, ALBERT
*Letterkundige Pieter Aerts. Panther Paperback
Poëzieprijs*
1980, jrg. 29, (175), p. 100

1607
DE LONGIE, ALBERT
De Emmaüsgangers
1994, jrg. 43, (250), p. 47

1608
DE LONGIE, ALBERT
Artevelde
1998, jrg. 47, p. 236

1609
DE LONGIE, BEA
De voeten planten
1972, jrg. 21, (128), p. 302

1610
DE LONGIE, BEA
Een verhaal niet eens van niemand tot niets
1973, jrg. 22, (134), p. 241

1611
DE LONGIE, BEA
Dragen zij wolken
1973, jrg. 22, (134), p. 242

1612
DE LONGIE, BEA
Vraag niets, er komt geen antwoord
1973, jrg. 22, (135), p. 310

1613
DE LONGIE, BEA
Op een leeg kruispunt
1974, jrg. 23, (140), p. 186

1614
DE LONGIE, BEA
Van voedzame planten
1974, jrg. 23, (140), p. 186

1615
DE LONGIE, BEA
Wie het water bepraat
1976, jrg. 25, (150), p. 48

1616
DE LONGIE, BEA
Niet langer dan mijn ogen..
1976, jrg. 25, (154), p. 302

1617
DE LONGIE, BEA
Boven de dagen..
1977, jrg. 26, (158), p. 170

1618
DE LONGIE, BEA
Pijn werd voedsel en zekerheid
1979, jrg. 28, (170), p. 203

1619
DE LONGIE, BEA
De twijfel
1979, jrg. 28, (170), p. 203

1620
DE LONGIE, BEA
Het regenmeisje
1980, jrg. 29, (175), p. 110

1621
DE LONGIE, BEA
Gedicht voor de wind
1980, jrg. 29, (177), p. 234

1622
DE LONGIE, BEA
Het uur is dood
1980, jrg. 29, (179), p. 377

1623
DE LONGIE, BEA
Zo eenvoudig lijkt de pijn
1980, jrg. 29, (179), p. 377

1624
DE LONGIE, BEA
Het regenmeisje
1994, jrg. 43, (250), p. 68

1625
DE LONGIE, LUDO
Leo Schoenmaekers
1973, jrg. 22, (132), p. 87

1626
DE LOO, TESSA
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165

1627
DE LOOF, GIOVAN
Bij een huilend meisje
1962, jrg. 11, (63), p. 196

1628
DE LOOF, GIOVAN
Winter
1964, jrg. 13, (74), p. 146

1629
DE LOOF, GIOVAN
Nu een zorgelijke rimpel
1965, jrg. 14, (79), p. 59

1630
DE LOOF, JAN
De muzikant
1960, jrg. 9, (54), p. 469

1631
DE LOOF, JAN
De devote
1961, jrg. 10, (58), p. 326

1632
DE LOOF, JAN
Bar der onderofficieren
1962, jrg. 11, (61), p. 57

Register

DELOOF

- 1633
DELOOF, JAN
Kermis
1964, jrg. 13, (74), p. 145
- 1634
DELOOF, JAN
November
1964, jrg. 13, (77), p. 350
- 1635
DELOOF, JAN
Uitbraak
1965, jrg. 14, (82), p. 293
- 1636
DELOOF, JAN
Herfst
1966, jrg. 15, (85), p. 70
- 1637
DELOOF, JAN
Molt Bianca
1968, jrg. 17, (100), p. 278
- 1638
DELOOF, JAN
Photopainter en fotograaf Armand Vandeghinste 60
1986, jrg. 35, (211), p. 169
- 1639
DELOOF, JAN
Dichter Germain Droogenbroodt P.G. Buckinxprijs
1995, jrg. 44, (255), p. 133
- 1640
DELOOT, JAN
Heimwee naar Cythera
1963, jrg. 12, (67), p. 45
- 1641
DELPORTE, A.
Kunstschilder Gaston Theunynck. Een kunst uit bezinning op leven en eeuwigheid geboren
1958, jrg. 7, (42), p. 432-433
- 1642
DELRUE, MARK
'En een tempel zag ik in haar wél...'
1989, jrg. 38, (224), p. 57-61
- 1643
DELRUE, MARK
Muziek in het kerkgebouw
1989, jrg. 38, (228), p. 361
- 1644
DELRUE, MARK
Paul Cézanne in Basel
1989, jrg. 38, (228), p. 364-365

- 1645
DELRUE, MARK
Renaissance et baroque: italiaanse tekeningen in het musée des beaux arts te Rijsel
1990, jrg. 39, (230), p. 132
- 1646
DELRUE, MARK
Internationale driejaarlijkse tentoonstelling in Doornik
1990, jrg. 39, (233), p. 471
- 1647
DELRUE, MARK
Titiaan, leeuw van Venetië
1991, jrg. 40, (234), p. 53-54
- 1648
DELRUE, MARK
Marcq-en-Baroeil. Vlaamse wandtapijten
1991, jrg. 40, (236), p. 174
- 1649
DELRUE, MARK
Liturgische kunst in Hoei
1991, jrg. 40, (238), p. 307-308
- 1650
DELRUE, MARK
Munch in het musée d'Orsay te Parijs
1992, jrg. 41, (241), p. 233-234
- 1651
DELRUE, MARK
Fuente Juan de la Cruz 1591-1991
1992, jrg. 41, (241), p. 240
- 1652
DELRUE, MARK
De arme man in het Vaticaan. Tentoonstelling bij de 100ste verjaardag van de encycliek 'Rerum Novarum'
1993, jrg. 42, (244), p. 53
- 1653
DELRUE, MARK
Christelijke kunst 1963-1993
1993, jrg. 42, (245), p. 82-91
- 1654
DELRUE, MARK
Pop-Art in Keulen
1993, jrg. 42, (245), p. 127
- 1655
DELRUE, MARK
Opstanding, de verbeelding van het onmogelijke
1993, jrg. 42, (245), p. 127-129
- 1656
DELRUE, MARK
Het huis der keramisten
1993, jrg. 42, (245), p. 131-132

DELRUE

- 1657
DELRUE, MARK
Bij de 500ste verjaardag van de dood van Piero della Francesca
1993, jrg. 42, (245), p. 134
- 1658
DELRUE, MARK
De kracht van kruisen
1994, jrg. 43, (249), p. 45-46
- 1659
DELRUE, MARK
Variaties rond het kruisigingsthema te Colmar
1994, jrg. 43, (249), p. 46
- 1660
DELRUE, MARK
Religieuze tendensen in de hedendaagse kunst
1994, jrg. 43, (249), p. 47-48
- 1661
DELRUE, MARK
Emmaüs
1994, jrg. 43, (251), p. 100
- 1662
DELRUE, MARK
Heilige Clara en haar volgelingen in de Nederlanden
1994, jrg. 43, (251), p. 103-104
- 1663
DELRUE, MARK
Modigliani, hard als steen, zacht als papier
1994, jrg. 43, (253), p. 232-235
- 1664
DELRUE, MARK
Pierre Puvis de Chavannes. Tentoonstelling in het Van Gogh-Museum in Amsterdam (25 februari t/m 29 mei 1994)
1995, jrg. 44, (254), p. 45-47
- 1665
DELRUE, MARK
Alexej Von Jawlensky (1864-1941) Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam. 25 september - 27 november 1994
1995, jrg. 44, (255), p. 126
- 1666
DELRUE, MARK
Antoni Tàpies in Jeu de Paume te Parijs, 27 september - 4 december 1994
1995, jrg. 44, (255), p. 127
- 1667
DELRUE, MARK
Retrospectieve Maurice Denis in Keulen en Amsterdam
1995, jrg. 44, (257), p. 304-305

Register

DELRUE

DELRUE

1668
DELRUE, MARK
Christus in de hedendaagse kunst in Nederland
1995, jrg. 44, (258), p. 374-375

1669
DELRUE, MARK
Retrospectieve van Constantin Brancusi (1876-1957) in Parijs 14/04 tot 21/08/1995
1995, jrg. 44, (258), p. 375-376

1670
DELRUE, MARK
Vincent van Gogh: zijn grafisch werk
1996, jrg. 45, (259), p. 44

1671
DELRUE, MARK
Duitse en Franse kunst uit de 15de en 16de eeuw
1996, jrg. 45, (259), p. 50-52

1672
DELRUE, MARK
Tekeningen van Frits van der Meer. Bijna surrealistisch
1996, jrg. 45, (259), p. 52-53

1673
DELRUE, MARK
Waanzinnige schoonheid
1996, jrg. 45, (260), p. 51-52

1674
DELRUE, MARK
Retrospectieve Pierre Soulages. Soulages Zwart-Licht 11 april - 23 juni 1996
1996, jrg. 45, (261), p. 172-173

1675
DELRUE, MARK
Christmas-themes in painting
1997, jrg. 46, (264), p. 47

1676
DELRUE, MARK
Präta
1997, jrg. 46, (265), p. 107

1677
DELRUE, MARK
De Passie van Duinkerke
1997, jrg. 46, (265), p. 108-112

1678
DELRUE, MARK
De Gouden Ark.. baken voor het christelijk onderwijs
1997, jrg. 46, (265), p. 123-124

1679
DELRUE, MARK
Mijn God, mijn God
1997, jrg. 46, (265), p. 124

1680
DELRUE, MARK
Max Wildiers-Prijs voor het Essay 1998
1997, jrg. 46, (265), p. 125

1681
DELRUE, MARK
Boekpresentatie van 'Kunst na de dood van God'
1997, jrg. 46, (266), p. 236

1682
DELRUE, MARK
Honderd jaar geleden werd Rudolf Schwarz geboren
1997, jrg. 46, (267), p. 328

1683
DELRUE, MARK
Zeven Hoofdzonden in Parijs
1997, jrg. 46, (267), p. 329

1684
DELRUE, MARK
Antonio Saura in Parijs
1997, jrg. 46, (267), p. 329-330

1685
DELRUE, MARK
Het Eeuwfeestjaar Felix De Boeck
1998, jrg. 47, (269), p. 48

1686
DELRUE, MARK
Felix De Boeck
1998, jrg. 47, (269), p. 49

1687
DELRUE, MARK
Art Cologne 97, een betere keer
1998, jrg. 47, (269), p. 51

1688
DELRUE, MARK
Bonneure, Fernand; Delrue, Marc; De Puydt, Raoul Maria
Galerie van Vlaamse schilders en beeldhouwers uit de 20ste eeuw. Servaes, Van De Woestijne, Notebaert, Slabbinck, De Saegher, Ost, Van Doorslaer, Van Severen, Heyens, Hoenraet, Lannoye, Demeulemeester, Vervisch, De Clercq
1998, jrg. 47, (270), p. 100-104

1689
DELRUE, MARK
Twee berichten uit het Van Gogh Museum
1998, jrg. 47, (271), p. 159

1690
DELRUE, MARK
Mai 98 In de Josef-Haubrich Kunsthalle, Köln
1998, jrg. 47, (271), p. 159-160

1691
DELRUE, MARK
Eeuwig kwetsbaar. Hedendaagse kunst en religie
1998, jrg. 47, (271), p. 160

1692
DELRUE, MARK
Art Cologne 1998
1999, jrg. 48, (275), p. 107

1693
DELRUE, MARK
Kortrijkse kazuifel van Thomas Becket gerestaureerd
1999, jrg. 48, (275), p. 107-108

1694
DELRUE, MARK
Mark Rothko
1999, jrg. 48, (276), p. 164-165

1695
DELRUE, MARK
Hedendaagse kunst oog in oog met de dood
1999, jrg. 48, (278), p. 236-240

1696
DELRUE, MARK
Tal Coat in de Nationale Bibliotheek in Parijs
1999, jrg. 48, (278), p. 282

1697
DELRUE, MARK
Nieuw museum in Parijs. Een installatie van Serge Lask
1999, jrg. 48, (278), p. 283

1698
DELRUE, MARK
Zeitwenden Rückblick und Ausblick in Bonn
2000, jrg. 49, (280), p. 111-113

1699
DELRUE, MARK
Paul Klee. Ongehoord - Ongezien. In Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam
2000, jrg. 49, (281), p. 230-232

1700
DELRUE, MARK
Jezus in de Kunsthal Rotterdam
2001, jrg. 50, (284), p. 54-56

1701
DELRUE, MARK
Linda Molleman
2001, jrg. 50, (285), p. 105

1702
DELRUE, MARK
Norbert Declercq: een rapsodie in kleurrijke strofen
2001, jrg. 50, (285), p. 117

Register

DELRUE

- 1703
DELRUE, MARK
Giorgio de Chirico in Charleroi (04/02/ - 13/05 2001)
2001, jrg. 50, (285), p. 120-121
- 1704
DELRUE, MARK
Maur van Doorslaer
2001, jrg. 50, (286), p. 169
- 1705
DELRUE, MARK
Thomas Hirschhorn. Laureaat van de Marcel Duchampprijs
2001, jrg. 50, (286), p. 182
- 1706
DELRUE, U.
Robie Van Outryve
1972, jrg. 21, (124), p. 34
- 1707
DELTOUR, BART
Sterven (1)
1992, jrg. 41, (242), p. 308
- 1708
DELTOUR, BART
Sterven (2)
1992, jrg. 41, (242), p. 308
- 1709
DELTOUR, BART
Natuurwetten
1995, jrg. 44, (256), p. 242
- 1710
DE MAEGD, JOS
Plastische waarden aanvoelen
1965, jrg. 14, (84), p. 381-385
- 1711
DE MAEGD, JOS
De Maegd, Jos; Setola, Albert
Een kernprobleem: de opleiding
1967, jrg. 16, (95), p. 352-355
- 1712
DE MAEGD, JOS
Confrontaties
1969, jrg. 18, (103), p. 48
- 1713
DE MAEGD, JOS
Buitenlands actueel. Kunstopleiding in de Duitse Democratische Republiek
1969, jrg. 18, (105), p. 165-166
- 1714
DE MAEGD, JOS
Kunstkrisis-beschavingskrisis. Ziekte heeft een oorzaak
1969, jrg. 18, (108), p. 370

- 1715
DE MAEGD, JOS
Kunst maken voor de centen. Schilder je rijk !
1969, jrg. 18, (108), p. 396-397
- 1716
DE MAEGD, JOS
Kunstopleiding. Op een vuilnisbelt zonder preten-ties
1969, jrg. 18, (108), p. 409-410
- 1717
DE MAEGD, JOS
De Maegd, Jos; Weynants, Lowie
Stefaan Ponette. Prov. Prijs Oost-Vlaanderen, Beeldhouwkunst
1973, jrg. 22, (137), p. 443-444
- 1718
DE MAEGD, JOS
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93
- 1719
DE MAEGD, JOS
Creativiteit en/of métier? Stemmen uit het kunst-onderwijs. Als de stem van een roepende in de woestijn
1983, jrg. 32, (192), p. 5-8
- 1720
DE MAEN, JACQUES
Für Louise
1997, jrg. 46, (267), p. 315
- 1721
DE MAEYER, ALOIS
Kortrijk viert voor Vlaanderen
1952, jrg. 2, (5), p. 174-176
- 1722
DE MAEYER, ALOIS
Albrecht Rodenbach en zijn toneelactie
1953, jrg. 2, (10), p. 162-164
- 1723
DE MAEYER, ALOIS
Het Vlaamse volkstoneel
1955, jrg. 4, (19), p. 9-13
- 1724
DE MAEYER, ALOIS
Dr. Constant Godelaine
1955, jrg. 4, (19), p. 14-16

DEMEDTS

- 1725
DEMAN, ETIENNE
Roger de Backer 75
1972, jrg. 21, (130), p. 421
- 1726
DE MAN, MIKAËL
Kerstmis 1964
1965, jrg. 14, (84), p. 424
- 1727
DE MAN, MIKAËL
Lente
1967, jrg. 16, (91), p. 55
- 1728
DE MAN, MIKAËL
maertens, jaak; de man, mikaël
Kerstmis 1964
1968, jrg. 17, (100), p. 252-257
- 1729
DE MAN, ROBERT
De muziekacademie "Adriaan Willaert" te Roeselare
1952, jrg. 1, (1), p. 25-26
- 1730
DE MAN-COLRUYT, M.
Najaar
1967, jrg. 16, (95), p. 357
- 1731
DEMAREST, JAN KAREL
Jan Verbeke. Stimulansprijs Grafiek Kortrijk - Premie Prov. Prijs Beeldhouwkunst West-Vlaanderen
1979, jrg. 28, (171), p. 258
- 1732
DEMEDTS, ANDRÉ
Aantekeningen bij het onderwerp: Het nationale motief in onze verhalende letterkunde
1952, jrg. 1, (4), p. 125-129
- 1733
DEMEDTS, ANDRÉ
Enige aspecten van het hedendaags toneel
1953, jrg. 2, (8), p. 77-80
- 1734
DEMEDTS, ANDRÉ
De glimlach van dokter
1954, jrg. 3, (17), p. 195-197
- 1735
DEMEDTS, ANDRÉ
Omer Karel De Laey. Schets van een persoonlijkheid
1956, jrg. 5, (26), p. 50-55

Register

DEMEDTS

1736
DEMEDTS, ANDRÉ
Het nationale element in de kunst. Volksverbonden of bovenvolkse literatuur?
1956, jrg. 5, (28), p. 212

1737
DEMEDTS, ANDRÉ
Voor Hilde
1957, jrg. 6, (33), p. 139

1738
DEMEDTS, ANDRÉ
Bonneure, Fernand; Demedts, André; Smeets, Albert; Verbeke, Luc
W.T.- Journaal
1958, jrg. 7, (40), p. 222-236

1739
DEMEDTS, ANDRÉ
De Leie in de letterkunde
1958, jrg. 7, (41), p. 293-298

1740
DEMEDTS, ANDRÉ
De dichter
1959, jrg. 8, (46), p. 247-253

1741
DEMEDTS, ANDRÉ
Geboorteland
1959, jrg. 8, (47), p. 318-319

1742
DEMEDTS, ANDRÉ
Christendom en kunst
1960, jrg. 9, (50), p. 77-80

1743
DEMEDTS, ANDRÉ
Raymond Brulez ter ere bij zijn opname in de Vlaamse Akademie
1960, jrg. 9, (51), p. 195-196

1744
DEMEDTS, ANDRÉ
Vlaanderen in een verenigd Europa
1960, jrg. 9, (52), p. 258-261

1745
DEMEDTS, ANDRÉ
In memoriam Jan Boon
1961, jrg. 10, (55), p. 9-10

1746
DEMEDTS, ANDRÉ
Het sociale element in de Nederlandse letterkunde sedert 1880
1962, jrg. 11, (63), p. 134-139

1747
DEMEDTS, ANDRÉ
Enkele buitenlandse invloeden op onze expressionistische literatuur
1962, jrg. 11, (66), p. 393-399

1748
DEMEDTS, ANDRÉ
Een zalige verjaardag voor Boschvogel (° 22 september 1902)
1962, jrg. 11, (66), p. 446-447

1749
DEMEDTS, ANDRÉ
Jozef Storme gevierd (28 juni 1963)
1963, jrg. 12, (70), p. 286-287

1750
DEMEDTS, ANDRÉ
De expressionisten over Gezelle
1966, jrg. 15, (85), p. 24-27

1751
DEMEDTS, ANDRÉ
Dirk Vansina ter gedachtenis
1967, jrg. 16, (91), p. 61-62

1752
DEMEDTS, ANDRÉ
Karel Vertommen 60
1967, jrg. 16, (92), p. 126

1753
DEMEDTS, ANDRÉ
Getuigenissen. Meer mens maken
1968, jrg. 17, (98), p. 113-114

1754
DEMEDTS, ANDRÉ
Recente prozawerken. Jozef Deleu en Frits Niessen, Frans-Vlaanderen
1968, jrg. 17, (101), p. 377

1755
DEMEDTS, ANDRÉ
Over Ernest Claes
1969, jrg. 18, (107), p. 299-301

1756
DEMEDTS, ANDRÉ
Pieter Geert Buckinx lid van de Kon. Vlaamse Academie
1969, jrg. 18, (109), p. 453-454

1757
DEMEDTS, ANDRÉ
Stijn Streuvels ter gedachtenis
1969, jrg. 18, (109), p. 488-489

1758
DEMEDTS, ANDRÉ
De Pelgrim-literatuur
1970, jrg. 19, (112), p. 159-160

DEMEDTS

1759
DEMEDTS, ANDRÉ
Daan Inghelram 65
1970, jrg. 19, (116), p. 452-453

1760
DEMEDTS, ANDRÉ
Gwij Mandelinck. Basiel De Craene-Prijs
1970, jrg. 19, (116), p. 458

1761
DEMEDTS, ANDRÉ
In memoriam Pater Leopold Vandepitte o.c.d.
1970, jrg. 19, (116), p. 471-472

1762
DEMEDTS, ANDRÉ
Pater Stefanus Axters 70
1971, jrg. 20, (123), p. 431

1763
DEMEDTS, ANDRÉ
Denkend aan Conscience
1973, jrg. 22, (134), p. 194-199

1764
DEMEDTS, ANDRÉ
Antoon Vander Plaetses Levensbericht. De weg van een man
1973, jrg. 22, (136), p. 335-339

1765
DEMEDTS, ANDRÉ
Remi-Joris Dewaele 75
1973, jrg. 22, (137), p. 423-424

1766
DEMEDTS, ANDRÉ
In memoriam Georges Dheedene
1973, jrg. 22, (137), p. 424

1767
DEMEDTS, ANDRÉ
Dichten over vrijen en trouwen
1975, jrg. 24, (145), p. 77-82

1768
DEMEDTS, ANDRÉ
Hoofdstromingen in onze hedendaagse Vlaamse romanliteratuur
1975, jrg. 24, (148), p. 251-256

1769
DEMEDTS, ANDRÉ
Acht dagen in juli
1976, jrg. 25, (154), p. 249-257

1770
DEMEDTS, ANDRÉ
De christelijke kunst nu. De christelijke letterkunde nu
1976, jrg. 25, (155), p. 352-354

Register

DEMEDTS

DEMEDTS

1771
DEMEDTS, ANDRÉ
Daisy Ver Boven. Prov. Prijs Brabant
1976, jrg. 25, (155), p. 364-365

1772
DEMEDTS, ANDRÉ
Prof. Maxime Deswarte. Vital-Celenprijs
1978, jrg. 27, (163), p. 113

1773
DEMEDTS, ANDRÉ
Letterkundige Joris Dewaele 80
1978, jrg. 27, (163), p. 114

1774
DEMEDTS, ANDRÉ
Prof. Dr. José Aerts (Albert Westerlinck). Ere-penning van de Ned. Cultuurraad en van de K.U.L. (Emeritus)
1978, jrg. 27, (167), p. 365

1775
DEMEDTS, ANDRÉ
Letterkundigen Jan Boschmans en Gabriëlle Demedts 70
1979, jrg. 28, (168), p. 41

1776
DEMEDTS, ANDRÉ
Over de roman
1979, jrg. 28, (168), p. 49-50

1777
DEMEDTS, ANDRÉ
Hugo Verriest als opvoeder
1980, jrg. 29, (178), p. 267-274

1778
DEMEDTS, ANDRÉ
Dichter Arthur-Kamiel Rottiers 60
1981, jrg. 30, (180), p. 41

1779
DEMEDTS, ANDRÉ
Anton van Wilderode. Vondelprijs van FVS-Stichting Hamburg Driejaarlijkse Staatsprijs voor Poëzie
1981, jrg. 30, (181), p. 114-115

1780
DEMEDTS, ANDRÉ
God
1981, jrg. 30, (185), p. 336

1781
DEMEDTS, ANDRÉ
In memoriam Joris Declercq (Djoos Utendoale)
1982, jrg. 31, (186), p. 44

1782
DEMEDTS, ANDRÉ
Letterkunde. Lof van het paard
1982, jrg. 31, (187), p. 66-67

1783
DEMEDTS, ANDRÉ
Gelegenheidsvers
1982, jrg. 31, (187), p. 74

1784
DEMEDTS, ANDRÉ
Realisatie van het museum 'Het Lijsternest'
1982, jrg. 31, (189), p. 215-218

1785
DEMEDTS, ANDRÉ
André Demedts. Emile Bernheimprijs 1981
1982, jrg. 31, (189), p. 240

1786
DEMEDTS, ANDRÉ
Demedts, André; van de Perre, Rudolf; Veulemans, Jan
Wat met de literatuur?
1982, jrg. 31, (189), p. 251-254

1787
DEMEDTS, ANDRÉ
De culturele betekenis van de Franse Nederlanden
1982, jrg. 31, (190), p. 274-275

1788
DEMEDTS, ANDRÉ
Rond Michiel de Swaen
1982, jrg. 31, (190), p. 284-285

1789
DEMEDTS, ANDRÉ
Streekliteratuur
1982, jrg. 31, (191), p. 344-347

1790
DEMEDTS, ANDRÉ
Pieter Geert Buckinx en 'De Tijdstroom'
1983, jrg. 32, (193), p. 70-72

1791
DEMEDTS, ANDRÉ
John Gheeraert. Ary Sleekprijs K. Ac. V. Ned. T. & Lett. - 3° Pr. Kortverhalen v. td. Achterland
1983, jrg. 32, (193), p. 105-106

1792
DEMEDTS, ANDRÉ
Kunstschilderes Nelly Windels 60
1983, jrg. 32, (193), p. 109

1793
DEMEDTS, ANDRÉ
Van Wilderode, dichter en strijder
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 280-283

1794
DEMEDTS, ANDRÉ
Sinte Godelieve
1984, jrg. 33, (200), p. 195

1795
DEMEDTS, ANDRÉ
Valère Depauw (1912). De thematiek van Valère Depauw
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 340-345

1796
DEMEDTS, ANDRÉ
Voorbij
1986, jrg. 35, (211), p. 176-179

1797
DEMEDTS, ANDRÉ
Gedoogzaamheid
1986, jrg. 35, (211), p. 176

1798
DEMEDTS, ANDRÉ
Speelgoed
1986, jrg. 35, (211), p. 176

1799
DEMEDTS, ANDRÉ
Uitvaart
1986, jrg. 35, (211), p. 176

1800
DEMEDTS, ANDRÉ
Waarom niet?
1986, jrg. 35, (211), p. 179

1801
DEMEDTS, ANDRÉ
Letterkundige Remi Van De Moortel
1986, jrg. 35, (212), p. 237

1802
DEMEDTS, ANDRÉ
Fred Germonprez (1914-). Fred Germonprez: de mens en zijn oeuvre
1987, jrg. 36, (218), p. 299-304

1803
DEMEDTS, ANDRÉ
Kunstschilderes Nelly Windels 70
1992, jrg. 41, (241), p. 225-226

1804
DEMEDTS, ANDRÉ
Sedert ik tot het bewijstzijn van mijn doen en laten
1992, jrg. 41, (243), p. 376

1805
DEMEDTS, ANDRÉ
Voor Hilde
1994, jrg. 43, (250), p. 15

1806
DEMEDTS, ANDRÉ
Stijn Streuvels ter nagedachtenis
1994, jrg. 43, (251), p. 98

Register

DEMEDTS

- 1807
DEMEDTS, GABRIËLLE
Gebed
1957, jrg. 6, (33), p. 145
- 1808
DEMEDTS, GABRIËLLE
September
1962, jrg. 11, (65), p. 383
- 1809
DEMEDTS, GABRIËLLE
Februari nabij Utrecht
1971, jrg. 20, (119), p. 180
- 1810
DEMEDTS, GABRIËLLE
Zondagavond III
1971, jrg. 20, (120), p. 257
- 1811
DEMEDTS, GABRIËLLE
Avonddeun
1974, jrg. 23, (140), p. 184
- 1812
DEMEDTS, GABRIËLLE
Om u
1975, jrg. 24, (145), p. 99
- 1813
DEMEDTS, GABRIËLLE
Uit de diepten riep ik tot u
1975, jrg. 24, (149), p. 351
- 1814
DEMEDTS, GABRIËLLE
Ik herinner mij..
1976, jrg. 25, (154), p. 275-276
- 1815
DEMEDTS, GABRIËLLE
Grafschrift voor een overledene
1976, jrg. 25, (155), p. 367
- 1816
DEMEDTS, GABRIËLLE
In mijn hand in het heden
1976, jrg. 25, (155), p. 367
- 1817
DEMEDTS, GABRIËLLE
Wintertijd
1978, jrg. 27, (162), p. 58
- 1818
DEMEDTS, GABRIËLLE
Vader III
1981, jrg. 30, (184), p. 279
- 1819
DEMEDTS, GABRIËLLE
Wintertijd
1994, jrg. 43, (250), p. 58

- 1820
DEMEDTS, LIEVEN
Voor, alle veelbelovende, maar inhoudsloze zondagen
1981, jrg. 30, (184), p. 281
- 1821
DEMEDTS, LIEVEN
In memoriam Jan Boschmans
2000, jrg. 49, (279), p. 61
- 1822
DE MEESTER, JAAK
Abstracte of absolute fotografie
1964, jrg. 13, (75), p. 172-173
- 1823
DE MEESTER, JO
Ik sneeuw je langzaam toe
1978, jrg. 27, (162), p. 57
- 1824
DE MEESTER, JO
Rubens
1978, jrg. 27, (163), p. 125
- 1825
DE MEESTER, JO
Koninklijke Vlaamse Opera Antwerpen
1978, jrg. 27, (165), p. 223-224
- 1826
DE MEESTER, JO
De bergrede
1978, jrg. 27, (165), p. 239
- 1827
DE MEESTER, JO
Leningrad
1978, jrg. 27, (165), p. 240
- 1828
DEMEESTER, RAGNILD
Musicus Raymond Schroyens. Fuga-trofee 1982
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 320-321
- 1829
DE MEEUS, FRANCISCUS
Dom Ansharius Lamoral en de Bantoe-muziek
1953, jrg. 2, (7), p. 26-29
- 1830
DE MELLO BREYNER ANDRESEN, SOPHIA
de Mello Breyner Andresen, Sophia; Koenders, I. Lisboa; Lissabon
1991, jrg. 40, (236), p. 150
- 1831
DE MELLO BREYNER ANDRESEN, SOPHIA
de Mello Breyner Andresen, Sophia; Koenders, I. As ilhas; De eilanden
1991, jrg. 40, (236), p. 150

DEMEYER

- 1832
DE MEULEMEESTER, JOHNNY
De Meulemeester, Johnny; Eryvynck, Anton Archeologie: meer dan opgraven
1990, jrg. 39, (231), p. 155-160
- 1833
DE MEULEMEESTER, JOHNNY
De Meulemeester, Johnny; Verhaeghe, Frans Wegwijs in de nationale archeologie in Vlaanderen
1990, jrg. 39, (231), p. 163-165
- 1834
DE MEULEMEESTER, JOHNNY
Archeologie in Moors Spanje
1990, jrg. 39, (231), p. 242-244
- 1835
DEMEY, J.
De Westvlaamse begijnhoven
1953, jrg. 2, (8), p. 69-71
- 1836
DEMEY, J.
De Boeteprocessie te Veurne
1953, jrg. 2, (11), p. 227-228
- 1837
DEMEY, J.
Het Verleden kruispunt van het westen
1965, jrg. 14, (81), p. 149-153
- 1838
DE MEY, JOS
Nieuwe vormen in het binnenhuis
1955, jrg. 4, (20), p. 73-77
- 1839
DE MEYER, GUST
Muzikale identiteit: het cross-over-debat
1997, jrg. 46, (268), p. 351-359
- 1840
DE MEYER, LEON
Opgravingen in Mesopotamië
1990, jrg. 39, (231), p. 232-235
- 1841
DE MEYER, MAURITS
De Vlaamse Volksprent
1963, jrg. 12, (72), p. 401-411
- 1842
DEMEYER, OSCAR
Armoede
1964, jrg. 13, (78), p. 417
- 1843
DEMEYER, OSCAR
Kinderverdriet
1966, jrg. 15, (85), p. 70

Register

DE MEYER

- 1844
DE MEYER, RONNY
Brug over de Schelde 1930. Architect Léon Stynen
1991, jrg. 40, (237), p. 206-207
- 1845
DE MEYER, RONNY
Casino - Kursaal Oostende. Alternatief ontwerp 1945-1950. Architect Léon Stynen.
1991, jrg. 40, (237), p. 217
- 1846
DE MEYER, RONNY
Toren Wereldtentoonstelling Brussel 1958, 1955. Arch. Léon Stynen & ir Gustaaf Magnel
1991, jrg. 40, (237), p. 219
- 1847
DE MEYER, WILLEM
Getuigenis: uit het leven gegrepen
1974, jrg. 23, (143), p. 370-372
- 1848
DEMEYERE, J.M.L.
Kortrijk bouwt... en viert
1952, jrg. 1, (4), p. 107-109
- 1849
DEMOEN, GUIDO
*Elytis, Odysseas; Demoen, Guido
Zoals Endymion*
1997, jrg. 46, (265), p. 126-127
- 1850
DE MONT, POL
Edmond Van Offel
1975, jrg. 24, (146), p. 162
- 1851
DE MONTAIGNE, MICHEL
*Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie*
2001, jrg. 50, (286), p. 150-165
- 1852
DE MOOR, ANNE
*McCreary, A.; Macgowan, Kenneth; McLuhan, Marshall; Sierksma, Fokke; Vroman, Leo; Komrij, Gerrit; Peters, J.M.; Peelen, Gert J.; Dillemans, Roger; de Moor, Anne
Vergeet niet te lezen*
1977, jrg. 26, (158), p. 156-157
- 1853
DE MÛELENAERE, J.
Gezelles drang naar Engeland
1966, jrg. 15, (85), p. 30-33
- 1854
DE MÛELENAERE, JOSÉ
De heilige beeldekensgilde (1864) en Gezelle
1992, jrg. 41, (243), p. 384-389

- 1855
DE MULDER, WALTER
Fotografie als expressiemiddel. Fotografie en creativiteit
1962, jrg. 11, (62), p. 79-81
- 1856
DE MUNCK, EUGÉNIE
Omdat de vader het kind is
1991, jrg. 40, (236), p. 165
- 1857
DE MUNCK, EUGÉNIE
Het huis
1991, jrg. 40, (236), p. 166
- 1858
DE MUNCK, EUGÉNIE
Het huis staat stil
1991, jrg. 40, (238), p. 302
- 1859
DE MUNCK, MONDA
*Prijs, Hendrik; De Munck, Monda
Kunstschilder Broeder Max Van Meerbeeck*
1974, jrg. 23, (143), p. 381
- 1860
DE MUNTER, HILDE
Musicoloog August De Groot. Laureaat Provinciale Prijs Kunstgeschiedenis (Oost-Vlaanderen)
1994, jrg. 43, (249), p. 57
- 1861
DEMYTTENAERE, HEIN
Het is een zandige nacht
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 204
- 1862
DEMYTTENAERE, HEIN
Als alles zand is
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 204
- 1863
DENAUX, ADELBERT
Johannes de Doper in zijn historische context
1990, jrg. 39, (232), p. 274-279
- 1864
DENAUX, ADELBERT
Het lijden van Jezus Christus in het Nieuwe Testament
1998, jrg. 47, (270), p. 66-68
- 1865
DENDOOVEN, LUCIEN
De ommegang van Lissewege
1959, jrg. 8, (45), p. 231
- 1866
DENDOOVEN, LUCIEN
F.R. Boschvogel: Kunegonde speelt met vuur
1960, jrg. 9, (52), p. 283

DENDOOVEN

- 1867
DENDOOVEN, LUCIEN
Kennismaking met Jack Verstappen
1961, jrg. 10, (55), p. 74
- 1868
DENDOOVEN, LUCIEN
Vlamingen tussen Kadzand en Brugge
1961, jrg. 10, (57), p. 161-163
- 1869
DENDOOVEN, LUCIEN
De abdij Ter Doest en de kunst
1961, jrg. 10, (57), p. 164-165
- 1870
DENDOOVEN, LUCIEN
Jakob Reyvaert. Jurist en humanist uit de zestiende eeuw
1961, jrg. 10, (57), p. 200
- 1871
DENDOOVEN, LUCIEN
*de Caluwe, Alain; Dendooven, Lucien
Marcel Coolsaet en Antoon De Candt*
1962, jrg. 11, (61), p. 46-47
- 1872
DENDOOVEN, LUCIEN
In memoriam Z.E.H. Michiel English
1962, jrg. 11, (62), p. 114
- 1873
DENDOOVEN, LUCIEN
Gewijde kunst 62 te Brugge
1962, jrg. 11, (63), p. 190
- 1874
DENDOOVEN, LUCIEN
'De Apostel van het Heilig Hart' door Raf Seys
1963, jrg. 12, (67), p. 50
- 1875
DENDOOVEN, LUCIEN
Praten met kunstschilder Alfons Lenoir
1963, jrg. 12, (68), p. 117-118
- 1876
DENDOOVEN, LUCIEN
De Korrekelder eigentijds kunstcentrum te Brugge
1963, jrg. 12, (68), p. 118-120
- 1877
DENDOOVEN, LUCIEN
Jacob van Maerlant
1963, jrg. 12, (70), p. 197-200
- 1878
DENDOOVEN, LUCIEN
Schaduw op de middeleeuwse vroomheid
1963, jrg. 12, (70), p. 269-270

Register

DENDOOVEN

- 1879
DENDOOVEN, LUCIEN
Albert Setola
1963, jrg. 12, (70), p. 273-275
- 1880
DENDOOVEN, LUCIEN
Bladeren in het album van de Westvlaamse gewijde kunst
1964, jrg. 13, (73), p. 60-77
- 1881
DENDOOVEN, LUCIEN
Marcel Matthijs 65
1964, jrg. 13, (73), p. 83
- 1882
DENDOOVEN, LUCIEN
Bekroning voor Architect Arthur Degeyter
1964, jrg. 13, (74), p. 149-150
- 1883
DENDOOVEN, LUCIEN
In memoriam Gerard Van Tieghem
1964, jrg. 13, (75), p. 213
- 1884
DENDOOVEN, LUCIEN
In memoriam Marcel Matthijs
1964, jrg. 13, (77), p. 355-356
- 1885
DENDOOVEN, LUCIEN
Gustaaf Vermeille provinciale prijs voor poëzie 1964
1964, jrg. 13, (78), p. 422-424
- 1886
DENDOOVEN, LUCIEN
Bekroningen 'Broederlijk Delen'
1965, jrg. 14, (81), p. 221-222
- 1887
DENDOOVEN, LUCIEN
Salet, Francis; Dendooven, Lucien
De graftomben van Maria van Boergondië en Karel de Stoute
1965, jrg. 14, (82), p. 255-259
- 1888
DENDOOVEN, LUCIEN
Bekroningen 'Broederlijk Delen'
1965, jrg. 14, (82), p. 294-295
- 1889
DENDOOVEN, LUCIEN
Kunstschilder Renaat Bosschaert
1966, jrg. 15, (85), p. 90
- 1890
DENDOOVEN, LUCIEN
In memoriam Urbain Van de Voorde
1966, jrg. 15, (88), p. 283-284

- 1891
DENDOOVEN, LUCIEN
Jarige kunstenaars Maurits De Roo 65
1967, jrg. 16, (96), p. 440-441
- 1892
DENDOOVEN, LUCIEN
Hervé Stalpaert bekoord
1968, jrg. 17, (97), p. 56
- 1893
DENDOOVEN, LUCIEN
Prozaïsche oogst. Hendrik Prijs: 'Marieke Bos-teels meid voor alle werk'
1968, jrg. 17, (102), p. 457
- 1894
DENDOOVEN, LUCIEN
Georges Leroy. Provinciale romanprijs Oost-Vlaanderen
1969, jrg. 18, (109), p. 475
- 1895
DENDOOVEN, LUCIEN
Paul Vanderschaeghe prijs West-Vlaanderen voor novelle en kort verhaal
1969, jrg. 18, (109), p. 494-495
- 1896
DENDOOVEN, LUCIEN
Marcel Boey 65
1970, jrg. 19, (116), p. 436-437
- 1897
DENDOOVEN, LUCIEN
Antoon De Vaere 70
1970, jrg. 19, (116), p. 444
- 1898
DENDOOVEN, LUCIEN
André Penninck. Prijs voor schilderkunst 1969 van De Panne
1970, jrg. 19, (116), p. 459-460
- 1899
DENDOOVEN, LUCIEN
Antoon Viaene 70
1970, jrg. 19, (116), p. 477
- 1900
DENDOOVEN, LUCIEN
Jef Claerhout. Prijs Malpertuis 1971
1971, jrg. 20, (123), p. 436-437
- 1901
DENDOOVEN, LUCIEN
André Claeys. Prijs provincie West-Vlaanderen voor het jeugdboek 1971
1971, jrg. 20, (123), p. 437

DENISSEN

- 1902
DENDOOVEN, LUCIEN
Frans Corneillie. Prijs 'De Jonge Vlaamse Schilder' 1971
1971, jrg. 20, (123), p. 439
- 1903
DENDOOVEN, LUCIEN
Aimé De Haene 30 jaar Cantores
1971, jrg. 20, (123), p. 439-440
- 1904
DENDOOVEN, LUCIEN
Paul Hanouille 15 jaar Ons Dorado
1971, jrg. 20, (123), p. 447
- 1905
DENDOOVEN, LUCIEN
Julien Schaeverbeke 75
1971, jrg. 20, (123), p. 458
- 1906
DE NEEF, AIMÉ
De legendarische Ost. Borgerhout
1984, jrg. 33, (201), p. 258
- 1907
DE NEEF, ROGER M.J.
Duiven na de dorst
1986, jrg. 35, (211), p. 148
- 1908
DE NEEF, ROGER M.J.
Inwoners van het lichaam. Kerkuil. Handwerk
1998, jrg. 47, (271), p. 150
- 1909
DE NEYS, WARD
van der meeren, willy; morsomme, monique; de neys, ward; roosemont, jos; smets, dirk
Brussel - een ghetto
1967, jrg. 16, (91), p. 41-45
- 1910
DENIS, VALENTIN
Gustave Van De Woestijne, een poëtische rand-figuur
1972, jrg. 21, (125), p. 74-81
- 1911
DEN ISACKER, JORIS
Graficus Jan Vandeweghe. Prijs Club der XII Antwerpen; E.V. Minnetekenprijs
1981, jrg. 30, (185), p. 351
- 1912
DENISSEN, FRANS
Saba, Umberto; Denissen, Frans
Da "Casa e campagna" a mia moglie; Aan mijn vrouw
1988, jrg. 37, (221), p. 184-185

Register

DE NOLF

- 1913
DE NOLF, AUGUST
Voorjaar
1965, jrg. 14, (81), p. 220
- 1914
DENOO, JORIS
Paarse plassen
1977, jrg. 26, (159), p. 233
- 1915
DENOO, JORIS
Van azuur tot egaal
1978, jrg. 27, (167), p. 386
- 1916
DENOO, JORIS
Nar
1979, jrg. 28, (168), p. 51
- 1917
DENOO, JORIS
De vermoeide (souvenir de clavianiev)
1979, jrg. 28, (170), p. 201
- 1918
DENOO, JORIS
De hel van de herfst
1979, jrg. 28, (170), p. 203
- 1919
DENOO, JORIS
De huisduiven
1979, jrg. 28, (172), p. 330
- 1920
DENOO, JORIS
Neem plaats in de berlines van mijn dromen
1980, jrg. 29, (174), p. 48
- 1921
DENOO, JORIS
Wacht op mij
1980, jrg. 29, (179), p. 379
- 1922
DENOO, JORIS
Encephalogram
1991, jrg. 40, (237), p. 224
- 1923
DENOO, JORIS
De huisduiven
1994, jrg. 43, (250), p. 65
- 1924
DENOO, JORIS
De rollen van de Dode Zee
1996, jrg. 45, (263), p. 303
- 1925
DENOO, JORIS
Erudiet
1998, jrg. 47, (273), p. 283

- 1926
DENOO, JORIS
Pasolini, Romein
2000, jrg. 49, (280), p. 98
- 1927
DENORME, CAESAR
Een greep uit de schat van het St.-Janshospitaal te Brugge
1963, jrg. 12, (69), p. 142-145
- 1928
DENORME, CAESAR
De schat van het St.-Janshospitaal te Damme
1963, jrg. 12, (69), p. 161-162
- 1929
DENORME, CESAR
Edelsmeedwerk
1959, jrg. 8, (43), p. 82-85
- 1930
DE NYS, CARL
Aktuele gewijde muziek
1956, jrg. 5, (29), p. 260-262
- 1931
DENYS, PAUL
Een mes van stilte
1960, jrg. 9, (51), p. 208
- 1932
DEPAUW, CARL
Devotiegrafiek in Vlaanderen (circa 1550-1750): een globale kunsthistorische benadering
1992, jrg. 41, (241), p. 175-184
- 1933
DEPAUW, VALÈRE
Ervaring, getuigenis
1982, jrg. 31, (191), p. 370-371
- 1934
DEPEUTER, FRANS
Winter 2
1964, jrg. 13, (77), p. 350
- 1935
DEPEUTER, FRANS
Misschien
1966, jrg. 15, (86), p. 150
- 1936
DEPEUTER, FRANS
Fragment uit 'breaking point'
1967, jrg. 16, (95), p. 356
- 1937
DEPEUTER, FRANS
Winter 2
1994, jrg. 43, (250), p. 25

DE POORTERE

- 1938
DE PILLECYN, FILIP
In't zwaarste lijden werd ons hart herboren
1990, jrg. 39, (233), p. 371
- 1939
DE PILLECYN, FILIP
Uw oog en wezen spiegels van uw hart
1990, jrg. 39, (233), p. 376
- 1940
DE PILLECYN, FILIP
Niet dat wij zijn gevangen
1990, jrg. 39, (233), p. 376
- 1941
DE POORTER, ERIKA
Het verenkleeft (Hagoromo)
1989, jrg. 38, (226), p. 169-173
- 1942
DE POORTERE, ALBERT
Albert Servaes in de spiegel der kritiek
1961, jrg. 10, (58), p. 229
- 1943
DE POORTERE, ALBERT
Bibliografie
1961, jrg. 10, (58), p. 261-263
- 1944
DE POORTERE, ALBERT
Proeve van bibliografie van de expressionistische plastische kunst in ons land, met een proeve van omschrijving van de waardering waarvan zij blijkens de bestaande literatuur het voorwerp is geweest
1962, jrg. 11, (66), p. 426-431
- 1945
DE POORTERE, ALBERT
Anto Diez 60
1974, jrg. 23, (142), p. 300
- 1946
DE POORTERE, J.
Van Marcke, Teresa; De Poortere, J.
Waarom schrijft iemand voor t.v.?
1977, jrg. 26, (158), p. 142-146
- 1947
DE POORTERE, JOSÉ
Ontweken
1963, jrg. 12, (68), p. 111
- 1948
DE POORTERE, JOSÉ
Dood
1963, jrg. 12, (70), p. 271
- 1949
DE POORTERE, JOSÉ
Als tussen heuvels opent
1963, jrg. 12, (71), p. 345

Register

DE POORTERE

- 1950
DE POORTERE, JOSÉ
Dank zij het leger
1964, jrg. 13, (75), p. 212
- 1951
DE POORTERE, JOSÉ
Mijn vader is dood
1965, jrg. 14, (79), p. 58
- 1952
DE POORTERE, JOSÉ
Zachter nog dan schreien
1975, jrg. 24, (149), p. 350
- 1953
DE POORTERE, JOSÉ
Sint-Franciscus en de moderne dichter
1976, jrg. 25, (155), p. 355-357
- 1954
DE POORTERE, JOSÉ
Nederlandse poëzie na de tweede wereldoorlog
1977, jrg. 26, (157), p. 70-72
- 1955
DE POORTERE, JOSÉ
Vondel 1679-1979
1979, jrg. 28, (172), p. 283
- 1956
DE POORTERE, JOSÉ
Extá
1980, jrg. 29, (178), p. 313
- 1957
DE POORTERE, JOSÉ
Letterkundige Guy van Hoof. Poëzieprijs van St.-Truiden en tds. Appel 1978 en van Blankenberge en tds. 'k Kofschip 1979
1980, jrg. 29, (179), p. 371
- 1958
DE POORTERE, JOSÉ
Een ezel en een vlieg
1981, jrg. 30, (180), p. 49
- 1959
DE POORTERE, JOSÉ
Er is van U hiernederwaart geschilderd of geschreven
1981, jrg. 30, (185), p. 329-331
- 1960
DE POORTERE, JOSÉ
Verrijzenis
1982, jrg. 31, (186), p. 47
- 1961
DE POORTERE, JOSÉ
Met het gezag van toen
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 284-285

- 1962
DE POORTERE, JOSÉ
Anton van Wilderode
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 314
- 1963
DE POORTERE, JOSÉ
Recent toneel in Vlaamse schouwburgen
1986, jrg. 35, (210), p. 131-132
- 1964
DE POORTERE, JOSÉ
Overwegingen bij recente Vlaamse poëzie
1986, jrg. 35, (211), p. 146-147
- 1965
DE POORTERE, JOSÉ
Celan, Paul; de Poortere, José
Eine Gauner- und Ganovenweise gesungen zu Paris emprès Pontoise von Paul Celan aus Czernowitz bei Sadagora; Een dievenlied, een schelmenlied gezongen te Parijs nabij Pontoise door Paul Celan uit Czernowitz bij Sadagora
1987, jrg. 36, (217), p. 234
- 1966
DE POORTERE, JOSÉ
Verrijzenis
1994, jrg. 43, (250), p. 75
- 1967
DE POORTERE, JOSÉ
Eleazar ben Jehuda
1995, jrg. 44, (258), p. 385
- 1968
DE POORTERE, JOSÉ
Open Jesjoe het schrijn ..
1997, jrg. 46, (265), p. 83
- 1969
DE POORTERE, JOSÉ
Open Jesjoe het schrijn
1997, jrg. 46, (266), p. 226
- 1970
DE POORTERE, JOSÉ
Archeologie
1998, jrg. 47, (271), p. 152
- 1971
DE POORTERE, JOSÉ
Celan, Paul; de Poortere, José
Du sei wie du, immer; Jij weze als jij, immer
1999, jrg. 48, (275), p. 106
- 1972
DE PREESTER, ERIC
Voor ons lief kindje
1964, jrg. 13, (74), p. 146

DE PUYDT

- 1973
DE PREESTER, ERIC
Regen
1965, jrg. 14, (80), p. 123
- 1974
DE PREST, BRIGITTE
De Madonna van Michelangelo
1965, jrg. 14, (82), p. 251-254
- 1975
DE PREST, BRIGITTE
Delmarcel, Guy; De Prest, Brigitte
Giorgione - Michelangelo
1966, jrg. 15, (86), p. 113-114
- 1976
DE PRETER, FRANCIS
Dood seizoen
1988, jrg. 37, (222), p. 252
- 1977
DE PRETER, RONALD
In memoriam Frans Mertens Kunstschilder-essay-ist
1994, jrg. 43, (252), p. 180-181
- 1978
DEPREZ, MIA
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Vershelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93
- 1979
DE PRINS, PIETER
De Prins, P.
Nieuwe namen in de Duitse dramaturgie
1958, jrg. 7, (38), p. 101-103
- 1980
DE PRINS, PIETER
Toneelstrijders zonder tierlantijntjes
1967, jrg. 16, (96), p. 393-398
- 1981
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Piet Gilles 60!
1967, jrg. 16, (94), p. 300-301
- 1982
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Piet Gilles. Eremetaal van de Stad Leuven
1972, jrg. 21, (130), p. 430
- 1983
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Piet Gilles 65
1973, jrg. 22, (137), p. 428

Register

DE PUYDT

1984
DE PUYDT, RAOUL MARIA
bonneure, fernand; de cnodder, remi; de puydt, raoul; dusar, lut; hoozee, robert; smeets, albert
Enkele Vlaamse metaalkunstenaars
1978, jrg. 27, (167), p. 332-364

1985
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Felix de Boeck
1979, jrg. 28, (173), p. 369

1986
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Luc hoenraet
1980, jrg. 29, (179), p. 351

1987
DE PUYDT, RAOUL MARIA
frans minnaert
1980, jrg. 29, (179), p. 354-355

1988
DE PUYDT, RAOUL MARIA
jef van grieken
1980, jrg. 29, (179), p. 358

1989
DE PUYDT, RAOUL MARIA
1981, jrg. 30, (185), p. 310-311

1990
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Een ontdekkingsreis. Poëzie is het verwoorden van een levensmoment
1981, jrg. 30, (185), p. 310

1991
DE PUYDT, RAOUL MARIA
With the hairs of my memory
1982, jrg. 31, (187), p. 74

1992
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Christina Guirlande. Kofschip-poëzieprijs 1981
1982, jrg. 31, (187), p. 100

1993
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Kunstschilder Piet Gilles. Officier Leopold II-Orde
1983, jrg. 32, (192), p. 39

1994
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Hélène Riedel. Ridder in de Leopoldsorde
1983, jrg. 32, (195), p. 237-238

1995
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Kofschip-groet
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 314

1996
DE PUYDT, RAOUL MARIA
De slag van Kassel (1071)
1984, jrg. 33, (200), p. 153-155

1997
DE PUYDT, RAOUL MARIA
De H. Godelieve in de plastische kunsten
1984, jrg. 33, (200), p. 161-181

1998
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Frans-Vlaanderen
1984, jrg. 33, (200), p. 195

1999
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Bibliografie
1984, jrg. 33, (200), p. 197-198

2000
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Letterkundige Jaak Van Baelen. Ridder in de Leopoldsorde
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 378

2001
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Irina Van Goeree 60. Ridder orde Leopold II
1985, jrg. 34, (205), p. 115

2002
DE PUYDT, RAOUL MARIA
In memoriam Paul Billiet
1985, jrg. 34, (205), p. 115

2003
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Hervé J. Casier. Arthur Merghelyncxprijs
1985, jrg. 34, (207), p. 241

2004
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Ghislain Laureys 60
1985, jrg. 34, (208), p. 297

2005
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Prof. Dr. Marcel Janssens. Staatsprijs Essay
1986, jrg. 35, (210), p. 115

2006
DE PUYDT, RAOUL MARIA
In memoriam Marieke De Boeck
1986, jrg. 35, (212), p. 237

2007
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Piet Gilles 80
1988, jrg. 37, (222), p. 250

2008
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Felix De Boeck Staatsprijswinnaar
1989, jrg. 38, (224), p. 50

2009
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Jeanne Vande Putte (1907-1930)
1989, jrg. 38, (224), p. 62-63

2010
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Vlaanderens Hiroshima
1990, jrg. 39, (229), p. 23

2011
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Daan Inghelram 85
1991, jrg. 40, (236), p. 164

2012
DE PUYDT, RAOUL MARIA
In memoriam kunstschilder Hélène Riedel
1991, jrg. 40, (238), p. 301

2013
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Mollá, Juan; de Puydt, Raoul Maria
Más silencio; Meer stilte
1991, jrg. 40, (238), p. 304

2014
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Mollá, Juan; de Puydt, Raoul Maria
Arenga ultima; De ultieme redevoering
1992, jrg. 41, (239), p. 41

2015
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Mollá, Juan; de Puydt, Raoul Maria
Venecia; Venetië
1992, jrg. 41, (239), p. 41

2016
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Mollá, Juan; de Puydt, Raoul Maria
3; De gordijnen (3)
1992, jrg. 41, (240), p. 113

2017
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Dichteres Julia Tulkens 90
1992, jrg. 41, (242), p. 305-306

2018
DE PUYDT, RAOUL MARIA
De schenking Felix De Boeck
1992, jrg. 41, (243), p. 389-390

2019
DE PUYDT, RAOUL MARIA
Faithfully yours
1993, jrg. 42, (245), p. 134-135

DE PUYDT

Register

DE PUYDT

2020

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Het rechtsleven

1993, jrg. 42, (248), p. 330-334

2021

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Vlaamse kunst in de metro

1993, jrg. 42, (248), p. 342-343

2022

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Noordzee

1993, jrg. 42, (248), p. 346

2023

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Noordzee

1994, jrg. 43, (250), p. 113

2024

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Eenvoud en diep geloof: het Jakob Smits - museum in Mol

1994, jrg. 43, (253), p. 209-210

2025

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Het Trammuseum in Dilbeek-Schepdaal

1995, jrg. 44, (254), p. 8

2026

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Felix De Boeckmuseum in Drogenbos

1995, jrg. 44, (254), p. 9-10

2027

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Beeldend Kunstenaar-Dichter Omer Kyndt 65

1995, jrg. 44, (254), p. 58

2028

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Letterkundige Johan Van Delden 65

1995, jrg. 44, (254), p. 60

2029

DE PUYDT, RAOUL MARIA

de Puydt, Raoul Maria; Six, Anne

De Ridders van Sint-Joris van Bourgondië

1995, jrg. 44, (255), p. 81

2030

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Het afscheid van eredeken Felix De Boeck

1995, jrg. 44, (256), p. 239-240

2031

DE PUYDT, RAOUL MARIA

De Vlaamse primitieven in ere hersteld

1995, jrg. 44, (257), p. 300-301

2032

DE PUYDT, RAOUL MARIA

In Memoriam Ghislain Laureys Dichter

1995, jrg. 44, (257), p. 312

2033

DE PUYDT, RAOUL MARIA

'Van de abstractie naar het oneindige'. Een eerste rondleiding in het Felix de Boeckmuseum

1996, jrg. 45, (262), p. 234-237

2034

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Het Surinaams kleurenpalet

1997, jrg. 46, (264), p. 16-19

2035

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Slagveld van vrede

1997, jrg. 46, (264), p. 26

2036

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Van Ensor tot Delvaux of van Permeke tot Magritte

1997, jrg. 46, (264), p. 45-46

2037

DE PUYDT, RAOUL MARIA

de Puydt, Raoul Maria; Decorte, Luc

Anderlecht-Brussel: Musée Maurice Carême

1998, jrg. 47, (269), p. 13-14

2038

DE PUYDT, RAOUL MARIA

Galerie van Vlaamse schilders en beeldhouwers uit de 20ste eeuw. Servaes, Van De Woestijne,

Notebaert, Slabbinck, De Saegher, Ost, Van Doorslaer, Van Severen, Heyens, Hoenraet, Lannoye,

Demeulemeester, Vervisch, De Clercq

1998, jrg. 47, (270), p. 100-104

2039

DE PUYDT, RAOUL MARIA

de Puydt, Raoul Maria; Decorte, Luc

Elsene-Brussel: Musée Camille Lemonnier/Maison des Ecrivains

1999, jrg. 48, (275), p. 85-86

2040

DEQUAE, ANDRÉ

Industriële vormgeving en buitenlandse handel

1958, jrg. 7, (42), p. 365-366

2041

DEQUENNE, EDMOND

In Memoriam Pater Marcel Brauns Literator

1996, jrg. 45, (259), p. 58

2042

DE RAEDT, ADRIAAN

Kunstschilder-tekenaar Miel Janssens 70

1978, jrg. 27, (167), p. 369-370

DE RIDDER

2043

DE RAEDT, ADRIAAN

In memoriam Miel Janssens (1908-1980)

1980, jrg. 29, (179), p. 372

2044

DERCON, CHRIS

Videokunst: van anti-kunst tot ..?

1985, jrg. 34, (204), p. 2-14

2045

DERCON, CHRIS

Dans en de camera. Opnieuw?

1985, jrg. 34, (204), p. 31-32

2046

DEREEPER, TRIPHON

Jhr. Dr. Karel de Gheldere (1839-1913)

1958, jrg. 7, (40), p. 252-254

2047

DE REN, LEO

Musicus Piet Swerts. Camille Huysmansprijs

1986

1986, jrg. 35, (212), p. 237

2048

DE REN, LEO

De Provinciale Musea / Antwerpen: een bondig historisch overzicht

1994, jrg. 43, (253), p. 199-202

2049

DE RIDDER, ANDRÉ

Het ontstaan van het expressionisme in België

1953, jrg. 2, (9), p. 94-101

2050

DE RIDDER, C.

Hugo Metsers 70 jaar

1972, jrg. 21, (130), p. 439

2051

DE RIDDER, CLEM

In memoriam Eduard Amter 13.12.1898 - 2.7.1969

1969, jrg. 18, (109), p. 449

2052

DE RIDDER, CLEM

Monda De Munck. Internationale prijsvraag voor korte verhalen

1977, jrg. 26, (157), p. 98-99

2053

DE RIDDER, CLEM

Musicus Karel Aerts 60

1982, jrg. 31, (186), p. 39

2054

DE RIDDER, CLEM

Anton van Wilderode, dichter in dienst van zijn volk

1983, jrg. 32, (196, 197), p. 286-287

Register

DE RIDDER

- 2055
DE RIDDER, CLEM
In memoriam Armand Preud'homme
1986, jrg. 35, (211), p. 170
- 2056
DE RIDDER, ETIENNE
Brandende papavers
1982, jrg. 31, (191), p. 379
- 2057
DE RIDDER, ETIENNE
De melkweg
1984, jrg. 33, (200), p. 204
- 2058
DE RIDDER, ETIENNE
De ontucht
1989, jrg. 38, (227), p. 289
- 2059
DE RIDDER, ETIENNE
De wind
1991, jrg. 40, (236), p. 166
- 2060
DE RIDDER, ETIENNE
Er is meer
1992, jrg. 41, (239), p. 39
- 2061
DE RIDDER, JULIAAN
Meulemeester, Jean Luc; de Ridder, Juliaan
Antieke realiteit en fictie op Vlaamse wandtapijten
1990, jrg. 39, (230), p. 99-101
- 2062
DE RIDDER, JULIAAN
Een opmerkelijk boek i.v.m. rechtsgeschiedenis en kunstgeschiedenis
1993, jrg. 42, (246), p. 206-208
- 2063
DE RIDDER, P.
Ruusbroec, Brussel en Brabant
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 167-170
- 2064
DE RIDDER, PAUL
De taaltoestanden te Brusse! tijdens het Ancien Régime
1979, jrg. 28, (170), p. 147-149
- 2065
DE ROECK, DANIEL
Spiegel
1986, jrg. 35, (212), p. 240
- 2066
DEROO, MAURITS
Vanderschaeghe, Paul; Deroo, Maurits
Lied voor een kleine danseres
1968, jrg. 17, (100), p. 228-229

- 2067
DEROO, MAURITS
Lambrecht, Fernand; Deroo, Maurits
Apocalyptisch
1968, jrg. 17, (100), p. 286-287
- 2068
DE ROO, R.
Edgard Tytgat
1960, jrg. 9, (49), p. 2-4
- 2069
DE ROOVER, ADRIAAN
Overbodig
1986, jrg. 35, (211), p. 150
- 2070
DE ROOVER, ADRIAAN
Stonehenge
1986, jrg. 35, (211), p. 150
- 2071
DERUDDER, BERTRAND
Kunstschilder Willy Verbrugge 60
1985, jrg. 34, (204), p. 38
- 2072
DERUDDER, BERTRAND
Kunstschilder Willy Verbrugge 65
1990, jrg. 39, (233), p. 466
- 2073
DERUDDER, BERTRAND
Kunstschilder Willy Verbrugge 75
2000, jrg. 49, (282), p. 301
- 2074
DERUEL, N.
Beeldhouwer-kunstschilder Luc Goossens 60
1986, jrg. 35, (213), p. 327
- 2075
DERUWE, SILVAIN
Buitenlands actueel. Kzadoratan
1969, jrg. 18, (104), p. 119
- 2076
DE RYCK, LUC
Museum Heraldiek Benelux, Temse
1992, jrg. 41, (239), p. 36
- 2077
DE RYCK, PAUL
De Vlaamse dichtkunst sinds 1944
1953, jrg. 2, (9), p. 119-123
- 2078
DE RYNCK, PATRICK
De ouden zijn tien jaar jong. Over Nederlandse vertalingen van Griekse auteurs
1996, jrg. 45, (261), p. 175-178

DESAEVER

- 2079
DE RYNCK, PATRICK
De ouden zijn tien jaar jong II. Over Nederlandse vertalingen van Latijnse auteurs
1996, jrg. 45, (262), p. 237-240
- 2080
DE SAEDELEER, ELISABETH
Techniek van de handweefkunst
1955, jrg. 4, (20), p. 53-55
- 2081
DE SAEDELEER, ELISABETH
Schoonheid en waarde van de tapijtweefkunst
1955, jrg. 4, (20), p. 59-62
- 2082
DE SAEDELEER, PH.
Paul Billiet. Gouden Medaille Prov. Brabant - Ereplaket Min. v. Ned. Cultuur
1980, jrg. 29, (178), p. 308
- 2083
DESAEGER, KRIS
Striptekenaar Jean-Pol. Laureaat van de Stripgidsprijs Turnhout
1982, jrg. 31, (188), p. 175-176
- 2084
DE SAEGER, KRIS
Het stripverhaal in Vlaanderen: een terugblik
1986, jrg. 35, (212), p. 205-215
- 2085
DE SAEGHER, ROMAIN
De Decker, Karel
Anton van Wilderode en zijn relaties met plastische kunstenaars
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 275-276
- 2086
DESAEVER, E.
Guido Demerre. Culturele Prijs van Nieuwpoort
1979, jrg. 28, (173), p. 393
- 2087
DESAEVER, SADI
Vlieger van papier
1972, jrg. 21, (124), p. 42
- 2088
DESAEVER, SADI
De buurvrouw kijft
1972, jrg. 21, (124), p. 43
- 2089
DESAEVER, SADI
Slype
1972, jrg. 21, (124), p. 43

Register

DESCHAMPS

2090
DESCHAMPS, J.
De handschriftelijke verspreiding van Ruusbroecs werken
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 171-175

2091
DE SCHEPPER, PAUL J.
Psychedelisme. Wat nu met de zogenaamde bewustzijnsverruimende eigenschappen van marihuana?
1969, jrg. 18, (108), p. 389

2092
DE SCHEPPER, RIA
Zelf lezen .. Da's pas leuk! Een overzicht van het Vlaamse kinderboekaanbod voor eerste lezers
1989, jrg. 38, (228), p. 309-314

2093
DE SCHEPPER, RIA
Jeugdliteratuur in beweging
2000, jrg. 49, (282), p. 284-288

2094
DESCHOEMAEKER, F.
Jaarwisseling
1977, jrg. 26, (158), p. 169

2095
DESCHOEMAEKER, F.
Op de keukentafel
1977, jrg. 26, (158), p. 169

2096
DESCHOEMAEKER, F.
Odysee
1977, jrg. 26, (158), p. 170

2097
DESCHOEMAEKER, FRANS
Lied
1976, jrg. 25, (150), p. 47

2098
DESCHOEMAEKER, FRANS
Morgen
1976, jrg. 25, (151), p. 106

2099
DESCHOEMAEKER, FRANS
Ademloos zomerland
1976, jrg. 25, (151), p. 107

2100
DESCHOEMAEKER, FRANS
De nacht van de poëzie te Wannegem-Lede
1986, jrg. 35, (211), p. 151

2101
DESCHOEMAEKER, FRANS
Zoals Jonathan
1994, jrg. 43, (250), p. 50

2102
DESCHOENMAKER, FRANS
September
1976, jrg. 25, (153), p. 236

2103
DESCHREVEL, ANTOON
Het orgel in West-Vlaanderen
1953, jrg. 2, (12), p. 266-269

2104
DESCHREVEL, ANTOON
Onbekende kunstschaten
1954, jrg. 3, (14), p. 47-49

2105
DESCHREVEL, ANTOON
Ieper, zoals het eenmaal was
1954, jrg. 3, (16), p. 139-141

2106
DESCHREVEL, ANTOON
Kortrijkse edelsmeedkunst
1958, jrg. 7, (41), p. 299-302

2107
DESCHREVEL, ANTOON
Oude Beeldhouwkunst te Kortrijk
1958, jrg. 7, (41), p. 303-307

2108
DESCHREVEL, ANTOON
Historische terugblik op het orgel in West-Vlaanderen. Ieper: internationaal centrum van orgelbouw en orgelcultuur in de loop der tijden
1962, jrg. 11, (61), p. 23-32

2109
DESCHREVEL, ANTOON
Onvermoede kunstwerken in het bezit van de Commissie van Openbare Onderstand te Ieper
1963, jrg. 12, (69), p. 163-168

2110
DESCHREVEL, ANTOON
Kunstwerken in besloten hoven van sociale liefdadigheid te Kortrijk
1963, jrg. 12, (69), p. 169-174

2111
DESCHREVEL, ANTOON
Het doksaalensemble in de O.-L.-Vrouwekerk
1965, jrg. 14, (82), p. 282

2112
DESCHREVEL, ANTOON
Edelsmeed- en borduurwerk
1965, jrg. 14, (82), p. 283-287

2113
DE SCHRIJVER, KAREL
Westvlaamse componisten
1956, jrg. 5, (25), p. 10-15

DESEYN

2114
DE SCHRIJVER, KAREL
Overzicht van de Vlaamse toonkunst
1961, jrg. 10, (60), p. 437-441

2115
DE SCHRIJVER, KAREL
Het nabije verleden August L. Baeyens
1966, jrg. 15, (90), p. 386-387

2116
DE SCHRIJVER, KAREL
Het nabije verleden Edward Verheyden
1966, jrg. 15, (90), p. 411-413

2117
DE SCHRIJVER, KAREL
Jules Bouquet 60
1974, jrg. 23, (143), p. 382-383

2118
DE SCHRYVER, ANTOINE
Museum en publiek
1963, jrg. 12, (71), p. 319-322

2119
DE SCHRYVER, FREDY
Luc Robijns. Prov. Prijs Kunstgeschiedenis Oost-Vlaanderen
1978, jrg. 27, (165), p. 237

2120
DE SCHUTTER, HERMAN
Jan Rongé 60
1975, jrg. 24, (144), p. 36-37

2121
DES CRESSONNIÈRES, J.
Het Design Centre te Brussel
1964, jrg. 13, (78), p. 372-374

2122
DES CRESSONNIÈRES, J.
I.C.S.I.D. Het internationaal organisme voor industrial design
1964, jrg. 13, (78), p. 403

2123
DE SERANNO, RENÉ
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (136), p. 371

2124
DESEYN, GUIDO
De Familiestères in Gent 1852. Architect Dr. Adolphe Burggraeve
1991, jrg. 40, (237), p. 190-191

2125
DESEYN, GUIDO
Winkelgalerij in Gent 1890. Architect Jacques Vanden Broecke
1991, jrg. 40, (237), p. 192-193

Register

DESIMPELAERE

2126
DESIMPELAERE, WERNER
Tanghe, Jan; Desimpelaere, Werner
Hedendaagse architectuur en historische steden
1975, jrg. 24, (144), p. 13-14

2127
DE SLOOVERE, ODRADA
Schilderijen in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge
1965, jrg. 14, (82), p. 260-273

2128
DESMADRYL, DIRK
Lente
1966, jrg. 15, (89), p. 342

2129
DESMADRYL, DIRK
Verbittering
1966, jrg. 15, (89), p. 344

2130
DESMADRYL, DIRK
Misschien
1967, jrg. 16, (93), p. 195

2131
DESMADRYL, DIRK
Vakantietocht
1967, jrg. 16, (96), p. 433

2132
DESMADRYL, DIRK
Herfst
1968, jrg. 17, (99), p. 189

2133
DESMADRYL, DIRK
Gedicht voor de grijsaard
1968, jrg. 17, (100), p. 297

2134
DESMADRYL, DIRK
Boodschap
1969, jrg. 18, (108), p. 430

2135
DESMADRYL, DIRK
Is het niet vreselijk
1970, jrg. 19, (113), p. 251

2136
DESMADRYL, DIRK
Onze namen
1970, jrg. 19, (114), p. 338

2137
DESMADRYL, DIRK
Koblenz
1982, jrg. 31, (189), p. 255

2138
DESMADRYL, DIRK
Koblenz
1994, jrg. 43, (250), p. 78

2139
DE SMAELE, IVAN
Kunstschilder Marc Desmet. Prijs van de stad Tielt 1986
1986, jrg. 35, (212), p. 236

2140
DE SMAELE, WALTER
In memoriam Kanunnik Robrecht Stock
2000, jrg. 49, (280), p. 126

2141
DE SMAELE, WALTER
De Cultuurbibliotheek in Brugge
2001, jrg. 50, (288), p. 273-275

2142
DE SMEDT, EMIEL JOZEF
Streuvelliana
1956, jrg. 5, (26), p. 92-93

2143
DESMEDT, INGRID
Desmedt, Ingrid; Nys, Lieve
El Burgo de Osuma
1972, jrg. 21, (126), p. 166-168

2144
DE SMEDT, MIA
Eerste liefdesbrief
1992, jrg. 41, (240), p. 115

2145
DE SMEDT, R.
albertine eylenbosch
1980, jrg. 29, (179), p. 348-349

2146
DE SMEDT, STAF
Het gevecht met de engel. Religieuze schilder- en beeldhouwkunst nu
1968, p. 5-7

2147
DE SMET, D.
Letterkundige Roger Geerts 60
1979, jrg. 28, (171), p. 249-250

2148
DE SMET, DANIEL
Collega Anton van Wilderode
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 287-290

2149
DE SMET, ERIC
sollie, andré; De Smet, Eric; Gooris, Gunther;
Loedts, Juul; Van Wonterghem, Luc
Vier brieven van jonge kunstenaars
1971, jrg. 20, (118), p. 104-109

DESMET

2150
DE SMET, GERY
Naast mij ligt een schip gemeerd
1983, jrg. 32, (194), p. 173

2151
DE SMET, JOS
Het gruitrecht te Brugge
1957, jrg. 6, (31), p. 2-3

2152
DE SMET, JOS
De heren van Gruuthuse
1957, jrg. 6, (31), p. 4-6

2153
DE SMET, JOS
Het oudheidkundig genootschap van Brugge
1957, jrg. 6, (31), p. 14

2154
DE SMET, JOS
De kaarten en plannen
1957, jrg. 6, (31), p. 46-48

2155
DE SMET, JOS
De H. Karel de goede graaf van Vlaandere
1959, jrg. 8, (43), p. 63-64

2156
DE SMET, JOS
Het Sint-Janshospitaal te Brugge
1960, jrg. 9, (54), p. 412-417

2157
DE SMET, JOS
De oude kaarten van de streek van het Zwin en de Brugse haven in de middeleeuwen
1961, jrg. 10, (57), p. 169-173

2158
DE SMET, JOS
De schat van de orde van het Gulden Vlies
1962, jrg. 11, (65), p. 298-301

2159
DE SMET, JOS
De geschiedenis van de oorlog 1914-1918 in West-Vlaanderen
1964, jrg. 13, (76), p. 231-236

2160
DE SMET, MARC
Christiaan Germonpré. Prijs Boulevard 1977.
Premie Nieuwe Stemmen 1978
1978, jrg. 27, (166), p. 297-298

2161
DESMET, R.
Nu heb ik gedacht
1973, jrg. 22, (133), p. 174

Register

DESMET

DESSERS

2162
DESMET, R.
Schaduwloos
1973, jrg. 22, (133), p. 174

2163
DESMET, RACHEL
Ik ben wie ik niet ben
1971, jrg. 20, (119), p. 181

2164
DESMET, RACHEL
Hooglied
1972, jrg. 21, (124), p. 41

2165
DESMET, RACHEL
De zwarte vlucht der vogels
1973, jrg. 22, (131), p. 43

2166
DESMET, RACHEL
Gevecht met de vogels
1973, jrg. 22, (135), p. 310

2167
DESMET, RACHEL
In memoriam Antoon Vander Plaetse
1973, jrg. 22, (136), p. 376

2168
DESMET, RACHEL
Drie vrouwen op een steen
1973, jrg. 22, (136), p. 381

2169
DESMET, RACHEL
Het kan mij niet meer schelen
1974, jrg. 23, (140), p. 181

2170
DESMET, RACHEL
Ik heb de dood ontdaan
1974, jrg. 23, (142), p. 309

2171
DESMET, RACHEL
Wat is er wonderlijker dan zich te kunnen herinneren
1974, jrg. 23, (142), p. 309

2172
DESMET, RACHEL
Moeders die de eeuwen leven geven
1974, jrg. 23, (142), p. 309

2173
DESMET, RACHEL
Elk ogenblik vraagt een antwoord
1975, jrg. 24, (149), p. 351

2174
DESMET, RACHEL
Met elk zintuig leven
1976, jrg. 25, (150), p. 47

2175
DESMET, RACHEL
Tussen de schemeringen van de vergangenheid
1976, jrg. 25, (151), p. 108

2176
DESMET, RACHEL
Als ik
1976, jrg. 25, (153), p. 236

2177
DESMET, RACHEL
Een leven
1976, jrg. 25, (153), p. 236

2178
DESMET, RACHEL
Uw wegen
1976, jrg. 25, (153), p. 236

2179
DE SMET, RACHEL
Ik heb geleerd te leven
1976, jrg. 25, (154), p. 304

2180
DESMET, RACHEL
Kom zit naast mij
1977, jrg. 26, (156), p. 46

2181
DE SMET, RACHEL
Wij zijn de stillen thans
1977, jrg. 26, (161), p. 381

2182
DESMET, RACHEL
Voor mijn kleinkind 'Jantje'
1978, jrg. 27, (167), p. 386

2183
DESMET, RACHEL
Dit zal het rijk der stilte zijn
1978, jrg. 27, (167), p. 386

2184
DESMET, RACHEL
Cantate domino
1979, jrg. 28, (170), p. 204

2185
DE SMET, RACHEL
Dit land
1981, jrg. 30, (185), p. 332

2186
DE SMET, RACHEL
Van woorden die men niet schrijft
1982, jrg. 31, (191), p. 378

2187
DE SMET, RACHEL
Het oude huis, waar wij de vragen deelden
1983, jrg. 32, (195), p. 240

2188
DESMET, RACHEL
Gij zijt uw trage sterfdag reeds voorbij
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324

2189
DESMET, RACHEL
Het was een uur vol zachte dingen
1986, jrg. 35, (209), p. 42

2190
DESMET, RACHEL
November
1988, jrg. 37, (223), p. 365

2191
DESMET, RACHEL
November
1992, jrg. 41, (240), p. 115

2192
DE SMET VERCAUTEREN, MARJA
Het kinds wordende oudje
1965, jrg. 14, (80), p. 123

2193
DE SMET VERCAUTEREN, MARJA
Doorniger en roder dan ooit
1966, jrg. 15, (85), p. 72

2194
DE SMET VERCAUTEREN, MARJA
De dans der bijen
1967, jrg. 16, (94), p. 293

2195
DESPRETZ, ANDRÉ
Het mes
1979, jrg. 28, (170), p. 204

2196
DESPRETZ, ANDRÉ
De grot
1983, jrg. 32, (193), p. 117

2197
DESPRIET, PHILIPPE
De architectuur in de Franse Nederlanden
1982, jrg. 31, (190), p. 302-304

2198
DESSERS, JEAN
De beeldende kunsten in Limburg
1957, jrg. 6, (32), p. 84-90

Register

DESSERS

- 2199
DESSERS, JEAN
Kunstschilder Jos Geboers 70. Ereplaket van Lommel
1982, jrg. 31, (189), p. 242
- 2200
DE STAERCKE, JACQUES
Europalia 91 Portugal: een introductie
1991, jrg. 40, (236), p. 129-130
- 2201
DE STERCK, MARITA
Zwart-Afrika in de Nederlandstalige kinder- en jeugdliteratuur
1989, jrg. 38, (225), p. 117-121
- 2202
DE STERCK, MARITA
Het oog wil ook wat. Vlaamse kinder- en jeugd-boekillustraties
1989, jrg. 38, (228), p. 329-335
- 2203
DE STERCK, MARITA
Bij wijze van voorlopig besluit
1989, jrg. 38, (228), p. 336-339
- 2204
DE STERCK, MARITA
Frans van Isacker
1992, jrg. 41, (240), p. 77-79
- 2205
DE SUTTER, IGNACE
De Vlaamse strijd in de muziek
1952, jrg. 1, (4), p. 131-133
- 2206
DE SUTTER, IGNACE
Lekenmuziek in Vlaanderen. Een nieuw begrip en een nieuw geluid
1956, jrg. 5, (25), p. 6-9
- 2207
DE SUTTER, IGNACE
Muziek voor het gezin
1968, jrg. 17, (102), p. 402-407
- 2208
DE SUTTER, IGNACE
Het eigen volkslied basis van de muziekopvoeding
1974, jrg. 23, (143), p. 366-369
- 2209
DE SUTTER, IGNACE
Toondichter Camil Van Hulse 80
1977, jrg. 26, (158), p. 160-161
- 2210
DE SUTTER, IGNACE
De muzikaliteit van Van Wilderodes poëzie
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 290-293

- 2211
DE SWERT, FRED
Afgezien van deze
1967, jrg. 16, (95), p. 357
- 2212
DE SWERT, FRED
De vrouw
1968, jrg. 17, (98), p. 115
- 2213
DE SWERT, FRED
De Dijke
1969, jrg. 18, (104), p. 118
- 2214
DE SWERT, FRED
Ook nog dit
1969, jrg. 18, (105), p. 173
- 2215
DE SWERT, FRED
De tijger heb je in slaap gewiegd
1969, jrg. 18, (107), p. 336
- 2216
DE SWERT, FRED
We zijn niet zilvergrijs
1969, jrg. 18, (108), p. 430
- 2217
DE SWERT, FRED
Het zinkviooltje van La Calamine
1970, jrg. 19, (110), p. 51
- 2218
DE SWERT, FRED
De rust van de duif
1970, jrg. 19, (114), p. 339
- 2219
DE SWERT, FRED
Klein sprookje voor Roel
1971, jrg. 20, (117), p. 53
- 2220
DE SWERT, FRED
Laboreren aan een nieuwe menselijkheid
1971, jrg. 20, (118), p. 73-76
- 2221
DE SWERT, FRED
Pater Emiel Janssen 75
1972, jrg. 21, (130), p. 433-434
- 2222
DE SWERT, FRED
Binnenlands aktueel. 50 jaar Boekengids
1973, jrg. 22, (132), p. 110-111
- 2223
DE SWERT, FRED
Voor Katelijne
1975, jrg. 24, (145), p. 101

DE VISSCHER

- 2224
DE SWERT, FRED
Padjelanta
1975, jrg. 24, (145), p. 101
- 2225
DE SY, HUBERT
Betekenis en inhoud van de industriële vormgeving
1964, jrg. 13, (78), p. 391-402
- 2226
DE TAEYE, WALTER
In memoriam Jos Janssens
1968, jrg. 17, (98), p. 116
- 2227
DE TAEYE, WALTER
Alfons Blomme 80
1969, jrg. 18, (109), p. 452
- 2228
DE TAEYE, WALTER
Regisseur Guido Cafmeyer tweemaal landjuweel
1969, jrg. 18, (109), p. 455
- 2229
DE TAEYE, WALTER
Pieter Meerseman 80
1969, jrg. 18, (109), p. 476-477
- 2230
DE TAEYE, WALTER
Beeldhouwer Jos De Decker 70
1982, jrg. 31, (187), p. 98-99
- 2231
DE TROETSEL, JOE
Renaat Veremans' symfonisch werk
1970, jrg. 19, (114), p. 274-276
- 2232
DE VAERE, TONY
André De Vaere: frontsoldaat en klaviervirtuoos
1964, jrg. 13, (76), p. 271-272
- 2233
DEVENS, TUUR
Het Vlaams kindertheater wordt ouder
2000, jrg. 49, (282), p. 251-257
- 2234
DE VISSCHER, JACQUES
De mens als vormgever, een filosofische reflectie
2001, jrg. 50, (284), p. 2-3
- 2235
DE VISSCHER, LODE
Albert Beaussaert 60
1969, jrg. 18, (109), p. 450-451

Register

DE VLAM

DE VOS

2236
DE VLAM, VALÈRE
Maurits Deroo 70
1972, jrg. 21, (130), p. 426

2237
DE VLEESCHOUWER, FRANS
Kortrijkse Kunstschilders van P. Vlerick tot J. Speybrouck
1958, jrg. 7, (41), p. 308-315

2238
DE VLEESCHOUWER, FRANS
In memoriam Stefaan van Gheluwe Zwevegem 1906 - Kortrijk 1963
1963, jrg. 12, (70), p. 272-273

2239
DE VLEESCHOUWER, FRANS
In memoriam August Vandecasteele Heule, 1889 - Kortrijk, 1969
1969, jrg. 18, (109), p. 491-492

2240
DE VLEESCHOUWER, FRANS
Hilaire Van Biervliet 80
1970, jrg. 19, (116), p. 467-468

2241
DE VLEESCHOUWER, FRANS
De Vleeschouwer, Fr.
Geert Van Doorne. Prijs van de stad Gent voor een wetenschappelijke studie over Gent (1977)
1977, jrg. 26, (161), p. 378

2242
DE VLEESCHOUWER, FRANS
In memoriam Miel Kersten
1981, jrg. 30, (184), p. 277-278

2243
DE VLEESCHOUWER, FRANS
In memoriam Frank Van Doorne (Hans Melen)
1988, jrg. 37, (221), p. 181

2244
DE VLEESCHOUWER-VERBRAEKEN, MARIA
Kunstschilder, graficus Frans De Vleeschouwer (1913-1974)
1974, jrg. 23, (143), p. 377

2245
DEVLIEGHER, LUC
Enkele Middeleeuwse kerken in Frans-Vlaanderen
1955, jrg. 4, (22), p. 165-167

2246
DEVLIEGHER, LUC
De bouwgeschiedenis van Gruuthuse
1957, jrg. 6, (31), p. 10-13

2247
DEVLIEGHER, LUC
De bouwgeschiedenis van Gruuthuse (Nota's)
1957, jrg. 6, (31), p. 55

2248
DEVLIEGHER, LUC
Middeleeuwse beschilderde graven
1959, jrg. 8, (43), p. 68-74

2249
DEVLIEGHER, LUC
De restauratie van het belfort te Brugge. Enkele nota's
1962, jrg. 11, (61), p. 18-21

2250
DEVLIEGHER, LUC
Het stadhuis te Thorn (Polen) en Vlaanderen
1962, jrg. 11, (61), p. 34-36

2251
DEVLIEGHER, LUC
De architectuur van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge
1965, jrg. 14, (82), p. 238-244

2252
DEVLIEGHER, LUC
Monumentenzorg in België
1966, jrg. 15, (88), p. 235-237

2253
DEVLIEGHER, LUC
Binnenlands aktueel. Beschouwingen bij de inventarisering van Damme en de Zwinstreek
1972, jrg. 21, (125), p. 110-112

2254
DEVLIEGHER, LUC
Het eigen karakter van Brugge
1975, jrg. 24, (144), p. 2-5

2255
DEVLIEGHER, LUC
Kerkbouw (8ste-12de eeuw) in westelijk Vlaanderen
1995, jrg. 44, (256), p. 210-217

2256
DEVLOO, LEO
Van prins Joris en prinses Johanna
1954, jrg. 3, (17), p. 200-203

2257
DEVLOO, LEO
Van de man die op reis ging
1959, jrg. 8, (47), p. 321-322

2258
DE VOCHT, LODEWIJK
Peleman, Bert; de Vocht, L.; van Ackere, J.
Tijlliederen; La ballata d'Ulenspighel
1974, jrg. 23, (138), p. 30-33

2259
DE VOGELAERE, A.J.
Henri-Victor Wolvens. Naar aanleiding van zijn zestigste verjaardag
1956, jrg. 5, (30), p. 336-344

2260
DE VOGELAERE, F.
Laermans en de modern-idee
1968, jrg. 17, (99), p. 163-164

2261
DE VOGELAERE, F.
Slepe. Eerste premie Grafiek en tweede premie Tekenen in de Provinciale Prijs van West-Vlaanderen 1979
1979, jrg. 28, (173), p. 395

2262
DE VOGELAERE, FONS
De hedendaagse keramiek
1970, jrg. 19, (113), p. 221-224

2263
DE VOGHT, JOZEF
De oude den
1978, jrg. 27, (163), p. 96

2264
DE VOGHT, JOZEF
Stille stonden
1978, jrg. 27, (163), p. 96

2265
DE VOLDER, ERIK
Erik De Volder
1972, jrg. 21, (124), p. 20-21

2266
DEVOOGHT, ELINE
De tante
1981, jrg. 30, (184), p. 279

2267
DE VOS, ALBERT
Busreis naar Maredsous
1974, jrg. 23, (140), p. 183

2268
DE VOS, ALBERT
Ouderdom
1974, jrg. 23, (140), p. 183

2269
DE VOS, ALBERT
Geboortedorp
1979, jrg. 28, (170), p. 203

2270
DE VOS, ALBERT
Grootstad
1979, jrg. 28, (172), p. 330

Register

DE VOS

2271
DE VOS, ALBERT
Dichteres Maria Sesselle. Poëzieprijs Beringen 1983
1984, jrg. 33, (198), p. 56-57

2272
DE VOS, ALBERT
Nog een laatste teken
1984, jrg. 33, (198), p. 58

2273
DE VOS, ALBERT
Geboortedorp
1994, jrg. 43, (250), p. 62

2274
DE VOS, AN
Guido Gezelle en de zeventiende-eeuwse Zuid-Nederlandse taal en literatuur
1999, jrg. 48, (274), p. 11-15

2275
DEVOS, ANDRIES
Graficus, schilder-decorateur Broeder Jozef Bossaert 70
1990, jrg. 39, (231), p. 257-258

2276
DEVOS, ANDRIES
Beeldend kunstenaar Jozef Bossaert. Visser Neerlandiaprijs 1993
1994, jrg. 43, (249), p. 56-57

2277
DEVOS, ANDRIES
Graficus, Schilder-Decorateur: Broeder Jozef Bossaert 75
1995, jrg. 44, (257), p. 309

2278
DEVOS, GUIDO
Teder
1985, jrg. 34, (208), p. 301

2279
DE VOS, IGNACE
Ria Bosman. Prov. Prijs O.-VI. Voor Textiel - 'Jugend Gestaltet-Preis' München
1980, jrg. 29, (177), p. 227

2280
DEVOS, LOUIS
'Messe des Morts' van François-Joseph Gossec. Model voor Mozarts Requiem
1991, jrg. 40, (238), p. 268-271

2281
DE VOS, LUK
Victor Servranckx (1897-1965) en de opsie van de kunstenaar voor de funksjoneel-abstrakte kunst
1974, jrg. 23, (139), p. 89-94

2282
DE VREE, FREDDY
Seksobsessie en sekssensatie. Seks-kunst-Vlaanderen
1969, jrg. 18, (108), p. 385-386

2283
DE VREE, PAUL
Pol le Roy Dr. Philipsenprijs voor literatuur 1967
1967, jrg. 16, (96), p. 435-436

2284
DE VREE, PAUL
Jaak Vanderheyden
1969, jrg. 18, (106), p. 216

2285
DE VREE, PAUL
Paul van Ostaijens Ars poëtica
1971, jrg. 20, (122), p. 380-386

2286
DE VREE, PAUL
Concrete poëzie als moderne uitdrukking van symbiose
1972, jrg. 21, (128), p. 277-279

2287
DEVREKER, JOHN
Devreker, John; Waelkens, Marc Vlaamse archeologen in Turkije
1990, jrg. 39, (231), p. 248-252

2288
DEVRIENDT, ROGER
's Nachts
1969, jrg. 18, (107), p. 336

2289
DEVRIENDT, ROGER
De ruïnes van Athene
1978, jrg. 27, (167), p. 385

2290
DEVRIENDT, ROGER
Liefde
1979, jrg. 28, (168), p. 52

2291
DEVRIENDT, ROGER
Moeder
1979, jrg. 28, (170), p. 203

2292
DEVRIENDT, ROGER
Schrijven
1981, jrg. 30, (185), p. 332

2293
DEVRIENDT, ROGER
Verba volent
1981, jrg. 30, (185), p. 332

DE VRIEZE

2294
DEVRIENDT, ROGER
Schemer
1982, jrg. 31, (186), p. 47

2295
DEVRIENDT, ROGER
Schrijven
1994, jrg. 43, (250), p. 74

2296
DEVRIENDT, ROGER
Wonen in Brugge
1995, jrg. 44, (254), p. 54

2297
DE VRIENDT, SAM
Joe English: frontsoldaat en begenadigd kunstenaar
1964, jrg. 13, (76), p. 263-267

2298
DEVRIENDT, SAM
Van Damme, Max; Devriendt Sam De affiche / historische flitsen
1967, jrg. 16, (95), p. 329-333

2299
DE VRIEZE, GERDA
Voor een dichter
1975, jrg. 24, (148), p. 295

2300
DE VRIEZE, GERDA
Naar de ceramiek: Vader en kind
1976, jrg. 25, (150), p. 49

2301
DE VRIEZE, GERDA
Van je liefste angstwacht
1976, jrg. 25, (152), p. 183

2302
DE VRIEZE, GERDA
Terra nova
1976, jrg. 25, (153), p. 235

2303
DE VRIEZE, GERDA
Het dorp
1978, jrg. 27, (162), p. 56

2304
DE VRIEZE, GERDA
Rheuma
1978, jrg. 27, (162), p. 56

2305
DE VRIEZE, GERDA
Maria
1978, jrg. 27, (163), p. 124

Register

DE VRIEZE

- 2306
DE VRIEZE, GERDA
Bij de Sint-Pieters-en Paulusabdij van Affligem
1978, jrg. 27, (163), p. 124
- 2307
DE VRIEZE, GERDA
Stilleven
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 323
- 2308
DE VROEDE, M.
Vlaamse Cultuur nu. Hoogtepunten van de zuid-nederlandse cultuur tot het begin van de twintigste eeuw
1965, jrg. 14, (81), p. 187-188
- 2309
DE VUYST, JULIEN
De mode in het marktzangerslied
1974, jrg. 23, (143), p. 345-350
- 2310
DEVYNCK, LEO
Uit het leven van een 18e eeuwse mystieker
1953, jrg. 2, (8), p. 53-54
- 2311
DE VYNCK, WILLY
Het meubel als kunsthistorische en sociale verschijning
1978, jrg. 27, (162), p. 14-18
- 2312
DEVYT, CHRISTIAN
Molens
1959, jrg. 8, (47), p. 343-345
- 2313
DE WACHTER, STAF
Christina Guirlande. Lustrumprijs v. Groot-Dendermonde
1980, jrg. 29, (175), p. 103-104
- 2314
DEWAELE, ANNETTE
Kunstschilder Adriaan Vandewalle 80 jaar
1987, jrg. 36, (214), p. 43
- 2315
DEWAELE, JACQUES
Adriaan Vandewalle 70
1977, jrg. 26, (159), p. 232
- 2316
DEWEERDT, ANTOON
Antoon Verduyck 60
1972, jrg. 21, (130), p. 453-454
- 2317
DEWEERDT, PAUL
Paul Deweerdt
1980, jrg. 29, (179), p. 346

- 2318
DEWICKE, LUT
Arnoldus' tijd: een ommekeer op economisch, sociaal en religieus vlak en een schets van het eremitisme
1987, jrg. 36, (216), p. 130-134
- 2319
DE WILDE, ANGÈLE
In memoriam Cecile Lauwerijssen. Kunstschilderes
1993, jrg. 42, (247), p. 269
- 2320
DE WILDE, ANGÈLE
In memoriam Philomene Lauwerijssen
1997, jrg. 46, (266), p. 255
- 2321
DEWILDE, BERT
Jarige kunstenaars Frans De Vleeschhouwer 65
1967, jrg. 16, (96), p. 441-442
- 2322
DEWILDE, BERT
Jarige kunstenaars Jan Roose 60
1967, jrg. 16, (96), p. 443-444
- 2323
DEWILDE, BERT
Nelly Windels. Zilveren Eremetaal Beroepskunstenaars van België, 1972
1972, jrg. 21, (130), p. 455-456
- 2324
DEWILDE, BERT
Vanmarcke, Roger; Dewilde, Bert; Storme, Jozef Hilaire Vanbiervliet. 'Diplôme et Médaille d'Or Arts, Sciences et Lettres' Parijs 1973
1973, jrg. 22, (137), p. 449-450
- 2325
DEWILDE, BERT
De missionaris en de plastische kunst: Frans Claerhout, oblaat
1990, jrg. 39, (229), p. 24-30
- 2326
DEWILDE, BERT
Kunstschilderes Sabine Rommens Zilveren Medaille Schilderkunst
1995, jrg. 44, (258), p. 393
- 2327
DE WILDE, E.L.L.
In onze eeuw
1963, jrg. 12, (68), p. 81
- 2328
DEWILDE, GILBERT
Ik heb het al gezegd
1966, jrg. 15, (89), p. 344

DEWITTE

- 2329
DEWILDE, GILBERT
De wereld eet
1967, jrg. 16, (91), p. 55
- 2330
DEWILDE, GILBERT
Zeg nu niet verdomme
1967, jrg. 16, (93), p. 198
- 2331
DEWILDE, JAN
Openbaring: vannacht
1977, jrg. 26, (160), p. 293
- 2332
DEWILDE, JAN
Gaston Feremans (1907-1964) Leven
1989, jrg. 38, (228), p. 357-358
- 2333
DEWILDE, JAN
Leve de Koning!
2001, jrg. 50, (285), p. 66-73
- 2334
DE WINNE, FRANS
Vrede vinden
1966, jrg. 15, (89), p. 344
- 2335
DE WISPELAERE, PAUL
Het huis
1954, jrg. 3, (17), p. 204-207
- 2336
DE WISPELAERE, PAUL
Ontmoeting met Maurice Gilliams
1997, jrg. 46, (267), p. 267-269
- 2337
DE WISPELAERE, Y.
Jeanne Cremers
1973, jrg. 22, (132), p. 78
- 2338
DEWIT, HERMAN
Volksmuziekinstrumentenbouw
1999, jrg. 48, (277), p. 209-210
- 2339
DE WIT, JOHAN
Nee geen flatneurosen de winter staat voor de deur
1986, jrg. 35, (211), p. 172
- 2340
DEWITTE, ALFONS
Muziekleven in Brugge in de 16e eeuw
1985, jrg. 34, (206), p. 156-159

Register

DE WITTE

2341
DE WITTE, HUBERT
De Witte, Hubert; Laleman, Marie Christine; Oost, Tony
Stadsarcheologie in Vlaanderen
1990, jrg. 39, (231), p. 197-202

2342
DE WITTE, J.
Dichteres Willy Balyon 65
1992, jrg. 41, (240), p. 111

2343
DE WITTE, J.
Willy Balyon 70
1997, jrg. 46, (266), p. 253

2344
DEWOLF, FRANK
Graficus Jan Smitz. Oppenheimerprijs voor Grafiek Antwerpen
1981, jrg. 30, (180), p. 41

2345
DEYLGAT, ANNE
Voorbij
1976, jrg. 25, (154), p. 304

2346
DEYLGAT, H.
In Memoriam Michel Depypere
1978, jrg. 27, (163), p. 119

2347
DEYLGAT, H.
Frans Defour. Debuutprijs 1978 non-fiction en Plantin-Moretusprijs
1978, jrg. 27, (167), p. 367

2348
DEYLGAT, H.
Pieter Meersseman 90
1979, jrg. 28, (172), p. 323

2349
DEYLGAT, H.
Musicus Antoon Vercruysse 70
1982, jrg. 31, (189), p. 246-247

2350
DEYLGAT, H.
Constant Lambrecht 70
1986, jrg. 35, (210), p. 115

2351
DEYLGAT, HECTOR
De akteur en zijn interpretatietechniek
1956, jrg. 5, (25), p. 30-33

2352
DEYLGAT, HECTOR
Kanttekeningen omheen de opvoering van Gudrun in 1909 door de Zeegbare Herten uit Roeselare
1956, jrg. 5, (28), p. 201-202

2353
DEYLGAT, HECTOR
Kunstactualiteiten. Arenatoneel
1956, jrg. 5, (28)

2354
DEYLGAT, HECTOR
Nieuwe horizonten. Aktualiteit van het chinees toneel
1956, jrg. 5, (30), p. 304-305

2355
DEYLGAT, HECTOR
Marie-José Delaey
1957, jrg. 6, (36), p. 373-374

2356
DEYLGAT, HECTOR
Geloof u in de toekomst van het Vlaams toneel?
1958, jrg. 7, (38), p. 78

2357
DEYLGAT, HECTOR
Jozef Vandenberghen tachtig jaar
1958, jrg. 7, (40), p. 254-255

2358
DEYLGAT, HECTOR
Laureaten van de provinciale letterkundige prijskampen. Fernand Handpoorter, Jozef Vandaele, Martin Van In
1959, jrg. 8, (48), p. 434-435

2359
DEYLGAT, HECTOR
Cineast Dries Van Damme
1960, jrg. 9, (49), p. 54

2360
DEYLGAT, HECTOR
Pater Dries Van Coillie
1960, jrg. 9, (49), p. 56-57

2361
DEYLGAT, HECTOR
Westvlaamse kunstenaressen van het woord
1960, jrg. 9, (53), p. 350-353

2362
DEYLGAT, HECTOR
Toneel in West-Vlaanderen. 'In Gods Handen' van Jozef Storme
1962, jrg. 11, (64), p. 272

2363
DEYLGAT, HECTOR
Alfons Blomme 75
1964, jrg. 13, (73), p. 83-85

2364
DEYLGAT, HECTOR
Onze Ere-Voorzitter Senator Robert D. De Man gebeeldhouwd
1964, jrg. 13, (73), p. 94-95

DEYLGAT

2365
DEYLGAT, HECTOR
Akademiedirecteur Jos Hanoulle (70) op rust
1964, jrg. 13, (76), p. 283-284

2366
DEYLGAT, HECTOR
De kunstkring 'Evarist Carpentier' te Kuurne
1965, jrg. 14, (84), p. 433-435

2367
DEYLGAT, HECTOR
Antoon Vander Plaetse: 'Cyriel Verschaeve zoals ik hem heb gekend'
1966, jrg. 15, (85), p. 74

2368
DEYLGAT, HECTOR
In memoriam meester Karel Van Tyghem
1967, jrg. 16, (94), p. 295

2369
DEYLGAT, HECTOR
Jaak Maertens directeur van de stedelijke muziekkakademie te Roeselare
1968, jrg. 17, (98), p. 121

2370
DEYLGAT, HECTOR
Jarige kunstenaars. Jozef Vanden Berghe negentig
1968, jrg. 17, (101), p. 374-375

2371
DEYLGAT, HECTOR
Jarige kunstenaars. Raf Decock zestig
1968, jrg. 17, (102), p. 433-434

2372
DEYLGAT, HECTOR
Cecilia Callebert gehuldigd te Roeselare
1971, jrg. 20, (123), p. 435

2373
DEYLGAT, HECTOR
Jaak Maertens. Prijs Peter Benoit
1973, jrg. 22, (137), p. 437-438

2374
DEYLGAT, HECTOR
In Memoriam Joseph Vanden Berghe
1973, jrg. 22, (137), p. 450

2375
DEYLGAT, HECTOR
Ere-Voorzitter Robert De Man 75
1975, jrg. 24, (148), p. 284

2376
DEYLGAT, HECTOR
Biografie van Gerard Vermeersch
1975, jrg. 24, (149), p. 298-299

Register

DEYLGAT

D'HAESE

2377
DEYLGAT, HECTOR
In Memoriam Jozef Camerlynck
1976, jrg. 25, (152), p. 171

2378
DEYLGAT, HECTOR
Paul Deweerdt. Grote Prijs voor Belgische Philatelistische Kunst
1977, jrg. 26, (161), p. 374

2379
DEYLGAT, HECTOR
1980 - Roeselare herdenkt Rodenbach
1980, jrg. 29, (178), p. 307

2380
DEYLGAT, HECTOR
In memoriam onze voorzitter Jozef Storme
1981, jrg. 30, (180), p. 1-2

2381
DEYLGAT, HECTOR
Kunstschilder-graficus Paul Deweerdt. Filatelistische prijzen 1980, 1975-80 en 1981
1981, jrg. 30, (185), p. 345

2382
DEYLGAT, HECTOR
Jozef Seaux 70
1983, jrg. 32, (192), p. 42

2383
DEYLGAT, HECTOR
Monique Herreman
1983, jrg. 32, (194), p. 150-151

2384
DEYLGAT, HECTOR
In memoriam Cecile Swinkels
1985, jrg. 34, (207), p. 242

2385
DEYLGAT, KATRIEN
Gent, zomer 1986..
1986, jrg. 35, (212), p. 249-252

2386
DEYLGAT, KATRIEN
Ik, James Ensor. Museum voor Schone Kunsten Gent, 8 mei - 28 juni. Rijksprentenkabinet Amsterdam, 11 juli - 27 september.
1987, jrg. 36, (216), p. 172

2387
DEZUTTER, WILLY
Volkskundemusea. Bedenkingen over het verzamelbeleid
1992, jrg. 41, (243), p. 347-349

2388
DE ZUTTER, W.P.
Dr. A. Janssens de Bisthoven. Ere hoofd-conservator van de Brugse Musea
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 198-199

2389
D.G.
Wilfried Vannerum. Eerste Prijs Poëziewedstrijd K.V.J.
1980, jrg. 29, (175), p. 108

2390
D'HAEN, CHRISTINE
De dieren
1957, jrg. 6, (33), p. 152

2391
D'HAEN, CHRISTINE
Gezelle, Guido; D'Haen, Christine
The Tom - Tit nest
1957, jrg. 6, (34), p. 273

2392
D'HAEN, CHRISTINE
Gezelle, Guido; D'Haen, Christine
You prayed upon a top
1957, jrg. 6, (34), p. 273

2393
D'HAEN, CHRISTINE
Gezelle, Guido; D'Haen, Christine
Ego Flos (Cant. II:I)
1957, jrg. 6, (34), p. 273-274

2394
D'HAEN, CHRISTINE
Gezelle, Guido; D'Haen, Christine
Mother
1957, jrg. 6, (34), p. 274

2395
D'HAEN, CHRISTINE
Ommeekeer
1959, jrg. 8, (47), p. 324

2396
D'HAEN, CHRISTINE
Het gordijn
1960, jrg. 9, (51), p. 207

2397
D'HAEN, CHRISTINE
Gezelle en de Engelse poëzie
1966, jrg. 15, (85), p. 45-48

2398
D'HAEN, CHRISTINE
De dieren
1994, jrg. 43, (250), p. 16

2399
D'HAEN, CHRISTINE
Ik pleit dus, in onze massa-toerisme-tijd, voor méér schrijvershuizen..
1999, jrg. 48, (275), p. 70

2400
D'HAEN, MAURICE
Het paard
1982, jrg. 31, (187), p. 69-71

2401
D'HAENE, STEF
Ontmoeting
1963, jrg. 12, (72), p. 414

2402
D'HAESE, JAN
Over de pantomime en M.A.J. Hoste
1958, jrg. 7, (39), p. 181-183

2403
D'HAESE, JAN
De Vlaamse Houtsnijkunst vandaag
1963, jrg. 12, (72), p. 388-400

2404
D'HAESE, JAN
St.-Rembert uit Torhout Landjuweellaureaat
1965, jrg. 14, (80), p. 133-135

2405
D'HAESE, JAN
Sint-Martens-Latem en de eerste kunstenaarsgroep in het licht van vandaag
1968, jrg. 17, (99), p. 167-180

2406
D'HAESE, JAN
Monteyne-Minnebo. Metaalsculptuur naar wereldtentoonstelling 1970 te Osaka
1969, jrg. 18, (109), p. 477-478

2407
D'HAESE, JAN
Geo Langie 65
1971, jrg. 20, (123), p. 450-451

2408
D'HAESE, JAN
Gust Smet 60
1971, jrg. 20, (123), p. 458-459

2409
D'HAESE, JAN
1972, jrg. 21, (124), p. 5

2410
D'HAESE, JAN
Gustave Van De Woestijne, onomstreden authenticiteit
1972, jrg. 21, (125), p. 82-87

Register

D'HAESE

2411
D'HAESE, JAN
Gustave Van De Woestijne, onomstreden authenticiteit (slot)
1972, jrg. 21, (127), p. 241-242

2412
D'HAESE, JAN
Herhaaldelijk heeft hij aan vrienden verklaard
1973, jrg. 22, (135), p. 292

2413
D'HAESE, JAN
Gust Kulche 80
1974, jrg. 23, (143), p. 386

2414
D'HAESE, JAN
Oscar Colbrandt
1975, jrg. 24, (146), p. 135

2415
D'HAESE, JAN
Berenice Devos
1975, jrg. 24, (146), p. 142

2416
D'HAESE, JAN
Alberte Libert 60
1975, jrg. 24, (149), p. 346-347

2417
D'HAESE, JAN
Luce Heylen. Franciscusprijs Schilderkunst Pro Arte Christiana
1980, jrg. 29, (178), p. 310

2418
D'HAESE, JAN
Het blauwe paard met de witte staart
1982, jrg. 31, (187), p. 73

2419
D'HAESE, JAN
Voorlopig testament
1996, jrg. 45, (260), p. 38

2420
D'HAESE, JAN
Achiel Pauwels Spottende humanist
1997, jrg. 46, (265), p. 114-117

2421
D'HAESE, JAN
Leieschilder Emile Claus weer in het artistieke nieuws
1997, jrg. 46, (266), p. 228-230

2422
D'HAESELEER, HILDE
Op verkenning in eigen land
1983, jrg. 32, (195), p. 213-225

2423
DHALUIN, JAN
Deerlijk: René De Clercq-Museum
1998, jrg. 47, (269), p. 17-19

2424
DHANENS, ELISABETH
Edelsmeedkunst
1957, jrg. 6, (31), p. 15-17

2425
DHANENS, ELISABETH
De Sint-Baafskathedraal te Gent: een eeuw restauratie
1966, jrg. 15, (88), p. 247-253

2426
DHANENS, ELISABETH
Het stadhuis van Oudenaarde
1966, jrg. 15, (88), p. 254

2427
DHANENS, ELISABETH
Kruishoutem
1971, jrg. 20, (119), p. 151-152

2428
DHANENS, ELISABETH
Laarne
1971, jrg. 20, (119), p. 153-154

2429
DHANENS, ELISABETH
Ooidonk
1971, jrg. 20, (119), p. 159-160

2430
D'HAVÉ, WILLY
Inleiding
1976, jrg. 25, (152), p. 131-132

2431
DHOEVE, ANDRIES
Bleek, mager en verkouden
1982, jrg. 31, (188), p. 189

2432
D'HOLLANDER, JOS
Wat is een beiaard?
1977, jrg. 26, (159), p. 196-197

2433
D'HOLLANDER, JOS
Aspekten van de Vlaamse beiaardkunst
1977, jrg. 26, (159), p. 200-202

2434
D'HOLLANDER, JOS
Musicus Chris Dubois. Prijs 'Koninklijke Beiaard-school' 1976
1978, jrg. 27, (162), p. 40

DIDDENS

2435
D'HOLLANDER, JOS
Musicus Ignace De Sutter 70
1981, jrg. 30, (184), p. 275

2436
D'HONDT, JAN
Brugse drukkunst en -nijverheid in de negentiende eeuw
1994, jrg. 43, (252), p. 149-153

2437
D'HONDT, MAURICE
De Gentse 'Spellekens'
1977, jrg. 26, (160), p. 258-261

2438
D'HOOGHE, KAMIEL
A guide to the organ
1961, jrg. 10, (60), p. 448-454

2439
D'HOOGHE, KAMIEL
Herman Roelstraete
1961, jrg. 10, (60), p. 455-457

2440
D'HOOGHE, KAMIEL
Ten geleide
1972, jrg. 21, (129), p. 322-323

2441
D'HOOGHE, KAMIEL
Vens, Werner; Bossuyt, Ignace; D'Hooghe, Kamiel
Verslag van de officiële voorstelling van het nr. 206 gewijd aan componist Adriaan Willaert
1985, jrg. 34, (208), p. 303-306

2442
D'HOOGHE, KAMIEL
Vijfmaal de geest van Europa. Johann Sebastian Bach
1991, jrg. 40, (234), p. 16-17

2443
D'HOOGHE, KAMIEL
Mozart bespeelde het Van Peteghem-orgel te Gent
1991, jrg. 40, (238), p. 259

2444
D'HOOGHE, KAMIEL
Vlaamse Kunsthogescholen te Brussel
1993, jrg. 42, (248), p. 318-321

2445
DIDDENS, HENDRIK
Cyriel Verleyen. Prijs Prov. Antwerpen Jeugdboek
1980, jrg. 29, (175), p. 108

2446
DIDDENS, HENDRIK
Albe. De poëzie van Albe
1983, jrg. 32, (193), p. 88-94

Register

DIELS

2447
DIELS, HENDRIK
Muziek voor het theater
1968, jrg. 17, (102), p. 414-417

2448
DIELS, JORIS
Goris, René; Bruggen, Staf; Fonteyne, Ast.;
Haepers, Frans; Van de Velde, Anton; Nuyens,
P.J.A.; Diels, Joris; Van Hout, Karel; R.J.
Het regie-repertorium van Lode Geysen
1981, jrg. 30, (181), p. 92-100

2449
DIERICK, ALEIDIS
Nu zijn de luchten veel hoger
1973, jrg. 22, (135), p. 309

2450
DIERICK, ALEIDIS
De huizen zijn diepe pijpen
1973, jrg. 22, (135), p. 309

2451
DIERICK, ALEIDIS
Seizoen van pijn
1973, jrg. 22, (136), p. 381

2452
DIERICK, ALEIDIS
Stilte
1973, jrg. 22, (136), p. 381

2453
DIERICK, ALEIDIS
De dichters leven niet
1974, jrg. 23, (140), p. 181

2454
DIERICK, ALEIDIS
De man
1974, jrg. 23, (140), p. 181

2455
DIERICK, ALEIDIS
Het kind
1979, jrg. 28, (168), p. 51

2456
DIERICK, ALEIDIS
De vrouw van Magdala
1980, jrg. 29, (175), p. 110

2457
DIERICK, ALEIDIS
Umbrië
1980, jrg. 29, (178), p. 314

2458
DIERICK, ALEIDIS
Stonehenge revisited
1982, jrg. 31, (191), p. 380

2459
DIERICK, ALEIDIS
Dublin revisited
1983, jrg. 32, (195), p. 240

2460
DIERICK, ALEIDIS
*Een beetje Freud, een beetje Maslow en veel Van
Wilderode*
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 271-273

2461
DIERICK, ALEIDIS
Lied voor de dichter
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 313

2462
DIERICK, ALEIDIS
Novicen, Drongen
1984, jrg. 33, (199), p. 124

2463
DIERICK, ALEIDIS
Consonantia Perfecta
1986, jrg. 35, (209), p. 42

2464
DIERICK, ALEIDIS
Boodschap
1987, jrg. 36, (216), p. 168

2465
DIERICK, ALEIDIS
*"Plotse vlokken licht" Over de poëzie van Rudolf
Van de Perre*
1987, jrg. 36, (217), p. 247-249

2466
DIERICK, ALEIDIS
Lourdes
1991, jrg. 40, (237), p. 225

2467
DIERICK, ALEIDIS
De moeder en de zomer
1992, jrg. 41, (240), p. 114

2468
DIERICK, ALEIDIS
Vriendin
1992, jrg. 41, (242), p. 309

2469
DIERICK, ALEIDIS
Sommer '45
1994, jrg. 43, (249), p. 39

2470
DIERICK, ALEIDIS
Umbrië
1994, jrg. 43, (250), p. 69

DINGENEN

2471
DIERICK, ALEIDIS
*Vlaams auteur in Bourgondië. Zeven jaar. Gedich-
ten en brieven*
1995, jrg. 44, (255), p. 98-99

2472
DIERICK, ALEIDIS
Gered
1996, jrg. 45, (261), p. 167

2473
DIERICK, ALEIDIS
*'Volmondig de waarheid' Jo Gisekin pakt vlijm-
scherp met de liefde uit*
1996, jrg. 45, (261), p. 170-172

2474
DIERICK, ALEIDIS
O, Christus
1997, jrg. 46, (265), p. 85

2475
DIERICK, ALEIDIS
Toerist
1997, jrg. 46, (266), p. 226

2476
DIERICK, ALEIDIS
De vos. De gast. De man
1998, jrg. 47, (270), p. 105

2477
DIERICK, ALEIDIS
Twee uren doodsangst
1998, jrg. 47, p. 25-27

2478
DIERICKX, FONS
*Etienne De Vis. Nationale Hambeccaprijs van
Neder-Over-Heembeek. Prijs van Maldegem voor
Schilderkunst*
1983, jrg. 32, (193), p. 104

2479
DIERICKX, RAYMOND
Geloof u in de toekomst van het Vlaams toneel?
1958, jrg. 7, (38), p. 79

2480
DILLEMANS, ROGER
McCreary, A.; Macgowan, Kenneth; McLuhan,
Marshall; Sierksma, Fokke; Vroman, Leo; Komrij,
Gerrit; Peters, J.M.; Peelen, Gert J.; Dillemans,
Roger; de Moor, Anne
Vergeet niet te lezen
1977, jrg. 26, (158), p. 156-157

2481
DINGENEN, ANJA
Gretig
1987, jrg. 36, (218), p. 330

Register

DIRICKX

DOVE

2482

DIRICKX, JOHAN

Meulemeester, Jean Luc; Zaman, Leo; Joos, Raf; Vermeersch, Rik; Dirickx, Johan
Hedendaagse passiespelen in Vlaanderen. De kruisevocatie in Heist-aan-Zee. Palmprocessie in Hoegaarden. Christus aan de Schelde. Passiespel in Moortsele. Passiespel in Oudenburg. Ommegang op Palmzondag in Tienen.
1998, jrg. 47, (270), p. 76-79

2483

DIRKEN, HANS

Muziek voor het volk
1968, jrg. 17, (102), p. 409-413

2484

D'IVRY, ROSE

Zij dansten door de eeuwen heen
1960, jrg. 9, (53), p. 319-323

2485

D.J.

In memoriam letterkundige Hendrik Prijs
1985, jrg. 34, (208), p. 258-299

2486

D.M.

De Abdij van Postel
1973, jrg. 22, (131), p. 25-27

2487

DOCHY, JOZEF

De roeping van de kunstenaar in onze tijd
1955, jrg. 4, (20), p. 87-88

2488

DOCHY, JOZEF

Het monument De Neckere
1956, jrg. 5, (26), p. 94-95

2489

DOCHY, JOZEF

Jacques Van Loock
1958, jrg. 7, (40), p. 255-258

2490

DOCHY, JOZEF

In memoriam Dr. Max J. Friedlaender
1958, jrg. 7, (42), p. 409-411

2491

DOCHY, JOZEF

De schilderijen uit de 15de en de 16de eeuw
1959, jrg. 8, (43), p. 19-39

2492

DOCHY, JOZEF

De koperen grafplaten
1959, jrg. 8, (43), p. 79-81

2493

DOCKX, SIM

Kunstschilder Staf Gijssels 70
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 378

2494

DOELEMEN, HUGO

Het Streek- en Landbouwmuseum Schouwen-Duiveland in Dreischor
1996, jrg. 45, (261), p. 149-151

2495

DOEVENSPECK, WIM

Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Kunstglazenier Mark de Groot
1979, jrg. 28, (173), p. 371

2496

DOEVENSPECK, WIM

Mijn vriend Renaat Verheyen
1981, jrg. 30, (181), p. 79-80

2497

DOEVENSPECK, WIM

In memoriam Wies Moens
1983, jrg. 32, (193), p. 106-107

2498

DOISE, NICOLE

Pietà voor mijn zoon
1977, jrg. 26, (157), p. 106

2499

DOISE, NICOLE

Kinderkamer
1977, jrg. 26, (157), p. 106

2500

DOISE, NICOLE

De papegaai ..
1977, jrg. 26, (157), p. 106

2501

DOISE, NICOLE

Kinderkamer
1994, jrg. 43, (250), p. 53

2502

DONCK, PETER

Architectuur en stripverhaal
1986, jrg. 35, (212), p. 219-222

2503

DOOMS, NELE

Kunstschilder Jef De Coninck 75
1996, jrg. 45, (261), p. 185

2504

D'ORLÉANS, CHARLES

d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XIV
1985, jrg. 34, (208), p. 302

2505

D'ORLÉANS, CHARLES

d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XXII
1985, jrg. 34, (208), p. 302

2506

D'ORLÉANS, CHARLES

d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XXVIII
1985, jrg. 34, (208), p. 302

2507

D'ORLÉANS, CHARLES

d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XV
1986, jrg. 35, (212), p. 241

2508

D'ORLÉANS, CHARLES

d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XVI
1986, jrg. 35, (212), p. 241

2509

D'ORLÉANS, CHARLES

d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XLV
1986, jrg. 35, (212), p. 241

2510

DOSOGNE, LUDO

Breuklijnen in het postmoderne danslandschap
1995, jrg. 44, (258), p. 366-370

2511

DOUCET, ALBERT

Keramiste Ida De Roy. Karel Van Bockrijkprijs Hasselt 1980
1981, jrg. 30, (184), p. 275

2512

DOULIEZ, JAN

Flor Peeters Staatsprijs 1986 voor zijn gezamenlijk 'oeuvre'
1986, jrg. 35, (211), p. 180-183

2513

DOULIEZ, JAN

Bij het honderdste geboortjaar van Lodewijk De Vocht
1987, jrg. 36, (218), p. 334-338

2514

DOVE, RITA

Dove, Rita; Germonpré, Christiaan
The Hill Has Something to Say; De Heuvel Heeft iets te Zeggen
2000, jrg. 49, (283), p. 334

Register

DOYEN

2515
DOYEN, VIC
Van onschuld tot apocalyps: een tendens in de moderne Amerikaanse roman
1975, jrg. 24, (148), p. 276-279

2516
DOYEN, VIC
Een nota over Sylvia Plath (1932-1963)
1977, jrg. 26, (157), p. 92-93

2517
DREES, BERT
Culturele stromingen in de christelijke arbeidersbeweging: een evolutieschets
1976, jrg. 25, (152), p. 133-137

2518
DRIESEN, HELEEN
Achter onze ruggen
2000, jrg. 49, (283), p. 335

2519
DRIESEN, WILLEM
Neogotiek in Limburg
1986, jrg. 35, (209), p. 29-30

2520
DRIESEN, M.
De schilderkunst te Genk en de Kempische landschapschilders
1979, jrg. 28, (169), p. 81-87

2521
DRIESEN, MATHIEU
Driessen, Mathieu; Smeets, Albert
De integratie van de kunsten in de moderne architectuur
1972, jrg. 21, (128), p. 289-296

2522
DRIESEN, MATHIEU
In memoriam Staf Verrept
1985, jrg. 34, (208), p. 299

2523
DRIESENS, JEAN
Oscar Jespers en het Schoonselhof
1999, jrg. 48, (278), p. 270-272

2524
DROOGENBROODT, GERMAIN
Tussen hemel en aarde
1984, jrg. 33, (198), p. 58

2525
DROOGENBROODT, GERMAIN
Die Märchen; De Sprookjes
1985, jrg. 34, (206), p. 185

2526
DROOGENBROODT, GERMAIN
Mein Atem; Mijn adem
1985, jrg. 34, (206), p. 185

2527
DROOGENBROODT, GERMAIN
Verkaufen; Verkopen
1985, jrg. 34, (206), p. 185

2528
DROOGENBROODT, GERMAIN
Profetie
1990, jrg. 39, (230), p. 126

2529
DROOGENBROODT, GERMAIN
Verlangen
1990, jrg. 39, (230), p. 126

2530
DROOGENBROODT, GERMAIN
Zuiderse herfst
1991, jrg. 40, (234), p. 44

2531
DROOGENBROODT, GERMAIN
Verleidelijk ontwaken
1992, jrg. 41, (239), p. 39

2532
DROOGENBROODT, GERMAIN
Pasqual, Teresa; Droogenbroodt, Germain
Voldries que et deixarent les paraules; Je zou willen dat woorden je weer
1992, jrg. 41, (240), p. 113

2533
DROOGENBROODT, GERMAIN
Pasqual, Teresa; Droogenbroodt, Germain
I si em tornes un vespre; En als je naar me terugkomt op een avond
1992, jrg. 41, (240), p. 113

2534
DROOGENBROODT, GERMAIN
De kerktoeren van Faggeto
1992, jrg. 41, (241), p. 227

2535
DROOGENBROODT, GERMAIN
Zuiderse herfst
1992, jrg. 41, (241), p. 228

2536
DROOGENBROODT, GERMAIN
Kunze, Reiner; Droogenbroodt, Germain
Tagebuchblatt 80; Dagboekblad 80
1992, jrg. 41, (243), p. 381

2537
DROOGENBROODT, GERMAIN
Kunze, Reiner; Droogenbroodt, Germain
Liebesgedicht nach dem Start oder Mit dir im selben Flugzeug; Liefdesgedicht na de start of Met jou in hetzelfde vliegtuig
1992, jrg. 41, (243), p. 381

DROOGMANS

2538
DROOGENBROODT, GERMAIN
Kunze, Reiner; Droogenbroodt, Germain
Bittgedanke, dir zu Füßen; Smeekgedachte, voor jou neergeknield
1992, jrg. 41, (243), p. 381

2539
DROOGENBROODT, GERMAIN
Kunze, Reiner; Droogenbroodt, Germain
Abschied; Afscheid
1992, jrg. 41, (243), p. 381

2540
DROOGENBROODT, GERMAIN
Tastbare afwezigheid
1993, jrg. 42, (247), p. 271

2541
DROOGENBROODT, GERMAIN
Weet je nog de tijd..
1993, jrg. 42, (247), p. 271

2542
DROOGENBROODT, GERMAIN
Tastbare afwezigheid
1994, jrg. 43, (250), p. 112

2543
DROOGENBROODT, GERMAIN
Din shamayim de hemelse wet
1995, jrg. 44, (258), p. 385

2544
DROOGENBROODT, GERMAIN
Tijdswal
1995, jrg. 44, (258), p. 385

2545
DROOGENBROODT, GERMAIN
Wederkeer
1996, jrg. 45, (261), p. 168

2546
DROOGMANS, JOZEF
Limburgse letterkunde - een roemrijk verleden
1957, jrg. 6, (32), p. 74-77

2547
DROOGMANS, JOZEF
Jan Colson romanprijs 1966 Limburg
1967, jrg. 16, (92), p. 127-128

2548
DROOGMANS, JOZEF
Jarige kunstenaars. Mathea Ballings vijfenzeventig
1968, jrg. 17, (102), p. 439

2549
DROOGMANS, JOZEF
Drs. Jef Notermans. Juliana-Boudewijnprijs
1969, jrg. 18, (109), p. 479-480

Register

DROOGMANS

DUBOIS

2550
DROOGMANS, JOZEF
Veelzijdige letterkundige activiteit
1976, jrg. 25, (150), p. 18

2551
DUBOIS, CHRIS
Bekroonde kunstenaars. Jo Van Eetvelde bekroond te Mechelen
1968, jrg. 17, (101), p. 368

2552
DUBOIS, CHRIS
Kristiaan Van Ingelgem. Prijs 'Lemmens-Tinel'
1969, jrg. 18, (109), p. 496-497

2553
DU BOIS, JO F.
Jan Cox
1974, jrg. 23, (141), p. 206-207

2554
DUBOIS, MARC
Brussel: De basiliek van Koekelberg
1984, jrg. 33, (198), p. 42-49

2555
DUBOIS, MARC
Architectuur en geheugen. Werk van architect Aldo Rossi
1986, jrg. 35, (210), p. 109-114

2556
DUBOIS, MARC
Het wat en waarom van de historische museum-tuin van het Sint-Lucasinstituut in Gent
1986, jrg. 35, (212), p. 244

2557
DUBOIS, MARC
Architect Paul Hankar (1859-1901)
1987, jrg. 36, (214), p. 47-48

2558
DUBOIS, MARC
Dubois, Marc; Hoet, Jan
Arnulf Rainer. Actuele kunst in Oostenrijk
1987, jrg. 36, (217), p. 226-227

2559
DUBOIS, MARC
Postzegel als beeldrager
1988, jrg. 37, (222), p. 212-217

2560
DUBOIS, MARC
Gebouwen op postzegels
1988, jrg. 37, (222), p. 225-229

2561
DUBOIS, MARC
Architectuur in het Portugal van vandaag
1991, jrg. 40, (236), p. 131-134

2562
DUBOIS, MARC
Nooit gebouwde Vlaanderen
1991, jrg. 40, (237), p. 185-186

2563
DUBOIS, MARC
Stedebouwkundig voorstel voor Brugge 1938. Architect Huib Hoste i.s.m. arch. P.A. Michel
1991, jrg. 40, (237), p. 216

2564
DUBOIS, MARC
"Stad aan de stroom"
1993, jrg. 42, (244), p. 7-9

2565
DUBOIS, MARC
Tijdelijk tentoonstellingspaviljoen voor Documenta IX architecten Paul Robbrecht & Hilde Daem
1993, jrg. 42, (245), p. 132-133

2566
DUBOIS, MARC
De rijwoning: een volwaardig woningtype
1996, jrg. 45, (259), p. 1-4

2567
DUBOIS, MARC
De rijwoning: Een woningtype met een rijk verleden en een toekomst
1996, jrg. 45, (259), p. 8-32

2568
DUBOIS, MARC
De rijwoningen van Gaston Eysselinck
1996, jrg. 45, (259), p. 33-37

2569
DUBOIS, MARC
Interieur 96
1996, jrg. 45, (263), p. 319

2570
DUBOIS, MARC
Het kerkgebouw op het einde van het millennium. De sacraliteit van het licht
1997, jrg. 46, (265), p. 87-90

2571
DUBOIS, MARC
Aldo Rossi (1931-1997)
1997, jrg. 46, (268), p. 398-399

2572
DUBOIS, MARC
Inleiding: Het hergebruik van gebouwen
1998, jrg. 47, (271), p. 113-114

2573
DUBOIS, MARC
Hergebruik van gebouwen in Europees perspectief
1998, jrg. 47, (271), p. 121-127

2574
DUBOIS, MARC
Voorbeelden van herbestemming in Vlaanderen
1998, jrg. 47, (271), p. 128-131

2575
DUBOIS, MARC
Verbouwing van een watertoren tot woning in Brasschaat. Jo Crepain
1998, jrg. 47, (271), p. 142-143

2576
DUBOIS, MARC
Verbouwing van melkfabriek tot kantoorgebouw en expositieruimte in Hoegaarden. Vittorio Simoni
1998, jrg. 47, (271), p. 145

2577
DUBOIS, MARC
Leven en dood. Tussen stad en landschap
1999, jrg. 48, (278), p. 266-269

2578
DUBOIS, MARC
Raveelmuseum van Stéphane Beel
2000, jrg. 49, (279), p. 54-55

2579
DUBOIS, MARC
Bouwen langs de Vlaamse kust
2000, jrg. 49, (281), p. 183-187

2580
DUBOIS, MARC
Het werk van Dom Hans van der Laan
2000, jrg. 49, (282), p. 290

2581
DUBOIS, MARC
Vormgeving in Vlaanderen. Accent op het meubeldesign
2001, jrg. 50, (284), p. 1

2582
DUBOIS, MARC
Aspecten van het meubeldesign in Vlaanderen
2001, jrg. 50, (284), p. 4-12

2583
DUBOIS, MARC
Op zoek naar de edele eenvoud. Het werk van Claire Bataille en Paul Ibens
2001, jrg. 50, (284), p. 18-23

2584
DUBOIS, MARC
Industriële vormgeving: een economische noodzaak
2001, jrg. 50, (284), p. 24-28

Register

DUBOIS

2585

DUBOIS, MARC

Biënnale interieur Kortrijk. Dertig jaar hedendaagse wooncreativiteit
2001, jrg. 50, (284), p. 32-34

2586

DUBOIS, PIERRE H.

Piet Gilles 70
1977, jrg. 26, (160), p. 289

2587

DUCAL, CHARLES

De pijp van mijn grootvader, ja, da's een kostbaarheid..
1999, jrg. 48, (275), p. 73

2588

DUCHATEAU, MARCEL

De muurschilderingen van Arno Brys in de Redemptoristenkerk te Roeselare
1953, jrg. 2, (8), p. 55-59

2589

DUCHATEAU, MARCEL

Roeselare en de XIXde eeuwse beeldhouwkunst
1953, jrg. 2, (10), p. 169-173

2590

DUCHATEAU, MARCEL

Arthur en Constant Lambrecht
1953, jrg. 2, (10), p. 173-174

2591

DUCHATEAU, MARCEL

Bedenkingen bij de provinciale prijskamp 1953 voor beeldhouwkunst
1953, jrg. 2, (12), p. 263-265

2592

DUCHATEAU, MARCEL

Schilderkunst in West-Vlaanderen anno 1955
1955, jrg. 4, (24), p. 267-270

2593

DUCHATEAU, MARCEL

Vier Vlaamse grafiekers
1957, jrg. 6, (36), p. 344-348

2594

DUCHATEAU, MARCEL

De surrealistische schilderkunst in Vlaanderen
1958, jrg. 7, (39), p. 164-168

2595

DUCHATEAU, MARCEL

Schoonheid op maat
1964, jrg. 13, (74), p. 136-138

2596

DUCHATEAU, MARCEL

Vlaamse kunst in Spaans bezit
1965, jrg. 14, (79), p. 48-55

2597

DUCHATEAU, MARCEL

Wat van beslissend belang is
1973, jrg. 22, (135), p. 303

2598

DUCHATEAU, MARCEL

Victor Servranckx, een onveranderde visie
1974, jrg. 23, (139), p. 95-96

2599

DUCHATEAU, MARCEL

Roger Bonduel
1975, jrg. 24, (146), p. 132

2600

DUCHATEAU, MARCEL

René De Lannoy
1975, jrg. 24, (146), p. 139

2601

DUCHATEAU, MARCEL

Victor Lecossois
1975, jrg. 24, (146), p. 147

2602

DUCHATEAU, MARCEL

Albert Servaes
1975, jrg. 24, (146), p. 153

2603

DUCHATEAU, MARCEL

Francis Vaes. Grote Prijs van Rome beeldhouwkunst 1977
1978, jrg. 27, (163), p. 118-119

2604

DUCHATEAU, MARCEL

Theo Humblet. Schilderprijs van het Beatrijsgeselschap
1982, jrg. 31, (187), p. 101

2605

DUCHATEAU, MARCEL

Constant Lambrecht 60
1983, jrg. 32, (193), p. 106

2606

DUCHHEYNE, JOHAN

Mummie
1966, jrg. 15, (89), p. 344

2607

DUCHHEYNE, JOHAN

Geboorte
1978, jrg. 27, (167), p. 385

2608

DUCHHEYNE, JOHAN

Uitgever en vriend
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 293-295

DUMARAIS

2609

DUFOIRD, HENRIETTE

Kunstschilder Petrus Van Assche (1897-1974)
1974, jrg. 23, (143), p. 381

2610

DUGARDYN, LUC

Een toekomst voor het herenhuis?
1975, jrg. 24, (144), p. 9

2611

DUMARAIS, FREEK

West-Vlaanderen groeit voort te Leuven. Anita Vandamme
1964, jrg. 13, (73), p. 92-94

2612

DUMARAIS, FREEK

p
1966, jrg. 15, (87), p. 217

2613

DUMARAIS, FREEK

Aan Marnix Gysen
1967, jrg. 16, (93), p. 196

2614

DUMARAIS, FREEK

Eeuwige fjord
1968, jrg. 17, (98), p. 115

2615

DUMARAIS, FREEK

Jan Walravens (Felix Deboeck)
1969, jrg. 18, (106), p. 253

2616

DUMARAIS, FREEK

Rico Roovers. Laureaat 13de Wereldkartoenaal Knokke-Heist
1975, jrg. 24, (149), p. 347-348

2617

DUMARAIS, FREEK

Meer dan kijken ..
1977, jrg. 26, (161), p. 382

2618

DUMARAIS, FREEK

Paul Klee
1980, jrg. 29, (177), p. 233

2619

DUMARAIS, FREEK

In de stijl
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 323

2620

DUMARAIS, FREEK

Er groeit geen welving
1986, jrg. 35, (209), p. 42

Register

DUMARAIS

DUSAR

2621
DUMARAIS, FREEK
Er groeit geen welving
1994, jrg. 43, (250), p. 87

2622
DUMOLYN, J.P.
Een waarschuwing
1969, jrg. 18, (103), p. 49

2623
DUMON, A.
Organist Kamiel D'Hooghe. Prijs van de Vlaamse Gemeenschap
1989, jrg. 38, (226), p. 202-203

2624
DUMONT, KAREL
De Engelse roman van tweede wereldoorlog tot vandaag
1975, jrg. 24, (148), p. 270-275

2625
DUMOULIN, DIRK
Herdenking kunstschilder Georges Verschingel
1988, jrg. 37, (220), p. 136-139

2626
DU PARC, JEAN
"C'est si bon ..."
1954, jrg. 3, (17), p. 208-212

2627
DUPONT, FRANS
Edward de Decker
1983, jrg. 32, (194), p. 142

2628
DURAN, JAN
*Duran-De Baets, Magda er Jan
Getuigenissen van Bruggelingen die zelf hun huis restaureerden*
1975, jrg. 24, (144), p. 33-34

2629
DURIBREUX, GASTON
De groene glaskogel
1954, jrg. 3, (17), p. 212-215

2630
DURIBREUX, GASTON
De bloem van de zee
1955, jrg. 4, (21), p. 127-129

2631
DURIBREUX, GASTON
Gaston Duribreux (1903-1986). Uit het ongepubliceerde 'Spiegel en bokswant'
1987, jrg. 36, (218), p. 293-295

2632
DURNEZ, ANDRÉ
De Provinciale Commissies voor Cultuur. Instrumenten voor participatie
1982, jrg. 31, (189), p. 206-210

2633
DURNEZ, GASTON
In memoriam Karel Van Wijnendaele
1962, jrg. 11, (61), p. 48-49

2634
DURNEZ, GASTON
O sole mio
1963, jrg. 12, (67), p. 39-41

2635
DURNEZ, GASTON
De klasse der Schuine Letteren
1965, jrg. 14, (83), p. 317-328

2636
DURNEZ, GASTON
De humor van Felix Timmermans
1967, jrg. 16, (93), p. 178-181

2637
DURNEZ, GASTON
Jozef Smeyers. Prijs Scriptorum Catholicorum
1977, jrg. 26, (158), p. 159

2638
DURNEZ, GASTON
José De Ceulaer 60
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 197

2639
DURNEZ, GASTON
Een herinnering aan René Verbeeck 'Help ons een bres slaan voor de poëzie'
1983, jrg. 32, (193), p. 84-87

2640
DURNEZ, GASTON
Maria Rosseels (1919). Maria Rosseels: "De hoop is gebleven"
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 357-361

2641
DURNEZ, GASTON
Herinneringen van een vriend
1992, jrg. 41, (240), p. 89-91

2642
DURNEZ, GASTON
Letterkundige Jozef Deleu Eredocoraat Universiteit Gent
1995, jrg. 44, (256), p. 246

2643
DURNEZ, GASTON
In memoriam José De Ceulaer Letterkundige
1995, jrg. 44, (256), p. 247-248

2644
DURNEZ, GASTON
Herman Vos 70
1998, jrg. 47, (273), p. 294

2645
DURNEZ, GASTON
Zijn wandelstok hangt met gebogen hoofd aan een haakje..
1999, jrg. 48, (275), p. 79

2646
DURNEZ, GASTON
't Geluck komt van den druck'
1999, jrg. 48, (278), p. 279-280

2647
DUSAR, ALBERT
*Dusar, Albert; Van Remoortere, Julien
Jarige kunstenaars*
1966, jrg. 15, (87), p. 218-220

2648
DUSAR, ALBERT
De restauratie van de Sint-Gangulfuskerk te Sint-Truiden
1966, jrg. 15, (88), p. 238-244

2649
DUSAR, ALBERT
De Sint-Hubertuskerk te Sint-Huibrechts-Hern
1966, jrg. 15, (88), p. 245-246

2650
DUSAR, ALBERT
*Dusar, Albert; Smeets, Albert
Verantwoording*
1968, p. 4

2651
DUSAR, ALBERT
Buitenlands actueel. Lexicon van de nieuwe Amerikaanse kunst
1970, jrg. 19, (110), p. 42-48

2652
DUSAR, ALBERT
Noodzaak van een nieuwe visie. Zicht op nieuwe perspectieven
1970, jrg. 19, (111), p. 113-114

2653
DUSAR, ALBERT
Het tijdschrift 'De Pelgrim'
1970, jrg. 19, (112), p. 149-151

2654
DUSAR, ALBERT
Maio Wassenberg. Laureaat Berthe-Art-Prijs
1970, jrg. 19, (116), p. 479

Register

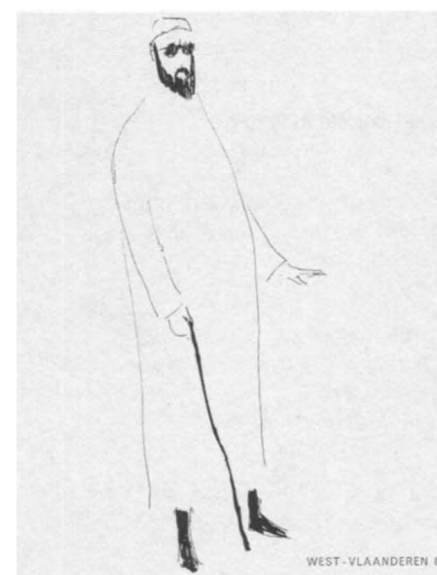
DUSAR

DYPRÉAU

- 2655
DUSAR, ALBERT
Inleiding
1971, jrg. 20, (120), p. 201
- 2656
DUSAR, ALBERT
Robert Buyle
1971, jrg. 20, (120), p. 202-206
- 2657
DUSAR, ALBERT
Felix De Boeck
1971, jrg. 20, (120), p. 207-209
- 2658
DUSAR, ALBERT
Prosper De Troyer
1971, jrg. 20, (120), p. 210-212
- 2659
DUSAR, ALBERT
Alice Frey
1971, jrg. 20, (120), p. 213-217
- 2660
DUSAR, ALBERT
Paul Hermans
1971, jrg. 20, (120), p. 218-220
- 2661
DUSAR, ALBERT
Paul Joostens
1971, jrg. 20, (120), p. 221-223
- 2662
DUSAR, ALBERT
Jozef Peeters
1971, jrg. 20, (120), p. 227-228
- 2663
DUSAR, ALBERT
Victor Servranckx
1971, jrg. 20, (120), p. 229-231
- 2664
DUSAR, ALBERT
Jan Vaerten
1971, jrg. 20, (120), p. 232-234
- 2665
DUSAR, ALBERT
Armand Vanderlick
1971, jrg. 20, (120), p. 235-237
- 2666
DUSAR, ALBERT
Albert Van Dyck
1971, jrg. 20, (120), p. 240-242
- 2667
DUSAR, ALBERT
Jozef Vinck
1971, jrg. 20, (120), p. 243-245

- 2668
DUSAR, ALBERT
Wie is wie in de naoorlogse beeldende kunst?
1971, jrg. 20, (122), p. 407-411
- 2669
DUSAR, ALBERT
Kunstschilder Jac Douven. Provinciale Huldiging
1975, jrg. 24, (144), p. 35
- 2670
DUSAR, ALBERT
Limburg 1950-1975. Culturele ontplooiing.
Hoofdstuk 1: De aanvang
1976, jrg. 25, (150), p. 3-5
- 2671
DUSAR, ALBERT
Limburg 1950-1975. Culturele ontplooiing.
Hoofdstuk 2: De bruisende jaren vijftig. Hoofdstuk 3: Op zoek naar een nieuwe bedding
1976, jrg. 25, (150), p. 7-13
- 2672
DUSAR, ALBERT
Limburg 1950-1975. Culturele ontplooiing.
Hoofdstuk 4: De 'arme' en de 'rijke' jaren zestig
1976, jrg. 25, (150), p. 15-23
- 2673
DUSAR, ALBERT
Limburg 1950-1975. Culturele ontplooiing.
Hoofdstuk 5: De jaren zeventig
1976, jrg. 25, (150), p. 25-30
- 2674
DUSAR, LUT
bonneure, fernand; de cnodder, remi; de puydt, raoul; dusar, lut; hoozee, robert; smeets, albert
Enkele Vlaamse metaalkunstenaars
1978, jrg. 27, (167), p. 332-364
- 2675
DUSAR, LUTGART
San Millán de la Cogolla
1972, jrg. 21, (126), p. 156-157
- 2676
DUSAR, LUTGART
Het huwelijk in de Vlaamse schilderkunst
1975, jrg. 24, (145), p. 69-76
- 2677
DUSAR, LUTGART
Felix De Boeck 90 jaar
1988, jrg. 37, (221), p. 178-179
- 2678
DUSAUCHOIT, EMIEL
Joseph Swinnen (Joswin) 70
1978, jrg. 27, (162), p. 43-44

- 2679
DUSCHA, KARL
Buitenlands actueel. Facetten van het Duitse kunstleven
1969, jrg. 18, (106), p. 250
- 2680
DUVERGER, J.
Laatmiddeleeuws tapijtwerk met de geschiedenis van Jasoen en Gedeon
1962, jrg. 11, (65), p. 317-329
- 2681
DUYCK, RENÉ
Bert Peleman 75
1990, jrg. 39, (230), p. 123
- 2682
DYCKHOFF-CEUNEN, GERMAINE
Wedergeboorte
1985, jrg. 34, (206), p. 183
- 2683
D'YPERE, MICHIEL
Winter in Vlaanderen I-II-III
1991, jrg. 40, (238), p. 302
- 2684
DYPRÉAU, JEAN
Het grafisch oeuvre van Servranckx
1974, jrg. 23, (139), p. 99-100

Register

E. C.

ENGLISH

E

2685

E.C.

Prof. Jules van Ackere 60
1974, jrg. 23, (142), p. 302-303

2686

EDEBAU, FRANK

Leon Spilliaert
1955, jrg. 4, (21), p. 105-107

2687

EERLAND, AAD

Innig landschap
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 315

2688

EERLAND, AAD

De jonge doden
1994, jrg. 43, (249), p. 40

2689

EERLAND, AAD

Palmzondag in Brabant
1995, jrg. 44, (256), p. 241

2690

EERLAND, AAD

Augustus
1995, jrg. 44, (258), p. 387

2691

EGBERS, HENK

Hugo Besard. Prijs van de Provincie Antwerpen; Tekenprijs J. Minne- Grafiekprijs van Harelbeke
1982, jrg. 31, (187), p. 97

2692

EGGEN, CHRISTIAN

Beeldhouwster Yvonne Hannes 60
1984, jrg. 33, (200), p. 199

2693

EGGER, BERTRAND ALFRED

Egger, Bertrand Alfred; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Wunsch eines bein-amputierten; Wens van iemand met een geamputeerd been
1987, jrg. 36, (217), p. 232

2694

EGLINGTON, CHARLES

Aspecten van de huidige Zuidafrikaanse schilderkunst
1962, jrg. 11, (64), p. 228-239

2695

ELAUT, ALEX

Zurenborg-Cogels-Osylei. Het stadsbeeld van een zekere bourgeoisie
1993, jrg. 42, (244), p. 11-14

2696

ELAUT, LEO

Jan Yperman veertiende eeuws chirurgisch fenomeen
1963, jrg. 12, (70), p. 201-204

2697

ELNO, K.N.

De abstracte schilderkunst. Toelichting van de term en voorgeschiedenis
1953, jrg. 2, (9), p. 101-103

2698

ELNO, K.N.

Marginalia over de privé-verzameling van moderne kunst
1954, jrg. 3, (14), p. 44-46

2699

ELNO, K.N.

De verzameling ir. Tony Herbert te Kortrijk
1955, jrg. 4, (21), p. 134-140

2700

ELNO, K.N.

De wereld binnen de muren
1957, jrg. 6, (34), p. 224-234

2701

ELNO, K.N.

De vorming van de industriële ontwerper en het Eindhovens experiment
1958, jrg. 7, (42), p. 367-377

2702

ELSEN, JOHAN

Pelgrimstochten: van sacraal inwijdingsritueel tot individuele herbronning
2000, jrg. 49, (279), p. 2-8

2703

ELSEVIERS, JOSEPHA

Koorleider Jozef Cleymans. Laureaat 26e Festival van Neerpelt
1979, jrg. 28, (169), p. 117-118

2704

ELYTIS, ODYSSEAS

Elytis, Odysseas; Demoen, Guido
Zoals Endymion
1997, jrg. 46, (265), p. 126-127

2705

ENGELBORGH, MAURITS

From Britain with love. Spionagethrillers in naoorlogs Engeland
1978, jrg. 27, (166), p. 265-269

2706

ENGELEN, FRED

Vlaams toneel in Afrika
1954, jrg. 3, (16), p. 160-162

2707

ENGELEN, FRED

Lijkrede van Fred Engelen
1955, jrg. 4, (19), p. 5-6

2708

ENGELS, DEEN

Webjail
1992, jrg. 41, (241), p. 228

2709

ENGELS, DEEN

Terug
1994, jrg. 43, (253), p. 226

2710

ENGELS, DEEN

Opening
1997, jrg. 46, (264), p. 26

2711

ENGLISH, MICHIEL

Westvlaamse Madonna's
1954, jrg. 3, (15), p. 84-91

2712

ENGLISH, MICHIEL

Westvlaamse Kunstschaten. De basiliek te Dadizele
1954, jrg. 3, (15)

2713

ENGLISH, MICHIEL

De nieuwe St Jozefskerk van 't Molendorp te Bredene-Oostende
1954, jrg. 3, (18)

2714

ENGLISH, MICHIEL

De heropbouw van de monumentale toren te Harelbeke
1954, jrg. 3, (18)

2715

ENGLISH, MICHIEL

Kloosterbouw in West-Vlaanderen
1955, jrg. 4, (22), p. 188-190

2716

ENGLISH, MICHIEL

De geschiedenis van het gebouw
1959, jrg. 8, (43), p. 5-17

2717

ENGLISH, MICHIEL

Het kunstatelier A.E. Grossé te Brugge jubileert
1959, jrg. 8, (43), p. 88-90

2718

ENGLISH, MICHIEL

Beschermheiligen van de medicijnkunst
1960, jrg. 9, (54), p. 418-427

Register

ENGLISH

EYBERS

2719
ENGLISH, MICHEL
Kerken in de Brugse poldervlakte
1961, jrg. 10, (57), p. 174-188

2720
ENQUIST, PER OLOF
Facetten van de nieuwe Zweedse literatuur. Voor het schrijven van een roman is geen politieke machtspositie vereist, wel een gunstig klimaat
1966, jrg. 15, (87), p. 208-214

2721
ENZENSBERGER, HANS MAGNUS
Enzensberger, Hans Magnus; Janssen, Dries
Zwei Fehler; Twee fouten
1986, jrg. 35, (211), p. 173

2722
ERVYNCK, ANTON
De Meulemeester, Johnny; Eryvnc, Anton
Archeologie: meer dan opgraven
1990, jrg. 39, (231), p. 155-160

2723
ESTHER, JAN
Struye, Marleen; Esther, Jan
De tijd is een machtige cirkel. Er is geen begin en geen eind
1999, jrg. 48, (278), p. 260-265

2724
ETIENNE, FERNAND
Mourne Mountains
1953, jrg. 2, (7), p. 6

2725
ETIENNE, FERNAND
Kanunnik Paul François
1954, jrg. 3, (15), p. 163

2726
ETIENNE, FERNAND
Toneel in West-Vlaanderen. Het schouwtoneel
1956, jrg. 5, (25), p. 36-39

2727
ETIENNE, FERNAND
Nieuw licht bij paasnacht
1957, jrg. 6, (33), p. 148

2728
ETIENNE, FERNAND
Toondichter Jules Bouquet
1957, jrg. 6, (36), p. 369-370

2729
ETIENNE, FERNAND
Ons Dorado
1957, jrg. 6, (36), p. 371-373

2730
ETIENNE, FERNAND
Kinder- en jeugdtonaal
1958, jrg. 7, (38), p. 105-106

2731
ETIENNE, FERNAND
Moderne muziekopvoeding door lied en creatief spel
1959, jrg. 8, (45), p. 225-227

2732
ETIENNE, FERNAND
Ons Dorado's triomftocht in Duitsland
1961, jrg. 10, (59), p. 394-395

2733
ETIENNE, FERNAND
Hoe beleven wij dit jaar het H.Bloedspel te Brugge?
1962, jrg. 11, (65), p. 380-382

2734
ETIENNE, FERNAND
'Ons Dorado' in het Mozarteum
1963, jrg. 12, (70), p. 275-276

2735
ETIENNE, FERNAND
Ons Dorado 200 maal
1969, jrg. 18, (109), p. 480-481

2736
ETIENNE, FERNAND
Bij de illustraties voor Verschaeves drama 'Ferdinand Verbiest'
1985, jrg. 34, (207), p. 230

2737
ETIENNE, FERNAND
Joe English portretteerde graag ...
1985, jrg. 34, (207), p. 235

2738
ETIENNE, FERNAND
Michiel English en zijn broer Joe
1985, jrg. 34, (207), p. 247-248

2739
ETIENNE, FERNAND
Het 'Museum van Maerlant' in Damme
1993, jrg. 42, (247), p. 245-246

2740
EVERAERTS, JAN-PIETER
Everaerts, Jan-Pieter; kvd
Assepoester in medialand
1988, jrg. 37, (220), p. 101-104

2741
EVERS, KLAUS R.
Kwatrijnen
1962, jrg. 11, (63), p. 196

2742
EVERS, KLAUS R.
De dagen licht dicht tegen elkaar
1962, jrg. 11, (66), p. 459

2743
EVERS, KLAUS R.
Ik denk aan zoveel dingen
1963, jrg. 12, (68), p. 112

2744
EVERS, KLAUS R.
Ik min die sleutelbos van huisgeluiden
1963, jrg. 12, (71), p. 345

2745
EVERS, KLAUS R.
De zaden zijn getuimeld in de tuin
1964, jrg. 13, (74), p. 146

2746
EVERS, L.
Achiel Pauwels Franciscusprijs voor Beeldhouwkunst
1981, jrg. 30, (181), p. 114

2747
EVARD, MARCEL
Moderne kunst in en uit Frans-Vlaanderen
1955, jrg. 4, (22), p. 156-159

2748
E.V.S.
Maria Jacques. Reinaertprijs voor S.F.-roman
1975, jrg. 24, (149), p. 345-346

2749
E.W.
Hugo Metsers kunstschilder
1968, jrg. 17, (97), p. 34-35

2750
EYBERS, ELISABETH
Heimwee
1962, jrg. 11, (64), p. 214

2751
EYBERS, ELISABETH
Slot
1962, jrg. 11, (64), p. 214

2752
EYBERS, ELISABETH
Navrae
1962, jrg. 11, (64), p. 214

2753
EYBERS, ELISABETH
Afloop
1962, jrg. 11, (64), p. 214

Register

EYKANS

2754
EYKANS, FRANS
Ode aan Maria
1954, jrg. 3, (15), p. 98

2755
EYKANS, FRANS
Gaston Van Den Bergh
1986, jrg. 35, (210), p. 115-116

2756
EYSERMANS, TONY
Een majesteit
1987, jrg. 36, (218), p. 331

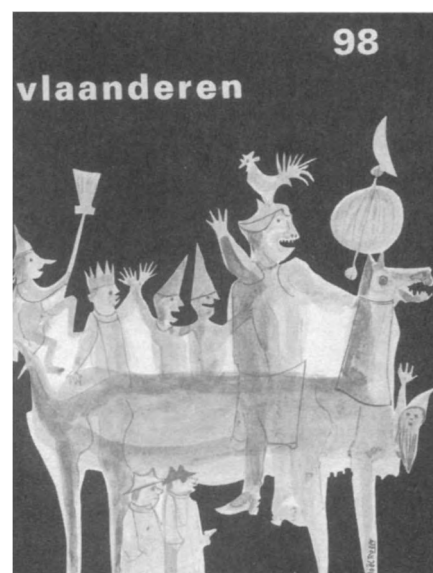
2757
EYSERMANS, TONY
Ik pas niet in deze ruimte
1987, jrg. 36, (218), p. 331

2758
EYSERMANS, TONY
De terugkeer en de gewikte bewegingen
1987, jrg. 36, (218), p. 331

2759
EYSKENS, MARK
W.A. Mozart: het Wereldwonder
1991, jrg. 40, (238), p. 258

2760
EYSSELINCK, WALTER
Hedendaags toneel in de U.S.A.
1964, jrg. 13, (77), p. 310-313

2761
EYSSELINCK, WALTER
Shaffer, Peter; Eyszelinck, Walter
Equus
1982, jrg. 31, (187), p. 68

F

2762
FABRI, CHARLES LOUIS
Pendharkar, W.W. M.A.; Fabri, Charles Louis
Plastische kunsten in het huidige India, eigen inbreng en westerse invloed
1967, jrg. 16, (94), p. 269-285

2763
FAES, GUST
Let's go to Rio, yep
1984, jrg. 33, (198), p. 58

2764
FAES, GUST
Let's go to Rio. Yep. (II)
1984, jrg. 33, (200), p. 203

2765
FAES, GUST
Vannacht zal ik
1984, jrg. 33, (201), p. 276

2766
FAES, GUST
O wat was je toch
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 380

2767
FAES, GUST
Laat me spoorloos
1985, jrg. 34, (204), p. 40

2768
FAES, GUST
Stilte
1985, jrg. 34, (205), p. 116

2769
FAES, GUST
Mijn stem mijn vleermuis
1986, jrg. 35, (210), p. 118

2770
FAES, GUST
Gedicht voor Yell
1987, jrg. 36, (215), p. 106

2771
FAES, GUST
Wij zullen zingen
1987, jrg. 36, (218), p. 330

2772
FAUCONNIER, ANT.
J.B. Forceville, vader van het Vlaamse Rococo-orgel
1972, jrg. 21, (129), p. 330-332

2773
FAUCONNIER, ANT.
De Van Peteghems, bekroning van het Vlaams Rococo
1972, jrg. 21, (129), p. 333-345

2774
F.D.
Dr. Marcel Boereboom 70
1973, jrg. 22, (137), p. 415

2775
FELIX, PAUL
Hedendaagse vormgeving in meubel en interieur
1953, jrg. 2, (12), p. 244-247

2776
FELIX, PAUL
Moderne architectuur
1954, jrg. 3, (18), p. 263-265

2777
FELIX, PAUL
Le Corbusier en het "Unité d'habitation" te Marseille
1954, jrg. 3, (18), p. 269-272

2778
FELIX, PAUL
De nieuwe wereld
1954, jrg. 3, (18), p. 282-285

2779
FELIX, PAUL
Notre-Dame-du-haut te Ronchamp: een kapel van Le Corbusier
1955, jrg. 4, (23), p. 226-227

2780
FELIX, PAUL
De woning in de moderne architectuur
1957, jrg. 6, (34), p. 201-223

2781
FELIX, PAUL
Architectuur voor zes maanden
1958, jrg. 7, (40), p. 217-221

2782
FERDY, WILL
Hoe staat het met het goede cabaret en chanson in Vlaanderen?
1961, jrg. 10, (55), p. 35-38

2783
FERMAUT, JACQUES
Lof zij het land waar hij geboren is
1976, jrg. 25, (154), p. 287

2784
FERRANT, PAUL
In memoriam Maurice Maes
1962, jrg. 11, (61), p. 51

FERRANT

Register

FEYEN

FLORIZOONE

2785
FEYEN, J.
De beiaard speelt over heel het land
1977, jrg. 26, (159), p. 190-191

2786
F.F.
In memoriam dichteres Angèle de Bremaeker
1982, jrg. 31, (187), p. 103-104

2787
FIERLAFIJN, GINA
Video tegen de klippen op
1985, jrg. 34, (204), p. 35-36

2788
FIEUW, ROGER
Evenwichtsoefeningen in het luchtledige
1953, jrg. 2, (9), p. 112-115

2789
FIEUW, ROGER
Vondel's Lucifer in een Antoon Vander Plaetse interpretatie
1954, jrg. 3, (15), p. 111-112

2790
FIEUW, ROGER
Magie van het toneel
1955, jrg. 4, (19), p. 31-33

2791
FIEUW, ROGER
De Oidipoes-opvoeringen te Torhout
1955, jrg. 4, (21), p. 130-131

2792
FIEUW, ROGER
Het moderne drama. Enkele aspecten van de hedendaagse toneelliteratuur in het buitenland
1956, jrg. 5, (25), p. 21-29

2793
FIEUW, ROGER
Lotsbestemming van een jong gestorven genie
1956, jrg. 5, (28), p. 180-183

2794
FIEUW, ROGER
De spitsboog. Merkwaardige creatie van Ast. Fonteyne
1956, jrg. 5, (28), p. 203-204

2795
FIEUW, ROGER
Arno Brys en de Rodenbachstoet te Roeselare
1956, jrg. 5, (29), p. 274-276

2796
FIEUW, ROGER
Een nieuwe wereld. Wetenschap, techniek en kunst
1956, jrg. 5, (30), p. 328-331

2797
FIEUW, ROGER
Het licht- en -klankspel 'Lodewijk van Gruuthuse'
1957, jrg. 6, (31), p. 51-52

2798
FIEUW, ROGER
Gabriël Marcel, toneelauteur en -criticus
1958, jrg. 7, (38), p. 107-109

2799
FIEUW, ROGER
Dialoog met kunstenaars en critici
1958, jrg. 7, (39), p. 159-163

2800
FIEUW, ROGER
Expo 58 Guide bleu voor de toekomst
1958, jrg. 7, (40), p. 237-242

2801
FIEUW, ROGER
De dramaturg
1959, jrg. 8, (46), p. 266-272

2802
FIEUW, ROGER
Jozef Hanouille 65 jaar
1959, jrg. 8, (46), p. 298-299

2803
FIEUW, ROGER
Kanttekeningen bij de kruisweg van Marcel Notebaert
1960, jrg. 9, (49), p. 38-41

2804
FIEUW, ROGER
Marcel Notebaert
1975, jrg. 24, (146), p. 151

2805
FIEUWS, JACQUES
Voor Anton 60. Voor u dit rondel van Charles d'Orléans
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 313

2806
FLAMENG, JAN
De Azteken
1988, jrg. 37, (221), p. 187-189

2807
FLEERACKERS, J.
Inleiding
1972, jrg. 21, (129), p. 321

2808
FLEERACKERS, JOHAN
Jozef Storme en de Cultuurraad voor Vlaanderen
1982, jrg. 31, (189), p. 238-239

2809
FLESCHE, HERMAN
Een merkwaardige ontdekking. Nieuwe afbeelding van het Brugse Oosterlingenhuis
1965, jrg. 14, (83), p. 363

2810
FLORIZOONE, FERNAND
Het bloeiend water
1956, jrg. 5, (29)

2811
FLORIZOONE, FERNAND
Dood zijn
1957, jrg. 6, (33), p. 150

2812
FLORIZOONE, FERNAND
Bezoek aan Nieuwpoort
1959, jrg. 8, (47), p. 326

2813
FLORIZOONE, FERNAND
De misthoorn
1960, jrg. 9, (49), p. 58

2814
FLORIZOONE, FERNAND
Bakvisje
1961, jrg. 10, (56), p. 151

2815
FLORIZOONE, FERNAND
Kwatrijnen
1961, jrg. 10, (57), p. 208

2816
FLORIZOONE, FERNAND
Dood
1961, jrg. 10, (58), p. 328

2817
FLORIZOONE, FERNAND
Portret
1961, jrg. 10, (60), p. 466

2818
FLORIZOONE, FERNAND
Mijn deel
1961, jrg. 10, (60), p. 466

2819
FLORIZOONE, FERNAND
Vijf jaar Ter Duinenkoor
1962, jrg. 11, (65), p. 378

2820
FLORIZOONE, FERNAND
Kwatrijnen
1963, jrg. 12, (67), p. 44

Register

FLORIZOONE

FLORIZOONE

2821
FLORIZOONE, FERNAND
Lente
1964, jrg. 13, (75), p. 212

2822
FLORIZOONE, FERNAND
Stof en geest
1964, jrg. 13, (76), p. 282

2823
FLORIZOONE, FERNAND
Honger
1965, jrg. 14, (80), p. 115

2824
FLORIZOONE, FERNAND
Vlaanderen
1965, jrg. 14, (81), p. 219

2825
FLORIZOONE, FERNAND
Alle dingen zijn groeten
1966, jrg. 15, (87), p. 216

2826
FLORIZOONE, FERNAND
Baadster
1966, jrg. 15, (89), p. 343

2827
FLORIZOONE, FERNAND
De dichter
1967, jrg. 16, (93), p. 195

2828
FLORIZOONE, FERNAND
Wonen
1968, jrg. 17, (97), p. 55

2829
FLORIZOONE, FERNAND
Tweeënveertigste lente
1968, jrg. 17, (99), p. 19C

2830
FLORIZOONE, FERNAND
De bergbeek
1968, jrg. 17, (100), p. 305

2831
FLORIZOONE, FERNAND
1968 jaar later
1969, jrg. 18, (105), p. 174

2832
FLORIZOONE, FERNAND
Luc van Brabant 60
1969, jrg. 18, (109), p. 491

2833
FLORIZOONE, FERNAND
De schrijver
1970, jrg. 19, (110), p. 51

2834
FLORIZOONE, FERNAND
Doorwaadbaar
1970, jrg. 19, (111), p. 115

2835
FLORIZOONE, FERNAND
De ornitholoog
1970, jrg. 19, (113), p. 250

2836
FLORIZOONE, FERNAND
Benoni Hinderyckx 60
1970, jrg. 19, (116), p. 451

2837
FLORIZOONE, FERNAND
Georges Vercruyssen 60
1970, jrg. 19, (116), p. 474

2838
FLORIZOONE, FERNAND
Stephanie Verzele-Madeleyn 75
1970, jrg. 19, (116), p. 476

2839
FLORIZOONE, FERNAND
Zesenvetigste lente
1972, jrg. 21, (125), p. 116

2840
FLORIZOONE, FERNAND
Tijdens een lesuur
1972, jrg. 21, (129), p. 387

2841
FLORIZOONE, FERNAND
Toen zij elkaar ontwaarden
1975, jrg. 24, (145), p. 100

2842
FLORIZOONE, FERNAND
Het huwelijk
1975, jrg. 24, (145), p. 100

2843
FLORIZOONE, FERNAND
Zij glimlachte
1976, jrg. 25, (150), p. 45

2844
FLORIZOONE, FERNAND
Vijftigste lente
1976, jrg. 25, (151), p. 108

2845
FLORIZOONE, FERNAND
Dauwbekje mus
1977, jrg. 26, (157), p. 106

2846
FLORIZOONE, FERNAND
Boom van geloof
1977, jrg. 26, (157), p. 106

2847
FLORIZOONE, FERNAND
Veurne-Ambacht in december
1977, jrg. 26, (158), p. 169

2848
FLORIZOONE, FERNAND
Maartse liefde
1977, jrg. 26, (158), p. 169

2849
FLORIZOONE, FERNAND
Het mannetje uit de maan
1979, jrg. 28, (168), p. 51

2850
FLORIZOONE, FERNAND
Afscheid met een ruiker
1979, jrg. 28, (173), p. 401

2851
FLORIZOONE, FERNAND
Cantate
1980, jrg. 29, (175), p. 111

2852
FLORIZOONE, FERNAND
Zelfportret I
1982, jrg. 31, (188), p. 190

2853
FLORIZOONE, FERNAND
De broeder
1982, jrg. 31, (188), p. 190

2854
FLORIZOONE, FERNAND
Zelfportret III
1982, jrg. 31, (189), p. 255

2855
FLORIZOONE, FERNAND
Ik ben geroepen
1982, jrg. 31, (191), p. 377

2856
FLORIZOONE, FERNAND
Het danshuis van het dorp
1983, jrg. 32, (194), p. 174

2857
FLORIZOONE, FERNAND
Dichter Fernand Florizoone 60. Zestigste lente
1985, jrg. 34, (206), p. 180

2858
FLORIZOONE, FERNAND
Reliqua in Veurne-Ambacht over Joe English
1985, jrg. 34, (207), p. 236-238

2859
FLORIZOONE, FERNAND
Duinkerke
1985, jrg. 34, (207), p. 243

Register

FLORIZOONE

- 2860
FLORIZOONE, FERNAND
Gyvelde
1985, jrg. 34, (208), p. 300
- 2861
FLORIZOONE, FERNAND
Het teken
1987, jrg. 36, (216), p. 167
- 2862
FLORIZOONE, FERNAND
Monte Bianco
1987, jrg. 36, (218), p. 330
- 2863
FLORIZOONE, FERNAND
Het mystieke dorp
1988, jrg. 37, (220), p. 137
- 2864
FLORIZOONE, FERNAND
De Lansstoot
1988, jrg. 37, (220), p. 138
- 2865
FLORIZOONE, FERNAND
De kruisdood op goede Vrijdag in het appelhout
1988, jrg. 37, (220), p. 139
- 2866
FLORIZOONE, FERNAND
Joris Ostyn 65 Letterkundige
1989, jrg. 38, (224), p. 50-51
- 2867
FLORIZOONE, FERNAND
Wonen
1994, jrg. 43, (250), p. 36
- 2868
FLORIZOONE, FERNAND
Clair Regard
1995, jrg. 44, (255), p. 89
- 2869
FLORIZOONE, FERNAND
Zomermiddag
1995, jrg. 44, (255), p. 102
- 2870
FLORIZOONE, FERNAND
Saulx-le-Duc
1995, jrg. 44, (255), p. 117
- 2871
FLORIZOONE, FERNAND
De tuinbroeder
1997, jrg. 46, (265), p. 69
- 2872
FLORIZOONE, FERNAND
Golgotha
1998, jrg. 47, (270), p. 83

- 2873
FLORIZOONE, FERNAND
Gwy Mandelinck Lid van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde
1999, jrg. 48, (278), p. 292
- 2874
FLORIZOONE, FERNAND
Kunstschilder Georges Tahon 70
2000, jrg. 49, (279), p. 60
- 2875
FLORIZOONE, FERNAND
Verwachting
2000, jrg. 49, (280), p. 98
- 2876
FLORIZOONE, FERNAND
Dwaalspoor
2000, jrg. 49, (280), p. 98
- 2877
FLORIZOONE, G.
Golgotha
1976, jrg. 25, (154), p. 304
- 2878
FLORIZOONE, GERY
Lieve Van Loo. Gaverprijs 1972
1973, jrg. 22, (137), p. 456
- 2879
FLORIZOONE, GERY
Akropolis
1974, jrg. 23, (140), p. 185
- 2880
FLORIZOONE, GERY
Droom
1974, jrg. 23, (140), p. 185
- 2881
FLORIZOONE, GERY
Waar zijt gij God?
1974, jrg. 23, (142), p. 309
- 2882
FLORIZOONE, GERY
Zieke aarde
1975, jrg. 24, (147), p. 239
- 2883
FLORIZOONE, GERY
Heimwee is voortvluchtig
1975, jrg. 24, (149), p. 352
- 2884
FLORIZOONE, GERY
Metamorfose
1976, jrg. 25, (151), p. 107

FLORIZOONE

- 2885
FLORIZOONE, GERY
Bedoeïne
1976, jrg. 25, (153), p. 237
- 2886
FLORIZOONE, GERY
De winter is niet
1976, jrg. 25, (155), p. 368
- 2887
FLORIZOONE, GERY
November
1977, jrg. 26, (156), p. 46
- 2888
FLORIZOONE, GERY
Morgenhuis
1977, jrg. 26, (161), p. 381
- 2889
FLORIZOONE, GERY
Wankele avond
1978, jrg. 27, (162), p. 57
- 2890
FLORIZOONE, GERY
De polder bewesterpoort
1978, jrg. 27, (162), p. 57
- 2891
FLORIZOONE, GERY
Kwam
1978, jrg. 27, (166), p. 303
- 2892
FLORIZOONE, GERY
Nood
1978, jrg. 27, (166), p. 303
- 2893
FLORIZOONE, GERY
Woordeloos weten
1978, jrg. 27, (167), p. 386
- 2894
FLORIZOONE, GERY
Kleine cyclus israel
1979, jrg. 28, (170), p. 202
- 2895
FLORIZOONE, GERY
Zelden
1979, jrg. 28, (170), p. 204
- 2896
FLORIZOONE, GERY
Ooit
1979, jrg. 28, (170), p. 204
- 2897
FLORIZOONE, GERY
De koeier
1979, jrg. 28, (171), p. 265

Register

FLORIZOONE

FONTEYN

2898
FLORIZOONE, GERY
Welwetend
1979, jrg. 28, (172), p. 329

2899
FLORIZOONE, GERY
Hondsdagen
1980, jrg. 29, (177), p. 233

2900
FLORIZOONE, GERY
Landelijk woord
1980, jrg. 29, (178), p. 313

2901
FLORIZOONE, GERY
Derde seizoen
1981, jrg. 30, (180), p. 49

2902
FLORIZOONE, GERY
Maria Sesselle. Meetjeslandprijs 1981
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 200

2903
FLORIZOONE, GERY
Om niet dan geborgenheid
1981, jrg. 30, (184), p. 279

2904
FLORIZOONE, GERY
Aan het terras
1981, jrg. 30, (184), p. 280

2905
FLORIZOONE, GERY
Het spreekwoord moeder
1981, jrg. 30, (185), p. 333

2906
FLORIZOONE, GERY
Pinkstertijd
1982, jrg. 31, (186), p. 47

2907
FLORIZOONE, GERY
Zieke stad
1982, jrg. 31, (187), p. 107

2908
FLORIZOONE, GERY
Keerpunt
1982, jrg. 31, (188), p. 189

2909
FLORIZOONE, GERY
Zondag
1982, jrg. 31, (188), p. 190

2910
FLORIZOONE, GERY
Haar tuin
1982, jrg. 31, (189), p. 255

2911
FLORIZOONE, GERY
Dat alles is voortdurend
1982, jrg. 31, (191), p. 378

2912
FLORIZOONE, GERY
Als maart
1982, jrg. 31, (191), p. 378

2913
FLORIZOONE, GERY
Zorgvuldig
1982, jrg. 31, (191), p. 379

2914
FLORIZOONE, GERY
Gedicht met vlijt
1982, jrg. 31, (191), p. 380

2915
FLORIZOONE, GERY
Weelde
1982, jrg. 31, (191), p. 380

2916
FLORIZOONE, GERY
Humus
1983, jrg. 32, (194), p. 174

2917
FLORIZOONE, GERY
Om het deeg van verdriet
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324

2918
FLORIZOONE, GERY
Christina Guirlande. Laureaat A. de Longieprijs 1982 - Premie Bladen van de Poëzie 1982 - Spectraal Poëzieprijs 1982 - Herdenkingsprijs Aloïs Blommaert 1983 voor het jeugdboek
1984, jrg. 33, (199), p. 121-122

2919
FLORIZOONE, GERY
Gratia plena
1984, jrg. 33, (201), p. 275

2920
FLORIZOONE, GERY
Het uitzicht van elke dodengang. In memoriam Joe English
1985, jrg. 34, (207), p. 204

2921
FLORIZOONE, GERY
Mis- en gebedenboek van den Vlaamschen soldaat
1985, jrg. 34, (207), p. 240

2922
FLORIZOONE, GERY
Parabel van het ouder worden
1987, jrg. 36, (216), p. 167

2923
FLORIZOONE, GERY
Soms God
1991, jrg. 40, (236), p. 166

2924
FLORIZOONE, GERY
Voorteken
1991, jrg. 40, (236), p. 166

2925
FLORIZOONE, GERY
Vroeg akkoord
1992, jrg. 41, (239), p. 40

2926
FLORIZOONE, GERY
Om niet dan geborgenheid
1994, jrg. 43, (250), p. 73

2927
FLORIZOONE, GERY
Credo
1997, jrg. 46, (265), p. 105

2928
FLORIZOONE, GERY
Wandeling
1998, jrg. 47, (269), p. 47

2929
FLORIZOONE, GERY
De aarde brandt
1999, jrg. 48, (274), p. 44

2930
FLORQUIN, JOOS
De niet-figuratieve kunst
1973, jrg. 22, (135), p. 287

2931
FLORQUIN, JOOST
Armand Preud'homme. Driejaarlijkse Prijs Limburg (Muziek)
1976, jrg. 25, (150), p. 42-43

2932
FLOUQUET, PIERRE-LOUIS
Eigentijdse getuigenissen. Servranckx, die onbekende
1974, jrg. 23, (139), p. 106-107

2933
FONCKE, ROBERT
Erasmus en Mechelen
1966, jrg. 15, (89), p. 313-315

2934
FONTEYN, GUIDO
Van Davidsfonds naar Rosas
1993, jrg. 42, (248), p. 311-313

Register

Fonteyne

FR. G.

2935

Fonteyne, Ast

Getuigenissen

1973, jrg. 22, (136), p. 366

2936

Fonteyne, Ast

Getuigenissen en herinneringen. Zo stond hij en zo lag hij... Herinneringen

1975, jrg. 24, (149), p. 328

2937

Fonteyne, Ast

Goris, René; Bruggen, Staf; Fonteyne, Ast.; Haepers, Frans; Van de Velde, Anton; Nuyens, P.J.A.; Diels, Joris; Van Hout, Karel; R.J.

Het regie-repertorium van Lode Geysen

1981, jrg. 30, (181), p. 92-100

2938

Fontier, Jaak

Kunstschilderes Lut Lenoir 2e Prijs Europaprijs van Oostende

1978, jrg. 27, (167), p. 370

2939

Fontier, Jaak

Michel Martens. Prov. Prijs voor beeldhouwkunst 1978 van West-Vlaanderen- onderscheiding 'Glass 79' New York

1979, jrg. 28, (168), p. 45

2940

Fontier, Jaak

Robert Devriendt. Eerste Premie voor tekenkunst van West-Vlaanderen en Jacob Jordaensprijs '79

1979, jrg. 28, (173), p. 393-394

2941

Fontier, Jaak

Robert Devriendt. Laureaat prijs Rotaryclub Dendermonde

1982, jrg. 31, (187), p. 99

2942

Fontier, Jaak

De letter in de moderne kunst

1995, jrg. 44, (257), p. 263-267

2943

Fontier, Jaak

Van art deco tot installatie. Tachtig jaar keramiek-kunst in Vlaanderen

1997, jrg. 46, (266), p. 200-205

2944

Fontier, Jaak

Robert Vollekint geleid door de andere kijk

2000, jrg. 49, (282), p. 276-278

2945

Fornoville, Th.

De 'Ruusbroeckring': Vlaamse aanwezigheid in het huidige Rome

1963, jrg. 12, (67), p. 35-36

2946

Forsström, Tua

Forsström, Tua; Keustermans, Lisette

Varför är natten så mörk? Därför att universum utvidgar sig; Waarom is de nacht zo donker? Omdat het universum uitdijt

1997, jrg. 46, (267), p. 317

2947

Forsström, Tua

Forsström, Tua; Keustermans, Lisette

Förkasta mig inte; Verstoot me niet

1997, jrg. 46, (267), p. 317

2948

Fortunati, Marisa

Plastische kunsten. Marino Marini, een hedendaags Italiaans beeldhouwer

1982, jrg. 31, (187), p. 81-82

2949

Foubert, Jef

Foubert, Jef; Tahon, Luce; Tahon, Julien; Sobry, Georges

De vereniging als cultuurinstrument en -medium

1976, jrg. 25, (152), p. 149-155

2950

F.P.

Marc Melsen. Laurent Meeus-prijs en van Clé-prijs Schildk. 1980

1981, jrg. 30, (185), p. 346-347

2951

Franchoo, Gerard

Apotekers en apotekerspotten

1960, jrg. 9, (54), p. 428-432

2952

Francis, Bob

Stanislaw Ignacy Witkiewicz, een uitdagende tijdgenoot

1995, jrg. 44, (254), p. 44-45

2953

Francis, Bob

Toekomst voor religieuze kunst als bevrijdend communicatief vermogen?

1997, jrg. 46, (265), p. 104-107

2954

Francis, Bob

Kunstschilder Armand Demeulemeester 70

1997, jrg. 46, (266), p. 253-254

2955

Franciscus van Assisi

Van Wilderode, Anton; Franciscus van Assisi

Lied van de schepselen

1983, jrg. 32, (196, 197), p. 306

2956

François, Jan

Boek en grafiek

1960, jrg. 9, (51), p. 141-142

2957

François, Jan

Geen tweede maal

1976, jrg. 25, (154), p. 286-287

2958

François, Paul

Orgels en orgelkunst in Westvlaanderen

1952, jrg. 1, (2), p. 55-58

2959

François, Paul

Het oratorium "De komst des Heeren"

1952, jrg. 1, (6), p. 201-204

2960

François, Paul

Catalogus van het werk van J. Ryelandt

1952, jrg. 1, (6), p. 210-213

2961

François, Willy

De kunst van de persfotografie

1965, jrg. 14, (83), p. 344-352

2962

Franssen, Theo

Dichter Leo Charita 75

1992, jrg. 41, (240), p. 111

2963

Franssen, Theo

Dichter Leo Charita 80

1997, jrg. 46, (265), p. 134-135

2964

Franssen, Theo

Intens en dichtbij

1997, jrg. 46, (266), p. 226

2965

Fredericq-Lilar, Marie

Een verleidelijk rococo-kunstwerk in Gent: de eetkamer van het voormalig hotel de Coninck

1989, jrg. 38, (227), p. 261-264

2966

FR. G.

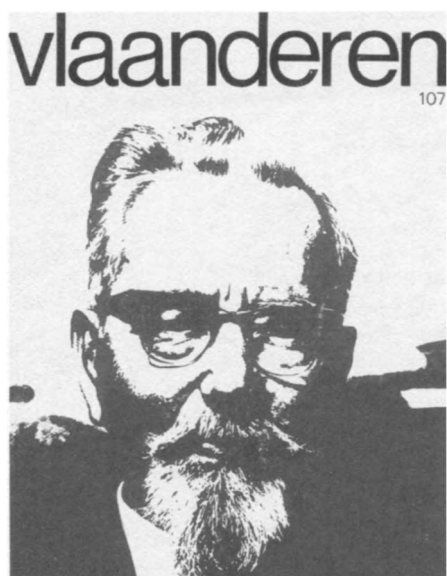
Jarige kunstenaars. Joris Dewaele zeventig

1968, jrg. 17, (101), p. 373

Register

FRIED

- 2967
FRIED
Richard Dewachter 75
1973, jrg. 22, (137), p. 423
- 2968
FRIED, ERICH
Fried, Erich; Janssen, Dries
Definitie; Definitie
1986, jrg. 35, (211), p. 173
- 2969
FROMENTIN
Creativiteit en/of métier. Hoe oordelen de artiesten er zelf over? Fromentin en de mogelijkheid het schilderen te leren
1983, jrg. 32, (192), p. 26
- 2970
FROMME, FRANS
De platduitse letterkunde
1956, jrg. 5, (26), p. 87-90
- 2971
F.T.
Fernand Florizoone. Brilljanten Litera Onderscheiding 1982
1982, jrg. 31, (189), p. 242
- 2972
FUTORANSKY, LUISA
Futoransky, Luisa; Vonck, Bart
Di Provenza; Di Provenza
1995, jrg. 44, (258), p. 388
- 2973
F.V.V.
In memoriam P.G. Buckinx
1987, jrg. 36, (216), p. 166

G

- 2974
GAEST, HELLA
Land van schore
1969, jrg. 18, (107), p. 336-337
- 2975
GAEST, HELLA
Watermerk
1969, jrg. 18, (108), p. 430
- 2976
GAEST, HELLA
Verdroogde delta's
1970, jrg. 19, (111), p. 114
- 2977
GAEST, HELLA
Een met de zee
1972, jrg. 21, (125), p. 115
- 2978
GAEST, HELLA
Woorden
1972, jrg. 21, (125), p. 115-116
- 2979
GAEST, HELLA
Witte lach
1975, jrg. 24, (145), p. 99
- 2980
GAILLIAERDE, ANDRÉ
De legendarische Ost. Brasschaat
1984, jrg. 33, (201), p. 259
- 2981
GAL
Gal
1988, jrg. 37, (222), p. 219
- 2982
GALLE, ELSA
Hedendaags proza in Spanje
1965, jrg. 14, (79), p. 2-8
- 2983
GANTOIS, J.M.
Restauraties in Zuid-Vlaanderen
1966, jrg. 15, (88), p. 273-276
- 2984
GARCIA LORCA, FEDERICO
Garcia Lorca, Federico; Vonck, Bart
Salomé y la luna; Salome en de maan
1998, jrg. 47, (272), p. 217

GEERTS

- 2985
GAUDAEN, GERARD
Bekroonde plastische kunstenaars. Dubbele bekroning voor Martin Baeyens
1968, jrg. 17, (97), p. 57-58
- 2986
GAUDAEN, GERARD
Grafiek aan het Nationaal Instituut voor Schone Kunsten te Antwerpen
1980, jrg. 29, (179), p. 337-340
- 2987
GAUDAEN, GERARD
eric de haes
1980, jrg. 29, (179), p. 345
- 2988
G.C.
ghislain kuyle
1980, jrg. 29, (179), p. 353
- 2989
GEENS, GASTON
Cultuur, Europa en de Volksgemeenschappen
1991, jrg. 40, (234), p. 3-4
- 2990
GEENS, PAUL
Eendagsvliegen: de Vlaamse fictiefilm in de jaren 1920
1988, jrg. 37, (220), p. 82-85
- 2991
GEENS, PAUL
Geens, Paul; Salu, Luc; Roosens, Laurent
Selectieve bibliografie
1988, jrg. 37, (220), p. 126-127
- 2992
GEEROMS, LUC
Stedelijk Museum Oud-Hospitaal, Aalst
1992, jrg. 41, (239), p. 2-5
- 2993
GEERTS, KRIS
Vlaanderen
1975, jrg. 24, (147), p. 239
- 2994
GEERTS, KRIS
Scandinavisch silicium
1975, jrg. 24, (149), p. 352
- 2995
GEERTS, KRIS
In memoriam Luk Degelin
1976, jrg. 25, (150), p. 38-39
- 2996
GEERTS, KRIS
Ronny Verhelst. Prijs 'Klub der XII' - Prijs HISK Antwerpen
1976, jrg. 25, (154), p. 299-300

Register

GEERTS

GEERTS

2997
GEERTS, KRIS
Thuis
1979, jrg. 28, (172), p. 330

2998
GEERTS, KRIS
Elegie voor mijn hond mira
1980, jrg. 29, (174), p. 47

2999
GEERTS, KRIS
Elegie voor de kat Kitty
1980, jrg. 29, (174), p. 48

3000
GEERTS, KRIS
Kamer vol blues
1980, jrg. 29, (175), p. 111

3001
GEERTS, KRIS
Elegie voor een twintigjarig brabantse trekpaard
1980, jrg. 29, (175), p. 111

3002
GEERTS, KRIS
veerle rooms
1980, jrg. 29, (179), p. 356

3003
GEERTS, KRIS
Kurt Köhler
1988, jrg. 37, (219), p. 61-62

3004
GEERTS, KRIS
Elegie voor mijn hond Mira
1994, jrg. 43, (250), p. 67

3005
GEERTS, R.
In memoriam Alfred van Eetvelde
1981, jrg. 30, (181), p. 117-118

3006
GEERTS, R.
In memoriam kunstschilder Louis Van Remortel
1981, jrg. 30, (181), p. 118

3007
GEERTS, ROGER
Van Ostaijen, Paul; Geerts, Roger
Melopee
1971, jrg. 20, (122), p. 406

3008
GEERTS, ROGER
Spontaan of opzettelijk naïef
1973, jrg. 22, (132), p. 68-74

3009
GEERTS, ROGER
Alfred Van Eetvelde
1973, jrg. 22, (132), p. 92

3010
GEERTS, ROGER
Leon Van Rijsegem
1973, jrg. 22, (132), p. 93

3011
GEERTS, ROGER
Leo Mets. Prijs van de Vereniging van Vlaams-Nationale Auteurs
1980, jrg. 29, (175), p. 106

3012
GEERTS, ROGER
Armand Calders. Zilveren medaille M.A.E. en de Prijs van de Pers. Crus al Merito - Belgo-Hispanico (Barcelona)
1981, jrg. 30, (185), p. 342

3013
GEERTS, ROGER
Lea Mertens. Eerste prijs in de Wedstrijd voor het wandtapijt
1981, jrg. 30, (185), p. 347

3014
GEERTS, ROGER
Letterkundige Leo Mets 70
1982, jrg. 31, (186), p. 43

3015
GEERTS, ROGER
In memoriam dichter-kunstschilder Jos Coveliers
1982, jrg. 31, (187), p. 103

3016
GEERTS, ROGER
Kunstschilder Denys Dolphyn 80
1983, jrg. 32, (192), p. 39

3017
GEERTS, ROGER
Verbeeck, René; Geerts, Roger
Twee trillende vleugels; Binae pennae trementes
1983, jrg. 32, (193), p. 83

3018
GEERTS, ROGER
Verbeeck, René; Geerts, Roger
Saraï, Saraï
1983, jrg. 32, (193), p. 83

3019
GEERTS, ROGER
Albe; Geerts, Roger
Een paradijsvolgel vloog verloren
1983, jrg. 32, (193), p. 89

3020
GEERTS, ROGER
Frans Verstreken 60
1983, jrg. 32, (195), p. 239

3021
GEERTS, ROGER
Anton van Wilderode en de goddelijke Mantuaan
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 265-268

3022
GEERTS, ROGER
Pieter Vanneste. Prijs beeldhouwkunst van Mechelen 1983
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 322

3023
GEERTS, ROGER
Staf Zerk 70
1984, jrg. 33, (198), p. 57

3024
GEERTS, ROGER
Waar kan Alfred Ost als kunstenaar gerangschikt worden?
1984, jrg. 33, (201), p. 234-236

3025
GEERTS, ROGER
Kunstschilder Denis Dolphyn 80
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 377

3026
GEERTS, ROGER
Letterkundige Bert Peleman zeventig
1985, jrg. 34, (204), p. 37

3027
GEERTS, ROGER
De Schelde in de schilderkunst: van Antwerpen tot de monding
1985, jrg. 34, (208), p. 286-293

3028
GEERTS, ROGER
Brieven van Constant Permeke aan André De Ridder
1986, jrg. 35, (213), p. 304-306

3029
GEERTS, ROGER
Romanschrijver Leo Mets
1987, jrg. 36, (217), p. 250-252

3030
GEERTS, ROGER
Kunstschilder Regnier De Herde 75
1989, jrg. 38, (228), p. 349

3031
GEERTS, ROGER
Kunstboek Jozef Van Ruyssevelt
1990, jrg. 39, (229), p. 60

Register

GEERTS

GELLYNCK

3032
GEERTS, ROGER
Van Sophocles over Seneca naar Hugo Claus
1990, jrg. 39, (230), p. 110-112

3033
GEERTS, ROGER
Letterkundige José De Ceulaer 70
1991, jrg. 40, (236), p. 163

3034
GEERTS, ROGER
Letterkundige Leo Mets 80
1991, jrg. 40, (237), p. 222

3035
GEERTS, ROGER
In Memoriam kunstschilder A. Jac. Paredis
1991, jrg. 40, (238), p. 301

3036
GEERTS, ROGER
In memoriam Denis Dolphyn kunstschilder
1992, jrg. 41, (242), p. 307

3037
GEERTS, ROGER
Kunstschilder Jan Rongé 80
1994, jrg. 43, (253), p. 240-241

3038
GEERTS, ROGER
In memoriam Leo Mets Literator-kunstschilder
1995, jrg. 44, (255), p. 135

3039
GEERTS, ROGER
Jozef Van Ruyssevelt, een schi'dersleven
1996, jrg. 45, (263), p. 318

3040
GEERTS, ROGER
Kunstschilder Jef De Leeuw 75
1999, jrg. 48, (276), p. 170

3041
GEERTS, TON
Amsterdam: Willem Bilderdijk-Collectie
1999, jrg. 48, (275), p. 66-67

3042
GEIRLANDT, KAREL J.
Hoe was het mogelijk
1973, jrg. 22, (135), p. 289

3043
GEIRLANDT, KAREL J.
Jan Bursens
1975, jrg. 24, (146), p. 133

3044
GEIRLANDT, KAREL J.
urbain mulkers
1980, jrg. 29, (179), p. 355

3045
GEIRLANDT, K.J.
Pop art en nieuwe figuratie in Frankrijk
1968, jrg. 17, (101), p. 340-343

3046
GEIRLANDT, K.J.
Willy Plompen
1969, jrg. 18, (106), p. 227

3047
GEIRLANDT, K.J.
Tas, Filip; Geirlandt, K.J.; Cimaise, Jean; Botden, Wil; Rey, Stéphane; van Deuren, Karel
2001, jrg. 50, (287)

3048
GEIRNAERT, DIRK
De Roovere gedocumenteerd: feiten rond leven en werk
1982, jrg. 31, (188), p. 145-151

3049
GEIRNAERT, NOËL
Kunst- en geestesleven te Brugge in de schaduw van de Bourgondische hertogen ca. 1450-1482
1982, jrg. 31, (188), p. 133-139

3050
GEIRNAERT, NOËL
Boeken in het middeleeuwse Brugge: een verhaal van eeuwen
1994, jrg. 43, (252), p. 120-124

3051
GELDHOF, JOZEF
Kanunnik Joseph Dochy
1959, jrg. 8, (48), p. 379-382

3052
GELDHOF, JOZEF
Bij de herinrichting van de kerk te Meetkerke
1966, jrg. 15, (88), p. 260-261

3053
GELDHOF, JOZEF
In memoriam Pieter Ghysaert Brugge 5-1-1899 - 15-8-1969
1969, jrg. 18, (109), p. 470-471

3054
GELDHOF, RUDIGER
Terras
1960, jrg. 9, (51), p. 208

3055
GELDHOF, RUDIGER
Impressie 's avonds
1960, jrg. 9, (53), p. 372

3056
GELLYNCK, HILAIRE
Jos Speybrauck en zijn werk
1952, jrg. 1, (4), p. 135-136

3057
GELLYNCK, HILAIRE
Het museum voor schone kunsten van Rijsel
1955, jrg. 4, (22), p. 152-155

3058
GELLYNCK, HILAIRE
Antoine Watteau uit Valenciennes
1955, jrg. 4, (22), p. 155-156

3059
GELLYNCK, HILAIRE
Rodenbach of Wate?
1956, jrg. 5, (28), p. 195-196

3060
GELLYNCK, HILAIRE
Grafische technieken
1957, jrg. 6, (36), p. 350-351

3061
GELLYNCK, HILAIRE
Henry Van De Velde
1958, jrg. 7, (37), p. 37-38

3062
GELLYNCK, HILAIRE
Waarheen met de Vlaamse schilderkunst?
1960, jrg. 9, (50), p. 95-97

3063
GELLYNCK, HILAIRE
Herdenkingsfeestelijkheden te Roeselare. Beeldhouwer Jules Lagae
1962, jrg. 11, (65), p. 368-369

3064
GELLYNCK, HILAIRE
Lieven Colardijn 25-8-1894 - 22-9-1962
1962, jrg. 11, (66), p. 443

3065
GELLYNCK, HILAIRE
Kunstschilderes Nelly Windels
1963, jrg. 12, (67), p. 54-55

3066
GELLYNCK, HILAIRE
De suprematie van de abstracte kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 88/95

3067
GELLYNCK, HILAIRE
In memoriam Eugène Vansteenkiste Wevelgem 31-1-1896 - leper 13-3-1963
1963, jrg. 12, (69), p. 178-180

3068
GELLYNCK, HILAIRE
Jan Van de Kerckhove en Marie-Rose Lannoy
1963, jrg. 12, (69), p. 188-189

Register

GELLYNCK

GERMONPRÉ

3069
GELLYNCK, HILAIRE
Hulde aan Jozef Storme
1963, jrg. 12, (70), p. 287-288

3070
GELLYNCK, HILAIRE
Jules Fonteyne 1878 - 1964
1965, jrg. 14, (81), p. 223-225

3071
GELLYNCK, HILAIRE
Alfons Claerhoudt frontsoldaat-kunstenaar
1965, jrg. 14, (81), p. 225-226

3072
GELLYNCK, HILAIRE
Hoofdzak bij de opleiding: regenten plastische kunsten
1965, jrg. 14, (84), p. 396-397

3073
GELLYNCK, HILAIRE
Picasso - Braque
1966, jrg. 15, (86), p. 143-144

3074
GELLYNCK, HILAIRE
Kandinsky - Mondriaan
1966, jrg. 15, (86), p. 144-148

3075
GELLYNCK, HILAIRE
De estetik van de hedendaagse beeldhouwkunst
1967, jrg. 16, (91), p. 56-57

3076
GELLYNCK, HILAIRE
Gilbert Decock. Laureaat van de Prijs van de Stad Knokke voor Schilderkunst 1967
1967, jrg. 16, (93), p. 211-212

3077
GELLYNCK, HILAIRE
Symbolistische aspecten na het symbolisme
1968, jrg. 17, (99), p. 183-188

3078
GELLYNCK, HILAIRE
In memoriam Pierre Pauwels (Gent 18.8.1887 - Kortrijk 17.1.1969)
1969, jrg. 18, (109), p. 481-483

3079
GELLYNCK, HILAIRE
Joe English
1975, jrg. 24, (146), p. 144

3080
GELLYNCK, HILAIRE
George Minne
1975, jrg. 24, (146), p. 150

3081
GENARD, WILFRIED
Wilfried Genard
1972, jrg. 21, (124), p. 23

3082
GENIETS, URICH EDWARD
Sint-Jan de Doper en Averbode
1990, jrg. 39, (232), p. 301-304

3083
GEORGE, WALDEMAR
De suprematie van de abstracte kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 93

3084
GEPTS, GILBERTE
Vlaamse Cultuur nu. Beeldhouwkunst
1965, jrg. 14, (81), p. 197-201

3085
GER, JOS
Dagbloem
1965, jrg. 14, (83), p. 358

3086
GERARD, EMIEL
West-Vlaanderen in stoeten en processies. Veurne
1959, jrg. 8, (45), p. 184-186

3087
GERHARDT, IDA G.M.
Tussenuur
1981, jrg. 30, (185), p. 340

3088
GERITS, T.
Daniël Omer De Kesel 50 jaar 'Nonkel Fons'
1969, jrg. 18, (109), p. 459-460

3089
GERITS, T.J.
De Witherenabdij van Averbode
1973, jrg. 22, (131), p. 6-8

3090
GERLO, ALOÏS
De eerste volledige vertaling van Erasmus' briefwisseling
1966, jrg. 15, (89), p. 337-339

3091
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Zo schadeloos aanwezig
1976, jrg. 25, (155), p. 368

3092
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Luisterend naar het licht
1977, jrg. 26, (158), p. 169

3093
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Het dorp
1978, jrg. 27, (163), p. 125

3094
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Lente in re mineur
1978, jrg. 27, (167), p. 386

3095
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Winter
1980, jrg. 29, (179), p. 378

3096
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Onvertaalbaar het verhaal van sneeuw op de Ida
1986, jrg. 35, (211), p. 152

3097
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Bachmann, Ingeborg; Germonpré, Christiaan
Nebelland; Nevelland
1987, jrg. 36, (217), p. 237

3098
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Kirsch, Sarah; Germonpré, Christiaan
Die Wiese; De Weide
1988, jrg. 37, (223), p. 367

3099
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Kirsch, Sarah; Germonpré, Christiaan
Im Weinberg; In de wijngaard
1988, jrg. 37, (223), p. 367

3100
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Kirsch, Sarah; Germonpré, Christiaan
Rot; Rood
1988, jrg. 37, (223), p. 367

3101
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Dichter Fernand Florizoone 65 'Het gedicht als geluksbestemming'
1990, jrg. 39, (233), p. 465

3102
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Zonder stemverheffing
1991, jrg. 40, (235), p. 103

3103
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Tweespraak
1991, jrg. 40, (235), p. 104

3104
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Tweespraak
1994, jrg. 43, (250), p. 99

Register

GERMONPRÉ

3105
GERMONPRÉ, CHRISTIAAN
Dove, Rita; Germonpré, Christiaan
The Hill Has Something to Say; De Heuvel Heeft iets te Zeggen
2000, jrg. 49, (283), p. 334

3106
GERMONPREZ, FRED
Daan Inghelram, de zachtmoedige boskanter
1954, jrg. 3, (16), p. 156-157

3107
GERMONPREZ, FRED
Benelux
1954, jrg. 3, (17), p. 216-218

3108
GERMONPREZ, FRED
Baekelmans, Lode; Boschvogel, F.R.;
Germonprez, Fred; Inghelram, Daan;
van Hemeldonck, Em.
Getuigenissen over heimatletterkunde
1956, jrg. 5, (26), p. 80-81

3109
GERMONPREZ, FRED
Terugkeer der ijslandvaarders
1959, jrg. 8, (47), p. 327

3110
GERMONPREZ, FRED
Kultureel leven in het St. Jozefs'instituut te Kortrijk. De St. Jozefsbibliotheek te Kortrijk onder leiding van Dr. Peene
1960, jrg. 9, (50), p. 117-118

3111
GERMONPREZ, FRED
In memoriam dr. J. Soete, stadsbibliothecaris-archivaris te Kortrijk
1961, jrg. 10, (57), p. 202-203

3112
GERMONPREZ, FRED
Die Stimme des schwarzen Löwen. De geschiedenis van de Vlaamse roman door Georg Hermanowski
1961, jrg. 10, (60), p. 464

3113
GERMONPREZ, FRED
Kunstenaars over hun sociale roeping. Lof van de sociale roman
1962, jrg. 11, (63), p. 174

3114
GERMONPREZ, FRED
'Het Half Gezicht' van Felix Dalle
1962, jrg. 11, (64), p. 274

3115
GERMONPREZ, FRED
Kortrijk bereidt grootse Guldensporenfeestelijkheden voor 7-11 juli 1962
1962, jrg. 11, (64), p. 281

3116
GERMONPREZ, FRED
Meester-pruikenmaker Clement Delvoye
1963, jrg. 12, (70), p. 277-278

3117
GERMONPREZ, FRED
Het dertigste tornooi van het Koninklijk landjuweel te Kortrijk
1964, jrg. 13, (73), p. 91-92

3118
GERMONPREZ, FRED
Reportage en literatuur
1965, jrg. 14, (83), p. 314-316

3119
GERMONPREZ, FRED
Mijn ontmoetingen met Nest Claes
1969, jrg. 18, (107), p. 311-313

3120
GERMONPREZ, FRED
Maurits Denaux 60
1969, jrg. 18, (109), p. 463

3121
GERMONPREZ, FRED
Letterkundige Eugeen Mattelaer. Prijs Salon du Livre, Luik
1978, jrg. 27, (165), p. 236

3122
GERMONPREZ, FRED
In memoriam Joos Florquin
1978, jrg. 27, (167), p. 376

3123
GERMONPREZ, FRED
Musicus Eugeen Beeckman 90
1979, jrg. 28, (173), p. 393

3124
GERMONPREZ, FRED
In memoriam Letterkundige René Verbeeck
1980, jrg. 29, (174), p. 46

3125
GERMONPREZ, FRED
In memoriam Bernard Kemp
1981, jrg. 30, (180), p. 47

3126
GERMONPREZ, FRED
Paul van Morckhoven 70. Medaille van de Vlaamse Raad
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 201

GEUDENS

3127
GERMONPREZ, FRED
Willem Denys 70
1981, jrg. 30, (184), p. 274-275

3128
GERMONPREZ, FRED
In memoriam musicus Eugeen Beeckman
1982, jrg. 31, (187), p. 103

3129
GERMONPREZ, FRED
Een herinnering als afscheid: een bezoek (1966) aan Emiel van Hemeldonck
1982, jrg. 31, (191), p. 374-376

3130
GERMONPREZ, FRED
Karel Vertommen en 'Volk'
1983, jrg. 32, (193), p. 100-103

3131
GERMONPREZ, FRED
In memoriam André Lammertyn
1986, jrg. 35, (212), p. 237-238

3132
GERMONPREZ, FRED
Musicus Ignace De Sutter 75
1987, jrg. 36, (215), p. 105

3133
GERMONPREZ, FRED
Letterkundige Raf Seys 60
1988, jrg. 37, (220), p. 131

3134
GERMONPREZ, FRED
Historicus Valère Arickx. Laureaat van de Vijfjaarlijkse Prijs voor Geschiedenis van de Provincie West-Vlaanderen
1988, jrg. 37, (221), p. 178

3135
GERMONPREZ, FRED
Dré Vandaele Directeur bij Antigone
1988, jrg. 37, (221), p. 179-180

3136
GERMONPREZ, FRED
Ernest Van Der Eyken, een fijnzinnig musicus
1988, jrg. 37, (222), p. 250-251

3137
GERRETSEN, EVA E.
De verschillende vormen van expressie. Verbale en lichamelijke expressie
1962, jrg. 11, (62), p. 70

3138
GEUDENS, JEF
Horatius magister
1995, jrg. 44, (256), p. 241

Register

GEYSEN

GISEKIN

3139

GEYSEN, FRANS

In memoriam
1981, jrg. 30, (181), p. 91

3140

GEZELLE, GUIDO

Gezelle, Guido; D'Haen, Christine
The Tom - Tit nest
1957, jrg. 6, (34), p. 273

3141

GEZELLE, GUIDO

Gezelle, Guido; D'Haen, Christine
You prayed upon a top
1957, jrg. 6, (34), p. 273

3142

GEZELLE, GUIDO

Gezelle, Guido; D'Haen, Christine
Ego Flos (Cant. II:I)
1957, jrg. 6, (34), p. 273-274

3143

GEZELLE, GUIDO

Gezelle, Guido; D'Haen, Christine
Mother
1957, jrg. 6, (34), p. 274

3144

GEZELLE, GUIDO

Schippers terugkomst
1962, jrg. 11, (63), p. 152

3145

GEZELLE, GUIDO

Avondrood
1966, jrg. 15, (85)

3146

GEZELLE, GUIDO

van Assisi, Franciscus; Gezelle, Guido
Cantico di frate sole; Zonnelied
1974, jrg. 23, (138), p. 28-29

3147

GEZELLE, GUIDO

Gezelle, Guido; Prampolini, Giacomo
Bonte Abeelen; I Gattici
1974, jrg. 23, (138), p. 29

3148

GEZELLE, GUIDO

Hoe zeere vallen ze af
1980, jrg. 29, (178), p. 262

3149

GEZELLE, GUIDO

Dat wilde ik weten
1981, jrg. 30, (185), p. 339

3150

GEZELLE, GUIDO

Muylaert, Willy
'Gaande langs de stroomen der Jordane': Gezelle's popularisering van het Johannes de Doper-verhaal
1990, jrg. 39, (232), p. 311-315

3151

GEZELLE, GUIDO

o Menigvuldigheid van 't menschelijk gedacht
1999, jrg. 48, (274), p. 30

3152

GEZELLE, GUIDO

Keerselucht (of Sente Threse)
1999, jrg. 48, (274), p. 38

3153

GHEERAERT, JOHN

In memoriam Gustaaf Sorel
1981, jrg. 30, (184), p. 278

3154

GHEKIERE, A.

Gilbert De Cock op het kruispunt van lijn en licht
1964, jrg. 13, (78), p. 431

3155

GHEsqUIERE, JOZEF

Het nabije verleden. Remi Ghesquiere
1966, jrg. 15, (90), p. 393-394

3156

GHEsqUIERE, REMI

Herinneringen aan Rodenbach
1953, jrg. 2, (10), p. 159-160

3157

GHEsqUIERE, REMI

Ik heb Gezelle gekend
1956, jrg. 5, (29)

3158

GHIJS, MICHAËL

Pater De Brabandere O.P. Unicef-prijs voor compositie
1972, jrg. 21, (130), p. 422

3159

GHYSEN, JOS

Hengst
1982, jrg. 31, (187), p. 69

3160

GIJSEL, JAN

Jules van Ackere. Lid Kon. Academie van België
1987, jrg. 36, (214), p. 42-43

3161

GIJSEN, MARNIX

De krantenvrouw
1962, jrg. 11, (63), p. 152

3162

GIJSEN, MARNIX

Greenwich Village, New York
1964, jrg. 13, (77), p. 342-344

3163

GIJSEN, MARNIX

Ik zal het volhouden !
1967, jrg. 16, (91), p. 33

3164

GIJSEN, MARNIX

Het paard Ugo
1982, jrg. 31, (187), p. 72

3165

GILLÉ, GABRIEL

Provinciale prijswinnaars. Architect Erik Van Biervliet Provinciale Prijs Architectuur 1967 West-Vlaanderen
1968, jrg. 17, (98), p. 117-118

3166

GILLIAMS, MAURICE

Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165

3167

GILLIAMS, MAURICE

Winter te Schilde
2001, jrg. 50, (286), p. 176

3168

GILLIS, WIM

De overwinning der desperado's. Case-history van de jan 60
1958, jrg. 7, (42), p. 386-392

3169

GILLON, LEOPOLD

Leven en werk van wijlen Jozef Storme als gedeputeerde
1982, jrg. 31, (189), p. 204-205

3170

GIRALDO, WALTER

Archivalisch
1983, jrg. 32, (192), p. 47

3171

GIRAUD-MANGIN, LIONEL

De voornaamste oorzaak
1963, jrg. 12, (68), p. 89

3172

GISEKIN, JO

Ruusbroec
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 152

Register

GISEKIN

GOORIS

3173
GISEKIN, JO
Kapel te Machelen aan de Leie. Bij wandschilderingen van Roger Raveel
1993, jrg. 42, (246), p. 197-199

3174
GISEKIN, JO
Kapel te Machelen aan de Leie
1994, jrg. 43, (250), p. 110

3175
G.K.
G.K.; Vandemeulebroecke, Leentje; Simons, Ludo
Denkend aan 'Het Lijsternest'. Fragmenten uit een interview met Ludo en Leentje Simons-Vandemeulebroecke
1994, jrg. 43, (251), p. 74-75

3176
G.L.
Kunstschilder Ivonne Valgaeren. Nat. Prijs Lions Club Antwerpen 1978
1979, jrg. 28, (171), p. 255

3177
GLADINES, CYRIEL
Gebed voor mijn liefste
1992, jrg. 41, (240), p. 115

3178
GLASTRA VAN LOON, EVERT
Dichter Ton Luiting Ridder in de Orde van Oranje-Nassau
1997, jrg. 46, (267), p. 342

3179
GLOTZ, SAMUEL
Het masker in de beschavingsgeschiedenis
1980, jrg. 29, (177), p. 194-198

3180
GOBYN, RONNY
Het 'koninklijke' Oostende 1902. Architecten Girault, Maquet en Marcel
1991, jrg. 40, (237), p. 196-197

3181
GODERIS, JULIE
Het ouderhuis nadien
1985, jrg. 34, (207), p. 244

3182
GODERIS, JULIE
Moeder
1985, jrg. 34, (208), p. 301

3183
GODERIS, JULIE
Middagweelde
1988, jrg. 37, (220), p. 135

3184
GODERIS, JULIE
Mijn huis
1988, jrg. 37, (220), p. 135

3185
GODERIS, JULIE
Het ouderbed
1989, jrg. 38, (225), p. 126

3186
GODERIS, JULIE
Het bezoek
1989, jrg. 38, (228), p. 352

3187
GODERIS, JULIE
De Stübli
1992, jrg. 41, (239), p. 39

3188
GODERIS, JULIE
De kerstman
1992, jrg. 41, (239), p. 40

3189
GODERIS, JULIE
Het ouderhuis nadien
1994, jrg. 43, (250), p. 86

3190
GODERIS, JULIE
Kant
1996, jrg. 45, (260), p. 39

3191
GOEDEMÉ, GUIDO
Aster Berkhof: Eender en anders
1992, jrg. 41, (240), p. 66-68

3192
GOEDEMÉ, GUIDO
Elsschot en het kind
1996, jrg. 45, (263), p. 287-292

3193
GOEDVRIEND, JAN JOZEF
Parijs
1967, jrg. 16, (93), p. 198

3194
GOEDVRIEND, JAN JOZEF
Ik weet niet
1967, jrg. 16, (94), p. 294

3195
GOEDVRIEND, JAN JOZEF
De hond huilt in de mergel
1968, jrg. 17, (99), p. 189

3196
GOEDVRIEND, JAN JOZEF
Misschien een adem
1968, jrg. 17, (101), p. 364

3197
GOEDVRIEND, JAN JOZEF
Ik heb de lente afgekocht
1969, jrg. 18, (104), p. 119

3198
GOES, YOLANDE
Componist en dirigent prof. Jan Douliez. In memoriam
1987, jrg. 36, (218), p. 328-329

3199
GOES, YOLANDE
Aquarelliste Jeanne Verbruggen-Franck 80
1988, jrg. 37, (220), p. 132-133

3200
GOETGHEBUER, JEAN-PIERRE
Mireille Nègre
1985, jrg. 34, (204), p. 46-47

3201
GOETHE, JOHANN WOLFGANG
van Ackere, J.
Vertalen van Italiaanse poëzie
1986, jrg. 35, (210), p. 120-123

3202
GOETHUYS, JEAN-PAUL
Hydrografie der ziel
1989, jrg. 38, (226), p. 205

3203
GOETINCK, MARC
Goetinck, Marc; Van Reeth, Camiel
Vlaamse devotieprenten: een imaginaire werkelijkheid?
1992, jrg. 41, (241), p. 203-206

3204
GOETINCK, MARC
De ontluikende boekdrukkunst in Brugge (ca. 1474-1484): William Caxton, Colard Mansion en Jan Brito
1994, jrg. 43, (252), p. 125-132

3205
GOEYVAERTS, KAREL
Componeren met toonband schaar en maatstok
1961, jrg. 10, (60), p. 426-428

3206
GOLAND, JOSÉE
Jan Douliez.. 'Madrigalista'. Compositieprijs Brazilië.
1976, jrg. 25, (153), p. 230

3207
GOORIS, GUNTHER
sollie, andré; De Smet, Eric; Gooris, Gunther; Loedts, Juul; Van Wonterghem, Luc
Vier brieven van jonge kunstenaars
1971, jrg. 20, (118), p. 104-109

Register

GOORIS

GOUVERNEUR

3208

GOORIS, GUNTHER

Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Vershelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93

3209

GOOS, GILBERT

Geldeconomie en kunst
1976, jrg. 25, (151), p. 65-71

3210

GOOSEN, LUC

Ter nagedachtenis aan Herman Roelstraete (1925-1985)
1990, jrg. 39, (232), p. 331-334

3211

GOOSSENS, C.

Schamel
1996, jrg. 45, (262), p. 226

3212

GOOSSENS, C.

God is een gaucho
2000, jrg. 49, (282), p. 273

3213

GOOSSENS, CAS

Toespraak van Cas Goossens, Directeur-Generaal van de BRTN, uitgesproken aan het einde van de uitvaartliturgie voor André Demedts
1992, jrg. 41, (243), p. 378

3214

GOOSSENS, JUUL

R.J.
Twee acolieten getuigen
1981, jrg. 30, (181), p. 87-89

3215

GOOSSENS, KAREL

In de schaduw van onze dromen
1983, jrg. 32, (193), p. 117

3216

GOOSSENS, MARK

Koortypen allerhande. Het kerkkoor
1980, jrg. 29, (176), p. 151-155

3217

GOOSSENS, MIEK

Conservator Paul Eeckhout. Real Academia de Bellas Artes Madrid
1979, jrg. 28, (171), p. 248-249

3218

GORIS, RENÉ

Goris, René; Bruggen, Staf; Fonteyne, Ast.; Haepers, Frans; Van de Velde, Anton; Nuyens, P.J.A.; Diels, Joris; Van Hout, Karel; R.J.
Het regie-repertorium van Lode Geysen
1981, jrg. 30, (181), p. 92-100

3219

GORTER, HERMAN

O te leven in deze schoonste tijd
1962, jrg. 11, (63), p. 155

3220

GORUS-DE RIJCKE, GEORGETTE

In memoriam Karel Aerts. Een man voor alle tijden
1987, jrg. 36, (216), p. 166

3221

GOSLINGS-DEUTMAN, EDITH

Nederlands Intermezzo (1914-1919)
1984, jrg. 33, (201), p. 251-254

3222

GOSWIN, ROB

Het lichaam in december
1970, jrg. 19, (113), p. 250

3223

GOSWIN, ROB

De stiefmoeder
1970, jrg. 19, (115), p. 405

3224

GOSWIN, ROB

De moeder sterft
1971, jrg. 20, (117), p. 52

3225

GOSWIN, ROB

Wek me in de morgendauw
1971, jrg. 20, (120), p. 258

3226

GOSWIN, ROB

Fred De Swert. Pierre L. Magnée-Prijs
1971, jrg. 20, (123), p. 441-442

3227

GOSWIN, ROB

Relaas van een regenbui
1972, jrg. 21, (124), p. 42

3228

GOSWIN, ROB

De reis van de lichamen
1972, jrg. 21, (124), p. 42

3229

GOSWIN, ROB

Het kind
1972, jrg. 21, (124), p. 43

3230

GOSWIN, ROB

Een vrouw kwam uit de aarde
1972, jrg. 21, (124), p. 44

3231

GOSWIN, ROB

Geluiden van de zon
1972, jrg. 21, (127), p. 242

3232

GOSWIN, ROB

Tweede gedicht voor het woord
1972, jrg. 21, (127), p. 243

3233

GOSWIN, ROB

Bodhi
1973, jrg. 22, (131), p. 42

3234

GOSWIN, ROB

Mythe
1973, jrg. 22, (131), p. 42

3235

GOSWIN, ROB

Zomer en winter, deze nacht
1974, jrg. 23, (140), p. 184

3236

GOSWIN, ROB

Indien ik vliegen kon
1974, jrg. 23, (140), p. 184

3237

GOSWIN, ROB

Pol le Roy 70
1975, jrg. 24, (149), p. 346

3238

GOSWIN, ROB

De grenzen van de bekoring
1976, jrg. 25, (150), p. 49

3239

GOSWIN, ROB

Blauw, de kleur der Blinden
1976, jrg. 25, (151), p. 109

3240

GOSWIN, ROB

Wek me in de morgendauw
1994, jrg. 43, (250), p. 45

3241

GOUVERNEUR, ED.

Dichter Frans Eykans 50 jaar priester
1986, jrg. 35, (211), p. 168-169

Register

GRAEF

- 3242
GRAEF, HEINZ
De evolutie van de dichter Karel Van De Woestijne
1972, jrg. 21, (125), p. 88-92
- 3243
GREELEY, ANDREW
Psychedelisme. Antwoorden van 1950 op vragen van 1925
1969, jrg. 18, (108), p. 387-388
- 3244
GROFFEN, GILBERT
De rose flamingo
1971, jrg. 20, (118), p. 89-94
- 3245
GROHMANN, WILL
De suprematie van de abstracte kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 84
- 3246
GROMAIRE, MARCEL
Hierbij laat ik u mijn antwoord
1963, jrg. 12, (68), p. 78
- 3247
GRONON, ROSE
Het Antwerpen van Conscience
1973, jrg. 22, (134), p. 227-230
- 3248
GRONON, ROSE
Ontmoeting met de Opera
1978, jrg. 27, (165), p. 227-232
- 3249
GROVÉ, IZAK J.
Muziek in Zuid-Afrika: een Quodlibet
1996, jrg. 45, (262), p. 210-214
- 3250
GRUB, GEERT
Gooris, Gunther; Janssen, Erriel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Beimans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93
- 3251
GRUWEZ, CHRISTINE
Dernier envoi
1963, jrg. 12, (69), p. 177
- 3252
GRUWEZ, CHRISTINE
En dat het niets is
1963, jrg. 12, (70), p. 271

- 3253
GRUWEZ, KRISTIN
Er is geen mens die weet
1960, jrg. 9, (49), p. 59
- 3254
GRUWEZ, KRISTIN
Luchtasteel
1960, jrg. 9, (50), p. 119
- 3255
GRUWEZ, KRISTIN
Klein gedicht
1960, jrg. 9, (51), p. 207
- 3256
GRUWEZ, KRISTIN
Kleines liebeslied
1960, jrg. 9, (54), p. 470
- 3257
GRUWEZ, KRISTIN
Avond
1961, jrg. 10, (57), p. 207
- 3258
GRUWEZ, KRISTIN
Ebbe
1961, jrg. 10, (58), p. 326
- 3259
GRUWEZ, KRISTIN
Narkissos
1961, jrg. 10, (60), p. 466
- 3260
GRUWEZ, KRISTIN
Chanson fugitive
1962, jrg. 11, (62), p. 126
- 3261
GRUWEZ, LUUK
Nog één die in plaats van te leven, heeft geschreven..
1998, jrg. 47, (269), p. 39
- 3262
GRUWEZ, LUUK
Over het oprapen der dingen
2000, jrg. 49, (279), p. 41
- 3263
GRYMONPREZ, POL
Castelein, Daniël; Grymonprez, Pol
De mens in de eeuw van de techniek. Notities in een literair perspectief.
1973, jrg. 22, (136), p. 386-388
- 3264
GRYPDONCK, MARCEL
Het nationale element in de kunst. Moeten wij het nationale bevorderen in de kunst?
1956, jrg. 5, (28), p. 212-213

GUIRLANDE

- 3265
GRYPDONCK, MARCEL
Prof. dr. Piet Nuten Lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten
1967, jrg. 16, (96), p. 444-445
- 3266
GRYPDONCK, MARCEL
Patricia Mary Carson. Vijfjaarlijkse Eug. Baieprijs voor buitenlandse auteurs
1978, jrg. 27, (167), p. 366-367
- 3267
GS
De lyriek van het derde romantisme
1961, jrg. 10, (59), p. 347-349
- 3268
GUBEL, ERIC
Gubel, Eric; Van Rengen, Wilfried
De Vlaamse bijdrage tot het archeologisch onderzoek in de Arabische Republiek Syrië
1990, jrg. 39, (231), p. 245-247
- 3269
GUICHARD-MELI, JEAN
Flarden van een polemiek Of.. Over non-figuratieve gewijde kunst
1955, jrg. 4, (23), p. 219
- 3270
GUIETTE, RENÉ
René Guiette
1975, jrg. 24, (146), p. 146
- 3271
GUILLÉN, RAFAEL
Spaanse poëzie 1945 - 1964
1965, jrg. 14, (79), p. 13-18
- 3272
GUIRLANDE, CHRISTINA
Uit de nacht ..
1976, jrg. 25, (152), p. 183
- 3273
GUIRLANDE, CHRISTINA
Euridice
1977, jrg. 26, (156), p. 45
- 3274
GUIRLANDE, CHRISTINA
Euridice
1977, jrg. 26, (157), p. 106
- 3275
GUIRLANDE, CHRISTINA
Karel Vertommen 70
1977, jrg. 26, (160), p. 291-292

Register

GUIRLANDE

- 3276
GUIRLANDE, CHRISTINA
Yvonne Waegemans zeventig
1979, jrg. 28, (168), p. 46
- 3277
GUIRLANDE, CHRISTINA
Vandaag zet ik mijn zwerftocht voort
1980, jrg. 29, (179), p. 377
- 3278
GUIRLANDE, CHRISTINA
Hektor van Gijssel. Prozaprijs Kunstenaars voor de Jeugd 1981
1982, jrg. 31, (186), p. 43-44
- 3279
GUIRLANDE, CHRISTINA
Bezoek
1982, jrg. 31, (188), p. 189
- 3280
GUIRLANDE, CHRISTINA
Springtij
1982, jrg. 31, (188), p. 190
- 3281
GUIRLANDE, CHRISTINA
Zomer
1982, jrg. 31, (189), p. 255
- 3282
GUIRLANDE, CHRISTINA
Morgen in maart
1982, jrg. 31, (189), p. 256
- 3283
GUIRLANDE, CHRISTINA
Bij het strijkkwintet in C van Schubert
1983, jrg. 32, (194), p. 154
- 3284
GUIRLANDE, CHRISTINA
Provence
1985, jrg. 34, (204), p. 41
- 3285
GUIRLANDE, CHRISTINA
Soms denk ik
1985, jrg. 34, (205), p. 117
- 3286
GUIRLANDE, CHRISTINA
Fernand Florizoone. Guido Gezelleprijs van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letterkunde 1987 (periode 1982-1986)
1988, jrg. 37, (219), p. 47
- 3287
GUIRLANDE, CHRISTINA
Kunstschilder Jan Flameng 70
1988, jrg. 37, (220), p. 129

- 3288
GUIRLANDE, CHRISTINA
Ina Stabergh. 1ste Paul Stavridis-Poëzieprijs 1988
2de Vrede-Poëzieprijs van Genk
1989, jrg. 38, (224), p. 51
- 3289
GUIRLANDE, CHRISTINA
Dagelijks
1989, jrg. 38, (226), p. 206
- 3290
GUIRLANDE, CHRISTINA
Vogelvrij
1989, jrg. 38, (226), p. 206
- 3291
GUIRLANDE, CHRISTINA
Kunstschilder Albert Van Hecke 80
1990, jrg. 39, (229), p. 41
- 3292
GUIRLANDE, CHRISTINA
Minerve
1990, jrg. 39, (232), p. 326
- 3293
GUIRLANDE, CHRISTINA
Platanendreef
1990, jrg. 39, (232), p. 326
- 3294
GUIRLANDE, CHRISTINA
Koningskind
1991, jrg. 40, (235), p. 103
- 3295
GUIRLANDE, CHRISTINA
Atelier
1991, jrg. 40, (235), p. 103
- 3296
GUIRLANDE, CHRISTINA
Kunstschilder en graficus Jan Flameng 75
1992, jrg. 41, (243), p. 374
- 3297
GUIRLANDE, CHRISTINA
Kruisverhoor
1993, jrg. 42, (245), p. 125
- 3298
GUIRLANDE, CHRISTINA
Bezoek
1994, jrg. 43, (250), p. 77
- 3299
GUIRLANDE, CHRISTINA
Tijd
1994, jrg. 43, (253), p. 225

GYSELEN

- 3300
GUIRLANDE, CHRISTINA
Vragen
1994, jrg. 43, (253), p. 225
- 3301
GUIRLANDE, CHRISTINA
Vragen
1996, jrg. 45, (260), p. 39
- 3302
GUIRLANDE, CHRISTINA
Als ik de herfstwind hoor, ruik ik het bos ..
1997, jrg. 46, (264), p. 27
- 3303
GUIRLANDE, CHRISTINA
Wegwijzer
1997, jrg. 46, (265), p. 97
- 3304
GUIRLANDE, CHRISTINA
In memoriam Kunstschilder Jan Flameng
1997, jrg. 46, (266), p. 254
- 3305
GUIRLANDE, CHRISTINA
Marine
1997, jrg. 46, (268), p. 389
- 3306
GUIRLANDE, CHRISTINA
Bij een schilderij van Claire Van Den Abbeele
1998, jrg. 47, (271), p. 152
- 3307
GUIRLANDE, CHRISTINA
Ensor I
2000, jrg. 49, (282), p. 273
- 3308
GUSTAFSSON, ERIC
Permanentie van het christendom. Sven Stolpe.
Katholieke literatuur in Zweden
1956, jrg. 5, (30), p. 327
- 3309
GUTTUSO, RENATO
Men beweert dat de decadentie
1963, jrg. 12, (68), p. 75
- 3310
GYSELEN, GABRIEL
Het kasteel Beauvoorde te Wulveringem bij Veurne
1953, jrg. 2, (11), p. 200-203
- 3311
GYSELEN, GABRIEL
Bijdrage nopens de inhoud van de verzameling Steinmetz in kunsthistorisch en artistiek opzicht
1954, jrg. 3, (14), p. 39-43

Register

GYSELEN

- 3312
GYSELEN, GABY
De aesthetische opvoeding der jongeren
1952, jrg. 1, (1), p. 22-23
- 3313
GYSELEN, GABY
Het Brugse stadsgezicht in de schilderkunst
1952, jrg. 2, (5), p. 151-157
- 3314
GYSELEN, GABY
Rik Laloo zestig jaar
1954, jrg. 3, (16), p. 164
- 3315
GYSELEN, GABY
Emile Renders. Een bio-bibliografische schets
1955, jrg. 4, (19), p. 34-39
- 3316
GYSELEN, GABY
De restauratie van het Hotel-Museum Merghe-lyncx te leper
1955, jrg. 4, (19)
- 3317
GYSELEN, GABY
Geloof u in de toekomst van het Vlaams toneel?
1958, jrg. 7, (38), p. 79-80
- 3318
GYSELEN, GABY
Georges Rouault
1958, jrg. 7, (38), p. 110
- 3319
GYSELEN, GABY
De figuratieve schilderkunst in Vlaanderen
1958, jrg. 7, (39), p. 138-148
- 3320
GYSELEN, GABY
De eeuw van de Vlaamse primitieven
1960, jrg. 9, (52), p. 269-274
- 3321
GYSELEN, GABY
Beeldhouwer Rik Laloo méér dan vijftig jaar toneel!
1962, jrg. 11, (61), p. 45
- 3322
GYSELEN, GABY
Fotografie als expressiemiddel. De nationale fotowedstrijden voor de jeugd
1962, jrg. 11, (62), p. 78-79
- 3323
GYSELEN, GABY
De schilderijencyclus 'Het Vlas' van Emiel Jacques
1962, jrg. 11, (63), p. 192-193

- 3324
GYSELEN, GABY
Op het spoor van schilder Frans Denys uit leper?
1962, jrg. 11, (63), p. 194
- 3325
GYSELEN, GABY
De letterkunde uit West-Vlaanderen te Münster (Westfalen)
1962, jrg. 11, (64), p. 269-271
- 3326
GYSELEN, GABY
Anto Diez
1963, jrg. 12, (68), p. 120-121
- 3327
GYSELEN, GABY
Eigen kunstbezit van de Provincie West-Vlaanderen
1963, jrg. 12, (71), p. 354-355
- 3328
GYSELEN, GABY
Antoon Vander Plaetse 60!
1963, jrg. 12, (72), p. 415-416
- 3329
GYSELEN, GABY
Provinciale wedstrijd voor kerkbouw
1964, jrg. 13, (73), p. 14-16
- 3330
GYSELEN, GABY
De beeldende kunst aan de Yzer
1964, jrg. 13, (76), p. 252-260
- 3331
GYSELEN, GABY
Beeldhouwer Rik Laloo 70!
1964, jrg. 13, (77), p. 357-358
- 3332
GYSELEN, GABY
Vlaamse Cultuur nu. Schilderkunst in Vlaanderen
1965, jrg. 14, (81), p. 206-213
- 3333
GYSELEN, GABY
Aantekeningen bij enkele schilderijen uit de verzameling 'Eigen kunstbezit van de Provincie West-Vlaanderen' 1
1965, jrg. 14, (81), p. 217-218
- 3334
GYSELEN, GABY
Gyselen, G.
Aantekeningen bij enkele schilderijen uit de verzameling 'Eigen kunstbezit van de Provincie West-Vlaanderen.' 2
1965, jrg. 14, (82), p. 291-292

GYSELINCK

- 3335
GYSELEN, GABY
Aantekeningen bij enkele schilderijen uit de verzameling 'Eigen kunstbezit van de Provincie West-Vlaanderen' 3
1965, jrg. 14, (83), p. 355-357
- 3336
GYSELEN, GABY
Portretten van Guido Gezelle
1966, jrg. 15, (85), p. 58-61
- 3337
GYSELEN, GABY
Inleiding
1968, jrg. 17, (99), p. 141-142
- 3338
GYSELEN, GABY
Pieter Bruegel de Oude en het landschap
1969, jrg. 18, (103), p. 30-39
- 3339
GYSELEN, GABY
Enkele aantekeningen bij de anonieme Vlaamse Primitieven
1969, jrg. 18, (107), p. 333-335
- 3340
GYSELEN, GABY
Rik Laloo 75
1969, jrg. 18, (109), p. 474
- 3341
GYSELEN, GABY
Felix De Boeckprijs voor schilderkunst 1972
1972, jrg. 21, (124), p. 10-12
- 3342
GYSELEN, GABY
André Penninck. Laureaat Jos Van Craeynestprijs
1977, jrg. 26, (160), p. 290
- 3343
GYSELINCK, JAN
Larkin, Philip; Gyselinck, Jan
The building; Het gebouw
1990, jrg. 39, (230), p. 127
- 3344
GYSELINCK, JAN
Larkin, Philip; Gyselinck, Jan
Money; Geld
1990, jrg. 39, (232), p. 327
- 3345
GYSELINCK, JAN
Larkin, Philip; Gyselinck, Jan
Homage to a Government; Hulde aan een regering
1990, jrg. 39, (232), p. 327

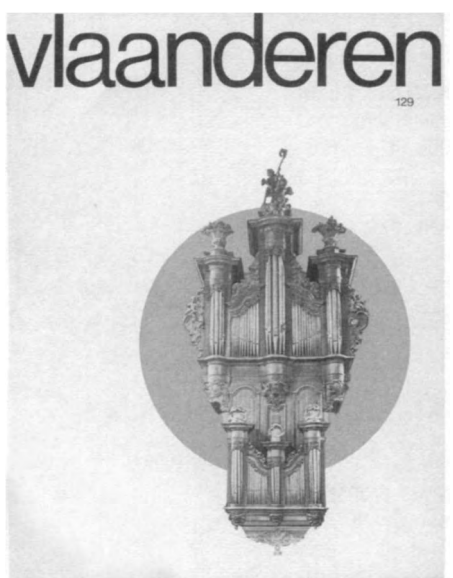
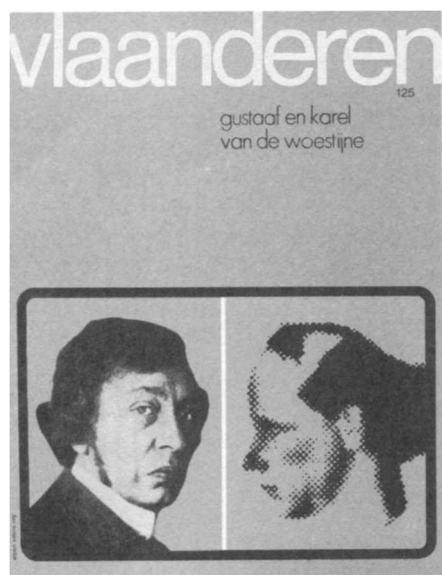
Register

GYSELINCK

3346
GYSELINCK, JAN
Hommage aan Alain Bosquet
1996, jrg. 45, (262), p. 226

3347
GYSELINCK, JAN
Romance
1996, jrg. 45, (263), p. 302

3348
GYSEN, FRANK
Pro Arte Christiana bouwt 'Artiestencentrum'
1963, jrg. 12, (70), p. 279-280

H

3349
H.A.
Kunstschilder Jef De Leeuw 65
1989, jrg. 38, (227), p. 279

3350
HAAGEN, MARC
De glazen bol
1986, jrg. 35, (212), p. 240

3351
HAAZEN, JO
De wereld gonst van beiaardmuziek
1977, jrg. 26, (159), p. 192-193

3352
HAAGEN, MARCEL
Het probleem van de smaak bij het publiek
1964, jrg. 13, (78), p. 383-390

3353
HAEGEMAN, ANNE
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Armand Demeulemeester
1979, jrg. 28, (173), p. 372

3354
HAEGEMAN, ANNE
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Anto Diez
1979, jrg. 28, (173), p. 375

3355
HAEGEMAN, ANNE
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Michel Martens
1979, jrg. 28, (173), p. 377

3356
HAEGEMAN, ANNE
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Kunst- schilder Marcel Notebaert
1979, jrg. 28, (173), p. 378

3357
HAEGEMAN, ANNE
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Michel Vernimme
1979, jrg. 28, (173), p. 387

3358
HAEGEMAN, MARIEKEN
De avond valt
1982, jrg. 31, (189), p. 255

3359
HAEGEMAN, MARIEKEN
Dovenetel
1986, jrg. 35, (210), p. 118

HAESBROUCK

3360
HAEGEMAN, MARIEKEN
Vader
1987, jrg. 36, (218), p. 331

3361
HAELMAN, GABRIEL
Gabriël Haelman 75
1973, jrg. 22, (137), p. 429

3362
HAENEN, TOON
De verschillende vormen van expressie. Manuele expressie
1962, jrg. 11, (62), p. 71-72

3363
HAEPERS, FRANS
Goris, René; Bruggen, Staf; Fonteyne, Ast.; Haepers, Frans; Van de Velde, Anton; Nuyens, P.J.A.; Diels, Joris; Van Hout, Karel; R.J.
Het regie-repertorium van Lode Geysen
1981, jrg. 30, (181), p. 92-100

3364
HAERINCK, ERNIE
Archeologische onderzoekingen in de Verenigde Arabische Emiraten
1990, jrg. 39, (231), p. 253

3365
HAESAERT, CLARA
Haesaert, Clara; van Maele, Marcel
Marcel Boon
1969, jrg. 18, (106), p. 236

3366
HAESAERT, WALTER
Twijfel
1968, jrg. 17, (100), p. 242

3367
HAESAERTS, PAUL
Arie Van Der Giessen
1975, jrg. 24, (146), p. 159

3368
HAESAERTS, PAUL
Gustave Van De Woestijne
1975, jrg. 24, (146), p. 160

3369
HAESAERTS, PAUL
War Van Overstraeten
1975, jrg. 24, (146), p. 162

3370
HAESBROUCK, NATHALIE
Hildegard von Bingen (1098-1179)
1998, jrg. 47, (269), p. 56-60

Register

HAESBROUCK

- 3371
HAESBROUCK, NATHALIE
Brem, Ilse; Haesbrouck, Nathalie
Der kleine Clown; De kleine clown
2000, jrg. 49, (281), p. 226
- 3372
HAESSEN, RIK
Een laat getuigenis
1981, jrg. 30, (181), p. 104
- 3373
HAEST, JULIAAN
Frans B. Van Zaelen. 1e prijs van Biesme (1971)
1972, jrg. 21, (130), p. 452
- 3374
HAEST, JULIAAN
René Verbeeck. Bekroning gezamenlijk oeuvre
1972, jrg. 21, (130), p. 453
- 3375
HAEST, JULIAAN
Romancier Jan Colson 60
1980, jrg. 29, (179), p. 366
- 3376
HAEST, JULIAAN
Emiel Van Hemeldonck, auteur van historische romans
1982, jrg. 31, (191), p. 360-266
- 3377
HAEST, JULIAAN
Karel Vertommen. De dichter Karel Vertommen
1983, jrg. 32, (193), p. 96-100
- 3378
HAGEMANS, T.
Hij wilde
1992, jrg. 41, (239), p. 40
- 3379
HAGENAARS, ALBERT
Jakarta II: oude liefde
1999, jrg. 48, (274), p. 44
- 3380
HAGENAARS, ALBERT
Jakarta III: 1965
1999, jrg. 48, (274), p. 44
- 3381
HAGHEBAERT, LUCIEN
Muurbloempjes
1972, jrg. 21, (125), p. 115
- 3382
HÄHNEL, BARBRO
Het Zweeds theater vandaag. Eclectisch te werk gaan is onze sterkte en onze zwakheid...
1966, jrg. 15, (87), p. 179-182

- 3383
HAKHOLT, UBBO-DERK
Men moet bedenken, dat Jeruzalem
1986, jrg. 35, (210), p. 118
- 3384
HALSBERGHE, JEAN-MARIE
Nu moet het niet meer
1982, jrg. 31, (186), p. 46
- 3385
HANDTPOORTER, FERNAND
Herfst in de stad
1977, jrg. 26, (159), p. 233
- 3386
HANDTPOORTER, FERNAND
Ik sta als grijs
1977, jrg. 26, (159), p. 234
- 3387
HANDTPOORTER, FERNAND
Buren
1977, jrg. 26, (159), p. 234
- 3388
HANDTPOORTER, FERNAND
Fernand Handtpoorter. Nestor de Tièreprijs Kon. Acad. Ned. Taal- en Letterkunde (1978)
1979, jrg. 28, (168), p. 43
- 3389
HANDTPOORTER, FERNAND
Walter Giraldo. Provinciale prijs voor Letterkunde van West-Vlaanderen
1980, jrg. 29, (175), p. 103
- 3390
HANDTPOORTER, FERNAND
Cycloop
1986, jrg. 35, (211), p. 154
- 3391
HANDTPOORTER, FERNAND
Huis 1
1989, jrg. 38, (224), p. 54
- 3392
HANDTPOORTER, FERNAND
Huis 2
1989, jrg. 38, (224), p. 54
- 3393
HANDTPOORTER, FERNAND
Foto's
1989, jrg. 38, (225), p. 125
- 3394
HANDTPOORTER, FERNAND
Foto's
1994, jrg. 43, (250), p. 92

HANOULLE

- 3395
HANEGREEFS, LUC
Farao
1984, jrg. 33, (198), p. 59
- 3396
HANEGREEFS, LUC
Alexander
1983, jrg. 32, (192), p. 48
- 3397
HANNELORE, ROBIN
Liedje van de desperado
1964, jrg. 13, (76), p. 282
- 3398
HANNELORE, ROBIN
In 1971 stierven om vooralsnog onbekende redenen ruim 100 bijenkolonies in de Kempen
1978, jrg. 27, (163), p. 89
- 3399
HANNELORE, ROBIN
Waarom waren en zijn de reptilia parnassi zo fel gebeten op de streekroman?
1982, jrg. 31, (191), p. 357-359
- 3400
HANNELORE, ROBIN
In Memoriam Emiel Van Hemeldonck
1982, jrg. 31, (191), p. 372
- 3401
HANNELORE, ROBIN
Romancier Gaston Duribreux 80. Med. en Ere-diploma Sabam
1983, jrg. 32, (194), p. 163-164
- 3402
HANNELORE, ROBIN
Liedje van de desperado
1994, jrg. 43, (250), p. 24
- 3403
HANNELORE, ROBIN
Het licht van februari
1995, jrg. 44, (254), p. 54
- 3404
HANNELORE, ROBIN
Poëzie
1995, jrg. 44, (255), p. 129
- 3405
HANNELORE, ROBIN
Liefde
1996, jrg. 45, (263), p. 304
- 3406
HANOULLE, JOSEPH
Hanouille, Jos.; Steverlynck-Van Dycke, Cecilia
Het nabije verleden: Joseph Ryelandt
1966, jrg. 15, (90), p. 404-405

Register

HANOULLE

3407
HANOULLE, PAUL
De verschillende vormen van expressie. Muzikale expressie
1962, jrg. 11, (62), p. 73-77

3408
HANSEN, JO
Stoeten tussen Maas en Rijn
1959, jrg. 8, (45), p. 204-207

3409
HANSEN, T.
Horatius; Hansen, T.
XIV; eheu fugaces
1994, jrg. 43, (253), p. 227

3410
HANSSSEN, LEANDER
Vroeger
1988, jrg. 37, (223), p. 365

3411
HANSSSENS, PAUL A.A.
Claude van de Berge. Eugène Baieprijs; Prijs Scriptores Christiani; Dirk Martensprijs
1980, jrg. 29, (179), p. 371

3412
HARDY, PAUL
Het proza van Westvlamingen
1952, jrg. 1, (1), p. 16-18

3413
HARDY, PAUL
De gewestelijke roman in de moderne tijd
1956, jrg. 5, (26), p. 74-76

3414
HARDY, PAUL
Baudouin, P.; Hardy, Paul; Verleyen, Cyriel
Provinciale-Prijswinnaars van Antwerpen
1967, jrg. 16, (93), p. 213-216

3415
HARDY, PAUL
Jarige kunstenaars. Paul Lebeau zestig
1968, jrg. 17, (102), p. 434-435

3416
HARDY, PAUL
Ernest Claes creatief werk na de tweede wereld-oorlog
1969, jrg. 18, (107), p. 295-298

3417
HARDY, PAUL
Rose Gronon en Herman Vos. Laureaten Clauwaert-referendum
1970, jrg. 19, (116), p. 449-450

3418
HARMSSEN, FRIEDA
Religieuze kunst in Zuid-Afrika sedert 1990
1996, jrg. 45, (262), p. 215-218

3419
HATTING, S.C.
De Afrikaanse verhaalkunst sedert 1940
1962, jrg. 11, (64), p. 219-221

3420
HAUTEKIET, JAN
Studio Brussel. Jonge radio voor het jaar 2000
1997, jrg. 46, (268), p. 383-384

3421
HAUTEKIET, M.
Kunstschilder-Beeldhouwer André Deprez 85
1994, jrg. 43, (253), p. 240

3422
HAVERMANS, ANNE-MIE
Het praalgraf van Peter Benoit
2001, jrg. 50, (285), p. 100-102

3423
HAVERMANS, ANNE-MIE
Het Benoitgedenkteken door Henry van de Velde in Antwerpen
2001, jrg. 50, (288), p. 302-304

3424
HAZEWINDE, BRUNO
Toverlantaarn en protest
1967, jrg. 16, (96), p. 399-402

3425
H.B.
Kunstschilder-graficus Germain Verhelst 60. Pr. Beeld. Kunsten Seoul
1985, jrg. 34, (206), p. 182

3426
HEANEY, SEAMUS
Heaney, Seamus; Spillebeen, Willy
Seeing things; Dingen zien
2001, jrg. 50, (288), p. 299

3427
HEANEY, SEAMUS
Heaney, Seamus; Spillebeen, Willy
Clearances; Ophelderingen
2001, jrg. 50, (288), p. 299

3428
HECKE, RUDOLF
Wanhopig sprong ik in je dode ogen
1986, jrg. 35, (212), p. 240

3429
HEDDEBAUT, JAN
Ochtendmijmering
1991, jrg. 40, (234), p. 43

HELDERENBERG

3430
HEFTING, PAUL H.
De Nederlandse postzegels
1988, jrg. 37, (222), p. 232-234

3431
HEFTING, PAUL H.
Hefting, Paul
Mail Art
1988, jrg. 37, (222), p. 238-242

3432
HEIDBUCHSEL, ERIC
Bernard Kemp. Provinciale Prijs voor Letterkunde 1977 Limburg
1978, jrg. 27, (167), p. 370

3433
HEIMANS, WIM
Eeuwen heb ik U gezocht Heer
1968, p. 19

3434
HEIMANS, WIM
Er kwam een lange stilte
1970, jrg. 19, (114), p. 339

3435
HEINE, HEINRICH
Heine, Heinrich; van Strijtem, Ivo
Lyrisches Intermezzo XXXIX; Lyrisch intermezzo XXXIX
1998, jrg. 47, (269), p. 46

3436
HEINE, HEINRICH
Heine, Heinrich; Stassijns, Koen
Die schlesischen Weber; De wevers van Silezië
1998, jrg. 47, (269), p. 46

3437
HELBIG, J.
Delfts aardewerk
1957, jrg. 6, (31), p. 39-41

3438
HELBIG, J.
Beknopte kataloog van het Delfts aardewerk
1957, jrg. 6, (31), p. 53-54

3439
HELDRECHSEL, ERIC
Letterkundige Gerard Michiels 70
1978, jrg. 27, (163), p. 118

3440
HELDERENBERG, GERY
De vier gekroonden
1957, jrg. 6, (35), p. 284

3441
HELDERENBERG, GERY
Literatuur. Gedichten van Gery Helderenberg
1970, jrg. 19, (110), p. 32

Register

HELDERENBERG

- 3442
HELDERENBERG, GERY
Laboratorium
1977, jrg. 26, (159), p. 234
- 3443
HELDERENBERG, GERY
Kapel
1977, jrg. 26, (159), p. 234
- 3444
HELDERENBERG, GERY
Plattegrond
1977, jrg. 26, (159), p. 234
- 3445
HELDERENBERG, GERY
Wachtkamer
1977, jrg. 26, (159), p. 234
- 3446
HELDERENBERG, GERY
Kapel
1994, jrg. 43, (250), p. 55
- 3447
HELEWAUT, ANNY
Perspectief op het koorwezen tot de XVIde eeuw. Uit het muzikaal leven van de kerk in onze gewesten
1956, jrg. 5, (25), p. 2-5
- 3448
HELLEMANS, KAREL
Van Yamato e tot Ukiyo e
1989, jrg. 38, (226), p. 174-177
- 3449
HELLIN, L.
Orkesten uit West-Vlaanderen
1966, jrg. 15, (90), p. 422-425
- 3450
HEMMERECHTS, KAREL
Vlaamse Cultuur nu. De Vlaamse omroep: taal-zorg, humor en muziek
1965, jrg. 14, (81), p. 204-205
- 3451
HEMMERECHTS, KAREL
Brussel gisteren en eergisteren
1967, jrg. 16, (91), p. 4-7
- 3452
HEMMERLE, KLAUS
Aspecten en accenten. Schoonheid, beelden en symbolen ook nu onontbeerlijk voor de christen. Kerk en kunst horen samen
1979, jrg. 28, (173), p. 362-363
- 3453
HENDERICKX, WILFRIED
Letterkundige John Gheeraert. Daan Inghelram-prijs 1985
1985, jrg. 34, (208), p. 297

- 3454
HENDRICKX, FRANS
Een bibliotheek in dienst van Ruusbroec en zijn Genootschap te Antwerpen
2001, jrg. 50, (288), p. 276-280
- 3455
HENDRIX, ELFRIEDE
In memoriam Neer Vantina
1979, jrg. 28, (170), p. 204
- 3456
HENDRIX, ELFRIEDE
Senrioes
1980, jrg. 29, (175), p. 111
- 3457
HENDRIX, ELFRIEDE
5-7-5--jes
1980, jrg. 29, (175), p. 111
- 3458
HENDRIX, ELFRIEDE
En zint het niet
1980, jrg. 29, (177), p. 234
- 3459
HENDRIX, HERMAN
Liliane Bocken. Tenuto-prijs BRT-RTB 1979 voor klarinet
1980, jrg. 29, (177), p. 227
- 3460
HENSEN, HERWIG
van de Perre, Rudolf; Hensen, Herwig
De Mozart-cyclus van Herwig Hensen
1991, jrg. 40, (238), p. 289-291
- 3461
HERBERGHS, LEO
Paard in weiland
1982, jrg. 31, (187), p. 75
- 3462
HERMANS, MARK
Zonde en schuld
1989, jrg. 38, (226), p. 183-184
- 3463
HERMANOWSKI, GEORG
Litteraire uitwisselingen tussen Vlaanderen en Duitsland
1953, jrg. 2, (7), p. 7-9
- 3464
HERMANOWSKI, GEORG
De toeschouwer medespeler
1955, jrg. 4, (19), p. 17-19
- 3465
HERMANOWSKI, GEORG
Hermanowski, Georg; Schepens, Jan
Zondagmiddag in juli
1957, jrg. 6, (34), p. 274

HERMANS

- 3466
HERMANOWSKI, GEORG
Hermanowski, Georg; Schepens, Jan
Gouden regen
1957, jrg. 6, (34), p. 274
- 3467
HERMANOWSKI, GEORG
Hermanowski, Georg; Schepens, Jan
Herfstbloei in't Verre Oosten
1957, jrg. 6, (34), p. 274
- 3468
HERMANOWSKI, GEORG
Hermanowski, Georg; Brachin, Pierre
De plaats van Vlaanderen in de hedendaagse Europese letteren
1960, jrg. 9, (52), p. 250-253
- 3469
HERMANOWSKI, GEORG
Vlaamse literatuur in Duitse banden. Fictief gesprek met een boekhandelaar
1961, jrg. 10, (59), p. 349-351
- 3470
HERMANOWSKI, GEORG
Sedert 1945 een kwartmiljoen Westvlaamse romans in Duitse vertaling
1963, jrg. 12, (72), p. 421-422
- 3471
HERMANOWSKI, GEORG
Hendrik Conscience en Duitsland
1973, jrg. 22, (134), p. 238-240
- 3472
HERMANS, EDWARD
Verzet
1980, jrg. 29, (175), p. 110
- 3473
HERMANS, EDWARD
Vuurvogels de mooiste
1981, jrg. 30, (185), p. 332
- 3474
HERMANS, EDWARD
Schimmel
1983, jrg. 32, (195), p. 240
- 3475
HERMANS, EDWARD
Dunner de huid
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 380
- 3476
HERMANS, EDWARD
Collage
1985, jrg. 34, (206), p. 183

Register

HERMANS

3477
HERMANS, WARD
De laatste tocht
1976, jrg. 25, (153), p. 235

3478
HERMIS, KEES
Februari
1988, jrg. 37, (221), p. 183

3479
HERMIS, KEES
Grijs
1989, jrg. 38, (224), p. 54

3480
HERMIS, KEES
Dit huis
1989, jrg. 38, (226), p. 206

3481
HERMIS, KEES
Onbegonnen begin
1990, jrg. 39, (232), p. 325

3482
HERMIS, KEES
Nomaden
1991, jrg. 40, (236), p. 165

3483
HERMIS, KEES
Stenen 1
1992, jrg. 41, (243), p. 379

3484
HERMIS, KEES
Stenen 2
1992, jrg. 41, (243), p. 379

3485
HERMIS, KEES
The Jump
1994, jrg. 43, (249), p. 39

3486
HERMIS, KEES
Stenen I
1994, jrg. 43, (250), p. 108

3487
HERMIS, KEES
Laat najaar
1994, jrg. 43, (252), p. 160

3488
HERMIS, KEES
Uitspraak
1996, jrg. 45, (262), p. 226

3489
HERREMAN, FRANK
Maskers uit zwart-Afrika en het zuidzeegebied van Amerika
1980, jrg. 29, (177), p. 222-226

3490
HERTSENS, YOLANDE
Isidore Meyers
1985, jrg. 34, (208), p. 294

3491
HERTSENS, YOLANDE
Tony Van Os
1985, jrg. 34, (208), p. 295-296

3492
HESELMANS, JOHAN
Alfa (Romeo en Julia)
1985, jrg. 34, (204), p. 41

3493
HESIODOS
Hesiodos; Verdin, Herman
Werken en dagen (213-253); Werken en dagen (213-253)
1999, jrg. 48, (278), p. 274

3494
HESLING, WILLEM
Manoel de Oliveira's Os Caniba's
1991, jrg. 40, (236), p. 138-143

3495
HEUGHEBAERT, HUGO
Musicus Jos D'Hollander. Van Parijs-Colson-Prijs
1980, jrg. 29, (174), p. 43

3496
HEUSCHEN, J.M.
Inleiding
1968, p. 3

3497
HEUSCHEN, J.M.
Journalistieke arbeid van Albert Duser. Nieuwe tijden 1945-1949
1976, jrg. 25, (150), p. 31-32

3498
HEUZEL, JOHN
Letterkundige Werner Pauwels. Baekelmansprijs 1979 van de Academie
1980, jrg. 29, (177), p. 230

3499
HEYLEN, H.
Maurice Brams. Provinciale Prijs voor Beeldhouwkunst Antwerpen
1979, jrg. 28, (169), p. 117

HEYNENS

3500
HEYLEN, HUGO
Omdat ik weet hoe zacht
1982, jrg. 31, (187), p. 106

3501
HEYMAN, CARLO
Krachtig aanwezig zonder iets te uiten
1986, jrg. 35, (213), p. 297

3502
HEYMAN, CARLOS
Vijftig jaar geleden overleed O.K. De Laey. Omer Karel De Laey en de sociale gedachte
1959, jrg. 8, (48), p. 419-422

3503
HEYMANS, CARINE
De St.-Andriesabdij en de Geraardsbergse Musea
1992, jrg. 41, (239), p. 16-18

3504
HEYMANS, ERIK
Goud; Wierook; Meervoudig gedicht
1998, jrg. 47, (272), p. 216

3505
HEYMANS, FRANS
Kunst maken voor de centen. Toneelschrijf je rijk !
1969, jrg. 18, (108), p. 395-396

3506
HEYMANS, HUBERT
Van de Castele, Karel; Heymans, Hubert; Nouwen, Robert; Rogge, Marc
Vier Vlaamse regionale archeologische musea
1990, jrg. 39, (231), p. 208-212

3507
HEYMANS, HUBERT
Het Museactron in Maaseik: drie musea in één
1993, jrg. 42, (246), p. 175-178

3508
HEYNEN, HILDE
Het postmodernisme en de Vlaamse architectuur
1995, jrg. 44, (258), p. 341-346

3509
HEYNENS, G.M.L.
Windjammer
1990, jrg. 39, (230), p. 125

3510
HEYNENS, LOU
Bedwelvende vraagtekens
1982, jrg. 31, (186), p. 47

3511
HEYNENS, LOU
El Salvador of was het Afghanistan?
1983, jrg. 32, (192), p. 47

Register

HEYNENS

HOORNIK

3512
HEYNENS, LOU
Cara nonna
1984, jrg. 33, (199), p. 123

3513
HEYNENS, LOU
Geboorte
1984, jrg. 33, (200), p. 203

3514
HEYSE, MARLEEN
Stedelijke Musea, Ronse
1992, jrg. 41, (239), p. 28-29

3515
HILDEGARDIS
Hildegardis, Zuster
Over de esthetische inrichting van de ziekenhuizen
1960, jrg. 9, (54), p. 433-437

3516
HILL, GEOFFREY
Hill, Geoffrey; Nijmeijer, Peter
Ovid in the Third Reich; Ovidius in het Derde Rijk
1997, jrg. 46, (266), p. 227

3517
HILL, GEOFFREY
Hill, Geoffrey; Nijmeijer, Peter
September Song; Septemberlied
1997, jrg. 46, (266), p. 227

3518
HINNEKINT, KOENRAAD
Auditieve en visuele perceptie van popmuziek
1997, jrg. 46, (268), p. 373-374

3519
HLUSICKA, JIRI
De hedendaagse schilderkunst in Tsjechoslowakije
1970, jrg. 19, (113), p. 209-212

3520
HOC, MARCEL
Het Gulden Vlies in de munt- en penningkunde
1962, jrg. 11, (65), p. 330-337

3521
HODGINS, ROBERT
Een figuur uit de Zuidafrikaanse beeldhouwkunst. Eduardo Villa
1962, jrg. 11, (64), p. 240-242

3522
HOEPFFNER, MARTA
De vooruitstrevende fotografie en de jongeren
1964, jrg. 13, (75), p. 205-207

3523
HOET, JAN
Roger Thibau
1969, jrg. 18, (106), p. 214

3524
HOET, JAN
Creativiteit en/of métier. Stemmen uit het kunst- onderwijs. Waarom het probleem van het 'métier' stellen?
1983, jrg. 32, (192), p. 15-16

3525
HOET, JAN
Dubois, Marc; Hoet, Jan
Arnulf Rainer. Actuele kunst in Oostenrijk
1987, jrg. 36, (217), p. 226-227

3526
HOET, JAN
Hoet, Jan; Oberhuber, Oswald
Oswald Oberhuber ° 1931
1987, jrg. 36, (217), p. 228-229

3527
HOET, JAN
2001, jrg. 50, (287)

3528
HOEWAER, TRUDO
Virga Jesse
1968, p. 26

3529
HOEWAER, TRUDO
Letterkundige Gilbert Boonen. Mathias Kemp Prijs 1978 voor beide Limburgen
1979, jrg. 28, (169), p. 116-117

3530
HOEWAER, TRUDO
In memoriam Matthea Ballings
1982, jrg. 31, (188), p. 181-182

3531
HOEWAER, TRUDO
Letterkundige Jozef Cuppens 80
1988, jrg. 37, (220), p. 128-129

3532
HOFFMAN, WILLEM
De ster die mij verschenen is
1979, jrg. 28, (170), p. 201

3533
HOFFMAN, WILLEM
Storm, Theodor; Hoffman, Willem
1852 Dämmerstunde; 1852 Schemering
1982, jrg. 31, (189), p. 256

3534
HOFFMAN, WILLEM
Storm, Theodor; Hoffman, Willem
1854 Meeresstrand; 1854 avondvol aan het haf
1982, jrg. 31, (191), p. 377

3535
HÖFFNER, JOS
Aspecten en accenten. Kerkelijke uitspraken over kunst in het kerkgebouw. Keulen
1979, jrg. 28, (173), p. 355-357

3536
HOLESOVSKY, KAREL
De jongste 25 jaar grafische kunst
1970, jrg. 19, (113), p. 213-216

3537
HOLLEVOET, YANN
Archeoscopie van een stad: het Oudenburgse bodemarchief doorgelicht
1990, jrg. 39, (231), p. 193-196

3538
HOLLEVOET, YANN
Toen Roksem nog Heroaldolugo heette..
1995, jrg. 44, (256), p. 162-168

3539
HOLVOET-HANSSEN, PETER
La Renardière
2000, jrg. 49, (280), p. 96

3540
HOMÈS-FREDERICQ, DENYSE
Belgische opgravingen te Lehun in Jordanië
1990, jrg. 39, (231), p. 238-239

3541
HOOF, P.C.
Aen Joffre Anne Roemer Visschers
1972, jrg. 21, (128), p. 285

3542
HOOGWOUD, GUIDO
De kathedrale basiliek van St.-Bavo in Haarlem
1984, jrg. 33, (198), p. 22-30

3543
HOOGSTEYNS, JAN
Confrontaties
1969, jrg. 18, (103), p. 47

3544
HOORNE, PHILIP
Eind september
2001, jrg. 50, (288), p. 300

3545
HOORNE, PHILIP
Ja, ik heb getwijfeld
2001, jrg. 50, (288), p. 300

3546
HOORNIK, EDUARD
De trap
1984, jrg. 33, (199), p. 96

Register

HOOZEE

H. S.

3547
HOOZEE, ROBERT
bonneure, fernand; de cnodder, remi; de puydt, raoul; dusar, lut; hoozee, robert; smeets, albert
Enkele Vlaamse metaalkunstenaars
1978, jrg. 27, (167), p. 332-364

3548
HOPKINS, G. M.
Carrion Comfort
1977, jrg. 26, (157), p. 94

3549
HOPMANN, HEINRICH
Soldaat in Vlaanderen 1917-1918
1964, jrg. 13, (76), p. 279-280

3550
HORATIUS
Horatius; van Wilderode, Anton
XX
1986, jrg. 35, (209), p. 44

3551
HORATIUS
Horatius; van Wilderode, Anton
XXX
1986, jrg. 35, (209), p. 44

3552
HORATIUS
Horatius; van Wilderode, Anton
XI
1987, jrg. 36, (214), p. 44

3553
HORATIUS
Horatius; van Wilderode, Anton
XIII
1987, jrg. 36, (214), p. 44

3554
HORATIUS
Horatius; Welkenhuysen, Andries
Integer vitae scelerisque purus; Van een wolf en een Babbeltje
1991, jrg. 40, (238), p. 304

3555
HORATIUS
Horatius; Hansen, T.
XIV; eheu fugaces
1994, jrg. 43, (253), p. 227

3556
HORATIUS FLACCUS, QUINTUS
Horatius Flaccus, Quintus; van Wilderode, Anton
Est mihi nonum superantis annum; Ben de bezitter van een volle kruik
1989, jrg. 38, (224), p. 56

3557
HORATIUS FLACCUS, QUINTUS
Horatius Flaccus, Quintus; van Wilderode, Anton
Horrida tempestas caelum contraxit et imbres; Het ruige weer maakt met een dek van wolken
1989, jrg. 38, (224), p. 56

3558
HOSSEZ, GABY
Choreografe Olivia Geerolf. Tien jaar ballet Olivia Geerolf
1980, jrg. 29, (179), p. 369

3559
HOSSEZ, GABY
Klarinettist Hedwig Swimberghe. Laureaat 'Concours International du Festival de Musique de Toulon 1979' (Fr.)
1981, jrg. 30, (180), p. 42-43

3560
HOSTE, ANSELM
Sint-Godelieveabdij van Gistel
1973, jrg. 22, (131), p. 15-16

3561
HOSTE, ANSELM
Sint-Godelieveabdij van Brugge
1973, jrg. 22, (131), p. 31-33

3562
HOSTE, ANSELM
Enkele beschouwingen rond de vredestaak van Sint-Arnoldus en rond de beginfase van het monastieke leven te Oudenburg
1987, jrg. 36, (216), p. 160-163

3563
HOSTE, ANSELM
Sint-Jan de Doper: spiritualiteit van de woestijn
1990, jrg. 39, (232), p. 280-281

3564
HOSTE, ANSELM
De religieuze achtergrond, de thematiek en de verscheidene genres van de devotieprenten
1992, jrg. 41, (241), p. 167-174

3565
HOSTE, ANSELM
Willem van Oyen, monnik in Roksem en abt in Sint-Omaars († 1271)
1995, jrg. 44, (256), p. 197-198

3566
HOSTE, HUIB
Over het vroeger doksaal te Diksmuide
1954, jrg. 3, (16), p. 147-148

3567
HOSTE, HUIB
Nederland
1954, jrg. 3, (18), p. 286-291

3568
HOSTE, HUIB
Het nationale element in de kunst. De kunstenaar mag geen epigoon zijn
1956, jrg. 5, (28), p. 213-214

3569
HOSTE, HUIB
Moderne woningen in West-Vlaanderen
1957, jrg. 6, (34), p. 235-243

3570
HOSTIE, RITA
Freddy Theys. Prijs C.E.A.E. 1972
1972, jrg. 21, (130), p. 444

3571
HOSTIE, RITA
Het Rubensbezit van enkele Antwerpse kerken
1977, jrg. 26, (156), p. 13-18

3572
HOSTIE, RITA
Een kunst met vele facetten. De vrouw in het werk van Ost
1984, jrg. 33, (201), p. 271-273

3573
HOSTIEN, NORBERT
De vader van Permeke
1986, jrg. 35, (213), p. 298-301

3574
HOSTIEN, NORBERT
Vlaamse schilderkunst en de zee. Vlaamse schilderkunst in de achttiende en negentiende eeuw
2000, jrg. 49, (281), p. 199-204

3575
HOSTYN, NORBERT
Oostende architecturaal: vanaf het begin van de kuurstad tot het Thermenhotel
2001, jrg. 50, (286), p. 142-151

3576
HOUTART, F.
Geëngageerde kunst. Conflictkunst
1969, jrg. 18, (108), p. 393

3577
HOUTTEQUIET, I.
In memoriam Yvo Ceulemans Componist
1994, jrg. 43, (253), p. 244

3578
H.S.
Axel Hauman
1972, jrg. 21, (124), p. 24

3579
H.S.
Vraaggesprek met de samensteller
1982, jrg. 31, (186), p. 36-38

Register

HUGOKÉ

H. W.

3580
HUGOKÉ
Contra-pro-test protesterende tekenaars
1967, jrg. 16, (96), p. 416-420

3581
HULSTAERT, ALBERT
Alsof een lieve stem me riep
1976, jrg. 25, (155), p. 368

3582
HULSTAERT, ALBERT
Binding van Alfred Ost met Willebroek, Mechelen en Zwijndrecht. Zwijndrecht
1984, jrg. 33, (201), p. 241

3583
HULSTAERT, LOUIS
Kunstschilder Albert Hulstaert 75
1993, jrg. 42, (248), p. 345

3584
HUVAERE, JOHN
In memoriam Antoon Vercruyse, musicus
1996, jrg. 45, (262), p. 245

3585
HUYGE, DIRK
Geschiedenis langs de zijlijn: de prehistorie van Vlaanderen
1990, jrg. 39, (231), p. 168-172

3586
HUYGH, JO
Nu je ver bent
1965, jrg. 14, (84), p. 424

3587
HUYGH, JO
Waar ik ook ga of sta
1966, jrg. 15, (85), p. 71

3588
HUYGH, JO
Ik ben de herfst niet
1966, jrg. 15, (87), p. 216

3589
HUYGH, JO
Nu je ver bent
1967, jrg. 16, (93), p. 196

3590
HUYGHEBAERT, J.
Eukumene
1968, jrg. 17, (99), p. 189

3591
HUYLEBROECK, LIEVE MARIA
Geboorte
1982, jrg. 31, (186), p. 46

3592
HUYLEBROECK, LIEVE MARIA
Het gesprek
1982, jrg. 31, (189), p. 256

3593
HUYLENBROECK, FREDDY
Het perpetuum mobile van Vital Muylaert
2000, jrg. 49, (279), p. 50-53

3594
HUYS, BERNARD
Huys, Bernard; De Coster, Geertrui
Vlamingen in het muzikale leven te Brussel tot ca. 1900
1979, jrg. 28, (170), p. 196-200

3595
HUYS, HENDRIK
Creativiteit en/of métier. Stemmen uit het kunst- onderwijs. Beschouwingen van een leek over de wisselwerking van métier en creativiteit
1983, jrg. 32, (192), p. 17

3596
HUYS, JOHAN
In memoriam Rik Huys
1988, jrg. 37, (221), p. 182

3597
HUYS, RIK
De akker
1982, jrg. 31, (188), p. 190

3598
HUYS, RIK
Menuet
1982, jrg. 31, (189), p. 256

3599
HUYS, RIK
Aan een vriend
1982, jrg. 31, (191), p. 378

3600
HUYS, RIK
Wonen
1982, jrg. 31, (191), p. 379

3601
HUYS, RIK
Troost-andante
1983, jrg. 32, (193), p. 117

3602
HUYS, RIK
Een lied van mij tot jou
1983, jrg. 32, (194), p. 145

3603
HUYS, RIK
Troost-andante
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324

3604
HUYS, RIK
Bruckner
1985, jrg. 34, (205), p. 101

3605
HUYS, RIK
Lied ohne Worte
1985, jrg. 34, (205), p. 113

3606
H.W.
André Roelant
1969, jrg. 18, (106), p. 228

I

3607

IBANEZ, SANTIAGO*Het feestvierende Spanje*

1959, jrg. 8, (45), p. 198-203

3608

IBOU, PAUL*Gezicht van de onderneming*

1967, jrg. 16, (95), p. 317-318

3609

IJSEWIJN, JOZEF*De humanistische literatuur in Vlaanderen*

1990, jrg. 39, (230), p. 82-85

3610

IJSSELING, SAMUEL*Het kunstwerk*

1976, jrg. 25, (155), p. 337-340

3611

IMPE, LEON*Belfort en beiaard te Tielt*

1962, jrg. 11, (61), p. 39-40

3612

INDESTEGE, LUC*De hedendaagse letterkunde in Italië*

1963, jrg. 12, (67), p. 9-16

3613

INDESTEGE, LUC*Poëzie van over de Alpen beluisterd aan deze kant van de Alpen. Salvatore Quasimodo*

1974, jrg. 23, (138), p. 44-47

3614

INGELS, PAUL*Plastische kunsten. Domien Ingels (1881-1864), de paardenbeeldhouwer*

1982, jrg. 31, (187), p. 86-87

3615

INGHELAM, DAAN*Het lege huis*

1954, jrg. 3, (17), p. 218-221

3616

INGHELAM, DAAN*Baekelmans, Lode; Boschvogel, F.R.; Germonprez, Fred; Inghelram, Daan; van Hemeldonck, Em.**Getuigenissen over heimatletterkunde*
1956, jrg. 5, (26), p. 80-81

3617

INGHELAM, DAAN*Getuigenissen. Eerste doel: een hulp*

1968, jrg. 17, (98), p. 114

3618

INNE, HANS*Alluviaal*

1986, jrg. 35, (210), p. 117

3619

INSINGEL, MARK*De keien in de zon - Over Maurice Gilliams' gedichten*

1997, jrg. 46, (267), p. 270-274

3620

INSTALLÉ, H.*De Mechelse Belfortstrijd (1911)*

1984, jrg. 33, (201), p. 242-250

3621

IVEN, JORIS*Carver, Raymond; Iven, Joris**The Old Days; Vroeger Tijden*

1999, jrg. 48, (277), p. 218-219

3622

IVEN, JORIS*Het testament van Pieter Bladelin*

2000, jrg. 49, (279), p. 42

J

3623

JACOB, R.*Letterkundige Jos Vinks 60*

1981, jrg. 30, (180), p. 46

3624

JACOBS, ALAIN*Het portret in de achttiende eeuw*

1999, jrg. 48, (276), p. 148-150

3625

JACOBS, ALAIN*Het portret tijdens het neoclassicisme*

1999, jrg. 48, (276), p. 151-153

3626

JACOBS, LEEN*Zelden zag ik een kat*

1995, jrg. 44, (255), p. 130

3627

JACOBS, LOUIS*Het huis kleedt zich*

1996, jrg. 45, (261), p. 168

3628

JACOBS, MADELEINE*Componist Hendrik Daems. Erediploma van Sabam*

1978, jrg. 27, (165), p. 234

3629

JACOBS, RIK*Antoon Vander Plaetse als toneelmens. Herinneringen aan het Vlaamse Volkstoneel*

1973, jrg. 22, (136), p. 355

3630

JACOBS, RIK*Anni De Loenen 60*

1975, jrg. 24, (147), p. 220

3631

JACOBS, RIK*Maxim Kröjer. Prijs voor gezamenlijk oeuvre Prov. Antwerpen*

1976, jrg. 25, (150), p. 41

3632

JACOBS, RIK*Gebed!*

1976, jrg. 25, (150), p. 45

3633

JACOBS, RIK*Teater*

1976, jrg. 25, (152), p. 184

Register

JACOBS

JACOBS

3634
JACOBS, RIK
Herfstgetij op de Abdij van Male
1976, jrg. 25, (155), p. 321-322

3635
JACOBS, RIK
Aleide Boumans (ps. Krista Groenendal): 60
1977, jrg. 26, (156), p. 39

3636
JACOBS, RIK
Piet Dekelver 70
1977, jrg. 26, (157), p. 98

3637
JACOBS, RIK
Karel Van Deuren. Staatsprijs beste filmscenario
1976
1977, jrg. 26, (158), p. 160

3638
JACOBS, RIK
Het landhuis
1977, jrg. 26, (158), p. 170

3639
JACOBS, RIK
Dichterlijk beleven
1977, jrg. 26, (158), p. 170

3640
JACOBS, RIK
Frans Bresseleers 80
1977, jrg. 26, (159), p. 227-228

3641
JACOBS, RIK
Adagio
1978, jrg. 27, (162), p. 57

3642
JACOBS, RIK
Willem Hoffman: zeventig !
1978, jrg. 27, (163), p. 116

3643
JACOBS, RIK
In memoriam Maxim Kröjer
1979, jrg. 28, (169), p. 128

3644
JACOBS, RIK
Het licht
1979, jrg. 28, (171), p. 266

3645
JACOBS, RIK
Teken van tegenspraak
1979, jrg. 28, (172), p. 319-320

3646
JACOBS, RIK
Analyse
1979, jrg. 28, (172), p. 330

3647
JACOBS, RIK
Geheimnis
1980, jrg. 29, (174), p. 47

3648
JACOBS, RIK
Grimeren ..
1980, jrg. 29, (177), p. 234

3649
JACOBS, RIK
Het naamloos leed
1981, jrg. 30, (180), p. 49

3650
JACOBS, RIK
Ballade van de dode dichter
1981, jrg. 30, (180), p. 50

3651
JACOBS, RIK
*De Europese situatie ten tijde van het toneel-
renouveau*
1981, jrg. 30, (181), p. 74-77

3652
JACOBS, RIK
De speelman
1981, jrg. 30, (181), p. 78

3653
JACOBS, RIK
'Vita brevis' van Renaat Verheyen
1981, jrg. 30, (181), p. 79

3654
JACOBS, RIK
Twee acolieten getuigen
1981, jrg. 30, (181), p. 87-89

3655
JACOBS, RIK
Goris, René; Bruggen, Staf; Fonteyne, Ast.; Hae-
pers, Frans; Van de Velde, Anton; Nuyens, P.J.A.;
Diels, Joris; Van Hout, Karel; R.J.
Het regie-repertorium van Lode Geysen
1981, jrg. 30, (181), p. 92-100

3656
JACOBS, RIK
Het naamloos leed
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 203

3657
JACOBS, RIK
Over Colijn van Ryssele, de mysterieuze
1982, jrg. 31, (190), p. 280-283

3658
JACOBS, RIK
*In memoriam Anselm Van Leent. Toneelkunste-
naar (1911-1982)*
1983, jrg. 32, (193), p. 108

3659
JACOBS, RIK
Een geestelijk lied
1983, jrg. 32, (194), p. 159

3660
JACOBS, RIK
Orson Welles docet!
1983, jrg. 32, (194), p. 170-171

3661
JACOBS, RIK
De clown
1983, jrg. 32, (194), p. 172

3662
JACOBS, RIK
In memoriam Willem Doevenspeck
1983, jrg. 32, (195), p. 235

3663
JACOBS, RIK
Ballade van mijn lage land
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 314

3664
JACOBS, RIK
Rose Gronon en het theater
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 312-314

3665
JACOBS, RIK
Teater
1986, jrg. 35, (209), p. 49

3666
JACOBS, RIK
Teater
1994, jrg. 43, (250), p. 49

3667
JACOBS, STEVEN
*De onzichtbaarheid van de Vlaamse identiteit.
Vlaamse architectuur in Barcelona*
1997, jrg. 46, (268), p. 396-397

3668
JACOBS, STEVEN
Ziekenfondskantoor CM in Eeklo. Stéphane Beel
1998, jrg. 47, (271), p. 134-135

3669
JACOBS, STEVEN
*Kantoorgebouw 't Hoofd-Seghers Engineering in
Klein-Willebroek. Samyn en Vennoten*
1998, jrg. 47, (271), p. 136-137

Register

JACOBS

- 3670
JACOBS, STEVEN
Evenementenhal 'Fabriekspand' in Roeselare. Ralf Coussée & Klaas Goris
1998, jrg. 47, (271), p. 140-141
- 3671
JACOBS, STEVEN
Eigen woning en atelier in Ellezelles. Stefaan Onraet en Ann Dever
1998, jrg. 47, (271), p. 144
- 3672
JACOBS, STEVEN
Drukkerij Salto in Rekem. Christian Kieckens
1998, jrg. 47, (271), p. 146
- 3673
JACOBSEN, ROLF
Jacobsen, Rolf; Keustermans; Lisette
Ildfleuene; De vuurvliegjes
1998, jrg. 47, (273), p. 282
- 3674
JACOBSEN, ROLF
Jacobsen, Rolf; Keustemans, Lisette
Piggtradvinter; Prikkelraadwinter
1998, jrg. 47, (273), p. 282
- 3675
JACQUES, MARIA
Philippine Vande Putte en de volkscultuur
1976, jrg. 25, (152), p. 139-141
- 3676
JACQUES, MARIA
De pers in het bereik van de mens
1976, jrg. 25, (152), p. 159-160
- 3677
JAFFÉ, H.L.C.
Gaarne zeg ik u dank
1963, jrg. 12, (68), p. 81
- 3678
JANDA, ERIK
Kunstschilder Laurent Janda 80
1993, jrg. 42, (247), p. 268-269
- 3679
JANDL, ERNST
Jandl, Ernst; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der Knabe und die Strassenbahn; De jongen en de tram
1987, jrg. 36, (217), p. 235
- 3680
JANETSCHEK, ALFRED
Janetschek, Alfred; Ottevaere, Edmond, Thomas, Piet
Mein Flandern; Mijn Vlaanderen
1987, jrg. 36, (217), p. 231

- 3681
JANETSCHEK, ALFRED
Janetschek, Albert; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der Vater; Vader
1987, jrg. 36, (217), p. 231
- 3682
JANIN, JULES
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165
- 3683
JANKIPERSADISINGH, HARRARAIN
Architectuur in Paramaribo
1997, jrg. 46, (264), p. 20-22
- 3684
JANS, ERWIN
Opsomer, Geert; Jans, Erwin
Prospero's offer. Intercultureel theater als ontmoeting
1993, jrg. 42, (244), p. 31-35
- 3685
JANS, ERWIN
De luvte in het Vlaamse theater
2000, jrg. 49, (282), p. 245-250
- 3686
JANS, J.
Jan Hoogsteyns. Prijs van Aarschot
1973, jrg. 22, (137), p. 432
- 3687
JANS, JEF
Dusar en het socio-cultureel vormingswerk
1976, jrg. 25, (150), p. 24
- 3688
JANSEN, ENA
Literatuur in een nieuwe lente: een regenboog van Zuidafrikaanse boeken
1996, jrg. 45, (262), p. 202-205
- 3689
JANSSEN, DRIES
Landschap en stedenschoon. Limburg, een levend landschap
1965, jrg. 14, (81), p. 183-186
- 3690
JANSSEN, DRIES
Soms
1966, jrg. 15, (86), p. 149
- 3691
JANSSEN, DRIES
Vader
1966, jrg. 15, (89), p. 343

JANSSEN

- 3692
JANSSEN, DRIES
Twee jubilarissen bij de Maas
1968, jrg. 17, (99), p. 191
- 3693
JANSSEN, DRIES
Negeren onmogelijk
1968, p. 40
- 3694
JANSSEN, DRIES
In memoriam Lambert Swerts
1980, jrg. 29, (179), p. 372
- 3695
JANSSEN, DRIES
Letterkundige Paul Leenders 60
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 199
- 3696
JANSSEN, DRIES
Jeugdschrijver Staf Verrept 60
1981, jrg. 30, (185), p. 352
- 3697
JANSSEN, DRIES
Letterkundige en kunstschilderes Gil Smeets 60
1982, jrg. 31, (189), p. 244
- 3698
JANSSEN, DRIES
Wolken, Karl Alfred; Janssen, Dries
Kriegswinter; Oorlogswinter
1986, jrg. 35, (211), p. 173
- 3699
JANSSEN, DRIES
Enzensberger, Hans Magnus; Janssen, Dries
Zwei Fehler; Twee fouten
1986, jrg. 35, (211), p. 173
- 3700
JANSSEN, DRIES
Fried, Erich; Janssen, Dries
Definition; Definitie
1986, jrg. 35, (211), p. 173
- 3701
JANSSEN, DRIES
Jos Vandeloo (1925-). Jos Vandeloo: partij kiezen voor de zwaksten
1988, jrg. 37, (223), p. 319-322
- 3702
JANSSEN, DRIES
Het decennium van Jos Vandeloo (1920-1930)
1988, jrg. 37, (223), p. 323
- 3703
JANSSEN, EMIEL
Creativiteit, humanisme, christendom
1963, jrg. 12, (67), p. 42-43

Register

JANSSEN

3704
JANSSEN, EMIEL
Leo Mets romanprijs 1967 van Hilvarenbeek
1967, jrg. 16, (96), p. 434-435

3705
JANSSEN, EMIEL
Provinciale prijswinnaars 1967. Prosper Van de Maele, provinciale prijs W.-Vlaanderen voor het jeugdboek
1968, jrg. 17, (98), p. 116-117

3706
JANSSEN, EMIEL
Gaston Theunynck 70
1969, jrg. 18, (109), p. 490-491

3707
JANSSEN, EMIEL
Consciencies wonderjaar 1838
1973, jrg. 22, (134), p. 216-218

3708
JANSSEN, EMIEL
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (136), p. 370

3709
JANSSEN, EMIEL
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93

3710
JANSSEN, EMIEL
Vondel, die aan de treurspelen verviel
1979, jrg. 28, (172), p. 306-312

3711
JANSSEN, EMIEL
Emiel van Hemeldonck voorzitter van de Vereniging van Kempische schrijvers
1982, jrg. 31, (191), p. 372-373

3712
JANSSEN, EMIEL
In memoriam Monseigneur Jozef van Brabant
1997, jrg. 46, (268), p. 411

3713
JANSSENS, ACHIEL
De maan valt niet
1967, jrg. 16, (96), p. 433

3714
JANSSENS, ACHIEL
Het wonder
1969, jrg. 18, (103), p. 50

3715
JANSSENS, ACHIEL
Omdat nu ginds..
1969, jrg. 18, (108), p. 431

3716
JANSSENS, EMIEL
De huisbioskoop in Vlaanderen en Nederland
1977, jrg. 26, (158), p. 147-149

3717
JANSSENS, J.
In Memoriam Prof. Architect Germain Beerland
1979, jrg. 28, (171), p. 261

3718
JANSSENS, J.D.
Janssens, J.D.; Smeyers, J.
Het literaire leven in en rond Brussel (1200-1900)
1979, jrg. 28, (170), p. 150-161

3719
JANSSENS, JOS
Westvlaamse schrijvers in het Engels vertaald
1953, jrg. 2, (7), p. 2-6

3720
JANSSENS, JOS
Janssen, Jos.
De encyclopedist
1954, jrg. 3, (17), p. 221-225

3721
JANSSENS, MARCEL
Paul Brondeel 'dagboek van een nacht'
1968, jrg. 17, (97), p. 60-61

3722
JANSSENS, MARCEL
Willy Spillebeen 'de krabben'
1968, jrg. 17, (99), p. 194-195

3723
JANSSENS, MARCEL
Recente prozawerken. Jos Ghysen zegt het wel
1968, jrg. 17, (101), p. 375-376

3724
JANSSENS, MARCEL
Recente prozawerken. Jan Veulemans, Water.
1968, jrg. 17, (101), p. 376-377

3725
JANSSENS, MARCEL
Prozaische oogst. Verhalen van Fernand Bonneure
1968, jrg. 17, (102), p. 460-461

3726
JANSSENS, MARCEL
De verteller: van wijsheidsspreuk tot saga
1976, jrg. 25, (154), p. 258-262

JANSSENS

3727
JANSSENS, MARCEL
Nederland en Vlaanderen - verscheiden, complementair, één
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 205-207

3728
JANSSENS, MARCEL
Doctor in de onderwijskunde
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 296-297

3729
JANSSENS, MARCEL
Rose Gronon (Marthe Bellefroid) (1901-1979). Rose Gronon in een handspiegeltje
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 300-303

3730
JANSSENS, MARCEL
Paul Lebeau en de kritiek
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 330-333

3731
JANSSENS, MARCEL
Marcel Matthijs (1899-1964). Omtrekken van Marcel Matthijs
1987, jrg. 36, (218), p. 274-278

3732
JANSSENS, MARCEL
Bernard Kemp (1926-1980). Ontmoetingen met Bernard Kemp
1988, jrg. 37, (223), p. 298-306

3733
JANSSENS, MARCEL
Wegen naar Streuvelsland
1994, jrg. 43, (251), p. 69-70

3734
JANSSENS, MARCEL
'De oogst' van Stijn Streuvels als sociaal drama
1994, jrg. 43, (251), p. 87-92

3735
JANSSENS, MARCEL
Varianten van postmodernisme in de Vlaamse literatuur
1995, jrg. 44, (258), p. 333-340

3736
JANSSENS, MARCEL
De verfilming van 'Het dwaallicht'
1996, jrg. 45, (263), p. 293-296

3737
JANSSENS, MARCEL
Een andere dubbelfluit
1997, jrg. 46, (268), p. 395-396

3738
JANSSENS, MARCEL
Houtekiet en het 'fijne raadsel'
1998, jrg. 47, (273), p. 263-266

Register

JANSENS

JOON

3739

JANSSENS, MARCEL

Een hoeksteen voor Valère Depauw
2000, jrg. 49, (279), p. 43-45

3740

JANSSENS, P.

Een kapel in een complex
1955, jrg. 4, (23), p. 253-256

3741

JANSSENS DE BISTHOVEN, AQUILIN

In het koetshuis van het Arentspark te Brugge
1954, jrg. 3, (14), p. 59-61

3742

JANSSENS DE BISTHOVEN, AQUILIN

Achttiend' eeuwse salonkunst te Brugge
1955, jrg. 4, (20), p. 71-73

3743

JANSSENS DE BISTHOVEN, AQUILIN

Beeldhouw- en meubelkunst
1957, jrg. 6, (31), p. 18-23

3744

JANSSENS DE BISTHOVEN, AQUILIN

Beeldhouwkunst en meubilair
1959, jrg. 8, (43), p. 41-54

3745

JANSSENS DE BISTHOVEN, AQUILIN

De kinderjaren van Edgard Tytgat te Brugge
1960, jrg. 9, (49), p. 21-24

3746

JANSSENS DE BISTHOVEN, AQUILIN

Grote tentoonstellingen: show-business?
1963, jrg. 12, (71), p. 323-325

3747

JANSSENS DE BISTHOVEN, AQUILIN

De regelen van de perspectief bij de Vlaamse Meesters van de Xvde eeuw
1964, jrg. 13, (74), p. 117-120

3748

JANSSENS DE BISTHOVEN, AQUILIN

Het Brugse stadsbeeld eerbiedigen
1975, jrg. 24, (144), p. 6-7

3749

JANSSENS DE BISTHOVEN, BOUDEWIJN

Een merkwaardige restauratie
1952, jrg. 2, (5), p. 171

3750

JASPERS, JAN

Podiumkunsten in Vlaanderen
2000, jrg. 49, (282), p. 241-244

3751

JASPERS, KARIEN

Laatste groet
1972, jrg. 21, (124), p. 42-43

3752

JASPERS, KARIEN

Helicon
1972, jrg. 21, (124), p. 44

3753

JASPERS, KARIEN

Van dichters voorzichtig
1972, jrg. 21, (124), p. 44

3754

J.C.

Kunstschilder Jan Kiemeneij: negentig
1979, jrg. 28, (168), p. 44

3755

J.D.

Bekroonde kunstenaars. Jacques Woutermaertens: grote prijs van Rome voor beeldhouwkunst
1968, jrg. 17, (102), p. 441

3756

J.D.

Dichter André-G. Christiaens 75. Prijs v. Brabant Europees Poëziefestival
1980, jrg. 29, (178), p. 308-309

3757

JESPERS, HENDRIK

Literatuur of lectuur? Alle kinderlectuur is geen literatuur..maar er bestaat kinderliteratuur
1968, jrg. 17, (98), p. 78-82

3758

JESPERS, HENDRIK

De verspreiding. Het kinderboek en de objectieve voorlichting
1968, jrg. 17, (98), p. 100-103

3759

JESPERS, RIK

Letterkundige Juul Bovée: tachtig
1979, jrg. 28, (168), p. 41-42

3760

J.H.

Kamiel D'Hooghe directeur van de Muziek-academie te Roeselare
1964, jrg. 13, (78), p. 420

3761

J.L.

Moderne religieuze kunst in de decanale kerk van De Panne
1979, jrg. 28, (173), p. 391

3762

J.M.

Colette Cleeren. Driejaarlijkse Prijs van Stad Leuven
1980, jrg. 29, (175), p. 102

3763

JO

Zestien
1968, jrg. 17, (99), p. 189

3764

JOCHEMS, THEO

Beeldhouwer Albert Poels 80
1983, jrg. 32, (193), p. 107

3765

JOHANNES-PAULUS II

Homilie gedurende de eucharistieviering voor de kunstenaars in de kerk van 'Onze-Lieve-Vrouw van Genade' - Vogelzang - Brussel
1985, jrg. 34, (207), p. 245-246

3766

JOLIVET, MICHEL-NICOLAS

Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165

3767

JONCKHEERE, ROSA

Gerard Vermeersch en zijn one-man shows
1975, jrg. 24, (149), p. 306-310

3768

JONCKHEERE, W.R.

In memoriam Hubert Matthys Kunstschilder
1995, jrg. 44, (256), p. 248

3769

JONKER, A.M.W.

Niets dan woorden
1978, jrg. 27, (166), p. 303

3770

JONKER, A.M.W.

Bij de dood van een kind
1978, jrg. 27, (167), p. 385

3771

JOON, ERIC M.

Wit
1991, jrg. 40, (235), p. 103

3772

JOON, ERIC M.

Kinderliedje
1992, jrg. 41, (239), p. 39

3773

JOON, ERIC M.

Joon, Eric J.
Kinderliedje
1994, jrg. 43, (250), p. 103

Register

JOORIS

K. D. D.

3774

JOORIS, R.

Jooris, R.; Kemps, M.; Van Hove, J.; Vermeulen, J.
"Ik vind dat je een gezicht moet kunnen lezen, van de haarwortels tot de kin." Rony Heirman over fotografie
2001, jrg. 50, (287)

3775

JOOS, RAF

Meulemeester, Jean Luc; Zaman, Leo; Joos, Raf; Vermeersch, Rik; Dirickx, Johan
Hedendaagse passiespelen in Vlaanderen. De kruisevocatie in Heist-aan-Zee. Palmprocessie in Hoegaarden. Christus aan de Schelde. Passiespel in Moortsele. Passiespel in Oudenburg. Omme-gang op Palmzondag in Tienen.
1998, jrg. 47, (270), p. 76-79

3776

JORET, PAUL

van Wilderode, Anton; Joret, Paul
Nacht; Nuit
1999, jrg. 48, (276), p. 160

3777

JORET, PAUL

van Wilderode, Anton; Joret, Paul
Terug; Retour
1999, jrg. 48, (276), p. 160

3778

JORET, PAUL

van Wilderode, Anton; Joret, Paul
Portrait; Portrait
1999, jrg. 48, (276), p. 160

3779

JORISSEN, MADELEINE

Jorissen, Madeleine; Vaerten, Jan
Madeleine Jorissen
1972, jrg. 21, (124), p. 25

3780

JORISSEN, MADELEINE

Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verscheide, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93

3781

JOSHI, B.R.

Indische muziek nu, eeuwige frisheid
1967, jrg. 16, (94), p. 250-254

3782

JOURNÉE, MARK

Traditie wordt doorgegeven
1981, jrg. 30, (180), p. 51

3783

JOURNÉE, MARK

Kat
1983, jrg. 32, (193), p. 117

3784

JOURNÉE, MARK

De meester
1989, jrg. 38, (225), p. 126

3785

JUARROZ, ROBERTO

Juarroz, Roberto; Posson, Guy
IV,44; IV,44
2001, jrg. 50, (286), p. 170

3786

JUDO, FRANK

Sonnet
1992, jrg. 41, (243), p. 380

3787

JULIAAN, F.

In Memoriam Gustaaf François
1991, jrg. 40, (237), p. 223

3788

JUNIUS, JULIEN

De Vlaamse opvoedingsgemeenschap
1993, jrg. 42, (248), p. 314-317

3789

J.V.

Kongo, literair
1989, jrg. 38, (225), p. 99

3790

J.V.A.

Uitnodiging
1978, jrg. 27, (164), p. 145

3791

J.V.A.

Frank Van Doorne - Hans Melen 70
1985, jrg. 34, (206), p. 181-182

3792

J.V.B.

Hugo Duchateau
1972, jrg. 21, (124), p. 22

3793

J.V.S.

Kunstschilder Noël Matthijs 60
1986, jrg. 35, (211), p. 169

3794

J.V.S.

Kunstschilder Noël Matthijs 65
1992, jrg. 41, (239), p. 38

K

3795

KAAL, MEERTJE

Voor das
1990, jrg. 39, (229), p. 44

3796

KAPP, PIETER

Conflict en verzoening in de cultuur
1996, jrg. 45, (262), p. 197-201

3797

KAPPNER, ELISABETH

De stille ochtendommegang
1998, jrg. 47, (271), p. 152

3798

KAPPNER, ELISABETH

En rijden, rijden
2000, jrg. 49, (279), p. 42

3799

KAPPNER, ELISABETH

Is enkel het wijdere
2000, jrg. 49, (279), p. 42

3800

KAPPNER, ELISABETH

Hoe het een, hoe het ander en Borek
2001, jrg. 50, (284), p. 43

3801

KAPPNER, ELISABETH

En ik zag boven Doornik toen ik kind was
2001, jrg. 50, (284), p. 43

3802

KAPPNER, ELISABETH

Nu de blauwe dagen violetter worden
2001, jrg. 50, (285), p. 107

3803

KASPE, VLADIMIR

Hedendaagse Mexicaanse architectuur
1969, jrg. 18, (105), p. 135-141

3804

KATTEMAN, JO

De nacht drukt door de daken
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 323

3805

K.D.D.

Over spotprenten, karikaturen en cartoons
1979, jrg. 28, (171), p. 225

3806

K.D.D.

Bibliografie - Werken geïllustreerd door Alfred Ost
1984, jrg. 33, (201), p. 273

Register

KEERSMAEKERS

KEMP

- 3807
KEERSMAEKERS, A.
Ernest Claes in de schaduw van de tweede wereldoorlog en in het licht van het verleden
1969, jrg. 18, (107), p. 290-294
- 3808
KEERSMAEKERS, A.
Paul Hardy. Prijs van de Provincie Antwerpen voor het gezamenlijk oeuvre 1974
1977, jrg. 26, (156), p. 41-42
- 3809
KEERSMAEKERS, A.
Taxandria depicta. Het beeld van de Kempen in de schilderkunst van de 19e en 20e eeuw. Ter inleiding.
1979, jrg. 28, (169), p. 73
- 3810
KEERSMAEKERS, A.
Joost van den Vondel. Gedachten bij een eeuwfeest
1979, jrg. 28, (172), p. 281-282
- 3811
KEERSMAEKERS, A.
In memoriam Emiel van Hemeldonck
1981, jrg. 30, (181), p. 118
- 3812
KEERSMAEKERS, A.
Beschikbare Ruusbroec-lectuur
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 193-195
- 3813
KEERSMAEKERS, A.
In memoriam Jan Meulepas
1982, jrg. 31, (186), p. 45
- 3814
KEERSMAEKERS, A.
Van Wilderode, Anton
Ethiek en kunst
1982, jrg. 31, (190), p. 314-317
- 3815
KEERSMAEKERS, A.
In memoriam kunstschilder Marcel Vandeven
1985, jrg. 34, (204), p. 39
- 3816
KEERSMAEKERS, A.
Een monument voor ere-deken André Demedts
1985, jrg. 34, (204), p. 43-44
- 3817
KEERSMAEKERS, A.
Jules van Ackere. Prijs voor het essay vanwege de provincie West-Vlaanderen
1985, jrg. 34, (206), p. 181

- 3818
KEERSMAEKERS, A.
Dr. F. Van Vinckenroye. Voorzitter CVKV-Limburg. Bij de uitreiking van het Hulde-Album
1985, jrg. 34, (208), p. 298
- 3819
KEERSMAEKERS, AUGUST
Jan David Heemssen (1581-1644). Een te weinig bekend Antwerps vertaler van Petrarca
1974, jrg. 23, (138), p. 15-18
- 3820
KEERSMAEKERS, AUGUST
Cyriel Coupé, academiëlid
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 298-299
- 3821
KEERSMAEKERS, AUGUST
Het leven van de H. Godelieve in handschriften
1984, jrg. 33, (200), p. 156-160
- 3822
KEERSMAEKERS, AUGUST
Het leven van de H. Godelieve in Vlaamse volksboeken
1984, jrg. 33, (200), p. 182-189
- 3823
KEERSMAEKERS, AUGUST
Lateur, Patrick
Een tweede leven voor Timmermans en Claes. Een gesprek met Prof. em. August Keersmaekers
1995, jrg. 44, (254), p. 41-43
- 3824
KEERSMAEKERS, AUGUST
Maurits van Vossle
1995, jrg. 44, (256), p. 229-231
- 3825
KEERSMAEKERS, G.
Ernest Claes. Aan al de moeders der aarde
1987, jrg. 36, (215), p. 113-115
- 3826
KEERSMAEKERS, G.
Rudolf Vande Perre. Prijs Scriptores Christiani
1987, jrg. 36, (216), p. 165
- 3827
KEERSMAEKERS, G.
Letterkundige Bertiven 70
1988, jrg. 37, (220), p. 128
- 3828
KEERSMAEKERS, G.
Een bemoedigende terugblik
1988, jrg. 37, (221), p. 161
- 3829
KEERSMAEKERS, G.
In memoriam Dr. Jozef Sterck Letterkundige
1992, jrg. 41, (243), p. 375

- 3830
KEERSMAEKERS, GUST
Felix Timmermans
1993, jrg. 42, (248), p. 349-350
- 3831
KEERSMAEKERS, GUST
Anton Van Wilderode 75
1993, jrg. 42, (248), p. 350-352
- 3832
KEERSMAEKERS, GUST
Pleidooi voor een vergeten werk: Stijn Streuvels, Geneveva van Brabant
1994, jrg. 43, (251), p. 93-97
- 3833
KEERSMAEKERS, GUST
In memoriam Gaston Van Den Bergh Beiaardier-componist
1994, jrg. 43, (253), p. 244
- 3834
KEERSMAEKERS, GUST
H. Speliers, Dag Streuvels. 'Ik ken de weg alleen'
1996, jrg. 45, (260), p. 41-44
- 3835
KEERSMAEKERS, GUST
Een 'uitgehakt' begin uit Timmermans' Pallieter
1997, jrg. 46, (264), p. 29-32
- 3836
KEERSMAEKERS, GUST
Over bibliotheek en boeken. In de boecken salment soecken..
2001, jrg. 50, (288), p. 281-286
- 3837
KEESEMAECKER, RACHEL
God en de schoonheid trouw !
1966, jrg. 15, (85), p. 88
- 3838
KELK, FANNY
Avant-garde-galleries in Nederland
1970, jrg. 19, (115), p. 389-399
- 3839
KEMP, BERNARD
Nieuw werk van Gaston Duribreux en Marcel Matthijs
1961, jrg. 10, (57), p. 204-206
- 3840
KEMP, BERNARD
Romandebuut van Ferdinand Vercoocke en Leo Vandaele
1961, jrg. 10, (58), p. 323-325
- 3841
KEMP, BERNARD
Nog lange tijd: sociale roman van André Demedts
1961, jrg. 10, (59), p. 390-391

Register

KEMP

- 3842
KEMP, BERNARD
Een sociale roman van Fred Germonprez
1962, jrg. 11, (63), p. 186-187
- 3843
KEMP, BERNARD
Katharsis op de Akropolis. De Winnaar verliest door August Geldhof
1962, jrg. 11, (65), p. 371-372
- 3844
KEMP, BERNARD
Proza uit West-Vlaanderen. De novelle 'Stilte' van Raf Declercq
1963, jrg. 12, (67), p. 47-48
- 3845
KEMP, BERNARD
Ellende als bron van poëzie. Klabbatse door Felix Dalle
1963, jrg. 12, (67), p. 48-49
- 3846
KEMP, BERNARD
De bekroonde Kongoroman van André Claeys 'Het Duistere Rijk'
1963, jrg. 12, (69), p. 182-184
- 3847
KEMP, BERNARD
De romanticus Marcel Matthijs. 'Wie kan dat begrijpen?'
1963, jrg. 12, (69), p. 184-186
- 3848
KEMP, BERNARD
José de Ceulaer te gast bij Vlaamse auteurs
1963, jrg. 12, (71), p. 351-353
- 3849
KEMP, BERNARD
Vlaamse Cultuur nu. Hedendaagse letterkunde
1965, jrg. 14, (81), p. 189-190
- 3850
KEMP, BERNARD
Kan. Herman Servotte prijs van de Scriptores Catholici
1967, jrg. 16, (93), p. 230-231
- 3851
KEMPINCK, ERIK
Najaarsdagen
1996, jrg. 45, (261), p. 168
- 3852
KEMPS, M.
Jooris, R.; Kemps, M.; Van Hove, J.; Vermeulen, J.
"Ik vind dat je een gezicht moet kunnen lezen, van de haarwortels tot de kin." Rony Heirman over fotografie
2001, jrg. 50, (287)

- 3853
KENNES, PAUWEL
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93
- 3854
KENYON, NICHOLAS
Hedendaagse Britse muziek. Levende Britse componisten
1978, jrg. 27, (166), p. 288-291
- 3855
KEPPENS, PIETER
Analytisch
1981, jrg. 30, (184), p. 280
- 3856
KEPPENS, PIETER
Ver van alle drukte
1981, jrg. 30, (184), p. 281
- 3857
KEPPENS, PIETER
In de kering
1982, jrg. 31, (186), p. 46
- 3858
KEPPENS, PIETER
Kortstondige ontmoeting
1982, jrg. 31, (188), p. 189
- 3859
KERKHOF, MAX
Kunstschilder Piet Moerman. Laureaat Prijs Stimulans v. Schilderkunst Kortrijk; Ondersch. Jonge Belg. Schilderkunst Brussel
1984, jrg. 33, (198), p. 56
- 3860
KERSTEN, MIEL
Landschap en stedenschoon. Het spectrum van Oost-Vlaanderen
1965, jrg. 14, (81), p. 169-173
- 3861
KERSTEN, MIEL
De complete
1968, jrg. 17, (100), p. 300
- 3862
KERSTEN, MIEL
Jarige kunstenaars. Gabriel Haelman zeventig
1968, jrg. 17, (101), p. 372-373

KEUSTERMANS

- 3863
KERSTEN, MIEL
Gerard Hermans 70
1971, jrg. 20, (123), p. 449-450
- 3864
KERSTEN, MIEL
Frans Jozef De Vleeschouwer 70
1973, jrg. 22, (137), p. 421-422
- 3865
KERSTEN, MIEL
Hans Melen 60
1974, jrg. 23, (142), p. 301
- 3866
KERSTEN, MIEL
Gerda de Vrieze. Poëziepremie Brussel
1977, jrg. 26, (156), p. 40
- 3867
KERSTEN, MIEL
Gabriël Haelman 80
1978, jrg. 27, (164), p. 183
- 3868
KERSTEN, MIEL
In Memoriam Kunstschilder Gerard Hermans
1978, jrg. 27, (167), p. 376-377
- 3869
KERSTEN, MIEL
Letterkundige Johannes Marijnen. Commandeur in de Leopoldsorde
1980, jrg. 29, (179), p. 370
- 3870
KÉSENNE, JOANNES
Epifanie of Epifanie
2001, jrg. 50, (284), p. 56-57
- 3871
KETELÉ-GAFMEYER, SIMONNE
Mijn handen
1959, jrg. 8, (44), p. 151
- 3872
KEUSTERMANS, LISETTE
Vennberg, Karl; Keustermans, Lisette
ö; Een paar woorden maar over de kraaiemaagden
1995, jrg. 44, (254), p. 56
- 3873
KEUSTERMANS, LISETTE
Vennberg, Karl; Keustermans, Lisette
z; Hoe zou ik je kunnen bereiken met een liefdesgedicht?
1995, jrg. 44, (254), p. 56

Register

KEUSTERMANS

- 3874
KEUSTERMANS, LISETTE
Vennberg, Karl; Keustermans, Lisette
j; De vrome koopman van Boechara zei
1995, jrg. 44, (254), p. 56
- 3875
KEUSTERMANS, LISETTE
Vennberg, Karl; Keustermans, Lisette
a; Je codegedichten verbranden me als een kachelrooster
1995, jrg. 44, (255), p. 131
- 3876
KEUSTERMANS, LISETTE
Forsström, Tua; Keustermans, Lisette
Varför är natten så mörk? Därför att universum utvidgar sig; Waarom is de nacht zo donker? Omdat het universum uitdijt
1997, jrg. 46, (267), p. 317
- 3877
KEUSTERMANS, LISETTE
Forsström, Tua; Keustermans, Lisette
Förkasta mig inte; Verstoot me niet
1997, jrg. 46, (267), p. 317
- 3878
KEUSTERMANS, LISETTE
Jacobsen, Rolf; Keustermans; Lisette
Ildfleuene; De vuurvliegjes
1998, jrg. 47, (273), p. 282
- 3879
KEUSTERMANS, LISETTE
Jacobsen, Rolf; Keustermans, Lisette
Piggtradvinter; Prikkelraadwinter
1998, jrg. 47, (273), p. 282
- 3880
KEUSTERMANS, LISETTE
Per Holmer en Vlaanderen
1999, jrg. 48, (278), p. 277-279
- 3881
KEYERS, FRANS
Zwarter dan zwart
1982, jrg. 31, (187), p. 75
- 3882
KHOKAR, MOHAN
Hedendaagse Indische danskunst twee decaden revival
1967, jrg. 16, (94), p. 244-249
- 3883
KIECKENS, CHRISTIAN
De meubelkunst van Pieter De Bruyne (1931-1987)
2001, jrg. 50, (284), p. 13-17

- 3884
KINDT, EDDY
Hondse liefde
1981, jrg. 30, (184), p. 280
- 3885
KING, FRANCIS
Britse romanliteratuur
1978, jrg. 27, (166), p. 257-260
- 3886
KINNAER, JUUL
Het water kan treurig kolken
1979, jrg. 28, (171), p. 265
- 3887
KINNAER, JUUL
Ik kijk altijd aan ruiten die beslagen
1982, jrg. 31, (187), p. 107
- 3888
KINNAER, JUUL
Tussen de sporen
1991, jrg. 40, (237), p. 224
- 3889
KINNAER, JUUL
Dichters zijn niet thuis waar zij wonen
1994, jrg. 43, (253), p. 225
- 3890
KIRSCH, SARAH
Kirsch, Sarah; Germonpré, Christiaan
Die Wiese; De Weide
1988, jrg. 37, (223), p. 367
- 3891
KIRSCH, SARAH
Kirsch, Sarah; Germonpré, Christiaan
Im Weinberg; In de wijngaard
1988, jrg. 37, (223), p. 367
- 3892
KIRSCH, SARAH
Kirsch, Sarah; Germonpré, Christiaan
Rot; Rood
1988, jrg. 37, (223), p. 367
- 3893
KIRSTEN, HANNA
Vrijen en trouwen in het Nederlandse lied
1975, jrg. 24, (145), p. 87-90
- 3894
KLEFFNER, MICHAEL
Jubilerende verenigingen. Groet vanwege SIAC
1976, jrg. 25, (155), p. 333
- 3895
KLEIN, PIET
In memoriam Wies Pee. Musicus
1991, jrg. 40, (234), p. 41-42

KNOCKAERT

- 3896
KLERKX, AD
De dichter Guillaume van der Graft
1961, jrg. 10, (56), p. 126-127
- 3897
KLUYSKENS, PIERRE
Graficus Geo Langie 70
1976, jrg. 25, (150), p. 41-42
- 3898
KNEUVELS, GODELIEVE
In memoriam Guido Cafmeyer Regisseur
1995, jrg. 44, (254), p. 60
- 3899
KNIBBE, HESTER
Onderweg; Eurydice; Persephone; Orpheus
1998, jrg. 47, (273), p. 281
- 3900
KNOCKAERT, LUK
Driekamp
1971, jrg. 20, (117), p. 54
- 3901
KNOCKAERT, YVES
Piet Swerts' Marcuspassie
1995, jrg. 44, (254), p. 49-51
- 3902
KNOCKAERT, YVES
Postmodernisme in de nieuwe muziek in Vlaanderen
1995, jrg. 44, (258), p. 360-365
- 3903
KNOCKAERT, YVES
De muziek in Maurice Gilliams
1997, jrg. 46, (267), p. 290-293
- 3904
KNOCKAERT, YVES
De huidige stand van de Vlaamse muziek - een blik in de toekomst
1998, jrg. 47, (272), p. 178-182
- 3905
KNOCKAERT, YVES
Geert Logghe - Gedaanteverwisselingen
1998, jrg. 47, (272), p. 205-209
- 3906
KNOCKAERT, YVES
Philippe Boesmans - Wintermärchen
2000, jrg. 49, (280), p. 113-114
- 3907
KNOCKAERT, YVES
Ethel Smyth, poging tot een onbevooroordeeld portret
2000, jrg. 49, (283), p. 315-319

Register

KOCH-DE MEYER

3908
KOCH-DE MEYER, G.
De illustere Hogeschool van Harderwijk en haar boekenschat
1964, jrg. 13, (74), p. 112-116

3909
KOCKEN, MARCEL
Binding van Alfred Ost met Willebroek, Mechelen en Zwijndrecht. Mechelen
1984, jrg. 33, (201), p. 238-241

3910
KOECK, PAUL
Ons geluk. De feuilletonisering van G. Walschaps oeuvre
1998, jrg. 47, (273), p. 255-258

3911
KOEGLER, HORST
Ballet. Wanverhouding tussen kwantiteit en kwaliteit
1961, jrg. 10, (59), p. 379-381

3912
KOENDERS, IRÈNE
Kennismaking met enkele hedendaagse schrijvers uit Portugal
1991, jrg. 40, (236), p. 146-152

3913
KOENDERS, IRÈNE
de Mello Breyner Andresen, Sophia; Koenders, I.
Lisboa; Lissabon
1991, jrg. 40, (236), p. 150

3914
KOENDERS, IRÈNE
de Mello Breyner Andresen, Sophia; Koenders, I.
As ilhas; De eilanden
1991, jrg. 40, (236), p. 150

3915
KOENDERS, IRÈNE
Nava, Luís Miguel; Koenders, I.
Lembrança de A. Morin; Herinnering aan A. Morin
1991, jrg. 40, (236), p. 151

3916
KOENDERS, IRÈNE
Nava, Luís Miguel; Koenders, I.
Estacas; Staken
1991, jrg. 40, (236), p. 151

3917
KOENDERS, IRÈNE
Nava, Luís Miguel; Koenders, I.
Outro rio; Andere rivier
1991, jrg. 40, (236), p. 152

3918
KOENIG, LEON
De hierna volgende antwoorden
1963, jrg. 12, (68), p. 100

3919
KOENIG, PETER
De christelijke kunst nu. Wat is een christelijke kunstenaar in deze tijd? Wat kan ik voor hem doen?
1976, jrg. 25, (155), p. 347-349

3920
KOENOT, JAN
Kunst en christendom in toekomstperspectief
1997, jrg. 46, (265), p. 66-72

3921
KOENOT, JAN
Rock en mythe. 'Take me to the other side' (Spaceman 3)
1997, jrg. 46, (268), p. 366-370

3922
KOLLER-BUCHWIESER, HELENE
Maria Szmyd-Dormus
1978, jrg. 27, (164), p. 188

3923
KOMRIJ, GERRIT
McCreary, A.; Macgowan, Kenneth; McLuhan, Marshall; Sierksma, Fokke; Vroman, Leo; Komrij, Gerrit; Peters, J.M.; Peelen, Gert J.; Dillemans, Roger; de Moor, Anne
Vergeet niet te lezen
1977, jrg. 26, (158), p. 156-157

3924
KONGS, PAUL
nicole halsberghe
1980, jrg. 29, (179), p. 350

3925
KONGS, PAUL
De portretkunst van Raf Coorevits
1996, jrg. 45, (263), p. 315-318

3926
KONJETZCKY, KLAUS
Konjetzcky, Klaus; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Schottisches Hochland; Schots hoogland
1987, jrg. 36, (217), p. 236

3927
KOPLAND, RUTGER
Weggaan
1992, jrg. 41, (239), p. 40

3928
KORBAN
De aarde, haar moorse muishond
1959, jrg. 8, (47), p. 328

3929
KORBAN
Voor een lange omvaart
1959, jrg. 8, (48), p. 438

3930
KORBAN
Petit monstre
1960, jrg. 9, (54), p. 469

3931
KORTEWILDE, JOHAN
Vragend voorgevoel?
1983, jrg. 32, (192), p. 48

3932
KOX, HANS
Muziek in Nederland. Een baaierd van stromingen
1961, jrg. 10, (56), p. 133-134

3933
KOX, HANS
Les in dodecafonie
1961, jrg. 10, (60), p. 432-433

3934
KOYEN, M.H.
De Norbertijenabdij van Tongerlo
1973, jrg. 22, (131), p. 34-37

3935
K. R.
Aimée Thonon. Provinciale trofee en Gouden Medaille van Oostende voor K. Lyceum-koor, vijf maal laureaat BRT-Schoolkoren
1973, jrg. 22, (137), p. 446

3936
KRABBELS, TOON
Moeder
1985, jrg. 34, (204), p. 41

3937
KRAMER, THEODOR
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Leeres Nachtcafé; Leeg nachtcafé
1987, jrg. 36, (217), p. 232

3938
KRAMER, THEODOR
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der alte Schulmeister; De ouwe schoolfrik
1992, jrg. 41, (242), p. 310

3939
KRAMER, THEODOR
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der alte Bücherwart; De ouwe bibliothecaris
1992, jrg. 41, (242), p. 310

KRAMER

Register

KRAMER

KVD

3940

KRAMER, THEODOR

Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der alte Kanzlist; De ouwe klerk
1992, jrg. 41, (242), p. 310

3941

KRAMER, THEODOR

Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Requiem für einen Faschisten; Requiem voor een fascist
1996, jrg. 45, (263), p. 305

3942

KRAMER, THEODOR

Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
An einem schönen Herbsttag möcht ich sterben; Ik wil een mooie herfstdag als ik sterf
1996, jrg. 45, (263), p. 305

3943

KRAUSS, ROLF H.

Nieuwe opkomst en verval van de conceptionele fotografie: voorbeeld Jan Dibbets
1981, jrg. 30, (184), p. 260-268

3944

KREPS, JOZEF

De kerkmuziek van J. Ryelandt
1952, jrg. 1, (6), p. 194-200

3945

KREPS, JOZEF

Maria. Opus 48 van Jozef Ryelandt (1909-1910)
1954, jrg. 3, (15), p. 104-107

3946

KRIEKEMANS, ALBERT

Kriekemans, Albert; A.S.
De esthetische opvoeding volgens Prof. Kriekemans
1965, jrg. 14, (84), p. 377-380

3947

KRIGE, UYS

Die kiewiet en die krokodil
1962, jrg. 11, (64), p. 216-218

3948

KRIJTOVÁ, OLGA

De literatuur in Tsjecho-Slowakije sedert 1950
1970, jrg. 19, (113), p. 237-242

3949

KRÖJER, MAXIM

Drie Westvlaamse toneelkunstenaars. Gella Allaert, Hector Camerlynck, Roger Coorens
1958, jrg. 7, (38), p. 71-75

3950

KRÖJER, MAXIM

Rik Jacobs 60
1973, jrg. 22, (137), p. 432-433

3951

KRUGER, NELLIE

Die toneel in Suid-Afrika
1955, jrg. 4, (19), p. 22-24

3952

KRUIT, JOHANNA

Wie niet weg is gezien
1996, jrg. 45, (261), p. 168

3953

KRUIT, JOHANNA

Dan lijkt alles nog even op toen
1999, jrg. 48, (275), p. 68

3954

KRUYFHOOF, CÉCILE

De bibliotheek van het kasteel van Loppem
2001, jrg. 50, (288), p. 287-290

3955

KUBACH, HANS ERICH

Inventarisatie van kunstmonumenten
1982, jrg. 31, (189), p. 224

3956

KUDELKA, ZDENEK

Naar een humanisering in de hedendaagse Tsjecho-Slowaakse architectuur
1970, jrg. 19, (113), p. 232-236

3957

KUIJKEN, BARTHOLD

'Op originele instrumenten': de achtergrond van een succesverhaal
1999, jrg. 48, (277), p. 195-197

3958

KUITER, WILLEM

3 korte gedichten
1980, jrg. 29, (179), p. 378

3959

KUNZE, REINER

Kunze, Reiner; Droogenbroodt, Germain
Tagebuchblatt 80; Dagboekblad 80
1992, jrg. 41, (243), p. 381

3960

KUNZE, REINER

Kunze, Reiner; Droogenbroodt, Germain
Liebesgedicht nach dem Start oder Mit dir im selben Flugzeug; Liefdesgedicht na de start of Met jou in hetzelfde vliegtuig
1992, jrg. 41, (243), p. 381

3961

KUNZE, REINER

Kunze, Reiner; Droogenbroodt, Germain
Bittgedanke, dir zu Füßen; Smeekgedachte, voor jou neergeknield
1992, jrg. 41, (243), p. 381

3962

KUNZE, REINER

Kunze, Reiner; Droogenbroodt, Germain
Abschied; Afscheid
1992, jrg. 41, (243), p. 381

3963

KUSTERS, WOUTER

Christelijke kunst nu. Christelijke kunst heden nog mogelijk?
1976, jrg. 25, (155), p. 352

3964

KUTTER, WILHELM

Fasnacht-maskers in Zuidwest-Duitsland
1980, jrg. 29, (177), p. 199-201

3965

KUYK, PIETER A.

Vanuit de trein
1990, jrg. 39, (232), p. 325

3966

KUYK, PIETER A.

Mijn kleine tuin
1991, jrg. 40, (235), p. 103

3967

KUYK, PIETER A.

Schuldig
1992, jrg. 41, (239), p. 40

3968

KUYLE, GHISLAIN

Ghislain Kuyle. Prijs Provincie, Hoppelandprijs
1972
1973, jrg. 22, (137), p. 434

3969

KVD.

Rik Blomme
1979, jrg. 28, (171), p. 226

3970

KVD.

Eugeen Winters
1979, jrg. 28, (171), p. 233

3971

KVD

Henri Storck de cineast als getuige van zijn tijd
1988, jrg. 37, (220), p. 98-99

Register

KVD

LAMBIN

3972
KVD
André Delvaux een indrukwekkend oeuvre met innerlijke samenhang
1988, jrg. 37, (220), p. 100

3973
KVD
Everaerts, Jan-Pieter; kvd
Assepoester in medialand
1988, jrg. 37, (220), p. 101-104

3974
KVD
Roland Verhavert. Literatuur vertalen in film: waarom niet?
1988, jrg. 37, (220), p. 105

3975
KVD
Conrad, Patrick; kvd
Patrick Conrad. Het verhaal van een innerlijke wereld
1988, jrg. 37, (220), p. 106-107

3976
KVD
Robbe De Hert. Talent, levensgevoel, engagement
1988, jrg. 37, (220), p. 116

3977
KVD
Harry Kümel. Het verrukkelijke van de juistheid
1988, jrg. 37, (220), p. 117

3978
KVD
Jan Gruyaert. Een verhaal is wat gezien kan worden
1988, jrg. 37, (220), p. 125-126

3979
K.V.D.
Brueghel: naer 't leven. Een opmerkelijk televisie-essay
1991, jrg. 40, (237), p. 230-231

3980
KWAKERNAAK, ARJAN
Rijswijk: Museum Rijswijk: Het Tollenshuis
1998, jrg. 47, (269), p. 33-35

3981
KYNDT, OMER
Land van Bachten de Kupe
1984, jrg. 33, (200), p. 196

L

3982
LAAGLAND, LUDO
Ik de dorst
1968, p. 22

3983
LAAGLAND, LUDO
Confrontaties
1969, jrg. 18, (103), p. 42-44

3984
LABÉ, LOUISE
Labé, Louise; Thomas, Piet
Oh si j'estois en ce beau sein ravie; Ach, mocht ik in die mooie borst vergaan
1985, jrg. 34, (204), p. 42

3985
LABÉ, LOUISE
Labé, Louise; Thomas, Piet
Tant que mes yeus pourront larmes espandre; Zolang ik tranen heb en nog kan wenen
1985, jrg. 34, (204), p. 42

3986
LABÉ, LOUISE
Labé, Louise; Thomas, Piet
Pour le retour du soleil honorer; Om de terugkeer van de zon te eren
1985, jrg. 34, (204), p. 42

3987
LADENIUS, FRED
Van Der Kroft, Herman; Ladenius, Fred
Stazione radio Vaticana
1961, jrg. 10, (55), p. 29-34

3988
LAENEN, M.
Openluchtmuseum en monumentenzorg
1975, jrg. 24, (147), p. 178-186

3989
LAENEN, M.
Het landelijk gedeelte van het openluchtmuseum te Bokrijk
1975, jrg. 24, (147), p. 187-198

3990
LAFORCE, F.
Jef Snauwaert. Gr. Prix du Conseil des Arts, Pr. Galerie Rosny en Pr. Du 6e Fest. Intern. Des Arts Plast. et Graph. (Moeskroen), 1984
1984, jrg. 33, (201), p. 274

3991
LAGASSE, ANNIE
Na vloed en dorheid
1966, jrg. 15, (90), p. 414

3992
LAGROU, EVERT
Kunstschilder Willy Malfroid. Evert Larock-prijs Kapelle-op-den-Bos
1979, jrg. 28, (171), p. 253

3993
LAGROU, EVERT
De ontvolking van de hoofdstad. Een normaal verschijnsel met een Belgisch kleurtje
1993, jrg. 42, (248), p. 322-325

3994
LALEMAN, MARIE CHRISTINE
De ontwikkeling van het Gentse huisgeveltype in de tweede helft van de 16de eeuw
1976, jrg. 25, (153), p. 207-217

3995
LALEMAN, MARIE CHRISTINE
Joos Roman en Lieven de Key
1976, jrg. 25, (153), p. 222-223

3996
LALEMAN, MARIE CHRISTINE
De Witte, Hubert; Laleman, Marie Christine; Oost, Tony
Stadsarcheologie in Vlaanderen
1990, jrg. 39, (231), p. 197-202

3997
LALEMAN, MARIE CHRISTINE
Monumenten en archeologisch erfgoed
1990, jrg. 39, (231), p. 203-207

3998
LALEMAN, MARIE CHRISTINE
Strijd tegen concurrentie. Over aardewerk in het 17de-eeuwse Vlaanderen
1997, jrg. 46, (266), p. 174-179

3999
LALEMAN, MARIE CHRISTINE
Monastieke architectuur in Gent. Over Ganda en Bladinium
1997, jrg. 46, (267), p. 323-326

4000
LAMBIN, JAN
Jeugdschrijver Yvonne Waegemans. Prijs Nederl. Comm. v. Cultuur Brusselse Agglomeratie
1982, jrg. 31, (189), p. 247

4001
LAMBIN, MARCEL
Kanttekeningen bij 'De lof der Zotheid'
1966, jrg. 15, (89), p. 324-327

4002
LAMBIN, MARCEL
Eerbetoon en harde klappen
1973, jrg. 22, (134), p. 212-215

Register

LAMBRECHT

- 4003
LAMBRECHT, FERNAND
In de schaduw
1960, jrg. 9, (52), p. 291
- 4004
LAMBRECHT, FERNAND
Uw ogen
1960, jrg. 9, (53), p. 371
- 4005
LAMBRECHT, FERNAND
Herfst
1961, jrg. 10, (56), p. 151
- 4006
LAMBRECHT, FERNAND
Regen
1961, jrg. 10, (59), p. 398
- 4007
LAMBRECHT, FERNAND
Op zoek
1966, jrg. 15, (86), p. 150
- 4008
LAMBRECHT, FERNAND
Apocalyptisch
1966, jrg. 15, (88), p. 282
- 4009
LAMBRECHT, FERNAND
Lambrecht, Fernand; Deroo, Maurits
Apocalyptisch
1968, jrg. 17, (100), p. 286-287
- 4010
LAMBRECHT, FERNAND
Winterschap
1980, jrg. 29, (177), p. 234
- 4011
LAMBRECHT, FERNAND
Apocalyptisch
1994, jrg. 43, (250), p. 33
- 4012
LAMBRECHT, LAURENT
Alphonsine
1989, jrg. 38, (224), p. 55
- 4013
LAMBRECHT, TOON
In memoriam Wilfried Vancraeynest
1979, jrg. 28, (171), p. 263
- 4014
LAMOTE, JOS
Cineast Patrick Lagrou. Eerste Prijs en Gouden Medaille 'Festival van de Onderwaterfilm' Brighton (Engeland) 1979
1980, jrg. 29, (177), p. 229

- 4015
LAMOURIS, MARTIN
Getuigenissen en herinneringen. Gerard Vermeersch, niet zomaar een leraar
1975, jrg. 24, (149), p. 331
- 4016
LAMPAERT, HERMAN
Spoedbericht over drukwerkverzorging
1967, jrg. 16, (95), p. 324-326
- 4017
LAMPAERT, INGRID
Architectuur en Beeldhouwkunst in Brussel in hoofdzaak gedragen door Vlaamse meesters
1979, jrg. 28, (170), p. 184-194
- 4018
LAMPO, HUBERT
Voorlichting over literatuur in de krant
1965, jrg. 14, (83), p. 337-339
- 4019
LAMPO, HUBERT
De literaire betekenis van Felix Timmermans
1967, jrg. 16, (93), p. 148-151
- 4020
LAMPO, HUBERT
rené veris
1980, jrg. 29, (179), p. 360-361
- 4021
LAMS, ARMAND
Ritmische opleiding van de jeugd
1956, jrg. 5, (27), p. 127-129
- 4022
LAMS, GUIDO
Kunstschilder Raoul Haerens. Eerste Ereprijs 25e Grand Prix International de Wallonie
1993, jrg. 42, (246), p. 194
- 4023
LAMS, GUIDO
Kunstschilder H. Gilbert Creytens 80
1993, jrg. 42, (247), p. 268
- 4024
LANDUYT, OCTAVE
1955, jrg. 4, (24), p. 284-285
- 4025
LANDUYT, OCTAVE
Het onwaarschijnlijk pleidooi
1956, jrg. 5, (27), p. 136-137
- 4026
LANGUI, EMILE
Frits Van Den Berghe in het sociaal conflict van zijn tijd
1962, jrg. 11, (63), p. 163-165

LARIDON

- 4027
LANGUI, EMILE
Zoals Servranckx mij voor de geest staat
1974, jrg. 23, (139), p. 103-104
- 4028
LANGVIK-JOHANNESSEN, K.
Vondel, de universele tragedie-dichter
1979, jrg. 28, (172), p. 313-318
- 4029
LANNOO, LUC
Roger Deruwe. Europaprijs voor Volkskunst
1976, jrg. 25, (155), p. 360-361
- 4030
LANNOO, LUC
Het Muziekinstrumentenmuseum in Brussel
2000, jrg. 49, (283), p. 345-347
- 4031
LANNOY, C.J.
Nieuwe levensbeschouwingen. Kommunistische kunst als spiegel
1956, jrg. 5, (30), p. 311-313
- 4032
LANNOY, LUC
Vlaams proza 1993. Impressies van een leesmarathon
1994, jrg. 43, (253), p. 228-231
- 4033
LANSZWEERT, WILLEM
De Vlaamse visserij na de Middeleeuwen
2000, jrg. 49, (281), p. 159-163
- 4034
LANTSOGHT, A.
Zeventien
1968, jrg. 17, (102), p. 429
- 4035
LANTSOGHT, ANNETTE
Vogel
1969, jrg. 18, (107), p. 336
- 4036
LAPORTE, DIRK
Henry van de Velde en het huis 'Bloemenwerf'
1989, jrg. 38, (227), p. 269-271
- 4037
LAPORTE, DIRK
Linkeroever Antwerpen 1926. Architect Henry van de Velde
1991, jrg. 40, (237), p. 202-203
- 4038
LARIDON, EUGEN
Laridon, Eugene; van Wilderode Anton
In memoriam Godfried Oost Priester-toneelacteur
1995, jrg. 44, (255), p. 135

Register

LARKIN

- 4039
LARKIN, PHILIP
Larkin, Philip; Gyselinck, Jan
The building; Het gebouw
1990, jrg. 39, (230), p. 127
- 4040
LARKIN, PHILIP
Larkin, Philip; Gyselinck, Jan
Money; Geld
1990, jrg. 39, (232), p. 327
- 4041
LARKIN, PHILIP
Larkin, Philip; Gyselinck, Jan
Homage to a Government; Hulde aan een regering
1990, jrg. 39, (232), p. 327
- 4042
LASOEN, PATRICIA
Twee dagen in november of het lied van de paarse chrysanthe
1969, jrg. 18, (103), p. 49
- 4043
LASOEN, PATRICIA
Twee dagen in november of het lied van de paarse chrysanthe
1994, jrg. 43, (250), p. 40
- 4044
LASOEN, PATRICIA
In spin uit spin
1995, jrg. 44, (258), p. 386
- 4045
LASOEN, PATRICIA
Vredesonderhandelingen
1996, jrg. 45, (259), p. 41
- 4046
LAстра, ALBERTO DIAZ
Het hedendaags verhalend proza in Mexico
1969, jrg. 18, (105), p. 143-149
- 4047
LATEUR, ISA
Decorte, Luc; Lateur, Isa
'Vader heeft het aangedurfd, omdat hij er zich toe in staat voelde'. Een gesprek met Isa Lateur
1994, jrg. 43, (251), p. 71-73
- 4048
LATEUR, PATRICK
De Vlaamse Vergilius
1988, jrg. 37, (222), p. 255-262
- 4049
LATEUR, PATRICK
Harold Van De Perre. Vierjaarlijkse Prijs voor Letterkunde, afdeling essay, van de Provincie Oost-Vlaanderen
1989, jrg. 38, (224), p. 51-52

- 4050
LATEUR, PATRICK
Grafkamer
1989, jrg. 38, (224), p. 55
- 4051
LATEUR, PATRICK
Het fonteintje van Callixtus
1989, jrg. 38, (226), p. 206
- 4052
LATEUR, PATRICK
De oogst van Streuvels herlezend
1989, jrg. 38, (227), p. 291-292
- 4053
LATEUR, PATRICK
Een koninklijke uitgave voor Timmermans
1989, jrg. 38, (228), p. 362-364
- 4054
LATEUR, PATRICK
Vertaler-dichter. Anton Van Wilderode. Prijs De Standaard 1989
1990, jrg. 39, (229), p. 41
- 4055
LATEUR, PATRICK
Antieke verkenningen van de Vlaamse schilderkunst. Een gesprek met kunstenaar Harold van de Perre
1990, jrg. 39, (230), p. 95-98
- 4056
LATEUR, PATRICK
De waarheid gelogen. Moderne romans hertekenen de oudheid
1990, jrg. 39, (230), p. 102-105
- 4057
LATEUR, PATRICK
Galerij
1990, jrg. 39, (230), p. 126
- 4058
LATEUR, PATRICK
Kunstschilder Harold Van De Perre Grote Prijs van de Internationale Radio en Televisie Universiteit
1990, jrg. 39, (231), p. 258-259
- 4059
LATEUR, PATRICK
Vijfmaal de geest van Europa. Erasmus, humanist en pacifist
1991, jrg. 40, (234), p. 14-15
- 4060
LATEUR, PATRICK
Johannes de eyck fuit hic
1991, jrg. 40, (234), p. 44

LATEUR

- 4061
LATEUR, PATRICK
Pindarus; Lateur, Patrick
Vierde Olympische Ode
1991, jrg. 40, (237), p. 226
- 4062
LATEUR, PATRICK
Omtrent Gery Helderberg (1891-1979)
1991, jrg. 40, (238), p. 312
- 4063
LATEUR, PATRICK
Kunst die samenbrengt. Andersen of de ring rond Brussel
1992, jrg. 41, (240), p. 99-103
- 4064
LATEUR, PATRICK
Assisi (ca. 1200)
1992, jrg. 41, (242), p. 308
- 4065
LATEUR, PATRICK
Rome (en Italië) op Vlaamse en Hollandse tekeningen en aquarellen uit de 16de en 17de eeuw
1993, jrg. 42, (244), p. 47
- 4066
LATEUR, PATRICK
Assisi
1993, jrg. 42, (245), p. 126
- 4067
LATEUR, PATRICK
Assisi (ca. 1200)
1994, jrg. 43, (250), p. 106
- 4068
LATEUR, PATRICK
Gery Florizoone, De landheer van de stilte
1994, jrg. 43, (253), p. 237
- 4069
LATEUR, PATRICK
Een tweede leven voor Timmermans en Claes. Een gesprek met Prof. em. August Keersmaekers
1995, jrg. 44, (254), p. 41-43
- 4070
LATEUR, PATRICK
Vézelay
1995, jrg. 44, (255), p. 88
- 4071
LATEUR, PATRICK
Gislebertus te fecit
1995, jrg. 44, (255), p. 99
- 4072
LATEUR, PATRICK
Stavelot: Musée Guillaume Apollinaire
1998, jrg. 47, (269), p. 40-41

Register

LATEUR

4073
LATEUR, PATRICK
Bernheim Prijs voor Hubert van Herreweghen
1998, jrg. 47, (269), p. 51-52

4074
LATEUR, PATRICK
Golgotha
1998, jrg. 47, (270), p. 82

4075
LATEUR, PATRICK
Anton van Wilderode. Een beeld, drie boeken
1999, jrg. 48, (275), p. 113

4076
LATEUR, PATRICK
Romeins dagboek
2000, jrg. 49, (279), p. 35-40

4077
LATEUR, PATRICK
Stad - Ville De laatste Van Wilderode
2000, jrg. 49, (279), p. 45-46

4078
LATEUR, PATRICK
Armand Demeulemeester. Het feest van donker en licht
2000, jrg. 49, (280), p. 108-111

4079
LATEUR, PATRICK
Ausonius; Lateur, Patrick
Mosella (169-199); Lied van de Moezel
2000, jrg. 49, (282), p. 272

4080
LATEUR, PATRICK
Toekomstgericht
2001, jrg. 50, p. 5

4081
LAURENT
Mijne heren
1981, jrg. 30, (180), p. 49

4082
LAURENT
Adagio
1981, jrg. 30, (184), p. 279

4083
LAURENT
Wat doet gij dezen avond
1982, jrg. 31, (188), p. 190

4084
LAUREYS, GHISLAIN
Blijdschap der liefde
1984, jrg. 33, (198), p. 59

4085
LAUREYSSENS, WILLY
De schilderkunst te Brussel
1979, jrg. 28, (170), p. 162-173

4086
LAUWERIJSSSEN, PH.
Bekroonde kunstenaars. Kunstschilder André Penninck - dubbele onderscheiding
1968, jrg. 17, (101), p. 368-369

4087
LAUWERS, JAN
Belangrijke restauraties in Antwerpen
1966, jrg. 15, (88), p. 268-272

4088
LAUWERS, RUDY
Zelfkennis
1986, jrg. 35, (209), p. 42

4089
L.D.V.
Herman Verbaere. Prijs voor Filatelie 1968
1969, jrg. 18, (109), p. 498

4090
LEBBE, JEAN
Het Franse wandtapijt
1955, jrg. 4, (20), p. 63-66

4091
LEBEER, LOUIS
Van de aanvang tot de 19de eeuw
1963, jrg. 12, (72), p. 368-376

4092
LEBEER, LOUIS
Vlaamse Houtsnijkunst 20/50 Oostende, Casino-Kursaal, 6.8.72-17.9.72. Tentoongestelde werken
1972, jrg. 21, (127), p. 233-240

4093
LEBEER, LOUIS
Jules De Bruycker
1975, jrg. 24, (146), p. 138

4094
LEBEER, LOUIS
J.-Jacques De Grave
1975, jrg. 24, (146), p. 139

4095
LEBEER, LOUIS
Henri Van Straten
1975, jrg. 24, (146), p. 163

4096
LE COMPTE, ETIENNE
Rolanda en Jeroom Blanckaert. Prijzen van de stad Eeklo
1969, jrg. 18, (109), p. 451-452

LE COMPTE

4097
LE COMPTE, ETIENNE
Jean-Pierre De Coster bekroond
1969, jrg. 18, (109), p. 458

4098
LE COMPTE, ETIENNE
Beatrice Papeians de Morchoven. Campoprijs en G.B. Art Gallery - Prijs
1969, jrg. 18, (109), p. 481

4099
LE COMPTE, ETIENNE
In memoriam Robert Aerens
1970, jrg. 19, (116), p. 433

4100
LE COMPTE, ETIENNE
Robert Aerens 65
1970, jrg. 19, (116), p. 434

4101
LE COMPTE, ETIENNE
Georgine Baetens 60
1970, jrg. 19, (116), p. 434-435

4102
LE COMPTE, ETIENNE
Martin R. Baeyens. Laureaat Deleuprijs te Gent
1970, jrg. 19, (116), p. 435

4103
LE COMPTE, ETIENNE
Gustaaf Blommaert 60
1970, jrg. 19, (116), p. 435-436

4104
LE COMPTE, ETIENNE
Abel Claerhout 70
1970, jrg. 19, (116), p. 439-440

4105
LE COMPTE, ETIENNE
Armand Demeulemeester. Prijs van de stad Ronse 1969
1970, jrg. 19, (116), p. 442

4106
LE COMPTE, ETIENNE
Juul Keppens 60
1970, jrg. 19, (116), p. 454-455

4107
LE COMPTE, ETIENNE
Amedée J. Laroy 70
1970, jrg. 19, (116), p. 455-456

4108
LE COMPTE, ETIENNE
Maurice Sterck 60
1970, jrg. 19, (116), p. 464

Register

LE COMPTE

4109
LE COMPTE, ETIENNE
Suzanne Thienpont 65
1970, jrg. 19, (116), p. 465-466

4110
LE COMPTE, ETIENNE
Setola, Albert; Leroy, Georges; Van Meirvenne, Alice; Verstreken, Frans; Le Compte, Etienne
Getuigenis van symbiose
1972, jrg. 21, (128), p. 297-300

4111
LECOSSOIS, VICTOR
Lecossois, Victor; Callewaert, Marc; Smeets, Albert; Willaert, Joseph
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (132), p. 100-101

4112
LEEKENS, LUK
Kunstschilder Gilbert Gh. Froyen 60
1982, jrg. 31, (188), p. 174-175

4113
LEEMAN, COR RIA
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93

4114
LEEMAN, COR RIA
Jo Briels. John-Flandersprijs 1975
1976, jrg. 25, (155), p. 359

4115
LEEMAN, COR RIA
Leemans, Cor Ria
Jaak Christiaens. John Flandersprijs 1977
1978, jrg. 27, (165), p. 233-234

4116
LEENDERS, HERMAN
Mijn landschap is mijn vrouw
1982, jrg. 31, (188), p. 189

4117
LEENDERS, HERMAN
Paul (m) Rigolle. Poëzieprijs Stad Oostende 81; Verspoëzieprijs 82; E.V. Poëzieprijs Sint-Truiden (Appel)
1982, jrg. 31, (189), p. 244

4118
LEENDERS, PAUL
Gebed tot de hemelvrouw
1968, p. 36

4119
LEENDERS, PAUL
Jarige kunstenaars. Gerard Michiels zestig
1968, jrg. 17, (102), p. 436-437

4120
LEENDERS, PAUL
Lambert Swerts 70
1977, jrg. 26, (160), p. 291

4121
LEENDERS, PAUL
René Swartenbroekx. Jaak Ballingsprijs 1983 voor Toneelletterkunde, voor zijn toneelstuk 'De lege cel'
1984, jrg. 33, (200), p. 201-202

4122
LEENDERS, PAUL
Hendrik Prijs zoals ik hem kende
1988, jrg. 37, (223), p. 343-345

4123
LEENDERS, PAUL
Toen ik U zocht, Heer
1992, jrg. 41, (241), p. 228

4124
LEFEVRE, L.
Baur, Frank; Coolen, Antoon; Berteloot; vanden Heever, C.M.; Lefebvre, L.
Streuvels gehuldigd. Uit het eerste nummer van ons tijdschrift (januari 1952)
1994, jrg. 43, (251), p. 66-68

4125
LEFEVERE, ANDRÉ
Over het vertalen van literatuur
1977, jrg. 26, (157), p. 95-96

4126
LÉGER, FERNAND
Eigentijdse getuigenissen. De muurschilderkunst van Servranckx
1974, jrg. 23, (139), p. 105

4127
LEIJNSE, GABY
Winteravond
1994, jrg. 43, (251), p. 100

4128
LEIJNSE, GABY
'Bloemen zijn van zachter hout'
1996, jrg. 45, (262), p. 226

4129
LEKENS, LUC
Hendrik Caspeelee 90
1980, jrg. 29, (177), p. 227-228

4130
LEKENS, LUC
Kunstschilder Raymond Dewegenaeere. Herinneringsplakiet stad Gent
1983, jrg. 32, (192), p. 38

4131
LEKENS, LUC
Kunstschilder Fernand Bouckaert 70
1986, jrg. 35, (211), p. 168

4132
LEKENS, LUC
Kunstschilder Edgard Van der Hertem 75
1999, jrg. 48, (275), p. 114

4133
LE LOUP, WILLY
Santo Domingo de Silos
1972, jrg. 21, (126), p. 163-165

4134
LE LOUP, WILLY
Prenten graveren en drukken
1992, jrg. 41, (241), p. 207-210

4135
LE LOUP, WILLY
Drukken, een kunst-ambacht
1994, jrg. 43, (252), p. 114-119

4136
LE LOUP, WILLY
Letters en typografie, historiek en kenmerken
1995, jrg. 44, (257), p. 258-262

4137
LE LOUP, WILLY
Brugge: Guido Gezelle-Museum
1999, jrg. 48, (275), p. 72-74

4138
LEMAIRE, RAYMOND M.
Beschouwingen in verband met enkele recente restauraties in Brabant
1966, jrg. 15, (88), p. 262-267

4139
LEMAIRE-DE VAERE, CLAUDINE
Nederlandse wereldlijke literatuur in de laat-Bourgondische tijd
1982, jrg. 31, (188), p. 140-144

4140
LEMAN, MARC
Kritische analyse van het postmodernisme vanuit muzieksociologisch oogpunt
2000, jrg. 49, (283), p. 336-345

4141
LEMMENS, PETER
Ijzertoren in Diksmuide 1951. Architect Prof. Clem Van Himbeek
1991, jrg. 40, (237), p. 218

Register

LENAERTS

- 4142
LENAERTS, INGRID
In het circus
1995, jrg. 44, (256), p. 242
- 4143
LENAERTS, KRIS
Jean Bilquin. Provinciale Prijs Oost-Vlaanderen voor Grafiek 1973. Prijs Diano Marina Milaan
1974, jrg. 23, (143), p. 382
- 4144
LENAERTS, R.B.
Aspecten van de moderne muziek
1953, jrg. 2, (9), p. 124-126
- 4145
LENDERS, PIET
Reizen in Vlaanderen in de achttiende eeuw
1991, jrg. 40, (238), p. 264-265
- 4146
LEONARD, ANTOINE
Terugblikken op 20 jaar instrumentenbouwwonder-richt in België
1999, jrg. 48, (277), p. 210-211
- 4147
LEONARD, C.
Enkele aspecten over de wetenschappelijke enquête 'het huwelijk'
1975, jrg. 24, (145), p. 91-93
- 4148
LERNOUT, WARD
Ondergang (Kongo - 30 juni)
1960, jrg. 9, (53), p. 371
- 4149
LERNOUT, WARD
Boeing 707
1960, jrg. 9, (54), p. 470
- 4150
LERNOUT, WARD
Het gedicht
1961, jrg. 10, (56), p. 151
- 4151
LERNOUT, WARD
De neger roeit
1961, jrg. 10, (58), p. 327
- 4152
LERNOUT, WARD
Ver Afrika
1963, jrg. 12, (67), p. 45
- 4153
LERNOUT, WARD
Arthur Verthé. Visser-Neerlandiaprijs
1973, jrg. 22, (137), p. 459-460

- 4154
LEROY, GEORGES
Setola, Albert; Leroy, Georges; Van Meirvenne, Alice; Verstreken, Frans; Le Compte, Etienne
Getuigenis van symbiose
1972, jrg. 21, (128), p. 297-300
- 4155
LEROY, GEORGES
Marthe De Spiegeleir 75
1973, jrg. 22, (137), p. 421
- 4156
LEROY, GEORGES
Met een krijt voor een bord van verleden..
1976, jrg. 25, (154), p. 281-282
- 4157
LE ROY, PAUL
De kringen naar de kern
1968, jrg. 17, (100), p. 223
- 4158
LE ROY, POL
Dichter Pol Le Roy. Prov. Prijs Antwerpen voor het gehele oeuvre
1978, jrg. 27, (167), p. 370-371
- 4159
LESAFFRE, MICHELINE
Nieuw ontworpen elektronische instrumenten in IPEM
1999, jrg. 48, (277), p. 213-214
- 4160
LESANDRÉ, VERA
De bruiloft
1986, jrg. 35, (209), p. 43
- 4161
LESANDRÉ, VERA
Vaak, moeder, heb ik je lach gezien
1987, jrg. 36, (215), p. 107
- 4162
LESANDRÉ, VERA
De oude muur
1988, jrg. 37, (219), p. 48
- 4163
LESANDRÉ, VERA
Verborgen
1988, jrg. 37, (219), p. 48
- 4164
LESANDRÉ, VERA
De begonia
1989, jrg. 38, (224), p. 54
- 4165
LESANDRÉ, VERA
Na de storm
1991, jrg. 40, (235), p. 104

LEYNS

- 4166
LESCOUHIER, FRANCINE
Michel Wyffels: 40-jarig toneeljubileum
1977, jrg. 26, (156), p. 43-44
- 4167
LETTENS, ROB
Marcel Duchateau. Bert Leysenprijs van de Vlaamse T.V. '77
1978, jrg. 27, (162), p. 40
- 4168
LEUPE, LUC
Over de ontluistering van het beluisteren
2001, jrg. 50, (286), p. 174-176
- 4169
LEYNS, BERT
Binnenlands aktueel. Een 'opera voor Vlaanderen'? Festival van Vlaanderen te Gent
1971, jrg. 20, (119), p. 177-180
- 4170
LEYNS, BERT
Twee levens
1971, jrg. 20, (119), p. 181
- 4171
LEYNS, BERT
Binnenlands aktueel. Festival van Vlaanderen te Gent: 'Auf denn zum feste!' (vervolg en slot)
1971, jrg. 20, (122), p. 413-414
- 4172
LEYNS, BERT
Richard Wagners 'Gesamtkunstwerk'
1972, jrg. 21, (128), p. 283-285
- 4173
LEYNS, BERT
Buitenlands actueel. Bayreuth 1972
1972, jrg. 21, (128), p. 312-314
- 4174
LEYNS, BERT
Afscheid
1973, jrg. 22, (136), p. 382
- 4175
LEYNS, BERT
Leyns, Albert
Ring
1973, jrg. 22, (136), p. 383
- 4176
LEYNS, BERT
Vader
1978, jrg. 27, (163), p. 124
- 4177
LEYNS, BERT
Wagners Werken te Bayreuth na 1951
1978, jrg. 27, (165), p. 212-215

Register

LEYNSE

- 4178
LEYNSE, GABY
Dichter Gery Florizoone. Poëzieprijzen: Boekenbeurs '81 - J. Van Campenhout '81 en '82 - Vers '81 en '82 - Bladen van de Poëzie '82 - A. De Longie '82 - Izegem '82
1982, jrg. 31, (190), p. 312
- 4179
LEYSEN, FRIE
León
1972, jrg. 21, (126), p. 171-173
- 4180
LEYTENS, LUC
In memoriam Gabriël Verschrægen
1981, jrg. 30, (185), p. 353
- 4181
LEYTENS, LUC
Pleidooi voor een provinciaal orkest
1986, jrg. 35, (210), p. 129-131
- 4182
LEYTENS, LUC
Leytens, Luc; Van den Bergh, Gaston
1986: Herdenkingsjaar Jef Van Hoof
1986, jrg. 35, (211), p. 183-186
- 4183
LEYTENS, LUC
Terugblik op het oeuvre van Jef Van Hoof
1994, jrg. 43, (249), p. 22-26
- 4184
LEYTENS, LUC
De liederen van Jef van Hoof: een overzicht
1996, jrg. 45, (260), p. 22-25
- 4185
LEYTENS, LUC
Peter Benoit in buitenlandse uitgaven
2001, jrg. 50, (285), p. 79-83
- 4186
LEYTENS, LUC
Discografie op cd. Gerangschikt per compositie in chronologische volgorde
2001, jrg. 50, (285), p. 103-104
- 4187
LHOTE, ANDRÉ
Creativiteit en/of métier. Hoe oordelen de artiesten er zelf over? André Lhote en de schilder-techniek
1983, jrg. 32, (192), p. 26
- 4188
LIBERLOO, ROGER
Architectuur in de mijnstreek: van cottage-stijl over post-modernisme-avant-la-lettre tot hedendaagse onherbergzaamheid
1986, jrg. 35, (209), p. 31-36

- 4189
LIE-A-LING, MARLÈNE
Dans in Suriname
1997, jrg. 46, (264), p. 23
- 4190
LIEDEL, FRANK
Herinnering, essentie, evolutie
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 325-329
- 4191
LIÉNART, ACHILLE
Kardinaal Liénart, Achille
In de zomer van 1917
1964, jrg. 13, (76), p. 273
- 4192
LIEVENS, JAN
Temidden van zijn onderdanen staat de toren
1980, jrg. 29, (175), p. 84
- 4193
LIEVENS, R.
De Blijde Inkomst van Margaretha van York
1982, jrg. 31, (188), p. 171-173
- 4194
LILLIECRONA, GULL
Hemslöjd
1966, jrg. 15, (87), p. 200-202
- 4195
LIND, JAKOV
Lind, Jakov; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Muttersprache; Moedertaal
1987, jrg. 36, (217), p. 233
- 4196
LINDLAR, HEINRICH
Nieuwe muziek in Duitsland. Randnotities bij de ontwikkeling en de huidige toestand
1961, jrg. 10, (59), p. 376-378
- 4197
LINTERS, ADRIAAN
Gebruiken of verbruiken. Enkele bedenkingen bij sloop en herbestemming van gebouwen
1998, jrg. 47, (271), p. 115-120
- 4198
L.L.
Achiel Hutsebaut. 'Prijs voor Aquarel 1980 Antwerpen'. Prijs voor 'Niet-commerciële affiche' Oostende 1980
1980, jrg. 29, (175), p. 104
- 4199
LOBELLE, HILDE
Enkele neogotische realisaties van architect L. Dela Censerie te Brugge
1980, jrg. 29, (174), p. 32-34

LOOTEN

- 4200
LOBELLE, HILDE
De neogotische stoffering in de bovenzaal van het Brugse stadhuis
1980, jrg. 29, (174), p. 35-37
- 4201
LOEDTS, JUUL
sollie, andré; De Smet, Eric; Gooris, Gunther; Loedts, Juul; Van Wouterghem, Luc
Vier brieven van jonge kunstenaars
1971, jrg. 20, (118), p. 104-109
- 4202
LOGIE, GUIDO
Vlaamse stad
1973, jrg. 22, (132), p. 108
- 4203
LOGIE, GUIDO
Boekenbeurs en pluimveetentoonstelling
1973, jrg. 22, (132), p. 109
- 4204
LOGIE, GUIDO
Administratiestad
1973, jrg. 22, (133), p. 173
- 4205
LOMBAERDE, PIET
Ontwerp Antwerpse Linkeroever 1933. Architect Le Corbusier
1991, jrg. 40, (237), p. 212-213
- 4206
LOMMELEN, JOHAN
Mijn eindexamen op mijn zelfgemaakte viool
1999, jrg. 48, (277), p. 208
- 4207
LONGFELLOW
The Belfry of Bruges
1980, jrg. 29, (175), p. 84
- 4208
LOOR, ANDRÉ H.
Suriname: een historiek
1997, jrg. 46, (264), p. 3-8
- 4209
LOOSE, ARNOLD
Koortypen allerhande. Het schoolkoor
1980, jrg. 29, (176), p. 155-157
- 4210
LOOTEN, EMMANUEL
Flandre-Fer
1955, jrg. 4, (22), p. 164
- 4211
LOOTEN, EMMANUEL
La Nuit
1955, jrg. 4, (22), p. 164

Register

LOOTENS

LYSSENS

4212
LOOTENS, JOZEF
De toondichter van Gudrun
1953, jrg. 2, (10), p. 156-157

4213
LORMANS, JAN
Spiegelbeeld
1988, jrg. 37, (223), p. 365

4214
LOUWAGIE, FRANSISKA
Dit wordt een ander huis
2000, jrg. 49, (283), p. 335

4215
LOUWAGIE, G.
Hoevebouw in de Noorderpolder
1956, jrg. 5, (26), p. 69-73

4216
LOWYCK, ANTOON
Cyriel Moeyaert (KVF). Prijs Jozef van Overstraeten
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 320

4217
LOWYCK, ANTOON
Moeyaert, Cyriel; Lowyck, Antoon
Sint-Godelieve in de Nederlanden in Frankrijk
1984, jrg. 33, (200), p. 148-152

4218
LOYENS, JOS
Theater-masker en grimme in west en oost
1980, jrg. 29, (177), p. 206-216

4219
LOYENS, JOS
Renaat Verheyen en Michel De Ghelderode
1981, jrg. 30, (181), p. 81-85

4220
LOYENS, JOS
Rik Jacobs. Lieven Gevaert-Prijs 1981
1982, jrg. 31, (187), p. 101

4221
LOYER, FRANÇOIS
Parijs-Montmartre: de lijdende kerk en de zegevierende kerk
1984, jrg. 33, (198), p. 4-13

4222
L.R.
Urbain Mulkers
1972, jrg. 21, (124), p. 29

4223
L.S.
Leo Simoens 60
1975, jrg. 24, (148), p. 283

4224
L.S.
Frans Verbiest 60
1975, jrg. 24, (149), p. 349

4225
LUCAS, MICHEL
Verlaten huis
1966, jrg. 15, (86), p. 150

4226
LUCAS, MICHEL
Wolven
1966, jrg. 15, (90), p. 414

4227
LUDWIG, PAULA
Ludwig, Paula; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Warst du nicht ganz wie aus Gold; Was je niet helemaal als van goud
1987, jrg. 36, (217), p. 230

4228
LUITING, TON
Ars Poetica
1984, jrg. 33, (198), p. 58

4229
LUITING, TON
Godelieve
1984, jrg. 33, (200), p. 196

4230
LUNDERS, LEO
Kunst en kitsch in de godsdienstige film
1956, jrg. 5, (29), p. 263-268

4231
LUST, JACQUES
Kunst en de Eerste Wereldoorlog
1985, jrg. 34, (207), p. 205-213

4232
LUTGART
Moeheid
1973, jrg. 22, (132), p. 109

4233
LUWEL, MARCEL
De Rederijkers te Brugge in de 17de en 18de eeuwen
1963, jrg. 12, (70), p. 225-239

4234
LUYTEN, GIE
De lome wilg
1976, jrg. 25, (154), p. 304

4235
LUYTEN, GIE
Want landschappen sterven niet
1977, jrg. 26, (156), p. 45

4236
LUYTEN, GIE
Denken aan de dood
1978, jrg. 27, (163), p. 125

4237
LUYTEN, GIE
Godenhymne
1979, jrg. 28, (170), p. 202

4238
LUYTEN, GIE
Dreiging
1979, jrg. 28, (170), p. 204

4239
LUYTEN, GIE
Gedachten
1979, jrg. 28, (171), p. 265

4240
LUYTEN, GIE
Weer een jaar vloeit leeg
1979, jrg. 28, (172), p. 329

4241
LUYTEN, GIE
Zee-gevieren
1979, jrg. 28, (173), p. 401

4242
LUYTEN, GIE
Denken aan de dood
1994, jrg. 43, (250), p. 59

4243
LUYTEN, GUY
Vrienden voor de kille winter
1976, jrg. 25, (155), p. 368

4244
L. VDB.
Rik Wouters. Eerste eervolle vermelding Poëzieprijs Kulturele Raad Halle 1983
1984, jrg. 33, (198), p. 57

4245
L.W.
Kunstschilder Jaak Savenay 60 jaar
1985, jrg. 34, (206), p. 181

4246
LYSSENS, JULIEN
Schelde- en Reinaertmuseum, Rupelmonde
1992, jrg. 41, (239), p. 30-32

Register

MACGOWAN

M

4247

MACGOWAN, KENNETH

McCreary, A.; Macgowan, Kenneth; McLuhan, Marshall; Sierksma, Fokke; Vroman, Leo; Komrij, Gerrit; Peters, J.M.; Peelen, Gert J.; Dillemans, Roger; de Moor, Anne
Vergeet niet te lezen
1977, jrg. 26, (158), p. 156-157

4248

MACHABEY, ARMAND

Muziek en geneeskunde
1960, jrg. 9, (54), p. 442-446

4249

MACHIELS, M.

hugo duchateau
1980, jrg. 29, (179), p. 347

4250

MACLOT, PETRA

De polychrome interieurafwerking van het renaissance burgerinterieur in Antwerpen
1989, jrg. 38, (227), p. 254-256

4251

MACOTELA, FERNANDO

De Mexicaanse film vandaag
1969, jrg. 18, (105), p. 131-133

4252

MADDENS, JAN

Maddens, Jan en Klaas
Pieter Vanderghinste
1966, jrg. 15, (90), p. 378-381

4253

MADDENS, JAN

Paul Gilson
1966, jrg. 15, (90), p. 382-385

4254

MADDENS, KLAAS

Maddens, Jan en Klaas
Pieter Vanderghinste
1966, jrg. 15, (90), p. 378-381

4255

MADOU, MIREILLE

De hoed van de hertog
1995, jrg. 44, (255), p. 82-83

4256

MAEKELBERGH, ROBIN

Eindspel
1996, jrg. 45, (263), p. 302

4257

MAENE, CHRIS

Is artisanale instrumentenbouw economisch leefbaar?
1999, jrg. 48, (277), p. 206

4258

MAERTENS, GUIDO

Koordinatoring Maurits Denaux. Tweejaarlijkse Groeningeprijs 1981
1981, jrg. 30, (184), p. 274

4259

MAERTENS, GUIDO

Prof. Dr. Gerard Verbeke. Ere-Doctor Cath. Univ. Washington
1982, jrg. 31, (188), p. 180-181

4260

MAERTENS, GUIDO

Hoe heeft de Europese mens zichzelf gedacht?
1991, jrg. 40, (234), p. 5-13

4261

MAERTENS, JAAK

maertens, jaak; de man, mikaël
Kerstmis 1964
1968, jrg. 17, (100), p. 252-257

4262

MAERTENS, JAAK

In memoriam Maurits Deroo
1988, jrg. 37, (221), p. 181-182

4263

MAERTENS, JAAK

Cellist-pedagoog André Messens 65
1992, jrg. 41, (243), p. 374

4264

MAERTENS, JAAK

Jozef Coghe 65
1997, jrg. 46, (268), p. 410

4265

MAERTENS, JAN

Pol Patoor
1969, jrg. 18, (106), p. 242

4266

MAES, FRANKI

Architectuur/een vraag naar een gemeenschap die ons vraagt
1971, jrg. 20, (118), p. 112

4267

MAES, JEAN-PIERRE

maes, j.p.
Prolegomena tot een discussie over de vizuweelplastiese ekspressie
1971, jrg. 20, (118), p. 96-102

4268

MAES, JEF

Roger Leens. 1ste Prijs Radioschoolkoor 1974
1975, jrg. 24, (149), p. 346

4269

MAES, L.R.

Yvonne Valgaeren. Driejaarlijkse prijs van Wilsele
1974, jrg. 23, (143), p. 388

4270

MAES, STAN

Ik heb eksotiese vogels
1969, jrg. 18, (104), p. 118

4271

MAEYENS, JOZEF

Muziek ...
1953, jrg. 2, (7), p. 22

4272

MAGERMAN, ADRIAAN

Achiel Pauwels. Prijs Ministerie Buitenlandse Handel. Intern. Wedstrijd Kunstkeramiek Faenza, Italië, 1973
1973, jrg. 22, (137), p. 441

4273

MAGERMAN, ADRIAAN

Het oog dat uit de iris kijkt
1986, jrg. 35, (211), p. 155

4274

MAGERMAN, DIRK

Het filosofische essay
1993, jrg. 42, (245), p. 119-120

4275

MAHIEU, J.

Monseigneur Waffelaert en Guido Gezelle
1953, jrg. 2, (8), p. 44-47

4276

MALBRANCKE, PIETER

Nocturnes
1961, jrg. 10, (57), p. 207

4277

MALBRANCKE, PIETER

Herfst
1962, jrg. 11, (64), p. 285

4278

MALDONADO, TOMÀS

Kunst en Industrie
1964, jrg. 13, (78), p. 375-380

4279

MALFAIT, GINO

Componist Norbert Rosseau
1989, jrg. 38, (225), p. 142-145

MALFAIT

Register

MALISSE

MARTENS

4280
MALISSE, GEERT
Chris Dubois. Prijs beiaardschool Mechelen
1972, jrg. 21, (130), p. 429

4281
MALLEMS, ALEX
Wat is er van de tekst? De positie van de auteur binnen het hedendaags theater in Vlaanderen
2000, jrg. 49, (282), p. 258-264

4282
MANDELINCK, GWIJ
Gesprek met de zoon
1968, jrg. 17, (100), p. 258-259

4283
MANDELINCK, GWIJ
Rudolf van de Perre. Arthur Merghelynckprijs voor Poëzie van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde (1976-1978) - Provinciale Prijs voor Letterkunde van Oost-Vlaanderen 1979
1979, jrg. 28, (173), p. 396

4284
MANDELINCK, GWIJ
Letterkundige Johan Ducheyne. Snoeck-Reisverhaalprijs
1982, jrg. 31, (187), p. 100

4285
MANDELINCK, GWIJ
De poëzie van het Zuidvlaamse landschap
1982, jrg. 31, (190), p. 304-305

4286
MANDELINCK, GWIJ
Terwijl de zon zich in het water ziet
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 299-300

4287
MANDELINCK, GWIJ
Gesprek met de zoon
1994, jrg. 43, (250), p. 38

4288
MANDELINCK, GWIJ
Spiegelbeeld
1997, jrg. 46, (265), p. 77

4289
MANDELINCK, GWIJ
Afreis
1997, jrg. 46, (267), p. 315

4290
MANDELINCK, GWY
De uien hangen pluizig in hun rokken
1998, jrg. 47, p. 41-43

4291
MANDERVELD, MANU
Strips in de openbare bibliotheek niet langer ongewenst
1986, jrg. 35, (212), p. 223-224

4292
MANNING, EUGÈNE
Vijfmaal de geest van Europa. Benedictus, Pater Europae
1991, jrg. 40, (234), p. 14

4293
MARCUS, A.F.
Sint-Bernardusabdij van Bornem
1973, jrg. 22, (131), p. 9-11

4294
MARIA CHRISTIEN
In mijn innerlijk
1980, jrg. 29, (174), p. 48

4295
MARIJNEN, JOANNES
Marijnen, Joannes; Montagna, G. Ondoorgrondelijk; Impenetrabile
1974, jrg. 23, (138), p. 30

4296
MARIJNISSEN, R.H.
Marijnissen, R.H.; Mertens, Ph. Jakob Smits
1968, jrg. 17, (99), p. 160-162

4297
MARIJNISSEN, R.H.
Het wetenschappelijk onderzoek van Bruegels oeuvre
1969, jrg. 18, (103), p. 4-11

4298
MARIJNISSEN, R.H.
Kunstkrisis-beschavingskrisis. Van zelfbewustzijn naar waanzin
1969, jrg. 18, (108), p. 369-370

4299
MARIJSSE, ERIK
De rivier
1965, jrg. 14, (80), p. 116-118

4300
MARIJSSE, ERIK
Voorbij is de nacht
1966, jrg. 15, (86), p. 149

4301
MARINI, MARINO
Decadentie van het temperament
1963, jrg. 12, (68), p. 80

4302
MARIUS-WALTER
Liefde
1984, jrg. 33, (198), p. 59

4303
MARIUS-WALTER
Een oud en nieuw gedicht
1986, jrg. 35, (210), p. 117

4304
MARLIER, GEORGES
Een onbekend schilderij van Antoon Van Dijck
1955, jrg. 4, (24), p. 299-300

4305
MARLIER, GEORGES
Omdat de abstracte kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 90-92

4306
MARMENOUT, CHRIS
De einder is er niet
2001, jrg. 50, (286), p. 171

4307
MARMENOUT, CHRIS
De laatste zeilers
2001, jrg. 50, (286), p. 171

4308
MARTENS, G.
Koororganisaties. Vlaamse Federatie van Jonge Koren, van koorbeweging naar koorfederatie
1980, jrg. 29, (176), p. 159-161

4309
MARTENS, G.
Louis Devos
1983, jrg. 32, (194), p. 145-146

4310
MARTENS, G.
Lucienne Van Deyck
1983, jrg. 32, (194), p. 155-156

4311
MARTENS, LIEVEN
Geboortegrond
1983, jrg. 32, (195), p. 240

4312
MARTENS, LIEVEN
Marine
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324

4313
MARTENS, LIEVEN
's Anderendaags
1984, jrg. 33, (200), p. 203

Register

MARTENS

4314
MARTENS, LIEVEN
Najaar
1988, jrg. 37, (223), p. 365

4315
MARTENS, LIEVEN
Stappen
1989, jrg. 38, (227), p. 289

4316
MARTENS, LIEVEN
Nacht
1989, jrg. 38, (228), p. 352

4317
MARTENS, LIEVEN
Sneeuw
1992, jrg. 41, (241), p. 228

4318
MARTENS, LIEVEN
Oud
1996, jrg. 45, (260), p. 39

4319
MARTENS, MARC
Wonen in de rij: Project in Kessel-Lo
1996, jrg. 45, (259), p. 38-40

4320
MARTENS, MICHEL
Sourie, Louis; Martens, Michel
Hilaire Gellynck vijftig jaar
1955, jrg. 4, (22), p. 184-185

4321
MASEREEL, FRANS
Ik geloof dat het succes
1963, jrg. 12, (68), p. 86-87

4322
MASURE, ROGER LEO
Arbeiderspastoraal
1976, jrg. 25, (152), p. 167-169

4323
MATISSE, HENRI
Henri Matisse en de jonge schilders
1983, jrg. 32, (192), p. 27

4324
MATTELAER, EUG.
De eed van Hippocrates
1960, jrg. 9, (54), p. 389

4325
MATTELAER, EUG.
Een nieuw lied
1966, jrg. 15, (85), p. 72

4326
MATTELAER, EUG.
Erasmus spreekt nog tot onze tijd
1966, jrg. 15, (89), p. 299-300

4327
MATTELAER, EUG.
Aan Daniel Van Damme conservator-stichter van het Erasmushuis te Anderlecht
1966, jrg. 15, (89), p. 345-346

4328
MATTELAER, EUG.
In memoriam: Pater Remi Vanden Bussche 20 augustus 1908 - 3 december 1968
1969, jrg. 18, (109), p. 493

4329
MATTELAER, EUG.
Roeland
1973, jrg. 22, (136), p. 377

4330
MATTELAER, EUGÈNE
Door Boerewaard, de zeeschilder
1974, jrg. 23, (143), p. 376

4331
MATTELAER, EUGÈNE
Marcel Boey 70
1975, jrg. 24, (148), p. 285-286

4332
MATTELAER, EUGÈNE
Gebed voor 't nieuwe jaar
1978, jrg. 27, (163), p. 125

4333
MATTEONI, DARIO
Project voor de Brusselse Noordwijk 1930. Architect Victor Bourgeois
1991, jrg. 40, (237), p. 208-209

4334
MATTHIJS, ERIK
Thuis komen
1966, jrg. 15, (85), p. 71

4335
MATTHIJS, MARCEL
Norbert Fonteyne, een groot Westvlaming
1954, jrg. 3, (14), p. 55-57

4336
MATTHIJS, MARCEL
De dichter Urbain Van De Voorde
1954, jrg. 3, (16), p. 157-159

4337
MATTHIJS, MARCEL
De diplomaat en de galg
1954, jrg. 3, (17), p. 225-229

MCCREARY

4338
MATTHIJS, MARCEL
Sentimentele ballade
1955, jrg. 4, (20), p. 85

4339
MATTHIJS, MARCEL
De getuige ten laste
1955, jrg. 4, (24)

4340
MATTHIJS, MARCEL
Kunstschilder Leo Vandekerckhove
1959, jrg. 8, (48), p. 430-432

4341
MATTHIJS, MARCEL
Kunstschilder Adriaan Vandewalle
1965, jrg. 14, (79), p. 68-69

4342
MATTON, WOUTER
Kunstschilder Louise De Pauw 70
1979, jrg. 28, (171), p. 247

4343
MAUER, OTTO
Debuyst, Frédéric; Mauer, Otto
Aspecten en accenten. Schoonheid, beelden en symbolen ook nu onontbeerlijk voor de christen. Een toekomst voor het sacrale beeld in de kerk?
1979, jrg. 28, (173), p. 363-364

4344
MAYRÖCKER, FRIEDERIKE
Mayröcker, Friederike; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Sieben Tage vor Weihnachten; Zeven dagen voor kerstmis
1987, jrg. 36, (217), p. 235

4345
MAZIJN, PAUL
Pecerin, Vladimir; Mazijn, Paul
Sprookje over drie nieuwjaarsdagen
1997, jrg. 46, (268), p. 391

4346
M.B.
Rudiger Pincé. Prijs Camiel Huysmans voor schilderkunst 1977
1978, jrg. 27, (162), p. 42-43

4347
MCCREARY, A.
McCreary, A.; Macgowan, Kenneth; McLuhan, Marshall; Sierksma, Fokke; Vroman, Leo; Komrij, Gerrit; Peters, J.M.; Peelen, Gert J.; Dillemans, Roger; de Moor, Anne
Vergeet niet te lezen
1977, jrg. 26, (158), p. 156-157

Register

MCLUHAN

- 4348
MCLUHAN, MARSHALL
McCreary, A.; Macgowan, Kenneth; McLuhan, Marshall; Sierksma, Fokke; Vroman, Leo; Komrij, Gerrit; Peters, J.M.; Peelen, Gert J.; Dillemans, Roger; de Moor, Anne
Vergeet niet te lezen
1977, jrg. 26, (158), p. 156-157
- 4349
M.D.
Claude Corban
1957, jrg. 6, (31), p. 68
- 4350
MEEKERS, MARK
Een mistige morgen glijdt van de daken
1982, jrg. 31, (186), p. 48
- 4351
MEEKERS, MARK
Onder de deur schuift aanmatigend
1982, jrg. 31, (187), p. 108
- 4352
MEEKERS, MARK
In het woord wil ik de schone slaapster vinden
1982, jrg. 31, (189), p. 256
- 4353
MEEKERS, MARK
Dit landschap, opgemeten met maten
1982, jrg. 31, (191), p. 379
- 4354
MEEKERS, MARK
Hoe nieuw de dag ook is
1983, jrg. 32, (194), p. 173
- 4355
MEEKERS, MARK
Tussen ons staat een venetiaans paard geblazen
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 380
- 4356
MEEKERS, MARK
Het georgisch bataljon (texel)
1991, jrg. 40, (237), p. 225
- 4357
MEEKERS, MARK
Alles rijmt op alles:
1992, jrg. 41, (239), p. 39
- 4358
MEEKERS, MARK
Nature Morte
1993, jrg. 42, (244), p. 45
- 4359
MEEKERS, MARK
In het woord wil ik de schone slaapster vinden
1994, jrg. 43, (250), p. 79

- 4360
MEEKERS, MARK
Bessemans, Lutgarde; Meekers, Mark
De musea in Leuven
1995, jrg. 44, (254), p. 20-29
- 4361
MEEKERS, MARK
Het atelier
1996, jrg. 45, (260), p. 38
- 4362
MEEKERS, MARK
William Vermeesch 75
1998, jrg. 47, (271), p. 169
- 4363
MEERSSEMAN, LEON
Pax
1993, jrg. 42, (248), p. 347
- 4364
MEERTENS, P.J.
De Nederlandse streekroman
1956, jrg. 5, (26), p. 82-86
- 4365
MEHTA, MANGAL M.A.
Indische poëzie vandaag, realiteitsspiegel
1967, jrg. 16, (94), p. 255-257
- 4366
MEIJNS, BRIGITTE
Enkele beschouwingen betreffende de oorsprong en de vroegste geschiedenis van de cella in Roksem (8ste-11de eeuw)
1995, jrg. 44, (256), p. 183-190
- 4367
MEINL, JULIUS
Luisteren naar de dood
1966, jrg. 15, (87), p. 216
- 4368
MEINL, JULIUS
Op het asfalt van verjaarde
1966, jrg. 15, (89), p. 344
- 4369
MELEN, HANS
Jarige kunstenaars. Miel Kersten 70
1967, jrg. 16, (96), p. 439-440
- 4370
MELEN, HANS
Miel Kersten 75
1973, jrg. 22, (137), p. 433-434
- 4371
MELEN, HANS
Oude kaaien
1974, jrg. 23, (142), p. 309

MELEN

- 4372
MELEN, HANS
Miel Kersten 80
1977, jrg. 26, (159), p. 229
- 4373
MELEN, HANS
Er is een grens
1978, jrg. 27, (163), p. 124
- 4374
MELEN, HANS
Wo die schönen Trompeten blasen
1978, jrg. 27, (164), p. 161
- 4375
MELEN, HANS
Prof. Jules van Ackere. Persprijs (onafhankelijke) van het Duits Toeristenbureau
1978, jrg. 27, (166), p. 298-299
- 4376
MELEN, HANS
Aan de muziek
1979, jrg. 28, (168), p. 21
- 4377
MELEN, HANS
Wat zingt uw ziel...
1979, jrg. 28, (168), p. 23
- 4378
MELEN, HANS
De open poort
1979, jrg. 28, (170), p. 203
- 4379
MELEN, HANS
De stilte omheen...
1979, jrg. 28, (172), p. 330
- 4380
MELEN, HANS
Het herbeleven van ons diepste zijn
1979, jrg. 28, (173), p. 402
- 4381
MELEN, HANS
Solveigslied
1983, jrg. 32, (194), p. 156
- 4382
MELEN, HANS
Beschouwingen over kunst
1984, jrg. 33, (199), p. 125-126
- 4383
MELEN, HANS
'Sonnet de Pétrarque' Opus 104 van Fr. Liszt
1985, jrg. 34, (205), p. 101

Register

MELEN

- 4384
MELEN, HANS
De stilte omheen..
1994, jrg. 43, (250), p. 64
- 4385
MELIS, JAN
Letterkundige Leopold Vermeiren. Sabamprijs
1979, jrg. 28, (168), p. 46
- 4386
MELIS, LIESBETH
Op zoek naar de essentie. Werk van Maarten Van Severen
2001, jrg. 50, (284), p. 29-31
- 4387
MERCHIERS, M.
Het Egidiuslied in een andere toonaard of de sublieme vriendschap tussen Petrarca en Lodewijk Heiligen van Beringen
1974, jrg. 23, (138), p. 26-27
- 4388
MERCKX, A.
René Bekaert
1972, jrg. 21, (124), p. 15
- 4389
MERCKX, A.
Vic Temmerman. Laureaat E3-monument Zwijnaarde
1975, jrg. 24, (144), p. 37
- 4390
MERE, ANN
Aquarel
1964, jrg. 13, (75), p. 212
- 4391
MERHOTTEIN, WALTER
Evolutie van het poppenspel in Antwerpen
1977, jrg. 26, (160), p. 252-257
- 4392
MERHOTTEIN, WALTER
50 jaar Koninklijk Jeugdtheater van Antwerpen
1993, jrg. 42, (244), p. 36-37
- 4393
MERLEVEDE, D.J.G.
In memoriam Rodolf Michiel Callewaert Letterkundige
1992, jrg. 41, (242), p. 306-307
- 4394
MERTENS, FRANS
1972, jrg. 21, (124), p. 7
- 4395
MERTENS, FRANS
Gans het oeuvre van Felix De Boeck
1973, jrg. 22, (135), p. 306

- 4396
MERTENS, FRANS
Prosper De Troyer
1975, jrg. 24, (146), p. 141-142
- 4397
MERTENS, FRANS
Paul Joosten
1975, jrg. 24, (146), p. 147
- 4398
MERTENS, FRANS
Broeder Max
1975, jrg. 24, (146), p. 148
- 4399
MERTENS, FRANS
Alfred Ost
1975, jrg. 24, (146), p. 152
- 4400
MERTENS, FRANS
Frans Van Giel
1975, jrg. 24, (146), p. 161
- 4401
MERTENS, FRANS
Hubert Wolfs
1975, jrg. 24, (146), p. 165
- 4402
MERTENS, FRANS
De legendarische Ost. Een leven vol wisselvalligheden
1984, jrg. 33, (201), p. 255-257
- 4403
MERTENS, HERMAN-EMIEL
De nooit rustende geest van Max Wildiers
1996, jrg. 45, (263), p. 306-309
- 4404
MERTENS, HERMAN-EMIEL
Godsdienstige kunst: niet altijd religieus?
1997, jrg. 46, (265), p. 91-97
- 4405
MERTENS, HERMAN-EMIEL
Homilie tijdens de uitvaartdienst van Cyriel Coupé (Anton van Wilderode)
1998, jrg. 47, (272), p. 219-220
- 4406
MERTENS, JOS
In memoriam Victor Van Frachen
2000, jrg. 49, (282), p. 302
- 4407
MERTENS, JOZEF
Vlaamse archeologen in Italië
1990, jrg. 39, (231), p. 228-231

MESOTTEN

- 4408
MERTENS, PHIL
Fernand Khnopff
1968, jrg. 17, (99), p. 157-159
- 4409
MERTENS, PHIL
Marijnissen, R.H.; Mertens, Ph. Jakob Smits
1968, jrg. 17, (99), p. 160-162
- 4410
MERTENS, PHIL
Een aspekt van Paul van Ostajens houding als kunstkritikus
1971, jrg. 20, (122), p. 397-401
- 4411
MERTENS, PHIL
Robert Bruyninckx. Onderscheid. Jonge Belg. Schilderkunst - Bronzen Medaille Intern. Schilderprijs Oostende - Prijs van Boechout - Vermeld. Grote Lionsprijs Knokke
1979, jrg. 28, (171), p. 245-246
- 4412
MESOTTEN, BART
De religieuze (muziek van) Renaat Veremans
1970, jrg. 19, (114), p. 297-300
- 4413
MESOTTEN, BART
Julien Schoenaerts. Dr. De Gruyterprijs voor 'De Huisbewaarder'
1970, jrg. 19, (116), p. 461-462
- 4414
MESOTTEN, BART
Senrioe
1977, jrg. 26, (159), p. 235
- 4415
MESOTTEN, BART
Hij heft het glas wijn
1989, jrg. 38, (226), p. 189
- 4416
MESOTTEN, BART
Haikoe: liever eigen zaailingen
1989, jrg. 38, (226), p. 194-197
- 4417
MESOTTEN, BART
Senrioe
1994, jrg. 43, (250), p. 56
- 4418
MESOTTEN, BART
Vijf zomer-haikoes
1995, jrg. 44, (256), p. 242

Register

MESSELY

- 4419
MESSELY, PAUL
Fotografisch zien en fotografisch denken
1964, jrg. 13, (75), p. 186-191
- 4420
MESSENS, MARIA
Gedicht
1973, jrg. 22, (131), p. 43
- 4421
MESSENS, MARIA
Herinnering
1973, jrg. 22, (132), p. 109
- 4422
MESSENS, MARIA
Nieuwheid
1973, jrg. 22, (133), p. 174
- 4423
MESSIAEN, MARCEL
Openluchtmuseum 'Bachten de Kupe' - Izenberge. 'Evocatie van een oud boerendorp met boerderij en dorpplaats'
1991, jrg. 40, (235), p. 81-85
- 4424
MESSIE, HAN
Tanka
1997, jrg. 46, (267), p. 316
- 4425
MESTDAGH, JAN
Hij luistert
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 203
- 4426
MESTDAGH, JAN
Hij schrijft
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 203
- 4427
METDEPENNINGHEN, ERNA
Opera in Gent: een meer dan 135-jarige traditie
1978, jrg. 27, (165), p. 225-226
- 4428
METDEPENNINGHEN, ERNA
Hilda De Grootte
1983, jrg. 32, (194), p. 143-144
- 4429
METDEPENNINGHEN, ERNA
Rita Gorr
1983, jrg. 32, (194), p. 148-149
- 4430
METDEPENNINGHEN, ERNA
José Van Dam
1983, jrg. 32, (194), p. 152-153

- 4431
METDEPENNINGHEN, ERNA
Zeger Vandersteene
1983, jrg. 32, (194), p. 154-155
- 4432
METDEPENNINGHEN, ERNA
Wisselwerking theater en muziek. Prima la musica - Prima le parole?
1985, jrg. 34, (205), p. 102-107
- 4433
METDEPENNINGHEN, ERNA
Het operalandschap in Vlaanderen en Brussel in 1994
1995, jrg. 44, (257), p. 301-304
- 4434
METDEPENNINGHEN, ERNA
Het operaseizoen 1995-96 in Vlaanderen en Brussel: weinig echte toppers
1996, jrg. 45, (262), p. 228-232
- 4435
MÉTRAS, RENÉ
Spreken over de suprematie van de abstracte kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 103
- 4436
MEULEMAN, H.
Kunstschilder Roger van Belleghem. Commandeur Ver. Beroepsk. van België. - Gouden medaille salon 'Métamorphoses' Parijs. - Grand prix Humanitaire de France St. Germain-des-Prés. - Gouden medaille Europese Kunst en Médaille du mérite
1979, jrg. 28, (171), p. 256
- 4437
MEULEMANS, ARTHUR
Getuigenis van een vriend...
1952, jrg. 1, (6), p. 207-209
- 4438
MEULEMANS, PAUL
Het nabije verleden. Arthur Meulemans
1966, jrg. 15, (90), p. 397-400
- 4439
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Bouwstenen voor de studie van de Brugse edelsmeedkunst uit de 17e en 18e eeuw
1987, jrg. 36, (214), p. 12-28
- 4440
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Iconografische mijmeringen rond de H. Arnoldus
1987, jrg. 36, (216), p. 140-147

MEULEMEESTER

- 4441
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Enkele aspecten in verband met de Sint-Arnoldusdevotie
1987, jrg. 36, (216), p. 151-155
- 4442
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Een nieuw bedevaartvaantje voor de Brugse belofte
1987, jrg. 36, (216), p. 169-171
- 4443
MEULEMEESTER, JEAN LUC
De Brugse 'B' en het dito stadswapen als merkteken. Enkele samenvattende beschouwingen
1988, jrg. 37, (220), p. 140-142
- 4444
MEULEMEESTER, JEAN LUC
'De ruiters van de apocalyps' in de hof Arents te Brugge
1988, jrg. 37, (220), p. 143-144
- 4445
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Nog over Torhouts aardewerk
1989, jrg. 38, (225), p. 132-133
- 4446
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Het interieur van de voormalige Brugse Jezuitenkerk in de zeventiende eeuw
1989, jrg. 38, (227), p. 257-260
- 4447
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Kerkelijk zilver uit Groot-Oudenburg
1989, jrg. 38, (228), p. 366-367
- 4448
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Een portret voor het Oudenburgs O.C.M.W.
1989, jrg. 38, (228), p. 367-368
- 4449
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Meulemeester, Jean Luc; de Ridder, Juliaan. Antieke realiteit en fictie op Vlaamse wandtapijten
1990, jrg. 39, (230), p. 99-101
- 4450
MEULEMEESTER, JEAN LUC
De iconografie van de H. Johannes de Doper
1990, jrg. 39, (232), p. 282-286
- 4451
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Enkele zilveren kunstwerken uit de Brugse Sint-Donaaskathedraal
1990, jrg. 39, (232), p. 336-338

Register

MEULEMEESTER

- 4452
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Beschouwingen rond een kerstschilderij
1990, jrg. 39, (233), p. 468-470
- 4453
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Inleiding. Het Westvlaamse museumlandschap: vraag en aanbod
1991, jrg. 40, (235), p. 66-75
- 4454
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Het Sint-Godelievemuseum - Gistel
1991, jrg. 40, (235), p. 76-78
- 4455
MEULEMEESTER, JEAN LUC
De archeologische verzameling van Oudenburg: een museum in wording
1991, jrg. 40, (235), p. 95-97
- 4456
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Vlaanderen in de tweede helft van de 18de eeuw: een cultuur-historisch overzicht
1991, jrg. 40, (238), p. 260-263
- 4457
MEULEMEESTER, JEAN LUC
De Brugse 18de-eeuwse edelsmid Karel Beninck en het Brugse vrije
1991, jrg. 40, (238), p. 313-314
- 4458
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Inleiding
1992, jrg. 41, (241), p. 138-139
- 4459
MEULEMEESTER, JEAN LUC
De hemel op aarde. Doel, thematiek en iconografie van de Vlaamse devotieprenten uit de 17de en 18de eeuw
1992, jrg. 41, (241), p. 185-202
- 4460
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Liturgie en Vlaamse kunst na 1963
1993, jrg. 42, (245), p. 102-105
- 4461
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Enkele iconografische aanvullingen in verband met de H. Godelieve
1993, jrg. 42, (246), p. 209-211
- 4462
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Restauratie van het schilderij 'De nederdaling van de H. Geest' van Jacob van Oost de Oudere
1994, jrg. 43, (249), p. 50-51

- 4463
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Letterkundige Fernand Bonneure 70
1994, jrg. 43, (249), p. 56
- 4464
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Renaat Bosschaert en zijn West-Vlaamse bedevaartvaantjes
1994, jrg. 43, (251), p. 101-103
- 4465
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Van renaissance naar barok. De Brugse druk-kunst tijdens de 17de eeuw
1994, jrg. 43, (252), p. 138-142
- 4466
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Hans Memling en Hendrik Pickery
1994, jrg. 43, (252), p. 165-167
- 4467
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Kunstschaten uit de Sint-Leonarduskerk van Zoutleeuw, parel van Haspengouw
1995, jrg. 44, (254), p. 39-40
- 4468
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Vlaanderen - Bourgondië / Bourgondië - Vlaanderen: een cultuur-historische kruisbevruchting?
1995, jrg. 44, (255), p. 90-95
- 4469
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Over heiligen en de kerstening van westelijk Vlaanderen
1995, jrg. 44, (256), p. 175-182
- 4470
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Roksem en Westkerke tussen Beeldenstorm en Eerste Wereldoorlog: een summier verhaal
1995, jrg. 44, (256), p. 218-221
- 4471
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Galerie van Vlaamse kalligrafen. Joke Boudens
1995, jrg. 44, (257), p. 276-277
- 4472
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Galerie van Vlaamse kalligrafen. Kristoffel Boudens
1995, jrg. 44, (257), p. 277-278
- 4473
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Galerie van Vlaamse kalligrafen. Lisbet Boudens
1995, jrg. 44, (257), p. 278

MEULEMEESTER

- 4474
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Galerie van Vlaamse kalligrafen. Pieter Hein Boudens
1995, jrg. 44, (257), p. 278-279
- 4475
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Over letters en inscripties in de kunst
1995, jrg. 44, (257), p. 288-289
- 4476
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Groeningemuseum in Brugge opnieuw opengesteld
1996, jrg. 45, (259), p. 54
- 4477
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Jan Vermeer: de schilder van poëtische rust en dichterlijke stilte
1996, jrg. 45, (260), p. 52-53
- 4478
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Honderd jaar abdij van Steenbrugge
1996, jrg. 45, (261), p. 178-180
- 4479
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Over Belgische abstracte schilderkunst
1996, jrg. 45, (261), p. 180
- 4480
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Jan Steen. Schilder en verteller
1996, jrg. 45, (263), p. 313-315
- 4481
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Het volk ten voeten uit
1997, jrg. 46, (264), p. 42-43
- 4482
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Kunst voor fijnproevers
1997, jrg. 46, (264), p. 44-45
- 4483
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Barok en rococo tieren welig in de Vlaamse keramiek van de achttiende eeuw
1997, jrg. 46, (266), p. 180-186
- 4484
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Kinderen van alle tijden
1997, jrg. 46, (266), p. 233-234
- 4485
MEULEMEESTER, JEAN LUC
Van een andere wereld
1998, jrg. 47, (269), p. 48

Register

MEULEMEESTER

MICHIELS

4486

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Meulemeester, Jean Luc; Zaman, Leo; Joos, Raf; Vermeersch, Rik; Dirickx, Johan
Hedendaagse passiespelen in Vlaanderen. De kruisecatie in Heist-aan-Zee. Palmprocessie in Hoegaarden. Christus aan de Schelde. Passiespel in Moortsele. Passiespel in Oudenburg. Ommegang op Palmzondag in Tienen.
1998, jrg. 47, (270), p. 76-79

4487

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Beeldend aangegrepen door het lijden en de dood van onze Heer. Iconografische beschouwingen in verband met de Passie van Jezus Christus, vooral in de Vlaamse kunst voor 1800
1998, jrg. 47, (270), p. 91-99

4488

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Portretten aan tafel. Over een schilderij uit de Brugse stedelijke verzameling
1999, jrg. 48, (276), p. 130-131

4489

MEULEMEESTER, JEAN LUC

De voornaamste portretschilder van het zeventiende-eeuwse Brugge: Jacob van Oost de Oudere
1999, jrg. 48, (276), p. 145-147

4490

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Adiel Van Daele 70 Penningmeester C.V.K.V. Administrator Vlaanderen
1999, jrg. 48, (276), p. 170

4491

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Over de dood heen. Beschouwingen rond begrafenis, dood en grafmonumenten vanaf de Middeleeuwen tot in de negentiende eeuw
1999, jrg. 48, (278), p. 245-250

4492

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Van Brugge naar de zee, wel via Plassendale
2000, jrg. 49, (281), p. 164-171

4493

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Op zoek naar de ideale voorstelling van de zee. Vlaamse marines en havengezichten vanaf de late Middeleeuwen tot op het einde van de zeventiende eeuw
2000, jrg. 49, (281), p. 194-198

4494

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Textiele pronkstukken voor interieur, feesten en... oorlog. Over de functie van Vlaamse wandtapijten
2000, jrg. 49, (281), p. 227-229

4495

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Rijkelijk tafelen in Gent. Over de tentoonstelling 'Magie van de edelsmeedkunst' in het Museum voor Sierkunst en Vormgeving
2000, jrg. 49, (282), p. 278-279

4496

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Over iconografische tentoonstellingen, proefopstellingen en cartografie in Vlaanderen
2000, jrg. 49, (283), p. 352-357

4497

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Relikwieën De weg naar de Hemel
2001, jrg. 50, (284), p. 52-54

4498

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Kinderportretten van weleer: leuk, ontroerend en schattig
2001, jrg. 50, (285), p. 118-119

4499

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Tafelen in een bad en nog iets meer
2001, jrg. 50, (286), p. 138-141

4500

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Over de schoonheid van de eeuwige liefde: de godin Venus
2001, jrg. 50, (286), p. 180-181

4501

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Voorwoord
2001, jrg. 50, p. 1

4502

MEULEMEESTER, JEAN LUC

Nog steeds in de ban van Hiëronymus Bosch
2001, jrg. 50, (288), p. 307-309

4503

MEUWESE, MARTINE

Miniatuurgevechten. Strijdafbeeldingen in Maerlant-handschriften
1993, jrg. 42, (247), p. 247-252

4504

MEUWISSEN, THOMAS

Vioolbouw in Vlaanderen
1999, jrg. 48, (277), p. 212-213

4505

MEYER, CONRAD FERDINAND

Meyer, Conrad Ferdinand; van de Perre, Rudolf
De Romeinse fontein
1988, jrg. 37, (219), p. 53

4506

MEYLAND, FRANK

De Boodschap
1954, jrg. 3, (15), p. 97

4507

MEYSKENS, WALTER

Nieuwe trends in de koorpraktijk. Hedendaagse koortechnieken
1980, jrg. 29, (176), p. 168-170

4508

MEYVIS, LUDO

Japans recht
1989, jrg. 38, (226), p. 190-193

4509

MEYVISCH, JOSÉ

Ze is erg laat geworden
1989, jrg. 38, (228), p. 352

4510

MEYVISCH, JOSÉ

Na het vieren
1990, jrg. 39, (229), p. 43

4511

MEYVISCH, JOSÉ

Oude stenen
1991, jrg. 40, (235), p. 103

4512

MICHAUX, HENRI

Michaux, Henri; Carette, Hendrik
Repos dans le Malheur; Rustpauze in de Ellende
1994, jrg. 43, (249), p. 41

4513

MICHAUX, HENRI

Michaux, Henri; Carette, Hendrik
Paysages; Landschappen
1994, jrg. 43, (249), p. 41

4514

MICHAUX, HENRI

Michaux, Henri; Carette, Hendrik
Emportez-moi; Neem mij mee
1994, jrg. 43, (252), p. 161

4515

MICHEL, H.

Een belangwekkende ontdekking in de Koninklijke Bibliotheek
1964, jrg. 13, (74), p. 126-127

4516

MICHIELS, GERARD

Lieve Lowet. Poëzieprijs G. Michiels 1979 en 1982
1983, jrg. 32, (195), p. 237

Register

MICHIELS

- 4517
MICHIELS, IVO
Notities over de hedendaagse film
1958, jrg. 7, (37), p. 31-35
- 4518
MICHIELS, IVO
Waar heb ik geleefd? In de wereld heb ik geleefd
1998, jrg. 47, (269), p. 12
- 4519
MICHIELS, JAN
Over moderne piano's en post-moderne pianisten. Steinway-standaard als gevaar én uitdaging
1999, jrg. 48, (277), p. 205
- 4520
MICHIELS, MICHEL
In memoriam Br. Bernard Cuppens Letterkundige
1995, jrg. 44, (255), p. 134
- 4521
MICHIELS, ROBRECHT
A.-Remi Van de Walle. Tweejaarlijkse prijs Religi-euze Boek
1983, jrg. 32, (192), p. 44
- 4522
MILLEVILLE, FERDINAND
Milleville, Ferdinand; Bomberen Bruno
Kunstschilder Rik Wijnants
1973, jrg. 22, (137), p. 461-462
- 4523
MINNE, ANDRÉ
Rusland = circusland
1974, jrg. 23, (142), p. 265-270
- 4524
MISSINNE, LUT
Vandevoorde, Hans; Missinne, Lut
'Het oude kind dat wijlt'. Gilliams en Van de Woestijne
1997, jrg. 46, (267), p. 280-284
- 4525
MISSUWE, ANNIE
Schetsen
1988, jrg. 37, (220), p. 134
- 4526
MISSUWE, ANNIE
Oudgeworden violist
1989, jrg. 38, (224), p. 54
- 4527
MISSUWE, ANNIE
Schetsen
1990, jrg. 39, (229), p. 43
- 4528
M.K.D.C.
Kwarteeuw 'sighet', Denaux-hulde en ...koorfestival
1968, jrg. 17, (101), p. 366-367

- 4529
M.O.
De compositie van 'De Heilige Drievuldigheid'
1989, jrg. 38, (224), p. 18-21
- 4530
M.O.
Over evenredigheid (proportie)
1989, jrg. 38, (224), p. 22-28
- 4531
MOELLER, CHARLES
Nieuwe levensbeschouwingen. Existentialisme en moderne letterkunde
1956, jrg. 5, (30), p. 306-311
- 4532
MOELLER, CHARLES
Kunst en arbeid in de buitenlandse roman van de twintigste eeuw
1962, jrg. 11, (63), p. 140-151
- 4533
MOENS, WALTER
Santiago de Compostela
1972, jrg. 21, (126), p. 174-175
- 4534
MOENS, WIES
Daar komt een groot sereen geluk
1973, jrg. 22, (135), p. 283
- 4535
MOENS, WIES
Eigentijdse getuigenissen. Moderne Vlaamse schilders: Servranckx
1974, jrg. 23, (139), p. 104-105
- 4536
MOENS, WIES
Torens van Dietsland
1980, jrg. 29, (175), p. 87
- 4537
MOENSSENS, BART
Organist-componist Camil Van Hulse (1897-1988): een Wase muzikale pionier in de West
1997, jrg. 46, (268), p. 399-401
- 4538
MOERMAN, ANDRÉ A.
Portretten van Gulden-Vliesridders uit de Bourgondische eeuw. Enkele bekende en minder bekende
1962, jrg. 11, (65), p. 302-316
- 4539
MOERMAN, ANDRÉ A.
Kunstkrisis-beschavingskrisis. Schematische oprisping
1969, jrg. 18, (108), p. 371-372

- 4540
MOEVAKIS
West-vlaanderen
1979, jrg. 28, (173), p. 401
- 4541
MOEVAKIS
De koningin
1980, jrg. 29, (179), p. 377
- 4542
MOEYAERT, CYRIEL
Onze taal in Frans-Vlaanderen in het verleden en nu
1982, jrg. 31, (190), p. 276-279
- 4543
MOEYAERT, CYRIEL
Recente uitingen van Nederlandstalig literair leven in Frans-Vlaanderen (1850 tot nu)
1982, jrg. 31, (190), p. 287-291
- 4544
MOEYAERT, CYRIEL
Moeyaert, Cyriel; Lowyck, Antoon
Sint-Godelieve in de Nederlanden in Frankrijk
1984, jrg. 33, (200), p. 148-152
- 4545
MOLEMA, JAN
van der Heide, Roel; Bak, Peter; Tomlow, Jos; Molema, Jan; Gaudi-groep Delft
Barcelona: De Sagrada familia
1984, jrg. 33, (198), p. 14-21
- 4546
MOLLÁ, JUAN
Mollá, Juan; de Puydt, Raoul Maria
Más silencio; Meer stilte
1991, jrg. 40, (238), p. 304
- 4547
MOLLÁ, JUAN
Mollá, Juan; de Puydt, Raoul Maria
Arenga ultima; De ultieme redevoering
1992, jrg. 41, (239), p. 41
- 4548
MOLLÁ, JUAN
Mollá, Juan; de Puydt, Raoul Maria
Venecia; Venetië
1992, jrg. 41, (239), p. 41
- 4549
MOLLÁ, JUAN
Mollá, Juan; de Puydt, Raoul Maria
3; De gordijnen (3)
1992, jrg. 41, (240), p. 113
- 4550
MONNIKENDAM, MARIUS
De toonkunst in haar verhouding tot andere kunsten
1961, jrg. 10, (60), p. 420-422

Register

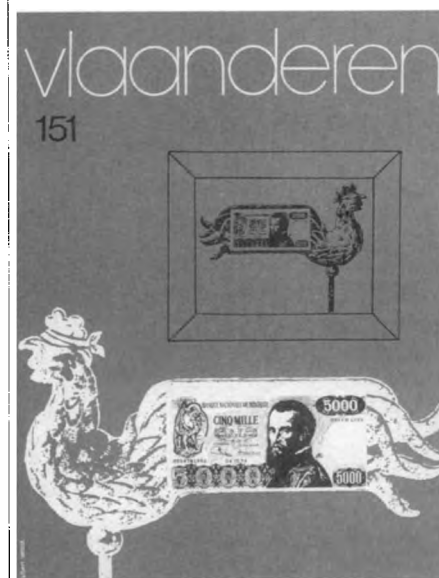
MONTAGNA

- 4551
MONTAGNA, G.
Marijnen, Joannes; Montagna, G.
Ondoorgrondelijk; Impenetrabile
1974, jrg. 23, (138), p. 30
- 4552
MOORS, A.
Kunstschilder-graficus Jac. Leduc 60
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 199
- 4553
MOORS, MARTIN
Vijfmaal de geest van Europa. Kant
1991, jrg. 40, (234), p. 15-16
- 4554
MOORTGAT, ALFONS
Paul Gilson en baron Joseph Ryelandt
1952, jrg. 1, (6), p. 209
- 4555
MOORTGAT, ALFONS
Uit leven en werk van Joseph Ryelandt bij zijn negentigste verjaardag
1960, jrg. 9, (51), p. 196-202
- 4556
MOORTGAT, GABRIËL
Het nabije verleden Alfons Moortgat
1966, jrg. 15, (90), p. 400-402
- 4557
MOORTGAT-KEUKELINCK, M.J.
Guido Demerre. Historische Prijs 1981 van Nieuwpoort
1982, jrg. 31, (189), p. 240
- 4558
MORES, RENAAT
Veulemans, Jan; Mores, Renaat
Lied ter ere van Sint Arnold
1987, jrg. 36, (216), p. 164
- 4559
MORREN, TONY
Een onbekend gedicht van Gezelle: 'Keerselucht'
1999, jrg. 48, (274), p. 37-39
- 4560
MORSOMME, MONIQUE
van der meeren, willy; morsomme, monique; de neys, ward; roosemont, jos; smets, dirk
Brussel - een ghetto
1967, jrg. 16, (91), p. 41-45
- 4561
MORTIER, HERMAN
Van Remoortere, Julien; Mortier, Herman; Vanderschaeghe, Paul
Hedendaagse Vlaamse glazeniers
1971, jrg. 20, (117), p. 18-48

- 4562
MORTIER, HERMAN
Beersel
1971, jrg. 20, (119), p. 139-140
- 4563
MORTIER, HERMAN
Groot-Bijgaarden
1971, jrg. 20, (119), p. 144-145
- 4564
MORTIER, HERMAN
Nieuwermolen
1971, jrg. 20, (119), p. 156-157
- 4565
MORTIER, HERMAN
Steenhout
1971, jrg. 20, (119), p. 169-170
- 4566
MOSTAERT, FRANK
De landschapsvorming in Oudenburg en omgeving
1995, jrg. 44, (256), p. 146-149
- 4567
MOSTAERT, FRANK
Geografische situering en ontwikkeling van de Vlaamse kuststreek
2000, jrg. 49, (281), p. 130-134
- 4568
M.P.
Letterkundige Charlie Vandervelde. Jules van Campenhout Poëzieprijs, Meise
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 321
- 4569
MULIER, ARTHUR
Cesar Gezelle als leraar
1952, jrg. 1, (6), p. 219-220
- 4570
MULIER, MONIEK
Tientelientje van Bart Dejaegher. Landjuweel Poppenspel 1974
1976, jrg. 25, (150), p. 44
- 4571
MUREZ, JOS
Frank Liefvooghe
1969, jrg. 18, (106), p. 226
- 4572
MUSSCHE, HERMAN
In het voetspoor van Kefalos: Vlaamse archeologen in Griekenland
1990, jrg. 39, (231), p. 223-227

MYSJKIN

- 4573
MUSSCHOOT, ANNE MARIE
Johan Daisnes Zes domino's voor vrouwen: het magisch-realisme voorafgebeeld
1990, jrg. 39, (233), p. 392-395
- 4574
MUYLAERT, WILLY
Letterkundige Fernand Etienne 60
1981, jrg. 30, (185), p. 345
- 4575
MUYLAERT, WILLY
Gezelle en de H. Arnoldus
1987, jrg. 36, (216), p. 148-150
- 4576
MUYLAERT, WILLY
'Gaande langs de stroomen der Jordane': Gezelles popularisering van het Johannes de Doperverhaal
1990, jrg. 39, (232), p. 311-315
- 4577
MUYLLE, WILLY
Panorama
1963, jrg. 12, (67), p. 44
- 4578
MYLLE, GILBERT
Dichter Achiel Peleman 75 jaar
1991, jrg. 40, (238), p. 299-300
- 4579
MYSJKIN, JAN H.
Queneau, Raymond; Mysjkin, Jan H.
Conseils aux touristes; Wenken voor de Vlaamse toerist
2001, jrg. 50, (284), p. 42

Register

NACHTERGAELE

NOTEBAERT

N

4580

NACHTERGAELE, VIC

De Franse literatuur in Frans-Vlaanderen
1982, jrg. 31, (190), p. 291-294

4581

NACKAERTS, HEIN

Felix De Boeck
1973, jrg. 22, (135), p. 305

4582

NAESSENS, MARK

Ziekbed
1995, jrg. 44, (258), p. 387

4583

NAUWELAERTS, M.A.

Petrarchisme en Humanisme in de Nederlanden
1974, jrg. 23, (138), p. 11-14

4584

NAVA, LUÍS MIGUEL

Nava, Luís Miguel; Koenders, I.
Lembrança de A. Morin; Herinnering aan A. Morin
1991, jrg. 40, (236), p. 151

4585

NAVA, LUÍS MIGUEL

Nava, Luís Miguel; Koenders, I.
Estacas; Staken
1991, jrg. 40, (236), p. 151

4586

NAVA, LUÍS MIGUEL

Nava, Luís Miguel; Koenders, I.
Outro rio; Andere rivier
1991, jrg. 40, (236), p. 152

4587

NEES, STAF

De hedendaagse beiaardkunst in Vlaanderen
1962, jrg. 11, (61), p. 10-15

4588

NEES, VIC

Het nabije verleden. Staf Nees
1966, jrg. 15, (90), p. 402-403

4589

NEIRYNCK, FREEK

Poppenspel als medium
1977, jrg. 26, (160), p. 245

4590

NEIRYNCK, FREEK

Poppenspel voor volwassenen deint voort op tradities
1977, jrg. 26, (160), p. 282

4591

NEIRYNCK, MICHEL

Erasmus en Thomas More
1966, jrg. 15, (89), p. 309-312

4592

NEL, B.F.

Onderwijs in de republiek Zuid-Afrika
1962, jrg. 11, (64), p. 247-251

4593

NELISSEN, IVO

De Amerikaanse film na wereldoorlog II
1964, jrg. 13, (77), p. 305-309

4594

NELISSEN, IVO

Vlaamse Cultuur nu. De huidige stand van de filmcultuur in Vlaanderen
1965, jrg. 14, (81), p. 195-196

4595

NELISSEN, IVO

Van 'De Witte' tot 'De Witte van Sichem'
1988, jrg. 37, (220), p. 86-92

4596

NENQUIN, JACQUES

Hoe wordt men archeoloog?
1990, jrg. 39, (231), p. 166-167

4597

NEUBURG, HANS

Graphic designer of commercial artist?
1967, jrg. 16, (95), p. 315-316

4598

NEUCKERMANS, HERMAN

Computers en architectuur
1992, jrg. 41, (242), p. 278-283

4599

NEUKERMANS, ANNE-MARIE

Burgos
1972, jrg. 21, (126), p. 160-162

4600

NEUTJENS, CLEM

Literatuur. De bijbel in de literatuur
1970, jrg. 19, (110), p. 26-31

4601

NEVENS, MAURITS

Flaskop, Anton; Nevens, Maurits; De Cuyper, Etienne; Van Mullem, Cyriel
Kunstschilder Albert Van Hecke 70
1979, jrg. 28, (168), p. 45-46

4602

NIEUWENDIJK, PETER

Kan Nederland de Vlaamse strip waarderen?
1986, jrg. 35, (212), p. 233-235

4603

NIJHOFF, MARTINUS

De soldaat die Jezus kruisigde
1981, jrg. 30, (185), p. 338

4604

NIJMEIJER, PETER

Hill, Geoffrey; Nijmeijer, Peter
Ovid in the Third Reich; Ovidius in het Derde Rijk
1997, jrg. 46, (266), p. 227

4605

NIJMEIJER, PETER

Hill, Geoffrey; Nijmeijer, Peter
September Song; Septemberlied
1997, jrg. 46, (266), p. 227

4606

N.M.

J. De Cuyper 80
1976, jrg. 25, (155), p. 359-360

4607

NOËL, ROGER

Vansevenant, Roger; Setola, Albert; Noël, Roger; Bosschem, Willy; Sarlet, Werner
Affiche / Vlaams werk
1967, jrg. 16, (95), p. 340-347

4608

NOORDERVLIET, NELLEKE

De geur van een plaats bepaalt mijn verhouding tot die plek..
1999, jrg. 48, (275), p. 91

4609

NOREILLE, JOZEF

Noreille, Joz
Vorming als creatie
1962, jrg. 11, (62), p. 88-95

4610

NOREILLE, JOZEF

Noreille, Joz.
Beeldebegrip
1965, jrg. 14, (84), p. 412-415

4611

NOREILLE, JOZEF

Noreille, Joz.
De illustratie: to be or not to be. Welkom beeldenrijk kinderboek
1968, jrg. 17, (98), p. 98-99

4612

NOTEBAERT, MARCEL

De moderne richting in de schilderkunst te Brugge
1952, jrg. 2, (5), p. 168-170

Register

NOTEBAERT

- 4613
NOTEBAERT, MARCEL
Standpunten en meningen. De tijdsgeest als creatief element
1953, jrg. 2, (9), p. 109-111
- 4614
NOTEBAERT, MARCEL
1955, jrg. 4, (24), p. 282-283
- 4615
NOTEBAERT, MARCEL
Problemen voor de textielontwerper
1958, jrg. 7, (42), p. 393-399
- 4616
NOTEBAERT, MARCEL
Kunstenaars over hun sociale roeping. Getuigenis
1962, jrg. 11, (63), p. 176
- 4617
NOTEBAERT, MARCEL
Abstracte kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 90
- 4618
NOTEBAERT, MARCEL
Problemen voor de textielontwerper
1964, jrg. 13, (78), p. 404-406
- 4619
NOTEBAERT, MARCEL
Alu- en Resichromie. Een gesprek met Marcel Notebaert
1964, jrg. 13, (78), p. 420-422
- 4620
NOTEBAERT, MARCEL
Het kind en zijn tekencrisis
1965, jrg. 14, (84), p. 402-408
- 4621
NOTEBAERT, MARCEL
Hals - Velasquez
1966, jrg. 15, (86), p. 125-126
- 4622
NOTEBAERT, MARCEL
Goya - Daumier
1966, jrg. 15, (86), p. 132-133
- 4623
NOTEBAERT, MARCEL
Courbet - Manet
1966, jrg. 15, (86), p. 134-139
- 4624
NOTEBAERT, MARCEL
Welige tafelen met damast
1967, jrg. 16, (92), p. 102-105

- 4625
NOTEBAERT, MARCEL
De fondation Maeght
1968, jrg. 17, (101), p. 344-347
- 4626
NOTEBAERT, MARCEL
Confrontaties
1969, jrg. 18, (103), p. 45
- 4627
NOTEBAERT, MARCEL
Synthese
1970, jrg. 19, (111), p. 111-112
- 4628
NOTEBAERT, MARCEL
Tine Balder. O. De Gruyter-prijs 1975
1975, jrg. 24, (149), p. 343
- 4629
NOTERDAEME, JOZEF
Het Romaanse kerkje van Snellegem
1953, jrg. 2, (8), p. 75-76
- 4630
NOTERDAEME, JOZEF
Jakob Van Maerlant
1961, jrg. 10, (57), p. 197-199
- 4631
NOTERMANS, JEF
Sint-Martinus van Sabaria
1968, p. 56
- 4632
NOTERMANS, JEF
Jozef Droogmans 75
1970, jrg. 19, (116), p. 445
- 4633
NOTERMANS, JEF
Jozef Droogmans 80
1975, jrg. 24, (144), p. 40
- 4634
NOUWEN, ROBERT
Van de Castele, Karel; Heymans, Hubert; Nouwen, Robert; Rogge, Marc
Vier Vlaamse regionale archeologische musea
1990, jrg. 39, (231), p. 208-212
- 4635
NOUWEN, ROBERT
Het Gallo-Romeins Museum te Tongeren en de archeologie
1993, jrg. 42, (246), p. 188-193
- 4636
NOUWEN, ROBERT
Thoen, Hugo; Nouwen, Robert
De productie van Gallo-Romeins aardewerk bij de Tungri, de Nervii en de Menapii
1997, jrg. 46, (266), p. 143-148

NUYENS

- 4637
NOUWEN, ROBERT
C. Julius Caesar (100-44 v.Chr.). Over de icoonwaarde van een massamoordenaar
1999, jrg. 48, (274), p. 50
- 4638
NOUWEN, ROBERT
Van begrafenis tot grafkunst. Historische aspecten van de grafcultuur in Vlaanderen van de prehistorie tot het einde van de Gallo-Romeinse tijd
1999, jrg. 48, (278), p. 241-244
- 4639
NOUWEN, ROBERT
De Romeinse thermen: kuuroorden voor lichaam en geest
2001, jrg. 50, (286), p. 131-137
- 4640
NUYENS, J.
Pater Callewaert, Dominikaan, vijf en zeventig jaar
1961, jrg. 10, (56), p. 150
- 4641
NUYENS, P.J.A.
Klein land- groot schouwtoneel
1970, jrg. 19, (112), p. 162-166
- 4642
NUYENS, P.J.A.
Herinneringen aan 'De Pelgrim'
1970, jrg. 19, (112), p. 182-184
- 4643
NUYENS, P.J.A.
Goris, René; Bruggen, Staf; Fonteyne, Ast.; Haepers, Frans; Van de Velde, Anton; Nuyens, P.J.A.; Diels, Joris; Van Hout, Karel; R.J.
Het regie-repertoire van Lode Geysen
1981, jrg. 30, (181), p. 92-100
- 4644
NUYENS, P.J.A.
Anton Van De Velde en het Vlaamse toneelrenouveau
1981, jrg. 30, (181), p. 103-104
- 4645
NUYENS, P.J.A.
Een kunst met vele facetten. De dichter
1984, jrg. 33, (201), p. 267-268
- 4646
NUYENS, P.P.J.A.
Theo Op de Beeck 75
1976, jrg. 25, (154), p. 298
- 4647
NUYENS, P.P.J.A.
Van Jacob Smits tot Albert Van Dijck, kunstschilders en grafici van de Kempen
1979, jrg. 28, (169), p. 88-100

Register

NUYTTENS

4648

NUYTTENS, MICHIEL

Camille Looten (1855-1941): spilfiguur van de regionalistische beweging in de Franse Nederlanden

1982, jrg. 31, (190), p. 306-310

4649

NYS, LIEVE

Desmedt, Ingrid; Nys, Lieve

El Burgo de Osma

1972, jrg. 21, (126), p. 166-168

O

4650

OBERHUBER, OSWALD

Hoet, Jan; Oberhuber, Oswald

Oswald Oberhuber ° 1931

1987, jrg. 36, (217), p. 228-229

4651

OBIAK, MARCEL

Kris Geerts. Poëzie-prijzen 'Vers' en 'Albert de

Longie'; E.V. Blanka Gyselenwedstrijd

1981, jrg. 30, (185), p. 346

4652

OBIAK, MARCEL

Enkele beschouwingen over zin en onzin van prij-

zen en bekroningen in de kunstwereld

1986, jrg. 35, (210), p. 124-125

4653

OBIAK, MARCEL

Over Permeke

1986, jrg. 35, (213), p. 321-326

4654

OBIAK, MARCEL

Obiak, M.; Vens, W.

Bij de plechtige opening van het provinciaal

museum voor moderne kunst in Oostende

1987, jrg. 36, (214), p. 46-47

4655

OBIAK, MARCEL

Over de miswas van de hedendaagse kunst

1987, jrg. 36, (218), p. 332-334

4656

OBIAK, MARCEL

150 jaar Brabant

1988, jrg. 37, (221), p. 186-187

4657

OBIAK, MARCEL

Rubens' levenswerk en wereldbeeld

1989, jrg. 38, (224), p. 2-17

4658

OBIAK, MARCEL

Rubens in Noord-Frankrijk

1989, jrg. 38, (224), p. 29-49

4659

OBIAK, MARCEL

Bedenkingen bij het werk 'Jheronimus Bosch'

van Paul Vandenbroeck

1990, jrg. 39, (232), p. 335-336

OLIVIER

4660

OBIAK, MARCEL

Documenta IX te Kassel, van 13 juni tot 20 sep-

tember 1992

1992, jrg. 41, (241), p. 238-239

4661

OBIAK, MARCEL

Sint-Martens-Latem. Kunstenaarsdorp in Vlaande-

ren

1993, jrg. 42, (245), p. 139-140

4662

OEYEN, EDITH

Stoffig goud

1983, jrg. 32, (192), p. 48

4663

OEYEN, EDITH

Woorden

1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324

4664

OEYEN, EDITH

De dag dat ik geboren werd

1984, jrg. 33, (202, 203), p. 380

4665

OEYEN, EDITH

Zijn moeder

1989, jrg. 38, (225), p. 126

4666

OEYEN, EDITH

Bangladesh

1991, jrg. 40, (237), p. 224

4667

OEYEN, EDITH

Bangladesh

1994, jrg. 43, (250), p. 101

4668

OEYEN, EDITH

Ernest Claesmuseum in Zichem-Scherpenheuvel

1995, jrg. 44, (254), p. 33-34

4669

OEYEN, EDITH

Schilder-Beeldhouwer Günther-Karl Scholz 70

1995, jrg. 44, (258), p. 393

4670

OEYEN, EDITH

In memoriam Jacques Van Baelen

1996, jrg. 45, (260), p. 55

4671

OLIVIER, MARC

Hendrik Conscience op de planken

1973, jrg. 22, (134), p. 231-235

Register

ONGHENA

OTTE

4672
ONGHENA, HERWIG
Droomzinnen mooier dan woorden
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 381

4673
ONGHENA, HERWIG
Herfst
1985, jrg. 34, (207), p. 244

4674
ONZIA, NINA L.
Paul R. Goris. Prijs beeldhouwkunst Provincie Antwerpen
1976, jrg. 25, (153), p. 231

4675
ONZIA, NINA L.
Graficus Walter Brems. Filatelistische prijs 'Europa'; Ond. Tekendprijs van Ronse
1981, jrg. 30, (185), p. 342

4676
OOMS, FRANS
In memoriam Leo Vandaele
1987, jrg. 36, (217), p. 239

4677
OOST, G.
In memoriam Michiel Leenknecht
1987, jrg. 36, (214), p. 43

4678
OOST, GODFRIED
Bij de Gudrun-opvoeringen in het Rodenbachjaar te Roeselare
1956, jrg. 5, (28), p. 204-205

4679
OOST, GODFRIED
Een film maken
1958, jrg. 7, (37), p. 1-3

4680
OOST, GODFRIED
Westvlaamse schilders in de Vlaamse ardenen. Michiel Leenknecht en de gewijde kunst
1959, jrg. 8, (48), p. 411-412

4681
OOST, GODFRIED
Mariette Devos
1961, jrg. 10, (57), p. 204

4682
OOST, GODFRIED
Fred Germonprez creatie van 'Dossier Bakelandt'
1967, jrg. 16, (95), p. 366-367

4683
OOST, GODFRIED
Remi Van Duyn. 25 jaar Vlaams Nationaal Zangfeest
1977, jrg. 26, (158), p. 159-160

4684
OOST, GODFRIED
Jacques Vandamme. Prijs Jong Talent - Antwerpen
1978, jrg. 27, (167), p. 373

4685
OOST, GODFRIED
Gij badt op eenen berg alleen
1986, jrg. 35, (212), p. 203

4686
OOST, TONY
De Witte, Hubert; Laleman, Marie Christine; Oost, Tony
Stadsarcheologie in Vlaanderen
1990, jrg. 39, (231), p. 197-202

4687
OOST, TONY
Het kleurrijk product van een wereldhaven. Antwerpse majolica uit de 16de en 17de eeuw
1997, jrg. 46, (266), p. 166-173

4688
OOSTERLYNCK, HERMAN
Duisternis
1960, jrg. 9, (53), p. 372

4689
OPSOMER, GEERT
Opsomer, Geert; Jans, Erwin
Prospero's offer. Intercultureel theater als ontmoeting
1993, jrg. 42, (244), p. 31-35

4690
OSTYN, JORIS
Oktober
1988, jrg. 37, (222), p. 253

4691
OSTYN, JORIS
November
1988, jrg. 37, (222), p. 253

4692
OSTYN, JORIS
December
1988, jrg. 37, (222), p. 253

4693
OSTYN, JORIS
In memoriam Gabriël Dekiere. Lid van de Raad van Bestuur van het C.V.K.V. en de Redactie van 'Vlaanderen'
1992, jrg. 41, (239), p. 38

4694
O'TOOLE, WALTER
Dichteres Aleidis Dierick. 1° Albert de Longie-prijs van 'Vlaanderen' 1981; 1° Prijs van de 'Bladen voor de Poëzie 1982
1982, jrg. 31, (189), p. 241

4695
OTTE, WILLY
Binnenlands actueel. Naar Kasterlee zullen we rijden...
1968, p. 378-379

4696
OTTE, WILLY
Kunstschilder Marc Deltour. Laureaat en Ereprijs Kutena-Meulebeke
1978, jrg. 27, (162), p. 39-40

4697
OTTE, WILLY
In memoriam kunstschilder José Van Gucht
1979, jrg. 28, (173), p. 397

4698
OTTE, WILLY
Pedagogische verantwoording van het project. Hoe het groeide...
1980, jrg. 29, (175), p. 76-78

4699
OTTE, WILLY
Een leven in dienst van mens, natuur en kunst
1980, jrg. 29, (175), p. 98-99

4700
OTTE, WILLY
michel buylen
1980, jrg. 29, (179), p. 344

4701
OTTE, WILLY
ronald ergo
1980, jrg. 29, (179), p. 348

4702
OTTE, WILLY
eric roets
1980, jrg. 29, (179), p. 355

4703
OTTE, WILLY
martin wallaert
1980, jrg. 29, (179), p. 359

4704
OTTE, WILLY
jul vuylsteke
1980, jrg. 29, (179), p. 360

4705
OTTE, WILLY
Kunstschilder M. Werner
1981, jrg. 30, (180), p. 47

4706
OTTE, WILLY
Kunstschilder Eric Roets. Spectraalprijs voor Schilderkunst '81
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 200

Register

OTTE

4707
OTTE, WILLY
Kunstschilder Martin Wallaert. Gouden Medaille van Napels
1983, jrg. 32, (192), p. 46

4708
OTTE, WILLY
Musicus Jan Douliez 80
1983, jrg. 32, (193), p. 104-105

4709
OTTE, WILLY
Kunstschilder Renaat Saey 70
1983, jrg. 32, (193), p. 107

4710
OTTE, WILLY
René Jacobs
1983, jrg. 32, (194), p. 151-152

4711
OTTE, WILLY
De legendarische Ost. Groot-Biigaarden
1984, jrg. 33, (201), p. 260-261

4712
OTTE, WILLY
Kunstschilder-etser Anto Diez 70
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 377

4713
OTTE, WILLY
Kunstschilder Robert Arens 80
1987, jrg. 36, (215), p. 104

4714
OTTEVAERE, E.
Werkelijkheid en werkelijkheidservaring in de naoorlogse Duitse literatuur
1975, jrg. 24, (148), p. 265-269

4715
OTTEVAERE, EDMOND
Vermaledijde vaders in de Oostenrijkse literatuur
1987, jrg. 36, (217), p. 209-211

4716
OTTEVAERE, EDMOND
Pototschnig, Heinz; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Wildentenzug; Trek van wilde eenden
1987, jrg. 36, (217), p. 230

4717
OTTEVAERE, EDMOND
Ludwig, Paula; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Warst du nicht ganz wie aus Gold; Was je niet helemaal als van goud
1987, jrg. 36, (217), p. 230

4718
OTTEVAERE, EDMOND
Janetschek, Alfred; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Mein Flandern; Mijn Vlaanderen
1987, jrg. 36, (217), p. 231

4719
OTTEVAERE, EDMOND
Janetschek, Albert; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der Vater; Vader
1987, jrg. 36, (217), p. 231

4720
OTTEVAERE, EDMOND
Egger, Bertrand Alfred; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Wunsch eines bein-amputierten; Wens van iemand met een geamputeerd been
1987, jrg. 36, (217), p. 232

4721
OTTEVAERE, EDMOND
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Leeres Nachtcafé; Leeg nachtcafé
1987, jrg. 36, (217), p. 232

4722
OTTEVAERE, EDMOND
Ausländer, Rose; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Meine Nachtigall; Mijn nachtegaal
1987, jrg. 36, (217), p. 233

4723
OTTEVAERE, EDMOND
Lind, Jakob; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Muttersprache; Moedertaal
1987, jrg. 36, (217), p. 233

4724
OTTEVAERE, EDMOND
Mayröcker, Friederike; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Sieben Tage vor Weihnachten; Zeven dagen voor kerstmis
1987, jrg. 36, (217), p. 235

4725
OTTEVAERE, EDMOND
Jandl, Ernst; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der Knabe und die Strassenbahn; De jongen en de tram
1987, jrg. 36, (217), p. 235

4726
OTTEVAERE, EDMOND
Konjetzcky, Klaus; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Schottisches Hochland; Schots hoogland
1987, jrg. 36, (217), p. 236

4727
OTTEVAERE, EDMOND
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der alte Schulmeister; De ouwe schoolfrik
1992, jrg. 41, (242), p. 310

4728
OTTEVAERE, EDMOND
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der alte Bücherwart; De ouwe bibliothecaris
1992, jrg. 41, (242), p. 310

4729
OTTEVAERE, EDMOND
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der alte Kanzlist; De ouwe klerk
1992, jrg. 41, (242), p. 310

4730
OTTEVAERE, EDMOND
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Requiem für einen Faschisten; Requiem voor een fascist
1996, jrg. 45, (263), p. 305

4731
OTTEVAERE, EDMOND
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
An einem schönen Herbsttag möcht ich sterben; Ik wil een mooie herfstdag als ik sterf
1996, jrg. 45, (263), p. 305

4732
OURY, GUY-MARIE
Aspecten en accenten. Schoonheid, beelden en symbolen ook nu onontbeerlijk voor de christen. Ik had de schoonheid van uw woning lief, o heer
1979, jrg. 28, (173), p. 358-359

4733
OUWENDIJK, D.
Geen literaire avant-garde in Nederland
1970, jrg. 19, (115), p. 381-382

4734
OVERSTEEGEN, J.J.
Konsekvente kritiek
1971, jrg. 20, (122), p. 392-396

P

4735

P.

Gesprek met het Verbond der Vlaamse Grafici
1967, jrg. 16, (95), p. 369-371

4736

PAAP, WOUTER

Het publiek en de moderne componist
1961, jrg. 10, (60), p. 429-431

4737

PAARDEKOOPER, P.C.

Jozef Deleu 'cultuurimperialist'
1966, jrg. 15, (90), p. 427-428

4738

PACKER, WILLIAM

Plastische kunst in Engeland... Nu
1978, jrg. 27, (166), p. 270-282

4739

PAFFENHOLZ, ALFRED

Symbolen en tekenen in een zich wijzigende wereld
1969, jrg. 18, (103), p. 50-51

4740

PALM, LEON

Moderne bouwkunst in België
1954, jrg. 3, (18), p. 292-294

4741

PAPY, JAN

Justus Lipsius (1547-1606) Portret van een humanistisch geleerde
1997, jrg. 46, (267), p. 321-323

4742

PARENZAN, PETER

Mooier wonen - Het Biedermeier in Wenen
1987, jrg. 36, (217), p. 195-199

4743

PARET, BERN

Uit de brieven van Julius de Geyter en Peter Benoit
2001, jrg. 50, (285), p. 95-99

4744

PASQUAL, TERESA

Pasqual, Teresa; Droogenbroodt, Germain
Voldries que et deixarent les paraules; Je zou willen dat woorden je weer
1992, jrg. 41, (240), p. 113

4745

PASQUAL, TERESA

Pasqual, Teresa; Droogenbroodt, Germain
I si em tornes un vespre; En als je naar me terugkomt op een avond
1992, jrg. 41, (240), p. 113

4746

PATTEN, BRIAN

Patten, Brian; van Strijtem, Ivo
A Blade of Grass; Een grasspriet
1996, jrg. 45, (261), p. 166

4747

PATTYN, E.

willy vanparijs
1980, jrg. 29, (179), p. 359

4748

PATTYN, ERIK

Kunstschilderes Marie-Josée Clerx 60
1980, jrg. 29, (179), p. 366

4749

PAULISSEN, GREET

Verbouwing stapelhuizen Katoen Natie in Antwerpen. Paul Robbrecht & Hilde Daem
1998, jrg. 47, (271), p. 132-133

4750

PAULISSEN, GREET

Kaaitheater Studio's in Brussel. Luc Maes
1998, jrg. 47, (271), p. 138-139

4751

PAULUSSEN, ANN

Johannes
1980, jrg. 29, (174), p. 48

4752

PAUWELS, A.G.

Het museum van Oudheden te Kortrijk
1958, jrg. 7, (41), p. 281-284

4753

PAUWELS, DIRK

Kunsthistoricus Leo De Ren. Laureaat van de Koninklijke Academie van België
1980, jrg. 29, (179), p. 368

4754

PAUWELS, F.

Kunstschilder Vovaneska
1981, jrg. 30, (181), p. 115

4755

PAUWELS, FRANK

Frank Nuyts: Een zoektocht om het onverzoenbare te verzoenen
1998, jrg. 47, (272), p. 210-213

4756

PAUWELS, HENRI

De schilderijen uit de 17de en de 18de eeuw
1959, jrg. 8, (43), p. 55-62

4757

PAUWELS, LUC

Samen-zijn
1966, jrg. 15, (85), p. 72

4758

PAUWELS, TJEN

Ik heb het moeilijk met het knopen
1982, jrg. 31, (191), p. 378

4759

PAUWELS, TJEN

Zand, dat grond is en leven leven laat
1982, jrg. 31, (191), p. 380

4760

PECERIN, VLADIMIR

Pecerin, Vladimir; Mazijn, Paul
Sprookje over drie nieuwjaarsdagen
1997, jrg. 46, (268), p. 391

4761

PEELEN, GERT J.

McCreary, A.; Macgowan, Kenneth; McLuhan, Marshall; Sierksma, Fokke; Vroman, Leo; Komrij, Gerrit; Peters, J.M.; Peelen, Gert J.; Dillemans, Roger; de Moor, Anne
Vergeet niet te lezen
1977, jrg. 26, (158), p. 156-157

4762

PEERAER, KRIS

Ik wil alle huizen zien waarin zij is ondergedoken..
1998, jrg. 47, (269), p. 30

4763

PEERE, FIRMIN

Tafel dekken: een kunst?
1967, jrg. 16, (92), p. 113-115

4764

PEEREMANS, DREE

Volksmuziek in Vlaanderen nu
1974, jrg. 23, (143), p. 359-361

4765

PEETERS, C.J.A.C.

Westvlaamse kerkbouw in een Nederlands vizier
1964, jrg. 13, (73), p. 17-35

4766

PEETERS, GUIDO

Gesprek met Kamiel D'Hooghe
1960, jrg. 9, (50), p. 113-115

4767

PEETERS, HUBERT

De XXX° biennale internazionale d'arte of zoals de affiche ze aanduidt de XXX B.
1960, jrg. 9, (52), p. 283-285

4768

PEETERS, HUBERT

Kunst en geneeskunde
1960, jrg. 9, (54), p. 390-392

Register

PEETERS

- 4769
PEETERS, HUBERT
Interview met Picasso
1960, jrg. 9, (54), p. 464-465
- 4770
PEETERS, HUBERT
Kunst en Wetenschap
1964, jrg. 13, (74), p. 101-104
- 4771
PEETERS, HUBERT
Techniek en bouwkunst. Het 'Flight-Center' van de T.W.A. van Eeroo Saarinen
1964, jrg. 13, (74), p. 121-125
- 4772
PEETERS, HUBERT
Simon Stevin van Brugghe
1964, jrg. 13, (74), p. 128-135
- 4773
PEETERS, HUBERT
Ontmoeting met Naum Gabo
1964, jrg. 13, (74), p. 147-149
- 4774
PEETERS, HUBERT
Pop-Art
1964, jrg. 13, (77), p. 326-331
- 4775
PEETERS, HUBERT
Kunstgeschiedenis in de humaniora
1965, jrg. 14, (84), p. 392-395
- 4776
PEETERS, HUBERT
Een tafel vol lekkere hapjes
1967, jrg. 16, (92), p. 78-83
- 4777
PEETERS, HUBERT
Welige tafelen in de schilderkunst
1967, jrg. 16, (92), p. 116-123
- 4778
PEETERS, JAN
Pleidooi: de huidige situatie van het Vlaamse jeugd- en kinderboek
1968, jrg. 17, (98), p. 73-77
- 4779
PEETERS, JAN
Hoe het (langzaam) groeide ..
1968, jrg. 17, (98), p. 83-85
- 4780
PEETERS, JAN
Lydia Verweken, graficus. Laureaat Karel Verlat-prijs Antwerpen
1978, jrg. 27, (162), p. 46

- 4781
PEETERS, JOANNA
Peeters, Joanna; van Hemelryck, Jan
De devotieprent vanaf de 16de tot en met de 17de eeuw
1992, jrg. 41, (241), p. 159-166
- 4782
PEETERS, JULES
De oude dienstmeid
1973, jrg. 22, (135), p. 309
- 4783
PEETERS, KAREL
Musicus Willem de Meyer 80
1979, jrg. 28, (168), p. 42
- 4784
PEETERS, KOEN
De Hortensialaan..
1998, jrg. 47, (269), p. 4-5
- 4785
PEETERS, L.
De grote thema's in de mystiek van Ruusbroec: 'Sterft der wereld ende leeft Gode.'
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 153-156
- 4786
PEETERS, TUUR
Letterkundige Rosita Cappaert. John Flandersprijs voor Jonge Auteurs 1977
1978, jrg. 27, (167), p. 366
- 4787
PEETERS, VITAL
Arbeiderscultuur en vorming in de christelijke arbeidersbeweging
1976, jrg. 25, (152), p. 156-158
- 4788
PEETERS, WILLY
Rond dit gesprek
1976, jrg. 25, (154), p. 304
- 4789
PÉGUY, CHARLES
Un homme de chez nous a fait ici jaillir
1980, jrg. 29, (175), p. 96
- 4790
PEIRE, LUC
1955, jrg. 4, (24), p. 286-287
- 4791
PEIRE, MARC
Zingende Vlamingen op het wereldpodium. Ria Bollen
1983, jrg. 32, (194), p. 139
- 4792
PEIRE, PATRICK
Music while you work
1968, jrg. 17, (102), p. 425-428

PELEMAN

- 4793
PEIRE, PATRICK
Nieuwe trends in de koorpraktijk. Koor en interpretatie
1980, jrg. 29, (176), p. 166-167
- 4794
PEIRSMAN, ETIENNE
Herfstlover
1965, jrg. 14, (81), p. 220
- 4795
PEIRSMAN, ETIENNE
Eenzaam
1966, jrg. 15, (86), p. 150
- 4796
PEIRSMAN, ETIENNE
Colombus
1966, jrg. 15, (89), p. 342
- 4797
PELEMAN, ACHIEL
Zwerftocht
1991, jrg. 40, (238), p. 302
- 4798
PELEMAN, BERT
Het Godelievespel te Gistel. Gloeikernen van schoonheid
1960, jrg. 9, (53), p. 368-369
- 4799
PELEMAN, BERT
Felix De Boeck
1973, jrg. 22, (135), p. 301
- 4800
PELEMAN, BERT
Peleman, Bert; de Vocht, L.; van Ackere, J.
Tijlliederen; La ballata d'Ulenspighel
1974, jrg. 23, (138), p. 30-33
- 4801
PELEMAN, BERT
'Rubens in de Kathedraal'. A.K.V.T.-Antwerpen vertolkt in '77 veelkleurige evokaties door Bert Peleman
1977, jrg. 26, (156), p. 20-23
- 4802
PELEMAN, BERT
Dichter-kunstschilder Jos Coveliers: 65
1977, jrg. 26, (159), p. 228-229
- 4803
PELEMAN, BERT
Tot het paard der jeugdijaren
1982, jrg. 31, (187), p. 76
- 4804
PELEMAN, BERT
Remi Lens 80
1982, jrg. 31, (188), p. 176-177

Register

PELEMAN

PIERS

4805
PELEMAN, BERT
René Duyck 70
1982, jrg. 31, (189), p. 241-242

4806
PELEMAN, BERT
In Memoriam Emiel Van Hemeldonck
1982, jrg. 31, (191), p. 376

4807
PELEMAN, BERT
In memoriam Remi Lens
1983, jrg. 32, (194), p. 166

4808
PELEMAN, BERT
Vergilius in Vlaanderen. Een herfstelijk huldevers voor Anton van Wilderode
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 313

4809
PELEMAN, BERT
In memoriam Alfred Ost
1984, jrg. 33, (201), p. 261

4810
PELEMAN, BERT
Paul Lebeau, een Borgerhouts Boergondiër
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 333-335

4811
PELEMAN, BERT
Ooit danste ik 'De 7-sprong'
1992, jrg. 41, (241), p. 227

4812
PELEMAN, BERT
Verjaren
1992, jrg. 41, (241), p. 228

4813
PELEMAN, BERT
Van de vos in het 'Koningsbos'
1996, jrg. 45, (259), p. 42

4814
PELEMANS, WILLEM
Een lans breken voor Brussel. Vlaams cultureel leven. Muziekleven: hoop op de jeugd
1967, jrg. 16, (91), p. 14-16

4815
PENDHARKAR, W.W. M.A.
Pendharkar, W.W. M.A.; Fabri, Charles Louis
Plastische kunsten in het huidige India, eigen inbreng en westerse invloed
1967, jrg. 16, (94), p. 269-285

4816
PEPERMANS, G.
Duitsland
1954, jrg. 3, (18), p. 266-268

4817
PEREMANS, PAUL
Torhout heeft een nieuw museum voor Torhouts aardewerk
1997, jrg. 46, (266), p. 230

4818
PERSOON, WILLEM
De haven
1979, jrg. 28, (168), p. 51

4819
PERSOON, WILLEM
Meigedicht
1979, jrg. 28, (168), p. 52

4820
PERSOON, WILLEM
Gezeten op het graf van Dürer
1979, jrg. 28, (170), p. 202

4821
PERSOON, WILLEM
Dichter-Journalist Arthur-Kamiel Rottiers 70
1990, jrg. 39, (231), p. 258

4822
PERSOON, WILLEM
Brak water
1994, jrg. 43, (250), p. 57

4823
PERSOONS, E.
Ruusbroec en de moderne devotie
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 157-160

4824
PERSOONS, WILLEM
Brak water
1977, jrg. 26, (161), p. 382

4825
PERSYN, LEO
Radio-tele-Luxemburg: het grootste privé-zendstation ter wereld
1961, jrg. 10, (55), p. 39-43

4826
PERSYN, LEO
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (136), p. 364-365

4827
PESCH, LUDWIG
In de wereldstroom tegen de tijd op. Overwegingen bij de hedendaagse Duitse literatuur
1961, jrg. 10, (59), p. 339-343

4828
PESCH, LUDWIG
Die 'Blechtrommel' van Günther Grass. Vraag of Satan een goed kunstenaar is
1961, jrg. 10, (59), p. 344-346

4829
PETERS, J.M.
McCreary, A.; Macgowan, Kenneth; McLuhan, Marshall; Sierksma, Fokke; Vroman, Leo; Komrij, Gerrit; Peters, J.M.; Peelen, Gert J.; Dillemans, Roger; de Moor, Anne
Vergeet niet te lezen
1977, jrg. 26, (158), p. 156-157

4830
PETRARCA, FRANCESCO
Sonnet voor Simone Martini
1974, jrg. 23, (138), p. 23

4831
PEYS, ILSE
Dametje sterft
1986, jrg. 35, (210), p. 117

4832
PHILIPPE, JOSEPH
Welige tafelen met glas en kristal. Geschiedenis van het glas en het tafelservies
1967, jrg. 16, (92), p. 88-94

4833
PHILIPPEN, JOS
Als student leerde ik enkele pelgrims kennen
1970, jrg. 19, (112), p. 178-180

4834
PICASSO, PABLO
Creativiteit en/of métier - Hoe oordelen de artiesten er zelf over? Pablo Picasso en zijn epigonen
1983, jrg. 32, (192), p. 24-25

4835
PICAVET, ED.
Kunstschilder Florent Smet 80
1995, jrg. 44, (258), p. 393

4836
PICHARD, JOSEPH
Het probleem van de moderne gewijde kunst
1952, jrg. 1, (2), p. 62-63

4837
PICKEL, SEPP
De opvoedkundige waarde van de fotografie en opvoeding tot fotografie
1964, jrg. 13, (75), p. 199-203

4838
PIEPER, JOSEF
Aspecten en accenten. Schoonheid, beelden en symbolen ook nu onontbeerlijk voor de christen. Tekens en symbolen: taal van het geloof
1979, jrg. 28, (173), p. 359-361

4839
PIERS, JAN
Piers, Jan; Verhelle, Jos.
Inleiding
1973, jrg. 22, (131), p. 1-2

Register

PIETERS

- 4840
PIETERS, C.
Welige tafelen in vlas en katoen. Geschiedenis van het tafellinnen
1967, jrg. 16, (92), p. 106-109
- 4841
PIETERS, MARNIX
Walravenside en de zeevisserij in de vijftiende eeuw
2000, jrg. 49, (281), p. 156-158
- 4842
PIJNENBURG, GEERT
Jan Kiemeneij 85
1974, jrg. 23, (143), p. 335-386
- 4843
PIL, LUT
Maurice Gilliams interartistiek. Beeldende kunst
1997, jrg. 46, (267), p. 285-289
- 4844
PIMAJOUKO
Zomernacht
1963, jrg. 12, (72), p. 414
- 4845
PIMAJOUKO
Kleine Suite
1964, jrg. 13, (73), p. 82
- 4846
PINDARUS
Pindarus; Lateur, Patrick
Vierde Olympische Ode
1991, jrg. 40, (237), p. 226
- 4847
PIRANDELLO, LUIGI
Pirandello, Luigi; Claes, Paul
Il compito; Mijn opdracht
1996, jrg. 45, (262), p. 227
- 4848
P.J.A.N.
Craene, Gaston; Walschap, Gerard; P.J.A.N.; Putman, Willem
Citaten
1981, jrg. 30, (181), p. 89-90
- 4849
P.L.
Leesidee: twee wegwijzers in boekenland
1995, jrg. 44, (256), p. 232-233
- 4850
PLATELLE, H.
Culturele uitstraling van de abdijen in de Nederlanden in Frankrijk tijdens de middeleeuwen
1982, jrg. 31, (190), p. 295-301

- 4851
PLATH, SYLVIA
Plath, Sylvia; Stassaert, Lucienne
The rabbit catcher; De konijnenvanger
1997, jrg. 46, (264), p. 28
- 4852
PLATTEAU, JULIAAN
Het fronttoneel
1955, jrg. 4, (19), p. 7-8
- 4853
PLATTEAU, JULIAAN
Samuel De Vriendt 80 jaar jong!
1964, jrg. 13, (76), p. 284-287
- 4854
PLATTEAU, KAREL
Gezelle en 'The Song of Hiawatha'. Een 'Song' voor heel het leven
1999, jrg. 48, (274), p. 34-36
- 4855
POELEMANS, EDGAR
Maria Heylen. Referendum Vlaamse Jeugd- en Kinderboek 1978
1978, jrg. 27, (167), p. 368-369
- 4856
POINTL, FRANS
Amsterdam: Anne Frank-Huis
1998, jrg. 47, (269), p. 7-10
- 4857
POLAK, ALEXANDER
Ton Luiting. Prijs van het Goois Natuurreservaat 1983
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 320
- 4858
POLAK, ALEXANDER
Letterkundige Ton Luiting. Ridder in de Kroon-orde
1986, jrg. 35, (212), p. 236
- 4859
POLFLIET, ANDRÉ
Ongenode gast
1978, jrg. 27, (163), p. 123
- 4860
POLFLIET, ANDRÉ
Raoul M. de Puydt. Diploma met vermiljoenen medaille 'Arts, Sciences et Lettres' Parijs - P.P. Rubensherdenkingsmedaille Antwerpen
1979, jrg. 28, (171), p. 248
- 4861
POLLEFLIET, RAYMOND
Cyr Frimout laureaat Constant Montaldprijs 1968
1968, jrg. 17, (99), p. 201-202

POPPE

- 4862
POLLET, FRANK
Elegie
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 205
- 4863
POLLET, FRANK
Een dichter bij de waarheid
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 205
- 4864
POLLET, FRANK
Dura Lex, Sed Lex
1986, jrg. 35, (211), p. 156
- 4865
POLLET, FRANK
Een dichter bij de waarheid
1994, jrg. 43, (250), p. 72
- 4866
POLLET, FRANK
Pollet, Pop & Poëzie
1997, jrg. 46, (268), p. 385-386
- 4867
POLLET, J.J.
Het klein seminarie en Albrecht Rodenbach
1956, jrg. 5, (28), p. 184-190
- 4868
POLS, ANDRÉ M.
Constanten in de moderne Italiaanse muziek
1963, jrg. 12, (67), p. 19-20
- 4869
POLS, ANDRÉ M.
Muziek en dans in het Spanje van vandaag
1965, jrg. 14, (79), p. 29-34
- 4870
POLS, ANDRÉ M.
Het War Requiem van Benjamin Britten
1965, jrg. 14, (80), p. 102-106
- 4871
POLS, ANDRÉ M.
Het nabijge verleden. Jef Van Hoof
1966, jrg. 15, (90), p. 410-411
- 4872
POLS, REINDER
De Muntshouwborg in de 18de eeuw
1991, jrg. 40, (238), p. 266-267
- 4873
PONSEELE, MARCEL
Op zoek naar een verloren klankkleur
1999, jrg. 48, (277), p. 193-194
- 4874
POPPE, ANDRIES
Hirosjima
1955, jrg. 4, (20), p. 85

Register

POPPE

P. R. K.

4875
POPPE, ANDRIES
Windstilte
1956, jrg. 5, (30)

4876
POPPE, ANDRIES
Geloof u in de toekomst van het Vlaams toneel?
1958, jrg. 7, (38), p. 80-81

4877
POPPE, ANDRIES
De evolutie van het luisterspel sinds 1950
1973, jrg. 22, (133), p. 162-163

4878
POPPE, ANDRIES
Gerard Vermeersch als radio-acteur
1975, jrg. 24, (149), p. 316-317

4879
POPULIER, BERT
De evenaar drinkt
1975, jrg. 24, (144), p. 42

4880
PORTEMAN, K.
Vondel en de schilderkunst
1979, jrg. 28, (172), p. 299-305

4881
POSMAN, JAN
Kijken naar zand
1996, jrg. 45, (263), p. 304

4882
POSSEMIERS, PAUL
Van de waanzin
1992, jrg. 41, (241), p. 227

4883
POSSEMIERS, PAUL
Ondergang
1992, jrg. 41, (243), p. 380

4884
POSSEMIERS, PAUL
Uitnodiging
1993, jrg. 42, (245), p. 125

4885
POSSEMIERS, PAUL
Uren kan ik luisteren
1994, jrg. 43, (249), p. 40

4886
POSSEMIERS, PAUL
Herinnering heeft het glas
1995, jrg. 44, (258), p. 386

4887
POSSEMIERS, PAUL
Als op een oude foto
1997, jrg. 46, (267), p. 316

4888
POSSEMIERS, PAUL
Afscheid
2000, jrg. 49, (280), p. 98

4889
POSSON, GUY
Juarroz, Roberto; Posson, Guy
IV,44; IV,44
2001, jrg. 50, (286), p. 170

4890
POTOTSCHNIG, HEINZ
Pototschnig, Heinz; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Wildentenzug; Trek van wilde eenden
1987, jrg. 36, (217), p. 230

4891
POTVLIEGHE, GHISLAIN
Levensschets der Van Peteghems
1972, jrg. 21, (129), p. 346-351

4892
POTVLIEGHE, GHISLAIN
Orgelmeubeltypes en hun ontwikkeling in het oeuvre der Van Peteghems
1972, jrg. 21, (129), p. 352-361

4893
POTVLIEGHE, GHISLAIN
Experts en het werk der Van Peteghems
1972, jrg. 21, (129), p. 371-373

4894
POTVLIEGHE, GHISLAIN
De Van Peteghems en hun tijdgenoten
1972, jrg. 21, (129), p. 374-376

4895
POTVLIEGHE, GHISLAIN
Werklijsten der Van Peteghems
1972, jrg. 21, (129), p. 377-380

4896
POTVLIEGHE, GHISLAIN
Mozarts Mozart. Aspecten van Mozarts klavierkunst
1991, jrg. 40, (238), p. 285-288

4897
POTVLIEGHE, GHISLAIN
Vlaanderen en zijn orgels...nu
1999, jrg. 48, (277), p. 189-192

4898
POTVLIEGHE, JORIS
De stille kracht van het klavechord
1999, jrg. 48, (277), p. 198-200

4899
POULAIN, NORBERT
Wiener Mélange
1987, jrg. 36, (217), p. 214-220

4900
POULAIN, NORBERT
De atelierflat van Jozef Peeters in Antwerpen
1989, jrg. 38, (227), p. 272-275

4901
POUSEELE, GHISLAIN
De beiaard van Harelbeke
1962, jrg. 11, (61), p. 21-22

4902
PRAMPOLINI, GIACOMO
Gezelle, Guido; Prampolini, Giacomo
Bonte Abeelen; I Gattici
1974, jrg. 23, (138), p. 29

4903
PREMEREUR, GERARD
Rik Vandewege. Provinciale prijs Beeldhouwkunst
1976, jrg. 25, (155), p. 363

4904
PRICK, HARRY G.M.
Eigenlijk ben ik, op het punt van schrijvershuizen, te zeer door het leven verwend geworden..
1999, jrg. 48, (275), p. 97-98

4905
PRIEM, HENDRIK
Verzoening
1961, jrg. 10, (59), p. 399

4906
PRIEM, HENDRIK
Coördinatie en subordinatie
1965, jrg. 14, (84), p. 398-401

4907
PRIJS, HENDRIK
Pol Stas. De stut van het St.-Truidens toneellevens
1969, jrg. 18, (109), p. 487-488

4908
PRIJS, HENDRIK
Prijs, Hendrik; De Munck, Monda
Kunstschilder Broeder Max Van Meerbeeck
1974, jrg. 23, (143), p. 381

4909
PRINSEN, A.J.H.M.
Streekmuseum De Vier Ambachten in Hulst
1996, jrg. 45, (261), p. 144-145

4910
P.R.K.
Y.V.; P.R.K.
Architect Ansfried Vande Kerckhove. Laureaat Provinciale Prijs Architectuur 1977
1978, jrg. 27, (164), p. 185

Register

PROVOOST

RANKE

4911

PROVOOST, ARNOLD

De 16e-eeuwse sculptuur in de Nederlanden: klassiek op zijn Vlaams?

1990, jrg. 39, (230), p. 89-94

4912

PRUUST, DIRK

Architect Joost Pruust. Prov. Prijs Architectuur West-Vlaanderen

1978, jrg. 27, (167), p. 371-372

4913

P.S.

Leo Vandekerckhove 80

1975, jrg. 24, (144), p. 37

4914

P.S.

R.E.C. Willemys

1975, jrg. 24, (147), p. 223

4915

P.S.

Letterkundige Victor Vervloet 80

1984, jrg. 33, (199), p. 122

4916

PULINCKX, KARIN

Pulinckx, Karin; Daniëls, Monique

Asturië

1972, jrg. 21, (126), p. 176-178

4917

PUTMAN, POLY

In memoriam Willem Putman. Herinneringen aan mijn vader

1955, jrg. 4, (19), p. 2-3

4918

PUTMAN, WILLEM

Craene, Gaston; Walschap, Gerard; P.J.A.N.;

Putman, Willem

Citaten

1981, jrg. 30, (181), p. 89-90

4919

PUTMAN, WILLEM

Putman, Willem; Boon, Jan; van de Velde, Anton

Citaten

1981, jrg. 30, (181), p. 108-111

4920

PUTTEMANS, FRANS

Een podium met toekomst

1993, jrg. 42, (248), p. 326-329

Q

4921

QUARTIER, RIK

Het zal ..

1971, jrg. 20, (117), p. 52

4922

QUASIMODO, ALESSANDRO

Poëzie van over de Alpen beluisterd aan deze

kant van de Alpen. Mijn vader

1974, jrg. 23, (138), p. 49-52

4923

QUASIMODO, SALVATORE

Quasimodo, Salvatore; Decorte, Bert

Aan vader

1974, jrg. 23, (138), p. 50

4924

QUASIMODO, SALVATORE

Quasimodo, Salvatore; van Ackere, J.

Aan moeder

1974, jrg. 23, (138), p. 52

4925

QUASIMODO, SALVATORE

van Ackere, J.

Vertalen van Italiaanse poëzie

1986, jrg. 35, (210), p. 120-123

4926

QUASIMODO, SALVATORE

Mens van mijn tijd

1994, jrg. 43, (249), p. 37

4927

QUENEAU, RAYMOND

Queneau, Raymond; Mysjkin, Jan H.

Conseils aux touristes; Wenken voor de Vlaamse

toerist

2001, jrg. 50, (284), p. 42

4928

QUINTENS, SONJA

Willem Van Haecht schilderde in 1628 'De Const-

kamer van Cornelis Van Der Geest'; een multi-in-

terpreteerbaar tijdsdocument

1994, jrg. 43, (252), p. 167-173

R

4929

R.A.

Urbain Gerlo

1977, jrg. 26, (156), p. 40-41

4930

RABAU, E.

Plastische kunsten. Jules-Leon Montigny

1982, jrg. 31, (187), p. 85

4931

RADEMAKERS, LUUK

In het water

1985, jrg. 34, (208), p. 300

4932

RAEYMAEKERS, FON

Jos van der Veken. Poëzieprijs 'Nieuw Vlaende-

ren'

1983, jrg. 32, (192), p. 44

4933

RAHIER, YVES

Straatmobilaire en straatankleding

1975, jrg. 24, (144), p. 15-16

4934

RAMAKERS, BART A.M.

De Passie in het middeleeuwse toneel

1998, jrg. 47, (270), p. 72-75

4935

RAMMELT, TOON

Heeft de radio afgedaan?

1961, jrg. 10, (55), p. 14-19

4936

RAMON, RENAAT

Letterkundige Fernand Lambrecht. Aforismenprijs

Koksijde

1980, jrg. 29, (177), p. 229

4937

RAMON, RENAAT

Leve de openlucht. Elf reflecties over het mu-

seum

1999, jrg. 48, (275), p. 75

4938

RANKE, BERT

Prozadebuut van Jozef Deleu

1963, jrg. 12, (72), p. 417

4939

RANKE, RONI

Pastelist Marcel Vervaet. Gouden Medaille

Wereldpostunie Istanboel

1980, jrg. 29, (174), p. 45

Register

RASKIN

4940
RASKIN, BRIGITTE
Rondsnuffelen in de artistieke keuken..
1999, jrg. 48, (275), p. 86

4941
RASKIN, LUDO
Hendrik en Gerbrand Jespers prijs voor best verzorgde boek
1969, jrg. 18, (109), p. 472-473

4942
RASKIN, LUDO
Paul Hermans
1972, jrg. 21, (130), p. 432

4943
RASKIN, LUDO
Camille Swinnen. Ere wie ere toekomt
1972, jrg. 21, (130), p. 443-444

4944
RASKIN, LUDO
Paul Claes
1973, jrg. 22, (132), p. 77

4945
RASKIN, LUDO
M.J. Leys-Clerx
1973, jrg. 22, (132), p. 83

4946
RASKIN, LUDO
Isidoor Neuteleers
1973, jrg. 22, (132), p. 84

4947
RASKIN, LUDO
Lambert Yzermans
1973, jrg. 22, (132), p. 93

4948
RASKIN, LUDO
Ben Baerten
1975, jrg. 24, (146), p. 132

4949
RASKIN, LUDO
Vincent Van Den Meersch
1975, jrg. 24, (146), p. 159

4950
RASKIN, LUDO
Verantwoording
1976, jrg. 25, (150), p. 2

4951
RASKIN, LUDO
Bekommernis om het kunstpatrimonium
1976, jrg. 25, (150), p. 26

4952
RASKIN, LUDO
Journalistieke arbeid van Albert Dusar
1976, jrg. 25, (150), p. 31

4953
RASKIN, LUDO
Karel van Bockryck 70
1979, jrg. 28, (169), p. 125

4954
RASKIN, LUDO
Omtrent tekening en tekenen. wolfgang gäfgen 1936; david hockney 1937; panamarenko 1940; jan schoonhoven 1914
1980, jrg. 29, (179), p. 330-332

4955
RASKIN, LUDO
In memoriam Letterkundige Jozef Droogmans
1983, jrg. 32, (193), p. 105

4956
RASKIN, LUDO
De kunstsituatie in Limburg
1986, jrg. 35, (209), p. 37-41

4957
RAU, DAAN
Ten geleide. Met een galerie op schoot
1987, jrg. 36, (215), p. 65-67

4958
RAU, DAAN
Voorgestelde kunstenaars
1987, jrg. 36, (215), p. 67-103

4959
RAYMAEKERS, JORIS
Letterkundige Herman Vos. Prov. Pr. V. Antwerpen voor Luisterspel
1982, jrg. 31, (190), p. 313

4960
R.C.
Walter Van Leekwijk. Prijs Jonge Antwerpse Schilderkunst
1975, jrg. 24, (148), p. 284

4961
R.C.
Anne Crivits. Prijs Stichting Literaire Dagen
1975, jrg. 24, (148), p. 285

4962
R.D.
Kunstschilder Lucien Van Den Driessche 60
1986, jrg. 35, (213), p. 328

4963
R.D.
Letterkundige Willem Hoffman 80
1988, jrg. 37, (220), p. 129-130

REDACTIE

4964
R.D.B.
Hyperrealist Maurice De Clercq 60
1978, jrg. 27, (163), p. 112-113

4965
R.D.C.
Vincent Van den Meersch 70
1981, jrg. 30, (185), p. 349-350

4966
READ, HERBERT
Oorsprong van de abstracte kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 66-68

4967
REBEREZ, ROGER
Vaderhuis
1995, jrg. 44, (254), p. 55

4968
REDACTIE
Er was eens een klein landje met een grote koning, en in elk dorpje was er een kasteel met een baron.. Evolutieschets van de schilderkunst in België (1830-1875)
1977, jrg. 26, (161), p. 318-333

4969
REDACTIE
Werner F.P. Van Cleemput. Compositieprijs Kem-pisch Jeugdorkest SABAM-Prijs voor Radio - Tweejaarlijkse Compositieprijs van Hilvarenbeek (Ned.)
1979, jrg. 28, (169), p. 126

4970
REDACTIE
Jan Van Den Driessche. Laureaat Anto-Diezprijs voor Schilderkunst 1987 - Eervolle vermelding IMAGO 87 - Hembeccaprijs voor schilderkunst 87 - Eerste Prijs Grand Concours International de Peinture Ghelderode 87 - Prix du Ministère de la Communauté française de Belgique
1988, jrg. 37, (219), p. 47

4971
REDACTIE
Kunstschilder Gilbert De Muynck. Eerste Prijs voor Fotografie/Itenerario Artistico Gran Premio Goya 1988, Madrid. Eervolle vermelding Thorn
1989, jrg. 38, (225), p. 122-123

4972
REDACTIE
Musicus Victor Van Frachen 65
1989, jrg. 38, (227), p. 280

4973
REDACTIE
Plastisch kunstenaar Edgar Ernalsteen 95
1990, jrg. 39, (233), p. 465

Register

REDACTIE

RIGOLLE

4974

REDACTIE

Het orgel in Vlaanderen
1995, jrg. 44, (256), p. 232

4975

RÉGAMEY, P.R.

De non-figuratieve kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 107

4976

RENOIR, AUGUST

Creativiteit en/of métier - Hoe oordelen de artiesten er zelf over? Auguste Renoir en het oude schildersambacht
1983, jrg. 32, (192), p. 23

4977

RENS, LIEVEN

Petrarca en de Nederlandse poëzie
1974, jrg. 23, (138), p. 7-10

4978

RENS, LIEVEN

Romain De Saegher. Commandeur in de Orde van St.-Silvester
1976, jrg. 25, (150), p. 39-40

4979

RENS, LIEVEN

Pol le Roy. Poëzieprijs Prov. Antwerpen.
1976, jrg. 25, (153), p. 232

4980

RENS, LIEVEN

Vondel als Europeeër
1979, jrg. 28, (172), p. 294-298

4981

RENS, LIEVEN

Ruusbroec
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 156

4982

RENS, LIEVEN

Dr. Karel Porteman. Interprovinciale prijs voor Monografie 1980
1982, jrg. 31, (188), p. 178

4983

RENS, LIEVEN

Irina van Goeree. Prijs van de Provincie Antwerpen voor de roman, 1980
1982, jrg. 31, (189), p. 246

4984

RENS, LIEVEN

Libert Vander Kerken. Pr. Gezamenlijk oeuvre, Prov. Antwerpen
1983, jrg. 32, (195), p. 238-239

4985

RENS, LIEVEN

De tocht naar het ene land. De poëzie van Anton van Wilderode
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 258-264

4986

RENS, LIEVEN

Bio-bibliografie van Anton van Wilderode
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 316-319

4987

RENSON, GASTON

Zuidwestbrabants Museum in Halle
1995, jrg. 44, (254), p. 13-14

4988

RESSENS, JAAK

Saint-Junien
1985, jrg. 34, (204), p. 40

4989

RETSIN, PAUL M.

Kunstschilder Martin Wallaert
1966, jrg. 15, (89), p. 352

4990

REUL

Reul; Vranken, Henri
Chr. José Vigneron-Ramakers. Officier in de Orde van Leopold II
1983, jrg. 32, (192), p. 45

4991

REUMER, WANDA

Creatief werk in de omliggende landen. Het begon bij het Muiderslot. Akademie voor expressie door woord en gebaar
1962, jrg. 11, (62), p. 109

4992

REUSER, HERMAN

Jubilerende verenigingen. Algemeen Katholiek Kunstenaarsverbond
1976, jrg. 25, (155), p. 331-333

4993

REY, STÉPHANE

Tas, Filip; Geirlandt, K.J.; Cimaïse, Jean; Botden, Wil; Rey, Stéphane; van Deuren, Karel
2001, jrg. 50, (287)

4994

REYBROUCK, ALBERT

Jarige kunstenaars. Nestor Nuttin vijftenzestig
1968, jrg. 17, (102), p. 438

4995

REYBROUCK, ALBERT

Nestor Nuttin
1973, jrg. 22, (137), p. 440-441

4996

REYNDERS, DAMIDA

Kunstschilder Georges Verduyck 70
1981, jrg. 30, (180), p. 45

4997

REYNDERS, NOËL

Belaarden in Limburg
1977, jrg. 26, (159), p. 219-223

4998

REYNDERS, TRYGVE

Zie hoe ik verwaaid als takken aanlig tegen
1996, jrg. 45, (261), p. 169

4999

REYNDERS, TRYGVE

Zie hoe ik verwaaid als takken aanlig tegen...
1996, jrg. 45, (263), p. 304

5000

REYNDERS-JAMMAERS, NOËL

In memoriam pater Jan Jozef Feyen Beiaardier
1993, jrg. 42, (245), p. 123-124

5001

REYNEBEAU, MARC

Daniël Billiet. Letterkundige Prijs Stad Gent 1979
1980, jrg. 29, (175), p. 100

5002

REYPENS, LAURENT

Laurent Reypens. Schildersprijs van Leuven, Prijs Schelde en Haven, E.V. Toetenelprijs, Fürstenbergprijs
1982, jrg. 31, (188), p. 178-179

5003

RICHARD, FRANS

De centrale voor volksontwikkeling
1976, jrg. 25, (152), p. 138-139

5004

RIGOLE, PAUL

Paul (m) Rigolle. Basiel de Craeneprijs '76; 2de prijs Poëziewedstrijd Boulevard '77; 2de prijs Vlaamse Club Brussel '78; Selecties poëziewedstrijden Schuim, Poëzie Project en Vlaamse Club Brussel '79
1979, jrg. 28, (173), p. 394-395

5005

RIGOLLE, PAUL (M)

Een zebrapad is een weelde
1980, jrg. 29, (174), p. 48

5006

RIGOLLE, PAUL (M)

Vingers en planten
1980, jrg. 29, (175), p. 111

Register

RIGOLLE

5007
RIGOLLE, PAUL (M)
Herman Leenders. Prijs poëziewedstrijd Spectraal '80; Poëzieprijs Vlaamse Club Brussel '80; Vermeld. Jeugdpoëzieprijs H. Michiel Brugge '80
1980, jrg. 29, (179), p. 369-370

5008
RIGTER, THEO
Stadhuismuseum Zierikzee
1996, jrg. 45, (261), p. 158-159

5009
RILKE, RAINER MARIA
Marktplein
1956, jrg. 5, (30)

5010
RILKE, RAINER MARIA
Brugge
1956, jrg. 5, (30)

5011
RILKE, RAINER MARIA
Begijnhof
1956, jrg. 5, (30)

5012
RILKE, RAINER MARIA
De dood van de geliefde
1978, jrg. 27, (167), p. 387

5013
RILKE, RAINER MARIA
Rilke, Rainer Maria; R.V.
Ich lebe mein Leben in Wachsenden Ringen
1980, jrg. 29, (175), p. 97

5014
RILKE, RAINER MARIA
Rilke, Rainer Maria; Verstegen, Paul
Übung am klavier; Pianostudie
1987, jrg. 36, (215), p. 108

5015
RILKE, RAINER MARIA
Rilke, Rainer Maria; Verstegen, Paul
Das Einhorn; De eenhoorn
1987, jrg. 36, (215), p. 108

5016
RILKE, RAINER MARIA
Rilke, Rainer Maria; Thomas, Piet
Pont du carrousel
1987, jrg. 36, (217), p. 235

5017
RILKE, RAINER MARIA
Rilke, Rainer Maria; Thomas, Piet
An die Musik; Aan de muziek
1987, jrg. 36, (217), p. 236

5018
RILKE, RAINER MARIA
Ik weet veel over het spel der fonteynen
1988, jrg. 37, (219), p. 1

5019
RILKE, RAINER MARIA
Rilke, Rainer Maria; Thomas, Piet
Romeinse fontein. Borghese
1988, jrg. 37, (219), p. 54

5020
RILKE, RAINER MARIA
Rilke, Rainer Maria; van Vossoie, Maurits
Romeinse fontein. Twee schotels, de ene uit de andere gestegen
1988, jrg. 37, (219), p. 54

5021
RILKE, RAINER MARIA
Rilke, Rainer Maria; van Delden, Johan
Die Liebende; Verliefde vrouw
1995, jrg. 44, (256), p. 243

5022
RILKE, RAINER MARIA
Rilke, Rainer-Maria; Claes, Paul
Venezianischer Morgen; Venetiaanse morgen
1996, jrg. 45, (262), p. 227

5023
RIMBAUD, ARTHUR
Rimbaud, Arthur; van Keymeulen, Paul
Roman; Roman
1996, jrg. 45, (260), p. 40

5024
RISPENS, JAN
Rispen, Jan; Boon, Jan
Muziekinstrumentenbouw aan de Hogeschool Gent: visie en programma
1999, jrg. 48, (277), p. 207

5025
R.J.
Balletpedagoge Lea Daan. 50 jaar dansschool
1981, jrg. 30, (184), p. 273

5026
ROBBEN, VITAL
Kunst maken voor de centen. Gesprek met een toneelschrijver
1969, jrg. 18, (108), p. 396

5027
ROBBEN, VITAL
Kunst maken voor de centen. Gesprek met een kunstschilder
1969, jrg. 18, (108), p. 397

5028
ROBBEN, VITAL
Kunst maken voor de centen. Gesprek met een schrijver
1969, jrg. 18, (108), p. 398

5029
ROBBEN, VITAL
Mercantilisme. Zo werkt de kunstmarkt. Gesprek met Roger Sommeville
1969, jrg. 18, (108), p. 399-402

5030
ROBBEN, VITAL
Kunstopleiding. Etica - estetica
1969, jrg. 18, (108), p. 411

5031
ROBBERECHTS, DANIËL
Geëngageerde kunst. Kreativiteitsdodende kunst?
1969, jrg. 18, (108), p. 391-392

5032
ROBBERECHTS, GEERT
Soprano Lena Lootens. Prijs Jeanne Flament & Stichting Roeping
1986, jrg. 35, (212), p. 236

5033
ROBERT, R.
Volmat, R.; Robert, R.
Proefondervindelijke esthetiek en psilocybine
1960, jrg. 9, (54), p. 409-411

5034
ROBIJNS, JOS
Oude musici in Frans-Vlaanderen
1955, jrg. 4, (22), p. 176-178

5035
ROBIJNS, JOZEF
De grote vier
1961, jrg. 10, (60), p. 413-419

5036
ROBIJNS, JOZEF
Polyfonist Adriaen Willaert
1962, jrg. 11, (65), p. 369-370

5037
ROBIJNS, JOZEF
Het nabije verleden. Jan Broeckx
1966, jrg. 15, (90), p. 388

5038
ROBIJNS, JOZEF
Muziek voor de kerk
1968, jrg. 17, (102), p. 397-401

5039
ROBIJNS, JOZEF
Jan Decadt. Lid van de K. Academie v. België
1981, jrg. 30, (185), p. 343

ROBIJNS

Register

ROCK

- 5040
ROCK, PAUL
Over bruidschat, vrouwenkoop, vrouwenroof en andere huwelijksverschijnselen...
1975, jrg. 24, (145), p. 65-68
- 5041
RODENBACH, ALBRECHT
't Kerelslied
1956, jrg. 5, (28)
- 5042
RODENBACH, ALBRECHT
Klokke Roeland
1980, jrg. 29, (175), p. 84
- 5043
ROECK, ALFONS
Volksgehoof
1992, jrg. 41, (243), p. 350-353
- 5044
ROECK, F.
Cartoonist Bob Vincke. Belgische Prijs 16e Kartoenaal Knokke-Heist
1978, jrg. 27, (164), p. 187-188
- 5045
ROELAND, ANDRÉ
Veerle Rooms. 2de Prijs Ets- en Graveerkunst van Lions Boom
1981, jrg. 30, (185), p. 348
- 5046
ROELANDS, RAYMOND
In memoriam Frans Bresseleers
1979, jrg. 28, (169), p. 127
- 5047
ROELANTS, MAURICE
In memoriam Edgard Tjtgat
1957, jrg. 6, (32), p. 95-96
- 5048
ROELANTS, MAURICE
Tussen twee oorlogen: spotvogelpoëzie
1959, jrg. 8, (44), p. 101-107
- 5049
ROELANTS, MAURICE
Edgard Tjtgat is groter dan zijn guitige anecdotiek
1960, jrg. 9, (49), p. 5-20
- 5050
ROELS, R.
Het Vlaams verenigingsleven in hoofdstad - Brussel
1967, jrg. 16, (91), p. 52-54
- 5051
ROELSTRAETE, HERMAN
Kunstenaars over hun sociale roeping. Van komponist en luisteraar
1962, jrg. 11, (63), p. 174-175

- 5052
ROELSTRAETE, HERMAN
Het internationaal Koorfestival 1963 te Kortrijk
1963, jrg. 12, (71), p. 349-351
- 5053
ROELSTRAETE, HERMAN
Ghislain Ponsele en Chris Dubois
1965, jrg. 14, (80), p. 126-127
- 5054
ROELSTRAETE, HERMAN
Ghislain Ponsele bekoord
1965, jrg. 14, (83), p. 362
- 5055
ROELSTRAETE, HERMAN
Frans Krafft een Vlaams komponist uit de XVIIIe eeuw
1966, jrg. 15, (90), p. 367-377
- 5056
ROELSTRAETE, HERMAN
Chris Dubois laureaat beiaardcompositie Eindhoven
1969, jrg. 18, (109), p. 465-466
- 5057
ROELSTRAETE, HERMAN
Joseph Hanouille 75
1969, jrg. 18, (109), p. 471-472
- 5058
ROELSTRAETE, HERMAN
Beschouwingen rond de 'Passie volgens Rubens'
1985, jrg. 34, (205), p. 90-92
- 5059
ROGGE, MARC
Van de Castele, Karel; Heymans, Hubert; Nouwen, Robert; Rogge, Marc
Vier Vlaamse regionale archeologische musea
1990, jrg. 39, (231), p. 208-212
- 5060
ROGEMAN, P.
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Hadewijch de Ceukeleer
1979, jrg. 28, (173), p. 370
- 5061
ROGEMAN, P.
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Oda Swagemakers
1979, jrg. 28, (173), p. 382
- 5062
ROGEMAN, WILLEM M.
West-Vlaanderen
1959, jrg. 8, (44), p. 151
- 5063
ROGEMAN, WILLEM M.
Horizontaal
1967, jrg. 16, (93), p. 196

ROMMENS

- 5064
ROGEMAN, WILLEM M.
Genesis
1970, jrg. 19, (112), p. 187-188
- 5065
ROGEMAN, WILLEM M.
Pol le Roy 65
1970, jrg. 19, (116), p. 457
- 5066
ROGEMAN, WILLEM M.
Ignas Veys
1976, jrg. 25, (154), p. 300
- 5067
ROGEMAN, WILLEM M.
West-Vlaanderen
1994, jrg. 43, (250), p. 17
- 5068
ROLAND HOLST-VAN DER SCHALCK, HENRIETTE
Ge zult te voorschijn treden
1962, jrg. 11, (63), p. 155
- 5069
ROLAND HOLST-VAN DER SCHALCK, HENRIETTE
Ik dank U voor de waarheid
1981, jrg. 30, (185), p. 341
- 5070
ROLFSON, HELEN
Ruusbroec: dienaar der waarheid
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 152
- 5071
ROMBOUTS, LUC
De beiaard in de 18de eeuw in Vlaanderen
1991, jrg. 40, (238), p. 275-278
- 5072
ROMBOUTS, LUC
Klokken en beiaarden: fierheid en verdriet van Vlaanderen
1999, jrg. 48, (277), p. 201-204
- 5073
ROMBOUTS, ROBERT
Het Museum Stellingwerff-Waerdenhof in Hasselt
1993, jrg. 42, (246), p. 183-187
- 5074
ROMBOUTS, XAVIER
Kunstfotografie: het picturalisme van Léonard Misonne (1870-1943)
1981, jrg. 30, (184), p. 236-237
- 5075
ROMMENS, DIRK
Keer op keer
1969, jrg. 18, (106), p. 252

Register

ROMMENS

- 5076
ROMMENS, DIRK
Nog hangt mijn denken
1969, jrg. 18, (108), p. 430
- 5077
ROMMENS, DIRK
Geen antwoord?
1977, jrg. 26, (160), p. 293
- 5078
ROMMENS, DIRK
Herfst 1
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 381
- 5079
ROMMENS, DIRK
Afgedankt
1987, jrg. 36, (218), p. 331
- 5080
ROMMENS, DIRK
De morgen van het wit verdriet
1988, jrg. 37, (222), p. 252
- 5081
ROMMENS, DIRK
Project zette mensen aan tot poëzie-lezen
1993, jrg. 42, (245), p. 130-131
- 5082
ROMMENS, DIRK
De morgen van het wit verdriet
1994, jrg. 43, (250), p. 90
- 5083
ROMMENS, DIRK
Walcheren
1995, jrg. 44, (254), p. 54
- 5084
ROMMENS, DIRK
Dichter Marcel Pira Johannes Brahms-prijs
1995, jrg. 44, (255), p. 133-134
- 5085
ROMMENS, DIRK
In memoriam Gilbert De Geest Kunstschilder en -glazenier
1995, jrg. 44, (257), p. 311
- 5086
ROMMENS, DIRK
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
Song for Abraham Klein; Lied voor Abraham Klein
1997, jrg. 46, (268), p. 350
- 5087
ROMMENS, DIRK
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
My lady can sleep; Mijn geliefde kan slapen
1997, jrg. 46, (268), p. 359

- 5088
ROMMENS, DIRK
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
For Anne; Voor Anne
1997, jrg. 46, (268), p. 363
- 5089
ROMMENS, DIRK
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
Lovers; Geliefden
1997, jrg. 46, (268), p. 370
- 5090
ROMMENS, DIRK
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
Gift; Geschenk
1997, jrg. 46, (268), p. 386
- 5091
ROMMENS, DIRK
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
Arnhem
1997, jrg. 46, (268), p. 388
- 5092
ROMMENS, DIRK
Cohen, Leonard; Rommens, Dirk
Jeanne d' Arc
1997, jrg. 46, (268), p. 388
- 5093
ROMMENS, DIRK
50 jaar C.V.K.V.
2001, jrg. 50, p. 2-3
- 5094
RONSMANS, FERNAND
Geert Grub 80
1976, jrg. 25, (152), p. 173
- 5095
ROOMS, A.
Geëngageerde kunst. Protestkunst: consumptie-artikel
1969, jrg. 18, (108), p. 392-393
- 5096
ROOMS, A.
Kunst maken voor de centen. Literatuur als grondstof
1969, jrg. 18, (108), p. 397
- 5097
ROOMS, A.
Mercantilisme. Literair toekomstperspectief: stencildruk
1969, jrg. 18, (108), p. 404
- 5098
ROOSE, A.C.
Sierkunst en toegepaste kunst in de Brugse akademie
1956, jrg. 5, (27), p. 134-135

ROSENBERG

- 5099
ROOSE, LODE
Dramatiek bij De Roovere
1982, jrg. 31, (188), p. 167-171
- 5100
ROOSE, PETER
Bronks. De geleidelijke weg naar een volwassen jeugdtheater
2000, jrg. 49, (283), p. 357-359
- 5101
ROOSE, ROMAIN
Roksem, de jongste parochie
1995, jrg. 44, (256), p. 222-225
- 5102
ROOSEMONT, JOS
van der meeren, willy; morsomme, monique; de neys, ward; roosemont, jos; smets, dirk
Brussel - een ghetto
1967, jrg. 16, (91), p. 41-45
- 5103
ROOSEN, JEAN-PIERRE
Besmeurd
1989, jrg. 38, (226), p. 205
- 5104
ROOSEN, JEAN-PIERRE
De weg naar huis
1989, jrg. 38, (226), p. 205
- 5105
ROOSEN, JEAN-PIERRE
Ergernis
1989, jrg. 38, (226), p. 205
- 5106
ROOSEN, JEAN-PIERRE
Het kind in mij
1996, jrg. 45, (259), p. 42
- 5107
ROOSEN, JEAN-PIERRE
In zijn vaart
1997, jrg. 46, (267), p. 316
- 5108
ROOSENS, LAURENT
Selectieve bibliografie
1981, jrg. 30, (184), p. 269-270
- 5109
ROOSENS, LAURENT
Geens, Paul; Salu, Luc; Roosens, Laurent
Selectieve bibliografie
1988, jrg. 37, (220), p. 126-127
- 5110
ROSENBERG, LEV
Creativiteit en/of métier. Hoe oordelen de artiesten er zelf over? Lev Rosenberg en de glassnijder
1983, jrg. 32, (192), p. 28

Register

ROSINY

- 5111
ROSINY, NICOLAS
Buitenlands actueel. In memoriam architect Emil Steffann
1969, jrg. 18, (104), p. 119-120
- 5112
ROSSEELS, MARIA
Vrouwen in de film
1960, jrg. 9, (53), p. 312-318
- 5113
ROSSEELS, MARIA
Van 'Paisa' tot 'L'Eclisse'. Naar een verinnerlijking van het Italiaanse neorealisme
1963, jrg. 12, (67), p. 21-24
- 5114
ROSSEELS, MARIA
Het naakte eiland
1965, jrg. 14, (80), p. 78-81
- 5115
ROSSEELS, MARIA
Filmkritiek op nieuwe wegen
1965, jrg. 14, (83), p. 331-332
- 5116
ROSSEELS, MARIA
Film. Het boek is gesloten
1970, jrg. 19, (110), p. 33-36
- 5117
ROSSEL, PETER
In memoriam Mgr. E.J. De Smedt. Bisschop van Brugge
1996, jrg. 45, (259), p. 58
- 5118
ROSSEL, PETER
In memoriam mgr. Eugeen Laridon
2000, jrg. 49, (280), p. 126
- 5119
RO TSAERT, PHILIPPE H.
Tijdloosheid
1979, jrg. 28, (173), p. 402
- 5120
RO TSAERT, PHILIPPE H.
In memoriam Gerty Hoewaer
2001, jrg. 50, (286), p. 190
- 5121
ROTTEY, FREDDIE
Gedicht
1966, jrg. 15, (87), p. 216
- 5122
ROTTEY, FREDDIE
Impressie
1967, jrg. 16, (93), p. 197

- 5123
ROTTEY, FREDDIE
Plots
1969, jrg. 18, (108), p. 430
- 5124
ROTTIERS, A.K.
Juliaan Haest. Médaille d'or Académie inter. Lutèce
1975, jrg. 24, (147), p. 220-221
- 5125
ROTTIERS, A.K.
Bernard Henry. EEG-Prijs Fotografische Wereldreportage 1979
1980, jrg. 29, (175), p. 104
- 5126
ROUDY, PIERRE
Het moeizaam totstandkomen van groepen geëngageerde auteurs in Frankrijk
1973, jrg. 22, (133), p. 157-159
- 5127
ROUSSEAU, JEAN-JACQUES
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165
- 5128
ROUSSEEUW, BORIS
Willem Elsschot en de bibliofielenvereniging 'In de Vier Winden'
1996, jrg. 45, (263), p. 266-267
- 5129
ROUWELER, HANNIE
Ogenshijn
1990, jrg. 39, (230), p. 125
- 5130
ROUWELER, HANNIE
Water
1991, jrg. 40, (235), p. 104
- 5131
ROUWELER, HANNIE
Als een vogel
1991, jrg. 40, (237), p. 224
- 5132
ROUWELER, HANNIE
Reiziger naar het woord
1992, jrg. 41, (240), p. 115
- 5133
ROUWELER, HANNIE
Boom
1992, jrg. 41, (242), p. 309
- 5134
ROUWELER, HANNIE
Mijn oude vader
1992, jrg. 41, (243), p. 379

ROUWELER

- 5135
ROUWELER, HANNIE
De eerste dag
1993, jrg. 42, (247), p. 270
- 5136
ROUWELER, HANNIE
Tweesprong
1993, jrg. 42, (248), p. 346
- 5137
ROUWELER, HANNIE
Het huis van de dichter
1994, jrg. 43, (249), p. 40
- 5138
ROUWELER, HANNIE
Boom
1994, jrg. 43, (250), p. 107
- 5139
ROUWELER, HANNIE
Tweeluik
1994, jrg. 43, (252), p. 160
- 5140
ROUWELER, HANNIE
Zoals nu
1994, jrg. 43, (252), p. 160
- 5141
ROUWELER, HANNIE
Ouderdom
1994, jrg. 43, (253), p. 226
- 5142
ROUWELER, HANNIE
Stoel
1995, jrg. 44, (258), p. 387
- 5143
ROUWELER, HANNIE
Stoel
1996, jrg. 45, (259), p. 42
- 5144
ROUWELER, HANNIE
Ouderdom
1996, jrg. 45, (259), p. 42
- 5145
ROUWELER, HANNIE
De zee
1997, jrg. 46, (265), p. 95
- 5146
ROUWELER, HANNIE
Monoloog
1997, jrg. 46, (268), p. 389

Register

ROUWET

SALU

- 5147
ROUWET, JAN
Koortypen allerhande. Het amateurkoor
1980, jrg. 29, (176), p. 148-151
- 5148
ROWAN, NICOLE
Virginia Woolf: waanzinnig geniaal, geniaal waanzinnig
2000, jrg. 49, (283), p. 320-326
- 5149
R.P.
Eric Heidbuchel. Hendrik van Veldeke-prijs voor poëzie
1969, jrg. 18, (109), p. 503
- 5150
R.T.
Kunstschilder Edgard Van Der Hertten 70
1994, jrg. 43, (252), p. 179-180
- 5151
RUBICO, THOMAS
Graficus Frater J.A.M. Bossaert 85
2000, jrg. 49, (279), p. 60
- 5152
RUTHGEERTS, ARMAND
Als onbekende
1986, jrg. 35, (211), p. 171
- 5153
RUTHGEERTS, ARMAND
Triptiek voor Anton (75 jaar)
1994, jrg. 43, (249), p. 39
- 5154
RUTTEN, ANDRÉ
Toneel in Nederland sedert 1945
1961, jrg. 10, (56), p. 98-103
- 5155
RUYS, MANU
Reflectie van een hoofdredacteur
1979, jrg. 28, (171), p. 227-228
- 5156
RUYSCHAERT, ERIC
Jacques Maertens. Jubileum Cantabile Knokke-Heist; Diverse Onderscheidingen
1983, jrg. 32, (192), p. 41
- 5157
RUYSCHAERT, RIK
Zingen naast mekaar. Europese Beker voor Gemengde Koren te Knokke-Heist
1980, jrg. 29, (176), p. 177-179
- 5158
RUYSCHAERT, TINE
Gerard Vermeersch als leraar aan het Koninklijk Conservatorium te Gent
1975, jrg. 24, (149), p. 327

- 5159
RUYSINCK, KAREL
Rik Jacobs. 45 jaar theaterman
1976, jrg. 25, (150), p. 40-41
- 5160
R.V.
Rilke, Rainer Maria; R.V.
Ich lebe mein Leben in Wachsenden Ringen
1980, jrg. 29, (175), p. 97
- 5161
R.V.D.M.
Bekroonde plastische kunstenaars. André Vanderhaeghe: prijs schilderkunst Deauville
1968, jrg. 17, (97), p. 59-60
- 5162
R.V.D.M.
Bij een der kameraden van weleer
1976, jrg. 25, (154), p. 288
- 5163
R.V.L.
Noël Matthys 75
2001, jrg. 50, (285), p. 126
- 5164
RYNLANDT, WILLIAM
Oude beuk
1981, jrg. 30, (180), p. 50
- 5165
RYNLANDT, WILLIAM
Kraterwerker
1981, jrg. 30, (185), p. 333
- 5166
RYSERHOVE, LUTGART
De dood
1967, jrg. 16, (94), p. 294
- 5167
RYSERHOVE, LUTGART
Vinkt 1968
1969, jrg. 18, (105), p. 174

S

- 5168
SABA, UMBERTO
Saba, Umberto; Denissen, Frans
Da "Casa e campagna" a mia moglie; Aan mijn vrouw
1988, jrg. 37, (221), p. 184-185
- 5169
SABBE, HERMAN
Experimentele muziek: belofte of dreiging. Computer en muziek
1974, jrg. 23, (140), p. 166-169
- 5170
SABBE, JAN
Sabbe, Jan; Cornelis; Vande Voorde, Albert; Bekaert, Piet; De Coene, Adolf; Defour, Frans; Bijttebier, Fries
Getuigenissen
1964, jrg. 13, (78), p. 407-410
- 5171
SABINES, JAIME
Sabines, Jaime; van den Bremt, Stefaan
XVII; XVII
2000, jrg. 49, (280), p. 97
- 5172
SABINES, JAIME
Sabines, Jaime; van den Bremt, Stefaan
XVIII; XVIII
2000, jrg. 49, (280), p. 97
- 5173
SALDEN, J.J.E.
Boeiende tentoonstelling te Delft van scheppende ambachtkunst uit West-Vlaanderen
1959, jrg. 8, (45), p. 208-211
- 5174
SALET, FRANCIS
Salet, Francis; Dendooven, Lucien
De graftomben van Maria van Boergondië en Karel de Stoute
1965, jrg. 14, (82), p. 255-259
- 5175
SALU, LUC
Geens, Paul; Salu, Luc; Roosens, Laurent
Selectieve bibliografie
1988, jrg. 37, (220), p. 126-127
- 5176
SALU, LUC
De Museumbibliotheek: een bibliotheek als een andere?
1994, jrg. 43, (253), p. 194-198

Register

SAMYN

SCHILLING

5177
SAMYN, DIRK E.
Regionale gastronomie
1967, jrg. 16, (92), p. 124

5178
SANDBERG, WILLEM
De termen abstract en figuratief
1963, jrg. 12, (68), p. 79

5179
SANTY, LODE
Onze omarming
1969, jrg. 18, (107), p. 335

5180
SAP, H.
De praalstoet der Nederlandse taal
1960, jrg. 9, (52), p. 279-281

5181
SARLET, WERNER
Vansevenant, Roger; Setola, Albert; Noël, Roger;
Bosschem, Willy; Sarlet, Werner
Affiche / Vlaams werk
1967, jrg. 16, (95), p. 340-347

5182
SARNEEL, FONNS
*Taal en werkelijkheid. Vijftien jaar Noordneder-
landse poëzie*
1961, jrg. 10, (56), p. 121-126

5183
SARNEEL, KO
*Situatieschets van de huidige Nederlandse schil-
derkunst*
1960, jrg. 9, (50), p. 98-104

5184
SARNEEL, KO
Nederlandse schilderkunst var. deze tijd
1961, jrg. 10, (56), p. 109-116

5185
SAUVAGE, ARMAND
Eigentijdse getuigenissen. Getuigenis
1974, jrg. 23, (139), p. 110

5186
SAVENAY, JAAK
Kunstschilder Leo Weltjens 70
1987, jrg. 36, (216), p. 166

5187
SCARPHOUT, RIA
Als Tokio
1957, jrg. 6, (33), p. 154

5188
SCARPHOUT, RIA
De moeder
1989, jrg. 38, (227), p. 289

5189
SCARPHOUT, RIA
Aan haar zoon
1989, jrg. 38, (227), p. 289

5190
SCARPHOUT, RIA
Tour de France
1990, jrg. 39, (232), p. 326

5191
SCARPHOUT, RIA
Ik heb mijn ouders
1991, jrg. 40, (236), p. 165

5192
SCARPHOUT, RIA
Ik heb mijn ouders
1994, jrg. 43, (250), p. 100

5193
SCARPHOUT, RIA
Als de brand...
1996, jrg. 45, (263), p. 302

5194
SCARPHOUT, RIA
Ik moet morgen
1997, jrg. 46, (268), p. 390

5195
SCHADE, HERBERT
*Esthetisch bilan van Documenta 6 (Kassel) en
van de actuele kunst in het algemeen*
1978, jrg. 27, (164), p. 189-192

5196
SCHECK, MICHAËL
In het spoor van Peter Benoit
1998, jrg. 47, (273), p. 284-287

5197
SCHEER, LIEVE
Afscheid
1982, jrg. 31, (187), p. 106

5198
SCHENKEVELD-VAN DER DUSSEN, MARIA A.
Portret van Vondel
1979, jrg. 28, (172), p. 284-289

5199
SCHEPENS, JAN
Schoolreis
1954, jrg. 3, (17), p. 229-233

5200
SCHEPENS, JAN
Kwatrijnen
1955, jrg. 4, (19)

5201
SCHEPENS, JAN
*Dromer, Ontgoocheling, Drongen vroeger, Zomer-
avond te Sint-Martens-Latem, Rivier*
1955, jrg. 4, (24)

5202
SCHEPENS, JAN
Maurits Sabbe
1956, jrg. 5, (26), p. 62-65

5203
SCHEPENS, JAN
Chiromacie
1956, jrg. 5, (30)

5204
SCHEPENS, JAN
Alpen
1956, jrg. 5, (30)

5205
SCHEPENS, JAN
De stem
1956, jrg. 5, (30)

5206
SCHEPENS, JAN
Vlaanderen
1957, jrg. 6, (33), p. 142

5207
SCHEPENS, JAN
Hermanowski, Georg; Schepens, Jan
Zondagmiddag in juli
1957, jrg. 6, (34), p. 274

5208
SCHEPENS, JAN
Hermanowski, Georg; Schepens, Jan
Gouden regen
1957, jrg. 6, (34), p. 274

5209
SCHEPENS, JAN
Hermanowski, Georg; Schepens, Jan
Herfstbloei in't Verre Oosten
1957, jrg. 6, (34), p. 274

5210
SCHEPENS, JAN
Stilleven
1960, jrg. 9, (49), p. 59

5211
SCHETSSEN, FRITS
*Ulrich Bouchard. 1e Poëzieprijs van stad
St.-Truiden en tds. Appel*
1980, jrg. 29, (179), p. 365

5212
SCHILLING, ALBERT
De taak van de beeldhouwer
1955, jrg. 4, (23), p. 243

Register

SCHIPPERS

- 5213
SCHIPPERS, MARCEL
Kunstschilder Leon Lommaert 70
1974, jrg. 23, (142), p. 301
- 5214
SCHIPPERS, MARCEL
In memoriam kunstschilder Leon Lommaert
1978, jrg. 27, (166), p. 301
- 5215
SCHLAU, W.
Schlau, W.; Daenen, C.
Volkshogeschoolwerk in de Bondsrepubliek
1961, jrg. 10, (59), p. 385-387
- 5216
SCHMIDT, PETER
Religieuze kunst definiëren: mission impossible?
1997, jrg. 46, (265), p. 78-86
- 5217
SCHMIDT SUPPRIAN, R.
Van Ostaijens plaats in het Westeuropese literaire expressionisme
1971, jrg. 20, (122), p. 387-391
- 5218
SCHNEIDER, MARIE-JOSÉ
Ontgroening
1963, jrg. 12, (68), p. 112
- 5219
SCHNEIDER, MARIE-JOSÉ
Goede Vrijdag
1964, jrg. 13, (76), p. 281
- 5220
SCHNEIDER, MARIE-JOSÉ
Voor Hans
1966, jrg. 15, (86), p. 149
- 5221
SCHNELL, HUGO
Duitse kerken in 1961
1961, jrg. 10, (59), p. 370-375
- 5222
SCHOCH, S.L.
Schoch, S.L.; van Wijk, A.
De Prof. Dr. G. Van der Leeuw-Stichting. Ontmoetingscentrum van Kerk en Kunst
1997, jrg. 46, (265), p. 73-77
- 5223
SCHOEMANS, R.H.
Cartoons horen in de krant, niet aan de wand
1979, jrg. 28, (171), p. 230-232
- 5224
SCHOEMANS, ROGER H.
Het stripverhaal: geen krantevulsel
1986, jrg. 35, (212), p. 225-227

- 5225
SCHOLTEN, W.H.P.
Musea in Zeeland. Een kennismaking
1996, jrg. 45, (261), p. 131-135
- 5226
SCHOLTEN, W.H.P.
Panorama van de musea in Zeeland
1996, jrg. 45, (261), p. 163-165
- 5227
SCHOONBAERT, LYDIA
Daggrenzen
1956, jrg. 5, (30)
- 5228
SCHOONBAERT, LYDIA
Ensor en het symbolisme
1968, jrg. 17, (99), p. 149-154
- 5229
SCHOONBAERT, LYDIA
Walter Philips
1973, jrg. 22, (132), p. 80
- 5230
SCHOONBAERT, LYDIA
Michel Seuphor
1975, jrg. 24, (146), p. 154
- 5231
SCHOONBAERT, LYDIA
Renaat Ivens. 4e Nationale Hoppelandprijs Schilderkunst
1976, jrg. 25, (153), p. 232
- 5232
SCHOONBAERT, LYDIA
Emiel hoorne
1980, jrg. 29, (179), p. 352
- 5233
SCHOONBAERT, LYDIA
De Provinciale Musea voor beeldende kunst
1982, jrg. 31, (189), p. 219-223
- 5234
SCHOONBAERT, LYDIA
Religieuze beeldende kunst in Vlaanderen tussen 1963 en 1993
1993, jrg. 42, (245), p. 92-101
- 5235
SCHOONBAERT, LYDIA
Religieuze kunst vandaag
1995, jrg. 44, (258), p. 376-378
- 5236
SCHOONJANS, JAN
Kunstschilder Alberte Libert
1985, jrg. 34, (207), p. 241-242

SCHREVEN

- 5237
SCHOTES, PAUL
Aspecten en accenten. Concrete problemen voor de kunstenaar. Kleur in het moderne kerkgebouw
1979, jrg. 28, (173), p. 365
- 5238
SCHOTTE, HANS
Ter nagedachtenis aan Herman Roelstraete (1925-1985)
1990, jrg. 39, (230), p. 130-132
- 5239
SCHOTTE, HANS
De muziekkuitgeverij 'De Ring' in Antwerpen
1995, jrg. 44, (254), p. 47-49
- 5240
SCHOUTEET, ALBERT
De Brugse Rederijker Eduard de Dene
1963, jrg. 12, (70), p. 213-219
- 5241
SCHRAUWEN, RIK
Bladstil
1975, jrg. 24, (149), p. 352
- 5242
SCHRAUWEN, RIK
In het merg van de zon
1976, jrg. 25, (151), p. 106
- 5243
SCHRAUWEN, RIK
Zoals de bomen
1976, jrg. 25, (152), p. 183
- 5244
SCHRAUWEN, RIK
Rond de ogen van de dag
1976, jrg. 25, (154), p. 304
- 5245
SCHRAUWEN, RIK
Een stille namiddag moeder
1977, jrg. 26, (158), p. 170
- 5246
SCHREURS, EUGEN
Muziekleven in Venetië in de 16e eeuw
1985, jrg. 34, (206), p. 152-155
- 5247
SCHREVEN, FERNAND
De dierenschilder
1984, jrg. 33, (201), p. 262-264
- 5248
SCHREVEN, FERNAND
In memoriam Letterkundige E.H. Emiel De Deyne
1997, jrg. 46, (266), p. 254

Register

SCHRIJEN

- 5249
SCHRIJEN, SILVIA
Introspectie
1982, jrg. 31, (189), p. 256
- 5250
SCHRIJEN, SILVIA
Requiem voor Barbara
1983, jrg. 32, (192), p. 48
- 5251
SCHRIJEN, SILVIA
Jacob
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 381
- 5252
SCHRIJEN, SILVIA
Phantasia romantica
1985, jrg. 34, (206), p. 184
- 5253
SCHROYENS, RAYMOND
In memoriam Peter Cabus († 11.11.2000)
2001, jrg. 50, (288), p. 317
- 5254
SCHUH, OSCAR FRITZ
Herboren theater
1961, jrg. 10, (59), p. 382-384
- 5255
SCHULTE-KEMMINGSHAUSEN, KARL
Nederduitse letterkundige caleidoscoop
1961, jrg. 10, (59), p. 388-389
- 5256
SCHULTE-NORDHOLT, J.W.
Christendom en Kunst
1960, jrg. 9, (51), p. 202-203
- 5257
SCHULTZ, LORENZ
Radio en afrikaans
1962, jrg. 11, (64), p. 252-257
- 5258
SCHÜRMAN, P.
Plastische kunst. Chagall en de bijbel
1970, jrg. 19, (110), p. 1-5
- 5259
SCHWAGERMANN, D.
Elias. Selectie Biennale van Florence.
1976, jrg. 25, (153), p. 230
- 5260
SCHWARZ, RUDOLF
Liturgie en kerkenbouw
1955, jrg. 4, (23), p. 235-240
- 5261
SCHYNKEL, ALFONS
Beiaarden in Zuidoost-Vlaanderen
1977, jrg. 26, (159), p. 205-207

- 5262
SCRUTOR
De Vlaamse oorsprong van de stad Brussel door de franstaligen ontkend
1979, jrg. 28, (172), p. 332-333
- 5263
SEBASTIO, NICOLA
De christelijke kunst nu. De christelijke kunstenaar nu - Confrontatie met de hedendaagse kunst
1976, jrg. 25, (155), p. 344-347
- 5264
SEELANT, FRANK
Ontmoetingen van R.M. Rilke met Veurne
1953, jrg. 2, (11), p. 223-224
- 5265
SEGERS, GERD
Remi De Cnodder. Tweede prijs 'Premio Internazionale Immagine per la Città' (Genua) en de Medaille Manzu stad Coarle
1975, jrg. 24, (148), p. 283
- 5266
SEGERS, GERD
Remi De Cnodder 60. Laureaat poëzieprijs Culturele Missie Portugal
1978, jrg. 27, (167), p. 367
- 5267
SEGERS, GERD
Dichter-Kunstcriticus Remi De Cnodder. Officier in de Orde van Leopold II
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 377
- 5268
SEGERS, GERD
Kunstcriticus Remi De Cnodder 70
1989, jrg. 38, (225), p. 122
- 5269
SEGERS, GERD
In memoriam Dichter & kunstcriticus Remi de Cnodder
1998, jrg. 47, (271), p. 169-170
- 5270
SEGERS, P.W.
Onze Vlaamse sociale week
1976, jrg. 25, (152), p. 137-138
- 5271
SEGERS, WALTER
Hoever staat de Mezzogiorno?
1963, jrg. 12, (67), p. 37
- 5272
SEGHERS, GRETA
Hier hebben zowel Dostojevski als zijn personages ooit gelopen..
1998, jrg. 47, (269), p. 16

SERGEN

- 5273
SELLESLAGHS, RIK
Het edele kunstambacht. Hoe ontstaat een glasraam? Fotoreportage van Rik Selleslaghs
1971, jrg. 20, (117), p. 14-17
- 5274
SENDEN, YVES
Klassieke muziek en popmuziek
1997, jrg. 46, (268), p. 360-361
- 5275
SENDEN, YVES
Frank Agsteribbe: een zijdelings portret, met enkele bedenkingen bij het postmodernisme
1998, jrg. 47, (272), p. 183-186
- 5276
SENECA
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165
- 5277
SENEAEL, MARCEL
Een gebeurtenis
1964, jrg. 13, (76), p. 273
- 5278
SERCU, BERNARD
Creativiteit en/of kunst? Stemmen uit het kunstonderwijs. Niet eerst het vak moet worden aangeleerd om daarna zijn creativiteit de vrije loop te laten. De behoefte aan materialenkennis moet groeien uit de drang naar creativiteit
1983, jrg. 32, (192), p. 15
- 5279
SERCU, LIEVEN
Luc Demeester Kanseliersmedaille Universiteit Pretoria
1999, jrg. 48, (278), p. 292
- 5280
SERCU, MARC
In memoriam Johan Spilliaert Kunstschilder
1992, jrg. 41, (241), p. 226
- 5281
SERCU, PIET
Inzicht vanuit de praktijk: getuigenis uit 'de vier'
1974, jrg. 23, (143), p. 373-375
- 5282
SERGEN, KAREL
Ik, Multatuli
1990, jrg. 39, (233), p. 470-471
- 5283
SERGEN, KAREL
Winterwandeling met zus; Sneeuwpret; Kachel; Schenkpapier
1999, jrg. 48, (278), p. 273

Register

SERGEYS

5284
SERGEYS, M.
De lage landen: bakermat van de klokken- en beiaardgietskunst
1977, jrg. 26, (159), p. 224-226

5285
SERRAS, ROGER
Om nu te schrijven
1965, jrg. 14, (82), p. 293

5286
SERVAES, PAUL
Oostenrijk-Vlaanderen een uitzonderlijke vriendschap: Stefan Zweig - Emile Verhaeren
1987, jrg. 36, (217), p. 212-213

5287
SERVAES, PAUL
In memoriam Julien De Mey
1987, jrg. 36, (217), p. 239

5288
SERVANCKX, VICTOR
Ons standpunt, door Servranckx 1927
1974, jrg. 23, (139), p. 79-82

5289
SERVANCKX, VICTOR
De zuivere beelding door Servranckx 1925
1974, jrg. 23, (139), p. 83-86

5290
SESSELLE, MARIA
Letterkundige Albert De Vos 60
1981, jrg. 30, (181), p. 113-114

5291
SESSELLE, MARIA
Ons samenzijn
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 204

5292
SESSELLE, MARIA
Dood
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 204

5293
SESSELLE, MARIA
Vader
1982, jrg. 31, (187), p. 76

5294
SESSELLE, MARIA
In het helse vuur van deze uren
1982, jrg. 31, (187), p. 106

5295
SESSELLE, MARIA
Priester
1982, jrg. 31, (188), p. 189

5296
SESSELLE, MARIA
De avond duurt te lang
1982, jrg. 31, (191), p. 377

5297
SESSELLE, MARIA
Aan tafel spreken we enkel nog gebaren
1982, jrg. 31, (191), p. 378

5298
SESSELLE, MARIA
Hooglied
1983, jrg. 32, (194), p. 139

5299
SESSELLE, MARIA
Weet zij nog
1984, jrg. 33, (198), p. 59

5300
SESSELLE, MARIA
Haar nieuw tehuis
1984, jrg. 33, (199), p. 123

5301
SESSELLE, MARIA
Ik hoor haar schuivend komen
1984, jrg. 33, (200), p. 204

5302
SESSELLE, MARIA
Ovale zwanen
1985, jrg. 34, (204), p. 40

5303
SESSELLE, MARIA
Meeuw
1985, jrg. 34, (205), p. 116

5304
SESSELLE, MARIA
Dit hevig kort moment
1986, jrg. 35, (211), p. 157

5305
SESSELLE, MARIA
Soms is het mij gegeven als een kind
1987, jrg. 36, (215), p. 107

5306
SESSELLE, MARIA
Gotieke vrouwen
1990, jrg. 39, (230), p. 125

5307
SESSELLE, MARIA
Gefluister
1990, jrg. 39, (230), p. 125

5308
SESSELLE, MARIA
Tango met de dood
1992, jrg. 41, (242), p. 309

SETOLA

5309
SESSELLE, MARIA
Gotieke vrouwen
1994, jrg. 43, (250), p. 97

5310
SETOLA, ALBERT
Creativiteit en kunst
1962, jrg. 11, (62), p. 96-97

5311
SETOLA, ALBERT
Zee
1962, jrg. 11, (65), p. 384

5312
SETOLA, ALBERT
Vansevenant, Roger; Setola, Albert; Noël, Roger; Bosschem, Willy; Sariat, Werner
Affiche / Vlaams werk
1967, jrg. 16, (95), p. 340-347

5313
SETOLA, ALBERT
Bioscooppubliciteit een braakliggend kunstgebied
1967, jrg. 16, (95), p. 348-349

5314
SETOLA, ALBERT
De Maegd, Jos; Setola, Albert
Een kernprobleem: de opleiding
1967, jrg. 16, (95), p. 352-355

5315
SETOLA, ALBERT
Kunstnihilisme. Roza Luxemburg gruwelijk vermoord - De kunst gruwelijk vermoord
1969, jrg. 18, (108), p. 373-374

5316
SETOLA, ALBERT
Knotsgekke kunst. Het ziektebeeld
1969, jrg. 18, (108), p. 376-377

5317
SETOLA, ALBERT
De verdwazing van de kritiek. Wij hebben geen kritiek meer nodig, alleen informatie
1969, jrg. 18, (108), p. 382-383

5318
SETOLA, ALBERT
Geëngageerde kunst. Kunst is rotzooi
1969, jrg. 18, (108), p. 391

5319
SETOLA, ALBERT
Kunstopleiding. Creativiteit
1969, jrg. 18, (108), p. 414-415

5320
SETOLA, ALBERT
Elke periode heeft de kunst die ze verdient
1971, jrg. 20, (120), p. 255-256

Register

SETOLA

SIX

5321
SETOLA, ALBERT
Wiskunde in het kunstonderwijs
1971, jrg. 20, (122), p. 412-413

5322
SETOLA, ALBERT
Setola, Albert; Leroy, Georges; Van Meirvenne, Alice; Verstreken, Frans; Le Compte, Etienne
Getuigenis van symbiose
1972, jrg. 21, (128), p. 297-300

5323
SETOLA, ALBERT
Een 'nieuwe' oude techniek
1980, jrg. 29, (179), p. 343

5324
SEUPHOR, MICHEL
Opus 47, 1923 van Victor Seriranckx
1974, jrg. 23, (139), p. 87-88

5325
SEVENS, THEODOOR
Nu schetst hij de ellende der lijdende moeder
1973, jrg. 22, (134), p. 193

5326
S.E.W.
Museum 'Religieuze kunst' te Costende
1979, jrg. 28, (173), p. 392

5327
SEYS, RAF
Ary Sleeks, zoon van Oostende
1958, jrg. 7, (42), p. 428-431

5328
SEYS, RAF
In 'crescendo' bij Honoré Janssens
1959, jrg. 8, (48), p. 416-418

5329
SEYS, RAF
Bij een onbekend sonnet van Hugo Verriest (De Roos mijner Poësie)
1960, jrg. 9, (51), p. 191-192

5330
SEYS, RAF
Käthe Kollwitz in West-Vlaanderen
1960, jrg. 9, (53), p. 343-346

5331
SEYS, RAF
De Vondel van Duinkerke
1963, jrg. 12, (70), p. 243-245

5332
SEYS, RAF
Land en stedenschoon. West-Vlaanderen, warm als een hart
1965, jrg. 14, (81), p. 164-169

5333
SEYS, RAF
Karel de Busschere
1972, jrg. 21, (130), p. 422

5334
SEYS, RAF
Willem Denys 60
1972, jrg. 21, (130), p. 425

5335
SEYS, RAF
Lieve van Damme 60
1972, jrg. 21, (130), p. 446

5336
SEYS, RAF
Raoul de Puydt. Laureaat Arts, Sciences et Lettres
1973, jrg. 22, (137), p. 421

5337
SEYS, RAF
Letterkundige Daan Inghelram 70
1976, jrg. 25, (151), p. 96-97

5338
SEYS, RAF
In memoriam André Louf-Decramer († 13.12.76)
1977, jrg. 26, (161), p. 380

5339
SEYS, RAF
Mariette Vanhalewijn. Plaket Jeugdboek-referendum 1969, 72, 74 en 77
1978, jrg. 27, (166), p. 300

5340
SHAFFER, PETER
Shaffer, Peter; Eysselinck, Walter
Equus
1982, jrg. 31, (187), p. 68

5341
SHUSAKU, ENDO
Shusaku, Endo; Uyttendaele, Frans
De Hogepriester Annas
1989, jrg. 38, (226), p. 178-182

5342
SIERENS, FRANS
Fernand Handtpoorter. Literaire Prijs van de Stad Brussel 1977
1978, jrg. 27, (163), p. 115

5343
SIERKSMA, FOKKE
McCreary, A.; Macgowan, Kenneth; McLuhan, Marshall; Sierksma, Fokke; Vroman, Leo; Komrij, Gerrit; Peters, J.M.; Peelen, Gert J.; Dillemans, Roger; de Moor, Anne
Vergeet niet te lezen
1977, jrg. 26, (158), p. 156-157

5344
SIMOENS, BOB
Carmen
1983, jrg. 32, (194), p. 173

5345
SIMOENS, LEO
De nationale liederen van enkele Europese landen
1964, jrg. 13, (73), p. 95-96

5346
SIMOENS, LEO
De nationale liederen van enkele Europese landen (II)
1964, jrg. 13, (74), p. 157

5347
SIMOENS, LEO
De nationale liederen van enkele Europese landen (III)
1964, jrg. 13, (76), p. 290

5348
SIMOENS, LEO
Buitenlands actueel. Rainer Maria Rilke een eeuw geleden geboren
1975, jrg. 24, (144), p. 45-46

5349
SIMONE
Mijn groot verdriet
1976, jrg. 25, (150), p. 46

5350
SIMONS, JOZEF
Heimwee doet ons hart verlangen
1978, jrg. 27, (163), p. 89

5351
SIMONS, JOZEF
Heide
1978, jrg. 27, (163), p. 89

5352
SIMONS, JOZEF
Schoon is de heide
1978, jrg. 27, (163), p. 89

5353
SIMONS, LUDO
G.K.; Vandemeulebroecke, Leentje; Simons, Ludo
Denkend aan 'Het Lijsternest'. Fragmenten uit een interview met Ludo en Leentje Simons-Vandemeulebroecke
1994, jrg. 43, (251), p. 74-75

5354
SIX, ANNE
Heemkundige musea De Botermolen in Keerbergen De Pastorie in Lennik-Gaasbeek Het gemeentelijk museum in Hoeilaart
1995, jrg. 44, (254), p. 15-17

Register

SIX

SMEETS

- 5355
SIX, ANNE
Het Bosmuseum in Hoeilaart
1995, jrg. 44, (254), p. 18-19
- 5356
SIX, ANNE
de Puydt, Raoul Maria; Six, Anne
De Ridders van Sint-Joris van Bourgondië
1995, jrg. 44, (255), p. 81
- 5357
SKWARNICKI, MAREK
De christelijke kunst nu. Confrontatie van het Westen met Oost-Europa
1976, jrg. 25, (155), p. 342-344
- 5358
SLAATS, HENK
Jan Rouwet. Jubileum Hasselts a Cappella Koor
1980, jrg. 29, (177), p. 230-231
- 5359
SLABBINCK, GILBERT
Waterraadsel
1969, jrg. 18, (103), p. 49
- 5360
SLABBINCK, RIK
Na de bevrijding
1963, jrg. 12, (68), p. 94
- 5361
SLABBINCK, YVES
Traag en beheerst
1972, jrg. 21, (128), p. 302
- 5362
SLADE, PETER
Creatief werk in de omliggende landen. Life and hope
1962, jrg. 11, (62), p. 107-108
- 5363
SLAETS, GERARD
In memoriam kunstschilder War Van Overstraeten
1981, jrg. 30, (184), p. 278
- 5364
SLAGTER, ERIK
Letterlijk en figuurlijk, samenwerkingsvormen in de beweging van vijftig
1972, jrg. 21, (128), p. 273-276
- 5365
SLUIJTER, TED C.J.
Delta Expo Neeltje Jans
1996, jrg. 45, (261), p. 160-161
- 5366
SLUYS, JOZEF
Beiaardier Geert D'hollander. Drie internationale bekroningen
1983, jrg. 32, (193), p. 104

- 5367
SMEETS, ALBERT
Gesprek over Christelijk kunstenaarschap
1952, jrg. 1, (1), p. 31-32
- 5368
SMEETS, ALBERT
Bij het einde van de tweede jaargang van "West-Vlaanderen"
1953, jrg. 2, (12), p. 270-271
- 5369
SMEETS, ALBERT
Casteur, Honoré; Smeets, Albert
Een galerij Oostendse kunstenaars
1955, jrg. 4, (21), p. 108-115
- 5370
SMEETS, ALBERT
Losse beschouwingen over regionalisme
1956, jrg. 5, (25), p. 41-42
- 5371
SMEETS, ALBERT
Een nieuwe wereld. De kunstenaar en de toekomstroman
1956, jrg. 5, (30), p. 332-335
- 5372
SMEETS, ALBERT
Jan De Clerck vijftenzestig jaar
1957, jrg. 6, (31), p. 64-65
- 5373
SMEETS, ALBERT
José Van Gucht
1957, jrg. 6, (31), p. 65-67
- 5374
SMEETS, ALBERT
Gesprekken met Antoon Viaene
1957, jrg. 6, (32), p. 124-125
- 5375
SMEETS, ALBERT
Emiel Raes vijftig jaar
1957, jrg. 6, (32), p. 128-130
- 5376
SMEETS, ALBERT
Gesprekken met Antoon Viaene (II)
1957, jrg. 6, (33), p. 181-182
- 5377
SMEETS, ALBERT
Beeldhouwer Willy Van Huyse
1957, jrg. 6, (33), p. 182-183
- 5378
SMEETS, ALBERT
Het busje van Hasselt
1957, jrg. 6, (33), p. 184-185

- 5379
SMEETS, ALBERT
Kunstschilder P. N. Boel. Voorzitter van de jubilerende Oostendse Kunstkring
1957, jrg. 6, (33), p. 185-186
- 5380
SMEETS, ALBERT
Literatuur en christendom
1957, jrg. 6, (34), p. 246-250
- 5381
SMEETS, ALBERT
Het weekend van Dietsche Warande en Belfort
1957, jrg. 6, (34), p. 254-256
- 5382
SMEETS, ALBERT
Een internationaal centrum voor geestelijke her-nieuwing te Sijsele
1957, jrg. 6, (34), p. 256-257
- 5383
SMEETS, ALBERT
Gesprekken met Antoon Viaene (III)
1957, jrg. 6, (34), p. 261-264
- 5384
SMEETS, ALBERT
Zomeracademie Jan Van Eyck te Maastricht. Kunst en Cultuur in de Benelux-landen
1957, jrg. 6, (34), p. 269-271
- 5385
SMEETS, ALBERT
Albert Servaes
1957, jrg. 6, (35), p. 315-318
- 5386
SMEETS, ALBERT
Eugeen Vansteenkiste
1957, jrg. 6, (35), p. 320-322
- 5387
SMEETS, ALBERT
Felix Dalle. Reinaertprijs voor de roman
1958, jrg. 7, (37), p. 39
- 5388
SMEETS, ALBERT
St. Axters O.P. lid der Koninklijke Vlaamse Academie
1958, jrg. 7, (37), p. 43-44
- 5389
SMEETS, ALBERT
De prijs voor het essay aan Mag. Dr. J.H. Walgrave O.P.
1958, jrg. 7, (37), p. 44-46

Register

SMEETS

SMEETS

5390
SMEETS, ALBERT
Michel Wyffels. Het Toneeljubileum van de Directeur van het Oostends Kamertoneel
1958, jrg. 7, (38), p. 117-118

5391
SMEETS, ALBERT
Hilaire Van Biervliet. Medestichter van de Westvlaamse Kunstkring
1958, jrg. 7, (38), p. 118-120

5392
SMEETS, ALBERT
Joseph Hanouille
1958, jrg. 7, (38), p. 120

5393
SMEETS, ALBERT
Interview met Alfons Blomme
1958, jrg. 7, (39), p. 176-181

5394
SMEETS, ALBERT
Bonneure, Fernand; Demedts, André; Smeets, Albert; Verbeke, Luc
W.T.- Journaal
1958, jrg. 7, (40), p. 222-236

5395
SMEETS, ALBERT
Biennale Internazionale d' Arte di Venezia
1958, jrg. 7, (40), p. 246-248

5396
SMEETS, ALBERT
Tentoonstellingen van gewijde kunst
1958, jrg. 7, (41), p. 343-345

5397
SMEETS, ALBERT
Problemen van de roman in West-Vlaanderen
1958, jrg. 7, (42), p. 418-420

5398
SMEETS, ALBERT
Lachende schilders
1959, jrg. 8, (44), p. 136-140

5399
SMEETS, ALBERT
Drie jonge decorateurs: Willy Bosschem, Jan De Lee en Raymond Pyson
1959, jrg. 8, (45), p. 220-224

5400
SMEETS, ALBERT
Schilders uit Verschaeves vriendenkring
1959, jrg. 8, (46), p. 280-284

5401
SMEETS, ALBERT
De Reynaertprijs voor het jeugdboek aan Julien Van Remoortere
1959, jrg. 8, (46), p. 299-300

5402
SMEETS, ALBERT
Schilders op studiereis in den vreemde
1959, jrg. 8, (47), p. 349-354

5403
SMEETS, ALBERT
Westvlaamse schilders in de Vlaamse ardennen. Staf Stientjes vijftienzeventig jaar
1959, jrg. 8, (48), p. 407-408

5404
SMEETS, ALBERT
Westvlaamse schilders in de Vlaamse ardennen. In het teken van de eenvoud: Jozef De Simpele
1959, jrg. 8, (48), p. 408-409

5405
SMEETS, ALBERT
Westvlaamse schilders in de Vlaamse ardennen. Rover (Roger Vercruysse)
1959, jrg. 8, (48), p. 410-411

5406
SMEETS, ALBERT
Laureaten van de Koninklijke Vlaamse akademie. Prijs voor letterkunde aan Drs. Karel De Clerck
1959, jrg. 8, (48), p. 423-424

5407
SMEETS, ALBERT
Laureaten van de Koninklijke Vlaamse akademie. Prijs voor taalkunde aan br. Dr. Hendrik (Leo Peene)
1959, jrg. 8, (48), p. 424-425

5408
SMEETS, ALBERT
De eerste Talensprijs 'België schildert' aan een Westvlaming
1959, jrg. 8, (48), p. 425-427

5409
SMEETS, ALBERT
Laureaten van de provinciale letterkundige prijskampen. Twee maal Felix Dalle
1959, jrg. 8, (48), p. 433-434

5410
SMEETS, ALBERT
Laureaten van de provinciale letterkundige prijskampen. Julien Van Remoortere
1959, jrg. 8, (48), p. 436

5411
SMEETS, ALBERT
Jonge Westvlaamse beeldhouwers
1960, jrg. 9, (49), p. 45-49

5412
SMEETS, ALBERT
Het Griekse drama en de Westerse mens
1960, jrg. 9, (49), p. 49-51

5413
SMEETS, ALBERT
Het jubileum der kunstvrienden van Harelbeke en Leiestreek
1960, jrg. 9, (50), p. 105-112

5414
SMEETS, ALBERT
De beeldhouwkunst te Menen
1960, jrg. 9, (51), p. 180-188

5415
SMEETS, ALBERT
De koninklijke Roeselaarse kunstkring
1960, jrg. 9, (52), p. 262-268

5416
SMEETS, ALBERT
Provinciale prijs voor schilderkunst 1960
1960, jrg. 9, (53), p. 354-362

5417
SMEETS, ALBERT
Geneeskunde en kunst in West-Vlaanderen
1960, jrg. 9, (54), p. 448-453

5418
SMEETS, ALBERT
Ere-voorzitter senator R.D. De Man zestig jaar
1960, jrg. 9, (54), p. 473-475

5419
SMEETS, ALBERT
In en om de kunstkring 'Hoppeland'
1961, jrg. 10, (55), p. 69-73

5420
SMEETS, ALBERT
Levende kunst in de oosthoek
1961, jrg. 10, (57), p. 192-196

5421
SMEETS, ALBERT
Nog schilders uit de oosthoek
1961, jrg. 10, (58), p. 319-323

5422
SMEETS, ALBERT
Naar een informeel academisme?
1961, jrg. 10, (59), p. 352-364

5423
SMEETS, ALBERT
Charles Bresous. Georgette De Groot-Tanghe. André Moyaert
1961, jrg. 10, (60), p. 460-463

Register

SMEETS

SMEETS

5424
SMEETS, ALBERT
Kanunnik Arthur Camerlynck
1962, jrg. 11, (61), p. 40-41

5425
SMEETS, ALBERT
Dr. Achiel Stubbe. Provinciale prijs voor het essay 1961
1962, jrg. 11, (61), p. 42-43

5426
SMEETS, ALBERT
Kunstschilder August Vandecasteele vereremerd
1962, jrg. 11, (62), p. 123-124

5427
SMEETS, ALBERT
Arbeid en kunst spiegel van de tijd
1962, jrg. 11, (63), p. 166-173

5428
SMEETS, ALBERT
Door Gevaert. Van het surrealisme naar de abstractie
1962, jrg. 11, (64), p. 279-280

5429
SMEETS, ALBERT
Het expressionisme in de Europese schilderkunst
1962, jrg. 11, (66), p. 405-410

5430
SMEETS, ALBERT
Hoger Instituut Sint-Lucas honderd jaar
1963, jrg. 12, (67), p. 51-53

5431
SMEETS, ALBERT
Gaston Homblé
1963, jrg. 12, (68), p. 115-117

5432
SMEETS, ALBERT
Kunst en geest naar René Huyghe
1963, jrg. 12, (69), p. 175-176

5433
SMEETS, ALBERT
In memoriam Dr. Ach. Stubbe
1963, jrg. 12, (71), p. 346

5434
SMEETS, ALBERT
Colloquium over hedendaagse kerkbouw
1964, jrg. 13, (73), p. 2-13

5435
SMEETS, ALBERT
Van kerk tot kerk in West-Vlaanderen
1964, jrg. 13, (73), p. 36-59

5436
SMEETS, ALBERT
H.V. Wolvens. Beleefde estetica
1964, jrg. 13, (74), p. 140-145

5437
SMEETS, ALBERT
Bertien Buyl. Derde Heidelberg-prijs
1964, jrg. 13, (74), p. 152-153

5438
SMEETS, ALBERT
De naoorlogse boom van de schilderkunst in de Verenigde Staten
1964, jrg. 13, (77), p. 314-325

5439
SMEETS, ALBERT
Pol Patoor Provinciale Prijs voor Schilderkunst 1964
1964, jrg. 13, (77), p. 360-362

5440
SMEETS, ALBERT
A.S.; j.v.r.
Gepriemeerden in de provinciale prijskamp voor schilderkunst
1964, jrg. 13, (78), p. 426-428

5441
SMEETS, ALBERT
In memoriam Architect Willem Nolf
1965, jrg. 14, (79), p. 61

5442
SMEETS, ALBERT
Kunstschilder Yvan Theys
1965, jrg. 14, (79), p. 63-65

5443
SMEETS, ALBERT
Interprovinciale Prijs voor Monografie aan een Westvlaming
1965, jrg. 14, (79), p. 66-67

5444
SMEETS, ALBERT
In memoriam Baron Joseph Ryelandt
1965, jrg. 14, (82), p. 234

5445
SMEETS, ALBERT
Kriekemans, Albert; A.S.
De esthetische opvoeding volgens Prof. Kriekemans
1965, jrg. 14, (84), p. 377-380

5446
SMEETS, ALBERT
Cézanne - Seurat
1966, jrg. 15, (86), p. 139-140

5447
SMEETS, ALBERT
Van Gogh - Matisse
1966, jrg. 15, (86), p. 140-141

5448
SMEETS, ALBERT
Frans Slangen Limburgse Prijs Plastische Kunsten 1965
1966, jrg. 15, (86), p. 157-158

5449
SMEETS, ALBERT
j.v.r.; A.S.
Jarige kunstenaars
1966, jrg. 15, (88), p. 284-286

5450
SMEETS, ALBERT
Livia Canestraro provinciale prijs West-Vlaanderen voor beeldhouwkunst
1966, jrg. 15, (88), p. 287-288

5451
SMEETS, ALBERT
Prijskamp Jonge Belgische Beeldhouwkunst
1967, jrg. 16, (92), p. 128-130

5452
SMEETS, ALBERT
Paul De Vylder Laureaat Stichting Roeping
1967, jrg. 16, (92), p. 130-131

5453
SMEETS, ALBERT
Herman Van Fraechem en de bladen voor de poëzie
1967, jrg. 16, (93), p. 207-208

5454
SMEETS, ALBERT
In memoriam kunstschilder Gerard Bakker
1967, jrg. 16, (93), p. 216-217

5455
SMEETS, ALBERT
Indische wijsheid en westers denken
1967, jrg. 16, (94), p. 291-293

5456
SMEETS, ALBERT
Boschvogel 65!
1967, jrg. 16, (95), p. 368-369

5457
SMEETS, ALBERT
Protest met beitel en penseel
1967, jrg. 16, (96), p. 408-415

5458
SMEETS, ALBERT
Het symbolisme als internationale kunstbeweging
1968, jrg. 17, (99), p. 145-148

Register

SMEETS

SMEETS

5459
SMEETS, ALBERT
Fred Germonprez over Jozef De Coene
1968, jrg. 17, (99), p. 192-193

5460
SMEETS, ALBERT
Dusar, Albert; Smeets, Albert
Verantwoording
1968, p. 4

5461
SMEETS, ALBERT
De rijksuniversiteit Gent huldigt prof. J. Duverger
1968, jrg. 17, (102), p. 430-431

5462
SMEETS, ALBERT
Jarige kunstenaars. Gasten Duribreux vijfenzestig
1968, jrg. 17, (102), p. 437

5463
SMEETS, ALBERT
Bekroonde kunstenaars. Prof. Dr. Marcel Janssens: dubbele bekroning
1968, jrg. 17, (102), p. 441-442

5464
SMEETS, ALBERT
Bekroonde kunstenaars. Provinciale prijzen van West-Vlaanderen voor schilderkunst Wim Deneckere en Godfried Vervisch
1968, jrg. 17, (102), p. 445-447

5465
SMEETS, ALBERT
In memoriam Dr. Remi-Valère Vanden Bussche O.P.
1968, jrg. 17, (102), p. 448

5466
SMEETS, ALBERT
Pieter Bruegel de Oude. Leven en werken. Chronologisch overzicht
1969, jrg. 18, (103)

5467
SMEETS, ALBERT
Naar een geestelijke grondslag voor het urbanisme
1969, jrg. 18, (104), p. 117-118

5468
SMEETS, ALBERT
Smeets, Albert; Van den Bussche, Willy
Klein lexicon van de hedendaagse plastic
1969, jrg. 18, (106), p. 245-249

5469
SMEETS, ALBERT
Buitenlands actueel. Europäische kirchenkunst der gegenwart
1969, jrg. 18, (106), p. 250-251

5470
SMEETS, ALBERT
Buitenlands actueel. Nobelprijs literatuur voor Samuel Beckett
1969, jrg. 18, (107), p. 338

5471
SMEETS, ALBERT
Buitenlands actueel. SIAC-congres te Salzburg
1969, jrg. 18, (107), p. 338-339

5472
SMEETS, ALBERT
De kunst is ziek- een immer actueel thema
1969, jrg. 18, (108), p. 417-423

5473
SMEETS, ALBERT
Dr. Xavier De Win 60
1969, jrg. 18, (109), p. 465

5474
SMEETS, ALBERT
Fernand Etienne. Vijfentwintig jaar creativiteit
1970, jrg. 19, (116), p. 446-447

5475
SMEETS, ALBERT
Kroniek over de perspectieven van de hedendaagse kunst
1971, jrg. 20, (117), p. 49-51

5476
SMEETS, ALBERT
De actuele kunst. - Poging tot synthese (1)
1972, jrg. 21, (125), p. 113-115

5477
SMEETS, ALBERT
De actuele kunst (2)
1972, jrg. 21, (126), p. 185-190

5478
SMEETS, ALBERT
De symbiose van de moderne beeldende kunsten met de literatuur
1972, jrg. 21, (128), p. 262-268

5479
SMEETS, ALBERT
Driessen, Mathieu; Smeets, Albert
De integratie van de kunsten in de moderne architectuur
1972, jrg. 21, (128), p. 289-296

5480
SMEETS, ALBERT
De actuele kunst - Poging tot synthese (3)
1972, jrg. 21, (129), p. 381-385

5481
SMEETS, ALBERT
Gustaaf Delafontaine. In memoriam
1972, jrg. 21, (130), p. 423-424

5482
SMEETS, ALBERT
Julien Van Remoortere. Grote Reinaert-romanprijs
1972, jrg. 21, (130), p. 450

5483
SMEETS, ALBERT
Lecossois, Victor; Callewaert, Marc; Smeets, Albert; Willaert, Joseph
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (132), p. 100-101

5484
SMEETS, ALBERT
Prof. Jules van Ackere voor de derde maal onderscheiden in de Letterkundige Wedstrijd van West-Vlaanderen
1973, jrg. 22, (137), p. 447-448

5485
SMEETS, ALBERT
Wetenschap en kunst
1974, jrg. 23, (140), p. 138-152

5486
SMEETS, ALBERT
Het circus in de beeldende kunsten. De verzameling José Dugardein te Oudenaarde
1974, jrg. 23, (142), p. 291-296

5487
SMEETS, ALBERT
De betekenis van Albert Dusar voor het Limburgs toneellevens
1976, jrg. 25, (150), p. 6

5488
SMEETS, ALBERT
Journalistieke arbeid van Albert Dusar. Vlaanderen (1966-1975)
1976, jrg. 25, (150), p. 33

5489
SMEETS, ALBERT
Dr. Robrecht Stock 70
1976, jrg. 25, (151), p. 99

5490
SMEETS, ALBERT
In memoriam keramist Paul Vermeire
1976, jrg. 25, (151), p. 99-100

5491
SMEETS, ALBERT
Jubileumcongres Brugge 22 tot 26 oktober 1976 kasteel Male
1976, jrg. 25, (155), p. 323-326

5492
SMEETS, ALBERT
Emiel van der Donck Jubilaris
1977, jrg. 26, (157), p. 101

Register

SMEETS

SMITS

5493
SMEETS, ALBERT
In Memoriam Jan Custers
1977, jrg. 26, (157), p. 101

5494
SMEETS, ALBERT
Maurice Trippas. Veldeke-Leeënprijs en Mathias Kemprijns voor Poëzie 1976
1977, jrg. 26, (159), p. 230-231

5495
SMEETS, ALBERT
William Vananderooye. Literaire Reinaertprijs voor Science Fiction
1977, jrg. 26, (159), p. 231

5496
SMEETS, ALBERT
Het symbolisme herontdekt
1977, jrg. 26, (161), p. 334-347

5497
SMEETS, ALBERT
Sylvain Douven 60
1979, jrg. 28, (172), p. 321-322

5498
SMEETS, ALBERT
In memoriam Luc Viérin
1979, jrg. 28, (173), p. 398

5499
SMEETS, ALBERT
Teaterproblematiek
1979, jrg. 28, (173), p. 406

5500
SMEETS, ALBERT
Franki Maes en Jan de Busschere. Architectuurprijs R. Maskens 1979
1980, jrg. 29, (174), p. 44

5501
SMEETS, ALBERT
Kunstschilder Urbain Mulkers. XV Biennal Sao Paulo 1979
1980, jrg. 29, (174), p. 45

5502
SMEETS, ALBERT
Kunstschilder Lambert Simon 70
1980, jrg. 29, (177), p. 231

5503
SMEETS, ALBERT
In memoriam Alice Frey
1981, jrg. 30, (184), p. 277

5504
SMEETS, ALBERT
Kunstenaars spreken met God
1981, jrg. 30, (185), p. 334

5505
SMEETS, ALBERT
In memoriam Graficus Geo Langie
1981, jrg. 30, (185), p. 352-353

5506
SMEETS, ALBERT
In memoriam kunstschilder Hilaire van Biervliet
1981, jrg. 30, (185), p. 353

5507
SMEETS, ALBERT
Plastisch kunstenaar André Mathys. 1ste Prijs Cartoonale van Izegem e.a.
1982, jrg. 31, (186), p. 42-43

5508
SMEETS, ALBERT
Crisis of herleving van het modernisme in de kunst
1982, jrg. 31, (187), p. 109-110

5509
SMEETS, ALBERT
De muziek en het kerkgebouw
1983, jrg. 32, (194), p. 169

5510
SMEETS, ALBERT
Voor dit moet je bijna een vleermuis zijn
1984, jrg. 33, (201), p. 275

5511
SMEETS, ALBERT
Musicus René Vanstreels 60
1985, jrg. 34, (204), p. 38

5512
SMEETS, ALBERT
Letterkundige Bert Aerts 70
1985, jrg. 34, (205), p. 114

5513
SMEETS, RENÉ
Industriële vormgeving in Amerika
1958, jrg. 7, (42), p. 378-380

5514
SMET, J.
Striptekenaar Merho. Stripgidsprijs 1983
1984, jrg. 33, (200), p. 201

5515
SMETS, DIRK
van der meeren, willy; morsomme, monique; de neys, ward; roosemont, jos; smets, dirk
Brussel - een ghetto
1967, jrg. 16, (91), p. 41-45

5516
SMETS, FONDS
Visie van de christelijke arbeidersbeweging op cultuur
1976, jrg. 25, (152), p. 142-145

5517
SMETS, LEON
Laguardia
1972, jrg. 21, (126), p. 158-159

5518
SMETS, LEON
Thema's in de muurschilderkunst uit Limburgse kerken en abdijen
1986, jrg. 35, (209), p. 18-20

5519
SMEYERS, J.
Janssens, J.D.; Smeyers, J.
Het literaire leven in en rond Brussel (1200-1900)
1979, jrg. 28, (170), p. 150-161

5520
SMEYERS, JOZEF
Smeyers, Jozef; Boone, Mireille
Jaak Stervelynck (1920-). De religieuze thematiek in de historische romans van Stervelynck
1987, jrg. 36, (218), p. 320-323

5521
SMEYERS, MAURITS
Bedevaarders uit de zuidelijke Nederlanden naar Compostella
1972, jrg. 21, (126), p. 140-143

5522
SMEYERS, MAURITS
Gebed en beeldgebruik
1992, jrg. 41, (241), p. 140-147

5523
SMIS, S.R.
Het ideale wonen
1953, jrg. 2, (10), p. 176-179

5524
SMIS, WILFRIED
Creativiteit in het gezin
1962, jrg. 11, (62), p. 86-87

5525
SMIT, GABRIEL
Volwassen katholieke romankunst
1960, jrg. 9, (50), p. 82-84

5526
SMITS, ARNOLDUS
Arnoldus en de brouwers
1987, jrg. 36, (216), p. 156-159

5527
SMITS, RENÉ
Creativiteit en/of métier? Stemmen uit het kunstonderwijs. Het manuele werk, dat van meer stofelijke aard is, hangt helemaal af van de innerlijke arbeid. De hand is nooit lomp als de geest precies is
1983, jrg. 32, (192), p. 3-4

Register

SMOLDERS

5528
SMOLDERS, J.
Marie-José Dehaene. Poëzieprijs Kunstenaars voor de Jeugd
1980, jrg. 29, (175), p. 102-103

5529
SNEPPE, MIA
Verstoorde kreet
1986, jrg. 35, (212), p. 239

5530
SNEPPE, MIA
Strand
1990, jrg. 39, (230), p. 126

5531
SNEPPE, MIA
Vroedvrouwen
1990, jrg. 39, (230), p. 126

5532
SNEPPE, MIA
Je lacht anders (spelend terraskind in Griekenland)
1991, jrg. 40, (234), p. 43

5533
SNOEK, PAUL
Zo voelt de mens soms, als de nachtelijke rust
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 303

5534
SOBRY, GEORGES
Foubert, Jef; Tahon, Luce; Tahon, Julien; Sobry, Georges
De vereniging als cultuurinstrument en -medium
1976, jrg. 25, (152), p. 149-155

5535
SOENEN, HANS
Produktontwikkeling. Computergestuurd textielontwerp
1992, jrg. 41, (242), p. 274-277

5536
SOENENS, ERIC
Landschap
1979, jrg. 28, (173), p. 402

5537
SOETE, FRANS
Muziekverenigingen in Vlaanderen in het perspectief van de volkscultuur
1974, jrg. 23, (143), p. 362-365

5538
SOETE, JAN
De Stadsbibliotheek te Kortrijk
1958, jrg. 7, (41), p. 327-331

5539
SOLLIE, ANDRÉ
sollie, andré; De Smet, Eric; Gooris, Gunther; Loedts, Juul; Van Wonterghem, Luc
Vier brieven van jonge kunstenaars
1971, jrg. 20, (118), p. 104-109

5540
SOMERS, MARC
Het Borms-gedicht van Willem Elsschot en het Nieuw Vlaams Tijdschrift
1996, jrg. 45, (263), p. 268-273

5541
SOMERS, MARC
van Dijck, Leen; Somers, Marc
De briefwisseling tussen Maurice Gilliams en Emmanuel de Bom. Een smaakmaker
1997, jrg. 46, (267), p. 294-303

5542
SOMVILLE, ROGER
Zeggen dat er een geldige figuratieve kunst bestaat
1963, jrg. 12, (68), p. 102

5543
SONNEVILLE, JOHAN
Asmodee en bedrog
1961, jrg. 10, (59), p. 399

5544
SOURIE, LOUIS
Het godsdienstig spel in en om het kerkgebouw
1952, jrg. 1, (2), p. 60-61

5545
SOURIE, LOUIS
De eenzame Oostendse dichter August Vanhoutte
1952, jrg. 1, (3), p. 89-90

5546
SOURIE, LOUIS
Adjunct-archivaris
1954, jrg. 3, (17), p. 233-235

5547
SOURIE, LOUIS
Sourie, Louis; Martens, Michel
Hilaire Gellynck vijftig jaar
1955, jrg. 4, (22), p. 184-185

5548
SOURIE, LOUIS
Marcel Matthijs
1956, jrg. 5, (27), p. 150-154

5549
SOURIE, LOUIS
André Demedts
1956, jrg. 5, (28), p. 206-210

SOURIE

5550
SOURIE, LOUIS
Gabriëlle Demedts
1956, jrg. 5, (29), p. 269-272

5551
SOURIE, LOUIS
Andries Poppe - dichter en toneelschrijver
1957, jrg. 6, (33), p. 172-175

5552
SOURIE, LOUIS
Gaston Duribreux
1958, jrg. 7, (39), p. 170-175

5553
SOURIE, LOUIS
Fred Germonprez
1958, jrg. 7, (40), p. 248-251

5554
SOURIE, LOUIS
Staf Weyts
1958, jrg. 7, (42), p. 424-428

5555
SOURIE, LOUIS
Ludovicus Van Haecke. De meester van de West-vlaamse humor
1959, jrg. 8, (44), p. 141-145

5556
SOURIE, LOUIS
Staf Weyts vijftig jaar
1959, jrg. 8, (44), p. 150

5557
SOURIE, LOUIS
West-Vlaanderen in stoeten en processies. Brugge
1959, jrg. 8, (45), p. 189-190

5558
SOURIE, LOUIS
Daan Inghelram
1959, jrg. 8, (45), p. 212-215

5559
SOURIE, LOUIS
Ontmoetingen met Cyriel Verschaeve
1959, jrg. 8, (46), p. 285-286

5560
SOURIE, LOUIS
De dichters Marcel Coole en Jan Schepens
1959, jrg. 8, (46), p. 286-292

5561
SOURIE, LOUIS
Robert Baccarne
1959, jrg. 8, (47), p. 356-357

Register

SOURIE

5562
SOURIE, LOUIS
De dichter Jan Vercammen
 1960, jrg. 9, (49), p. 30-33

5563
SOURIE, LOUIS
 Vanbeselaere, Walther; Sourie, Louis
James Ensor 1860-1949
 1963, jrg. 12, (70), p. 281-285

5564
SPELIERS, HEDWIG
Geboren
 1959, jrg. 8, (48), p. 438

5565
SPELIERS, HEDWIG
Lied op je gelaat
 1960, jrg. 9, (51), p. 208

5566
SPELIERS, HEDWIG
Noem het gedicht
 1960, jrg. 9, (54), p. 470

5567
SPELIERS, HEDWIG
Een foto jij
 1961, jrg. 10, (58), p. 326

5568
SPELIERS, HEDWIG
Rust
 1961, jrg. 10, (60), p. 465

5569
SPELIERS, HEDWIG
Agadir
 1962, jrg. 11, (63), p. 196

5570
SPELIERS, HEDWIG
Twee Brandenburgse
 1963, jrg. 12, (67), p. 44

5571
SPELIERS, HEDWIG
Villers-la-Ville
 1986, jrg. 35, (211), p. 159

5572
SPELIERS, HEDWIG
Rust
 1994, jrg. 43, (250), p. 21

5573
SPELIERS, HEDWIG
Het huis als biografie
 1998, jrg. 47, (269), p. 25

5574
SPEYBROECK, MARNIX
Winter in dit land
 1971, jrg. 20, (119), p. 180-181

5575
SPIESSENS, GODELIEVE
Muziek geïnspireerd door literatuur en beeldende kunst. Franz Liszt (1811-1886)
 1983, jrg. 32, (193), p. 114-116

5576
SPIESSENS, GODELIEVE
De beeldende kunsten als inspiratiebron voor de muziek
 1985, jrg. 34, (205), p. 74-80

5577
SPIESSENS, GODELIEVE
Van de wieg tot het graf, symfonisch gedicht van Franz Liszt.
 1985, jrg. 34, (205), p. 81-85

5578
SPIESSENS, GODELIEVE
De Böcklinsuite van Max Reger
 1985, jrg. 34, (205), p. 86-89

5579
SPIESSENS, GODELIEVE
De James-Ensorsuite van Flor Alpaerts
 1986, jrg. 35, (210), p. 127-129

5580
SPIESSENS, GODELIEVE
De Vincent Van Goghsuite van Marinus De Jong
 1991, jrg. 40, (234), p. 51-52

5581
SPIESSENS, GODELIEVE
Polyfonie, muziekdruk en instrumentenbouw
 1993, jrg. 42, (244), p. 21-26

5582
SPIESSENS, GODELIEVE
Zuidnederlandse luitmuziek in de 16de en 17de eeuw
 1994, jrg. 43, (249), p. 13-15

5583
SPILLEBEEN, WILLY
De gedachten
 1959, jrg. 8, (48), p. 438

5584
SPILLEBEEN, WILLY
Na de begrafenis
 1960, jrg. 9, (50), p. 120

5585
SPILLEBEEN, WILLY
Bestaan
 1960, jrg. 9, (51), p. 207

SPILLEBEEN

5586
SPILLEBEEN, WILLY
Jacht
 1960, jrg. 9, (52), p. 291

5587
SPILLEBEEN, WILLY
Bladeren
 1961, jrg. 10, (57), p. 208

5588
SPILLEBEEN, WILLY
Het licht
 1961, jrg. 10, (59), p. 398

5589
SPILLEBEEN, WILLY
Emmanuel Looten. Mijn Vlaanderen, mijn hemel!
 1962, jrg. 11, (61), p. 52-53

5590
SPILLEBEEN, WILLY
Geboorte
 1962, jrg. 11, (61), p. 57

5591
SPILLEBEEN, WILLY
Sonnet
 1962, jrg. 11, (63), p. 196

5592
SPILLEBEEN, WILLY
Nacht
 1963, jrg. 12, (67), p. 44

5593
SPILLEBEEN, WILLY
Dageraad
 1963, jrg. 12, (68), p. 111

5594
SPILLEBEEN, WILLY
Wandeling
 1963, jrg. 12, (69), p. 177

5595
SPILLEBEEN, WILLY
Zomer
 1963, jrg. 12, (70), p. 271

5596
SPILLEBEEN, WILLY
Bezinning
 1964, jrg. 13, (74), p. 145

5597
SPILLEBEEN, WILLY
Veronica
 1964, jrg. 13, (76), p. 281

5598
SPILLEBEEN, WILLY
De Oude Mens
 1964, jrg. 13, (77), p. 349

Register

SPILLEBEEN

- 5599
SPILLEBEEN, WILLY
Het gedicht
1965, jrg. 14, (79), p. 59
- 5600
SPILLEBEEN, WILLY
De vraag
1965, jrg. 14, (80), p. 119
- 5601
SPILLEBEEN, WILLY
Visie
1965, jrg. 14, (82), p. 293
- 5602
SPILLEBEEN, WILLY
Het huis
1966, jrg. 15, (85), p. 70
- 5603
SPILLEBEEN, WILLY
Zomer
1966, jrg. 15, (89), p. 342
- 5604
SPILLEBEEN, WILLY
René Verbeeck. De dichter René Verbeeck
1983, jrg. 32, (193), p. 79-81
- 5605
SPILLEBEEN, WILLY
De stem
1986, jrg. 35, (211), p. 161
- 5606
SPILLEBEEN, WILLY
Alberti, Rafael; Spillebeen, Willy
Cancion 3; Lied 3
1989, jrg. 38, (228), p. 353
- 5607
SPILLEBEEN, WILLY
Alberti, Rafael; Spillebeen, Willy
Elegia; Elegie
1989, jrg. 38, (228), p. 353
- 5608
SPILLEBEEN, WILLY
Alberti, Rafael; Spillebeen, Willy
A 'Niebla', mi perro; Aan 'Niebla', mijn hond
1990, jrg. 39, (229), p. 45
- 5609
SPILLEBEEN, WILLY
Alberti, Rafael; Spillebeen, Willy
El angel del misterio; De engel van het mysterie
1990, jrg. 39, (229), p. 45
- 5610
SPILLEBEEN, WILLY
Zomer
1994, jrg. 43, (250), p. 34

- 5611
SPILLEBEEN, WILLY
Ingeklonken, uitverweerd, bezonken. Over de complexe wereld van Ida Gerhardt
1997, jrg. 46, (268), p. 392-394
- 5612
SPILLEBEEN, WILLY
Anton van Wilderode en zijn 'Land der mensen'
1998, jrg. 47, p. 12-15
- 5613
SPILLEBEEN, WILLY
Een steen in de gevel metselen is het minste wat men kan doen..
1999, jrg. 48, (275), p. 88
- 5614
SPILLEBEEN, WILLY
Heaney, Seamus; Spillebeen, Willy
Seeing things; Dingen zien
2001, jrg. 50, (288), p. 299
- 5615
SPILLEBEEN, WILLY
Heaney, Seamus; Spillebeen, Willy
Clearances; Ophelderingen
2001, jrg. 50, (288), p. 299
- 5616
SPILLEMAECKERS, WERNER
Is Kamiel Top een zoon van Willem Elsschot?
1996, jrg. 45, (263), p. 282-286
- 5617
SPILLEMAECKERS, WERNER
Het vijverke te Kasterlee
1998, jrg. 47, (272), p. 218
- 5618
SPYNS, GUIDO
Apologie voor de poëzie
1977, jrg. 26, (157), p. 65-68
- 5619
SQUILBECK, JEAN
De wapens
1957, jrg. 6, (31), p. 28-31
- 5620
STAARINK, GEERT
Pater J.B. Coomans 50 jaar Kloosterjubileum
1972, jrg. 21, (130), p. 420-421
- 5621
STABERGH, INA
Verlangen
1983, jrg. 32, (195), p. 240
- 5622
STABERGH, INA
Vakantie
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 323

STABERGH

- 5623
STABERGH, INA
De maan jaagt de zon
1984, jrg. 33, (199), p. 123
- 5624
STABERGH, INA
Niet!g
1984, jrg. 33, (200), p. 204
- 5625
STABERGH, INA
Samen
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 381
- 5626
STABERGH, INA
Samen
1985, jrg. 34, (205), p. 116
- 5627
STABERGH, INA
Het paard
1985, jrg. 34, (206), p. 183
- 5628
STABERGH, INA
Illusie
1985, jrg. 34, (207), p. 243
- 5629
STABERGH, INA
Weet je waar ik van hou?
1985, jrg. 34, (208), p. 300
- 5630
STABERGH, INA
Pratend over August Cuppens
1986, jrg. 35, (211), p. 172
- 5631
STABERGH, INA
Om uit onverdeelde te treden
1987, jrg. 36, (215), p. 107
- 5632
STABERGH, INA
Letterkundige Christina Guirlande. Literatuurprijzen 1987 van de Commissie ter Bevordering van de Kunst: Eerste Prijs voor het sprookje, Prijs van de Stad Diksmuide en de Gery-Florizoone-Prijs voor Poëzie
1987, jrg. 36, (218), p. 328
- 5633
STABERGH, INA
Een enkeling doorkliefde de rode zee
1988, jrg. 37, (220), p. 134
- 5634
STABERGH, INA
Een dag in Soweto
1989, jrg. 38, (224), p. 54

Register

STABERGH

STERKENS

5635
STABERGH, INA
Afscheid
1989, jrg. 38, (225), p. 126

5636
STABERGH, INA
Werelddag voor kindervoëzie 21 maart 1990
1990, jrg. 39, (229), p. 60

5637
STABERGH, INA
De oorlog is lang voorbij
1993, jrg. 42, (248), p. 346

5638
STABERGH, INA
Gesprekken in Praag
1994, jrg. 43, (253), p. 225

5639
STABERGH, INA
Letterkundige Frans Cornelis 65
1995, jrg. 44, (254), p. 57-58

5640
STAHLÉ, ANNA GRETA
*Ballet in Zweden. Traditie en internationale stand-
ding*
1966, jrg. 15, (87), p. 192-195

5641
STALPAERT, HERVÉ
Oude uithangborden te Brugge
1952, jrg. 2, (5), p. 179-182

5642
STALPAERT, HERVÉ
Vlaamse vroomheid langs Vlaamse wegen
1953, jrg. 2, (8), p. 72-75

5643
STALPAERT, HERVÉ
In de keuken van Gruuthuse
1957, jrg. 6, (31), p. 24-27

5644
STALPAERT, HERVÉ
*Het Volkslied in West-Vlaanderen gedurende de
18de eeuw*
1963, jrg. 12, (70), p. 262-268

5645
STALPAERT, HERVÉ
Het volkslied per vliegende blad
1974, jrg. 23, (143), p. 341-344

5646
STANDAERT, MAURITS
*Journalistieke arbeid van Albert Dusar. Het Volk
1947-1953. Albert Dusar: een eerlijk journalist*
1976, jrg. 25, (150), p. 32-33

5647
STANISLAS, M.
De esthetische opleiding van het meisje
1956, jrg. 5, (27), p. 131-133

5648
STASSAERT, LUCIENNE
Fait-Divers
1971, jrg. 20, (118), p. 87

5649
STASSAERT, LUCIENNE
Plath, Sylvia; Stassaert, Lucienne
The rabbit catcher; De konijnenvanger
1997, jrg. 46, (264), p. 28

5650
STASSAERT, LUCIENNE
*'Met alle soorten van honger'. Een ode aan Sylvia
Plath; 1; 2; 3; 8*
2000, jrg. 49, (283), p. 333

5651
STASSIJS, KOEN
Dit dorp
1990, jrg. 39, (229), p. 43

5652
STASSIJS, KOEN
Dit is
1990, jrg. 39, (229), p. 44

5653
STASSIJS, KOEN
Dit dorp
1994, jrg. 43, (250), p. 95

5654
STASSIJS, KOEN
Auden, W.H.; Stassijns, Koen
Twelve Songs; Twaalf liederen
1996, jrg. 45, (261), p. 166

5655
STASSIJS, KOEN
Heine, Heinrich; Stassijns, Koen
Die schlesischen Weber; De wevers van Silezië
1998, jrg. 47, (269), p. 46

5656
STASSIJS, KOEN
Zwijghout
2000, jrg. 49, (282), p. 271

5657
STEENBERGHEN, J.M.
Sint-Andriesabdij van Zevenkerken
1973, jrg. 22, (131), p. 28-30

5658
STEENWINCKEL, H.
Kunstschilder Simon Hendrickx 60
1982, jrg. 31, (187), p. 100-101

5659
STEHMAN, SAMUEL
Terug naar La Palice
1955, jrg. 4, (23), p. 213-215

5660
STELLWEG, CARLA
*Nieuwe stromingen in de Mexicaanse schilder-
kunst*
1969, jrg. 18, (105), p. 118-123

5661
STEPPE, HILDE
Componist Victor Van Frachen 60
1984, jrg. 33, (200), p. 202

5662
STEPPE, J.K.
Anō Santo te Compostella
1972, jrg. 21, (126), p. 137-139

5663
STEPPE, J.K.
*Vlaamse kunst langsheen de bedevaartweg naar
Sint-Jakob van Compostella*
1972, jrg. 21, (126), p. 145-149

5664
STERCK, JEF
In memoriam professor Van De Wijer
1968, jrg. 17, (102), p. 447-448

5665
STERCK, JEF
Bruegel en de volkstaal
1969, jrg. 18, (103), p. 39-40

5666
STERCK, J.G.
*Prof. em. dr. Frank Baur prijs van de Vlaamse
provinciën*
1967, jrg. 16, (93), p. 229-230

5667
STERCK, J.G.
*Prof. Dr. A.A. Keersmaekers. Lid van de Acade-
mie*
1978, jrg. 27, (163), p. 116-117

5668
STERCK, J.G.
*Prof. Dr. A. Ampe, S.J. Leonard Willemsprijs van
de Kon. Academie*
1978, jrg. 27, (167), p. 365-366

5669
STERCK, JOZEF
Anton van Wilderode: pedagoog?
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 301-303

5670
STERKENS, NORA
Bloemen
1976, jrg. 25, (152), p. 184

Register

STERNEFELD

- 5671
STERNEFELD, DANIËL
Herinneringen aan mijn leraar Renaat Veremans
1970, jrg. 19, (114), p. 324-325
- 5672
STERREBOSCH, LEO
Joris De Geest. Tweede Evert Larcokprijs 1978 - Grand Prix Humanitaire de France 1979 - Vermelding 'Jonge Vlaamse Schilderkunst', Lions, Gent
1979, jrg. 28, (171), p. 246-247
- 5673
STERVELYNCK, JAAK
Nieuw literair werk van Westvlaamse auteurs. Een nieuwe roman van Gaston Duribreux: Kantwerk en Zwanen
1960, jrg. 9, (51), p. 189-190
- 5674
STERVELYNCK, JAAK
Mist
1967, jrg. 16, (94), p. 294
- 5675
STERVELYNCK, JAAK
Het huis bij de spoorweg
1968, jrg. 17, (100), p. 274-276
- 5676
STERVELYNCK, JAAK
In memoriam amici
1968, jrg. 17, (100), p. 284
- 5677
STERVELYNCK, JAAK
Normandië
1973, jrg. 22, (131), p. 43
- 5678
STERVELYNCK, JAAK
De Leie
1973, jrg. 22, (133), p. 174
- 5679
STERVELYNCK, JAAK
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (136), p. 367
- 5680
STERVELYNCK, JAAK
Kerstmis
1976, jrg. 25, (154), p. 303
- 5681
STERVELYNCK, JAAK
Het Lijsternest: het Stijn Streuvelmuseum in In-gooigem
1991, jrg. 40, (235), p. 79-80

- 5682
STERVELYNCK, JAAK
Maurice Maeterlinck over Jan Van Ruusbroec en over de Nederlandse taal
1991, jrg. 40, (235), p. 109-110
- 5683
STERVELYNCK, JAAK
Poëzie in de stad
1991, jrg. 40, (238), p. 310
- 5684
STERVELYNCK, JAAK
Kunstkriticus Mark Delrue. Directeur Religieus Museum Oostende
1994, jrg. 43, (249), p. 57-58
- 5685
STERVELYNCK, JAAK
Mist
1994, jrg. 43, (250), p. 35
- 5686
STERVELYNCK, JAAK
Luttele herinneringen
1994, jrg. 43, (251), p. 76-77
- 5687
STERVELYNCK, JAAK
Het oratorium Rwanda
1998, jrg. 47, (269), p. 60
- 5688
STEVENS, ERIK P.A.
Veerle Rooms. Laureate van de Belgische Stichting Roeping 1975
1976, jrg. 25, (155), p. 262-363
- 5689
STERVELYNCK-VAN DYCKE, CECILIA
Hanouille, Jos.; Steverlynck-Van Dycke, Cecilia
Het nabije verleden: Joseph Ryelandt
1966, jrg. 15, (90), p. 404-405
- 5690
STEYAERT, MON
Mercantilisme. Snobs en speculanten uitrangeren
1969, jrg. 18, (108), p. 405
- 5691
STIENAERS, PIET
Notities. Pedagogie van Don Bosco
1980, jrg. 29, (175), p. 80-81
- 5692
STIEVENARD, A.
Over de democratisatie van de kunst
1955, jrg. 4, (22), p. 159-160
- 5693
ST. MARTIN, LODE
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (136), p. 372

STORME

- 5694
STOCK, ROBERT
Losse aantekeningen bij de Antigone van Sofokles
1956, jrg. 5, (25), p. 16-20
- 5695
STOCKMAN, JO
Koers
1967, jrg. 16, (93), p. 195
- 5696
STOCKMAN, JO
Ambulans
1967, jrg. 16, (95), p. 357
- 5697
STOCKMAN, JO
Seizoen
1969, jrg. 18, (103), p. 49
- 5698
STOCKMAN, JO
Als mijn blik de straal van je lach kruist
1969, jrg. 18, (106), p. 252
- 5699
STOCKMAN, JO
In articulo mortis
1970, jrg. 19, (111), p. 116
- 5700
STOCKMAN, LUC
Heem- en geschiedkundige Raf Van Den Abeele
70
1989, jrg. 38, (226), p. 204
- 5701
STOLS, EDDY
Bourgondisch tafelen in de voedingsgeschiedenis der Nederlanden
1995, jrg. 44, (255), p. 100-102
- 5702
STOLZ, ROBERT
Getuigenissen
1970, jrg. 19, (114), p. 306
- 5703
STORM, THEODOR
Storm, Theodor; Hoffman, Willem
1852 Dämmerstunde; 1852 Schemering
1982, jrg. 31, (189), p. 256
- 5704
STORM, THEODOR
Storm, Theodor; Hoffman, Willem
1854 Meeresstrand; 1854 avondvol aan het haf
1982, jrg. 31, (191), p. 377
- 5705
STORME, JOZEF
Kunstschilders om en in Veurne-Ambacht
1953, jrg. 2, (11), p. 212-216

Register

STORME

- 5706
STORME, JOZEF
Huib Hoste 75
1956, jrg. 5, (26), p. 91
- 5707
STORME, JOZEF
Het nationale element in de kunst. De betekenis van het nationalisme in de kunst
1956, jrg. 5, (28), p. 214-216
- 5708
STORME, JOZEF
In memoriam Huib Hoste
1957, jrg. 6, (35), p. 285-286
- 5709
STORME, JOZEF
De jonge schilder Godfried Vervisch
1960, jrg. 9, (49), p. 41-42
- 5710
STORME, JOZEF
Hedendaagse Vlaamse skulptuur
1960, jrg. 9, (51), p. 204-205
- 5711
STORME, JOZEF
Massaspel: 'In de branding'. Kunst voor de masa en ware volksopvoeding
1960, jrg. 9, (54), p. 454-458
- 5712
STORME, JOZEF
Wat deed het verbond dit jaar voor de kunstenaars?
1960, jrg. 9, (54), p. 471-472
- 5713
STORME, JOZEF
In memoriam Louis Sourie
1962, jrg. 11, (66), p. 441-442
- 5714
STORME, JOZEF
Arrondissementscommissaris Alfons Botte 25 jaar in dienst
1962, jrg. 11, (66), p. 448-449
- 5715
STORME, JOZEF
Het Gulden-Sporenspeel te Kortrijk
1962, jrg. 11, (66), p. 450-453
- 5716
STORME, JOZEF
Onze voorzitter dankt
1963, jrg. 12, (70), p. 288-289
- 5717
STORME, JOZEF
Ridder Pierre van Outryve d'Ydewalle twintig jaar gouwheer van West-Vlaanderen
1964, jrg. 13, (77), p. 351-352

- 5718
STORME, JOZEF
In memoriam Remi Ghesquiere
1964, jrg. 13, (77), p. 353-355
- 5719
STORME, JOZEF
De Blankaart bekroond met een Visser-Neerlandiaprijs
1965, jrg. 14, (80), p. 124-125
- 5720
STORME, JOZEF
In memoriam André Taeckens
1965, jrg. 14, (83), p. 359-360
- 5721
STORME, JOZEF
Historiek van het christelijk vlaams kunstenaarsverbond
1968, jrg. 17, (100), p. 214-219
- 5722
STORME, JOZEF
Drs. Hilaire Gellynck 65
1970, jrg. 19, (116), p. 447-448
- 5723
STORME, JOZEF
In memoriam Antoon Vander Plaetse
1973, jrg. 22, (132), binnenkant omslag
- 5724
STORME, JOZEF
Storme, Jozef; Vanbrussel, Joost
Het Kunstenaarsverbond
1973, jrg. 22, (137), zonder pagina
- 5725
STORME, JOZEF
Vanmarcke, Roger; Dewilde, Bert; Storme, Jozef
Hilaire Vanbiervliet. 'Diplôme et Médaille d'Or Arts, Sciences et Lettres' Parijs 1973
1973, jrg. 22, (137), p. 449-450
- 5726
STORME, JOZEF
Constant Permeke
1975, jrg. 24, (146), p. 152
- 5727
STORME, JOZEF
De algemene culturele activiteit van André Demedts
1976, jrg. 25, (154), p. 271-274
- 5728
STORME, JOZEF
Jubilerende verenigingen. Korte historiek van het Christelijk Vlaams Kunstenaarsverbond
1976, jrg. 25, (155), p. 327-331

STREUVELS

- 5729
STORME, JOZEF
In memoriam Robert De Man. Ere-voorzitter van het C.V.K.V. Oud-minister en ere-senator
1978, jrg. 27, (162), p. 46-47
- 5730
STORME, JOZEF
Kunstschilder Alfons Blomme 90
1979, jrg. 28, (169), p. 116
- 5731
STORME, JOZEF
Letterkundige Luc Verbeke. André Demedtsprijs - Visser-Neerlandiaprijzen - Orde van den Prince
1979, jrg. 28, (171), p. 258
- 5732
STORME, JOZEF
In Memoriam Alfons Blomme
1979, jrg. 28, (171), p. 261
- 5733
STORME, JOZEF
In Memoriam Letterkundige Albert de Longie
1979, jrg. 28, (172), p. 325-326
- 5734
STORME, JOZEF
Marie-Christine Huybrechs. Tweede Prijs St.-Franciscusprijskamp Schilderkunst (1979) en Beeldhouwkunst (1980)
1980, jrg. 29, (179), p. 369
- 5735
STORME, JOZEF
Kunstschilderes Sorina Viktoria 70
1996, jrg. 45, (260), p. 55
- 5736
STOWELL, ROBIN
Beroemde violen - authentiek, gerestaureerd of getransformeerd?
1999, jrg. 48, (277), p. 186-188
- 5737
STRAUVEN, FRANCIS
De Wereldstad 1930. Architect Julien Schillemans
1991, jrg. 40, (237), p. 210-211
- 5738
STRAUVEN, FRANCIS
De Lijnstad 1934. Architect Renaat Braem
1991, jrg. 40, (237), p. 214-215
- 5739
STRENGHOLT, L.
Vondel, dichter van de natie
1979, jrg. 28, (172), p. 290-293
- 5740
STREUVELS, STIJN
Onze Streek
1954, jrg. 3, (17), p. 182-183

Register

STREUVELS

- 5741
STREUVELS, STIJN
Tieghem heeft
1980, jrg. 29, (175), p. 96
- 5742
STROO, CYRIEL
Het 15de-eeuwse portret in de Zuidelijke Nederlanden: realiteit en illusie
1999, jrg. 48, (276), p. 122-125
- 5743
STROOBANTS, AIMÉ
Het Vleeshuismuseum, Dendermonde
1992, jrg. 41, (239), p. 10-12
- 5744
STROSSE, JOOST
Letterkundige Fred Germonprez 75
1990, jrg. 39, (230), p. 122
- 5745
STRUBBE, EGIED I.
De Vliesridders. Geest en statuut van de orde
1962, jrg. 11, (65), p. 293-297
- 5746
STRUELENS, RENÉ
Christiane Luyten. Prijs Jeugdboek Provincie Antwerpen
1978, jrg. 27, (165), p. 236
- 5747
STRUELENS, RENÉ
Christina Guirlande. Laureate Referendum Vlaamse Jeugdboek
1978, jrg. 27, (167), p. 368
- 5748
STRUELENS, RENÉ
Struelens, R.
Letterkundige H. de Kesel 70
1982, jrg. 31, (190), p. 312
- 5749
STRUYE, MARLEEN
Struye, Marleen; Esther, Jan
De tijd is een machtige cirkel. Er is geen begin en geen eind
1999, jrg. 48, (278), p. 260-265
- 5750
STRUYVE, ROGER
De Onverschilligheid
1966, jrg. 15, (87), p. 217
- 5751
STRUYVE, ROGER
Sexyrama
1967, jrg. 16, (96), p. 433

- 5752
STRUYVE, ROGER
Holmens
1968, jrg. 17, (97), p. 55
- 5753
STUBBE, ACHIEL
Permeke
1952, jrg. 1, (3), p. 71-81
- 5754
STUBBE, ACHIEL
Het surrealisme
1953, jrg. 2, (9), p. 104-108
- 5755
STUBBE, ACHIEL
Hoofdzakelijke bezwaren tegen
1963, jrg. 12, (68), p. 96-97
- 5756
STUBBE, ACHIEL
In memoriam Arthur Lambrecht
1963, jrg. 12, (69), p. 178
- 5757
STYNEN, LUDO
Tussen Pallieter en Houtekiet. Lode Zielens en het seksuele taboe in de literatuur van het interbellum
2000, jrg. 49, (280), p. 86-89
- 5758
SUENAERT, AMEDÉ
Privacy
1980, jrg. 29, (179), p. 378
- 5759
SUENAERT, AMEDÉ
Andorra
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 204
- 5760
SUENAERT, AMEDÉ
De kei der beklimming
1982, jrg. 31, (186), p. 47
- 5761
SUENAERT, AMEDÉ
Vaders paarden
1982, jrg. 31, (187), p. 78
- 5762
SUENAERT, AMEDÉ
Dit blote landschap
1982, jrg. 31, (187), p. 106
- 5763
SUENAERT, AMEDÉ
Berusten is wijs worden
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324

SWAGEMAKERS

- 5764
SUENAERT, AMEDÉ
Dit blote landschap
1994, jrg. 43, (250), p. 76
- 5765
SUNAERT, F.
Alicia Borchten 60
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 196
- 5766
SUNAERT, F.
Weltens, J.; Sunaert, F.
Choreografe, danspedagoge Alicia Borchten 75
1996, jrg. 45, (261), p. 184
- 5767
SUTHERLAND, GRAHAM
Het beeld verveelde
1963, jrg. 12, (68), p. 82-83
- 5768
SWAENPOEL, GEERT
Vlaams proza 1996. Een jaar geboekstaafd
1997, jrg. 46, (264), p. 32-36
- 5769
SWAENPOEL, GEERT
Van 'La dolce vita' tot 'Het goddelijk monster'
1998, jrg. 47, (271), p. 153-156
- 5770
SWAENPOEL, GEERT
Vlaams proza '98. Een terugblik
1999, jrg. 48, (275), p. 110-112
- 5771
SWAENPOEL, GEERT
Het Vlaams 19de-eeuws proza in kaart gebracht
1999, jrg. 48, (277), p. 224-225
- 5772
SWAENPOEL, GEERT
Een kweekvijver voor het kinder- en jeugdboek
1999, jrg. 48, (278), p. 276
- 5773
SWAENPOEL, GEERT
Vlaams proza 1999. Een heropleving van het verhaal?
2000, jrg. 49, (279), p. 46-50
- 5774
SWAENPOEL, GEERT
De idee Maurice Gilliams. Een schrijver over schilders. Maurice Gilliams en de beeldende kunst
2000, jrg. 49, (283), p. 350-351
- 5775
SWAGEMAKERS, ODA
Oda Swagemakers. 1e Pr. Beeldhouwkunst Benedictus-Centenarium
1981, jrg. 30, (180), p. 42

Register

SWART

5776
SWART, FREEK
Zuid-Afrika en de toekomst. De nieuwe grondwet en de toekomst: van Paul Kruger tot Nelson Mandela
1996, jrg. 45, (262), p. 194-196

5777
SWARTENBROEKX, RENÉ
Karel Verleyen. John Flandersprijs voor Jeugd-literatuur 1982
1983, jrg. 32, (194), p. 166

5778
SWERT, EMMY
In memoriam patris
1982, jrg. 31, (187), p. 78

5779
SWERTS, EMMY
In memoriam Lambert Swerts
1982, jrg. 31, (191), p. 378

5780
SWERTS, EMMY
Boodschap van de overkant
1982, jrg. 31, (191), p. 380

5781
SWERTS, J.P.
Het Nationaal Jenevermuseum in Hasselt. Een museum in toeristisch perspectief
1993, jrg. 42, (246), p. 179-182

5782
SWERTS, LAMBERT
De prijs van het licht, hoorspel
1968, jrg. 17, (100), p. 262-269

5783
SWERTS, LAMBERT
Jezus Kristus
1968, p. 32

5784
SWERTS, LAMBERT
De verdwazing van de kritiek. Kostermentaliteit
1969, jrg. 18, (108), p. 381-382

5785
SWERTS, LAMBERT
Letterkundige Jan Melis
1974, jrg. 23, (143), p. 379

5786
SWERTS, LAMBERT
In memoriam Richard Dewachter
1975, jrg. 24, (149), p. 344

5787
SWERTS, LAMBERT
Swerts, Lambert; Willems, Bert
Bert Willems 60
1977, jrg. 26, (158), p. 161-162

5788
SWERTS, LAMBERT
Armand Preud'homme. Eremetaal van de Ned. Cultuurraad - Regeringsmedaille 'Pro Musica'
1979, jrg. 28, (169), p. 123-124

5789
SWERTS, LAMBERT
Willem de Meyer. Onderscheiding 'Pro Musica' van Ned. Cultuur; Gouden Kruis van bisdom Antwerpen
1980, jrg. 29, (174), p. 43

5790
SWIMBERGHE, PIET
Interieurs bewonderen in de 'containers'?
1989, jrg. 38, (227), p. 276-278

5791
SWIMBERGHE, PIET
Vlaamse tegels
1997, jrg. 46, (266), p. 187-189

5792
SWIMBERGHE, PIET
Volksaardewerk in 19de en 20ste eeuw
1997, jrg. 46, (266), p. 195-199

5793
SWINKELS, CAREL
Jan Willem Hofstra. Een veelzijdig man van het hof
1961, jrg. 10, (56), p. 106-108

5794
SWINNEN, CAMILLE
De oude Limburgse muziek
1957, jrg. 6, (32), p. 78-83

5795
SWINNEN, CAMILLE
Promotor van het Limburgs muziekleven
1976, jrg. 25, (150), p. 22

5796
SWINNEN, JOZ
Koortypen allerhande. Het beroepskoor: het Omroepkoor van de BRT
1980, jrg. 29, (176), p. 145-148

5797
SWYNGEDOUW, JAN
Japanse godsdiensten en hun belang voor de moderne cultuur
1989, jrg. 38, (226), p. 185-189

5798
SZONDI, S.
Brussel: trefpunt van kulturen. Het Nederlands te Brussel
1967, jrg. 16, (91), p. 34-39

TANGHE

T

5799
TABITA
Dat kleine woord
1988, jrg. 37, (223), p. 366

5800
TABITA
Ik wil dit uur bewaren
1988, jrg. 37, (223), p. 366

5801
TABITA
Kloostervrouw
1991, jrg. 40, (235), p. 104

5802
TACK, ANN
Bourgondië tot hier en niet verder
1995, jrg. 44, (255), p. 113-115

5803
TAELS, JORIS
Halldor Kiljan Laxness (Nobelprijs 1955)
1956, jrg. 5, (26), p. 97-100

5804
TAHON, JULIEN
Foubert, Jef; Tahon, Luce; Tahon, Julien; Sobry, Georges
De vereniging als cultuurinstrument en -medium
1976, jrg. 25, (152), p. 149-155

5805
TAHON, LUCE
Foubert, Jef; Tahon, Luce; Tahon, Julien; Sobry, Georges
De vereniging als cultuurinstrument en -medium
1976, jrg. 25, (152), p. 149-155

5806
TANGHE, ANNIE
Portret aan een verloren vriend
1963, jrg. 12, (67), p. 45

5807
TANGHE, GILBERT
Guido Cafmeyer. Winnaar 28ste Landjuweel
1975, jrg. 24, (147), p. 218-219

5808
TANGHE, JAN
Italië
1954, jrg. 3, (18), p. 273-277

5809
TANGHE, JAN
Scandinavië
1954, jrg. 3, (18), p. 278-281

Register

TANGHE

THOEN

5810
TANGHE, JAN
Tanghe, Jan; Desimpelaere, Werner
Hedendaagse architectuur en historische steden
1975, jrg. 24, (144), p. 13-14

5811
TANGHE, OMER
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (136), p. 368

5812
TANGHE, OMER
In memoriam dichter Karel Marynissen
1981, jrg. 30, (181), p. 116-117

5813
TANGHE, OMER
Vlaamse missionarissen doorheen de eeuwen
1990, jrg. 39, (229), p. 2-9

5814
TANGHE, PAUL
Bewust slapen
1967, jrg. 16, (96), p. 433

5815
TANGHE, PAUL
Afscheid
1968, jrg. 17, (101), p. 364

5816
TANGHE, PAUL
Clark Clarysse
1969, jrg. 18, (106), p. 238

5817
TANGHE, PAUL
Rik Van Schil. Eremetaal beeldhouwkunst Leuven
1976, jrg. 25, (155), p. 364

5818
TAS, FILIP
De fotografie in haar tijd
1964, jrg. 13, (75), p. 192-197

5819
TAS, FILIP
Abstracte fotografie of de symbiose in G58-Hes-senhuis
1981, jrg. 30, (184), p. 238-240

5820
TAS, FILIP
Tas, Filip; Geirlandt, K.J.; Cimaïse, Jean; Botden, Wil; Rey, Stéphane; van Deuren, Karel
2001, jrg. 50, (287)

5821
TAVEIRNE, POLLE
In memoriam Jotie 't Hooft
1978, jrg. 27, (162), p. 56

5822
TAVEIRNE, POLLE
Pastorale
1978, jrg. 27, (167), p. 385

5823
TELLER, CHRISTINE
Douwe Trant
1971, jrg. 20, (118), p. 76-86

5824
TEN HOLDER, JOS. J.M.
De Nederlandse portretkunst van onze dagen (Museum Arnhem)
1959, jrg. 8, (46), p. 295-297

5825
TERMONT, MARC
Letterkundige Fernand Etienne 70
1991, jrg. 40, (237), p. 221-222

5826
TERMONT, MARC
Kunstschilder André Penninck 70
1995, jrg. 44, (258), p. 392

5827
TERNIER, JOHAN
Bekroonde kunstenaars. Willem Vermandere: prijs humorfestival voor het lied 1968
1968, jrg. 17, (102), p. 444-445

5828
TERRIN, ROLAND
Kamome..
1972, jrg. 21, (127), p. 242

5829
TEURLINCKX, FRED
Pers en uitgeverij in Zuid-Afrika
1962, jrg. 11, (64), p. 225-227

5830
THACKERAY, WILLIAM
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165

5831
THANS, HILARION
Het donkert weemoedgrauwig in het zwijgen
1978, jrg. 27, (163), p. 96

5832
'T HART, MAARTEN
Die vind ik toch een stuk onbelangrijker dan componisten ..
1999, jrg. 48, (275), p. 81

5833
THERRY, MARC
De contrareformatie als evangelisatiebeweging of kersteningsoffensief
1995, jrg. 44, (256), p. 199-209

5834
THEUNYNCK, GASTON
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (136), p. 367

5835
THEUNYNCK, PETER
Ezra Pound
1999, jrg. 48, (277), p. 217

5836
THEUWISSEN, J.
Landschappen van 17 gewesten gezien door schilders van nu
1963, jrg. 12, (72), p. 420-421

5837
THEUWISSEN, JAN
Beeldende volkskunst in Vlaanderen
1992, jrg. 41, (243), p. 354-359

5838
THEYS, PIET
Louis Verbeeck 10 jaar kleinkunst
1970, jrg. 19, (116), p. 473-474

5839
THIELEMANS, JOHAN
Lied en maatschappij enkele beschouwingen over gezongen protest
1967, jrg. 16, (96), p. 421-425

5840
THIELEMANS, JOHAN
Het Franse chanson sedert 1950
1968, jrg. 17, (101), p. 323-325

5841
THIELEMANS, JOHAN
Muziek. Enkele beschouwingen over bijbel, chanson, spiritual en gospelsong
1970, jrg. 19, (110), p. 37-40

5842
THIELEMANS, JOHAN
Nieuwe perspectieven in de Vlaamse operawereld
1993, jrg. 42, (244), p. 27-30

5843
THIJS, ALFONS K.L.
Devotieprenten en het contrareformatorische herkersteningsoffensief in de Zuidelijke Nederlanden
1992, jrg. 41, (241), p. 148-156

5844
THIJS, HENRI
Een brandende kajuit
1988, jrg. 37, (221), p. 183

5845
THOEN, HUGO
De Boe, Guy; Thoen, Hugo
In een uithoek van het Romeinse Imperium
1990, jrg. 39, (231), p. 177-184

Register

THOEN

5846
THOEN, HUGO
Dramatische getuigenis van de Romeinse aftocht uit het kustgebied. De Romeinse muntschat van Roksem
1995, jrg. 44, (256), p. 150-153

5847
THOEN, HUGO
Thoen, Hugo; Nouwen, Robert
De productie van Gallo-Romeins aardewerk bij de Tungri, de Nervii en de Menapii
1997, jrg. 46, (266), p. 143-148

5848
THOEN, HUGO
Zoutwinning: de teloorgang van een antieke industrie langs de Vlaamse Kust
2000, jrg. 49, (281), p. 139-142

5849
THOMAS, PIERRE
Analyse van een beleid
1975, jrg. 24, (144), p. 27-30

5850
THOMAS, PIET
Gery Helderberg. Staatsprijs voor Literaire loopbaan
1976, jrg. 25, (150), p. 40

5851
THOMAS, PIET
Labé, Louise; Thomas, Piet
Oh si j'estois en ce beau sein ravie; Ach, mocht ik in die mooie borst vergaan
1985, jrg. 34, (204), p. 42

5852
THOMAS, PIET
Labé, Louise; Thomas, Piet
Tant que mes yeus pourront larmes expandre; Zolang ik tranen heb en nog kan wenen
1985, jrg. 34, (204), p. 42

5853
THOMAS, PIET
Labé, Louise; Thomas, Piet
Pour le retour du soleil honorer; Om de terugkeer van de zon te eren
1985, jrg. 34, (204), p. 42

5854
THOMAS, PIET
Pototschnig, Heinz; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Wildentenzug; Trek van wilde eenden
1987, jrg. 36, (217), p. 230

5855
THOMAS, PIET
Ludwig, Paula; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Warst du nicht ganz wie aus Gold; Was je niet helemaal als van goud
1987, jrg. 36, (217), p. 230

5856
THOMAS, PIET
Janetschek, Alfred; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Mein Flandern; Mijn Vlaanderen
1987, jrg. 36, (217), p. 231

5857
THOMAS, PIET
Janetschek, Albert; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der Vater; Vader
1987, jrg. 36, (217), p. 231

5858
THOMAS, PIET
Egger, Bertrand Alfred; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Wunsch eines bein-amputierten; Wens van iemand met een geamputeerd been
1987, jrg. 36, (217), p. 232

5859
THOMAS, PIET
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Leeres Nachtcafé; Leeg nachtcafé
1987, jrg. 36, (217), p. 232

5860
THOMAS, PIET
Ausländer, Rose; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Meine Nachtigall; Mijn nachtegaal
1987, jrg. 36, (217), p. 233

5861
THOMAS, PIET
Lind, Jakob; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Muttersprache; Moedertaal
1987, jrg. 36, (217), p. 233

5862
THOMAS, PIET
Mayröcker, Friederike; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Sieben Tage vor Weihnachten; Zeven dagen voor kerstmis
1987, jrg. 36, (217), p. 235

5863
THOMAS, PIET
Jandl, Ernst; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der Knabe und die Strassenbahn; De jongen en de tram
1987, jrg. 36, (217), p. 235

THOMAS

5864
THOMAS, PIET
Rilke, Rainer Maria; Thomas, Piet
Pont du carrousel
1987, jrg. 36, (217), p. 235

5865
THOMAS, PIET
Rilke, Rainer Maria; Thomas, Piet
An die Musik; Aan de muziek
1987, jrg. 36, (217), p. 236

5866
THOMAS, PIET
Konjetzcky, Klaus; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Schottisches Hochland; Schots hoogland
1987, jrg. 36, (217), p. 236

5867
THOMAS, PIET
Rilke, Rainer Maria; Thomas, Piet
Romeinse fontein. Borghese
1988, jrg. 37, (219), p. 54

5868
THOMAS, PIET
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der alte Schulmeister; De ouwe schoolfrik
1992, jrg. 41, (242), p. 310

5869
THOMAS, PIET
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der alte Bücherwart; De ouwe bibliothecaris
1992, jrg. 41, (242), p. 310

5870
THOMAS, PIET
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Der alte Kanzlist; De ouwe klerk
1992, jrg. 41, (242), p. 310

5871
THOMAS, PIET
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
Requiem für einen Faschisten; Requiem voor een fascist
1996, jrg. 45, (263), p. 305

5872
THOMAS, PIET
Kramer, Theodor; Ottevaere, Edmond; Thomas, Piet
An einem schönen Herbsttag möchte ich sterben; Ik wil een mooie herfstdag als ik sterf
1996, jrg. 45, (263), p. 305

Register

THOMAS

TITS

5873
THOMAS, PIET
Psalm 33
1997, jrg. 46, (265), p. 99

5874
THOMAS, PIET
De wegen naar Gezelle: legende en waarheid in de recente Gezellestudie
1999, jrg. 48, (274), p. 4-10

5875
THOMAS, STAF
'Het Toreke' in Tienen. Een stedelijk museum voor de eigen regio
1995, jrg. 44, (254), p. 35-36

5876
THOMASSEN, HUIB
Tweevoudig debuut van Jaak Stervelynck
1963, jrg. 12, (72), p. 418-419

5877
THOMASSEN, HUIB
Nieuw en heruitgegeven werk van Fred Germonprez
1964, jrg. 13, (73), p. 88-90

5878
THOMASSEN, HUIB
'De helle Dageraad' door Lucien Dendooven
1964, jrg. 13, (75), p. 213-214

5879
THOMASSEN, HUIB
Thomassen, Huib; Van de Moortel, Remi
Van Dichters en Prozaïsten
1965, jrg. 14, (80), p. 127-133

5880
THOMASSEN, HUIB
André Claeys: 'Zonen van Cham'
1965, jrg. 14, (81), p. 226-227

5881
THOMASSEN, HUIB
Ontmoetingen met Christus... Jozef Deleu: 'De purperen Jasmijn'
1966, jrg. 15, (87), p. 221-222

5882
THOMASSEN, HUIB
Omstandige proeve tot psychologische ontleding: Jacques Walschap 'Het Overspel'
1966, jrg. 15, (89), p. 354-355

5883
THURMAN, JAN
Jan Vandekerckhove
1957, jrg. 6, (31), p. 67-68

5884
THUY, JOHANNES
T.V. en muziek
1977, jrg. 26, (158), p. 154-155

5885
THWAITE, ANTHONY
Recente Britse poëzie
1978, jrg. 27, (166), p. 261-264

5886
THYS, ROGER
Maurits Balfort. Eremetaal Ministerie van Nederlandse Cultuur
1978, jrg. 27, (165), p. 233

5887
TIELENS, FERRY
Voor Aad
1989, jrg. 38, (228), p. 352

5888
TIELENS, FERRY
Illusie
1990, jrg. 39, (229), p. 44

5889
TIELENS, FERRY
Psychomatisch
1990, jrg. 39, (229), p. 44

5890
TIELENS, FERRY
Stratigrafie
1992, jrg. 41, (240), p. 115

5891
TIMMERMANS, CLARA
Grillig zomerweer
1989, jrg. 38, (226), p. 189

5892
TIMMERMANS, EDDY
Jouw licht, mijn lief..
1986, jrg. 35, (212), p. 240

5893
TIMMERMANS, FELIX
Verschaeve, Cyriel; Timmermans, Felix; vander Hallen, Ernest
In memoriam glazenier Eugeen Yoors
1976, jrg. 25, (151), p. 100

5894
TIMMERMANS, FELIX
Op het kerkplein zag Jozef naar omhoog
1980, jrg. 29, (175), p. 96

5895
TIMMERMANS, FELIX
Emmaus
1981, jrg. 30, (185), p. 340

5896
TIMMERMANS, LIA
Uit het kleine album van Martha
1954, jrg. 3, (17), p. 235-238

5897
TIMMERMANS, LIA
West-Vlaanderen in stoeten en processies. Veurne
1959, jrg. 8, (45), p. 184

5898
TIMMERMANS, LIA
In een ver voorbij vizioen
1959, jrg. 8, (47), p. 331

5899
TIMMERMANS, LIA
De dichter en de muze
1960, jrg. 9, (53), p. 301-311

5900
TIMMERMANS, LIA
Componist Renaat Veremans
1966, jrg. 15, (85), p. 73

5901
TIMMERMANS, LIA
Het huis van mijn vader
1967, jrg. 16, (93), p. 146-147

5902
TIMPERMAN, ELS
En huiverend verschijnt
1986, jrg. 35, (209), p. 43

5903
TINDEMANS, CARLOS
Problemen van de theaterjournalistiek
1965, jrg. 14, (83), p. 333-335

5904
TINDEMANS, CARLOS
Tussen esthetisch vacuum en maatschappij-bewuste structuur zoekt het theater een verantwoording van zijn bestaan
1973, jrg. 22, (133), p. 134-139

5905
TINDEMANS, KLAAS
Scènes en sprookjes. Theatermakers uit Vlaanderen en het buitenland
2000, jrg. 49, (282), p. 265-270

5906
TINEL, PAUL
Edgar Tinel over Ryelandt
1952, jrg. 1, (6), p. 194

5907
TITS, DIRK
Ontdaan van alle schaamte sta ik naakt
1986, jrg. 35, (210), p. 117

Register

'T KINDT

TRITSMANS

5908
'T KINDT, JACQUES
Traditionele en nieuwe vormen, technieken en materialen in de metaalkunst
1978, jrg. 27, (167), p. 321-331

5909
TODTS, HERWIG
Over de emancipatie van het portret en de devaluatie van de persoonlijkheid in de 19de-eeuwse portretschilderkunst in ons land
1999, jrg. 48, (276), p. 154-155

5910
TOEBOSCH, WIM
Jan Van Den Driessche. Laureaat Kulturamaprijs Haacht 1986. Eerste Prijs Schilderkunstwedstrijd Mediatine 1987
1987, jrg. 36, (215), p. 105

5911
TOERGENJEW, I.S.
Vermeulen, Julien
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165

5912
TOMLOW, JOS
van der Heide, Roel; Bak, Peter; Tomlow, Jos; Molema, Jan; Gaudi-groep Delft
Barcelona: De Sagrada familia
1984, jrg. 33, (198), p. 14-21

5913
TOP, STEFAAN
Volkscultuur als factor van Europese bewustwording
1991, jrg. 40, (234), p. 35-36

5914
TOP, STEFAAN
Onder water lag een pater.. Kanttekeningen bij een stukje eigentijdse kindercultuur
1992, jrg. 41, (243), p. 360-364

5915
TORFS, CHRIS
Denyse Van Doosselaer een ontmoeting in het land van Nevele
1990, jrg. 39, (233), p. 472-473

5916
TORFS, CHRIS
Gij zijt de toekomst
1997, jrg. 46, (265), p. 71

5917
TORFS, CHRIS
Torfs, Chris; Vermeulen, Julien
Herinneren is tweemaal verliezen
1998, jrg. 47, p. 2-7

5918
TOTTÉ, R.
Kadervorming voor creatief werk. De Nationale dienst voor de jeugd
1962, jrg. 11, (62), p. 98-100

5919
TOTTÉ, R.
Creatief werk in de omliggende landen. De Musiche Bildungstätte te Remscheid
1962, jrg. 11, (62), p. 104-105

5920
TRAEN, FERNAND
Nieuwbouw in het oude Brugge
1959, jrg. 8, (48), p. 383-391

5921
TRAEN, FERNAND
Architectuur aan de oostkust
1961, jrg. 10, (57), p. 189-191

5922
TRAKL, GEORG
Trakl, Georg; van Delden Johan
Klage; Klacht
1994, jrg. 43, (249), p. 41

5923
TRALBAUT, MARK EDO
De laatste halte voor het eindpunt
1970, jrg. 19, (114), p. 308-312

5924
TRAVERS, FRANK
Michel Thiery-museum Gent
1982, jrg. 31, (187), p. 107

5925
TRAVERS, FRANK
Naar Rogier van der Weyden
1982, jrg. 31, (191), p. 379

5926
TRIPHON, THOMAS
Najaar
1970, jrg. 19, (110), p. 51

5927
TRIPHON, THOMAS
Meeuwen
1971, jrg. 20, (119), p. 180

5928
TRIPHON, THOMAS
September
1972, jrg. 21, (129), p. 387

5929
TRIPHON, THOMAS
Oktober
1972, jrg. 21, (129), p. 387

5930
TRIPHON, THOMAS
Zwanenzang
1973, jrg. 22, (131), p. 43

5931
TRIPHON, THOMAS
Toen de zomer kwam
1976, jrg. 25, (151), p. 106

5932
TRIPHON, THOMAS
Wat bidden ze mooi de bomen
1980, jrg. 29, (175), p. 111

5933
TRIPPAS, MAURICE
In memoriam Willy Balyon
2000, jrg. 49, (282), p. 301-302

5934
TRIPS, EDUARD
De oudste archeologische documenten
1957, jrg. 6, (31), p. 42-45

5935
TRITSMANS, MARC
Evenwicht
1987, jrg. 36, (217), p. 240

5936
TRITSMANS, MARC
Mist
1987, jrg. 36, (217), p. 240

5937
TRITSMANS, MARC
Kleinzoon-grootvader
1987, jrg. 36, (217), p. 240

5938
TRITSMANS, MARC
Nacht
1987, jrg. 36, (217), p. 240

5939
TRITSMANS, MARC
Zee
1987, jrg. 36, (217), p. 240

5940
TRITSMANS, MARC
Niet altijd
1987, jrg. 36, (217), p. 241

5941
TRITSMANS, MARC
Binnenskamers
1987, jrg. 36, (217), p. 241

5942
TRITSMANS, MARC
Wat geweest is
1987, jrg. 36, (217), p. 241

Register

TRITSMANS

5943
TRITSMANS, MARC
Aankomst te Patras
1987, jrg. 36, (217), p. 241

5944
TRITSMANS, MARC
Evenwicht
1994, jrg. 43, (250), p. 89

5945
T' SJOEN, YVES
'Nieuwere literatuur': weifelend tussen politiek manifest en literair programma
2000, jrg. 49, (280), p. 80-85

5946
TUBEX, FRANK
Frans Depeuter en de weg naar Amalfi
1988, jrg. 37, (221), p. 190-192

5947
TUBEX, FRANK
Frans Depeuter. Provinciale Prijs Antwerpen voor Letterkunde - niet-beschnouwend proza
1990, jrg. 39, (230), p. 122

5948
TUBEX, FRANK
De Kempische mensen van Aster Berkhof
1992, jrg. 41, (240), p. 69-72

5949
TUCNÁ, DAGMAR
De Tsjechoslowaakse tapijtkunst
1970, jrg. 19, (113), p. 228-231

5950
TULKENS, JULIA
Hoe vreedzaam 't oude paard
1982, jrg. 31, (187), p. 77

5951
TULLEKEN, HERMAN
Ivo Van Yvezele 60
1978, jrg. 27, (164), p. 186-187

5952
TULPIN, R.
Literair aandenken
1984, jrg. 33, (200), p. 195

5953
TURKE, ARN
Frans Depeuter. Arthur Merghelynckprijs
1975, jrg. 24, (148), p. 287

5954
TURKRY, RENÉ
Martha Bosmans 60
1971, jrg. 20, (123), p. 433

5955
TURKRY, RENÉ
In memoriam Jos Hendrickx
1971, jrg. 20, (123), p. 448-449

5956
TURKRY, RENÉ
Hildebrandt 60
1971, jrg. 20, (123), p. 450

5957
TURKRY, RENÉ
Romain de Saegher 65
1972, jrg. 21, (130), p. 426-427

5958
TURKRY, RENÉ
Denis Dolphyn 70
1972, jrg. 21, (130), p. 428-429

5959
TURKRY, RENÉ
Yvonne Guns. Ridder in de Orde van Leopold II
1972, jrg. 21, (130), p. 431

5960
TURKRY, RENÉ
Jos Mets 60
1972, jrg. 21, (130), p. 438-439

5961
TURKRY, RENÉ
Frans Van Giel 80
1972, jrg. 21, (130), p. 447-448

5962
TURKRY, RENÉ
Juliaan van Vlasselaer 65
1972, jrg. 21, (130), p. 452

5963
TURKRY, RENÉ
Karel Wollens 60
1972, jrg. 21, (130), p. 456

5964
TURKRY, RENÉ
Paul Boudry 60
1973, jrg. 22, (137), p. 415-416

5965
TURKRY, RENÉ
Paul Hardy 65
1973, jrg. 22, (137), p. 430

5966
TURKRY, RENÉ
Prof. Dr. Paul Lebeau 65
1973, jrg. 22, (137), p. 435

5967
TURKRY, RENÉ
Marie-Elise. Laureaat 'Raymond de la Haye', 1973
1973, jrg. 22, (137), p. 438

TURKRY

5968
TURKRY, RENÉ
Vic Van Berckelaer 60
1973, jrg. 22, (137), p. 448-449

5969
TURKRY, RENÉ
Maurice Van den Dries. Provinciale Prijs Grafiek 1972
1973, jrg. 22, (137), p. 451

5970
TURKRY, RENÉ
Maurice Van den Dries. Driejaarlijkse Staatsprijs voor Grafiek. Prijs van Rome voor Grafiek. Prijs van de Provincie Antwerpen voor Prentkunst 1976
1976, jrg. 25, (152), p. 175

5971
TURKRY, RENÉ
Valentijn de Waele 60
1978, jrg. 27, (163), p. 114-115

5972
TURKRY, RENÉ
Albert Hulstaert 60
1978, jrg. 27, (163), p. 116

5973
TURKRY, RENÉ
In memoriam kunstschilder Jos Tilleux
1978, jrg. 27, (167), p. 377-378

5974
TURKRY, RENÉ
Kunstschilder Hubert De Vries tachtig
1979, jrg. 28, (168), p. 42-43

5975
TURKRY, RENÉ
Freddy Theys. Prijs André de Rouck Brussel, 1979
1979, jrg. 28, (172), p. 323-324

5976
TURKRY, RENÉ
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Romain de Saegher
1979, jrg. 28, (173), p. 373

5977
TURKRY, RENÉ
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Kunst- schilder Hubert de Vries
1979, jrg. 28, (173), p. 374

5978
TURKRY, RENÉ
Marcel De Backer. Gouden Medaille Mérite Artist. Européen; Bronzen Medaille Arts, Sciences et Lettres (Soc. Acad. De Paris)
1980, jrg. 29, (175), p. 102

Register

TURKRY

- 5979
TURKRY, RENÉ
Kunstschilder Raymond Van Hoeck 60
1981, jrg. 30, (185), p. 350
- 5980
TURKRY, RENÉ
Kunstschilder Karel-Jan Melis 80
1982, jrg. 31, (186), p. 43
- 5981
TURKRY, RENÉ
Roussillon
1982, jrg. 31, (187), p. 106
- 5982
TURKRY, RENÉ
Jan Rongé. Euro-medaille Baden-Baden Kulturkreis 1981; Oorkonde van de kunstuniversiteit Salsomaggiore 1981
1982, jrg. 31, (188), p. 179
- 5983
TURKRY, RENÉ
Graficus Freddy Theys. Persprijs Teken- en Akwa-rel VEKV Koksijde (1982); Prix de dessin salons Val d'Or en Ste-Maure-de Touraine en Gouden Medaille VEKV (1981); Gouden palm A.B.H.
1982, jrg. 31, (189), p. 244-245
- 5984
TURKRY, RENÉ
Kunstschilder Victor Renty 60
1983, jrg. 32, (193), p. 110
- 5985
TURKRY, RENÉ
Mogelijkheden voor religieus toneel in Vlaanderen
1983, jrg. 32, (194), p. 171
- 5986
TURKRY, RENÉ
Kunstschilder Jef De Leeuw 60
1984, jrg. 33, (199), p. 121
- 5987
TURKRY, RENÉ
Een kunst met vele facetten. Het religieuze
1984, jrg. 33, (201), p. 269-270
- 5988
TURKRY, RENÉ
Kunstschilder Alfons Vermeir 80
1985, jrg. 34, (207), p. 242
- 5989
TURKRY, RENÉ
Scheldeschilders in Klein-Brabant en het Land van Waas
1985, jrg. 34, (208), p. 279-285

- 5990
TURKRY, RENÉ
Kunstschilder Albert Hulstaert 70
1988, jrg. 37, (220), p. 130
- 5991
TURKRY, RENÉ
Kunstschilder Gas Van Denhoeck. Eerste Prijs van de 'Société des Pastellistes de France'
1988, jrg. 37, (221), p. 180
- 5992
TURKRY, RENÉ
Frank Liedel. Een karekiet die men niet vindt
1988, jrg. 37, (223), p. 368-371
- 5993
TURKRY, RENÉ
Musicus Raf Goormans. Het pauselijke ereteken 'Pro Ecclesia et Pontifice'
1989, jrg. 38, (225), p. 123
- 5994
TYBERGHIE, GILBERT
Het zwijgen
1969, jrg. 18, (107), p. 335

UYTTENDAELE

U

- 5995
UTEN, EUGEN
Beiaardintermezzo
1952, jrg. 2, (5), p. 177-178
- 5996
UTEN, EUGEN
Georgius Du Mery me fecit Brugis anno 1748
1962, jrg. 11, (61), p. 8-9
- 5997
UYTTENDAELE, FRANS
Shusaku, Endo; Uyttendaele, Frans
De Hogepriester Annas
1989, jrg. 38, (226), p. 178-182

Register

VADEKER

VAN ACKERE

V

5998

VADEKER, SENGA

Letterkundige Lodewijk Erniel van de Wijngaert 70
1979, jrg. 28, (172), p. 324

5999

VAERNEWYCK, PIERRE E.

Sicilië toekomstbeeld van Italië
1963, jrg. 12, (67), p. 38

6000

VAERTEN, JAN

Jorissen, Madeleine; Vaerten, Jan
Madeleine Jorissen
1972, jrg. 21, (124), p. 25

6001

VAERTEN, JAN

Jan Vaerten
1975, jrg. 24, (146), p. 158

6002

VAES, MAARTEN

Marie-Rose Coenegrachts 60
1975, jrg. 24, (147), p. 219

6003

VALCKE, JOHAN

Edelsmid Siegfried De Buck. Prov. Prijs Kunstambacht Oost-Vlaanderen 1978
1979, jrg. 28, (169), p. 120-121

6004

VALCKE, JOHAN

Vlaamse textielkunstenaars aan het woord: Ria Bosman, Veerle Dupont, Maggie Francis, Mark Geysen, Lut Lenoir, Leen Lybeer, Marga, Veerle Rouquart, Ingrid Six, Christine Steel, Edith Vandriessche, Marc Van Hoe
1983, jrg. 32, (195), p. 226-234

6005

VALCKE, JOHAN

Het verhaal van de dienst vormgeving van het VIZO
2001, jrg. 50, (284), p. 36-37

6006

VALCKE, MARTIN

Componist Jozef Valcke 65
1995, jrg. 44, (257), p. 310

6007

VALCMAR, OSWALD

De muur
1954, jrg. 3, (17), p. 238-241

6008

VALVEKENS, A.

In de hemel wordt vooral muziek gespeeld
1970, jrg. 19, (114), p. 320-321

6009

VAN ACKER, JAN

Abdijen in de middeleeuwse kustvlakte
2000, jrg. 49, (281), p. 143-147

6010

VAN ACKER, JOZEF

Poolreiziger
1970, jrg. 19, (113), p. 250

6011

VAN ACKER, JOZEF

Char, René; van Acker, Jozef
Congé au vent; Voor de wind vrijaf
1989, jrg. 38, (225), p. 127

6012

VAN ACKER, JOZEF

Char, René; van Acker, Jozef
Le Martinet; De torenzwaluw
1989, jrg. 38, (226), p. 207

6013

VAN ACKER, LUCIEN

Arnout van Geluwe
1963, jrg. 12, (70), p. 240-242

6014

VAN ACKERE, JULES

van Ackere, J.
De Leie in de muziek
1957, jrg. 6, (36), p. 335-337

6015

VAN ACKERE, JULES

Is de moderne muziek louter klank
1961, jrg. 10, (60), p. 423-426

6016

VAN ACKERE, JULES

Uitnodiging op het paleis van Urbino
1963, jrg. 12, (67), p. 2-8

6017

VAN ACKERE, JULES

De muziek in Frankrijk sinds 1950
1968, jrg. 17, (101), p. 320-322

6018

VAN ACKERE, JULES

Duras
1971, jrg. 20, (119), p. 141

6019

VAN ACKERE, JULES

Heks
1971, jrg. 20, (119), p. 146-147

6020

VAN ACKERE, JULES

Leeuwergem
1971, jrg. 20, (119), p. 155-156

6021

VAN ACKERE, JULES

Wannegem-Lede
1971, jrg. 20, (119), p. 170-172

6022

VAN ACKERE, JULES

Muziek en poëzie, een veelvoud van ontmoetingen
1972, jrg. 21, (128), p. 280-282

6023

VAN ACKERE, JULES

Herdenking van Francesco Petrarca (1304-1374). Bladerend in Petrarca's Canzoniere
1974, jrg. 23, (138), p. 2-6

6024

VAN ACKERE, JULES

Peleman, Bert; de Vocht, L.; van Ackere, J.
Tijlliederen; La ballata d'Ulenspighel
1974, jrg. 23, (138), p. 30-33

6025

VAN ACKERE, JULES

Poëzie van over de Alpen beluisterd aan deze kant van de Alpen. Uit d'Annunzio's Toscaanse periode, de dichter en zijn woning.
1974, jrg. 23, (138), p. 34-38

6026

VAN ACKERE, JULES

Quasimodo, Salvatore; van Ackere, J.
Aan moeder
1974, jrg. 23, (138), p. 52

6027

VAN ACKERE, JULES

Arnold Schönberg
1978, jrg. 27, (164), p. 146-159

6028

VAN ACKERE, JULES

Alban Berg
1978, jrg. 27, (164), p. 160-174

6029

VAN ACKERE, JULES

Inleiding / Wat met de opera?
1978, jrg. 27, (165), p. 202-204

6030

VAN ACKERE, JULES

Mozarts 'Cosi fan tutte'
1978, jrg. 27, (165), p. 216-220

Register

VAN ACKERE

- 6031
VAN ACKERE, JULES
Een te weinig bekende Engelse componist
1978, jrg. 27, (166), p. 292-296
- 6032
VAN ACKERE, JULES
Muziek, tolk van de smart...maar ook gezellin van de vreugde
1979, jrg. 28, (168), p. 2-5
- 6033
VAN ACKERE, JULES
Laatrenaissance en barok
1979, jrg. 28, (168), p. 6-14
- 6034
VAN ACKERE, JULES
Rococo en classicisme
1979, jrg. 28, (168), p. 15-18
- 6035
VAN ACKERE, JULES
De schilder en de muziek: twee aspecten
1979, jrg. 28, (168), p. 19
- 6036
VAN ACKERE, JULES
Romantiek: ontmoeting tussen dichters en toondichters
1979, jrg. 28, (168), p. 20-25
- 6037
VAN ACKERE, JULES
Twee hoofdfiguren bij de eeuwwende
1979, jrg. 28, (168), p. 26-36
- 6038
VAN ACKERE, JULES
Twee musici-humanisten uit onze eeuw
1979, jrg. 28, (168), p. 37-40
- 6039
VAN ACKERE, JULES
Maurits Denaux 70
1979, jrg. 28, (169), p. 119
- 6040
VAN ACKERE, JULES
Flandria Amata
1979, jrg. 28, (170), p. 195
- 6041
VAN ACKERE, JULES
Muze of prostituee?
1979, jrg. 28, (173), p. 405-406
- 6042
VAN ACKERE, JULES
Vlaamse Kerkelijke beeldhouwkunst uit de 17e en de 18e eeuw
1981, jrg. 30, (180), p. 3-39

- 6043
VAN ACKERE, JULES
Muziek en woord
1981, jrg. 30, (181), p. 121-124
- 6044
VAN ACKERE, JULES
Eerste deel. Panorama op de twintigste-eeuwse muziek. Terugblik 1900-1950.
1982, jrg. 31, (186), p. 2-6
- 6045
VAN ACKERE, JULES
Eerste deel. Panorama op de twintigste-eeuwse muziek. Figuren en stromingen
1982, jrg. 31, (186), p. 6-12
- 6046
VAN ACKERE, JULES
Tweede deel. Aspecten. Een overgangsfiguur. Gustav Mahlers latere periode
1982, jrg. 31, (186), p. 13-15
- 6047
VAN ACKERE, JULES
Tweede deel. Aspecten. Twee laatromantici
1982, jrg. 31, (186), p. 16-17
- 6048
VAN ACKERE, JULES
Tweede deel. Aspecten. Le Sacre du Printemps
1982, jrg. 31, (186), p. 18-21
- 6049
VAN ACKERE, JULES
Tweede deel. Aspecten. Sensibiliteit en structuur bij Berg
1982, jrg. 31, (186), p. 21-22
- 6050
VAN ACKERE, JULES
Tweede deel. Aspecten. Ravel, de moderne classicus (of omgekeerd)
1982, jrg. 31, (186), p. 23-25
- 6051
VAN ACKERE, JULES
Tweede deel. Aspecten. Uit de Franse liederenschat
1982, jrg. 31, (186), p. 25-28
- 6052
VAN ACKERE, JULES
Tweede deel. Aspecten. Folklore, al dan niet
1982, jrg. 31, (186), p. 29-31
- 6053
VAN ACKERE, JULES
Tweede deel. Aspecten. Religieus of (en) sociaal
1982, jrg. 31, (186), p. 32-33

VAN ACKERE

- 6054
VAN ACKERE, JULES
Tweede deel. Aspecten. Een sociale opera: Luigi Dallapiccola 'Il prigioniero'
1982, jrg. 31, (186), p. 34-35
- 6055
VAN ACKERE, JULES
De zanger: persoon, personage, persoonlijkheid
1983, jrg. 32, (194), p. 130-133
- 6056
VAN ACKERE, JULES
Dankbaar om het leven (1)
1983, jrg. 32, (195), p. 241-243
- 6057
VAN ACKERE, JULES
Het thema
1984, jrg. 33, (199), p. 82-83
- 6058
VAN ACKERE, JULES
Trapvarianten tot en tijdens de Renaissance
1984, jrg. 33, (199), p. 84-87
- 6059
VAN ACKERE, JULES
Venetiaanse trappen
1984, jrg. 33, (199), p. 88-90
- 6060
VAN ACKERE, JULES
Trapvarianten in Rome
1984, jrg. 33, (199), p. 91-93
- 6061
VAN ACKERE, JULES
Kasteeltrappen in Frankrijk
1984, jrg. 33, (199), p. 94-96
- 6062
VAN ACKERE, JULES
Barokke trappenhuizen in Duitsland
1984, jrg. 33, (199), p. 97-99
- 6063
VAN ACKERE, JULES
Traptypes in de 17de en de 18de eeuw
1984, jrg. 33, (199), p. 100-106
- 6064
VAN ACKERE, JULES
Baroktrappen in Sicilië
1984, jrg. 33, (199), p. 107-110
- 6065
VAN ACKERE, JULES
Naar onze eeuw toe ..
1984, jrg. 33, (199), p. 111-113

Register

VAN ACKERE

- 6066
VAN ACKERE, JULES
De fictieve trap. Symbool en fictie
1984, jrg. 33, (199), p. 114-120
- 6067
VAN ACKERE, JULES
Bezoek aan Zwiefalten
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 382
- 6068
VAN ACKERE, JULES
Poëzie en klank in en uit Heidelberg
1985, jrg. 34, (204), p. 44-45
- 6069
VAN ACKERE, JULES
Poëzie en muziek: Eduard Mörike en Hugo Wolf, een wonderlijke ontmoeting
1985, jrg. 34, (205), p. 93-101
- 6070
VAN ACKERE, JULES
Kerk en museum tegelijk: de gerestaureerde 'Gesuati' in Venetië
1985, jrg. 34, (205), p. 121-122
- 6071
VAN ACKERE, JULES
Ferrara ten tijde van Adriaan Willaert
1985, jrg. 34, (206), p. 148-151
- 6072
VAN ACKERE, JULES
Uit de Venetiaanse periode van Claudio Monteverdi
1985, jrg. 34, (206), p. 168-171
- 6073
VAN ACKERE, JULES
Bibliotheken, zieleapotheken
1985, jrg. 34, (206), p. 186-187
- 6074
VAN ACKERE, JULES
Twee prachtig gerestaureerde kerken
1985, jrg. 34, (207), p. 248-250
- 6075
VAN ACKERE, JULES
Bach zonder 'muziekjaar'
1985, jrg. 34, (208), p. 307-308
- 6076
VAN ACKERE, JULES
Op wandel met Quasimodo in Sicilië
1986, jrg. 35, (210), p. 66-74
- 6077
VAN ACKERE, JULES
Cecco Angiolieri, de anti-Dante! (bij de realisten uit Dante's tijd)
1986, jrg. 35, (210), p. 75-81

- 6078
VAN ACKERE, JULES
Het laatste feest van de Renaissance. Een cultuurhistorisch beeld rond de Farnese's
1986, jrg. 35, (210), p. 82-89
- 6079
VAN ACKERE, JULES
Venetiaanse spiegelingen
1986, jrg. 35, (210), p. 90-94
- 6080
VAN ACKERE, JULES
Aspecten van Pirandello's sensibeleit in zijn novellen
1986, jrg. 35, (210), p. 95-100
- 6081
VAN ACKERE, JULES
Het uur van Dino Buzzati († 1972)
1986, jrg. 35, (210), p. 101-108
- 6082
VAN ACKERE, JULES
In memoriam Dr. Marcel Boereboom
1986, jrg. 35, (210), p. 116
- 6083
VAN ACKERE, JULES
Vertalen van Italiaanse poëzie
1986, jrg. 35, (210), p. 120-123
- 6084
VAN ACKERE, JULES
Italia marmorea
1986, jrg. 35, (213), p. 329-331
- 6085
VAN ACKERE, JULES
Muziek uit Oostenrijk, een drieluik
1987, jrg. 36, (217), p. 200-208
- 6086
VAN ACKERE, JULES
De fontein, een veelvoudig thema
1988, jrg. 37, (219), p. 2-7
- 6087
VAN ACKERE, JULES
De waterput
1988, jrg. 37, (219), p. 8-12
- 6088
VAN ACKERE, JULES
In het land der fonteinen bij uitstek
1988, jrg. 37, (219), p. 13-18
- 6089
VAN ACKERE, JULES
Rome, hoofdstad der fonteinen
1988, jrg. 37, (219), p. 19-24

VAN ACKERE

- 6090
VAN ACKERE, JULES
Fonteinen in Latium
1988, jrg. 37, (219), p. 25-27
- 6091
VAN ACKERE, JULES
In Frankrijk
1988, jrg. 37, (219), p. 28-31
- 6092
VAN ACKERE, JULES
Spaanse watermuziek
1988, jrg. 37, (219), p. 32-33
- 6093
VAN ACKERE, JULES
Een 'Brunnenstrasse'
1988, jrg. 37, (219), p. 34-37
- 6094
VAN ACKERE, JULES
Van Salzburg tot Einsiedeln
1988, jrg. 37, (219), p. 38-41
- 6095
VAN ACKERE, JULES
In het thuisland
1988, jrg. 37, (219), p. 42-46
- 6096
VAN ACKERE, JULES
Fictieve fonteinen
1988, jrg. 37, (219), p. 49-53
- 6097
VAN ACKERE, JULES
Scheyern (Duitsland) waar een vlaming abt is
1988, jrg. 37, (219), p. 55
- 6098
VAN ACKERE, JULES
Een fascinerende persoonlijkheid: Dante Gabriel Rossetti, dichter en schilder
1989, jrg. 38, (225), p. 128-132
- 6099
VAN ACKERE, JULES
Tegen een zuil geleund
1991, jrg. 40, (236), p. 169-173
- 6100
VAN ACKERE, JULES
Momenten uit Mozarts 'Le Nozze di Figaro'
1991, jrg. 40, (238), p. 279-284
- 6101
VAN ACKERE, JULES
Mij 't liefst
1991, jrg. 40, (238), p. 303

Register

VAN ACKERE

- 6102
VAN ACKERE, JULES
Uit een reisboek 1991. Sacrale kunst in Calabrië
1992, jrg. 41, (241), p. 230-233
- 6103
VAN ACKERE, JULES
Koetsgedichten door en voor Goethe
1993, jrg. 42, (244), p. 48-51
- 6104
VAN ACKERE, JULES
Alleen maar zuilen..Het 'Campo del Sole' aan het Trasimeno-meer (Italië)
1993, jrg. 42, (246), p. 204-206
- 6105
VAN ACKERE, JULES
Weimar 1993
1993, jrg. 42, (248), p. 353-355
- 6106
VAN ACKERE, JULES
Muziek, een veelsoortig begrip
1994, jrg. 43, (249), p. 1-7
- 6107
VAN ACKERE, JULES
Muziek en poëzie rond Giaches de Wert
1994, jrg. 43, (249), p. 8-12
- 6108
VAN ACKERE, JULES
Schuberts laatste pianosonate
1994, jrg. 43, (249), p. 16-18
- 6109
VAN ACKERE, JULES
Wagneriana
1994, jrg. 43, (249), p. 19-21
- 6110
VAN ACKERE, JULES
Alban Bergs opera 'Lulu' Thematiek en vormen
1994, jrg. 43, (249), p. 27-32
- 6111
VAN ACKERE, JULES
Een Vlaams musicus en een Italiaans dichter
1995, jrg. 44, (255), p. 118-120
- 6112
VAN ACKERE, JULES
Kerkelijke kunst in Apulië
1996, jrg. 45, (259), p. 44-47
- 6113
VAN ACKERE, JULES
Francesco Petrarca en Luca Marenzio
1996, jrg. 45, (260), p. 2-5

- 6114
VAN ACKERE, JULES
Uit Schuberts liederen
1996, jrg. 45, (260), p. 6-17
- 6115
VAN ACKERE, JULES
Debussy en Verlaine
1996, jrg. 45, (260), p. 26-33
- 6116
VAN ACKERE, JULES
Meesterwerken uit Schuberts laatste jaar
1997, jrg. 46, (264), p. 37-39
- 6117
VAN ACKERE, JULES
Kaap Sunion, zoals de dichters die zagen
1999, jrg. 48, (276), p. 165-166
- 6118
VAN ACKERE, JULES
Bij het Verdi-jaar 2000 (een eeuw geleden gestorven). Verdi's laatste meesterwerk: Falstaff
2000, jrg. 49, (282), p. 279-281
- 6119
VAN ACKERE, JULES
Bij het Nietzsche-Jaar 2000. Rond het Midder-nachtslied
2000, jrg. 49, (283), p. 348-350
- 6120
VAN AERDE, OSCAR
Overzicht van het oeuvre van Renaat Veremans
1970, jrg. 19, (114), p. 283-288
- 6121
VAN AERDE, OSCAR
Renaat Veremans' wereldlijke en geestelijke liederen, gelegenheidszangen, strijdliederen, koorwerken, stemmingsliederen, kinderliederen
1970, jrg. 19, (114), p. 293-296
- 6122
VAN AERDE, OSCAR
Oude liederen, liederen van andere componisten, bibliografie, discografie
1970, jrg. 19, (114), p. 301-303
- 6123
VAN AERDE, OSCAR
Renaat Veremans indachtig
1994, jrg. 43, (253), p. 231-232
- 6124
VAN ALTENA, ERNST
d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XIV
1985, jrg. 34, (208), p. 302

VAN ASSISI

- 6125
VAN ALTENA, ERNST
d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XXII
1985, jrg. 34, (208), p. 302
- 6126
VAN ALTENA, ERNST
d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XXVIII
1985, jrg. 34, (208), p. 302
- 6127
VAN ALTENA, ERNST
d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XV
1986, jrg. 35, (212), p. 241
- 6128
VAN ALTENA, ERNST
d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XVI
1986, jrg. 35, (212), p. 241
- 6129
VAN ALTENA, ERNST
d'Orléans, Charles; van Altena, Ernst
XLV
1986, jrg. 35, (212), p. 241
- 6130
VAN AMELSFORT, JAN
Al haar kinderen
1976, jrg. 25, (150), p. 49
- 6131
VAN ASSCHE, ARMAND
Over weemoed - het verdriet zonder moed
1977, jrg. 26, (157), p. 73-76
- 6132
VAN ASSCHE, ARMAND
Marleen De Crée-Roex. Prijs van de Vlaamse Poëziedagen - Deurle - 1976
1978, jrg. 27, (165), p. 234-235
- 6133
VAN ASSCHE, ARMAND
Anton van Wilderode als bloemlezer
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 303-304
- 6134
VAN ASSCHE, HILDA
Afzonderlijk verschenen werken van Ernest Claes
1969, jrg. 18, (107), p. 326-332
- 6135
VAN ASSISI, FRANCESCO
van Assisi, Franciscus; Gezelle, Guido
Cantico di frate sole; Zonneliëd
1974, jrg. 23, (138), p. 28-29

Register

VAN BAELEN

- 6136
VAN BAELEN, JACQUES
Antoinette Buckinx-Luyckx. Pauselijke onderscheiding
1980, jrg. 29, (175), p. 101
- 6137
VAN BAELEN, JACQUES
In memoriam Louis Roppe
1982, jrg. 31, (188), p. 182
- 6138
VAN BAFERYS, RICK
Ik wil zonnen zien
1968, jrg. 17, (99), p. 189
- 6139
VAN BASTELAERE, DIRK
Mijn taal was heerschappij
1998, jrg. 47, p. 32-36
- 6140
VANBECKEVOORT, LEEN
Een zoetzilten meeuwenvlucht
1986, jrg. 35, (212), p. 239
- 6141
VAN BEEK, MARIUS
Beeldhouwer Carel Kneulmar.
1961, jrg. 10, (56), p. 117-120
- 6142
VAN BELLE, GUY C. JULES
Van Belle, Guy c. Jules; Van de Sompel, Herbert
Overmorgen 2000 en daarna
1997, jrg. 46, (268), p. 364-365
- 6143
VAN BELLEGHEM, ROGER
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verscheide, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93
- 6144
VAN BELLINGHEN, JAN
Kunstschilder Jozef Lucas. Bronzen medaille van Luik - Tweede prijs schilderkunst van Lendeled
1979, jrg. 28, (171), p. 252-253
- 6145
VAN BELLINGHEN, JAN
Cordoba, voor mij nog slechts een zonnige verte
1979, jrg. 28, (173), p. 402
- 6146
VAN BENEDEN, ALFONS
De Gids op Maatschappelijk Gebied
1976, jrg. 25, (152), p. 163

VAN BOUCHAUTE

- 6147
VAN BERGEN, JEF
Buitenlands actueel. Frankfurter Buchmesse 1969: failliet van onze vlaamse literatuur in Duitse vertaling
1969, jrg. 18, (108), p. 429
- 6148
VAN BERGEN, JEF
Buitenlands actueel. Vlamingen representatief bij Pallotti verlag Friedberg
1969, jrg. 18, (108), p. 429
- 6149
VANBERGEN, JOHAN
Knotsgekke kunst. Neurotic distortion
1969, jrg. 18, (108), p. 378-379
- 6150
VANBERGEN, JOHAN
Tejo Van den Broeck. Cre'Art Prijs Schilderkunst
1978, jrg. 27, (167), p. 374
- 6151
VANBESELAERE, WALTHER
Het Kersthema bij Bosch en Breughel
1954, jrg. 3, (13), p. 9-15
- 6152
VANBESELAERE, WALTHER
James Ensor
1955, jrg. 4, (21), p. 97-104
- 6153
VANBESELAERE, WALTHER
Het nationale element in de kunst. Heden en verleden
1956, jrg. 5, (28), p. 216-217
- 6154
VANBESELAERE, WALTHER
Hedendaagse Vlaamse Meesters uit de verzameling G. van Geluwe. Inleiding
1957, jrg. 6, (32), p. 93-94
- 6155
VANBESELAERE, WALTHER
Gustaaf Van Geluwe
1962, jrg. 11, (66), p. 444-445
- 6156
VANBESELAERE, WALTHER
U gaat uit van een stelling
1963, jrg. 12, (68), p. 75-77
- 6157
VANBESELAERE, WALTHER
Vanbeselaere, Walther; Sourie, Louis
James Ensor 1860-1949
1963, jrg. 12, (70), p. 281-285
- 6158
VANBESELAERE, WALTHER
Pieter Bruegel. Inleiding
1969, jrg. 18, (103), p. 1-3
- 6159
VANBESELAERE, WALTHER
Simone Martini in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen
1974, jrg. 23, (138), p. 21-25
- 6160
VANBESELAERE, WALTHER
James Ensor
1975, jrg. 24, (146), p. 144-145
- 6161
VAN BIERVLIET, AUBERT-TILLO
Joe English en Cyriel Verschaeve
1985, jrg. 34, (207), p. 231-234
- 6162
VAN BIERVLIET, LORI
Architect Erik Van Biervliet. Driedubbele bekroning
1982, jrg. 31, (189), p. 245
- 6163
VAN BIERVLIET, LORI
Hulde aan letterkundige Karel De Busschere
1987, jrg. 36, (215), p. 104
- 6164
VAN BIERVLIET, LORI
Van romantische naar ingenieuze neogotiek
1997, jrg. 46, (266), p. 234-236
- 6165
VAN BIERVLIET, PAUL
Briksteen, een bevoorrecht moment voor de keramische kunst
1988, jrg. 37, (219), p. 56-58
- 6166
VAN BOCKRIJCK, KAREL
Jarige kunstenaars. Kunstschilder Jos Tysmans vijfenzeventig
1968, jrg. 17, (102), p. 433
- 6167
VAN BOCKRIJCK, KAREL
Kunstschilder Jos Tysmans
1974, jrg. 23, (143), p. 380-381
- 6168
VAN BOCKRYCK, KAREL
Albert Duser: zijn inzet voor de beeldende kunsten
1976, jrg. 25, (150), p. 14
- 6169
VAN BOUCHAUTE, PIET
De Sint-Niklase musea
1992, jrg. 41, (239), p. 33-35

Register

VAN BRABANT

6170
VAN BRABANT, J.
De schilderijen van P.P. Rubens in de kathedraal van Antwerpen
1977, jrg. 26, (156), p. 5-12

6171
VAN BRABANT, LUC
Armoede
1957, jrg. 6, (33), p. 143

6172
VANBRABANT, ROGER
Als een goudvis ..
1977, jrg. 26, (159), p. 235

6173
VAN BRAECKEL, HILDE
Van De Vijvere, Françoise; Van Braeckel, Hilde
De Oudenaardse wandtapijten en het Huis de Lalaing
1992, jrg. 41, (239), p. 23-27

6174
VAN BRANTEGHEM, LUC
Muziek en arbeid
1962, jrg. 11, (63), p. 177-179

6175
VAN BRANTEGHEM, LUC
Het nabije verleden Michel Brusselmans en Jules-Toussaint De Sutter
1966, jrg. 15, (90), p. 388-390

6176
VAN BRUGGEN, NIC
Reklame die ons gelukkiger kan maken
1967, jrg. 16, (95), p. 313-314

6177
VAN BRUGGEN, NIC
De taaltoestanden in de Belgische reclame-wereld
1967, jrg. 16, (95), p. 350-351

6178
VAN BRUGGHE, JAN
Choreografe Olivia Geerolf. Prijs Achilles Van Acker 1981
1982, jrg. 31, (189), p. 242-243

6179
VANBRUSSEL, JOOST
De symbiose van de kunsten
1972, jrg. 21, (128), p. 257-261

6180
VANBRUSSEL, JOOST
In den reuk der schaddenvuren. Consciences heideverhalen
1973, jrg. 22, (134), p. 200-204

6181
VANBRUSSEL, JOOST
Storme, Jozef; Vanbrussel, Joost
Het Kunstenaarsverbond
1973, jrg. 22, (137), zonder pagina

6182
VANBRUSSEL, JOOST
Alfons Blomme 85
1973, jrg. 22, (137), p. 414-415

6183
VANBRUSSEL, JOOST
Fernand Callebert. Speciale Prijs 9e Nat. Festival Belgische Film, Knokke
1973, jrg. 22, (137), p. 417

6184
VANBRUSSEL, JOOST
In memoriam Kamiel Colruyt
1973, jrg. 22, (137), p. 417-418

6185
VANBRUSSEL, JOOST
Jef Notermans 75
1973, jrg. 22, (137), p. 440

6186
VANBRUSSEL, JOOST
Albert C. Van Laere. 20 jaar Centrum voor Iconografisch Archief
1973, jrg. 22, (137), p. 455-456

6187
VANBRUSSEL, JOOST
Lieve Walbers. Campo-prijs 1973
1973, jrg. 22, (137), p. 461

6188
VANBRUSSEL, JOOST
Apologie voor de moderne roman
1975, jrg. 24, (148), p. 241-245

6189
VANBRUSSEL, JOOST
Van loflied tot protest, Engelslands poëtische ontwikkeling
1977, jrg. 26, (157), p. 84-91

6190
VANBRUSSEL, JOOST
Sterven
1977, jrg. 26, (159), p. 235

6191
VANBRUSSEL, JOOST
Oorlog
1977, jrg. 26, (159), p. 235

6192
VANBRUSSEL, JOOST
Geluk
1977, jrg. 26, (161), p. 381

VANBRUSSEL

6193
VANBRUSSEL, JOOST
Liefhebben is drievoudig varen
1978, jrg. 27, (165), p. 240

6194
VANBRUSSEL, JOOST
Kinderen
1978, jrg. 27, (166), p. 303

6195
VANBRUSSEL, JOOST
In media vita
1979, jrg. 28, (168), p. 51

6196
VANBRUSSEL, JOOST
Bijbels terechtgesteld
1979, jrg. 28, (170), p. 204

6197
VANBRUSSEL, JOOST
In memoriam Albert De Longie
1979, jrg. 28, (172), p. 330

6198
VANBRUSSEL, JOOST
Herfst
1979, jrg. 28, (173), p. 402

6199
VANBRUSSEL, JOOST
Celibaat
1980, jrg. 29, (175), p. 110

6200
VANBRUSSEL, JOOST
Aswoensdag
1980, jrg. 29, (175), p. 110

6201
VANBRUSSEL, JOOST
Zingen naast mekaar. Provinciale zangtornooien
1980, jrg. 29, (176), p. 176

6202
VANBRUSSEL, JOOST
Hengelen
1980, jrg. 29, (177), p. 233

6203
VANBRUSSEL, JOOST
Derde leeftijd
1981, jrg. 30, (180), p. 50

6204
VANBRUSSEL, JOOST
Letterkundige R.C. Gitsberg 70
1981, jrg. 30, (181), p. 114

6205
VANBRUSSEL, JOOST
Lente
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 204

Register

VANBRUSSEL

- 6206
VANBRUSSEL, JOOST
Als kinderen moegespeeld
1981, jrg. 30, (185), p. 333
- 6207
VANBRUSSEL, JOOST
Katedraalbezoek
1982, jrg. 31, (186), p. 47
- 6208
VANBRUSSEL, JOOST
In extremis
1982, jrg. 31, (189), p. 256
- 6209
VANBRUSSEL, JOOST
Lied voor Katja
1984, jrg. 33, (198), p. 58
- 6210
VANBRUSSEL, JOOST
Allerzielen I
1985, jrg. 34, (206), p. 184
- 6211
VANBRUSSEL, JOOST
De fakkels overgenomen..
1988, jrg. 37, (221), p. 174
- 6212
VANBRUSSEL, JOOST
Allerzielen I
1994, jrg. 43, (250), p. 85
- 6213
VAN CAELENBERG, MARC
De binnendijk
1995, jrg. 44, (258), p. 386
- 6214
VAN CAELENBERG, MARC
Het haventje
1995, jrg. 44, (258), p. 386
- 6215
VAN CAILLIE
Van Caillie, de Groeve, E.H.A.
Korte historiek van Oostende
1955, jrg. 4, (21), p. 122-126
- 6216
VAN CAMP, CARL
Osborne / Wesker / Protest in Engeland
1967, jrg. 16, (96), p. 386-389
- 6217
VAN CAMP, GASTON
Kind
1969, jrg. 18, (106), p. 252

- 6218
VAN CAMP, GASTON
Andalusië
1977, jrg. 26, (160), p. 293
- 6219
VAN CAMPENHOUT, FRANS
Literator Herman Vos 60
1988, jrg. 37, (222), p. 251
- 6220
VAN CAMPENHOUT, FRANS
Letterkundige Maria Vlamijnck Karel Barbierprijs 1989-90
1991, jrg. 40, (238), p. 300-301
- 6221
VAN CAMPENHOUT, FRANS
Herman Vos, een geboren verteller
1992, jrg. 41, (240), p. 86-88
- 6222
VAN CAUTEREN, MARTINE
De barokbeeldsnijkunst in het Land van Loon en een 'vergeten' beeldsnijder van eigen bodem
1986, jrg. 35, (209), p. 25-28
- 6223
VAN CAUWELAERT DE WYES, AAGJE
Tien jaar passie voor het oude boek. De bibliotheek van het Cultura Fonds
2001, jrg. 50, (288), p. 293-294
- 6224
VAN CAUWENBERGE, JOHAN
Emblemata for ever
2001, jrg. 50, (288), p. 291-292
- 6225
VAN CLEVEN, JEAN
Vlaamse neogotiek in Europees perspectief
1980, jrg. 29, (174), p. 2-15
- 6226
VAN CLEVEN, JEAN
Enkele merkwaardige Westvlaamse kerken in spitsbogenstijl
1980, jrg. 29, (174), p. 18-19
- 6227
VAN CLEVEN, JEAN
Het kasteel van Caloen-de Gourcy te Loppem
1980, jrg. 29, (174), p. 21-22
- 6228
VAN CLEVEN, JEAN
De stichting Verhaegen-Verhulst in het bedevaartsoord Vivenkapelle (Damme)
1980, jrg. 29, (174), p. 22-23

VAN COILLIE

- 6229
VAN CLEVEN, JEAN
De Sint-Carolus-Borromeuskerk te Ruiselede-Doomkerke
1980, jrg. 29, (174), p. 25-26
- 6230
VAN CLEVEN, JEAN
De dekanale Sint-Vincentiuskerk te Eeklo
1980, jrg. 29, (174), p. 29-31
- 6231
VAN CLEVEN, JEAN
De H. Hartkerk van de Brugse Jezuiten door architect L. Pavot
1980, jrg. 29, (174), p. 31-32
- 6232
VAN CLEVEN, JEAN
Brugse edelsmeden uit de 19e eeuw
1987, jrg. 36, (214), p. 33-41
- 6233
VAN CLEVEN, JEAN
Tekens aan de wand: sporen van zeven eeuwen historisch interieur in Vlaanderen
1989, jrg. 38, (227), p. 234-241
- 6234
VAN CLEVEN, JEAN
Het boudoir of de zgn. 'Blauwe Kamer' in het hotel Lousbergs-de Hemptinne in Gent
1989, jrg. 38, (227), p. 265-268
- 6235
VAN CLEVEN, JEAN
Project voor het Stationsplein in Brugge 1905. Architect Oscar De Breuck
1991, jrg. 40, (237), p. 198-199
- 6236
VAN CLEVEN, JEAN
Neogotisch project: H.Hartbasiliek van Koekelberg 1907. Architect Pieter Langerock
1991, jrg. 40, (237), p. 200-201
- 6237
VAN CLEVEN, JEAN
van Cleven, Jean F.
Neogotische keramiek in Vlaanderen
1997, jrg. 46, (266), p. 190-194
- 6238
VAN COILLIE, DRIES
Radio- en t.v.-ervaringen in oost en west
1961, jrg. 10, (55), p. 49-53
- 6239
VAN COILLIE, GEERT
Dichter
1978, jrg. 27, (162), p. 57

Register

VAN COILLIE

- 6240
VAN COILLIE, GEERT
Je at wellicht teveel aardbeien
1979, jrg. 28, (170), p. 202
- 6241
VAN COILLIE, JAN
Springlevend: Nieuwe Vlaamse poëzie: voor kinderen en jongeren
1989, jrg. 38, (228), p. 315-319
- 6242
VANCOLEN, PAUL
Hendrik Conscience en Kortrijk
1973, jrg. 22, (134), p. 219-226
- 6243
VAN COPPENOLLE, MAURITS
Volksleven in Veurne-Ambacht
1953, jrg. 2, (11), p. 224-226
- 6244
VAN COPPENOLLE, MAURITS
Pleidooi voor het museum van Westvlaamse folklore
1954, jrg. 3, (14), p. 61-63
- 6245
VAN COPPENOLLE, MAURITS
Volkse devoties in Zuidvlaanderen
1955, jrg. 4, (22), p. 171-173
- 6246
VAN CRAENENBROECK, BEATRIJS
In memoriam Mon De Clopper
2000, jrg. 49, (279), p. 61-62
- 6247
VAN CRAEYNEST, WILFRIED
Orgel
1997, jrg. 46, (265), p. 67
- 6248
VAN CROMBRUGGEN, PAUL
Jazz in het vizier. Wij en jazzmuziek
1961, jrg. 10, (60), p. 442-445
- 6249
VANDAELE, DRÉ
Teater Taptoe '20', uniek fenomeen in het Vlaamse theaterlandschap
1988, jrg. 37, (219), p. 59-60
- 6250
VANDAELE, DRÉ
Renaat Van Der Linden 70. Vorser en publicist
1989, jrg. 38, (224), p. 52-53
- 6251
VANDAELE, DRÉ
Figurentheater Taptoe jubileert: 25 jaar in binnen- en buitenland
1993, jrg. 42, (244), p. 46

- 6252
VANDAELE, DRÉ
De 'Koninklijke Vlaamse' en Marijnen's echt eerste seizoen
1994, jrg. 43, (253), p. 236
- 6253
VANDAELE, DRÉ
Theater, Minimaal
1996, jrg. 45, (259), p. 47-49
- 6254
VAN DAELE, JOZEF
Meningen, belijdenissen en verwachtingen in en om de hedendaagse toneelkunst
1952, jrg. 1, (1), p. 19-21
- 6255
VAN DAELE, JOZEF
Geloof u in de toekomst van het Vlaams toneel?
1958, jrg. 7, (38), p. 82
- 6256
VAN DAELE, MARC
Getuigenissen van Bruggelingen die zelf hun huis restaureerden
1975, jrg. 24, (144), p. 31-32
- 6257
VAN DAELE, RENÉ
Van Wilderode, vrij persoonlijk
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 305-306
- 6258
VAN DAELE, ROLAND
De cirkel
1986, jrg. 35, (211), p. 172
- 6259
VAN DAELE, ROLAND
Architect Wouter Vlaanderen 70
1991, jrg. 40, (234), p. 41
- 6260
VANDALEN, HUGO
Witte landen
1966, jrg. 15, (85), p. 71
- 6261
VAN DALEN, HUGO
Het wezen van mijn rozen
1966, jrg. 15, (89), p. 344
- 6262
VAN DAMME, CLAIRE
Computer en moderne kunst. Een ambivalente relatie?
1992, jrg. 41, (242), p. 258-264
- 6263
VAN DAMME, CLAIRE
Postmodernisme en Vlaamse beeldende kunst
1995, jrg. 44, (258), p. 347-353

VANDAMME

- 6264
VAN DAMME, DANIEL
Het Erasmushuis te Anderlecht
1966, jrg. 15, (89), p. 334-336
- 6265
VAN DAMME, JAN
Expressionisme, schakelaars en scharnieren
1962, jrg. 11, (66), p. 438-440
- 6266
VANDAMME, JAN
De verspreiding. De jeugdbibliotheek tussen droom en werkelijkheid
1968, jrg. 17, (98), p. 103-106
- 6267
VAN DAMME, JOS
Boeken schrijven, boeken maken
1990, jrg. 39, (233), p. 443-445
- 6268
VAN DAMME, LIEVE
Vreemd die plotse zin van't leven
1962, jrg. 11, (61), p. 57
- 6269
VAN DAMME, LIEVE
Magnolia
1962, jrg. 11, (62), p. 126
- 6270
VAN DAMME, LIEVE
Een minuut stilte
1964, jrg. 13, (74), p. 145
- 6271
VANDAMME, LUDO
Devotieprenten tussen reformatie en contra-reformatie
1992, jrg. 41, (241), p. 157-158
- 6272
VANDAMME, LUDO
De boekdrukkunst in Brugge tijdens de 16de eeuw
1994, jrg. 43, (252), p. 133-137
- 6273
VANDAMME, LUDO
Maurits Smeyers (1937-1999)
1999, jrg. 48, (276), p. 163-164
- 6274
VANDAMME, LUDO
Het Vlaamse kustgebied tussen Middeleeuwen en de Nieuwste Tijd (16de-18de eeuw)
2000, jrg. 49, (281), p. 152-155
- 6275
VANDAMME, LUDO
Op zoek naar particuliere bibliotheken in Vlaanderen
2001, jrg. 50, (288), p. 258-262

Register

VAN DAMME

6276
VAN DAMME, MAX
Hedendaagse Westvlaamse nieuwjaarsgraphiek
1954, jrg. 3, (13), p. 16-22

6277
VAN DAMME, MAX
Van Damme, Max; Devriendt Sam
De affiche / historische flitsen
1967, jrg. 16, (95), p. 329-333

6278
VAN DAMME, PIERRE
De Brugse haveninrichtingen
1952, jrg. 2, (5), p. 183-185

6279
VAN DAMME-KETELE, GODELIEVE
Kant
1955, jrg. 4, (20), p. 67-70

6280
VAN DAMME-KETELE, GODELIEVE
Kanten
1957, jrg. 6, (31), p. 35-37

6281
VAN DE BERGE, CLAUDE
Het woord van de stilte verenigt tijd en eeuwigheid
1999, jrg. 48, (275), p. 82

6282
VAN DE BERGE, CLAUDE
De ijsmensen
2000, jrg. 49, (281), p. 225

6283
VAN DE CASTEELE, IRIS
Jou zal ik adem geven
1988, jrg. 37, (222), p. 252

6284
VAN DE CASTEELE, IRIS
Vadergedicht
1989, jrg. 38, (226), p. 206

6285
VAN DE CASTEELE, IRIS
Twee Grootvadergedichten
1989, jrg. 38, (228), p. 352

6286
VAN DE CASTEELE, IRIS
Grootmoeder
1990, jrg. 39, (232), p. 325

6287
VAN DE CASTEELE, IRIS
Grootvader
1990, jrg. 39, (232), p. 326

6288
VAN DE CASTEELE, IRIS
Een verre schelp
1991, jrg. 40, (237), p. 225

6289
VAN DE CASTEELE, IRIS
Reliek
1991, jrg. 40, (238), p. 303

6290
VAN DE CASTEELE, IRIS
Bezoek
1993, jrg. 42, (247), p. 271

6291
VAN DE CASTEELE, IRIS
Glimlachend zag ik u staan
1994, jrg. 43, (252), p. 159

6292
VAN DE CASTEELE, IRIS
Er moeten nog bergen vol water komen
1996, jrg. 45, (260), p. 39

6293
VAN DE CASTEELE, IRIS
De moerbeiboom
1998, jrg. 47, (269), p. 47

6294
VAN DE CASTEELE, KAREL
Van de Castele, Karel; Heymans, Hubert;
Nouwen, Robert; Rogge, Marc
Vier Vlaamse regionale archeologische musea
1990, jrg. 39, (231), p. 208-212

6295
VAN DE CASTEELE DE AGUIRRE, IRIS
de Ibarbourou, Juana; Van de Castele de
Aguirre, Iris
Melancolia; Droefgeestigheid
1991, jrg. 40, (235), p. 105

6296
VAN DE CASTEELE DE AGUIRRE, IRIS
de Ibarbourou, Juana; Van de Castele de
Aguirre, Iris
La higuera; De vijgeboom
1991, jrg. 40, (235), p. 105

6297
VAN DE KEERE, W.
De verspreiding. De bibliotheek op de lagere school
1968, jrg. 17, (98), p. 107-110

6298
VAN DE KERCKHOVE, JAN
70 X Marie-Christine Huybrechs
1985, jrg. 34, (206), p. 180-181

VAN DELDEN

6299
VANDEKERCKHOVE, MAURITS
'k Wil ver
1963, jrg. 12, (72), p. 414

6300
VANDEKERCKHOVE, MAURITS
De steen
1965, jrg. 14, (81), p. 219

6301
VANDEKERCKHOVE, MICHIEL
Teater Antigone speelt 'Gaslicht'
1957, jrg. 6, (34), p. 259-260

6302
VANDEKERCKHOVE, MICHIEL
Kunst en Kultuur in een handelscentrum als Kortrijk
1958, jrg. 7, (41), p. 277-280

6303
VANDEKERCKHOVE, MICHIEL
Mens en volk in een nieuwe wereld
1960, jrg. 9, (52), p. 229-232

6304
VANDEKERCKHOVE, MICHIEL
De culturele invloed van radio en televisie
1961, jrg. 10, (55), p. 11-13

6305
VANDEKERCKHOVE, MICHIEL
Hulde aan Maurits Denaux
1963, jrg. 12, (71), p. 348-349

6306
VANDEKERCKHOVE, MICHIEL
De vriend André Demedts
1976, jrg. 25, (154), p. 248

6307
VANDEKERCKHOVE, MICHIEL
Welk is de invloed van Gezelle en Rodenbach in de 150-jarige Vlaamse Beweging?
1980, jrg. 29, (178), p. 257-261

6308
VANDEKERCKHOVE, MICHIEL
Ridder in de Orde van 't Manneke uit de Mane Raf Deltour
1991, jrg. 40, (236), p. 163-164

6309
VANDEKERCKHOVE, MIEKE
Jos Speybrouck (1891-1956) tekende voor Vlaanderen
1991, jrg. 40, (238), p. 309

6310
VAN DELDEN, JOHAN
Trakl, Georg; van Delden Johan
Klage; Klacht
1994, jrg. 43, (249), p. 41

Register

VAN DELDEN

- 6311
VAN DELDEN, JOHAN
Rilke, Rainer Maria; van Delden, Johan
Die Liebende; Verliefde vrouw
1995, jrg. 44, (256), p. 243
- 6312
VAN DE LINDE, RAF
Musea?
1998, jrg. 47, (269), p. 24
- 6313
VANDELOO, JOS
Eenmaal weg van de wereld, woon je alleen nog maar in de geest van de overlevenden..
1998, jrg. 47, (269), p. 34
- 6314
VAN DE MEULEBROECKE, DIRK
San Miguel de Excelsis
1972, jrg. 21, (126), p. 182-184
- 6315
VANDEMEULEBROECKE, LEENTJE
G.K.; Vandemeulebroecke, Leentje; Simons, Ludo
Denkend aan 'Het Lijsternest'. Fragmenten uit een interview met Ludo en Leentje Simons-Vandemeulebroecke
1994, jrg. 43, (251), p. 74-75
- 6316
VAN DE MOORTELE, REMI
Voor onze dichters
1957, jrg. 6, (33), p. 133-135
- 6317
VAN DE MOORTELE, REMI
Jonge Westvlaamse Poëzie
1962, jrg. 11, (65), p. 372-378
- 6318
VAN DE MOORTELE, REMI
Jonge Westvlaamse Poëzie
1963, jrg. 12, (69), p. 186-188
- 6319
VAN DE MOORTELE, REMI
Twee proza werkjes van Marcel Van de Velde
1964, jrg. 13, (75), p. 217
- 6320
VAN DE MOORTELE, REMI
Nieuwe Westvlaamse Poëzie
1964, jrg. 13, (75), p. 218-223
- 6321
VAN DE MOORTELE, REMI
Onze schrijvende kunstenaars tegenover de menselijke nood
1965, jrg. 14, (80), p. 98-101

- 6322
VAN DE MOORTELE, REMI
Thomassen, Huib; Van de Moortel, Remi
Van Dichters en Prozaïsten
1965, jrg. 14, (80), p. 127-133
- 6323
VAN DE MOORTELE, REMI
Luc Verbeke: 'Van donker naar licht'
1965, jrg. 14, (84), p. 436-437
- 6324
VAN DE MOORTELE, REMI
Een defilee van dichters; de oogst van vele maanden
1966, jrg. 15, (85), p. 75-84
- 6325
VAN DE MOORTELE, REMI
Raoul Depuydt 'Het Verraad' Charles de Gaulle op het toneel
1966, jrg. 15, (85), p. 87
- 6326
VAN DE MOORTELE, REMI
Zonnige Uurtjes
1966, jrg. 15, (85), p. 89
- 6327
VAN DE MOORTELE, REMI
Poëziekroniek Wat doen we met het woord?
1966, jrg. 15, (89), p. 347-350
- 6328
VAN DE MOORTELE, REMI
Van poëtische gevoeligheid tot volwaardig dichterschap
1966, jrg. 15, (90), p. 428-433
- 6329
VAN DE MOORTELE, REMI
Bij de 65ste verjaardag van Drs. Jef Notermans
1967, jrg. 16, (91), p. 63
- 6330
VAN DE MOORTELE, REMI
Recente poëzie en proza
1967, jrg. 16, (91), p. 64-68
- 6331
VAN DE MOORTELE, REMI
Van en over dichters
1967, jrg. 16, (93), p. 217-227
- 6332
VAN DE MOORTELE, REMI
Kroniek van de poëzie. Vijf dichters van zeer diverse pluimage
1967, jrg. 16, (95), p. 358-364
- 6333
VAN DE MOORTELE, REMI
Jarige dichters. Marnix Van Gavere 70
1968, jrg. 17, (98), p. 119-120

VAN DE MOORTELE-AMEYE

- 6334
VAN DE MOORTELE, REMI
Van het leven naar de poëzie
1968, jrg. 17, (98), p. 122-129
- 6335
VAN DE MOORTELE, REMI
Brochures, reportages, legenden
1968, jrg. 17, (99), p. 195-198
- 6336
VAN DE MOORTELE, REMI
Poëtische oogst
1968, jrg. 17, (102), p. 449-456
- 6337
VAN DE MOORTELE, REMI
Prozaïsche oogst. Drie creatieve eenakters van Herman Boon
1968, jrg. 17, (102), p. 462
- 6338
VAN DE MOORTELE, REMI
Staf Weyts 60
1969, jrg. 18, (109), p. 502-503
- 6339
VAN DE MOORTELE, REMI
Marnix van Gavere 75
1973, jrg. 22, (137), p. 454-455
- 6340
VAN DE MOORTELE, REMI
André Demedts: aandachtig, moedig en wijs lezer
1976, jrg. 25, (154), p. 268-269
- 6341
VAN DE MOORTELE, REMI
Jan Veulemans. Provinciale Pr. Voor Poëzie Antwerpen
1978, jrg. 27, (167), p. 375-376
- 6342
VAN DE MOORTELE, REMI
Staf Weyts 70
1979, jrg. 28, (171), p. 260
- 6343
VAN DE MOORTELE, REMI
Jan Veulemans. Provinciale Prijs v. literatuur Antwerpen
1980, jrg. 29, (175), p. 108-109
- 6344
VAN DE MOORTELE, REMI
De religieuze problematiek bij Maria Rosseels
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 361-364
- 6345
VAN DE MOORTELE-AMEYE, C.E.
Ernst Brengier (1 maart 1873 - 25 juli 1942)
1953, jrg. 2, (10), p. 157-158

Register

VAN DEN ABBEELE

- 6346
VAN DEN ABBEELE, WIM
Veerle Rooms. Provinciale prijs voor grafiek van Antwerpen
1978, jrg. 27, (165), p. 237-238
- 6347
VANDEN ABBEELE, ANDRIES
Brugse stadsvernieuwing tussen gisteren en morgen
1975, jrg. 24, (144), p. 24-26
- 6348
VAN DEN ABBEELE, ANDRIES
Letterkundige René Duyck 80
1992, jrg. 41, (242), p. 305
- 6349
VAN DEN ABBEELE, ANDRIES
Brugse drukkers in de 18de eeuw
1994, jrg. 43, (252), p. 143-148
- 6350
VAN DEN ABBEELE, FILIPS
Passieloze liefde
1961, jrg. 10, (57), p. 207
- 6351
VANDEN ABBEELE, FRIEDA
Cyprus: Vlaamse archeologen tussen oost en west
1990, jrg. 39, (231), p. 216-218
- 6352
VAN DEN ABBEELE, PHILIPPE
Stille samenzijn
1962, jrg. 11, (62), p. 126
- 6353
VAN DEN ABBEELE, RAF
Gustave en Karel Van De Woestijne. Biografieën
1972, jrg. 21, (125), p. 65-68
- 6354
VAN DEN ABBEELE, RAF
Sint-Martens-Latem in de tijd van de Van De Woestijnes
1972, jrg. 21, (125), p. 93-96
- 6355
VAN DEN ABBEELE, RAF
In memoriam Maurice Schelck
1978, jrg. 27, (167), p. 377
- 6356
VAN DEN BERG, A.
Tegemoetgaan
1979, jrg. 28, (170), p. 202
- 6357
VAN DEN BERG, A.
Vrede
1979, jrg. 28, (172), p. 329

- 6358
VAN DEN BERG, A.
s-f / Scheppingsverhaal
1979, jrg. 28, (173), p. 403
- 6359
VAN DEN BERG, MARCEL
Het volksleven in het landelijke werk van Emiel van Hemeldonck
1982, jrg. 31, (191), p. 354-356
- 6360
VAN DEN BERG, MARCEL
Dichters zonder naam
1992, jrg. 41, (243), p. 365-368
- 6361
VAN DEN BERGH, GASTON
Beiaarden in West-Brabant
1977, jrg. 26, (159), p. 214-218
- 6362
VAN DEN BERGH, GASTON
Leytens, Luc; Van den Bergh, Gaston
1986: *Herdenkingsjaar Jef Van Hoof*
1986, jrg. 35, (211), p. 183-186
- 6363
VANDEN BERGHE, LOUIS
Archeologische onderzoeken in Iran
1990, jrg. 39, (231), p. 236-237
- 6364
VANDEN BERGHE, RAYMOND
Kunstschatten in de Zwin-Stad
1963, jrg. 12, (69), p. 146-160
- 6365
VANDEN BERGHE, S.
Brugs tafelzilver van J. Busschop uit het bezit van Frans Beyts, primus te Leuven in 1782
1987, jrg. 36, (214), p. 31-32
- 6366
VANDEN BERGHE, YVAN
Ideeën voor een draaiboek
1975, jrg. 24, (144), p. 19-21
- 6367
VAN DEN BOSCH, CARLO
Vic Gentils
1975, jrg. 24, (146), p. 145
- 6368
VAN DEN BOSSCHE, HILDE
Ontmoeting met E.H. Michaël Ghijs en de schola cantorum cantate domino uit Aalst
1993, jrg. 42, (247), p. 280-281
- 6369
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Een jaar poëzie in Vlaanderen. Van boekenbeurs tot boekenbeurs (1992-1993)
1994, jrg. 43, (249), p. 42-45

VAN DEN BOSSCHE

- 6370
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Een jaar poëzie in Vlaanderen
1995, jrg. 44, (255), p. 121-125
- 6371
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Het gezongen gedicht. De hernieuwde relatie tussen poëzie en luisterlied
1995, jrg. 44, (258), p. 379-384
- 6372
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
De Vlaamse poëzie in 1995
1996, jrg. 45, (260), p. 48-51
- 6373
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Behaaglijk geluk. Over de recente poëzie van Anton van Wilderode
1996, jrg. 45, (261), p. 173-175
- 6374
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Gezongen zee-gedichten. Nieuwe CD Dirk van Esbroeck
1996, jrg. 45, (263), p. 313
- 6375
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Poëzie in 1996 Een onderhoudsdosis
1997, jrg. 46, (265), p. 119-122
- 6376
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Bij de dood van Herman de Coninck
1997, jrg. 46, (266), p. 239
- 6377
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
De Vlaamse Poëzie in 1997
1998, jrg. 47, (269), p. 53-56
- 6378
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Gelegenheid en droefenis
1998, jrg. 47, p. 21-24
- 6379
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
De Vlaamse poëzie van 1998. Een vergeten jaar
1999, jrg. 48, (276), p. 161-163
- 6380
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Een kasteel met zomers park. De resonantie van Gistoux in de Nederlandse literatuur
2000, jrg. 49, (280), p. 90-95

Register

VAN DEN BOSSCHE

- 6381
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Rituelen van kwetsbaarheid van Fernand Florizoone. Lezing t.g.v. de voorstelling van de verzamelbundel
2000, jrg. 49, (282), p. 282-284
- 6382
VAN DEN BOSSCHE, STEFAN
Spreken is zilver, zwijgen is goud
2001, jrg. 50, (286), p. 179
- 6383
VAN DEN BRANDE, LEOPOLD M.
Wie ben ik niet
1970, jrg. 19, (112), p. 188
- 6384
VAN DEN BRANDE, LEOPOLD M.
Gedicht voor een vrouw onder glas
1971, jrg. 20, (120), p. 257-258
- 6385
VAN DEN BRANDE, LEOPOLD M.
Onze behoefte aan troost
1973, jrg. 22, (135), p. 310
- 6386
VAN DEN BRANDE, LEOPOLD M.
Gedenksteen voor haar
1974, jrg. 23, (140), p. 182
- 6387
VAN DEN BRANDE, LEOPOLD M.
Dans Nijinski! Dans !
1975, jrg. 24, (144), p. 43
- 6388
VAN DEN BRANDE, LEOPOLD M.
Het Bruidsteken
1976, jrg. 25, (151), p. 109
- 6389
VAN DEN BRANDE, LEOPOLD M.
De kantwerkster
1981, jrg. 30, (180), p. 50
- 6390
VAN DEN BRANDE, LEOPOLD M.
De kantwerkster
1994, jrg. 43, (250), p. 70
- 6391
VANDENBRANDE, LOUIS
Vlaamse kunst in Zuid-Afrika
1962, jrg. 11, (64), p. 258-264
- 6392
VAN DEN BRANDEN, JEAN-PIERRE
Leven en werk van Erasmus
1966, jrg. 15, (89), p. 301-308

- 6393
VAN DEN BRANDT, JOKE
Kalligrafie
1995, jrg. 44, (257), p. 268-272
- 6394
VAN DEN BRANDT, JOKE
Galerie van Vlaamse kalligrafen. Els Baekelandt
1995, jrg. 44, (257), p. 273
- 6395
VAN DEN BRANDT, JOKE
Kalligrafie en exlibris
1995, jrg. 44, (257), p. 293-294
- 6396
VANDENBREEDEN, JOS
Het Van Eetveldehuis van Victor Horta, een prototype
1996, jrg. 45, (259), p. 5-7
- 6397
VAN DEN BREMT, STEFAAN
Sabines, Jaime; van den Bremt, Stefaan
XVII; XVII
2000, jrg. 49, (280), p. 97
- 6398
VAN DEN BREMT, STEFAAN
Sabines, Jaime; van den Bremt, Stefaan
XVIII; XVIII
2000, jrg. 49, (280), p. 97
- 6399
VAN DEN BRIELE, L.
Graficus Jan Tack. Prijs der XII KAHISK Antwerpen; Tekeningprijs J. Minne
1980, jrg. 29, (175), p. 107
- 6400
VAN DEN BROECK, WALTER
Mercantilisme. De 'vrije' kunstenaar
1969, jrg. 18, (108), p. 403-404
- 6401
VAN DEN BROECK, WALTER
Straks weet niemand meer hoe het eertijds was..
1999, jrg. 48, (275), p. 103
- 6402
VAN DEN BULCKE, HERMAN
Beschouwingen over religieuze kunst
1956, jrg. 5, (29), p. 249-254
- 6403
VANDENBUNDER, ANDRÉ
Vals en echt protest in de speelfilm
1967, jrg. 16, (96), p. 405-407
- 6404
VAN DEN BUSSCHE, DANNY
In memoriam Jan Lenoir Beeldend kunstenaar
1996, jrg. 45, (259), p. 57-58

VAN DEN EEDE

- 6405
VANDEN BUSSCHE, VAL.
De estheet
1959, jrg. 8, (46), p. 260-265
- 6406
VAN DEN BUSSCHE, WILLY
Smeets, Albert; Van den Bussche, Willy
Klein lexicon van de hedendaagse plastic
1969, jrg. 18, (106), p. 245-249
- 6407
VAN DEN BUSSCHE, WILLY
Verduyn, Jacques
1972, jrg. 21, (124), p. 35
- 6408
VAN DEN BUSSCHE, WILLY
De brieven van Constant Permeke aan zijn zoon Paul
1986, jrg. 35, (213), p. 285-291
- 6409
VAN DEN BUSSCHE, WILLY
Gust De Smet
1989, jrg. 38, (225), p. 137-141
- 6410
VANDEN BUSSCHE, WILLY
Livia Canestraro & Stefan Depuydt in internationaal perspectief
1995, jrg. 44, (257), p. 298-300
- 6411
VAN DEN DONK, HESTHER
Een geweven strijd
1996, jrg. 45, (261), p. 146-148
- 6412
VANDENDORPE, ARTHUR
Getuigenis van een bouwondernemer
1975, jrg. 24, (144), p. 34
- 6413
VAN DEN DRIESSCHE, J.E.
Het museum van kunstweefsels en oude costumes te Tourcoing
1955, jrg. 4, (22), p. 174-175
- 6414
VAN DEN EEDE, CL.
Dromerij met Maria bij
1954, jrg. 3, (15), p. 98
- 6415
VAN DEN EEDE, KRISTIN
Sommige dingen worden zondig geboren
2001, jrg. 50, (288), p. 300
- 6416
VAN DEN EEDE, KRISTIN
In bed slurpen we onze broeierige gedachten leeg
2001, jrg. 50, (288), p. 300

Register

VAN DEN EYNDE

- 6417
VAN DEN EYNDE, J.
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst.
Jan Alfons Keustermans
1979, jrg. 28, (173), p. 376
- 6418
VANDEN HEEVER, C.M.
Die natuur en die mens vir Streuvels
1952, jrg. 1, (1), p. 15
- 6419
VANDEN HEEVER, C.M.
Baur, Frank; Coolen, Antoon; Berteloot; vanden Heever, C.M.; Lefebvre, L.
Streuvels gehuldigd. Uit het eerste nummer van ons tijdschrift (januari 1952)
1994, jrg. 43, (251), p. 66-68
- 6420
VAN DEN HENDE, FERNAND
Rederijersgenootschappen in Frans-Vlaanderen gedurende de tweede helft van de achttiende eeuw
1982, jrg. 31, (190), p. 285-286
- 6421
VAN DEN HEUVEL, JOZEF
De Provinciale Bibliotheek en het Cultuurarchief (PBC)
1982, jrg. 31, (189), p. 234-238
- 6422
VAN DEN HEUVEL, LIANNE
Als ik mijn vingers naar
1979, jrg. 28, (172), p. 330
- 6423
VANDENHOVE, JOS
Publicist Valeer Deschacht 70
1996, jrg. 45, (260), p. 54
- 6424
VAN DEN IEPE, JAAK
Laat mij voort blij zijn, o Heer, om elk geluk
1965, jrg. 14, (81), p. 220
- 6425
VAN DEN IEPE, JAAK
Lentegebed
1966, jrg. 15, (86), p. 150
- 6426
VAN DEN IEPE, JAAK
De dagendrukte komt en gaat
1966, jrg. 15, (89), p. 342
- 6427
VAN DEN IEPE, JAAK
'Gebed om een goed einde'
1967, jrg. 16, (93), p. 196

- 6428
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
Jij bent rover
1975, jrg. 24, (145), p. 100
- 6429
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
Hoe lief ik je heb
1975, jrg. 24, (145), p. 100
- 6430
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
November
1975, jrg. 24, (149), p. 350
- 6431
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
Ingemetseld
1976, jrg. 25, (150), p. 46
- 6432
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
Lichtschuw meisje
1976, jrg. 25, (150), p. 46
- 6433
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
September
1976, jrg. 25, (151), p. 109
- 6434
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
Destructie
1976, jrg. 25, (153), p. 235
- 6435
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
Verdwijnen is niets anders..
1976, jrg. 25, (153), p. 237
- 6436
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
Denk aan zijn naam ..
1977, jrg. 26, (156), p. 45
- 6437
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
Aan Nele
1977, jrg. 26, (158), p. 169
- 6438
VAN DEN KIEBOOM, HILDE
Burgerlijk
1978, jrg. 27, (167), p. 387
- 6439
VAN DEN MEERSCH, WOUTER
In memoriam Kunstschilder Vincent Van Den Meersch
1998, jrg. 47, (271), p. 170

VAN DE PERRE

- 6440
VAN DEN NIEUWENHUIZEN, J.
Het Rubensdoek van de Sint-Willibrorduskerk te Antwerpen
1977, jrg. 26, (156), p. 19
- 6441
VAN DEN VONDEL, JOOST
Op het klokmuziek t'Amsterdam
1977, jrg. 26, (159), p. 189
- 6442
VAN DE PERRE, DIRK
De abdijkerk van Ninove: een nieuwe visie op haar bouwgeschiedenis
1986, jrg. 35, (212), p. 248-249
- 6443
VAN DE PERRE, HAROLD
Jan Calmeyn. Prov. Prijs Beeldhouwkunst
1976, jrg. 25, (155), p. 359
- 6444
VAN DE PERRE, HAROLD
van de Perre, H.
Creativiteit en/of métier? Stemmen uit het kunst- onderwijs. Onze 'universiteiten-voor-kunst' zijn volgepropt met arenden (zonder vleugels) die luidkeels kakelen over de hoge vlucht die zij scheren
1983, jrg. 32, (192), p. 11-13
- 6445
VAN DE PERRE, HAROLD
Waarom ik Permeke vandaag bewonder
1986, jrg. 35, (213), p. 302-303
- 6446
VAN DE PERRE, HAROLD
Lateur, Patrick
Antieke verkenningen van de Vlaamse schilderkunst. Een gesprek met kunstenaar Harold van de Perre
1990, jrg. 39, (230), p. 95-98
- 6447
VAN DE PERRE, HAROLD
Over de Mozart-cyclus in de Munt en Karl-Ernst Herrmann. Een schilder in het muziektheater
1991, jrg. 40, (238), p. 294-298
- 6448
VAN DE PERRE, HAROLD
Over Dostojevski en Michelangelo
1993, jrg. 42, (245), p. 136-138
- 6449
VAN DE PERRE, HAROLD
Letterkundige Maurits Van Vossole 70
1994, jrg. 43, (253), p. 241-242

Register

VAN DE PERRE

- 6450
VAN DE PERRE, HAROLD
'Reizen naar binnen'
1996, jrg. 45, (259), p. 53-54
- 6451
VAN DE PERRE, HAROLD
De schittering van de 'Vlaamse Miniaturisten voor Vorsten en Burgers'
1997, jrg. 46, (264), p. 40-41
- 6452
VAN DE PERRE, R.
In memoriam Prof. Dr. Frank Baur 1887-1969
1969, jrg. 18, (109), p. 449-450
- 6453
VAN DE PERRE, RUDOLF
Herder en koning
1970, jrg. 19, (110), p. 51
- 6454
VAN DE PERRE, RUDOLF
Prof. Dr. Em. Fern. Van Goethem 75
1970, jrg. 19, (116), p. 473
- 6455
VAN DE PERRE, RUDOLF
Christina Guirlande. Referendum Vlaamse Jeugd-boek & Prijs Dr. Cordemans
1975, jrg. 24, (148), p. 287
- 6456
VAN DE PERRE, RUDOLF
De 'andere' Demedts
1976, jrg. 25, (154), p. 266-268
- 6457
VAN DE PERRE, RUDOLF
Julien Librecht. Provinciale Prijs Oost-Vlaanderen voor Letterkunde
1977, jrg. 26, (160), p. 289-290
- 6458
VAN DE PERRE, RUDOLF
Hoe zeere vallen ze af.., of de natuur, bron van evenwicht
1980, jrg. 29, (178), p. 263-265
- 6459
VAN DE PERRE, RUDOLF
Ruusbroec
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 149
- 6460
VAN DE PERRE, RUDOLF
Drie-eenheid
1981, jrg. 30, (185), p. 334
- 6461
VAN DE PERRE, RUDOLF
Letterkundige Juliaan Haest 70. V.V.N.A.-prijs 1980 voor essay
1982, jrg. 31, (186), p. 42

- 6462
VAN DE PERRE, RUDOLF
Demedts, André; van de Perre, Rudolf; Veulemans, Jan
Wat met de literatuur?
1982, jrg. 31, (189), p. 251-254
- 6463
VAN DE PERRE, RUDOLF
Pieter G. Buckinx. De poëzie van Pieter G. Buckinx
1983, jrg. 32, (193), p. 66-70
- 6464
VAN DE PERRE, RUDOLF
Albe en zijn Paradijsvogel
1983, jrg. 32, (193), p. 95
- 6465
VAN DE PERRE, RUDOLF
Anton van Wilderode
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 270
- 6466
VAN DE PERRE, RUDOLF
De Sibyllie-trilogie
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 345-350
- 6467
VAN DE PERRE, RUDOLF
De geestelijke nalatenschap van Karel Van Den Oever
1986, jrg. 35, (212), p. 242-243
- 6468
VAN DE PERRE, RUDOLF
Anton Van Wilderode. Prijs voor Letterkunde van de Vlaamse Provincies 1986
1987, jrg. 36, (216), p. 165
- 6469
VAN DE PERRE, RUDOLF
Fred Germonprez (1914-). 'Dossier Bakelandt' als exponent van een sociaal gericht schrijverschap
1987, jrg. 36, (218), p. 305-309
- 6470
VAN DE PERRE, RUDOLF
Romeinse fontein. Bij een gedicht van C.F. Meyer en R.M. Rilke
1988, jrg. 37, (219), p. 53-54
- 6471
VAN DE PERRE, RUDOLF
Meyer, Conrad Ferdinand; van de Perre, Rudolf
De Romeinse fontein
1988, jrg. 37, (219), p. 53
- 6472
VAN DE PERRE, RUDOLF
De Nederlandse Letterkunde op postzegel
1988, jrg. 37, (222), p. 220-224

VAN DE PERRE

- 6473
VAN DE PERRE, RUDOLF
Een jaar poëzie in Vlaanderen van boekenbeurs tot boekenbeurs
1988, jrg. 37, (223), p. 372-377
- 6474
VAN DE PERRE, RUDOLF
Een jaar poëzie in Vlaanderen. Van boekenbeurs tot boekenbeurs
1990, jrg. 39, (229), p. 52-56
- 6475
VAN DE PERRE, RUDOLF
De klassieke oudheid en de neo-classici in de Vlaamse poëzie
1990, jrg. 39, (230), p. 106-109
- 6476
VAN DE PERRE, RUDOLF
Letterkundige Patrick Lateur. Vijfjaarlijkse poëzie-prijs Gerard Michiels
1990, jrg. 39, (230), p. 122-123
- 6477
VAN DE PERRE, RUDOLF
Dossier: Vaarwel aan Gertrude
1990, jrg. 39, (233), p. 428-431
- 6478
VAN DE PERRE, RUDOLF
Een jaar poëzie in Vlaanderen. Van boekenbeurs tot boekenbeurs
1991, jrg. 40, (234), p. 46-50
- 6479
VAN DE PERRE, RUDOLF
André Demedts. Driejaarlijkse Staatsprijs ter bekroning van een schrijversloopbaan
1991, jrg. 40, (234), p. 54-55
- 6480
VAN DE PERRE, RUDOLF
Leningrad I (winterpaleis)
1991, jrg. 40, (236), p. 165
- 6481
VAN DE PERRE, RUDOLF
Leningrad II (ermitage)
1991, jrg. 40, (236), p. 165
- 6482
VAN DE PERRE, RUDOLF
Lezende vrouw
1991, jrg. 40, (237), p. 225
- 6483
VAN DE PERRE, RUDOLF
van de Perre, Rudolf; Hensen, Herwig
De Mozart-cyclus van Herwig Hensen
1991, jrg. 40, (238), p. 289-291

Register

VAN DE PERRE

- 6484
VAN DE PERRE, RUDOLF
Een jaar poëzie in Vlaanderen. Van boekenbeurs tot boekenbeurs (1990-1991)
1992, jrg. 41, (239), p. 42-46
- 6485
VAN DE PERRE, RUDOLF
De bruidegom van mijn ziel, een terugblik
1992, jrg. 41, (240), p. 80-82
- 6486
VAN DE PERRE, RUDOLF
Het jeugdwerk van Egbert Aerts
1992, jrg. 41, (240), p. 95-96
- 6487
VAN DE PERRE, RUDOLF
In memoriam André Demedts (1906-1992)
1992, jrg. 41, (243), p. 376
- 6488
VAN DE PERRE, RUDOLF
Lof van onze middeleeuwse literatuur
1993, jrg. 42, (244), p. 52
- 6489
VAN DE PERRE, RUDOLF
Een jaar poëzie in Vlaanderen. Van boekenbeurs tot boekenbeurs (1991-1992)
1993, jrg. 42, (244), p. 54-57
- 6490
VAN DE PERRE, RUDOLF
De religieuze aanwezigheid in de Vlaamse poëzie na 1963
1993, jrg. 42, (245), p. 112-115
- 6491
VAN DE PERRE, RUDOLF
Herder en koning
1994, jrg. 43, (250), p. 43
- 6492
VAN DE PERRE, RUDOLF
De vriendschap Streuvels-Claes
1994, jrg. 43, (251), p. 78-82
- 6493
VAN DE PERRE, RUDOLF
Stijn Streuvels
1994, jrg. 43, (251), p. 81
- 6494
VAN DE PERRE, RUDOLF
Ockeghem
1994, jrg. 43, (251), p. 99
- 6495
VAN DE PERRE, RUDOLF
In memoriam Remi Van De Moortel Letterkundige
1994, jrg. 43, (252), p. 181

- 6496
VAN DE PERRE, RUDOLF
Letterkundige Luc Verbeke 70
1994, jrg. 43, (253), p. 242
- 6497
VAN DE PERRE, RUDOLF
Maart
1995, jrg. 44, (255), p. 97
- 6498
VAN DE PERRE, RUDOLF
André Demedts: een heruitgave van 'De eer van ons volk'
1996, jrg. 45, (260), p. 46-48
- 6499
VAN DE PERRE, RUDOLF
De aanwezigheid van het christendom in het werk van Elsschot
1996, jrg. 45, (263), p. 278-281
- 6500
VAN DE PERRE, RUDOLF
Slak
1997, jrg. 46, (265), p. 101
- 6501
VAN DE PERRE, RUDOLF
Kiev
1997, jrg. 46, (266), p. 225
- 6502
VAN DE PERRE, RUDOLF
De Poëzie van Gwy Mandelinck
1997, jrg. 46, (266), p. 237-238
- 6503
VAN DE PERRE, RUDOLF
Duif
1998, jrg. 47, (269), p. 47
- 6504
VAN DE PERRE, RUDOLF
De Passie in de hedendaagse Vlaamse literatuur
1998, jrg. 47, (270), p. 80-83
- 6505
VAN DE PERRE, RUDOLF
Tussen droom en werkelijkheid
1998, jrg. 47, p. 28-31
- 6506
VAN DE POEL, F.
Van De Poel, F.; Verscheure, A.
Diepere godsdienstbeleving door creativiteit
1962, jrg. 11, (62), p. 82-85
- 6507
VAN DER AA, J.
Dode eiken
1984, jrg. 33, (198), p. 58

VANDEREYCKEN

- 6508
VAN DER AA, JAN
Klein opus voor Marilou
1976, jrg. 25, (155)
- 6509
VAN DER BRACHT, JOHAN
Een veulen in de prang
1982, jrg. 31, (187), p. 77
- 6510
VAN DER BREMPT, STANISLAS
Graficus Freddy Theys. Driejaarlijkse Prijs Koninklijke Academie van België, Klasse der Schone Kunsten
1977, jrg. 26, (161), p. 378
- 6511
VANDER CRUYSSSEN, IRENE
Letterkundige Roger Geerts 70
1989, jrg. 38, (227), p. 279-280
- 6512
VANDER CRUYSSSEN, IRENE
In memoriam Roger Geerts Redactielid Vlaanderen
1998, jrg. 47, (271), p. 171
- 6513
VANDER DONCK, E.
Vaticanum II en de gewijde kunst
1964, jrg. 13, (73), p. 78-81
- 6514
VAN DER EYCKEN, ERNEST
Het nabije verleden Emiel Hullebroeck
1966, jrg. 15, (90), p. 395-397
- 6515
VAN DER EYCKEN, ERNEST
Getuigenissen. Herinneringen aan Veremans
1970, jrg. 19, (114), p. 305-306
- 6516
VAN DER EYCKEN, ERNEST
Mgr. Jules Vyverman, 80
1980, jrg. 29, (177), p. 232
- 6517
VAN DER EYCKEN, ERNEST
In memoriam Renaat Verbruggen
1982, jrg. 31, (186), p. 45
- 6518
VAN DER EYCKEN, ERNEST
van der Eyken, Ernest
In memoriam musicus Lionel Blomme
1984, jrg. 33, (201), p. 274
- 6519
VANDEREYCKEN, ROBERT
Kunstschilder Jac. Leduc 70
1991, jrg. 40, (238), p. 299

Register

VAN DER GOTEN

- 6520
VAN DER GOTEN, KOR
De bokkesprong
1967, jrg. 16, (91), p. 40
- 6521
VAN DER GRAFT, GUILLAUME
Hoogtevrees
1980, jrg. 29, (175), p. 96
- 6522
VAN DER GRAFT, GUILLAUME
De kleinste mensen en de grootste praats
1993, jrg. 42, (244), p. 44
- 6523
VAN DER GRAFT, GUILLAUME
Vier kwatrijnen
1994, jrg. 43, (250), p. 109
- 6524
VAN DER GRAFT, GUILLAUME
Barnard, Willem; Van der Graft, Guillaume (ps.)
Bij het verhaal van de Samaritaanse vrouw
1997, jrg. 46, (265), p. 79
- 6525
VAN DER GRAFT, GUILLAUME
Van der Graft, Guillaume; Barnard, Willem
Bij 1 koningen 19 vs 8-13 Elia op de Horeb
1998, jrg. 47, (269), p. 47
- 6526
VAN DER GRAFT, GUILLAUME
Van der Graft, Guillaume; Barnard, Willem
Bij Esther
1998, jrg. 47, (273), p. 283
- 6527
VANDERGUCHT, MARK
Letterkundige Maria Vlamijnck. Dr. F. Snellaert-prijs V.V.N.A. - 1981
1983, jrg. 32, (192), p. 45
- 6528
VANDER HALLEN, ERNEST
Verschaeve, Cyriel; Timmermans, Felix; vander Hallen, Ernest
In memoriam glazenier Eugeen Yoors
1976, jrg. 25, (151), p. 100
- 6529
VAN DER HALLEN, KATELIJNE
De veelkleurige losse vlinder
1968, jrg. 17, (98), p. 115
- 6530
VAN DER HALLEN, KATELIJNE
Woorden roepen
1970, jrg. 19, (115), p. 405

- 6531
VAN DER HALLEN, KATELIJNE
In memoriam Oskar van der Hallen
1979, jrg. 28, (172), p. 330
- 6532
VAN DER HALLEN, KATELIJNE
In duisternis geklemd
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 302
- 6533
VAN DER HALLEN, KATELIJNE
'Portret'
1986, jrg. 35, (210), p. 117
- 6534
VAN DER HALLEN, KATELIJNE
Woorden roepen
1994, jrg. 43, (250), p. 44
- 6535
VAN DER HALLEN, KATELIJNE
De binnenzijde
1997, jrg. 46, (268), p. 389
- 6536
VAN DER HALLEN, KATELIJNE
Voor Anton van Wilderode
1997, jrg. 46, (268), p. 389
- 6537
VAN DER HARST, HANS
Het Van Peteghemorgel in Nederland
1972, jrg. 21, (129), p. 366-370
- 6538
VAN DER HEIDE, ROEL
van der Heide, Roel; Bak, Peter; Tomlow, Jos; Molema, Jan; Gaudi-groep Deift
Barcelona: De Sagrada familia
1984, jrg. 33, (198), p. 14-21
- 6539
VAN DER HEYDE, P.
Getuigenissen. Dirk Vansina: tot het einde toe trouw aan het pelgrimideaal
1970, jrg. 19, (112), p. 175-177
- 6540
VANDER HEYDEN, GIL
Grafica en schrijfster Maria Heylen. Prov. Pr. V. Jeugdboek Antwerpen
1981, jrg. 30, (185), p. 346
- 6541
VANDER HEYDEN, GIL
Letterkundige Gerda Van Cleemput. Prozaprijs Ver. Kunstenaars voor de Jeugd 1981; Johan Flandersprijs 1981; Kinderjuryprijs 1982
1982, jrg. 31, (187), p. 98

VAN DER MEER

- 6542
VAN DER HOEVEN, JAN
De zee
1959, jrg. 8, (47), p. 330
- 6543
VAN DER HOEVEN, JAN
Pieter Malbrancke. Prijs Non-fiction literatuur Prov. West-Vlaanderen
1979, jrg. 28, (172), p. 322-323
- 6544
VANDER KERKEN, L.
Nostalgie
1977, jrg. 26, (161), p. 317
- 6545
VAN DER KROFT, HERMAN
Van Der Kroft, Herman; Ladenius, Fred
Stazione radio Vaticana
1961, jrg. 10, (55), p. 29-34
- 6546
VAN DER LINDEN, RENAAT
Marcel Ameel 65
1971, jrg. 20, (123), p. 431-432
- 6547
VAN DER LINDEN, RENAAT
Schilder en beeldhouwer Achiel Geerts, 70 jaar
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 197-198
- 6548
VAN DER LINDEN, RENAAT
Een kunst met vele facetten. De Volksverbondene
1984, jrg. 33, (201), p. 265-267
- 6549
VAN DER LINDEN, RENAAT
De Levenscyclus 1992
1992, jrg. 41, (243), p. 369-371
- 6550
VANDERLINDEN, SONJA
Paul Lebeau (1908-1982). Paul Lebeau, een christelijk humanist
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 320-324
- 6551
VANDERMARLIERE, KATRIEN
Hans Hollein, kunst en architectuur gevoed door symboliek, een drang naar het rituele en een zoeken naar communicatie
1987, jrg. 36, (217), p. 221-225
- 6552
VAN DER MEER, FRITS
Kunstenaarszicht op de geloofsmysteriën
1975, jrg. 24, (146), p. 121-130

Register

VAN DER MEER

6553
VAN DER MEER, FRITS
Aspecten en accerten. Concrete problemen voor de kunstenaar. Geloofsvisie?
1979, jrg. 28, (173), p. 366

6554
VAN DER MEEREN, WILLY
van der meeren, willy; morsomme, monique; de neys, ward; roosemont, jos; smets, dirk
Brussel - een ghetto
1967, jrg. 16, (91), p. 41-45

6555
VAN DER MUEREN, FLORIS
Vlaamse Cultuur nu. Moderne Vlaamse muziek in vogelvlucht
1965, jrg. 14, (81), p. 191-192

6556
VANDER PLAETSE, ANTOON
Wat eist de speler van het toneel?
1953, jrg. 2, (7), p. 30

6557
VANDER PLAETSE, ANTOON
Betekenis van het Vlaamse volkstoneel
1958, jrg. 7, (38), p. 65-70

6558
VANDER PLAETSE, ANTOON
Westvlaamse toneelschrijvers na 1850
1958, jrg. 7, (38), p. 115-116

6559
VANDER PLAETSE, ANTOON
Nocturne III
1958, jrg. 7, (38), p. 121

6560
VANDER PLAETSE, ANTOON
West-Vlaanderen in stoeten en processies actueel?
1959, jrg. 8, (45), p. 183

6561
VANDER PLAETSE, ANTOON
De andere Verschaeve
1959, jrg. 8, (46), p. 273-278

6562
VANDER PLAETSE, ANTOON
Het verband tussen de dichtelijke ontroering en sommige organische functies
1961, jrg. 10, (55), p. 64-68

6563
VANDER PLAETSE, ANTOON
Kunstenaars over hun sociale roeping. De sociale rol van de kunstenaar
1962, jrg. 11, (63), p. 175-176

6564
VANDER PLAETSE, ANTOON
Buitenlandse invloeden op het expressionistisch toneel in Vlaanderen na 1918
1962, jrg. 11, (66), p. 432-437

6565
VANDER PLAETSE, ANTOON
Toneel en concertleven in oorlogstijd
1964, jrg. 13, (76), p. 247-251

6566
VANDER PLAETSE, ANTOON
Getuigenissen. Tyl I incarnatie van het expressio-nisme
1970, jrg. 19, (112), p. 176-177

6567
VANDER PLAETSE, ANTOON
Tot weerziens
1973, jrg. 22, (136), p. 334

6568
VANDER PLAETSE, ANTOON
Antoon Vander Plaetse als declamator. Het wezen van de voordrachtskunst
1973, jrg. 22, (136), p. 340-341

6569
VANDER PLAETSE, ANTOON
Antoon Vander Plaetse als declamator. De techniek van de voordrachtskunst
1973, jrg. 22, (136), p. 341-342

6570
VANDER PLAETSE, ANTOON
Antoon Vander Plaetse als toneelmens. Het volkstoneel in dienst van de volkscultuur
1973, jrg. 22, (136), p. 343-354

6571
VANDER PLAETSE, ANTOON
Ballade van de Clown
1973, jrg. 22, (136), p. 356-357

6572
VANDER PLAETSE, ANTOON
Valavond
1973, jrg. 22, (136), p. 358

6573
VANDER PLAETSE, ANTOON
Taedet animam meam
1973, jrg. 22, (136), p. 358

6574
VANDER PLAETSE, ANTOON
Een
1973, jrg. 22, (136), p. 359

6575
VANDER PLAETSE, ANTOON
Het woord
1973, jrg. 22, (136), p. 359

VANDERPLAETSE

6576
VANDER PLAETSE, ANTOON
Herinnering
1973, jrg. 22, (136), p. 359

6577
VANDER PLAETSE, ANTOON
Romance
1973, jrg. 22, (136), p. 360

6578
VANDER PLAETSE, ANTOON
In memoriam Karel Bressous
1973, jrg. 22, (136), p. 360

6579
VANDER PLAETSE, ANTOON
Jachtlied
1973, jrg. 22, (136), p. 361

6580
VANDER PLAETSE, ANTOON
Avond aan zee
1973, jrg. 22, (136), p. 361

6581
VANDER PLAETSE, ANTOON
De vrijegezel
1973, jrg. 22, (136), p. 361

6582
VANDER PLAETSE, ANTOON
Citaten uit zijn werk
1973, jrg. 22, (136), p. 362-363

6583
VANDER PLAETSE, ANTOON
Dankwoord van Antoon Vander Plaetse bij de hulde te Gent 1961
1973, jrg. 22, (136), p. 378-380

6584
VANDERPLAETSE, HERMAN
Ruiter
1982, jrg. 31, (189), p. 255

6585
VANDERPLAETSE, HERMAN
Boodschapper
1983, jrg. 32, (194), p. 174

6586
VANDERPLAETSE, HERMAN
De katsberg
1985, jrg. 34, (207), p. 244

6587
VANDERPLAETSE, HERMAN
Lissewege
1989, jrg. 38, (226), p. 205

Register

VANDERPLAETSE

- 6588
VANDERPLAETSE, HERMAN
Amfora
1990, jrg. 39, (229), p. 43
- 6589
VANDERPLAETSE, HERMAN
Boom
1991, jrg. 40, (234), p. 44
- 6590
VANDERPLAETSE, HERMAN
Deltazeiler boven Cap Blanc-Nez
1993, jrg. 42, (245), p. 125
- 6591
VANDERPLAETSE, HERMAN
Kapiteel in Vézelay
1993, jrg. 42, (248), p. 346
- 6592
VANDERPLAETSE, HERMAN
Lento
1995, jrg. 44, (258), p. 387
- 6593
VANDERPLAETSE, HERMAN
Letterkundige & beeldend kunstenaar Joël Vandemaële 65
1996, jrg. 45, (259), p. 57
- 6594
VANDERPLAETSE, HERMAN
Het stro is warmer
1997, jrg. 46, (265), p. 109
- 6595
VANDERPLAETSE, HERMAN
Rhodos
1997, jrg. 46, (266), p. 226
- 6596
VANDERPLAETSE, HERMAN
Parijs, Place des Vosges
2000, jrg. 49, (282), p. 273
- 6597
VANDER PLAETSE, ROEL
Hariulf. Biograaf van Sint-Arnoldus
1987, jrg. 36, (216), p. 135-139
- 6598
VAN DER PLAS, MICHEL
Psalm
1981, jrg. 30, (185), p. 335
- 6599
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Onze Lieve Vrouw van de lente
1953, jrg. 2, (8), p. 48

- 6600
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Kerstmacht
1954, jrg. 3, (13), p. 3
- 6601
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Gebed voor Kerstdag
1954, jrg. 3, (13), p. 3
- 6602
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Het Verhaal van de Koningen
1954, jrg. 3, (13), p. 22
- 6603
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Zoals ik nooit kan vragen
1955, jrg. 4, (19)
- 6604
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Eenzaam leed
1955, jrg. 4, (24)
- 6605
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Bewust-zijn
1957, jrg. 6, (33), p. 165-167
- 6606
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Een dialoog?
1957, jrg. 6, (33), p. 171
- 6607
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Er waren tuinen
1958, jrg. 7, (38), p. 121
- 6608
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Nieuwjaarsgrafiek van Geert
1958, jrg. 7, (42), p. 431-432
- 6609
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Schets voor een portret
1959, jrg. 8, (47), p. 334
- 6610
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Lied voor een kleine danseres
1959, jrg. 8, (48), p. 438
- 6611
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Beeltenis
1960, jrg. 9, (50), p. 120
- 6612
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Nieuw werk van Westvlaamse dichters
1960, jrg. 9, (52), p. 286-289

VANDERSCHAEGHE

- 6613
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Hortend
1961, jrg. 10, (57), p. 208
- 6614
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Gebed voor Silvesterdag
1961, jrg. 10, (58), p. 327
- 6615
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Ballade van Gods licht
1961, jrg. 10, (60), p. 465
- 6616
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Bij een verjaardag
1962, jrg. 11, (65), p. 383
- 6617
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Voor Karina, mijn kind
1962, jrg. 11, (66), p. 459
- 6618
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Gaston Duribreux 60 !
1963, jrg. 12, (67), p. 46-47
- 6619
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Bij een verjaardag 31
1963, jrg. 12, (68), p. 111
- 6620
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Theater
1963, jrg. 12, (71), p. 345
- 6621
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Romantisch memorieblok
1964, jrg. 13, (73), p. 82
- 6622
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Brugge
1964, jrg. 13, (74), p. 146
- 6623
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Gezelschap
1964, jrg. 13, (76), p. 282
- 6624
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Tussen kathedr en straat. Proza en poëzie in de United States sinds 1940
1964, jrg. 13, (77), p. 299-304

Register

VANDERSCHAEGHE

- 6625
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Gij zijt mijn vrouw
1965, jrg. 14, (79), p. 59
- 6626
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Laat mij nu groeien in dat leven
1965, jrg. 14, (84), p. 424
- 6627
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Voor mijn vrouw
1966, jrg. 15, (85), p. 72
- 6628
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Vrouw
1966, jrg. 15, (87), p. 217
- 6629
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Verlenglijn van het genezen
1966, jrg. 15, (88), p. 281
- 6630
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Brief aan wie zichzelf de vrienden noemt
1967, jrg. 16, (95), p. 356
- 6631
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Amerika wanneer maken we een eind aan de mensenoorlog
1967, jrg. 16, (96), p. 383-386
- 6632
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Protest in de Duitse literatuur van vandaag
1967, jrg. 16, (96), p. 390-392
- 6633
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Vanderschaeghe, Paul; Deroo, Maurits
Lied voor een kleine danseres
1968, jrg. 17, (100), p. 228-229
- 6634
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Memoriaal voor Martin Luther King
1968, jrg. 17, (102), p. 429
- 6635
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Ik ben niet thuis / Amerika lezen
1969, jrg. 18, (103), p. 50
- 6636
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Uit het Trierer tagebuch
1969, jrg. 18, (107), p. 336

- 6637
VANDERSCHAEGHE, PAUL
De glazenier
1971, jrg. 20, (117), p. 1
- 6638
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Van Remoortere, Julien; Mortier, Herman;
Vanderschaeghe, Paul
Hedendaagse Vlaamse glazeniers
1971, jrg. 20, (117), p. 18-48
- 6639
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Duyck, René
1972, jrg. 21, (130), p. 429
- 6640
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Michiel Leenknecht
1972, jrg. 21, (130), p. 434-435
- 6641
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Cyr Frimout. Embleemontwerper voor Spacelab Mission I (Nasa, Alabama)
1979, jrg. 28, (169), p. 120
- 6642
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Frans Rubens 70
1979, jrg. 28, (171), p. 254
- 6643
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Celan, Paul; Vanderschaeghe, Paul
Kenotaph; Cenotaaf
1986, jrg. 35, (210), p. 119
- 6644
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Celan, Paul; Vanderschaeghe, Paul
Flügelnacht; Vleugelnacht
1986, jrg. 35, (210), p. 119
- 6645
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Celan, Paul; Vanderschaeghe, Paul
Mit zeitroten Lippen; Met tijdrote lippen
1986, jrg. 35, (210), p. 119
- 6646
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Waterspiegel
1986, jrg. 35, (211), p. 162
- 6647
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Marcel Matthijs (1899-1964). De ruitentikker: een sociaal document
1987, jrg. 36, (218), p. 278-281

VAN DER WIELE

- 6648
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Het oude huis
1994, jrg. 43, (249), p. 40
- 6649
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Verlenglijn van het genezen
1994, jrg. 43, (250), p. 30-31
- 6650
VANDERSCHAEGHE, PAUL
Balans
1994, jrg. 43, (251), p. 100
- 6651
VAN DER STICHELE, MYRIAM
De Hospitaalorde van Sint-Jan van Jeruzalem en de balije of commanderie Vlaanderen
1990, jrg. 39, (232), p. 298-300
- 6652
VAN DER STIGHELEN, KATLIJNE
Antoon van Dyck, 1599-1999: het portret als pas-sie
1999, jrg. 48, (276), p. 132-141
- 6653
VAN DER VEEN-BOS, MAAIKE
Harlingen: Simon Vestdijk-Kamer
1999, jrg. 48, (275), p. 86-89
- 6654
VAN DER VEKEN, JOS
In memoriam Cyriel Verleyen
1983, jrg. 32, (193), p. 108-109
- 6655
VAN DER VEKEN, JOS
Antoon Vermeylen. 'Internationale Ex-Librisprijs Lucas Cranach 1983' voor houtgravure (Kronach BRD)
1984, jrg. 33, (199), p. 122
- 6656
VANDERVELDE, CHARLIE
Ahoi, verre mens
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 323
- 6657
VAN DER WERF, THEO
Rijnsburg: (Baruch de) Spinoza-Huis
1998, jrg. 47, (269), p. 31-33
- 6658
VAN DER WERF, THEO
Den Haag: (Baruch de) Spinoza-Bibliotheek
1999, jrg. 48, (275), p. 83-84
- 6659
VAN DER WIELE, GERRIT
Toneel rond het Kerstgebeuren. 'n Simpel kerst-speelken
1954, jrg. 3, (13), p. 23-26

Register

VAN DER WIELE

6660
VAN DER WIELE, GERRIT
De parabel van de geliefde tollenaar van Gaston Duribreux
1957, jrg. 6, (32), p. 126

6661
VAN DE SOMPEL, HERBERT
Van Belle, Guy c. Jules; Van de Sompel, Herbert
Overmorgen 2000 en daarna
1997, jrg. 46, (268), p. 364-365

6662
VAN DE SOMPEL, HUGO
Staf Cleyman 70
1975, jrg. 24, (149), p. 344

6663
VAN DEUREN, KAREL
Foto's worden zichzelf
1964, jrg. 13, (75), p. 167-171

6664
VAN DEUREN, KAREL
Fotografie die doet verkopen (en wordt verkocht)
1967, jrg. 16, (95), p. 319-323

6665
VAN DEUREN, KAREL
Letterkundige Jozef L. de Belder. Emiel Bernheimprijs, Merghelyncxprijs en Koopalprijs
1979, jrg. 28, (169), p. 118-119

6666
VAN DEUREN, KAREL
Rik Jacobs. Hippoliet Van Peene - Virginie Miry-prijs 1978
1979, jrg. 28, (169), p. 121-122

6667
VAN DEUREN, KAREL
Luc Verstraete: de cartoon is geen genre maar een mentaliteit
1979, jrg. 28, (171), p. 234-237

6668
VAN DEUREN, KAREL
Herman Denkens: al lachend maar de waarheid
1979, jrg. 28, (171), p. 243

6669
VAN DEUREN, KAREL
Cartoons als post-scriptum. george francis - tony houbrechts - josette janssens - joke (jo lagrillièere) - bob vincke
1980, jrg. 29, (179), p. 362-364

6670
VAN DEUREN, KAREL
Klein lexicon van de actuele fotografie
1982, jrg. 31, (188), p. 185-188

6671
VAN DEUREN, KAREL
Actrice Anni De Loenen 70
1986, jrg. 35, (211), p. 168

6672
VAN DEUREN, KAREL
De Vlaamse film
1988, jrg. 37, (222), p. 263-264

6673
VAN DEUREN, KAREL
Monnik, kunstenaar, man van het volk. Longinus De Munter, o.f.m. 90
1990, jrg. 39, (229), p. 40

6674
VAN DEUREN, KAREL
Nestor Gérard (92), de fotograaf van de vlaamse beweging
1990, jrg. 39, (232), p. 342-344

6675
VAN DEUREN, KAREL
Brassens, Georges; van Deuren, Karel
Le Fossoyer; De doodgraver
1991, jrg. 40, (234), p. 45

6676
VAN DEUREN, KAREL
Verlaine, Paul; van Deuren, Karel
Lassitude; Vermoeid
1991, jrg. 40, (234), p. 45

6677
VAN DEUREN, KAREL
Visser-Neerlandiaprijs 1991 Phil Bosmans
1991, jrg. 40, (237), p. 221

6678
VAN DEUREN, KAREL
In Memoriam letterkundige Karel Vertommen
1991, jrg. 40, (237), p. 223

6679
VAN DEUREN, KAREL
Brabants foto-archief toont Brabantse mensen uit de eerste helft van de 20ste eeuw
1991, jrg. 40, (237), p. 232-233

6680
VAN DEUREN, KAREL
van Deuren, Karel; Verbeke, Ugo
Een gesprek met Eric Antonis intendant van Antwerpen 93 Culturele Hoofdstad van Europa
1993, jrg. 42, (244), p. 3-6

6681
VAN DEUREN, KAREL
Van Het Sacrament tot Daens met de vraag: wat is een religieuze film?
1993, jrg. 42, (245), p. 121-122

VAN DEUREN

6682
VAN DEUREN, KAREL
Geschiedenis van de fotografie
1994, jrg. 43, (249), p. 49-50

6683
VAN DEUREN, KAREL
Stijn Streuvels, fotograaf: de ontdekking van de werkelijkheid
1994, jrg. 43, (251), p. 83-86

6684
VAN DEUREN, KAREL
Schilder-beeldhouwer Antoon Luyckx 50 jaar kunst
1994, jrg. 43, (252), p. 179

6685
VAN DEUREN, KAREL
Paul Van Den Abeele: een fotograaf van mensen
1995, jrg. 44, (256), p. 233-235

6686
VAN DEUREN, KAREL
Colette Vander Stricht: fotografie en grafiek in schitterend unisono
1995, jrg. 44, (256), p. 237-239

6687
VAN DEUREN, KAREL
Postmoderne fotografie en de moeizame afkeer van de werkelijkheid
1995, jrg. 44, (258), p. 354-359

6688
VAN DEUREN, KAREL
Liliane Vertessen. Cultuurprijs van de Vlaamse Gemeenschap
1997, jrg. 46, (264), p. 48

6689
VAN DEUREN, KAREL
Terug van weggeweest: Reliëfs van G. Kerricx terug in de Antwerpse kathedraal
1998, jrg. 47, (269), p. 49

6690
VAN DEUREN, KAREL
Filip Tas, fotograaf (1917-1997)
1998, jrg. 47, (269), p. 60-61

6691
VAN DEUREN, KAREL
Kennismaking met het archief van de hele Vlaamse Beweging
1998, jrg. 47, (272), p. 223

6692
VAN DEUREN, KAREL
De Zee weerspiegeld in film en fotografie
2000, jrg. 49, (281), p. 221-223

Register

VAN DEUREN

6693
VAN DEUREN, KAREL
Tas, Filip; Geirlandt, K.J.; Cirnaise, Jean; Botden, Wil; Rey, Stéphane; van Deuren, Karel
2001, jrg. 50, (287)

6694
VAN DE VELDE, ANTON
Goris, René; Bruggen, Staf; Fonteyne, Ast.; Haepers, Frans; Van de Velde, Anton; Nuyens, P.J.A.; Diels, Joris; Van Hout, Karel; R.J.
Het regie-repertorium van Lode Geysen
1981, jrg. 30, (181), p. 92-100

6695
VAN DE VELDE, ANTON
Putman, Willem; Boon, Jan; van de Velde, Anton
Citaten
1981, jrg. 30, (181), p. 108-111

6696
VAN DE VELDE, CIS
Anton van de Velde's levensiilm
1981, jrg. 30, (181), p. 101-102

6697
VANDEVELDE, E.
Kunstschilder Fons Stels 70
1981, jrg. 30, (185), p. 348-349

6698
VAN DE VELDE, F.
De berk
1967, jrg. 16, (91), p. 55

6699
VAN DE VELDE, F.
In memoriam: moeder
1968, jrg. 17, (101), p. 364

6700
VAN DE VELDE, F.
Vietnam
1973, jrg. 22, (131), p. 42

6701
VAN DE VELDE, F.
Waarheid
1973, jrg. 22, (136), p. 383

6702
VAN DE VELDE, FERNAND
Reisgenoot Anton van Wilderode
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 307-308

6703
VAN DE VELDE, FRANS
De berk
1967, jrg. 16, (94), p. 294

6704
VAN DE VELDE, MARCEL
Boeketje
1955, jrg. 4, (20), p. 85

6705
VAN DE VELDE, MARCEL
Ik sta op de drempel van het Groot Geduld
1962, jrg. 11, (65), p. 384

6706
VAN DE VELDE, MARCEL
Arlenheim
1963, jrg. 12, (67), p. 44

6707
VAN DE VELDE, MARCEL
Einsam bin ich nicht allein
1964, jrg. 13, (78), p. 418

6708
VANDEVELDE, M.J.
Bezoek aan kunstschilder Jules Boulez
1957, jrg. 6, (34), p. 257-258

6709
VAN DE VELDE, ROGER
1972, jrg. 21, (124), p. 8

6710
VAN DE VELDE, ROGER
Martin Wallaert
1972, jrg. 21, (124), p. 36

6711
VAN DE VIJVERE, FRANÇOISE
Van De Vijvere, Françoise; Van Braeckel, Hilde
De Oudenaardse wandtapijten en het Huis de Lalaing
1992, jrg. 41, (239), p. 23-27

6712
VANDE VOORDE, ALBERT
Sabbe, Jan; Cornelis; Vande Voorde, Albert; Be-
kaert, Piet; De Coene, Adolf; Defour, Frans; Bijtte-
bier, Fries
Getuigenissen
1964, jrg. 13, (78), p. 407-410

6713
VANDEVOORDE, HANS
Vandevoorde, Hans; Missinne, Lut
'Het oude kind dat wijlt'. Gilliams en Van de Woestijne
1997, jrg. 46, (267), p. 280-284

6714
VANDEVOORDE, HANS
Het geheim van de glasblazer. Van de Woestijne als prozadichter
2000, jrg. 49, (280), p. 66-72

6715
VAN DE VOORDE, MARK
Bij het afsterven van Gerard Walschap (1898-1989)
1990, jrg. 39, (229), p. 59-60

VANDEWALLE

6716
VAN DE VOORDE, MARK
Geruchten van Engelen. Religieuze tendensen in de popmuziek
1997, jrg. 46, (268), p. 371-372

6717
VAN DE VOORDE, URBAIN
Vlaamse zeeschilders
1952, jrg. 1, (3), p. 82-86

6718
VAN DE VOORDE, URBAIN
De Maria-Levens van Albert Servaes
1954, jrg. 3, (15), p. 92-96

6719
VAN DE VOORDE, URBAIN
50 jaar moderne kunst. Overwegingen bij een internationale expositie
1958, jrg. 7, (40), p. 206-216

6720
VAN DE VOORDE, URBAIN
Het sociaal aspekt in de plastische kunsten in Vlaanderen van 1860 tot heden
1962, jrg. 11, (63), p. 156-162

6721
VAN DE VOORDE, URBAIN
Literair en artistiek expressionisme
1962, jrg. 11, (66), p. 394-399

6722
VANDEWALLE, A.
Dora Rommelaere 70
1972, jrg. 21, (130), p. 441-442

6723
VANDEWALLE, ADRIAAN
Brugse schilders uit het nabije verleden
1952, jrg. 2, (5), p. 165-167

6724
VANDEWALLE, ADRIAAN
Ontmoetingen met James Ensor
1952, jrg. 1, (6), p. 215-218

6725
VANDEWALLE, ADRIAAN
Ontmoetingen met James Ensor
1953, jrg. 2, (7), p. 16-18

6726
VANDEWALLE, ADRIAAN
Hoe men werkt(e) te Brugge en ommelanden
1983, jrg. 32, (192), p. 29-36

6727
VANDEWALLE, ANDRÉ
Wijn in Bourgondisch Vlaanderen
1995, jrg. 44, (255), p. 107-109

Register

VANDEWALLE

- 6728
VANDEWALLE, ERIK
André Demedts 65
1971, jrg. 20, (123), p. 440-441
- 6729
VANDEWALLE, ERIK
Luc Verbeke. 1e André Demedtsprijs
1971, jrg. 20, (123), p. 465-466
- 6730
VANDEWALLE, ERIK
Jozef Deleu. Tweemaal onderscheiden
1973, jrg. 22, (137), p. 420-421
- 6731
VANDEWALLE, ERIK
Musicoloog Hendrik Willaert. Fugatrofee 1983
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 322
- 6732
VAN DE WALLE, JEF
Wat heb je aan kunst en letteren in je leven?
1980, jrg. 29, (174), p. 49-55
- 6733
VANDEWALLE, PAUL
Graficus William Lievens. Prijs Cartoenaal van Hasselt '81
1983, jrg. 32, (192), p. 41
- 6734
VAN DE WALLE, ROELAND
Museum voor Volkskunde, Gent. Een stad anno 1900
1992, jrg. 41, (239), p. 13-15
- 6735
VANDE WALLE, WILLY
Europalia Japan
1989, jrg. 38, (226), p. 162-168
- 6736
VAN DE WAUW, CHRIS
Het operaseizoen 1997-98 in Vlaanderen en Brussel
1997, jrg. 46, (266), p. 240-241
- 6737
VAN DE WEERD, YOLANDE
Avondkind
1990, jrg. 39, (232), p. 326
- 6738
VANDEWEERT, WERNER
Poppenspelers in Limburg
1977, jrg. 26, (160), p. 271
- 6739
VANDEWEGHE, JAN
Grafiek: een technische en artistieke benadering
1980, jrg. 29, (179), p. 341-342

VAN DOORNE

- 6740
VANDEWIELE, H.S.
De Kerstkribbe in West-Vlaanderen
1954, jrg. 3, (13), p. 26-29
- 6741
VAN DE WOESTIJNE, KAREL
Vlaandren, o welig huis
1967, jrg. 16, (92), p. 77
- 6742
VAN DE WOESTIJNE, KAREL
De keuken is geboend
1972, jrg. 21, (125), p. 73
- 6743
VAN DE WOESTIJNE, KAREL
Wilde eenden slaan de luchten in
1972, jrg. 21, (125), p. 81
- 6744
VAN DE WOESTIJNE, KAREL
Karel Van De Woestijne over Sint-Martens-Latem
1972, jrg. 21, (125), p. 97-98
- 6745
VAN DE WOESTIJNE, KAREL
Gustave Van De Woestijne door Karel Van De Woestijne
1972, jrg. 21, (125), p. 99-101
- 6746
VAN DE WOESTIJNE, KAREL
Aan een zeer jong meisje
1972, jrg. 21, (125), p. 102
- 6747
VAN DE WOESTIJNE, KAREL
Ik vraag den vrede niet
1972, jrg. 21, (125), p. 103
- 6748
VAN DE WOESTIJNE, KAREL
Karel Van de Woestijne over Constant Permeke
1986, jrg. 35, (213), p. 292-297
- 6749
VAN DE WYGAERT, L.
Kunstschilder-beeldhouwer Theo A. Van De Kerckhove 70
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 200-201
- 6750
VAN DIJCK, HERMAN
Juul Lambrechts. Laureaat N.C.C.-wedstrijd voor éénakters 1977
1978, jrg. 27, (166), p. 298
- 6751
VAN DIJCK, LEEN
Cultuur en Vlaamse Beweging: het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven
1994, jrg. 43, (253), p. 203-206
- 6752
VAN DIJCK, LEEN
van Dijck, Leen; Somers, Marc
De briefwisseling tussen Maurice Gilliams en Emmanuel de Bom. Een smaakmaker
1997, jrg. 46, (267), p. 294-303
- 6753
VAN DIJCK, POL
Kunstschilder Hubert Jacobs. Medaille provincie Brabant en Ministerie Nederlandse Cultuur
1983, jrg. 32, (192), p. 40-41
- 6754
VANDIJCK, POL
Kunstschilder Pierre Marivoet 60
1984, jrg. 33, (200), p. 200-201
- 6755
VANDIJCK, POL
Aquarellist Fernand Verbeeck. Prijs van de Stad Nieuwpoort
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 378-379
- 6756
VAN DOMBURG, A.
Filmleven in bevrijd Nederland
1961, jrg. 10, (56), p. 135-138
- 6757
VANDOMMELE, ROGER
Creativiteit en/of métier. Stemmen uit het kunst- onderwijs. De vakman, die maar vakman is, is dichter bij de schoonheid dan de kunstenaar, die maar kunstenaar is..
1983, jrg. 32, (192), p. 16-17
- 6758
VANDOORNE, CECILE
Ze is vis
1989, jrg. 38, (227), p. 289
- 6759
VANDOORNE, CECILE
Met het vloeiend amber
1991, jrg. 40, (238), p. 303
- 6760
VANDOORNE, CECILE
Sneeuw
1992, jrg. 41, (243), p. 380
- 6761
VANDOORNE, CECILE
Opengewerkte velden
1996, jrg. 45, (262), p. 225
- 6762
VAN DOORNE, GEERT
Gent en de opstand tegen Spanje
1976, jrg. 25, (153), p. 193-199

Register

VAN DOORNE

- 6763
VAN DOORNE, GEERT
Aanleg van een nieuwe verdedigingsgordel
1976, jrg. 25, (153), p. 200-206
- 6764
VAN DOORNE, GEERT
Stadsversieringen en blijde inkomsten
1976, jrg. 25, (153), p. 224-228
- 6765
VAN DOORNE, VEERLE
Het museum van Deinze en Leiestreek
1986, jrg. 35, (210), p. 125-126
- 6766
VAN DOORNE, VEERLE
Het Museum van Deinze en de Leiestreek
1992, jrg. 41, (239), p. 6-9
- 6767
VANDORMAEL, HERMAN
De Kruisweg van Edgard Tytgat in het Kasteel van Gaasbeek
1989, jrg. 38, (227), p. 281-287
- 6768
VANDORMAEL, HERMAN
In memoriam Jozef ('Jef') Colruyt Kunstschilder
1990, jrg. 39, (230), p. 123-124
- 6769
VANDORMAEL, HERMAN
Louis Thévenet: de poëzie van het alledaagse
1990, jrg. 39, (232), p. 340-341
- 6770
VANDORMAEL, HERMAN
Kunstschilder Etienne Bauwens 65
1995, jrg. 44, (255), p. 133
- 6771
VANDORMAEL, HERMAN
Kunstschilder Etienne Bauwens 70
2000, jrg. 49, (282), p. 301
- 6772
VAN DORSELAER, LEO
Kunstschilder Joris De Geest. 1e Toetenelprijs voor Schilderkunst; E.V. in Gaverprijs en in Prijs van Boechout; 2e prijs Jozef Storme-prijs voor Schilderkunst, met 'Confused man'
1983, jrg. 32, (192), p. 37
- 6773
VANDRIESSCHE, LUK
Martin de Jonghe. Radiojournalistiekprijs Gemeentekrediet
1979, jrg. 28, (171), p. 247

- 6774
VANDRIESSCHE, LUK
Martin de Jonghe. Klokke Roelandprijs en Radio-Oskar 1980 en 1981
1981, jrg. 30, (185), p. 344
- 6775
VANDROEMME, ADHEMAR
De schilderende Gerard Vermeersch. Herinneringen vanaf 1940
1975, jrg. 24, (149), p. 318-324
- 6776
VANDROMME, JOZEF
Herinnering
1974, jrg. 23, (142), p. 309
- 6777
VANDROMME, JOZEF
Mijn thuishaven
1976, jrg. 25, (152), p. 184
- 6778
VANDROMME, JOZEF
Zomerweelde
1977, jrg. 26, (160), p. 293
- 6779
VANDROMME, JOZEF
Winteravond
1983, jrg. 32, (192), p. 47
- 6780
VAN DROOGENBROECK, WERNER
In een ver woud heel lang geleden
1980, jrg. 29, (175)
- 6781
VAN DUYN, REMI
Geloof u in de toekomst van het Vlaams toneel?
1958, jrg. 7, (38), p. 83-84
- 6782
VAN DYCK, J.
Peilend naar Gezelles gemoed
1966, jrg. 15, (85), p. 10-13
- 6783
VAN DYCK, JOHAN
De biënnale voor beeldhouwkunst - Middelheim
1979, jrg. 28, (172), p. 334-335
- 6784
VAN DYCK, REIMOND
Muziek voor de film
1968, jrg. 17, (102), p. 418-421
- 6785
VAN DYCKE, MARIE-THÉRÈSE
Getuigenissen van Bruggelingen die zelf hun huis restaureerden
1975, jrg. 24, (144), p. 32-33

VAN ERKEL

- 6786
VAN EECKHOUT, THIERRY
Van Eeckhout, Thierry; Van Landeghem, Jan. Kansen geven aan de openheid voor het transcendente. De muziek van Jan Van Landeghem
1997, jrg. 46, (265), p. 98-103
- 6787
VAN EECKHOVEN, EDDY
Poppenspel in Brussel - Brusselse folklore als erfgoed uit het vroeger verleden
1977, jrg. 26, (160), p. 262-266
- 6788
VAN EEKERT, BERT
Kunstschilder Marcel Vandeven 70
1978, jrg. 27, (162), p. 44
- 6789
VAN EGGHEN, FRANS
Jo Van Eetvelde. Prijs Stad Mechelen - Laureaat provinciale prijs Gent
1978, jrg. 27, (162), p. 45-46
- 6790
VAN EGGHEN, FRANS
Werner Van Cleemput. 'Prix de composition Irène Fuerison' 1979, Brussel; 'Preis Höchststufe Wettbewerb des BDB 1980', Freiburg i. Br.
1981, jrg. 30, (180), p. 43
- 6791
VAN EGGHEN, FRANS
Toondichter Werner Van Cleemput. Eerste laureaat CISM - Le Havre
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 321
- 6792
VAN ERKEL, GERDA
Requiem
1981, jrg. 30, (180), p. 50
- 6793
VAN ERKEL, GERDA
Jij bent wat ik
1982, jrg. 31, (186), p. 47
- 6794
VAN ERKEL, GERDA
Je handen roepen oude dromen
1982, jrg. 31, (189), p. 255
- 6795
VAN ERKEL, GERDA
Gemis
1982, jrg. 31, (191), p. 380
- 6796
VAN ERKEL, GERDA
Ik dacht je
1983, jrg. 32, (192), p. 48

Register

VAN ERKEL

- 6797
VAN ERKEL, GERDA
Kerstvlucht naar Bordeaux
1988, jrg. 37, (220), p. 134
- 6798
VAN ERKEL, GERDA
Andante KV 467
1989, jrg. 38, (227), p. 289
- 6799
VAN ERKEL, GERDA
Muziek scheidt dit eilanduur
1991, jrg. 40, (238), p. 303
- 6800
VAN ERKEL, GERDA
Andante KV 467
1994, jrg. 43, (250), p. 93
- 6801
VAN ESBROECK, G.M.A.
De diachromatische beiaard van Nieuwpoort
1953, jrg. 2, (11), p. 229-230
- 6802
VAN ESSER, L.
Letterkundige Donaat Snijders 60
1979, jrg. 28, (171), p. 254
- 6803
VAN ESSER, LEO
Koortypen allerhande. Het conservatoriumkoor
1980, jrg. 29, (176), p. 158
- 6804
VAN ESSER, LEO
*Koororganisaties. Het ANZ en zijn koor- en volks-
liedwerking*
1980, jrg. 29, (176), p. 161-164
- 6805
VAN EWIJK, TOM
De kunst van de ontmoeting
1965, jrg. 14, (80), p. 120-121
- 6806
VAN EYCKEN, STEFAN
*Il fiume del tempo passava.. Een traject doorheen
de muziek van Luc Brewaeys*
1998, jrg. 47, (272), p. 193-202
- 6807
VANFLETEREN, GERDA
Vermeulen, Julien; Vanfleteren, Gerda
*Drie Britse Dames: Ethel Smyth, Virginia Woolf en
Barbara Hepworth*
2000, jrg. 49, (283), p. 305
- 6808
VANFLETEREN, GERDA
Vanfleteren, Gerda; Vermeulen, Julien
Barbara Hepworth en de open vorm
2000, jrg. 49, (283), p. 327-332

- 6809
VAN FRACHEN, VICTOR
In memoriam toondichter Marinus De Jong
1985, jrg. 34, (204), p. 39
- 6810
VAN FRAECHEM, HERMAN J.L.
Levende literatuur te Lier
1967, jrg. 16, (93), p. 199-207
- 6811
VAN FRAECHEM, HERMAN J.L.
Jarige auteurs
1967, jrg. 16, (93), p. 227-229
- 6812
VAN FRIESLAND, ELLEN
Ik besta niet bij de gena
1981, jrg. 30, (180), p. 51
- 6813
VANGANSBEKE, JULIEN
Zondagnamiddag in de herfst
1965, jrg. 14, (81), p. 220
- 6814
VANGANSBEKE, JULIEN
Redding
1966, jrg. 15, (85), p. 70
- 6815
VANGANSBEKE, JULIEN
Ik moet
1966, jrg. 15, (90), p. 414
- 6816
VANGANSBEKE, JULIEN
Elegisch
1969, jrg. 18, (105), p. 174
- 6817
VANGANSBEKE, JULIEN
Jean Bilquin
1969, jrg. 18, (106), p. 224
- 6818
VANGANSBEKE, JULIEN
Parabel
1969, jrg. 18, (107), p. 336
- 6819
VANGANSBEKE, JULIEN
*Hans de Greve. Poëzieprijs Gemeentekrediet
1981*
1982, jrg. 31, (189), p. 249
- 6820
VAN GEEL, DENISE
Spelen
1986, jrg. 35, (210), p. 118

VAN GORP

- 6821
VAN GEITE, RITA
Het perron
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 324
- 6822
VAN GEITE, RITA
Baron, Marc; Van Geite, Rita
Seul et démesuré; Alleen en oneindig
1994, jrg. 43, (253), p. 227
- 6823
VAN GEITE, RITA
Baron, Marc; Van Geite, Rita
Le feu n'a pas de secret; Vuur kent geen geheimen
1995, jrg. 44, (256), p. 243
- 6824
VAN GELDER, STAF
Rik Bourignon 70
1972, jrg. 21, (130), p. 419
- 6825
VANGHELUWE, ROGER
Johannes richt onze ogen op Jezus
1990, jrg. 39, (232), p. 273
- 6826
VAN GIJSEGEM, MARK
*Graficus Emiel Hoorne. Laureaat Exlibrisprijskamp
St.-Niklaas*
1983, jrg. 32, (195), p. 237
- 6827
VAN GIJSEL, HECTOR
Antoon Vermeylen. Prijs Victor Stuyvaert
1977, jrg. 26, (158), p. 161
- 6828
VAN GOETHEM, RAY
*Permanentie van het christendom. Olivier
Messiaen*
1956, jrg. 5, (30), p. 319
- 6829
VAN GOGH, VINCENT
Vincent van Gogh of het gevecht met het métier
1983, jrg. 32, (192), p. 18-22
- 6830
VAN GOMPEL, PATRICK
Stripjournalistiek in Vlaanderen
1986, jrg. 35, (212), p. 228-230
- 6831
VAN GOMPEL, PATRICK
Kartoens met een schrijven
1986, jrg. 35, (212), p. 231-232
- 6832
VAN GORP, HENDRIK
Ast Fonteyne in het Vlaamse cultuurlandschap
2000, jrg. 49, (281), p. 234-236

Register

VAN GORP

- 6833
VAN GORP, JOS
Van Gorp, Jos; Billiet, Daniël
Televisieschrijvers in Vlaanderen? Nooit van gehoord!
1977, jrg. 26, (158), p. 131-139
- 6834
VAN GORP, JOS
Wie is wie op de titelrol
1977, jrg. 26, (158), p. 152-153
- 6835
VAN GORP, SONJA
Laurent Reypens. Persprijs IIC en 2de Prijs Art-25 (1977)
1978, jrg. 27, (167), p. 372
- 6836
VAN GORP, SONJA
Laurent Reypens. Pieter Engelen-prijs en Gastronomie-prijs 1979
1980, jrg. 29, (175), p. 106
- 6837
VAN GRASDONCK, ZEGER
Ernest Claes voor het militair gerechtshof
1969, jrg. 18, (107), p. 316-322
- 6838
VAN GROENENDAEL, HENDRIK
Sint-Godelieve, leven en legenden
1984, jrg. 33, (200), p. 146-147
- 6839
VAN GYSEGEM, MARK
Wat is het effect van de integratie van fotografie in de plastische kunst op traditionele fotografie?
1981, jrg. 30, (184), p. 243-248
- 6840
VAN HAECHE, L.
De kunstfilosofie van het Marxisme
1964, jrg. 13, (78), p. 415-416
- 6841
VAN HAECKE, BERT
Damme: Literair Museum Tijd 'Jilenspiegel & Jacob van Maerlant
1999, jrg. 48, (275), p. 80-83
- 6842
VAN HAEGENDOREN, MAURITS
Industriële vormgeving en smaakvorming
1958, jrg. 7, (42), p. 414-416
- 6843
VAN HAEGENDOREN, MAURITS
Verleden en heden. De Vlaamse Beweging - een historisch overzicht
1965, jrg. 14, (81), p. 154-156

- 6844
VAN HAEGENDOREN, MAURITS
De mens in de megapolis
1967, jrg. 16, (91), p. 8-11
- 6845
VAN HAELEWYN, JORIS
Trek de deur
1961, jrg. 10, (59), p. 399
- 6846
VAN HAELEWYN, JORIS
De droom hangt
1963, jrg. 12, (68), p. 111
- 6847
VAN HAGELAND, A.
Eerste werk
1969, jrg. 18, (107), p. 284-289
- 6848
VAN HAGELAND, A.
Conscience en het volksleven
1973, jrg. 22, (134), p. 205-208
- 6849
VAN HAGELAND, ALBERT
Het 'straatlied' ook een volkslied?
1974, jrg. 23, (143), p. 338-340
- 6850
VAN HAGELAND, ALBERT
Het edel kind van Napoleon
1974, jrg. 23, (143), p. 351-354
- 6851
VANHALEWIJN, MARIETTE
De dode stad
1963, jrg. 12, (68), p. 112
- 6852
VANHALLE, B.
André Van Schuylenbergh. Tweede Prijs Schilderkunst van Lokeren Bronzen med. Europaprijs Oostende
1979, jrg. 28, (171), p. 257
- 6853
VAN HALSENDAELE, MARC
Graven in de nacht
1987, jrg. 36, (218), p. 331
- 6854
VAN HALSENDAELE, MARC
Het babyhoofdje
1995, jrg. 44, (258), p. 385
- 6855
VANHAUTE, ALBERT
De beiaard van Kortrijk
1962, jrg. 11, (61), p. 33

VAN HAUWERMEIREN-GROSSÉ

- 6856
VANHAUTE, DELFIEN
Aan de dierbare nagedachtenis van mijnen vriend Amédée Donck
1956, jrg. 5, (26), p. 101
- 6857
VANHAUTE, DELFIEN
Het kerkhof
1956, jrg. 5, (26), p. 101
- 6858
VANHAUTE, DELFIEN
De Beiaard
1956, jrg. 5, (26), p. 101
- 6859
VANHAUTE, DELFIEN
't Hofken
1956, jrg. 5, (26), p. 102
- 6860
VANHAUTE, DELFIEN
Minnezinger's aankomst
1956, jrg. 5, (26), p. 101
- 6861
VANHAUTE, DELFIEN
Parsifal
1956, jrg. 5, (26), p. 103
- 6862
VANHAUTE, DELFIEN
De Nachtegaal
1956, jrg. 5, (26), p. 103
- 6863
VANHAUTE, ROGER
Delfien Vanhaute
1956, jrg. 5, (26), p. 66-68
- 6864
VAN HAUWAERT, EUGEN
Nieuw literair werk van Westvlaamse auteurs. Romandebuut van Paul Vanderschaeghe: Vergeef mij, Kajafas
1960, jrg. 9, (51), p. 190-191
- 6865
VAN HAUWERE, FÉLIC.
Van een begaafde jongen...
1955, jrg. 4, (19), p. 3-4
- 6866
VAN HAUWERMEIREN, PAUL
Rudolf Van de Perre. Provinciale Prijs Letterkunde 1969 van Oost-Vlaanderen
1970, jrg. 19, (116), p. 471
- 6867
VAN HAUWERMEIREN-GROSSÉ, JOS
Een Brugs kunstelier
1953, jrg. 2, (12), p. 256-257

Register

VAN HAVER

- 6868
VAN HAVER, JOZEF
Volkscultuur, bij wijze van inleiding
1992, jrg. 41, (243), p. 337-341
- 6869
VAN HAVER, JOZEF
De volkskunde in Vlaanderen
1992, jrg. 41, (243), p. 372-373
- 6870
VAN HECKE, FIRMIN
Herinneringen aan Gustave Van De Woestijne
1958, jrg. 7, (41), p. 338-343
- 6871
VAN HECKE, OMER
Lichtgevoelig, onderworpen
1980, jrg. 29, (178), p. 314
- 6872
VAN HECKE, OMER
Er werden ertsbanen aangelegd
1980, jrg. 29, (178), p. 314
- 6873
VAN HEE, MIRIAM
Brodski, Iosif; Van Hee, Miriam
Ik omvatte die schouders en keek
2001, jrg. 50, (285), p. 106
- 6874
VAN HEE, MIRIAM
Brodski, Iosif; Van Hee, Miriam
Je bent het dorp vergeten
2001, jrg. 50, (285), p. 106
- 6875
VAN HEERDEN, ERNST
Essay, kritiek en tijdschriften in Zuid-Afrika
1962, jrg. 11, (64), p. 222-224
- 6876
VAN HEKKEN, RENÉE
Wandeling
1988, jrg. 37, (219), p. 48
- 6877
VAN HEKKEN, RENÉE
Sint-Amands in wintertijd
1988, jrg. 37, (219), p. 48
- 6878
VAN HEKKEN, RENÉE
Zomertijd 2
1992, jrg. 41, (239), p. 39
- 6879
VAN HEKKEN, RENÉE
Gedichten over het achterland
1993, jrg. 42, (247), p. 270

VAN HERREWEGHEN

- 6880
VAN HEKKEN, RENÉE
Gedichten over het achterland
1994, jrg. 43, (250), p. 111
- 6881
VAN HEKKEN, RENÉE
Latem aan de Leie
1994, jrg. 43, (253), p. 226
- 6882
VAN HEKKEN, RENÉE
Preludes
1997, jrg. 46, (264), p. 27
- 6883
VAN HEMELDONCK, EMIEL
Baekelmans, Lode; Boschvogel, F.R.;
Germonprez, Fred; Inghelram, Daan; van
Hemeldonck, Em.
Getuigenissen over heimatletterkunde
1956, jrg. 5, (26), p. 80-81
- 6884
VAN HEMELDONCK, EMIEL
*Landschap en stedenschoon. Antwerpen,
gevarieerde en boeiende uitzichten*
1965, jrg. 14, (81), p. 178-182
- 6885
VAN HEMELDONCK, EMIEL
Hoe zeere vallen z'af
1969, jrg. 18, (107), p. 308-310
- 6886
VAN HEMELRIJCK, JAN
Jos Dufour 75
1971, jrg. 20, (123), p. 443-444
- 6887
VAN HEMELRIJCK, JAN
Jan-Baptist Walgrave O.P. 60
1971, jrg. 20, (123), p. 468-469
- 6888
VAN HEMELRIJCK, JAN
In memoriam Kunstschilder Jos Dufour
1976, jrg. 25, (155), p. 361-362
- 6889
VAN HEMELRYCK, JAN
Nest ik kan u niet vergeten
1969, jrg. 18, (107), p. 314-315
- 6890
VAN HEMELRYCK, JAN
Peeters, Joanna; van Hemelryck, Jan
*De devotieprent vanaf de 16de tot en met de
17de eeuw*
1992, jrg. 41, (241), p. 159-166
- 6891
VAN HENEGOUWEN, G.
*Letterkundige Joris Denoo. Poëzieprijs Vlaamse
Club Brussel*
1980, jrg. 29, (175), p. 103
- 6892
VAN HERCK, J.
P.P. Rubens: belangrijke data
1977, jrg. 26, (156), p. 5
- 6893
VAN HERCK, J.
Aalst Sint-Martinuskerk: het Sint-Rochusaltaar
1977, jrg. 26, (156), p. 32-33
- 6894
VAN HERCKENRODE, WILLEM
De dichtkunst
1977, jrg. 26, (157), p. 77
- 6895
VAN HERCKENRODE, WILLEM
De dichter en zijn droom
1979, jrg. 28, (170), p. 204
- 6896
VAN HERENDAEL, FRANK
De harp van Sint-Franciscus
1976, jrg. 25, (150), p. 48
- 6897
VAN HERENDAEL, FRANK
Alfred Ost schildert
1984, jrg. 33, (201), p. 261
- 6898
VAN HERREWEGHEN, HUBERT
Brussels Tuintje
1967, jrg. 16, (91), p. 2
- 6899
VAN HERREWEGHEN, HUBERT
Golgotha van Felix De Boeck
1973, jrg. 22, (135), p. 297
- 6900
VAN HERREWEGHEN, HUBERT
Consecratie
1981, jrg. 30, (185), p. 337
- 6901
VAN HERREWEGHEN, HUBERT
Wees gegroet
1981, jrg. 30, (185), p. 341
- 6902
VAN HERREWEGHEN, HUBERT
Karakol
1995, jrg. 44, (255), p. 128-129

Register

VAN HERREWEGHEN

6903
VAN HERREWEGHEN, HUBERT
Op een klavertjevier, in een Brusselse tuin gevonden op een vierde maart en, naar goede geploegenheid, bewaard in een missaal
1997, jrg. 46, (265), p. 111

6904
VAN HERREWEGHEN, HUBERT
Brusselse Prenten: Vlaamse Poort; Ninoofsepoort; Finis Terrae; Op de reling van Sinte-Goedele
1999, jrg. 48, (275), p. 104-105

6905
VAN HERREWEGHEN, HUBERT
Marines
2000, jrg. 49, (281), p. 224

6906
VAN HEULENDONK, GUIDO
Less, Please, less!
1998, jrg. 47, (269), p. 9

6907
VANHIE, LUC
Druppeldagen
1980, jrg. 29, (179), p. 378

6908
VANHIE, LUC
De laatste nacht
1980, jrg. 29, (179), p. 379

6909
VAN HOECK, ALBERT
Ontstaan van de post-koloniale roman in 1959-1970
1989, jrg. 38, (225), p. 82-89

6910
VAN HOECK, BERT
Arthur Verthé. Prijs Algemeen Nederlands Verbond
1975, jrg. 24, (149), p. 349-350

6911
VAN HOECKE, WILLY
De vroegste uitingen van Nederlandstalig literair leven in de Franse Nederlanden
1982, jrg. 31, (190), p. 279-280

6912
VAN HOESTENBERGHE, LIEVE
Kort Lied
1964, jrg. 13, (78), p. 417

6913
VAN HOEYLANDT, LUC
De stad
1971, jrg. 20, (120), p. 258

6914
VAN HOEYLANDT, LUC
De hongerlijder
1972, jrg. 21, (124), p. 41

6915
VAN HOEYLANDT, LUC
Nu deze winterse vrouw zwart van weelde
1972, jrg. 21, (129), p. 387

6916
VAN HOEYLANDT, LUC
Eerste gedicht voor de herfst
1973, jrg. 22, (135), p. 309

6917
VAN HOLEN, JAAK
Peter Tsjaikovski, de meest Russische toondichter. Het Russische muziekleven in de 19de eeuw
1993, jrg. 42, (247), p. 275-280

6918
VAN HOLEN, JAAK
Bourgondië, bakermat van de Vlaamse Polyfonie
1995, jrg. 44, (255), p. 96-97

6919
VAN HOLEN, JAAK
Musicus Vic Nees Joost van den Vondelprijs 1995
1995, jrg. 44, (256), p. 247

6920
VAN HOLEN, JAAK
Vlaamse muziek op CD
1996, jrg. 45, (263), p. 309-312

6921
VAN HOLEN, JAAK
Socrates, Buckinx en De Rode Pomp
1997, jrg. 46, (265), p. 117-118

6922
VAN HOLEN, JAAK
Emmanuel Durlet: componist van aquarellen
1997, jrg. 46, (266), p. 242-243

6923
VAN HOLEN, JAAK
Vlaamse passiemuziek in de 19de en 20ste eeuw
1998, jrg. 47, (270), p. 88-90

6924
VAN HOLEN, JAAK
Vier portretten en één zelfportret van hedendaagse Vlaamse componisten
1998, jrg. 47, (272), p. 177

6925
VAN HOLEN, JAAK
Werkenlijst (met discografie) van Frank Agsteribbe
1998, jrg. 47, (272), p. 186-187

VAN HOLEN

6926
VAN HOLEN, JAAK
Selectieve werkenlijst van Kurt Bikkembergs
1998, jrg. 47, (272), p. 191-192

6927
VAN HOLEN, JAAK
Werkenlijst (met discografie) van Luc Brewaeys
1998, jrg. 47, (272), p. 202-204

6928
VAN HOLEN, JAAK
Werkenlijst (met discografie) van Geert Logghe
1998, jrg. 47, (272), p. 209

6929
VAN HOLEN, JAAK
Werkenlijst (met discografie) van Frank Nuyts
1998, jrg. 47, (272), p. 213-215

6930
VAN HOLEN, JAAK
Thematische catalogus van de werken van Jef van Hoof: een primeur
1998, jrg. 47, (272), p. 222

6931
VAN HOLEN, JAAK
De zilveren vloot van Radio 3
1999, jrg. 48, (278), p. 280

6932
VAN HOLEN, JAAK
Een 'Schoon Liedekens Boeck'
2000, jrg. 49, (280), p. 115

6933
VAN HOLEN, JAAK
Marines in Klanken
2000, jrg. 49, (281), p. 188-193

6934
VAN HOLEN, JAAK
De rusteloze zoektocht van Christian-Adolphe Wauters
2000, jrg. 49, (282), p. 281-282

6935
VAN HOLEN, JAAK
Bij een eeuwfeest
2001, jrg. 50, (285), p. 65

6936
VAN HOLEN, JAAK
'Liederen met uitsluitelijk Fransche teksten'
2001, jrg. 50, (285), p. 84-88

6937
VAN HOLEN, JAAK
Marcatissimo, pianokwartet van Jan Van Landeghem
2001, jrg. 50, (286), p. 172-174

Register

VAN HOOF

- 6938
VAN HOOF, GUIDO
Het verschijnsel kunst
1963, jrg. 12, (68), p. 108-110
- 6939
VAN HOOF, GUIDO
Journalistiek en literatuur
1965, jrg. 14, (83), p. 311-313
- 6940
VAN HOOF, GUY
Met moeite wordt een aarzeling gebaar
1969, jrg. 18, (107), p. 336
- 6941
VAN HOOF, GUY
In je verbaasde oog
1970, jrg. 19, (114), p. 338-339
- 6942
VAN HOOF, GUY
Jan Hoogsteyns. Prijs van de stad Ronse
1970, jrg. 19, (116), p. 451-452
- 6943
VAN HOOF, GUY
Jij noemde voor het eerst mijn naam
1971, jrg. 20, (120), p. 257
- 6944
VAN HOOF, GUY
Victor Renty. Ridder in de Orde van Leopold II
1971, jrg. 20, (123), p. 457-458
- 6945
VAN HOOF, GUY
Sint Martens Latem
1974, jrg. 23, (139), p. 112
- 6946
VAN HOOF, GUY
Ineens was het donker
1974, jrg. 23, (140), p. 185
- 6947
VAN HOOF, GUY
In de gleuven van de stad
1974, jrg. 23, (140), p. 185
- 6948
VAN HOOF, GUY
Geef elke man een wapen
1974, jrg. 23, (140), p. 185
- 6949
VAN HOOF, GUY
Met moeite wordt een aarzeling gebaar
1994, jrg. 43, (250), p. 41
- 6950
VAN HOOF, GUY
Letterkundige Remi De Cnodder 75
1994, jrg. 43, (252), p. 177

- 6951
VAN HOOF, GUY
Kunstcriticus-dichter Remi De Cnodder Officier in de Kroonorde
1997, jrg. 46, (265), p. 135
- 6952
VAN HOOF, LEO
Peter Cabus. Muziekcompositieprijs gebr. Durche
1982, jrg. 31, (186), p. 40
- 6953
VANHOONACKER-VERKINDEREN, ANNEMIE
Terminologie
1997, jrg. 46, (266), p. 217-223
- 6954
VANHOUCKE, CLAUDE
Gedicht van onze tijd
1966, jrg. 15, (90), p. 414
- 6955
VANHOUCKE, CLAUDE
Jarige kunstenaars. Lucie Loots zestig
1968, jrg. 17, (101), p. 371-372
- 6956
VANHOUCKE, CLAUDE
Kunstschilder Jos Fred Smith 60
1980, jrg. 29, (175), p. 106-107
- 6957
VAN HOUT, KAREL
Renaat Verheyen en het studententoneel
1981, jrg. 30, (181), p. 85-86
- 6958
VAN HOUT, KAREL
Goris, René; Bruggen, Staf; Fonteyne, Ast.; Hae-pers, Frans; Van de Velde, Anton; Nuyens, P.J.A.; Diels, Joris; Van Hout, Karel; R.J.
Het regie-repertorium van Lode Geysen
1981, jrg. 30, (181), p. 92-100
- 6959
VAN HOUTLAND, JOZEFA
Celibaat
1957, jrg. 6, (33), p. 160
- 6960
VAN HOUTRYVE, MARCEL
Het Gulden Vlies in de Bourgondische literatuur
1962, jrg. 11, (65), p. 338-351
- 6961
VAN HOUTTE, GAËTAN
Jacques 't Kindt. Ch. Deleuprijs en Prijs van Ronse
1975, jrg. 24, (147), p. 221
- 6962
VAN HOUTTE, J.A.
Welvaart en politiek te Brugge ca. 1430-1482
1982, jrg. 31, (188), p. 130-133

VAN HULLE

- 6963
VAN HOUTTE, JULES
Bert de Wildeman 25 jaar Theater Antigone; Frans Roggenprijs
1982, jrg. 31, (186), p. 41-42
- 6964
VAN HOVE, FREDDY
Letterkundige Frank Pollet. Nationale Poëzieprijs v. Harelbeke en onderscheidingen in vijf andere poëzieprijskampen in 1980-81
1981, jrg. 30, (185), p. 347-348
- 6965
VAN HOVE, JO
De weg verbijsterd
1986, jrg. 35, (212), p. 239
- 6966
VAN HOVE, JO
Jooris, R.; Kemps, M.; Van Hove, J.; Vermeulen, J.
"Ik vind dat je een gezicht moet kunnen lezen, van de haarwortels tot de kin." Rony Heirman over fotografie
2001, jrg. 50, (287)
- 6967
VANHOVE, JOHAN
Taizé: ontstaan en uitstraling
1995, jrg. 44, (255), p. 87-89
- 6968
VAN HULLE, BEATRIJS
Menselijke zoektocht naar eigen identiteit centraal in het programma van de Vlaamse Opera
1998, jrg. 47, (273), p. 288-289
- 6969
VANHULLE, G.
Zintuiglijk dessert
1968, jrg. 17, (99), p. 190
- 6970
VAN HULLE, JOORIS
Een jaar proza. Vlaams proza 1987-1988
1989, jrg. 38, (225), p. 134-136
- 6971
VAN HULLE, JOORIS
Gust Van Brussel
1989, jrg. 38, (228), p. 369-370
- 6972
VAN HULLE, JOORIS
Vlaams proza 1988-1989: capita selecta
1990, jrg. 39, (229), p. 56-58
- 6973
VAN HULLE, JOORIS
De nest-trilogie: genealogisch schrijven avant-la-lettre
1990, jrg. 39, (233), p. 446-448

Register

VAN HULLE

- 6974
VAN HULLE, JOORIS
Een jaar proza in Vlaanderen (capita selecta / 1989-1990)
1991, jrg. 40, (235), o. 106-108
- 6975
VAN HULLE, JOORIS
Om nergens meer thuis te horen. Egbert Aerts, homo viator
1992, jrg. 41, (240), p. 97-98
- 6976
VAN HULLE, JOORIS
Anderhalf jaar Vlaams proza
1992, jrg. 41, (241), p. 235-238
- 6977
VAN HULLE, JOORIS
Geloof en godsbeeld in het Vlaams proza vanaf 1963
1993, jrg. 42, (245), p. 116-118
- 6978
VAN HULLE, JOORIS
Claude van de Berge: We scheppen niets dat niet reeds bestaat
1997, jrg. 46, (267), p. 318-321
- 6979
VAN HULLE, JOORIS
Als poedersnieuw ligt poëzie
1998, jrg. 47, p. 37-40
- 6980
VAN HULLE, JOORIS
Marf: kunst in het spanningsveld tussen binnen en buiten
2000, jrg. 49, (280), p. 105-108
- 6981
VAN HULLE, JOORIS
Van beeld tot beeld. Ontmoetingen bij de stichting George Grard
2000, jrg. 49, (281), p. 232-233
- 6982
VAN HULLE, JOORIS
De eeuw in letters. Structuren van Gaston De Mey
2000, jrg. 49, (281) p. 233-234
- 6983
VAN HULLE, JOORIS
Je moet veel loslaten om veel te krijgen. Over het werk van Claire Vanden Abbeele
2000, jrg. 49, (282), p. 274-276
- 6984
VAN HULLE, JOORIS
Hilde van Sumere: beeld en materie
2001, jrg. 50, (288), p. 305-306

- 6985
VAN IMMERSEEL, FRANS
Beknopte geschiedenis van het Vlaamse kunstglasraam
1971, jrg. 20, (117), p. 2-13
- 6986
VAN IMMERSEEL, JOS
De pianoforte, de hemel ingeprezen en ter helle gejaagd. Een topje zonder ijsberg?
1999, jrg. 48, (277), p. 180-184
- 6987
VAN IMPE, ALFONS
Arthur Verthé. Prijs voor Vlaanderen van VTB-VAB
1979, jrg. 28, (172), p. 325
- 6988
VAN IMPE, LIEVE
Antibes
1988, jrg. 37, (221), p. 183
- 6989
VAN IMPE, LIEVE
Verwachting
1988, jrg. 37, (221), p. 183
- 6990
VAN IMPE, LIEVE
Bomen zijn nooit eenzaam
1988, jrg. 37, (223), p. 365
- 6991
VAN IMPE, LIEVE
Wij gaan met de bewegingen van wind en water
1989, jrg. 38, (226), p. 206
- 6992
VAN IMPE, LIEVE
Het zomert in dit land van mij
1990, jrg. 39, (229), p. 43
- 6993
VAN IMPE, LIEVE
Verwachting
1992, jrg. 41, (239), p. 40
- 6994
VAN IMPE, LIEVE
Die andere tijd
1992, jrg. 41, (240), p. 115
- 6995
VAN IMPE, LIEVE
Licht
1992, jrg. 41, (243), p. 380
- 6996
VAN IMPE, LIEVE
De zee is niet ver
1994, jrg. 43, (249), p. 40

VAN ITTERBEEK

- 6997
VAN IMPE, LIEVE
Die andere tijd
1994, jrg. 43, (250), p. 105
- 6998
VAN IMPE, LIEVE
Zonnewende in spiegelbeeld
1994, jrg. 43, (252), p. 159
- 6999
VAN IMPE, LIEVE
Bevlogen
1994, jrg. 43, (253), p. 226
- 7000
VAN IMPE, LUK
Er was een tijd van brons en een tijd van ijzer.
1990, jrg. 39, (231), p. 173-176
- 7001
VAN IMPE, LUK
Aardewerk uit onze voorgeschiedenis: enkele voorbeelden
1997, jrg. 46, (266), p. 138-142
- 7002
VAN ISEGHEM, JOHAN
Humoristische toonzetting bij de start van Gezelles 't Jaer 30
1999, jrg. 48, (274), p. 16-21
- 7003
VAN ITTERBEEK, EUGÈNE
Literatuur en revolve
1967, jrg. 16, (96), p. 379-383
- 7004
VAN ITTERBEEK, EUGÈNE
Kreativiteit en humanisme in het technologisch tijdvak
1974, jrg. 23, (140), p. 136-137
- 7005
VAN ITTERBEEK, EUGÈNE
Heeft het woord van de auteur nog kracht?
1975, jrg. 24, (148), p. 246-250
- 7006
VAN ITTERBEEK, EUGÈNE
Julia Tulkens. Ere-penning van de Nederlandse Cultuurraad
1979, jrg. 28, (171), p. 254-255
- 7007
VAN ITTERBEEK, EUGÈNE
De kunstenaar in het Europa van morgen
1991, jrg. 40, (234), p. 32-34
- 7008
VAN ITTERBEEK, EUGÈNE
Tussen hemel en aarde
1997, jrg. 46, (264), p. 26

Register

VAN KERKHOVE

- 7009
VAN KERKHOVE, VALEER
Bij de creatie van 'Galilei'
1957, jrg. 6, (32), p. 127
- 7010
VAN KERKHOVEN, BERT
Vlaamse Cultuur nu. Vlaams toneel vandaag
1965, jrg. 14, (81), p. 193-195
- 7011
VAN KERKHOVEN, MARIANNE
Overheid en toneel
1973, jrg. 22, (133), p. 140-143
- 7012
VAN KEULEN, MENSJE
Een blik op een deur, een raam, een brievenbus spreekt genoeg tot de verbeelding..
1999, jrg. 48, (275), p. 84
- 7013
VAN KEYMEULEN, PAUL
Rimbaud, Arthur; van Keymeulen, Paul
Roman; Roman
1996, jrg. 45, (260), p. 40
- 7014
VAN KILLEGEM, DENIJS
3 klein-gedichtjes
1983, jrg. 32, (193), p. 116
- 7015
VAN KILLEGEM, DENIJS
Vader
1984, jrg. 33, (199), p. 123
- 7016
VAN KILLEGEM, DENIJS
Meisje
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 380
- 7017
VAN KILLEGEM, DENIJS
Tussen
1985, jrg. 34, (204), p. 40
- 7018
VAN KILLEGEM, DENIJS
Als je groot bent meisje
1985, jrg. 34, (205), p. 116
- 7019
VAN KILLEGEM, DENIJS
Verloren paradijs
1985, jrg. 34, (206), p. 183
- 7020
VAN KILLEGEM, DENIJS
Intrada
1987, jrg. 36, (215), p. 106

- 7021
VAN KILLEGEM, DENIJS
Brug
1989, jrg. 38, (225), p. 125
- 7022
VAN KILLEGEM, DENIJS
Een vergezicht
1990, jrg. 39, (229), p. 43
- 7023
VAN KILLEGEM, DENIJS
Gedicht
1991, jrg. 40, (237), p. 224
- 7024
VAN KILLEGEM, DENIJS
Dichter
1993, jrg. 42, (248), p. 346
- 7025
VAN KILLEGEM, DENIJS
Meisje
1994, jrg. 43, (250), p. 83
- 7026
VAN KILLEGEM, DENIJS
Ingooigem
1994, jrg. 43, (251), p. 75
- 7027
VAN KILLEGEM, DENIJS
Slaapje
1994, jrg. 43, (251), p. 100
- 7028
VAN KILLEGEM, DENIJS
Het Damiaanmuseum in Tremelo-Ninde
1995, jrg. 44, (254), p. 37-38
- 7029
VAN KILLEGEM, DENIJS
Stadswandeling
1997, jrg. 46, (268), p. 390
- 7030
VAN KILLEGEM, DENIS
Ingooigem
1980, jrg. 29, (177), p. 233
- 7031
VAN KILLEGEM, DENYS
Vader
1991, jrg. 40, (234), p. 44
- 7032
VANLAERE, ANTOON
Honger en brood
1967, jrg. 16, (93), p. 197
- 7033
VANLAERE, ANTOON
Gedenk o mens
1977, jrg. 26, (156), p. 45

VANLANDSCHOOT

- 7034
VAN LAERE, HUGO
Zinnen
1982, jrg. 31, (189), p. 255
- 7035
VAN LAERE, HUGO
Hans de Greve. Poëzieprijs van de Vlaamse Club Brussel 1982. Derde Europese Poëzieprijs 1982
1983, jrg. 32, (195), p. 236
- 7036
VAN LAERE, STEFAAN
Dat haar lijf dus geurt naar de weë
1989, jrg. 38, (224), p. 55
- 7037
VAN LAERE, STEFAAN
Dagen - ochtend
1989, jrg. 38, (228), p. 352
- 7038
VAN LAERE, STEFAAN
Dagen - middag
1989, jrg. 38, (228), p. 352
- 7039
VAN LAERE, STEFAAN
Je zoekt het kladschrift dat oude dagen boekt
1989, jrg. 38, (228), p. 352
- 7040
VAN LAERHOVEN, BOB
SF-schrijver Eddy C. Bertin. BNA-Award 1978 van de Benelux-verhalenwedstrijd - Eurocon IV Fantasy Award 1978 van Eindhoven voor 'European Collections of fantastic stories'
1979, jrg. 28, (169), p. 116
- 7041
VAN LANDEGHEM, JAN
Van Eeckhout, Thierry; Van Landeghem, Jan
Kansen geven aan de openheid voor het transcendente. De muziek van Jan Van Landeghem
1997, jrg. 46, (265), p. 98-103
- 7042
VANLANDSCHOOT, ROMAIN
Ontwikkelingsgang van de waardering van Rodenbach 1880-1980
1980, jrg. 29, (178), p. 290-294
- 7043
VANLANDSCHOOT, ROMAIN
Fred Germonprez. Ere-metaal van de stad Kortrijk en de provincie West-Vlaanderen
1981, jrg. 30, (180), p. 40
- 7044
VANLANDSCHOOT, ROMAIN
Jozef Deleu. Prix Descartes van de 'Association France-Hollande' (Parijs) - 's Gravensandeprijs van de Jan Campert-stichting (Den Haag)
1982, jrg. 31, (186), p. 40-41

Register

VANLANDUYT

7045
VANLANDUYT, LUK
Liturgische muziek in Vlaanderen na het Tweede Vaticaans Concilie
1993, jrg. 42, (245), p. 106-111

7046
VAN LANGENDONCK, PROSPER
Heel de morgen
1978, jrg. 27, (163), p. 83

7047
VAN LANGENDONCK, PROSPER
Langs de Nethe
1978, jrg. 27, (163), p. 83

7048
VAN LANGENDONCK, PROSPER
Uit Westerlo
1978, jrg. 27, (163), p. 83

7049
VANLEENE, PATRICK
Elsschot op vakantie
1996, jrg. 45, (263), p. 274-277

7050
VAN LEENT, ANSELM
Twee acolieten getuigen
1981, jrg. 30, (181), p. 87-89

7051
VAN LEIRSBERGHE, P.
Woonproblemen voor de stad
1975, jrg. 24, (144), p. 8-9

7052
VAN LERBERGHE, CHARLES
La Chanson d'Eve
1996, jrg. 45, (260), p. 35

7053
VAN LIEDEKERKE, MAURITS
Marc Gysels. Prix Lion de Vermeil, 1ère quadriennale d'art figuratif, Lyon 1979
1980, jrg. 29, (178), p. 309

7054
VAN LIEMPT, JOZ.
Hendrik Conscience en de film
1973, jrg. 22, (134), p. 236-237

7055
VAN LIEMPT, JOZ.
Voor een universele verspreiding van de Vlaamse film
1988, jrg. 37, (220), p. 108-115

7056
VAN LIERDE, HANS
Zomer zijn
1966, jrg. 15, (85), p. 70

7057
VAN LIEVENDAELE, C.
Gitariste Raphaëlla Smits. Intern. Gitaarprijzen van Benecasim en Granada (Sp.)
1983, jrg. 32, (193), p. 107-108

7058
VAN LOO, ANNE
Torenproject voor de Brusselse Expositie 1897. 'Het nieuwe Brussel' 1894. Architect Paul Hankar
1991, jrg. 40, (237), p. 194-195

7059
VAN LOO, ANNE
Administratief complex in het centrum van Brussel 1929-1930. Architect Stanislas Jasinski
1991, jrg. 40, (237), p. 204-205

7060
VAN LOOIJ, THEO
Kunstschilder-beeldhouwer Antoon Luyckx 60
1982, jrg. 31, (187), p. 102

7061
VAN LOOY, L. THEO
Kunstschilder Maurice Felbier 80
1984, jrg. 33, (199), p. 121

7062
VAN LUCHENE, FILIP
Nihil obstat
1971, jrg. 20, (117), p. 54

7063
VAN MAELE, MARCEL
*Haesaert, Clara; van Maele, Marcel
Marcel Boon*
1969, jrg. 18, (106), p. 236

7064
VAN MALDERGEM, ARSEEN
Pastoor Frans Dewitte vertelt .. Op Kerstdag werd 'Volksmacht' te Izegem geboren
1976, jrg. 25, (152), p. 161-162

7065
VAN MANDEL, TANCHELM
Het licht
1963, jrg. 12, (70), p. 271

7066
VANMARCKE, LUC
Verhanneman, Filip; Baeke, Isabel; Vanmarcke, Luc
Proeve voor een kleine sociologie van de hedendaagse Vlaamse populaire muziek
1997, jrg. 46, (268), p. 375-382

7067
VANMARCKE, ROGER
Vanmarcke, Roger; Dewilde, Bert; Storme, Jozef
Hilaire Vanbiervliet. 'Diplôme et Médaille d'Or Arts, Sciences et Lettres' Parijs 1973
1973, jrg. 22, (137), p. 449-450

VAN MORCKHOVEN

7068
VAN MARCKE, TERESA
Van Marcke, Teresa; De Poortere, J.
Waarom schrijft iemand voor t.v.?
1977, jrg. 26, (158), p. 142-146

7069
VANMEENEN, JAN
Anseres
1998, jrg. 47, (272), p. 218

7070
VANMEENEN, JAN
Golfbreker
1998, jrg. 47, (272), p. 218

7071
VANMEENEN, JAN
Chemotherapie
1998, jrg. 47, (273), p. 283

7072
VAN MEENSEL, JEF
Een andere Witte
1986, jrg. 35, (209), p. 47

7073
VAN MEERBEECK, PATRICK
De Stichting Veranneman, Kruishoutem
1992, jrg. 41, (239), p. 19-20

7074
VAN MEHNEN, RIK
T.V.-antennes boven de stad
1966, jrg. 15, (89), p. 343

7075
VAN MEHNEN, RIK
Kort bericht
1967, jrg. 16, (93), p. 197

7076
VAN MEHNEN, RIK
De fedoz-waterval
1968, jrg. 17, (97), p. 55

7077
VAN MEIRVENNE, ALICE
Setola, Albert; Leroy, Georges; Van Meirvenne, Alice; Verstreken, Frans; Le Compte, Etienne
Getuigenis van symbiose
1972, jrg. 21, (128), p. 297-300

7078
VAN MOLLE, FRANS
Inleiding
1971, jrg. 20, (119), p. 137

7079
VAN MORCKHOVEN, PAUL
Hoe kan het toneel de moderne mens boeien?
1960, jrg. 9, (52), p. 275-277

Register

VAN MORCKHOVEN

7080
VAN MORCKHOVEN, PAUL
Jo Ceulemans. Noordstarfondsprijs voor Toneelstuk
1980, jrg. 29, (177), p. 228

7081
VAN MULDER, WIM
Moniek Schotte. Eerste Prijs Graveerkunst Rotaryclub Brussel 1976
1978, jrg. 27, (162), p. 43

7082
VAN MULDER, WIM
Rik Vandewege. Prijs Ministerie van Onderwijs Keramiekwedstrijd van Faenza (Italië)
1978, jrg. 27, (162), p. 45

7083
VAN MULDER, WIM
Keramiste Denise Cromheecke. Gouden medailles van de 34ste en van de 35ste Internationale Kunstkeramiek prijskampen van Faenza (1976 en 1977)
1979, jrg. 28, (171), p. 246

7084
VAN MULLEM, CYRIEL
Vlaskop, Anton; Nevens, Maurits; De Cuyper, Etienne; Van Mullem, Cyriel
Kunstschilder Albert Van Hecke 70
1979, jrg. 28, (168), p. 45-46

7085
VAN MULLEM, CYRIEL
Kunstschilder-glazenier Gilbert De Geest 60
1985, jrg. 34, (204), p. 37

7086
VAN MUYLDER, LODE
André Goezu
1974, jrg. 23, (141), p. 220-221

7087
VAN NERUM, ALBERT
De verspreiding. Prijsuitreikingen
1968, jrg. 17, (98), p. 110-111

7088
VANNERUM, WILFRIED
Vijf gedichten voor 'Diogenes'
1978, jrg. 27, (167), p. 386

7089
VANNESTE, ALEX
E. de Coussemaker en de Frans-Vlaamse volksmuziek
1974, jrg. 23, (143), p. 332-337

7090
VANNESTE, ALEX
De hedendaagse Franse poëzie (1940-1976)
1977, jrg. 26, (157), p. 78-83

7091
VANNESTE, O.
Vanneste, O.; Zwaenepoel, M.
Sociale en professionele verschuivingen in Vlaanderen 1850-1960
1965, jrg. 14, (81), p. 157-163

7092
VAN NEVEL, PAUL
Vier neniae op de dood van Adriaan Willaert
1985, jrg. 34, (206), p. 160-167

7093
VAN NIEROP, MAARTEN
Het nationale element in de kunst. Valse criteria
1956, jrg. 5, (28), p. 217-218

7094
VAN NIEROP, MAARTEN
Bij het gouden jubileum van een Westvlaamse uitgeverij
1959, jrg. 8, (46), p. 292-295

7095
VAN NIEROP, MAARTEN
De kunst van de journalistieke taal
1965, jrg. 14, (83), p. 329-330

7096
VAN NIEUWENBORGH, MARCEL
Sagesse
1966, jrg. 15, (87), p. 217

7097
VAN NIEUWENBORGH, MARCEL
Sagesse
1994, jrg. 43, (250), p. 29

7098
VANNOPPEN, HENRI
Madeleine De Pau
1981, jrg. 30, (181), p. 113

7099
VAN NOTEN, FRANCIS
Cornelissen, Els; Van Noten, Francis
Vlaamse archeologen in Afrika ten zuiden van de Sahara
1990, jrg. 39, (231), p. 213-215

7100
VAN NUFFEL, ROBERT O.J.
Het Italiaans toneel van vandaag
1963, jrg. 12, (67), p. 17-20

7101
VAN NUFFEL, ROBERT O.J.
Poëzie van over de Alpen beluisterd aan deze kant van de Alpen. Eugenio Montale
1974, jrg. 23, (138), p. 40-44

VAN OSTAIJEN

7102
VAN OOSTROM, FRITS
Jacob van Maerlant, toen en nu
1993, jrg. 42, (247), p. 234-240

7103
VANOPPEN, GILBERT
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Paul Scrayen
1979, jrg. 28, (173), p. 380

7104
VANOPPEN, GILBERT
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Rik Verhelst
1979, jrg. 28, (173), p. 386

7105
VANOPPEN, GILBERT
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Paul Willemots
1979, jrg. 28, (173), p. 389

7106
VANOPPEN, GILBERT
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Humberto Wouters
1979, jrg. 28, (173), p. 390

7107
VAN ORMELINGEN, JAN
Taalkundige Cyriel Moeyaert ANV-Neerlandiaprijs
2001, jrg. 50, (284), p. 58

7108
VANOSMAEL, P.
In memoriam Jos De Maegd Kunstschilder
1992, jrg. 41, (240), p. 111-112

7109
VANOSMAEL, PROS
Lieven Rens. Guido Gezelleprijs van de Koninklijke Academie
1978, jrg. 27, (165), p. 236-237

7110
VAN OSTAIJEN, PAUL
Zelfbiografie
1971, jrg. 20, (122), p. 371

7111
VAN OSTAIJEN, PAUL
De zondagruiter
1971, jrg. 20, (122), p. 379

7112
VAN OSTAIJEN, PAUL
Nachtelijke optocht
1971, jrg. 20, (122), p. 391

7113
VAN OSTAIJEN, PAUL
Et voilà, een inleidend manifest
1971, jrg. 20, (122), p. 396

Register

VAN OSTAIJEN

- 7114
VAN OSTAIJEN, PAUL
Huldegedicht aan Singer
1971, jrg. 20, (122), p. 401
- 7115
VAN OSTAIJEN, PAUL
Berceuse voor volwassenen
1971, jrg. 20, (122), p. 405
- 7116
VAN OSTAIJEN, PAUL
Van Ostaijen, Paul; Geerts, Roger
Melopee
1971, jrg. 20, (122), p. 406
- 7117
VAN OVERBEKE, URBAAN
Voor U, mijn moeder
1960, jrg. 9, (54), p. 47C
- 7118
VAN OVERLOOP, L.
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Achiel Pauwels
1979, jrg. 28, (173), p. 379
- 7119
VAN OVERSCHELDE, ARNOLD
Mariëtte Teugels. Prijs Club van XII
1981, jrg. 30, (180), p. 43
- 7120
VANPAESCHEN, CAMILLE
In het hart
1988, jrg. 37, (222), p. 252
- 7121
VAN PARIJS, IVAN
Danny Everaert. Toneelpremie West-Vlaanderen..
1977, jrg. 26, (160), p. 288-289
- 7122
VAN PASSEL, MARCEL
Freddy Jonckers V.V.L.-bekroning
1996, jrg. 45, (259), p. 57
- 7123
VAN PASSEN, R.
Prof. Dr. Luc Debaene
1974, jrg. 23, (143), p. 376
- 7124
VAN PUYENBROECK, GUIDO
Hoe schoon was mijn school: een verkenning
1990, jrg. 39, (233), p. 396-399
- 7125
VAN PUYENBROECK, GUIDO
Visser Neerlandiaprijs voor Faul de Ridder
1997, jrg. 46, (265), p. 122-123

VAN REMOORTERE

- 7126
VAN PUYENBROECK, KATHLEEN
Aalst: Louis Paul Boon-Museum
1998, jrg. 47, (269), p. 3-5
- 7127
VAN PUYVELDE, LEO
Verhaeren, Emile; Van Puyvelde, Leo; Buyse, Rob. P.; Verschaeve, Cyriel
Getuigenissen over Albrecht Rodenbach
1953, jrg. 2, (10), p. 150-151
- 7128
VAN PUYVELDE, LEO
De expressionistische kunst van St-Martens-Latem
1962, jrg. 11, (66), p. 411-417
- 7129
VAN RAES, PIERRE
Kunstschilder Arthur Deltour 70
1981, jrg. 30, (181), p. 113
- 7130
VAN REETH, CAMIEL
Goetinck, Marc; Van Reeth, Camiel
Vlaamse devotieprenten: een imaginaire werkelijkheid?
1992, jrg. 41, (241), p. 203-206
- 7131
VAN REETH, FLOR
Herinnering aan Mevrouw Léon Bloy
1970, jrg. 19, (112), p. 184
- 7132
VAN REMOORTELE, MARIANNE
Urenlang volgt zij
1998, jrg. 47, (271), p. 160
- 7133
VAN REMOORTERE, JULIEN
Kakofonia
1961, jrg. 10, (58), p. 328
- 7134
VAN REMOORTERE, JULIEN
Fernand Etienne: veelzijdigheid en idealisme
1961, jrg. 10, (59), p. 391-392
- 7135
VAN REMOORTERE, JULIEN
Hendrik Suys: ernst en intelligentie
1961, jrg. 10, (59), p. 392-393
- 7136
VAN REMOORTERE, JULIEN
André Sorel: symfonie in zwart en wit
1961, jrg. 10, (59), p. 393-394
- 7137
VAN REMOORTERE, JULIEN
Georges Maes. Westvlaming met internationale faam
1961, jrg. 10, (60), p. 458-459
- 7138
VAN REMOORTERE, JULIEN
Stem in de ruimte
1962, jrg. 11, (61), p. 57
- 7139
VAN REMOORTERE, JULIEN
Kunstschilder Lucien Vandendriessche
1962, jrg. 11, (62), p. 119-120
- 7140
VAN REMOORTERE, JULIEN
Pionier
1962, jrg. 11, (65), p. 383
- 7141
VAN REMOORTERE, JULIEN
In Nevada staat een toren
1963, jrg. 12, (68), p. 112
- 7142
VAN REMOORTERE, JULIEN
Prof. Paul Felix. Lid van de Vlaamse Academie
1964, jrg. 13, (73), p. 86-87
- 7143
VAN REMOORTERE, JULIEN
In memoriam Charles Bresous
1964, jrg. 13, (77), p. 356
- 7144
VAN REMOORTERE, JULIEN
Raoul Servais grote prijs voor de animatiefilm
1964, jrg. 13, (78), p. 424-425
- 7145
VAN REMOORTERE, JULIEN
A.S.; j.v.r.
Geprimeerden in de provinciale prijskamp voor schilderkunst
1964, jrg. 13, (78), p. 426-428
- 7146
VAN REMOORTERE, JULIEN
Onweer
1965, jrg. 14, (79), p. 58
- 7147
VAN REMOORTERE, JULIEN
In memoriam Z. Ex. Remi Baert Belgisch Ambassadeur te Bonn
1965, jrg. 14, (79), p. 60
- 7148
VAN REMOORTERE, JULIEN
In memoriam Kunstschilder Fernand Gevaert
1965, jrg. 14, (79), p. 62

Register

VAN REMOORTERE

- 7149
VAN REMOORTERE, JULIEN
Antoon Viaene 65 !
1965, jrg. 14, (82), p. 298
- 7150
VAN REMOORTERE, JULIEN
Oertijd
1965, jrg. 14, (83), p. 358
- 7151
VAN REMOORTERE, JULIEN
Daan Inghelram 60 !
1965, jrg. 14, (84), p. 430
- 7152
VAN REMOORTERE, JULIEN
Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen
1965, jrg. 14, (84), p. 431
- 7153
VAN REMOORTERE, JULIEN
Winter
1966, jrg. 15, (85), p. 71
- 7154
VAN REMOORTERE, JULIEN
Etienne Elias Prijs jonge Belgische Schilderkunst 1965
1966, jrg. 15, (86), p. 155
- 7155
VAN REMOORTERE, JULIEN
A.D., J.V.R.
Jarige kunstenaars
1966, jrg. 15, (87), p. 218-220
- 7156
VAN REMOORTERE, JULIEN
In memoriam Maurice Roelants
1966, jrg. 15, (88), p. 283
- 7157
VAN REMOORTERE, JULIEN
j.v.r.; A.S.
Jarige kunstenaars
1966, jrg. 15, (88), p. 284-286
- 7158
VAN REMOORTERE, JULIEN
Herwig Driesschaert provinciale prijs West-Vlaanderen voor grafische kunst
1966, jrg. 15, (88), p. 288
- 7159
VAN REMOORTERE, JULIEN
André Claeys andermaal laureaat
1966, jrg. 15, (88), p. 289
- 7160
VAN REMOORTERE, JULIEN
Tien jaar 'Ons Erfdeel'
1966, jrg. 15, (88), p. 289

- 7161
VAN REMOORTERE, JULIEN
Wase polder
1966, jrg. 15, (89), p. 343
- 7162
VAN REMOORTERE, JULIEN
Stijn Streuvels 95 !
1966, jrg. 15, (89), p. 353
- 7163
VAN REMOORTERE, JULIEN
Paul Brondeel romanprijs 1966 West-Vlaanderen
1967, jrg. 16, (91), p. 58
- 7164
VAN REMOORTERE, JULIEN
Eten en drinken in de Vlaamse literatuur
1967, jrg. 16, (92), p. 84-87
- 7165
VAN REMOORTERE, JULIEN
Proza in Indië sedert 1945, ontzaglijke productie
1967, jrg. 16, (94), p. 258-268
- 7166
VAN REMOORTERE, JULIEN
Walter Haesaert en Dirk Desmadryl. Laureaten Poëziedagen Meise 1967
1967, jrg. 16, (94), p. 296-297
- 7167
VAN REMOORTERE, JULIEN
Jarige kunstenaars. Rafaël Debevere 80 !
1967, jrg. 16, (94), p. 298-299
- 7168
VAN REMOORTERE, JULIEN
Componist Chris Dubois andermaal bekroond
1967, jrg. 16, (94), p. 301
- 7169
VAN REMOORTERE, JULIEN
Bekroonde schilders
1967, jrg. 16, (94), p. 302-304
- 7170
VAN REMOORTERE, JULIEN
Kamiel D'Hooghe directeur van het Muziekconservatorium van Brussel nederlandstalige afdeling
1967, jrg. 16, (94), p. 304
- 7171
VAN REMOORTERE, JULIEN
Fernand Etienne zilveren toneeljubileum
1967, jrg. 16, (95), p. 364-365
- 7172
VAN REMOORTERE, JULIEN
Designer Paul Ibou internationale erkenning
1967, jrg. 16, (95), p. 365-366

VAN REMOORTERE

- 7173
VAN REMOORTERE, JULIEN
Dr. Karel Heeremans Laureaat Grote Prijs Schilderkunst Deauville
1967, jrg. 16, (95), p. 367-368
- 7174
VAN REMOORTERE, JULIEN
Jarige kunstenaars: Herman Bossier 70
1967, jrg. 16, (96), p. 441
- 7175
VAN REMOORTERE, JULIEN
Jarige kunstenaars Pater Emiel Janssen 70
1967, jrg. 16, (96), p. 442-443
- 7176
VAN REMOORTERE, JULIEN
Venster op het buitenland
1968, jrg. 17, (97), p. 2
- 7177
VAN REMOORTERE, JULIEN
Galerij hedendaagse Vlaamse jeugdschrijvers
1968, jrg. 17, (98), p. 86-95
- 7178
VAN REMOORTERE, JULIEN
Georges Maes - 'Belgisch kamerorkest' bekroond
1968, jrg. 17, (98), p. 121-122
- 7179
VAN REMOORTERE, JULIEN
Van Remoortere, Julien
Lucien Dendooven 'de nieuwe-hazegras-polder'
1968, jrg. 17, (99), p. 198-199
- 7180
VAN REMOORTERE, JULIEN
André Roelant laureaat Stichting roeping
1968, jrg. 17, (99), p. 199-200
- 7181
VAN REMOORTERE, JULIEN
Joos Florquin 'ten huize van.. 4'
1968, jrg. 17, (99), p. 200
- 7182
VAN REMOORTERE, JULIEN
Gaston Durnez 'denkend aan Nederland'
1968, jrg. 17, (99), p. 201
- 7183
VAN REMOORTERE, JULIEN
Bekroonde kunstenaars. Erik Boone - prijs René Janssens
1968, jrg. 17, (101), p. 370-371
- 7184
VAN REMOORTERE, JULIEN
Michel Wyfels 35 jaar toneelbedrijvig
1968, jrg. 17, (102), p. 431

Register

VAN REMOORTERE

7185
VAN REMOORTERE, JULIEN
Jarige kunstenaars. Antoon Vander Plaetse vijfen-zestig
1968, jrg. 17, (102), p. 438-439

7186
VAN REMOORTERE, JULIEN
Jarige kunstenaars. Eduard Amter zeventig
1968, jrg. 17, (102), p. 439

7187
VAN REMOORTERE, JULIEN
Paul Ibou 'metamorphosis'
1968, jrg. 17, (102), p. 440

7188
VAN REMOORTERE, JULIEN
Bekroonde kunstenaars. Gerda Van Cleemput: provinciale prijs Antwerpen
1968, jrg. 17, (102), p. 443-444

7189
VAN REMOORTERE, JULIEN
Frans Verstreken 'Onze-Lieve-Vrouw-der-Vissen' een verfilmd verhaal van Felix Timmermans
1968, jrg. 17, (102), p. 449

7190
VAN REMOORTERE, JULIEN
Prozaïsche oogst. Een korf jeugdboeken. Angèle Dalschaert: 'Voorbij de zevenster'; Hendrik Jaspers: 'Goudhaantjes'; Leopold Vermeiren: 'De Rode Magiër'
1968, jrg. 17, (102), p. 462-463

7191
VAN REMOORTERE, JULIEN
Seksobsessie en seksensatie. Aan de antipode van het taboe
1969, jrg. 18, (108), p. 384-385

7192
VAN REMOORTERE, JULIEN
Onze nieuwe eredeken André Demedts
1969, jrg. 18, (109), p. 461

7193
VAN REMOORTERE, JULIEN
Drukkerij-Uitgeverij Lannoo 1909-1969
1969, jrg. 18, (109), p. 474-475

7194
VAN REMOORTERE, JULIEN
Herman Vos. Onze nieuwe Redactie-leider-Literatuur
1969, jrg. 18, (109), p. 501-502

7195
VAN REMOORTERE, JULIEN
Historiek van de Pelgrim-Beweging
1970, jrg. 19, (112), p. 137-147

7196
VAN REMOORTERE, JULIEN
De Pelgrims
1970, jrg. 19, (112), p. 152-153

7197
VAN REMOORTERE, JULIEN
De plastische kunst in de Pelgrim-beweging
1970, jrg. 19, (112), p. 164-168

7198
VAN REMOORTERE, JULIEN
De architecten van de Pelgrim
1970, jrg. 19, (112), p. 166-167

7199
VAN REMOORTERE, JULIEN
Armand Boni 60
1970, jrg. 19, (116), p. 437

7200
VAN REMOORTERE, JULIEN
250 jaar Brugse academie voor schone kunsten
1970, jrg. 19, (116), p. 437-438

7201
VAN REMOORTERE, JULIEN
Aimée Diez-Thonon. Driemaal koorprijs
1970, jrg. 19, (116), p. 444-445

7202
VAN REMOORTERE, JULIEN
Gustaaf Sorel 65
1970, jrg. 19, (116), p. 462-463

7203
VAN REMOORTERE, JULIEN
In memoriam Herman Van Fraechem
1970, jrg. 19, (116), p. 472

7204
VAN REMOORTERE, JULIEN
Van Remoortere, Julien; Mortier, Herman; Vanderschaeghe, Paul
Hedendaagse Vlaamse glazeniers
1971, jrg. 20, (117), p. 18-48

7205
VAN REMOORTERE, JULIEN
Hubert Malfait
1971, jrg. 20, (120), p. 224-226

7206
VAN REMOORTERE, JULIEN
Adriaan Vandewalle
1971, jrg. 20, (120), p. 238-239

7207
VAN REMOORTERE, JULIEN
Henri-Victor Wolvens
1971, jrg. 20, (120), p. 246-250

7208
VAN REMOORTERE, JULIEN
In memoriam Joost Maréchal
1971, jrg. 20, (123), p. 452

7209
VAN REMOORTERE, JULIEN
Leo Mets 60
1971, jrg. 20, (123), p. 453

7210
VAN REMOORTERE, JULIEN
Jean Mil. Selektie Filmfestival Tours
1971, jrg. 20, (123), p. 454-455

7211
VAN REMOORTERE, JULIEN
In memoriam André Pols
1971, jrg. 20, (123), p. 457

7212
VAN REMOORTERE, JULIEN
In memoriam Placide Vermandere
1971, jrg. 20, (123), p. 467

7213
VAN REMOORTERE, JULIEN
F.R. Boschvogel 70
1972, jrg. 21, (130), p. 418-419

7214
VAN REMOORTERE, JULIEN
Emiel Marchand. In memoriam
1972, jrg. 21, (130), p. 436

7215
VAN REMOORTERE, JULIEN
Raoul Servais. Speciale prijs van Cannes 1972
1972, jrg. 21, (130), p. 442

7216
VAN REMOORTERE, JULIEN
René Struelens. Eerste Staatsprijs voor het Jeugdboek
1972, jrg. 21, (130), p. 442-443

7217
VAN REMOORTERE, JULIEN
Felix Timmermans
1973, jrg. 22, (132), p. 88

7218
VAN REMOORTERE, JULIEN
Science fiction. Wat is er van de "science" in de s.f. literatuur
1974, jrg. 23, (140), p. 171-173

7219
VAN REMOORTERE, JULIEN
Hubert De Vries 75
1974, jrg. 23, (142), p. 299

VAN REMOORTERE

Register

VAN REMOORTERE

- 7220
VAN REMOORTERE, JULIEN
Felix Timmermans
 1975, jrg. 24, (146), p. 157
- 7221
VAN REMOORTERE, JULIEN
Volkshuisraad in Vlaanderen. Het monumentale levenswerk van Dr. Jozef Weyns (f)
 1975, jrg. 24, (147), p. 217
- 7222
VAN REMOORTERE, JULIEN
Getuigenissen en herinneringen. Herinneringen aan een tijd vol muizen..
 1975, jrg. 24, (149), p. 330
- 7223
VAN REMOORTERE, JULIEN
 J.V.R.
Josette. Grote Prijs Montréal 1975
 1976, jrg. 25, (151), p. 97
- 7224
VAN REMOORTERE, JULIEN
 J.V.R.
In memoriam Georges Maes
 1976, jrg. 25, (151), p. 98
- 7225
VAN REMOORTERE, JULIEN
Fred de Swert ter gedachtenis
 1977, jrg. 26, (159), p. 232
- 7226
VAN REMOORTERE, JULIEN
herwig driesschaert
 1980, jrg. 29, (179), p. 346-347
- 7227
VAN REMOORTERE, JULIEN
Christian-Adolphe Wauters. Boekenbeurs-prijs van het beste debuut 1979
 1981, jrg. 30, (180), p. 46
- 7228
VAN REMOORTERE, JULIEN
Josiane Forster-Huys. Provinciale Jeugdboek-Prijs West-Vlaanderen
 1982, jrg. 31, (188), p. 174
- 7229
VAN REMOORTERE, JULIEN
De Provinciale Kunstprijzen
 1982, jrg. 31, (189), p. 210-215
- 7230
VAN REMOORTERE, JULIEN
(West)-Vlaanderen, dag en nacht ..
 1988, jrg. 37, (221), p. 171-173

- 7231
VAN REMOORTERE, JULIEN
Winter
 1994, jrg. 43, (250), p. 28
- 7232
VAN REMORTELE, L.
25 jaar Piet Stautkring met wijlen G. Beirnaert
 1972, jrg. 21, (130), p. 417-418
- 7233
VAN RENGEN, WILFIRED
 Gubel, Eric; Van Rengen, Wilfried
De Vlaamse bijdrage tot het archeologisch onderzoek in de Arabische Republiek Syrië
 1990, jrg. 39, (231), p. 245-247
- 7234
VANREPELEN, JEAN PAUL
Nini Bulterys prijs Emiel Doehaerd
 1969, jrg. 18, (109), p. 454-455
- 7235
VAN ROMPAEY, WILLY
Pieter Van Maldere (1729-1768). Componist in dienst van Karel van Lorreinen tentijde van het bezoek van de Mozarts aan Brussel
 1991, jrg. 40, (238), p. 272-274
- 7236
VAN ROMPAY, JOZEF
Dr. Jozef Weyns 60
 1973, jrg. 22, (137), p. 461
- 7237
VAN ROMPUY-JANSSENS, TINE
In memoriam Hendrik Caspeelee. Je kwam tot ons met op je beide handen
 1983, jrg. 32, (195), p. 235
- 7238
VAN ROMPUY-JANSSENS, TINE
Lichtmis
 1985, jrg. 34, (204), p. 41
- 7239
VAN ROOIJ, A.J.J.
Detail domineert Nederlandse bouwkunst
 1961, jrg. 10, (56), p. 128-133
- 7240
VAN ROOY, JOS
Juul Bovée 70
 1969, jrg. 18, (109), p. 453
- 7241
VAN ROOY, JOS
Jo de Bruyn 65
 1969, jrg. 18, (109), p. 457
- 7242
VAN ROOY, JOS
Willem De Meyer 70
 1969, jrg. 18, (109), p. 462-463

VAN ROOY

- 7243
VAN ROOY, JOS
Louise De Pauw 60
 1969, jrg. 18, (109), p. 463-464
- 7244
VAN ROOY, JOS
Hubert De Vries 70
 1969, jrg. 18, (109), p. 464-465
- 7245
VAN ROOY, JOS
In memoriam Kallist Fimmers. Stichter van de Vesper-Tekenscholen
 1969, jrg. 18, (109), p. 468
- 7246
VAN ROOY, JOS
De Kempenaar Flor Peeters onze nieuwe eredenken
 1969, jrg. 18, (109), p. 483
- 7247
VAN ROOY, JOS
Professor em. Dr. Pater Leonce Reypens 85
 1969, jrg. 18, (109), p. 484-485
- 7248
VAN ROOY, JOS
Daan Schijffelen 60
 1969, jrg. 18, (109), p. 485-486
- 7249
VAN ROOY, JOS
Leo Taeymans. Prijs van de stad Aarschot
 1969, jrg. 18, (109), p. 488-489
- 7250
VAN ROOY, JOS
Christine Teller. Prijs van de Bell Telephone
 1969, jrg. 18, (109), p. 489-490
- 7251
VAN ROOY, JOS
Maurice Van den Dries. Prijs Jozef Muls voor Grafiek
 1969, jrg. 18, (109), p. 494
- 7252
VAN ROOY, JOS
Herman Van Fraechem 65
 1969, jrg. 18, (109), p. 495
- 7253
VAN ROOY, JOS
Karel Verelst 70
 1969, jrg. 18, (109), p. 499-500
- 7254
VAN ROOY, JOS
Yvonne Waegemans driemaal twintig lentes
 1969, jrg. 18, (109), p. 502

Register

VAN ROOY

- 7255
VAN ROOY, JOS
Ivo Ceulemans 65
1970, jrg. 19, (116), p. 438
- 7256
VAN ROOY, JOS
Albert Coninx 60
1970, jrg. 19, (116), p. 440
- 7257
VAN ROOY, JOS
Bob de Cort. Juul Bernaertsprijs voor zelfportret
1970, jrg. 19, (116), p. 440-441
- 7258
VAN ROOY, JOS
Frans Depeuter. Arthur Mergelynckprijs voor het proza
1970, jrg. 19, (116), p. 443-444
- 7259
VAN ROOY, JOS
Madeleine Jacobs driemaal Laureate met haar Angelakoor
1970, jrg. 19, (116), p. 453
- 7260
VAN ROOY, JOS
Piet Janssens. Onderscheiding in de 4e Biënnale van de Kleingrafiek Malborg (Polen)
1970, jrg. 19, (116), p. 453-454
- 7261
VAN ROOY, JOS
Leon Lommaert 65
1970, jrg. 19, (116), p. 457-458
- 7262
VAN ROOY, JOS
In memoriam Professor Dr. Piet Nuten
1970, jrg. 19, (116), p. 459
- 7263
VAN ROOY, JOS
Walter Roland. Prijs filmscenario V.T.B.
1970, jrg. 19, (116), p. 460
- 7264
VAN ROOY, JOS
Maria Segers. Prijs voor grafiek, Kortenberg
1970, jrg. 19, (116), p. 462
- 7265
VAN ROOY, JOS
Etienne Steel 60
1970, jrg. 19, (116), p. 463-464
- 7266
VAN ROOY, JOS
In memoriam Victor Van Beylen
1970, jrg. 19, (116), p. 467

- 7267
VAN ROOY, JOS
Gerda Van Cleemput. Jongerenprijs Boekenweek 1969
1970, jrg. 19, (116), p. 468
- 7268
VAN ROOY, JOS
Paul Van Crombruggen 65
1970, jrg. 19, (116), p. 468-469
- 7269
VAN ROOY, JOS
Roland Van den Bussche. Prijs van de Roze Humor
1970, jrg. 19, (116), p. 469-470
- 7270
VAN ROOY, JOS
André Van den Sande 60
1970, jrg. 19, (116), p. 470-471
- 7271
VAN ROOY, JOS
Alfons Vermeir 65
1970, jrg. 19, (116), p. 474-475
- 7272
VAN ROOY, JOS
Dokter Aloïs Verwaest 70
1970, jrg. 19, (116), p. 475-476
- 7273
VAN ROOY, JOS
Jozef Vinck. Internationale Rembrandtprijs
1970, jrg. 19, (116), p. 477-478
- 7274
VAN ROOY, JOS
Monseigneur Jules Vyverman 70
1970, jrg. 19, (116), p. 478-479
- 7275
VAN ROOY, JOS
In memoriam Dirk Baksteen
1971, jrg. 20, (123), p. 432-433
- 7276
VAN ROOY, JOS
René Buckinx 70
1971, jrg. 20, (123), p. 433-434
- 7277
VAN ROOY, JOS
Raymond Carlé 75
1971, jrg. 20, (123), p. 435-436
- 7278
VAN ROOY, JOS
Jan Norbert Cockx 80
1971, jrg. 20, (123), p. 437-438

VAN ROOY

- 7279
VAN ROOY, JOS
Marinus De Jong 80
1971, jrg. 20, (123), p. 440
- 7280
VAN ROOY, JOS
Marthe Dierickx 65
1971, jrg. 20, (123), p. 442
- 7281
VAN ROOY, JOS
In memoriam René Engelen
1971, jrg. 20, (123), p. 444
- 7282
VAN ROOY, JOS
Robert Geenens 75
1971, jrg. 20, (123), p. 444-445
- 7283
VAN ROOY, JOS
Jef Lenaerts, 65
1971, jrg. 20, (123), p. 451
- 7284
VAN ROOY, JOS
Karel Melis 70
1971, jrg. 20, (123), p. 452-453
- 7285
VAN ROOY, JOS
Jos Michiels 65
1971, jrg. 20, (123), p. 453-454
- 7286
VAN ROOY, JOS
Theo Op de Beeck 65
1971, jrg. 20, (123), p. 455
- 7287
VAN ROOY, JOS
Wies Pée 60
1971, jrg. 20, (123), p. 455-456
- 7288
VAN ROOY, JOS
Flor Peeters. Doctor honoris causa
1971, jrg. 20, (123), p. 456-457
- 7289
VAN ROOY, JOS
In memoriam Etienne Steel
1971, jrg. 20, (123), p. 459
- 7290
VAN ROOY, JOS
Leo Taeymans. Provinciale Prijs van Antwerpen voor Schilderkunst
1971, jrg. 20, (123), p. 459-460

Register

VAN ROOY

VAN ROOY

7291
VAN ROOY, JOS
Jos Tilleux 75
1971, jrg. 20, (123), p. 460

7292
VAN ROOY, JOS
Maurice Van den Dries. Prijs van Kortenberg
1971, jrg. 20, (123), p. 461-462

7293
VAN ROOY, JOS
Albert Vanderleenen 70
1971, jrg. 20, (123), p. 462

7294
VAN ROOY, JOS
August Van Itterbeeck 65
1971, jrg. 20, (123), p. 464

7295
VAN ROOY, JOS
Ferdinand Vercnocke 65
1971, jrg. 20, (123), p. 466

7296
VAN ROOY, JOS
Emiel Verstappen 65
1971, jrg. 20, (123), p. 467-468

7297
VAN ROOY, JOS
Frans Vervoort 75
1971, jrg. 20, (123), p. 468

7298
VAN ROOY, JOS
In memoriam Johanna Weyn-Craeye
1971, jrg. 20, (123), p. 469

7299
VAN ROOY, JOS
Flor Bosmans 80
1972, jrg. 21, (130), p. 418

7300
VAN ROOY, JOS
Lode de Roey 75
1972, jrg. 21, (130), p. 425-426

7301
VAN ROOY, JOS
Lodewijk De Vocht
1972, jrg. 21, (130), p. 427

7302
VAN ROOY, JOS
Karel Distelmans 80
1972, jrg. 21, (130), p. 427-428

7303
VAN ROOY, JOS
Ward Hermans 75
1972, jrg. 21, (130), p. 432-433

7304
VAN ROOY, JOS
Jet Jorssen. Ridder in de Leopoldsorde
1972, jrg. 21, (130), p. 434

7305
VAN ROOY, JOS
T. Lindekruis 70
1972, jrg. 21, (130), p. 435-436

7306
VAN ROOY, JOS
Alfons Paredis 60
1972, jrg. 21, (130), p. 439-440

7307
VAN ROOY, JOS
Lambert Swerts 65
1972, jrg. 21, (130), p. 443

7308
VAN ROOY, JOS
André Wené 60
1972, jrg. 21, (130), p. 455

7309
VAN ROOY, JOS
Yvonne Baton 60
1973, jrg. 22, (137), p. 414

7310
VAN ROOY, JOS
In memoriam Herman Deckers
1973, jrg. 22, (137), p. 419

7311
VAN ROOY, JOS
Magda de Groodt
1973, jrg. 22, (137), p. 419-420

7312
VAN ROOY, JOS
Maria en Frans De Vleeschouwer-Verbraeken 60
1973, jrg. 22, (137), p. 422-423

7313
VAN ROOY, JOS
Maurice Felbier 70
1973, jrg. 22, (137), p. 426

7314
VAN ROOY, JOS
André Gailliaerde 60
1973, jrg. 22, (137), p. 427

7315
VAN ROOY, JOS
Pierre Hendrix 60
1973, jrg. 22, (137), p. 430-431

7316
VAN ROOY, JOS
Jan Huet 70
1973, jrg. 22, (137), p. 431-432

7317
VAN ROOY, JOS
Lucie Loots 65
1973, jrg. 22, (137), p. 436

7318
VAN ROOY, JOS
Albert Poels 70
1973, jrg. 22, (137), p. 443

7319
VAN ROOY, JOS
Joseph Swinnen 65
1973, jrg. 22, (137), p. 445

7320
VAN ROOY, JOS
Marcel Vanderven 65
1973, jrg. 22, (137), p. 451-452

7321
VAN ROOY, JOS
Joris Van Elst
1973, jrg. 22, (137), p. 453-454

7322
VAN ROOY, JOS
Maurits Van Reeth 60
1973, jrg. 22, (137), p. 457

7323
VAN ROOY, JOS
Ludo van Ruyssevelt 60
1973, jrg. 22, (137), p. 457-458

7324
VAN ROOY, JOS
Margriet Vermeulen 60
1973, jrg. 22, (137), p. 459

7325
VAN ROOY, JOS
Jan Wouters 65
1973, jrg. 22, (137), p. 462-463

7326
VAN ROOY, JOS
Alfons Vermeir 70
1975, jrg. 24, (144), p. 39-40

7327
VAN ROOY, JOS
Sonnet
1975, jrg. 24, (147), p. 240

7328
VAN ROOY, JOS
Alfons op de Beeck 60
1975, jrg. 24, (148), p. 284-285

7329
VAN ROOY, JOS
Petrus Quick 60
1975, jrg. 24, (148), p. 286

Register

VAN ROOY

7330
VAN ROOY, JOS
Kunstschilderes Martha Bosmans
1976, jrg. 25, (150), p. 37-38

7331
VAN ROOY, JOS
Kunstschilder Raymond Carlé: 80
1976, jrg. 25, (150), p. 38

7332
VAN ROOY, JOS
Paul van Crombruggen 70
1976, jrg. 25, (150), p. 43-44

7333
VAN ROOY, JOS
In memoriam Paul Boudry
1976, jrg. 25, (151), p. 94-95

7334
VAN ROOY, JOS
In memoriam Robert Geenens
1976, jrg. 25, (151), p. 96

7335
VAN ROOY, JOS
Antoon Luyckx. Koninklijk kunstenaar
1976, jrg. 25, (151), p. 98

7336
VAN ROOY, JOS
In memoriam Frans van Giel
1976, jrg. 25, (151), p. 99

7337
VAN ROOY, JOS
Ferdinand Bilcke 70
1976, jrg. 25, (152), p. 171-172

7338
VAN ROOY, JOS
In Memoriam Jan Huet
1976, jrg. 25, (152), p. 173-174

7339
VAN ROOY, JOS
Jos Tilleux 80
1976, jrg. 25, (152), p. 174-175

7340
VAN ROOY, JOS
Bezinning
1976, jrg. 25, (154), p. 303

7341
VAN ROOY, JOS
Jos Michiels: 70
1976, jrg. 25, (155), p. 362

7342
VAN ROOY, JOS
August Van Itterbeeck: 70
1976, jrg. 25, (155), p. 363-364

7343
VAN ROOY, JOS
In Memoriam Lucie Loots
1976, jrg. 25, (155), p. 366

7344
VAN ROOY, JOS
Lode de Roey 80
1977, jrg. 26, (157), p. 99

7345
VAN ROOY, JOS
Jan Flameng 60
1977, jrg. 26, (157), p. 99-100

7346
VAN ROOY, JOS
In Memoriam Lodewijk De Vocht
1977, jrg. 26, (157), p. 102

7347
VAN ROOY, JOS
Bezinning
1994, jrg. 43, (250), p. 51

7348
VAN ROY, GOELE
Ontmoeting op Tinos
1993, jrg. 42, (248), p. 347

7349
VAN RUSSELT, R.
Broeder Max 50 jaar broeder
1972, jrg. 21, (130), p. 438

7350
VAN RUSSELT, R.
René Vanstreels. Léon Henry-prijs: 1970, 1971, 1972
1972, jrg. 21, (130), p. 451-452

7351
VAN RUSSELT, R.
Het circus in de roman
1974, jrg. 23, (142), p. 271-276

7352
VAN RUSSELT, R.
Jos Knaepen. A. Tavernier-prijs
1975, jrg. 24, (144), p. 35

7353
VAN RUSSELT, RENAAT
De naoorlogse Noordnederlandse roman
1975, jrg. 24, (148), p. 257-264

7354
VAN RUYSBEEK, ERIK
Stervende Sokrates
1986, jrg. 35, (211), p. 164

VANSEVENANT

7355
VANRYCKEGHEM, JOZEF
In memoriam Albert François Dirigent/cultuurpromotor
1993, jrg. 42, (246), p. 195-196

7356
VAN RYSSEL, DANIËL
Droom
1963, jrg. 12, (72), p. 414

7357
VAN RYSSEL, DANIËL
Winter
1964, jrg. 13, (74), p. 146

7358
VAN RYSSEL, DANIËL
Bilan
1964, jrg. 13, (78), p. 417

7359
VAN RYSSEL, DANIËL
Winter
1994, jrg. 43, (250), p. 23

7360
VAN SANDE, WILLY
Dichteres en musicus Laurette Bosteels & Victor Van Frachen. Bekroond door de Albert Einstein-Academy/USA
1991, jrg. 40, (235), p. 101

7361
VAN SANDE, WILLY
Letterkundige en musicoloog Jules van Ackere 80
1994, jrg. 43, (253), p. 241

7362
VANSCHEEUWIJK, FERNAND
André Bulthé 70
1976, jrg. 25, (153), p. 229

7363
VAN SCHIERVELDE, MAX
Macte Animo (Fragmenten). Vier variaties op het genie Albrecht Rodenbach. Toneelstuk in drie bedrijven
1953, jrg. 2, (10), p. 164-168

7364
VANSEVENANT, ROGER
Toegepaste fotografie voor de grafiek
1964, jrg. 13, (75), p. 175-181

7365
VANSEVENANT, ROGER
Vansevenant, Roger; Setola, Albert; Noël, Roger; Bosschem, Willy; Sarlet, Werner
Affiche / Vlaams werk
1967, jrg. 16, (95), p. 340-347

Register

VANSEVEREN

- 7366
VANSEVEREN, WIM
Phillippe Van Craeynest. Basiel de Craeneprijs
1979
1979, jrg. 28, (173), p. 395-396
- 7367
VANSINA, DIRK
1914-1918 in de spiegel van de Vlaamse letterkunde
1964, jrg. 13, (76), p. 239-246
- 7368
VANSINA, DIRK
Sam De Vriendt
1975, jrg. 24, (146), p. 143
- 7369
VANSINA, DIRK
In memoriam Dirk Vansina. Postuum gedicht
1977, jrg. 26, (156), p. 44
- 7370
VANSINA, M.
De klokken luïen
1977, jrg. 26, (161), p. 382
- 7371
VANSINA, MIETJE
De week
1978, jrg. 27, (165), p. 240
- 7372
VAN SINT JORIS, JORIS
Zee
1988, jrg. 37, (223), p. 365
- 7373
VANSELEMBROUCK, MARCEL
De eerste steen
1970, jrg. 19, (110), p. 51
- 7374
VANSELEMBROUCK, MARCEL
Soms zijn onze broedende ogen
1972, jrg. 21, (129), p. 387
- 7375
VANSELEMBROUCK, MARCEL
Ze verkruiden me
1972, jrg. 21, (129), p. 387
- 7376
VANSELEMBROUCK, MARCEL
's Avonds
1973, jrg. 22, (132), p. 109
- 7377
VANSELEMBROUCK, MARCEL
Duizend doppen kijken
1979, jrg. 28, (168), p. 51

- 7378
VANSELEMBROUCK, MARCEL
Nippen aan het geluk
1979, jrg. 28, (170), p. 201
- 7379
VANSELEMBROUCK, MARCEL
In zenuwen zinkt de avond en kwetst
1981, jrg. 30, (180), p. 49
- 7380
VANSELEMBROUCK, MARCEL
Voortdurend graast mijn huis
1982, jrg. 31, (186), p. 47
- 7381
VANSELEMBROUCK, MARCEL
Letterkundige Jef Vromant. Laureaat Prijs van Koksijde voor debuutproza 1989
1990, jrg. 39, (229), p. 41-42
- 7382
VANSELEMBROUCK, MARCEL
Duizend doppen kijken
1994, jrg. 43, (250), p. 60
- 7383
VAN SNICK, HERMAN
De Ramp
1955, jrg. 4, (20), p. 85
- 7384
VAN SNICK, HERMAN
Sonnet
1957, jrg. 6, (33), p. 146
- 7385
VAN SON-FLORISSE, WIL
Ramschip Schorpioen in Middelburg
1996, jrg. 45, (261), p. 155-157
- 7386
VANSTEENKISTE, GISELA
Delphi
1997, jrg. 46, (267), p. 316
- 7387
VANSTEENWEGE, R.
De bejaarden van Leuven en Tienen
1977, jrg. 26, (159), p. 207-210
- 7388
VAN STRAATEN, BERT
Huiver
1964, jrg. 13, (75), p. 212
- 7389
VAN STRAATEN, BERT
De ellende
1965, jrg. 14, (80), p. 111

VAN TYGHEM

- 7390
VAN STRAATEN, BERT
Verlangen
1977, jrg. 26, (156), p. 46
- 7391
VAN STRIJTEM, IVO
Patten, Brian; van Strijtem, Ivo
A Blade of Grass; Een grasspriet
1996, jrg. 45, (261), p. 166
- 7392
VAN STRIJTEM, IVO
Heine, Heinrich; van Strijtem, Ivo
Lyrisches Intermezzo XXXIX; Lyrisch intermezzo XXXIX
1998, jrg. 47, (269), p. 46
- 7393
VAN THILLO, LISBETH
Van De Velde ter ere
1981, jrg. 30, (181), p. 108
- 7394
VANTINA, NEER
Schep voor jezelf
1969, jrg. 18, (104), p. 119
- 7395
VANTINA, NEER
Fides
1970, jrg. 19, (115), p. 404-405
- 7396
VANTINA, NEER
Aarde
1971, jrg. 20, (117), p. 53
- 7397
VANTINA, NEER
Is terdegte zuur, de adem van de dichter?
1971, jrg. 20, (118), p. 103
- 7398
VANTINA, NEER
Groet
1972, jrg. 21, (127), p. 242
- 7399
VAN TYGHEM, FRIEDA
De Bollaertskamer
1976, jrg. 25, (153), p. 218-221
- 7400
VAN TYGHEM, FRIEDA
Burgerlijke gevelarchitectuur in Gent
1980, jrg. 29, (174), p. 16-18
- 7401
VAN TYGHEM, FRIEDA
De Antwerpse Sint-Amanduskerk en de invloed van E. Viollet-le-Duc
1980, jrg. 29, (174), p. 26-27

Register

VAN TYGHEM

7402
VAN TYGHEM, FRIEDA
Het stadhuis van Sint-Niklaas en het gemeentehuis van Sint-Amandsberg
1980, jrg. 29, (174), p. 28-29

7403
VAN TYGHEM, FRIEDA
De universitaire instituten van L. Cloquet te Gent
1980, jrg. 29, (174), p. 37-38

7404
VAN TYGHEM, FRIEDA
Neogotiek en monumentenzorg
1980, jrg. 29, (174), p. 39-42

7405
VAN TYGHEM, FRIEDA
Een middeleeuws burgerinterieur te Gent de Arsenaalzaal van het Stadhuis
1989, jrg. 38, (227), p. 251-253

7406
VAN TYGHEM, FRIEDA
De Grieks-Romeinse erfenis in de Vlaamse architectuur
1990, jrg. 39, (230), p. 86-88

7407
VANTYGHEM, PETER
Op zoek naar de bron. Een persoonlijke herinnering aan een half leven met rock
1997, jrg. 46, (268), p. 346-350

7408
VAN UFFELEN, HERBERT
De évolué in de Afrika-roman
1989, jrg. 38, (225), p. 108-112

7409
VAN VINCKENROYE, F.
De Limburgse Kempen in de schilderkunst na 1945
1979, jrg. 28, (169), p. 101-109

7410
VAN VINCKENROYE, F.
De religieuze poëzie van Anthonis De Roovere
1982, jrg. 31, (188), p. 154-158

7411
VAN VINCKENROYE, FLOR
Het geboortedorp Kortesseem en het Land van Loon in het werk van P.G. Buckinx
1983, jrg. 32, (193), p. 75-78

7412
VAN VINCKENROYE, FLOR
Minus van Looi (1892-1952). Minus van Looi vertelde de geschiedenis van de kleine man
1988, jrg. 37, (223), p. 351-359

7413
VAN VINCKENROYE, FLOR
Musicus René L. Vanstreels 65
1990, jrg. 39, (231), p. 259

7414
VANVINCKENROYE, WILLY
Atuatuca Tungrorum: Romeins Tongeren
1986, jrg. 35, (209), p. 2-7

7415
VAN VLEMMEREN, A.
Het vrijetijdstheater .. Cultuurdrager of folklore?
1984, jrg. 33, (200), p. 205-206

7416
VAN VLIET, EDDY
Maurice Carême Museum
1998, jrg. 47, (269), p. 14

7417
VAN VOSSOLE, MAURITS
De reiger
1968, jrg. 17, (100), p. 260

7418
VAN VOSSOLE, MAURITS
De toren
1983, jrg. 32, (192), p. 47

7419
VAN VOSSOLE, MAURITS
Een kunst naar Gods beeld en gelijkenis
1983, jrg. 32, (194), p. 167-168

7420
VAN VOSSOLE, MAURITS
Rilke, Rainer Maria; van Vossole, Maurits Romeinse fontein. Twee schotels, de ene uit de andere gestegen
1988, jrg. 37, (219), p. 54

7421
VAN VOSSOLE, MAURITS
De reiger
1994, jrg. 43, (250), p. 39

7422
VAN VREKHEM, GEORGES
Je schreit
1957, jrg. 6, (33), p. 163

7423
VAN VREKHEM, GEORGES
Wakken
1959, jrg. 8, (47), p. 336

7424
VAN VREKHEM, GEORGES
In het bewijst zijn
1959, jrg. 8, (48), p. 439

VAN WILDERODE

7425
VAN VREKHEM, GEORGES
Station
1960, jrg. 9, (50), p. 120

7426
VAN VREKHEM, GEORGES
Dorp
1960, jrg. 9, (54), p. 469

7427
VAN WAEYENBERGH, H.
Aan mijn oude vriend Ernest Claes
1969, jrg. 18, (107), p. 302-303

7428
VAN WALLEGHEM, FRANS
Westvlamingen uit het verleden bezingen Maria
1954, jrg. 3, (15), p. 99-103

7429
VAN WALLEGHEM, FRANS
Uniek was uw stem
1973, jrg. 22, (136), p. 376

7430
VAN WATERSCHOOT, JOS
Amsterdam: Multatuli-Museum
1998, jrg. 47, (269), p. 10-12

7431
VAN WIJK, A.
Schoch, S.L.; van Wijk, A. De Prof. Dr. G. Van der Leeuw-Stichting. Ontmoetingscentrum van Kerk en Kunst
1997, jrg. 46, (265), p. 73-77

7432
VAN WILDERODE, ANTON
Lezende "De Vlaschaard" aan Stijn Streuvels
1952, jrg. 1, (1), p. 2

7433
VAN WILDERODE, ANTON
Assumptio
1954, jrg. 3, (15), p. 83

7434
VAN WILDERODE, ANTON
Remi Van Duyn
1955, jrg. 4, (21), p. 131-132

7435
VAN WILDERODE, ANTON
Gustave en Karel Van De Woestijne. Ten geleide
1972, jrg. 21, (125), p. 65

7436
VAN WILDERODE, ANTON
Gustave en Karel Van De Woestijne, twee broers, twee kunstenaars
1972, jrg. 21, (125), p. 69-73

Register

VAN WILDERODE

- 7437
VAN WILDERODE, ANTON
Romain De Saegher
1975, jrg. 24, (146), p. 140
- 7438
VAN WILDERODE, ANTON
De poëzie van André Demedts
1976, jrg. 25, (154), p. 263-265
- 7439
VAN WILDERODE, ANTON
Het gedicht
1977, jrg. 26, (157), p. 69
- 7440
VAN WILDERODE, ANTON
De tweede toren
1980, jrg. 29, (175), p. 96
- 7441
VAN WILDERODE, ANTON
Letterkundige Remi van de Moortel 70
1982, jrg. 31, (189), p. 246
- 7442
VAN WILDERODE, ANTON
Ethiek en kunst
1982, jrg. 31, (190), p. 314-317
- 7443
VAN WILDERODE, ANTON
*Het oude land. Denkend aan Emiel Van Hemel-
donck*
1982, jrg. 31, (191), p. 344
- 7444
VAN WILDERODE, ANTON
*Pieter Geert Buckinx. Ontmoetingen, ook in le-
vende lijve*
1983, jrg. 32, (193), p. 73-74
- 7445
VAN WILDERODE, ANTON
Op het marmer van Delos
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 273
- 7446
VAN WILDERODE, ANTON
Van Wilderode, Anton; Franciscus van Assisi
Lied van de schepselen
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 306
- 7447
VAN WILDERODE, ANTON
*Dankwoord uitgesproken door Anton van
Wilderode in het Osterriethuis in Antwerpen, op
12 februari 1977, bij zijn aanstelling tot Europees
Ere-Senator*
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 311-312

- 7448
VAN WILDERODE, ANTON
Ogenblik
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 312
- 7449
VAN WILDERODE, ANTON
De zachte dingen blijven toch bestaan
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 314-315
- 7450
VAN WILDERODE, ANTON
Uit sympathie
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 350-352
- 7451
VAN WILDERODE, ANTON
Soldaat met de tekenstift
1985, jrg. 34, (207), p. 238-239
- 7452
VAN WILDERODE, ANTON
Horatius; van Wilderode, Anton
XX
1986, jrg. 35, (209), p. 44
- 7453
VAN WILDERODE, ANTON
Horatius; van Wilderode, Anton
XXX
1986, jrg. 35, (209), p. 44
- 7454
VAN WILDERODE, ANTON
André Demedts tachtig !
1986, jrg. 35, (211), p. 174-175
- 7455
VAN WILDERODE, ANTON
In memoriam Hector Deylgat
1986, jrg. 35, (212), p. 203
- 7456
VAN WILDERODE, ANTON
1986: Herdenkingsjaar Felix Timmermans
1986, jrg. 35, (212), p. 244-247
- 7457
VAN WILDERODE, ANTON
Horatius; van Wilderode, Anton
XI
1987, jrg. 36, (214), p. 44
- 7458
VAN WILDERODE, ANTON
Horatius; van Wilderode, Anton
XIII
1987, jrg. 36, (214), p. 44
- 7459
VAN WILDERODE, ANTON
In memoriam Hugo Heyens
1988, jrg. 37, (220), p. 133

VAN WILDERODE

- 7460
VAN WILDERODE, ANTON
In memoriam Ignace De Sutter
1988, jrg. 37, (223), p. 378-379
- 7461
VAN WILDERODE, ANTON
Horatius Flaccus, Quintus; van Wilderode, Anton
*Est mihi nonum superantis annum; Ben de bezit-
ter van een volle kruik*
1989, jrg. 38, (224), p. 56
- 7462
VAN WILDERODE, ANTON
Horatius Flaccus, Quintus; van Wilderode, Anton
*Horrida tempestas caelum contraxit et imbres;
Het ruige weer maakt met een dek van wolken*
1989, jrg. 38, (224), p. 56
- 7463
VAN WILDERODE, ANTON
*Filip de Pillecyn over zichzelf n.a.v. Rochus of de
lof der barmhartigheid*
1990, jrg. 39, (233), p. 375-377
- 7464
VAN WILDERODE, ANTON
In memoriam Lieve Duprez-Maesschalck
1991, jrg. 40, (234), p. 41
- 7465
VAN WILDERODE, ANTON
Kat
1992, jrg. 41, (239), p. 39
- 7466
VAN WILDERODE, ANTON
Drie Steles
1992, jrg. 41, (241), p. 227
- 7467
VAN WILDERODE, ANTON
*Homilie van E.H. Anton van Wilderode tijdens de
uitvaartdienst op 10 november 1992 in Kortrijk
voor André Demedts*
1992, jrg. 41, (243), p. 376-378
- 7468
VAN WILDERODE, ANTON
Neerhof 1; Neerhof 2
1993, jrg. 42, (244), p. 44
- 7469
VAN WILDERODE, ANTON
Kunstschilder Pierre Hendrix 80
1993, jrg. 42, (247), p. 268
- 7470
VAN WILDERODE, ANTON
Brussel
1993, jrg. 42, (248), p. 334

Register

VAN WILDERODE

7471
VAN WILDERODE, ANTON
Uit de ongepubliceerde kwatrijnen van Anton Van Wilderode
1993, jrg. 42, (248), p. 352-353

7472
VAN WILDERODE, ANTON
Kat
1994, jrg. 43, (250), p. 104

7473
VAN WILDERODE, ANTON
Lezende 'De Vlaschaard'
1994, jrg. 43, (251), p. 13

7474
VAN WILDERODE, ANTON
Een kwarteeuw later
1994, jrg. 43, (251), p. 98

7475
VAN WILDERODE, ANTON
Laridon, Eugeen; van Wilderode Anton
In memoriam Godfried Oost Priester-toneel auteur
1995, jrg. 44, (255), p. 135

7476
VAN WILDERODE, ANTON
Letterkundige Fernand Florizoone 70
1995, jrg. 44, (258), p. 392

7477
VAN WILDERODE, ANTON
Vragenderwijs
1996, jrg. 45, (261), p. 143

7478
VAN WILDERODE, ANTON
Hulst
1996, jrg. 45, (261), p. 145

7479
VAN WILDERODE, ANTON
Pastorale
1996, jrg. 45, (261), p. 167

7480
VAN WILDERODE, ANTON
De profundis
1997, jrg. 46, (265), p. 93

7481
VAN WILDERODE, ANTON
De kruisafneming
1998, jrg. 47, (270), p. 81

7482
VAN WILDERODE, ANTON
Spreken met vader
1998, jrg. 47, p. 2

7483
VAN WILDERODE, ANTON
Najaar van Hellas
1998, jrg. 47, p. 8

7484
VAN WILDERODE, ANTON
Het land der mensen
1998, jrg. 47, p. 12

7485
VAN WILDERODE, ANTON
Avond
1998, jrg. 47, p. 16

7486
VAN WILDERODE, ANTON
Een lied voor Bert
1998, jrg. 47, p. 21

7487
VAN WILDERODE, ANTON
Daarna
1998, jrg. 47, p. 25

7488
VAN WILDERODE, ANTON
De verloren zoon
1998, jrg. 47, p. 28

7489
VAN WILDERODE, ANTON
Voorbij
1998, jrg. 47, p. 32

7490
VAN WILDERODE, ANTON
Ars Poëtica
1998, jrg. 47, p. 37

7491
VAN WILDERODE, ANTON
Een week Donderdag
1998, jrg. 47, p. 41

7492
VAN WILDERODE, ANTON
Droes Exeter Cathedral
1998, jrg. 47, p. 44

7493
VAN WILDERODE, ANTON
van Wilderode, Anton; Joret, Paul
Nacht; Nuit
1999, jrg. 48, (276), p. 160

7494
VAN WILDERODE, ANTON
van Wilderode, Anton; Joret, Paul
Terug; Retour
1999, jrg. 48, (276), p. 160

VANZAVELBERG

7495
VAN WILDERODE, ANTON
van Wilderode, Anton; Joret, Paul
Portret; Portrait
1999, jrg. 48, (276), p. 160

7496
VAN WINKEL, FRANS
*Technische ervaringen van een openluchtmu-
seum inzake restauratie*
1975, jrg. 24, (147), p. 212-216

7497
VAN WONTERGHEM, LUC
sollie, andré; De Smet, Eric; Gooris, Gunther;
Loedts, Juul; Van Wouterghem, Luc
Vier brieven van jonge kunstenaars
1971, jrg. 20, (118), p. 104-109

7498
VANYVEZELE, IVO
*Remi Vanhoutte 65. 1977 Diploma Zilveren
Medaille - Graad van officier schilderkunst
C.E.A.E. Kunst in Europa - Brussel*
1977, jrg. 26, (160), p. 292

7499
VAN YVEZELE, IVO
Kunstschilder-beeldhouwer André Deprez 70
1979, jrg. 28, (169), p. 120

7500
VAN YVEZELE, IVO
In Memoriam kunstschilder André Deleu
1979, jrg. 28, (171), p. 261-262

7501
VAN YVEZELE, IVO
*Kunstschilder Remi Vanhoutte, 70. Medailles van
de M.A.E. en de V.B.K.B.; Medaille Deglume
(1981)*
1982, jrg. 31, (186), p. 44

7502
VAN YVEZELE, IVO
*Kunstschilder Remi Vanhoutte. Zilveren medaille
orde Leopold II*
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 321-322

7503
VAN YVEZELE, IVO
Kunstschilder Leon Beel 60
1985, jrg. 34, (205), p. 114

7504
VAN ZANDWEGHE, ERIK
Het hoorspel
1961, jrg. 10, (59), p. 396-397

7505
VANZAVELBERG, GODELIEVE
Roncesvalles
1972, jrg. 21, (126), p. 150-151

Register

VEEVAETE

- 7506
VEEVAETE, EMIEL
Letterkundige Zr. Maria Christina 60
1982, jrg. 31, (189), p. 247
- 7507
VEILDERS, BERT
Tranen zijn als een brief
1979, jrg. 28, (171), p. 266
- 7508
VEILDERS, BERT
Ik heb slechts handen
1979, jrg. 28, (173), p. 401
- 7509
VEILDERS, BERT
Groet aan de toerist
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 203
- 7510
VEILDERS, BERT
Wezenloos iedere dimensie peilend
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 204
- 7511
VEILDERS, BERT
Wellicht, droom ik het maar
1981, jrg. 30, (184), p. 281
- 7512
VEILDERS, BERT
Het had geijzeld in Zoetermeer
1982, jrg. 31, (187), p. 106
- 7513
VEKEMAN, H.
Ruusbroec tijdsgebonden en tijdloos. Astrologie en mystiek
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 161-165
- 7514
VELDHUIZEN, WILLEM
Moeder lakt haar nagels
1995, jrg. 44, (256), p. 241
- 7515
VELDHUIZEN, WILLEM
De dikke jongen
1995, jrg. 44, (256), p. 241
- 7516
VELDHUIZEN, WILLEM
Klein requiem voor Anton van Wilderode
1998, jrg. 47, (273), p. 283
- 7517
VENNBERG, KARL
Vennberg, Karl; Keustermans, Lisette
*ô; Een paar woorden maar over de kraaie-
maagden*
1995, jrg. 44, (254), p. 56

- 7518
VENNBERG, KARL
Vennberg, Karl; Keustermans, Lisette
*z; Hoe zou ik je kunnen bereiken met een liefdes-
gedicht?*
1995, jrg. 44, (254), p. 56
- 7519
VENNBERG, KARL
Vennberg, Karl; Keustermans, Lisette
j; De vrome koopman van Boechara zei
1995, jrg. 44, (254), p. 56
- 7520
VENNBERG, KARL
Vennberg, Karl; Keustermans, Lisette
*a; Je codegedichten verbranden me als een ka-
chelrooster*
1995, jrg. 44, (255), p. 131
- 7521
VENS, WERNER
Vens, Werner; Bossuyt, Ignace; D'Hooghe, Kamiel
*Verslag van de officiële voorstelling van het nr.
206 gewijd aan componist Adriaan Willaert*
1985, jrg. 34, (208), p. 303-306
- 7522
VENS, WERNER
*In memoriam Hector Deylgat medestichter &
bestuurder-penningmeester van het C.V.K.V.*
1986, jrg. 35, (212), p. 201-203
- 7523
VENS, WERNER
Obiak, M.; Vens, W.
*Bij de plechtige opening van het provinciaal
museum voor moderne kunst in Oostende*
1987, jrg. 36, (214), p. 46-47
- 7524
VENS, WERNER
Jan Sercu. Eredeken van het C.V.K.V.
1988, jrg. 37, (220), p. 130-131
- 7525
VENS, WERNER
Adiel Van Daele 60
1988, jrg. 37, (221), p. 179
- 7526
VENS, WERNER
Literator Prof. Dr. Gust Keersmaekers 70
1990, jrg. 39, (233), p. 465-466
- 7527
VENS, WERNER
Penningmeester-administrator Adiel Van Daele 65
1993, jrg. 42, (248), p. 345

VERBEECK

- 7528
VERBANCK, JAN H.
*Videokunst versus experimentele film: een
romance met te veel haat en te weinig liefde*
1985, jrg. 34, (204), p. 33-34
- 7529
VERBEECK, IRÈNE
Spreken
1972, jrg. 21, (127), p. 243
- 7530
VERBEECK, IRÈNE
Spiegels
1975, jrg. 24, (145), p. 102
- 7531
VERBEECK, IRÈNE
November
1976, jrg. 25, (150), p. 45
- 7532
VERBEECK, LOUIS
Baldadig Koper
1988, jrg. 37, (223), p. 360
- 7533
VERBEECK, LUDO
Celan, Paul; Verbeeck, Ludo
Kenotaph; Cenotaaf
1999, jrg. 48, (275), p. 106
- 7534
VERBEECK, RENÉ
*René Verbeeck 70. Staatsprijs voor Poëzie.
Provinciale prijs van Antwerpen voor het gehele
oeuvre*
1975, jrg. 24, (144), p. 39
- 7535
VERBEECK, RENÉ
André Demedts en 'De Tijdstroom'
1976, jrg. 25, (154), p. 277-278
- 7536
VERBEECK, RENÉ
Iets wens ik in eeuwen der eeuwen
1983, jrg. 32, (193), p. 82
- 7537
VERBEECK, RENÉ
Zij leerde hem niet te vluchten
1983, jrg. 32, (193), p. 82
- 7538
VERBEECK, RENÉ
De vogel
1983, jrg. 32, (193), p. 82
- 7539
VERBEECK, RENÉ
Ik van de soort die als vlam
1983, jrg. 32, (193), p. 83

Register

VERBEECK

7540
VERBEECK, RENÉ
Verbeeck, René; Geerts, Roger
Twee trillende vleugels; Binae pennae trementes
1983, jrg. 32, (193), p. 83

7541
VERBEECK, RENÉ
Verbeeck, René; Geerts, Roger
Sarāi, Sarāi
1983, jrg. 32, (193), p. 83

7542
VERBEKE, GERARD
Literatuur en levensbeschouwing
1956, jrg. 5, (27), p. 141-145

7543
VERBEKE, GERARD
De hedendaagse mens
1956, jrg. 5, (30), p. 295-297

7544
VERBEKE, GERARD
De mens: het thema van de wereldtentoonstelling
1958, jrg. 7, (40), p. 198-204

7545
VERBEKE, GERARD
De kunst als dialoog
1963, jrg. 12, (71), p. 343-344

7546
VERBEKE, GERARD
De kunst als dialoog
1963, jrg. 12, (72), p. 412-413

7547
VERBEKE, LUC
Zingt niet...
1952, jrg. 1, (2), p. 35

7548
VERBEKE, LUC
Ik hang
1957, jrg. 6, (33), p. 158

7549
VERBEKE, LUC
Denk niet...
1957, jrg. 6, (36), p. 376

7550
VERBEKE, LUC
Bonneure, Fernand; Demedts, André; Smeets, Albert; Verbeke, Luc
W.T.- Journaal
1958, jrg. 7, (40), p. 222-236

7551
VERBEKE, LUC
Schrei niet
1959, jrg. 8, (48), p. 439

7552
VERBEKE, LUC
Vorbij
1961, jrg. 10, (57), p. 208

7553
VERBEKE, LUC
Ontmoeting 1956
1961, jrg. 10, (58), p. 326

7554
VERBEKE, LUC
Aanvaard uw lot
1961, jrg. 10, (60), p. 465

7555
VERBEKE, LUC
Vreugdegroet
1962, jrg. 11, (62), p. 126

7556
VERBEKE, LUC
Herfstbeeld
1963, jrg. 12, (68), p. 111

7557
VERBEKE, LUC
Regen en zon
1963, jrg. 12, (69), p. 177

7558
VERBEKE, LUC
Sancta maria
1967, jrg. 16, (94), p. 293-294

7559
VERBEKE, LUC
Reis
1967, jrg. 16, (96), p. 433

7560
VERBEKE, LUC
Jarige kunstenaars: kunstschilder Roger De Backer 70 jaar
1967, jrg. 16, (96), p. 438-439

7561
VERBEKE, LUC
Nescio quid
1968, jrg. 17, (99), p. 190

7562
VERBEKE, LUC
In memoriam Jean Marie Gantois
1968, jrg. 17, (101), p. 365-366

7563
VERBEKE, LUC
Lucien De Bosscher 60
1969, jrg. 18, (109), p. 456-457

VERBEKE

7564
VERBEKE, LUC
Leon De Fraeye 70
1969, jrg. 18, (109), p. 458-459

7565
VERBEKE, LUC
Gabriëlle Demedts 60
1969, jrg. 18, (109), p. 461-462

7566
VERBEKE, LUC
Jozef Deleu. Tweemaal onderscheiden
1970, jrg. 19, (116), p. 441-442

7567
VERBEKE, LUC
Na dertig jaar..
1976, jrg. 25, (154), p. 279-280

7568
VERBEKE, LUC
Vorbijganger
1979, jrg. 28, (173), p. 403

7569
VERBEKE, LUC
Wolken regenen verdriet
1991, jrg. 40, (237), p. 225

7570
VERBEKE, LUC
Sneeuw van vrede
1991, jrg. 40, (238), p. 303

7571
VERBEKE, LUC
Verlangen elke dag
1992, jrg. 41, (240), p. 114

7572
VERBEKE, LUC
Wolken regenen verdriet
1994, jrg. 43, (250), p. 102

7573
VERBEKE, LUC
Miljarden jaren, maanden, dagen,
1995, jrg. 44, (255), p. 130

7574
VERBEKE, PIERRE J.
Typografie. Zien-lezen-begrijpen
1960, jrg. 9, (51), p. 147-152

7575
VERBEKE, UGO
van Deuren, Karel; Verbeke, Ugo
Een gesprek met Eric Antonis intendant van Antwerpen 93 Culturele Hoofdstad van Europa
1993, jrg. 42, (244), p. 3-6

Register

VERBEKE

- 7576
VERBEKE, UGO
Kunstschilder Victor Renty 70
1993, jrg. 42, (246), p. 194
- 7577
VERBEKE, UGO
Kunstschilder Jef De Leeuw 70
1994, jrg. 43, (252), p. 177-178
- 7578
VERBEKE, UGO
Door de regenboog
1997, jrg. 46, (264), p. 26
- 7579
VERBEKE, UGO
Verbeke, Ugo; Decorte, Luc
Roisin: Maison Emile Verhaeren
1999, jrg. 48, (275), p. 99
- 7580
VERBERGT, BRUNO
The origin of 'dance' species. Actuele dans te New York, Parijs, Londen, Brussel, Montréal, Barcelona, Ljubljana en Lissabon
1991, jrg. 40, (236), p. 153-156
- 7581
VERBIEST, DANNY
Het poppenspel... en hoe het begon
1977, jrg. 26, (160), p. 246-251
- 7582
VERBIEST, DANNY
Poppenspelgenres
1977, jrg. 26, (160), p. 272-281
- 7583
VERBIEST, DANNY
Poppenspel en het medium 'Televisie'
1977, jrg. 26, (160), p. 283-285
- 7584
VERBOECKHOVEN, W.
Beeldhouwer Jef Mouton. Sculptuurprijs Antwerpse randgemeenten.
1982, jrg. 31, (187), p. 102-103
- 7585
VERBOUWE, J.
Publiciteit en vormgeving
1967, jrg. 16, (95), p. 311-312
- 7586
VER BOVEN, DAISY
De zwarte vrouw in de Afrika-roman
1989, jrg. 38, (225), p. 100-107
- 7587
VERBRUGGE, MARK
Mark Verbrugge
1988, jrg. 37, (222), p. 218

- 7588
VERBRUGGEN, J.F.
De Guldensporenslag
1952, jrg. 1, (4), p. 111-115
- 7589
VERBRUGGEN, RENAAT
De liederencomponist
1970, jrg. 19, (114), p. 289-292
- 7590
VERBRUGGEN, RENAAT
Denkend aan Mark Liebrecht (†)
1978, jrg. 27, (165), p. 221-222
- 7591
VERBRUGGHEN, JO
Pour la main gauche
1960, jrg. 9, (53), p. 372
- 7592
VERBRUGGHEN, JO
Frans Minnaert
1975, jrg. 24, (146), p. 149
- 7593
VERCAMMEN, JAN
Het kinderboek in de esthetische opvoeding
1956, jrg. 5, (27), p. 146-149
- 7594
VERCAMMEN, JAN
Dit licht
1956, jrg. 5, (30)
- 7595
VERCAMMEN, JAN
Rijmenspel
1957, jrg. 6, (33), p. 140
- 7596
VERCAMMEN, JAN
Robert Arens 70
1975, jrg. 24, (147), p. 218
- 7597
VERCAMMEN, JAN
Kunstschilder Roger Gobron 80
1979, jrg. 28, (171), p. 250
- 7598
VERCAMMEN, JAN
Dit licht
1994, jrg. 43, (250), p. 14
- 7599
VERCAMMEN, L.
Getuigenissen en herinneringen. Hedendaagse auteurs over Felix Timmermans. Bedenkingen van een bewonderaar
1967, jrg. 16, (93), p. 161-165

VERCNOCKE

- 7600
VERCAUTER, LUC
Burcht van ruwe trots
1980, jrg. 29, (175), p. 84
- 7601
VERCAUTERE, LIEVEN
Laat me je hand nemen
1980, jrg. 29, (175), p. 84
- 7602
VERCNOCKE, FERDINAND
Vercnocke, F.
Aan zee
1952, jrg. 1, (3), p. 70
- 7603
VERCNOCKE, FERDINAND
Vlaamse strijdpoezie van West-Vlaamse dichters
1952, jrg. 1, (4), p. 121-124
- 7604
VERCNOCKE, FERDINAND
Sirene
1955, jrg. 4, (19)
- 7605
VERCNOCKE, FERDINAND
Bij het graf van James Ensor
1955, jrg. 4, (21), p. 96
- 7606
VERCNOCKE, FERDINAND
René De Clercq
1956, jrg. 5, (26), p. 57-58
- 7607
VERCNOCKE, FERDINAND
Geloof u in de toekomst van het Vlaams toneel?
1958, jrg. 7, (38), p. 84
- 7608
VERCNOCKE, FERDINAND
Lazarus
1960, jrg. 9, (50), p. 119
- 7609
VERCNOCKE, FERDINAND
Plein
1961, jrg. 10, (56), p. 151
- 7610
VERCNOCKE, FERDINAND
Aan het Zwin
1961, jrg. 10, (57), p. 160
- 7611
VERCNOCKE, FERDINAND
Vercnocke, F.
Het Zwin: land van de dood en land van leven
1961, jrg. 10, (57), p. 166-168

Register

VERCNOCKE

- 7612
VERCNOCKE, FERDINAND
Sfinks
1961, jrg. 10, (57), p. 208
- 7613
VERCNOCKE, FERDINAND
Lazarus
1994, jrg. 43, (250), p. 19
- 7614
VERCRUYSSSE, ANTOON
Jozef Hanouille 80
1974, jrg. 23, (143), p. 385
- 7615
VERCRUYSSSEN, LEO
Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Louis Van Overloop
1979, jrg. 28, (173), p. 334
- 7616
VERDEYEN, P.
Het levensverhaal van Jan van Ruusbroec (1293-1317)
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 141-151
- 7617
VERDICKT, FRANK
Jan Fabre. Prijs 'Jong Talent' Antwerpen
1979, jrg. 28, (171), p. 249
- 7618
VERDIN, HERMAN
Hesiodos; Verdin, Hermar
Werken en dagen (213-253); Werken en dagen (213-253)
1999, jrg. 48, (278), p. 274
- 7619
VERDIN, HILMER
Proficiat, Gavergalm
1962, jrg. 11, (66), p. 447
- 7620
VERDONCKT, JEANNE
Man
1977, jrg. 26, (158), p. 170
- 7621
VERDOODT, FRANS-JOS
Verdoodt, F.J.
Het establishment. Mama, kijk, ik heb een prijs!
1969, jrg. 18, (108), p. 406-407
- 7622
VEREMANS, J.
Vader
1970, jrg. 19, (114), p. 273
- 7623
VEREMANS, RENAAT
Lionel Blomme
1954, jrg. 3, (16), p. 153-154

- 7624
VERFAILLE, EDDIE
In memoriam Emiel Verlinde Kunstschilder
1993, jrg. 42, (246), p. 196
- 7625
VERHAEGHE, FRANS
De Meulemeester, Johnny; Verhaeghe, Frans
Wegwijs in de nationale archeologie in Vlaanderen
1990, jrg. 39, (231), p. 163-165
- 7626
VERHAEGHE, FRANS
Archeologische sleutels op 'Middeleeuws' Vlaanderen
1990, jrg. 39, (231), p. 185-192
- 7627
VERHAEGHE, FRANS
Middeleeuwse keramiek in Vlaanderen. Productie en consumptie
1997, jrg. 46, (266), p. 149-165
- 7628
VERHAEREN, EMILE
Verhaeren, Emile; Van Puyvelde, Leo; Buyse, Rob. P.; Verschaeve, Cyriel
Getuigenissen over Albrecht Rodenbach
1953, jrg. 2, (10), p. 150-151
- 7629
VERHANNEMAN, FILIP
Verhanneman, Filip; Baeke, Isabel; Vanmarcke, Luc
Proeve voor een kleine sociologie van de hedendaagse Vlaamse populaire muziek
1997, jrg. 46, (268), p. 375-382
- 7630
VERHAVERT, ROLAND
Het Caligari-signaal
1962, jrg. 11, (66), p. 434-436
- 7631
VERHEGHE, WILLIE
Soms, als de kraaien slapen
2001, jrg. 50, (285), p. 107
- 7632
VERHELLE, JOS
Piers, Jan; Verhelle, Jos.
Inleiding
1973, jrg. 22, (131), p. 1-2
- 7633
VERHELLE, JOS
Mag ik, mijnheer de clown?
1974, jrg. 23, (142), p. 261
- 7634
VERHELLE, JOS
Ach Tjanne, zeyde hy, Tjanne waerom en zingde gy niet?
1974, jrg. 23, (143), p. 325-326

VERHOEVEN

- 7635
VERHELLE, JOSEPH
Aarde - Wind - Vuur
1974, jrg. 23, (139), p. 111
- 7636
VERHELLE, JOZEF
Cultuur en sport
1956, jrg. 5, (27), p. 124-126
- 7637
VERHELLE, JOZEF
Albrecht Rodenbach die grote jongen
1956, jrg. 5, (28), p. 170-172
- 7638
VERHELLE, RONNY
Kunstschilder-literator Lucien Ranson 65
1989, jrg. 38, (226), p. 203-204
- 7639
VERHENNE, POL
Christelijke arbeidersbeweging en cultuur in West-Vlaanderen
1976, jrg. 25, (152), p. 165-166
- 7640
VERHEYEN, BART
Twee kleuren
1980, jrg. 29, (174), p. 174
- 7641
VERHEYEN, JOS
In memoriam Karel de Busschere
1999, jrg. 48, (274), p. 62
- 7642
VERHEYEN, RENAAT
Het getuigenis van de speleman
1981, jrg. 30, (181), p. 90
- 7643
VERHOEVEN, BERNARD
Een Nederlander ziet Albrecht Rodenbach
1956, jrg. 5, (28), p. 177-179
- 7644
VERHOEVEN, BERNARD
Permanentie van het christendom. Graham Greene
1956, jrg. 5, (30), p. 314-316
- 7645
VERHOEVEN, BERNARD
Het toneel in Nederland
1958, jrg. 7, (38), p. 96-100
- 7646
VERHOEVEN, BERNARD
Bij de eeuwherdenking van Frederik Van Eeden
1960, jrg. 9, (50), p. 85-92

Register

VERHOEVEN

- 7647
VERHOEVEN, BERNARD
Het A.K.K.V. Mijmeringen bij een mijlpaal
1961, jrg. 10, (56), p. 139-141
- 7648
VERHOEVEN, NICO
*Voor wiens belangen staat de industriële vorm-
gever op de bres?*
1964, jrg. 13, (78), p. 381-382
- 7649
VERHOEVEN, NICO
Beeldende kunst van Nederlandse schrijvers
1972, jrg. 21, (128), p. 269-272
- 7650
VERHULST, ADRIAAN
Historische ontwikkeling van het kustlandschap
2000, jrg. 49, (281), p. 135-138
- 7651
VERKARRE, ROGER
Ballade voor wie zullen vallen
1962, jrg. 11, (64), p. 285
- 7652
VERKARRE, ROGER
Salve Regina
1962, jrg. 11, (65), p. 384
- 7653
VERKARRE, ROGER
Februari
1963, jrg. 12, (67), p. 45
- 7654
VERKARRE, ROGER
Zo heen en weer wandelend
1963, jrg. 12, (69), p. 177
- 7655
VERKARRE, ROGER
Ik had mij een huis willen bouwen
1963, jrg. 12, (71), p. 345
- 7656
VERKARRE, ROGER
Brugge
1964, jrg. 13, (74), p. 146
- 7657
VERKARRE, ROGER
Madonna der stilte
1964, jrg. 13, (76), p. 281
- 7658
VERKARRE, ROGER
In Godsnaam
1964, jrg. 13, (78), p. 417

VERKARRE

- 7659
VERKARRE, ROGER
Parus Caeruleus
1965, jrg. 14, (79), p. 59
- 7660
VERKARRE, ROGER
Groenhove klooster
1965, jrg. 14, (82), p. 293
- 7661
VERKARRE, ROGER
Najaar in het houtland
1965, jrg. 14, (84), p. 424
- 7662
VERKARRE, ROGER
Stadswaarts 's winters
1966, jrg. 15, (85), p. 71
- 7663
VERKARRE, ROGER
Damme
1966, jrg. 15, (89), p. 343
- 7664
VERKARRE, ROGER
Hic et nunc, een strandwandeling
1967, jrg. 16, (91), p. 55
- 7665
VERKARRE, ROGER
Nog heeft verdriets geweld
1967, jrg. 16, (93), p. 197
- 7666
VERKARRE, ROGER
De piëta's
1968, jrg. 17, (99), p. 190
- 7667
VERKARRE, ROGER
Als moeder stierf
1968, jrg. 17, (101), p. 364
- 7668
VERKARRE, ROGER
Marine
1969, jrg. 18, (104), p. 118
- 7669
VERKARRE, ROGER
Voor een vallende boom
1969, jrg. 18, (106), p. 252
- 7670
VERKARRE, ROGER
Literatuur. Het bijbelse drama in het Nederlands
1970, jrg. 19, (110), p. 12-25
- 7671
VERKARRE, ROGER
Tewaterlating
1970, jrg. 19, (114), p. 338
- 7672
VERKARRE, ROGER
Een goed woord
1972, jrg. 21, (128), p. 302
- 7673
VERKARRE, ROGER
De derde beweging
1973, jrg. 22, (132), p. 107
- 7674
VERKARRE, ROGER
'Groter' geloof
1973, jrg. 22, (132), p. 108
- 7675
VERKARRE, ROGER
Les extrêmes se touchent
1975, jrg. 24, (149), p. 351
- 7676
VERKARRE, ROGER
Drie vogels van ivoor
1976, jrg. 25, (153), p. 236
- 7677
VERKARRE, ROGER
Sturnus vulgaris
1976, jrg. 25, (154), p. 303
- 7678
VERKARRE, ROGER
Zie de meeuwen des velds
1977, jrg. 26, (158), p. 169
- 7679
VERKARRE, ROGER
Sporenloos het rijdt ..
1977, jrg. 26, (159), p. 235
- 7680
VERKARRE, ROGER
Tweegedicht
1978, jrg. 27, (162), p. 58
- 7681
VERKARRE, ROGER
Wat en hoe met Poëtisch bericht?
1979, jrg. 28, (173), p. 403-404
- 7682
VERKARRE, ROGER
De liefde is open..
1979, jrg. 28, (173), p. 404
- 7683
VERKARRE, ROGER
Ik zag een grote rode vlag
1980, jrg. 29, (174), p. 48
- 7684
VERKARRE, ROGER
In memoriam musicus Herman Bernolet
1980, jrg. 29, (175), p. 109

Register

VERKARRE

7685
VERKARRE, ROGER
Hugo Verriest en zijn oude koster- een toegelichte documentatie
1980, jrg. 29, (178), p. 275-279

7686
VERKARRE, ROGER
Albrecht Rodenbach. De dichterlijke dimensie van een jong gestorven t.onderdjarige
1980, jrg. 29, (178), p. 280-289

7687
VERKARRE, ROGER
Wat ik ben, ik draag het
1980, jrg. 29, (178), p. 313

7688
VERKARRE, ROGER
Oude vrouwen
1987, jrg. 36, (215), p. 107

7689
VERKARRE, ROGER
De hoeven
1988, jrg. 37, (220), p. 134

7690
VERKARRE, ROGER
Het volk
1988, jrg. 37, (220), p. 135

7691
VERKARRE, ROGER
De wanhoop der klokken
1992, jrg. 41, (240), p. 114

7692
VERKARRE, ROGER
Rückschau
1993, jrg. 42, (248), p. 347

7693
VERKARRE, ROGER
De piëta's
1994, jrg. 43, (250), p. 37

7694
VERKARRE, ROGER
Betreffende kruisen
1996, jrg. 45, (262), p. 225

7695
VERKEST, ERNEST
Dekorbouw en kostumering
1955, jrg. 4, (19), p. 25-27

7696
VERLAINE, PAUL
Verlaine, Paul; van Deuren, Karel
Lassitude; Vermoeid
1991, jrg. 40, (234), p. 45

7697
VERLEYE, ANDRÉ
Willy Soenen. Prov. Pr. Compositiewedstrijd voor harmonie- en fanfareorkest. 2e Prijs Benelux Compositiewedstrijd Hilvarenbeek
1981, jrg. 30, (180), p. 41-42

7698
VERLEYE, ANTOON
Verscheidenheid in de eenheid: het klimaat van het nieuwe Europa
1953, jrg. 2, (7), p. 32-33

7699
VERLEYE, KAREL J.
De veranderde wereld waarin de kunstenaar leeft
1976, jrg. 25, (155), p. 334-336

7700
VERLEYE, MEDARD
Strijd
1954, jrg. 3, (17), p. 241-245

7701
VERLEYEN, CYRIEL
Baudouin, P.; Hardy, Paul; Verleyen, Cyriel
Provinciale-Prijswinnaars van Antwerpen
1967, jrg. 16, (93), p. 213-216

7702
VERLEYEN, CYRIEL
Emiel van Hemeldonck, schrijver voor de jeugd
1982, jrg. 31, (191), p. 339-343

7703
VERLEYEN, HERWIG
F.R. Boschvogel. Pausel. Orde Pro Ecclesia et Pontifice
1977, jrg. 26, (160), p. 286

7704
VERLEYEN, HERWIG
In memoriam Antoon Deschrevel
1978, jrg. 27, (167), p. 376

7705
VERLEYEN, HERWIG
Kleine, bevroren
1989, jrg. 38, (226), p. 184

7706
VERLEYEN, HERWIG
In memoriam F.R. Boschvogel Letterkundige
1994, jrg. 43, (253), p. 243-244

7707
VERLEYEN, KAREL
Karel Verleyen. Provinciale Prijs Jeugdboek Antwerpen
1976, jrg. 25, (155), p. 365

VERMEERSCH

7708
VERLEYEN, WILFRIED
Sint-Pieters-en-Paulusabdij van Affligem
1973, jrg. 22, (131), p. 3-5

7709
VERLOOVE, HARRY
Kunstschilder Vincent Van Den Meersch. Provinciale Prijs voor Plastische Kunsten van Limburg
1983, jrg. 32, (195), p. 238

7710
VERMANDER, ADELSON
De zee in de muziek
1952, jrg. 1, (3), p. 92-94

7711
VERMANDER, ADELSON
Adriaan Willaert te Venetië
1953, jrg. 2, (7), p. 23-26

7712
VERMASSEN, JEAN-PAUL
Assisi en Umbrië: luisteren naar de stem van de stilte
2000, jrg. 49, (279), p. 30-34

7713
VERMEERSCH, GERARD
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (136), p. 374

7714
VERMEERSCH, GERARD
Prelude
1975, jrg. 24, (149), p. 297

7715
VERMEERSCH, GERARD
De ginnegapper
1975, jrg. 24, (149), p. 311

7716
VERMEERSCH, GERARD
Fragmenten uit De wereld draait vierkant
1975, jrg. 24, (149), p. 315

7717
VERMEERSCH, GERARD
Zei-spreuken met een zijsprong. De ginnegapper.
1975, jrg. 24, (149), p. 325

7718
VERMEERSCH, GERARD
Memoires
1975, jrg. 24, (149), p. 332-334

7719
VERMEERSCH, GERARD
Kapoentje. Westhoek. Schaken. Zuchten. Klerk. Kaskedee. Alibi. Staf.
1975, jrg. 24, (149), p. 334-337

Register

VERMEERSCH

7720
VERMEERSCH, GERARD
De liguster. 'Schakel in, nooit uit!'
1975, jrg. 24, (149), p. 338-340

7721
VERMEERSCH, PIERRE M.
Vlaamse archeologen in Egypte ontgraven het leven in de prehistorische en faraonische tijden
1990, jrg. 39, (231), p. 219-222

7722
VERMEERSCH, RIK
Meulemeester, Jean Luc; Zaman, Leo; Joos, Raf; Vermeersch, Rik; Dirickx, Johan
Hedendaagse passiespelen in Vlaanderen. De kruisevocatie in Heist-aan-Zee. Palmprocessie in Hoegaarden. Christus aan de Schelde. Passiespel in Moortsele. Passiespel in Oudenburg. Ommegang op Palmzondag in Tienen.
1998, jrg. 47, (270), p. 76-79

7723
VERMEERSCH, VALENTIN
Verloren kunstschaten en ornamenten
1965, jrg. 14, (82), p. 274-281

7724
VERMEERSCH, VALENTIN
Allegorie van de edelsmeedkunst
1987, jrg. 36, (214), p. 29-30

7725
VERMEILLE, GUST
Mijn Heer, mijn God, laat mij eens Adam zijn
1955, jrg. 4, (19)

7726
VERMEILLE, GUST
Nieuwe bloesems
1956, jrg. 5, (29)

7727
VERMEILLE, GUST
Insekt
1957, jrg. 6, (33), p. 156

7728
VERMEILLE, GUST
Gedicht in april
1958, jrg. 7, (38), p. 121

7729
VERMEILLE, GUST
Kustbewoners
1959, jrg. 8, (47), p. 332

7730
VERMEILLE, GUST
Dan is de wereld groot
1960, jrg. 9, (49), p. 59

7731
VERMEILLE, GUST
Op het strandhoofd
1960, jrg. 9, (52), p. 291

7732
VERMEILLE, GUST
Aan zee
1961, jrg. 10, (58), p. 327

7733
VERMEILLE, GUST
Doch geen zee maakt ooit een wrak terug schip
1962, jrg. 11, (61), p. 56

7734
VERMEILLE, GUST
Achter het lover
1965, jrg. 14, (79), p. 58

7735
VERMEILLE, GUST
Aan André Demedts
1967, jrg. 16, (93), p. 198

7736
VERMEILLE, GUST
Gaston Durnez. Kolderprijs Heist-Duinbergen 1969; Walter Haesaert. Poëzieprijs Nieuwe Stemmen 1944-1969
1969, jrg. 18, (109), p. 466-467

7737
VERMEILLE, GUST
Leo Vandekerckhove 75
1969, jrg. 18, (109), p. 492-493

7738
VERMEILLE, GUST
Met elke voetstap
1993, jrg. 42, (247), p. 270

7739
VERMEILLE, GUST
Achter het lover
1994, jrg. 43, (250), p. 26

7740
VERMEILLE, GUST
Na al die jaren
1995, jrg. 44, (254), p. 55

7741
VERMEIRE, ALBERT
Nooduitgang
1955, jrg. 4, (20), p. 85

7742
VERMEIRE, ALBERT
Ik wacht
1956, jrg. 5, (29)

VERMEULEN

7743
VERMEIRE, ALBERT
Koorts
1957, jrg. 6, (33), p. 149

7744
VERMEIRE, ALBERT
Moeder
1959, jrg. 8, (44), p. 151

7745
VERMEIRE, ALBERT
Wandeling in het park
1959, jrg. 8, (47), p. 337

7746
VERMEIRE, ALBERT
r.i.p.
1960, jrg. 9, (49), p. 59

7747
VERMEIREN, LEOPOLD
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verscheide, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93

7748
VERMEIREN, LEOPOLD
Letterkundige Gaston Claes. Gulden boek van het Vlaamse Boekbedrijf 1981; Bundesverdienstkreuz 1982
1982, jrg. 31, (190), p. 311-312

7749
VERMEULEN, ERNST
Muziekleven en avant-garde in Nederland
1970, jrg. 19, (115), p. 383-388

7750
VERMEULEN, FRANÇOIS
Veelzijdig gelaat. Hoe schrijvers Brugge hebben gezien
1952, jrg. 2, (5), p. 146-150

7751
VERMEULEN, JULIEN
Kongo, en terug (1958-1988)
1989, jrg. 38, (225), p. 89

7752
VERMEULEN, JULIEN
Afrikaanse culturen in de Afrika-roman
1989, jrg. 38, (225), p. 90-98

7753
VERMEULEN, JULIEN
Tussen spreekstijl en stijlexperiment
1989, jrg. 38, (225), p. 113-116

Register

VERMEULEN

7754
VERMEULEN, JULIEN
Guido Tireliren, romancier over de Ngbandi-cultuur
1989, jrg. 38, (228), p. 370-372

7755
VERMEULEN, JULIEN
De missionaris en de literatuur: Jac. Bergeyck, o.f.m.
1990, jrg. 39, (229), p. 10-17

7756
VERMEULEN, JULIEN
Die tijd is nu voorbij: Raf van de Linde over Katanga
1990, jrg. 39, (233), p. 425-427

7757
VERMEULEN, JULIEN
Inleiding. Kunst en computer
1992, jrg. 41, (242), p. 257

7758
VERMEULEN, JULIEN
Literatuur en computer
1992, jrg. 41, (242), p. 284-288

7759
VERMEULEN, JULIEN
Organische architectuur
1992, jrg. 41, (243), p. 393-394

7760
VERMEULEN, JULIEN
Letterkundige Daisy Ver Boven John Flandersprijs 1992
1993, jrg. 42, (245), p. 123

7761
VERMEULEN, JULIEN
Letterkundige Piet Thomas 65
1995, jrg. 44, (254), p. 59-60

7762
VERMEULEN, JULIEN
Letterkundige Gerard Soets 75
1995, jrg. 44, (255), p. 154

7763
VERMEULEN, JULIEN
Fred Germonprez 80
1995, jrg. 44, (256), p. 246-247

7764
VERMEULEN, JULIEN
Marc Stockman: tussen expressionisme en hyperrealisme
1997, jrg. 46, (267), p. 327

7765
VERMEULEN, JULIEN
In memoriam Dré Vandaele Film- en toneelacteur
1997, jrg. 46, (267), p. 343

7766
VERMEULEN, JULIEN
Torfs, Chris; Vermeulen, Julien
Herinneren is tweemaal verliezen
1998, jrg. 47, p. 2-7

7767
VERMEULEN, JULIEN
Tekst en context van Gerard Walschaps 'Oproer in Congo'
1998, jrg. 47, (273), p. 273-279

7768
VERMEULEN, JULIEN
Waar 't leven een gedicht. Bij het begin van een Gezellejaar
1999, jrg. 48, (274), p. 1-3

7769
VERMEULEN, JULIEN
'Zoo bin als buiten deze zaal !': Guido Gezelle en de Zusters Paulinen in Kortrijk
1999, jrg. 48, (274), p. 22-29

7770
VERMEULEN, JULIEN
Met Claus in Uxmal
1999, jrg. 48, (275), p. 108-109

7771
VERMEULEN, JULIEN
Langs de stapsteen sterven. De monoliet als funeraire metafoor
1999, jrg. 48, (278), p. 233-235

7772
VERMEULEN, JULIEN
Het graigedicht: een verwaarloosd literair genre
1999, jrg. 48, (278), p. 251-259

7773
VERMEULEN, JULIEN
Jos de Haes, archetypisch
2000, jrg. 49, (280), p. 99-102

7774
VERMEULEN, JULIEN
Literaire marines. Over Karel van de Woestijne, Paul Snoek en Herman de Coninck
2000, jrg. 49, (281), p. 209-214

7775
VERMEULEN, JULIEN
Romancier tussen land en zee. Over Willem Elsschot, Fred Germonprez en Eric de Kuyper
2000, jrg. 49, (281), p. 215-220

7776
VERMEULEN, JULIEN
Het geschreven verleden van Albert Van Hoeck (1920-1993)
2000, jrg. 49, (282), p. 288-290

7777
VERMEULEN, JULIEN
Vermeulen, Julien; Vanfleteren, Gerda
Drie Britse Dames: Ethel Smyth, Virginia Woolf en Barbara Hepworth
2000, jrg. 49, (283), p. 305

7778
VERMEULEN, JULIEN
Het modernisme en de ontdekking van de structuur
2000, jrg. 49, (283), p. 306-314

7779
VERMEULEN, JULIEN
Vanfleteren, Gerda; Vermeulen, Julien
Barbara Hepworth en de open vorm
2000, jrg. 49, (283), p. 327-332

7780
VERMEULEN, JULIEN
Anton van Wilderode en de misericordes
2001, jrg. 50, (284), p. 51-52

7781
VERMEULEN, JULIEN
Van thermen tot borrelbaden
2001, jrg. 50, (286), p. 129-130

7782
VERMEULEN, JULIEN
Een mozaïek van literaire nostalgie
2001, jrg. 50, (286), p. 160-165

7783
VERMEULEN, JULIEN
Maurice Gilliams in Schilde
2001, jrg. 50, (286), p. 176-178

7784
VERMEULEN, JULIEN
Fred Germonprez (1914-2001)
2001, jrg. 50, (286), p. 189-190

7785
VERMEULEN, JULIEN
Jooris, R.; Kemps, M.; Van Hove, J.; Vermeulen, J.
"Ik vind dat je een gezicht moet kunnen lezen, van de haarwortels tot de kin." Rony Heirman over fotografie
2001, jrg. 50, (287)

7786
VERMEULEN, LUK
De laatste uren
1997, jrg. 46, (264), p. 27

7787
VERMEULEN, MARCEL
Warden Oom en de familie De Laey
1956, jrg. 5, (26), p. 55-56

VERMEULEN

Register

VERMINNEN

- 7788
VERMINNEN, BERT
Na het experiment
1971, jrg. 20, (118), p. 95
- 7789
VERMOST, JOS
Het Sint-Romboutskoor 50 jaar
1966, jrg. 15, (90), p. 420-421
- 7790
VERPALE, ERIEK
Landschappen waar ik bij leven erg aan gehecht ben geraakt..
1998, jrg. 47, (269), p. 37
- 7791
VERPOEST, LUC
Noord en Zuid: internationalisme, regionalisme en de betekenis van Alvaro Siza
1991, jrg. 40, (236), p. 135-137
- 7792
VERPOORT, POL
Sproke
1964, jrg. 13, (75), p. 212
- 7793
VERPOORT, POL
Fata Morgana
1965, jrg. 14, (82), p. 293
- 7794
VERPOYLT, R.
Kunstschilder Hubert Jacobs. Eremetaal van Leuven
1984, jrg. 33, (200), p. 200
- 7795
VERREES, W.
De Praemonstratenzerabdij van 't Park te Heverlee
1973, jrg. 22, (131), p. 22-24
- 7796
VERREPT, STAF
In memoriam Jeanne Davenne. Luiks-Limburgse schilderes
1982, jrg. 31, (188), p. 182
- 7797
VERRIEST, GUY
Waarom verwerpt het publiek zoveel eigentijdse lyrische werken?
1978, jrg. 27, (165), p. 208-211
- 7798
VERSCHAETSE, W.
Gedichten schrijven
1974, jrg. 23, (140), p. 186

- 7799
VERSCHAETSE, W.
Poëtisch verzoek
1974, jrg. 23, (140), p. 186
- 7800
VERSCHAETSE, W.
Stil starend naar 'De Stille'
1974, jrg. 23, (142), p. 308
- 7801
VERSCHAETSE, W.
Tussen leven en dood
1975, jrg. 24, (144), p. 43
- 7802
VERSCHAETSE, W.
Ontbijt aan de lus van de tijd
1978, jrg. 27, (162), p. 58
- 7803
VERSCHAETSE, W.
In memoriam Letterkundige Albert Speekaert
1982, jrg. 31, (189), p. 250
- 7804
VERSCHAETSE, WILLY
'Virgo fidelis' Groenhove-Torhout (een morgen in de lente)
1976, jrg. 25, (155), p. 367
- 7805
VERSCHAETSE, WILLY
Schuld
1976, jrg. 25, (155), p. 367
- 7806
VERSCHAETSE, WILLY
Handen
1982, jrg. 31, (186), p. 46
- 7807
VERSCHAETSE, WILLY
Seizoenen zoet verdriet
1982, jrg. 31, (187), p. 108
- 7808
VERSCHAETSE, WILLY
Dichteres Maria Sesselle. 2e Albert de Longie Poëzie-prijs 1982
1983, jrg. 32, (192), p. 43
- 7809
VERSCHAETSE, WILLY
Het gesprek
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 323
- 7810
VERSCHAETSE, WILLY
Stille heeft geen naam
1984, jrg. 33, (201), p. 275

VERSCHA EVE

- 7811
VERSCHAETSE, WILLY
Seizoenen en poëzie
1984, jrg. 33, (201), p. 276
- 7812
VERSCHAETSE, WILLY
Sint-Arnoldus van Tiegem
1987, jrg. 36, (216), p. 150
- 7813
VERSCHAETSE, WILLY
De Brug der Zuchten
1989, jrg. 38, (224), p. 55
- 7814
VERSCHAETSE, WILLY
Psalm van stilte
1997, jrg. 46, (267), p. 315
- 7815
VERSCHA EVE, CYRIEL
Verhaeren, Emile; Van Puyvelde, Leo; Buyse, Rob. P.; Verschaeve, Cyriel
Getuigenissen over Albrecht Rodenbach
1953, jrg. 2, (10), p. 150-151
- 7816
VERSCHA EVE, CYRIEL
1956, jrg. 5, (26), p. 104
- 7817
VERSCHA EVE, CYRIEL
Aan Delfien Vanhaute vijftig jaar priester van harte gelukgewenscht!
1956, jrg. 5, (26), p. 104
- 7818
VERSCHA EVE, CYRIEL
Verschaeve, C.
Wij leven... (Rodenbachlied)
1956, jrg. 5, (28)
- 7819
VERSCHA EVE, CYRIEL
In memoriam Staf Buffel
1972, jrg. 21, (130), p. 419-420
- 7820
VERSCHA EVE, CYRIEL
Verschaeve, Cyriel; Timmermans, Felix; vander Hallen, Ernest
In memoriam glazenier Eugeen Yoors
1976, jrg. 25, (151), p. 100

Register

VERSCHELDE

7821
VERSCHELDE, WILLY
Gooris, Gunther; Janssen Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93

7822
VERSCHELDEN, HERMAN
De roeping van de mens
1987, jrg. 36, (217), p. 242-246

7823
VERSCHEURE, A.
Van De Poel, F.; Verschoure, A.
Diepere godsdienstbeleving door creativiteit
1962, jrg. 11, (62), p. 82-85

7824
VERSCHEURE, SOFIE
Galerie van Vlaamse kalligrafen. Sofie Verschoure
1995, jrg. 44, (257), p. 286-287

7825
VERSCHUEREN, JOHAN
Brandstoftekort
1980, jrg. 29, (179), p. 378

7826
VERSICHEL, C.
Beiaarden te Zottegem, Herzele, Aalst, Haaltert, Ninove, Waarbeke, Geraardsbergen, Nederbrakel
1977, jrg. 26, (159), p. 203-205

7827
VERSTAPPEN, E.
Omer Daniel De Kesel
1972, jrg. 21, (130), p. 422-423

7828
VERSTAPPEN, E.
Hubert Jan B. Valvekens
1972, jrg. 21, (130), p. 444-445

7829
VERSTAPPEN, E.
Harry Kristiaan van Pelt 65
1972, jrg. 21, (130), p. 449-450

7830
VERSTAPPEN, E.
Jef Van den Brande 70
1973, jrg. 22, (137), p. 450-451

7831
VERSTAPPEN, E.
Dr. Oskar Van der Hallen 70
1973, jrg. 22, (137), p. 452-453

7832
VERSTAPPEN, E.
Kunstenars: profeten en geen waarzeggers
1974, jrg. 23, (140), p. 187

7833
VERSTAPPEN, JACK
Glasachtig
1965, jrg. 14, (80), p. 122

7834
VERSTAPPEN, JACK
Herfst
1965, jrg. 14, (84), p. 424

7835
VERSTAPPEN, JACK
Lucien Dendooven. Prijs Vereniging voor Volkskunde
1970, jrg. 19, (116), p. 442-443

7836
VERSTEGEN, PAUL
Rilke, Rainer Maria; Verstegen, Paul
Übung am klavier; Pianostudie
1987, jrg. 36, (215), p. 108

7837
VERSTEGEN, PAUL
Rilke, Rainer Maria; Verstegen, Paul
Das Einhorn; De eenhoorn
1987, jrg. 36, (215), p. 108

7838
VERSTRAETE, ERIK
Toondichter Reimond Kerckhof
1974, jrg. 23, (143), p. 378

7839
VERSTRAETE, ERIK
Jeugd
1975, jrg. 24, (144), p. 42

7840
VERSTRAETE, ERIK
De Weg naar de Blauwe Bloem
1976, jrg. 25, (151), p. 108

7841
VERSTRAETE, ERIK
Hadewijch
1977, jrg. 26, (156), p. 46

7842
VERSTRAETE, ERIK
Apocalyps der lage landen
1978, jrg. 27, (163), p. 124

7843
VERSTRAETE, ERIK
Aan Ernest Van der Hallen, pelgrim naar het licht
1978, jrg. 27, (166), p. 304

7844
VERSTRAETE, ERIK
In memoriam Oskar van der Hallen
1979, jrg. 28, (173), p. 397

7845
VERSTRAETE, ERIK
In memoriam dichter Jozef L. de Belder
1981, jrg. 30, (185), p. 352

7846
VERSTRAETE, ERIK
Juni
1983, jrg. 32, (193), p. 117

7847
VERSTRAETE, ERIK
Heiko Kolt, een danser als een engel
1987, jrg. 36, (218), p. 338-339

7848
VERSTRAETE, ERIK
Jeugd
1994, jrg. 43, (250), p. 46

7849
VERSTRAETE, LUC
Cartoon? Kunst?
1979, jrg. 28, (171), p. 236

7850
VERSTRAETE, PIETER JAN
Maria Vlamijnck 70
1987, jrg. 36, (217), p. 238

7851
VERSTRAETE, PIETER JAN
Literator Luc Verbeke. Ridder in de Orde van Oranje-Nassau
1989, jrg. 38, (225), p. 124

7852
VERSTRAETE, PIETER JAN
Cultuurmanager en dichter Luc Verbeke 75
1999, jrg. 48, (276), p. 170-171

7853
VERSTREKEN, FRANS
Timmermans verfilmen
1967, jrg. 16, (93), p. 186-191

7854
VERSTREKEN, FRANS
Pacifistische gespreksflarden met Raoul Servais
1967, jrg. 16, (96), p. 403-405

7855
VERSTREKEN, FRANS
Setola, Albert; Leroy, Georges; Van Meirvenne, Alice; Verstreken, Frans; Le Compte, Etienne
Getuigenis van symbiose
1972, jrg. 21, (128), p. 297-300

VERSTREKEN

Register

VERSTREKEN

- 7856
VERSTREKEN, FRANS
Jos Philippen 60
1972, jrg. 21, (130), p. 440-441
- 7857
VERSTREKEN, FRANS
Publicist Jos Philippen 70
1982, jrg. 31, (188), p. 177-178
- 7858
VERSYP, JACQUELINE
Westvlaamse tapijten in het buitenland
1955, jrg. 4, (20), p. 55-58
- 7859
VERSYP, JACQUELINE
Tapijtwerk en borduurwerk
1957, jrg. 6, (31), p. 32-34
- 7860
VERSYP, JACQUELINE
Kataloog van het tapijt en borduurwerk
1957, jrg. 6, (31), p. 56
- 7861
VERSYP, JACQUELINE
De tapijtenreeks: het leven van Christus
1959, jrg. 8, (43), p. 75-78
- 7862
VERSYP, JACQUELINE
Gisela Duverger. Prijs kunstgeschiedenis en Oudheidkunde 1968 van Oost-Vlaanderen
1969, jrg. 18, (109), p. 467-468
- 7863
VERTHÉ, ARTHUR
Een eenzame avond
1954, jrg. 3, (17), p. 245-248
- 7864
VERTHÉ, ARTHUR
De nacht
1956, jrg. 5, (29)
- 7865
VERTHÉ, ARTHUR
Gabrielle Demedts 50 jaar. In het teken van verhoudingen
1959, jrg. 8, (45), p. 228-229
- 7866
VERTHÉ, ARTHUR
Terug in het land der gesloten barenen
1959, jrg. 8, (47), p. 338-339
- 7867
VERTHÉ, ARTHUR
Verthé, A.
Verrassend cultureel bilan. Een eeuw Westvlaamse Scheutisten
1962, jrg. 11, (63), p. 187-189

- 7868
VERTHÉ, ARTHUR
Ontmoetingen met Vlamingen in de V.S.A.
1964, jrg. 13, (77), p. 345-348
- 7869
VERTHÉ, ARTHUR
Zelfgave
1973, jrg. 22, (135), p. 294
- 7870
VERTHÉ, ARTHUR
Bruggen naar andere continenten
1974, jrg. 23, (141), p. 201-203
- 7871
VERTHÉ, ARTHUR
In memoriam Jan Yoors
1978, jrg. 27, (164), p. 188
- 7872
VERTHÉ, ARTHUR
De Zilveren Europeade
1988, jrg. 37, (222), p. 264-267
- 7873
VERTHÉ, ARTHUR
Nevel
1988, jrg. 37, (223), p. 365
- 7874
VERTHÉ, ARTHUR
Herinneringen
1988, jrg. 37, (223), p. 366
- 7875
VERTHÉ, ARTHUR
Zomerdag
1989, jrg. 38, (226), p. 206
- 7876
VERTHÉ, ARTHUR
De waarde van een volksgemeenschap
1991, jrg. 40, (234), p. 27-28
- 7877
VERTHÉ, ARTHUR
Stad van vele gemeenschappen
1993, jrg. 42, (248), p. 338-341
- 7878
VERTHÉ, ARTHUR
Nevel
1994, jrg. 43, (250), p. 91
- 7879
VERTHÉ, ARTHUR
Aandacht voor.. Gabriëlle Demedts
1994, jrg. 43, (251), p. 105-107
- 7880
VERTHÉ, ARTHUR
Letterkundige Leon Meersseman 70
1995, jrg. 44, (257), p. 309

VERVAEKE

- 7881
VERTHÉ, ARTHUR
Vlaams-Zuidafrikaanse Cultuurstichting
1996, jrg. 45, (262), p. 223-224
- 7882
VERTOMMEN, KAREL
René Verbeeck prijs van de Scriptoros Catholici 1965
1966, jrg. 15, (86), p. 153-154
- 7883
VERTOMMEN, KAREL
Jarige kunstenaars. Oskar Van Der Hallen vijftig
1968, jrg. 17, (101), p. 373-374
- 7884
VERTOMMEN, KAREL
Getuigenissen. Pelgrim-stichter Ernest Van Der Hallen, bezieler van de jeugd
1970, jrg. 19, (112), p. 172-175
- 7885
VERTOMMEN, KAREL
De bron
1984, jrg. 33, (199), p. 124
- 7886
VERTOMMEN, KAREL
In memoriam Juliaan Haest
1985, jrg. 34, (204), p. 39
- 7887
VERTOMMEN, KAREL
Geloven
1992, jrg. 41, (241), p. 228
- 7888
VERTOMMEN, KAREL
De bron
1994, jrg. 43, (250), p. 82
- 7889
VERTOMMEN, MARCEL
De radio in Kongo
1961, jrg. 10, (55), p. 54-61
- 7890
VERTOMMEN, MARCEL
Het Nederlands in Europa
1991, jrg. 40, (234), p. 29-31
- 7891
VERVAECKE, WOUTER
Cyclus
1976, jrg. 25, (155), p. 368
- 7892
VERVAEKE, KATHLEEN
De missionaris en de architectuur: Paul Dequeker, c.i.c.m.
1990, jrg. 39, (229), p. 31-39

Register

VERVAEST

7893
VERVAEST, MIN
Ik heb een mán van je gemaakt
1970, jrg. 19, (115), p. 405

7894
VERWAEST, ALOÏS
In memoriam Toon Luyckx
1972, jrg. 21, (130), p. 436

7895
VERWAEST, ALOÏS
Mon Van Genechten 70
1973, jrg. 22, (137), p. 455

7896
VEULEMANS, BART
Het woord
1977, jrg. 26, (161), p. 382

7897
VEULEMANS, BART
Besef
1984, jrg. 33, (199), p. 124

7898
VEULEMANS, BART
(H)erkenning
1984, jrg. 33, (200), p. 203

7899
VEULEMANS, BART
Mirakel
1985, jrg. 34, (204), p. 40

7900
VEULEMANS, BART
Klasgebeuren
1985, jrg. 34, (206), p. 184

7901
VEULEMANS, BART
Tollenaar
1986, jrg. 35, (210), p. 117

7902
VEULEMANS, JAN
Ontvangen
1954, jrg. 3, (15), p. 98

7903
VEULEMANS, JAN
*Anton van Wilderode. Doctor honoris causa
K.U.L. Lid Kon. Academie v. Nederl. Letteren.
Koopalprijs voor vertaling Georgica*
1976, jrg. 25, (152), p. 176

7904
VEULEMANS, JAN
Aan Ruusbroec gezegd
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 140

7905
VEULEMANS, JAN
*Demedts, André; van de Perre, Rudolf; Veulemans, Jan
Wat met de literatuur?*
1982, jrg. 31, (189), p. 251-254

7906
VEULEMANS, JAN
Van Hemeldonck indachtig
1982, jrg. 31, (191), p. 353

7907
VEULEMANS, JAN
Jef Versmissen. Prijs voor tekenkunst Joris Minne
1983, jrg. 32, (192), p. 44-45

7908
VEULEMANS, JAN
Aan Anton van Wilderode
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 275

7909
VEULEMANS, JAN
Gelegenheidspoëzie, maar poëzie
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 309-310

7910
VEULEMANS, JAN
Balans
1986, jrg. 35, (211), p. 165

7911
VEULEMANS, JAN
*Veulemans, Jan; Mores, Renaat
Lied ter ere van Sint Arnold*
1987, jrg. 36, (216), p. 164

7912
VEULEMANS, JAN
Ontvangenis
1994, jrg. 43, (250), p. 13

7913
VEULEMANS, JAN
Psalm 2
1995, jrg. 44, (254), p. 55

7914
VEULEMANS, JAN
Psalm 3
1995, jrg. 44, (254), p. 55

7915
VEULEMANS, JAN
Pinksterbrieven
1995, jrg. 44, (256), p. 242

7916
VEULEMANS, JAN
Een credo
1997, jrg. 46, (265), p. 75

7917
VEULEMANS, JAN
Een credo
1998, jrg. 47, (271), p. 152

7918
VEULEMANS, JAN
School
1999, jrg. 48, (274), p. 44

7919
VEYS, IGNAAS
Wanneer
1967, jrg. 16, (93), p. 198

7920
VEYS, IGNAAS
Gedicht
1968, jrg. 17, (99), p. 189

7921
VEYS, IGNAAS
Septemberavond
1968, jrg. 17, (102), p. 429

7922
VEYS, IGNAAS
Breughel/St Anna Pede
1970, jrg. 19, (110), p. 50

7923
VEYS, IGNAAS
Venetië
1972, jrg. 21, (125), p. 116

7924
VEYS, IGNAAS
De reis
1972, jrg. 21, (128), p. 302-303

7925
VEYS, IGNAAS
Een dorp
1976, jrg. 25, (150), p. 47

7926
VEYS, IGNAAS
Een stad
1976, jrg. 25, (154), p. 303

7927
VEYS, IGNAAS
Dagboekgedicht
1979, jrg. 28, (173), p. 401

7928
VEYS, IGNAAS
Breughel - St Anna Pede
1994, jrg. 43, (250), p. 42

7929
VEYS, IGNACE
Zorgen
1965, jrg. 14, (83), p. 358

VEYS

Register

VIAENE

- 7930
VIAENE, ANTOON
De Librije van Lodewijk van Gruuthuse
1957, jrg. 6, (31), p. 7-9
- 7931
VIAENE, ANTOON
Het 13de ordekapittel van het gulden vlies 1478
1959, jrg. 8, (43), p. 65-67
- 7932
VIAENE, ANTOON
Historische stoeten in Vlaanderen
1959, jrg. 8, (45), p. 165-182
- 7933
VIAENE, ANTOON
Oude boekdrukkunst te Brugge
1960, jrg. 9, (51), p. 153-170
- 7934
VIAENE, ANTOON
Heer Torfinn, van Lucien Dendooven
1960, jrg. 9, (51), p. 206
- 7935
VIAENE, ANTOON
De toren en de bard
1962, jrg. 11, (61), p. 37-38
- 7936
VIAENE, ANTOON
De orde van het Gulden Vlies, laatste ridderparade van het Westen
1962, jrg. 11, (65), p. 352-367
- 7937
VIAENE, ANTOON
Anthonis De Roovere. Stadsdichter van Brugge
1963, jrg. 12, (70), p. 205-212
- 7938
VIAENE, ANTOON
Historische dagen in de kroniek van de Onze-Lieve-Vrouwekerk
1965, jrg. 14, (82), p. 288-290
- 7939
VIAENE, ANTOON
Gezelle en de volksgebruiken
1966, jrg. 15, (85), p. 64-66
- 7940
VIAENE, ANTOON
Welige tafelen in de Bourgondische tijd
1967, jrg. 16, (92), p. 110-112
- 7941
VIERIN, JACQUES
Gallo-Romeinse Sporen te Kortrijk
1958, jrg. 7, (41), p. 324-326

- 7942
VIERSTRAETE, FRANS
Ik kan het niet laten
1967, jrg. 16, (95), p. 357
- 7943
VILAIN, OMER
De Stadsbibliotheek van Oostende
1963, jrg. 12, (71), p. 359-362
- 7944
VILEYN-MARCHAND, RENÉE
Wat biedt de Bourgondische gastronomie vandaag?
1995, jrg. 44, (255), p. 103-106
- 7945
VILLEDIEU, RAOUL
De kunst en het heil van de wereld
1952, jrg. 1, (4), p. 140-142
- 7946
VILLON, FRANÇOIS
Villon, François; de Cock, Wim
Ballade pour laquelle Villon crie a chascun mercy; Ballade waarin Villon iederen om erbarmen vraagt
1994, jrg. 43, (252), p. 161
- 7947
VILLON, FRANÇOIS
Villon, François; de Cock, Wim
Ballade de bonne doctrine a ceux de mauvaise vie; Ballade van de goede leer voor hen die een slecht leven leiden
1995, jrg. 44, (255), p. 131
- 7948
VILLON, FRANÇOIS
Villon, François; De Cock, Wim
Qu'est devenu ce front poly; Klacht van de mooie helmsmidsvrouw
1998, jrg. 47, (271), p. 151
- 7949
VILLON, FRANÇOYS
Villon, François; De Cock, Wim
Ballade en vieil langage françoys; Ballade uit het oud frans
1989, jrg. 38, (225), p. 127
- 7950
VILLON, FRANÇOYS
Villon, François; De Cock, Wim
L'Epithaphe Villon; Graftchrift voor Villon
1989, jrg. 38, (226), p. 207
- 7951
VILLON, FRANÇOYS
Villon, François; de Cock, Wim
Le grand testament; Meditatie over de vergankelijkheid
1996, jrg. 45, (259), p. 43

VLAMIJNCK

- 7952
VILSEN, LUC
Een lans breken voor Brussel. Vlaams cultureel leven. Vlaams podium: vasthouden en voortdoen
1967, jrg. 16, (91), p. 20-22
- 7953
VINCKE, ANDRÉ
Een brief van Gezelle uit 1882
1999, jrg. 48, (278), p. 275-276
- 7954
VINKE, TOON
Ik ben het
1969, jrg. 18, (106), p. 253
- 7955
VINKS, JOS
God, laat me nog tijd..
1983, jrg. 32, (194), p. 174
- 7956
VINKS, JOS
In memoriam Gaston Claes
1989, jrg. 38, (224), p. 53
- 7957
VINKS, JOS
God, laat me nog de tijd..
1994, jrg. 43, (250), p. 81
- 7958
VIS-BEST, ALIE
Middenbeemster: Betje Wolff-Museum
1998, jrg. 47, (269), p. 26-28
- 7959
VISSER, A.J.J.
Mistige dag
1962, jrg. 11, (64), p. 218
- 7960
VLAEMINCK, TREES
Alice Van Meirvenne. Prijs 'Kultuur en Vrijtijdsbesteding', Ministerie van Landsverdediging
1973, jrg. 22, (137), p. 456
- 7961
VLAEMINCK, W.
Flor Smet 60
1974, jrg. 23, (142), p. 302
- 7962
VLAMIJNCK, MARIA
De nacht is een blauwe saffier
1976, jrg. 25, (151), p. 107
- 7963
VLAMIJNCK, MARIA
Letterkundige Joris Vlamynck 70
1983, jrg. 32, (193), p. 109

Register

VLAMYNCK

7964
VLAMYNCK, JOZEF
Vlaamse missionarissen-kunstenaars
1953, jrg. 2, (7), p. 11-15

7965
VLASKOP, ANTON
Poëzie
1967, jrg. 16, (93), p. 197

7966
VLASKOP, ANTON
Wit verdriet
1968, jrg. 17, (100), p. 272

7967
VLASKOP, ANTON
Bert Van den Broeck: zestig
1978, jrg. 27, (167), p. 373-374

7968
VLASKOP, ANTON
Vlaskop, Anton; Nevens, Maurits; De Cuyper, Etienne; Van Mullem, Cyriel
Kunstschilder Albert Van Hecke 70
1979, jrg. 28, (168), p. 45-46

7969
VLASSELAERS, JORIS
Dubbele bekroning voor Rose Gronon
1966, jrg. 15, (86), p. 151-152

7970
VLASSELAERS, JORIS
De geschiedenis vertelt zichzelf
1984, jrg. 33, (202, 203), p. 309-311

7971
VLEK, HANS
Kathedraal
1980, jrg. 29, (175), p. 96

7972
VLIEGHE, J.
Ludo Verbeke. Laureaat Provinciale Prijs Schilderkunst West-Vlaanderen
1976, jrg. 25, (154), p. 299

7973
VLIEGHE, PIET
Gooris, Gunther; Janssen, Emiel; De Maegd, Jos; Baert, Gaston J.; Belmans, Raf; Leeman, Cor Ria; Vlieghe, Piet; De Graeve, Maria; Grub, Geert; Verschelde, Willy; Deprez, Mia; De Koninck, Francis; Van Belleghem, Roger; Jorissen, Madeleine; Kennes, Pauwel; De Leeuw, Jef; Bierbauw, Noël; De Backer, Marcel; Cools, Willy; Vermeiren, Leopold
Kunst en geld. Antwoorden op een enquête
1976, jrg. 25, (151), p. 72-93

7974
VLIEGHE, PIET
Kerk van Velzeke
1976, jrg. 25, (151), p. 106

7975
VLOEBERGHES, ISABELLE
Geriatric
1996, jrg. 45, (261), p. 169

7976
VLOEBERGHES, KATRIEN
Groenplaats
1996, jrg. 45, (261), p. 169

7977
VOET, L.
Uit de geschiedenis van het papier
1960, jrg. 9, (51), p. 171-173

7978
VOETEN, BERT
Het paard en ik
1982, jrg. 31, (187), p. 77

7979
VOETHOEK, PETER ADR.
Sero nimis te amavi
1982, jrg. 31, (191), p. 380

7980
VOETHOEK, PIETER ADRIAAN
Oktober ziet niet om
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 323

7981
VOETS, GUY
Actrice Tine Balder. Orde van Leopold II-1983
1984, jrg. 33, (200), p. 199

7982
VOLKAERT, WALTER
De moderne beeldhouwkunst
1957, jrg. 6, (35), p. 296-304

7983
VOLKAERT, WALTER
Volkaert, W.
Enkele nota's over industriële vormgeving in Frankrijk
1958, jrg. 7, (42), p. 416

7984
VOLKAERT, WALTER
Ontmoeting met Jean Piaubert
1958, jrg. 7, (42), p. 417-418

7985
VOLKAERT, WALTER
Gustave Singier
1959, jrg. 8, (44), p. 146-147

7986
VOLLEBERG, MARTIN P.
Zingen naast mekaar. Europees Muziekfestival voor de Jeugd
1980, jrg. 29, (176), p. 180-181

VORSSELMANS

7987
VOLMAT, R.
Ikonografie van de waanzin
1960, jrg. 9, (54), p. 404-408

7988
VOLMAT, R.
Volmat, R.; Robert, R.
Proefondervindelijke esthetiek en psilocybine
1960, jrg. 9, (54), p. 409-411

7989
VONCK, BART
Futoransky, Luisa; Vonck, Bart
Di Provenza; Di Provenza
1995, jrg. 44, (258), p. 388

7990
VONCK, BART
Garcia Lorca, Federico; Vonck, Bart
Salomé y la luna; Salome en de maan
1998, jrg. 47, (272), p. 217

7991
VONCK, HILDE
Marleen Van de Sande. Prijs der XII voor Monumentale Kunst Antwerpen 1977. Rotaryprijs 1976
1978, jrg. 27, (166), p. 299

7992
VOORDECKERS, EDMOND
Iconen van de Heilige Johannes de Voorloper
1990, jrg. 39, (232), p. 293-297

7993
VORSSELMANS, JAN
André Gailliaerde 70
1984, jrg. 33, (198), p. 56

7994
VORSSELMANS, JAN
Pater André Gailliaerde 75 met pen en penseel op verkenning in het Vlaamse land
1989, jrg. 38, (226), p. 211-213

7995
VORSSELMANS, JAN
Maria Vlamijnck schrijft over het raadsel 'mens'
1991, jrg. 40, (235), p. 111-112

7996
VORSSELMANS, JAN
Aandacht voor.. Robin Hannelore klaagt de verloedering van de natuur en van de menselijke geest aan
1992, jrg. 41, (243), p. 395-396

7997
VORSSELMANS, JAN
Het Kempisch Museum in Brecht: levendige herinneringen aan een vervlogen tijd
1994, jrg. 43, (253), p. 207-208

Register

VORSSELMANS

- 7998
VORSSELMANS, JAN
Willy de Bleser schrijft over liefde en dood(slag)
1996, jrg. 45, (261), p. 181-182
- 7999
VOS, FRANS
De beiaarden van Turnhout, Hoogstraten, Herentals, Postel, Mol
1977, jrg. 26, (159), p. 210-214
- 8000
VOS, FRANS
Noël Reynders. Prijs Beiaardwereldcongres Logumkloster (Denemarken)
1983, jrg. 32, (192), p. 42
- 8001
VOS, HERMAN
Frans Verstreken pluim voor 'Hoedje van papier'
1967, jrg. 16, (91), p. 59-60
- 8002
VOS, HERMAN
Timmermans en het korte verhaal
1967, jrg. 16, (93), p. 182-183
- 8003
VOS, HERMAN
Frans Van Giel 75! Met het hart van de kempen...
1967, jrg. 16, (94), p. 299-300
- 8004
VOS, HERMAN
Jarige kunstenaars Lode De Roey - zeventigjarige sinjoor; T. Lindekruis is vijftenzestig!
1967, jrg. 16, (96), p. 437-438
- 8005
VOS, HERMAN
Museum voor de Oudere Technieken in Grimbergen
1995, jrg. 44, (254), p. 11-12
- 8006
VOS, HERMAN
Alles samen, samen
1997, jrg. 46, (266), p. 225
- 8007
VOS, JOS
Een bastion van de Vlaamse cultuur in Japan
1989, jrg. 38, (226), p. 198-201
- 8008
VOSCH, PETER
Verliefd zijn
1986, jrg. 35, (212), p. 240
- 8009
VRANCKEN, M.
Horst
1971, jrg. 20, (119), p. 148-149

- 8010
VRANKEN, HENRI
Reul; Vranken, Henri
Chr. Josée Vigneron-Ramakers. Officier in de Orde van Leopold II
1983, jrg. 32, (192), p. 45
- 8011
VROMAN, LEO
McCreary, A.; Macgowan, Kenneth; McLuhan, Marshall; Sierksma, Fokke; Vroman, Leo; Komrij, Gerrit; Peters, J.M.; Peelen, Gert J.; Dillemans, Roger; de Moor, Anne
Vergeet niet te lezen
1977, jrg. 26, (158), p. 156-157
- 8012
VROMAN, LEO
O ja,
1996, jrg. 45, (261), p. 167
- 8013
VROMANT, JEF
Ergens
1977, jrg. 26, (161), p. 381
- 8014
VROMANT, JEF
Onder de verf
1977, jrg. 26, (161), p. 381
- 8015
VROMANT, JEF
Avondgebed
1980, jrg. 29, (179), p. 379
- 8016
VROMANT, JEF
Dit gedicht
1996, jrg. 45, (259), p. 41
- 8017
VROMANT, MARC
Bourgognewijn heeft geen krans
1995, jrg. 44, (255), p. 110-112
- 8018
VROMMAN, FRANS
De schatten van de gotische beeldhouwkunst
1952, jrg. 1, (2), p. 41-45
- 8019
VROMMAN, FRANS
De kunst in het graafschap Vlaanderen omstreeks 1302
1952, jrg. 1, (4), p. 116-119
- 8020
VROMMAN, FRANS
Brugse gevelstijl
1952, jrg. 2, (5), p. 158-163

VROOMKONING

- 8021
VROMMAN, FRANS
Oude monumenten en gevels te Veurne
1953, jrg. 2, (11), p. 194-199
- 8022
VROMMAN, FRANS
Kunstwerken in de Sint Pieterskerk te Lo
1953, jrg. 2, (11), p. 207-209
- 8023
VROMMAN, FRANS
Schoonheid van het oude meubel
1953, jrg. 2, (12), p. 240-243
- 8024
VROMMAN, FRANS
De Vlaamse kant
1953, jrg. 2, (12), p. 261-262
- 8025
VROMMAN, FRANS
Monumenten en gevels van leper
1954, jrg. 3, (16), p. 136-138
- 8026
VROMMAN, FRANS
Het rijk beeldhouwd kerkmobilaire te Poperinge
1954, jrg. 3, (16), p. 142-146
- 8027
VROMMAN, FRANS
Barok- en Rococo- beeldhouwkunst in het Brugse
1957, jrg. 6, (35), p. 287-294
- 8028
VROMMAN, FRANS
West-Vlaanderen in stoeten en processies. Wingene
1959, jrg. 8, (45), p. 192
- 8029
VROOMKONING, VICTOR
November
1988, jrg. 37, (223), p. 365
- 8030
VROOMKONING, VICTOR
Eb
1988, jrg. 37, (223), p. 366
- 8031
VROOMKONING, VICTOR
Kijken
1989, jrg. 38, (226), p. 206
- 8032
VROOMKONING, VICTOR
Vloedlijn
1990, jrg. 39, (229), p. 44

Register

VROOMKONING

8033

VROOMKONING, VICTOR

Vloedlijn

1994, jrg. 43, (250), p. 96

8034

VYNCKE, E.

Restauratie en stadssanering in een oude stad

1966, jrg. 15, (88), p. 277-280

8035

VYNCKE, F.

André Bulthé 65

1971, jrg. 20, (123), p. 434-435

8036

VYNCKE, F.

André Bulthé. Erediploma Internationale Prijs voor Schilderkunst, Cannes

1974, jrg. 23, (142), p. 299

8037

VYNCKE, FRANS

Kunstschilder Jos De Bie 80

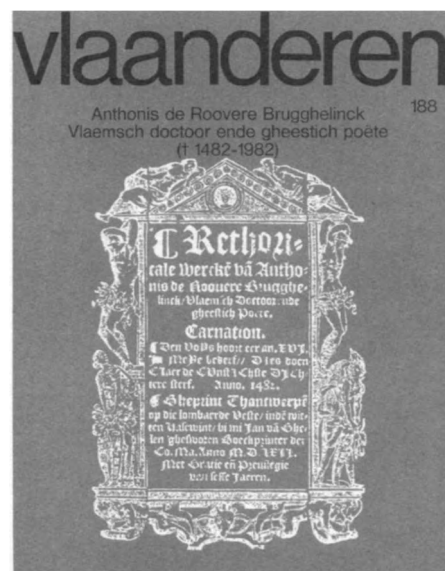
1980, jrg. 29, (179), p. 367-369

8038

VYVERMAN, JULES

Baron Flor Peeters 70

1973, jrg. 22, (137), p. 441-442

W

8039

W.A.

Bekroonde plastische kunstenaars. Wim Tuyls: prijs industriële vormgeving Antwerpen

1968, jrg. 17, (97), p. 58

8040

WAEGEMAN, OMAR

Cornelis, Irène; Waegeman, Omar

Musicus Wies Pée 70

1982, jrg. 31, (188), p. 177

8041

WAEGEMANS, YVONNE

Yvonne Waegemans 65

1974, jrg. 23, (142), p. 303

8042

WAEGEMANS, YVONNE

Batig saldo

1983, jrg. 32, (193), p. 117

8043

WAEKENS, MARC

Devreker, John; Waelkens, Marc

Vlaamse archeologen in Turkije

1990, jrg. 39, (231), p. 248-252

8044

WAEYENBORGH, JULIETTE

Jarige dichters. Pieter Geert Buckinx 65

1968, jrg. 17, (98), p. 120

8045

WAGNER-TIMMERMANS, CLARA

In de hof van mijn vader

1967, jrg. 16, (93), p. 144-145

8046

WAGNER-TIMMERMANS, CLARA

In memoriam Renaat Veremans

1969, jrg. 18, (109), p. 500

8047

WALDEKRANZ, RUNE

Aspecten van de hedendaagse Zweedse filmkunst. Het psychologisch realisme

1966, jrg. 15, (87), p. 196-199

8048

WALGRAVE, JAN

Van Eyck - Van Der Weyden

1966, jrg. 15, (86), p. 106-109

8049

WALGRAVE, JAN

Metsys - Patinir

1966, jrg. 15, (86), p. 118-122

WALSCHAP

8050

WALGRAVE, JAN

Bruegel - Rubens

1966, jrg. 15, (86), p. 122-125

8051

WALGRAVE, JAN

Rembrandt - Vermeer

1966, jrg. 15, (86), p. 126-131

8052

WALGRAVE, JAN

Mirella Boerjan. Stimulans-prijs 1979 Textielkunst

1979, jrg. 28, (171), p. 245

8053

WALGRAVE, JAN

Textielkunst, een internationale beweging

1983, jrg. 32, (195), p. 196-212

8054

WALGRAVE, J.H.

José Ortega y Gasset (1883-1955)

1965, jrg. 14, (79), p. 56-57

8055

WALGRAVE, J.H.

Erasmus en het christelijk humanisme

1966, jrg. 15, (89), p. 340-341

8056

WALRAVENS, JAN

1972, jrg. 21, (124), p. 5

8057

WALRAVENS, JAN

1972, jrg. 21, (124), p. 8

8058

WALSCHAP, GERARD

Getuigenissen en herinneringen. Hedendaagse auteurs over Felix Timmermans. De meest artistieke mens die ik mocht leren kennen

1967, jrg. 16, (93), p. 153-154

8059

WALSCHAP, GERARD

Getuigenissen. Hetzelfde, maar anders

1968, jrg. 17, (98), p. 114

8060

WALSCHAP, GERARD

Zijn werk is niet dood

1969, jrg. 18, (107), p. 305

8061

WALSCHAP, GERARD

Craene, Gaston; Walschap, Gerard; P.J.A.N.; Putman, Willem

Citaten

1981, jrg. 30, (181), p. 89-90

Register

WALSCHAP

WAUTERS

8062
WALSCHAP, GERARD
Hoe men ertoe komt boeken te schrijven
1998, jrg. 47, (273), p. 267-272

8063
WALSCHAP, GUIDO
Mijn vader
1998, jrg. 47, (273), p. 243-249

8064
WALSCHAP, JACQUES
Edgard Fonteyne
1963, jrg. 12, (70), p. 278-279

8065
WARMOES, JEAN
Bij vallenden avondstond
1957, jrg. 6, (33), p. 164

8066
WARMOES, JEAN
Jacobus Clemens Non Papa
1957, jrg. 6, (36), p. 333-334

8067
WARMOES, JEAN
De muziekinstrumenten in het Gruuthusemuseum
1957, jrg. 6, (36), p. 338-340

8068
WASCH, K.J.H.
Zondag
1992, jrg. 41, (241), p. 228

8069
WATELET, GREGOIRE
Over het gewijde in de kerkelijke kunst
1956, jrg. 5, (29), p. 243-245

8070
WATERSCHOOT, H.
Frank Maieu. Prijs schilderkunst Knokke 1974
1974, jrg. 23, (143), p. 388

8071
WATERSCHOOT, H.
Maskers in de westerse kunst
1980, jrg. 29, (177), p. 217-221

8072
WATERSCHOOT, HECTOR
*Plastische kunst. Bijbelse inspiratie in de heden-
daagse Vlaamse plastische kunst*
1970, jrg. 19, (110), p. 6-11

8073
WATERSCHOOT, HECTOR
Felix De Boeck
1973, jrg. 22, (135), p. 291

8074
WATERSCHOOT, HECTOR
Luc Verstraete
1975, jrg. 24, (146), p. 164

8075
WATERSCHOOT, HECTOR
*André Roelant. Prijs Plastische Kunsten Oost-
Vlaanderen 1974*
1976, jrg. 25, (150), p. 43

8076
WATERSCHOOT, HECTOR
Kunstschilder Maurice Schelck 70
1976, jrg. 25, (152), p. 174

8077
WATERSCHOOT, HECTOR
gerard gaudaen
1980, jrg. 29, (179), p. 349

8078
WATERSCHOOT, HERWIG
Gedicht
1976, jrg. 25, (151), p. 105

8079
WATERSCHOOT, W.
De uitgave van de 'Rethorische Werken'
1982, jrg. 31, (188), p. 151-154

8080
WATERSCHOOT, WERNER
Een verkenning
2001, jrg. 50, (288), p. 295-297

8081
WAUTERS, A.-C.
Joan Miró te Villeneuve d'Ascq
1986, jrg. 35, (211), p. 187

8082
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
Vina Bovy
1983, jrg. 32, (194), p. 140-141

8083
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
Roland Buffens
1983, jrg. 32, (194), p. 141-142

8084
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
Fantasia on a theme by Thomas Tallis
1984, jrg. 33, (198), p. 58

8085
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
Muziek om Godelieve
1984, jrg. 33, (200), p. 190-192

8086
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
In memoriam Herman Roelstraete toondichter
1985, jrg. 34, (205), p. 115

8087
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
Het gilde der edelsmeden
1987, jrg. 36, (214), p. 2-5

8088
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
*Technische aspecten van de Brugse edelsmeed-
kunst*
1987, jrg. 36, (214), p. 6-7

8089
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
Vormkenmerken van het Brugse edelsmeedwerk
1987, jrg. 36, (214), p. 8-11

8090
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
Professor Jan Douliéz. Doctor honoris causa
1987, jrg. 36, (215), p. 105

8091
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
De St.-Rikierskerk te Bredene
1987, jrg. 36, (216), p. 172-173

8092
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
*Het conflict Rameau-Rousseau: muziek als wijs-
gerig breukvlak*
1990, jrg. 39, (232), p. 338-340

8093
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
Leon Spilliaert of het raadsel der onvatbaarheid
1996, jrg. 45, (259), p. 49-50

8094
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
*Talana Farm Cemetery.. Soldatenkerkhof nabij
Ieper*
1996, jrg. 45, (260), p. 38

8095
WAUTERS, CHRISTIAN-ADOLPHE
*Valse Caprice, een onbekende partituur van
James Ensor*
1996, jrg. 45, (262), p. 233-234

8096
WAUTERS, E.J.
De Marnixkring huldigt Felix De Boeck
1972, jrg. 21, (124), p. 1-2

8097
WAUTERS, HERMAN
*Galerie van Vlaamse kalligrafen. Joke Van Den
Brandt*
1995, jrg. 44, (257), p. 284-285

Register

WAUTERS

- 8098
WAUTERS, HERMAN
Zes jaar Kalligrafia vzw. Vlaamse vereniging ter bevordering van de kalligrafie
1995, jrg. 44, (257), p. 295-296
- 8099
WAUTERS, MARCEL
Schimmenalternatief
1986, jrg. 35, (211), p. 167
- 8100
WEBER, ANDREAS
Computers en de techniek van het zetten en drukken
1992, jrg. 41, (242), p. 289-304
- 8101
WECKX, HUGO
De Vlaams-Brusselse gemeenschap. Een algemeen beeld
1993, jrg. 42, (248), p. 306-308
- 8102
WECKX, HUGO
De bicommunautaire instellingen
1993, jrg. 42, (248), p. 335-337
- 8103
WECKX, HUGO
Musicus-organist Kamiel D'Hooghe
1996, jrg. 45, (260), p. 54
- 8104
WEEMAES, GASTON
Het circus in de film
1974, jrg. 23, (142), p. 284-287
- 8105
WEEMAES, GASTON
De Vlaamse Televisie als gangmaker van de film in Vlaanderen
1988, jrg. 37, (220), p. 118-120
- 8106
WEEMAES, RICH.
Musicus-Organist Willy Snellings Laureaat Flor Peeters-Prijs
1997, jrg. 46, (265), p. 135
- 8107
WEEMAES, RICH.
In memoriam Musicus-organist Willy Snellings
1998, jrg. 47, (271), p. 17C
- 8108
WEIDLÉ, WLADIMIR
Eenheid en verscheidenheid van de Europese kunst en historische rol van de Vlaamse schilderkunst
1960, jrg. 9, (52), p. 244-249

- 8109
WEISGERBER, JEAN
Walschaps romantheorie: Voorpostgevechten tussen avant-garde en classicisme
1998, jrg. 47, (273), p. 250-254
- 8110
WELFFENS, PETER
Componist-dirigent Frits Celis. Trofee Fuga
1994, jrg. 43, (249), p. 57
- 8111
WELKENHUYSEN, ANDRIES
Het klassiek erfgoed in de Zuidelijke Nederlanden: documentatie en literatuurwijzer
1990, jrg. 39, (230), p. 118-121
- 8112
WELKENHUYSEN, ANDRIES
Horatius; Welkenhuysen, Andries
Integer vitae scelerisque purus; Van een wolf en een Babbeltje
1991, jrg. 40, (238), p. 304
- 8113
WELTENS, J.
Weltens, J.; Sunaert, F.
Choreografe, danspedagoge Alicia Borghten 75
1996, jrg. 45, (261), p. 184
- 8114
WERKMAN, HANS
Is God terug in de Nederlandse letteren?
1999, jrg. 48, (277), p. 220-224
- 8115
WERNIERS, CARINA
Voorlopig afscheid
1985, jrg. 34, (207), p. 243
- 8116
WESTENBROEK, JAN J.M.
Een mystiek gedicht: 'o Menigvuldigheid van 't menscheijk gedacht'
1999, jrg. 48, (274), p. 30-33
- 8117
WESTENBROEK, J.J.M.
Gezelle te Roeselare
1966, jrg. 15, (85), p. 2-7
- 8118
WESTERLINCK, ALBERT
Over de ziel van Albrecht Rodenbach
1953, jrg. 2, (10), p. 143-147
- 8119
WESTERLINCK, ALBERT
De 'Gedichten' van Christine D'Haen
1960, jrg. 9, (54), p. 458-461

WEYTS

- 8120
WESTERLINCK, ALBERT
Hulde aan André Demedts door Albert Westerlinck
1962, jrg. 11, (62), p. 110-113
- 8121
WESTERLINCK, ALBERT
Herinnering aan Claes
1969, jrg. 18, (107), p. 314
- 8122
WESTERLINCK, ALBERT
Anton van Wilderode. Laudatio
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 269-270
- 8123
WEYNANTS, LOWIE
De Maegd, Jos; Weynants, Lowie
Stefaan Ponette. Prov. Prijs Oost-Vlaanderen, Beeldhouwkunst
1973, jrg. 22, (137), p. 443-444
- 8124
WEYNANTS, LOWIE
Kunstschilder Geroen De Bruycker 80
1996, jrg. 45, (261), p. 184
- 8125
WEYNS, JOZEF
In Bokrijk groeit een Bruegeldorp
1957, jrg. 6, (32), p. 91-92
- 8126
WEYNS, JOZEF
Zullen wij de kleine musea opdoeken?
1963, jrg. 12, (71), p. 326-328
- 8127
WEYNS, JOZEF
Bruegel en het stoffelijke kultuurgoed van zijn tijd
1969, jrg. 18, (103), p. 24-29
- 8128
WEYTS, STAF
Het proza van de zee
1952, jrg. 1, (3), p. 87-88
- 8129
WEYTS, STAF
Gelukkige Kerstnacht
1954, jrg. 3, (13), p. 4-7
- 8130
WEYTS, STAF
Hoop op de lente
1954, jrg. 3, (17), p. 248-250
- 8131
WEYTS, STAF
Verzuchting
1957, jrg. 6, (33), p. 146

Register

WEYTS

- 8132
WEYTS, STAF
Het kan verkeren
1959, jrg. 8, (47), p. 340-341
- 8133
WEYTS, STAF
Marcel Matthijs: zestig jaar
1959, jrg. 8, (47), p. 358
- 8134
WEYTS, STAF
Westvlaamse schrijfsters
1960, jrg. 9, (53), p. 347-349
- 8135
WEYTS, STAF
Getuigenissen en herinneringen. Hedendaagse auteurs over Felix Timmermans. Oorlogsherinneringen
1967, jrg. 16, (93), p. 154-156
- 8136
WEYTS, STAF
Dat mens heeft me beloofd dat ze u zal genezen
1970, jrg. 19, (114), p. 322-323
- 8137
WHITE, ROGER
White, Roger; Buys, Anneke
Cradle song; Wiegelied
1988, jrg. 37, (222), p. 254
- 8138
WHITE, ROGER
White, Roger; Buys, Anneke
Who?; Wie?
1988, jrg. 37, (222), p. 254
- 8139
WHITE, ROGER
White, Roger; Buys, Anneke
Poem; Gedicht
1988, jrg. 37, (222), p. 254
- 8140
WHITTET, G.S.
Abstracte kunst sluit in
1963, jrg. 12, (68), p. 79
- 8141
WIEËRS, ALBERT
In memoriam Donaat Snijders
1993, jrg. 42, (244), p. 43
- 8142
WIELICK, HENK J.
Beeldend Kunstenaar Gène Eggen. Ridder in de Orde van Oranje Nassau
1995, jrg. 44, (254), p. 58

- 8143
WILBISS, BERT
Een galerij Kortrijkse kunstenaars
1958, jrg. 7, (41), p. 316-322
- 8144
WILDE, JONAS
Lente met luidruchtige vogels
1976, jrg. 25, (153), p. 236
- 8145
WILDERS, MAX
Vijfmaal de geest van Europa. Teilhard de Chardin
1991, jrg. 40, (234), p. 17-18
- 8146
WILLAERT, HENDRIK
Ivo Ceulemans. Prijs Nausicaä-Koorcompositie
1980, jrg. 29, (175), p. 101-102
- 8147
WILLAERT, HENDRIK
Nieuwe trends in de koorpraktijk. Koormuziek uit de 18de eeuw: een revival?
1980, jrg. 29, (176), p. 170-175
- 8148
WILLAERT, HENDRIK
Maurice De Groot
1983, jrg. 32, (194), p. 144-145
- 8149
WILLAERT, HENDRIK
Jeanne Flament
1983, jrg. 32, (194), p. 147-148
- 8150
WILLAERT, HENDRIK
Marcel Vercaammen
1983, jrg. 32, (194), p. 160
- 8151
WILLAERT, HENDRIK
'Stichting Herman Roelstraete' van start
1986, jrg. 35, (211), p. 187-188
- 8152
WILLAERT, HENDRIK
Elegisch sonnet
1986, jrg. 35, (211), p. 188
- 8153
WILLAERT, HENDRIK
Musicus - essayist - cultuurhistoricus Jules van Ackere 75
1989, jrg. 38, (228), p. 350
- 8154
WILLAERT, HENDRIK
Gaston Feremans (1907-1964) Werk..
1989, jrg. 38, (228), p. 358-360

WILLAERT

- 8155
WILLAERT, HENDRIK
In memoriam Jozef Geldhof. Priester, letterkundige, historicus
1990, jrg. 39, (230), p. 124
- 8156
WILLAERT, HENDRIK
Ut, re, mi, fa, sol, la, Sancte Ioannes
1990, jrg. 39, (232), p. 316-321
- 8157
WILLAERT, HENDRIK
Ad Solius Dei Gloriam
1992, jrg. 41, (241), p. 217-223
- 8158
WILLAERT, HENDRIK
In memoriam Paul Van Crombruggen Componist-letterkundige
1993, jrg. 42, (244), p. 43
- 8159
WILLAERT, HENDRIK
Musicus Ernest Van Der Eycken 80
1993, jrg. 42, (246), p. 194-195
- 8160
WILLAERT, HENDRIK
André Laporte, 30 jaar muziek van nu
1994, jrg. 43, (249), p. 33-38
- 8161
WILLAERT, HENDRIK
De Vlaamse polyfonie. Een superieure realisatie van Davidsfonds en Eufoda
1995, jrg. 44, (257), p. 305-307
- 8162
WILLAERT, HENDRIK
Het lied, veelvoudige symbiose
1996, jrg. 45, (260), p. 34-37
- 8163
WILLAERT, HENDRIK
O vos omnes. Passiemuziek voor 1800
1998, jrg. 47, (270), p. 84-87
- 8164
WILLAERT, JOSEPH
Lecossois, Victor; Callewaert, Marc; Smeets, Albert; Willaert, Joseph
Getuigenissen
1973, jrg. 22, (132), p. 100-101
- 8165
WILLAERT, MARIA-GODELIEVE
't Wondere lied van de angst
1962, jrg. 11, (61), p. 56
- 8166
WILLAERT, MARIA-GODELIEVE
Vriendschap
1964, jrg. 13, (78), p. 418

Register

WILLEBOORDSE

8167
WILLEBOORDSE, ARCO
Gemeentelijk Archeologisch Museum in Aardenburg
1996, jrg. 45, (261), p. 136-138

8168
WILLEKENS, CESAR
Jef Vermeersch
1983, jrg. 32, (194), p. 160-162

8169
WILLEKENS, EMIEL
Anton Van de Velde 80
1975, jrg. 24, (147), p. 222-223

8170
WILLEKENS, EMIEL
De avant-garde in Antwerpen Var: Paul van Ostaijen tot Paul de Vree
1993, jrg. 42, (244), p. 38-41

8171
WILLEKENS, FRANCINE
Denkend aan jou
1976, jrg. 25, (150), p. 49

8172
WILLEM, WIM
Regenmorgen
1982, jrg. 31, (186), p. 46

8173
WILLEMS, BERT
Swerts, Lambert; Willems, Bert
Bert Willems 60
1977, jrg. 26, (158), p. 161-162

8174
WILLEMS, BERT
Kunstschilder Philippe Lebeau. Buitenlandse Gouden en Zilveren medailles in 1976 en 1977
1977, jrg. 26, (160), p. 289

8175
WILLEMS, BERT
In Memoriam Neer Vantina
1979, jrg. 28, (171), p. 263

8176
WILLEMS, BERT
Willy Balyon. Tweede Prijs Spectraai; Zilveren Médaille Mérite Artistique Européen
1980, jrg. 29, (178), p. 308

8177
WILLEMS, BERT
Nooit meer zal ik aan
1989, jrg. 38, (226), p. 197

8178
WILLEMS, GILBERT
Dirk Christiaens. Prijs van de Vlaamse Poëziedagen
1970, jrg. 19, (116), p. 438-439

8179
WILLEMS, JOHN
John Willems
1972, jrg. 21, (124), p. 37

8180
WILLEMS, TOON
Tilla Van Hees
1972, jrg. 21, (130), p. 448

8181
WILMARS, DIRK
De pracht van de Vlaamse lelijkheid
1967, jrg. 16, (93), p. 192-194

8182
WILMOTS, JULIAAN
Het koorleven in Vlaanderen, verleden, heden, toekomst
1980, jrg. 29, (176), p. 138-144

8183
WILS, LODE
Conscience en de Vlaamse beweging
1973, jrg. 22, (134), p. 209-211

8184
WINDE, GRETA
Maanvuur
1960, jrg. 9, (49), p. 58

8185
WINTERS, EUGEN
De karikatuur
1979, jrg. 28, (171), p. 226

8186
WIPPERMANN, FERDINAND
Herinnering aan Vlaanderen
1964, jrg. 13, (76), p. 275-277

8187
WITTE, ALDERT
De verlichting van het boek in de nederlanden
1960, jrg. 9, (51), p. 174-179

8188
WITTEBOLS, G.
Bert Peleman 60
1975, jrg. 24, (147), p. 222

8189
WITTOECK, ANTON
Kunstschilder Jerome Gistelynck 65
1991, jrg. 40, (236), p. 164

WRINCQ-VERELST

8190
WOLKEN, KARL ALFRED
Wolken, Karl Alfred; Janssen, Dries
Kriegswinter; Oorlogswinter
1986, jrg. 35, (211), p. 173

8191
WOLTERS VAN DER WEY, BEATRIJS
Portretkunst door 17de-eeuwse 'Van Dyck-epigonen' in Antwerpen: een schets in schakeringen
1999, jrg. 48, (276), p. 142-144

8192
WOUTERS, ANTOON
Kranten- en boekenverkoop
1965, jrg. 14, (83), p. 341-343

8193
WOUTERS, RIK
De scheepjes in de baai van Hammamet
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 203

8194
WOUTERS, RIK
Ook godinnen sterven
1983, jrg. 32, (196, 197), p. 323

8195
WOUTERS-CEUPPENS, BIE
Sine Van Mol-Vandekeybus. Poëzieprijs J.L. De Belder 1978
1979, jrg. 28, (171), p. 256

8196
WRINCQ-VERELST
Aan mijn vader
1988, jrg. 37, (221), p. 183

8197
WRINCQ-VERELST
In memoriam E.C.
1988, jrg. 37, (221), p. 183

8198
WRINCQ-VERELST
Tekens
1988, jrg. 37, (221), p. 183

8199
WRINCQ-VERELST
Aan een schoolvriendinnetje
1991, jrg. 40, (234), p. 43

8200
WRINCQ-VERELST
Emotie
1991, jrg. 40, (234), p. 43

8201
WRINCQ-VERELST
Contrast
1992, jrg. 41, (239), p. 40

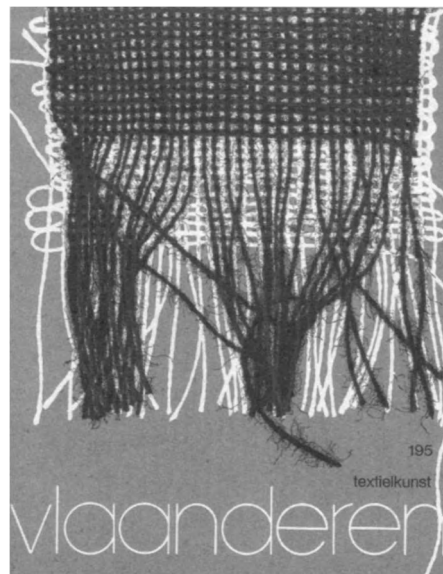
Register

WRINCQ-VERELST

X

- 8202
WRINCQ-VERELST
Vermetel uur
1993, jrg. 42, (245), p. 126
- 8203
WRINCQ-VERELST
Begoocheling
1996, jrg. 45, (260), p. 39
- 8204
WRINCQ-VERELST, SIMONNE
Voor mijn moeder
1989, jrg. 38, (226), p. 205
- 8205
WRINCQ-VERELST, SIMONNE
Epiphanie
1989, jrg. 38, (226), p. 206
- 8206
WULMS, GUIDO
De Forsythia
1977, jrg. 26, (158), p. 170
- 8207
WULMS, GUIDO
Vader
1977, jrg. 26, (161), p. 381
- 8208
WULMS, GUIDO
Hendrik Prijs 80
1978, jrg. 27, (162), p. 43
- 8209
WULMS, GUIDO
Piet Avi. Poëzieprijs van Sint-Truiden 1977
1978, jrg. 27, (164), p. 181
- 8210
WULMS, GUIDO
Een zwaan glijdt traag
1978, jrg. 27, (165), p. 240
- 8211
WULMS, GUIDO
November
1979, jrg. 28, (170), p. 202
- 8212
WULMS, GUIDO
De dichter
1980, jrg. 29, (174), p. 47
- 8213
WULMS, GUIDO
Keerpunt
1980, jrg. 29, (177), p. 233
- 8214
WULMS, GUIDO
Hendrik Prijs (1898-1984)
1988, jrg. 37, (223), p. 338-343

- 8215
WYBAILLIE, JEROME
Fotografie: beeldtaal - wereldtaal
1964, jrg. 13, (75), p. 182-185
- 8216
WYLDE, PETER
Londen: Westminster cathedral
1984, jrg. 33, (198), p. 31-41
- 8217
WYLIN, WIM
Wylin, Wim; Delumeau, Jean
Het christendom heeft nog toekomst
1985, jrg. 34, (205), p. 118-121
- 8218
WYLLEMAN, A.
Mgr. A. Dondeyne, Professor Emeritus, 70
1971, jrg. 20, (123), p. 442-443
- 8219
WYNANTS, LUDO
Vijf/dat daar
1969, jrg. 18, (107), p. 335
- 8220
WYNANTS, LUDO
Zoals het popje
1970, jrg. 19, (114), p. 338

X

- 8221
X
1 Het water stinkt en er is veel lawaai,
1969, jrg. 18, (104), p. 69-76
- 8222
X
20 jaargangen Haec Olim. Jaarboek van de Oudleerlingenbond Sint-Lodewijkcollege Brugge
1970, jrg. 19, (116), p. 450-451
- 8223
X
2 'De woning is onbewoonbaar'
1969, jrg. 18, (104), p. 77-98
- 8224
X
300 themanummers in 50 jaargangen 'Vlaanderen'
2001, jrg. 50, p. 6-7
- 8225
X
3 De stad van morgen moet vandaag gebouwd worden.
1969, jrg. 18, (104), p. 99-102
- 8226
X
4 Het zou verkeerd zijn het probeem van het wonen
1969, jrg. 18, (104), p. 103-116
- 8227
X
Aan de rand van het spel
1977, jrg. 26, (158), p. 150-151
- 8228
X
Achilles Cools. Laureaat Prijs Schilderkunst van Lions-Antwerpen-Voorkempen
1980, jrg. 29, (179), p. 367
- 8229
X
Adelson Vermander
1960, jrg. 9, (54), p. 466-468
- 8230
X
Adriaan De Roover
1986, jrg. 35, (211), p. 149-150
- 8231
X
Adriaan Magerman
1986, jrg. 35, (211), p. 154-156

Register

X

X

- 8232
X
Aimé De Haene. 40 jaar koordirigent
1975, jrg. 24, (149), p. 344-345
- 8233
X
Albert Daniels
1969, jrg. 18, (106), p. 217
- 8234
X
Albert Duser. Provinciale Prijs voor Schone Kunsten 1973
1975, jrg. 24, (144) p. 41
- 8235
X
Albert Lepage (pseudoniem: Bert Paige) orkest-leider-arrangeur
1968, jrg. 17, (97), p. 30
- 8236
X
Albert Rubens. Provinciale Prijs West-Vlaanderen Grafiek 1975
1975, jrg. 24, (149), p. 348
- 8237
X
Aleidis Dierick
1981, jrg. 30, (185), p. 312-313
- 8238
X
Alfons Claerhout kunstschilder
1968, jrg. 17, (97), p. 12-13
- 8239
X
Alice De Cock
1974, jrg. 23, (141), p. 212-213
- 8240
X
André Delbaere illustrator-tekenaar
1968, jrg. 17, (97), p. 15-16
- 8241
X
Angelo di Berardino, dichter. BRT 1 - Poëzieprijs van het publiek 1978 in wedstrijd van Maatsch. Jongeren; Premies Poëzieprijs Vlaamse Club Brussel 1977,1978 en 1979; Poëzieprijs tijdschr. Schuim 1979
1979, jrg. 28, (172), p. 321
- 8242
X
Anne Crivits. Eerste prijs Poëzieprijs voor jonge Vlaamse dichters - Poperinge '81; Tweede prijs Poëzieprijs Georges Leroy - Waregem '79; Tweede prijs Project Poëzie Sint-Kruis '79
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 197
- 8243
X
Anton Najlepszy. Erediploma Warschau
1977, jrg. 26, (158), p. 158
- 8244
X
Antoon de Vaere. Ridder Leopoldsorde
1976, jrg. 25, (154), p. 299
- 8245
X
Architecturaal facet
1964, jrg. 13, (77), p. 337-340
- 8246
X
Architectuur in Zuid-Afrika
1962, jrg. 11, (64), p. 265-268
- 8247
X
Armand Boni letterkundige, kunstschilder
1968, jrg. 17, (97), p. 6-7
- 8248
X
Armand Van Assche
1981, jrg. 30, (185), p. 324-325
- 8249
X
Armand Van Assche. Poëzieprijs Tielt 1973
1973, jrg. 22, (137), p. 448
- 8250
X
Arthur Boni toneelspeler
1968, jrg. 17, (97), p. 7
- 8251
X
Aspecten en accenten. Concrete problemen voor de kunstenaar. Kunstenaars aan het woord
1979, jrg. 28, (173), p. 367-368
- 8252
X
Aspecten en accenten. Concrete problemen voor de kunstenaar. Wie is nog in staat tot echte sacrale kunst?
1979, jrg. 28, (173), p. 366-367
- 8253
X
Aspecten en accenten. Kerkelijke uitspraken over kunst in het kerkgebouw. Rome
1979, jrg. 28, (173), p. 354
- 8254
X
A. Stroobants-Ranwez. Eremetaal Stad Leuven
1976, jrg. 25, (155), p. 363
- 8255
X
August Maekelberghe, Mus. M., F.A.G.O. orgelist, componist, koorleider
1968, jrg. 17, (97), p. 30-31
- 8256
X
Augustus ademt
1976, jrg. 25, (154), p. 304
- 8257
X
Autobiografie
1970, jrg. 19, (114), p. 307
- 8258
X
Ballet van Vlaanderen. Eerste lustrum
1975, jrg. 24, (149), p. 343-344
- 8259
X
Beauvoorde
1971, jrg. 20, (119), p. 138
- 8260
X
Beeldhouwer-graficus Lou Boonman. 1e en 3e laureaat wedstrijd VVV 'Limburgse Kempen' Vijf-jaarlijkse pr. 'Karel van Bockrijk' '80 (Prijs Limb. Fed. v. beeld. kunsten) Laureaat 't Hassels borrelmanneke
1981, jrg. 30, (182, 183), p. 196
- 8261
X
Beeldhouwer Gust Michiels 60
1983, jrg. 32, (194), p. 164
- 8262
X
Beeldhouwer Paul R. Goris. Prijs van de Stad Leuven voor Beeldhouwkunst
1983, jrg. 32, (195), p. 236
- 8263
X
Beeldhouwer Prosper Feyaerts 65
1992, jrg. 41, (241), p. 225
- 8264
X
Beeldhouwer Vic Mahieu. Laureaat en Persprijs in de Prijs van de Stad Ninove 1986
1986, jrg. 35, (213), p. 327-328
- 8265
X
Beeldhouwster Jeanne Luyckx, 1927-1973
1974, jrg. 23, (143), p. 379

Register

X

X

8266

X
Beknopte bio-bibliografie
1973, jrg. 22, (136)

8267

X
Belangrijkste data in het leven van André Demedts
1976, jrg. 25, (154), p. 290-291

8268

X
Bernard Henry. Laureaat Raf Alofsprijs 1975.
1976, jrg. 25, (153), p. 232

8269

X
Berthe Art-beurs aan Pol Spilliaert
1966, jrg. 15, (86), p. 156-157

8270

X
Bert Peleman. Vatikaanse Erepenning
1977, jrg. 26, (156), p. 42-43

8271

X
Bibliografie
1972, jrg. 21, (126), p. 144

8272

X
Bibliografie - Discografie
1975, jrg. 24, (149), p. 341

8273

X
Bibliografie Vlaamse kinder- en jeugdboeken (1986-1989)
1989, jrg. 38, (228), p. 340-347

8274

X
Bij de opvoering van Paul Claudels 'De Boodschap van Maria' door het Technisch Instituut St.-Jozef te Tielt
1962, jrg. 11, (64), p. 273

8275

X
Bij wijze van interview
1976, jrg. 25, (154), p. 270

8276

X
Binnenlands aktueel. Museum Alfons Blomme
1973, jrg. 22, (132), p. 109-110

8277

X
Biografie
1976, jrg. 25, (150), p. 1

8278

X
Bouwen voor de arbeid en de arbeider
1962, jrg. 11, (63), p. 180-185

8279

X
Brief aan GoT
1979, jrg. 28, (171), p. 244

8280

X
Broeder Emiel 70
1976, jrg. 25, (152), p. 172-173

8281

X
Camille Broodcorens 70
1980, jrg. 29, (179), p. 365-366

8282

X
Camil Van Hulse componist
1968, jrg. 17, (97), p. 47-48

8283

X
Catalogus van de tentoonstelling 'Hedendaagse Meesters uit de verzameling G. Van Geluwe'
1957, jrg. 6, (32), p. 97-116

8284

X
Cecile Lauweryssen. Eerste prijzen bloemschilderen
1977, jrg. 26, (159), p. 229-230

8285

X
Cel Overberghe
1969, jrg. 18, (106), p. 212

8286

X
Christel en Koen Kessels. Eerste laureaten met Eerste Prijs in de wedstrijd 'Pro-Civitate' in 1977 voor kamermuziek
1978, jrg. 27, (165), p. 235-236

8287

X
Christiaan Germonpré
1986, jrg. 35, (211), p. 152-153

8288

X
Christina Guirlande
1981, jrg. 30, (185), p. 318-319

8289

X
Christine D'Haen. Interprovinciale prijs voor poëzie
1962, jrg. 11, (62), p. 117-118

8290

X
Christine Steel. Laureate Felix De Boeck Prijs 1982 - Textiel
1983, jrg. 32, (195), p. 238

8291

X
Componist Ivo Ceulemans 80. Eremetaal van Sabam
1985, jrg. 34, (206), p. 180

8292

X
Componist Renaat Mores 75
1977, jrg. 26, (161), p. 377

8293

X
Congresresoluties van Male, 24 oktober 1976
1976, jrg. 25, (155), p. 322

8294

X
Constant Pellegrin 80
1975, jrg. 24, (149), p. 347

8295

X
Cor Ria Leeman. John Flandersprijs
1973, jrg. 22, (137), p. 435-436

8296

X
Creativiteit en/of métier - Hoe oordelen de artiesten er zelf over? Paul Citroen en de Haagse Academie
1983, jrg. 32, (192), p. 25

8297

X
Daniël De Cock. Eerste premie essayprijskamp Oost-Vlaanderen
1976, jrg. 25, (150), p. 39

8298

X
Daniël Devriendt
1968, jrg. 17, (97), p. 18-19

8299

X
Daniel Devriendt
1974, jrg. 23, (141), p. 217

8300

X
De culturele betekenis der Rodenbachs
1953, jrg. 2, (10), p. 148-150

Register

X

X

<p>8301
X
<i>De kapel der Annuntiatio te Heverlee. Herinneringen van architect van Reeth</i>
1970, jrg. 19, (112), p. 168-171</p> <p>8302
X
<i>De kerkelijke architectuur in 1945-1951</i>
1952, jrg. 1, (2), p. 51-54</p> <p>8303
X
<i>De keuze van de schrijver</i>
1997, jrg. 46, (268), p. 387-388</p> <p>8304
X
<i>De koninklijke beiaardschool 'Jef Denijn'</i>
1977, jrg. 26, (159), p. 198-199</p> <p>8305
X
<i>De negentiende eeuw. De ontoekking van de Kempen</i>
1978, jrg. 27, (163), p. 77-82</p> <p>8306
X
<i>De Pelgrim-componisten</i>
1970, jrg. 19, (112), p. 160-161</p> <p>8307
X
<i>De permanente koninginzeegel Beatrix. Peter Struycken</i>
1988, jrg. 37, (222), p. 235-237</p> <p>8308
X
<i>De radio in Zuid-Afrika</i>
1961, jrg. 10, (55), p. 62-63</p> <p>8309
X
<i>De twintigste eeuw. Auteurs die debuten voor wereldoorlog I</i>
1978, jrg. 27, (163), p. 84-88</p> <p>8310
X
<i>De verdwazing van de kritiek. Verstaat u zelf wat u schrijft meneer de criticus?</i>
1969, jrg. 18, (108), p. 383</p> <p>8311
X
<i>De vergeten provincie</i>
1980, jrg. 29, (175), p. 90</p> <p>8312
X
<i>Dichtende vrouwen zonder glorie</i>
1976, jrg. 25, (152), p. 164</p> | <p>8313
X
<i>Dichter Fernand Florizoone. Poëzieprijs van de Stad Blankenberge 1986 - Poëzieprijs BGJG/GOA Kortrijk 1987 - Eerste Pirjs voor Poëzie, CbK Kunst- en literatuurwedstrijden 1987, Veurne</i>
1987, jrg. 36, (217), p. 238</p> <p>8314
X
<i>Dom Eligius Dekkers. Doctor honoris causa Leuven</i>
1976, jrg. 25, (155), p. 360</p> <p>8315
X
<i>Dries Janssen 60</i>
1985, jrg. 34, (207), p. 241</p> <p>8316
X
<i>Duitsland, Nederland, Zwitserland, Frankrijk</i>
1959, jrg. 8, (48), p. 392-394</p> <p>8317
X
<i>Edelsmid Maurits Claeys</i>
1960, jrg. 9, (54), p. 468</p> <p>8318
X
<i>Edgar Ernasteen 80. Eerste prijs Tekenen Spanje.</i>
1976, jrg. 25, (153), p. 230</p> <p>8319
X
<i>Edmond De Cneudt</i>
1968, jrg. 17, (97), p. 14</p> <p>8320
X
<i>Edwin Nagels (Nagel)</i>
1979, jrg. 28, (171), p. 233</p> <p>8321
X
<i>Edwin Nagels (Nagel). Eerste prijs Humorfestival Marostica (Italië) 1977 - Eerste prijs cartoonale van Willebroek 1977</i>
1978, jrg. 27, (162), p. 42</p> <p>8322
X
<i>Edwin Nagels (nagel). VTB-VAB-prijs voor grafische humor</i>
1976, jrg. 25, (152), p. 174</p> <p>8323
X
<i>Een beiaardconcert</i>
1977, jrg. 26, (159), p. 194-195</p> | <p>8324
X
<i>Een interessant initiatief</i>
1988, jrg. 37, (222), p. 249</p> <p>8325
X
<i>Emiel Hoorne. Forumprijs voor Grafiek 1973</i>
1974, jrg. 23, (143), p. 385</p> <p>8326
X
<i>Emiel Van der Donck 80</i>
1982, jrg. 31, (188), p. 179-180</p> <p>8327
X
<i>Enkele actuele Vlaamse beeldende kunstenaars. S. Bomhals, K. De Bauw, R. De Herde, A. Diez, Koenraad, P. Lonneville, P. Mara, M. Moreaux, C. Peltier, L. Vanderstraeten, A. Van Meirvenne, E. Van Soens</i>
1982, jrg. 31, (187), p. 88-96</p> <p>8328
X
<i>Enkele notities over de hedendaagse Mexicaanse beeldhouwkunst</i>
1969, jrg. 18, (105), p. 163</p> <p>8329
X
<i>Enkele recente en voorziene uitgaven over Pieter Bruegel de Oude</i>
1969, jrg. 18, (103), p. 41</p> <p>8330
X
<i>Erasmus en zijn portrettisten</i>
1966, jrg. 15, (89), p. 328-333</p> <p>8331
X
<i>Eredeken Felix De Boeck. Grootofficier in de Leopoldsorde</i>
1983, jrg. 32, (195), p. 235-236</p> <p>8332
X
<i>Eric De Smet. Prijs van Oost-Vlaanderen voor schilderkunst 1977</i>
1978, jrg. 27, (165), p. 235</p> <p>8333
X
<i>Erik Van Ruysbeek</i>
1986, jrg. 35, (211), p. 163-164</p> <p>8334
X
<i>Etienne Elias</i>
1969, jrg. 18, (106), p. 240</p> |
|---|--|--|

Register

X

X

8335
X
Eugeen Beeckman. Sabamprijs en Sabam-troebadour
 1977, jrg. 26, (159), p. 227

8336
X
Felix en Marieke De Boeck 80. Commandeur Orde van St.-Silvester
 1978, jrg. 27, (162), p. 38-39

8337
X
Fernand Handtpoorter
 1986, jrg. 35, (211), p. 153-154

8338
X
Fil Hantko. Laureaat Poëzieprijzen van Gent en van de Vlaamse Club Brussel. Poëzieprijs van tijdschrift Filter
 1978, jrg. 27, (163), p. 115

8339
X
Francis (Georges). Laureaat Wereldkartoenaal 1975
 1975, jrg. 24, (148), p. 285

8340
X
Frank Aendenboom. Dr. De Gruyterprijs VTB-VAB 1974
 1976, jrg. 25, (150), p. 37

8341
X
Frank Blauwers. Provinciale Prijs Antwerpen voor het jeugdboek
 1975, jrg. 24, (147), p. 218

8342
X
Frank Pollet
 1986, jrg. 35, (211), p. 156

8343
X
Frank Steyaert. Provinciale Prijs voor Keramiek van Oost-Vlaanderen; Prijs beeldhouwkunde van de Antwerpse Randgemeenten; Keramiekprijs 'Klei en Vuur' Lionsclub; Gouden Medaille van Faenza
 1983, jrg. 32, (193), p. 109-110

8344
X
Frans Boon orgelist, componist
 1968, jrg. 17, (97), p. 8-9

8345
X
Frans Brouw concertpianist
 1968, jrg. 17, (97), p. 11-12

8346
X
Frans Claerhout
 1974, jrg. 23, (141), p. 204-205

8347
X
Frans Depeuter
 1981, jrg. 30, (185), p. 308-309

8348
X
Frans Deschoemaeker
 1986, jrg. 35, (211), p. 150-152

8349
X
Frans Deschoemaeker. Prijs voor Poëzie Vlaamse Club Brussel 1978
 1979, jrg. 28, (172), p. 322

8350
X
Frans de Vree. 1e Ond. Benedictus-prijs Beeldhouwk.; 2e Pr. VF-Oostende
 1980, jrg. 29, (178), p. 311

8351
X
Frans De Vree. Prijs St.-Martens-Latem jonge Beeldhouwkunst
 1976, jrg. 25, (155), p. 361

8352
X
Frans L. Flameng architect, restaurateur van schilderijen, kunstschilder
 1968, jrg. 17, (97), p. 22-23

8353
X
Frans Masereel houtsnijder, kunstschilder
 1968, jrg. 17, (97), p. 32-33

8354
X
Frans Van Immerseel 60
 1974, jrg. 23, (142), p. 303

8355
X
Frater Jozef Bossaert schilder-decorateur, graficus
 1968, jrg. 17, (97), p. 10

8356
X
Fraternité et égalité
 1974, jrg. 23, (140), p. 185

8357
X
Freddy Bervoets
 1969, jrg. 18, (106), p. 211

8358
X
Fred Germonprez 60
 1974, jrg. 23, (143), p. 384

8359
X
Fred Germonprez. Lode Baekelmansprijs Koninklijke Vlaamse Akademie
 1977, jrg. 26, (156), p. 41

8360
X
Freek Dumarais. Leopoldsorte
 1973, jrg. 22, (137), p. 425-426

8361
X
Gabriëlle Demedts 65
 1975, jrg. 24, (144), p. 40-41

8362
X
Gaby Van Riet. Prijs Stichting Roeping 1977-1978-4e Prijs Intern. Muziekwedstrijd dwarsfluit te Genève
 1979, jrg. 28, (171), p. 257

8363
X
Gaby van Riet. Reifeprüfung voor fluit en Virtuosi-teitsdiploma, Keulen; Prijs E. Linssen-Tervooren, Antwerpen; laureate Int. Kuhlau-wedstrijd van Velsen
 1981, jrg. 30, (180), p. 45

8364
X
Galerie. Triptico. Portugese beeldende kunstenaars in het Museum van Hedendaagse Kunst te Gent
 1991, jrg. 40, (236), p. 144-145

8365
X
Gent Sint-Baafskathedraal: het hoogaltaar
 1977, jrg. 26, (156), p. 30-31

8366
X
Georges Blom. Laureaat Internationale Keramiekprijskamp van Faenza (Italië)
 1977, jrg. 26, (161), p. 374

8367
X
Georges Francis
 1976, jrg. 25, (154), p. 297-298

Register

X

X

8368
X
Georges Leroy. Ere-diploma 1973, Holstebro, Denemarken
 1974, jrg. 23, (143), p. 386-387

8369
X
Georgette Goris-Arnoudt. Centrum-prijs voor schilderkunst 'Brugge in beeld' 1976.
 1976, jrg. 25, (153), p. 231-232

8370
X
Gérard Grassère
 1974, jrg. 23, (141), p. 222-223

8371
X
Gerard Grassère kunstschilder, beeldhouwer
 1968, jrg. 17, (97), p. 26-27

8372
X
Gerard Michiels 65
 1973, jrg. 22, (137), p. 439

8373
X
Gery Florizoone
 1981, jrg. 30, (185), p. 314-315

8374
X
Gesprek
 1976, jrg. 25, (153), p. 234

8375
X
Gewijde kunst in de 20e eeuw
 1953, jrg. 2, (8), p. 64-68

8376
X
Gie Luyten
 1981, jrg. 30, (185), p. 321-322

8377
X
Gilbert De Bontridder
 1969, jrg. 18, (106), p. 231

8378
X
G. John Stevens architect AIA, MRAIC
 1968, jrg. 17, (97), p. 40-41

8379
X
Glazenier Jan Wouters 70
 1978, jrg. 27, (163), p. 119

8380
X
Glossarium
 2001, jrg. 50, (286), p. 167-168

8381
X
*Godelieve Rommelaere-Ruytinx mozaïkkunstena-
 res*
 1968, jrg. 17, (97), p. 36-37

8382
X
*Godelieve Spiessens. Provinciale Prijs voor ge-
 schiedenis en volkskunde 1976 voor een uitgege-
 ven werk (Provincie Antwerpen)*
 1977, jrg. 26, (158), p. 158-159

8383
X
*Graficus Albert Daniëls. Laureaat Franciscus-
 prijskamp*
 1980, jrg. 29, (179), p. 367

8384
X
Graficus Rik Denys. Prijs VTB-kartoenale 1978
 1979, jrg. 28, (169), p. 119-120

8385
X
Guido Metsers kunstschilder
 1968, jrg. 17, (97), p. 34

8386
X
*Guido Storaïu / Germaine Stordiaïu-De Gruyl musi-
 cus / operazangeres*
 1968, jrg. 17, (97), p. 41-42

8387
X
Guido Van Lessen
 1972, jrg. 21, (124), p. 33

8388
X
*Gustaaf Van der Weyden. Laureaat internationale
 beiaardprijs Prosper Verheyden 1974*
 1975, jrg. 24, (144), p. 38

8389
X
Guy Baekelmans
 1969, jrg. 18, (106), p. 210

8390
X
Gwij Mandelinck
 1981, jrg. 30, (185), p. 322-323

8391
X
*Gwij Mandelinck. Poëzieprijs A. Merghelynck van
 de Kon. Akademie voor Ned. Taal en Letterkunde*
 1973, jrg. 22, (137), p. 438

8392
X
*Gwij Mandelinck. Prijs van de Provincie West-
 Vlaanderen voor poëzie*
 1978, jrg. 27, (164), p. 183-184

8393
X
*Gwij Mandelinck. Prijs van de Vlaamse Poëzie-
 dagen*
 1972, jrg. 21, (130), p. 436-437

8394
X
*Gwij Mandelinck. Prijs voor Letterkunde van de
 Vlaamse Provincies 1985*
 1987, jrg. 36, (214), p. 42

8395
X
Haikoe
 1977, jrg. 26, (159), p. 235

8396
X
Hans Persoons
 1969, jrg. 18, (106), p. 213

8397
X
*H. Brugmans. A. Bentinckprijs - Gezamenlijk
 werk*
 1976, jrg. 25, (154), p. 297

8398
X
Hedendaagse scholenbouw
 1956, jrg. 5, (27), p. 113-117

8399
X
Hedwig Speliers
 1986, jrg. 35, (211), p. 158-159

8400
X
*Hélène Keil. Prijs van Limburg schilderkunst
 1979*
 1980, jrg. 29, (175), p. 105

8401
X
Hendrik Sulmont 60
 1977, jrg. 26, (159), p. 230

Register

X

X

8402
X
Herinneringen aan toen
 1972, jrg. 21, (125), p. 104-109

8403
X
Herman Coppens musicus, leraar orgel en gewijde muziek
 1968, jrg. 17, (97), p. 13-14

8404
X
Herman Van Nazareth kunstschilder, beeldhouwer
 1968, jrg. 17, (97), p. 50

8405
X
Herman Van Vinckenroye. Grand Prix Humanitaire de France 1983 - Peinture Contemporaine (Parijs, Musée Guimet, 22 oktober 1983)
 1984, jrg. 33, (199), p. 122

8406
X
Herman Verbaere. Veelgelauwerd postzegelontwerper
 1975, jrg. 24, (149), p. 348-349

8407
X
Hervé J. Casier
 1981, jrg. 30, (185), p. 304-305

8408
X
Het establishment. De speurhonden van het rekenhof
 1969, jrg. 18, (108), p. 408

8409
X
Het esthablishment. Hallo, ministerie !
 1969, jrg. 18, (108), p. 407-408

8410
X
Het Kursaalgebouw
 1955, jrg. 4, (21), p. 116-121

8411
X
Het Renaat Veremanskoor
 1970, jrg. 19, (114), p. 327-328

8412
X
Het Westvlaams centrum voor creatief werk
 1962, jrg. 11, (62), p. 101-103

8413
X
Historische data
 1976, jrg. 25, (152), p. 130

8414
X
Hugo Duchateau
 1969, jrg. 18, (106), p. 219

8415
X
Hugo Heyrman. Kamiel Huysmansprijs van Antwerpen
 1976, jrg. 25, (151), p. 96

8416
X
Ieder sterft voor zichzelf
 1976, jrg. 25, (154), p. 302

8417
X
Ignaas Veys. Poëzieprijs van de Vlaamse Club Brussel 1979 en van de stad Izegem 1980
 1981, jrg. 30, (180), p. 45-46

8418
X
Ik weet ..
 1976, jrg. 25, (154), p. 302

8419
X
Industriële vormgeving
 1961, jrg. 10, (59), p. 365-369

8420
X
Industriële vormgeving
 1966, jrg. 15, (87), p. 187-191

8421
X
Ingelmunster
 1971, jrg. 20, (119), p. 150

8422
X
Inleiding
 1978, jrg. 27, (163), p. 75

8423
X
In memoriam Alfons Moortgat
 1962, jrg. 11, (61), p. 50

8424
X
In memoriam beeldhouwer Geo Vindevogel
 1978, jrg. 27, (162), p. 47

8425
X
In Memoriam Broeder Arnold van den Eeckhout
 1977, jrg. 26, (160), p. 292

8426
X
In Memoriam Dichter en graficus Saint Remy
 1979, jrg. 28, (171), p. 262

8427
X
In memoriam Dichter Gery Helderberg
 1980, jrg. 29, (174), p. 45-46

8428
X
In memoriam dichter-schilder Ferdinand Vercnocke
 1989, jrg. 38, (227), p. 280

8429
X
In memoriam ere-architect Raf Gellynck
 1979, jrg. 28, (169), p. 127-128

8430
X
In Memoriam Frans Van Immerseel
 1978, jrg. 27, (163), p. 120

8431
X
In Memoriam Georges Leroy
 1977, jrg. 26, (158), p. 162-163

8432
X
In memoriam Gerard Baksteen
 1976, jrg. 25, (151), p. 94

8433
X
In memoriam Glazenier Ri Coëme
 1980, jrg. 29, (174), p. 46

8434
X
In memoriam Jan De Clerck
 1962, jrg. 11, (62), p. 115

8435
X
In memoriam Jef Moons
 1969, jrg. 18, (109), p. 478

8436
X
In memoriam Juul Bovée
 1979, jrg. 28, (169), p. 128

Register

X

X

8437
X
In memoriam kanunnik dr. Albert Smeets, geestelijk adviseur van het C.V.K.V.
 1985, jrg. 34, (207), p. 201-202

8438
X
In memoriam kunstschilder Arthur Meersman
 1985, jrg. 34, (208), p. 298

8439
X
In memoriam kunstschilder Fons Aerts
 1979, jrg. 28, (171), p. 261

8440
X
In memoriam Kunstschilder Hubert de Vries
 1979, jrg. 28, (173), p. 396-397

8441
X
In memoriam kunstschilder Jan van der Loo
 1978, jrg. 27, (166), p. 301

8442
X
In memoriam kunstschilder J.-B. Coomans
 1984, jrg. 33, (202, 203), p. 379

8443
X
In memoriam kunstschilder Miel Deca
 1981, jrg. 30, (181), p. 116

8444
X
In memoriam kunstschilder Roger Deschrijver
 1988, jrg. 37, (222), p. 251

8445
X
In memoriam Lambert Yzermans
 1978, jrg. 27, (167), p. 378

8446
X
In memoriam Leon Bekaert
 1962, jrg. 11, (61), p. 54

8447
X
In memoriam letterkundige Paul Hardy
 1978, jrg. 27, (162), p. 47

8448
X
In memoriam Luc Van Brabant
 1977, jrg. 26, (158), p. 163

8449
X
In memoriam Marie Henriette De Smet
 1985, jrg. 34, (208), p. 298

8450
X
In memoriam Mia Van Der Haegen
 1976, jrg. 25, (154), p. 301

8451
X
In memoriam Nini Bulterys Componiste
 1990, jrg. 39, (232), p. 323

8452
X
In memoriam Pierre Verbeke
 1962, jrg. 11, (62), p. 116

8453
X
In memoriam Pieter Dekelver
 1986, jrg. 35, (210), p. 116

8454
X
In memoriam Prof. Dr Stefanus Axters O.P.
 1977, jrg. 26, (158), p. 162

8455
X
In memoriam Prof.-Em. Amaat Dumon
 1978, jrg. 27, (163), p. 119-120

8456
X
In memoriam Prof. em. Dr. Jozef Duverger
 1979, jrg. 28, (171), p. 262

8457
X
In memoriam Prof.-Ir.-Arch. Paul Felix
 1981, jrg. 30, (184), p. 276-277

8458
X
In memoriam Sam De Vriendt
 1976, jrg. 25, (151), p. 95

8459
X
In memoriam Servaas Ramaekers
 1977, jrg. 26, (158), p. 163

8460
X
In memoriam Victor Lecossois
 1977, jrg. 26, (158), p. 162

8461
X
In memoriam Xavier de Win
 1975, jrg. 24, (149), p. 345

8462
X
Ivan Genbrugge letterkundige, kunstcriticus
 1968, jrg. 17, (97), p. 24

8463
X
Jac. Bergeyck. Interprovinciale romanprijs
 1976, jrg. 25, (154), p. 297

8464
X
Jacky Duyck. Ereschaal van Ronse voor schilderkunst
 1977, jrg. 26, (161), p. 375-376

8465
X
Jac Leduc 80
 2001, jrg. 50, (286), p. 189

8466
X
Jacqueline Huybers kunstschilderes
 1968, jrg. 17, (97), p. 29-30

8467
X
Jacques Ghesquière
 1974, jrg. 23, (141), p. 218-219

8468
X
Jacques Ghesquiere kunstschilder
 1968, jrg. 17, (97), p. 24-25

8469
X
Jacques Vandamme. Prijzenregen
 1970, jrg. 19, (116), p. 469

8470
X
Jan Brans essayist
 1968, jrg. 17, (97), p. 11

8471
X
Jan Calmeyn. Laureaat Zomer-Triennale Boedapest
 1982, jrg. 31, (187), p. 98

8472
X
Jan de backer
 1980, jrg. 29, (179), p. 344-345

8473
X
Jan Debonnet
 1974, jrg. 23, (141), p. 210-211

Register

X

X

8474 X <i>Jan Hendrickx beeldhouwer</i> 1968, jrg. 17, (97), p. 28	8486 X <i>J. F. Semey kunstschilder, gobelinontwerper</i> 1968, jrg. 17, (97), p. 37-38	8498 X <i>Josette Janssens. Prijs van het Publiek en tweede Prijs Humorfestival Marostica (It.) 1976 - Prijs van het Casino Knokke-Heist 1976 - Cartoenprijs van Ankara (Turkije) 1977</i> 1977, jrg. 26, (161), p. 376
8475 X <i>Jan Latinne. Gemeentelijke Schilderprijs 'Jaar van het Dorp' Hamont-Achel</i> 1979, jrg. 28, (171), p. 251-252	8487 X <i>Jo Gevers toneelacteur en -regisseur</i> 1968, jrg. 17, (97), p. 24	8499 X <i>Jos Jans</i> 1969, jrg. 18, (106), p. 220
8476 X <i>Jan Meerts</i> 1969, jrg. 18, (106), p. 234	8488 X <i>Jo Gisekin</i> 1981, jrg. 30, (185), p. 317-318	8500 X <i>Jos Van Immerseel. Veelgelauwerd clavecinist</i> 1975, jrg. 24, (149), p. 348
8477 X <i>Jan Van Den Abbeel</i> 1969, jrg. 18, (106), p. 230	8489 X <i>Johan Duijck. Tenutuprijs 1987 BRT</i> 1978, jrg. 27, (165), p. 235	8501 X <i>Jo Verbrugghen. Deurleprijs 1973 voor 'De Boom Yggdrasil'</i> 1973, jrg. 22, (137), p. 458
8478 X <i>Jan van der Loo</i> 1974, jrg. 23, (141), p. 232-234	8490 X <i>John Stevens</i> 1974, jrg. 23, (141), p. 230-231	8502 X <i>Jozef Droogmans. Driejaarlijkse Provinciale Prijs van Limburg voor 60 jaar letterkundige en culturele activiteit. - Gouden erepenning van de stad Hasselt</i> 1977, jrg. 26, (161), p. 375
8479 X <i>Jan Veulemans</i> 1986, jrg. 35, (211), p. 165-166	8491 X <i>John Van De Steen koorleider, pianist, orgelist</i> 1968, jrg. 17, (97), p. 45	8503 X <i>Jozef Lucas. Laureaat Inter. Festival St.-Germain des Prés</i> 1975, jrg. 24, (147), p. 221
8480 X <i>Jan Veulemans poëzieprijzen 1967 Heist-aan-Zee en Tielt</i> 1967, jrg. 16, (93), p. 232-234	8492 X <i>Joris Denoo</i> 1981, jrg. 30, (185), p. 306-308	8504 X <i>Jozef Van Ruyseveldt. Toetenelprijs voor Schilderkunst 1976</i> 1977, jrg. 26, (161), p. 379
8481 X <i>Jan Withofs</i> 1969, jrg. 18, (106), p. 223	8493 X <i>Jos D'Hollander. Beiaardprijs Léon Henry</i> 1974, jrg. 23, (143), p. 384	8505 X <i>Julien Vermeulen. Simons-Streuvelsprijs</i> 1976, jrg. 25, (154), p. 300
8482 X <i>Jan Yoors tapijtwever, schrijver, fotograaf</i> 1968, jrg. 17, (97), p. 52	8494 X <i>José de Poortere</i> 1981, jrg. 30, (185), p. 309-310	8506 X <i>Juul Bovée</i> 1976, jrg. 25, (153), p. 229
8483 X <i>Jeanne Brabants. Jubileum Koninklijk Ballet van Vlaanderen; 40 j. Balletschool</i> 1981, jrg. 30, (182, 183), p. 196	8495 X <i>José De Poortere. Prijs Prov. Oost-Vl. voor Romandebuut 1975</i> 1976, jrg. 25, (150), p. 39	8507 X <i>Karel de Decker. Laureaat letterkundige wedstrijd Affligem</i> 1978, jrg. 27, (164), p. 181-182
8484 X <i>Jeanne De Bruyn letterkundige</i> 1968, jrg. 17, (97), p. 14	8496 X <i>Josée Vigneron-Ramakers. Provinciale Prijs Muziek van Limburg 1978</i> 1979, jrg. 28, (171), p. 259	8508 X <i>Karel Hector Engelbeen letterkundige, essayist</i> 1968, jrg. 17, (97), p. 19-21
8485 X <i>Jef Notermans 80</i> 1978, jrg. 27, (162), p. 42	8497 X <i>Josette Janssens. Prijs Raoul Sevais - Pr. Salone Intern. Umoristico di Bordighera - Gouden Medaille Hoge Raad v. Foto en Film</i> 1979, jrg. 28, (168), p. 43-44	

Register

X

X

8509 X <i>Keramist Frank Van Houtte. Felix De Boeckprijs 1980</i> 1981, jrg. 30, (185), p. 350	8520 X <i>Kunstschilder Achiel Platteau. Gaverprijs van het publiek 1977</i> 1977, jrg. 26, (160), p. 290-291	8532 X <i>Kunstschilder Jan Cobbaert 70</i> 1979, jrg. 28, (169), p. 118
8510 X <i>Kerkelijke bouwkunst. Eigentijdse facetten</i> 1966, jrg. 15, (87), p. 203-207	8521 X <i>Kunstschilder André Coffyn 70</i> 1978, jrg. 27, (163), p. 112	8533 X <i>Kunstschilder Jef Lenaerts 70</i> 1976, jrg. 25, (150), p. 42
8511 X <i>Koordinator Karel Van Daele. Laureaat Prov. Koorzangtornooi (O.-VI.)</i> 1978, jrg. 27, (167), p. 373	8522 X <i>Kunstschilder Arthur Hellebaut. Bronzen Med. V.B.v.B.; Zilveren Med. Mérite Artist. Européen</i> 1980, jrg. 29, (177), p. 228-229	8534 X <i>Kunstschilder Jos De Maegd 70</i> 1987, jrg. 36, (215), p. 104-105
8512 X <i>Kris Geerts</i> 1981, jrg. 30, (185), p. 315-316	8523 X <i>Kunstschilder Denis Van De Moortel 60</i> 1984, jrg. 33, (200), p. 202	8535 X <i>Kunstschilder Jozef Lucas. 1e Prijs Schilderkunst en Publiek-prijs E.A.V.-Koksijde; Gulden Plaket A.E.A.-Parijs</i> 1982, jrg. 31, (189), p. 243-244
8513 X <i>Kris Van De Giessen</i> 1969, jrg. 18, (106), p. 235	8524 X <i>Kunstschilderes Lena Verbelen. Evert Larockprijs</i> 1979, jrg. 28, (171), p. 257-258	8536 X <i>Kunstschilder Jozef Lucas 70</i> 1978, jrg. 27, (162), p. 41-42
8514 X <i>Kunstkriticus Ludo Bekkers. Bert Leysenprijs voor TV 1981-82</i> 1983, jrg. 32, (194), p. 163	8525 X <i>Kunstschilderes Marinette Arnou 80</i> 1983, jrg. 32, (194), p. 163	8537 X <i>Kunstschilder Jozef Lucas uit Halle. Iste Prijs van New York 1976</i> 1976, jrg. 25, (151), p. 97
8515 X <i>Kunstfotograaf Armand Vandeghinste. Provinciale Prijs Plastische Kunsten van West-Vlaanderen</i> 1977, jrg. 26, (161), p. 379-380	8526 X <i>Kunstschilder Felix De Boeck. Commandeur in de Orde van St.-Sylvester</i> 1976, jrg. 25, (151), p. 95	8538 X <i>Kunstschilder Laurent Janda 75</i> 1989, jrg. 38, (225), p. 124
8516 X <i>Kunstkrisis-beschavingskrisis. Kunst nieuwe religie</i> 1969, jrg. 18, (108), p. 370	8527 X <i>Kunstschilder Frans Claerhout 60</i> 1979, jrg. 28, (172), p. 321	8539 X <i>Kunstschilder Marthe de Spiegeleir</i> 1978, jrg. 27, (164), p. 182
8517 X <i>Kunst maken voor de centen. Gesprek bij de begrafenis van Stijn Streuvels</i> 1969, jrg. 18, (108), p. 398	8528 X <i>Kunstschilder Geroen De Bruycker o.f.m. 60</i> 1979, jrg. 28, (171), p. 246	8540 X <i>Kunstschilder Omer De Landsheer 80</i> 1978, jrg. 27, (163), p. 113-114
8518 X <i>Kunsthilisme. Wat ze over zichzelf schrijven</i> 1969, jrg. 18, (108), p. 375	8529 X <i>Kunstschilder-graficus Gustaaf Blommaert 80</i> 1990, jrg. 39, (231), p. 257	8541 X <i>Kunstschilder René de Lannoy 70. Prov. Medaille voor Schilderkunst Antwerpen</i> 1982, jrg. 31, (186), p. 40
8519 X <i>Kunstopleiding. Gradueel tekenen en schilderen</i> 1969, jrg. 18, (108), p. 412-413	8530 X <i>Kunstschilder-graficus Gustaaf Blommaert. Tweede Prijs Schilderkunst van Lokeren</i> 1978, jrg. 27, (163), p. 112	8542 X <i>Kunstschilder Rik Bourguignon 80</i> 1982, jrg. 31, (186), p. 39-40
	8531 X <i>Kunstschilder Jacky Duyck. Prijs schilderkunst van jury v. festival van Moeskroen</i> 1984, jrg. 33, (200), p. 199	8543 X <i>Kunstschilder Robert Buyle 80</i> 1976, jrg. 25, (150), p. 38

Register

X

X

8544

X

Kunstschilder Roland Middernacht. Laureaat 'Prijs voor Schilderkunst van de stad Lokeren 1977' - Laureaat 'Prijs André Toetenel 1978'
1978, jrg. 27, (164), p. 184

8545

X

Kunstschilder Stephan Gorus 70
1983, jrg. 32, (194), p. 164

8546

X

Kunstschilder Willy Vermeesch. Schilderprijs van Roscoff '84 (Finistère)
1985, jrg. 34, (204), p. 38-39

8547

X

La Clarté-Dieu te Orsay (S. & O.)
1956, jrg. 5, (29), p. 246-247

8548

X

Laureaten van de provinciale letterkundige prijskampen. Staf Weyts
1959, jrg. 8, (48), p. 437

8549

X

Leonard Torfs kunstschilder
1968, jrg. 17, (97), p. 42-43

8550

X

Leonce Bekemans. Bocarijprijs '83 voor kortverhaal
1985, jrg. 34, (204), p. 37

8551

X

Leopold M. Van den Brande. Poëzieprijzen van Knokke-Heist en van Davidsfonds Halle (1976)
1977, jrg. 26, (161), p. 379

8552

X

Leopold Vermeiren 60
1975, jrg. 24, (144), p. 41

8553

X

Leo Poppe letterkundige
1968, jrg. 17, (97), p. 36

8554

X

Letterkundige Gerda Van Erkel. Vlieberghprijs voor de roman
1985, jrg. 34, (205), p. 114-115

8555

X

Letterkundige Germaine Dyckhoff-Ceunen
1985, jrg. 34, (206), p. 180

8556

X

Letterkundige Jan van den Weghe 60
1980, jrg. 29, (178), p. 311

8557

X

Letterkundige Jef Notermans. In memoriam
1987, jrg. 36, (218), p. 329

8558

X

Letterkundige Lieven Martens 70
1997, jrg. 46, (267), p. 343

8559

X

Letterkundige Raf Seys. Gouden Feniks van V.K. Houtland
1984, jrg. 33, (201), p. 274

8560

X

Letterkundige René Seghers
1974, jrg. 23, (143), p. 380

8561

X

Letterkundige René Swartenbroekx. Lavkiprijs 1980 - M. Kempprijs 1981
1981, jrg. 30, (185), p. 349

8562

X

Letterkundige Rik Huys 70
1983, jrg. 32, (192), p. 40

8563

X

Letterkundige Werner Pauwels. Ary Sleeksprijs Kon. Academie 1978
1978, jrg. 27, (167), p. 371

8564

X

Letterkundige Willem Van Herckenrode 90
1983, jrg. 32, (194), p. 165

8565

X

Lier Sint-Gummaruskerk: triptiek van Sint-Franciscus van Assisi
1977, jrg. 26, (156), p. 24

8566

X

Lijst der tentoongestelde werken
1968, p. 9-16

8567

X

Literatoren Rudolf Van De Perre & Jan Veulemans. Leden van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde
1989, jrg. 38, (228), p. 351

8568

X

Literatuurhistoricus Jan Persyn. Provinciale Prijs Antwerpen voor essay
1978, jrg. 27, (164), p. 184-185

8569

X

Lode Conté (ps. Van Rik van Gaal), SABAM-medaille en diploma
1977, jrg. 26, (160), p. 287-288

8570

X

Lode Devos. Prix Mondial van Montreux voor plaatopname
1982, jrg. 31, (186), p. 41

8571

X

Lode Geysen' s leven in jaartallen
1981, jrg. 30, (181), p. 92

8572

X

Lode Van Dessel componist-organist
1968, jrg. 17, (97), p. 44

8573

X

Louis Ellegiers violist, orkeststuurder
1968, jrg. 17, (97), p. 19

8574

X

Luc Benats. Mathias Kempprijs der beide Limburgen
1977, jrg. 26, (158), p. 158

8575

X

Luc De Gheus
1975, jrg. 24, (146), p. 139

8576

X

Luc Hoenraet. Prijs van Kortenberg voor Tekenkunst
1976, jrg. 25, (152), p. 173

8577

X

Luc Verhavert. Prijs 'Raymond de la Haye' 1977
1978, jrg. 27, (164), p. 187

Register

X

X

8578
X
Luc Vilsen. Edmond Hustinx-prijs voor toneel-acteurs 1977
 1978, jrg. 27, (164), p. 187

8579
X
Ludo Mariman. Prijs Minister voor Nederl. Cultuur, 1973
 1973, jrg. 22, (137) p. 438-439

8580
X
Ludo Schoemans. Ontwerp van het nieuwe 'Welzijnszorg'-teken
 1977, jrg. 26, (159), p. 230

8581
X
Lydia Van De Cauter
 1972, jrg. 21, (124), p. 32

8582
X
Maar op een morgen..
 1976, jrg. 25, (154), p. 302

8583
X
Maio
 1969, jrg. 18, (106), p. 233

8584
X
Marc Bruynseraede
 1981, jrg. 30, (185), p. 303-304

8585
X
Marc De Wintere. World Print Competition 77
 1977, jrg. 26, (156), p. 40

8586
X
Marcel Obiak
 1981, jrg. 30, (185), p. 323-324

8587
X
Marcel Schumacher declamator, toneelspeler
 1968, jrg. 17, (97), p. 37

8588
X
Marcel Wauters
 1986, jrg. 35, (211), p. 166-167

8589
X
Marguerite Falk musicologe
 1968, jrg. 17, (97), p. 21-22

8590
X
Maria Sesselle
 1986, jrg. 35, (211), p. 157-158

8591
X
Maria Vlamijnck. Prijs Letterkunde Stad Nieuwpoort 1975
 1977, jrg. 26, (156), p. 43

8592
X
Marie-Noëlle Damien. Laureate BRT-RTBF-Tenuto-prijs 1981. Muziekprijs met Gouden Ere-metaal 'Lions Club'
 1981, jrg. 30, (184), p. 273

8593
X
Marie-Rose Coenegrachts (Mevr. B. L'abbé). Bronze Medaille Académie Européenne des Arts 1973. Croix d'Honneur de Chevalier, Frankrijk 1973
 1973, jrg. 22, (137), p. 416-417

8594
X
Marinus De Jong. Ereplaket SABAM - Eremetaal van Vereniging voor Vlaamse Muziekers
 1978, jrg. 27, (166), p. 297

8595
X
Mark Journée
 1981, jrg. 30, (185), p. 320-321

8596
X
Marleen De Créé-Roex
 1981, jrg. 30, (185), p. 305-306

8597
X
Marthe Dierickx 70. Kunstschilderes.
 1976, jrg. 25, (153), p. 229-230

8598
X
Maurice Van Essche
 1974, jrg. 23, (141), p. 234-235

8599
X
Mechelen O.-L.-Vrouw-over-de-Dijle: de wonderbare visvangst
 1977, jrg. 26, (156), p. 25-26

8600
X
Mechelen Sint-Janskerk: de aanbedding der koningen
 1977, jrg. 26, (156), p. 27-29

8601
X
Metaalbeeldhouwer Juul Legrand. Eremetaal van de stad Leuven 1978
 1979, jrg. 28, (169), p. 123

8602
X
Mia Deprez
 1972, jrg. 21, (124), p. 19

8603
X
Michel Seuphor
 1974, jrg. 23, (141), p. 228-229

8604
X
Mimy Mariën kunstschilderes
 1968, jrg. 17, (97), p. 32

8605
X
Modern toneel in Mexico
 1969, jrg. 18, (105), p. 159-162

8606
X
Mozaïek van Antwerpse Musea
 1994, jrg. 43, (253), p. 211-224

8607
X
Museumpanorama West-Vlaanderen
 1963, jrg. 12, (71), p. 329-337

8608
X
Musicus Daniël Schroyens. Internationale Beiaardcompositieprijs Brno en Tenutoprijs 1975. Compositieprijs Jef Denijn 1976
 1977, jrg. 26, (161), p. 377-378

8609
X
Musicus Gustaaf Van der Weyden. Prijs van Parijs-Colson Mechelen 1976
 1978, jrg. 27, (162), p. 44-45

8610
X
Musicus Jan De Brabandere. Prijs van de Universiteit van Pasadena (V.S.)
 1987, jrg. 36, (218), p. 327

8611
X
Musicus Koen Dieltiens. Eerste laureaat Internationale Blokfluitwedstrijd St.-Hubert 1977
 1977, jrg. 26, (161), p. 374-375

Register

X

X

8612
X
Musicus Paul François. 50 jaar muziekactiviteit
 1981, jrg. 30, (184), p. 275-276

8613
X
Musicus René Vanstreels 70
 1995, jrg. 44, (257), p. 310

8614
X
Musicus Robert Vliegen. Lid Kon. Academie v. W., L; en S.K. van België. Nationale Prijs van Japan voor koren
 1980, jrg. 29, (177), p. 232

8615
X
Nabeschouwing
 1978, jrg. 27, (163), p. 109-111

8616
X
Na de tweede wereldoorlog
 1978, jrg. 27, (163), p. 97-108

8617
X
Nawijsbare mistgrenzen
 1976, jrg. 25, (153), p. 237

8618
X
Nederlandse doorloopzegels
 1988, jrg. 37, (222), p. 230

8619
X
Nederlandse Kinderzegels
 1988, jrg. 37, (222), p. 231

8620
X
Nicole Baeyens (Nicolas)
 1972, jrg. 21, (124), p. 14

8621
X
Nic van Bruggen
 1981, jrg. 30, (185), p. 325-326

8622
X
Nini Bulterys laureate Internationale Muziekwedstrijd Koningin Elisabeth
 1966, jrg. 15, (86), p. 154-155

8623
X
Noël Goemanne componist, orgelist
 1968, jrg. 17, (97), p. 25-26

8624
X
Nokere
 1971, jrg. 20, (119), p. 158-159

8625
X
Nostalgie contra nieuwe esthetica?
 1977, jrg. 26, (161), p. 363-373

8626
X
Notities. Korte geschiedenis van het Don Bosco Technisch Instituut Gent
 1980, jrg. 29, (175), p. 79

8627
X
Octave De Coninck tekenaar, schilder, illustrator
 1968, jrg. 17, (97), p. 14-15

8628
X
Omdat zij groot zijn
 1955, jrg. 4, (23), p. 220

8629
X
Opvoeding door schoolversiering
 1956, jrg. 5, (27), p. 130

8630
X
Organisaties waar men informatie kan opvragen over jeugdliteratuur
 1989, jrg. 38, (228), p. 348

8631
X
Organist Jozef Sluys. Cecilia prijs en Snepvangersprijs van Belgische Muziekers
 1980, jrg. 29, (178), p. 310

8632
X
Orkestleider Alfons Boehme 70. Erediploma en Medaille van Sabam
 1985, jrg. 34, (205), p. 114

8633
X
Oswald Kuijken
 1972, jrg. 21, (124), p. 27

8634
X
Overzichtelijke bibliografie
 1976, jrg. 25, (150), p. 34

8635
X
Pantomime en engagement in Vlaanderen
 1973, jrg. 22, (133), p. 160-161

8636
X
Pater Jan de Brabandere bekroond
 1967, jrg. 16, (93), p. 208

8637
X
Paul Anneessens bouwde huisorgel te Izegem
 1970, jrg. 19, (116), p. 433

8638
X
Paul De Bruyne
 1973, jrg. 22, (137), p. 419

8639
X
Paul de Clerck. Laureaat Muziekwedstrijd Pro Civitate (Gemeentekrediet)
 1979, jrg. 28, (168), p. 42

8640
X
Paul Noldus 80
 1969, jrg. 18, (109), p. 478-479

8641
X
Paul Vanderschaeghe
 1986, jrg. 35, (211), p. 162-163

8642
X
Paul Wyndaele
 1972, jrg. 21, (124), p. 38

8643
X
Pelgrims met palet en penseel
 1953, jrg. 2, (7), p. 19-21

8644
X
Peter Van Heirsele. Laureaat Pro Civitate Plastische Kunsten
 1978, jrg. 27, (164), p. 185-186

8645
X
Peter Wellfens. Lodewijk Mortelmansprijs
 1976, jrg. 25, (154), p. 300-301

8646
X
Philomene en Cecile Lauwerijssen 70
 1973, jrg. 22, (137), p. 434-435

8647
X
Pianist Marc Matthys. Prijs Stefaan de Jonghe - Eerste laureaat Prijs van Roy - Tenutoprijs
 1979, jrg. 28, (171), p. 253

Register

X

X

8648
X
<i>Piet Devolder</i>
1974, jrg. 23, (141), p. 216	8660
X
<i>Prisma der Jongeren</i>
1953, jrg. 2, (7), p. 31	8672
X
<i>Prozaische oogst. Paul Brondeel: 'Het andere Leven'</i>
1968, jrg. 17, (102), p. 458-459
8649
X
<i>Pieter G. Buckinx</i>
1973, jrg. 22, (137), p. 416	8661
X
<i>Pro Arte Christiana</i>
1960, jrg. 9, (49), p. 51-53	8673
X
<i>Prozaische oogst. Theo Vonck als prozaschrijver</i>
1968, jrg. 17, (102), p. 461-462
8650
X
<i>Pieter G. Buckinx. Grootofficier in de Leopoldsorde</i>
1974, jrg. 23, (143), p. 383	8662
X
<i>Prof. Dr. Ir. Amaat G. Dumon 75</i>
1970, jrg. 19, (116), p. 446	8674
X
<i>Raf Van De Linde letterkundige</i>
1968, jrg. 17, (97), p. 43-44
8651
X
<i>Piet Gilles 70</i>
1978, jrg. 27, (164), p. 182-183	8663
X
<i>Prof. Dr. Marcel R. Breyne, Durban</i>
1959, jrg. 8, (47), p. 354-356	8675
X
<i>Raf Verjans</i>
1975, jrg. 24, (146), p. 164
8652
X
<i>Placide Vermandere, c.s.c. componist-organist</i>
1968, jrg. 17, (97), p. 51	8664
X
<i>Prof. Dr. Robert Karel Jozef Emiel Antonissen criticus, literair-historicus</i>
1968, jrg. 17, (97), p. 5-6	8676
X
<i>Raoul Servais. Kon. Academie van België - Klasse der Schone Kunsten. Prijs Hans Christian Andersen 1975. Prijs Achiel van Acker 1975.</i>
1976, jrg. 25, (151), p. 98-99
8653
X
<i>Plastische kunsten. Alfred Ost of... Het is niet al goud wat blink!</i>
1982, jrg. 31, (187), p. 87-88	8665
X
<i>Prof. Dr. Stefaan Top. Prijs Volkskunde van de Kon. Ac. Voor Ned. Taal en Letterkunde</i>
1979, jrg. 28, (169), p. 124	8677
X
<i>Redactiesecretaris Robert Declerck Ridder in de Orde van 't Manneke uit de Mane</i>
1997, jrg. 46, (266), p. 253
8654
X
<i>Plastische kunsten. 'Blaue Reiter'</i>
1982, jrg. 31, (187), p. 80-81	8666
X
<i>Prof. Maurice Van Essche kunstschilder</i>
1968, jrg. 17, (97), p. 46-47	8678
X
<i>Regisseur en toneelschrijver Roland Van Hecke. Regieprijs 1976; Eerste prijs AWT-Toneeltornooi 1978; Eerste prijs AWT-Toneeltornooi 1980; Verschaevējuweel 1980</i>
1981, jrg. 30, (180), p. 44-45
8655
X
<i>Plastische kunsten. Edgard Degas</i>
1982, jrg. 31, (187), p. 79-80	8667
X
<i>Provinciale prijs voor beeldhouwkunst 1962</i>
1962, jrg. 11, (64), p. 275-278	8679
X
<i>Regnier De Herde. Medaille de Vermeil</i>
1972, jrg. 21, (130), p. 456
8656
X
<i>Plastische kunsten. Ingo Koblischek, paardenportrettist bij uitstek</i>
1982, jrg. 31, (187), p. 83	8668
X
<i>Provinciale prijs voor bouwkunst 1959</i>
1959, jrg. 8, (47), p. 360-361	8680
X
<i>Renée Monnoye</i>
1972, jrg. 21, (124), p. 28
8657
X
<i>Plastische kunsten. Nils Edward Kreuger</i>
1982, jrg. 31, (187), p. 79	8669
X
<i>Provinciale prijzen voor letterkunde 1960</i>
1960, jrg. 9, (54), p. 462-464	8681
X
<i>René Swartenbroeckx. Laureaat Referendum Jeugdboek</i>
1976, jrg. 25, (155), p. 363
8658
X
<i>Plastische kunsten. Rien Poortvliet, Het Brieschend Paard</i>
1982, jrg. 31, (187), p. 84-85	8670
X
<i>Prozaische oogst. Eerste roman van Frans De Peuter</i>
1968, jrg. 17, (102), p. 457	8682
X
<i>René Swartenbroeckx. Derde Ereplakiet Referendum Vlaamse Jeugdboek</i>
1978, jrg. 27, (164), p. 184
8659
X
<i>Pol Billiet 70</i>
1973, jrg. 22, (137), p. 414	8671
X
<i>Prozaische oogst. Jan Colson: De Servische vlin-der</i>
1968, jrg. 17, (102), p. 459-460	

Register

X

X

8683
X
René Swartenbroekx. John Flandersprijs en Kan. J. Michielsprijs 1974
1975, jrg. 24, (148), p. 286

8684
X
René Turkry. Panther Paperback Poëzieprijs 1979
1980, jrg. 29, (175), p. 107-108

8685
X
René Vanstreels. Prijs Gaston van Parijs - Colson voor beiaard
1977, jrg. 26, (159), p. 231-232

8686
X
Ria Heyninx-Lenssens zangeres
1968, jrg. 17, (97), p. 28-29

8687
X
Rik Coolen
1972, jrg. 21, (124), p. 16

8688
X
Robert Baccarne opnieuw bekroond
1960, jrg. 9, (53), p. 370

8689
X
Robert Groslot. Laureaat Internationale Wedstrijd Koningin Elisabeth 1978
1979, jrg. 28, (169), p. 121

8690
X
Robert Lizen 60
1974, jrg. 23, (143), p. 387

8691
X
Robert Vandereycken
1969, jrg. 18, (106), p. 221

8692
X
Robert Vliegen koor- en orkestleider, inrichter muziekcursussen
1968, jrg. 17, (97), p. 51

8693
X
Robin Hannelore. Prijs Provincie Antwerpen voor poëzie
1978, jrg. 27, (164), p. 183

8694
X
Roel Richelieu van Londersele
1981, jrg. 30, (185), p. 328

8695
X
Roger Deruwe. Renaat Veremanskoor - 25 jaar.
1973, jrg. 22, (137), p. 458-459

8696
X
Roger Devriendt
1981, jrg. 30, (185), p. 311-312

8697
X
Roger Leens. 1e Prijs en Prijs van het Publiek Int. Koorwedstrijd van Montreux; Jubileum Koor Musica Nova; 5e Prijs Europese Beker Gemengde Koren Knokke
1980, jrg. 29, (177), p. 229-230

8698
X
Roger M.J. de Neef
1986, jrg. 35, (211), p. 148-149

8699
X
Roger Van Bulck. Laureaat Jonge Belg. Schilderkunst 1977 - Gouden Medaille Europaprijs van Oostende 1978 - Onderscheiding Prijs van Boechout
1979, jrg. 28, (169), p. 125-126

8700
X
Roland B.C. Willemys. Provinciale Prijs Oost-Vlaanderen Jeugdboek
1973, jrg. 22, (137), p. 462

8701
X
Roland Corijn. Compositieprijs Jef van Hoof en Laureaat 'Tenuto'
1977, jrg. 26, (159), p. 228

8702
X
Roland Van Den Berghe
1969, jrg. 18, (106), p. 237

8703
X
Ronald Mertens. Prijzen van Hasselt en Kontich
1976, jrg. 25, (150), p. 42

8704
X
Rubensjaar 1577-1977
1977, jrg. 26, (156), p. 34-38

8705
X
Rudi Pillen
1974, jrg. 23, (141), p. 226-227

8706
X
Rudolf van de Perre
1981, jrg. 30, (185), p. 326-327

8707
X
Rullingen
1971, jrg. 20, (119), p. 161-162

8708
X
Schilder-dichter Alice van Meirvenne 70
1982, jrg. 31, (188), p. 180

8709
X
Schilder en beeldhouwer Günter-Karl Scholz 60
1985, jrg. 34, (206), p. 181

8710
X
Schilders en beeldhouwers uit de Westhoek
1954, jrg. 3, (16), p. 149-152

8711
X
Schoonbeek
1971, jrg. 20, (119), p. 167-168

8712
X
Schrijver-journalist Gaston Claes
1978, jrg. 27, (164), p. 181

8713
X
Servaas Verhelst. Eerste Prijs Internationaal Koor-treffen voor Kerkmuziek (Loreto)
1978, jrg. 27, (166), p. 300-301

8714
X
Slotbeschouwingen en bedankingen
1990, jrg. 39, (231), p. 254-256

8715
X
Steen-lied
1976, jrg. 25, (154), p. 302

8716
X
Steven Debroey 60
1973, jrg. 22, (137), p. 418

8717
X
Sylvain Ceyskens
1969, jrg. 18, (106), p. 218

Register

X

X

8718
X
<i>Tabellen</i>
1968, jrg. 17, (97), p. 3	8730
X
<i>Toon Maes architect, dichter, kunstschilder</i>
1968, jrg. 17, (97), p. 31-32	8742
X
<i>Victor Delhez beeldsnijder, beeldhouwer</i>
1968, jrg. 17, (97), p. 16-18
8719
X
<i>Ter nagedachtenis van Vic Van Berckelaer. Kunst- schilder - Leraar aan de Akademie voor schone kunsten te Kontich</i>
1975, jrg. 24, (148), p. 286-287	8731
X
<i>Torens van Vlaanderen. Brussel, Gent</i>
1980, jrg. 29, (175), p. 94-97	8743
X
<i>Vlaamse kunstfilm opnieuw bekoord in het buitenland</i>
1993, jrg. 42, (245), p. 138-139
8720
X
<i>Theo Humblot. Eremetaal der Stad Leuven voor Plastische Kunsten</i>
1977, jrg. 26, (161), p. 376-377	8732
X
<i>Torens van Vlaanderen. Lier, Mechelen, Diest</i>
1980, jrg. 29, (175), p. 91-92	8744
X
<i>Vlaamse muziek in Japan</i>
1989, jrg. 38, (228), p. 361
8721
X
<i>Theo Verwilghen</i>
1974, jrg. 23, (141), p. 236-237	8733
X
<i>Torens van Vlaanderen. Lissewege, Damme, Antwerpen, Tongerlo</i>
1980, jrg. 29, (175), p. 85-86	8745
X
<i>Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Dan van Severen</i>
1979, jrg. 28, (173), p. 385
8722
X
<i>Timmermans' werk in het buitenland. Stemmen vanover de grenzen</i>
1967, jrg. 16, (93), p. 168-171	8734
X
<i>Torens van Vlaanderen. Postel, Averbode, Hoogstraten, Geel</i>
1980, jrg. 29, (175), p. 88-89	8746
X
<i>Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Harold van de Perre</i>
1979, jrg. 28, (173), p. 383
8723
X
<i>Tine Balder toneelster</i>
1968, jrg. 17, (97), p. 6	8735
X
<i>Torens van Vlaanderen. Veurne, Ieper, Brugge</i>
1980, jrg. 29, (175), p. 82-83	8747
X
<i>Vlaamse staalkaart van de gewijde kunst. Herman Wauters</i>
1979, jrg. 28, (173), p. 388
8724
X
<i>Tine Janssens. Eremedaille Sabam</i>
1977, jrg. 26, (157), p. 100-101	8736
X
<i>Tussen de twee wereldoorlogen</i>
1978, jrg. 27, (163), p. 90-95	8748
X
<i>Vlaanderens torens, thema van schilder- en tekenkunst</i>
1980, jrg. 29, (175), p. 93
8725
X
<i>Toondichter Alfons Moortgat tachtig jaar</i>
1961, jrg. 10, (57), p. 201-202	8737
X
<i>'Uilenspiegel' wint Kardinaalsbeker</i>
1967, jrg. 16, (93), p. 209-210	8749
X
<i>Vooruitstrevende meubilering in West-Vlaanderen</i>
1955, jrg. 4, (20), p. 78-82
8726
X
<i>Toondichter Broeder Ildelfons 70</i>
1974, jrg. 23, (142), p. 300-301	8738
X
<i>U.S.A.-muziek vandaag</i>
1964, jrg. 13, (77), p. 341	8750
X
<i>Vraag 1. Men beweert dat de kunst dood is, het nulpunt heeft bereikt. Is deze bewering gewettigd? Heeft de kunst geen toekomst meer?</i>
1970, jrg. 19, (111), p. 74-83
8727
X
<i>Toondichter Nesor Nuttin</i>
1974, jrg. 23, (143), p. 379-380	8739
X
<i>Vakliteratuur (Vlaamse jeugdliteratuur)</i>
1989, jrg. 38, (228), p. 347	8751
X
<i>Vraag 2. Heeft de kunst haar mogelijkheden uitgeput van vernieuwing en experiment, zodat het antitraditionalisme zelf een traditie is geworden en dus zijn zin verliest?</i>
1970, jrg. 19, (111), p. 84-86
8728
X
<i>Toondichter Victor van Fracher. Regeringsmedaille 'Pro Musica'</i>
1982, jrg. 31, (188), p. 180	8740
X
<i>Veelzijdig werk van Westvlaamse bodem</i>
1953, jrg. 2, (8), p. 61-62	
8729
X
<i>Toon Maes</i>
1974, jrg. 23, (141), p. 224-225	8741
X
<i>Victor Delhez</i>
1974, jrg. 23, (141), p. 214-215	

Register

X

X

8752

X

Vraag 3. Denkt U dat men naar de grote tradities van het verleden zal moeten terugkeren (bv. onder de vorm van een esthetisch eclectisme)?
1970, jrg. 19, (111), p. 87-89

8753

X

Vraag 4. In welke zin zou de kunst gunstig kunnen evolueren?
1970, jrg. 19, (111), p. 90-93

8754

X

Vraag 5. Biedt het idee van de integratie der kunsten een uitkomst?
1970, jrg. 19, (111), p. 94-96

8755

X

Vraag 6. Gaat de kunst naar een steeds grotere incommunicabiliteit en hermetisme?
1970, jrg. 19, (111), p. 97-99

8756

X

Vraag 7. Zal de individuele kunstcreatie vervangen worden door gemeenschapscreatie?
1970, jrg. 19, (111), p. 100-101

8757

X

Vraag 8. Welke grote problemen zullen zich stellen voor de kunstenaar en welke oplossing ziet U ervoor?
1970, jrg. 19, (111), p. 102-105

8758

X

Vraag 9. Kan een wijziging van de instellingen en van de maatschappelijke verhoudingen een oplossing brengen voor de problemen van de kunst? Welke?
1970, jrg. 19, (111), p. 106-110

8759

X

Walter De Bock
1974, jrg. 23, (141), p. 208-209

8760

X

Walter Frank kunstschilder
1968, jrg. 17, (97), p. 23

8761

X

Walter Schelfhout
1969, jrg. 18, (106), p. 229

8762

X

Walter Van Leekwijck
1969, jrg. 18, (106), p. 215

8763

X

Walter Vilain
1969, jrg. 18, (106), p. 222

8764

X

Wandtapijontwerper Julien Van Vlasselaer 70
1977, jrg. 26, (161), p. 380

8765

X

Ward Hermans 80
1977, jrg. 26, (157), p. 100

8766

X

West-Vlaanderen in stoeten en processies. Kortrijk, Gistel, Ieper, Roeselare, Poperinge
1959, jrg. 8, (45), p. 187-191

8767

X

Westvlamingen in de Neff-anthologie
1962, jrg. 11, (62), p. 121-122

8768

X

Wies Moens letterkundige
1968, jrg. 17, (97), p. 35-36

8769

X

Wie zij zijn?
1957, jrg. 6, (33), p. 176-177

8770

X

Wilfried Adams
1981, jrg. 30, (185), p. 300-301

8771

X

Willem Deneckere
1969, jrg. 18, (106), p. 239

8772

X

William Van der Straeten. Batikkunstenaar - Prijs Kunstambacht provincie Oost-Vlaanderen
1976, jrg. 25, (154), p. 298-299

8773

X

Willy Lambrecht
1969, jrg. 18, (106), p. 241

8774

X

Willy Lauwens. Merghelynckprijs voor proza
1974, jrg. 23, (143), p. 387

8775

X

Willy Spillebeen
1986, jrg. 35, (211), p. 160-161

8776

X

Wolfgang Hagedorn. Eerste Prijs Schilderkunst van Klein-Brabant
1978, jrg. 27, (166), p. 298

8777

X

Yvan Theys
1969, jrg. 18, (106), p. 243

8778

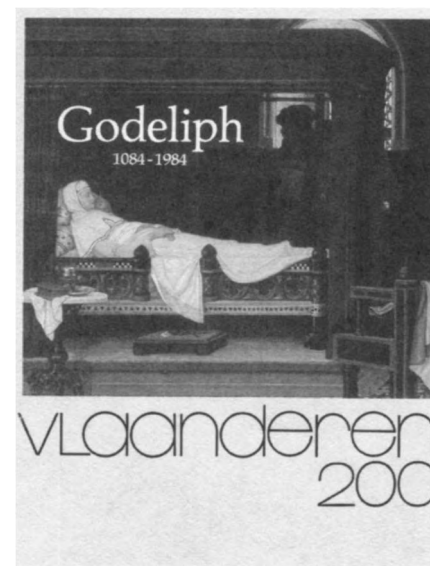
X

Yves Desmet
1969, jrg. 18, (106), p. 225

8779

X

Zingen naast mekaar. Vlaamse koren op plaat
1980, jrg. 29, (176), p. 182-183

Register

YOORS

ZWAENEOEL

Y

8780

YOORS, EUGENE

Yoors, Eugene

Herinnering aan mijn vriend Renaat Veremans
1970, jrg. 19, (114), p. 318-319

8781

Y.S.M.

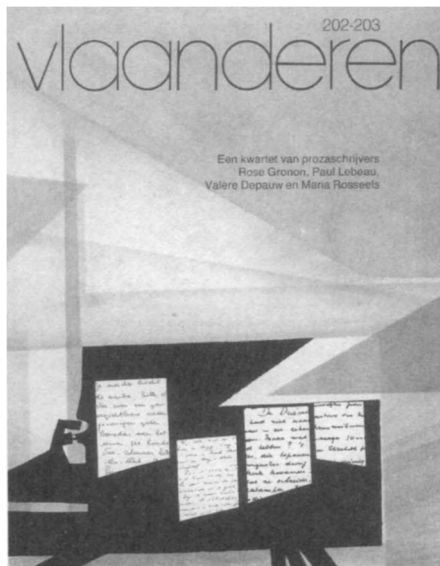
Het nabije verleden. Gaston Feremans
1966, jrg. 15, (90), p. 391-393

8782

Y.V.

Y.V.; P.R.K.

Architect Ansfried Vande Kerckhove. Laureaat Provinciale Prijs Architectuur 1977
1978, jrg. 27, (164), p. 185

Z

8783

ZAMAN, LEO

Meulemeester, Jean Luc; Zaman, Leo; Joos, Raf; Vermeersch, Rik; Dirickx, Johan
Hedendaagse passiespelen in Vlaanderen. De kruisevocatie in Heist-aan-Zee. Palmprocessie in Hoegaarden. Christus aan de Schelde. Passiespel in Moortsele. Passiespel in Oudenburg. Omme-gang op Palmzondag in Tienen.
1998, jrg. 47, (270), p. 76-79

8784

ZEGERMAN, G.

Het nabije verleden Jef Van Durme
1966, jrg. 15, (90), p. 407-409

8785

ZHOR, IGOR

De huidige Tsjechoslowaakse beeldhouwkunst. De waarachtige idee uitdrukken in een zelfstandige en originele vorm
1970, jrg. 19, (113), p. 217-220

8786

ZINQUE, GISELE

Het archief van het expressionisme in ons land
1962, jrg. 11, (66), p. 418-425

8787

ZODIAQUE

Is moderne gewijde kunst mogelijk of niet? Of.. Het probleem der verwording
1955, jrg. 4, (23), p. 217-218

8788

ZOGRAPHOS, PRAX.

Aan onze broeder de schilder
1954, jrg. 3, (15), p. 108-110

8789

ZONDERLAND, DAAN

Alfabet

1995, jrg. 44, (257), p. 297

8790

ZR. ALENA

De oude Abdij van Roosenberg te Waasmunster
1973, jrg. 22, (131), p. 38-41

8791

ZR. GRATIA

Het klooster Mariënhof te Kolen-Kerniel
1973, jrg. 22, (131), p. 20-21

8792

ZR. MARIA CHRISTINA

Balans

1968, p. 46

8793

ZUSTER PAULUS HUISMANS

De abdij van Male

1973, jrg. 22, (131), p. 17-19

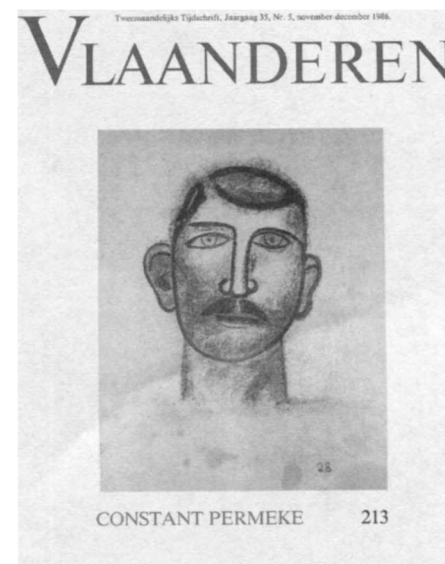
8794

ZWAENEOEL, M.

Vanneste, O.; Zwaenepoel, M.

Sociale en professionele verschuivingen in Vlaanderen 1850-1960

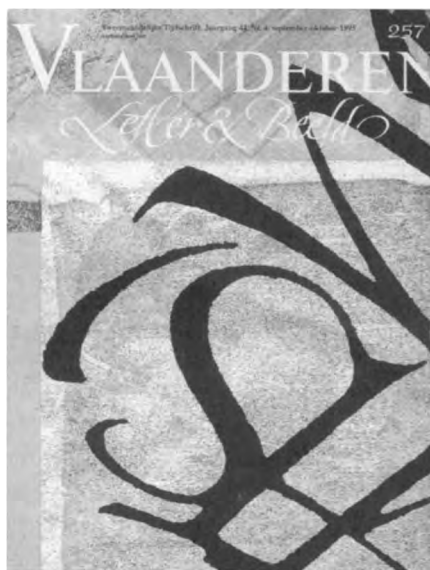
1965, jrg. 14, (81), p. 157-163

Pseudoniemen

Albe.....	Joostens, Renaat
Apollinaire.....	de Kostrowitski, Guillaume
Barnard Willem.....	van der Graft, Guillaume
Bergeyck, Jac.....	Theuws Jaak
Berkhof, Aster.....	Van den Berghe, Louis
Boschmans, Jan.....	De Bosscher, Lucien
Boschvogel F.R.....	Ramon, Frans
Corban, Claude.....	Manhaeve, Hendrik
Daisne, Johan.....	Thiery, Herman
De Grave, Karel.....	Fernand Bonneure
de Neef, Roger.....	de Winde, Juul
De Roover, Adriaan.....	de Rooy, Felix
De Visscher, Lode.....	Uyttendaele, Karel
de Ghelderode, Michel.....	Martens, Ademar
Ellschot, Willem.....	De Ridder, Alfons
Evers Klaus.....	de Caluwe, Alain
Gal.....	Alsteens, Gerard
Gisekin, Jo.....	Vandemeulebroecke, Leentje
Gronon, Rose.....	Bellefroid, Marthe
Grub, Geert.....	Pijnenburg, Geert
Hannelore, Robin.....	Obbels, August
Helderenberg, Gery.....	Buyle, Hubert
Hensen, Herwig.....	Mielants, Florent
L'abbé, B.....	Coenegrachts, Marie-Rose
Marf.....	De Vos, Freddy
Marijnen, Joannes.....	Matthijssen, Joannes
Melen, Hans.....	Van Doorne, Frank
Multatuli.....	Douwes Dekker, Eduard
Nagel.....	Nagels, Edwin
Nicolas.....	Baeyens, Nicole

Nonkel Fons.....	De Kesel P.D.O.
Obiak, Marcel.....	Debroey, Marcel
Oom, Warden.....	Vermeulen, Edward
Pil.....	Meulepas, Joe
Richelieu van Londersele, Roel.....	Van Londersele, Raoul
Saint-Remy.....	de Muynck, Remy
Scarphout, Ria.....	Paepe, Ariette
Seuphor, Michel.....	Berckelaers, Ferdinand
Slepe.....	Van Siembrouck, Marc
Snoek, Paul.....	Schietekat, Edmond
Soul Erasmus Smit.....	Coetzee, Abel
Stervelynck, Jaak.....	Vergote, Henri
Streuvels, Stijn.....	Lateur, Frank
Tulkens, Julia.....	Boddaer, Julia
Van de Linde, Raf.....	Van Hecke, Raphael
Van De Berge, Claude.....	Pauwels, Rony
Van Duyn, Remi.....	Ponjaert, Remi
Van Gavere, Marnix.....	Pauwels Ferdinand
Van Goeree, Irina.....	De Keuster, Maria
Van Groenendaal, Hendrik.....	Keersmaekers, August
Vanhaelewijn, Mariette.....	Albertyn-Vanhaelewijn, Mariette
Van Herckenrode, Willem.....	Haeven, Paul
Van Houtland, Jozefa.....	Schoonbaert, Lydia
Van Looy, Minus.....	Van der Voort, Benjamin
Van Morckhoven, Paul.....	Pauwels, Jozef
Van Ruysbeek, Erik.....	Van Ecyk, Raymond
Van Schiervelde Max.....	Fieuw, Roger
Van Wijnendaele, Karel.....	Steyaert, Karel
Van Wilderode, Anton.....	Coupé, Cyriel

Trefwoordenlijst, geografisch

Aaigem 4892	2252, 2378, 2718, 3408, 3540, 4146, 4479, 4740, 4753, 4968, 5039, 5044, 5284, 5384, 5451, 5909, 6095, 6177, 6510, 7178, 8631, 8676	6787, 6891, 7035, 7058, 7059, 7081, 7170, 7235, 7498, 7580, 7877, 8101, 8102, 8338, 8349, 8417, 8731
Aalst (deelgemeente) 5261, 7826		
Aalst (gemeente) 2992, 4892, 6368, 6893, 7126		
Aardenburg 8167		
Aarschot 883, 1241, 3686, 7249		
Aartselaar 4892		
Affligem 7708, 8507		
Afrika 191, 284, 866, 946, 1017, 2201, 2706, 3249, 3418, 3489, 3688, 3789, 3796, 3951, 5776, 6418, 6909, 7099, 7408, 7586, 7751, 7752, 7753, 7881		
Alveringem 1322		
Amerika 276, 1390, 2760, 2778, 3489, 4593, 4774, 5438, 5513, 6624, 6631, 7868, 8245, 8738		
Amsterdam 319, 1329, 1667, 1670, 1689, 2386, 3041, 4856, 7430		
Anderlecht 1135, 1323, 2037, 4327, 6264		
Ankara 8498		
Antwerpen (gemeente) 38, 165, 239, 596, 599, 1137, 1825, 1844, 1911, 2048, 2341, 2344, 2564, 2695, 2996, 3027, 3176, 3247, 3454, 3571, 3684, 3819, 3996, 4037, 4198, 4205, 4250, 4391, 4392, 4684, 4686, 4687, 4689, 4749, 4780, 4800, 4860, 4900, 5176, 5196, 5239, 5581, 5842, 6159, 6170, 6399, 6440, 6540, 6680, 6689, 6751, 6783, 7401, 7575, 7584, 7991, 7999, 8039, 8170, 8228, 8363, 8382, 8415, 8606, 8704, 8733		
Antwerpen (provincie) 241, 1079, 1080, 1251, 1581, 2284, 2445, 2691, 3414, 3499, 3523, 3808, 4087, 4158, 4674, 4959, 4960, 4979, 4983, 4984, 5746, 5947, 5970, 6341, 6343, 6346, 6884, 7188, 7290, 7534, 7701, 7707, 7872, 8285, 8341, 8357, 8389, 8396, 8541, 8568, 8606, 8693, 8762		
Anzegem 299, 5681		
Apulië 6112		
Argentinië 8239, 8240, 8298, 8299, 8352, 8473, 8484, 8553, 8587, 8729, 8730, 8741, 8742		
Arnhem 1210, 5824		
Assebroek 2723, 4478, 5749		
Assisi 7712		
Averbode 1459, 3082, 3089, 8734		
Avignon 1060		
Bachte-Maria-Leerne 2429		
Baden-Baden 5982		
Barcelona 184, 3012, 3667, 4545, 5912, 6538, 7580		
Basel 1644		
Bayreuth 4173, 4177		
Beauvoorde 3310, 8259		
Beernem 398		
Beersel 1314, 1330, 4562		
Bekegem 4892		
België 25, 65, 568, 715, 746, 1328, 1662, 2049, 2252, 2378, 2718, 3408, 3540, 4146, 4479, 4740, 4753, 4968, 5039, 5044, 5284, 5384, 5451, 5909, 6095, 6177, 6510, 7178, 8631, 8676		
Beringen 2271		
Beverst 8711		
Blankenberge 1957, 8313		
Boechout 1601, 4411, 6772, 8699		
Boedapest 8471		
Bolivië 8759		
Bonn 1698, 7147		
Boom 5045		
Bordighera 1372		
Borgerhout 1906, 4810		
Borgloon 8707		
Bornem 4293		
Brabant 6679		
Brakel 5261		
Brasschaat 2575, 2980		
Brazilië 2778, 3206, 5501, 8403		
Brecht 7997		
Bredene 2713, 8091		
Breskens 872		
Brighton 4014		
Brugge (arrondissement) 1159, 2251, 7723		
Brugge (gemeente) 268, 288, 467, 472, 534, 631, 718, 951, 952, 1119, 1136, 1162, 1200, 1226, 1389, 1663, 1868, 1873, 1876, 1887, 1927, 1929, 1974, 2111, 2112, 2126, 2127, 2141, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2246, 2247, 2248, 2249, 2254, 2340, 2341, 2388, 2424, 2436, 2491, 2492, 2563, 2610, 2628, 2716, 2717, 2719, 2723, 2733, 2797, 2809, 3049, 3050, 3204, 3313, 3437, 3438, 3561, 3634, 3741, 3742, 3743, 3744, 3745, 3748, 3749, 3996, 4135, 4137, 4199, 4200, 4233, 4439, 4442, 4443, 4444, 4446, 4451, 4452, 4457, 4465, 4466, 4476, 4478, 4483, 4488, 4489, 4492, 4612, 4686, 4756, 4772, 4933, 5007, 5098, 5117, 5174, 5240, 5491, 5557, 5619, 5641, 5643, 5749, 5790, 5810, 5849, 5920, 5934, 5995, 5996, 6231, 6232, 6235, 6256, 6272, 6278, 6280, 6347, 6349, 6364, 6365, 6366, 6412, 6723, 6726, 6785, 6867, 6962, 7051, 7200, 7724, 7750, 7859, 7860, 7861, 7931, 7933, 7937, 7938, 8020, 8027, 8087, 8088, 8089, 8222, 8293, 8369, 8735		
Brussel (arrondissement) 4000		
Brussel (gemeente) 340, 652, 687, 1135, 1323, 1331, 1332, 1343, 1399, 1444, 1846, 2020, 2021, 2037, 2063, 2064, 2121, 2444, 2554, 2934, 3420, 3594, 3718, 3765, 3788, 3859, 3866, 3993, 4017, 4030, 4085, 4333, 4434, 4483, 4750, 4872, 4920, 5004, 5007, 5262, 5342, 5519, 5975, 6005, 6252, 6361, 6736, 6787, 6891, 7035, 7058, 7059, 7081, 7170, 7235, 7498, 7580, 7877, 8101, 8102, 8338, 8349, 8417, 8731		
Burgos 4599		
Cadzand 1868		
Canada 494, 1385, 7223, 7580, 8345, 8652, 8686		
Cannes 8036		
Charleroi 1333, 1673		
China 2354, 7964		
Cluny 290		
Comacina 541		
Congo 1829, 7756, 7767, 7889, 7964, 8648, 8705, 8721		
Cyprus 6351		
Dadizele 2712		
Daknam 2433		
Damme 296, 578, 1928, 2253, 2739, 6228, 6841, 8733		
Deauville 5161, 7173		
Deerlijk 2423		
Deinze 4892, 6765, 6766		
Delft 184, 3437, 3438, 4545, 5173, 5912, 6538		
Denderleeuw 4892		
Dendermonde 164, 190, 1234, 2313, 2433, 2941, 4892, 5743		
Denemarken 8000, 8368		
Den Haag 17, 1095, 6658, 7044, 8296		
De Panne 1898, 3761		
Destelbergen 4892		
Deurle 6132, 8501		
Diest 993, 7387, 8732		
Dijon 1345		
Diksmuide 3566, 4141		
Dilbeek 2025		
Doornik 1646		
Dreischor 2494		
Drogenbos 20, 2026		
Drongen 601		
Duinkerke 1677, 5331		
Duitsland 328, 632, 985, 1102, 1654, 1667, 1671, 1687, 1690, 1692, 1698, 1713, 1779, 1979, 1996, 2565, 2679, 2718, 2732, 2970, 3267, 3408, 3463, 3469, 3470, 3471, 3535, 3911, 3964, 4173, 4177, 4196, 4660, 4714, 4815, 4827, 5002, 5195, 5215, 5221, 5254, 5255, 5422, 5919, 5982, 6062, 6067, 6068, 6093, 6097, 6105, 6632, 6790, 7147, 8247, 8316, 8363, 8419, 8470, 8573		
Duras 6018		
Durban 8663		
Ecuador 8604		

Trefwoordenlijst, geografisch

Edegem 363	Harderwijk 3908	3535, 8363
Eeklo 3668, 4096, 6230	Harelbeke 1039, 2691, 2714, 4901, 5413, 6964	Knokke 399, 716, 3076, 4411, 6183, 8070, 8697
Egypte 7721	Harlingen 6653	Knokke-Heist 189, 692, 2616, 5044, 5156, 5157, 7736, 8480, 8498, 8551
Eindhoven 13, 1398, 2701, 5056, 7040	Hasselt 451, 452, 725, 1021, 1140, 1157, 1491, 1850, 2414, 2415, 2511, 2599, 2600, 2601, 2602, 2804, 3043, 3079, 3080, 3270, 3367, 3368, 3369, 4093, 4094, 4095, 4396, 4397, 4398, 4399, 4400, 4401, 4948, 4949, 4997, 5073, 5230, 5358, 5378, 5726, 5781, 6001, 6160, 6367, 6733, 7220, 7368, 7437, 7592, 8074, 8400, 8575, 8675, 8703	Koekelberg 2554, 6236
Einsiedeln 6094	Heidelberg 6068	Koksijde 465, 1358, 3506, 4634, 4936, 5059, 5983, 6294, 8535
El Burgo de Osma 2143, 4649	Heist 2482, 3775, 4486, 7722, 8783	Kontich 8703, 8719
Ellezelles 3671	Heks 6019	Kortenberg 174, 7264, 7292, 8576
Elsene 1334, 2039	Herentals 1564, 7999	Kortesseem 7411
Ettelgem 2255	Herzele 7826	Kortrijk 558, 643, 1359, 1360, 1404, 1721, 1731, 1848, 2106, 2107, 2110, 2237, 2585, 2699, 3110, 3111, 3115, 3117, 3859, 4483, 4752, 4892, 5052, 5538, 5715, 6242, 6302, 6556, 6855, 7043, 7467, 7588, 7769, 7933, 7941, 8143, 8313, 8766
Europa 39, 361, 507, 548, 1001, 1065, 1307, 2442, 2573, 2989, 4059, 4260, 4292, 4553, 4980, 5357, 5913, 7007, 7035, 7447, 7498, 7872, 7876, 7890, 8145, 8593	Heverlee 3740, 7795, 8301	Kruishoutem 2427, 7073
Faenza 1405, 4272, 7082, 7083, 8343, 8366	Hilvarenbeek 3704, 4969, 7697	Kuurne 2366
Ferrara 6071	Hoegaarden 2482, 2576, 3775, 4486, 7722, 8783	Laarne 2428
Filippijnen 2075, 8474, 8491	Hoei 1649	Laguardia 5517
Firenze 5259	Hoeilaart 5354, 5355	Latium 6090
Frankfurt 6147	Holstebrö 8368	Leeuwegem 6020
Frankrijk 28, 243, 272, 290, 297, 322, 332, 381, 521, 655, 656, 728, 988, 1218, 1254, 1345, 1474, 1645, 1648, 1650, 1666, 1669, 1671, 1674, 1683, 1684, 1696, 1697, 2029, 2245, 2324, 2471, 2718, 2747, 2777, 2779, 2983, 3045, 3058, 3559, 4090, 4217, 4221, 4468, 4544, 4625, 4657, 4658, 5034, 5126, 5331, 5356, 5672, 5692, 5701, 5725, 5802, 5840, 5983, 5991, 6017, 6061, 6091, 6245, 6727, 6791, 6918, 6967, 7044, 7053, 7067, 7086, 7089, 7090, 7580, 7944, 7983, 8017, 8036, 8081, 8316, 8353, 8405, 8478, 8535, 8593, 8598, 8603, 8674	Hoogstraten 7999, 8734	Le Havre 6791
Freiburg 6790	Hulst 4909	Lehun 3540
Fürstenberg 5002	Ieper (arrondissement) 2105	Lembeke 4892
Gaasbeek 178, 5354, 6767	Ieper (gemeente) 625, 2108, 2109, 3316, 3324, 7933, 8025, 8735, 8766	Lendeledede 6144
Geel 8734	India 80, 847, 2762, 3781, 3882, 4365, 4815, 5455, 7165	Lennik 5354
Genk 1137, 2520, 3288, 3988, 3989, 4997, 7496	Ingelmunster 8421	León 4179
Gent 517, 600, 662, 731, 1103, 1127, 1487, 2124, 2125, 2241, 2341, 2385, 2386, 2425, 2437, 2443, 2556, 2642, 2965, 3994, 3995, 3996, 3999, 4130, 4159, 4169, 4171, 4427, 4495, 4686, 5001, 5024, 5672, 6234, 6583, 6734, 6762, 6763, 6764, 6789, 7399, 7400, 7403, 7405, 8338, 8364, 8365, 8626, 8731	Irak 1840	Leuven 311, 1982, 2611, 3762, 4360, 4483, 5002, 5817, 6365, 7387, 7794, 7903, 8254, 8262, 8601, 8720
Genua 5265	Iran 6363	Lier 587, 859, 996, 1335, 8565, 8732
Geraardsbergen 3503, 7826	Israël 3	Limburg 12, 1026, 1387, 1388, 2198, 2519, 2546, 2547, 2550, 2670, 2671, 2672, 2673, 2931, 3432, 3687, 3689, 3818, 4188, 4635, 4950, 4951, 4956, 4997, 5073, 5487, 5518, 5781, 5794, 5795, 6168, 6222, 6738, 7409, 7709, 8125, 8233, 8234, 8277, 8414, 8481, 8496, 8499, 8574, 8691, 8717, 8763
Gijzegem 4892	Istanbul 4939	Lissabon 7580
Gistel 2255, 3560, 4454, 4798, 8766	Italië 71, 541, 719, 1113, 1126, 1242, 1247, 1372, 1405, 1598, 1645, 2258, 2555, 2634, 2718, 2945, 2948, 3146, 3147, 3160, 3201, 3612, 3613, 4065, 4076, 4272, 4295, 4407, 4551, 4707, 4767, 4800, 4868, 4902, 4922, 4925, 5113, 5246, 5259, 5265, 5271, 5395, 5808, 5982, 5999, 6016, 6024, 6025, 6059, 6060, 6064, 6070, 6071, 6072, 6076, 6077, 6078, 6079, 6080, 6081, 6083, 6084, 6088, 6089, 6090, 6102, 6104, 6111, 6112, 6135, 6470, 7082, 7083, 7100, 7101, 7712, 8253, 8321, 8343, 8366, 8467, 8468, 8498, 8713	Lissewege 400, 1865, 1869, 8733
Goes 1466	Izegem 1399, 4178, 5507, 7064, 8417, 8637	Ljubljana 7580
Granada 7057	Izenberge 4423	Lo 8022
Griekenland 4572, 6117	Japan 1254, 1941, 3448, 3462, 4416, 4508, 5114, 5341, 5797, 5997, 6735, 8007, 8344, 8692, 8744	Lokeren 1601, 2433, 6852, 8530, 8544
Grimbergen 6361, 8005	Jeddah 1256	Lommel 2199
Groot-Bijgaarden 4563, 4711	Jeruzalem 3	Londen 7580, 8216
Groot-Brittannië 206, 207, 730, 1853, 2397, 2624, 2705, 3854, 3885, 4014, 4738, 5362, 5885, 6031, 6189, 6216, 6807, 7580, 7777, 8216	Jordanië 3540	Loppem 3954, 5657, 6227
Grote-Brogel 8311	Kalmthout 733	Loreto 8713
Haaltert 7826	Kapelle-op-den-Bos 3992	Luik 6144
Haarlem 3542	Kassel 328, 1996, 2565, 4660, 5195	Luxemburg 4825, 5384
Halle (deelgemeente) 6361	Kasterlee 4695	Lyon 1254, 7053
Halle (gemeente) 4244, 4987, 3537, 8551	Katanga 7756	Maaseik 3506, 3507, 4634, 5059, 6294
Hamburg 1779	Keerbergen 5354	Madrid 3217, 4971
Hamont-Achel 8475	Kerniel 8791	Malborg 7260
	Kessel-Lo 4319	Maldegem 2478
	Keulen 18, 1654, 1667, 1687, 1690, 1692,	Marcq-en-Baroeul 1648
		Mariekerke 2482, 3775, 4486, 7722, 8783
		Marke 1142
		Marostica 8321, 8498
		Marseille 2777
		Mechelen 1151, 2551, 2933, 3022, 3620, 3909, 4280, 4892, 6789, 8599, 8600, 8609, 8732
		Meetkerke 3052

Trefwoordenlijst, geografisch

Meise 4568, 6361, 7166	Osaka 1254, 2406	Sint-Huibrechts-Hern 2649
Menen 5414	Oudenaarde 2426, 5261, 5486, 6173, 6711	Sint-Kornelis-Horebeke 4892
Mexico 134, 715, 744, 870, 1108, 3803, 4046, 4251, 5660, 7770, 8328, 8605	Oudenburg 2255, 2482, 3537, 3562, 3775, 4447, 4448, 4455, 4486, 4566, 7722, 8783	Sint-Kruis 1233, 1457, 8242, 8793
Middelburg (deelgemeente) 6411	Overijse 871	Sint-Lievens-Houtem 1257
Middelburg (gemeente) 7385	Parabiago 1242	Sint-Maria-Horebeke 1326
Middenbeemster 7958	Paraguay 8549	Sint-Martens-Latem 2405, 4661, 6354, 6744, 7128, 8351
Milaan 4143	Paramaribo 3683	Sint-Niklaas 1045, 2433, 6169, 6826, 7402
Moeskroen (arrondissement) 3990	Parijs 22, 166, 177, 275, 391, 1650, 1666, 1669, 1674, 1683, 1684, 1696, 1697, 2324, 4221, 4436, 4860, 5725, 5978, 7044, 7067, 7580, 8405, 8503, 8535	Sint-Pieters-Rode 8009
Moeskroen (gemeente) 190, 950, 8531	Pasadena 8610	Sint-Truiden 578, 1957, 2019, 2648, 4117, 4907, 4997, 5211, 8209
Mol 2024, 2486, 7999, 8734	Polen 2250, 7260, 8638	Sint-Ulriks-Kapelle 4564
Montréal 1385, 7223, 7580	Poperinge 7716, 8026, 8242	Slovenië 7580
Montreux 8570	Portugal 1830, 1831, 2200, 2561, 3494, 3912, 3913, 3914, 3915, 3916, 3917, 4584, 4585, 4586, 5266, 7580, 7791, 8364	Snellegem 2255, 4629
Moortsele 2482, 3775, 4486, 7722, 8783	Pretoria 5279	Sovjet-Unie 4523, 6917
Mortsel 747, 1257	Rekem 3672	Spanje 31, 66, 184, 260, 277, 287, 702, 721, 732, 1111, 1120, 1208, 1834, 2143, 2596, 2675, 2982, 3012, 3217, 3271, 3607, 3667, 4133, 4179, 4533, 4545, 4599, 4649, 4869, 4916, 4971, 5517, 5521, 5662, 5663, 5912, 6092, 6314, 6538, 6762, 7057, 7505, 7580, 8054, 8271, 8318
Muiden 1336	Remscheid 5919	Stavelot 4072
München 2279	Rijkhoven 1386	Steenokkerzeel 6361
Napels 4707	Rijnsburg 6657	Sunion 6117
Nazareth 4892	Rijsel 1645, 3057	Suriname 568, 1143, 2034, 3683, 4189, 4208
Nederbrakel 4892, 7826	Rijswijk 3980	Syrië 3268, 7233
Nederland 19, 175, 184, 319, 348, 872, 959, 1048, 1095, 1210, 1235, 1327, 1328, 1329, 1336, 1338, 1340, 1398, 1454, 1466, 1473, 1662, 1665, 1667, 1668, 1670, 1671, 1689, 1691, 1954, 2308, 2386, 2494, 2701, 2749, 3041, 3221, 3408, 3430, 3437, 3438, 3542, 3567, 3716, 3727, 3838, 3893, 3896, 3908, 3932, 3980, 4364, 4545, 4602, 4733, 4856, 4909, 4969, 4991, 4992, 5008, 5154, 5182, 5183, 5184, 5222, 5225, 5226, 5284, 5365, 5384, 5793, 5824, 5912, 6141, 6321, 6411, 6537, 6538, 6653, 6657, 6658, 6679, 6756, 7040, 7044, 7239, 7353, 7385, 7430, 7431, 7643, 7645, 7647, 7649, 7697, 7749, 7890, 7958, 8114, 8167, 8235, 8250, 8296, 8307, 8316, 8319, 8355, 8370, 8371, 8385, 8386, 8466, 8486, 8589, 8618, 8619, 8627, 8768	Roeselare (arrondissement) 2352	Taizé 6967
Neder-over-Heembeek 2478	Roeselare (gemeente) 1729, 2369, 2372, 2379, 2588, 2589, 2590, 2795, 3063, 3670, 3760, 4678, 4867, 5415, 8117, 8276, 8766	Tecklenburg 632
Neeltje Jans 5365	Roisin 1339, 7579	Temse 2076, 2433
Neerpelt 2703, 7986	Roksem 743, 1224, 2255, 3538, 3565, 4366, 4470, 5101, 5846	Thorn 2250
Nevele 1308, 1337, 5915	Rome 1126, 2603, 2945, 3755, 4065, 4076, 5970, 6060, 6089, 6470, 8253, 8270	Tibet 363
New York 2939, 3162, 4771, 7580, 8537	Roncesvalles 7505	Tielt (deelgemeente) 1211, 8480
Nieuwpoort 294, 2086, 2812, 4557, 6755, 6801	Ronchamp 2779	Tielt (gemeente) 2139, 3611, 8249, 8274
Nieuw-Vossemeer 1338, 1473	Ronse 1125, 3514, 4105, 4675, 5261, 6942, 6961, 8464	Tienen 2482, 3775, 4486, 5875, 7387, 7722, 8783
Ninove 190, 6442, 7826, 8264	Rotterdam 1665, 1671, 1699, 1700	Tongeren 3506, 4634, 4635, 4997, 5059, 6294, 7414, 8311
Nokere 8624	Ruiselede 6229	Tongerlo 3934, 8733
Oostende 39, 418, 495, 500, 503, 505, 749, 799, 800, 1089, 1390, 1425, 1845, 2630, 2686, 2713, 2938, 3180, 3575, 3935, 4092, 4117, 4198, 4411, 4654, 4841, 5326, 5327, 5369, 5379, 5390, 5545, 5684, 6152, 6215, 6724, 6725, 6852, 7434, 7523, 7933, 7943, 8093, 8350, 8410, 8699	Rumbeke 1170	Torhout 556, 2255, 2404, 2791, 4445, 4817
Oostenrijk 2558, 3525, 3526, 4650, 4715, 4742, 4899, 5286, 6085, 6094, 6551	Rupelmonde 4246	Toulon 3559
Oostkamp 4478	Saint-Hubert 8611	Tourcoing 6413
Oost-Vlaanderen 569, 776, 1042, 1308, 1553, 1717, 1860, 1894, 2119, 2279, 2992, 3503, 3506, 3514, 3606, 3860, 4143, 4283, 4571, 4634, 5059, 5261, 5743, 6003, 6173, 6294, 6443, 6711, 6734, 6766, 6817, 6866, 7826, 7862, 8075, 8123, 8297, 8332, 8477, 8495, 8511, 8700, 8761, 8772, 8778	Saint-Maure-de Touraine 5983	Tremelo 7028
Orsay 8547	Salsomaggiore 1598, 5982	Tsjechoslowakije 30, 955, 2262, 3519, 3536, 3948, 3956, 5949, 8785
	Salzburg 5471, 6094	Tuoro 6104
	San Miguel de Excelsis 6314	Turkije 2287, 4939, 8043, 8498
	San Millán de la Cogolla 2675	Turnhout 251, 1468, 2083, 7999
	Santiago de Compostela 260, 4533, 5521, 5662, 5663, 8271	Uden 1691
	Santo Domingo de Silos 4133	Ukkel 4036
	Saoedi-Arabië 1256	Urbino 6016
	Sao Paulo 5501	Utrecht 1340
	Schepdaal 2025	Uxmal 870, 7770
	Scherpenheuvel 1341, 4668	Vals 1190
	Scheyern 6097	Vaticaan 1652, 3987, 6545
	Schilde 7783	Velsen 8363
	Seoul 3425	Venetië 4767, 5246, 5395, 6059, 6070, 6072, 6079
	Sicilië 5999, 6064, 6076	Verenigde Arabische Emiraten 3364
	Sijsele 5382	Verenigde Staten 15, 16, 583, 1530, 2515, 2553, 2651, 3162, 4259, 4771, 6641, 7360, 7580, 8255, 8282, 8378, 8482, 8490, 8537, 8572, 8610, 8623
	Sint-Amands 1325	Verrebroek 4892
	Sint-Amandsberg 7402	
	Sint Annaland 1454	
	Sint-Baafs-Vijve 1495	

Trefwoordenlijst, geografisch

- Veurne 574, 1107, 1836, 2858, 3310, 5264,
 5705, 5897, 6243, 8021, 8313, 8735
 Vézelay 243
 Villeneuve d'Ascq 8081
 Vlaams-Brabant 283, 311, 671, 871, 883, 993,
 1314, 1771, 2025, 2026, 2063, 2082, 3365,
 3756, 4138, 4360, 4467, 4656, 4668, 4987,
 5354, 6361, 6753, 7063, 7387, 8005, 8377,
 8476, 8513, 8583, 8702
 Vlaanderen 5, 157, 168, 169, 175, 187, 244,
 247, 250, 270, 287, 290, 293, 312, 324, 327,
 330, 343, 346, 355, 356, 436, 454, 475, 476,
 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485,
 488, 492, 502, 506, 520, 521, 530, 533, 545,
 547, 548, 549, 553, 559, 576, 590, 592, 605,
 617, 626, 633, 658, 664, 688, 697, 722, 728,
 732, 817, 847, 949, 956, 957, 988, 999,
 1001, 1017, 1058, 1069, 1112, 1155, 1160,
 1173, 1203, 1207, 1222, 1225, 1248, 1352,
 1367, 1403, 1420, 1444, 1688, 1721, 1723,
 1732, 1743, 1744, 1768, 1825, 1833, 1840,
 1841, 1854, 1932, 1963, 1964, 1984, 2020,
 2021, 2031, 2038, 2061, 2114, 2202, 2203,
 2205, 2206, 2233, 2250, 2258, 2282, 2287,
 2308, 2341, 2356, 2387, 2403, 2433, 2444,
 2471, 2479, 2482, 2562, 2566, 2567, 2574,
 2581, 2582, 2593, 2594, 2596, 2623, 2655,
 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662,
 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2674, 2676,
 2740, 2772, 2773, 2808, 2934, 2943, 2945,
 2989, 2990, 2991, 3062, 3084, 3108, 3112,
 3146, 3147, 3203, 3216, 3268, 3317, 3319,
 3320, 3332, 3447, 3450, 3463, 3468, 3469,
 3508, 3537, 3547, 3549, 3574, 3585, 3609,
 3616, 3629, 3667, 3685, 3716, 3727, 3735,
 3750, 3775, 3788, 3822, 3849, 3880, 3902,
 3904, 3905, 3971, 3972, 3973, 3974, 3975,
 3976, 3977, 3978, 3996, 3997, 3998, 4032,
 4033, 4055, 4056, 4065, 4080, 4145, 4147,
 4169, 4171, 4209, 4215, 4260, 4281, 4295,
 4308, 4407, 4416, 4433, 4434, 4449, 4456,
 4458, 4459, 4460, 4468, 4471, 4472, 4473,
 4474, 4486, 4487, 4493, 4494, 4496, 4501,
 4504, 4507, 4535, 4551, 4561, 4567, 4572,
 4587, 4594, 4595, 4596, 4602, 4607, 4644,
 4686, 4694, 4698, 4735, 4755, 4764, 4778,
 4793, 4800, 4814, 4849, 4876, 4897, 4902,
 4911, 4920, 4957, 4958, 4974, 5043, 5055,
 5071, 5072, 5093, 5100, 5109, 5147, 5175,
 5181, 5234, 5270, 5275, 5286, 5312, 5522,
 5537, 5642, 5666, 5710, 5721, 5770, 5771,
 5773, 5791, 5792, 5796, 5813, 5837, 5842,
 5843, 5845, 5848, 5905, 5914, 5985, 6004,
 6009, 6024, 6111, 6135, 6147, 6148, 6201,
 6225, 6233, 6237, 6241, 6255, 6263, 6271,
 6274, 6275, 6309, 6321, 6351, 6360, 6363,
 6369, 6370, 6372, 6377, 6379, 6391, 6394,
 6446, 6451, 6455, 6473, 6474, 6475, 6478,
 6489, 6490, 6504, 6549, 6555, 6557, 6564,
 6638, 6651, 6672, 6674, 6687, 6688, 6691,
 6717, 6720, 6727, 6736, 6751, 6781, 6803,
 6804, 6806, 6830, 6832, 6833, 6843, 6868,
 6869, 6883, 6909, 6918, 6920, 6924, 6953,
 6967, 6970, 6972, 6974, 6976, 6977, 6985,
 6987, 7000, 7010, 7045, 7055, 7066, 7089,
 7091, 7099, 7130, 7147, 7164, 7177, 7204,
 7205, 7206, 7207, 7233, 7353, 7365, 7406,
 7464, 7607, 7625, 7626, 7627, 7629, 7650,
 7721, 7722, 7868, 7876, 7881, 7890, 7932,
 7952, 8007, 8017, 8019, 8024, 8043, 8097,
 8098, 8101, 8102, 8105, 8108, 8147, 8161,
 8162, 8163, 8181, 8182, 8183, 8186, 8224,
 8258, 8273, 8305, 8327, 8422, 8483, 8615,
 8616, 8630, 8635, 8714, 8731, 8732, 8733,
 8734, 8735, 8736, 8739, 8743, 8744, 8748,
 8779, 8783, 8794
 Vollezele 4565
 Voorburg 1327
 Vorst 37
 Waals-Brabant 4138
 Waarbeke 7826
 Waasmunster 8790
 Wallonië 1428, 4022, 8102
 Wannegem-Lede 6021
 Waregem 360, 8242
 Warschau 427, 592, 647, 1139, 1172, 1433,
 1744, 3468, 5345, 5346, 5347, 5429, 7698,
 8108, 8243
 Washington 4259
 Waver 6380
 Weimar 6105
 Wenen 4742, 4899
 Westerlo 603
 Westfalen 632
 Westkerke 4470
 Westrem 4892
 West-Vlaanderen 130, 131, 189, 264, 292, 295,
 323, 389, 392, 401, 403, 404, 405, 461, 465,
 531, 591, 624, 657, 665, 692, 953, 1009,
 1047, 1171, 1176, 1223, 1276, 1401, 1449,
 1463, 1501, 1539, 1731, 1741, 1784, 1835,
 1880, 1895, 1901, 2103, 2113, 2159, 2255,
 2257, 2261, 2312, 2361, 2362, 2579, 2592,
 2632, 2711, 2715, 2726, 2939, 2940, 2958,
 3134, 3165, 3169, 3325, 3327, 3333, 3334,
 3335, 3389, 3412, 3449, 3470, 3569, 3705,
 3719, 3817, 3935, 3949, 3955, 4265, 4335,
 4423, 4453, 4454, 4455, 4464, 4469, 4680,
 4765, 4912, 5170, 5173, 5233, 5330, 5332,
 5368, 5391, 5397, 5403, 5404, 5405, 5416,
 5435, 5439, 5440, 5443, 5464, 5484, 5555,
 5644, 5673, 5681, 5816, 6226, 6244, 6317,
 6318, 6320, 6421, 6543, 6558, 6560, 6612,
 6712, 6740, 6864, 7043, 7094, 7121, 7145,
 7152, 7158, 7163, 7228, 7229, 7428, 7603,
 7639, 7866, 7867, 7972, 8132, 8134, 8236,
 8302, 8334, 8392, 8412, 8515, 8643, 8667,
 8668, 8710, 8749, 8767, 8771, 8773, 8777
 Wielsbeke 1495
 Willebroek 1375, 3669, 8321
 Wilsele 4269
 Wingene 8028
 Wulveringem 3310
 Zeeland 5225, 5226
 Zichem 1341, 4668
 Zierikzee 5008
 Zottegem 3506, 4634, 5059, 6294, 7826
 Zoutleeuw 4467
 Zuid-Afrika 191, 554, 575, 690, 803, 885, 886,
 887, 946, 2694, 2750, 2751, 2752, 2753,
 3249, 3325, 3418, 3419, 3521, 3688, 3796,
 3947, 3951, 4592, 5257, 5279, 5776, 5829,
 6391, 6875, 7881, 7959, 8238, 8246, 8308,
 8346, 8381, 8404, 8462, 8487, 8663, 8664,
 8666, 8723, 8760
 Zuid-Amerika 568, 1143, 2034, 2806, 3683,
 4189, 4208
 Zuid-Korea 3425
 Zürich 40
 Zweden 289, 293, 880, 2720, 3308, 3382, 3880,
 4194, 5640, 8047, 8420, 8510
 Zwiefalten 6067
 Zwijnaarde 4389
 Zwijndrecht 3582
 Zwitserland 40, 508, 1190, 1644, 6094, 8316,
 8570

Trefwoordenlijst, personen

Adams, Wilfried 8770
Aendenboom, Frank 8340
Aerens, Robert 4099
Aerts, Bert 5512
Aerts, Egbert 1312, 4063, 6486, 6975
Aerts, Fons 8439
Aerts, Karel 2053, 3220
Aerts, Pieter 1577, 1606
Aertssen, Marc 5402
Agsteribbe, Frank 5275, 6925
Aischylos 5412
Albe 1563, 1569, 2446, 6464, 7177
Allaert, Gella 2361, 3949
Alpaerts, Flor 5579
Ameel, Marcel 2647, 6546, 7155
Ampe, A. 5668
Amter, Eduard 2051, 7186
Anneessens, Michiel 1880, 5414
Anneessens, Paul 8637
Antonis, Erik 6680, 7575
Antonissen, Robert Karel Jozef Emiel 8664
Apollinaire, Guillaume 4072
Arens, Robert 1356, 4100, 4713, 7596
Arickx, Valeer 3134
Arnou, Marinette 8525
Artevelde, Stefan 6331
Arts, Herwig 4274
Aubroeck, Karel 1492
Ausloos, Anne 488
Avi, Piet 8209
Axters, Stephanus G. 1762, 8454
Baccarne, Robert 537, 5561, 7177, 8688
Bach, Johann Sebastian 2442, 6033, 6075
Baeck, Jozef 164
Baekelandt, Els 6394
Baekelmans, Guy 8389
Baert, Remi 7147
Baerten, Ben 4948
Baetens, Georgine 4101
Baeyens, August L. 2115
Baeyens, Martin 2985
Baeyens, Martin R. 182, 4102
Baeyens, Nicole 8620
Bakelants, Ivo 4561, 6638, 7204
Bakker, Gerard 5454
Baksteen, Dirk 7275
Baksteen, Gerard 8432
Balder, Tine 4628, 7981, 8723
Balfort, Maurits 5886
Ballings, Mathea 2548, 3530
Balyon, Willy 192, 2342, 2343, 5933, 8176
Barbry, Flor 1514, 1518, 1521, 1524
Bares, Pietro 8143
Baretta, Louis 5705
Bartok, Bela 6037
Bastet, Frédéric Louis 1099
Bataille, Claire 2583
Baton, Yvonne 7309
Baumeister, Willy 5422
Baur, Frank 5666, 6452
Bauwens, Etienne 6770, 6771
Bauwens, Gerard 1125
Beaussaert, Albert 2235
Beauvarlet, Henricus 368
Beckers, Walter 6331
Becket, Thomas 1693
Beckett, Samuel 5470
Beeck, Joz 4561, 6638, 7204
Beeckman, Eugeen 3123, 3128, 8335
Beel, Leon 7503
Beel, Stéphane 2578, 3668
Beerden, Jos 679
Beerland, Germain 3717
Behaeghel, Jeanine 470
Beirens, Vic 454, 1248, 1984, 2674, 3547
Beirnaert, Gerard 7232
Bekaert, Leon 8446
Bekaert, Piet M. J. 1880
Bekaert, René 4388
Bekemans, Leonce 8550
Bekkers, Ludo 8514
Bellaert, Herman 4958
Benats, Luc 229, 8574
Benedictus 290, 4292
Benninck, Karel 4457
Benoit, Peter 166, 167, 626, 819, 1269, 2333, 3422, 3423, 4185, 4186, 4743, 5196, 6935, 6936
Berg, Alban 6028, 6049, 6085, 6110
Bergen, Emiel 331
Bergeyck, Jac. 7755, 8463
Berkhof, Aster 1309, 3191, 5948
Bernolet, Herman 7684
Bertin, Eddy C. 7040
Bertiven 3827
Bervoets, Fred 8357
Besard, Hugo 2691, 2986
Beyts, Frans 6365
Biddeloo, Karel 1488
Bikkembergs, Kurt 324, 6926
Bilcke, Ferdinand 341, 7337
Bilderdijk, Willem 3041
Billiet, Daniël 344, 5001
Billiet, Paul 2002, 2082
Billiet, Pol 8659
Bilquin, Jean 4143, 6817
Blanckaert, Jeroom 4096
Blanckaert, Rolanda 4096
Blauwaert, Emiel 821
Blauwers, Frank 8341
Blom, Georges 488, 8366
Blommaert, Gustaaf 1123, 4103, 8529, 8530
Blomme, Alfons 2227, 2363, 5393, 5730, 5732, 6182, 8276, 8643
Blomme, Greet 488
Blomme, Lionel 6518, 7623
Blomme, Rik 3969
Blondeel, Armand 659, 4561, 6638, 7204
Bloy, Léon 7131
Bocken, Liliane 3459
Böcklin, Arnold 5578
Bodifée, Gerard 4274
Boehme, Alfons 8632
Boel, Maurice 357, 5408
Boel, P.N. 5379
Boereboom, Marcel 2774, 6082
Boerewaard, Door 4330
Boerjan, Mirella 8052
Boesmans, Philippe 3906
Boey, Marcel 1161, 1896, 4331
Bogaert, Herman 5282
Bollaert, Gerdy 1398
Bollen, Ria 4791
Bomhals, Suzanne 8327
Bonduel, Roger 393, 454, 1248, 1880, 1984, 2599, 2674, 3547
Boni, Armand 241, 3414, 7199, 7701, 8247
Boni, Arthur 8250
Bonneure, Fernand 3725, 4463, 5879, 6317, 6322, 6332, 8769
Boon, Frans 512, 8344
Boon, Herman 6337
Boon, Jan 1745
Boon, Louis Paul 4784, 7126
Boon, Marcel 3365, 7063
Boone, Erik 7183
Boonen, Gilbert 3529
Boonman, Lou 8260
Borchten, Alicia 5765
Borghen, Alicia 5766, 8113
Bortier, Paul 476
Bosch, Jeroen 4502, 4659, 6151
Boschmans, Jan 1775, 1821
Boschvogel, F.R. 594, 1748, 1866, 5456, 7177, 7213, 7703, 7706
Bosman, Ria 2279, 6004
Bosmans, Flor 7299
Bosmans, Martha 5954, 7330
Bosmans, Phil 6677
Bossaert, Jozef 2275, 2276, 2277, 5151, 8355
Bosschaert, Renaat 477, 1889, 4464
Bosschem, Willy 2559, 5399
Bossier, Herman 7174
Bosteels, Laurette 7360
Botte, Alfons 5714
Bouchard, Ulrich 5211, 6336
Bouckaert, Fernand 1580, 4131
Bouquet, Lieven 488

Trefwoordenlijst, geografisch

- Boudens, Fernand 391
Boudens, Jef 478
Boudens, Joke 4471
Boudens, Kristoffel 4472
Boudens, Liesbet 4473
Boudens, Pieter Hein 4474
Boudry, Paul 5964, 7333
Boulez, Jules 6708
Boumans, Aleide 3635
Bouquet, Jules 1200, 2117, 2728
Bourgeois, Victor 4333
Bourgignon, Rik 6824
Bourguignon, Rik 678, 8542
Bovée, Juul 3759, 7240, 8436, 8506
Bovy, Vina 8082
Boyadjian, Micheline 437
Brabants, Jeanne 8483
Braeckman, Dirk 4958
Braem, Renaat 5738
Brahms, Johannes 6036
Brams, Maurice 3499
Brancusi, Constantin 1669
Brand, Eriand 289
Brans, Jan 8470
Braque, Georges 3073
Brauns, Marcel 2041
Breine, Gerard 4675
Brems, Walter F. 126
Bregier, Ernst 4212, 6345
Bresous, Charles 5423, 7143, 8143
Bresseleers, Frans 3640, 5046
Breughel, Pieter III 2676
Breughel de Oude, Pieter 359, 1145, 1206, 1207, 1712, 2676, 3338, 3543, 3979, 3983, 4297, 4626, 5466, 5665, 6151, 6158, 8050, 8127, 8329
Brewaeyts, Luc 6806, 6927
Breyne, Marcel Romeo 8663
Briels, Jo 859, 4114
Brito, Jan 3204, 7933
Britten, Benjamin 4870, 6038
Broeckx, Jan 5037
Broeder Emiel 8280
Broeder Ildefons 629, 8726
Broeder Max 21, 1859, 4398, 4908, 7349
Brondeel, Paul 3721, 7163, 8672
Bronks 5100
Broodcorens, Camille 8281
Brouw, Frans 1463, 8345
Brugmans, H. 8397
Brugmans, Hendrik 1307
Brulez, Raymond 1743
Brusselmans, Jean 8283
Brusselmans, Michel 6175
Bruyninckx, Robert 4411
Bruynseraede, Marc 8584
Brys, Arno 1425, 2588, 2795, 6215
Buckinx, Boudewijn 6921
Buckinx, Pieter G. 1756, 1790, 2973, 6463, 7411, 7444, 8044, 8649, 8650
Buckinx, Rene 2647, 7155
Buckinx, René 7276
Buckinx-Luykx, Antoinette 6136
Budai, Erika 686
Buffel, Staf 5400, 5449, 7157, 7819
Bufkens, Roland 8083
Bulterys, Nini 7234, 8451, 8622
Bulthé, André 689, 5449, 7157, 7362, 8035, 8036
Bultynck, Jef 479
Burggraeve, Adolphe 2124
Bursens, Jan 3043
Buseyne, Joris 488
Busschop, J. 6365
Buyl, Bertien 5437
Buyle, Robert 2656, 8543
Buylen, Michel 4700
Buysse, Cyriel 1337
Buzzati, Dino 6081
Cabus, Peter 5253, 6952
Caesar, Caius Julius 4637
Cafmeyer, Guido 2228, 3898, 5807
Calders, Armand 3012, 4561, 6638, 7204
Calders, Oscar 4561, 6638, 7204
Callaert, Jacques 5402
Callaert, Marcel 1138, 5413
Callant, Paul 1587
Callebert, Cecilia 2372
Callebert, Fernand 6183
Callewaert 4640
Callewaert, Rodolf Michiel 4393
Callu, Gustaaf 5413
Calmeyn, Jan 6443, 8471
Camerlynck, Arthur 5424
Camerlynck, Hector 3949
Camerlynck, Jozef 2377
Canestraro, Livia 5450, 6410
Cantré, Jan Frans 4092
Cantré, Jozef 4092
Cappaert, Rosita 4786
Cardon, Erik 454, 1248, 1984, 2674, 3547
Cardoso Pires, José 3912
Carême, Maurice 1323, 2037
Carette, Antoon 409
Carlé, Raymond 7277, 7331
Carlier, Maurice 331
Caro, Anthony 4738
Carson, Patricia Mary 3266
Casier, Hervé, J. 2003, 6324, 6327, 6336, 8407
Caspeele, Hendrik 4129, 7237
Caxton, William 3204, 7933
Cecco Angiolieri 6077
Celis, Frits 8110
Ceulemans, Ivo 814, 815, 3577, 7255, 8146, 8291
Ceulemans, Jo 7080
Ceyssens, Sylvain 8717
Ceyssens, Willy 454, 1248, 1984, 2674, 3547
Cézanne, Paul 1644, 5446
Chaffart, Erica 488
Chagall, Marc 5258
Charita, Leo 2962, 2963
Charrat, Janine 2484
Christiaens, André G. 3756
Christiaens, Dirk 8178
Christiaens, Jaak 4115
Cicero 1267
Cimabue, Giovanni 1549
Citroen, Paul 8296
Claerhoudt, Alfons 3071
Claerhout, Alfons 4104, 8238
Claerhout, Frans 2325, 8346, 8527
Claerhout, Jef 451, 454, 1248, 1900, 1984, 2674, 3547
Claerhout, May 488
Claes, Ernest 69, 387, 852, 853, 1341, 1755, 3119, 3416, 3807, 3823, 3825, 4069, 4668, 6134, 6492, 6837, 6847, 6885, 6889, 7072, 7427, 8060, 8121
Claes, Frans 454, 1248, 1984, 2674, 3547
Claes, Gaston 7748, 7956, 8712
Claes, Paul 4944
Claeys, André 1901, 3846, 5880, 7159
Claeys, Maurits 8317
Clara van Assisi 1662
Clarysse, Clark 5816
Claudiel, Paul 8274
Claus, Emile 2421
Claus, Hugo 3032, 7770
Cleeren, Colette 3762
Clemens Non Papa, Jacobus 8066
Clerx, Marie-Josée 4748
Cleyman, Staf 6662
Cleymans, Jozef 2703
Cloquet, Louis 7403
Coat, Tal 1696
Cobbaert, Jan 8532
Cockx, Jan Norbert 7278
Coeck, Yvonne 456
Coëme, Ri 4561, 6638, 7204, 8433
Coenegrachts, Marie-Rose 6002, 8593
Coester, Otto 5422
Coffyn, André 8521
Coghe, Jozef 4264
Cohen, Harold 4738
Colardijn, Firmin 8143
Colardijn, Lieven 3064, 8143
Colbrandt, Oscar 2414
Cole, Willem 4958
Colruyt, Jozef 4561, 6638, 6768, 7204
Colruyt, Kamiel 6184
Colson, Jan 2547, 3375, 8671
Conincx, Albert 7256
Conrad, Patrick 949, 3975
Conrad, Simone 488
Conscience, Hendrik 1763, 3247, 3471, 3707, 4002, 4671, 5325, 6180, 6242, 6848, 7054, 8183
Conté, Lode 8569
Coole, Marcel 5560
Coolen, Rik 8687
Cools, Achilles 8228
Cools, Willy 1241
Coolsaet, Marcel 1197, 1871
Coomans, J.B. 5620, 8442
Coomans, Joan 1082
Coorens, Roger 3949
Coorevits, Raf 3925
Coppens, Herman 8403
Corban, Claude 4349, 8769
Corijn, Roland 8701
Corneillie, Frans 921, 1902

Trefwoordenlijst, geografisch

Cornelis, Frans 5639
 Cornelissen, Remy 454, 1248, 1984, 2674, 3547
 Cornil, Lieve 480
 Coryn, Jacques 5413
 Couperus, Louis 1089, 1095, 1098, 1101
 Courbet, Gustave 4623
 Coussée, Ralf 3670
 Coveliers, Jos 3015, 4801
 Cox, Jan 2553
 Crapé, Urbain 488
 Cremers, Jeanne 2337
 Crepain, Jo 2575
 Creytens, Gilbert 4023
 Crivits, Anne 4961, 8242
 Cromheecke, Denise 7083
 Crül, Antoine 1405
 Crul, Daniël 4561, 6638, 7204
 Crul, Filip 456
 Cunliffe, Mitzi 645
 Cuppens, Bernard 4520
 Cuppens, Jozef 3531
 Curias-Pasture, Renée 6328
 Custers, Jan 5493
 Cuypers, Frans 1245
 Daan, Lea 5025
 Daem, Hilde 2565, 4749
 Daems, Hendrik 3628
 Daeye, Hippolyte 8283
 Dahmen, Karl Fred 5422
 Daisne, Johan 1302, 4573, 7124
 Dali, Salvador 489
 Dallapiccola, Luigi 6054
 Dalle, Felix 3114, 3845, 5387, 5409
 Dalschaert, Angèle 7177, 7190
 Damien, Marie-Noëlle 8592
 Daniels, Albert 8233
 Daniëls, Albert 8383
 D'Annunzio, Gabriele 6025
 Darciel, Elsa 408
 Daumier, Honoré 4622
 Davenne, Jeanne 7796
 da Venosa, Gesualdo 6033
 David, Joannes 115
 da Vinci, Leonardo 1550
 De Backer, Jan 8472
 De Backer, Marcel 5978
 De Backer, Roger 694, 695, 696, 1725, 7560
 Debaene, Luc 7123
 De Bauw, Karel 8327
 Debaveye, André 2366, 5413
 De Belder, Jozef L. 1559, 1581, 6665, 6810, 7845
 Debevere, Rafaël 7167
 De Bie, Jos 8037
 De Bleser, Willy 7998
 De Bock, Katy 1457
 De Bock, Walter 8759
 De Boeck, Felix 20, 515, 673, 674, 1156, 1157, 1414, 1685, 1686, 1985, 2008, 2018, 2026, 2030, 2033, 2409, 2412, 2597, 2657, 2677, 2930, 3042, 3077, 3341, 4394, 4395, 4534, 4581, 6709, 8056, 8057, 8073, 8096, 8331, 8336, 8526
 De Boeck, Marieke 2006, 8336
 De Bom, Emmanuel 5541, 6752
 Debonnet, Jan 8473
 De Bontridder, Gilbert 8377
 De Bosscher, Lucien 7563
 De Brabandere, Jan 3158, 8610, 8636
 De Bremaeker, Angèle 2786
 De Breuck, Oscar 6235
 Debroey, Steven 8716
 De Bruycker, Geroen 8124, 8528
 De Bruycker, Jules 4093
 De Bruyn, Jeanne 8484
 De Bruyn, Jo 7241
 De Bruyn, Marc 454, 1248, 1984, 2674, 3547
 De Bruyn, Richard 1167
 De Bruyne, Dees 1168
 De Bruyne, Paul 481, 488, 1042, 8638
 De Bruyne, Pieter 1403, 3883
 De Buck, Siegfried 6003
 De Buck, Sigfried 454, 1248, 1984, 2674, 3547
 De Busschere, Jan 5500
 de Busschere, Karel 153, 5333, 6163, 7641
 Debussy, Claude 6037, 6115
 Deca, Miel 8443
 Decadt, Jan 708, 1040, 5039
 De Candt, Antoon 1197, 1395, 1871
 De Cauter, Lieven 1347
 De Ceukeleer, Hadewijch 5060
 De Ceulaer, José 2638, 2643, 3033, 3848, 5879, 6322, 6810
 de Chirico, Giorgio 1703
 Deckers, Herman 7310
 Declerck, Suzy 2361
 De Clerck, Jan 5372, 8434
 De Clerck, Karel 5406
 De Clerck, Paul 8639
 Declerck, Pierre 488
 De Clerck, Pieter 6272, 7933
 Declerck, Robert 8677
 Declercq, Joris 1781
 De Clercq, Maurice 1230, 4964
 De Clercq, Norbert 492, 1688, 2038
 Declercq, Norbert 1702
 Declercq, Raf 3844
 De Clercq, René 2423, 7606
 Decloedt, Filips 1465
 De Clopper, Mon 6246
 De Cneudt, Edmond 8319
 De Cnodder, Remi 5265, 5266, 5267, 5268, 5269, 6950, 6951
 De Cock, Alice 8239
 De Cock, Daniël 8297
 Decock, Gilbert 3076, 5421
 De Cock, Gilbert 3154
 Decock, Raf 2371
 De Coene, Jozef 5459
 De Coninck, Herman 1964, 6376, 7774
 De Coninck, Jef 2503
 De Coninck, Octave 8627
 De Cooremeter, Theo 1409
 De Cort, Bob 7257
 De Coster, Jean-Pierre 4097
 De Coussemaker, Edmond 7089
 De Créé-Roex, Marleen 6132, 8596
 De Croock, Hubrecht 6272, 7933
 De Cuyper, Jan 1285, 4606
 De Decker, Edward 2627
 De Decker, Jos 2230
 De Decker, Karel 8507
 De Dene, Eduard 5240
 De Deyne, Emiel 5248
 De Dijn, Jeanne 6450
 Defour, Frans 2347
 De Fraeye, Leon 7564
 Degas, Edgar 8655
 De Gaulle, Charles 6325
 De Geest, Gilbert 5085, 7085
 De Geest, Joris 950, 5672, 6772
 Degelin, Luk 2995
 Degeyter, Arthur 1882
 De Geyter, Julius 4743
 de Gheldere, Karel 2046
 De Ghelderode, Michel 1331, 4219
 De Gheus, Luc 8575
 De Gheus, Lucien 5440, 7145, 8710
 de Goede, Karel 2155
 de Grave, Jean-Jacques 425, 456, 4094, 5952
 De Greef, Rudolf 4958
 de Greve, Hans 6819, 7035
 de Groot, Magda 7311
 De Groot, Marc 2495, 4561, 6638, 7204
 De Groote, August 1860
 De Groote, Hilda 4428
 De Groote, Maurice 8148
 De Groote-Tanghe, Georgette 5423, 8667
 De Haene, Aimé 1903, 8232
 Dehaene, Marie-José 5528
 De Haes, Eric 2987
 de Haes, Jos 337, 6475, 7773
 De Herde, Regnier 3030, 8327, 8679
 De Hert, Robbe 3976
 Dehert, Wies 488
 De Jaeger, Henri 5420
 Dejaegher, Bart 4570
 De Jong, A.M. 1338, 1473
 De Jong, Marinus 5580, 6809, 7279, 8594
 De Jonghe, Martin 6773, 6774
 Dekelver, Piet 3636
 Dekelver, Pieter 8453
 De Kesel, Daniël Omer 3088, 7827
 De Kesel, Homerus 5748
 Dekeukeleire, Karel 553
 De Key, Lieven 3995
 Dekiere, Gabriël 4693
 Dekkers, Eligius 8314
 De Kuyper, Eric 7775
 De la Censerie, L. 4199
 De La Croix, Françoise 438
 De La Cruz, Juan 1651
 Delaey, Marie-José 2355
 De Laey, Omer Karel 1735, 3502
 Delafontaine, Gustaaf 5414, 5481
 Delafortrie, Luc 1074
 Delandsheer, Omer 710
 De Landsheer, Omer 8540
 De Lannoy, Joanna Maria 7177
 De Lannoy, René 2600, 8541
 Delbaere, André 8240
 De Lee, Jan 5399

Trefwoordenlijst, geografisch

- De Leeuw, Jef 3040, 3349, 5986, 7577
Deleu, André 7500
Deleu, Arthur 8143
Deleu, Jozef 1754, 2642, 4737, 4938, 5881, 6730, 7044, 7566
Deleu, Thierry 6327
Delforge, Paula 944
Delhez, Victor 4092, 8741, 8742
De Lille, Karel Maarten 6330
Delius, Frederick 6031, 6047
della Francesca, Piero 1657
De Loenen, Anni 3630, 6671
de Longie, Albert 62, 5733, 6197
De Longie, Bea 1596
Deloof, Giovan 6327
Deloof, Jan 6317, 6327
Delrue, Mark 5684
Deltour, Arthur 1517, 7129
Deltour, Marc 4696
Deltour, Mark 1527
Deltour, Raf 1222 6308
Delumeau, Jean 8217
Delvaux, André 3972
Delvaux, Paul 465, 661, 2036
Delvoye, Clement 3116
Delvoye, Wim 4958
De Maegd, Jos 331, 7108, 8534
De Maeyer, Jacky 37
De Man, André 5415
De Man, Robert 2364, 2375, 5418, 5729
Demarest, Jan 488
Demarest, Suus 2361
Demedts, André 131, 132, 416, 554, 593, 677, 1105, 1495, 1523, 1785, 1796, 1814, 2783, 2957, 3213, 3726, 3816, 3841, 4156, 5162, 5549, 5727, 6306, 6340, 6456, 6479, 6487, 6498, 6728, 7192, 7438, 7454, 7467, 7535, 7567, 7735, 8120, 8267, 8275, 8769
Demedts, Gabriëlle 1775, 5550, 7565, 7865, 7879, 8134, 8361, 8769
Demeester, Luc 5279
de Melo, João 3912
Demerre, Guido 2086, 4557
Demeulemeester, Armand 492, 1688, 2038, 2954, 3353, 4078, 4105
De Mey, Gaston 6982
De Mey, Julien 5287
De Meyer, Gaston 1128
De Meyer, Willem 4783, 5789, 7242
Demoen, Renaat 1460
De Mulder, Walter 5879, 6322
De Munck, Monda 2052
De Munter, Longinus 6673
De Muylder, P.W. 331
De Muynck, Gilbert 4971
Denaux, Maurits 1192, 1194, 3120, 4258, 6039, 6305
Dendooven, Gratien 5420
Dendooven, Lucien 5724, 5878, 6181, 6335, 7179, 7835, 7934
De Neckere, Emmanuël 2488
Deneckere, Willem 8771
Deneckere, Wim 717, 5464
de Neef, Roger M.J. 8698
Denijn, Jef 8304
Denis, Maurice 1667
Denkens, Herman 6668
Denoo, Joris 1061, 6891, 8492
Denys, Frans 3324
Denys, Rik 8384
Denys, Willem 3127, 5334
de Oliveira, Manoel 3494
De Pau, Madeleine 7098
De Pauw, Louise 4342, 7243
De Pauw, Luc 1127
Depauw, Valère 1092, 1289, 1602, 1795, 1933, 3739, 6466, 7450
Depeuter, Frans 5946, 5947, 5953, 6324, 6336, 7258, 8347
De Peuter, Frans 8670
Depijpere, Michel 8143
de Pillecyn, Filip 33, 1301, 7463
de Poortere, José 8494, 8495
De Preester, Eric 6324
Deprez, André 3421, 7499
Deprez, Hilde 456
Deprez, Mia 8602
de Puydt, Raoul Maria 765, 1989, 4860, 5336
Depuydt, Stefan 6410
Depuydt, Steven 5411
Depypere, Michel 2346, 2366
Dequeker, Paul 7892
De Ren, Leo 4753
de Ridder, Clem 860
De Ridder, Paul 7125
De Roey, Lode 7300, 7344, 8004
Deroo, André 2366
Deroo, Gilberte 7177
De Roo, Maurits 1891
Deroo, Maurits 372, 2236, 4262
De Roover, Adriaan 8230
De Roovere, Anthonis 942, 3048, 4193, 5099, 7410, 7937, 8079
De Rore, Cypriaan 729, 6111
De Roy, Ida 2511
Deruwe, Roger 4029, 8695
Deruwe, Silvain 395
De Saegher, Romain 492, 1374, 1688, 2038, 2085, 4978, 5957, 5976, 7437
Deschacht, Valeer 6423
Deschoemaeker, Frans 1119, 8348, 8349
Deschrevel, Antoon 7704
Deschrijver, Roger 8444
De Simpele, Jozef 5404
Desmadryl, Dirk 7166
De Smaele, Hugo 456
De Smedt, Emiel Jozef 5117
De Smedt, Jan 338
De Smet, Eric 8332
De Smet, Gustaaf 634, 4092, 6409, 8283
Desmet, Marc 2139
De Smet, Marie Henriette 8449
Desmet, Yves 8778
de Smet Vercauteren, Marja 6324, 6328
De Spiegeleir, Marthe 4155, 8143, 8539
Dessauvage, Tjok 488
de Stoute, Karel 1887, 5174
Destrée, Jules 1333
de Sutter, Ignace 2435, 3132, 7460
De Sutter, Jules-Toussaint 6175
de Swaen, Michiel 1788, 5331
Deswarte, Maxime 1772
de Swert, Fred 3226, 6336, 7225
De Troyer, Prosper 2658, 4396
De Vaere, André 2232
De Vaere, Antoon 1897, 8244
De Vaere, Tony 5400
De Vento, Ivo 1427
Dever, Ann 3671
De Vis, Etienne 2478
De Visch, Matthias 7724
De Vleeschhouwer, Frans 2321
De Vleeschouwer, Frans 608, 2244, 7312
De Vleeschouwer, Frans Jozef 3864
De Vleeschouwer-Verbraeken, Maria 7177, 7312
Devloo, Leo 1183
De Vocht, Lodewijk 2513, 7301, 7346
De Volder, Erik 2265
De Volder, Ingrid 488
Devolder, Piet 8648
Devos, Adrien 78
De Vos, Albert 5290, 6336
Devos, Berenice 2415
Devos, Daniël 4561, 6638, 7204
Devos, Lode 8570
Devos, Louis 4309
Devos, Mariette 4681
De Vos, Renaat 6811
De Vree, Frans 8350, 8351
De Vree, Paul 8170
Devriendt, Daniël 8298, 8299
Devriendt, Jeanine 5705
Devriendt, Robert 2940, 2941
Devriendt, Roger 8696
Devriendt, Sam 7368
De Vriendt, Sam 8458
De Vriendt, Samuel 4853
De Vries, Hubert 5974, 5977, 7219, 7244, 8440
de Vrieze, Gerda 1590, 3866
De Vylder, Paul 5452
Dewachter, Richard 2967, 5786
Dewaegenaere, Raymond 4130
Dewaele, Joris 410, 1765, 1773, 2966
De Waele, Koenraad 488
De Waele, Valentijn 5971
Deweerd, Jan 8143
Deweerd, Paul 2317, 2378, 2381, 2559
De Wert, Giaches 6107
De Wildeman, Bert 6963
De Win, Xavier 5473, 8461
De Winter, Marc 8585
Dewitte, Frans 7064
Deylgat, Hector 7522
De Zutter, Maurits 1888
D'haen, Christine 6475, 8119, 8289, 8769
D'Haese, Herman 454, 1248, 1984, 2674, 3547
Dheedene, Georges 1766
D'Hollander, Geert 5366
D'Hollander, Jos 3495, 8493
D'Hooghe, Kamiel 25, 1268, 2623, 3760, 4766, 7170, 8103
Dibbets, Jan 3943

Trefwoordenlijst, personen

Di Berardino, Angelo 8241	Engeln, Franklin 4958	Frimout, Cyr 657, 4861, 6641
Dieltiens, Koen 8611	English, Joe 1134, 1380, 2297, 2736, 2737, 2738, 2858, 2920, 2921, 3077, 3079, 6161	Froyen, Gilbert 4112
Dierick, Aleidis 1964, 4694, 8237	English, Michiel 1872, 2738	Gabo, Naum 4773
Dierickx, Marthe 7280, 8597	Ensor, James 40, 800, 2036, 2386, 5228, 5563, 5579, 6152, 6157, 6160, 6724, 6725, 6726, 8095, 8283	Gadeyne, Robert 8143
Diez, Anto 464, 1945, 3326, 3354, 4712, 5415, 8327	Erasmus 1135, 1145, 1433, 2933, 3090, 4001, 4059, 4326, 4327, 4591, 6264, 6392, 8055, 8330	Gäfgen, Wolfgang 4954
Diez-Thonon, Aimée 7201	Ernalsteen, Edgar 1214, 4973, 8318	Gailliaerde, André 7314, 7993, 7994
Dionyse, Carmen 488	Etienne, Fernand 499, 4574, 5474, 5825, 7134, 7171, 8769	Gal 273, 2981
Distelmans, Karel 7302	Euripides 5412	Gantois, J.M. 7562
Dochy, Jozef 3051	Everaert, Danny 7121	Gastman, André 746
Doevenspeck, Wim 3662	Everaert, Marnix 4958	Gastmans, André 747
Dolphyn, Denis 3016, 3025, 3036, 5958	Everaet, Mieke 488	Gaudaen, Gerard 241, 3414, 7701, 8077
Dondeyne, A. 8218	Evers, Klaus R. 6317	Geboers, Jos 2199
Dostojevski, Fedor 6448	Eybers, Elisabeth 3737	Geenens, Robert 7282, 7334
Douliez, Jan 1570, 3198, 3206, 4708, 8090	Eyckermans, Bart'd 2986	Geerolf, Olivia 3558, 6178
Douven, Jac 2669	Eykans, Frans 3241	Geert 6608
Douven, Sylvain 5497	Eylenbosch, Albertine 2145	Geerts, Achiel 6547
Driesschaert, Herwig 7158, 7226	Eysselinck, Gaston 2568	Geerts, Kris 4651, 8512
Droogenbroodt, Germain 1639	Fabre, Jan 7617	Geerts, Roger 2147, 6511, 6512
Droogmans, Jozef 4632, 4633, 4955, 8502	Falk, Marguerite 8589	Geldhof, August 3843
Drouillon, Victor 2366	Faria, Almeida 3912	Geldhof, Jozef 8155
Dubois, Chris 2434, 4280, 5053, 5056, 7168	Fassbender, José 5422	Gellynck, Hilaire 4320, 5547, 5722, 5724, 6181, 8710
Duchateau, Hugo 3792, 4249, 4561, 6638, 7204, 8414	Felbier, Maurice 7061, 7313	Gellynck, Raf 8429
Duchateau, Marcel 2592, 4167	Feliers, Norbert 448	Genard, Wilfried 3081
Ducheyne, Johan 4284	Felix, Paul 7142, 8457	Genbrugge, Ivan 8462
Dufour, Jos 6886, 6888	Fenaux, Paul 2366	Gentils, Vic 454, 660, 1248, 1984, 2674, 3547, 6367
Dugardein, José 5486	Ferdyn, Will 1426	Gérard, Nestor 6674
Duijck, Johan 569, 8489	Feremans, Gaston 2332, 8154, 8781	Gerard, Theodoor 2676
Dumarais, Freek 8360	Feyaerts, Prosper 8263	Gerhardt, Ida G.M. 5611
Dumon, Amaat G. 8455, 8662	Feyen, Jan Jozef 5000	Gerlo, Urbain 4929
Duncan, Isadora 2484	Feyn, Dirk 4958	Germonpré, Christiaan 1399, 2160, 8287
Du Perron, Edgar 6380	Fieuw, Roger 421	Germonprez, Fred 422, 1294, 1523, 1802, 3842, 4682, 5459, 5553, 5744, 5877, 6469, 7043, 7763, 7775, 7784, 8358, 8359
Dupont, Veerle 6004	Fieuws, Jacques 1280	Gevaert, Arthur 5421
Duprez-Maesschalck, Lieve 7464	Fimmers, Kallist 5449, 7157, 7245	Gevaert, Door 5428, 8143
Dürer, Albrecht 8330	Flameng, Frans L. 8352	Gevaert, Fernand 7148
Duribreux, Gaston 460, 462, 1293, 2631, 3401, 3839, 5462, 5552, 5673, 6618, 6660	Flameng, Jan 3287, 3296, 3304, 7169, 7345	Gevers, Jo 8487
Durlet, Emmanuel 6922	Flament, Jeanne 8149	Geysen, Lode 646, 2448, 2937, 3139, 3218, 3363, 3655, 4643, 6694, 6958, 8571
Durnez, Gaston 6810, 7182, 7736	Florizoone, Fernand 867, 2971, 3101, 3286, 6332, 6381, 7476, 8313, 8769	Geysen, Mark 6004
Dusar, Albert 2550, 3497, 3687, 4950, 4952, 5487, 5488, 5646, 5795, 6168, 8234, 8277, 8634	Florizoone, Gery 578, 1593, 4068, 4178, 8373	Gezelle, Cesar 245, 4569
Duval, Aimé 1419	Florquin, Joos 1526, 3122, 7181	Gezelle, Guido 246, 373, 374, 524, 643, 1174, 1178, 1179, 1180, 1181, 1277, 1360, 1362, 1750, 1853, 1854, 2274, 2397, 3150, 3157, 3336, 4137, 4275, 4559, 4575, 4576, 4854, 5874, 6307, 6782, 7002, 7768, 7769, 7939, 7953, 8116, 8117
Duverger, Frieda 456	Fonteyne, Ast 2794, 6832	Gheeraert, John 1791, 3453
Duverger, Gisela 7862	Fonteyne, Edgard 8064	Ghesquiere, Jacques 8467, 8468
Duverger, J. 5461	Fonteyne, Jules 3070	Ghesquiere, Remi 3155, 5718
Duverger, Jozef 8456	Fonteyne, Norbert 4335	Ghijs, Michaël 6368
Duyck, Jacky 8464, 8531	Forceville, J.B. 2772	Ghysen, Jos 864, 3723
Duyck, René 4805, 6348, 6639	Forster-Huys, Josiane 7228	Ghyssaert, Pieter 3053
Duyver, Alberic 8643	Francis, Maggie 6004	Giels, Ludo 454, 1248, 1984, 2674, 3547
Dyckhoff-Ceunen, Germaine 8555	Francis (Georges) 6669, 8339, 8367	Gife, E. 602
Eeckhout, Paul 3217	Francken de Oude, Frans 2676	Gijssels, Staf 2493
Eggen, Gène 8142	François, Albert 7355	Gilbert & George 4738
Eichendorff, Joseph 6036	François, Paul 2725, 8612	Gilles, Piet 1981, 1982, 1983, 1993, 2007, 2586, 8651
Elias, Etienne 5259, 7154, 8334	François, Staf 1184, 3787	Gilles, Ray 1252
Ellegiers, Louis 8573	Frank, Anne 4856	Gilles, Werner 5422
Elsschot, Willem 1316, 3192, 3736, 5128, 5540, 5616, 6499, 7049, 7775	Frank, Walter 8760	Gilliams, Maurice 240, 362, 1317, 1318, 1452,
Elssler, Fanny 2484	Franssen, Theo 1124	
Eneman, Marcel 454, 1248, 1984, 2674, 3547	Frey, Alice 2659, 5503	
Engelbeen, Karel Hector 8508	Friedlaender, Max J. 2490	
Engelen, Fred 803		
Engelen, René 7281		

Trefwoordenlijst, personen

- 2336, 3619, 3903, 4524, 4843, 5541, 5774, 6713, 6752, 7783
 Gilson, Paul 4253, 4554
 Giorgione da Castelfranco 1551, 1975
 Giotto Di Bondone 1549
 Giraldo, Walter 3389
 Girault, Charles 3180
 Gisekin, Jo 2473, 8488
 Gistelynck, Jerome 8189
 Gitsberg, R.C. 6204
 Gloria, Lorenzo 6336
 Gobron, Roger 504, 7597
 Goddyn, Paul 6324
 Godelaine, Constant 1724
 Godelieve van Gistel 709, 1996, 1997, 1999, 3821, 3822, 4217, 4454, 4461, 4544, 5952, 6838, 8085
 Godfroid, Ivan 5687
 Goemanne, Noël 8623
 Goethals, Pros 1434
 Goethe, Johann Wolfgang 6036, 6103, 6105, 6114
 Goezu, André 7086
 Goltzius, Hubrecht 6272, 7933
 Goormans, Raf 5993
 Goossens, Luc 2074
 Goossens, Margriet 1031
 Goris, Klaas 3670
 Goris, Paul R. 4561, 4674, 6638, 7204, 8262
 Goris-Arnoudt, Georgette 26, 8369
 Gorr, Rita 4429
 Gorus, Stephan 173, 1571, 8545
 Gossec, François-Jcseph 2280
 Goswin, Rob 1564
 Gouwy, Philippe D.J.M. 4958
 Goya, Francisco-José de 4622
 Grard, George 6981
 Grass, Günther 4828
 Grassère, Gerard 8370, 8371
 Greene, Graham 7644
 Grimminck, Karel 2310
 Gromaire, Marcel 5427
 Gronon, Rose 1072, 1086, 1097, 1281, 1287, 3417, 3664, 3723, 7969, 7970
 Groslot, Robert 8689
 Grossé, A.E. 2717
 Grub, Geert 5094
 Gruwez, Luuk 1964
 Gruyaert, Jan 3978
 Guiette, René 3270
 Guinness, Alec 1455
 Guirlande, Christina 1494, 1992, 2313, 2918, 5632, 5687, 5747, 6455, 8288
 Guns, Yvonne 1238, 1258, 1260, 1263, 1265, 5959, 7169
 Gysels, Marc 7053
 Haccuria, Maurice 331
 Haelman, Gabriel 3361, 3862, 3867
 Haerens, Raoul 4022
 Haesaert, Walter 7166, 7736
 Haest, Juliaan 1565, 5124, 6461, 7886
 Haeven, Paul 1121
 Hagedorn, Wolfgang 8776
 Hallström, Staffan 289
 Hals, Frans 4621
 Halsberghe, Nicole 3924
 Haman, Bert 6332
 Hamblok, Rik 877
 Hamelrijck, Ado 111
 Handtpoorter, Fernand 2358, 3388, 5342, 8337
 Hankar, Paul 2557, 7058
 Hannelore, Robin 6324, 6331, 7996, 8693
 Hannes, Yvonne 2692
 Hanouille, Joseph 2365, 2802, 5057, 5392, 7614
 Hanouille, Paul 1904
 Hans, Abraham 1326
 Hantko, Fil 8338
 Hantsion, Peter 488
 Hardy, Paul 3808, 5965, 8447
 Hariulf 6597
 Hauman, Axel 3578
 Heemssen, Jan David 3819
 Heeremans, Karl 875, 7173
 Heidbuchel, Eric 5149
 Heiligen, Lodewijk 4387
 Heirman, Rony 3527, 3774, 3852, 6966, 7785
 Helderenberg, Gery 1560, 4062, 5850, 8427
 Hellebaut, Arthur 8522
 Hendrickx, Jan 8474
 Hendrickx, Jos 1139, 1140, 1141, 4092, 5955
 Hendrickx, Simon 5658, 8740
 Hendriks, Louis 1373
 Hendrix, Pierre 1084, 1093, 7315, 7469
 Hennion, Ach. 377
 Henry, Bernard 5125, 8268
 Hensen, Herwig 3460, 6483
 Hepworth, Barbara 6807, 6808, 7777, 7778, 7779
 Herbert, Tony 2699
 Hermanowski, Georg 3112
 Hermans, Gerard 3863, 3868
 Hermans, Paul 2660, 4942
 Hermans, Ward 7303, 8765
 Herreman, Lode 1146
 Herreman, Monique 2383
 Herrmann, Karl-Ernst 6447
 Heyens, Hugo 492, 1688, 2038, 7459
 Heylen, Luce 2417
 Heylen, Maria 4855, 6540
 Heyninx-Lenssens, Ria 8686
 Heyrman, Hugo 8415
 Hightower, Rosella 2484
 Hildebrandt 5956
 Hildegard von Bingen 3370
 Hinderyckx, Benoni 2836
 Hirschhorn, Thomas 1705
 Hockney, David 4738, 4954
 Hoenraet, Luc 283, 492, 1688, 1986, 2038, 8576
 Hoet, Jan 662
 Hoewaer, Gerty 5120
 Hoewaer, Trudo 684
 Hoffman, Willem 3642, 4963
 Hofstra, Jan Willem 5793
 Holbein de Jonge, Hans 8330
 Hollein, Hans 6551
 Holmens, Gerard 5411
 Holmer, Per 3880
 Homblé, Gaston 5431
 Honegger, Arthur 6038
 Hooft, P.C. 1336
 Hoogsteyns, Jan 3686, 6942
 Hoorne, Emiel 5232, 6826, 8325
 Horta, Victor 6396
 Hoste, Huib 1543, 2563, 5706, 5708
 Hoste, M.A.J. 2402
 Houbrechts, Tony 6669
 Hoyland, John 4738
 Huet, Jan 4561, 6638, 7204, 7316, 7338
 Hullebroeck, Emiel 6514
 Hulstaert, Albert 3583, 5972, 5990
 Humblet, Theo 2604, 8720
 Hutsebaut, Achiel 190, 4198
 Huybers, Jacqueline 8466
 Huybrechts, Marie-Christine 439, 453, 5734, 8143
 Huygens, Constantijn 1327
 Huyghe, René 5432
 Huys, Rik 3596, 8562
 Ibens, Paul 2583
 Ibou, Paul 7172, 7187
 Imkamp, Wilhelm 5222
 Indestege, Luc 676
 Ingels, Domien 3614
 Inghelram, Daan 1759, 2011, 3106, 5337, 5558, 7151
 Iven, Bert 997
 Ivens, Renaat 5231
 Jacobs, Hubert 587, 6753, 7794
 Jacobs, Madeleine 1151, 7259
 Jacobs, René 4710
 Jacobs, Rik 1085, 3950, 4220, 5159, 6666
 Jacques, Emiel 3323, 8643
 Jacques, Maria 2748
 Jamar, Armand 6726
 Janda, Laurent 3678, 8538
 Jans, Jos 12, 8499
 Janssen, Dries 8315
 Janssen, Emiel 1046, 2221, 7175
 Janssen, Jos 5879, 6322
 Janssens, Achiel 6331, 6336
 Janssens, Honoré 5328
 Janssens, Jos 2226
 Janssens, Josette 1378, 6669, 7223, 8497, 8498
 Janssens, Marcel 2005, 5463
 Janssens, Miel 2042, 2043
 Janssens, Piet 456, 7260
 Janssens, Tine 8724
 Janssens de Bisthoven, Aquilin 2388
 Jasinski, Stanislas 7059
 Jeanmaire, Renée 2484
 Jean-Pol 2083
 Jaspers, Gerbrand 4941
 Jaspers, Hendrik 4941, 7177, 7190
 Jaspers, Oscar 331, 2523
 Jezus Christus 1030, 1700, 1864, 2482, 3775, 4486, 4487, 4934, 6504, 6923, 7722, 8163, 8783
 Jiménez, Juan Ramón 66
 Johannes de Doper 250, 346, 1863, 3082, 3150, 3563, 4450, 4576, 6651, 7992, 8156

Trefwoordenlijst, personen

Johansson, Albert 289	Lambrecht, Willy 8773	Lievens, Eugeen 1464
Jonckers, Freddy 7122	Lambrechts, Juul 6750	Lievens, William 6733
Jones, Allen 4738	Lammertyn, André 3131	Lindekruis 685
Joole, Chris 1024	Lamoral, Ansharius 1829	Lindekruis, T. 7305
Joostens, Paul 2661, 4397	Landuyt, Octave 488, 4024	Lindell, Lage 289
Jordaens, Jacob 239	Langerock, Pieter 6236	Lindesmet 1122
Jorge, Lidia 3912	Langie, Geo 2407, 3897, 5505	Lipsius, Justus 4741
Jorissen, Madeleine 3779, 6000	Langmans, Willy 488	Liszt, Franz 5575, 5577
Jorssens, Jet 1152, 1153, 1203, 7304	Lannoo, Joris 7094	Lizen, Robert 8690
Journée, Mark 8595	Lannoy, Marie-Roze 3068, 8143	Lobo Antunes, A. 3912
Kamagurka 595	Lannoeye, Henri 454, 492, 1248, 1688, 1984, 2038, 2674, 3547	Logghe, Geert 3905, 6928
Kandinsky, Vassilli 3074	Laporte, André 8160	Lommaert, Leon 5213, 5214, 7261
Kant, Immanuel 4553	Laridon, Eugeen 5118	Long, Richard 4738
Karel van Lorreinen 7235	Laroy, Amedée J. 4107	Longfellow, Henry Wadsworth 4854
Keersmaekers, A. 5667	Lask, Serge 1697	Lonneville, Paule 8327
Keersmaekers, August 1067, 1100, 3836	La Taglioni, Maria 2484	Loomans, Leo 8737
Keersmaekers, Gust 7526	Lateur, Patrick 6476	Looten, Camille 4648
Keil, Helene 315, 8400	Latinne, Jan 8475	Looten, Emmanuel 810, 5589
Kemp, Bernard 1296, 3125, 3432, 3732	Laureys, Ghislain 2004, 2032	Lootens, Lena 5032
Keppens, Juul 1370, 4106	Lauwens, Willy 8774	Loots, Albert 1195
Kerckhof, Reimond 7838	Lauwerijssen, Cecile 2319, 8646	Loots, Lucie 6955, 7317, 7343
Kerkhof, Etienne 456	Lauwerijssen, Philomene 2320, 8646	Loriers, André 1264
Kerrix, Guilielmus 6689	Lauwerijssen, Cecile 8284	Louf-Decramer, André 5338
Kersten, Miel 2242, 4369, 4370, 4372	Laxness, Halldor Kiljan 5803	Lowet, Lieve 4516
Kessels, Christel 8286	Lebeau, Paul 1069, 1288, 3415, 3730, 4190, 4810, 5966, 6550	Loyens, Jos 1090, 1094
Kessels, Koen 39, 8286	Lebeau, Philippe 8174	Lucas, Jozef 6144, 8503, 8535, 8536, 8537
Keustermans, Jan Alfons 6417	Le Corbusier 2777, 2779, 4205	Lucas, Michel 6331
Khnopff, Fernand 4408	Lecossois, Victor 440, 2601, 8460	Luiting, Ton 3178, 4857, 4858
Kieckens, Christian 3672	Ledent, Ingrid 2986	Lundquist, Evert 289
Kiemeneij, Jan 3754, 4842	Leduc, Jac 84, 4552, 6519, 8465	Luyckx, Antoon 572, 1262, 6684, 7060, 7335
King, Philip 4738	Leeman, Cor Ria 241, 375, 614, 1045, 3414, 7177, 7701, 8295	Luyckx, Jeanne 8265
Klee, Paul 1699	Leenders, Herman 5007	Luyckx, Toon 1242, 7894
Knaepen, Jos 4561, 6638, 7204, 7352	Leenders, Paul 3695	Luypaert, Jean 5705
Kneulman, Carel 6141	Leenknecht, Michiel 4677	Luyten, Christiane 5746
Koblischek, Ingo 8656	Leenknecht, Michiel 700, 4561, 4680, 6638, 6640, 7204	Luyten, Gie 8376
Koenig, Peter 4738	Leens, Roger 4268, 8697	Lybeer, Leen 6004
Koenraad 454, 1248, 1984, 2674, 3547, 8327	Léger, Fernand 5427	Maekelberghe, August 1390, 8255
Köhler, Kurt 3003	Légrand, Juul 8601	Maertens, Cyril 1880
Kokoschka, Oskar 5402	Le Mair, Jacques 6726	Maertens, Jaak 2369, 2373
Kollwitz, Käthe 5330, 5427	Lemonnier, Camille 1334, 2039	Maertens, Jacques 5156
Kolt, Heiko 666, 7847	Lenaerts, Jef 7283, 8533	Maes, Franki 5500
Krafft, Frans 5055	Lenoir, Alfons 1875	Maes, Georges 7137, 7178, 7224
Kreitz, Willy 1083	Lenoir, Jan 6404	Maes, Luc 4750
Kreuger, Nils Edward 8657	Lenoir, Lut 2938, 6004	Maes, Maurice 2784
Krøjer, Maxim 3631, 3643	Lens, Remi 856, 4804, 4806o	Maes, Toon 8729, 8730
Kruger, Paul 5776	Lepage, Albert 8235	Maeterlinck, Maurice 731, 5682
Kuijken, Oswald 8633	Lernout, Ward 663	Magerman, Adriaan 8231
Kulche, Gust 333, 2413	Leroy, Georges 1894, 8368, 8431	Magnel, Gustaaf 1846
Kümel, Harry 3977	Leroy, Juul 531	Magriet, Frans 1371
Kuyle, Ghislain 2988, 3968	Le Roy, Pol 2283, 3237, 4158, 4979, 5065	Magritte, René 493, 2036
Kyndt, Omer 2027	Leroy, Raymond 406	Mahieu, Andre 8643
Lacombe, Nicole 8143	Lesaffre, Jef 8143	Mahieu, Vic 8264
Laermans, Eugene 2260	Leys, Hendrik 2676	Mahler, Gustav 6046, 6085
Lagae, Jules 3063	Leys-Clerx, M.J. 4945	Maieu, Frank 8070
Lagae, Werner 5415	Libert, Alberte 2416, 5236	Maieu, Louis 1888
Lagrillière, Jo 6669	Librecht, Julien 6457	Mailleux, Raf 454, 1248, 1984, 2674, 3547
Lagrou, Patrick 4014	Liebrecht, Mark 7590	Maio 8583
Laloo, Karel 8740	Liedel, Frank 5992	Malbrancke, Pieter 6317, 6543
Laloo, Rik 450, 3314, 3321, 3331, 3340	Liefoghe, Frank 4571	Malewitsch, Kasimir 5427
Lamberechts, Frans 331	Lievens, Beatrijs 6318	Malfait, Hubert 7205
Lambin, Jan 1456, 6810		Malfroid, Willy 3992
Lambrecht, Arthur 2590, 5756		Mandela, Nelson 5776
Lambrecht, Constant 1588, 2350, 2590, 2605		Mandelinck, Gwij 1760, 6502, 8390, 8391, 8392, 8393, 8394
Lambrecht, Fernand 4936		

Trefwoordenlijst, personen

- Mandelinck, Gwy 2873
 Manessier, Alfred 802
 Manet, Edouard 4623
 Mansion, Colard 3204, 7933
 Maquet, Henri 3180
 Mara, Pol 1246, 8327
 Marc, Franz 8654
 Marcase 1597
 Marcel, Alexandre 3180
 Marcel, Gabriël 2798, 6805
 Marchand, Colette 2484
 Marchand, Emiel 7214
 Maréchal, Bart 4561, 6638, 7204
 Marechal, Joost 1880
 Maréchal, Joost 4561, 6638, 7204, 7208
 Marenzio, Luca 6113
 Marf 488, 6980
 Marga 6004
 Margaretha van York 4193
 Marie-Elise 5967
 Mariën, Mimy 8604
 Marijnen, Franz 6252
 Marijnen, Joannes 1566, 3869
 Mariman, Ludo 8579
 Marini, Marino 2948
 Marivoet, Pierre 1015, 6754
 Martens, Lieven 8558
 Martens, Michel 388, 498, 1880, 2939, 3355, 4561, 6638, 7204
 Martin, Kenneth 4738
 Martini, Simone 4830, 6159
 Marynissen, Karel 5812
 Masereel, Frans 4092, 8353
 Massinon, Guy 4561, 6638, 7204
 Mathijs, André 4561, 6638, 7204
 Mathys, André 5507
 Matisse, Henri 5447
 Mattelaer, Eugène 466, 487, 3121
 Matthijs, Marcel 1292, 1881, 1884, 3731, 3839, 3847, 5548, 6647, 8133
 Matthijs, Noël 3793, 3794, 5163
 Matthys, Bernard 128
 Matthys, Hubert 3768
 Matthys, Marc 8647
 Mazzy, Marcel 454, 1248, 1984, 2674, 3547
 Meerseman, Pieter 2229
 Meersman, Arthur 1253, 8433
 Meersseman, Leon 7880
 Meersseman, Pieter 2348
 Meertens, Frans 230
 Meerts, Jan 331, 8476
 Meistermann, Georg 5422
 Melen, Hans 2243, 3791, 3865
 Melis, Godelieve 7177
 Melis, Jan 5785
 Melis, Karel 7284
 Melis, Karel-Jan 5980
 Melsen, Marc 2950
 Memling, Hans 4466
 Mendelson, Marc 331
 Merho 5514
 Mertens, Frans 1977
 Mertens, Lea 3013
 Mertens, Marika 482
 Mertens, Petrus 560, 562
 Mertens, Ronald 8703
 Mervillie, Alfons 531
 Mesotten, Bart 136
 Messens, André 4263
 Messens, Rigo 707
 Messiaen, Olivier 6828
 Mestdagh, Albert 4561, 6638, 7204
 Mets, Jos 5960
 Mets, Leo 3011, 3014, 3029, 3034, 3038, 3704, 7209
 Metsers, Guido 8385
 Metsers, Hugo 2050, 2749
 Metsys, Quentin 8049, 8330
 Meulemans, Arthur 4438
 Meulepas, Jan 3813
 Meulepas, Joë 1364, 1369
 Meurisse, Roger 5440, 7145
 Meyer, Conrad Ferdinand 6470
 Meyers, Isidore 3490
 Michel, P.A. 2563
 Michelangelo 1551, 1974, 1975, 6448
 Michiels, Gerard 3439, 4119, 8372
 Michiels, Gust 8261
 Michiels, Jos 4561, 6638, 7204, 7285, 7341
 Middernacht, Roland 8544
 Mil, Jean 7210
 Minnaert, Frans 1247, 1987, 7592
 Minne, George 3080
 Minne, Richard 5945
 Minnebo, Hubert 454, 491, 507, 1248, 1256, 1984, 2406, 2674, 3547, 5440, 7145
 Miró, Joan 8081
 Misonne, Léonard 5074
 Modigliani, Amadeo 1663
 Moens, Wies 1572, 1591, 2497, 8768
 Moereels, Lodewijk 113, 116
 Moerman, Piet 3859
 Moeyaert, Cyriel 4216, 7107
 Molleman, Linda 1701
 Mondriaan, Piet 3074
 Monnoye, Renée 8680
 Montale, Eugenio 7101
 Monteverdi, Claudio 6072
 Monteyne, Roland 454, 1248, 1984, 2406, 2674, 3547
 Montigny, Jules-Leon 4930
 Moons, Jef 8435
 Moortgat, Alfons 4556, 8423, 8725
 More, Thomas 4591
 Moreaux, Mia 8327
 Mores, Renaat 8292
 Mörike, Eduard 6069
 Mortier, Antoine 503
 Mortier, Antoon 1249
 Mouton, Jef 7584
 Moyaert, André 5423
 Moyaert, Margriet 8143
 Mozart, Wolfgang Amadeus 1267, 2280, 2443, 2759, 3460, 4896, 6030, 6034, 6100, 6447, 6483, 7235
 Mulkers, Urbain 3044, 4222, 5501
 Multatuli 5282, 7430, 7822
 Munch, Edvard 1650, 5427
 Muylaert, Vital 3593
 Nagels, Edwin 8320, 8321, 8322
 Nailepszy, Antoni 454, 1248, 1984, 2674, 3547
 Najlepszy, Anton 8243
 Nay, Ernst Wilhelm 5422
 Nees, Staf 4588
 Nees, Vic 6919
 Nègre, Mireille 3200
 Nemes, Endre 289
 Neuenschwander, Brody 1315
 Neuteleers, Isidoor 4946
 Nevens, Maurits 4561, 6638, 7204
 Nicaes, Christiaan 454, 1248, 1984, 2674, 3547
 Nicolai, Pol 6328
 Niessen, Frits 1754
 Nietzsche, Friedrich 6119
 Noël, Marie 5683
 Noël, Roger 1886
 Noldus, Paul 1191, 8640
 Nolf, Willem 5441
 Noreille, Jozef 83, 402, 5414
 Notebaert, Marcel 388, 459, 492, 1688, 1880, 1886, 2038, 2803, 2804, 3356, 4614
 Notermans, Jef 2549, 3692, 6185, 6329, 6331, 8485, 8557
 Nuten, Piet 3265, 7262
 Nuttin, Nestor 4994, 4995, 8727
 Nuyts, Frank 4755, 6929
 Oberhuber, Oswald 3526, 4650
 Obiak, Marcel 8586
 Ollevier, Emiel 5705
 Ollyff, Michel 2559
 Onraet, Stefaan 3671
 Oom, Warden 129, 1177, 7787
 Oost, Godfried 4038, 7475
 op de Beeck, Alfons 7328
 Op De Beeck, Theo 2647, 4646, 7155, 7286
 Opsomer, Isidoor 996, 1335, 8283
 Orozco, José Clemente 5427
 Ortega y Gasset, José 8054
 Osborne, John 6216
 Ost, Alfred 492, 1375, 1688, 1906, 2038, 2980, 3024, 3077, 3221, 3572, 3582, 3620, 3806, 3909, 4399, 4402, 4645, 4711, 4809, 5247, 5987, 6548, 6897, 8653
 Ostyn, Joris 2866
 Oulanova, Galina 2484
 Overberghe, Cel 8285
 Oversteyns, Pros 1239
 Palfijn, Jan 635
 Panamarenko 4954
 Papeians, Beatrice 4098
 Paredis, A. Jac 3035
 Paredis, Alfons 144, 7306
 Parmentier, Johan 6981
 Pater, Damiaan 7028
 Patinir, Joachim 8049
 Patoor, Jan 1880
 Patoor, Pol 716, 4265, 5439
 Pauwels, Achiël 488, 2420, 2746, 4272, 7118
 Pauwels, Pierre 3078
 Pauwels, Werner 3498, 8563
 Pavlova, Anna 2484
 Pavot, L. 6231

Trefwoordenlijst, personen

Pée, Wies 1016, 3895, 7287, 8040	Rafaël 1550	Rouwet, Jan 540, 5358
Peene, Leo 3110, 5407	Rainer, Arnulf 2558, 3525	Rubens, Albert 8236
Peeters, Flor 2512, 7246, 7288, 8038	Ramaekers, Servaas 8459	Rubens, Frans 6642
Peeters, Jan 7177	Rambour, Roland 6336	Rubens, Pieter Paul 237, 3571, 4529, 4530, 4657, 4658, 4800, 5058, 6170, 6440, 6892, 6893, 8050, 8365, 8565, 8599, 8600, 8704
Peeters, Jozef 2662, 4092, 4900	Rameau, Jean-Philippe 8092	Ryelandt, Joseph 367, 1039, 2959, 2960, 3406, 3944, 3945, 4437, 4554, 4555, 5444, 5689, 5906
Peeters, Karel C. 1114	Ranke, Roni 6324	Saarinen, Eero 4771
Peeters, Maurits 7177	Ranson, Lucien 7638	Sabbe, Maurits 5202
Peire, Luc 413, 4790, 6726	Rausenberger, Eline 441	Saey, Renaat 4709
Peirsman, Etienne 6331	Raveel, Roger 2578, 3173	Saint Remy 8426
Peleman, Achiel 4578	Ravel, Maurice 6050	Samyn en Vennoten 3669
Peleman, Bert 2681, 3026, 8188, 8270	Reckelbus, Louis 6726	Saramago, José 3912
Pellegrin, Constant 8294	Régamey, P.R. 8375	Saura, Antonio 1684
Peltier, Clem 8327	Reger, Max 5578	Savenay, Jaak 4245
Penninck, André 1502, 1503, 1504, 1505, 1898, 3342, 4086, 5826	Reinhoud 454, 1248, 1984, 2674, 3547	Scarpa, Carlo 2577
Pepers, Pieter 8027	Rembrandt van Rijn 8051	Scarpout, Ria 8134, 8769
Permeke, Constant 156, 948, 2036, 3028, 3573, 4653, 5726, 5753, 6408, 6445, 6726, 6748, 8283	Remmerie, Georges 2366	Schaeverbeke, Julien 1905
Permeke, Henri 3573	Renders, Emile 3315	Scheers, Raf 8143
Perneel, Anne 488	Renoir, August 4976	Schelck, Maurice 6355, 8076
Persoons, Hans 8396	Renqvist, Torsten 289	Schelfhout, Walter 8761
Persyn, Jan 8568	Rens, Lieven 6475, 7109	Schepens, Jan 5560, 8769
Petrarca, Francesco 366, 3819, 4387, 4583, 4977, 6023, 6111, 6113	Renty, Victor 5984, 6944, 7576	Schijffelen, Daan 7248
Pevernage, Andries 986	Reynders, Noël 8000	Schillemans, Julien 5737
Philippen, Jos 7856, 7857	Reypens, Laurent 125, 5002, 6835, 6836	Schmidt, Annie M.G. 1340
Philips, Walter 5229	Reypens, Leonce 1075, 7247	Schneiders, Els 483
Piaubert, Jean 7984	Reyvært, Jakob 1870	Schoemaker, Maurits 67
Picasso, Pablo 3073, 4769, 4834	Rhayé, Yves 488	Schoemans, Ludo 8580
Pickery, Hendrik 4466	Richez, Jacques 2559	Schoenaerts, Julien 4413
Pillen, Rudi 8705	Riedel, Hélène 1994, 2012	Schoenmaekers, Leo 1625
Pincé, Rudiger 4346	Rigolle, Paul (m) 4117, 5004	Scholliers, Chris 488
Pira, Marcel 5084	Riley, Bridget 4738	Scholz, Günter-Karl 4669, 8709
Pirandello, Luigi 6080	Rilke, Rainer Maria 5264, 5348, 6470	Schönberg, Arnold 6027
Plackman, Carl 4738	Rivera, Diego 5427	Schoonhoven, Jan 4954
Plath, Sylvia 2516	Robbens, Albert 442	Schotte, Moniek 7081
Platteau, Achiel 8520	Robbrecht, Paul 2565, 4749	Schroyens, Daniël 8608
Plompen, Willy 3046	Robijns, Luc 2119	Schroyens, Raymond 1828
Poels, Albert 3764, 7318	Rodenbach, Albrecht 246, 607, 706, 1044, 1362, 1439, 1722, 2352, 2379, 2793, 3059, 3156, 4678, 4867, 6307, 7042, 7127, 7363, 7628, 7637, 7643, 7686, 7815, 8118, 8300	Schubert, Franz 6036, 6108, 6114, 6116
Pollet, Frank 6964, 8342	Rodhe, Lennart 289	Schumacher, Emil 5422
Pols, André 7211	Roelant, André 3606, 7169, 7180, 8075	Schumacher, Marcel 8587
Ponette, Stefaan 1717, 8123	Roelants, Maurice 7156	Schumann, Robert 6036
Poortvliet, Rien 8658	Roelstraete, Herman 2439, 3210, 5058, 5238, 8086, 8151	Schwarz, Rudolf 1682
Poot, Rik 362, 454, 1248, 1984, 2674, 3547, 4444	Roets, Eric 4702, 4706	Scrayen, Paul 7103
Poppe, Andries 5551	Roland, Walter 1079, 7263	Seaux, Jozef 2382, 5415
Poppe, Leo 8553	Roman, Joos 3995	Segers, Gerard 4452
Poppe, Michel 8740	Rommelaere, Dora 6722	Segers, Maria 7264
Porteman, Karel 4982	Rommelaere-Ruytinx, Godelieve 8381	Seghers, René 8560
Pouseele, Ghislain 5053, 5054	Rommens, Sabine 1126, 2326	Semey, J.F. 8486
Preud'homme, Armand 1057, 2055, 2931, 5788	Rongé, Jan 2120, 3037, 5982	Seneca 3032
Prijs, Hendrik 1893, 2485, 3692, 4122, 8208, 8214	Rooms, Veerle 3002, 5045, 5688, 6346	Sengier, Achille 8143
Pruuost, Joost 4912	Roose, Jan 2322	Sercu, Jan 7524
Pulinx, Hendrik 8027	Roovers, Rico 2616	Servaes, Albert 492, 1688, 1942, 1943, 2038, 2602, 5385, 6718
Putman, Willem 1441, 2707, 4917, 6865	Rosseau, Norbert 4279	Servais, Raoul 38, 407, 7144, 7215, 7854, 8676
Puvis de Chavannes, Pierre 1664	Rosseels, Maria 1070, 1290, 1291, 2640, 6344	Servotte, Herman 3850
Puvrez, Henri 8283	Rossetti, Dante Gabriel 6098	Servranckx, Victor 335, 336, 573, 699, 724, 777, 1407, 2281, 2598, 2663, 2684, 2932, 4027, 4126, 4535, 5185, 5324
Pyl, Staf 4561, 6638, 7204	Rossi, Aldo 2555, 2571, 2577	Sesselle, Maria 2271, 2902, 7808, 8590
Pyson, Raymond 5399	Rothko, Mark 1694	Setola, Albert 455, 1212, 1879
Quasimodo, Salvatore 3613, 4922, 6076	Rotsaert, Germain 454, 1248, 1984, 2674, 3547	Seuphor, Michel 332, 5230, 8603
Quick, Petrus 7329	Rottiers, Arthur-Kamiel 1778, 4821	Seurat, Georges-Pierre 5446
Raes, Emiel 5375	Rouault, Georges 618, 3318, 5427	
	Rouquart, Veerle 6004	
	Rousseau, Jean-Jacques 8092	

Trefwoordenlijst, personen

Sevens, Theodoor 643
Seys, Raf 1874, 3133, 6330, 8559
Shearer, Moira 2484
Simoens, Leo 4223
Simoens, Lieve 8134
Simon, Lambert 5502
Simoni, Vittorio 2576
Singier, Gustave 7985
Six, Ingrid 6004
Siza, Alvaro 7791
Slabbinck, Maurice 433
Slabbinck, Rik 468, 492, 1688, 2038, 6726
Slangen, Frans 4561, 5448, 6638, 7204
Sleeks, Ary 5327
Sleppe 488
Sluys, Jozef 8631
Smeets, Albert 8437
Smeets, Gil 3697
Smet, Flor 7961
Smet, Florent 1355, 4835
Smet, Gust 2408
Smeyers, Jozef 2637
Smeyers, Maurits 6273
Smith, Jos Fred 6956
Smits, Jakob 1491, 2024, 4296, 4409, 4647, 8283
Smits, Raphaëlla 7057
Smitz, Jan 2344
Smyth, Ethel 3907, 6807, 7777, 7778
Snauwaert, Jef 174, 3990
Snellings, Willy 8106, 8107
Snijders, Donaat 6802, 8141
Snoek, Paul 7774
Socrates 6921
Soenen, Willy 7697
Soete, Gerard 1284, 7762
Soete, Jan 3111
Soetewey, Goedele 484
Sohier, Fernand 8668
Sommeville, Roger 5029
Sophokles 3032, 5412
Sorel, André 7136
Sorel, Gustaaf 3153, 7202
Sorina Viktoria 5735
Soulages, Pierre 1674
Sourie, Louis 5713
Speekaert, Albert 7803
Speliers, Hedwig 8399
Speybrouck, Jos 3056, 6309
Spiessens, Godelieve 8382
Spillebeen, Willy 1516, 3722, 6330, 8775
Spilliaert, Johan 5280
Spilliaert, Leon 2686, 3077, 8093, 8283
Spilliaert, Poi 5411, 5451, 8269, 8567
Spinoza 6657, 6658
Stabergh, Ina 3288
Staes, Guido 7177
Stalpaert, Hervé 1286, 1892
Stas, Pol 4907
Stassijns, Koen 6382
Steel, Christine 6004, 8290
Steel, Etienne 7265, 7289
Steen, Jan 537, 4480
Steen, François 4561, 6638, 7204
Steffann, Emil 5111
Steinberg, Saul 412
Steinmetz, John 3311
Stels, Fons 1055, 4561, 6638, 6697, 7204
Sterck, Jozef 3829
Sterck, Maurice 1353, 1357, 4108
Stervelynck, Jaak 522, 1087, 1091, 1295, 5520, 5876
Stevens, G. John 8378
Stevens, John 8490
Stevin, Simon 4772
Steyaert, Frank 488, 8343
Stientjes, Staf 5403
Stock, Robrecht 2140, 5489
Stockman, Marc 7764
Stockmans, Piet 488, 1104
Stolpe, Sven 3308
Storck, Henri 3971
Stordiau, Guido 8386
Stordiau-De Gruyl, Germaine 8386
Storie, José 6726
Storme, Jozef 1749, 2362, 2380, 2808, 3069, 3169
Stracke, Desiderius 1071
Strauss, Richard 6047
Stravinsky, Igor 6048
Streuvels, Stijn 244, 248, 297, 298, 299, 959, 960, 1313, 1757, 1784, 1806, 2142, 3175, 3733, 3734, 3832, 3834, 4047, 4052, 4124, 5353, 5681, 5686, 6315, 6418, 6419, 6492, 6683, 7162, 7432
Stroobants-Ranwez, A. 8254
Struelens, René 7177, 7216
Struycken, Peter 8307
Struyve, Roger 6336
Stubbe, Achiel 5425, 5433
Stuyvaert, Victor 4092
Stynen, Léon 1844, 1845, 1846
Sulmont, Hendrik 8401
Suls, Erik 7177
Suys, Hendrik 7135
Swagemakers, Oda 5061, 5775
Swartenbroekx, René 4121, 8561, 8681, 8682, 8683
Swerts, Lambert 3694, 4120, 6811, 7307
Swerts, Piet 2047, 3901
Swimberghe, Gilbert 490
Swimberghe, Hedwig 3559
Swinkels, Cecile 2384
Swinnen, Camille 4943
Swinnen, Joseph 2678, 7319
Swinnen, Joseph-August 528, 813
Szymd-Dormus, Maria 3922
Tack, Jan 6399
Taeckens, André 5720, 8740
Taeymans, Leo 1888, 7249, 7290
Taeymans, P.J. 602
Tahon, Georges 2874
Tahon, Johan 6981
Tanghe, Omer 6335
Tàpies, Antoni 1666
Tas, Filip 6690
Tchérina, Ludmilla 2484
Teilhard de Chardin, Pierre 8145
Teirlinck, Herman 1314, 1330
Teller, Christine 7250
Temmerman, Vic 4389
Teugels, Mariëtte 7119
Theunynck, Gaston 1021, 1641, 3706
Thévenet, Louis 6769
Theys, Freddy 1243, 3570, 5975, 5983, 6510
Theys, Piet 339
Theys, Yvan 5442, 8777
Thibau, Roger 3523
Thienpont, Suzanne 4109
Thijssen, Theo 1329
Thomas, Piet 7761
Thonon, Aimée 3935
Tijsmans, Jos 6167
Tilleux, Jos 5973, 7291, 7339
Timmermans, Felix 68, 577, 996, 1206, 1335, 2636, 3823, 3830, 3835, 4019, 4053, 4069, 5901, 7189, 7217, 7220, 7456, 7599, 7853, 8002, 8045, 8058, 8135, 8722
Timmermans, Gommar 412, 8279
Timmermans, Lia 426, 670, 7177, 8134, 8740
Timmermans, Tonet 443
Tinel, Edgar 5906
Tintoretto 1552
Tirelire, Guido 7754
Titiaan 1552, 1647
't Kindt, Jacques 1553, 1601, 6961
Toidse, M.I. 5427
Tollens, Hendrik 3980
Tonnard, Philippe 4958
Toorop, Jan 5427
Top, Kamiel 5616
Top, Stefaan 8665
Torfs, Leonard 8549
Torga, Miguel 3912
Traey, Sylvia 379
Trier, Hann 5422
Trippas, Maurice 5494
Trökes, Heinz 5422
Trotteyn, Jos 876
Tsjaikovski, Peter 6917
Tuerlinckx, Jean-Pierre 4561, 6638, 7204
Tulkens, Julia 2017, 7006
Turkry, René 8684
Tuyls, Wim 8039
Tysmans, Jos 628, 6166
Tytgat, Edgard 495, 2068, 3745, 4092, 5047, 5049, 6767, 8283
Uilenspiegel, Tijn 496, 6841
Ungaretti, Giuseppe 71
Urzua Perez, Ruperto 2986
Vaerten, Jan 2664, 6001
Vaes, Francis 65, 2603
Valcke, Jozef 6006
Valgaeren, Jos 1500
Valgaeren, Yvonne 3176, 4269
Valvekens, Hubert Jan B. 7828
van Ackere, Jules 2685, 3160, 3579, 3817, 4375, 5484, 7361, 8153
Vananderoye, William 5495
Van Assche, Armand 8248, 8249
Van Assche, Petrus 2609
Van Baelen, Jaak 2000

Trefwoordenlijst, personen

- Van Baelen, Jacques 4670
Van Belleghem, Jos 535, 539, 5705
Van Belleghem, Roger 36, 249, 4436
Van Berckelaer, Vic 5968, 8719
Vanbeselaere, Walther 152, 238
Van Beylen, Victor 7266
Van Biervliet, Erik 3165, 6162
Van Biervliet, Hilaire 2240, 2324, 5391, 5506, 5725, 7067
van Bockryck, Karel 4953
van Boergondië, Maria 1887, 5174
Van Brabant, Jozef 3712
Van Brabant, Luc 2832, 8448, 8769
van Bruggen, Nic 8621
Van Brussel, Gust 6971
Van Buick, Roger 8699
Van Caeckenbergh, Patrick 658
Van Cauwenbergh, Leo 1129
Van Cleemput, Gerda 613, 6541, 7188, 7267
Van Cleemput, Werner 6790, 6791
Van Cleemput, Werner F.P. 4969
Van Cleve, Maarten 2676
Van Coillie, Dries 2360
Vancraeynest, Jos 561
Van Craeynest, Philippe 7366
Vancraeynest, Wilfried 4013
Van Crombruggen, Paul 7268, 7332, 8158
Van Daele, Adiel 4490, 7525, 7527
Vandaele, Dré 3135, 7765
Van Daele, Jozef 7009
Vandaele, Jozef 2358
Van Daele, Karel 8511
Vandaele, Leo 3840, 4676
Van Dam, José 4430
Vandamme, Anita 2611
Van Damme, Anna 590
Van Damme, Daniël 4327
Van Damme, Dries 2359
Van Damme, Eddy 5440, 7145
Vandamme, Jacques 434, 1254, 4684, 8469
Vandamme, Jan 6324
Van Damme, Lieve 5335, 6317, 6324
van De Berge, Claude 3411, 6978
Vandecasteele, Gust 2239, 5426, 8143
Van De Cauter, Lydia 8581
Vandeghinste, Armand 1638, 8143, 8515
Vandeghinste, Lukas 488
Vandeghinste, Noël 8143
Van De Giessen, Kris 8513
Vande Kerckhove, Ansfried 4910, 8782
Vandekerckhove, Jan 454, 1248, 1984, 2674, 3547, 5883, 8143
Van De Kerckhove, Jan 3068
Vandekerckhove, Leo 4340, 4913, 7737
Van De Kerckhove, Theo A. 6749
Van Delden, Johan 2028
Van De Linde, Raf 1303, 1304, 6477, 7756, 8674
Vandeloo, Jos 1297, 3701
Vandemaele, Joël 6593
Van De Maele, Prosper 3705
Van De Moortel, Denis 8523
Van De Moortel, Remi 1801, 6495, 7441
Van Den Abbeel, Jan 8477
Vanden Abbeele, Claire 6983
Van Den Abbeele, Binus 444
Van Den Abbeele, Paul 6685
Van Den Abbeele, Philippe 6318
Van Den Abbeele, Raf 5700
Van Den Auweele, Leo 536
Van den Bergh, Gaston 2755, 3833
Van Den Berghe, Fritz 500, 1467, 4026, 4092, 8283
Vanden Berghe, Gilbert 1567
Vandenbergh, Jozef 2357
Vanden Berghe, Jozef 2370, 2374
Van Den Berghe, Roland 8702
Van den Brande, Jef 7830
Van Den Brande, Leopold M. 8551
Van Den Brandt, Joke 8097
Van Den Broeck, Bert 7967
Van Den Broeck, Tejo 6150
Vanden Broecke, Jacques 2125
Vanden Bussche, Remi-Valère 4328, 5465
Vandenbussche, Roland 312
Van Den Bussche, Roland 7269
Van Den Daele, Albert 1592
Van Den Dries, Maurice 571, 5969, 5970, 7251, 7292
Vandendriessche, Ernest 445
Van Den Driessche, Jan 1259, 4970, 5910
Van Den Driessche, Lucien 331, 1261, 4962
Vandendriessche, Lucien 7139
Van Den Eeckhout, Arnold 8425
Van Denhoeck, Gas 5991
Van Den Meersch, Vincent 4949, 4965, 6439, 7709
Van Den Mooter, René 1376, 1381
Van Den Oever, Karel 6467
Van Den Reeck, Herman 688
Van Den Sande, André 7270
Vandenvan, Marcel 3815, 6788, 7320
Van den Vondel, Joost 1955, 2789, 3645, 3710, 3810, 4028, 4880, 4980, 5198, 5739
Van Den Weghe, Jan 8556
Van De Perre, Agnes 488
Van De Perre, Harold 4049, 4055, 4058, 4561, 6446, 6638, 7204, 8746
Van De Perre, Rudolf 1088, 1283, 2465, 3826, 4283, 6866, 8567, 8706
Vandepitte, Firmin 5420
Vandepitte, Leopold 1761
Vande Putte, Jeanne 2009
Vande Putte, Philippine 3675
Van Der Aa, Jan 1366, 1368, 1384, 1385
Van Der Borcht, Geert 488
Van Der Donck, Emiel 5492, 8326
Van Der Eycken, Ernest 3136, 8159
Vandereycken, Robert 454, 1248, 1984, 2674, 3547, 8691
Van Der Geest, Cornelis 4928
Vanderghinste, Pieter 4252, 4254
Van Der Giessen, Arie 3367
van der Graft, Guillaume 3896
Van Der Haegen, Mia 8450
Vanderhaeghe, André 5161
Van Der Haeghen, Frans R. 79
Van Der Hallen, Ernest 7884
Van Der Hallen, Oskar 6531, 7831, 7844, 7883
Van Der Hertten, Edgard 4132, 5150
Vanderheyden, Jaak 2284
Van Der Kaaij, Koos 8740
Vander Kerken, Libert 4274, 4984
Van Der Laan, Hans 2580
Vanderleenen, Albert 7293
Vanderlick, Armand 495, 2665
Van Der Linden, Renaat 6250
Van Der Loo, Jan 8441, 8478
Van Der Meer, Frits 1672
Van Der Mueren, Floris 371
Vander Plaetse, Antoon 1436, 1764, 2123, 2367, 2789, 2935, 3328, 3629, 3708, 4826, 5679, 5693, 5723, 5811, 5834, 7185, 7713, 8266
Van Der Plaetsen, Wim 4958
Vanderschaeghe, Paul 1342, 1895, 5879, 6322, 6324, 6332, 6864, 8641, 8769
Vanderstappen, Mike 454, 1248, 1984, 2674, 3547
Vandersteen, Willy 1383
Vandersteene, Zeger 4431
Van der Straeten, Geert 5687
Vanderstraeten, Lea 8327
Van Der Straeten, William 8772
Vander Stricht, Colette 6686
Van der Veken, Jos 857, 4932
Vandervelde, Charlie 4568
Van Der Weyden, Gustaaf 8388, 8609
Van Der Weyden, Rogier 8048
Van De Sande, Marleen 7991
Van Dessel, Lode 8572
Van De Steen, John 8491
Van Deuren, Karel 1219, 3637
Van De Velde, Anton 516, 818, 1073, 3372, 4644, 4919, 6566, 6695, 6696, 7393, 8169
Van De Velde, Henry 1403, 3061, 3423, 4036, 4037
Van De Velde, Ludwig 4958
Van De Velde, Marcel 1198, 1199, 6319, 6335
Vandevijvere, Bart 4958
Vandevoorde, Harry 183
Van De Voorde, Urbain 546, 650, 1890, 4336
Vandewalle, Adriaan 2314, 2315, 4341, 5705, 7206
Van De Walle, A.-Remi 1201, 4521
Vandewege, Rik 488, 4903, 7082
Vandeweghe, Jan 1911, 2986
Vandeweghe, Roger 1880
Vandeweghe, Rogier 488
Van De Wijer, H.J. 5664
Van De Wijgaert, Lodewijk Emiel 5998
Van De Woestijne, Gustave 492, 1688, 1910, 2038, 2410, 2411, 3368, 6353, 6354, 6745, 6870, 7435, 7436, 8402
Van De Woestijne, Karel 3242, 4524, 6353, 6354, 6713, 6714, 7435, 7436, 7774, 8402
Van Deyck, Lucienne 4310
Vandierendonck, Urbain 4561, 6638, 7204
Van Dijck, Albert 4647
Van Dijck, Antoon 4304
Van Dijck, Ernest 820
Van Doninck, Leo 570

Trefwoordenlijst, personen

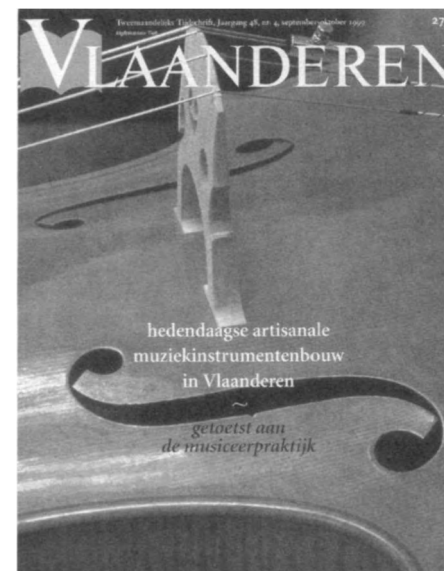
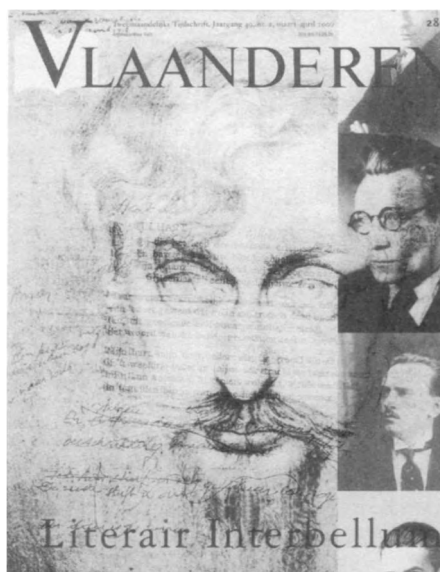
- Van Doorne, Frank 2243, 3791, 6328
Van Doorne, Geert 2241
Van Doorslaer, Etienne 492, 1688, 2038
Van Doorslaer, Maur 1704
Van Doosselaer, Denyse 488, 5915
Vandorpe-Huybrechs, Marie-Christine 8667
Vandriessche, Edith 6004
Vandroemme, Adhemar 454, 1248, 1880, 1886, 1984, 2674, 3547, 8667
Van Durme, Jef 8784
Van Duyn, Remi 4683, 7434, 8660
Van Dyck, Albert 2666
Van Dyck, Antoon 6652, 8191
Van Eechaute, Prosper 1476
Van Eeden, Frederik 319, 7646
Van Eetvelde, Alfred 3005, 3009
Van Eetvelde, Jo 1447, 2551, 6789
Van Elst, Joris 7321
Van Erkel, Gerda 1217, 8554
Van Esbroeck, Dirk 6374
Van Essche, Maurice 8598, 8666
Van Eyck, Jan 8048
Van Frachen, Victor 27, 4972, 5661, 7360, 8728
Van Fraechem, Herman J.L. 5453, 7203, 7252
Vangansbeke, Julien 6336
Van Gansbeke, Julien 6328
Van Gavere, Marnix 6333, 6339
Van Geert, Johan 488
Van Geert, Octaaf 253, 776
Van Geluwe, Arnout 6013
Van Geluwe, Gustave 6154, 6155
Van Genechten, Mon 7895
Van Gheluwe, Peter 4958
Van Gheluwe, Stefaan 2238, 8143
Van Giel, Frans 4400, 5961, 7336, 8003
Van Gijssel, Hector 3278
Van Goeree, Irina 2001, 4983
Van Goethem, Em. Fernand 6454
Van Gogh, Vincent 1670, 1689, 5447, 5580, 6829
Van Grieken, Jef 1988
van Gruuthuse, Lodewijk 7930
Van Gucht 5705
Van Gucht, José 4697, 4699, 5373
Van Haecht, Willem 4928
Van Haecke, Ludovicus 5555
Van Haelewyn, Joris 6324, 6332
Vanhalewijn, Mariette 5339, 5879, 6322
Vanhaute, Delfien 6863
Van Hecke, Albert 1351, 3291, 4601, 7084, 7968
van Hecke, Jan 8027
Van Hecke, Roland 8678
Van Hecke, Willem 452
Vanhee, Alfons 531
Van Hees, Tilla 8180
Van Heirsele, Peter 8644
Van Hekken, Renée 29
Van Hemeldonck, Emiel 861, 1076, 1468, 1789, 1933, 3129, 3376, 3399, 3711, 3811, 6359, 7702
Van Hemelhuis, Walt. 6324, 6330
Van Herckenrode, Willem 8564
Van Herreweghen, Hubert 1964, 4073
Van Himbeek, Clem 4141
Van Hoe, Marc 6004
Van Hoeck, Albert 7776
Van Hoeck, Raymond 5979
Van Honacker, Maria 1576, 1605
Van Hoof, Guy 1957
Van Hoof, Jef 4182, 4183, 4184, 4871, 6362, 6930
Van Hooreweder, Carlos 501
Van Houtland, Jozefa 6318, 8134, 8769
Vanhoutte, August 5545
Van Houtte, Frank 8509
Vanhoutte, Remi 7498, 7501, 7502
Van Hulse, Camil 2209, 4537, 8282
Van Huysse, Willy 5377
Van Immerseel, Frans 538, 4561, 6638, 7204, 8354, 8430
Van Immerseel, Jos 8500
Van In, Martin 2358
Van Ingelgem, Kristiaan 2552
Van Isacker, Frans 1310, 2204, 6485
Van Itterbeek, August 7294, 7342
Van Laere, Albert C. 6186
Van Landeghem, Jan 6786, 6937, 7041
Van Leckwyck, Edith 1235, 1236, 1244
Van Leekwijck, Walter 8762
Van Leekwijck, Walter 4960
Van Leent, Anselm 3658
Van Lerberghe, Karel 5705
Van Lessen, Guido 8387
Van Lierde, An 1257
Van Lint, Louis 331
Van Londersele, Roel Richelieu 8694
Van Loo, Lieve 2878
Van Loock, Jacques 2489
Van Looi, Minus 1300, 7412, 7532
Van Maerlant, Jacob 296, 318, 1028, 1029, 1204, 1877, 2739, 4503, 4630, 6841, 7102
Van Maldere, Pieter 7235
Van Marcke, Leen 7177
Van Marcke, Teresa 2361
Van Mechelen, Piet 24
Van Meirvenne, Alfons 8327
Van Meirvenne, Alice 7960, 8708
Van Molle, Victor 8740
Van Mol-Vandekeybus, Sine 8195
Van Morckhoven, Paul 3126
Van Muylder, Lode 485
Van Nazareth, Herman 8404
Van Nerum, Albert 7177
Van Nerum, Luk 7177
Van Nerum, René 7177
Vannerum, Wilfried 2389
Van Neste, Carlo 1463
Vanneste, Pieter 3022
Van Offel, Edmond 1850
Van Oost de Oudere, Jacob 4462, 4489
Van Os, Tony 3491
Van Ostaijen, Paul 35, 252, 523, 524, 2285, 4410, 4734, 5217, 8170
Van Outryve, Robie 1706
van Outryve d' Ydewalle, Pierre 5717
Van Overloop, Louis 7615
Van Overstraeten, War 331, 3369, 5363, 6726
Van Oyen, Willem 3565
Vanparijs, Willy 4747
Van Pelt, Harry Kristiaan 7829
Van Petegem, Wim 994, 995, 998
Van Peteghem, Egidius Franciscus 2773, 4891, 4892, 4893, 4894, 4895, 6537
Van Peteghem, Lambert Benoît 2773, 4891, 4892, 4893, 4894, 4895, 6537
Van Peteghem, Pieter 2443, 2773, 4891, 4892, 4893, 4894, 4895, 6537
Vanpevenaeghe, Yves 4958
Van Quicquelberghe, Marcel 1213, 1216
Van Raemdonck, Georges 1382
Van Rafelghem, Paul 454, 1248, 1984, 2674, 3547
Van Reeth, Flor 8301
Van Reeth, Maurits 7322
Van Remoortere, Julien 1305, 1306, 5401, 5410, 5482, 6267, 6973
Van Remortel, Louis 3006
Van Riet, Gaby 8362, 8363
Van Rijsegem, Leon 3010
Van Rompuy-Janssens, Tine 627, 775, 816
Van Rooy, Jos 1077, 1081
Van Roy, Johan 4958
Van Ruusbroec, Jan 85, 114, 373, 882, 2063, 2090, 3454, 3812, 4785, 4823, 5070, 5682, 7513, 7616, 8116
Van Ruysbeek, Erik 34, 8333
Van Ruyssevelt, Jozef 3031, 3039, 8504
van Ruyssevelt, Ludo 7323
Van Ryssel, Daniël 6336
Van Ryssele, Colijn 3657
Van Sassenbrouck, Achiel 6726
Van Schil, Rik 5817
Van Schuylenbergh, André 6852
Vansevenant, Roger 423
Van Severen, Dan 492, 725, 1688, 2038, 8745
Van Severen, Maarten 4386
Vansina, Dirk 1751, 6539, 7369
Vansina, Mietje 518
Van Slembrouck, Marc 2261
Van Snick, Herman 8769
Van Soens, Eric 8327
Vansteenkiste, Eugene 3067, 3077, 5386, 8710
Van Straten, Henri 4092, 4095
Vanstreels, René 5511, 7350, 7413, 8613, 8685
Van Sumere, Hilde 454, 1248, 1984, 2674, 3547, 6984
Van Tiegem, Arnoldus 2318, 3562, 4440, 4441, 4575, 5526, 6597
Van Tieghem, Gerard 1883, 8143
Vantina, Neer 8175
Van Tyghem, Karel 2368
Van Vinckenroye, F. 3818
Van Vinckenroye, Flor 1027
Van Vinckenroye, Herman 8405
Vanvinckenroye, Stan 454, 1248, 1984, 2674, 3547
Van Vlasselaer, Juliaan 5962
Van Vlasselaer, Julien 8764
Van Vossolle, Maurits 3824, 6449
Van Vrekhem, Georges 8769
van Wallegem, Pieter 8027

Trefwoordenlijst, personen

- Van Wijnendaele, Karel 2633
 Van Wilderode, Anton 611, 1154, 1374, 1408, 1413, 1779, 1793, 1961, 1964, 2054, 2085, 2148, 2210, 2460, 2477, 2608, 3021, 3728, 3737, 3820, 3831, 4048, 4054, 4075, 4077, 4286, 4290, 4405, 4985, 4986, 5504, 5612, 5669, 5917, 6133, 6139, 6257, 6373, 6378, 6468, 6475, 6505, 6702, 6979, 7766, 7780, 7903, 7909, 8122
 Van Yvezele, Ivo 5951
 Van Zaelen, Frans B. 3373
 Van Zuylen, Belle 1324
 Velasquez, Diego 4621
 Velghe, Luc 8143
 Velle, Marthe 331
 Venlet, Richard 4958
 Venus 4500
 Verbaere, Herman 4089, 8406
 Verbeeck, Fernand 6755
 Verbeeck, Jan 822
 Verbeeck, Louis 5838
 Verbeeck, Louis (schilder) 5421, 8740
 Verbeeck, René 241, 1068, 2639, 3124, 3374, 3414, 5604, 7534, 7701, 7882
 Verbeke, Gerard 4259
 Verbeke, Jan 1731
 Verbeke, Luc 1519, 5731, 6323, 6496, 6729, 7851, 7852, 8769
 Verbeke, Ludo 1047, 7972
 Verbeke, Pierre J. 8452
 Verbelen, Lena 8524
 Verbiest, Frans 4224
 Verbist, Bert 6810
 Ver Boven, Daisy 1771, 7760
 Verbrugge, Mark 7587
 Verbrugge, Willy 2071, 2072, 2073
 Verbruggen, Renaat 644, 1059, 6517
 Verbruggen-Franck, Jeanne 3199
 Verbrugghen, Jo 8501
 Vercammen, Jan 5562, 8769
 Vercammen, Marcel 8150
 Vercnocke, Ferdinand 345, 2647, 3840, 7155, 7295, 8428
 Vercruyssen, Antoon 2316, 2349, 3584
 Vercruyssen, Georges 2837, 4996
 Vercruyssen, Roger 5405
 Verdi, Giuseppe 6118
 Verdin, Hilmer 8660
 Verdoodt, Frans-Jos 6336
 Verduyn, Jacques 6407
 Verelst, Karel 7253
 Veremans, Renaat 70, 577, 811, 1459, 2231, 4412, 5671, 5702, 5900, 5923, 6008, 6120, 6121, 6122, 6123, 6515, 7589, 7622, 8046, 8136, 8257, 8411, 8780
 Vergilius 3021, 4048
 Verhaeghe, Jeroom 334
 Verhaeren, Emile 1325, 1332, 1339, 5286, 7579
 Verhavert, Luc 8577
 Verhavert, Lucien 1377
 Verhavert, Roland 3974
 Verhelst, Germain 3425
 Verhelst, Inge 488
 Verhelst, Rik 7104
 Verhelst, Ronny 2996
 Verhelst, Servaas 8713
 Verhenneman, Jo 5705
 Verheyden, Edward 2116
 Verheyen, Renaat 1041, 2496, 3214, 3653, 3654, 4219, 4848, 4918, 6957, 7050, 7642, 8061
 Veris, René 4020
 Verjans, Raf 454, 1248, 1984, 2674, 3547, 5451, 8675
 Verkarre, Roger 351
 Verkest, Ernest 8660
 Verlaine, Paul 6115
 Verleye, Marcel 1279
 Verleye, Medard 1196
 Verleye, Suzy 488
 Verleyen, Cyriel 2445, 6654, 7177
 Verleyen, Herwig 473, 494
 Verleyen, Karel 5777, 7707
 Verlinde, Emiel 7624
 Vermander, Adelson 8229
 Vermandere, Placide 7212, 8652
 Vermandere, Willem 5827
 Vermassen, Kries 454, 1248, 1984, 2674, 3547
 Vermeer, Jan 4477
 Vermeer, Johannes 8051
 Vermeersch, Gerard 564, 693, 713, 1228, 1229, 2376, 2936, 3767, 4015, 4878, 5158, 5879, 6322, 6775, 7222, 8272
 Vermeersch, Jef 8168
 Vermeersch, José 474, 488, 1880
 Vermeesch, William 4362
 Vermeesch, Willy 8546
 Vermeille, Gust 6318, 6327, 8769
 Vermeille, Gustaaf 1885
 Vermeir, Alfons 5988, 7271, 7326
 Vermeire, Albert 8769
 Vermeire, Paul 5490
 Vermeiren, Leopold 615, 616, 4385, 7177, 7190, 8552
 Vermeulen, Julien 1221, 8505
 Vermeulen, Margriet 7324
 Vermeylen, Antoon 456, 4561, 6638, 6655, 6827, 7204
 Vermoere, Gerda 488
 Vernimme, Michel 3357
 Verpoort, Pol 6324
 Verrept, Staf 2522, 3696
 Verriest, Hugo 1044, 1777, 5329, 7685
 Verschaeve, Cyriel 1322, 1361, 1362, 1740, 2367, 2736, 2801, 5559, 6161, 6405, 6561
 Verscheure, Sofie 7824
 Verschingel, Georges 2625, 2863, 2864, 2865
 Verschoore, Armand 1583
 Verschraegen, Gabriël 4180
 Versmissen, Jef 7907
 Verstappen, Emiel 7296
 Verstappen, Jack 1867
 Verstraete, Luc 6667, 8074
 Verstreken, Frans 3020, 6810, 7189, 8001
 Vertessen, Liliane 6688
 Verthé, Arthur 133, 4153, 6910, 6987
 Vertommen, Karel 1078, 1752, 3130, 3275, 3377, 6678
 Vervaet, Marcel 4939
 Vervecken, Lydia 4780
 Vervisch, Godfried 492, 1688, 2038, 5464, 5709
 Vervloet, Victor 1346, 4915
 Vervoort, Frans 7297
 Verwaest, Aloïs 7272
 Verwilghen, Theo 8721
 Verwimp, Richard 331
 Verzele-Madeleyn, Stephanie 2838
 Vestdijk, Simon 6653
 Veulemans, Jan 3724, 6328, 6341, 6343, 8479, 8480, 8567
 Veys, Ignaas 5066, 8417
 Viaene, Antoon 1282, 1899, 5374, 5376, 5383, 7149
 Viérin, Luc 5498
 Vigneron-Ramakers, Josée 4990, 8010, 8496
 Vilain, Walter 8763
 Villa, Eduardo 3521
 Vilsen, Luc 8578
 Vinck, Jozef 2667, 7273
 Vincke, Bob 1372, 5044, 6669
 Vindevogel, Geo 8424
 Vingerhoets, Leo 4561, 6638, 7204
 Vinks, Jos 881, 3623
 Viollet-le-Duc, E. 7401
 Vlaanderen, Wouter 6259
 Vlamijnck, Maria 469, 6220, 6527, 7850, 7995, 8591
 Vlamynck, Joris 7963
 Vliegen, Robert 8614, 8692
 Vollekint, Robert 2944
 Vonck 326
 Vonck, Theo 858, 6331, 8673
 Von Jawlensky, Alexej 1665
 Vonk, Bert 4561, 6638, 7204
 Von Rogister, Marie-Louise 5422
 Vos, Anne 702
 Vos, Herman 1080, 1311, 2641, 2644, 3417, 4959, 6219, 6221, 6810, 7194
 Vovaneska 1603, 4754
 Vrielynck, Magda 2361
 Vromant, Jef 7381
 Vuylsteke, Jul 4704
 Vyncke, Steven 4561, 6638, 7204
 Vyverman, Jules 6516, 7274
 Waegemans, Yvonne 122, 3276, 4000, 7177, 7254, 8041
 Waelput, Hendrik 1269
 Waffelaert, Gustaaf 4275
 Wagner, Richard 165, 4172, 4177, 6109
 Walbers, Lieve 6187
 Walgrave, Jan-Baptist 5389, 6887
 Walker, John 4738
 Wallaert, Martin 1598, 4703, 4707, 4989, 6710
 Wallays, Eduard 4448
 Walschap, Gerard 526, 1096, 3738, 3910, 6715, 7767, 8062, 8063, 8109
 Walschap, Jacques 5882
 Warmoes, Jean 8769
 Wassenberg, Maio 2654
 Watteau, Antoine 3058
 Wauters, Christian-Adolphe 6934, 7227
 Wauters, Herman 4561, 6638, 7204, 8747

Trefwoordenlijst, personen

Wauters, Marcel 8588
Webern, Anton 1023
Weiffens, Peter 812, 8645
Welles, Orson 3660
Weltjens, Leo 5186
Wené, André 7308
Wens, R. 6331
Werner, M. 4705
Werner, Theodor 5422
Wesker, Arnold 6216
Westerlinck, Albert 513, 1774
Weyn-Craeye, Johanna 7298
Weyns, Jozef 7221, 7236
Weyts, Staf 458, 5554, 5556, 6338, 6342, 8548, 8769
Wijnants, Rik 385, 4522
Wildiers, Max 4274, 4403
Willaert, Adriaan 32, 118, 550, 551, 1729, 2340, 2441, 5036, 5246, 6071, 7092, 7521, 7711
Willaert, Hendrik 6731
Willaert, Joseph 295
Willemots, Paul 7105
Willems, Bert 5787, 8173
Willems, John 8179
Willemyns, R.E.C. 4914
Willemyns, Roland B.C. 8700
Wilmots, Paul 4561, 6638, 7204
Windels, Nelly 1792, 1803, 2323, 3065
Winter, Fritz 5422
Winters, Eugeen 3970
Wippermann, Ferdinand 11
Withofs, Jan 8481
Witkiewicz, Stanislaw Ignacy 2952
Wittouck, Maurits 5414
Wolf, Hugo 6069, 6085
Wolff, Betje 7958
Wolfs, Hubert 4401
Wollens, Karel 5963
Wolvens, Henri-Victor 123, 2259, 5436, 6726, 7207
Woolf, Virginia 5148, 6807, 7777, 7778
Woutermaertens, Jacques 3755
Wouters, Humberto 7106
Wouters, Jan 4561, 6638, 7204, 7325, 8379
Wouters, Rik 4244, 8283
Wyckaert, Maurice 331, 503
Wyffels, Michel 4166, 5390, 7184
Wyndaele, Paul 8642
Yoors, Eugeen 5893, 6528, 7820, 8301
Yoors, Jan 583, 7871, 8482
Yperman, Jan 2696
Yzermans, Lambert 4947, 8445
Zadkine, Ossip 397
Zerk, Staf 3023
Zielens, Lode 5757
Zimmermann, Mac 5422
Zr. Maria Christina 6336, 7506
Zumthor, Peter 1190
Zweig, Stefan 5286

152 vlaanderen

vlaanderen

vlaanderen

vlaanderen

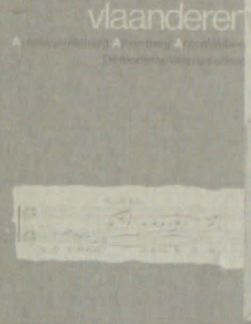
vlaanderen

vlaanderen

DEREN

HET TV-SPEL

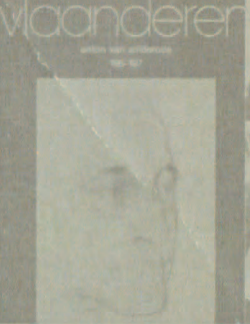

Aspecten van kunst en Borstuur in Engelen

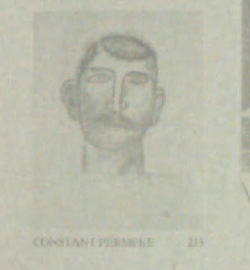
DE SPOTPRENT-KUNST IN VLAANDEREN

DEREN

VLAANDEREN

Godolph
vlaanderen 200

VLAANDEREN

VLAANDEREN

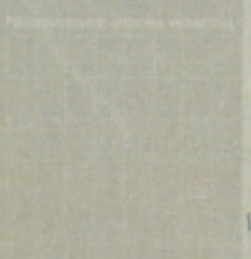
VLAANDEREN

VLAANDEREN

VLAANDEREN

VLAANDEREN

VLAANDEREN

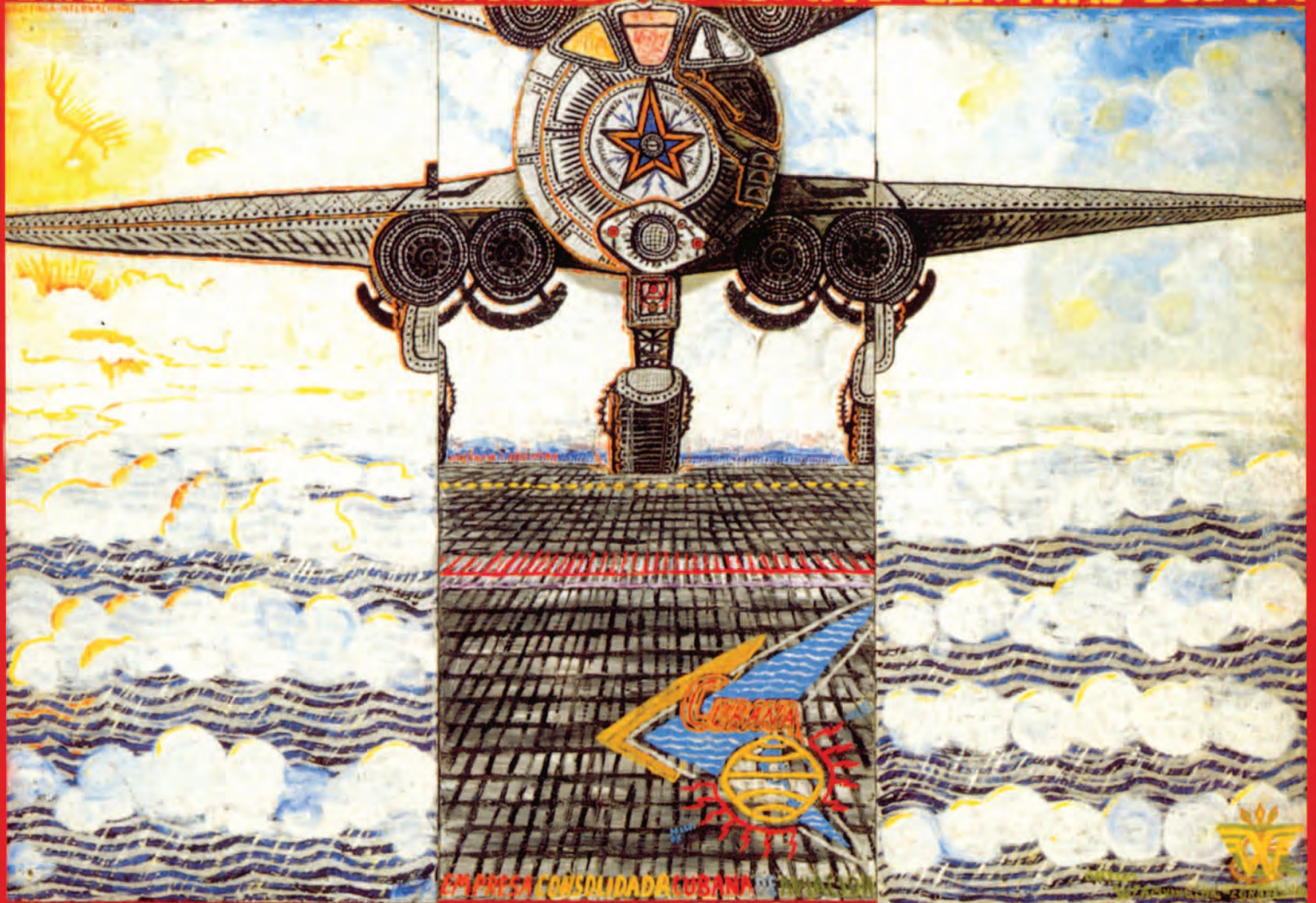
Verschijnt 5x per jaar: in februari, april, juni, september en november
Jaargang 51, december 2002, speciale editie

Afgiftekantoor Gent x - P2A9294 - België € 8,68 - Europese Unie € 11,16

VLAANDEREN

OUTSIDERKUNST. MEESTERS IN DE MARGE

PREPARASE PARA EL 25 JULIO EL ESTADIO LATINOAMERICANO DE PORTO
GRAMMA: ORGANO OFICIAL DEL COMITE CENTRAL DEL PA

PARTIDO COMUNISTA DE CUBA LIBERADOS DEL PAGO DE
VIVIENDA RESIDENTES EN HABITACIONES SERAN BENEFICIA

KERNREDACTIE

Patrick Lateur
hoofdredacteur
Julien Vermeulen
adjunct-hoofdredacteur
Robert Declerck
redactiesecretaris
Fernand Bonneure
Simonne Claeys
Mark Delrue
Jean Luc Meulemeester
Robert Nouwen
Geert Swaenepoel
Stefan van den Bossche
Jaak Van Holen

REDACTIERAAD

Hugo Brutin, Willy Copmans, Luc Daems,
Luc Decorte, Luc Demeester, Raoul M. de Puydt,
Ria De Schepper, Kamiel D'Hooghe, Marc Dubois,
Fernand Florizoone, Yolande Goes, Gust Keersmaekers,
Jaak Maertens, Edith Oeyen, Hubert J. Peeters,
Raf Seys, Jaak Stervelynck, Piet Thomas, Chris Torfs,
Frank Tubex, Jules van Ackere, Adiel Van Daele,
Danny Van den Bussche, Harold van de Perre,
Karel van Deuren, Beatrijs Van Hulle,
Jooris Van Hulle, Werner Vens, Luc Verbeke,
Gilbert Verhille, Arthur Verthé, Jan Vorrsselmans,
Christian-A. Wauters

ABONNEMENTEN

Abonnementen én losse nummers bestellen bij:
C.V.K.V. vzw, Lindenlaan 18, B-8700 Tielt

De abonnementsprijs (voor 5 nummers) bedraagt:
- voor België: € 28,27
- voor de landen van de Europese Unie: € 36,94
- voor de andere landen van Europa: € 40,04
- voor de landen buiten Europa: € 43,14
Het abonnement wordt automatisch verlengd,
tenzij het vóór 15 dec. wordt opgezegd.
Giften vanaf € 30 met fiscaal attest.
BTW: BE 406 861 649

LOS NUMMER

België: € 8,68
Europese Unie: € 11,16
Andere landen van Europa: € 12,39
Landen buiten Europa: € 13,63

REKENINGEN

België en andere landen
KBC - 467-9351391-96
PRK - 000-1650840-94
van C.V.K.V., vzw, Lindenlaan 18, 8700 Tielt
Nederland
Postbank: 6748395
van C.V.K.V., vzw, Lindenlaan 18, B-8700 Tielt

LID VAN DE VUKPP

Uitgegeven met financiële steun van
de provincies Antwerpen,
Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen,
de West-Vlaamse Elektriciteitsmaatschappij c.v.,
de Vlaamse Gemeenschap

Verantwoordelijke uitgever:
Jean Luc Meulemeester, Lege Weg 153,
8200 Sint-Andries/Brugge

Grafisch concept: Studio Drukkerij Lannoo

Prepress, druk en afwerking:
Lannoo Drukkerij, 8700 Tielt,
tel.: 051-42 42 11; fax: 051-40 70 70
e-mail: lannoo@lannooprint.be

Ongevraagde kopij wordt niet teruggestuurd.

VLAANDEREN

Vlaanderen, jg. LI, nr. 293,
December 2002
Verschijnt niet in juli en augustus.

Tweemaandelijks tijdschrift
voor kunst en cultuur,
een uitgave van het Christelijk Vlaams
Kunstenaarsverbond (C.V.K.V. vzw)

C.V.K.V.

EREDEKENS

Gust Keersmaekers, Godfried Ridder Lannoo,
Mgr. Guido Maertens (†), Jan Sercu

DAGELIJKS BESTUUR

Jean Luc Meulemeester (voorzitter), Robert Declerck
(wd. secretaris), Gust Keersmaekers, Patrick Lateur,
Adiel Van Daele (penningmeester), Werner Vens
(erevoorzitter), Julien Vermeulen

PROVINCIALE SECRETARIATEN

Antwerpen: Luc Daems
du Boislei 95, 2930 Brasschaat. Tel. 03-651 98 91
Geert Swaenepoel
Salm Salmstraat 13, 2320 Hoogstraten. Tel. 03-314 31 51
Limburg: Robert Nouwen
Leopoldwal 38, 3700 Tongeren. Tel. 012-23 78 24
West-Vlaanderen: Robert Declerck
Hondstraat 6, 8700 Tielt. Tel. 051-40 11 08
Danny Van den Bussche
Longchamplan 69, 8400 Oostende.
Tel. 059-50 52 80

Omslagillustratie:

Willem van Genk, *Cubaanse luchthaven*,
(Collectie De Stadshof, Museum Dr. Guislain, Gent)

Vlaanderen ISSN 0042-7683

Attentie! Attentie!

Op woensdag 26 maart 2003 vindt in Brugge de
voorstelling plaats van het themanummer
Vlaanderen-Toscane. Dit gebeurt met een grandioos
banket in de Hotel- en Toerismeschool Spermalie.
Iedereen kan hierbij aanzitten. In het volgend num-
mer vindt u een uitnodiging.

Volgend nummer:

Toscane - Vlaanderen, Vlaanderen - Toscane

REDACTIESECRETARIAAT

Robert Declerck, 'Ter Hoogserleie'
Hondstraat 6, 8700 Tielt
Tel. 051-40 11 08 - Fax: 051-40 81 64
e-mail: robert.declerck2@pandora.be

BEHEER EN ADMINISTRATIE

Adiel Van Daele, Lindenlaan 18, 8700 Tielt
Tel./Fax: 051-40 21 22

Inhoud

Outsiderkunst, meesters in de marge

*Samenstelling: Patrick Allegaert
& Julien Vermeulen*

- 201 **Art Brut: tussen definitie en beeldvorming**
Julien Vermeulen
- 203 **Waanzin, wat was dat ook weer?**
Patrick Allegaert
- 212 **Europese Art-brut- en outsidercollecties:
een selectief onderzoek**
Carine Fol
- 220 **Goudkunst: verzamelavonturen in de outsider-
kunst**
Jos ten Berge
- 225 **'Het kleine meisje werd vergast. Haar pop heeft
het overleefd'**
Joannes Késenne
- 229 **Het bijzondere van art brut**
Frederik De Preester
- 232 **Kunst en psychiatrie: liaison dangereuse**
Erik Thijs
- 238 **Transit**
Vasiyet / Testament
Nâzım Hikmet / Joris Iven & Perihan Eydemir
- 239 **Te Gast**
Frans Geysen
- 240 **Poëtisch bericht**
Andy de Smul / Stephan Soens / Bjarne Donderdag
- In en om de kunst**
- 241 World Press Photo
Karel van Deuren
- 242 'Zingen is tweemaal bidden'
Sacrale muziek in en om Brugge 2002
Jaak Van Holen
- 244 Een gelauwerde Julien Posman
Simonne Claeys
- 247 ModeNatie Antwerpen
Marc Dubois
- 248 Ik wil mezelf niet verloochenen
Over het werk van Joke Demeyere
Jooris van Hulle
- 249 Klimts landschappen
Julien Vermeulen
- 250 Van Gogh Museum viert 150ste verjaardag
Van Vincent van Gogh in 2003
Mark Delrue
- 250 De biografie van Albrecht Rodenbach
Stefan van den Bossche
- 252 Averbode, een aparte uitgever
Fernand Bonneure
- 253 Bart Mesotten 80 en onvermoeid
Jaak Fontier
- 255 Keith Brumberg: het schilderij als verhaal
Jooris van Hulle
- 256 **Bibliotheek**

www.kunsttijdschriftvlaanderen.be
www.detijdschriften.be

Art brut: tussen definitie en beeldvorming

Julien Vermeulen

Het begrip 'art brut', dat Jean Dubuffet lanceerde, heeft de laatste decennia een rijke en bijzonder gevarieerde invulling gekregen. Hierdoor werd het een erg beladen concept dat op de scheidingslijn tussen kunst en psychiatrie een rekbare tussenpositie probeerde in te nemen. De term 'art brut' suggereert in eerste instantie dat de kunst van psychiatrische patiënten in sterke mate gekenmerkt is door de 'rauwe', 'pure', 'instinctieve' en 'primitieve' scheppingskracht die ongefilterd door het academisme van de traditionele kunstopvattingen tot uiting komt. Dit aspect vormt reeds een eerste aanzet tot een foutieve beeldvorming rond de kunst van outsiders. In een romantisch interpretatiekader werd de kunst van psychiatrische patiënten immers als een authentieke, eerlijke en spontane bijdrage tot de beeldende kunst verheerlijkt. Thema's, technieken en materiaalkeuzes bleken niet gedetermineerd door de dogma's van conservatieve kunstopvattingen wat vele vertegenwoordigers van de avant-garde aansprak.

De afgesloten wereld van de waanzin fascineerde tevens het grote publiek en het feit dat heel wat kunstenaars (en niet de minste!) als psychiatrische patiënten gediagnosticeerd en behandeld werden, versterkte de interferentie tussen het scheppingswerk van de 'geniale' kunstenaars en de creaties van psychotici. De sterk verspreide opvatting dat waanzin en genialiteit nauw met elkaar verwant zijn, is een stereotiepe opvatting die enige nuanciering vereist. Deze visie kadert bovendien in een ruimere mythe: de opvatting namelijk dat de échte kunstenaar een eizinnige marginaal is die buiten het sys-

teem staat en als een onbegrepen genie tegen de normen van een mercantiele samenleving moet opboksen. Het hardnekkige bohèmeprofiel dat vele kunstenaars typeert bevat nu eenmaal talrijke marginale componenten.

Andere foutieve accenten werden vrij snel op dit kunstbegrip geënt. Vanuit een kunstkritiek die in toenemende mate ging dwepen met de inzichten van de psychoanalyse werd gesuggereerd dat precies in het werk van psychotici de onbewuste lagen van de mens direct en ongecensureerd tot uiting gebracht werden. Het leek erop dat de fascinerende invalshoek van de droomduiding plots ondersteund werd door een even fascinerende wereld waarin de ongeremde associaties van kunstenaars met een verlaagde censuurdrempel zichtbaar werden. Dubuffet beklemtoonde dat deze kunstenaars creëerden vanuit 'leur propre fond' en dat hun werk onbesmet was door de conventies en de verwachtingen van de kunstmarkt. Ook ethische remmingen of beperkingen vanuit de gesofisticeerde cultuur hadden schijnbaar geen impact op deze kunst.

De leek die nauwelijks inzicht heeft in de complexe wereld van de psychiatrische diagnostiek beschikt ook niet over een oordeelkundige achtergrond om een onderscheid te maken tussen allerhande psychiatrische syndromen waardoor zijn visie op geestesziekten (en dus ook op de zogenaamde art brut) niet de nodige accuratesse vertoont. Dit heeft ongetwijfeld geleid tot talrijke generaliserings die een precieze demarcatie van het art-brutbegrip in de weg stonden. Ondertussen werd ook de therapeutische waarde van het creatieve werk meer en meer beklemtoond. Op dit punt verglijdt de kunstbeoefening naar een toegepaste therapie die de deur op een kier zet voor allerhande neveninterpretaties. De romantische visie dat kunst fundamenteel autonoom is, maakt hier plaats voor een verdediging van

Sonja Schellinck
'Man met huis en spin'

een toegepaste kunstbeoefening. Een van de eerste belangrijke verzamelaars, namelijk dr. Prinzhorn, verkoos opzettelijk het begrip 'Bildnerei der Geisteskranken' boven het al te elitaire etiket van 'kunst' van geesteszieken. Omgekeerd heeft de gevestigde kunstwereld ook de mythe van het therapeutisch kunstenaarsschap in niet geringe mate geconsolideerd. Diverse kunstenaars interpreteerden hun scheppingswerk in eerste instantie als curatief: de manier waarop ze bijvoorbeeld met hun eigen angst-, agressie- en seksualiteitsbeleving omgingen trok een bijkomende parallel met het oeuvre van allerlei outsiders.

In een kunstdiscours dat het realisme van de traditionele canon steeds krachtiger van zich af wilde schudden, haalde men de artefacten van de art brut met veel enthousiasme binnen. Van hieruit werden nieuwe

componenten aan het debat toegevoegd die telkens opnieuw het vertekende beeld van deze kunstvorm versterkten. Westerse kunstenaars waren immers gedreven op zoek naar nieuwe uitingsvormen. Precies in de beeldentaal van de art-brutbeoefenaar tekenden zich patronen af die de aanhangers van de avant-garde en het surrealisme zich eigen maakten. Bepaalde technieken eigen aan de originele outsiderkunst werden vaak probleemloos in de gecanoniseerde kunst geïntegreerd. De ene kunstenaar werd meer aangesproken door de naïeve accenten van bepaalde projecten, andere kunstenaars raakten gefascineerd door de vreemdsoortige materialen of door de obsessieve thema's van hun psychiatrische collega's.

Vrij vroeg reeds meenden kunstenaars en comparatisten gelijkenissen te zien tussen de kunst van psychiatrische patiënten en die van schriftloze culturen uit Oceanië en Afrika. Op dit punt werden beide kunstvormen vaak slordig op één hoop gegooid onder het label van een vermeend exotisme. Beide paradigma's waren immers het product van mensen buiten het vaste Europese kunstcircuit en hielden geen voeling met de voorschriften van de gevestigde tradities: het oeuvre van vele kubisten sloot hier vaak naadloos bij aan.

Heel courant nog wordt art brut enkel en alleen gedefinieerd vanuit het psychologische profiel of vanuit de sociale positie van de schepper. Nonchalant omschrijft men dan deze outsiderkunst als het werk van mensen die om een of andere reden buiten de conditionerende invloed van de culturele en sociale samenleving staan: onaangepasten, *Einzelgänger*, patiënten van psychiatrische instellingen, delinquenten, gedetineerden en marginalen. Een kunstinterne definitie die steunt op thema's en motieven, op stijlen en structuren lijkt op dit moment nog steeds niet haalbaar. De omschrijving 'beeldende kunst aan de rand' is op dit punt evenmin een vooruitgang in het debat ter zake. Vooreerst is het begrip onhanteerbaar door zijn gebrek aan precieze inhoudelijke omschrijving. En op het moment dat men de 'mentaal anderen' zoveel mogelijk in de samenleving wil integreren, pakt het kunstcircuit uit met het discriminerende etiket van 'kunst van buitenstaanders'. Inderdaad, op het ogenblik

dat het onderscheid tussen 'normaal' en 'abnormaal' op de helling gezet wordt, gaat men deze bijzondere tendensen in de kunst als kunst-uit-de-marge stigmatiseren. Hier raken we aan een bijkomend probleem. In een maatschappij die uiterst gevoelig is voor politiek correct taalgebruik is het heel delicaat om art brut te definiëren als het werk van verstandelijk gehandicapten, geestelijk gestoorde, psychotici of 'mad artists'. Het gevoelige Engelse taalidoom benoemde onlangs kunstenaars met een lichamelijke handicap als 'physically challenged artists': de visuele kunst van een blinde artiest bijvoorbeeld werd er voorgesteld als een grensverleggende verkenning van het kunstmedium.

Ondertussen tekenden zich ook andere verschuivingen af die een ander licht gingen werpen op deze alternatieve kunstvormen. Postmodernisten dichtten de kloof tussen elitekunst en populaire kunst en maakten zo een weg vrij voor een expliciete integratie van allerlei vormen van *non-art* of van kunst die niet vanuit een artistieke intentie geconcipeerd werd. De postmoderne aanval op het centrum-tout-court houdt tevens een pleidooi in voor alles wat vanuit de marge, vanuit de rand van de maatschappij, vanuit de periferie van de cultuur komt. Op dit punt sluit de hernieuwde interesse voor art brut ook aan bij de openheid op andere culturen, andere materialen en andere samenlevingsvormen.

Zo werden de concepten 'art brut' en 'outsiderkunst' moeilijk te hanteren paraplu-begrippen die een onmogelijk te omschrijven geheel van werken, figuren, stijlen en opvattingen omvatten. We hoeven weinig moeite te doen om in te zien dat de definitie, de classificatie en de evaluatie van de kunst van psychiatrische patiënten nog steeds bijzonder problematisch is. Dit mag ons niet beletten om zonder vooroordeel naar het werk van deze kunstenaars te kijken. Met dit themanummer willen we dan ook enkele hardnekkige mythes over art brut op de helling zetten en met de nodige afstandelijkheid het concept en vooral het werk van enkele representatieve kunstenaars benaderen. Het multidisciplinaire karakter en de naambekendheid van onze medewerkers staan borg voor een genuanceerde ondervraging van deze complexe materie.

Medesamensteller Patrick Allegaert en zijn collega Frederik Depreester zijn vanuit hun werkterrein in het Museum Dr. Guislain (J. Guislainstraat 43, 9000 Gent, tel. +32(0)9 216 35 95) bijzonder vertrouwd met de diversiteit van de collecties die ze in huis hebben en waaruit ze rijk illustratiemateriaal kunnen putten. Met tentoonstellingen als *Gestoorde Vorsten*, *Bric à Brac*, *Willem van Genk*,

Ontbrekende beelden en *Outsiders* plaatsten Patrick Allegaert en zijn medewerkers de outsiderkunst in de schijnwerpers en slaagden ze erin een massale belangstelling voor deze kunst op te wekken. Vooral sinds de 'Collectie De Stadshof' uit Zwolle integraal in het museum opgenomen werd, mag het Museum Dr. Guislain zich als een van de belangrijkste centra van outsiderkunst benoemen.

Carine Foi is artistiek directeur van Art en Marge in Brussel en werkt aan een proefschrift over art brut. Zij plaatst het fenomeen in een ruim internationaal verband en belicht de voornaamste collecties in binnen- en buitenland.

Jos ten Berge besteedt in dit nummer hoofdzakelijk aandacht aan de 'Collectie De Stadshof' en biedt een levendig overzicht van de recente verzamelavonturen in een kunstdomein dat zich ver buiten de reguliere kunstcircuits uitstrekt. De 'Stichting Collectie De Stadshof' is gevestigd in Nijmegen (Groenestraat 344, NL-6531 JC Nijmegen), de verzameling echter is volledig ondergebracht in het Museum Dr. Guislain in Gent.

Dr. Erik Thys is als psychiater verbonden aan het Universitair Centrum St.-Jozef in Kortenberg en het PSC St.-Alexius in Elsene. Samen met zijn collega Marc De Hert organiseerde hij een aantal tentoonstellingen van werk van psychiatrische patiënten.

Joannes Késenne, lector kunstpsychologie aan de Provinciale Hogeschool Limburg, was onder meer curator van de tentoonstelling *Onzegbaar zichtbaar* en besteedt in dit themanummer vooral aandacht aan de Lundbeck-collectie.

We hopen dat deze verschillende invalshoeken u een verrijkende ontmoeting met de outsiderkunst mogen garanderen. Ondertussen kunt u via een proces van onbevangen waardering een eigen opinie vormen over een kunst die nog te vaak als marginaal beschouwd wordt.

Waanzin, wat was dat ook weer?

Over outsiderkunst in het Gentse Museum Dr. Guislain

Patrick Allegaert

In 2000 was Avignon samen met een aantal andere steden 'Culturele Hoofdstad van Europa'. Rond het thema 'schoonheid' ontspinnen zich in de Provence vele initiatieven. Zo was er in het Pausenpaleis *La beauté in fabula*. Op die tentoonstelling werd werk getoond van Opicinus de Canistris (14de eeuw). Hij werd gezien als een 'waanzinnige' monnik. Hij zei profetische dromen te hebben. Op zijn perkamenten worden de mysteries van de kerk gereveleerd: ongewone combinaties van kruisigingen, portretten, kalenders, labyrinten. Ze vormen het laboratorium van zijn gekwelde geest. Deze erg zeldzame stukken worden bewaard in het Museum van het Vaticaan in Rome.

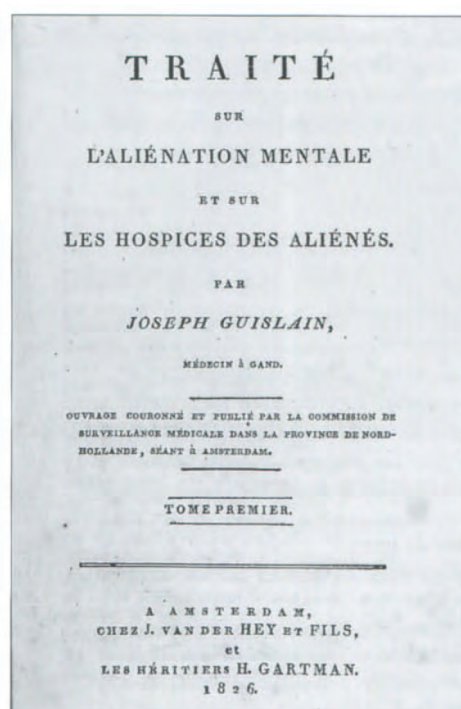
Op enkele kilometers van Avignon was er *Folie de la beauté* (in het Musée Campredon in L'Isle-sur-la-Sorgue): de prestigieuze collectie art brut ABCD (Parijs) wordt er getoond. Geen 'grote' naam ontbreekt. De collectie ABCD maakt nu een succesvol tentoonstellingsparcours doorheen de Verenigde Staten.

Brugge 2002 organiseert met het Brusselse Art en Marge een initiatief *Kanttekening*. Belgische beeldend kunstenaars zoals Jacques Charlier of Ronny Delrue werken intensief samen met 'outsiderkunstenaars'. Een merkwaardige ontmoeting levert een intrigerend werk en een sterke tentoonstelling op.

Voor het creatief werk van 'personen met een psychische aandoening' bestaat er wereldwijd grote belangstelling. Dit is het resultaat van een merkwaardige geschiedenis, een evolutie in nadenken over waanzin, marginaliteit, kunst en samenleving.

Dokter Joseph Guislain
(1797-1860)

Zomer 2002: in het Gentse Museum Dr. Guislain gaat *Outsiders* open. Deze tentoonstelling toont werk uit de Nederlandse collectie De Stadshof uit Zwolle. *Outsiders* markeert een langdurige bruikleen van Nederlands meest prestigieuze internationale collectie 'outsiderkunst' aan het Gents museum. Het Museum Dr. Guislain, oorspronkelijk een museum over de geschiedenis van de psychiatrie, heeft gaandeweg in zijn werking, collectievorming en tentoonstellingsbeleid, meer en meer de aandacht gevraagd voor beeldend werk van 'outsiders'.

Wat is de betekenis, het statuut van dit werk, door sommigen met de term art brut, door anderen 'outsider art' genoemd? Kan er een beknopte cultuurgeschiedenis van deze creatieve uitingen geschreven worden? Op welke manier is dit werk in het Gents museum 'op zijn plaats'?

Er is in verschillende culturen gekeken naar 'werk' van 'gestoorden'. Hoe men hierover spreekt, zegt veel over hoe men kijkt naar waanzin én over hoe men kijkt naar kunst. Het is een knooppunt van artistieke appreciatie, maatschappelijke analyse, rationeel, romantisch, heroïsch,... Bij een analyse over 'outsiderkunst' staat veel en veel tegelijk op het spel.

Schotten met heimwee

Joseph Guislain (1797-1860), inspirator en organisator van de krankzinnigenverzorging in de negentiende eeuw in België, schrijft over esthetica en geestesziekte. Zijn standpunt reveleert de houding tegenover kunst en 'gestoordheid' in de negentiende eeuw. Het is interessant als 'punt zero'.

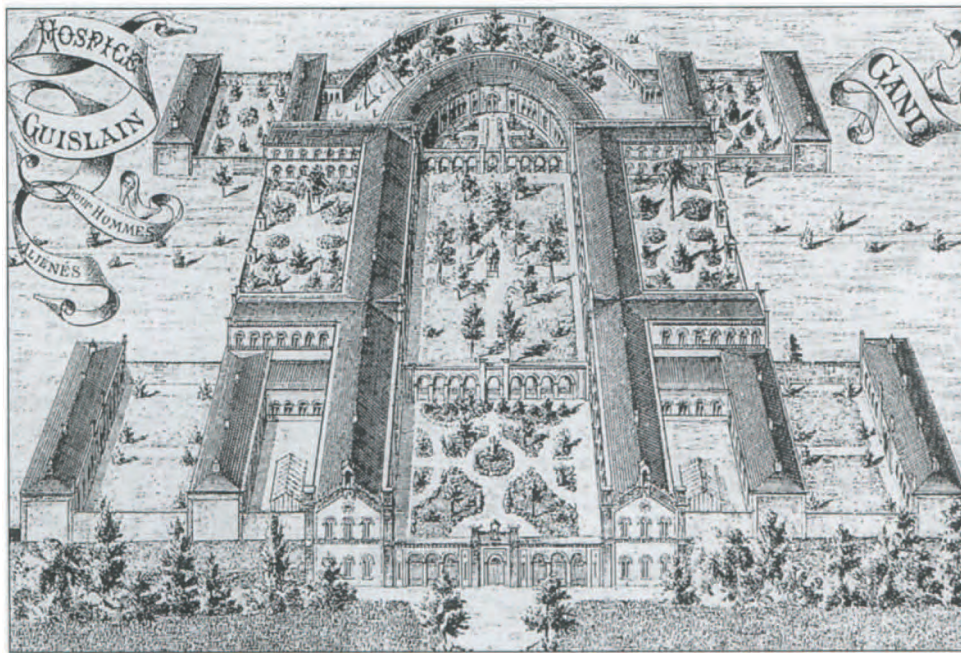
De patiënt kan volgens Guislain niet 'echt' met kunst bezig zijn. Een té moeizame creatieve zoektocht kan zijn fragiele geest alleen maar nog meer vertroebelen. Een 'licht' esthetische interesse kan, is voor sommige patiënten aangewezen en staat volop in functie van diagnose en therapie. Er moet echter

sprake zijn van een zekere aanleg, een gevoeligheid voor schoonheid.

Joseph Guislain schrijft in zijn *Traité sur l'aliénation mentale et sur les hospices des aliénés* uit 1826 het volgende: 'Het bezig-zijn met de geest is geen middel tot verstrooiing dat men met dezelfde hoop op succes kan gebruiken bij alle krankzinnigen. Dit middel vraagt een zekere smaak en aanleg. Of men nu de muziek gebruikt om het oor te strelen, of als het de krankzinnige zelf is die zich wijdt aan de studie van de kunst, er moet nog enige smaak aanwezig zijn bij dat individu, opdat hij er markante voordelen uit kan halen. Ook de schilderkunst en de letteren eisen een zekere aanleg voor die kunsten, dit samen met een voorafgaandelijk opvoeding: zonder deze voorwaarden is alles wat men onderneemt puur verloren moeite.'

Guislain maakt zelf een selectie in wat de patiënt mag en kan ontroeren. Welk genre, maar ook welk instrument: de dokter weet en selecteert. Hij moet bijzonder goed op de hoogte zijn van welke uitwerking bepaalde kunstvormen hebben. Daarenboven is de arts blijkbaar op de hoogte van gevaarlijke combinaties tussen muziekvormen en mentale aandoeningen: 'Het zou irrationeel zijn om zonder onderscheid elke vorm van muziek te gebruiken. De ervaring heeft geleerd dat zij die gemaakt wordt met een beperkt aantal instrumenten en die vlugge, lichte en aangename schokjes teweegbrengt, de meeste geschikte is: bijvoorbeeld de marsen, de wals, de volksdansen en andere muziekstukken van dezelfde aard. De vormen van krankzinnigheid met *droefheid*, *hypochondrie* (zwaarmoedigheid), *misanthropie*, *demonomanie* (bezetenheid) zullen, meer dan andere vormen van waanzin, het gebruik van muziek verlangen. De effecten ervan zijn, volgens enkele auteurs, zelden heilzaam als de krankzinnigheid haar oorsprong vindt in een hartstochtelijke liefde.'

Guislain verrast door zijn gedetailleerde benadering. Soort muziekinstrument, soort ziekte, geografische afkomst: niets lijkt aan de aandacht te ontsnappen. De dokter maakt zijn indeling zo gefundeerd en adequaat mogelijk: 'De keuze van het muziekinstrument is helemaal niet onbelangrijk. Alle snaarinstrumenten lijken me bijzonder aange-

In 1857 werd het 'Hospice Guislain pour Hommes Aliénés' in Gent opgericht

wezen. De harp, de lier, de gitaar, de mandoline en de piano zijn bijzonder geschikt om, meer dan elk ander instrument, de emoties op te wekken: Pythagoras heeft, toen hij de basis legde van deze goddelijke kunst, een beroep gedaan op een snaarinstrument om de zielenroerselen te kalmeren. De fluit, de klarinet en de doedelzak zijn eveneens aangewezen. Dit laatste instrument moet echter verboden worden bij mensen uit Schotland die heimwee hebben. Deze muziek kan bij de zieken de pijn veroorzaken die voortkomt uit het pijnlijke ongeduld om het geboorteland terug te zien: het is algemeen bekend dat de bergbewoners van Schotland dit instrument met een soort wellust opzoeken.'

Guislain heeft duidelijk aandacht voor de speciale betekenis die de beeldende kunst kan hebben op krankzinnigen. Het is opvallend dat de arts ook hier het 'genre' wil bepalen. 'De zieke zal bij voorkeur in de schilderkunst het genre van de landschappen en de zeezichten verkiezen. De uitvoering ervan is makkelijker dan geschiedkundige tafereelen; bovendien geeft zij aan de verbeelding een grotere diversiteit aan indrukken.' De keuze is helemaal niet toevallig: de kunst zal de patiënt naar buiten lokken. Hij zal wandelingen willen maken, dit zal hem verstrooien en zijn problemen zullen wat uit zijn aandacht geraken. Guislain: 'Deze verstrooiing leidt op een natuurlijke manier naar een andere. Bij de minste vooruitgang die de schilder maakt, is hij gehaast door het verlangen de natuur te raadplegen; zijn grootste zorg en al zijn genot bestaan weldra slechts uit wandelingen die

hij maakt op het platteland. Het is daar dat een mooie hemel, groepen bomen, romantische plaatsen, pittoreske zichten, de kleurnuances van om het even welk voorwerp zijn aandacht vragen en hem het dominante idee van zijn waanzin uit het oog doen verliezen.' Kunst wordt gezien als een dankbare omweg naar de therapeutische schoonheid van de natuur.

Frappant blijft de grote omzichtigheid waarmee dit alles aangewend kan worden. Guislain: 'Ik dien hier op te merken, en deze opmerking is ten dele toepasselijk op de voorgaande stukken, dat het niet volstaat om dit verstrooiingsmiddel aan te wijzen bij dit of dat geval van waanzin, zonder op de hoogte te zijn van de oorzaak van de ziekte. We zouden vergeefs de melancholische patiënt, de misantroop en de manische patiënt zonder delirium aan de invloed van de muziek of de schilderkunst onderwerpen: de natuur zou altijd doof blijven voor onze inspanningen. Wat zouden deze middelen kunnen doen als de waanzin het gevolg was van een organische kwaal in de hersenen, in de lever, van de spijsvertering of van ieder ander orgaan? De psycholoog zal vooral zijn blik richten naar de morele oorzaken: het zijn vooral deze die gekenmerkt zijn door tegenspoed, door alle soorten van ongeluk, enz. die het meest de *verstrooiingen* zullen vereisen waarvan

sprake.' Guislain is niet voor niets de man die de 'morele behandeling' in ons land introduceerde. Waanzin kan men best met enig moreel gezag te lijf gaan: kunst kan als 'verstrooiing' hier dan wel bij gebruikt worden.

Naar de natuur

Joseph Guislain schrijft én als dokter én als man van cultuur. Er steekt in zijn tekst naast een kennis en bezorgdheid van de psychisch zieke ook een waardering in van esthetische genres. Het ene wordt als geschikter, gemakkelijker ook, gezien dan het andere. En wat treffend is, passende kunst lokt de mens naar buiten. Je schildert naar de natuur, want zo hoort het blijkbaar. En de natuur heeft dan weer een genezende invloed op de mens.

Dit standpunt kadert in een traditie waarin de geneesheer uitspraken, expliciet of niet, over esthetica doet en deze in verband brengt met therapeutische mogelijkheden. De arts krijgt vanuit zijn medische praktijk die wikt en weegt over leven en dood, ziekte en gezondheid, het 'gezag' om over 'mens en schoonheid' waardeoordelen te vellen. Guislain neemt op dit vlak geen 'revolutionair' standpunt in. Schilderen is voor hem evident 'naar de natuur'.

Bijna vijftig jaar later wordt dit 'naturalisme' in al zijn strenge duidelijkheid herhaald. De Franse psychiater Ambroise Tardieu publiceert in 1872 *Etude médico-légale sur la folie*. Alles wat afwijkt van het academisch naturalisme is in zijn ogen symptomatisch voor mentale afwijking. 'Zoals te verwachten baseerde hij zich op de esthetische normen van zijn tijd: alles wat (...) niet getuigde van een vermogen de natuur 'correct' weer te geven, zich aan de regels van het perspectief te houden, de 'juiste' kleuren te gebruiken, de wetten van de proportie toe te passen, eenheid in compositie aan te brengen, en, *last but not least*, een gevoel van schoonheid over te dragen, was in zijn ogen symptomatisch voor een mentale afwijking en derhalve reden voor een verklaring van ontoerekeningsvatbaarheid.' (Jos ten Berge, in *Marginalia. Perspectieven op outsiderkunst*, 2000)

Wanneer twee jaar later de impressionisten het toneel betreden, zijn aantijgingen van *folie* en *démence* niet van de lucht. Hier woedt een andere strijd: de dokter zet zich in voor hetgeen door een bepaalde klasse als waardevol gezien wordt. 'Kwaliteit is klasse' of negatief uitgedrukt: kunstenaars van wie het werk niet aan het voorgestelde sjabloon beantwoordt, worden als 'waanzinnigen' gemerkt.

De houding waarbij de arts de waanzin niet veel toereert op het domein van de

De interesse voor de kunst van psychiatrische patiënten sluit aan bij de grensverleggende studies van Sigmund Freud. (Sigmund Freud; Berggasse 19 Wenen; *Die Traumdeutung*)

esthetica, kent twee kanten. Voor de waanzinnige schuilen er enerzijds in de kunst alerhande emotionele valkuilen, en natuurlijk anderzijds: voor de kunstenaar die zich niet echt houdt aan de voorziene esthetische codes, aan het welvoeglijke, het canon, heeft de geneesheer – als lid van de welopgevoede en van een goede smaak voorziene burgerij – wel een niet altijd even vriendelijk medisch etiket klaar. De dokter bewaakt de hygiëne, ook de mentale!

Kinderen, primitieven en geesteszieken

Marcel Réja, psychiater, dichter en kunstcriticus, vraagt met zijn publicatie *L'art chez les fous* uit 1907, de aandacht. Hij wil het beeldend werk van psychisch zieken bestuderen. Hij doet zijn onderzoek met aandacht voor gelijkenissen en verschillen tussen

dit werk en het werk van 'primitieven' en kinderen. Deze trits zijn in de loop van de twintigste-eeuwse kunstgeschiedenis wel dikwijls samen op stap. Dit alles vergelijkt hij met het beeldend werk van genieën: 'Het genie toont de menselijke geest in zijn volledige schoonheid, terwijl de gek deze door zijn argeloze onbeholpenheid naakt te kijk zet.'

Deze oproep van Réja gebeurt op het ogenblik dat er aandacht in de Westerse kunst ontstaat voor 'primitieve' kunst. In datzelfde 1907 wordt door Picasso *Les Femmes d'Alger* geschilderd, met duidelijk aandacht voor de kwaliteit van de Afrikaanse beeldentaal. Het is het eerste 'kubistische doek'.

In het 'echte' esthetische debat staan vorm en inhoud ter discussie. Wat de impressionisten hebben opengewerkt, wordt door de kubisten en expressionisten op een nog radicalere manier gesteld. Dit dispuut, zeg maar relativisering van het standpunt 'kunst naar de natuur', opent de weg voor een zich openstellen van hoe de kunstenaar zijn werk innerlijk vormt en beleeft. In het kielzog van deze aandacht groeit meer aandacht voor het beeldend werk van geestelijk gestoorden. Misschien beleven deze mensen op een scherpe en uitgesproken authentieke manier de creatieve impuls.

Réja opent in Villejuif nabij Parijs een eerste 'museum' met werk van psychiatrische patiënten. Réja baant met zijn bescheiden bijdrage de weg naar heel wat initiatieven in de loop van de twintigste eeuw. Volledigheids-halve dient er hier wel aan toegevoegd te worden dat Marcel Réja een pseudoniem is voor de psychiater Paul Gaston Meunier: het pleidooi voor de aandacht van de kwaliteit van plastisch werk bij psychisch zieken was nog zeer delicaat. Opnieuw Jos ten Berge in *Marginalia*: 'De studie van de artistieke productie van de geesteszieken is geen simpel uitstalraam van pittoreske documenten. Hoe divers in hun verschijningsvorm, volgens de ziektecategorieën waarvan ze een veruitwendiging zijn, toch zijn deze werken van een meer algemene betekenis. Langs de ene kant werpen ze een licht op de verhouding tussen het genie (of bescheidener de artistieke productie) en de waanzin. Langs de andere kant, werpen ze merkwaardig licht op sommige innerlijke voorwaarden die geschikt zijn voor artistieke productie.' De studie van het werk van geesteszieken heeft voor Réja veel perspectieven, maar boven alles werpt ze een licht op de ontstaansvoorwaarden van artistieke activiteit tout court.

Morgenthaler en Wölfli

Réja zet de toon voor wat iets later volgt in Zwitserland. De psychiater Waiter

Morgenthaler werkt tussen 1908 en 1919 in de psychiatrische kliniek Waldau bij Bern, waar hij ook een klein museum van kunst van patiënten sticht.

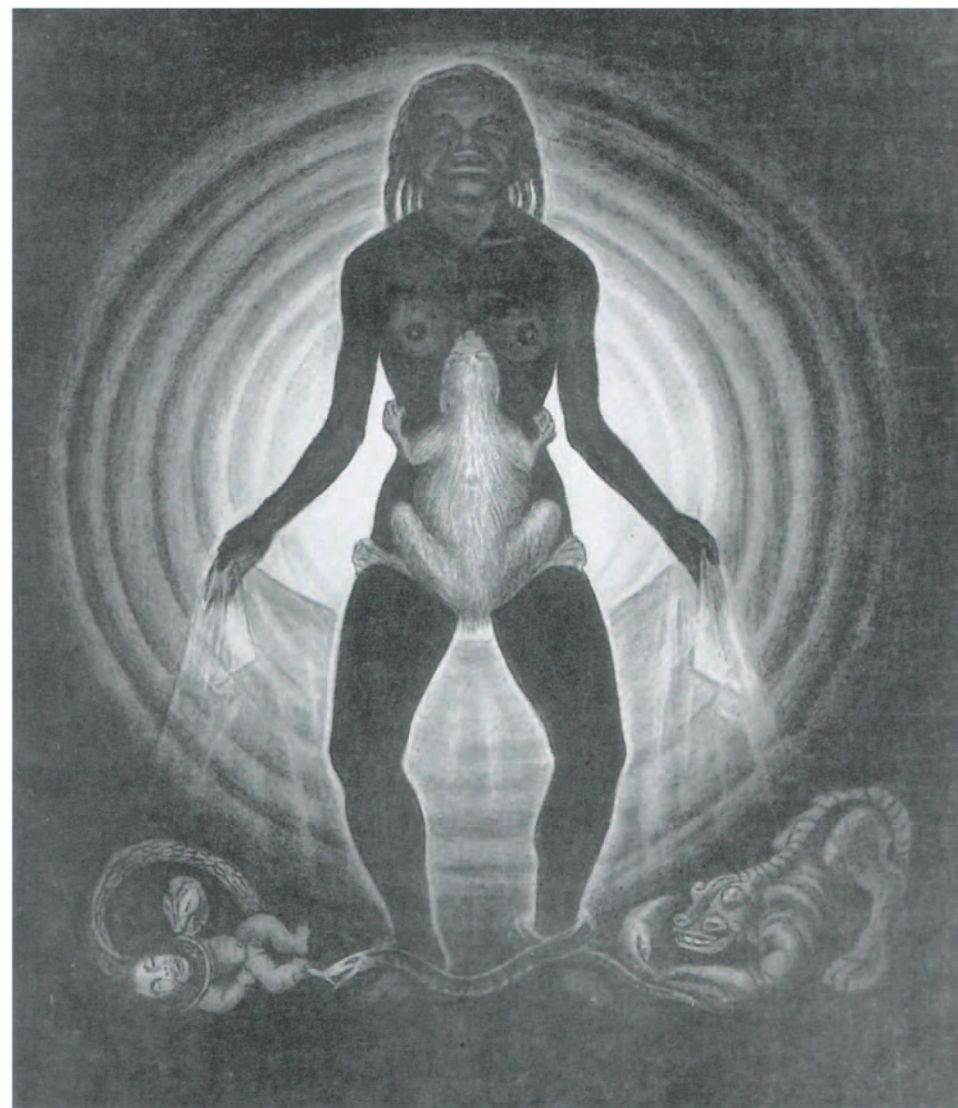
Hij schrijft in 1921 *Ein Geisteskranker als Künstler*, de eerste monografie over een schizofrene meester, Adolf Wölfli (1882-1930). Ans van Berkum in *Marginalia*: 'Het is erg opvallend dat de kenmerkende eigenschappen die Morgenthaler bij het werk van Wölfli vaststelt, in latere omschrijvingen van art brut zullen terugkeren. Sommigen we even enkele kenmerkende zaken op: er is een gedrevenheid, een niet-anders-kunnen. Hij is onbeïnvloedbaar: hij doet wat hij in zijn hoofd heeft en gaat nooit in op suggesties van anderen. Hij werkt in een rustige cadans, het liefst ononderbroken van de ochtend tot de avond. Er is geen stilistische ontwikkeling in zijn werk.'

Volgens Morgenthaler dankt Wölfli's oeuvre zijn uniciteit en kwaliteit aan zijn schizofrenie. Hij constateert net als Réja dat kunstzinnig talent op zich met gezondheid of ziekte niets te maken heeft. Maar tegelijkertijd stelt hij ook vast dat de geestesziekte een getalenteerde wel een grote voorsprong geeft op normale kunstenaars. Bij de laatste blokkeren intellect en culturele vorming de toegang tot die grondpeilers van de kunst. Die zijn bij de schizofreen gewoon toegankelijk. Morgenthaler deelt deze overtuiging met velen. Na de Tweede Wereldoorlog zal Jean Dubuffet er de fervente pleitbezorger van worden.

Wölfli zal gelden als een exemplarisch geval binnen de art brut of outsiderkunst. De eigenschappen van zijn werk en werkwijze worden ijkpunten als het gaat om de plaatsbepaling van verwante kunstenaars.

Brotkunst

Maar het is in deze toch wel belangrijk om aan deze zoektocht naar een juistere waardering en omgang met het werk gemaakt door geesteszieke kunstenaars, toe te voegen dat Wölfli al vanaf 1915 ook werk maakte, speciaal voor de verkoop. Het zijn losse bladen, die een beetje neerbuigend als *Brotkunst* worden gezien. Ze zijn iets meer schematisch dan het andere werk. Ze missen wel de verhalende samenhang van zijn grote wer-

C. G. Jung interpreteerde de schilderijen van patiënten en analysanden: hij zag het kunstwerk als de objectivering van een onhanteerbare chaos.

ken. 'Uit deze productie blijkt dat hij (Wölfli) niet onverschillig stond tegenover erkenning door de kunstmarkt en daarvoor ook gericht werk kon vervaardigen.(...) We moeten concluderen dat het begrip 'autisme', zoals dat vaak gebruikt wordt in dit verband, alleen mag worden betrokken op de manier van werken, niet op de attitude die men met het voltooide werk tegenover anderen inneemt, en zelfs niet op de houding ten opzichte van de kunstmarkt en geldelijk gewin.' (Ans van Berkum, *Marginalia*)

Op de rug van de groeiende waardering voor deze kunst zit de kunstmarkt. Opgenomen worden in het esthetisch discours heeft, hoe paradoxaal dit op het eerste gezicht misschien wel lijkt, de 'vermarkting' eveneens in gang gezet.

Persoonlijke inzet van een nomadische outsider en therapeut

Morgenthaler, Réja en ook Prinzhorn staan als wetenschappers, maar ook als geëngageerde personen voor een toenadering tussen esthetica en het therapeutische. Deze verhouding is uiteraard niet altijd zo evident en komt dikwijls in een verdacht licht te staan. Maar Hans Prinzhorn, Duits psychiater én kunsthistoricus, zal een belangrijke synthesesfiguur zijn. Hij kijkt vanuit beide perspectieven naar het werk van psychisch zieken. Zijn oproep aan collega's in Duitsland, Oostenrijk en later in nog andere Europese landen, om hem waardevol beeldend werk, gemaakt in de psychiatrische klinieken, te bezorgen, blijft niet onbeantwoord. Hij brengt aldus een zeer waardevolle collectie bijeen. De universiteit van

Heidelberg is sindsdien de eigenaar van deze unieke verzameling: de Prinzhorn-collectie.

De ambitie om van de verzameling ook een museum te maken zal pas decennia later gerealiseerd worden. Maar het boek dat door de verzameling geïnspireerd wordt verschijnt in 1922 en draagt als titel: *Bildneri der Geisteskranken*. De ambitie van Prinzhorn is, naast de psychiatrische interesse in de aard van psychische aandoeningen, in de eerste plaats artistiek. Het is hem om de onafhankelijkheid van het scheppingsproces te doen. Prinzhorn: 'Door dergelijke soort scheppingsprocessen laten juist die mensen zich graag bedwelmen, die door hun mythische neigingen al behept zijn met anarchistische opvattingen over creativiteit.' Prinzhorn wilde klaarte brengen in de chaos van de moderne kunst. Het is erg belangrijk hierbij te onderstrepen dat Prinzhorn zelf inzet was bij zijn werk.

Ludwig Binswanger schreef over Prinzhorn aan Sigmund Freud (15/8/1921): 'hij is van nature kunstenaar, met een sterke neiging tot onafhankelijkheid en een grote weerstand tegen alle vormen van autoriteit.' Bettina Brand-Claussen (in *Beyond Reason. Art and Psychosis*, 1996) aarzelt niet om de inzet van Prinzhorn voor het werk van psychiatrische patiënten deels te laten samen vallen met de 'zelf-dramatisering' als een 'man met veel spirit' en een 'nomadische outsider'. Waar hij, samen met zijn portfolio met werk van psychiatrische patiënten, ook kwam, beide lieten een ongemeen diepe indruk na.

Prinzhorn was op zoek naar het genie. Hij construeerde het model van de autonome, gekke kunstenaar (*Irrenkünstler*). Inspiratie en expressieve kracht worden gevoed door zijn schizofrenie. De vormelijke schoonheid en het diepe inzicht borrelen op vanuit de diepte.

In de productie van de zieke, hermetisch afgesloten kunstenaars (de gestichten waren in de eerste helft van de twintigste eeuw op zichzelf levende en afgesloten dorpen) vindt hij 'authenticiteit' en 'oorspronkelijkheid'. Dit soort ervaring treft hij ternauwernood aan bij de meeste moderne kunstenaars. De 'expressionisten' bijvoorbeeld, voeden hun eigen decadente kunst, die formeel wel overeenkomsten heeft met het werk van geestesgestoorden, met enkele 'geïmproviseerde intellectuele constructies'.

Prinzhorn is maar enkele jaren met het samenstellen van de collectie bezig geweest. Hij zal zich uit deze esthetische discussie terugtrekken. In 1922 is zijn *Bildneri* nog voornamelijk een boek vanuit het esthe-

Jean Dubuffet 'Personnage hilaire (portrait de Francis Ponge), 1947'. Olieverf en gips op hardboard. Amsterdam. Stedelijk Museum

tisch perspectief geschreven. In 1929 schrijft hij met *Psychotherapie* een soort kunsttheorie voor de praktijk van de geneesheer (Thomas Röske, *Der Arzt als Künstler. Ästhetik und Psychotherapie bei Hans Prinzhorn (1886-1933)*, 1995).

Ontaarde kunst

Prinzhorn verlaat Heidelberg reeds in 1921, maar de collectie wordt, na de oproep, nog altijd aangevuld. In verschillende steden (Leipzig, Parijs, Bazel, Genève) worden stukken uit de collectie getoond. Maar de politieke tijden veranderen drastisch en de collectie zal straks voor andere doeleinden aangewend worden. De voorloper van de nationaal-socialistische doctrine over raciale zuiverheid, dokter Wilhelm Weygandt, begint de parallelie te onderzoeken tussen de kunst van waanzinnigen en de uitpattingen van de moderne kunst. (Wilhelm Weygandt, *Kunst und Wahnsinn*, Die Woche, 22, vol. 23, (Juni 1921), 483-485.): 'Al de ontstellende gelijknissen en affiniteiten tussen kunst van waanzinnigen en de excessen van de moderne beweging, laten ons nog niet toe om de

schilders van zulke werken als mentaal ziek te benoemen. Maar de affiniteit in individuele trekken – gebrek aan geremdheid, nonchalance, technische ruwheid, afwezigheid van zelfkritiek, bizarheid, duister symbolisme, fantastische grimassen, enz. – houden een afwijking in van het pad van normaal denken en voelen. Het is een ontarding die inhoudt dat, in onze ongezonde en vertroebelde tijden, de waardigheid van de mens dieper gezakt is dan ooit.'

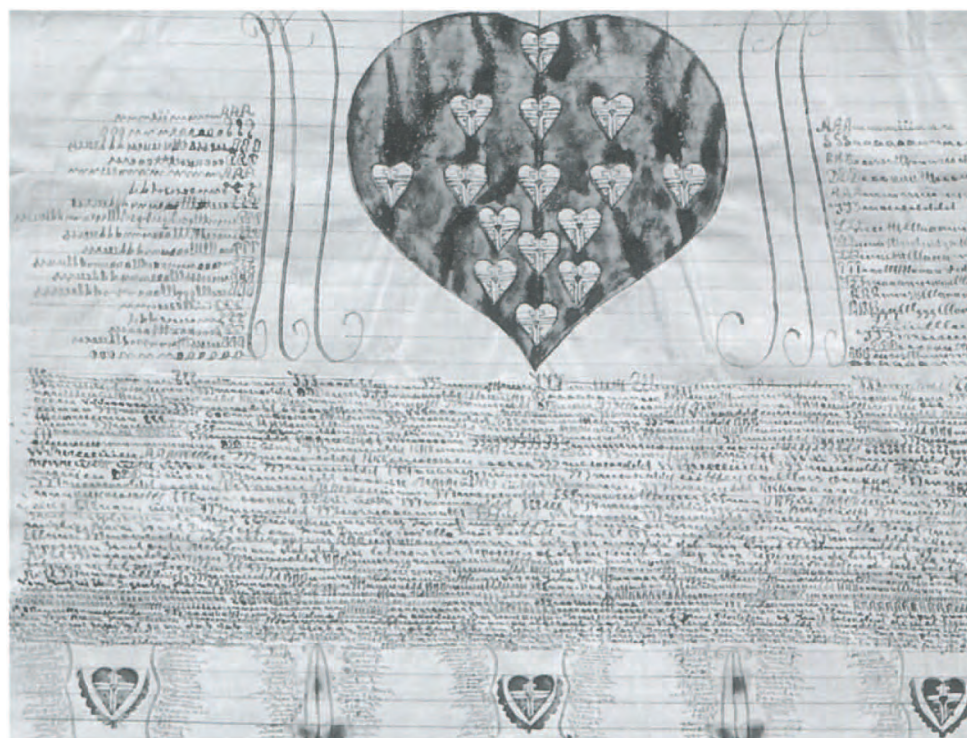
Deze houding, die een vijandigheid belichaamt tegenover moderne kunst, een afkeer van geesteszieken en boven alles een angst tegenover de ' vertroebelde tijden ' zal in Duitsland zeker aan invloed winnen.

In 1933 zal de staf van de Heidelbergse kliniek drastisch veranderen. Carl Schneider, later verantwoordelijk voor het nazi-vernietigingsprogramma voor geesteszieken, komt er aan de leiding. De nazi's organiseren in Duitsland in 1937 de tentoonstelling *Entartete Kunst*. De tentoonstelling wordt door miljoenen mensen bezocht. Er wordt 'zieke kunst' getoond. Duitse expressionisten worden samen met werken uit de Prinzhorn-collectie onder de noemer van 'pathologische producten van mensen die lijden aan geestelijke of biologische degeneratie' aan een zeer ruim publiek voorgesteld. In de catalogus worden stukken afgedrukt van Hitlers speech in 1937 ter gelegenheid van de opening van het *Haus der Deutschen Kunst* in München. Hitler dreigt voor 'onverbeterlijke' kunstenaars met sterilisatie en gevangenis. De tentoonstelling heeft als boodschap mee dat alles wat 'gedegeneerd' is, vernietigd moet worden.

Begrip, interesse of waardering voor nieuwe kunstvormen, empathie met psychisch zieke personen: het zijn houdingen die in het totalitaire nazisme ongeschikt gevonden worden. De resultaten van deze inzichten bleven niet uit.

Kameleon noch aap

Een heftige tegenreactie kwam er snel na de Tweede Wereldoorlog. In 1947 lanceert de Franse kunstenaar Jean Dubuffet de term *art brut* (versus *art culturel*): hij toert door Frankrijk en Zwitserland en verzamelt werk uit psychiatrische instellingen. Dubuffet is onder de indruk van de kwaliteit van het werk.

Herman Derive. *Zonder titel*, niet gedateerd;
(Verzameling Openbaar Psychiatrisch Ziekenhuis,
Geel; expositie Y.E.L.L.O.W.)

In zijn manifest '*L' Art brut préféré aux arts culturels*' (1949) schrijft hij hierover het volgende: 'Wij zijn hier getuige van het artistieke proces in zijn meest zuivere, meest ruwe vorm, van begin tot eind geheel volvoerd door een schepper die slechts put uit zijn innerlijke impulsen. Van een kunst dus waarin zich slechts het vermogen tot inventie manifesteert, en niet, zoals voortdurend in de culturele kunst, die van de kameleon en de aap.'

Ongeschooldheid en afzondering: het vormen sleutelbegrippen bij Dubuffet. Hij formuleert voor zijn art brut zeer strenge criteria. Waardevol was uiteraard het feit dat een prominent kunstenaar als Dubuffet zo uitdrukkelijk met de zgn. art brut bezig is. Maar zijn ascetische selectie houdt een zeker romantische dwepen met de waanzin in. Zijn rigoureuze stelling dat art brut puur inventie is, buiten elke culturele bemiddeling, lijkt al snel onhoudbaar. Was ook Adolf Wölfli niet beïnvloed door Zwitserse volkskunst? Niettemin vormt Dubuffets verzameling 'art brut' de basis voor Europa's belangrijkste collectie en museum op dit vlak: de *Collection de l' Art Brut* in Lausanne (1976).

Michel Thévoz, ex-directeur van deze collectie, voelde de rigiditeit van Dubuffets opdeling en zo introduceerde men, naast de art brut, een nieuwe collectie met de term *Neuve Invention*: 'hoewel niet gekenmerkt door hetzelfde radicale afstand nemen als art

brut, toch voldoende onafhankelijk van het systeem van de schone kunsten om een uitdaging aan de culturele instituties te vormen.' Een soort tweedekans art brut. De tweedeling tussen zuiver en bemiddeld is historisch belangrijk geweest. Het toont de 'kruistocht' die soms voltrokken wordt op zoek naar de 'zuiverheid' en 'authenticiteit' van het creatief proces. Psychologen en psychiaters blijven er door gefascineerd. Vraag is hoe men met deze begrippen om kan gaan in deze post-moderne tijden?

Ateliers

In de jaren vijftig toont de psychiater Leo Navratil, verbonden aan het ziekenhuis Gugging bij Wenen, grote aandacht voor de artistieke kwaliteiten van het werk van patiënten (o.a. August Walla, Oswald Tschirtner). Hij sticht op het domein van het ziekenhuis een soort permanent atelier: het *Haus der Künstler*. Het wordt een voorbeeld voor heel wat creatieve werkplaatsen bij psychiatrische ziekenhuizen en verzorgingsinstituten voor mensen met een verstandelijke handicap. Het initiatief staat symbool voor een evolutie die ver buiten het bestek van deze tekst gaat

en de evolutie in de psychiatrie tot focus heeft. Meer en meer immers zal in de jaren zestig en zeventig een felle kritiek geformuleerd worden op de psychiatrische instelling als 'totale institutie' – een afgesloten geheel waar alles van 's morgens tot 's avonds geregeld is, waar orde en tucht boven alles moeten heersen, waar de sfeer eerder ziekte en afhankelijkheid in stand houdt dan genezing en emancipatie nastreeft.

De injectie van de maatschappijkritische analyses in de instellingswereld blijft niet uit. De rechten van de patiënt moeten geëerbiedigd worden, de instelling moet zijn dogmatische geslotenheid afleggen. Boven alles is er ook een positievere bejegening van de patiënt en zijn leefwereld.

Breng daarnaast ook nog even de invloed van een artistieke stroming als Cobra in rekening. De kunstenaars die deze stroming bevolkten, hadden oog en waardering voor het werk gemaakt door geesteszieken. 'Authenticiteit' en 'simpele zeggingskracht' scoorden hoog: geen wonder dat er ook door hen inspiratie gevonden wordt bij 'art brut'.

Anders uitgedrukt: sinds de jaren vijftig is er én in de kunstwereld, maar ook in het breder maatschappelijk discours uitdrukkelijk aandacht en waardering voor het werk gemaakt door psychiatrische patiënten. Er zijn natuurlijk blijvende discussies over het statuut van dit werk: is het kunst, is het therapeutisch? Is het beide? Gaat het om nog iets anders: een vrije zone tussen kunst, wetenschap, tussen creatie en markt?

Naast deze inhoudelijke discussie, zijn er uiteraard ook andere elementen die de beweging kenmerken, zoals bijvoorbeeld collectievorming, gespecialiseerde tijdschriften, colloquia, galleries. Geen van deze elementen is de art brut vreemd.

Maar de strenge zuiverheid die de term 'art brut' impliceerde, kwam meer en meer onder druk te staan.

Outsider art, een bredere term

Voor de Brit Roger Cardinal is de suggestie van afgeslotenheid voor invloeden uit het circuit van de kunstcultuur in onze tijd niet meer toereikend. Hij lanceert de term *Outsider Art* (1972). Hij onderscheidt outsiderkunstenaars door de manier waarop zij inspelen op de hen omringende cultuur. 'De outsider moet bezeten zijn van een expressieve impuls en moet aan die impuls uiting geven op een spontane manier die iedere conventionele kunsthistorische plaatsing tart.'

Jos ten Berge over de visie van Cardinal op 'outsider art': 'Hij ziet dat de uit zo'n manier van werken voortvloeiende beelden telkens weer worden gekenmerkt door repeterende patronen, een dicht weefsel van orna-

Werk van Hugues Joly (uit het centrum *La Pommeraië*) maakte deel uit van de tentoonstelling *Bric à Brac* die in het voorjaar van 2001 in het Museum Dr. Guislain te zien was.

menten en een opeenhoping van betekenisdragers. Vaak is er een zeker symmetrie bespeurbaar en zien we voorstellingen die het midden houden tussen decoratie en figuratie, of kalligrafie en representatie, voorstellingen waarin woord en beeld versmelten.' Outsiderkunstenaars opereren buiten het klassieke kunstcircuit, ze zijn in grote mate ongevoelig voor invloeden van daaruit. Outsiders maken in eerste instantie werk voor zichzelf.

Het is opvallend dat deze nieuwe term breder is dan die van Dubuffet. De maatschappelijke omstandigheden, de apartheid van de psychiatrie, is doorbroken en de vooronderstelde totale afgeslotenheid is enkel nog in hoge uitzonderingen het geval.

Duizelingwekkend

Maar Cardinals voorstel voor een nieuwe term en het succes ervan, markeren wellicht een andere gevoeligheid. Het belangrijkste hierbij is wellicht het feit dat men beklemtoont dat het gaat om een wat speciale categorie van makers, die op een eigenzinnige wijze 'creatief' zijn. Men wil het alleszins ook niet exclusief meer hebben over psychiatrische patiënten, ook het werk met personen met een mentale handicap, plus het werk van maatschappelijke 'outsiders' tout court komt in het vizier bij outsiderkunst. Colin Rhodes toont in zijn *Outsider Art. Spontaneous Alternatives* (2000) de universele fascinatie voor en tegelijkertijd specifieke situatie van outsiderkunstenaars. Het verlangen om beelden te creëren en om iets van het onzegbare mee te delen, is ons volgens Rhodes aangeboren. Al vroeg in het leven maken we vormen en figuren met alles wat we in onze handen krijgen. Aan de hand daarvan verkennen we de wereld en leren we dat er een omgang is met de wereld die het leven van alledag overstijgt. Bij de meeste mensen verdwijnt deze creativiteit bij het volwassen worden. Ondanks alles is de verloren gewaande scheppingskracht nog aanwezig in ons leven.

Sommigen, zo stelt de Britse kunsthistoricus, zijn beroepsmatig creatief: dit zijn de kunstenaars in de gangbare betekenis van het woord. Rhodes: 'Er is echter een rijkgeschakeerde groep van 'makers'. Hoe je ze ook definieert, ze zijn niet onder te brengen in de officiële kunst. Op hun best zijn het ontwerpers bij uitstek met fascinerende en krachtige werken. Dit is het domein van outsiderkunst.'

Alle terminologische kwesties ten spijt blijft het moeilijk om haarscherp de verschillen tussen insiders en outsiders aan te duiden.

Jos ten Berge, voorzitter van Stichting De Stadshof, zoekt het in het duizelingwekkende, het dronken aspect waar het werk van

'Collectie De Stadshof' (vroeger ondergebracht in Zwolle), maakt nu deel uit van het Museum Dr. Guislain in Gent.

outsiders ons toe leidt: 'De meesten van ons laten zich nu eenmaal niet graag meeslepen naar een wereld waar een ander soort orde, of een ander soort ordeloosheid, heerst dan die we gewend zijn. Maar met enige durf, en de neus op het werk, kan men toch min of meer in contact treden met een ervaring die voor de meesten van ons misschien niet alledaags is, maar wel net zo 'echt' als welke andere menselijke ervaring dan ook.' (*Marginalia*)

Waanzin, wat bedoelt u?

Maar misschien is deze neiging tot onderscheid minder en minder relevant geworden? Voor het Museum Dr. Guislain is de boutade van Michel Foucault uit 1964 erg inspirerend: 'Misschien zal op zekere dag niemand meer goed weten wat waanzin ooit geweest is.' Of anders gesteld: misschien is het onderscheid insiders-outsiders niet langer artistiek relevant? Maar een tegenvraag pro onderscheid kan vanuit een totaal andere bezorgdheid geformuleerd worden: is het niet uiterst belangrijk dat die zone tussen 'kunst', 'therapie', 'maatschappelijke uitsluiting' (dé biotoop van de outsiderkunst, wellicht) als 'vrije zone' gedefinieerd kan blijven. Kan deze 'vrije zone', in de marge, omwille van zijn los statuut, nu niet net de geesten wakker houden? Is dit niet de grote betekenis die outsiderkunst in het esthetisch, ruimer maatschappelijk discours kan spelen?

Toenadering in het actuele discours

Het is zeker al een tijd aan de gang en dit artikel begon er ook mee, nl. met het voorbeeld uit Avignon. Op belangrijke hedendaagse kunstmanifestaties wordt al een tijdje aandacht gevraagd voor outsiderkunst. De Zwitserse curator Harald Szeemann toont werk van Adolf Wölfli op de *Documenta* in Kassel (1972). Jan Hoet toont met *Open Mind* (Gent, 1989) en *Y.E.L.L.O.W* (Geel, 2001) zijn aandacht voor de relatie kunst en psychiatrie. De kunsthistoricus Dieter De Vlieghe vraagt het zich in de catalogus van *Y.E.L.L.O.W, Actuele kunst en psychiatrie af: 'Misschien is de tijd rijp om tot een nieuwe, gemeenschappelijke basis te komen voor zowel de insider- als de outsiderkunst. De grote veranderingen in de kunst van de laatste decennia en de openheid van sommige kunstenaars en curatoren ten overstaan van kunst van psychiatrische patiënten lijken dit mogelijk te maken.'*

Is het een kwestie van rijpheid, van tijdsgeest? Suggereert De Vlieghe een soort omvorming in de mentaliteit, iets in de trant van: 'men kan het werk van outsiders nu beter plaatsen, er beter mee omgaan – men heeft in de samenleving ook meer kennis en waardering voor dit werk, er is een generatie curatoren die met dit werk om kan gaan?'

Het is voor het Museum Dr. Guislain alvast een uitnodiging voor een standpuntbepaling. We vertrekken vanuit de vraag van hoe 'voorlopig' of hoe 'definitief' outsiderkunst een aparte plaats van doen heeft?

'Collectie De Stadshof' (vroeger ondergebracht in Zwolle), maakt nu deel uit van het Museum Dr. Guislain in Gent.

Outsidercollecties: een voorlopig fenomeen?

In Europa zijn er musea en collecties gewijd aan outsiderkunst. We hadden het al over Collection de l'Art Brut in Lausanne en over Collectie De Stadshof, vroeger Zwolle, nu Museum Dr. Guislain. Er is in het Duitse Bönningheim de belangrijke collectie Charlotte Zander, in Villeneuve d'Ascq (Rijsel), is er de collection l'Aracine, in Bègles (Bordeaux) de Site de la Création Franche, in New York is er het Museum of American Folk Art, met een sectie Outsider art.

De belangstelling leeft bij musea en bij publiek.

Lijkt alles er nu op te wijzen dat de 'normalisering' van de outsider art zich onder onze ogen voltrekt en dat inside-outside meer en meer samenvalt? Het Museum Dr. Guislain wil daar graag een paradoxaal antwoord op geven: ja én nee dus.

Ja, het is een zonder meer heuglijk gegeven dat outsiderkunstenaars de plaats en aandacht die ze verdienen, meer en meer krijgen. Meer dan ooit tevoren zijn én kunst-historici, kunstjournalisten, maar ook psychologen en psychiaters gevoelig voor het talent bij die de zogenaamde outsiders. Meer en meer is er de aandacht in de 'reguliere kunst-wereld' voor dit werk. Minder en minder wordt het 'therapeutische' cachet enkel voorbehouden voor het werk van 'outsiders'. Al of niet gepast of geschikt, worden ook insiders op dit aspect getoetst.

Anders gesteld: meer en meer gaat het over het werk zelf. R.H. van den Hoof-dakker (pseudoniem Rutger Kopland), hoogle-raar psychiatrie en gevierd dichter schreef hierover in *Kunst van betekenis* (1992) het volgende: 'Er zijn psychiatrisch gestoorde kunstenaars, er zijn normale kunstenaars. Het is dus niet nodig om een psychiatrische stoornis te hebben om creatief te kunnen zijn. Het is ook niet nodig dat de psychiatrische stoornis de creativiteit in de weg staat. Dat zijn de eenvoudige feiten.'

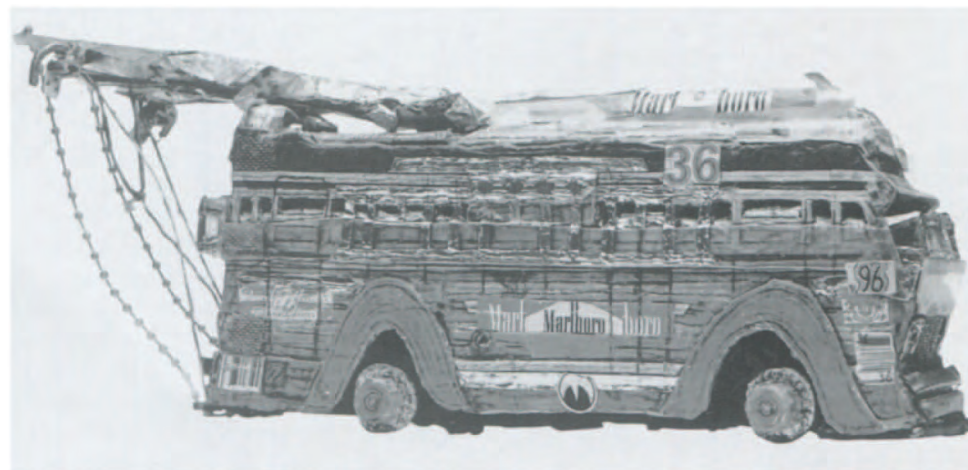
Er zijn met andere woorden voldoende redenen te bedenken om kunst kunst te laten zijn, liefst onder een gemeenschappelijk dak, vanuit dezelfde openheid tegenover het esthetisch debat.

Het Museum Dr. Guislain zou niet liever willen dan dat bovenstaande volop in de praktijk van het esthetisch discours waar zou kunnen zijn. Maar, het klopt niet. Onze samenleving gaat meer dan vroeger met begrip om met 'de ander' en 'het andere'. Tegelijkertijd is het denken in 'apartheid', ook in zijn pejoratieve betekenis, nog volop werkzaam. Het zou van enige naïviteit getuigen om in het esthetisch discours macht en uitsluiting weg te denken.

In alle menselijke activiteiten zijn er nu posities of praktijken die weinig evident ondersteund, getoond, onder de aandacht gebracht worden. Er steekt een selectie in wat cultuurorganisatoren, curatoren en andere brengen. Deze schifting, hoe goed gefundeerd ook, is altijd ten dele schatplichtig aan maatschappelijke uitsluitingsmechanismen. Of: het werk van outsiders zal uit de aard van het ding zelf, altijd een aparte status hebben.

Werk van Josef Wittlich

Willem van Genk

Apart licht

Het Museum Dr. Guislain wil vanuit de beladenheid van de plek – hier werd het eerste psychiatrische gesticht van het land gebouwd – maar ook vanuit zijn opdracht – aandacht vragen over hoe een samenleving doorheen zijn geschiedenis omgaat met het normale, het abnormale – een grote plaats toekennen aan beeldend werk van outsiders. Want meer nog dan een erudiet traktaat over abnormaliteit, ontsluit dit werk de positie van de outsider: is hij nu ook geen kunstenaar? Maar waarom hangt zijn werk dan in dit museum? Is dit geen toeval?

Wat zegt dit over hoe wij omgaan met kunst? Met kunstenaars? Met de schemerzone tussen kunst en waanzin, met die tussen therapie en bezetenheid, met de spanning tussen emoties en ratio?

Tot nader order zijn deze vragen zo verbonden aan het werk van outsiders dat we twee dingen graag blijven doen: de vragen blijvend onder de aandacht brengen en het werk met liefde en in zo goed mogelijke omstandigheden aan het publiek tonen.

We poneren hierbij graag vanuit deze aparte plaats: we verbinden ons er toe om de vragen niet weg te moffelen in een algemeen zogenaamde tolerante positie. Deze tolerantie is dikwijls meer schijn en pose: het staat 'politiek correct', maar werkt in vele gevallen sussend.

De messcherpe vragen die outsiderkunstenaars stellen door hun leven en werk, houden ons het best wakker. Ze verdienen een aparte belichting.

Europese Art-brut- en outsiders- collecties:

een selectief onderzoek

Carine Fol

'Een levende collectie is als een spiegel, het resultaat van een passioneel avontuur zij zou zich moeten opstellen als een permanente invraagstelling, die zich steeds weer vernieuwt.'

'De ziel van de kunstenaar doorheen de uitstraling van zijn oeuvre waarnemen verrijkt de amateur bij elke nieuwe ontdekking.'

Citaten van collectioneurs uit 'Passions privées'

De Europese art-brutverzamelingen en outsiderscollecties omvatten verschillende categorieën: collecties van psychiatrische instellingen – kunstenaarscollecties – privé-collecties en verzamelingen gegroeid uit een tentoonstellingspolitiek gevoerd door centra voor outsiderkunst.

Wij maakten een selectie waarin vooraanstaande voorbeelden van deze verschillende groepen aan bod komen. Deze kunnen in twee groepen opgesplitst worden. Enerzijds zijn er collecties die zijn ontstaan vanuit geografische, historische en medische gegevens. Zo bijvoorbeeld de verzameling van twee vooraanstaande psychiaters, Hans Prinzhorn uit Heidelberg (Duitsland) en Leo Navratil uit Gugging (Oostenrijk) die professioneel in aanraking kwamen met creatieve uitingen van patiënten. In hun geval ging het dus niet om een bewuste en bedachte zoektocht, maar om een toevallige verzameling werken waaruit zij een selectie maakten. Anderzijds zijn er de collecties die afkomstig zijn van kunstenaars, privé-verzamelaars en centra voor outsiderkunst. Bij deze collecties gaat het wel om een welbewuste keuze. Ze zijn het resultaat van een zoektocht, gedreven door de passie van de ontdekking van marginale kunstuitingen die niet bekend zijn in het officiële, culturele circuit en daardoor moeilijker vindbaar zijn. De situatie evolueerde echter. Ook voor outsiderkunst bestaan er nu kunstbeurzen en gale-

riëen en de klassieke art-brutkunstenaars behalen steeds hogere prijzen bij Christies en Sotheby's. De huidige collectioneurs moeten dus minder moeite doen om deze dikwijls geheime, bijna in het geniep ontstane kunstwerken op de kop te tikken.

De 'kunstenaars-verzamelaars' die wij hier bespreken, waren ontdekkers en hevige verdedigers van *'producties waarbij de auteur alles uit zijn eigen, persoonlijke grond putte, uit zijn ingevingen impulsies en eigen aard, zonder enige bekommernis om te beantwoorden aan de meest gebruikelijke middelen, zonder oog voor de conventies'*, om de beroemde definitie van Jean Dubuffet te citeren. Dubuffet en Arnulf Rainer ontdekten beiden een inspirerende, ongeremde creativiteit en scheppingskracht, als het ware de wortels van de expressie. Hun keuze voor deze marginale kunstvormen beantwoordde aan een persoonlijke zoektocht en heeft hun eigen creatief proces, in min of meerdere mate, beïnvloed. Centra voor het onderzoek naar marginale kunstuitingen hebben op hun beurt collecties opgebouwd die getuigen van een gevoerde tentoonstellingspolitiek en van een constante invraagstelling van de grenzen van de kunst.

Deze verschillende categorieën omvatten werken die buiten de kunstgeschiedenis en de tijdgeest ontstaan zijn, werken van personen in de marge van de officiële cultuur, zonder academische opleiding. Kunstuitingen die meestal ook geheim zouden gebleven zijn... Zoals hoger vermeld, is er in de loop van de twee laatste decennia, ondermeer na de opening van de 'Collection de l'Art Brut' in Lausanne in 1976, een opvallende verandering en evolutie merkbaar binnen de wereld van de outsiderkunst. En ook de collecties profiteren van deze groeiende interesse van het publiek. De meeste collecties zijn nu duidelijk geïnventariseerd en gepubliceerd in

Alexis Lippstreu (Suresnes, 1972)

Lippstreu werkt in het atelier van La Pommeraie, een instelling voor mensen met een mentale handicap. Hij leeft met veel angsten. De minste verandering in zijn routine brengt hem danig in de war en lokt ongecontroleerde gebaren uit.

Om in het atelier te werken, heeft hij absoluut een voorbeeld nodig dat hem geruststelt en dat hij eindeloos kopieert. Maar eigenlijk is dit kopiëren maar een voorwendsel en legt hij wel degelijk zijn persoonlijkheid in de werken die hij transformeert.

Zijn tekenwijze is bijna minimalistisch, de tekeningen nemen vaak enorm weinig plaats in, in vergelijking met de oppervlakte van het blad.

De obsessieve herhaling in zijn werk is niet kinderlijk, maar eerder iets waardoor hij tot rust komt.

soms zeer luxueuze catalogi. De pioniersgeneratie van verantwoordelijken van de art-brutcentra wordt in vele gevallen vervangen door kunsthistorici. Sommige collecties worden zelfs gemusealiseerd. Een steeds breder publiek ontdekt deze oorspronkelijk marginale kunst die, in het officieel circuit, al dan niet geapprecieerd wordt. Velen aanzien het toch nog niet als volwaardige kunst.

Onze studie situeert en analyseert een beperkt aantal art-brut- en outsidercollecties en plaatst steeds één kunstenaar in de kijker.

Psychiatrische collecties - *Prinzhorn Sammlung*

Het boek *Bildneri der Geisteskranken*, gepubliceerd in 1922, omvat een omvangrijk aantal werken van psychiatrische patiënten, die door psychiater-kunsthistoricus Hans Prinzhorn, gebundeld en onderzocht werden. Prinzhorn kreeg van geneesheer-directeur Karl Willmanns een leeropdracht om beeldend werk van patiënten zowel vanuit medisch als vanuit esthetisch perspectief te bestuderen. De aanpak was nieuw. Voordien werden deze uitingen meestal door de dokters-psychiaters die ermee in aanraking kwamen, aangezien als 'psychiatrische curiositeiten' en er werd geen artistieke waarde aan geschonken. Sommige psychiaters, zoals Walter Morgenthaler die in 1921 een boek publiceerde over Adolf Wölfli met de opmerkelijke titel: *'Ein geisteskranker als Künstler'*, koesterden de droom om deze indrukwekkende creaties aan een breder publiek kenbaar te maken. Zij bekeken deze werken niet enkel meer als symptoom van een psychisch ziek zijn.

Reeds twee jaar vóór de publicatie van zijn boek, in 1920, had Hans Prinzhorn in de psychiatrische kliniek van de universiteit van Heidelberg, een 'museum van pathologische kunst' opgericht. De collectie omvatte grotendeels werken ontstaan tussen 1890 en 1920 en het museum werd het enige oord waar de esthetische ervaringen van deze gemarginaliseerde individuen bewaard bleven. Naast beeldend werk – tekeningen en sculpturen, fotomateriaal van lichaamsbeschilderingen, tattooages, een stoffen pop – omvat de collectie een groot aantal geschriften: brieven, literaire teksten, geschrift in tekeningen, enkele partituren en borduurwerk.

August Walla (Oostenrijk, Klosterneuburg, 1936 – Gugging 2001)

August Walla is enig kind. Na de dood van zijn vader wordt de band met zijn moeder alsmaar hechter.

Omdat hij te zwak is en niet voor zichzelf kan opkomen, past hij zich niet goed aan op school waar de andere kinderen hem uitlachen. In een van zijn schriftjes schrijft hij: 'Al wat rood is, is duivels.'

Wanneer hij zestien is, dreigt hij ermee zichzelf op te hangen en steekt hij de zolder van zijn huis in brand. De dokters stellen vast dat hij schizofreen is en hij wordt de volgende vier jaar opgenomen.

In de jaren '70 komt Walla terecht in het Gugging-ziekenhuis. Hij is constant bang voor de dood, God en andere menselijke wezens. Al vroeg begint hij voorwerpen te verzamelen in het afval dat hij op straat vindt. Hij brengt ze tot leven door ze te bedekken met onontcijferbare inscripties. Soms schildert hij zelfs op bomen of op wegen. Vervolgens neemt hij foto's van deze imaginaire landschappen. Hij verzamelt woordenboeken van vreemde talen en Latijnse, Engelse, Russische, Indonesische, Japanse... woorden. Hij vindt ook nieuwe woorden uit door ze naar believen te combineren: 'Saeculacalxdiaabolus' bijvoorbeeld betekent de 'dijvel van de eeuwigheid'. Een mooi handschrift heeft voor hem een magische betekenis en een esthetisch effect. Sommige letters hebben voor Walla een mythologische betekenis en hij noemt ze 'gewijde symbolen'.

De politieke insignes die we terugvinden in zijn tekeningen moeten ook gelezen worden als elementen van zijn mythologie. Het hakenkruis stelt de vrouwelijke sekse voor, de hamer en de sikkel de mannelijke. Deze twee symbolen illustreren het gevecht voor een seksuele identiteit en de strijd tussen het nationaal socialisme en het communisme. Walla gelooft dat hij tijdens Hitlers regime een vrouw was en pas later een man werd via wat hij een 'Russische operatie' noemt. In veel van zijn zelfportretten kan men hem zien met het symbool van de hel in zijn rechterhand. Hij portretteert zichzelf soms als Hitler of als een 'communistische bevelhebber'. Walla's wereld is complex op vele niveaus; hij brengt elementen samen op een manier waar wij niet zouden aan denken en creëert zo een wereld die nergens anders op lijkt.

Hij werkt onophoudelijk totdat het hele blad bedekt is. Zijn tekeningen getuigen van zijn angst voor de leegte. Met andere woorden, een lege ruimte wordt als een bedreiging gevoeld, een bedreiging die een 'allesvernietigende kwaadaardige blik' zou 'doorlaten'.

Na het ontslag van Hans Prinzhorn in 1921 wordt de aangroei van de collectie gering. Een selectie – getiteld 'Kunst van mentaal zieken' – uit de collectie werd onder meer in Parijs, Zwitserland en Duitsland tentoongesteld. Deze expositie vond in negen steden plaats. Later werden enkele werken getoond door de nationaal-socialistische propaganda naast expressionistische en dadaïstische kunstwerken in de triest beroemde tentoonstelling *'Entartete Kunst'* in 1938 in Berlijn. Zij kende een groot succes bij de publieke opinie. De presentatie gebeurde gelijktijdig met de gruwelijke exterminatie van tientallen patiënten van psychiatrische instellingen. Werken van kunstenaars als Paul Klee en Oscar Kokoschka werden er naast deze van de 'gekken' tentoon-

gesteld om de psychische mankementen van deze 'decadente kunst' aan te kaarten. De werken uit de collectie werden tot vorig jaar in de lokalen van de faculteit geneeskunde van de Universiteit van Heidelberg opgeborgen. Sindsdien bestaat er een permanente tentoonstellings-ruimte voor deze collectie (die zowat 6000 werken telt), waar zij, meestal permanent te bekijken is. Het publiek maakte ook recent kennis met een aantal werken ter gelegenheid van tentoonstellingen, onder meer in Charleroi, onder de titel *'La beauté insensée'*.

**Michel Nedjar
(Frankrijk, Val d'Oise, 1947)**

Nedjar groeit op in een joodse kleermakersfamilie met een Algerijnse vader en een Poolse moeder. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam een groot deel van de familie van zijn vader om in de concentratiekampen.

Hoewel Nedjar op school steeds de mooiste kleren draagt, is hij schuw en slecht geïntegreerd. Thuis zijn er wrijvingen met zijn vader en Nedjar voelt zich meer verwant met de vrouwelijke familieleden. Als heel jong naait hij kleren voor de poppen van zijn zussen en onderwerpt deze aan allerlei ceremonieën.

Rond 1960 beseft Nedjar ten volle wat de holocaust inhield, wanneer hij de film *Nuit et Brouillard* van Alain Resnais ziet. Hij is diep geschokt en het thema blijft hem achtervolgen. Op veertienjarige leeftijd verlaat hij de school met het vage plan kunstenaar te worden, maar gaat als kleermaker werken. Hij verkoopt ook tweedehandse kleren in de boetiek van zijn grootmoeder.

Daarna volgt een periode van reizen naar o.a. Turkije, India en Mexico. Daar raakt Nedjar in de ban van magische poppen en fetisjen. Terug in Frankrijk huurt hij een kamertje in Parijs en ontwerpt zelf zijn eerste stoffen poppen. Vanaf 1980 begint hij met overgave te tekenen op grote vellen papier. Met krijt, in zwart en in gloeiende aardetinten laat hij op het blad figuren ontbranden. Vogels en gehoorde beesten bevolken hun ingewanden.

Opvallend en verrassend is de invloed die de bestudering van – en vooral de illustraties uit – Prinzhorn's boek had op kunstenaars uit de jaren 20 en later. Het is zeker niet verwonderlijk dat de surrealisten en de expressionisten, vanuit hun zoektocht naar de directe expressie, werkelijk geboeid werden door deze werken die de ongerepte weergave van het onbewuste zijn. Hans Prinzhorn noemde deze impuls 'Gestaltung'. Hij verstond daaronder de noodzaak en de drang van sommige patiënten om tijdens crisis-momenten, vorm te geven aan de spanning en het leed te verbeelden.

Hij onderzocht 10 persoonlijkheden waar wie onder meer Karl Brendel, August Klotz, Peter Moog, Johann Knüpfer en ook Neter.

**August Natterer (Neter)
(1868-1933)**

'De tekeningen van Neter verbeelden innerlijke verschijningen, die schizofrenen bezitten namelijk een uitzonderlijk geheugen voor belevenissen die hen gebrandmerkt hebben', zo stelde Prinzhorn. Neter was elektrotechnicus van opleiding en studeerde onder meer technisch tekenen, wat duidelijk te merken valt in zijn composities. In zijn teksten beschreef hij sommige van zijn tekeningen als een verhaal. Het zijn hallucinaties en visioenen waarin het ene beeld in het andere overvloeit of erdoor wordt opgeslorpt. Soms zijn daar surrealistische composities het gevolg van. De surrealist Max Ernst inspireerde zich trouwens voor 'Oedipus', op de tekening 'De wonderlijke herder' van Neter.

De auteur beschreef zijn compositie in de volgende bewoordingen: *'Eerst was er de ratelslang met blauwe en groene schijn. Daarna kwam de voet (langsheen de slang). Daarna kwam de tweede voet erbij... Aan deze voet verscheen het hoofd van mijn schoonvader van M.: het wereldwonder. Het voorhoofd fronste en het werd de jaargetijden.*

Daarna werd het een boom. De stam van de boom werd vooraan vernietigd, als zodanig werd deze barst de mond van het gezicht. De takken van de bomen vormden de haren. Daarna verscheen, tussen het been en de voet, een vrouwelijk geslachtsdeel, dat breekt de voet van de man, dat betekent dat de vrouwelijke zonde de val van de man is...'

Naast deze werken maakte Neter ook een reeks zuiver realistische werken die met veel geduld en precisie getekend werden.

- Künstlerhaus Gugging

In de jaren vijftig werd psychiater Leo Navratil, verbonden aan het psychiatrisch ziekenhuis Maria Gugging bij Wenen, getroffen door de artistieke kwaliteit van de werken van sommige schizofrene patiënten. In 1981 richtte hij in het psychiatrisch ziekenhuis Klosterneuburg het 'Haus der Künstler' (Huis van de kunstenaars) op. Zoals de Prinzhorn-collectie bestaat ook hier de verzameling grotendeels uit werken van schizofrene patiënten. Navratil bouwde een indrukwekkende collectie op die in 1998 aan het museum van Linz geschonken werd en daar samen met hedendaagse kunst getoond wordt. Hij publiceerde meerdere boeken waarin hij een symptomatische studie van schizofrene uitingen uitwerkt.

In het 'Haus der Künstler' werkt een aantal artistiek getalenteerde schizofrenen die vandaag de dag op de internationale kunstveilingen hoge prijzen halen. Dit financieel aspect buiten beschouwing gelaten is de rol van dit initiatief zeker niet te onderschatten en het bracht anderen op hetzelfde idee. Creatieve ateliers zijn meer en meer verspreid en worden meestal geleid door kunstenaars. Navratil nodigde ook professionele kunstenaars uit om de werken van zijn patiënten te leren kennen, onder meer Arnulf Rainer, beeldend kunstenaar en actief verzamelaar. Hij werkte ook samen met Johann Hauser, die hij als een belangrijk twintigste-eeuwse kunstenaar beschouwt. Andere kunstenaars zijn bijvoorbeeld: Philipp Schöpke, Oswald Tschirtner, Johann Garber,...

August Walla (1936-1997)

August Walla is één van de hoofdfiguren. Als enige zoon bracht hij na de dood van zijn vader zijn kinderjaren bij zijn moeder door. Aloïsa zorgde steeds voor hem, zelfs na zijn terugkeer van zijn eerste opname uit een psychiatrische instelling op zestienjarige leeftijd. De onbegrensde liefde voor zijn moeder vindt men in zijn werk terug en bij haar dood enkele jaren geleden, stopte Walla gedurende enkele maanden elke creatieve activiteit. Hij tekende en schilderde vanaf zijn jeugd en transformeerde zijn omgeving in een globaal artistiek kunstwerk. Hij versierde huizen, bomen, bracht tekens en symbolen in het landschap aan en schiep een complexe privé-mythologie. Hij verzamelde goden, demonen, heiligen, profeten, en ingebeelde goden die hij 'Sattus', 'Kappar' of 'Ssararill' noemde.

In zijn zeer kleurrijke composities verbond hij beeld en woord. Hij was gefascineerd door vreemde talen en zocht in woordenboeken Indonesische, Bulgaarse en Kongolese termen op.

Hij beïnvloedde onder meer kunstenaar Julian Schnabel die zijn kalligrafische inscripties plagieerde.

Kunstenaarscollecties
– *Collection de l'art brut van Jean Dubuffet*

Jean Dubuffet, Frans kunstenaar, uitvinder van de term 'Art Brut' was ook een verwoed verzamelaar en bracht aldus een indrukwekkende collectie tot stand. Hij verzamelde werken die gecreëerd werden 'door patiënten van psychiatrische instellingen, gevangenen, mediums, bejaarden, eenzamen, ... waarvan het leven een existentiële breuk onderging'. Art brut was de tegenhanger van de culturele kunst die volgens Dubuffet verstikt werd door de begrenzenende normen en regels van de cultuur. Deze enige authentieke 'rauwe kunst' was zijns inziens oorspronkelijk de tegenpool van de valse culturele kunst. Vanuit deze stelling ging Dubuffet met passie werk verzamelen. Gedreven door een diepe behoefte aan waarheid en authenticiteit ging hij op zoek naar uitingen die hij niet vond in de volgens hem gekunstelde intellectualistische kunstwereld. Zijn zoektocht begon in 1945 in Zwitserland waar hij opmerkelijke ontdekkingen deed. Adolf Wölfli, Aloïse, Heinrich-Anton Müller, 'Le prisonnier de Bâle' werden enkele van de kernfiguren uit zijn collectie.

Hij verzamelde zijn collectie door systematisch psychiatrische instellingen in Midden-Europa te bezoeken. Anderzijds ontdekte hij ook, dankzij vrienden en kennissen, heel wat werken, ontstaan in de eenzaamheid, onder meer in bejaardentehuizen. Hij verzamelde 'artistieke uitingen zoals schilderijen, tekeningen, beelden en beeldjes, allerlei objecten, die niets of zo weinig mogelijk aan de nabootsing van kunstwerken die in galerijen of musea tentoongesteld worden, onderhevig zijn, maar die in tegendeel een beroep doen op de oorspronkelijke menselijke kern, grond van de meest spontane en persoonlijke uitvinding, vindingrijkheid...'

In november 1947 werd een kelder-verdieping van de galerie René Drouin ter beschikking gesteld en de eerste werken uit de collectie van Dubuffet werden er getoond. Twee jaar later werd een eerste groepstentoonstelling georganiseerd onder de pamfletistische titel 'L'Art Brut préféré aux arts culturels'. Samen met enkele personen zoals André Breton, de surrealistische schrijver en

Man zonder armen van Paul Duhem

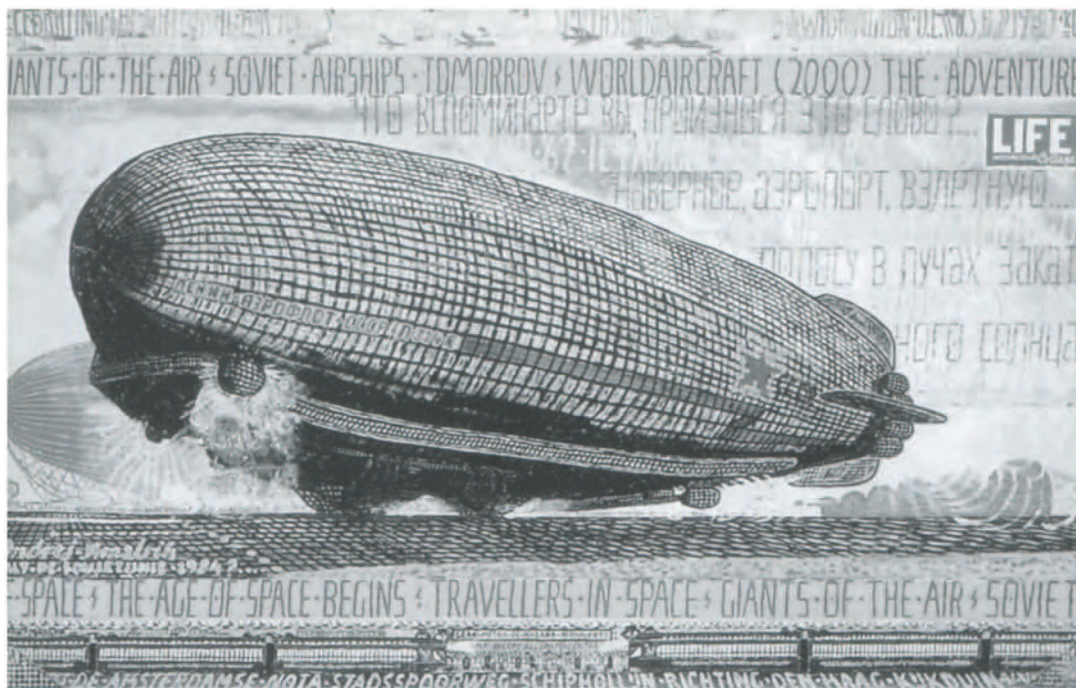
Intrigerend zijn ze, de portretten van steeds dezelfde robotachtige mannelijk persoon met een imponerende figuur. Paul Duhem schildert ze vanaf 1990 tot aan zijn dood in 1999 in het creatieve atelier van *La Pommeraie*, een centrum voor mentaal gehandicapte volwassenen in Ellignies-Sainte-Anne nabij Ronse.

Duhem wordt in 1919 als onwettig kind geboren in Blandain. Zijn grootouders voeden hem een tijdje op en met zijn latere stiefvader heeft Duhem een slechte relatie. Op school is hij door zijn mentale beperktheid steeds het zwarte schaap en geleidelijk aan ontpopt hij zich tot de dorpsidiot. Als dertienjarige moet hij van school af om op het land te werken. Hij is een harde werker, maar hij heeft het moeilijk met het gezag. In 1943 gaat hij in Duitsland spoorwegen aanleggen en leeft daar in barre omstandigheden. Terug in België beschuldigt men hem van collaboratie en wordt hij opgesloten in de gevangenis. Daar stelt men vast dat zijn oordeelsvermogen beperkt is en men stuurt hem naar het psychiatrische ziekenhuis 'Les Marronniers' in Doornik. Tot 1978 verblijft hij regelmatig in het ziekenhuis en werkt hij op boerderijen, waarbij hij het geregeld aan de stok krijgt met bazen die misbruik van hem maken omwille van zijn geestelijke beperktheid. In 1978 gaat hij naar *La Pommeraie* waar hij in de tuinbouw werkt. In 1990 gaat hij met pensioen en vindt een nieuwe bezigheid in het creatieve atelier.

Duhem is zeventig als hij begint te tekenen en te schilderen. Hij werkt steeds op dezelfde manier. Eerst verkleint hij het blad met een mes en dan tekent hij met een lat een omlijnning rond zijn blad. In de linkerbovenhoek schrijft hij zijn naam, ook in een vakje. Zo heeft hij dat lang geleden op school geleerd. Als hij met verf werkt, gebruikt hij geen palet, hij maakt de potjes leeg in sardienenblikjes. Daardoor hebben zijn schilderijen een beperkt aantal kleuren. Zijn penselen spoelt hij nooit uit. De verf mengt zich en als de potjes bijna leeg zijn, krijgen zijn werken een olijfbroene tint. Duhem is een ijverig man en beschouwt tekenen als zijn vak. Hij werkt steeds op dezelfde manier. Voor de middag maakt hij drie werken en na de middag nog eens drie. Elke dag opnieuw. Enkel wanneer hij grote schilderijen maakt, zijn het er wat minder.

Hoewel Duhem pas op late leeftijd begint te schilderen, laat hij een groot oeuvre na. De eindeloze herhaling van steeds dezelfde thema's geeft aan dit werk iets geheimzinnigs. Alsof er 'iets' is dat Duhem steeds opnieuw probeert te vatten, vast te leggen.

Willem van Genk, de koning van de stations

Kunstenaar Willem van Genk verloor op zijn vijfde zijn moeder. Op school wilde hij uitsluitend tekenen, hij weigerde zijn lessen te studeren. Omdat hij als mentaal achterlijk werd beschouwd, diende hij taken uit te voeren die bedoeld waren voor gehandicapte patiënten.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog komt hij in aanraking met de Gestapo. Ze dragen zwarte jassen met decoraties en ondervragen hem over de schuilplaats van zijn ondergedoken vader 'Joseph'. Zijn leven lang blijft hem het beeld van die gebeurtenis bij. Zijn verlangen naar macht en aanzien versmelt met het beeld van de jas. Voor Willem van Genk zijn de Gestapo's afschrikwekkend en slecht (bulderstemmen en harde handen), maar ze zijn ook prachtig en oppermachtig (met hun indrukwekkende uniformjassen). De jas dat is de macht, dat is de vrouw. Willem van Genk heeft een indrukwekkende collectie zware regenjassen, die hij stuk voor stuk versiert. Wanneer hij met een jas door de stad loopt, is hij onkwetsbaar én in een toestand van seksuele

opwinding. Meestal draagt hij een jas maar één keer.

Van Genk maakt zijn eigen wereld. Hij droomde als kind al van reizen en verre landen. Een tijd geleden reisde hij veel, daarna tekende hij zijn droomsteden. Hij is een vogel boven de steden, via lijnen bestuurt hij alles en geeft bevelen: maarschalk Van Genk dirigeert.

Hij wordt ook Koning der Stations genoemd. Hij is gefascineerd door de wereld van treinen en transport. Het is een machtig universum: alles is met alles verbonden via zichtbare en onzichtbare netwerken, zo meent Van Genk. De bussen die hij maakt zijn dan ook bedoeld om de netwerken in de stad onder controle te krijgen.

Het succes van Willem van Genk is wereldwijd. Willem Frederik Hermans schreef er over: 'Huuiveringwekkend mooi.' Interesse voor zijn werk bestaat bij heel wat musea en verzamelaars, maar hij kan zeer moeilijk werk afstaan: het is het weggeven van een stuk macht.

De Nederlandse Stichting Willem van Genk gaf dit jaar een groot deel van het werk in langdurige bruikleen aan het Museum Dr. Guislain.

Jean Paulhan, stichtte hij in 1948 de 'Compagnie de l'Art Brut'. De collectie groeide opvallend snel en de lokalen ter beschikking gesteld door uitgever Gaston Gallimard werden snel te klein. De vereniging werd in 1951 ontbonden en de 1200 werken verhuisden, deels wegens plaatsgebrek en financiële moeilijkheden, naar New-York. Daar werd de

collectie tien jaar lang door zijn vriend, kunstenaar Alfonso Ossorio, bewaard.

In 1962 ontstond de tweede uitgebreide 'Compagnie de l'Art Brut' in Parijs. In 1967 presenteerde Dubuffet voor de eerste maal werken uit zijn collectie in een museum, nl. 'Musée des Arts décoratifs' in Parijs. Uiteindelijk besliste hij in 1970 de collectie af te staan om ze aan een breder publiek te kunnen tonen. Zwitserland en de stad Lausanne aanvaardden graag deze prachtige collectie en daar is ze nog steeds te bekijken. Naast de verzameling beeldend werk startte hij in

1964 ook een reeks publicaties oorspronkelijk uitgegeven door de 'Compagnie de l'Art Brut' onder de noemer '*Fascicules de l'Art Brut*', waarin enkele vooraanstaande figuren uit zijn collectie beschreven worden. Vandaag telt deze uitgave 20 nummers die na de dood van Dubuffet en sinds de openstelling van de 'Collection de l'Art Brut' in Lausanne in 1976 door Michel Thévoz en sinds vorig jaar door Lucienne Peiry en hun medewerkers verdergezet wordt.

Het typische van deze verzameling, die strikt beantwoordt aan de normen vastgelegd in de definitie van art brut, is de grote verscheidenheid van de auteurs en hun werk. Elkeen bezit een zeer persoonlijk 'universum', zo bijvoorbeeld Aloïse (Corbaz).

Aloïse (Corbaz) (1886-1964)

Aloïse Corbaz werd in Lausanne geboren. Zij volgde een normale schooltijd tot en met het secundair onderwijs. Zij had een zeer mooie stem en was gefrustreerd, omdat zij geen zangcarrière mocht beginnen. Na een mislukte liefdesaffaire verliet zij in 1911 Zwitserland en vertrok naar Duitsland, waar zij in Leipzig, Berlijn en Potsdam onderwijzeres en huisbediende was. Volgens haar relaas zag zij Keizer Willem II en werd smoorverliefd op hem. De exacte omstandigheden van deze ontmoeting zijn onduidelijk gebleven. Door religieuze scrupules en haar minderwaardigheidsgevoel beleefde zij deze liefde in het geheim en sloot zich als het ware op in een verbeeldingswereld.

Zij werd in 1918 in Cery-sur-Lausanne opgesloten tengevolge van hysterische crisisen. Tijdens de eerste jaren van haar hospitalisatie sloot zij zich op in een autistische houding. Nadien begon zij in het geniep te tekenen en te schrijven. Haar productie uit die tijd werd bijna volledig vernietigd. Later werden haar tekeningen bewaard, dankzij de aandacht van twee dokters Hans Steck en Jacqueline Porret-Forel (haar huisdokter met wie zij een vriendschappelijke band onderhield).

De werken van Aloïse zijn meestal aan beide kanten volgekleurd, soms naaide zij ook bladeren pakpapier aan mekaar. Zij bracht ook soms collage-elementen aan. Haar werk wordt gekenmerkt door de ideale voorstelling van het koppel. Zij beeldde dik-

wijls grote figuren uit de romantische literatuur zoals Julia of La Traviata Deze worden samen met bekenden (haar dokters maar ook Keizer Willem II) in een persoonlijke mythologie voorgesteld. Alles is kleurrijk en zij interpreteert alles in een soort mystiek universum. Volgens Jacqueline Porret-Forel mag de kosmogonie van Aloïse geïnterpreteerd worden als een soort 'theater van het universum'. Volgens haar was Aloïse helemaal niet gek, of althans toch minder dan men dacht. Maar zij veinsde en had zichzelf genezen door van haar beeldend weergegeven waanwereld haar boeiend levensdoel te maken.

– Neuve invention

Na de 'collection de art brut', kwam de 'neuve invention'. Bij de opening van de 'Collection de l'Art Brut' in Lausanne was de interesse van het publiek groot. Dit soort werk werd voor het eerst permanent tentoongesteld. Sinds zijn eerste formulering van de definitie van de term 'art brut' evalueerde Dubuffet de creativiteit in de marge opnieuw en actualiseerde het begrip dat ontegensprekelijk onderhevig was aan de evolutie van de artistieke productie in het algemeen.

'Deze definitie moet bekeken worden als een pool, een richting' stelde Dubuffet, 'het betreft kunstvormen die minder beïnvloed zijn door de culturele conditionering, ik zeg wel minder, ik zeg niet, helemaal niet. Want kunstvormen die niet onderhevig zijn aan de gegevens van de cultuur, bestaan niet. Een bedachte, intellectuele uiting is zeker gefundeerd op culturele gegevens. Tussen wit en zwart zijn er vele nuances, zoals ook tussen culturele kunst en art brut duizenden varianten bestaan min of meer onderhevig aan culturele conditionering.'

Er werd dan een 'nevencollectie' opgebouwd die een bres sloeg in het institutionele kunstlandschap. *'Kunstenaars die zich niet echt thuis voelen in het commercieel en publicitair misbruik van de kunst vonden hier een nieuwe ruimte'*. Maar, zoals Michel Thévoz het terecht vermeldt, was het *'utopisch te denken dat deze vervangende ruimte een tekort van het cultureel systeem kon invullen.'* De nevencollectie omvat werken van Marguerite Burnat-Provins (1872-1952), Gaston Chaissac (1910-1964), Jean-Marie Heyligen (1961), Rosemarie Kocký (1939), Albert Loudon (1942) en Louis Soutter.

Louis Soutter (1871-1942)

Half ingenieur, half architect en musicus. Hij ging in Brussel wonen, waar hij aan het conservatorium lessen volgde bij violist Eugène Ysaye. Hij was dus als het ware een half traditiegetrouw kunstenaar en leraar die na zijn dertigste een psychische crisis door-

maakte, waardoor hij vroegtijdig in een bejaardentehuis terecht kwam. Daar leidde hij tijdens de laatste twintig jaar van zijn leven een volkomen geïsoleerd bestaan en sloot zich op in zijn beeldende expressie. Soutter schilderde met zijn vingers, gebogen boven het op de grond liggende blad, met Oost-Indische inkt, schoensmeer... waaraan hij spaarzaam verzadigde kleuren toevoegde. De ongedefinieerde figuren bewegen zich vrij in de compositie alsof ze doordrongen zijn van een onweerstaanbare bewegingsimpuls.

– De collectie van de Oostenrijkse kunstenaar Arnulf Rainer

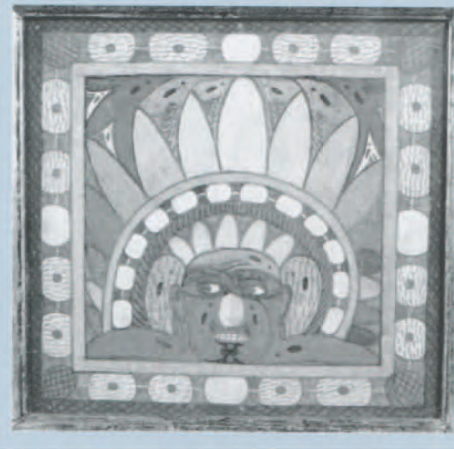
De verzameling van Arnulf Rainer, een van de beroemdste hedendaagse Oostenrijkse kunstenaars, omvat meer dan 1500 werken en is één van de vooraanstaande Europese collecties. Zijn interesse voor deze outsiderkunst, die hij ontdekte dankzij de geschriften van de surrealisten, is gemotiveerd door een fascinatie voor deze marginale kunstenaars. De 'gekke' en de manier waarop de geest het lichaam aanvoert en de hand stuurt over het doek of papier. Ook hier, zoals bij Jean Dubuffet, bestaat er een duidelijke link met zijn beeldend werk en zijn diepe creatieve bevragingen. In tegenstelling tot Dubuffet die de naïeve kunstenaars niet wou aanvaarden in de wereld van 'art brut', aanvaardt Rainer ze wel. In tegenstelling tot de art-brutkunstenaars volgen de naïeven scrupuleus de normen van de cultuur. Toch is het onderscheid tussen beide groepen niet zo extreem. Hij vindt immers dat er meestal mengvormen aangetroffen worden en dat een strikte scheiding niet zo toepasselijk is. Allen zijn buitenstaanders. Hijzelf trachtte steeds de grenzen van het zijn te overschrijden, zoals andere tijdgenoten. Door middel van drugs- en alcoholgebruik zocht hij nieuwe en ware existentiële waarden te ontdekken en te bespeuren, zo bijvoorbeeld de pure uitdrukking zonder de beklemming van de cultuur. In dat opzicht is er een parallel te trekken met Jean Dubuffet. Ook Rainer haalt hevig uit tegen de gevestigde cultuur en richt samen met Hundertwasser en Fuchs een anti-academie op.

'Krankziningen overschrijden grenzen, dat boeit mij, dat wil ik ook met mijn kunst.'

Adolf Wölfli (Zwitserland, 1864-1930)

Wölfli wordt geboren in een straat-arm gezin. Op zijn achtste werkt hij als geitenhoeder, later als houthakker en boerenknecht, en tenslotte als handwerkman in de stad. Op zijn 25ste vertoont hij een abnormaal verlangen naar zeer jonge meisjes, wat verscheidene malen tot arrestatie leidt. Hij wordt ten slotte tot twee jaar opsluiting veroordeeld. Een paar jaar later, na nieuwe feiten, wordt hij permanent opgesloten in de inrichting Waldau. De opsluiting maakte hem zo gewelddadig dat hij bijna 20 jaar lang vrijwel continu in een isoleercel doorbrengt. Op zijn vijfendertigste begint hij te tekenen, te schrijven en te componeren, continu van 's ochtends tot diep in de nacht. Zijn productie die dertig jaar omspannt, is overvloedig: honderden tekeningen, een stapel teksten hoger dan hemzelf, en een groot aantal partituren, wonderlijk versierd. Niemand heeft ze tot nu toe kunnen ontcijferen.

Wanneer zijn werk in de jaren zeventig op Documenta in Kassel getoond wordt, stijgt de interesse voor de art brut enorm. Zijn werk wordt wereldwijd in de belangrijkste musea getoond.

verklaart Rainer. De ontdekking van het werk van outsider Louis Soutter was een openbaring, het oeuvre van de Zwitser beïnvloedde hem in zijn persoonlijke beeldende evolutie. Rainer vond in diens werken een uitgelezen methode voor 'psycho-expressionisme'. Dit werd een revelatie voor zijn eigen lichaamskunst. Rainers outsidercollectie omvat schilderijen, tekeningen, maar ook ziekteverslagen en foto's van onbekende patiënten uit een Oost-Europese instelling en werken van naïeve kunstenaars. Een van de zwaartepunten in zijn collectie vormen de werken uit Gugging en onder meer 350 werken van Johann Hauser. Zijn verhouding met het

'Haus der Künstler' in Gugging was zeer intens. Zoals hoger vermeld ging hij in 1995 een creatief dialoog aan met enkele patiënten waaronder Johann Hauser. *'Het heeft indruk gemaakt op mij hoe de kunstenaars uit Gugging mijn werk hebben bewerkt, dat is mij goed bevallen, overtekenen geeft veel variëtiemogelijkheden.'* Opvallend in dat opzicht is het werk van Max (aangeduid met een pseudoniem op vraag van zijn familie), die ook in het 'Haus der Künstler' leefde en werkte.

Max (1936-1988)

Max werd een eerste maal op zestienjarige leeftijd in een instelling opgenomen en op 23-jarige leeftijd werkelijk psychisch ziek verklaard en definitief geïnterneerd. Hij leed aan schizofrene psychose en had akoestische hallucinaties. Bij het begin van zijn opname tekende hij identificeerbare figuren die zich met de tijd meer en meer schematiseerden. Tekenen werd voor hem een motorisch afreageren. Hij tekende wilde lijnen en strepen over het papier en overschilderde het figuratieve. De voorstellingen van mens, zon, mond, huis en hart, werden bekrast met dynamische potloodstreken. Deze techniek doet ongetwijfeld denken aan Rainers karakteristieke 'übermalungen'. Ontstaan in een soort trance, betekenen zij voor hem een zoektocht naar een contact tussen de binnen- en de buitenwereld, tussen het alerinnerlijkste en persoonlijkste en het beeld, het portret.

Bij Max lijkt het eerder een vernietiging van zijn eigen beeld, wanneer hij een figuur dynamisch overtekende, ontnam hij deze zijn identiteit, zijn bestaan. Weergave van een onuitstaanbare existentie?

Privé-collecties

– Eternod-Mermoz

Twee Zwitserse vrienden, Philippe Eternod en Jean-David Mermoz, bundelden hun krachten en hun financies om een belangrijke art-brutcollectie op te bouwen. In 1990 vonden zij niet genoeg geld om een tekening van Aloïse te kopen en beslisten 'bondgenoten' te worden en een 'pakt' te ondertekenen. Snel merkten zij dat het *'hun doel was hun passie met anderen te delen, met al de fouten en mankementen'*. In 2001 verscheen een prachtige publicatie ter gelegenheid van een belang-

rijke tentoonstelling georganiseerd in de Galleria Gottardo in Lugano onder de aansprekende titel ontleend aan Madge Gill *'Eternity has no doors to escape'* (eeuwigheid heeft geen deuren om te kunnen ontsnappen). De kern van de collectie bestaat uit 700 tekeningen van Louis Soutter die Henri-Louis Mermoz, de grootvader van Jean-David, verzamelde. Als uitgever publiceerde hij in 1961 ook een monografie over de kunstenaar. Men vindt er naast de grote namen van art brut en outsiderkunst ook minder bekende kunstenaars, zoals François Burland.

François Burland (1958)

Hij werd geboren in Lausanne en kende een marginale adolescentie. Hij volgde een opleiding als therapeut en begon op 17-jarige leeftijd te tekenen en te schilderen. Dankzij veel lectuur en zijn twee grootmoeders die met verhalen zijn verbeelding aanwakkerden, ging hij een eigen kennis opbouwen, een soort parallelle cultuur.

Hij werkt op pakpapier met balpen, krijt en zwart potlood. Zijn werk verbindt diverse mythologieën en geloofsuitingen, vermengt verleden en heden en stoelt op bronnen uit de zogenaamde primitieve culturen uit de Sahara of Oceanië. In 1988 ging hij trouwens deels in de Sahara leven, waar hij vriendschapsbanden aanknoopte met de Touaregs. Dit sterke contact met de woestijn veranderde zijn leven en betekende ook een keerpunt in zijn creatieve ontwikkeling. Het basisgegeven van zijn werk bestaat uit vormen die contrasterende realiteiten weergeven zoals bescherming en agressie, licht en duisternis, verdrukking en vrede. Kunst is voor hem een mogelijkheid om te ontsnappen aan de strakke wetten van de sociale opvoeding.

– ABCD

ABCD staat voor 'Art Brut Connnaissance et Diffusion', en onder deze naam schuilt een indrukwekkende collectie van de Franse filmregisseur, Bruno Decharme. Ook hier zijn de grote namen van art brut vertegenwoordigd, naast minder bekende kunstenaars, ontdekt tijdens zijn zoektocht naar marginale kunst.

Wanneer men hem vraagt wat hem ertoe bracht om de collectie te verzamelen, zegt hij *'misschien een obsessie van een gemis? Vragen beantwoorden en leegten vullen. Elk schilderij, elke tekening, elk object wekt nieuwe vragen op en schenkt ook tegelijkertijd een antwoord. Maar vooral wekt het een intense emotie op. De emotie van de ontdekking, een collectie opbouwen is waarschijnlijk ook een creatief werk. Ik vind er aanknopingspunten met mijn werk als regisseur. De selectiecriteria zijn de referentie van de art-*

brutdefinitie en de kwaliteit van de werken.'

Ook deze collectie werd zeer luxueus uitgegeven in een boek waarin 80 kunstenaars beschreven worden, onder wie de zeer boeiende kunstenaar Henry Darger.

Henry Darger (1892-1973)

De moeder van Darger overleed bij de geboorte van zijn kleine zus die onmiddellijk geadopteerd werd. Henry leefde gedurende 1 jaar alleen met zijn vader die hem daarna verliet. Hij werd dan in een katholieke instelling geplaatst, waaruit hij op 17-jarige leeftijd wegvlochtte. Men heeft weinig informatie over Darger waarvan het leven eerder onopvallend, rustig verliep. In 1913 zou hij getuige geweest zijn van een wervelwind die een stad bijna volledig vernielde. Dat blijkt hem zeer sterk getroffen te hebben.

Vanaf het begin van de jaren 20 tot aan zijn pensioen in 1963 werkte hij in de schoonmaakdienst van een ziekenhuis. Darger hield zich in geheimzinnigheid en leefde teruggetrokken. Hij was zeer gelovig, wat tot uiting kwam in het feit dat hij bijna dagelijks naar de mis ging. Ook maakte hij lange wandelingen en tijdens die uitstappen raapte hij allerlei spullen (tijdschriften, flessen,...) op en nam die mee naar zijn huis. Na zijn dood ontdekte de eigenaar van zijn appartement de 'Darger schat': een geïllustreerd intiem dagboek van 2000 bladzijden en een verhaal van 15.000 bladzijden in 5 volumes getiteld *'In the realms of the unreal'* (in de koninkrijken van het irreële). Darger begon dit levenswerk in 1911. Hij beeldde oorlogen, aardbevingen, stormen en wervelwinden uit, waarin de zeven 'Vivian girls', eerbare en moedige prinsessen, geleid worden door kapitein Henry Darger, chef van een organisatie voor de jeugdbescherming. Darger is de verpersoonlijking van de art-brutkunstenaar die levenslang in het geheim en de afzondering werkte. Hij toonde zijn werk aan niemand, het was zijn geheime wereld.

Centra en musea

– L'Aracine

Deze oorspronkelijk Frans-Belgische vereniging werd opgestart door Madeleine Lommel, Michel Nedjar en Claire Teller als reactie tegen het verlies van Dubuffets collectie,

die naar Zwitserland vertrok. Zij kochten de eerste werken aan in 1978 dankzij de financiële steun van leden. In 1982 organiseerden zij een eerste tentoonstelling, in 1984 installeerden zij zich in Neuilly-sur-Marne en twee jaar later werd hun instelling officieel als museum erkend. Ook zij, zoals de 'Collection de l'Art Brut' in Lausanne, startten in 1990 met een een parallelle collectie, omdat meerdere nieuw-ontdekte-auteurs niet binnen de strikt afgebakende definitie pasten. In 1996 werd de verzameling aan het Musée d'art moderne van Villeneuve-d'Ascq (Lille) geschonken, waar in 2005 een speciale vleugel voor de permanente tentoonstelling van de werken zal ingehuldigd worden. Het is vrij uniek en nieuw dat een collectie outsiderkunst in een museum voor moderne kunst opgenomen wordt. Deze schenking confronteerde, voor de conservators van het museum en voor de stichters van l'Aracine met een belangrijke vraag over de manier waarop deze werken getoond en pedagogisch uitgelegd moeten worden. Deze musealisering leidt tot vragen over de limieten en grenzen binnen de kunst. Een confrontatie of een dialoog zal in de museale ruimte aangewakkerd worden tussen de erkende en officiële moderne kunst en deze marginale werken. Er zullen vragen rijzen over de grenzen van de kunst, niet enkel bij de kunstenaars, maar ook bij de – door Dubuffet genoemde 'homme du commun' (alledaagse mensen) – kunstenaars die, op hun eentje en zonder vooropgesteld doel of esthetische strategie mentale cartografieën uitbeelden. Tijdens hun zoektochten naar kunstenaars ontdekte l'Aracine onder meer André Robillard.

André Robillard (1932)

Hij zou de bijnaam 'man van de geweren' kunnen krijgen gezien zijn obsessieve herhaling van geweesculpturen. Zijn vader was boswachter en gids van de jagers. Als kind vergezelde André zijn vader dilwijls bij het jagen. Hij werd definitief geïnterneerd op 19-jarige leeftijd wegens on sociaal gedrag en woedeaanvallen. Op 32-jarige leeftijd besliste hij zijn leven anders aan te pakken en hij werd arbeider bij de reinigingsdienst van het ziekenhuis. Zo ontsnapte hij aan zijn statuut van patiënt. Dan begon hij zijn eerste geweren op te bouwen uit allerlei recuperatiemateriaal. Hij beschouwt zichzelf niet als kunstenaar, hoewel hij bijna dagelijks ruimtevaartuigen en allerlei machines tekent.

– Art en Marge

Dit Brussels centrum voor het onderzoek en de verspreiding van marginale kunstuitingen werd in 1986 opgestart door Françoise Henrion met de steun van de

Franse gemeenschap (Commission communautaire française). In diverse tentoonstellingen presenteerde het centrum achtereenvolgens werk van outsiders en werk van personen met een verstandelijke handicap. Het centrum voerde een grondig onderzoek in Belgische instellingen en ontdekte enkele belangrijke kunstenaars die vervolgens in belangrijke outsidercollecties opgenomen werden. Wij denken hier aan Jean-Marie Heyligen, Paul Duhem, Serge Delaunay, Martha Grünenwaldt,... Volgens Françoise Henrion heeft de evolutie van de psychiatrie, die de reïntegratie van de patiënten in de maatschappij verdedigde en toepaste, tot gevolg gehad dat de meeste geesteszieken niet meer continu in de creatieve ateliers werken. Het wordt zeer moeilijk hun werk in zijn geheel te ontdekken. Personen met een verstandelijke handicap daarentegen worden hun leven lang geleid, anderen beslissen in hun plaats. Voor sommigen wordt tekenen, schilderen, beeldhouwen hun enig vrijheidswoord. Tijdens de laatste 15 jaar bouwde de vereniging ook een belangrijke collectie op dankzij schenkingen van instellingen en kunstenaars. De verzameling, in Franstalig landsgedeelte de belangrijkste, telt meer dan 1500 werken van meer dan 100 Belgische en buitenlandse kunstenaars. In 2003 zal een boek uitgegeven worden en een rondreizende tentoonstelling zal een 150-tal werken uit de collectie presenteren, o.m. ook werk van Victor Cordier.

Victor Cordier (1927-1996)

Victor Cordier kende, zoals de meeste hier besproken persoonlijkheden, een 'ander' leven. Geboren in Mons in een eenvoudig gezin, leerde hij lezen, noch schrijven en vertoefde lang in de marge van de maatschappij. Na seizoenswerk op werven trad hij toe tot het Vreemdelingenlegioen. Hij streed in Korea,

Algerije en werd na zijn terugkeer verslaafd aan de drank. Dan volgde een zeer pijnlijke periode die hij beschreef als het ergste wat hij meemaakte: *'ik verkies de oorlog, men denkt er niet aan de dood, maar in het ziekenhuis denkt men er constant aan.'* Hij bezocht vervolgens een dagcentrum in Brussel, club Antonin Artaud, waar hij heel toevallig op aandringen van een begeleidster begon te tekenen. Het was een openbaring. Hij creëerde een

zeer persoonlijk oeuvre met felkleurige hybride personages, dieren, bloemgezichten. Zijn werken vermengen een naïeve tekenkunst met een verbeelding geworteld in zijn pijnlijk existentieel parcours en een getormenteerd zijn.

De bestudering van de collecties binnen de Europese art brut en outsiderkunst illustreert de passie van alle personen die betrokken zijn bij deze marginale kunstvormen beleven, duidelijk. Hoe zij die ook ontdekten, als dokter in een instelling, als kunstenaar of als collectionneur, allen werden diep getroffen door deze aparte kunstuitingen die dikwijls moeilijk exact bepaalbaar en definieerbaar zijn. Op allen had de art brut zo een sterke invloed, dat in zekere zin hun leven gewijzigd werd. De psychiater bekeek de patiënt anders, de kunstenaar analyseerde zijn werk en dat van de anderen anders en de collectionneur wenste deze werken te verwerven om ermee te leven en om er anderen mee te laten kennismaken. Art brut is een esthetisch en een menselijk avontuur die in mekaar verstrengeld zijn. De intense band 'collectionneur – kunstwerk' is waarschijnlijk een gevolg van deze diepe verankering van het creatief proces in het individualisme van deze kunstenaars en hun dikwijls pijnlijk existentieel parcours.

Bibliografische bronnen

- Passions privées, collections particulières d'art moderne et contemporain en France, décembre 1995 – mars 1996, Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris, Paris, 1995.*
- Jean Dubuffet, *Prospectus et tous écrits suivants*, I, II, Gallimard, Paris, 1967
- Hans Prinzhorn, *Bildneri der Geisteskranken, ein Beitrag zur Psychologie und Psychopathologie der Gestaltung*, zesde uitgave, Springer Verlag, Wien, 2001.
- Hans Prinzhorn und Arbeiten von Patienten der Heidelberger Klinik aus der Prinzhorn-Sammlung, Publikation der Prinzhorn-Sammlung Heidelberg, Heidelberg, 1986.
- La beauté insensée, collection Prinzhorn-université de Heidelberg 1890-1920, octobre 1995 – janvier 1996, Palais des Beaux Arts de Charleroi, Les Editions de la Chambre, Charleroi, 1995.*
- Inge Jodi, Bettina Brand-Claussen, *August Natterer, die Beweiskraft der Bilder, Leben und Werk, Deulungen*, Verlag Das Wunderhorn, Heidelberg, 2001.
- Ans Van Berkum, Roger Cardinal, Jos ten Berge, Colin Rhodes, *Marginalia, perspectieven op de outsiderkunst*, Stichting Museum de Stadshot, Zwolle, 2000.
- Alfred Bader, Leo Navratil, *Zwischen Wahn und Wirklichkeit – Kunst-Psychose-Kreativität*, Verlag C.J. Bucher, Luzern, Frankfurt, 1976.
- Gugging, Fascicule 12, Publications de la collection de l'Art Brut, Lausanne 1983.
- Michel Thévoz, *L'Art Brut*, Skira, Genève, 1981.
- Lucienne Peiry, *L'Art Brut*, Flammarion, Paris, 1997.
- Neuve invention, collection d'œuvres apparentées à l'Art Brut, Publications de la collection de l'Art Brut, Lausanne, 1988*
- Collectie Arnulf Rainer, Museum de Stadshot, Zwolle, 1996.*
- Eternity has no doors to escape, works from the Eternod-Mermoz Art Brut Collection, Galleria Gottardo, Lugano, 19/12-28/03/2002, Fondazione Galleria Gottardo, Lugano, 2001.*
- ABCD, une collection d'Art Brut, Actes Sud/ABCD, Aries, 2000.*
- Art Brut, Collection de l'Aracine, 2 février – 14 juillet 1997, Musée d'Art Moderne, Communauté Urbaine de Lille, Villeneuve d'Ascq, 1997.*
- Victor Cordier, Bulletin 64, Art en Marge, Bruxelles, 2001.

Goudkoorts: verzamelavonturen in de outsiderkunst

Jos ten Berge

De romantiek lijkt er een beetje van af, van het kunstenaarschap. Wie in de eenentwintigste eeuw het curriculum van een kunstacademie bekijkt, zal mogelijk tot zijn schrik bemerken dat aanstormend talent tegenwoordig moet kunnen boekhouden, public relations moet onderhouden, de weg naar de pers moet kennen en prijsopgaven inclusief belasting moet kunnen opstellen – dat alles om later in de grote boze kunstwereld niet al te snel ten onder te gaan. Talent volstaat niet meer: men moet zijn weg kunnen vinden in dat grote systeem dat ‘het kunstcircuit’ heet.

Nek Chand en zijn koninkrijk

In de jaren '50 bouwt de beroemde Franse architect Le Corbusier een volgens strenge principes ontworpen stad Chandigarh. Chand reist er naar toe op zoek naar werk. Chandigarh moet een voorbeeld worden voor het 'moderne' Indië. 1958, Chand is werkzaam als inspecteur voor *Public Works Departement* in Chandigarh. Hij heeft een droom waarin hem wordt gereveleerd dat op de plek waar nu zijn hutje staat, er vroeger een glorievolle dynastie leefde. Hij besluit om de koninklijke lusthof *Rock Garden* te bouwen. Dank zij zijn job bij een openbaar bestuur heeft Chand toegang tot de plekken waar men afval en stenen dumpst. Zo begint hij in 1965 aan zijn groots opgezette *Rock Garden*. Daarvoor maakt hij

beelden met cement en gebroken armbanden. Hij smokkelt vanuit zijn werkplaats met zijn fiets allerlei materialen (afval) mee. Hij werkt na zijn dagtaak, 's nachts, in het bos, bij het licht van brandende autobanden. Hij is erg bang betrapt te worden. Enkel zijn vrouw en een paar vrienden weten ervan. Het project is nergens officieel goedgekeurd en dus illegaal. In 1972 wordt het 'koninkrijk van Chand' ontdekt: er is meteen grote beroering, iedereen vanuit Chandigarh gaat kijken. De politici zijn verontwaardigd omwille van het onwettige karakter, maar het bouwwerk in wording krijgt veel steun. Zo wordt zijn *Rock Garden* later officieel erkend. In 1976 wordt Chand zelfs vrijgesteld van zijn opdracht als inspecteur. Chand wordt 'Oprichter-creator'. Hij krijgt voor de uitwerking van zijn plannen een vrachtwagen en vijftig arbeiders ter zijner beschikking. Het werk van Chand wordt internationaal zeer sterk gewaardeerd. Nu is *Rock Garden* een toeristische goudmijn, goed voor meer dan 5.000 bezoekers per dag.

Rock Garden bij Chandigarh is een heel ander soort lusthof. Zijn terrein beslaat twee glooiende hectaren en wordt bevolkt door honderden figuren in steen, beton en ijzer. Kamelen, apen, koeien, buffels en vogels staan soort bij soort, martiaal in slagorde. Waterdragers en fakirs hurken in groepen bijeen. Vrouwen met kruiken treden aan, gehuld in fleurige kralenjurken. Nek Chand kleurt zijn beton in leemtinten en versiert zijn figuren met gebroken porselein en plastic.

Velen ter plaatse beschouwen Nek Chand als een heilige man, als een geroepene; als iemand die de hand van God vertegenwoordigt. De stromen toeristen die nu zijn tuin bezoeken, stellen zich vragen over zijn bedoelingen. Wat, waarom, waartoe? Ze bewonderen zijn visionaire scheppingsdrift. Ze noemen hem kunstenaar, maar dat bevalt hem niet. Chand: 'Ik hou niet van het woord kunstenaar, enkel God porde me aan dit te doen. Ik wist niet dat de mensen dit wilden zien. Ik maakte het alleen voor mijn

Beelden van *Nek Chand*,
(Stichting Collectie De Stadshof; Museum
Dr. Guislain)

Hoe anders de outsiderkunst. De typische outsider-kunstenaar werkt, min of meer per definitie, in afzondering en doet niet aan zelfpromotie bij galeriehouders, museumdirecteuren, tentoonstellingsmakers of de pers. Het mag wat romantisch en anachronistisch klinken, maar outsiders worden nog altijd 'ontdekt'. Natuurlijk is er sinds de kunst-'boom' van de jaren tachtig ook rond deze kunst een heel circuit ontstaan en kan men een aardige collectie opbouwen zonder zich ooit daarbuiten te begeven, maar het 'echte' werk is het veldwerk, het speuren naar nog onontdekt 'rauw goud' buiten ieder kunstcircuit.

L'or brut

En daarvoor moet men op pad. Zo is het 'avontuur' van de art brut, zoals Lucienne Peiry het noemt, ook begonnen, toen de Franse kunstenaar Jean Dubuffet in de zomer van 1945 afreisde naar Zwitserland en daar, min of meer op goed geluk, psychiatrische inrichtingen bezocht. In Waldau kreeg hij het werk van Adolf Wölfli onder ogen, op de terugweg vond hij Louis Soutter in oude-mannenhuis in een afgelegen dorpje. Eenmaal begonnen groeide het netwerk van contacten en tipgevers gestaag: een psychiater kende een plattelandsdokter die een patiënt had die..., twee dorpen verderop woont iemand die..., ik heb een neef die..., enzo-voorts. Dubuffet ging van adres naar adres, en wie hij niet op kon zoeken, werd aangeschreven.¹

Dubuffet zocht niet speciaal naar werk van psychiatrische patiënten. Het ging hem om *art brut*, om 'rauwe kunst' gemaakt door mensen die 'immuun zijn voor de artistieke cultuur', van wie de creaties niets van doen hebben met de door kameleons en na-apers beheerste 'culturele kunst', maar geheel en al ontspringen aan innerlijke bronnen. En dat kon volgens hem iedere 'homme commun' zijn die zich verre hield van het vermaledijde kunstbedrijf.² Na een eerste tentoonstelling in 1947 kreeg hij hulp van vrienden die zich opwierpen als prospecteur en die in 1948 een Compagnie de l'art brut vormden om verder te zoeken naar geïsoleerde, vervreemde, on-aangepaste, excentrieke, autodidactische of rebelse scheppingen. Zo vormde zich de fa-

meuze Collection de l'art brut, sinds 1976 gehuisvest in Lausanne.

Ook anderen gingen op zoek, soms geheel onwetend van Dubuffets project. De Franse architect Alain Bourbonnais, bijvoorbeeld, legde in de jaren zestig een collectie aan die in 1983 in Dicy-sur-Yonne openging voor publiek. Gevraagd naar het ontstaan van de verzameling vertelde zijn vrouw hoe zij eens, terugkomend van een bouwplaats, in een landelijk cafeetje in midden-Frankrijk belandden, waar op een plank de meest fantastische diersculpturen stonden. Navraag bij de herbergier leidde tot de ontdekking van een heel oeuvre. Daarop ontwikkelden de Bourbonnais een even eenvoudige als effectieve techniek om gelijksoortige oeuvres op te sporen: 'Na ieder bezoek aan een bouwplaats en tijdens onze vakanties gingen we naar cafés en landelijke restaurantjes en daar legden we dan een niet te verdraaien zin voor: "We hebben horen zeggen dat hier in de buurt een

man of vrouw is, we weten het niet precies, die dingen maakt die je nergens anders ziet". Die formule leidde steevast tot aanwijzingen. 'We kwamen vaak zomaar aan bij de scheppers, opgesloten in hun solitaire droom-universum, en Alain opende dan gewoon de deur en begon te praten..., meestal met gunstig resultaat.'³

Markt, veld en autoriteit

Wie outsiderkunst verzamelt zal zeker ook proberen werk van inmiddels klassieke en gecanoniseerde namen te verwerven. Daarvoor is inmiddels echter veel geld nodig, en dan nog valt een collectie als die van Lausanne niet te evenaren. Men zal zich dus ook aan de andere kant van het spectrum moe-

Bonaria Manca, *Divinità*, zonder jaar, olieverf op board, 157 x 90 cm, particuliere collectie, Zwolle.

ten begeven, weg van het kunstcircuit waar het veilig maar duur inkopen is, en de wereld in waar durf, tact en doorzettingsvermogen de hoofdrol spelen. Valt daar dan nog wat te ontdekken? Volgens Lausanne eigenlijk niet. Vooral Michel Thévoz, Dubuffets opvolger als directeur van de Collectior de l'art brut, heeft sinds midden jaren zeventig herhaaldelijk betoogd dat er geen waarachtige art brut meer wordt gemaakt. De introductie van antipsychotica, de opdringerige massamedia en de bloei van allerhande kunsttherapeutische praktijken zouden alle funest zijn voor de authentieke originaliteit die de echte art brut kenmerkt.⁴

Opmerkelijk genoeg begon Thévoz zijn 'requiem' rond dezelfde tijd dat het museum in Lausanne zijn deuren opende. Zo lijkt het alsof het oudste en voornaamste insti-

tuut op dit gebied iedere potentiële concurrent bij voorbaat wilde diskwalificeren. Dubuffet had zelfs het copyright op de term art brut verworven, om de enige te zijn die dit kwaliteitsmerk mocht toekennen. Bovendien zette het museum een 'annex-collectie' op voor werk dat niet aan de strengste criteria voldeed, een soort tweederangs art brut dus, die later 'Neuve Invention' werd gedoopt. De boodschap lijkt duidelijk: alles wat belangrijk is hebben wij al, en alles wat verder nog te vinden valt is van een tweede garnituur.

Gelukkig liet niet iedereen zich intimideren door de formidabele collectie en puristische ideologie van Lausanne. Bourbonnais ging gewoon zijn eigen gang, en ook het nieuw op te richten museum De Stadshof in Zwolle kon in 1994 niet anders dan zich verzetten tegen de autoriteit van Lausanne, zoals de aantredende directeur Ans van Berkum toentertijd ook te horen kreeg van onafhankelijke kenners op dit gebied.⁵ Wie zich conformeerde aan de richtlijnen van Lausanne zou heel veel geld moeten hebben en dan nog

geen schijn van kans maken. De uitdaging was aan te tonen dat Lausanne ongelijk had: dat er nog altijd goede outsiderkunst te vinden was, en dat er nog altijd goede outsiderkunst werd gemaakt.

Collectie De Stadshof

De Stadshof opende zijn deuren in 1994. Lang voor die tijd had een stichting onder leiding van Liesbeth Reith al goed rondgekeken en toen de plannen voor een museum in Zwolle concreter werden, was er al een kleine hoeveelheid geschonken werk voorradig, alsmede een lijst van mogelijke bruiklenen uit de depots van verschillende musea. Dat was echter bij lange na niet voldoende om de muren van het voormalige gerechtsgebouw in Zwolle te vullen, en toen Zwolle eenmaal haar jawoord had gegeven braken hectische tijden aan. Een speciaal opgerichte werkgroep moest zo snel mogelijk, met een zeer beperkt budget, zo veel mogelijk geschikt werk bijeenbrengen. Voor de Bourbonnais-aanpak was geen tijd, al zou dat volgens Van Berkum nog altijd heel wat kunnen opleveren.

Allereerst werd geprobeerd bekende, maar vaak al weer vergeten namen binnen te krijgen. Oude catalogi van tentoonstellingen uit de jaren zestig en zeventig, toen de naïeve kunst een grotere belangstelling genoot dan nadien, werden doorzocht op namen van kunstenaars en verzamelaars van wie dan moest worden vastgesteld of ze nog leefden, waar ze dan woonden en of ze werk wilden afstaan. Willem van Genk en Siebe Wiemer Glastra, twee van de grootste namen uit de collectie, werden in feite zo 'herontdekt'. Tal van bezoeken werden afgelegd, en tal van brieven geschreven aan particulieren en instanties, ook bijvoorbeeld aan het fameuze Haus der Künstler in Gugging waarop, tot ieders verbazing, per ommegaande werd gereageerd met een zending werken.

In alle haast was het moeilijk werken. Sommige werken bleken achteraf toch niet goed te passen in de collectie. Soms werd prachtig werk ontdekt dat met geen mogelijkheid van een kunstenaar, verzamelaar of conservator viel los te praten; soms bracht zo iemand al te veel productie in. Soms moest worden gesmeekt en gebedeld bij mensen

Roy Wenzel, *Zon'cer titel* (oliekrijt op papier)

die zelf in geldnood zaten, en soms moesten mensen worden afgewezen die juist al hun hoop op het museum hadden gevestigd. Soms werd een werk aangeboden dat op het eerste gezicht niet erg interessant leek, maar nadien onderdeel bleek van een imposant oeuvre dat in zijn geheel zou moeten worden getoond. En soms kreeg men bij kunstenaars thuis een fantastisch *Gesamtkunstwerk* onder ogen, waarvan een enkel onderdeel, los aan de museummuur, prompt alle magie verloor.

Toen het museum eenmaal was geopend en aandacht van de media kreeg, ging het soms weer opmerkelijk makkelijk. Zo kwam er een brief van een architect die bij de bouw van Le Corbusiers hypermoderne stad Chandigarh in India betrokken was en daar een opzichter, Nek Chand, had ontmoet, die naast de stad een uitgestrekte tuin met talloze eigenzinnige beelden vulde. Daarop had hij enkele van die beelden voor expositie mee naar Rotterdam genomen, maar toen de tentoonstelling voorbij was en terugsturen te duur bleek, nam hij contact op met De Stadshof. Nek Chand vond het best en bood bij een latere gelegenheid nog eens enige tientallen beelden aan. Een andere keer kwam er een telefoontje van de dochter van Dirk Bos, die niet wist wat zij moestaanvangen met de grote verzameling schilderijen die haar vader haar had nagelaten en het museum aanbood een selectie te maken.

Ruimtegebrek of een aanstaande verhuizing bleken wel vaker een reden om contact op te nemen met het museum. Toen Willem van Genk niet langer thuis kon blijven wonen, was De Stadshof de aangewezen plek om zijn installatie van het Arnhemse busstation te herbergen. En toen Bertus Jonkers, die van zijn huis in Utrecht een fantastisch 'environment' had gemaakt, moest verhuizen en maar weinig kon meenemen, kreeg hij een zaaltje in De Stadshof dat hij zelf kwam inrichten. Ook later kwam hij nog wel eens langs, en niet zelden bracht hij dan wijzigingen in de opstelling aan, voegde wat toe of haalde wat weg – een praktijk die in reguliere kunstmusea waarschijnlijk weinig gewaardeerd zou worden.

Vaak hebben mensen werk in huis waarvoor ze geen bestemming weten, of kennen zij iemand in hun familie of omgeving die 'vreemde dingen' maakt die echter in geen enkel type museum lijken te passen, tot zij van een museum als De Stadshof horen. Zo werd Riet van Halder ontdekt, omdat een docent van een schildercursus die zij volgde, haar werk zo krachtig en oorspronkelijk vond dat hij haar niets dacht te kunnen leren, en De Stadshof daarover opbelde. En zo kwam er op een dag een brief van een gepensio-

neerd psychiater, die, toen hij het werk van Van Genk had gezien, moest denken aan een stapel tekeningen die hij al vele jaren op zolder bewaarde. Het was werk van Aaltje Damer, een patiënte die in de inrichting jarenlang zoveel tekende dat zij rollen pakpapier had gekregen om door te kunnen gaan en slechts te stoppen was door de rol ruwweg af te scheuren. Verreweg het meeste werk was weggegooid, en als haar psychiater geen stapel mee naar huis had genomen was er niets bewaard gebleven.

Waarom had hij dat gedaan, terwijl niemand anders er iets in zag? Intuïtie? 'Tot voor kort was het zo', schreef Van Berkum hierover, 'dat outsiderkunst behouden bleef dankzij een gering aantal mensen dat ingesleten academische normen met een korrel zout nam en afging op een eigen kwaliteitsoordeel. Vooral in situaties waarin men geen idee heeft van de geheel andere esthetiek die in outsiderkunst naar boven komt [...] is deze houding een grote verdienste.'⁶

Nieuw goud

Die durf om af te gaan op de eigen intuïtie is van het grootste belang bij het zoeken naar oeuvres uit het heden. In de reguliere kunstwereld is het al moeilijk genoeg zich een oordeel te vormen over nieuw en onbekend werk. Binnen de outsiderkunst is dat nog veel moeilijker, omdat er veel minder geijkte kaders en criteria voorhanden zijn en omdat de omstandigheden waaronder iets of iemand wordt ontdekt vaak zoveel bizarder zijn dan elders. Ben 'de recycleur' werd gevonden toen een medewerker van het museum eens door Antwerpen fietste en een zeer fotogenieke type, met ouderwets voorschort tegen de regen en een ruige baard, langs zag komen. Toen hij een foto van hem maakte, raakten zij in gesprek, en niet lang daarna bezocht hij een hele uitstalling van uit allerhande afvalmaterialen 'gerecycleerde' fantastische sculpturen. Een andere keer vond dezelfde medewerker een stapel poëtische schilderijen op een rommelmarkt, van de enige jaren eerder gestorven Marten Piersma. Ook dat werk bevindt zich nu in de collectie. Soms wordt zelfs werk bij het afval gevonden.

Het werk van Reuben Lake kwam ook door een toevallige samenloop van omstan-

digheden bij De Stadshof. Lake woont op Curaçao waar hij een soort privé-museum van eigen werk heeft dat door de lokale Grolsch-fabriek wordt gesponsord. De bierbrouwer nodigde hem uit naar Nederland te komen en bood hem onderdak nabij de brouwerij in Enschede. Daar was Lake getuige van de vuurwerkramp. Diep geschokt maakte hij een collage van het gebeuren en bood dat de gemeente Enschede aan. Die zag er op dat moment echter weinig in, en verwees hem naar De Stadshof waar een afspraak werd gemaakt om in Enschede naar zijn werk te komen kijken. Het bleek een groots oeuvre waarin Lake zijn hoogst persoonlijke visie op de geschiedenis van de slavernij verbeeldde. Een grote schenking was het gevolg.

Moeilijker lag het bij Bonaria Manca, een schapenhoedster die haar huisje op het Italiaanse platteland met kleurige fresco's schilderde en via een tipgever werd ontdekt. Manca wilde eigenlijk geen werk afstaan, maar door de oprechte belangstelling leek ze toch snel te ontgooien. Toen bij een tweede bezoek enkele werken zouden worden uitgezocht om in Zwolle te exposeren, bleken verschillende doeken echter verdwenen en andere zagen er anders uit dan voorheen. Navraag leerde dat ze bepaalde werken had verstopt en andere had gekopieerd omdat de originelen voor haar een eeuwenoude magische kracht vertegenwoordigden en zij er geen afstand van kon of mocht doen. Kopieën hadden die kracht niet en mochten dus wel worden tentoongesteld. Hoe 'origineel' de werken die het museum tentoonstelde en verwierf nu precies zijn, weet alleen Manca zelf.⁷

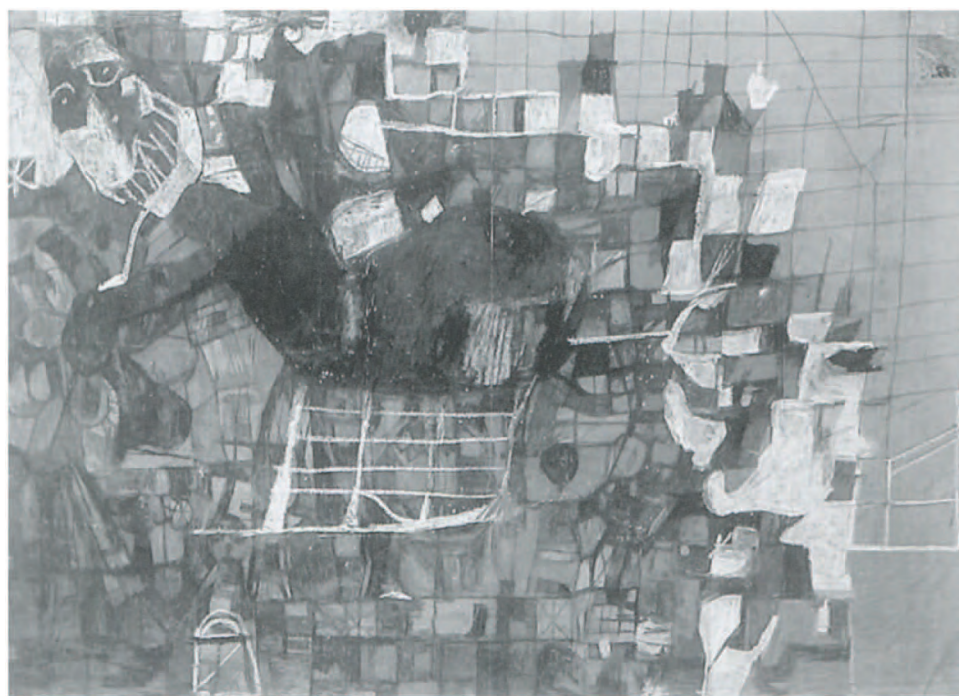
Een meer gestructureerde manier van zoeken is tentoonstellingsbezoek, en dan vooral van tentoonstellingen in de marge van het kunstgebeuren. Er zijn tal van instanties voor psychiatrische patiënten, verstandelijk gehandicapten, daklozen, drugverslaafden en andere maatschappelijke 'outsiders' die nog wel eens een expositie van spontaan of in een therapeutische omgeving ontstane werken organiseren. Veel daarvan is derivatief en weinig origineel, maar soms – Reith spreekt van een kans van 1 op 10 – moet men het risico nemen en blijkt een ontdekking meer dan duurzaam. Roy Wenzel werd gevonden op een expositie van werk van verstandelijk gehandicapten, en toen een delegatie van het museum hem thuis opzocht kwam een overstelpende hoeveelheid tekeningen tevoorschijn. Inmiddels behoort Wenzel tot de groten die ook in het buitenland worden gewaardeerd, net als bijvoorbeeld Jaco Kranendonk van De Herenplaats in Rotterdam en Evert Panis van Galerie Atelier Amsterdam, van wie ook werk door Lausanne en het

museum voor naïeve kunst in Bönningheim is geëxposeerd.

De verzamelaar van outsiderkunst, kortom, moet vertrouwen in het eigen oordeel. Beslissen over werk dat niemand ooit eerder heeft gezien of beoordeeld is niet makkelijk. De Stadshof had hiervoor een commissie waaraan alle nieuwe vondsten werden voorgelegd en die het museum 'gevraagd en ongevraagd' adviseerde, maar ook binnen die commissie liepen de meningen nog al eens uiteen. En als positief is beslist volgt nog de weerstand van de buitenwacht, van potentiële geldschieters die vaak moeilijk te overtuigen zijn van de waarde van werk dat nergens is beschreven, van kunstcritici die vaak criteria hanteren die op de outsiderkunst nauwelijks toepasbaar zijn, en van de oude garde die haar pioniersmentaliteit heeft verloren. Net als de kunsthandel beperkt de laatste zich liever tot de geregistreerde canon. Terugkijkend op vijf jaar verzamelen constateerde Van Berkum in 2000 dat outsiders die na 1980 zijn geïntroduceerd nauwelijks ingang vinden bij de kenners van het eerste uur en de jonge handel in deze kunst.⁸

Gekkheden

Wie zich echter beperkt tot canon en kunsthandel mist veel van het avontuur, dat zelfs als het niets oplevert toch de moeite waard kan zijn. Tot slot daarom een anekdote van Michel Thévoz, die ergens rond 1990 hoorde van een oud dametje in een bejaardentehuis dat de meest flamboyante breiwerken schiep. Hij zocht haar op en vond haar aan het werk met zo'n twintig verschillende draden waarmee zij, zonder patroon of doel in gedachten, al improviserend de meest originele vormen schiep. Thévoz sprak zijn bewondering uit en vroeg of hij het mocht exposeren in zijn museum. 'Maar meneer, wat denkt u wel?', was het antwoord: 'Dit zijn geen dingen die je tentoonstelt in een museum! Ik ben gewoon een gek oud vrouwtje dat lekker doorbreit om de tijd te doden.' Vervolgens stelde de museumdirecteur voor haar werk aan te kopen voor de collectie: 'Nee', was het antwoord, 'ik zou nooit geld kunnen aannemen voor zulke onzin, dat zou nog erger zijn dan stelen. Er is trouwens niks wat je mee zou kunnen nemen, want wat ik heb zit

Aaltje Dammer, *Zonder titel*, zonder jaar (waarschijnlijk ca. 1965), kleurpotlood, oliekrijt en potlood op papier, 50 x 69,5 cm (detail), Museum Dr. Guislain, Gent (Collectie De Stadshof).

ten breien trek ik altijd weer uit elkaar zodra het klaar is, zodat ik de wol weer kan gebruiken.' 'Maar mag ik dan tenminste deze ene meenemen die bijna af is, en dan koop ik zoveel bollen wol voor u als u maar wilt!' 'Helemaal niet, meneer! Wol is veel te duur en u heeft het recht niet uw geld weg te gooien aan zulke gekkheden.'

Thévoz' nawoord is de moeite van het citeren waard: 'Terneergeslagen droop ik af. Het is heel goed mogelijk dat deze moderne Penelope, die honderden sublieme maar kortstondige meesterwerken moet hebben gemaakt, inmiddels gestorven is zonder ook maar het minste spoor na te laten van haar artistieke durf. Zij had een vorm van creativiteit ontdekt die van zichzelf zo vervoerend en absorberend was dat, in vergelijking, het applaus of zelfs de aandacht van andere mensen geen greintje verschil zou hebben gemaakt. Dat is, in extreme vorm, de typische houding van de makers van art brut tegenover dat wat een "artistieke carrière" wordt genoemd.⁹ En dat is dan nog maar een van de dingen waar iedere door goudkoorts bevangen verzamelaar van outsiderkunst rekening mee moet houden. De Stichting Collectie De Stadshof blijft in ieder geval doorspeuren naar nieuwe goudaders, zeker nu zij in het Gentse Museum Dr. Guislain een nieuwe en jonge partner heeft gevonden met eenzelfde goudzoekersmentaliteit als de pioniers van weleer.

Noten

- Dit artikel is tot stand gekomen met de bereidwillige medewerking van verschillende mensen die bij de totstandkoming van de Collectie De Stadshof een rol hebben gespeeld: Liesbeth Reith, die nu namens het bestuur van de Stichting Collectie De Stadshof in de adviescommissie van Museum Dr. Guislain zitting heeft, Ans van Berkum, die het Zwolse museum alle jaren van zijn te korte bestaan met ongeëvenaarde daadkracht op de kaart heeft weten te zetten, en Mananne Kooijman, Frans Smolders en Roeland Zijlstra, allen leden van de voormalige adviescommissie van het museum. Met nadruk zij hierbij vermeld dat zij de auteur vooral met hun herinneringen van dienst zijn geweest, en dat anderen zich bepaalde details wellicht anders herinneren.
- 1 Lucienne Peiry, *L'Art brut*, Parijs, 1999, pp. 38-90.
 - 2 Jean Dubuffet, 'L'art brut préféré aux arts culturels' (1949), in: *Prospectus et tous écrits suivants*, Parijs, 1967, vol. 1, pp. 201-202.
 - 3 Geëciteerd door Laurent Danchin, *Art brut et compagnie: La Face cachée de l'art contemporain*, tent.cat. Parijs (Halle Saint-Pierre) 1995, p. 47.
 - 4 Michel Thévoz, *Requiem pour la folie*, Parijs 1995.
 - 5 Jos ten Berge, 'Voorbij het outsidersme', in: J. ten Berge (red.), *Marginalia: Perspectieven op de outsiderkunst*, Zwolle 2000, p. 87.
 - 6 Ans van Berkum, 'Aaltje Dammer. In trance verloren', in tent.cat. *Meesters uit de marge*, Zwolle (De Stadshof) 1999, p. 12.
 - 7 Zie verder Claire Margat, 'Bonaria Manca. Het verloren paradisijs', in tent.cat. *Meesters uit de marge*, Zwolle (De Stadshof) 1999, pp. 76-81.
 - 8 Ans van Berkum, 'Outsiderkunst. Van ontdekking tot musealisering', in: Ten Berge, op.cit. (noot 5), p. 38.
 - 9 Michel Thévoz, 'An Anti-Museum. The Collection de l'art brut in Lausanne', in: M.D. Hall en E.W. Metcalfe (red.), *The Artist Outsider: Creativity and the Boundaries of Culture*, Washington/Londen, 1994, p. 73.

‘Het kleine meisje werd vergast. Haar pop heeft het overleefd.’

Grasduinen in de verzameling Lundbeck.

Joannes Késenne

De kunst van psychiatrische patiënten appelleert aan iets ondefinieerbaars binnenin onszelf. Het bizarre, excessieve, chaotische, obsessieve, verontrustende, ... grijpt ons naar de keel. De toeschouwer blijft verweesd achter met een gevoelsmatige bouillabaisse van verleiding en afweer. De filosofische Spielereien, poëtische omkeringen of mythische ensceneringen blijven op één of andere manier aan de kleren plakken.

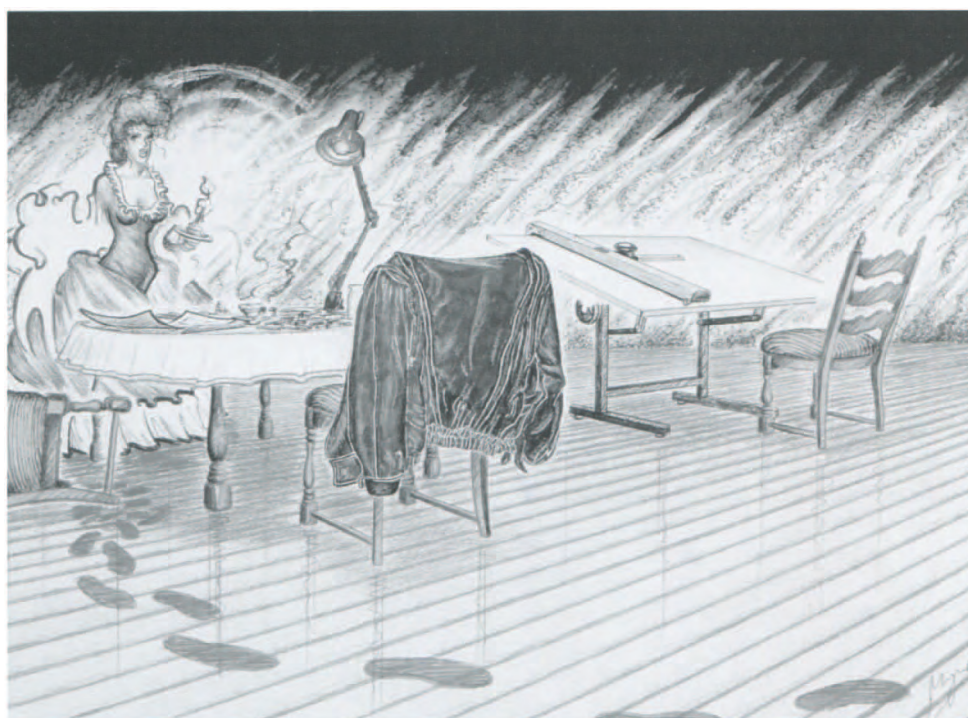
Was ist los?

Wij hebben in twee eeuwen cultuurschiedenis voor deze kunst al een boel betitelingen verzonnen, alleen al maar om haar toch érgens te kunnen onderbrengen: psychopathologische kunst (medische wereld), ‘*Entartete Kunst*’ (Hitler), ‘art brut’ (Dubuffet), ‘outsider art’ (U.S.A.), ‘art en marge’ of ‘l’art différéncié’ (Franse Gemeenschap), en ga zo maar door... Deze Babylonische spraakverwarring toont voor alles aan, hoe moeilijk we het ermee hebben om hiervoor een classificeerbaar schuifje te vinden binnenin die grotske letterbibliotheek van onze cultuur.

Spijts het imago van hypervrije kunstexpressies, gepleegd door spirituele marginalen, verheven boven alle plichtplegingen, los van alle academische normen, slagen deze artistieke producten er evenwel toch maar fijntjes *niet* in, te ontsnappen aan de alles verorberende marktmechanismen.

Outsiderkunst in de mode

Er heeft een tijd bestaan toen de mensen uit de hogere klasse op zondagmiddag uit wandelen gingen om als tijdverdrijf ‘psychiatrische patiënten’ te gaan bekijken. Daarover heeft de achttiende-eeuwse graficus William Hogarth ons uit de psychiatrische instelling ‘Bedlam’ in Londen een merkwaardige prent nagelaten: ‘A Rake’s Progress. Plaat VIII’. En nu, in onze dagen, loopt het

Collectie Lundbeck

storm om de kunst van deze mensen te mogen bekijken en kopen. Is er eenzelfde vorm van ‘ongezonde nieuwsgierigheid’ aan de orde? Uiteraard, wie onder ons komt niet in de verleiding zich af te vragen wat zich in de geest van psychotische mensen afspeelt? Welke mysterieuze gedachten en verlangens woekeren in het achterhoofd van psychisch gestoorde mensen? Wie met een familielid, partner of vriend geconfronteerd wordt, zal het zich zijn leven lang afvragen.

Ik denk aan het actueel kunstproject dat de Oostendse kunstenaar Yves Velter recent op poten zette. Hij werd geïntrigeerd

door het leven van zijn zopas overleden autistische tante. Een zonderlinge dame uit wie hij nimmer wijs geraakte. Bij haar dood liet ze stapels van nooit verzonden brieven achter. De kunstenaar stelde haar bundels onleesbaar tentoon en verpakte de leefwereld van haar inboedel – stoelen, tafel, kast, enz. – met de kleren die ze tijdens haar leven droeg. Het raadsel van haar innerlijk tentoongesteld.

Met andere woorden, op allerhande manieren zijn wij – doordeweekse neurotici – steeds opnieuw op zoek naar wat zich binnenin de denkwereld van de psychoticus afspeelt. Het psychotisch subject heeft het statuut verworven van de ‘eeuwig ándere’, een nieuwerwetse uitgave van ‘le noble sauvage’. En aan deze semi-romantische reflex is tevens die niet-aflatende zoektocht naar au-

‘HET KLEINE MEISJE WERD VERGAST
HAAR POP HEeft HET OVERLEEFD.’

Collectie Lundbeck

thenticiteit en spontaniteit verbonden. Kennelijk geraakt de reeds door Plato en Aristoteles veronderstelde zielsverwantschap tussen waanzin en creatief genie nimmer uitgedroomd.

In elk geval geeft de inflatie aan kunstinitiatieven inzake outsider art van de laatste decennia, een niet-aflatende interesse te zien vanuit zowel (para)medische als artistieke hoek.

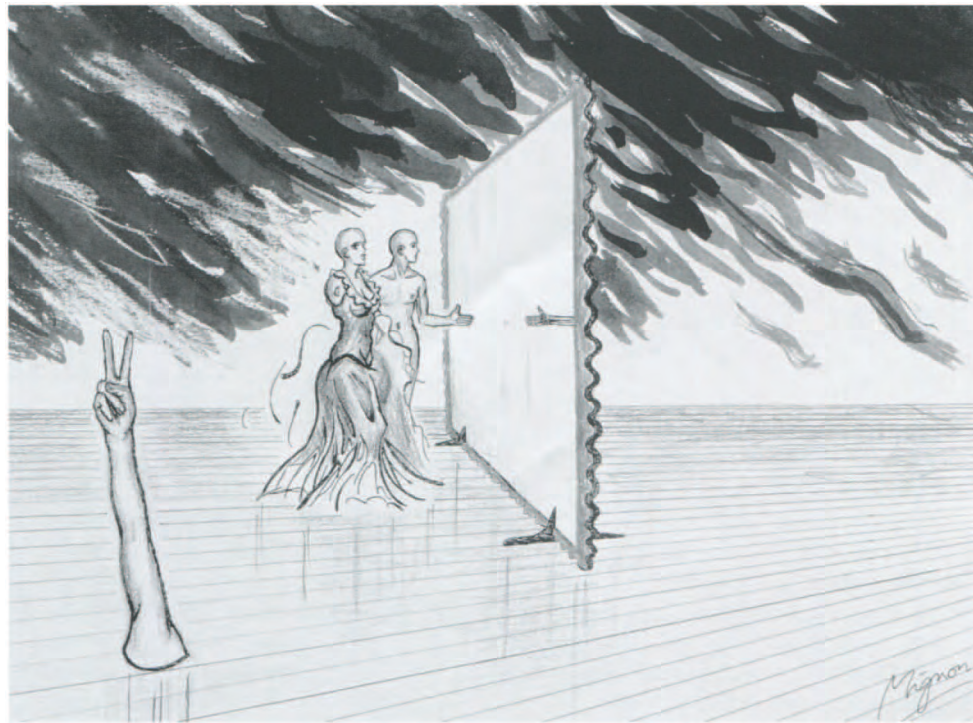
Een korte blik op de receptiegeschiedenis

Wanneer we even in onze historische achteruitkijkspiegel spieken naar de wijze waarop deze kunstexpressies werden onthaald, kunnen we in vogelvlucht twee fases onderscheiden: een psychiatrisch-medische receptie en een artistieke recuperatie. Een reeks medici in het Europa van de laatachtentiende en vooral negentiende eeuw (Tuke, Lombroso, Martin, Simon,...) toonden – veelal om diagnostische redenen – belangstelling voor de creatieve expressies van hun patiënten. In het Engeland van 1790 werden tevens al behandelingen gesignaleerd van 'moral treatment' waarbij aan creatieve activiteiten een genezende rol werd toegeschreven.

Deze medische traditie zal ten slotte culmineeren in het onderzoek en de monumentale publicatie van Hans Prinzhorns 'Bildnerei des Geisteskranken' uit 1922. Prinzhorn was zo-

wel medicus als kunsthistoricus en slaagde er goed in om op overtuigende wijze de artistieke kwaliteiten van zijn collectie in de verf te zetten. Hiermee werd dan ook een tweede hoofdstuk in de receptie van de outsider art geopend: de recuperatie ervan binnen de avant-garde van het 'entre-deux-guerres'. Expressionisten en surrealisten ontvingen deze vrije expressies met open armen. De psychoanalytische opvattingen over droomsymboliek droegen op hun manier een steentje bij. Onmiskenbaar heeft de outsider art haar stempel gedrukt op de vernieuwde esthetica waarmee de modernisten de twintigste eeuw hebben verrast. De art brut van Jean Dubuffet kunnen we beschouwen als een volgende generatie van artistieke receptie. Wanneer we vandaag zien hoe zowel belangrijke publieke en privé-collecties als musea het grote publiek weten te sensibiliseren voor deze outsider art, is dit succes de hekkensluiting van een twintigste-eeuwse artistieke waardering.

Maar nog steeds circuleren deze artefacten in een apart kunstcircuit. Er zijn gespecialiseerde musea ('Museum Dr. Guislain' in Gent, 'Museum im Lagerhaus' in St. Gallen), galeries ('Art en Marge' in Brussel, 'Was-

Collectie Lundbeck

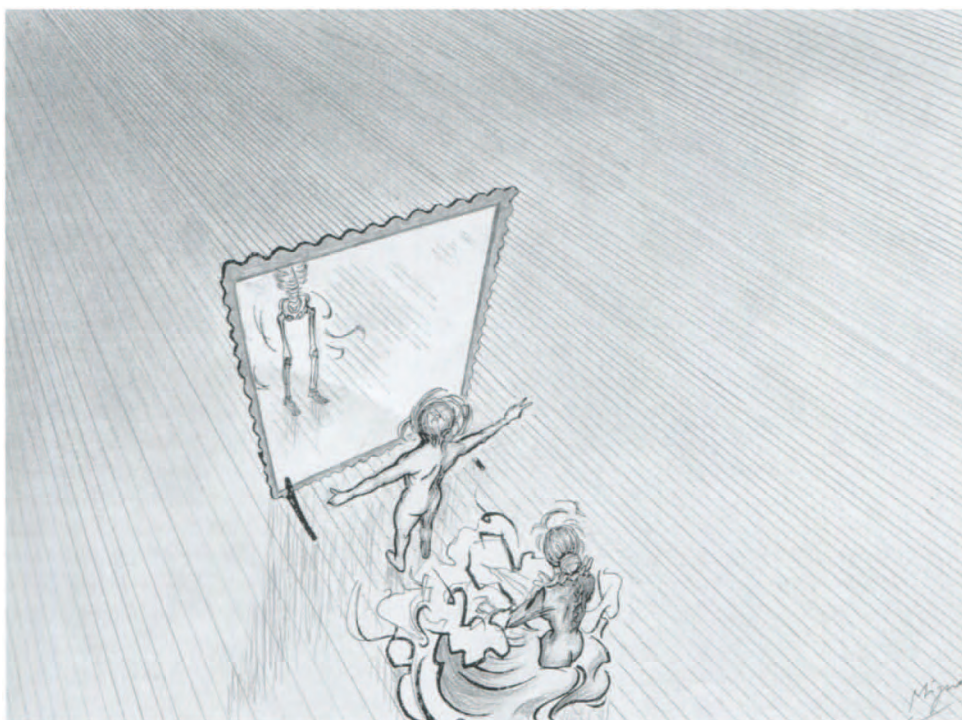
serwerk Galerie Lange' in Siegburg) en vak-tijdschriften (o.a. het Amerikaanse tijdschrift 'Outsider Art'). Als gevolg van het feit dat de outsider art zich thans heeft geïnstalleerd als een volwaardig genre, een nieuwsoortig 'psychotisch academisme' (cfr. Wölfli-like) binnen de kunstscène, staan we kennelijk op de drempel van een laatste periode waarin integratie mogelijk zal worden binnen het reguliere kunstaanbod. Ik heb het gevoel dat we ons nu in deze overgangperiode bevinden.

Verzameling Lundbeck

Dat een collectie als die van de farmaceutische firma Lundbeck in deze dagen tot stand komt, is wellicht tekenend voor dit wijzigend tijdsbeeld. Men kan vaststellen dat de medische wereld gedurende de twintigste eeuw steeds geïnteresseerd is gebleven in deze kunstexpressies ter wille van psychodiagnostische motieven. Men leest er bijvoorbeeld de portfolio's maar op na die in de jaren zestig en zeventig verschenen in de reeks 'Psychopathologie de l'expression. Une collection iconographique internationale.' (uitgegeven door Sandoz, Zwitserland). Even illustratief voor deze tendens zijn de promotiebrochures die door tal van farmaceutische firma's werden verspreid en waarin kunstexpressies als demonstraties voor een welbepaald ziektebeeld werden opgevoerd. Ook publicaties als 'Creativity and disease. How illness affects literature, art and music.'

(Philip Sandblom, uitg. Marion Boyars, New York 1989-1999) horen in deze interesse vanuit de biologische psychiatrie thuis.

Dat uitgesproken een farmaceutische firma als Lundbeck zich profileert door te focussen op de artistieke kwaliteiten van deze kunstexpressies, lijkt mij te getuigen van een zich langzaam wijzigende cultuur in de receptie. In een tijd waarin binnen de psychiatrische instituten vormen van kunsttherapie zich professioneel integreren – met een duidelijke nadruk op het creatieve proces zélf – emancipeert zich tegelijkertijd – maar los daarvan – het inzicht in het artistieke surplus van de afgeleverde kunstproductie. Het is nu eenmaal de list van de geschiedenis dat kunstexpressies die door de art brut of de anti-psychiatrie doelbewust als anticultureel werden naar voren geschoven, zich vandaag moeiteloos inschrijven binnen de officiële cultuur. Zoals de psychotische taalgymnastiek van James Joyce in zijn 'Ulysses' of 'Finnigans Wake' tot op vandaag lezers, schrijvers en literatuurwetenschappers blijft fascineren en inspireren, zo verovert thans de outsider art zich een plek binnen de 'symbolische orde' van de cultuur.

Collectie Lundbeck,

Hoe is de verzameling

Lundbeck tot stand gekomen?

De firmanaam Lundbeck gaat terug op de Deense stichter die het bedrijf in 1915 te Kopenhagen opstartte. Inmiddels is het bedrijf uitgegroeid tot een multinational met wereldwijd vestigingen en filialen. In het Brusselse filiaal werkte sinds jaar en dag Guy Biermez als manager van achtereenvolgens verkoop, productmarketing en business. Tijdens zijn talrijke contacten binnen psychiatrische instellingen, merkte hij hoe de kunstwerken vaak slordig werden bewaard of zelfs weggesmeten. Dit gebrek aan belangstelling frappeerde hem. Naar aanleiding van de verhuis van het Brusselse filiaal in '98, vatte hij het plan op – met de volle sympathie van zijn algemeen manager Jacques Bedoret – om werken te verzamelen die de burelen van het personeel zouden verfraaien. In een volgend moment werd gedacht aan uitleen aan verenigingen en instanties. Zo werkte Lundbeck samen met belangstellende kunstenaars mee aan de ondersteuning en inrichting van ateliers die vooral in Wallonië actief zijn: de 'Club Van Gogh' in Charleroi, de 'Club Baillon' in Luik en de 'Club Antonin Artaud' in Brussel. Dit zijn uitgeruste ateliers waar patiënten zich overdag onder begeleiding van kunstenaars kunnen uitleven in grafiek, keramiek, schilderen of beeldhouwen. Tevens werden publicaties verzorgd en prijzen uitgereikt. Bij de samenstelling van de Lundbeck-verzameling, inmiddels bestaande uit een 200-tal werken, hanteerde Biermez zuiver artistieke criteria: creativiteit, originaliteit. Werken die een conventioneel academisme verraden werden geselecteerd. Men vindt er dus geen doordrukjes van een Matisse of Picasso. Biermez is ervan overtuigd dat 'indien we niet zo geschoold en geconditioneerd zouden zijn, wij een bom van creativiteit zouden kunnen ontwikkelen'.

Inkijk in de verzameling

Lundbeck

Het zal de lezer duidelijk zijn dat, ter wille van begrijpelijke redenen van discretie, hier geen namen van kunstenaars zullen worden vermeld. Wanneer ik de verzameling Lundbeck tegen het licht houd van de beroemde verzamelingen die in onze omgeving bestaan (denken we o.a. aan het Museum te Lausanne, de verzameling uit Zwolle of 'Aracine' in Lille), valt mij opnieuw op hoe uiteenlopend in zowel iconografisch als formeel-materieel opzicht deze werken wel zijn. Men kan écht niet terugval-len op de herkenbare clichés van naïviteit, ruwheid, expressionisme of traumatisme. Het kan niet genoeg herhaald worden: een doorprikbare eenheid van artistieke productie is niet terug te vinden. Ik kan tegelijkertijd niet ontkennen

dat er werk tussen zit, waarvan de eerste de beste amateur zal zeggen: zie je wel! Droombeelden, seksuele dwang, dood, eros en thánatos, enz. Ook kan ik niet ontkennen dat de selectie de stempel draagt van een zeker gevormd 'savoir faire' bij de makers. Het gaat écht niet over toevallig maakwerk, maar veeleer over kunstobjecten die, binnen wat wij noemen, een *oeuvre* thuishoren. Dit alleen al ontkracht het veelgehoord vooroordeel dat kunst van psychiatrische patiënten zou ontstaan uit momentgebonden opwellingen. Het is misschien wel dit professioneel waarmerk dat het karakter uitmaakt van deze bijzondere collectie. Ik zou zelfs bij bepaald werk durven gewagen van beeldende commentaren op het gegeven zelf van de outsider art! Zo is er een collage met expressionistische arabesken rondom een Wölfli-achtige kern. Dit geeft toch te denken. Dit is een meta-beeld, te weten een conceptuele ingreep op het klassieke verwachtingspatroon bij de toeschouwer.

En zelfs wanneer hallucinatoire beelden verschijnen, van bijvoorbeeld verstrengelde lichamen en nare wezens, getuigt de bewerking van een esthetiserende visie. Merkwaardig ook dat één bepaalde kunstenaar beeldhouwwerk aflevert dat zich inspireert op kunst uit Egyptische sarcofagen. Dit zijn tenslotte fascinaties waarmee elke kunstenaar met kunsthistorische belangstelling leeft. Of neem nu die levensgrote, figuratieve houtsculpturen van een zonderling uit het Ardense woud. Ze drukken het voor ons allen inleefbaar, existentieel verlangen uit naar verbondenheid in liefde en leed. Opmerkenswaardig toch is een reeks ingekleurde tekeningen – karikaturen zo men wil – waarin een variëteit wordt verteld op de Pygmalion-mythe. Aan de tekentafel verschijnt de vrouw in levende lijve die de kunstenaar op papier heeft geconcipieerd. Wat volgt is een hallucinante achtervolgingsscène doorheen vuur en wegversperringen, vooraleer beiden eindigen voor een spiegel, waarin de kunstenaar zijn geraamte herkent en beiden ten slotte de fysieke liefde beleven. Het beeldverhaal is doorspekt met allusies op christelijke en kunsthistorische elementen.

Collectie Lundbeck

Plukkend uit de behandelde thematieken, kan ik slechts een beperkt aantal terugkerende motieven vernoemen. Zo duikt geregeld het motief van het vervormde lichaamsbeeld terug op. Maar is dit niet ook al een thema dat sinds het kubisme ingang heeft gevonden? Uiteraard drijven hallucinatoire fantasieën boven. Kenmerkend voor deze beeldvorming is de hang naar het ex-

cessieve, de overdrijving. Is ook dit niet een al te bekende retorische stijfijfiguur? Vermelden we nog het overvloedig gebruik van taal-elementen in beeld. Het feit dat het psychotisch subject nu eenmaal met woorden omgaat als waren het beelden, maakt ons op plastische wijze diets hoe krakkemikkig elke menselijke communicatie wel verloopt.

Nog even dit.

De filosoof Baudrillard wil graag het volgende kwijt over, wat hij noemt 'de logica van het verschil'. Het heet dat met verschillen wordt omgegaan als met inclusie én discriminatie. In mensenwoorden: eerst nodigt men de vreemdeling uit binnen zijn eigen huis, om hem daarna deskundig te discrimineren, te isoleren, te cementeren. Zal ook dit het lot zijn van de outsider art?

Noot
De titel is de vertaling van een Franstalige tekst bij een collage van een joodse kunstenaar. 'La petite fille a été gazé. Sa poupée a survécu.'

Het bijzondere van art brut

Frederik De Preester

Kunstenaars als Willem van Genk of Adolf Wölfli vindt men zelden in een museum voor schone of hedendaagse kunsten. Het werk van Wölfli was jarenlang enkel te zien in het kleine museum binnen de muren van de psychiatrische instelling van Waldau (Oostenrijk) en om het werk van Willem van Genk te bewonderen moet men in het Museum Dr. Guislain in Gent zijn. Dat is een beetje vreemd, omdat beiden gedreven kunstenaars waren die een oeuvre nalieten dat door velen geapprecieerd wordt.

Wölfli produceerde dan ook geen gewone kunst, maar wel *art brut* en Van Genk, dat was een echte *outsiderkunstenaar*. Wat is er nu zo bijzonder aan het werk van kunstenaars als Wölfli en Van Genk? Daarover gaat dit artikel.

Art brut en outsider art⁽¹⁾

De Franse kunstenaar en wijnhandelaar Jean Dubuffet bedenkt in 1947 de term 'art brut', naar analogie met de brut-variant van de champagne. Aan champagne demi sec is er suiker toegevoegd, terwijl de brut de pure champagne is, waar men niets aan toevoegde. Met de term 'art brut' wil Dubuffet aangeven dat het om *pure kunst* gaat, kunst die zich niet schikt naar de modes binnen het kunstwereldje, kunst die enkel uit de innerlijke impulsen van de schepper voortkomt. Daaronder valt voor Dubuffet het werk van psychiatrische patiënten, maar eveneens kindertekeningen en etnische kunst. Later is men de betekenis van art brut vaak gaan vernauwen tot het plastisch werk van psychiatrische patiënten. Daarom vindt de Brit Roger Cardinal in 1972 het begrip 'outsider art' uit. Dit is een verzamelnaam waaronder het werk valt van elke kunstenaar die op één of andere manier een buitenstaander is.

Luc Lima da Silva in zijn atelier

Art brut versus art culturel

Dubuffet zette zich met zijn art brut af tegen de 'art culturel'. Outsiderkunst houdt in dat er ook iets als een 'insiderkunst' bestaat. Het gaat dus in beide gevallen om kunst die niet aan bepaalde normen voldoet en daardoor niet door de kunstwereld erkend wordt.

Maar slaat deze marginale positie nu op het werk of op de kunstenaar zelf? Vaak ziet men kunstenaar en werk als één geheel, omdat men ervan uit gaat dat het werk een expressie is van de persoonlijkheid van de kunstenaar. Volgens deze redenering, die zeer populair was in het begin van de twintigste eeuw, zou men aan het werk bijvoorbeeld kunnen zien of een kunstenaar schizofreen is of aan een andere persoonlijkheidsstoornis leidt. Op een gelijkaardige manier gaat men kunst-

werken of zelfs volledige kunststromingen herleiden tot de expressie van een *tijdsgeest*.

Dat het tijdperk waarin een kunstenaar leeft en de geestelijke toestand of de eventuele geestesziekte een invloed zullen hebben op de creaties van die persoon, wil ik niet in twijfel trekken. Enkel is het onmogelijk vast te leggen *op welke manier* de kunstenaar deze invloeden gaat opnemen in zijn werk. Het creatief proces en de invloeden die *op dat moment* meespelen vallen achteraf moeilijk te reconstrueren aan de hand van het werk.

Eind negentiende begin twintigste eeuw zag men bijvoorbeeld in de veelvuldige aanwezigheid van -- soms perverse -- seksuele motieven in het beeldend werk van psychiatrische patiënten, een uiting van de *gedegenereerde geesten* van deze scheppers. We zouden deze nadruk op het seksuele echter ook kunnen interpreteren als een gevolg van de *situatie* van gedwongen seksuele onthouding waarin psychiatrische patiënten die langdurig opgesloten zijn, zich bevinden. Er bestaat dus een behoefte om seksualiteit tot uiting te brengen, maar de oorsprong van deze behoefte is discutabel.

Een recept met welbepaalde ingrediënten, zoals men dit in kook- of knutselboeken vindt, bestaat niet wanneer het om kunst gaat. We kunnen het werk van Wölfli niet herleiden tot een de formule: neem een stapel oude kranten en voldoende kleurpotloden, sluit uzelf jarenlang op in een klein kamertje, voeg hier twee eetlepels schizofrene persoonlijkheid en een flinke scheut talent aan toe. Alles goed roeren, een uurtje in de oven en garneren met wat fin-de-sièclegevoel. Post factum de oorsprong van een bepaald thema of stijkenmerk bepalen vergt een nauwgezette reconstructie en is niet iets dat zonder veel precisie kan gebeuren.

Verder is het absurd om kunstenaars aan de hand van hun wereldvreemdheid of het aantal jaren dat ze binnen de muren van een psychiatrische instelling doorbrachten te klasseren als outsider. Bovendien kunnen we ons afvragen of elke kunstenaar niet op een bepaalde manier een outsider is, iemand die met een eigenzinnig perspectief op de wereld.

Conclusies: 'art brut bevat geen wel-

omlijnde stijlkenmerken of specifieke thema's waarop we een helder onderscheid met de professionele kunst kunnen baseren' en 'het is niet omdat een kunstenaar een marginale maatschappelijke positie heeft dat hij per definitie outsiderkunst zal produceren'. Einde artikel.

Adolf Wölfli en Pablo Picasso

Toch bleef ik art brut iets bijzonders vinden, zonder goed te weten waarom. Een documentaire over leven en werk van Adolf Wölfli (Zwitserland, 1864 – 1930) bracht me op een spoor. Deze vreemde kunstenaar brengt meer dan de helft van zijn leven door binnen de muren van de psychiatrische instelling van Waldau in Oostenrijk. Pas tijdens zijn verblijf in de psychiatrie begint hij aan de lopende band te componeren, te schrijven en te tekenen, op oude kranten en met materiaal dat men hem toesteekt. Wölfli werkt vrijwel continu, van 's ochtends tot diep in de nacht. Hij laat een gigantisch oeuvre na, collages van tekst, tekeningen en muzieknoden, die hij in dikke boeken inbindt. Alles op elkaar gestapeld is zijn werk hoger dan Wölfli zelf.

Van deze documentaire onthield ik vooral de commentaar van Harald Szeemann, curator van Documenta in 1972. Hij was het die Wölfli een plaats gaf op deze beurs voor hedendaagse kunst. Szeemann vindt heel het debat over outsiderkunst versus insidernonsens. Als visueel ingesteld mens ziet hij daarentegen een sterke overeenkomst tussen de vergeelde foto's waarop Wölfli aan het werk is en de beelden van Pablo Picasso in volle actie.

Hiermee verlegt hij de aandacht van het werk naar het *creatieve proces*. Hoewel Szeemann net wijst op de overeenkomsten tussen Wölfli en Picasso, lijkt me het bijzondere van de art brut te liggen in dit creatieve proces en in het bijzonder in de relatie tussen de kunstenaar en zijn werk. Om daarover iets te kunnen vertellen is het noodzakelijk de kunstenaar aan het werk te zien en hem zelf aan het woord te laten over zijn werk. Enkele jaren geleden had ik het geluk een art-brut-kunstenaar in zijn atelier aan het werk te zien en met hem gesprekken te voeren over zijn leven en werk. Ik deed dan een fotoatelier in de Franse 'Clinique de la Borde' en kwam via mijn camera met hem in contact. Mijn conclusies over het creatief proces bij deze kunstenaar zal ik daarna in verband brengen met het werk van bekendere art-brutkunstenaars.

Adolf Wölfli in zijn cel (1920)

Een kunstenaar aan het werk

Ik kom Luc Lima Da Silva vaak tegen op de overloop van de eerste verdieping van het kasteel dat het hoofdgebouw van de Clinique de la Borde is. Op die verdieping is ook zijn slaapkamer. Lima Da Silva is een jaar of veertig en zijn donkere haren en lichtbruine huid verraden zijn Braziliaanse wortels. Hij is meestal gekleed in een zwart ribfluwelen jasje, een vuile jeans en afgedragen schoenen en rookt de ene sigaret na de andere, terwijl hij passanten onderzoekend aankijkt. Ik zie hem dikwijls voor de spiegel staan, glimlachend naar zijn eigen spiegelbeeld en zijn haren voortdurend in de onvindbare juiste plooi strijkend. Zelden zie ik hem met iemand praten of het is om een vuurtje of een sigaret te vragen.

Op mijn vraag of ik hem mag fotograferen, neemt hij zwijsend één van zijn favoriete plaatsen in, op de stoel voor de spiegel. Afwisselend blikt hij als een beroemdheid (hij poseert met zijn gitaar) in de lens en dan weer in de spiegel. Het lijkt wel alsof hij iets wat hij in de spiegel ziet, wil vasthouden, wil bevroren zien in de foto.

Na de fotosessie beloof ik ook voor hem een afdruk te maken en vraag hem of er andere plaatsen zijn waar hij graag zou gefotografeerd worden (2). Lima Da Silva gaat gretig in op dit aanbod en vraagt me foto's te ne-

men van de kartonnen auto's die hij maakt.

Een week later tref ik hem in het schilderatelier waar hij auto's aan het tekenen en het schilderen is. Honderden tekeningen die hij maakte van zijn kartonnen auto's liggen over de tafel verspreid. Er zitten ook een aantal foto's bij die hij van zijn auto's maakte om ze aan de hand daarvan beter te kunnen natekenen. Ik ontwaar ook een artikel uit een kunstcatalogus dat aan hem gewijd is: op een grote foto poseert hij hier naast een zelfgemaakte metalen sculptuur.

Op zijn verzoek neem ik een aantal foto's waarbij hij zijn tekeningen op de tafels rangschikt en zich ernaast opstelt. Zijn zorgvuldige inscenering en de spanning waarmee hij poseert geven aan het moment van afdrukken telkens iets van een climax. Het is alsof ik met elke foto een gebeurtenis van wereldbelang vastleg.

Na deze fotosessie is de kunstenaar spraakzamer dan ooit. Aan de hand van zijn tekeningen, foto's en kartonnen auto's vertelt hij honderduit over zijn ideeën over kunst en creatie. Het lijkt wel alsof ik via zijn werk een toegangsweg gevonden heb tot deze gesloten man. Toch heb ik het gevoel dat hij niet écht tegen mij praat. Hij reageert weliswaar op mijn vragen, maar het zijn enkel wegwijzers, waarlangs hij zijn monoloog stuurt. Het is alsof we woorden uitwisselen via een luik in een glazen wand die ons scheidt.

Aan mij als persoon lijkt hij niet geïnteresseerd, wel aan het feit dat ik foto's van hem maak. Misschien vindt hij in deze foto's hetgeen waarnaar hij elke dag in de spiegel op zoek is: een omlijnde neerslag van zichzelf.

Lima Da Silva spreekt over zijn werk als een strijd tegen de natuur, een strijd voor vrijheid waarbij hij als reactie tegen de door de natuur opgelegde vormen zijn eigen vormen maakt. Een andere tegenstelling in zijn werk is deze tussen het statische en het dynamische. Alhoewel hij erkenning begon te krijgen als beeldhouwer, stopte hij met sculpturen maken, daar hij deze kunstvorm te statisch begon te vinden. Het dynamische van de auto's die hij maakt, is voor hem een bevrijdend alternatief. In een auto kan men alles doen: op zijn gemak zitten, naar muziek luisteren, een sigaret roken en vooral weggaan. In iedere auto die hij maakt, laat hij iets achter, vertelt hij. Zijn auto's lopen voor hem, roken voor hem, ... leven voor hem, zodat hij zelf niets meer hoeft te doen (behalve auto's maken).

Een ander thema dat vaak terug komt in de gesprekken die we voeren, is het perspectief van waaruit hij zijn creaties bekijkt. Waar men tegenover zijn sculpturen en zijn kartonnen auto's verschillende posities kan innemen, ze vanuit verschillende hoeken kan bekijken, is dit niet het geval bij zijn tekeningen. Daarom neemt hij foto's van zijn auto's om ze vervolgens te tekenen, wat het vastleggen van een perspectief inhoudt.

Over het tekenen zegt hij dat dit zijn taal is, dat hij het niet nodig vindt te spreken omdat alles reeds in deze tekeningen besloten ligt. Reeds als kleine jongen maakte hij op school tekeningen van auto's voor zijn vrienden, wat zijn manier van communiceren was.

Als ik hem vraag wat er zou gebeuren als hij géén auto's zou maken, antwoordt hij dat ik dat niet in vraag moet stellen omdat het een wet is waaraan hij gehoorzaamt: hij *moet* auto's maken. Grote meesters zoals Leonardo da Vinci, waarmee hij in zijn hoofd in contact staat, leveren hem hiertoe de inspiratie. Na de creatie van een nieuw werk voelt hij vrede en rust en daarom doet hij het.

Het bijzondere aan art brut

In de foto's die ik van Luc Lima Da Silva maakte, komt steeds dezelfde scene terug: de kunstenaar die dicht naast of tussen zijn werk poseert en de toeschouwer met gespannen blik aankijkt. Zonder het werk zou deze strakke blik aan betekenis verliezen, net als de triomfantelijke blikken van de Braziliaanse voetballers op de groepsfoto na de gewonnen finale absurd zouden worden zonder de beker, de bal en het groene gras op de achtergrond. De voetballers zijn op het moment van de foto volledig voetballer en het zou me sterk verwonderen als Ronaldo op het moment van de foto aan zijn bagage die op één of andere luchthaven achtergebleven is, zou denken. Lima Da Silva valt op het moment van de foto volledig samen met zijn rol als kunstenaar en lijkt te zeggen: 'Dit is mijn werk, dit ben ik'. Het grote verschil tussen Ronaldo en Lima Da Silva lijkt me echter dat Ronaldo naast zijn rol als voetballer andere momenten heeft waarop hij rustig kan aannemen dat hij nog steeds Ronaldo is, terwijl Lima Da Silva geen andere plaats heeft die hem identiteit verleent. Ergens tussen die zoekende blik in de spiegel en de kartonnen auto's ontstaat Luc Lima Da Silva. Wanneer hij over zijn werk spreekt, spreekt hij over zichzelf en vice versa. Er is geen afstand tussen het kunstwerk en de kunstenaar. Dit lijkt me een eerste kenmerk dat specifiek is aan art brut.

We vinden dit ook bij Wölfli en Van Genk. Wölfli zijn leven beperkt zich tot het kamertje waarin hij opgesloten was, terwijl

Madge Gill en Myrnerest

Madge Gill wordt in 1882 als buitenechtelijk kind in Londen geboren. Haar moeder houdt haar verborgen in een tehuis en stuurt haar daarna naar Canada om op een boerderij te werken.

In 1903 keert ze terug naar Londen en werkt er als verpleegster. Uit het ongelukkige huwelijk met haar neef komen drie zoons voort. In 1919 wordt het dochtertje waar ze zo naar verlangde dood geboren en verliest Madge Gill zelf een oog door ziekte. Het is in dat jaar dat ze begint te tekenen.

Gill werkt steeds in trance, bezeten door de geest Myrnerest. Zelf heeft ze het eerder over een onbeschrijflijke stroom van inspiratie dan over een onzichtbare kracht. Onder invloed van deze kracht maakt ze grote tekeningen in Oost-Indische inkt op lange rollen (sommige zijn 11 meter lang), begint ze te breien, te weven en te borduren en schrijft ze spiritueel ingeblazen muziekstukken.

Haar tekeningen zijn gevuld met vrouwenfiguren gevat in dichte, rusteloze webben van lijnen die er een duizelingwekkend perspectief aan verlenen. Dimensies en vormen zijn moeilijk te ontcijferen, waardoor het werk de toeschouwer verwart.

Soms drenkt ze haar blad in donkere inkt en krast daarin ontelbare dunne lijnen met haar pen, wat haar werk nog mysterieuzer maakt.

Gill tekent steeds in halfduistere ruimtes en vaak werkt ze de hele nacht koortsachtig door. Ze zou zelfs met haar ogen dicht getekend hebben. Haar grootste werken maakt ze op rollen katoen die ze gedeeltelijk ontrolt en dan langs de andere zijde weer oprolt. Zelf keek ze nooit naar het volledige werk.

Na haar dood in 1961 brengt haar zoon Laurie de stapels werken die ze bewaarde onder haar bed en in vochtige kasten over naar de plaatselijke bibliotheek. Het is op die manier dat haar creaties de weg vinden naar de belangrijkste outsider-artcollecties.

zijn werk het fantastische verhaal vertelt van zijn reizen en avonturen in de kosmos. Met de ontwikkelingen in dit verhaal verandert ook Wölfli's identiteit: van Adolf Wölfli naar Sankt Adolf tot de climax Sankt Adolf-Schöpfung. Ook Wölfli neemt geen afstand van zijn werk. Het enige verhaal dat hem een identiteit verleent, is het verhaal dat hij zelf creëert.

Bussen, vliegtuigen en treinen vormen de rode draad doorheen het beeldend werk van Willem van Genk. In zijn wereldvisie

staan de 'netwerken' die de wereld omspannen centraal: de elektrische draden van tram en trolleybus, de sporen van de trein en de knooppunten die stations en luchthavens zijn. Binnen zijn denksysteem kent hij zichzelf de titel van 'Koning van de stations' toe. Ook hier vinden we een symbiose tussen de persoonlijkheid van de kunstenaar en zijn zelfgeschapen universum.

Een tweede bijzonder gegeven in het creatieve proces van Lima Da Silva is de manier waarop het werk uitgewisseld wordt met de wereld buiten het atelier. Als kind was tekenen al de belangrijkste manier van communicatie met zijn klasgenoten en ook nu

ruilt hij soms een tekening voor slechts enkele sigaretten.

Elke kunstenaar wisselt zijn werk op één of andere manier uit, stelt het tentoon, verkoopt het. Meestal komen daar galerijen, musea en vernissages met kunstkenneren aan te pas. Bij Lima Da Silva vinden we een andere dynamiek. Van erkende kunstenaar die sculpturen tentoonstelt in galerijen en een plaats krijgt in kunstcatalogi, evolueert hij naar een outsider die zijn kartonnen auto's als een alternatieve kunstvorm beschouwt.

Zijn werk is geen poging vorm te geven aan zoiets als het onzegbare of het tekort. Onzegbaarheid veronderstelt dat er iets is wat wel zegbaar is, een tekort is enkel mogelijk als er al iets voorhanden is. Voor Lima Da Silva ligt de noodzaak tot creatie op een fundamenteel niveau: het is het creëren van een 'eigen vorm', het is een reconstructiepoging van de persoonlijkheid én de werkelijkheid, en geen opvulling van het tekort in een reeds bestaande werkelijkheid. Zijn werk uitwisselen is geen aanvulling op andere vormen van communicatie, maar wel een eerste poging tot communicatie. Het is het inruilen van een stukje van zichzelf voor een stukje van de buitenwereld, het afstaan van een stukje van de eigen wereld voor een plaats in de buitenwereld. Veel art-brutkunstenaars komen nooit aan deze uitwisseling toe, zodat hele oeuvres soms pas ontdekt worden na de dood van de kunstenaar, ergens op zolder of onderaan een vochtige kast.

Adolf Wölfli begint te tekenen in 1899 en zijn werk wordt algemeen op afkeuring onthaald: mede-patiënten verscheuren zijn tekeningen en zijn psychiater omschrijft het als stompzinnige onzin. Toch werkt Wölfli door. Pas in 1907 krijgt Wölfli appreciatie voor zijn werk van de jonge psychiater Walter Morgenthaler die in 1912 een monografie – *Ein Geisteskranker als Künstler* – aan Wölfli wijdt. De kunstenaar krijgt van Morgenthaler geregeld goed papier en tekenblokken en begint vanaf 1916 ook losse tekeningen te maken die hij inruilt voor potloden, kleurkrijt, papier en tabak. Toch is Wölfli ook steeds blijven verder werken aan zijn collages die door geen enkele van zijn verzamelaars gevalueerd werden.

Willem van Genk maakt jarenlang in het geheim trolleybussen uit afvalmateriaal, die hij verborgen houdt in zijn douche, want Van Genk is er als de dood voor dat ze hem zullen ontnomen worden. Eerder dan iets te creëren met de bedoeling dat dit als kunst erkend zal worden, fabriceerde Van Genk zijn bussen om 'de netwerken in de wereld onder controle te krijgen', m.a.w. om vat te krijgen op de wereld. Van Genk: "Alles heeft met elkaar te maken, altijd. Je kunt het zien in de dingen die ik heb gemaakt. Noem het voor mijn part kunst. Wat kan mij het schelen."

Een derde kenmerk van het werk van Luc Lima Da Silva is de repetitiviteit, zowel wat thematiek als werkwijze betreft. Al jarenlang maakt hij auto's en niets anders dan auto's. Op een bijna rituele manier gaat hij ze daarna fotograferen en tekenen met de bedoeling een vast perspectief te verkrijgen. Essentieel aan rituelen is dat ze niet in vraag gesteld mogen worden en dat het pogingen zijn om ergens vat op te krijgen. Lima Da Silva *moet* auto's maken en dit proces is voor hem een 'strijd tegen de vormen die hem door de natuur opgelegd werden'. Zijn werk is een nooit eindigende zoektocht naar een vast perspectief in de werkelijkheid.

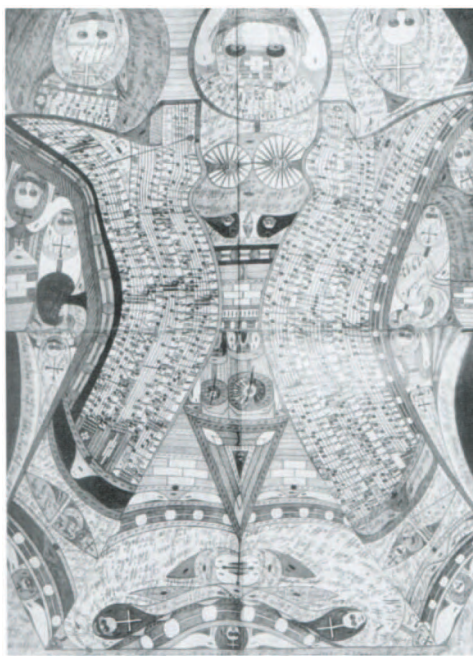
Geijkte werkwijzen en de eindeloze herhaling van een bepaald thema komen vaak voor in het werk van art-brutkunstenaars.

Paul Duhem bijvoorbeeld maakt honderden schilderijen met steeds dezelfde ro-

buuste mannelijke kop. Hij gaat hierbij steeds op dezelfde manier te werk. Eerst verkleint hij het blad met een mes en dan tekent hij met een lat een omlijsting rond zijn blad. In de linkerbovenhoek schrijft hij zijn naam. Voor de middag maakt hij drie werken en na de middag nog eens drie. Elke dag opnieuw. Enkel wanneer hij grote schilderijen maakt, zijn het er wat minder.

Madge Gill maakt tekeningen in Oost-Indische inkt op lange rollen. Ze wordt hierbij bezeten door een onbeschrijflijke stroom van inspiratie die ze Myrninerest noemt. Steeds zijn haar tekeningen gevuld met vrouwenfiguren in de wirwar van lijnen. Het lijkt wel alsof ze met haar werk op zoek is naar haar 'most inner self', waar het letterwoord Myrninerest voor staat.

De kritische lezer zal opmerken dat ook voor andere kunstenaars hun werk een echte noodzaak is, dat lang niet alle kunstenaars hun werk proberen in te ruilen voor geld en erkenning en ten slotte, dat repetitiviteit het werk van vele kunstenaars kenmerkt. Het is er mijn dan ook helemaal niet om te doen een muur op te trekken tussen art brut en professionele kunst. Art-brutkunstenaars openen daarentegen interessante perspectieven op het creatieproces in het algemeen, omdat bij hen bepaalde aspecten van dit proces nadrukkelijker aanwezig zijn dan bij andere kunstenaars. Net zoals uitgesproken abnormale mensen ons iets kunnen bijbrengen over het illusoire van onze eigen normaliteit.

Adolf Wölfli, *Stifle wix, bien blank*
(1912), 99,7 x 72 cm

Noten:

- (1) Ik ga hier niet in detail in op de betekenis van deze termen daar dit elders in dit nummer aan bod komt
- (2) Het opzet van dit fotoproject was de pensiongasten te fotograferen op de plaats waar ze zich het meest thuis voelden. Achterliggend idee was dat deze bijzondere situatie zou toelaten ook met sterk op zichzelf gesloten patienten in contact te treden.

Kunst en psychiatrie: liaison dangereuse

Erik Thys

*'Great wits are sure to madness near allied
And thin partitions do their bounds divide.'*
John Dryden (1631-1700)

*'Kunst van geesteszieken is net zo
onbestaande als kunst van mensen met
maaglast of kniepijn.'*

Jean Dubuffet (1901-1985)

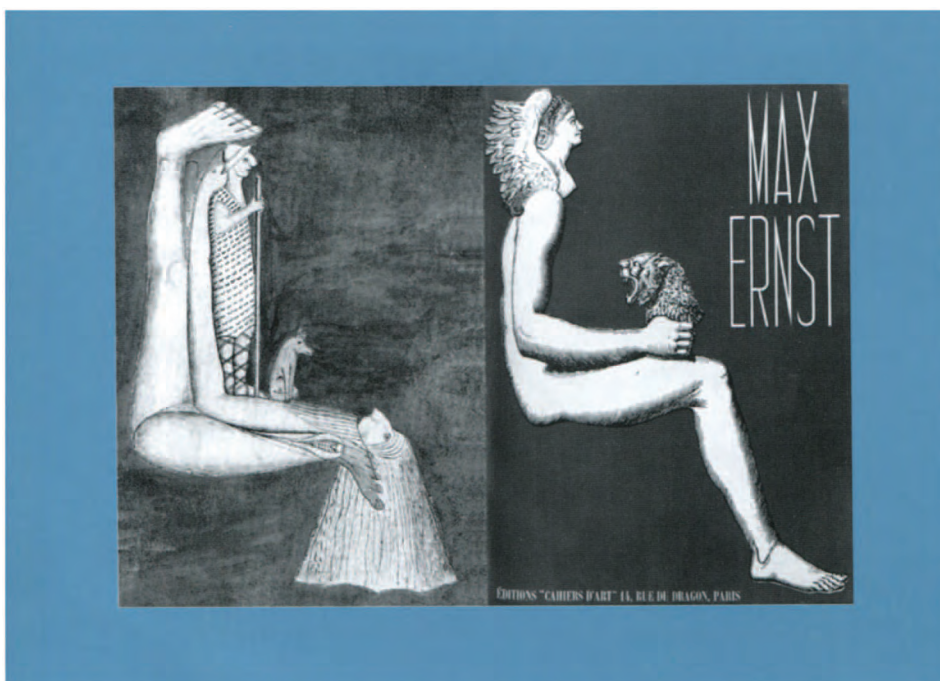
Hoewel ze elkaar niet geheel uitsluiten, illustreren beide bovenstaande uitspraken de vele tegenstellingen die rond het thema kunst en psychiatrie ontstonden. Voor de argeloze toeschouwer is dit troebele terrein dan ook een moeras van misverstanden, mythes en gemeenplaatsen, waar niets is wat het lijkt. Het situeert zich dan ook op het raakvlak van twee disciplines die elkaar wel graag mogen (het woord romantiek is hier in alle betekenissen van toepassing), maar die

toch goeddeels voor elkaar verborgen blijven en een soort LAT-relatie verkiezen. Ondanks een aantal misverstanden komt het door die afstand zelden tot echte controverse. Om dezelfde reden blijft de relatie tussen kunst en psychiatrie vaak oppervlakkig, terwijl ze in het openbaar graag als koppel verschijnen.

Voor een analyse van deze ongewone romance is het wellicht nuttig om enkele clichés en misverstanden nader te onderzoeken.

'Kunstenaars zijn gestoord'

Hiermee wordt bedoeld dat mensen, die in de eerste plaats kunstenaar zijn, vanwege de sensibilliteit inherent aan hun creatieve geest, psychische stoornissen zouden vertonen. De vraag hierbij is: zijn kunstenaars werkelijk significant meer psychisch ziek dan de doorsnee-bevolking? Met inachtneming van de nodige voorzichtigheid m.b.t. de problematische definities van kunstenaarschap en psychopathologie, is het antwoord wellicht toch bevestigend. Verschillende onderzoekers, waaronder Nancy Andreasen en Kay Redfield Jamison (psychiater en zelf manisch-depressief) komen tot de slotsom dat mensen met een creatieve bezigheid gemiddeld meer psychisch ziek zijn dan anderen. Bovendien blijkt: hoe creatiever, hoe zieker (toegepaste kunst vs. op zichzelf staande kunst) én: beide eigenschappen worden deels genetisch bepaald en zijn ook genetisch met elkaar verbonden. De diagnoses luiden hoofdzakelijk: depressie, manisch-depressieve stoornis en verslaving. Schizofrenie, dwangstoornis, anorexia nervosa, enz. komen niet bepaald frequenter voor bij kunstenaars dan elders. Kunstenaars lijken dus meer dan gemiddeld aan welbepaalde psychische stoornissen te lijden. Typevoorbeeld is Vincent van Gogh, die ondanks het feit dat hij ernstig ziek was (waarschijnlijk manisch-depressief) en uiteindelijk overleed aan de gevolgen van zijn ziekte, de geschiedenis inging als geniale kunstenaar en niet zozeer als psychiatrisch patiënt.

August Natterer, *De wonderbare herder*, 1919 (Prinzhorn Collectie)
uit: *Tentoonstellingskatalog La beauté insensée*, Charleroi 1955
[Foto: Joachim Hollatz, Ingeborg Klinger, Manfred Zentsch]

Max Ernst, *Oedipous*, 1931

'Geesteszieken zijn vaak geniaal'

Hiermee wordt bedoeld dat mensen die in de eerste plaats ernstig geestesziek zijn, vanwege de sensibiliteit inherent aan hun stoornis, visionaire competentie zouden hebben. Door de hun toegedichte grote afstand tot de banale realiteit en de intensiteit van hun gevoelsleven zouden ze tot bijzonder originele creaties in staat zijn. Let wel: in deze romantische type-uitspraak gaat het om een welbepaald soort psychopathologie gekenmerkt door zeer ongewone denkbeelden, excentriciteit en sociale isolatie (lees: psychose, schizofrenie) én een welbepaald soort creativiteit, namelijk van het hermetische tot bizarre soort. De nuchtere vraag hierbij is: zijn psychisch zieke mensen en in het bijzonder schizofreniepatiënten meer dan gemiddeld creatief? Het antwoord is wellicht ontkennend. Meer nog, het lijkt aannemelijk dat mensen met een ernstige, invaliderende psychopathologie, zoals schizofrenie, minder creatief zijn dan de gemiddelde bevolking. Een dergelijke chronische ziekte brengt net zoals diabetes of multiple sclerose een heleboel zorgen en beperkingen met zich mee, die een creatieve ontplooiing in de weg staan. Getalenteerde mensen die een psychose ontwikkelen worden veeleer geconfronteerd met een bron van problemen dan van inspiratie. Hans Prinzhorn, waarover verder meer, schatte dat ca. 2% van de schizofrene patiënten tot een beduidende creatieve activiteit kwamen (in de jaren 1920).

Het type-voorbeeld van de 'geniale gek' is Adolf Wölfli (1864-1930), die aan schizofrenie leed en het grootste deel van zijn leven in een psychiatrische kliniek doorbracht. (Dat hij ook twee jaar in de gevangenis doorbracht wegens het aanranden van drie kinderen is minder bekend.) Ondanks een gigantische artistieke productie (25.000 pagina's grafiek, teksten en muziek) en deelname aan toptentoonstellingen ging deze man de geschiedenis in als opmerkelijke psychiatrische patiënt en niet zozeer als belangrijk kunstenaar (en nog veel minder als 'inmate artist').

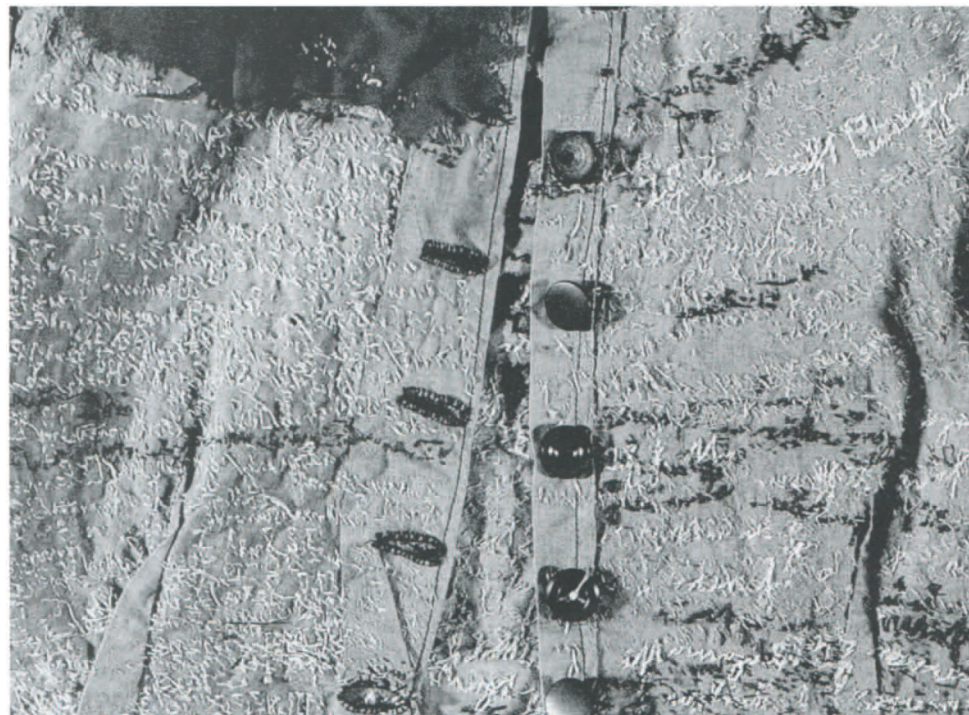
'Psychiatrische kunst is psychotische kunst'

In weerwil van het voorgaande kun je er niet omheen dat de verschillende collecties (Prinzhorn, Morgenthaler, Gugging, 'Art Brut') en tentoonstellingen van werk van psychiatrische patiënten gedomineerd worden door kunst van psychotische/schizofrene patiënten. 'Psychiatrische kunst' gaat dus uitsluitend over werk van 'geniale gekken' en duidelijk niet van 'gestoorde kunstenaars'. Hoe vreemd het ook moge klinken, de diagnose

Hans Prinzhorn, één jaar voor zijn overlijden in 1933

van de kunstenaars lijkt het verschil te maken. Bovendien vertoont het verzamelde en tentoongestelde werk zelf kennelijk bepaalde vormkenmerken, waarvoor een specifieke terminologie ontworpen werd ('horror vacui', 'animalisatie', 'vegetalisatie', enz.) én wordt het verbonden met een bepaald tijds kader: 'ontdekt' in het begin van de 20ste eeuw en volgens sommigen geëindigd bij de introductie van de antipsychotica in de jaren 1950. Kortom, de 'psychiatrische kunst' heeft alles van een kunstrichting, een stijl, een school: vertrekkende vanuit een bepaalde geestestoestand (in dit geval de psychose), beantwoordend aan bepaalde artistieke kenmerken en typisch voor een bepaalde periode. Dit lijkt volkomen in tegenspraak met het epidemiologische gegeven van een eerder zeldzame ziekte, die zelden compatibel is met kunstenaarschap en die allerminst geassocieerd kan worden met een bepaalde stijl en periode (schizofrenie komt naar alle waarschijnlijkheid overal ter wereld en door de tijden een met ongeveer dezelfde frequentie voor – het is geen beschavingsziekte). Waarom valt 'psychiatrische kunst' dan nagenoeg samen met 'psychotische kunst'? Hiervoor zijn er m.i. vier verklaringen. Ten eerste zijn schizofreniepatiënten typisch de mensen die het vaakst en het langst in psychiatrische ziekenhuizen

Agnes Richter, ca 1900 (Prinzhorn-Collectie): een zelfgemaakt jasje met autobiografische teksten erop geborduurd. Uit: *Tentoonstellingskatalog 'La beauté insensée'*. Charleroi 1995 [Foto Joachim Hollatz, Ingeborg Klinger, Manfred Zentsch]

verblijven. Als er in deze klinieken allerlei activiteiten aangeboden werden, waaronder creatieve, dan ontstaat er vanzelf een selectie van werk van psychotische patiënten. Ten tweede beantwoordt de psychotische patiënt het best aan het bevooroordeelde en stigmatiserende maatschappelijke beeld van een psychiatrische patiënt. Kunst van mensen met smetvrees spreekt niet direct tot de verbeelding. Ten derde worden aan deze mythische psychiatrische patiënt allerlei eigenschappen toegeschreven gaande van maagdelijke onschuld tot oerscheppingsdrang (zie verder), die diens werk als vanzelf betekenisvol maken. En ten slotte maakt hun chronische en invaliderende pathologie deze kunstenaars afhankelijk van hulpverleners, ook voor het organiseren en naar buiten brengen van hun artistieke activiteiten, waardoor een soort impresario-bias ontstaat. Psychotische kunst is m.a.w. een vreemdsoortige kunstrichting, want gestoeld op een aantal mythen en hoofdzakelijk vormgegeven door een aantal 'curatoren'.

'Psychiatrische kunst is Art Brut'

De geschiedenis van de psychiatrische kunst is diep doordrongen van een aantal betwistbare ideeën, waaronder dat van de 'zuiverheid' of rauwheid van deze kunst. Het zeer bijzondere wedervaren van een aantal collecties doet hierover ernstige twijfel rijzen.

Hoewel Philippe Pinel in Parijs en John Haslam in Londen (beiden pioniers van de moderne psychiatrie) in de tweede helft van de 18de eeuw reeds werk van hun patiënten verzamelden en erover publiceerden, duurde het nog een eeuw alvorens de psychiatrische kunst ernstig werd genomen. Dit proces viel samen met een toegenomen belangstelling voor de 'vreemde mens' (de nieuw ontdekte exotische mens, oermens en gealiënerde mens), met een nostalgisch cultuurpessimisme stellende dat de overgeciviliseerde maatschappij de enkeling verplettert en de creativiteit doodt en met een aantal deterministische en pre-eugenetische theorieën zoals uiteengezet in de bestseller 'Genie en waanzin' (1864) van Cesare Lombroso. Deze man schonk ons ook de theorieën over verbanden tussen karakter en fysionomie ('De

Andy Warhol, *Campbell Soup Can*, 1964 (links) – Adolf Wölfli, *Campbell Soup*, 1929 (rechts)
Een 'geniale gek is de gestoorde kunstenaar' lange tijd voor.

criminele mens', 1887). Typisch voor deze romantische beeldvorming is de mythe van een soort onbeschaafde mens, die enerzijds onaanpast tot gevaarlijk, en anderzijds zuiver, maagdelijk en authentiek is. In de literatuur manifesteerde hij zich als Mowgli, Mr. Hyde, Tarzan, Frankenstein. In het ware leven leek de psychiatrische patiënt nog het best aan het signalement van deze ongerepte oermens te beantwoorden. Ontegensprekelijk moesten de kunstuitingen van dit personage dan ook van een bijzondere zuiverheid getuigen. In 1907 schrijft Marcel Réja in zijn pionierswerk 'L'art chez les fous': 'Het genie toont de menselijke geest in al zijn schoonheid, terwijl de gek hem in al zijn argeloze onbeholpenheid in zijn naaktheid onthult. Daardoor worden we minder verblind en krijgen we de kans hem duidelijker te aanschouwen'. Deze Franse psychiater, die eigenlijk Paul Meunier (1873-1957) heette, nam voor deze publicatie een schuilnaam aan, omdat een dergelijk werk niet strookte met de strikt biologische opvattingen van zijn tijd. In 1921 verschijnt 'Ein Geisteskranker als Künstler' van de hand van Walter Morgenthaler (1882-1965), psychiater in de Waldau-kliniek nabij Bern, waar naast zijn neef de dichter Hans Morgenthaler ook Vaslav Nijinski en Adolf Wölfli verbleven. Het was een monografie over deze laatste, die aanvankelijk een averechts effect sorteerde. Critici vonden er slechts een bevestiging in van de vigerende vooroordelen jegens psychiatrische patiënten. De beroemde patiënten en de nog steeds bestaande collectie van zo'n 5000 werken uit deze kliniek wekten echter de belangstelling van mensen als Rilke en Hermann Hesse en later van Jean Dubuffet. Aanvankelijk bevatte de collectie ook nog hersenpreparaten en psychiatrische behandelingsstoestellen.

In 1922 verschijnt 'Bildnerei der Geis-

teskranken', van de hand van Hans Prinzhorn (1868-1933). Deze Duitse psychiater had een mislukte zangerscarrière achter de rug voor hij zich op de geneeskunde toelegde en kwam na het behalen van zijn diploma in de universitaire psychiatrische kliniek van Heidelberg terecht. Hij kreeg er een speciaal mandaat om zich volledig toe te leggen op het onderzoek en de uitbouw van een reeds bestaande collectie van werk van psychiatrische patiënten, die mogelijk teruggaat op Emil Kraepelin (één van de grondleggers van de moderne psychiatrie) en die aangelegd was met zuiver diagnostische doeleinden. Op twee jaar tijd breidde Prinzhorn mede dankzij inzendingen vanuit psychiatrische centra uit heel Europa de collectie uit tot een 5000-tal werken. Hij benaderde de collectie naar eigen zeggen op een revolutionaire wijze: hij beoordeelde de werken op hun artistieke merites en niet langer als diagnostisch materiaal, en hij had bovendien het ambitieuze doel om aan de hand van dit werk een psychologie van de creativiteit te ontwikkelen. Deze theorie postuleerde het bestaan van een fundamentele expressiedrang die bij psychiatrische patiënten in zijn zuiverste vorm te observeren viel. Ook hier wordt 'de' psychiatrische patiënt zonder meer beschouwd als een model van volkomen ongerepte expressie. En 'de' psychiatrische patiënt blijkt ook hier te staan voor de groep van schizofreniepatiënten, door Prinzhorn 'Schizophrene Meister' genoemd (let op het rechtstreekse verband dat gelegd wordt tussen kunstenaarschap en diagnose). Ten slotte reikte Prinzhorns ambitie nog verder: door het propageren van deze onbevelekte authenticiteit in de 'officiële' kunst wenste hij een bijdrage te leveren tot het oplossen van de artistieke chaos waarin de kunstwereld zich na de Eerste Wereldoorlog bevond. Dat de kunst van zijn 'Schizophrene Meister' (waaronder ook Wölfli, bij Prinzhorn 'Fall 450') niet uitsluitend in volkomen naïeve spontaniteit ontstond, moet ook Prinzhorn bekend geweest zijn: een aantal onder hen had een kunstopleiding genoten en zij werden aangemoedigd en beloond om werk voor de collectie te leveren. Na het verschijnen van zijn magnum opus, dat een echte bestseller werd, verliet Prinzhorn de Heidelbergse kli-

niek en ging rondtrekken, gaf lezingen en organiseerde tentoonstellingen van selecties uit de collectie, ook in het reguliere kunstcircuit. Prinzhorn viel in de daarop volgende jaren zowel in zijn professionele als in zijn privé-leven ten prooi aan twijfels en defaitisme, geraakte geïsoleerd en verbiterd en overleed op 47-jarige leeftijd aan tyfus. Dat hij in de laatste jaren van zijn leven duidelijke sympathieën koesterde voor het opkomende nazisme lijkt geen twijfel. Dat hij bij zijn overlijden in 1933 nog niet de voldragen nationaalsocialistische excessen ervaren kon hebben, kan als verzachtende omstandigheid gelden. Het is niet eenvoudig om nu de betekenis van Prinzhorn's werk te evalueren. Bijzonder waardevol is zeker zijn eerherstel van de psychiatrische kunst door ze eindelijk naar artistieke maatstaven te meten, en de daad bij het woord te voegen door het werk van patiënten naast de 'officiële kunst' te exposeren. Minder relevant is de mythe van het primitivisme, die later nog enkele malen de kop zal opsteken. Misschien ligt zijn grootste verdienste wel elders: zijn collectie kreeg zoals hij gehoopt had inderdaad artistieke invloed en werd een soort bedevaartsoord voor kunstenaars, waaronder Alfred Kubin, Paul Klee en Pablo Picasso. Vooral surrealisten als Max Ernst, Salvador Dalí en André Breton, vonden er duidelijk inspiratie. Maar wat de surrealisten zochten en vonden in de Prinzhorn-collectie was wel niet de ongerepte zuiverheid, maar precies het bizarre, het excentrieke, het psychopathologische.

'Nehmen sie DADA ernst, es lohnt sich'

(George Grosz, *1. Internationale Dada-Messe 1920 én 'Entartete Kunst' 1937*)

Wat gebeurde er met de Prinzhorn-collectie? Na de machtsovername door de nazi's werd een nieuwe, gezagsgetrouwe psychiater aan het hoofd geplaatst van de Heidelbergse kliniek, waar de verzameling zich nog steeds bevond. Het was een zekere Carl Schneider, die later de wetenschappelijke directeur zou worden van het vernietigingsprogramma voor psychiatrische patiënten en gehandicapten, de zgn. Aktion T4, voorloper van de Holocaust. Deze stelde de Prinzhorn-collectie ter beschikking van de propagandadiensten van de nazi's, die eruit zouden putten voor de beruchte tentoonstelling 'Entartete Kunst' in 1937 in Berlijn. Zeer bevreedend is het dat de nazi's in deze tentoonstelling in zekere zin Prinzhorn's methode overnamen en werken uit de collectie naast werken uit de moderne kunst plaatsten, zoals van Max Ernst en Paul Klee (die sterk geïspireerd waren door de Prinzhorn-collectie), Max Beckmann, Marc Chagall, Piet Mondriaan,

Cover van de brochure voor de expositie *Entarte Kunst*, 1937

De lezers van de brochure moeten raden welke portretten het werk zijn van 'kunstenaars' en van 'bewoners van het gekkenhuis'.

Oskar Kokoschka en Emil Nolde (ooit stichtend lid van een nazi-partijafdeling). Ook de nazi's waren getroffen door het formele parallelisme, maar trokken er heel andere conclusies uit, namelijk dat het werk van de moderne kunstenaars net als dat van de patiënten ontaard en verwerpelijk was. In de bijhorende brochure ('Führer' in het Duits), worden op een duivelse ludieke manier allerlei hatelijkheden over de onvrijwillige exposanten gedebiteerd. Opvallend is dat de psychiatrische kunstenaars bij de nazi's nog op iets meer begrip kunnen rekenen dan de anderen, maar dat is zeer relatief: uiteindelijk zal een deel van de Prinzhorn-collectie vernietigd worden en zullen ook verschillende patiënt-kunstenaars vermoord worden. 'Entartete Kunst' was niet zomaar een tentoonstelling, het was een groots opgezet project van het Propagandaministerie, dat door vele duizenden bezocht werd en begeleid werd door tal van publicaties. Het schiep de juiste sfeer om twee jaar later de Aktion T4 op te starten, waardoor uiteindelijk 250.000 psychiatrische patiënten, gehandicapten en chronisch zieken vermoord zouden worden. De brutale koerswijziging liet zich ook goed gevoelen in de kliniek in Heidelberg. Dr. Carl Schneider toonde zich een bijzonder ijverig

deelnemer aan dit programma en deed zijn beklag over gebrek aan personeel en aan formul, want de doding van patiënten diende ook wetenschappelijke doeleinden.

Daags voor de opening van de tentoonstelling 'Entartete Kunst' opende eveneens in Berlijn de tentoonstelling 'Deutsche Kunst', waarvan de openingstoespraak werd gehouden door Adolf Hitler. Al in 1925 was deze mislukte kunstenaar in 'Mein Kampf' tekeergegaan tegen kubisme en dadaïsme en stelde hij o.a. dat het de taak van de overheid was om te beletten dat de bevolking door deze kunst krankzinnig zou worden. De openingstoespraak bij 'Entartete Kunst' werd gehouden door organisator Adolf Ziegler, tevens voorzitter van de Reichskulturkammer en verantwoordelijk voor de inbeslagname en vernietiging van duizenden werken uit Duitse musea. Deze man belandde in 1943 wegens pacifisme in het concentratiekamp van Dachau en werd na de oorlog opnieuw actief als... kunstenaar.

Na de Tweede Wereldoorlog raakte de Prinzhorn-collectie in de vergetelheid. Het duurde tot 1963 vooraleer tentoonstellingmaker Harald Szeeman een deel van de collectie opnieuw exposeerde in Berlijn. Hij deed dit nog eens over op de Documenta 5 in Kassel in 1972 en in 1998 voor de tentoonstelling 'Österreich im Rosennetz', die o.a. in Brussel te zien was. De collectie kreeg weer aandacht en aanzien dankzij tentoonstellingen in Charleroi (La beauté insensée) en Wenen ('Kunst und Wahn').

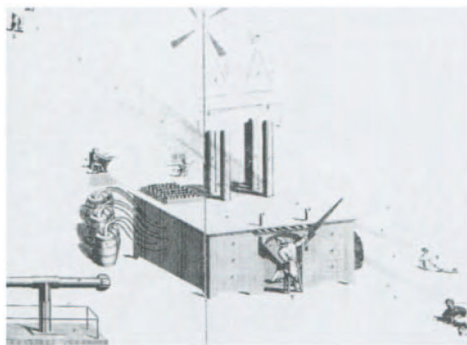
**'Art Brut moet gescheiden
worden van de officiële kunst'**
– Jean Dubuffet

In 1945 reist Jean Dubuffet, een gewezen wijnhandelaar die reeds tweemaal de droom opgaf om kunstenaar te worden, naar Zwitserland om de Morgenthaler-collectie te zien. Diep onder de indruk begint hij zelf te verzamelen en lanceert hij het begrip 'Art Brut', dat ook zijn eigen werk sterk zou bepalen. Eigenlijk gaat het om een geactualiseerde herneming van het idee van de zuiverheid dat o.a. Prinzhorn huldigde: een zoektocht naar authentieke, niet door beschaving gepollueerde expressie, zoals deze te vinden zou zijn bij kinderen, primitieve volkeren en psychiatrische patiënten. Opmerkelijk is dat het begrip zeer streng gedefinieerd wordt, zodat het onmogelijk is om bewust 'Art Brut' te produceren, meer nog, zodat het voor een Art Brut-artiest onmogelijk is om bewust kunst te produceren. Het moge duidelijk zijn dat deze strenge, quasi merknaam-bescherming een grote kloof veronderstelt of creëert tussen degenen die deze kunst bedrijven en degenen die ze het juiste label schenken.

Zoals Prinzhorn koesterde ook Dubuffet de ambitie om met deze 'natuurlijke' kunst een impuls te geven aan een chaotische, naoorlogse kunstwereld. Toch zijn er ook belangrijke verschillen: in zijn politieke visie moest de Art Brut zich afkeren van het reguliere kunstcircuit, dat tot de 'verstikkende cultuur' behoorde (pamflet uit mei 1968). Een belangrijk verschil met Prinzhorn is ook dat Dubuffet als kunstenaar en niet als hulpverlener de rol van curator op zich nam en dat hij in beide rollen zeer succesvol was.

'Schizofrenie bestaat niet' –
Thomas Szasz

Inmiddels bevinden we ons in een antipsychiatrisch klimaat waarin normaal en abnormaal hun betekenis verliezen en waarin 'psychiatrische kunst' bijgevolg betekenisloos wordt. Beschermers van de patiënten-kunstenaars worden nu denkers die het bestaan van stoornissen zoals schizofrenie stellig betwisten. In het decor van de universitaire psychiatrische kliniek van Heidelberg (thuisbasis van de Prinzhorn-collectie) meent een zekere Dr. Wolfgang Huber in het begin van de jaren

James Tilly Matthews, 'De beïnvloedingsmachine', 1810 (door John Haslam bewaard in de Bethlem Hospital Collectie in Londen)

1970 dat geestesziekten uitsluitend het gevolg zijn van het kapitalisme. Na een conflict met de directie richt hij samen met een aantal van zijn patiënten het Sozialistisches Patientenkollektiv (SPK) op, een terroristische organisatie die dodelijke aanslagen pleegt en later deels opgaat in de Rote Armee Fraktion.

In dezelfde periode gaan kunstenaars als Georg Baselitz en Arnulf Rainer zich interesseren en engageren voor de psychiatrische kunst. Deze interesse gaat samen met een afwijzing van de psychiatrie en het heersende politieke bestel. Rainer roept de patiënt-kunstenaars op om zich te documenteren, zich weerbaar op te stellen tegenover hun behandelaars en zelf hun werk te bewaren en te beheren. Zelf gebruikt hij hallucinogene drugs om het werk van zijn beschermelingen vanuit hun geestestoestand te kunnen begrijpen. Uit het voorgaande blijkt alweer dat het hier om de artistieke productie gaat van mensen met een welbepaalde – psychotische – aandoening.

**'Heidelberg toont gestolen
kunst in het moordauditorium'**
– René Talbot 2001

Het samengaan van het engagement voor psychiatrische kunst en de afwijzing van de psychiatrie (met inbegrip van de ontkenning van het bestaan van psychiatrische stoornissen) vinden we recent terug bij het Duitse Haus des Eigensinns, een organisatie die ernaar streeft de Prinzhorn-collectie te verwijderen uit de Heidelbergse kliniek en onder te brengen in een op te richten museum aan de Tiergartenstrasse nr. 4 in Berlijn. Op dit adres werden in 1939 door de nazi's de ernaar genoemde plannen gesmeed voor de 'Aktion T4'. Deze organisatie, die o.a. gesteund wordt door een bisschop die net als de SPK-arts Wolfgang Huber heet (niet te verwarren overigens met de schilder Wolfgang

Huber), verzet zich heftig tegen het feit dat de Prinzhorn-collectie nog steeds ondergebracht is in de Heidelbergse kliniek die zo actief aan de Aktion T4 deelnam. Ze wijst ook, met geloofwaardige argumenten, op de juridische ondeugdelijkheid van het verwerven van de kunstwerken door de kliniek. Het verzet nam recent nog toe toen de kliniek het plan opvatte om het auditorium aldaar met werken uit de collectie te sieren. In juni 2002 gaf het Haus des Eigensinns evenwel dit initiatief op bij gebrek aan middelen. Vreemd genoeg was de oprichting van een museum los van de psychiatrie één van de oorspronkelijke doelstellingen van Prinzhorn.

'l'art pour l'art'

Zoals hierboven enigszins anekdotisch geschetst, bevat de liaison dangereuse tussen kunst en psychiatrie een overvloed aan relationele springstof. Maar zoals eerder vermeld bestaat er desondanks weinig echte controverse – de verschillende opinies en bewegingen leven gewoon langs elkaar heen. De psychiatrie naast de antipsychiatrie, de Art-Brut-collectie naast de Prinzhorn-collectie, de diagnostische blik op het werk van patiënten naast de 'kunst-therapie' en, expliciet gescheiden, de officiële kunst naast de outsider art. Alle bovenstaande type-uitspraken blijven dus onbeslist en onbeslecht.

Maar historisch bekeken is er één slogan die zeer zeker niet van toepassing is op wat er met de kunst van psychiatrische patiënten gebeurde, namelijk 'l'art pour l'art'. Deze kunst is ongetwijfeld tot op heden al te vaak slechts een middel geweest en geen doel op zich. Deze kunst, waarvan velen dan nog beweerden dat ze voor een zuivere, ongerepte expressie stond, werd *gebruikt* voor diagnose en therapie binnen de psychiatrie, voor algemene kunsttheorie bij Prinzhorn, voor propaganda bij de nazi's, voor de bevrijding van de gemarginaliseerde mens bij Dubuffet, tegen de psychiatrie bij de antipsychiatrie, en tussendoor vaak ook voor wat sensatie en voyeurisme. Het Prinzhorn-verhaal is exemplarisch voor de vele en tegenstrijdige recuperatiebewegingen en reducties waarvan deze kunst het slachtoffer is.

Een bescheiden en waar nodig ondersteunende opstelling lijkt dan ook de enige aanvaardbare houding.

Transit

In deze rubriek publiceren we 'literaire' vertalingen in het Nederlands van goede gedichten uit andere talen. Het is o.m. de bedoeling het vertalen van gedichten te stimuleren en daarom kunnen vertalingen ter selectie ingestuurd worden naar het redactiesecretariaat. Ieder vertaald gedicht moet vergezeld worden van een fotokopie van het oorspronkelijke gedicht en van de bibliografische gegevens van de bundel of het boek waaruit het genomen werd.

VASIYET

Yoldaşlar, nasip olmazsa görmek o günü,
ölürsem kurtuluştan önce yani,
alıp götürün
Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni.

Hasan beyin vurdurduğu
ırgat Osman yatsın bir yanımda
ve çavdarın dibinde toprağa çocuklayıp
kırkı çıkmadan ölen şehit Ayşe öbür yanımda.

Traktörlerle türküler geçsin altbaşından mezarlığın,
seher aydınlığında taze insan, yaruk benzin kokusu,
tarlalar orta malı, kanallarda su,
ne kuraklık, ne candarma korkusu.

Biz bu türkülerini elbette işitecek değiliz,
toprağın altında yatar upuzun,
çürür kara dallar gibi ölüler,
toprağın altında sağır, kör, dilsiz.

Ama bu türkülerini söylemişim ben
daha onlar düzülmeden,
duymuşum yanık benzin kokusunu
traktörlerin resmi bile çizilmeden.

Benim sessiz komşulara gelince,
şehit Ayşe'yle ırgat Osman
çektüler büyük hasreti sağlıklarında
belki de farkında bile olmadan.

Yoldaşlar, ölürsem o günden önce yani,
– öyle gibi de görünüyor –
Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni
ve de uyarına gelirse,
tepemde bir de çınar olursa
taş maş da istemez hani ..

1953, 27 Nisan, Barviha Sanatoryumu

NÂZİM HİKMET

TESTAMENT

Vrienden, als ik die dag niet meer zie,
als ik sterf voor de bevrijding,
breng me dan naar Anatolië
en begraaft me daar op een kerkhof in een dorp.

Laat de arbeider Osman, die werd vermoord
door Hasan Bey, aan mijn ene zijde liggen
en laat Ayse die stierf vóór het kind, dat ze baarde
bij het graan, een maand oud was, aan mijn andere zijde liggen.

Laat tractoren en liederen aan het kerkhof voorbijtrekken,
de geur van frisse mensen en benzine in de vroege ochtend,
de velden in gemeenschappelijk bezit, water in de greppels,
geen vrees voor droogte, geen vrees voor gendarmes.

Wij zullen deze liederen niet eens horen,
de doden die gestrekt onder de aarde liggen,
ontbinden daar als zwarte takken,
ze liggen onder de aarde, stom, blind, doof.

Maar ik heb deze liederen gezongen,
lang voor ze werden gemaakt,
ik heb de benzinegeur geroken,
lang voor de tractoren werden ontworpen.

Mijn burens aan beide kanten,
de martelares Ayse, de arbeider Osman,
zij leden aan het grote verlangen in hun leven,
misschien zonder het te weten.

Vrienden, als ik sterf voor die dag,
– en daar ziet het aardig naar uit –
begraaft me dan op een dorpskerkhof in Anatolië
en als het goed uitkomt,
als er een plataan boven me staat,
dan hoef ik geen grafsteen of zo...

(27 april 1953, Sanatorium van Barviha)

VERTALING: JORIS IVEN & PERIHAN EYDEMİR

Nâzim Hikmet (1902-1963) is de grootste Turkse dichter van de afgelopen eeuw. Hij wordt vaak vergeleken met Pablo Neruda qua omvang en aard van zijn werk, qua politiek engagement en qua populariteit. Hij bracht vele jaren in gevangenschap door en leefde sinds 1950 in ballingschap. Hij debuteerde als dichter in de jaren '20, maar zijn bekendste werk, *Mensenlandschappen* (1967), werd postuum gepubliceerd. Het gedicht *Testament* schreef hij in ballingschap, hopen dat hij Turkije zou kunnen worden begraven. Hij ligt nog altijd op het Novodevitsjkerkhof in Moskou.

Te gast

FRANS GEYSEN

Möbiusband 1

♩ = ± 60

uitermate expressief

voor Bart Bouckaert

Frans GEYSEN
29.01.2001

D.C.

De wereld is waarschijnlijk eenvoudiger dan de 'grotten' der aarde het willen doen voorkomen. De wereld zou er wel eens als een möbiusband kunnen uitzien waarin groei op zichzelf terugplooit, eindeloos, zonder begin, zonder einde. Vijftien muzikale structuren heb ik van deze titel voorzien waarvan dit de eerste is. Analytisch geraak je al een heel eind op weg in de zinsbepaling van zo'n stuk. Stel er auditief op voorhand geen verwachtingen in: mettertijd kan het jou heel dierbaar worden. Een materiële möbiusband verkrijgt je wanneer je bv. van een strook papier (lint) één uiteinde over 180° draait en dit aldus vastkleeft aan het andere uiteinde: het oorspronkelijke twee-dimensionale vlak wordt daardoor één-dimensionaal. Zoök, in aanleg, deze muziek. Houd, bij uitvoering, terdege rekening met de rusttekens: laat de rusten zingen.

F.G.

Poëtisch bericht

Iedereen mag gedichten ter selectie sturen aan: Kunsttijdschrift Vlaanderen, Redactiesecretariaat, 'Ter Hoogserleie', Hondstraat 6, 8700 Tielt. Alle ingezonden gedichten moeten in machineschrift (tiktachine of printer) en in tweevoud afgeleverd worden. Neem voor ieder gedicht een ander blad en schrijf op ieder blad uw naam en volledig adres. Ingestuurde gedichten worden niet teruggezonden en over ingezonden werk wordt niet gecorrespondeerd, noch getelefoneerd. Aan de auteurs van gepubliceerde gedichten wordt achteraf een bevoegsexemplaar gestuurd en een honorarium uitbetaald; vermeld daartoe bij iedere inzending uw bank- of postrekening.

BLAUWBLAUW

Nu ze op vrieslucht leek, nu ze
in wolken dacht, nu ze meer en
meer door het blauw van blauwe
plekken zag, scheen het haar

ingehouden, lichtvoetig, alert,
blauwblauw, ze kon er haar
vinger zelf niet op, onnoemelijk
was het, onnoemelijk vertrouwd.

ANDY DE SMUL

T. VOOR MUUR IN ZOMER

Ik wil je wel een gedicht schrijven, T.,
waarin ik je speels in witte wolken hang,

waarin ik het cement verwerk van de
vuilwitte muur, voor dewelke je klein,

met je leven, open staat. Jij blinkt altijd
op die foto, T., nee, nooit die muur, nee,

ik roep hem elke dag neer, ik jaag hem
op, vergooi hem tot hij gegeneerd breekt.

We zien je dus dagen in onze woonkamer,
T., we denken je nog fratsend en nog steeds

heel beleefd, volgende zomer zijn we dan
terug, we zullen foto's bijhebben van zee.

ANDY DE SMUL

ALLERZIELEN

Nevel hangt om onze schouders
als een grauwe overjas
Wij dragen onze rouw
in potten naar de volle grond

Ik hoor het haastig amen
voor de tak die uitgestorven is,
het gesnikte Weesgegroet
voor het onnozel kind
wiens wangen op de foto
bloemen van het ijs

Een engel veegt met geloken ogen
de witte wasem van het marmer

De grafdelver heeft de haag teruggesnoeid:
de kartels van zijn zaagblad
staan als een litteken in ons gezicht.

STEPHAN SOENS

SAMENZWEREN

Je zou er bij kunnen huilen,
bij dat mooi en rustig ouder worden,
ofschoon ze ook beweren dat jong zijn
niet zo stug met leeftijd samenzweren moet.

Het is niet de rocking-chair,
noch de kalender of de taaie stilte
van een zelfmoordzondag. Misschien heb je
je hart te streng verdeeld in rechts
en links en boven en onder.

Misschien is het de steeds meer
om zich heen grijpende eenvoud
van de onderwerpen waarover je
met je hartverwanten immer hetzelfde zegt.

Of de wetenschap
dat wenen binnenin gebeurt
en steeds daar is
waar je een dode holte dacht.

BJARNE DONDERDAG

In en om de kunst

FOTOGRAFIE

World Press Photo

KAREL VAN DEUREN

De *World Press Photo 2001* ⁽¹⁾ zoals de voorgaande edities, bestaat uit drie eenheden: een wedstrijd, tentoonstellingen in meer dan 35 landen en een boek-catalogus die alle het resultaat zijn van één enkele operatie. Het geheel is opgebouwd rond thema's: *Hard Nieuws, Mensen in het Nieuws, Portretten, Kunst, Sport, Natuur en Milieu, Wetenschap, Reportage*, ten slotte *Dagelijks Leven* waarin o.m. de Antwerpenaar, Tim Dirven, de Eerste Prijs kreeg met een reeks over Afghanistan waarin getoond wordt tot wat het dagelijkse leven in een land in oorlog, wordt herleid (zie *Vlaanderen*, jg. 51, 2002, nr.2, blz.127). Het thema *Reportage* sluit ook het boek en de tentoonstelling af.

Die rubricering van WPPh ⁽²⁾ komt grotendeels neer op een opsplitsing van de inzendingen volgens de behandelde thema's, waarbij een thema als *kunst* bijvoorbeeld geïllustreerd wordt met foto's van mode, sport of met een fotograaf en zijn werk, een danseres op de scene (F.M. Ibañez), het atelier van de Mexicaanse beeldhouwer G. Deblonde, de modeweek die samenvalt met het carnaval van Dakar: een festival van kleuren, modiefotografie, – hoewel geen echte modiefotografie, omdat ze alleen maar de show toont en mooie modellen. Feitelijk is de hele kunstfotografie vertegenwoordigd door *documentaire* fotografie. Afgezien van de ironische toets die niet mag ontbreken. In de rubriek *Dagelijks Leven* is het werk ondergebracht van Tim Dirven voor de onderscheiding in deze reeks. De tijd dat er in het beste geval een, twee of drie foto's werden ingestuurd uit België is voorbij. Voor het werkjaar 2001 zijn het er 28. Geprijsd en geprezen o.a. Tim Dirven, wiens beelden uit Afghanistan, – heel zachte, vertederende prenten zijn die de onmenselijkheid van de oorlog accentueren.

Het valt me te binnen dat Henri Cartier-Bresson, de halfgod van de fotojournalistiek – voor hij ging fotograferen – studeer-

de aan een academie voor beeldende kunsten. De vormelijke perfectie van zijn foto's is zeker mede daaraan te danken. Het was de tijd dat de reportagefotografie en de artistieke fotografie tot heel verschillende categorieën behoorden, – behalve dan die van Henri Cartier Bresson (HCB in de wandeling). Zijn foto's waren anders. Ze onderscheidden zich van de doorsnee reportagefotografie door een artistieke toets die de fotograaf van huis uit, zijn kunstopleiding, had meegebracht: nieuwsfotografie van een perfect opgebouwde vormgeving, knap gemaakt. Belangrijk was niet meer de *juistheid* van de compositie, de gulden snede, het evenwicht en het contrast, de nog *leesbare* transparantie van de lichte en donkere partijen, enz. Wat interessant was: dat de es-

thetiek in dienst stond van wat de mededeling was en wat de voorstelling betekende.

Specifieke kenmerken van de fotografie werden nu verabsoluteerd: echte fotografie kon de werkelijkheid natuurgetrouw weer geven, zoals dat door geen enkel grafisch medium gepresteerd kon worden. Hoe meer natuurgetrouw, hoe mooier.

Intenser is ook een nieuw genre dat zijn naam, *foto-essay*, ontleende aan de literatuur. De Duits- en Franstalige geïllustreerde tijdschriften trokken de nieuwe fotografie op kruissnelheid.

Zo werden fotografie van mode, sport, algemeen nieuws, maar evenzeer voor serieuze wetenschappelijke en industriële toepassingen, voor archivering, radiografie et-

De woorden en de begrippen

Persfotografie en *fotojournalistiek* zijn twee samenstellingen die, hoewel ze gevormd zijn door woorden die (ongeveer) dezelfde betekenis dekken, niet dezelfde betekenis hebben. *Persfotografie* is een woord dat dikwijls iets te haastig vervangen is door *fotojournalistiek*, wat niet steeds zonder meer mogelijk is. *Persfotografie* is fotografie die voor de krant geleverd wordt: als illustratie bij een tekst, artikel of fait-divers. De tekst is primair, de fotografie secundair. *Fotojournalistiek* is een vorm van berichtgeving d.m.v. fotografie (*the photographic essay*). De informatie wordt primair verstrekt door de fotografie; de tekst, dikwijls uitsluitend in de vorm van minder of meer uitvoerige onderschriften, is secundair. *Persfoto's* zijn bestemd voor de krant, de dagbladpers; de *fotojournalistieke* bijdrage bestaat meestal uit een reeks foto's, de *reportage*, die gepubliceerd wordt in het geïllustreerde weekblad. De inhoud van deze publicistische fotografie is de gebeurtenis met nieuwswaarde – oorlog, verkeersongevallen, natuurrampen, maar ook inhuldigen van gebouwen, kransneerleggingen, royalty. Als de fotograafische verslaggeving uit een reeks foto's bestaat, is dat een *reportage*, maar niet alle reportagewerk is bestemd voor publicatie; er zijn ook de reportages voor bijv. familiale doeleinden: huwelijks-, vakantie-, feest- of begrafenisreportages. De *arbeidersfotografie* (een historisch begrip, hoewel ze nog beoefend wordt) heeft ook dikwijls het karakter van de reportage; het gaat dan over werkomstandigheden, een stakingsactie e.d.m. Wat er als document rest van *happenings*, *performances* of andere *conceptuele projecten* is meestal ook alleen de fotografische reportage. *Concerned photography* is fotojournalistiek die zich afzet tegen objectiviteit en "emotieloze neutraliteit" en daartegenover stelt "een intens medeleven en betrokkenheid met de evenmens en de wereld waarin hij leeft". *Documentaire fotografie* heeft ook een overwegend informatieve functie; de studie van het behandelde onderwerp is voorafgegaan aan de fotografie die dan een illustratief karakter heeft. Als de fotografie een complementair karakter heeft, formuleert wat in een tekst niet formuleerbaar is, ontstaat een verrijkt genre. Een ruim begrip is dat van de *live-fotografie*: een vergelijkend woordgebruik dat ontleend is aan het radio- en televisiejargon en door B. Lohse omschreven wordt als fotografie "die uit het leven gegrepen is, niet geposeerd, niet vermooid". De term is dus toepasselijk op (goede, want levendige) persfotografie, fotojournalistiek, reportagefotografie en ook wellicht op een bepaalde documentaire fotografie, in het algemeen ook op de zgn. *feature-fotografie* en dat is ruwweg reportagefotografie zonder nieuwswaarde (bijv. reportages over oude ambachten, een bezoek aan een of andere zoo of een papierfabriek) met het accent op *human interest* (de menselijke toets) zoals die in kranten en weekbladen als versierend vulsel wordt gebruikt.

KvD

cetera, kortom een eigen soort reportagefotografie. Ten slotte kon met fotografie ook kunst worden gemaakt, alsof die edeler was dan welke vorm van activiteit ook. De kunstfoto alsof er niets mooiers voor *iedereen* kon worden bedacht, de democratisering van de schoonheid. Je merkt het trouwens in het WPPH-boek: qua stijl is er slechts zelden fotografie, die niet de sporen draagt van die *reportage*.

WPPH was een goed idee. Het was niet alleen bevorderlijk voor de kwaliteitsfotografie, maar ook voor de bestrijding van oorlog en slavernij, terwijl steeds meer gedacht wordt aan dood en geld dan aan vrede,-het zoetste woord van alle.

(¹) *World Press Photo*, uitg. Sdu Uitgevers, Den Haag, 2002, verspreid door Asdu International NV, Battelsteeweg 455 D, 2800 Mechelen, 298 x 210 mm, geïll. met kleuren- en zw.-w.-foto's, 152 blz., ingenaaid 15,00 euro.

(²) Voor de afkorting van de Stichting, WPP, zou feitelijk beter WPPH gebruikt worden, waarbij de Ph als afkorting van de Griekse 'phi' geldt. Je kan de p in de nu gebruikte afkorting immers nooit als aangeblazen uitgesproken krijgen. De jongens en meisjes van 12 wisten dat al, dacht ik.

Erratum

In de bespreking van de film 'Villa des Roses' in het nummer 291 (blz.183) worden twee citaten gebruikt uit het boek *De Verlossing* van W. Elsschot. Ze staan tussen aanhalingstekens maar de verwijzing naar het boek is 'gesneuveld'. Een van de vele afwijkingen van de bewerking van boek naar film.

MUZIEK

'Zingen is tweemaal bidden' Sacrale muziek in en om Brugge 2002

JAAK VAN HOLEN

'Domine, ne in furore tuo arguas me... / Heer straf mij niet, al bent U woedend; sla mij niet, al bent U zo boos dat uw pijlen mij overvallen, het gewicht van uw hand mij neerdrukt.' Met deze weinig opbeurende woorden begint psalm 38. Psalm die in de loop van onze westerse muziekgeschiedenis door menig componist werd getoonzet. Onder hen Josquin Des Prez (ca. 1440-1521), Andrea Gabrieli (1532/3-1586), Henri Desmarests (1662-1741) en Frank Agsteribbe (1968). De opdracht voor het schrijven van een psalmcompositie werd aan Agsteribbe toevertrouwd door de vzw 'Christenen in Brugge 2002', een groepering van gelovigen die ernaar streefde om het christelijke gedachtegoed en de christelijke cultuur uitdrukkelijk aanwezig te laten zijn in het verhaal van *Brugge 2002*. Hun streven kende een wisselend succes: een aantal van de voorgestelde projecten werd prompt in het officiële programma van *Brugge 2002* opgenomen; het *Officium*-project bijvoorbeeld. Andere kregen er geen plaats in; het psalmenconcert bijvoorbeeld. De vereniging werkte dit laatste project dan maar op eigen initiatief verder uit en verwezenlijkte het uiteindelijk op 21 september jongstleden.

Psalm 38 van Frank Agsteribbe,

De keuze voor psalm 38 is van Frank Agsteribbe zelf, getroffen als hij was door de tekst én door de toonzetting van Andrea Gabrieli die hij ten gronde leerde kennen tijdens concerten en een opname ervan met het Nederlands Kamerkoor en het Huelgas Ensemble o.l.v. Paul Van Nevel.

De tekstopbouw van psalm 38 kan model staan voor heel wat teksten uit het genre: als aanhef een troosteloos deprimerende beschrijving van verlatenheid en lijden van de mens; een bezinnings- en bekeringsmoment als keerpunt, als een lichtstip aan het eind van de tunnel ('Heer, U kent mijn zuchten, mijn kermen is U toch bekend'), waarna – voortdurend toch weer vervallend in momenten van vertwijfeling en pessimisme – het vertrouwen terugkeert en uitgedrukt wordt in een smeekbede tot God ('Haast U en kom mij te hulp, Heer, die mijn redding zijt.'), en eventueel, hoewel niet in 38, onverholven de lof gezongen wordt van de reddende God.

Precies deze accentverschuiving in de tekst is Agsteribbes leidraad geweest bij de uitwerking van zijn toonzetting voor vierstemmig gemengd koor, celesta, harp, 2 altviolen,

2 celli en contrabas. Een instrumentale bezetting die aansluit bij de tekst: een diep sonoor klankentapijt van de lage, donkere strijkers, vaak nog geïntensifieerd door heel dichte, dissonante samenklanken; harp en celesta, lichtflitsen in de drukkende duisternis. Het werk is, net als Gabrieli's zetting – hier eindigt verder ook iedere vergelijking – vijfdelig. Het centrale deel van de compositie (tussentitel in de partituur: 'stasimon: peripeteia', d.i. *tussenzang: ommekeer*) begint bij het hierboven geciteerde scharniervers; hoop en verwachting als kern van de bijbelse boodschap, kern ook van de compositie. Delen 1, 3 en 5 zijn vocaal eenstemmig, met uitzondering van de laatste maten van 5 die eindigen met driestemmig vrouwenkoor. In de partituur heten die eenstemmige passages 'cantus firmus'. Het gaat hier evenwel niet om een cantus firmus in de 'klassieke' betekenis van het woord, zijnde een reeds bestaande (vaak gregoriaanse) melodie die, al dan niet getransformeerd, fungeert als basis voor een nieuwe meerstemmige compositie. Cantus firmus verwijst hier slechts naar het melodisch opzet van de componist: het schrijven van een soort modern gregoriaans. Een flexibele melodie in eerder beperkte tessituur met veel modale wendingen scheidt een moeilijk te vatten, onbestemde, mystieke sfeer. De aanvangsmelodie op de tekst *Domine ne in furore tuo arguas me* komt verderop in het werk, in delen 2 en 4, enkele keren terug en ondergaat als een 'echte' cantus firmus ook transformaties die bij dergelijke compositietechniek zeer gebruikelijk zijn (de *augmentatio* bijvoorbeeld, het laten klinken van de oorspronkelijke melodie in langere notenwaarden, in deel 4). Dit alles verraadt zonder meer de grote voorliefde van de componist voor de oude muziek waarmee hij als uitvoerend musicus grondig vertrouwd is en waaruit hij ongeremd put voor zijn eigen composities: 'Agsteribbe is een poma in hart en buik.', schreef eerder Yves Senden in dit tijdschrift (nr. 272, p. 183). De manier waarop de cantus firmus is uitgewerkt, onderstreept zeer adequaat de evolutie in de tekst, de geleidelijke opgang van negativiteit tot de hoop op en het vertrouwen in de genade, de roep van de mens tot God, van de aarde tot de hemel. De melodie evolueert namelijk heel plastisch van het lage naar het hoge vocale register: van bas in deel 1, over tenor-alt in 3 tot sopraan in 5. In deel 3 verschuift bovendien ook het melodische tooncentrum geleidelijk omhoog: van a over cis naar e; cis wordt hier enkele maten aangehouden als reciteertoon; ze is de middelste noot in de gebruikte tessituren die een perfecte spiegel vormen:

Gelijkaardige opwaartse beweging ook in de 1^e altviool die uiteindelijk tot de grenzen van haar tessituur gevoerd wordt. Daartegenover maken harp en celesta een omgekeerde beweging: van hoog in deel 1 naar steeds lagere tessituur: een muzikaal chiasme, klankgeworden kruisstructuur. De koorzettingen van delen 2 en 4 zijn vierstemmig, hoofdzakelijk zuiver homofoon, bestaande uit weinig meer dan grote en

tweede deel, op de woorden 'Miser factus sum'; bovendien is dit tekstfragment, op het slotvers na – het gelijkmatig herhalend scanderen van 'Ne derelinquas me Domine Deus meus / Mijn God, laat mij niet in de steek', cirkelend rond het akkoord van A, maar het nooit expliciet ponierend, als een open smeken, vol van nog onbeantwoorde verwachting – het enige tekstdeeltje dat even herhaald wordt; woorden en lettergre-

slagenheid (psalm 6, *Ach Herr, straf mich nicht in deinem Zorn*, in dubbelkorige zetting van Schütz) naar het hoopvolle gebed van psalm 31, *In te Domine speravi*, versie van Clemens non Papa (met daartussen ook nog werk van Gombert en De Rore) en ten slotte culmineerde, als katharsis, sterker en gedurfter dan psalm 38, in *Singet dem Herrn ein neues Lied*, eveneens van Schütz.

Officium

Geleidelijk aan werd in de vierde eeuw vorm gegeven aan wat men later het kathedraalofficie noemde. Het was in eerste instantie een zaak van clerici en gelovigen die dagelijks samen gebedsdiensten hielden waarvan liederen, psalmen, lezingen en gebeden de hoofdbestanddelen vormden. Terzelfdertijd ontwikkelde zich ook het monastieke officie waaraan de leken geen deel hadden. Mettertijd verdween het kathedraalofficie zo goed als helemaal uit de katholieke traditie. Geïnspireerd door de in anglicaanse traditie toch voortlevende *evensong*, en uitgaand van een nauwelijks in praktijk gebrachte aanbeveling van het Tweede Vaticaans Concilie om het gemeenschappelijke vieren van de vespers – een van de gebedstijden uit het officie – op zonen feestdagen weer in te voeren, wil het *Officium*-project spiritualiteit en artistieke beleving hand in hand laten gaan. In een traditioneel schema wisselen koorzang, gemeenschapszang en een enkele lezing elkaar af, eventueel wordt instrumentaal uitgevoerde muziek ingelast. De publieke belangstelling én actieve deelname aan dit gebeuren in het kader van *Brugge 2002* getuigen van een reële nood aan dergelijke liturgische zingend-biddende samenkomsten van niet-eucharistische aard. Of deze intense beleving door de aanwezigheid afhankelijk is van de traditionele structuur – openingsvers, hymne, twee psalmen, lofzang uit het Nieuwe Testament, Schriftlezing, korte beurtzang, Magnificat, voorbeden, Onze Vader, slotgebed en slotformule – dan wel van het overrompend gemeenschapsgevoel dat zingend bidden kan teweegbrengen en/of de artistiek verantwoorde uitvoering ervan, is een open vraag. De uitgave, eveneens met de steun van *Brugge 2002*, van een boek* (inmiddels reeds aan een tweede druk toe) dat wel een aantal muzikale bouwstenen uit diverse katholieke en protestantse tradities aanreikt, maar geen 'alternatieve' structuren – wil meehelpen om dit initiatief buiten Brugge van start te laten gaan.

Componist Frank Agsteribbe en dirigent Ignace Thevelein [Foto: Jan Vernieuwe]

kleine tertsdrieklanken in vrije, niet klassiek tonale verbindingen die een wijdse, ongrijpbare sfeer creëren. In deel 2 plaatsen celesta en harp daartegen een wrange dubbele bourdon (b-fis / cis-gis) – de globale harmonische context is m.a.w. atonaal – in metrisch ongelijklopend ostinaat; strijkers spelen colla parte. Harp noch celesta in deel 4, en een veel grotere zelfstandigheid van de strijkerspartijen ten opzichte van het koor. Opvallend in de hele instrumentale uitwerking zijn de vele harmonisch-ritmische ostinaten (korte, obstinaat herhaalde formules). Ze maken de begeleiding tot een vrij ascetische achtergrond waartegen de tekst maximaal geprojecteerd kan worden. Terzelfdertijd verklanken ze het universele, het tijdloze van de tekst, de onontkooptbaarheid, het onlosmakelijk vastgeketend zitten aan de aardse ellende. Tegenover expressie van de tekst in de grote lijnen, zitten in de partituur ook elementen die woorden, zinnen en tekstfragmenten kleinschalig, als madrigalisten, in evidentie plaatsen. De korte canonische inzetten bijvoorbeeld in het overigens homofone

pen worden soms door rusten van elkaar gescheiden en daardoor benadrukt: *non / est / pax* en *af- / flic- / tus*; in deel 3 wordt het eerste sprankeltje hoop ondersteund door de geleidelijke ritmische verbreding van enkele ostinaten; deel 4, 'En ik speel de dove die niet kan horen of de stomme die geen mond open doet', begint a cappella... Alle in deze compositie ingezette middelen zijn berekend op maximale expressie van de tekst. Het resultaat is een ijzingwekkende compositie die boeit tot de laatste noot, die de luisteraar meesleept in een sobere, etherische klankenwereld, een compositie als een mystiek gebed.

De versies van psalm 38 van Andrea Gabrieli en van Frank Agsteribbe waren het centrale gegeven waarrond het psalmenconcert van 21 september in de Sint-Salvatorokathedraal in Brugge, door het Collegium de Dunis o.l.v. Ignace Thevelein, was opgebouwd. Beide versies fungeerden a.h.w. als het scharnier, als de 'peripeteia' in een consistent concertprogramma dat, als psalm 38, evolueerde van uiterste ver-

* Ignace THEVELEIN, *Officium. Gezongen getijdenboek*, Uitgeverij Lannoo, 2002; ISBN 90 209 4576 2. Een selectie uit de in het boek verzamelde gezangen werd op cd uitgebracht: *Door de wereld gaat een lied*, deel 9; Kathedraalkoor Brugge o.l.v. Ignace Thevelein; Ignace Michiels, orgel.

Een gelauwerde Lucien Posman

SIMONNE CLAEYS

Een *nieuwe* vijftiger, opvallend onopvallend alsof hij door Permeke is ontworpen en nadien in maatpak is gezet: Lucien Posman. Nu en dan barst hij als een lachvulkaan uit, en zijn bril schijnt daartegen bestand te zijn. Hij is degelijk en gepoot, maar toch bevlogen en buitengewoon actief. Voor ons is hij wel componist zonder meer, maar voor de bedrijvige Rode Pomp is hij artistiek directeur, hij is redacteur van de *Nieuwe Vlaamse Muziekrevue* en zet zich in voor het ECCG ofte Europees Componisten Collectief regio Gent. En als je het hem vraagt, is hij misschien nog op de eerste plaats de gelukkige echtgenoot van Karen, ook musicus overigens, en vader van twee lieve dochters Marie en Emma.

In een tijd waar oorlogsdreiging dagelijks op het menu staat en cultuur als onbelangrijk wordt beschouwd en behandeld, is het voor de componist niet zo evident om het hoofd koel te houden. Het componeren is een luxeartikel geworden en zoals elke Vlaamse componist moet hij zijn brood op een andere manier verdienen. Gelukkig staat dat in Lucien Posmans geval wel dicht bij componeren. Hij doceert aan de Hogeschool van Gent.

Posman is in hart en nieren een Gentenaar ondanks het feit dat hij in Eeklo werd geboren en als knaap opgroeide in Maldegem. Hij studeerde aan de conservatoria van Antwerpen en Gent. In Antwerpen was het bij Nini Bulterys. Daar werd hij beloond met een eerste prijs contrapunt en fuga. Gent was vooral belangrijk voor de compositielessen die hij volgde bij Roland Coryn. Lucien componeerde voor instrumentale ensembles, een symfonie, een opera, vijf cantates en een 'cantatine'. Hij is zelf een mooie bariton en kent als geen ander de mogelijkheden van de stem. Hij houdt van zingen en zong als knaap al in diverse koren, later ook in het Brussels kathedraalkoor o.l.v. Eric Van Nevel, er hij is nog steeds actief in Novecanto, een moedig liefhebberskoor dat gedirigeerd wordt door Katrijn Friant. Bij uitvoeringen van het *Motet in d of Beba Coca-Cola* van Gilberto Mendes kon men Luciens stem op het kritieke moment van de compositie goed herkennen. Ervaring als koordirigent kreeg hij telkens Katrijn van een baby ging bevallen. Zanglessen volgde hij bij Erika Pauwels en Zeger Vandersteene. Lucien liet zijn prachtige stem, begeleid door de pianist Katrijn Friant in Gentse cultuurcafés weerklinken in liederen van Charles Ives. Wat zou Ives het toegejuicht hebben!

Hercules Haché, the Adventure of a Professor,

een opera in drie bedrijven en uitgewerkt in zeventwintig scènes, was de laatste compositie die hij schreef als *student* compositie. Met dit grote werk behaalde hij een schitterend eindexamen. Dank zij de concertorganisatie *Muzikon* die Johan Huys in het conservatorium in het leven had geroepen, kon deze opera met de studenten van Het Nieuw Conservatoriumensemble uitgevoerd worden. Roland Coryn, leraar com-

fluiten. Het basismateriaal zijn drieklanken die op een complexe manier gebruikt worden. Het werk werd bejubeld in Sint-Petersburg.

In Posmans oeuvre overheerst het vocale element. Voor de teksten komt hij onder meer terecht bij Horatius, Hugues C. Pernath, Ingeborg Bachmann, Hans Van Heirseele, Guido Gezelle, Hubert Courtens,

Partituurfragment van 'My pretty Rose Tree' van Lucien Posman

positie en dirigent van die opera, schreef nog naar aanleiding van zijn vijftigste verjaardag: *een werk met inhoud, drama en humor gecomponeerd in een nieuw klinkende muzikale taal, boordevol fantasie en met de grote eigenschap voor toneel te zijn gedacht.*

Hercules Haché naar een libretto van André Posman in Engelse vertaling van Marianne Posman gaat over een *gestoord* bewustzijn dat op zoek is naar een toestand van evenwicht en rust.

Dit speelt zich af in verschillende lagen. Muzikaal heeft elk personage een eigen stijl die gedurende het verloop kan wijzigen. Het koraal *O hoofd vol bloed en wonden*, een melodie die zijn moeder vaak zong, gebruikt Posman als leidmotief voor professor Hercules. De rol van de *reddende engel* is gebaseerd op drieklanken.

Symfonie één, opgedragen aan Karen, bestaat uit vijf korte delen die in elkaar overgaan. De opvallende fluit die midden de symfonie optreedt is een nostalgische herinnering aan zijn vader die zeer mooi kon

maar zijn lievelingsdichter is ongetwijfeld William Blake.

De Engelse dichter, schilder, visionair, graficus, illustrator en uitgever van eigen werk *William Blake* was een uitzonderlijk figuur tijdens de Verlichting en het ontluikend industrialisme. Hij was een vrijdenker in alle opzichten, anti-kerks, een anti-monarchist, en een man met profetische gaven. Het occulte van de spiritualiteit trok hem aan en hij creëerde een kunst van visionaire helderheid. De bijbel was zijn leermeester. De liefde tot het werk van William Blake is een constante in Posmans oeuvre. Het begon al in 1986 met de *5 Songs of Experience* voor stem en piano, liederen waarmee hij de Muizelhuiswedstrijd voor kamermuziek won. Twee jaar later volgden *5 Songs of Experience for Choir* en *5 Songs of Experience* voor hoge stem, hobo en piano. In 1996 schreef Posman *10 Songs of Experience* in opdracht van het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen. Het zijn tien liederen voor gemengd koor die hij schreef voor Novecanto. *Welcome Stranger to this Place* is een

ARCHITECTUUR

ModeNatie Antwerpen

MARC DUBOIS

Met ontwerpers als Ann Demeulemeester, Walter Van Beirendonck en Dries Van Noten kreeg Antwerpen terecht een plaats op de wereldkaart van de mode. Na de grote manifestatie 'Mode 2001 Landes-Geland' wilde de stad zich nog sterker profileren als Europese modestad. Iedereen kent de namen HessenNatie en KatoenNatie, de dynamische havenbedrijven die Antwerpen tot een werelddraaischijf maken van de handel. Naar analogie koos men voor het woord ModeNatie om de bundeling van initiatieven rond mode te benoemen. De ModeNatie is een uitzonderlijk project geworden waarin zowel de stad, de provincie, de Vlaamse Gemeenschap als de privé-sector participeren. Als huisvesting gaf de stad een monumentaal 19de-eeuws hoekpand aan de Nationalestraat, nabij de Groenplaats. Het gebouw werd opgetrokken in 1894 als Hotel Central en werd rond 1910 de hoofdzetel van de Antwerpse Gasmaatschappij. Architecte Marie José Van Hee (°1950) kreeg de moeilijke opdracht om dit complex te verbouwen tot onderkomen voor de verschillende partners. Naast de toegangsruimte en een polyvalente zaal is er op de begane grond de bookshop *Copyright* en een restaurant, beide ingericht door Vincent Van Duysen. Om voldoende licht te bekomen werd op de benedenverdieping een nieuwe binnenpatio aangebracht. Op de eerste verdieping bevindt zich het ModeMuseum (MoMu) van de Provincie, daarboven de ruimtes voor het Flanders Fashion Institute en de bibliotheek. De basiscollectie van het MoMu is het voormalig Textiel- en Kostuummuseum Vrieselhof van de Provincie Antwerpen. De studenten en docenten van de ModeAcademie kregen op de bovenste verdieping hun lokalen met een mooi uitzicht op de stad. Alle onderdelen geven uit op een hoge binnenruimte, een oase van licht waarin een monumentale trap alles met elkaar verbindt. De indrukwekkende trappenpartij is de slagader in het interieur, een verticale catwalk. Van Hee is erin geslaagd de vermening van functies te combineren met een openheid in het interieur. De buitengevels zijn respectvol behouden. De grootste ingreep situeert zich op de begane grond, een nieuwe passage tussen de twee straten die tevens de toegangspartij accentueert. Met een grote beheersing heeft Van Hee de complexiteit van het programma weten te vertalen in een helder gebouw. Geen ingreep met een schreeuwerig of exhibitionis-

tisch gebaar, het is een transformatie waarbij de kracht en het sensueel genot van de ruimte primair werden gesteld. Voor deze ingrijpende transformatie kon Van Hee een beroep doen op Dirk Jaspaert, één van Vlaanderens meest getalenteerde raadgevende ingenieurs.

De stimulerende kracht achter de ModeNatie is Linda Loppa, nu ook intendant van het MoMu. Zij wil met haar equipe dit centrum uitbouwen tot een ontmoetingsplaats voor iedereen die gepassioneerd is door mode in de ruimste benadering. Het MoMu is niet exclusief het museum van de Antwerpse modeontwerpers, het wil verleden en toekomst van de mode naar een groot publiek brengen. De ModeNatie is een schitterende aanvulling van de Antwerpse cultuurinfrastructuur, samen met het Designcenter De Winkelhaak dat ook in het najaar 2002 in gebruik werd genomen, een gebouw van de jonge architecten Coby Manders & Filip Pittillion.

Naar aanleiding van de opening van het MoMu (Nationalestraat 36, 2000 Antwerpen, tel. 03-470 27 70) verscheen bij Ludion het boek 'Backstage' waarin de eerste krijtlijnen van het nieuw museum worden uitgezet. Naast een toelichting bij de collectie vindt men in het boek een overzicht van Belgische mode geschreven door Agnes Goyvaerts en een kort essay over het gebouw. De ModeNatie is de eerste grote realisatie van Marie-José Van Hee. Haar oeuvre bestaat hoofdzakelijk uit woningen en voorbeeldige verbouwingen. In 1997 kreeg

zij samen Paul Robbrecht en Hilde Daem de tweejaarlijkse Vlaamse Cultuurprijs voor Architectuur. Haar eigen woning werd in 1999 genomineerd voor de 6de Mies van der Rohe Award for European Architecture in Barcelona. Eind dit jaar verschijnt bij Ludion een monografie over het werk van deze prominente dame van de architectuur in Vlaanderen, een publicatie met essays van Kristiaan Borret en prof. André Loeckx.

Tot 16 februari 2003: Expositie 'Backstage / Achter de schermen', een selectie uit de collectie met Bob Verhelst als vormgever. Zie ook: www.momu.be & www.winkelhaak.be

ModeMuseum in Antwerpen: exterieur en interieur [Foto's: Jacques Sonck]

BEELDENDE KUNST

Ik wil mezelf niet verloochenen Over het werk van Joke Demeyere

JOORIS VAN HULLE

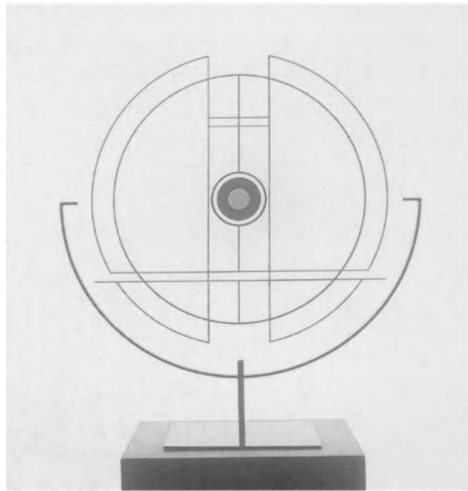
Een nooit eindigende uitdaging aan de verbeelding: zo kunnen de glassculpturen van Joke Demeyere (°1962) worden omschre-

meetlat wordt uitgesneden. In de straalcabine wordt met behulp van zandkorrels onder hoge druk – een precisiewerk omwille van de broosheid van het glas – de blauwe emallaag van de open glasdelen weggehaald. De vlakke gezandstraalde glasplaat wordt daarna in een pasvorm van keramiek of ijzer, die met een anti-kleeflaag is geprepareerd om het stukspringen van het glas te voorkomen, geplaatst en gedurende

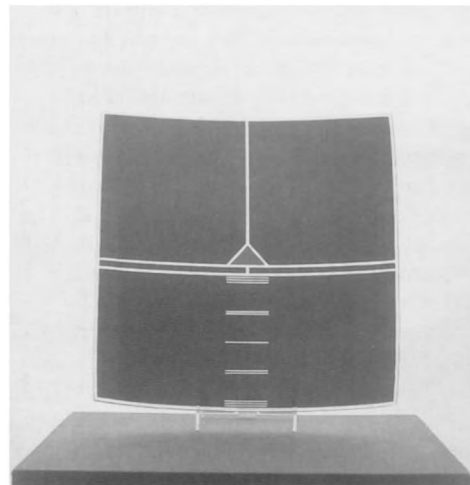
af, die vooral te maken hebben met het exploreren van de gebruikte grondvormen. In wat omschreven kan worden als ‘reeksen’ overweegt nu eens het vierkant, dan de cirkel, of creëert zij een aantal uitgesproken op het verticale gerichte werken.

Een coherent oeuvre

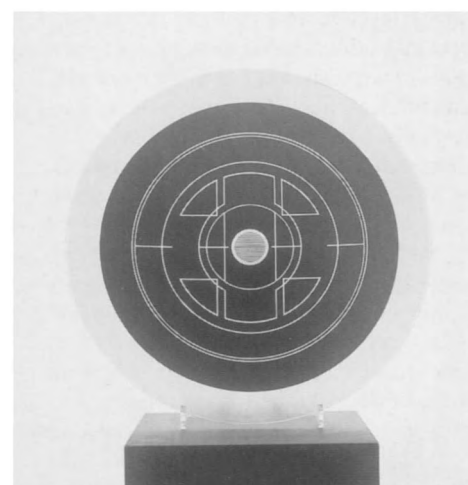
In de eerste plaats zoekt Joke Demeyere in haar werk de confrontatie: die tussen de

Joke Demeyere, Contemplatie, 1999, Ø 45 cm

Joke Demeyere, Schaal, 1996

Joke Demeyere, Glasobject – schaal, 2000, Ø 48 cm

ven. Met haar composities in blauw schept zij een eigenzinnige wereld van vormen, die in hun onveranderlijkheid – die van de cirkel en het vierkant – telkens weer in een nieuw en vernieuwend perspectief worden geplaatst.

Tijdens haar opleiding aan het Sint-Lukas-instituut in Gent volgde Joke Demeyere Monumentale Kunster, specialisatie glaskunst en restauratie. Toch koos zij van bij haar debuut als glaskunstenares, gedreven door haar bewondering voor het werk van o.a. Felix De Boeck, voor de abstracte vormtaal die haar oeuvre nu al bijna twee decennia lang beheerst. Geometrie, symmetrie, eenvoud en perfectie vormen het kader voor een artistieke ontwikkeling die hoe dan ook blijft fascineren.

Op haar zoektocht naar uitgepuurde schoonheid en sereniteit combineert Joke Demeyere haar creativiteit met de eis van ambachtelijke perfectie. Vertrekpunt voor haar glasobjecten is het Franse mondgeblazen plaquéglas, waarbij de flinterdunne emallaag tal van mogelijkheden biedt bij het zandstraalproces. Het technische procédé waarop haar werk is gebaseerd, oogt relatief eenvoudig: op de glasplaat wordt plakfolie aangebracht. Daarop wordt manueel het gewenste patroon uitgetekend dat daarna met cuttermes, passercutter en

24 uren in een oven verhit.

Vertrekkend van een vooraf bedacht patroon, de basisvorm van het kunstwerk, worden op die manier licht en transparantie uitgespeeld tegen kleur, vlak en lijn. In haar objecten zoekt Demeyere permanent de dialoog op: die tussen cirkel en vierkant, maar evenzeer die tussen gekleurde en niet-gekleurde deelvlakken die in hun onderlinge relatie de spankracht van ieder werk afzonderlijk bepalen.

In haar evolutie is Joke Demeyere iedere keer weer een stap verder gegaan in het proces van uitzuivering van de vormen en van het materiaal. In haar eerste werken werden vaak grillige textielstructuren aangebracht, die uitgerafeld werden, op glas gekleefd en daarna tot op zekere hoogte weggestraald. Vaak kwamen daarbij rode accenten voorop te staan. Later zal de strenge vormtaal zijn definitieve intrede doen en zal het rood alleen nog sporadisch het blauwe vlak doorbreken.

Daarnaast groeit zij in haar werk ook langzaam maar zeker weg van de glas-in-loodstructuren en wordt de glasplaat in haar geheel drager van de boodschap die zij wil overbrengen.

Binnen het kader van deze ontwikkeling die zij zelf als nooit beëindigd beschouwt, tekenen zich een aantal thematische lijnen

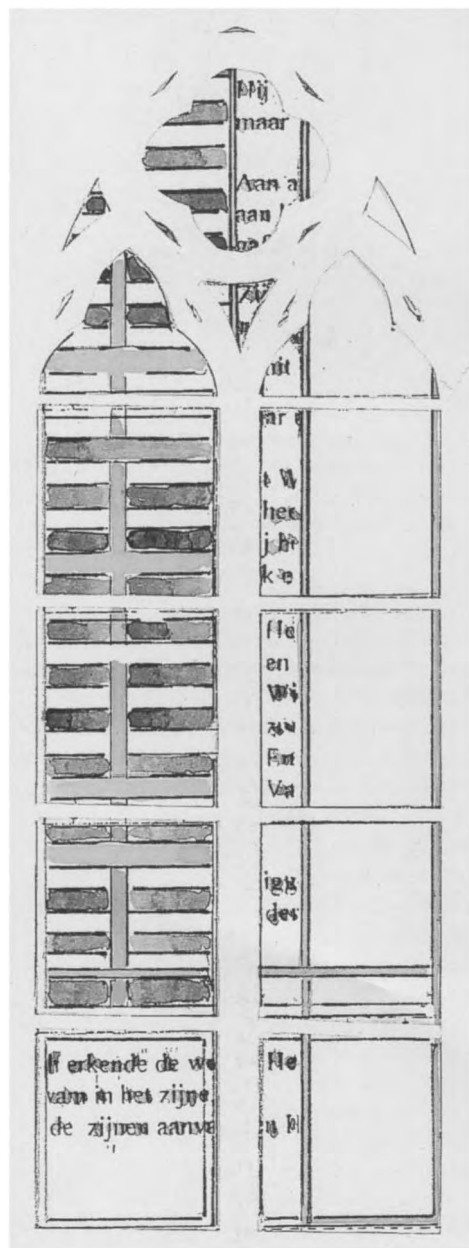
vormen, of, vertrekkend vanuit de grondvormen, de confrontatie tussen het kunstwerk en de omgeving waarin het wordt geplaatst. Vaak immers maakt zij ontwerpen voor de integratie van glasstructuren in privé-interieurs. Het blijft voor haar een boeiend proces om ook binnen die vorm van toegepaste kunst haar eigen taal te spreken. Ook hier immers zoekt zij de dialoog: letterlijk, wanneer het gaat om het bespreken van het ontwerp dat zij voorlegt, figuurlijk in de manier waarop zij, zonder zichzelf te verloochenen, haar werk op een fundamentele en diepgaande manier aanwezig stelt in een interieur.

Benaderen wij het werk van Joke Demeyere vanuit deze invalshoek, dan dringt zich de vraag op naar de spanning die op dit punt ontstaat tussen functionaliteit en directe bruikbaarheid aan de ene kant, en anderszijds de louter op de schoonheid gerichte ervaring. Altijd is het haar betrachting geweest haar werk voor een zo breed mogelijk publiek toegankelijk te maken. In die zin zijn de kleinere schalen, die als proefmodel worden gemaakt, vaak een stapsteen die naar de kunstobjecten moeten leiden: de grote schalen, die op plexi voet worden gemonteerd, en de glasobjecten op stalen raam. In het aanwenden van beide ‘vreemde’ materialen, plexi en staal, verleent zij

het basismateriaal, dat hoe dan ook glas is en blijft, een bijkomende dimensie. Vaak wordt op die manier ook de aanzet gegeven tot het ontwerpen van veelluiken. Met een verwijzing naar het contemplatieve gaat haar voorkeur daarbij in de eerste plaats uit naar monumentale drieluiken, gecomponeerd op de cirkel- of vierkantstructuur.

Kerkraam

In 1996 behaalde Joke Demeyere aan Sint-Lukas in Gent – als aanvulling op haar diploma – de graad van ‘meester in de beeldende kunst’ met optie driedimensionale vormgeving-glaskunst. Voor het behalen van deze titel, die haar meteen toelaat

Joke Demeyere, Ontwerptekening 'Jubileumraam' 125 jaar St.-Elooisparochie, Kortrijk

ook in het Hoger Kunstonderwijs aan de slag te gaan, maakte zij een verhandeling over het werk van Marc Chagall, die o.m. een reeks kerkramen ontwierp. Voor de Sint-Elooiskerk in Kortrijk, die nu 125 jaar bestaat, ontwierp Joke Demeyere een bijzonder origineel kerkraam, dat binnen de voorliggende structuur van het gebouw toch een eigen taal spreekt. Blauw – haar kleur – wordt erin gerelateerd aan het geel dat dominant aanwezig is in de middenbeuk, terwijl anderzijds de lettertekens die in het raam worden aangebracht, een bijna letterlijke dialoog aangaan met de strakke lijnstructuren die het geheel omvatten. En ten slotte, vanuit een soort derde tweedeling die aan de basis ligt van het ontwerp, lopen de licht-donkereffecten die in de blauw-gele structuur tot leven worden gewekt, over in het opalen, schemerig blijvend gedeelte aan de andere zijde van het raam. Spreken en zwijgen, openheid en bezinning vloeien in dit werk harmonieus in elkaar over. Met dit raam schrijft Demeyere zich ook bewust in in de christelijke traditie: het geheel roept herinneringen op aan de kazuifel die de priester draagt bij de vieringen, terwijl de lijnenstructuur in zijn totaliteit naar het kruis verwijst. En ook de tekst die in het raam wordt aangebracht, is zonder concreet leesbaar te worden, geconcipieerd vanuit een welbepaalde filosofie: 'Zijn woord gaat verder'.

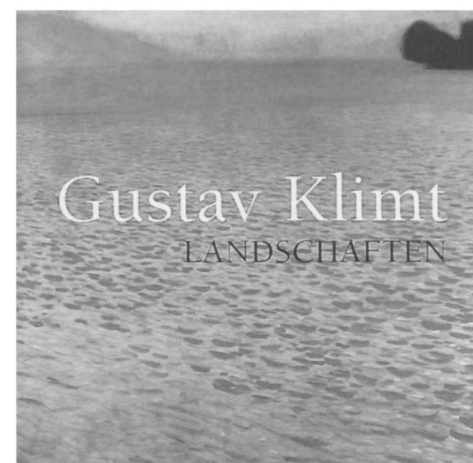
Zo evolueert ook het werk van Joke Demeyere steeds verder op de weg van het uitpuren van de vormtaal. Geduldig zoekt en experimenteert zij met vorm en techniek. Recent nog volgde zij een aantal workshops pâte de verre, vooral dan met de bedoeling na te gaan wat ruimtelijk gezien kan en niet kan via deze specifieke techniek. Een uitdaging die zij wil aangaan; maar vooral dan vanuit de idee die nu al jarenlang haar werk bepaalt: een idee van verstilde contemplatie, vanuit de overtuiging dat het zinvoller is vragen te stellen dan een omljnd antwoord te formuleren.

Klimts landschappen

JULIEN VERMEULEN

Nog tot 23 februari 2003 loopt in het Beeldmuseum in Wenen (Prinz Eugen-Strasse, 27) de tentoonstelling 'Landschappen' van Gustav Klimt. Ondertussen is de stad zelf in de greep van een echte Klimt-hype die de motieven uit zijn werk op allerlei manieren en in de meest vreemdsoortige gadgets commercialiseert. De tentoongestelde landschappen omvatten een vijftigtal voorstudies en doeken die uit heel uiteenlopende verzamelingen bijeengebracht werden.

Voor de inkleding van het oeuvre in de context van Klimts leven en de confrontatie met werken van andere symbolisten en pointillisten maken het overzicht dubbel boeiend. De echte fans van de kunstenaar kunnen met de nodige idolatrie zijn fameuze schildersmantel, zijn verrekijker en allerhande ansichtkaarten en brieven bewonderen. Gustav Klimt (1862-1918) is in meer dan één opzicht een typisch Weense figuur.

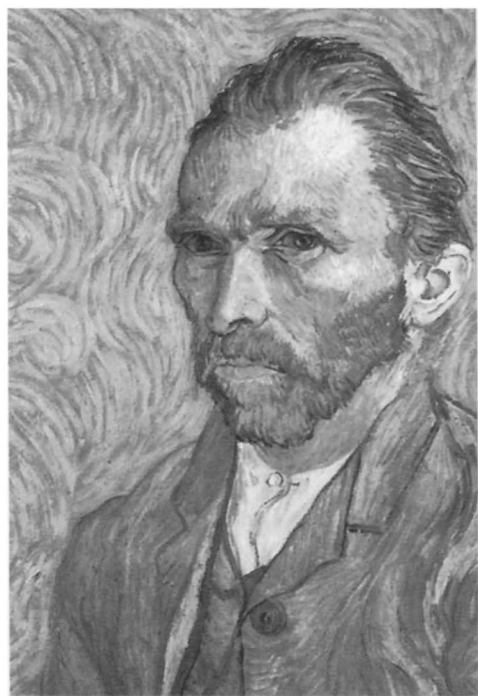

Door zijn huwelijk met de dochter van een welstellende fabrikant kon Klimt vanuit zijn armoedige jeugd opklimmen naar een milieu waar men voor portretschilderijen de nodige aandacht opbracht. Net als zijn stad- en tijdgenoot Freud exploreerde hij ook de grenzen van het erotische en schiep doeken als 'De Kus' die meesterwerken van de moderne kunst werden. Ook vanuit zijn contacten met de Jugendstil (Josef Hoffmann, Adolf Loos, de Secession-groep, Otto Wagner) ontwikkelde hij een totaal eigen ornamentale stijl. Hij werkte mee aan tijdschriften, ontwierp grootse projecten voor diverse architecten en drukte zijn stempel op de Oostenrijkse kunst én tijdgeest van rond de eeuwwisseling. De contacten die Klimt onderhield met Adolf Stoclet en Van Rysselberghe leggen tevens een link tussen zijn oeuvre en onze regio. Opmerkelijk is hoe in het oeuvre van deze stadskunstenaar allerlei zuidse landschappen ontbonden worden tot exuberante kleurvlakken, glinsterende stippen en bewegende impressies die op hun beurt soms weer tot figuratieve voorstellingen leiden. Zijn beroemd Judith-werk is slechts een voorbeeld hiervan. (info: www.klimt-landscapes.at)

Van Gogh Museum viert 150ste verjaardag van Vincent van Gogh in 2003

MARK DELRUE

Op 30 maart 2003 zal het 150 jaar geleden zijn dat Vincent van Gogh werd geboren. Ter gelegenheid hiervan organiseert het Van Gogh Museum twee tentoonstellingen: *De keuze van Vincent* (14 februari t/m 15 ju-

Vincent van Gogh, zelfportret (detail), 1890, olie op doek, 65 x 54 cm, Parijs, Musée de l'Impressionisme

ni 2003) en *Gogh Modern* (27 juni t/m 12 oktober 2003).

De keuze van Vincent. Van Goghs Musée imaginaire

Aan de hand van circa 200 werken wordt een beeld geschetst van Van Goghs voorliefde op het gebied van de beeldende kunst, een aspect dat tot op heden nog nooit uitgebreid en diepgaand aan bod kwam.

De bezoeker zal worden verrast door de gevarieerde smaak van Van Gogh. Zo lopen zijn helden uiteen van oude meesters als Rembrandt en Ruisdael tot Hollandse tijdgenoten; van zijn grote voorbeelden Millet en Delcroix tot bevriende kunstenaars als Toulouse-Lautrec, Gauguin, Bernard, Signac en Seurat. Een aantal werken zal worden geconfronteerd met werken van Van Gogh. Bezoekers zullen zo een verband kunnen leggen tussen zijn voorbeelden en het resultaat van de inspiratie. Een absoluut hoogtepunt is de combinatie

van Rembrandts *Zelfportret* uit 1669, afkomstig van de National Gallery in Londen, en Van Goghs *Zelfportret als schilder* uit 1888 uit de eigen collectie. Ook zal Van Goghs beroemde *Stilleven met koffiepote* voor het eerst naast Bernards *De blauwe koffiekant* uit de Kunsthalle in Bremen hangen. Van Gogh heeft zich duidelijk laten inspireren door Bernard toen hij dit werk maakte. Speciale aandacht zal worden besteed aan de inrichting van deze expositie. Hiervoor is het New Yorkse bureau The Office of Thierry W. Despont aangetrokken. De internationaal gerenommeerde architect en designer Thierry W. Despont is o.m. bekend door de inrichting van het J. Paul Getty Museum in Los Angeles.

Gogh Modern

Vincent Van Gogh en de hedendaags kunst zal werk tonen van belangrijke kunstenaars van na 1945 van wie het werk zonder Van Gogh moeilijk denkbaar zou zijn. Er zullen schilderijen te zien zijn die in methode en expressie de inspiratie van Van Gogh tonen. Daarnaast wordt ook een selectie gemaakt van kunstenaars die evenals Van Gogh proberen om de kunst een nieuwe richting te geven en die – net als Van Gogh – geen compromissen toelaten. De tentoonstelling zal het publiek duidelijk maken hoe actueel de kunst van Van Gogh nog is.

Gogh Modern is een samenwerkingsproject tussen het Stedelijk Museum Amsterdam en het Van Gogh Museum, en de Stichting Herinneringsfonds Vincent Van Gogh.

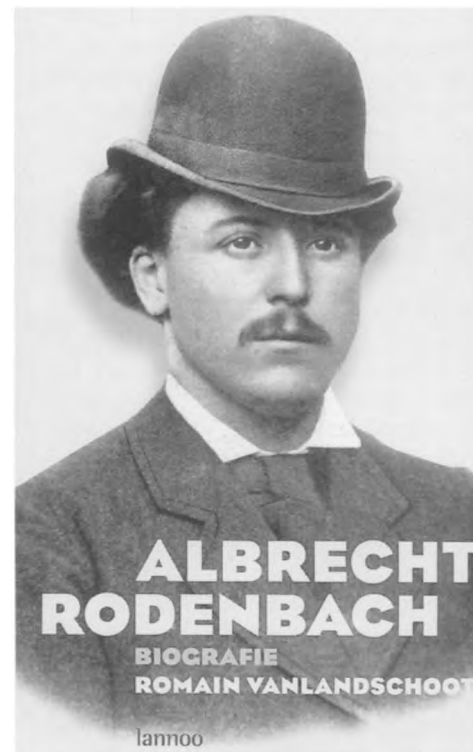
Reisboek *Van Gogh was here. Van Zundert tot Auvers* Eind maart 2003 verschijnt het reisboek *Van Gogh was here*. In deze met nieuw en historisch fotomateriaal geïllustreerde publicatie worden de voornaamste plaatsen beschreven waar Van Gogh heeft gewerkt en gewoond. Het boek wordt uitgegeven in het Nederlands, Engels en Frans.

LITERATUUR

De biografie van Albrecht Rodenbach

STEFAN VAN DEN BOSSCHE

De invalshoek waaruit Romain Vanlandschoot (1933) zijn monumentale biografie van Albrecht Rodenbach aanpakt, is lo-

venswaardig. De biograaf publiceerde eerder met *Kapelaan Verschaeve* (1998) een nog gedurfder project. Ook in de figuur van Albrecht Rodenbach wou hij op zoek gaan naar het authentieke en integrale geestelijke landschap van de jonggestorven dichter en agitator. Sinds 1980 was het de auteur duidelijk dat de nationalistische visie de biografische en literaire reeds decennialang had gedomineerd. De biograaf realiseert zich als geen ander dat deze verengde benadering de dichter veel schade heeft berokkend. Nogal wat latere nationalistische zagen Rodenbach door de bril van Verschaeve, waardoor na verloop van tijd een grotendeels overbodige strijd tussen voor en tegen ontbrandde.

Vanlandschoot begint zijn *Albrecht Rodenbach. Biografie* (*) met een wel erg uitvoerige, ongeveer zestig bladzijden tellende inleidende positionering van het wonderkind. Ik wil die situering niet van haar terecht belang ontdoen, maar het retarded uiteraard 'het verhaal' van het leven van Rodenbach, hoewel het er – toegegeven –

toch ook weer een erg interessante opstap aan geeft. De biografie overloopt in die inleiding de ideologische en literair-historische setting van de dichter, en dat is alles uiteindelijk erg goed om de lectuur van de biografie tot een goed eind te brengen.

Goed is in dat geval: met zin voor nuance. Het verhaal begint bij enkele politieke actieve Rodenbachs die zich in de loop van de negentiende eeuw vrij gemakkelijk aan de wisselende regimes adapteerden. Ze waren Frans georiënteerd, met enige kennis van wat toen het West-Vlaams was. Centrale figuur was Albrechts grootvader, Alexandre Rodenbach, blind en veelgeprezen als politicus met ruime ideologische opvattingen en geïnspireerd door de katholieke en politieke vrijheid van De La Mennais.

Vanlandschoot grasduint schijnbaar moeiteloos door het tijdvak van de negentiende eeuw en door het contemporaine kluwen van tijdschriften, lezingen, belangrijke en minder belangrijke politieke en andere feiten, veelsoortige bonden en genootschappen, strekkingen en stromingen. Hij legt verbanden, wijst op cultuurhistorische en andere wetenswaardigheden en leidt de lezer door het leven van Albrecht Rodenbach en zijn (groot)ouders, aan de hand van een haast encyclopedische duiding. Als lezer is dat dan veilig toeven, maar het is zeker geen overbodige luxe, in een periode waarin al dat voornoemde naast tal van Vlaamse geestelijke en andere prominenten de culturele en ideologische toonaard bepaalden.

Een 'eerste, volledige, genuanceerde en op diverse punten opmerkelijk corrigerende biografie', heet het terecht in de flaptekst. Als uitdaging voor zowel auteur als lezer kan dit wel even tellen. Het is zoals gezegd van meet af aan Vanlandschoots grote oefening geweest de echte Rodenbach aanwezig te stellen. Hij is daar, het weze gezegd, aardig in gelukt.

Albrecht Rodenbach (1856-1880) groeide op in een beschermd nest, met een politiek en maatschappelijk geëngageerde vader. De zoon was al op jonge leeftijd deelachtig aan de tragedie die de kindersterfte in de Vlaamse gezinnen aanrichtte: het kroostrijke gezin van de handelaar Julius Rodenbach verloor vier kinderen op jonge leeftijd. Een andere telg was Ferdinand, de man die zich levenslang voor de nagedachtenis van zijn jonggestorven broer-dichter zal inzetten. Albrecht ging naar school in zijn geboortestad Roeselare, dat is genoegzaam bekend. Het Klein Seminarie maakte zich op voor de militaire zoeavendienst ter verdediging van de heilige stoel en de pauselijke staten. Maar nog meer dan dat, was de aanstelling van twee priesters als leraar van wezenlijk belang: de indrukwekkende en vrolijke Gustaaf Flamen en de erudiete en

actieve cultuurflamingant Hugo Verriest. Beiden stonden aan het begin van hun loopbaan en werden sterk beïnvloed door Gezelle. Flamen vergenoegde zich in de fratsen van leerlingen als Rodenbach; Verriest hoorde dagelijks in de leraarskamer over de wonderlijke kleine vertellen. Al spoedig ontropete het kind zich tot een vaardig declamator van onder meer de (Franse) fabels van De Lafontaine. De ook journalistiek bedrijvige Flamen was sterk begaan met de neogotiek en de mystiek. Rodenbach luisterde geboeid. Dat deed hij ook toen Verriest de af en toe zieke Flamen in de klas kwam vervangen. Maar in het pro-pauselijke tijds klimaat dat ook in Roeselare vigeerde en de ideologische ontwikkelingen die dat meebracht, bleef de jonge trendsetter en lid van de befaamde Lettergilde grotendeels afzijdig.

De invloed van Hugo Verriest, intussen godsdienstleraar, groeide gestadig. Rodenbach, begaafd in zowel poëzie als toneel, had af te rekenen met de houding van de geestelijke overheden én de meeste leraars die, in een onzeker tijdsgewricht, het West-Vlaamse taalparticularisme niet echt genegeven waren, hoewel dat in de weegschaal met het Nederlands toentertijd ontegenzeggelijk veld won. Het zou een niet meteen positieve invloed op de schrijver Albrecht Rodenbach genereren. Rodenbachs vriendschap met Flamen werd gedeeltelijk ontzenuwd toen de priester onderpastoor in Ruiselede werd benoemd.

In een aan een goede vriend verstuurd brief werden de eerste, nog onzekere verzen van de vierdejaarsleerling teruggevonden. Ze zijn ritmisch al vrij goed uitgebalanceerd, hoewel wat zeemzoet en met een al te doorzichtige allegorie. Rond diezelfde tijd maakte de intelligente jongeling kennis met Conscience's *De kerels van Vlaanderen* en met *Histoire de Flandre* van Joseph Kervyn de Letterhove. De vrijheidsstrijd die in deze werken wordt verbeeld, werkte op zijn zachtst gezegd inspirerend. Een uit de Gallo-Romeinse voortijden geplukte geschiedenis, met in de hoofdrol een zekere Carausius als beschermheer van de kusten tegen de aanvallen van zeerovers, zou met Rodenbachs *Gudrun* in verband gebracht kunnen worden. In elk geval bleef de mythologische inslag van beide werken altijd stevig nazinderen.

Albrecht Rodenbachs inhoudelijk vuur begon te branden. Met zijn vriend Louis Laevens beluisterde hij een beroemde voordracht van Hugo Verriest, waarin eensgezinde Vlaamse actie, de bundeling van alle positieve krachten en het besef dat de Vlaamse Beweging meer was dan een strijd voor taal en andere rechten de voornaamste bestanddelen vormden. De publieke be-

wustwording van een onvergankelijk Vlaams cultureel verleden en de promotie ervan tot een permanente politiek-culturele opdracht voor de toekomst, sprak de aanwezigen bijzonder aan. Een en ander diende het christelijke geloofsideaal als synthese te incorporeren.

Albrecht Rodenbach is zeventien en lid van de Lettergilde van Hugo Verriest, als hij eind 1873 aan Gustaaf Flamen schrijft: 'Ik gevoel van langs om meer dat de letterkunde voor mij is, als een boek met ijzeren sloten!'. Zijn literaire 'status' groeide: met vijftientwintig andere leerlingen kwam hij in de poësis terecht, de beroemde 'Wonderklasse' die de 'Grote Stoorring' teweegbracht. Rodenbach werd secretaris van de Lettergilde, die onder het directoraat van Hugo Verriest stond. Door zijn fascinatie voor het duo Kervyn-Conscience, stoelde Rodenbachs geschreven wereld in hoofdzaak op de verheerlijking van een legendarisch verleden, hoewel het in eerste aanleg nog bombastisch en pathetisch werd verwoord. De kerelstrijd werd nu expliciet verbonden aan het ageren tegen de verfransing en het liberalisme. Rodenbachs poëzie paste in de zogenaamde 'kerelsmystiek', en ook het besef dat zijn kindertijd voorgoed voorbij was, behoorde tot de literaire basisthematiek.

Maar wat belangrijker was: de licht ontvlambare conflictstof van 1875 was in de maak. Rodenbachs aanzien onder de medeleerlingen nam zienderogen toe. In zijn literaire producten manifesteerde zich steeds nadrukkelijker de invloed van Gezelle, en een en ander resulteerde in de toen heerlijke apotheose, 'Het lied der Vlaamse zonen', oorspronkelijk bedoeld als feestlied ter ere van superior Henri Delbar, en voorzien van de gevleugelde woorden 'Vliegt de Blauwvoet - Storm op zee!' die spoedig als een strijdkreet door het Klein Seminarie zouden galmen. Op woensdag 28 juli 1875 deden zich een paar incidenten voor die later onder de noemer 'De Goote Stoorring' bekendheid zouden verwerven. Het waren op het eerste gezicht onschuldige manifestaties, waar de strijdkreet echter vuur aan de lont stak en tot een conflict met de schoolinstituten leidde.

Nadien kwam Rodenbach in contact met Pol de Mont, een veelbesproken maar jammer genoeg tijdelijke vriendschap, die van ongemeen belang voor de Vlaamse cultuurgeschiedenis zal blijken. Op 2 oktober 1876 vinden we Rodenbach terug in Leuven, waar op dat moment ook Gustaaf Verriest, de broer van Hugo, als hoogleraar in de pathologische anatomie was benoemd. Een introductie bij Paul Alberdink Thijm zette de deuren van 'Met Tijd en Vlijt' open.

De rest van het jammerlijke levensverhaal van Albrecht Rodenbach is genoegzaam be-

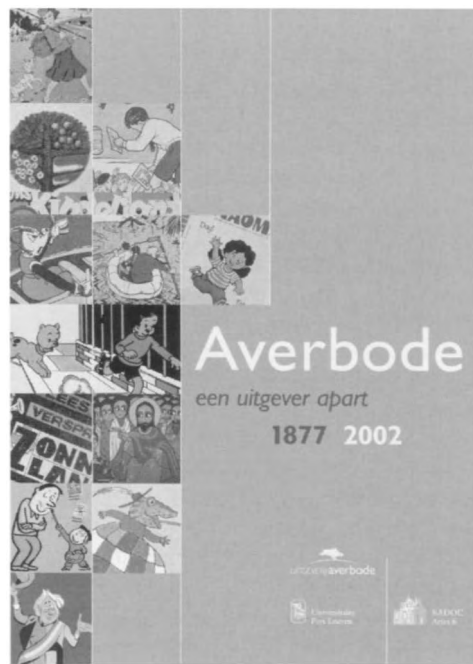
kend, maar wordt door Vanlandschoot systematisch en exhaustief behandeld. Het leest als en trein, en de immense tragiek die aan dit prachtige leven verbonden werd, is er haarfijn in onderstreept en uit de doeken gedaan.

Dit boek kan probleemloos de vergelijking doorstaan met de betere Nederlandse biografieën, waar zoals bekend het genre en het denken over het genre stukken verder staan dan in Vlaanderen. Boven de Moerdijk zijn trouwens een flink aantal behoorlijke biografen aan het werk. Ze worden verzameld in de reeksen van De Arbeiderspers, De Prom of Balans: Léon Hanssen, Jan van der Vegt, Marco Daane en enkele anderen. De Vlamingen laten vooralsnog even op zich wachten. Maar wat nu al zeker is, is dat Rodenbach-biograaf Romain Vanlandschoot zijn plaats in de kopgroep meer dan verdient, maar zich daarmee tegelijk een zware last op de schouders haalt.

* Romain Vanlandschoot, *Albrecht Rodenbach. Biografie*, uitg. Lannoo, Kasteelstraat 97, 8700 Tielt, 2002, geïll. met zw.-w.-foto's, 247 x 160 mm, 758 blz., gebonden € 39,95.

Averbode, een aparte uitgever

FERNAND BONNEURE

Averbode! Het is de achtergrond van alles wat ik was en wat ik in mijn ziel draag. Getuigenis van Ernest Claes, die ooit leerjongen was in de drukkerij van Averbode. Abdij, drukkerij en uitgeverijen vormen een stuk katholiek Vlaams erfgoed, aanvankelijk het rijke Roomse leven ten voeten uit, emotioneel benaderd door sommigen, meer kritisch en afstandelijk door anderen. Maar vooral de

jeugdtijdschriften en jeugdboeken die er gedrukt en uitgegeven werden, hebben weinig Vlamingen onberoerd gelaten, hoe zij er later of nu ook tegenaan kijken.

Dit zeer omvangrijke en royaal verzorgde boek over de uitgeverijen van Averbode bevat vier delen: een schets van de geschiedenis van de norbertijnenabdij, die in de 12de eeuw werd gesticht; de religieuze bewegingen die de motor vormden voor de uitgeversactiviteiten; het jeugdfonds van de uitgeverij en de niet-religieuze volwassenentijdschriften. Deze al even uitgebreide inhoud werd onderzocht en beschreven door een hele groep medewerkers. Prof. dr. Rita Ghesquière, specialiste in de jeugdliteratuur, werd hoofdredacteur van het boek, tezamen met lic. Patricia Quaghebeur, die instond voor de coördinatie en de inhoudelijke opvolging. Prof. dr. Jan De Maeyer zette het project op en sprak een team van gespecialiseerde medewerkers aan. De abdij en KADOC, Leuven samen hebben het historisch fonds van Averbode voor ca. 90% kunnen reconstrueren. Ruim 8800 monografieën en 150 tijdschrifttitels werden in een databank ingevoerd – ook toegankelijk via www.averbode.com.

Jeugdtijdschriften en jeugdboeken

Rita Ghesquière schrijft over het jeugdfonds van Averbode tussen 1920 en 2002. Tachtig jaar die niet alleen belangrijke historische momenten omvatten, maar ook in de uitgeverijwereld grondige wijzigingen meebrachten zowel inhoudelijk als technisch en commercieel. Zij brengt een rijk gedocumenteerd en boeiend overzicht vanaf het ontstaan van de specifieke jeugdliteratuur in de 18de eeuw tot op heden. Tijdschriften als *Zonneland* (1919), *Zonnekind* (1958), *Zonnestraal* (1966), *Top* (1973) worden natuurlijk voluit met tekst en beeld voorgesteld. Zij werden de instrumenten waardoor Averbode een eigen imago verwierf bij het grote publiek. Jongelui uit die jaren kregen kennelijk nogal wat 'nonkels' te verwerken, die brieven schreven in die tijdschriften en er vanzelf ook veel kregen: allereerst de legendarische Nonkel Fons (pater Daniël De Kesel) – al zo beroemd als Nonkel Jan, destijds van de radio of later Nonkel Bob van de televisie –, maar ook Nonkel Frits (Pater Luciaan Dils), Nonkel Pater of Oom Frans (pater Arnold François). Zij waren het, met hun medewerkers, die heel wat schrijvers vonden en aan het werk zetten, zelfs Stijn Streuvels in 1923, Gerard Walschap in 1931, Emiel Van Hemeldonck in 1934, met het vervolgverhaal *De Oom uit Amerika*, Ernest Claes in 1956-57. En voor de illustraties konden zij eveneens een beroep doen op bedreven en jongere tekenaars als Jos Speybrouck,

Lionel Graham Croucher (Gray), Renaat Demoen, Gregie De Maeyer, André Delbaere.

Bakermat van literatuur

In 1931 verscheen het eerste van de zowat drieduizend *Vlaamse Filmpjes*, die Averbode uitgaf, aanvankelijk als bijlage van *Zonneland*. In feite was dit een – nooit uitgesproken – katholieke tegenzet of tegenhanger van *Abraham Hans Kinderbibliotheek* (1922), wekelijkse minibookjes waarvan er een duizendtal verscheen, meer dan zevenhonderd door Hans zelf geschreven. In de *Vlaamse Filmpjes* publiceerden bekende schrijvers als Emiel van Hemeldonck, John Flanders, Lod, Lavki, Jozef Simons, later ook van Jos Ghysen, Cor Ria Leeman, Julien Van Remoortere, Gaston van der Gucht, Leopold Vermeiren, Cyriel Verleyen, Jaak Dreesen. Dezelfde en veel andere schrijvers werd aangetrokken voor het jeugdboekenfonds van Averbode, dat, naar het voorbeeld van de *New Catholic Fiction* uit de Angelsaksische landen ervoor zorgde dat de hier gebrachte lectuur niet saai was, maar vooral zeer avontuurlijk. Onvergetelijke *steady-sellers*, die ons aller jeugd hebben verblijd, waren *De Waanzinnige Kluisenaar* (Hans Happel, 1931), *Spoken op de ruwe Heide* (John Flanders, 1934), *Het Licht der Bergen* (F.X. Weiser, 1934), topnummers van Averbode, die ook herhaaldelijk werden herdrukt, nog in het jongste decennium. Later volgden er nieuwe toppers als *Duet met valse noten* (Bart Moeyaert, 1984) of *Geen meiden aan boord* (Johan Ballegeer, 1986). Vlaanderen, ook de Vlaamse literatuur, zou veel armer zijn, indien Averbode deze jeugdtijdschriften en -boeken niet gebracht had. Beginnende en bekende auteurs en illustrators kregen er kansen, ook met kinderpoëzie.

Hooger Leven

Onder de algemene slagwoorden *Godsdienst*, *Huisgezin*, *Moedertaal* werden door Averbode een hele rist gezins- en opiniebladen uitgegeven; *Hooger Leven*, *Katholiek Vlaanderen, hier is uw groot kultuurblad* stond op pagina één van het proefnummer in november 1926; *Ons Land* (1934) een goed ogend magazine; *Ons Kinderland* (1937-38) vooral strips; *Astrid*, weekblad voor de vrouw (1938); *Averbode's Weekblad*, een gezins- en parochieblad (1907-1964). Het boeiende wedervaren van *Hooger Leven* wordt hier in extenso verduidelijkt. Het weekblad verscheen op initiatief van Gerard Walschap, die samen met pater Paul Valvekens de hoofdredactie waarnam. Nog drie broers paters Valvekens waren rubriekleiders in het blad. Walschap wilde een *apolitiek algemeen katholiek Vlaams cultuurblad* stichten. Het weekblad was voor die jaren voortreffelijk gedrukt, met fraaie vignetten en lettri-

nes aanvankelijk van Jos Speybrouck. Walschap verzorgde de rubriek *Kunst en Letteren*. Hooger Leven bracht veel themanummers zoals Polen, Kongo, Vrede, Rerum Novarum, Frederik van Eeden, Henrik Ibsen. Binnen de abdij kreeg het blad al gauw een elitaire standing en werd het weldra een soort staat in de staat vooral door een pijnlijk en verbeterd uitgevochten conflict, ook via advocaten, tussen de twee stichters-antagonisten. Valvekens beschouwde het blad als zijn persoonlijk bezit. Hij liet najaar 1931 aan Walschap weten dat de abdij met ingang van oktober aan Hooger Leven verzaakte wegens verlieslatend. Er waren in de abdij toen nog meer en grotere verlieslatende initiatieven. Voorjaar 1935 greep de abdijsverheid in. Zij weigerde het blad uit handen te geven en Valvekens werd ontslagen. Hij werd onderpastoor in Anderlecht en verzoende zich later nog met Walschap. In 1938 werd hete blad opgeheven. In 1940 publiceerde Walschap *Vaarwel dan!*. Het archief van Hooger Leven van na 1935 is verloren of bewust vernietigd.

Een unicum

Er zijn in de Nederlanden niet veel uitgeverijbedrijven en drukkerijen die zo'n langdurige en rijke geschiedenis kunnen laten opschrijven. Ook visueel is dit boek een echte weelde. Men kan het hele verhaal nog eens apart meemaken, wanneer men de onderschriften van de honderden illustraties leest.

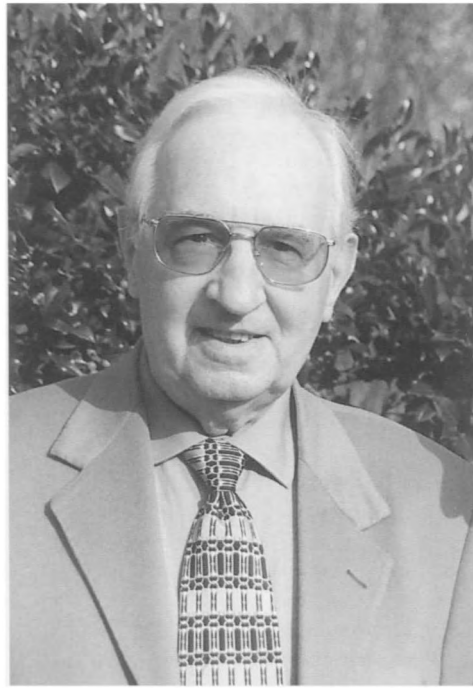
Jan De Maeyer sluit het boek af met de vier hoofdlijnen van Averbodes specifieke profiel te schetsen; religieuze modernisering en volksoontwikkeling; *Goede Pers* als apostolaat en geloofsopvoeding; fictie en ontspanning als vehikel en de moeilijke kunst van het ondernemen. In alle initiatieven, vooral in alle publicaties, werd steeds de nadruk gelegd op kwaliteit en op een eigentijdse aanpak. Deze zeer lezenswaardige studie, ook vormelijk een schitterende prestatie, bewijst op zich deze kwalitatieve zorg tot op heden.

* Rita Ghesquiere en Patricia Quaghebeur (red.)
Averbode, een uitgeverij apart 1877-2002, uitg. Averbode, Universitaire Pers Leuven en KADOC, Vlamingenstraat 39, 3000 Leuven, 2002, deel 6 in de reeks KADOC-Artes; kleurenillustraties, 285 x 230 mm, 548 blz., ingebonden € 75,-.

Bart Mesotten 80 en onvermoeid

JAAK FONTIER

De tweede zoon van Paul Mesotten en Elise Claesen werd geboren op 19 maart 1923 in Diepenbeek en ingeschreven als Jozef Renier Lodewijk Mesotten. Al tijdens het basisonderwijs bleek de begaafde jongen ook over een muzikaal talent te beschikken. Hij speelde piano en begeleidde – hij was toen

Bart Mesotten

nog leerling in het zesde leerjaar – op het kerkorgel voor de missen in de dorpskerk. Aan het Sint-Jozefcollege in Hasselt volgde Jozef de klassieke humaniora. Daar ontwikkelde zich zijn liefde voor de taal, de cultuur in ruime zin en de interesse voor het religieuze. Enkele bezoeken aan de Abdij van Averbode maakten indruk en de jongeman besloot in 1942 in te treden bij de norbertijnen van dit klooster. Hij kreeg de naam Barnabas, naam die hij later tot Bart moderniseerde. De priesterwijding had plaats in 1948, waarna pater Barnabas voor verdere studie naar de pauselijke Universita Gregoriana in Rome werd gestuurd. In 1950 promoveerde hij er tot licentiaat in de theologie met de verhandeling 'Jezus' vriend. Een onderzoek naar de pedagogische waarde van de vriendschap tussen Jezus en Sint-Jan'.

Terug in ons land zette hij de studie verder. Zijn grote interesse voor taal- en letterkunde deed hem twijfelen tussen Germaanse, Romaanse of Klassieke Filologie. Hij koos voor de laatste richting, omdat hij daarmee dichter bij de wortels van de taal zou ko-

men. De etymologische speurneus leefde blijkbaar al in de jonge Bart.

Tijdens de studie aan de KUL publiceerde Mesotten een aantal gedichten in het tijdschrift 'Nieuwe Stemmen'. Hij bundelde ze in 1951 onder de titel 'Voor Ingewijden'. In 1955 volgde een tweede bundel, 'Madrigalen' getiteld.

Afgestudeerd aan de KUL in 1954 werd hij leraar aan het Sint-Michielscollege in Brasschaat, in 1969 rector bij de Zusters van Overijse-Mechelen in Overijse. In deze nieuwe functie nam het lezen en schrijven nog in intensiteit toe. Van 1971 tot 1986 was hij redacteur religie bij het tijdschrift 'Knack' en verzorgde hij ook een taalrubriek. Deze 'Etymologische Verkenningen' werden voortgezet in 'De Bond', sedert 1994 in 'Kerk en Leven', sedert 2002 in 'De Standaard'.

Binnenkijken in woorden

Bart Mesotten werkte zijn talrijke, in de genoemde tijdschriften en bladen gepubliceerde etymologische bijdragen uit en bundelde ze in 1996 in een omvangrijk, 584 bladzijden tellend boek onder de titel 'Binnenkijken in woorden'. In het jaar 2000 volgde een tweede reeks etymologische verkenningen onder de niet minder treffende titel 'Rondneuzen in woorden' (621 blz.). Beide boeken verschenen bij de uitgeverij Pelckmans in Kapellen.

Die etymologische verkenningen hebben, aldus de auteur zelf, geen strikt wetenschappelijke aanspraken. Niettemin is het duidelijk, dat zij een stevige, verantwoorde filologische basis bezitten. Het onderzoek van de herkomst van het woord, zijn wortels, de oorspronkelijke betekenis en de veranderingen die in de loop van zijn bestaan zijn opgetreden, én in de vorm én in de betekenis, steunen op de uitgebreide kennis van filoloog Mesotten, tevens beheersers van vele talen. Maar de boeken bieden veel meer dan woordafleidkunde en 'woordarcheologie'. Naar aanleiding van de etymologische analyse van een woord memoreert de schrijver aanverwante elementen uit de religieuze, culturele, literaire of sociale geschiedenis. In de 'Verantwoording' tot 'Rondneuzen in woorden' luidt het: 'Overigens kunnen die uitweidingen hun rechtvaardiging hierin vinden dat de begrippen en onderwerpen die daarin behandeld worden, in zekere zin meetrillen wanneer je een woord etymologisch afpellend beluistert'. (blz. 9)

Met zijn etymologische verkenningen wil Mesotten een breed publiek bereiken en sensibiliseren voor taal, poëzie, geschiedenis, filosofie, literatuur, religie en cultuur. Hij is daar ten volle in geslaagd: zijn boeken zijn ongewoon rijk, ware schatkamers, waarin de literaire en historische stoffering met verhalen, citaten, spreekwoorden, afo-

rismen, verzen en fragmenten uit de wereldliteratuur een centrale plaats inneemt. Het behandelde woord reveleert op die manier, binnen een levende literaire of historische context, zijn veelheid aan betekenissen.

De promotor van de haikoe-poëzie

Nu al meer dan dertig jaar is Bart Mesotten in het Nederlandstalig gebied de onvermoeibare promotor van de haikoe-poëzie

en hij heeft daarbij steeds voor de spelling 'haikoe' gepleit. Zijn promotie steunt op een grondige kennis van het genre, op diepgaande studie van het korte gedicht, zijn ontwikkelingsgang en zijn kenmerken in het Oosten en het Westen, in het verleden en het heden.

De oprichting van het Haikoe-centrum Vlaanderen betekende in 1976 de aanzet tot de ruimere bekendmaking. Met Clara Haesaert, Karel Hellemans, Gaby Vandenberghe, Herwig Verleyen en Bert Willems ging Bart Mesotten over tot de stichting van deze feitelijke vereniging. Voorzitter werd Mesotten. Het bestuur besloot alle informatie over haikoe te verzamelen en beschikbaar te maken. Een bescheiden, gestencild blaadje 'Mededelingen van het Haikoe-centrum' verscheen, kreeg veel belangstelling en groeide in 1980 uit tot het gedrukte en verzorgde tijdschrift 'Vuursteen'. Hoofdredacteur werd – wie had het anders verwacht? – Bart Mesotten. Via teksten in het tijdschrift, lezingen, o.m. op de door het centrum georganiseerde

Haikoe-dagen, en in werkgroepen droeg Mesotten zijn snel groeiende kennis van het poëtische genre over op talrijke belangstellenden en hij stimuleerde het schrijven van haikoe in Vlaanderen en Nederland. Hij bouwde ook contacten op met dichters, essayisten en studiecentra in Japan, Canada, de States, Duitsland, Engeland, ondernam reizen die in het teken stonden van haikoe-ontmoetingen en die voor hem zelf, als dichter, bijzonder inspirerend werkten. Als essayist pleitte Mesotten steeds weer voor de grondige studie van de haikoe, voor taalzuiverheid, precieze formulering, menselijke diepgang en voor de waarachtigheid van het haikoe-moment. Zijn uitzonderlijke kennis van het kortste gedicht ter wereld verzamelde hij in twee monumentale boeken: 'Haikoe-boek' (DNB-Uitg. Pelckmans, Kapellen, 1986, 496 blz.) en 'Een verre vogel. Tweede haikoe-boek' (Uitg. Pelckmans, Kapellen, 1998, 541 blz.). Het zijn geen dorre theoretische geschriften, integendeel, de auteur illustreerde zijn opvattingen, beschouwingen en commentaren met honderden haikoes.

Voor deze bijdrage verklapte de dichter ons, dat hij een derde haikoe-boek voorbereidt. Hij schrijft: 'De titel zal hoogstwaarschijnlijk zijn "Boven de wolken". De samenstelling is ongeveer dezelfde als die van mijn andere twee (dikke) haikoe-boeken: eerst enkele opstellen in verband met haikoe. Het zijn meestal teksten die links en rechts ofwel reeds verschenen zijn in tijdschriften of verzamelbundels, of teksten van toespraken over haikoe, of nieuwe teksten speciaal voor dit boek geschreven. Het tweede deel bevat (ongeveer 800) eigen nieuwe haikoes sedert 1998, eveneens 'traditioneel' ingedeeld: seizoenen – dieren – mensen – reizen – voor de gelegenheid – inkeer – spreuken.'

De haikoe-dichter

Reeds tijdens de jaren zestig verschenen drie bundels met originele Nederlandstalige haikoes. De verzen van Max Croiset (Inzicht, 1963), Paula Gomes (Bamboe ruist in het Westen, 1968) en K.E. Freitag (Haiku en aforismen, 1969) vonden echter weinig weerklank. De eerste haikoe-bundel van Bart Mesotten, 'Dag, haikoe', gepubliceerd in 1972, kwam in een heel ander literair klimaat, kreeg ruime weerklank en werd viermaal herdrukt. De daaropvolgende jaren kende de haikoe-poëzie een echte doorbraak, mede dankzij het succes van 'Haiku – een jonge maan' (1974), een bloemlezing van Japanse haikoes, op schitterende wijze uit het origineel vertaald door de Nederlandse dichteres J. van Tooren.

Na 'Dag, haikoe' ontpopte Bart Mesotten zich als een bezeten en bevlogen haikoe-dichter. Behalve de al vermelde haikoe-boeken publiceerde hij een twaalftal bundels.

We kunnen enkel besluiten met hem zelf aan het woord te laten en te wensen dat hij dit nog lang zal blijven doen:

Met een weerhaak van
Woorden haalt de dichter de
Dingen dichterbij.
(Uit 'Dag, haikoe', 1972)

De piepjonge mus
Wipt uit het nest en vliegt weg.
Je moet maar durven.
(Uit 'Dag, pauwoog', 1977)

Hoe elegant nijpt
De kip de tenen saam van
De geheven poot.
(Uit 'Dag, licht', 1980)

Sneeuwloze winter;
Maar de sneeuwkllokjes bengelen
Precies op hun tijd.
(Uit 'Een vis die opspringt', 1989)

Attentie! Attentie!

Op woensdag 26 maart 2003 vindt in Brugge de voorstelling plaats van het themanummer *Vlaanderen-Toscane* (2003/1). Dit gebeurt met een grandioos banket in de Hotel- en Toerismeschool Spermalie. Iedereen kan hierbij aanzitten. In het volgend nummer vindt u een uitnodiging.

BUITENLANDS SIGNALEMENT

Keith Brumberg: Het schilderij als verhaal

JOORIS VAN HULLE

In 1990 stelde Keith Brumberg zijn 'Castle Paintings' tentoon in Deweer Art Gallery in

op de manier waarop Europeanen nog vaak aankijken tegen Amerika: het continent van Cinderella's kasteel uit de Walt Disney-films, dit verbonden aan een vorm van romantiek, hier opgeroepen door het spel van golven en wolken.

De afwezigheid van kleur (de reeks is gezet in tonaliteiten van blauwig wit, grijs en zwart) en de medaillonvorm waarin de

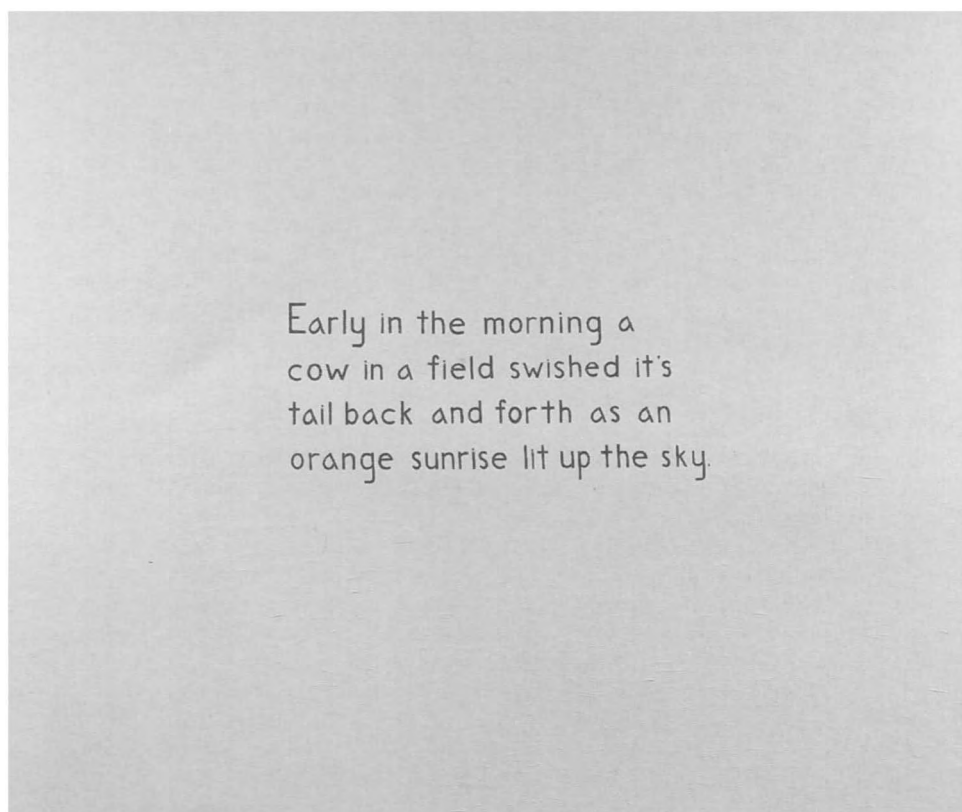
ben er de voorbije decennia, vaak tot vervelens toe, op gewezen dat wat de moderne mens thans nog rest aan taalgevoel, uiteindelijk volledig zal opgaan in de mist van de beeldcultuur. Op het eerste gezicht kan het werk van Brumberg dan ook worden gelezen als een aanklacht tegen de overrompelende aanwezigheid van het beeld in onze maatschappij.

Meteen stelt hij, vanuit een tegenbeweging die erop gericht is de afwezigheid van het beeldende element in zijn werken op te vangen, het woord centraal. Opdoemend uit het monochrome kleurenveld vraagt het woord, een uitspraak in zijn alledaagsheid om inspraak. De toeschouwer ziet letterlijk het woord en herbront het op die manier als drager van een boodschap.

Brumbergs werken hebben in eerste instantie een vervreemdend effect. Mede door het steeds toenemende aantal beelden die steeds sneller op ons afkomen, komen wij er nauwelijks nog toe aan die beelden ook een betekenis toe te kennen, d.w.z. ze in en door de taal te interpreteren. Brumberg gaat terug naar de oorsprong, de taal als 'prima materia': eerst was er het woord, dan het beeld. Aan het woord, dat verbeeld wordt, gaat de toeschouwer zelf, op zijn manier, vanuit zijn innerlijkheid een betekenis toekennen. Kijken wordt een daad van verzet en van inzet: verzet tegen de dictatuur van het beeld, inzet voor een taaluniversum dat ruimte laat aan de verbeelding.

Vanuit de alledaagsheid

Taal heeft Brumberg altijd al gefascineerd. Medio de jaren tachtig publiceerde hij, in een beperkte oplage, een bundel impressies en aforismen onder de titel 'Plums en Dishes'. Toen al schreef hij volgend vers, een vooruitwijzing naar hetgeen hij later beeldend zou uitdrukken:

Keith Brumberg

Otegem. De reeks, een veertigtal schilderijen en in totaal, was voordien al te zien in Londen en Boston. Meteen de drie ankerpunten in Brumbergs leven en loopbaan: Amerika, Engeland, Vlaanderen.

Keith Brumberg werd geboren in 1963 in Houston, Texas. Na zijn vier jaar durende opleiding aan de Road Island School of Design trok hij naar Londen om er nog twee jaar verder te studeren aan het Goldsmith's College, Univ. of London. Hij trok nadien terug naar zijn geboorteland, leerde er zijn Vlaamse vrouw kennen en vestigde zich enkele jaren na zijn huwelijk definitief in Vlaanderen.

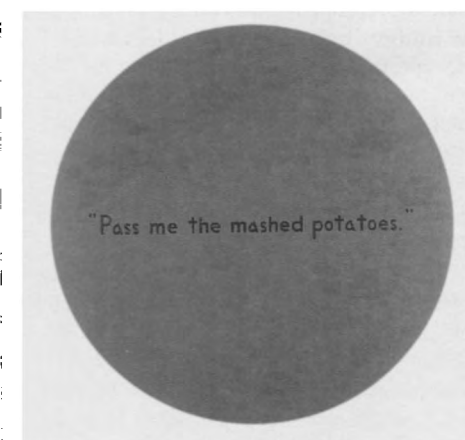
Brumberg maakte zijn 'Castle Paintings' op zijn studentenkamertje in Londen. De werken tonen in een vervreemdende combinatie een soort middeleeuwse burchten in een landschap van golven en wolken. Met de reeks verbeeldde Brumberg zijn antwoord

werken worden gepresenteerd, lieten toen al vermoeden hoe nadrukkelijk Brumberg begaan was met een werkelijkheid die achter de dingen ligt: niet zozeer wat getoond wordt is belangrijk, wel de manier waarop de toeschouwer met de beelden omgaat.

De kleur van het woord

Creatief zocht Brumberg in de jaren negentig naar nieuwe wegen. Het feit dat hij, als Amerikaan in Vlaanderen, letterlijk een nieuwe taal moest leren ontdekken, leidde ertoe dat hij in zijn beeldend oeuvre steeds nadrukkelijker de essentie van het woord voorop ging stellen. Kleur en woord gaan, zonder daarbij aan autonome kracht in te boeten, binnen de context van een schilderij een dialoog aan die uitnodigt tot reflectie over het wezen van de taal in al haar aspecten.

Cultuurpessimisten en doemdenkers heb-

Keith Brumberg

A drawn line,
roughly a circle,
has a word in
its lower half.
GOODBYE

Het verhaal van het gedicht wordt thans in de schilderijen herleid tot het woord zelf. De paradox van Brumbergs oeuvre: taal wordt overbodig gemaakt om juist in haar

ven die achter het woord, achter de tekst een eigen, onvervreemdbaar bestaan leidt. Binnen het totaalproject van zijn woordstructuren is Brumberg op zoek gegaan naar een diversiteit in de uitdrukkingvorm die steeds nadrukkelijker de toeschouwer zelf bij het project gaat betrekken. 'In den beginne was het woord': Brumberg isoleert woorden, die naar het beeld leiden. Op een heel directe manier hierbij aanslui-

Early in the morning a woman
stood in front of her lingerie
drawer and tried to decide
what colour bra to put on.
Of nog, in een scène waarin het auditieve
en het visuele in elkaar overvloeien:
A woman tapped her finger
on her steering wheel in time
to the music on the radio as
she waited at an intersection
for the light to turn green.

Dat het Brumberg niet aan relativerende humor ontbreekt, blijkt bijv. hieruit:
A cow licked it's
nose and farted.

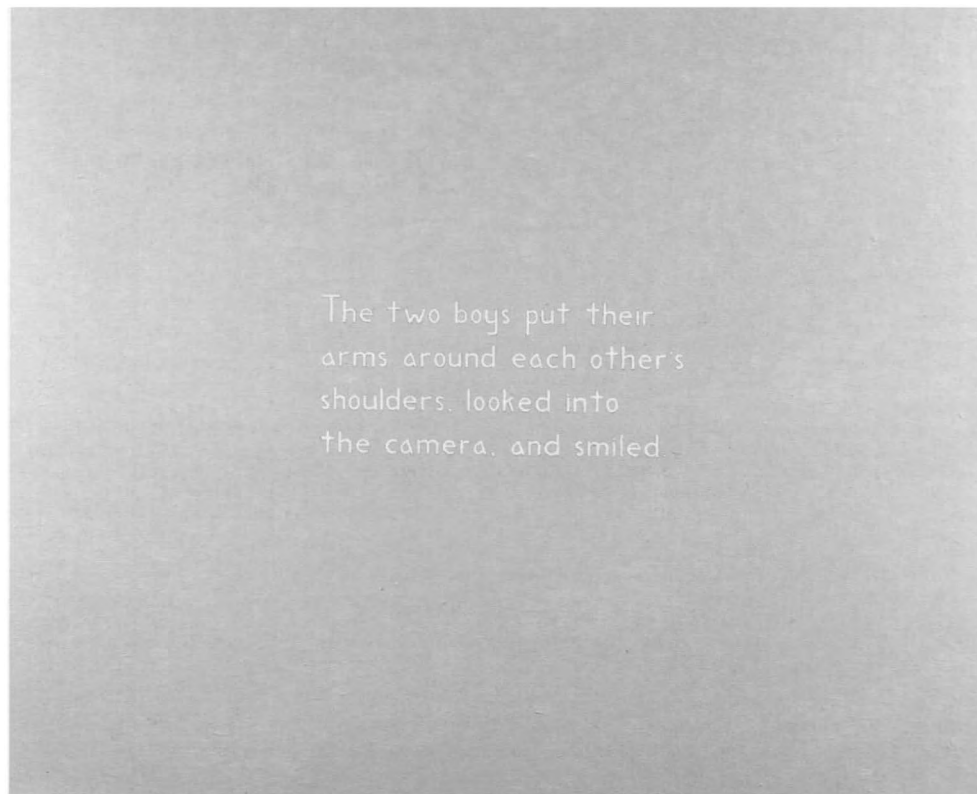
Even relativerend, maar terzelfder tijd in hun zinloosheid veelzeggend, zijn de tabellen die Brumberg schildert. Rond een door-deweeks item worden in woordbanen lijsten geschilderd waaruit de toeschouwer zelf kan gaan kiezen. Zo bijv., met een kritische knipoog naar de consumptiemaatschappij, zijn werk dat onder de titel 'Types of frozen dinners include' een opsomming inhoudt, gaande van 'chicken and broccoli pasta' tot 'honey roasted park'. De keuzes worden ten slotte ook geïntegreerd in een reeks 'open' verhalen waaraan Brumberg momenteel werkt en die een nieuwe evolutie in zijn oeuvre inhouden. Vanuit de interne tegenstelling die binnen het verhaal wordt gecreëerd, worden scènes naast en tegenover elkaar gezet. Aan de toeschouwer weer om die in zijn verbeelding in te vullen. Een voorbeeld:

In the middle of the night
a highway was empty a girl left her boyfriend
an airplane crashed a dog slept

Het werk van Keith Brumberg blijft intrigeren. Binnen de vierkanten en cirkels, die in de kleurentaal een eigen dialoog aangaan met de kleur van de woorden en met de woorden zelf, sublimeert hij het alledaagse. Daarom ook is zijn werk grensverleggend: het woord herhaald, de taal opnieuw verwoord.

Attentie! Attentie!

Op woensdag 26 maart 2003 vindt in Brugge de voorstelling plaats van het themanummer *Vlaanderen-Toscane*. Dit gebeurt met een grandioos banket in de Hotel- en Toerismeschool Spermalie. Iedereen kan hierbij aanzitten. In het volgend nummer vindt u een uitnodiging.

Keith Brumberg

diepste eigenheid opnieuw te verschijnen. Neem nu 'Goodbye', het woord dat overal ter wereld, tot duizenden keren per dag, wordt herhaald. Het cliché ten top gedreven, maar terzelfder tijd het cliché ontmaskerd: Brumberg zet het woord in perspectief, ontdekt het, precies door het op het doek te laten verschijnen, van zijn alledaagsheid. Woorden worden in hun autonomie bevestigd: ze zijn er omdat ze zijn, dit in tegenstelling tot een (klassiek) schilderij, dat ergens toch altijd wel een geschiedenis heeft van waaruit het is ontstaan. In zijn beeldend werk schrijft Brumberg, alluderend op John Cage's 'I have nothing to say and I am saying it', zijn verhaal van niets. De werkelijkheid van alledag betrapt en met mysterie beladen: wat gewoon is, d.w.z. waar geen vragen meer worden bij gesteld, wordt buiten-gewoon, dwingt de toeschouwer zelf de geschiedenis te schrij-

tend gaat hij de woorden letterlijk citeren, dit door ze tussen aanhalingstekens te plaatsen. Het woord wordt 'gezegd', maar voor de toeschouwer blijft de vraag: door wie? Tot wie? In welke omstandigheden? Met welke bedoelingen...? Een van de eerste werken die Brumberg binnen deze context maakte, is 'Kangaroo': vervreemdend in zijn opbouw (de dubbele o aan het eind), geschilderd in een kleur die nergens nog herinnert aan de reële kleur van het dier, en daarom juist met gevoel beladen. Vanuit de één-woord-structuren bouwt Brumberg in een volgende fase zijn 'verhalen' op. Binnen een strakke lijnenstructuur, die binnen de disticha, terzinen en kwatrijnen op een directe manier aan de poëzie refereert en samen met de kleurenlegging het visuele benadrukt, wordt een tafereel uitgezet dat de toeschouwer verder zelf moet invullen.

Bibliotheek

LITERAIR PROZA

Gaston van Camp

Tussen gratie en gruwel. Een Iran-reis, uitg. Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2002, verdeeld door Veen Bosch & Keuning Uitgevers nv, Ternesselei 326, 2160 Wommelgem, 210x135 mm, 255 blz., paperback, € 16,50 – Met *Tussen gratie en gruwel* zette Gaston van Camp, een veelzijdig schrijver die recentelijk nog een thriller schreef, zijn zesde reisverhaal op papier. Zeer tegen de zin van de leden van zijn gezin trok hij voor de eerste maal naar een land waar politiek en godsdienst zo nauw verstrengd zijn en dat volgens de Amerikaanse president Georges Bush tot de schurkenstaten mag worden gerekend: Iran. Tijdens de vlucht naar Teheran botste Van Camp andermaal op onbegrip. De corpulente Iraanse dame naast hem kon niet begrijpen dat iemand 'uit vrije wil' naar haar land reist, terwijl er zoveel moois elders in de wereld te zien is. Er is wel een kleine kanttekening: ze is een aanhangster van de leer van Zarathoestra. En zoroastristen voelen zich door de moslims gediscrimineerd. Met haar negatief oordeel over het land van de ayatollahs stond ze, zoals verwacht, niet alleen. Van Camp sprak bijna uitsluitend met gewone mensen en die spaarden hun kritiek op het regime niet. 'De ayatollahs hebben van ons land een paria gemaakt, zelfs in de Arabische landen', deelden ze aan de auteur mee. De geestelijke leiders zijn volgens hen fanatieke dromers die elk contact met het volk verloren hebben, alleen aan bidden en zelfverrijking denken en nauwelijks een economisch programma hebben. Een jonge Iraanse vond de ruzies met de VS en Europa ronduit dom en een taxichauffeur had maar één woord nodig: 'Rotland.' Uit dit reisverhaal blijkt dat het buurland van Irak Van Camp met een dubbel gevoel opzadelde. Enerzijds heeft hij evenmin een goed woord voor de leiders, de erigenamen van de in 1979 teruggekeerde Khomeini, en anderzijds heeft hij woorden tekort om het land en zijn cultuur te beschrijven. Vooral de landschappen bezorgden hem intense momenten van vervoeving. Ook enkele moskeeën, het Khomeini-plein in Isfahan en de archeologische site van Persepolis hadden hem serieus te pakken. Van Camp reisde met het openbaar vervoer van stad tot stad, vanuit Teheran naar Rasht in het noorden, de rijke pelgrimsstad Masshad nabij Afghanistan, Tabas, Yazd, Kerman, Bam en de voormalige Perzische hoofdstad Shiraz in het zuiden en Isfahan. In alle steden, met uitzondering van Teheran, vond Van Camp wel iets dat zijn lof verdiende. Het platteland was met zijn woestijnen, steppen, kale berg-ruggen en klei- of zandkleurige woestijn dorpen het decor tijdens de uren lange verbindingritten. Op een evenwichtige wijze mengt de auteur beschrijvingen van de steden met hun bezienswaardigheden en het dagelijkse leven met zijn mening en indrukken en historische gebeurtenissen. Van niets is er teveel, waardoor het boek aangenaam leest. Toch gaat de auteur af en toe uit de bocht. Vervelende ironie is hem niet vreemd. Zo zijn vrouwen met een hoofddoek voor hem steevast pinguïns en dat ruikt naar oneerbiedigheid en weinig smaak, want vele van die vrouwen lopen tegen hun zin in dat donkere kleed rond. De spelregels, vooral die voor de leestekens, lapt hij stevig aan zijn laars en geregeld gebruikt hij termen waarvan de lezer nooit de betekenis zal achterhalen. Maar toch slaagt Van Camp erin om met zijn plastisch taalgebruik al deze mankementen naar de achtergrond te verdringen. Terwijl hij met een bus het Elbursgebergte inrijdt richting Rasht, laat hij de volgende beschrijving uit zijn pen vloeien: 'We rijden door aquarellen waarvan de kleur met een ruwe spons weggeschrobd is, alleen in de kreukels van het papier zijn restjes verstoft groen blijven zitten, in holten en spleten, in erosiegeulen en kloven.' Zulke pareltjes liggen her en der in het boek verspreid. Waardoor de lezer dan weer vruchteloos naar foto's zal zoeken. Zijn voorstellingsvermogen wordt vaak zwaar op

de proef gesteld. Over Van Camps conclusie valt niet te discussiëren: 'Zoals Iran een betere hoofdstad verdient, zo verdient het Iraanse volk beter geschoeide regeerders.' Het verhaal zit stevig in elkaar en garandeert leesplezier gekruid met nieuwsgierigheid. Bij de eindredactie is wel iets misgelopen. Onbegrijpelijk voor een uitgeverij met zo'n reputatie.

JDD

Jo Claes

Quarantaine, uitg. Davidsfonds/Literair, 2002, Blijde-Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven, 223 x 146 mm, 158 blz., gebonden, € 19,95 – Met *Quarantaine* schreef Jo Claes, die in 1986 de Prijs voor het Beste Debuut won, een verdienstelijke roman over liefde, liefdespijnen en eenzaamheid. Romanschrijver en vertaler-tolk Jonas Gorter heeft een mislukt huwelijk met Ingrid achter de rug. Deze traumatische ervaring laat sporen na. Jonas krijgt voor de eerste maal het beklemmende gevoel dat leven, verliezen is: je jeugd, je ouders, je gezondheid en... je geliefde. Nadat Ingrid hem droog meedeelde dat het definitief afgelopen was, liep hij, door zijn wanhoop, zelfs met zelfmoordplannen rond. Dat zijn ex bovendien het hoederecht van hun dochtertje kreeg, versterkte bij hem het gevoel dat hij voor eeuwig tot de 'losers' zou behoren. Het leven als een gedegradeerde vader die van zijn dochter slechts bezoek mag krijgen, verstevigt Jonas' defaitisme. Maar een zestal maanden na de scheiding slaat op een druilerige zondagavond het lot met een ruk in zijn voordeel om. Hij ontmoet Lucia Winkler, een dertigjarige kunstenaar. Ze is mooi en sensueel, van het mediterrane type en moeder van twee dochters. Ook zij is getekend door een echtscheiding. Bij Jonas weet de lezer echter niet goed welke factoren zijn huwelijk de das omdeelden. Bij Lucia is er een sterk vermoeden van mishandeling. Ze leefde zeventien jaar samen met een bruto. Ruim een jaar beleeft Jonas de gelukkigste momenten van zijn leven. Lucia is de vrouw van zijn leven, daar is hij heilig van overtuigd. Ze hebben dezelfde interesses en kijken, gelouterd door een mislukte relatie, op gelijkaardige wijze naar het leven. Hun kinderen kunnen het best met elkaar vinden. En toch voel je geleidelijk dat er iets niet pluis is. Langdurige trouw blijkt Lucia's sterkste kant niet te zijn. Lucia wordt verliefd op Tom, een vriend van Jonas. Zij kan niet tot Jonas doordringen, hij is als een muur, is haar excuus. Toch blijft ze zich ook aan hem vastklampen. Ze kan en wil niet kiezen. Een tijdlang probeert Jonas zich in deze situatie te schikken en verlegt de grenzen van zijn emoties. Tot hij Lucia voor de onvermijdelijke keuze stelt. Ze vraagt tien dagen bedenktijd. Jonas gaat door een hel. De vrouw die onder zijn huid zit, in zijn bloed zit, een deel van zijn ziel is, stort hem in de eenzaamheid. Hij verliest opnieuw en blijft verliezen, want hij sluit zich af van de buitenwereld, drinkt overmatig en begint te schrijven, als verweer tegen de waanzin van de verstikkende situatie. Hij reconstrueert in die tien dagen, die in het boek overeenkomen met de tien hoofdstukken, zijn relatie met Lucia in een roman. Al schrijvend kwelt hij zichzelf door de mooie herinneringen aan haar op te roepen. Hij ontdekt tevens de fijne barsten die de relatie langzaam kapot maken en ervaart, nog meer dan bij Ingrid, de onmacht van de in de steek gelaten geliefde. Hij voelt aan dat het afgelopen is, maar blijft hopen. Uiteindelijk weet de lezer niet of Jonas Lucia kwijtspeelt. In een soort schizofrenie laten zowel schrijver Jo Claes als schrijver Jonas Gorter dat de laatste dag in het midden. En hier zadelt de auteur de lezer met een probleem op. Wie is de verteller? Wat is werkelijkheid? Wat is verzonnen? Enerzijds maakt Claes de lezer door de spanning opgebouwd in die tien dagen uitermate nieuwsgierig. Anderzijds creëert hij een vervelende spanning tussen fictie en realiteit. Ondanks dit euvel schreef Claes een origineel, fatalistisch liefdesverhaal dat menig lezer zal doen nadenken. Scheiden is nu eenmaal een fenomeen van deze tijd. De herkenbaarheid zal voor velen, al dan niet jammer genoeg, zo groot zijn. Dat is een authentieke bedoeling. En ja, de knipoogjes naar de

literaire en culturele wereld, zoals zo fier vermeld op de achterflap, die verkrumelen onder het gewicht van twee alomtegenwoordige universele, maar ultramoderne thema's: liefdesverbondenheid en scheiding.

JDD

Gerard Walschap

Brieven 1951-1965. Verzameld en toegelicht door Harold Polis, Bruno Walschap+ en Carla Walschap, uitg. Nijgh & Van Ditmar Amsterdam-Antwerpen 2002, 125 x 200 mm, 1027 blz. – *Brieven 1966-1989. Verzameld en toegelicht door Harold Polis, Bruno Walschap+ en Carla Walschap*, uitg. Nijgh & Van Ditmar Amsterdam-Antwerpen 2002, 125 x 200 mm, 899 blz. gebonden, € 69,90 – In 1998 publiceerde uitgeverij Nijgh & Van Ditmar de brieven van Gerard Walschap uit de periode tussen 1921 en 1950. Vier jaar later liggen de twee vervolgedelen in de boekhandel: *Brieven (1951-1965)* en *Brieven (1966-1989)*. En nog is daarmee Walschaps volledige correspondentie niet uitgegeven. De redactie stelt trouwens nog een uitgave van de nagelaten brieven in het vooruitzicht. Maar échte volledigheid zal er nooit komen. Want Gerard Walschap sprong niet echt als een archivaris met zijn correspondentie om. Wat er echter bewaard is gebleven, is op zich al indrukwekkend genoeg. De drie delen samen overspannen een kleine zeventig jaar. Het is dan ook een onmogelijke opgave om een werk van dergelijke omvang binnen de beknopte ruimte van een recensie diepgaand te analyseren. Wel kan ik proberen mijn indrukken weer te geven na een eerste (onvolledige) lezing. De brieven laten de lezer kennismaken met Walschap als auteur én als privé-persoon. Die inzicht achter de schermen van het persoonlijke en professionele leven is altijd weer boeiend. Bij het begin van *Brieven (1951-1965)* staat Walschap op het hoogtepunt van zijn literaire kunnen. Hij heeft net *Zuster Virgilia* gepubliceerd, een nieuw hoogtepunt in zijn oeuvre. Daarin plaatst hij een diepgelovige zuster tegenover haar ongelovige broer. Bijzonder interessant zijn de brieven uit de periode 1951-1953, door de samenstellers bijeengebracht onder de titel 'Oproer in Congo'. Zijn reis naar Congo levert boeiende lectuur op en voert de lezer terug in de tijd naar het Belgisch Congo van voor de onafhankelijk. Voor Walschap is het ook een soort pelgrimage geweest naar het land waar zijn vroeg gestorven broer Alfons als missionaris werkzaam was. Bijzonder opvallend in de brievenboeken is de figuur van Gerard Walschap als familieman. Of hij op reis is of niet, talloos zijn de vele brieven aan zijn familie. Ze getuigen telkens weer van zijn grote bekommernis om het wel en wee van zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen. Walschap bedelft hen soms onder zijn belangstelling en overstelpt hen met goede raad. Naarmate de lectuur van de brieven vordert en Walschap ouder wordt, merk je als lezer hoe Walschaps literaire reputatie én zijn literaire kunnen langzaam taant. Wel groeit hij uit tot een soort instituut: de oude Gerard Walschap ontvangt veel eerbetuigen en dat resulteert in heel veel bedankbriefjes als antwoord op ontvangen felicitaties. Laatst opvallende vast-

stelling: Walschap behield tot op hoge leeftijd een levendige belangstelling voor al wat in de wereld gebeurde: Walschap blijft reizen maken, kranten en tijdschriften lezen, corresponderen. En hij blijft strijdend vrijzinnig, getuige bijvoorbeeld de brief aan Leo Ponteur (5.10.1986) of die aan Jan Van den Weghe van 2 januari 1987. Met de uitgave van deze drie delen correspondentie hebben de samenstellers Harold Polis, Bruno Walschap+ en Carla Walschap voortreffelijk werk verricht. De brieven van Walschap brengen de figuur van deze belangrijke auteur opnieuw tot leven, vormen een belangrijk onderzoeksinstrument voor de studie van zijn werk én staan garant voor vele uren leesplezier.

CS

Paul Claes

Het hart van de schorpioen, uitg. De Bezige Bij, Amsterdam, 2002, verdeeld door WPG uitgever, Maarschalck Gerardstraat 2, 2000 Antwerpen, 200 X 125 mm, 174 blz., paperback € 16,50 – Paul Claes, voordien actief als dichter, essayist en vooral vertaler, verwierf vanaf 1993 ook bekendheid als romanschrijver. Eerst was er *De Sater*, gevolgd door *De Zoon van de Panter* en *De Phoenix* en vorig

jaar dan ten slotte *De kameleon*. Stuk voor stuk gaat het om navolgingen of pastiches. Zo wordt *De Sater* gepresenteerd als de eerste roman van de westerse literatuur. *De Zoon van de Panter* is een eigenzinnige bewerking van het Nieuwe Testament. *De Phoenix* is gewijd aan de figuur van Pico della Mirandola, de grote filosoof uit de Renaissance. En vorig jaar verscheen de hooggeprezen historische roman *De Kameleon*, waarin Paul Claes de intrigerende achttiende-eeuwse Charles d'Éon ten tonele voert. En nu is er *Het hart van de Schorpioen*: een autobiografisch verhaal, maar geen traditionele biografie. Paul Claes gaat eerder afstandelijk en omhullend te werk: van een auteur als Claes moet je geen intieme ontboezemingen verwachten. Hij omcirkelt zijn eigen leven met beknopte en fragmentarische teksten. Het boek bestaat uit vijf zorgvuldig gecomponeerde delen: het gemis, de meester, de letters, de ander, een zin. Elk deel wordt op zijn beurt weer opgedeeld in vele tientallen korte fragmenten, anekdotes, geselecteerde feiten, situaties. Ze worden voorafgegaan door kapitaal gedrukte woorden als TRANEN, FILM, SYNTAXIS, VERLIEFDHEID, enz. De rangschikking van al deze korte stukjes is niet willekeurig. Zij tonen de ontwikkeling van Claes vanuit zijn kindertijd tot de auteur die hij geworden is, hoe hij als het ware gegroeid is in de taal. Taal is dan ook het centrale thema. *Het hart van de Schorpioen* brengt een geconstrueerd zelfportret: Paul Claes zoals hij door de lezer gezien wil worden. In het eerste deel, 'Het gemis', gewijd aan de kinderjaren, gebruikt Claes het afstandelijke 'hij'. De afstand met die periode is immers het grootst. Daarna schakelt hij over op 'jij', om pas in het afsluitende deel 'De zin' het woord 'ik' in de mond te nemen. Ook in dit boek speelt Claes met eigen teksten en met die van anderen, hij citeert, stelt lijstjes van boeken, reisbestemmingen of films samen... 'MIJN PARADIJS Een bibliotheek en twee goede ogen.', schrijft Paul Claes op de laatste bladzijde van zijn boek. *Het hart van de Schorpioen* verdient zonder meer een plaats in dat boekenparadijs.

CS

Louis Paul Boon

Het boek Jezebel, Bezorgd door Johan Dierinck & Britt Kennis, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Koningstraat 18, 9000 Gent, 1999, 240 x 160 mm, 236 blz. paperback € 17 – In de eerste helft van de jaren zestig

werd Groot-Brittannië door elkaar geschud door wat als het Profumo-schandaal de geschiedenis zou ingaan: in volle Koude Oorlog had callgirl Christine Keeler namelijk tegelijk betrekkingen aangeknoopt met de Britse minister van Defensie John Profumo én met een Russisch marine-attaché. Dat was voor auteur Louis-Paul Boon erg aantrekkelijk materiaal. Als auteur die al van bij zijn debuut de vinger aan de pols hield van een wereld die naar zijn mening in al zijn voegen kraakte. Boon hoopt deze keer de ingedommelde brave burgers beter te bereiken met een romanproject dat nauw aansluit bij de actualiteit van de 'wereld-van-vandaag'. Hij legt een omvangrijke verzameling krantenknipsels aan. Dat vormt het basismateriaal, voorzien van zijn ironische commentaren, voor de nagelaten roman 'De nieuwe lady's Hamilton'. Louis Paul Boon herwerkt dit materiaal later tot het meer allegorische 'Het boek Jezebel'. Hij neemt daarbij wat meer afstand van het historische feitenmateriaal. Het eerste deel ervan verscheint in 1967 in zijn dagelijks cursiefje in *Vooruit*. Hetzelfde verhaal wordt in deze uitgave meerdere keren verteld, mét opname van de varianten. Dat Boon dit materiaal gedeeltelijk in portefeuille hield is terecht. Het behoort duidelijk niet tot zijn sterkste werk. Wel biedt het een interessante kijk op de manier van werken van de auteur. In die zin is dit dan ook vooral een uitgave die de belangstelling van de literair-historisch-geïnteresseerde lezer verdient. Het bewaarde tekstmateriaal, dat zowel manuscripten, krantenstukjes als een tijdschriftpublicatie omvat, werd op initiatief van het Louis Paul Boon-documentatie-centrum (UIA) en met de steun van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde en van het Nationaal Fonds voor de Letterkunde klaargemaakt voor publicatie. Tekstbezorgers waren Johan Dierinck en Britt Kennis. Zo kon het vervolgverhaal samen met 'De nieuwe lady's Hamilton', in een wetenschappelijk verantwoorde, geannoteerde editie aan de lezer aangeboden worden, als deel 3 in de reeks Literaire tekstedities en bibliografieën van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.

CS

Alex Verburgt

Het huis van mijn vader, uitg. De Arbeiderspers, Amsterdam, 2002, verdeeld door WPG Uitgever, Maarschalck Gerardstraat 2, 2000 Antwerpen, 200 x 125 mm, 200 blz., paperback 13,95 euro – 'Ze noemen mij een zondagskind. Dat komt omdat ik op een zondag geboren ben, maar ook omdat ze mij een gelukkig kind vinden, denk ik.' Zo stelt de elfjarige Floris van Zevenhoven zichzelf voor op de eerste bladzijde van Alex Verburgts literair debuut *Het huis van mijn vader*. Floris van Zevenhoven groeit op in een burgerlijk gezin, in het ordelijke Holland van de jaren zestig. Aan het begin van het boek is het 1964. In de jaren die volgen zal er in de samenleving veel aan het wankelen gaan. Dat geldt ook voor Floris' leventje. Vier jaar later is het verhaal rond. De openingszin zou Floris dan waarschijnlijk niet meer in de mond nemen. Want in de tijdspanne van vier jaar is zijn leven overhoop gegooid. Na de dood van zijn vader wordt alles anders. De huiselijke gezelligheid, zo treffend door Verburgt verwoord, gaat verloren. Als minderjarige tiener vindt hij alleen bij zijn bijlesleraar Olivier geborgenheid. Het is evenwel een verboden relatie. De homo-erotische thematiek wordt openhartig maar ook genuanceerd en met veel warmte en begrip weergegeven, wars van elke sensatie-zucht. Ook de sfeer van de jaren zestig wordt bijzonder raak en geloofwaardig opgeroepen. Een meeslepend debuut, met liefde en zorg geschreven, nergens aanstootgevend of controversieel. In *Het huis van mijn vader* combineert Alex Verburgt rake portrettering van de jaren '60 met de coming of age van Floris tot een boek dat veel lezers zullen kunnen smaken.

CS

Saskia de Coster

Vrije val, uitg. Bert Bakker, Amsterdam, 2002, verdeeld door Standaard Uitgeverij, Belgiëlei 147 A, 2018 Antwerpen, 200 x 125 mm, 166 blz. paperback € 14,95 – Debuutroman, zo wordt *Vrije val* van Saskia de Coster op de achterflap van het boek genoemd. Een roman in de klassiek zin van het woord is het alleszins niet. De lezer die dat verwacht zal zwaar bedrogen uitkomen. Wel is het een fascinerende brok proza dat je niet altijd ten volle begrijpt, dat weerbarstig is, maar je als lezer ook zinnen aanreikt die bijblijven. *Vrije val* bestaat uit vijf verhaalfragmenten. Hoofdpersonages zijn de vrouw Charlotte en de jongen Atlantis. Het zijn geen mensen van vlees en bloed, maar eerder fantastische figuren van mythisch formaat. Charlotte is een reuzenvrouw: 'Elke avond zet ik een ladder tegen Charlottes rug en krab de korsten op haar schouders weg zoals je mossen van een dak verwijderd.' En Atlantis blijkt – dat kom je later aan de weet – een deserter te zijn, een eresoldaat die er vandoor is gegaan. De twee bevinden zich op een schip op een zwerftocht om de aarde. Ze worden daarbij belaagd door monsterachtige vogels. Een straf? Een kwelling alleszins. Eten bepaalt hun leven. Aan het einde van het boek wordt in de figuur van Konrad, vertegenwoordiger van het gezag, van de wet, duidelijker waar het om draait. Charlotte en Atlantis zijn gestraft, omdat het individuen zijn, omdat zij zich onttrokken hebben aan de algemene regelgeving, aan de maatschappelijke normen. De Coster zet een complexe en bizarre wereld met even bizarre personages neer die het midden houdt tussen fantasy en een mythologische wereld. Haar taal is soms bezwerend, met een bijbelse ondertoon, de woorden en zinnen rollen en dansen. Ook het plezier van de tekst, van het lezen vormt een thema van dit eigenzinnig boek.

CS

Joost Zwagerman

Zes sterren, uitg. De Arbeiderspers, Amsterdam, 2002, verdeeld door WPG Uitgever, Maarschalck Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 200 x 125 mm, 211 blz., paperback, [E] 15,95 – De laatste roman van Joost Zwagerman, die al dan niet terecht als een van de belangrijkste schrijvers van zijn generatie wordt beschouwd, heet *Zes sterren* en is op zijn zachtst uitgedrukt een roman die de lezer met vragen achterlaat. Hoofdpersoon is Justus Merkelbach, een twintiger, die voor zijn oom werkt. Die oom, Siem, is de oprichter en hoofdredacteur van een florerend tijdschrift over hotels in Nederland. De manier waarop hij klanten weet te ronselen is niet altijd correct, maar wel succesvol. Oom en neef trekken er vaak samen op uit om hotels te keuren, waarbij zowel familiepen-sions als machtige hotelketens aan bod komen. Op die manier ontstaat er tussen Siem en Justus een wat dubbelzinnige maar niettemin hechte band die allicht sterker is dan die tussen Justus en zijn vader, de broer van Siem. De driehoeks-verhouding is er dan ook geen zonder problemen. Op een dag evenwel wordt Siem dood aangetroffen in zijn herenhuis in Haarlem. Hij heeft de hand aan zichzelf geslagen, de oorzaak voor deze wanhoopsdaad is aanvankelijk duister. Justus blijft niet bij de pakken zitten en besluit het hoteltijdschrift voort te zetten. Op een of andere manier voelt hij zich verantwoordelijk voor de nagedachtenis van zijn oom. Net als de andere nabestaanden wordt hij heen en weer geslingerd tussen wroeging en woede, schaamte, rouw en onbegrip. Het lijkt hem alsof oom Siem er een verborgen leven op nahield en stap na stap komt Justus heel wat aan de weet over het geheime erotische leven van zijn oom. Ook blijkt voor Justus dat Siem tot op zekere hoogte een levenskunstenaar was die het slachtoffer is geworden van zijn escapades. Probleemloos wandelde oom Siem zeker niet door het leven. *Zes sterren* zou kunnen gelezen worden als een *Vatersuche*, ook al betreft het hier dan de oom en als *coming of age*-verhaal van de jonge Justus. Het probleem is dat de literaire uitwerking te dun is. Het verhaal is vlot geschreven, de opbouw mag er zeker zijn en het geheel is best aardig om te lezen, maar als le-

zer verwacht je meer van een dergelijk gegeven. Na de lectuur overheerst het gevoel van: nou ja. *Zes sterren* is een mooie titel, vooral omdat hij niet verwijst naar een hotel maar naar de vrouw van Siem, Justus' tante. De roman zelf zal het met een aantal sterren minder moeten stellen.

EV

André Bouwman en Bart Besamusca (samenstelling)

Reynaert in tweevoud. Deel IV van den vos Reynaerde. Deel II Reynaerts historie, uitg. Bert Bakker, 2002, verdeeld door Standaard Uitgeverij, België-lei 147a, 2018 Antwerpen, Deltareeks, zw.-w.-illustr., 245 x 170 mm, respectievelijk 278 en 457 blz., gebonden € 43 (voor de twee delen) – *Van den vos Reynaerde* wordt algemeen als het beste verhaal en absolute hoogtepunt uit de Middel-Nederlandse literatuur beschouwd. Nog altijd spreekt het verhaal waarin Reynaert de Vos aan het hof van Koning Nobel ter verantwoording wordt geroepen voor zijn vele wandaden en niet-temin, dankzij zijn verbale hoogstandjes, aan een veroordeling weet te ontsnappen, tot de verbeelding van het lezerspubliek. Die belangstelling gaat meer dan zeven eeuwen terug in de tijd en vindt zijn oorsprong in twee Middel-Nederlandse, berijmde teksten, allebei afkomstig uit Vlaanderen. In de 13e eeuw schreef een zekere Willem zijn beroemde dierenroman *Van den vos Reynaerde*. De Reinaert van 'Willem die Madocke maecte', is een satirisch dierenverhaal, waarin de middeleeuwse maatschappij een spiegel voorgehouden krijgt. Als satire op de middeleeuwse samenleving neemt de auteur niet alleen de verschillende standen (geestelijkheid, adel, boeren), maar ook de middeleeuwse literatuur zelf (zoals de ridderliteratuur) op de korrel. Anderhalve eeuw na het verschijnen van *Van den vos Reynaerde* werd deze tekst bewerkt en uitgebreid door een onbekende dichter. Ook deze jongere tekst, *Reynaerts historie*, kende veel succes. De prozaversie werd vele keren herdrukt, tot in de negentiende eeuw toe, en bovendien in vele talen overgezet. Voor het eerst verschijnen de twee Middel-Nederlandse Reynaert-teksten in samenhang met elkaar in een fraaie tweedelige uitgave, in de Deltareeks van uitgeverij Meulenhoff. Voor deel I van *Reynaert in tweevoud* werden Bart Besamusca en André Bouman als editoren aangezocht. Zij voorzagen de tekst van een uitvoerige woordverklaring. In deel II van *Reynaert in tweevoud* is de tekst bezorgd en van aantekeningen voorzien door Paul Wackers. Elk deel van deze editie bevat bovendien een eigen nawoord waarin op heldere wijze de meest recente inzichten betreffende auteur, literaire traditie, tekst, publiek en overlevering worden besproken, alsmede uitvoerige aantekeningen die afzonderlijke passages concreet toelichten. De delen verwijzen op veel plaatsen naar elkaar, wat het lezen van *Reynaert in tweevoud* nog verrijkt. Een uitgave die niet mag ontbreken in de bibliotheek van de lezer die geïnteresseerd is in onze rijke literaire erfenis. Ongetwijfeld vraagt het enige inspanning om deze teksten in hun oorspronkelijke versie te lezen. De aanwezigheid van woordverklaringen is dan ook geen overbodige luxe. Maar voor wie deze inspanning opbrengt zal een sprankelende tekst tot leven komen.

GS

LITERAIR ESSAY

O.A.M. Musschoot & B Vanheste (samenstelling)

Gilliams, de veelkantige, uitg. Vantilt, Dommer van Poldersveldweg 14, 6521 ND Nijmegen (Ndl), 2002, geïll. met zw.-w.-foto's, 215 x 135 mm, 159 blz., ingenaaid € 15 – In 2000 werd herdacht dat Maurice Gilliams honderd jaar eerder in Antwerpen geboren werd. *Gilliams, de veelkantige*, samengesteld door A.M. Musschoot en B Vanheste, bundelt de teksten van twee herdenkingscolloquia die plaatsvonden in het Gilliams-jaar 2000. In dat jaar organiseerde de Nijmeegse stichting 'Het Vlaams Cultureel Kwartier' het publiekscongres 'De lof der traagheid', gewijd aan

Gilliams' werk. De neerslag ervan vinden we in Deel I van de bundel. De dichter René Puthaar getuigt in zijn bijdrage van zijn bewondering voor de wijze waarop Gilliams in zijn poëzie 'zijn wereld componeerde'. Mark Insingel beklemtoont in zijn erg lezenswaardige bijdrage het unieke karakter van Gilliams proza, omdat hij in zijn proza het begrip 'compositie' geïntroduceerd heeft. Paul de Wispelaere ten slotte gaat op zoek naar een juist begrip van het autobiografische karakter van het werk van Maurice Gilliams. De tweede afdeling van *Gilliams, de veelkantige* bevat de bijdragen van de Gentse Gilliamshulde, op initiatief van de Stichting Vita Brevis, in samenwerking met de Vakgroep Nederlandse Literatuur van de Universiteit Gent. Yves van der Fraenen heeft het in een korte bijdrage over de zinvolheid van een tekstgenetische benadering. Voor het Gilliamsnummer van *Vlaanderen* (nr.267) bezorgde Leen van Dijck, conservator van het AMVC in Antwerpen, samen met Marc Somers reeds een selectie uit de briefwisseling tussen Gilliams en Emmanuel de Bom. Deze keer presenteert zij uit hun omvangrijke correspondentie brieven die getuigen van hun beider leeservaringen en hun wederzijds commentaar op elkaars werk. Martien J.G. de Jong heeft het over de 'beeldgedichten' van Gilliams. Luk Adriaens tracht de essentie van *Winter te Antwerpen* te vatten en Annette Portegies nam de biografische component voor haar rekening. Het derde deel kwam tot stand in het najaar van 2001. Met *Winter te Antwerpen, Gregoria of een huwelijk op Elseigneur* en een aantal gedichten van Gilliams in zijn hoofd, stapte Bert Vanheste in de voetsporen van Maurice Gilliams doorheen diens geliefde Antwerpen. Het resultaat is een 'leeswandering' van ruim 50 bladzijden met als titel 'Met Maurice Gilliams Antwerpen gedenken'. Voor de lezer is het een uitnodiging Gilliams werk te toetsen aan zijn stad. *Gilliams, de veelkantige* biedt als verzameling opstellen een interessante inleiding op het werk van Gilliams.

GS

Werner Waterschoot

Schouwende fantasie. Opstellen van Werner Waterschoot, uitg. Academia Press, Eekhout 2, 9000 Gent, 2002, verdeeld door Wetenschappelijke Boekhandel J. Story-Scientia bvba, P. Van Duyseplein 8, 9000 Gent, met zw.-w.-illustr., 240 x 160 mm, 275 blz., paperback € 22,50 – In het themanummer *Verhalen van verzamelde boeken (Vlaanderen nr. 288)* maakten we reeds kennis met Werner Waterschoot als verzamelaar van bibliofiele uitgaven. In het bijzonder stipte hij toen aan welke plaats de oorspronkelijke uitgaven van Hooft, Huygens, de Harduwijn, D'Heere en Van der Noot in zijn bibliotheek innemen. In de bundel opstellen die thans naar aanleiding van zijn zestigste verjaardag verschijnt, zien we hem aan het werk als een gedreven filoloog die vooral de vroege Renaissance door enkele verhelderende studies in kaart brengt. In het vakgebied dat Waterschoot als geen ander kent, staan de namen Lucas d'Heere, Jan Baptist Houwaert en Jan van der Noot centraal. De titel van de bundel kan de lezer op het verkeerde been zetten: het gaat hier niet om fantasievolle beschouwingen, maar om heldere analyses van een brede waaier literair-historische problemen. Waterschoot onderzoekt nauwgezet bepaalde verhoudingen (de impact van Sebillet op d'Heere) en afzonderlijke uitgaven (een Houwaert-druk uit 1563, een kopij van Houwaerts Pegasides Pleyn, een titelpagina van Abraham Ortelius, Gentse hiërogliefen uit 1584). Vooral de teksten zelf bestudeert hij tegen een brede achtergrond van filologische en literaire kennis. De studies van Van der Noots *Het Bosken* en van diens emblemata nemen een opmerkelijke plaats in. Naast de opstellen over de vroege Renaissance worden ook enkele publicaties over de late Middeleeuwen gebundeld. Het betreft onder andere het artikel over de Rethorale Werken van Anthonis de Roovere dat in 1982 in *Vlaanderen* verscheen. De werkmethode van Waterschoot is rustig analyserend, kritisch tegenover voorlopige hypothesen, constant vragen stellend, met aandacht voor het detail (hij meet zijn bronnen

op de millimeter nauwkeurig; hij telt de lettergrepen; hij ondersteunt zijn visies met feiten en data, galant tegenover het werk van collega's, wetenschappelijk zuiver en wars van retoriek of wetenschappelijk modejargon. In de bijdragen die er zich toe lenen ontwikkelt hij een visuele en narratieve stijl die een stuk tijdgeest levendig oproept: bijvoorbeeld in zijn stukken over de rol van de rederijderskamers bij de doorbraak van de reformatie in de Zuidelijke Nederlanden en over het contact tussen Lucas d'Heere en Willem van Oranje. We feliciteren de auteur graag met zijn zestigste verjaardag, maar meer nog met deze bundel studies die – in de traditie van de grote filologen – met het understatement 'opstellen' de wereld ingestuurd werd. Voor wie zich tot slot afvraagt wat de titel betekent, deze tip: 'Schouwende fantasie' is ontleend aan het werk van Van der Noot waarmee hij bedoelde dat de poëzie het ideale middel was om het mistroostig piekeren (de fantasie) zoveel mogelijk te sch(ou)wen.

JV

JEUGDLITERAATUUR

Jutta richter

De dag dat ik spinnen leerde temmen, uitg. Lannoo, Kasteelstraat 97, 8700 Tielt, 2002, 220 x 140 mm, 69 blz., ingebonden € 11,95 – De kinderen noemen Rainer een slapping, een lelijk mormel en een spelbreker. Hij komt uit een marginaal gezin en wordt door de buurtkinderen niet aanvaard. De enige met wie hij contact heeft en zelfs vriendschap sluit is de ikfiguur. Dat is een angstig en gevoelig meisje, gedomineerd door haar autoritaire vader. Rainer verjaagt voor haar de kelderkat, vangt een reuzenspin en vertelt haar hoe je ze kunt temmen. Als Rainer na pesterijen een jongen neerslaat, keert de hele buurt zich tegen hem. De ikfiguur staat nu voor een dilemma: Rainer als vriend houden en mee uitgestoten worden of Rainer verraden en terug keren naar de vriendengroep van de buurtkinderen. De auteur vertelt dit verhaal in een suggestieve stijl, met een uitgekende woordkeuze en een enorme zeggingskracht. Ze suggereert meer dan ze beschrijft en typeert de ikfiguur van binnenuit. In weinig woorden en met welgekozen details evocert ze raak de gevoelswereld van haar hoofdpersonage. Het meisje heeft een rijke verbeelding en is eenzaam. Rainer is de enige die mee opgaat in haar fantasie en die haar begrijpt. Ze benadert hem niet vanuit allerlei vooroordelen maar vindt hem dapper en bijzonder. Zij wil er net als Rainer bij horen maar de omstandigheden dwingen haar te kiezen. Jutta Richter schrijft nuchter en met grote realiteitszin, zonder toegevingen aan sentimentaliteit of verwachtingen van een gelukkige afloop. De cirkelvormige compositie creëert spanning en de locatie is origineel. Het boek werd bekroond met de Deutscher Jugendliteraturpreis. Voor kinderen vanaf tien jaar is dit een intrigerend, hard verhaal over vriendschap, verraad en erbij willen horen.

RDS

Ina Vandewijer

De piratenkoningin, uitg. Davidsfonds/Infodok, Blijde-Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven, 2002, 220 x 145 mm, 118 blz., ingebonden € 14,95 – Dit verhaal beschrijft het leven van Grainne O'Maille, die als legendarische piratenkoningin in de volksverhalen van Ierland blijft voortleven. Zij groeit op in de zestiende eeuw aan de oostkust van Ierland, als enige erfgename van de O'Maille-clan. Ze is trots en onstuimig en wil niets liever dan dezelfde rechten hebben als jongens. Als ze bij het dobbelen zichzelf inzet en verliest moet ze de echtgenote worden van Donal O'Flaherty. Ze dingt echter een gunst af: eerst wil ze een jaar op zee met haar vader. Met haar vader als leermeester en dank zij haar talenten ontpopt Grainne zich als een gewiekste zakenvrouw. Na haar huwelijk leidt ze als een koningin van de zee haar eigen vloot, zonder belastingen te betalen aan de Engelsen die Ierland bezetten. Ze lijkt ongenaakbaar maar clanvetes en de aanvallen

van de Engelsen eisen hun tol. Ze moet persoonlijke en materiële verliezen incasseren maar ze blijft zichzelf tot de dood.

Het verhaal richt zich niet uitsluitend op de avontuurlijke belevenissen van Grainne O'Maille. Het vertelt ook over de verbondenheid van de Ieren met hun grond, over hun vrijheidsdrang, over familiebanden en de geschiedenis die mensen bindt. Grainne is het prototype van de sterke, zelfstandige vrouw die verbonden met de natuurkrachten haar lot in eigen handen neemt en een voorbeeldfunctie vervult. Voor ze aan haar zeereizen begint, krijgt ze van een wijze vrouw vijf stenen met runentekens. Het zijn magische stenen, verbonden met haar levensloop, die haar voeling met verleden en toekomst bepalen. Vooral naar het eind van het verhaal wordt die symboliek al te nadrukkelijk herhaald. Het verhaal heeft een hechte en doordachte compositie en bevat veel afwisseling. Naast Grainne zet de auteur een aantal markante nevenpersonages. De diverse locaties worden treffend beschreven en het taalgebruik is afwisselend sober en gevat, poëtisch en beeldrijk. Een zoek voor adolescenten dat ook volwassenen kan boeien.

RDS

Henri van Daele

Woestepet, een moffenkind. Historische roman over het verzet en de naoorlogse periode in een klein dorp, uitg. Lannoo, Kasteelstraat 97, 8700 Tielt, 2002, 210 x 140 mm, 350 blz., paperback € 18,95 – Het boek bevat vier grote delen. Het eerste deel speelt zich af in een dorp in het krekengebied, tijdens de Tweede Wereldoorlog. Pieter Vergeylen is bij het verzet en wordt na een moordaanslag op twee rijkswachters op-

gepakt. Hij belandt in Breendonk waar hij mishandeld wordt. Zijn vrouw Angèle gaat ook bij het verzet en werkt als animeermeisje in een herberg waar veel Duitsers komen. Ze wordt verliefd op een Duitse officier, de beul van haar man, en baart een jongen, Roger. Na de oorlog wordt Angèle hard aangepakt. In het tweede deel is Roger, die meestal Woestepet wordt genoemd, twaalf jaar. Zijn moeder zit al jaren in een psychiatrische instelling. Hij wordt opgevoed door zijn tante en door zijn 'vader' Pieter. Als hij de waarheid over zijn vader verneemt, stort hij in. In dit deel krijgen we afwisselend het relaas van Woestepet en van de ikfiguur Henri. De tienjarige Henri kijkt veel naar de wolken en droomt over Schele Mosterd en zijn piratenluchtschip. Als hij zijn dromen voor waarheid neemt, moet hij voor een tijd naar een instelling. Het derde deel speelt zich af in het tehuis waar Woestepet en Henri, samen met andere kinderen, een aantal maanden verblijven. Henri en Woestepet worden goede vrienden. De Duitse vader van Woestepet komt hem opzoeken. In het vierde, korte deel gaan Woestepet en Henri samen Kerstmis vieren in de herberg waar Woestepet woont.

Het eerste deel schetst een tijdsbeeld van de oorlogsjaren. Het leven in de herberg, de roddel in het dorp en de wraak van de dorpsbewoners, worden vanuit de belevenissen en de gevoelswereld van een aantal personages levendig en sfeer- vol beschreven. De ondertitel 'historische roman' is misleidend. Het boek beschrijft het leven van een aantal mensen en focust helemaal niet op feiten of historische informatie. Vanaf het tweede deel is het historische slechts een flinterdun laagje. Het verhaal concentreert zich dan op de belevenissen en de vriendschapsrelatie van Woestepet en Henri. Het relaas van zijn wolkenfantasieën en het verblijf in het tehuis deed de auteur eerder al in *En toen kwam Snorrebaas* (1986) en *Een huis met een poort en een park* (1988). Hij vertelt nu wel vanuit een ander perspectief, met

meer nadruk op de belevenissen van Woestepet. Henri van Daele is zoals steeds een verteller die via anekdotes en observaties boeiend de wereld uit zijn jeugdijaren kan oproepen. Een kortatere keuze voor het uitwerken van het eerste deel en de beschrijving van Woestepets jeugd, zonder de auteur zelf als belangrijk nevenpersonage, kon een homogener historisch verhaal opleveren. Een interessant, goed geschreven maar toch wat onvenwichtig boek voor adolescenten.

RDS

Kaat Vrancken

Wimperwensen, klavertjesvier, uitg. Querido, Amsterdam, 2002, verdeeld door WPG Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 215 x 135 mm, 84 blz., paperback € 11,95 – Nu haar inwonende oma, haar 'moemoe', gestorven is, beeft Josefiën pas wat ze voor haar betekende. Moemoe was er steeds in de plaats van Josefiëns ouders die weinig naar haar omkeken. Josefiën was soms beschaamd om haar dikke moemoe, maar ze genoot vaak van het veilige en warme gevoel van dat grote lijf. Josefiën gaat in de kamer van moemoe slapen om lieflijk dicht bij haar te zijn. In de dagelijkse belevenissen duiken herinneringen op aan moemoe en is ze vervuld van allerlei wensen die haar leven als tienermeisje volmaakt moeten maken. De wensen en de bijbehorende rituelen hebben te maken met een hond die ze zou willen, maar vooral met haar ouders, haar vriendin Roos en de onbekende woensdagjongen die ze bijna elke week ziet. Josefiën mist haar oma die haar kindertijd zo bepaald heeft. Moemoe blijft steeds aanwezig als referentie voor Josefiëns doen en laten. De auteur geeft een fijn psychologisch portret van een tienermeisje dat er plots alleen voor staat en de ontstane leemte moet opvullen. Veel van Josefiëns wensen gaan in vervulling en geven een nieuwe dimensie aan haar leven. Ze geniet van de jonge hond die ze krijgt en kijkt halsreikend uit naar de kennismaking met de woensdagjongen op wie ze verliefd is. Dat de minnaar van haar moeder plotseling sterft en dat de relatie van haar ouders opmerkelijk verbeterd, maakt het verhaal al te wensvervullend. Dit verhaal voor twaalf- à dertienjarigen is opgebouwd uit min of meer losse scènes, wat zorgt voor een geringe spanningsboog. Alles draait om verlangens, hang naar vriendschap en liefde. Deze gevoelens worden sober en suggestief vanuit het standpunt van Josefiën als ikfiguur verwoord. Het boek getuigt van een groot empathisch vermogen van de schrijfster maar mist een stevige structuur die het verhaal- gegeven indringer zou kunnen maken.

RDS

Patricia Reilly Giff

Het lied van Nory Ryan, uitg. Facet nv, Willem Linnestraat 13, 2060 Antwerpen, 2002, 210 x 150 mm, 184 blz., gebonden € 14,95 – De schrijfster, een Amerikaanse van Ierse afkomst, documenteerde zich over *An Gorta Mór*, 'De Grote Hongersnood' die in Ierland heerste tussen 1845 en 1852. Door het mislukken van opeenvolgende aardappeloogsten en de meedogenloze exploitatie van de bevolking door de Engelsen stierven meer dan een miljoen Ieren en emigreerden nog eens drie miljoen Ieren naar Amerika. In veel families werd de herinnering aan de vreselijke gebeurtenissen verdrongen en hedendaagse jongeren weten nog weinig of niets af van wat er met hun voorouders gebeurde. Vanuit de informatie die ze verzamelde, schreef de auteur een boeiend verhaal over de overlevingsstrijd van de twaalfjarige Nory Ryan en haar familie. Nory woont met haar grootvader, zussen en broertje in een armzalig pachthuise langs de Ierse kust. Haar vader is op zee om geld te verdienen zodat ze de pacht aan de Engelse lord Cunningham kunnen betalen. Als de aardappeloogst mislukt en vader langer dan gewoonlijk wegblijft, is er geen eten meer. Op de koop toe dreigen ze uit hun huis te worden gezet. Grootvader sterft en de oudere zus emigreert naar Amerika. De levenslustige Nory voelt zich verantwoordelijk voor het gezin en voor de oude kruidenvrouw Anna die haar kennis aan haar doorgeeft. Dankzij Nory's levensge-

vaarlijke klauterpartijen op de rotskusten, op zoek naar vogeleieren, kunnen ze in leven blijven. Toch is emigreren naar Amerika de enige uitweg als vader terugkeert.

De auteur schetst levendig de kleine levensgemeenschap van arme boeren en vissers aan de Ierse kust. Hun solidariteit, hun machteloosheid tegenover de Engelse landheer en hun hopeloze strijd om te overleven wordt visueel en treffend in beeld gebracht. Nory Ryan wordt als een sterke persoonlijkheid geportretteerd. Haar liefde voor haar familie en haar optimistische aard – ze zingt graag – geven haar de kracht om niet te wanhopen en steeds een uitweg te zoeken. Een boeiend historisch verhaal voor twaalf- à veertienjarigen.

RDS

Herman Kakebeke (samenstelling)

Tussen zon en maan. Onweerstaanbare poëzie van vroeg in de ochtend tot diep in de nacht, uitg. Lannoo, Kasteelstraat 97, 8700 Tielt, 2002, geïll. met tekeningen van Anne Westerduin, 136 blz., gebonden [E] 16,95 – In deze dichtbundel voor jongeren verzamelde poëziekenner Herman Kakebeke gedichten die oorspronkelijk voor volwassenen werden geschreven maar waarvan jongeren evengoed kunnen genieten. Toegankelijke poëzie dus, van nog levende jonge en oudere dichters. De ruim honderd gedichten worden verdeeld in zeven rubrieken die passen tussen het opkomen van de zon en het verschijnen van de maan. De lezer vindt dan ook heel diverse gedichten over alle aspecten van het leven. Een dansende figuur, een tuinbank, de prille dag, huizen, bloemen, het landschap,... zoveel elementen geven aanleiding tot emoties en bespiegelingen. Op de tegenoverliggende bladzijden staan telkens twee gedichten die eenzelfde thema vanuit een verschillende invalshoek benaderen. Dat leidt tot boeiende parallellen en confrontaties. Zo lopen de mijmeringen van Ivo van Strijtem in *Trein* en van Willem Wilmink in *In de trein* vrijwel gelijk. In *Zonder spoor* verwoordt Kees Spiering het gemis aan tastbaar afscheid nemen van een geliefde die hem verliet. Rutger Kopland beschrijft in *Portret van een hond* op de tegenoverliggende bladzijde hoe iemand liefdevol en tastbaar afscheid neemt van een huisdier. De oppositie van gedichten zet de lezer onvermijdelijk aan tot nadenken, vergelijken en eventueel herlezen door een andere bril. De gedichtenkeuze laat jongeren, naast gevestigde en grote namen, ook kennismaken met vrij onbekende dichters. Deze interessante bundel voor jongeren weerspiegelt op een originele wijze hoe verschillend dichters naar de gewone dingen van het leven kijken en erover reflecteren.

RDS

David Almond

Tijgerhart, uitg. Querido, Amsterdam, 2002, verspreid door WPG Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 215 x 135 mm, 166 blz., paperback € 13,60 – Joe Maloney is een zwijgzame, dromerige jongen die veel gevoeliger en banger is dan de jongens van zijn leeftijd. Hij wordt dan ook geregeld uitgescholden. Als op een dag een oude circustent boven de daken van het stoffige dorp verrijst, voelt Joe er zich onweerstaanbaar toe aangetrokken. Hij ontmoet de acrobate Corinna en ziet in haar onmiddellijk een zielsverwant. Samen kunnen zij zich inleven in de wilde dieren die het circus vroeger had en kunnen zij één worden met de natuur. Joe's leven wordt beheerst door de tijger, die hem in zijn dromen komt opzoeken. Als hij zich verbeeldt dat hij een tijger is, dan heeft hij ook een tijgerhart en kan hij alles aan. Zowel voor Joe als voor de circusmensen volgen ingrijpende gebeurtenissen die hun leven veranderen. Het verhaal speelt zich af in een korte tijdspanne, van vrijdag tot zondag, en start met de droom van de tijger. De auteur beschrijft deze scène en die waarin Joe zich inleeft in andere dieren heel plastisch, bijna tastbaar en suggestief. De symboliek van de tijger wordt expliciet en iets te breedvoerig uitgewerkt. Het hele verhaal baadt in een geheimzinnige, magische sfeer waarin werkelijkheid en fantasie

door elkaar lopen. Joe ontsnapt aan de grauwe realiteit dankzij de verbeelding die hem toelaat anders te zijn dan hij is. In Joe's verbeelding krijgt de circustent en ook de natuur een betoverende glans die hem in staat stelt zijn beperkingen te overwinnen. Niet het stoer doen en zogezegd 'volwassen zijn' telt, wel je hart en je gevoel volgen. Het bonte circusgezelschap wordt op meesterlijke wijze getypeerd. In zijn personages werkt de auteur de oppositie uit tussen het scheldende tuig en het machotype Joff enerzijds en de hartelijke circusblijvers en Joe's moeder anderzijds. Als pubers die keuzes moeten maken, zitten Joe en zijn enige vriend Stanny er tussenin. Wie getrouwd is met de drie vorige jeugdromans van David Almond vindt in dit boek qua locatie, sfeer en het gebruik van motieven heel wat overeenkomsten. De scherpe observaties, de sterke emoties en de beeldrijke taal zijn ook nu weer kenmerkend voor deze jeugdroman voor twaalfplussers.

RDS

Rita Williams-Garcia

Ysa's schreeuw, uitg. Querido, Amsterdam, 2002, verdeeld door WPG Uitgevers, Maarschalk Gérardstraat 2, 2000 Antwerpen, 215 x 135 mm, 140 blz., paperback € 12,95 – De zestienjarige Thulani woont bij zijn broer en schoonzus. Hij houdt zich onledig met het verzorgen van zijn duiven op het dak van hun huis in Brooklyn. Op een dag hoort hij een doordringende schreeuw en merkt hij van op het dak dat een meisje wordt verkracht. Hij snelt te hulp, maar het meisje weert hem af en wil niets met hem te maken hebben. Hij volgt haar als hij haar toevallig ziet en probeert contact met haar te leggen, maar dat lukt slechts moeizaam. Pas nadat Ysa haar naam aan hem meedeelt, wint hij langzaam haar vertrouwen. Voor Thulani is Ysa het meisje van zijn dromen maar het is niet eenvoudig om met haar een relatie op te bouwen. Het verhaal is geschreven vanuit het standpunt van Thulani. Hij is een introverte jongen, een dromer die geen echte vrienden heeft. Hij hecht zich aan zijn duiven, want hij kan met zijn gevoelens bij niemand terecht. Zijn moeder die onlangs gestorven is, mist hij heel erg en zijn vader die op Jamaica woont, kent hij nauwelijks. Zijn broer en schoonzus verlangen van hem vooral dat hij volwassen wordt en op zijn eigen benen kan staan. Hij raakt gefascineerd door het verkrachte meisje en projecteert al zijn verlangens en dromen op haar. Ysa van haar kant schermt zich af en reageert zelfbewust en brutaal. Het is haar manier om haar gekwetste ziel niet te tonen. De psyche van deze twee jongeren wordt met mondjesmaat blootgelegd. In een krachtige, directe stijl met soms mooie beelden schetst de auteur de groeiende toenadering tussen Thulani en Ysa. Het verhaal start bruusk met de verkrachtingsscène, maar de auteur gaat hier verder niet op in. De zoektocht van Thulani naar Ysa levert slechts indirecte aanwijzingen op over de gevolgen ervan. Het verhaal stopt op een cruciaal moment in beider leven met een open einde. Dit ongewone liefdesverhaal over twee kwetsbare jongeren richt zich naar adolescenten, maar is ook door volwassenen te smaken.

RDS

Ted van Lieshout

Papieren Museum, uitg. Leopold, Amsterdam, 2002, verdeeld door WPG Kindermedia, Lil 51, 2450 Meerhout, geïll. kleurenfoto's en tekeningen (van de auteur), 283 x 216 mm, z.p., gebonden € 16,95 – Dit Papieren Museum ga je als lezer/bezoeker binnen en weer uit via de Paradijsdeuren van Lorenzo Ghiberti, die het Baptistarium in Firenze sieren. Je komt daarna in zalen met kunstwerken, werpt een blik in het restauratieatelier, de binnentuin en het depot, gaat langs de garderobe, het trappenhuis en de toiletten. Er is een fraaie nooduitgang en de directiekamer, die verboden terrein is, laat de lezer even meekijken over de schouder van de auteur bij de opzet van dit boek. De auteur toont in zijn museum naast eigen werk ook kunstwerken die hem getroffen hebben of waarmee hij een persoonlijke band heeft. Zo is er het schilderij van de negentiende-

eeuwse schilder Friedrich von Rayski van de elfjarige Hans Haubold Graf Einsiedel die sprekend lijkt op de auteur, toen die zelf elf was. Soms vergelijkt hij werken die qua sfeer en thematiek volledig verschillen of bekijkt hij verschillende versies van eenzelfde werk, zoals De toren van Babel van Pieter Bruegel de Oude. De auteur vertelt er telkens een kort verhaal bij en bespreekt vaak ook even de gebruikte materialen en de techniek. De schrijver-dichter-kunstenaar Ted van Lieshout verwerkt in zijn Papieren Museum ook eigen werk. Tekeningen, collages, composities dienen als achtergrond voor zijn gedichten. Qua sfeer en thematiek vullen beeld en tekst elkaar vaak aan en versterken elkaar. De gedichten zijn gevarieerd: gedichten met verstilte gedachten en ingehouden emoties wisselen af met realistische, beschouwende en verhalende teksten en luchtig woordspel. Ted van Lieshout leidt in dit originele boek de lezer rond langs kunstwerken uit verschillende genres en periodes. Hij is een onderhouddende en enthousiaste gids die toont wat hij mooi vindt en wat hem raakt. Het boek is associatief opgebouwd maar niet lukraak. Zappen kan, maar het Papieren Museum geeft zijn geheimen alleen prijs aan wie het aandachtig en volledig leest en bekijkt. Dit aparte boek over kunst is toegankelijk voor jongeren vanaf twaalf jaar.

RDS

Els de Groen

Witte raven, zwarte schapen, uitg. De Fontein, Baarn, 2002, verdeeld door Veen Bosch Keuning nv, Ternesselei 326, 2160 Wommelgem, 215 x 137 mm, 186 blz., paperback € 12,50 – Na de scheiding van haar ouders verhuist de vijftienjarige Iris met haar moeder naar een goedkope flat in een achterstandswijk. Ze woonde vroeger in een chique wijk en belandt nu in een multiculturele en sociaal marginale buurt. In haar klas op school zitten meer allochtone dan autochtone jongeren. Iris voelt zich al vlug thuis in de groep en Negar, een Iraans meisje, wordt haar beste vriendin. Als één van de klasgenoten, een Afgaanse jongen, wordt vermoord, is iedereen geschokt. Iris wordt verliefd op een Nederlandse jongen Tim. Ze hebben een gelukkige relatie, maar rondom hen hebben sommigen het best moeilijk. Het verhaal volgt Iris gedurende ongeveer twee jaar en beschrijft haar belevenissen thuis, op school en met haar vrienden. Iris wordt rijper, volwassener doorheen het verhaal en krijgt een andere kijk op de maatschappij. De lezer krijgt een goed beeld van het leven op een multiculturele school. Er is een wereldklas waar nieuwkomers op korte tijd Nederlands kunnen leren en het personeel is open en begripvol. Els de Groen deed voor dit boek heel wat research in zo'n school. Als sociaal geëngageerd auteur probeert ze een positief beeld te geven van het samenleven van jongeren van verschillende nationaliteiten. Ze is evenwel niet blind voor problemen en biedt geen pasklare oplossingen. Ze staat kritisch tegenover de laksheid van officiële instanties die dergelijke wijken hebben afgeschreven en structureel weinig veranderen. Haar personages zijn doorleefd en hun emoties en ervaringen komen in de eerste plaats op het voorplan. Toch klinkt de boodschap geregeld te sterk door. Het verhaal is boeiend, met een veelheid van gebeurtenissen, maar het mist een spanningsboog die de lezer bij de keel grijpt. Het is daarom eerder een interessant dan een meeslepend verhaal voor adolescenten.

RDS

Karel Verleyen & Frank Leys

De zilveren dolk. Verhalen uit Mesopotamië, uitg. Davidsfonds/infodok, Blijde-Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven, 2002, met illustraties van André Sollie, 250 x 170 mm, 187 blz., gebonden € 17,25 – Het verhaal is gesitueerd in Mesopotamië, het land tussen de Tigris en de Eufraat, toen Alexander de Grote er in de vierde eeuw voor Christus streed tegen de Perzen. Kallistenes die de heldendaden van Alexander moet neerschrijven, vindt op zijn tocht door de woestijn een jongeling Xenos. Die beweert een halfbroer van Alexander te zijn en recht te hebben op de troon. Xenos is op weg naar Alexander om hem te doden, uit wraak

voor de moord op hun vader, koning Philippos. Kallistenes is gefascineerd door het verhaal van Xenos maar trekt het ook in twijfel. Xenos mag meerreizen naar de legerplaats van Alexander, maar moet beloven hem niet te doden, zolang ze de waarheid omtrent zijn verhaal niet hebben achterhaald. Xenos reist mee in het gevolg van Alexander, maakt er kennis met de gevangengenomen Perzische familie en wordt verliefd op Mezaia, een Perzische die hem haar verhalen over goden en koningen vertelt. Dit historische verhaal is boeiend en spannend. De legerkampen en de Perzische steden die Alexander verovert, worden kleurrijk beschreven. De Perzische godenverhalen zijn goed geïntegreerd in de overkoepelende verhaal-structuur. Die is vakkundig opgebouwd met tal van spannende scènes en tussentijdse climaxen. De vraag of Xenos al dan niet Alexander doodt en of zijn verhaal waar is, houdt de lezer tot op het eind bezig. Xenos ervaart doorheen het verhaal dat de antwoorden op zijn vragen niet eenduidig zijn, dat macht corrupteert maar dat er ook belangrijker dingen in het leven zijn dan macht. De figuur van Alexander wordt niet verheerlijkt, maar de auteurs zetten de nobele bedoelingen van de koning wel in de verf, namelijk dat hij het beste uit de Griekse en de Perzische cultuur wilde verenigen en zijn onderdanen gelukkiger en welvarender wilde maken. De auteurs brengen een mengeling van feit en fictie die ze in een interessant en actief verhaal gieten. Meer nog dan in hun vorige boeken over de Griekse (*De paarden van Heraion*) en de Egyptische cultuur (*Het Oog van de Zon*) vormen historische gegevens, godenverhalen en een voor jongeren inleefbare verhaallijn een harmonisch geheel. Te lezen vanaf twaalf jaar.

RDS

Ed Franck

Abélard en Héloïse, uitg. Averbode, Postbus 54, 3271 Averbode, 2002, 205 x 110 mm, 124 blz., paperback € 9,95 – Op haar sterfbed haalt abdis Héloïse herinneringen op aan de verzengende liefde voor Abélard die haar hele leven heeft beheerst. Pierre Abélard was al een beroemd leraar, toen hij kwam inwonen bij de oom van de toen zeventienjarige Héloïse. Tussen beiden ontstaat een passionele relatie. Als de relatie openbaar wordt, vreest Abélard voor zijn reputatie. De zwangere Héloïse moet ver weg van Parijs haar zoon ter wereld brengen. Abélards passie voor Héloïse lijkt stilaan uit te doven. De oom van Héloïse voelt zich in zijn eer gekrenkt en zint op wraak. Hij laat Abélard ontmannen. Abélard dwingt Héloïse in een klooster te gaan en treedt ook zelf in een klooster. Gedurende haar verdere leven worstelt Héloïse met het gemis van haar verloren geliefde en hoopt ze nog op een teken van liefde van Abélard. Hij verloochent haar evenwel en stelt zijn leven in dienst van zijn intellectuele arbeid. Dit tragische liefdesverhaal uit de twaalfde eeuw is uitgegeven in de reeks *Valentijn*. Ed Franck bewerkte in deze reeks met succes een aantal bekende liefdesverhalen. Ditmaal beschreef hij op basis van bronnenonderzoek het lot van de bekende geliefden Abélard en Héloïse. Het boek is geschreven vanuit het standpunt van Héloïse die haar leven overschouwt. Ze zoekt argumenten voor Abélards handelswijze en roept hem soms ter verantwoording. De belijdenis van Héloïse wordt daardoor heel persoonlijk en direct. Voor Héloïse was de liefde zuiver en absoluut. Die liefde vervulde haar hele leven en haar lichaam en hart kon hem gedurende al die eenzaame kloosterjaren niet loslaten. Bij Abélard wonen verstand en ambities het van zijn hart. De auteur heeft niet alleen oog voor de feiten, maar zoekt vooral naar verklaringen. Hij legt haar-scherp de psyche van Héloïse bloot en beschrijft meeslepend haar relaas. Op het ritme van de klooster-geluiden en het verstrijken van de dagen wisselen lyrische, beschrijvende en analyserende passages elkaar af. Een knap en ontroerend verhaal voor adolescenten en volwassenen.

RDS

Norbert Vranckx e.a.

Gregie, uitg. P. St.-Antoniusberg 9, 3000 Leuven, 2002, zw.-w.-illustr., 175 x 250 mm, 96 blz., gebonden € 20 – Op 29 juli 1998 overleed onverwacht Gregie de Maeyer. Vier jaar later stelden vrienden, collega's en dorpsgenoten een gedenkboek samen met getuigenissen en foto's. Zijn gedrevenheid als illustrator, auteur, boekenvormgever en bezieler van projecten laat nu nog zijn sporen na. Negentien tekstbijdragen en tientallen foto's maken van dit boek een warme terugblik op wie Gregie de Maeyer was en wat hij bij mensen kon losweken. Als kunstenaar was hij iemand die voortdurend op zoek was naar nieuwe uitdagingen, die vol ideeën zat en ze ook wist te realiseren. Hij zocht steeds naar nieuwe horizonten en ging met gedrevenheid samenwerkingsprojecten met andere disciplines aan. Als erbetoon is na zijn dood de Gregie de Maeyerprijs ingesteld, een prijs voor artistieke projecten die een vernieuwende bijdrage leveren aan de kinder- en jongerencultuur. Gregie de Maeyer was een man met een grote creatieve energie, iemand die 'ervoor ging' en dat is iets waaraan velen met bewondering en waardering terugdenken. Dat hij jong talent aanmoedigde en opkwam voor een volwassen benadering van de jeugdliteratuur schatten vakgenoten hoog in. Ook als mens werd hij erg gewaardeerd. Hij was eigenzinnig en onvoorspelbaar soms, maar ook innemend, grappig en levenslustig. Op de intensiteit waarmee hij werkte en leefde, bliken de bijdragen meermaals terug. Deze mooi uitgegeven hommage is een lappendeken van herinneringen aan een veelzijdig en opmerkelijk man. Wie hem gekend heeft, ziet hem zo weer voor zich. Voor wie zijn kinder- en jeugdboeken kent of wil lezen, is dit gedenkboek een uitgelezen kans om de man achter het werk te leren kennen en het zo ook beter te begrijpen.

RDs

TAAL

Jan Renkema

Schrijfwijzer, uitg. Sdu Uitgevers, Den Haag, 2002, verdeeld door Asdu Internationaal n.v., Business Park E19, Battelsesteenweg 455D, 2800 Mechelen, 250 x 155 mm, 466 blz., gebonden € 29,95 – Sinds jaar en dag gebruik ik de 'Schrijfwijzer' als het schrijf-adviesboek bij uitstek. Ik heb de drie eerste edities van het boek (met telkens een cover in een andere kleur: 1979: bruin; 1989: groen; 1995:

blauw) doorgemaakt en graag getuig ik hierbij dat ik bijna altijd een adequate oplossing voor mijn taalprobleem heb gevonden. Jan Renkema is een 'taalman' met een heel grote ervaring (*) die daarbij de kunst bezit om taalverschijnselen duidelijk te formuleren. In deze vierde editie (met rode cover!) is dat niet anders. Onderhavige editie telt zo maar eventjes 466 blz. en zijn voorganger 246, wat bijna een verdubbeling in omvang betekent. Wat er allemaal tegenover de vorige (blauwe) editie veranderd is, erbij gekomen is, kan ik niet zomaar achterhalen, maar het is en blijft een feit dat de 'Schrijfwijzer' voor iedereen die in het Nederlands (al of niet beroepshalve) schrijft, het boek is, dat in de meeste gevallen uitkomst zal bieden bij taalproblemen. Daarbij komt nog dat het vinden van de oplossingen meestal zeer vlot verloopt, omdat het boek een 'register' van zo maar eventjes 40 blz. bezit. Vaak zijn de probleemgevallen onder meerdere lemmata gerubriceerd (bevelvorm – gebiedende wijs/ @ – adteken – apenstaartje) en bij heel wat lemmata staat vermeld waarover het precies gaat [vb. *komen*, combinaties met – / netto (voorvoegsel) / tijdperken (*de Middeleeuwen*)]. Daardoor wordt

gericht zoeken heel wat makkelijker.

Na een 'inleiding' (waarin Renkema het o.a. heeft over 'goed taalgebruik', 'regels en normen', 'tijds-aanduidingen', 'taalproblemen met getallen', 'de status van woordenboeken', enz.) volgen er zes uitgebreide hoofdstukken: Tekstkwaliteit (o.m. over *stijl*), Leesgemak (vb. dubbelzinnigheid, bondigheid, pleonasme, omslachtigheid door voorzetsels...), Taalkwesties (de –e achter bijv. naamwoorden, alle(n)..., hun/hen, voorzetsels...), Spelling, Leestekens en Opmaak (vormgeving van een pagina, tabellen, onderdelen van een brief...). M.i. zou dit boek het best systematisch als een schoolboek voor het vak Nederlands in de hoogste cyclus van het ASO en zeker in de taalopleidingen aan hogescholen en universiteiten mogen/moeten gebruikt worden. Dan zouden we wellicht in de toekomst minder op taal- en stijlfouten in kranten, tijdschriften en andere media botsen. Een vrome wens?

RD

(*) Jan Renkema doceert Tekstwetenschap aan de Universiteit van Tilburg en is tevens bijzonder hoogleraar Taalverzorging namens het Genootschap Onze Taal. Hij schreef o.m. de 'Leidraad' van de 'groene spellingsbijbel' (Woordenlijst Nederlandse taal en was de projectleider van de 'Spellingwijzer Onze Taal' (een uitstekende spellinggids eveneens uitgegeven bij Sdu.)

Walter Vlassenbroeck

Meertalige afkortingengids... en over het gebruik en misbruik van letterwoorden, uitg. Academia Press, Gent, 2002, verdeeld door Wetenschappelijke Boekhandel J. Story-Scientia, P. Van Duyseplein 8, 9000 Gent, 170 x 102 mm, 282 blz., ingenaaid € 13 – De auteur heeft inderdaad groot gelijk als hij in de inleiding beweert, dat afkortingen (die niet begrepen worden!) het lezen bemoeilijkt en ik ga ook met hem akkoord als hij zegt dat er 'misbruik' gemaakt wordt van afkortingen. In diezelfde inleiding is zijn uitleg over de soorten afkortingen echter niet te volgen. Hij maakt geen duidelijk onderscheid tussen bijvoorbeeld letterwoorden, verkortingen, acroniemen, initiaalwoorden... Bij hem is het allemaal één pot nat, hoewel er een duidelijk onderscheid tussen die begrippen (met gevolgen voor o.m. de spelling!) bestaat. Graag verwijs ik daarvoor de belangstellende lezer naar Jan Renkema, *Schrijfwijzer*, p. 375, Sdu, Den Haag. Dit heeft meteen voor gevolg dat de auteur geen rekening houdt met de geeigende spelling van die afkortingen: hij spelt ze alle met hoofdletters en zonder punten (vb. SABENA, waar Verschuieren 'Sabena' spelt; UNESCO tgov. Unesco...). En mocht je de afkorting 'tgov.' niet begrijpen, dan moet je ook niet bij Vlassenbroeck zoeken: hij neemt 'de taalkundige en aanverwante afkortingen' niet op, 'evenmin als de scheikundige en andere symbolen', 'de afkortingen die horen bij politieke partijen', noch 'de afkortingen die bij vele private ondernemingen (bv. ACÈC, UCB...) gebruikt worden'. Daardoor verliest zijn 'gids' fel aan bruikbaarheid. Waarom de auteur onderscheid maakt tussen afkortingen die vooral in België (Nederlands en Frans) gebruikt worden (Tabel 1) en die 'mbt (sic) Europa' (Tabel 2) lijkt me een onnodige omslachtigheid. Waarom niet één lijst met per lemma de nodige uitleg (zelfs de 'meertalige versies' erbij!). Zo zou de 'zoeker' onmiddellijk kunnen achterhalen dat CIM meerdere betekenissen kan hebben: nu moet je in beide lijsten zoeken. Sinds jaar en dag gebruik ik de 'Afkortingengids' van dr. C.G.L. Apeldoorn (Prisma-boeken nr. 1494) en de gids van Vlassenbroeck zal me niet van gedachten doen veranderen. Een gemiste kans om een up-to-date en gebruiksvriendelijk naslagwerk van afkortingen op de markt te brengen. Wat ik wel interessant vind in het boekje, is inderdaad de 'vertaling' van de afkortingen in het Frans en het Engels (vb. VN-ONU-UNO; WGO-OMS-WHO...).

RD

POËZIE

Het Beschrijf/Greet Ramael (samenstelling)

Hij noemt alle boeken rozen, uitg. P. St.-Antoniusberg 9, 3000 Leuven, 2002, geïllustreerd met reproducties van tekeningen van rozen, 210 x 160 mm, 64 blz., ingenaaid € 15 – Veel dichters hebben doorheen alle tijden in de roos een beeld gevonden van liefde en schoonheid, van vergankelijkheid, zelfs van de dood die echter zelden een bruusk verbreken is. Nu eens figureren rozen in het gedicht als fiorituren in een wijdere zang die van het leven wordt gegeven, elders staan ze centraal en dragen ze in het ruimere geheel mogelijke variërende en te nuanceren aspecten van de uitgedrukte ervaring. Elk gedicht en de twee poëtische prozateksten (van Hans Christian Andersen en van Oscar Wilde) worden door de roos en haar symbolische meerwaarde bijgekleurd. De bloemlezing bevat oude gedichten en teksten, o.a. van Horatius, de Ronsard, Mallarmé, Blake, Rilke, Eliot, Gorter, Marsman... Maar ook hedendaagse dichters schreven 'rozengedichten' voor deze bundel: Benno Bernard, Paul Bogaert, Johan de Boose, Stefan Hertmans, Roland Joris en Peter Verhelst. In het boek staan ook fraaie 'rozenteekeningen' van zeven kunstenaars, illustraties die zuiver en verrijkend aansluiten bij de geest van deze uitgave. De zorgvuldige en afgewogen keuze, de variatie van thema's om en rond het beeld van de roos geven het boek een bijzonder karakter. Het is bovendien boeiend en opvallend dat in oude, oudere en recente verzen bij het beeldgebruik van de roos en de ervaringen waarvoor ze beeldend fungeert vergelijkingspunten te vinden zijn, wellicht zelfs vergelijkingsperspectieven. Doorheen de hele bloemlezing, zowel in oudere als recentere verzen blijft voelbaar wat in een vers van Omar Khayyan wordt uitgedrukt: 'zie hoe de roos volmaakt te bloeien staat: / "ik schenk", zegt zij, "de wereld mijn gelaat, tot zij haar schat achteloos laat vallen". Een bijkomende waarde van de bloemlezing bestaat erin dat de keuze van vertalingen mede wordt bepaald door een alert aanvoelen van het taalgebruik en de versificatie die met respect voor de originele teksten werd gerealiseerd.

CG

Marc Dugardin

Hovenieren in vergetelheid, uitg. P. St.-Antoniusberg 9, 3000 Leuven, 2002, gekozen, uitgeleed als vertaald door Stefaan van den Brecht, 240 x 170 mm, 72 blz., ingenaaid € 15 – Hier wordt de integrale vertaling van Dugardins 'La peur la plénitude' gepresenteerd, en een keuze van vertaalde gedichten uit twee andere dichtbundels van deze Franstalige Belgische dichter. Ze worden voorafgegaan door twee fraaie poëtische prozateksten die een eerste duiding geven van de diepere zin die de dichter in en door zijn ervaringen, poëtisch vorm geeft: een wegglijden in vergetelheid dat een kort ogenblik volstrekke aanwezigheid kan zijn, waarin al het overige wegzinkt of wordt opgevangen. In een nawoord stelt vertaler-samensteller Stefaan van den Brecht dat in de poëtica van Dugardin eerder negatieve begrippen als afwezigheid, gemis, vergetelheid, leegte... worden 'opgevaardigd tot grondwaarden van een "andere" levenshouding die poëzie weer mogelijk maakt'. In de vermelde titel is daarvan allicht reeds een eerste aanduiding te vinden en ongetwijfeld ook in veel werk van de dichter. In één van die gedichten spreekt hij over 'de gastvrijheid van de vergetelheid'. Die werkt bevrijdend, uitzuiverend, maar niet volledig vervullend. Heimwee blijft, verlangen kan nooit volledig worden geneutraliseerd. Al wat is, heeft een evasief karakter, krijgt nooit een definitieve confirmatie. Reveleert de dichter geen profetische boodschap in verzen als '...terwijl de vogel een open plek zingt / maar zijn lied / het gemis / dat ons ter wereld brengt / laat duren'. Een open plek? Of een lege, afwezige, vergeten plek? Maar waar alleszins het lied van het gemis blijft duren, nooit afbreekt. Bergt dat duurzame gemis dan ook geen openheid naar heimwee, naar verlangen, naar de mogelijkheid van een telkens

nieuwe, hernieuwende aanzet? De thematiek van de laatste vertaalde verzen uit de bundel 'L'écoute infiniment' (1999) sluit beslist aan bij die van alle voorafgaande verzen. Maar ze krijgen een additief accent, een additieve nuanciering: een vorm van beleven naar het andere toe, naar anderen toe, zelfs 'naar de stilte / van de doden die liggen te luisteren'. Daarnaast ook naar de natuur, naar de vrouw waarin en waarbij eenzaamheid kan oplossen. De dichter slaagt erin om op een gevoelig constructieve en aansprekende wijze dat fijnzinnige, genuanceerde en rijke beleven in korte vormen uit te drukken. Hij heeft daartoe niet veel woorden nodig, geen zwaar beladen beeldgebruik. In de eenvoud van de versificatie ligt de kracht van deze evocerende poëzie. Geen exuberantie in deze bundel, maar wel intieme pracht. Zoals gebruikelijk in deze reeks zijn de originele teksten ook opgenomen. Een vergelijking tussen de beide versies dwingt bewondering af voor de rustig indringende poëtische beweging van de vertaler.

GG

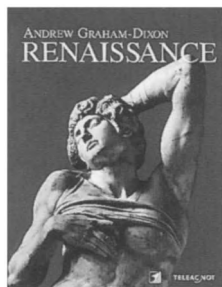
Patty Scholten

Slapen zonder weerga. Gedichten, uitg. Atlas, Amsterdam, 2002, verdeeld door Veen Bosch & Keuning Uitgevers nv, Ternesselei 326, 2160 Wommelgem, 195 x 120 mm, 56 blz., paperback € 14,90 – In deze bundel van Patty Scholten staan hoofdzakelijk netjes verzorgde sonnetten, zonder opvallend verfraaiende opsmuk en juist daardoor op een verrukkelijke wijze aansprekend. Net zoals in andere bundels van haar verbeeldt zij ook hier de tegenstellingen waarin wat wezenlijk is oplicht, of hanteert ze een ironiserend omkeren en een subtiel transformeren dat resulteert in een alluderend allegorische duiding. Een dichtkunst met een open en rijke zeggingskracht, soms met een verrijnd kinderlijke toets, dan weer met de tintelende verwoording van een humoristisch begrijpende én relativerende inleving, en gekenmerkt door een opvallende, zelfs sprankelende beeldtechniek. Uiteraard biedt deze openheid vele ervaringskansen meer. Wellicht zijn deze gedichten ontstaan vanuit zeer concrete belevingen die tot een ruimere vormgeving van mogelijke menselijke ervaringen worden getransponeerd, waarin toch telkens het eigen beperktere werkzaam blijft. Dat persoonlijke is voortdurend voelbaar aanwezig, maar nergens echt opdringerig. De titel van het eerste deel is 'Smakelijk'. En dat appetijtelijke kan in zowat alle eetgelegenheden met de waardigheid of de ernst die vereist is, maar telkens oplost in een relativerende glimlach, soms misschien zelfs net geen grimlach. In mineur leeft toch ook de hunker naar meelevende hartelijkheid. Het tweede deel draagt als titel 'Noem mij dier'. Ook hier staat – typisch voor deze dichteres – het dier centraal. Ze benadert het als een voor haar reëel, herkenbaar gegeven, getekend in vormen van eindigheid en vergankelijkheid. Het krachtige, het mooie, het intens levende loopt uit op het stille, soms zelfs doodstille, op het wachten, op het luisteren. Maar nergens spreken deze verzen over een eindigheid. De bundel groeit uit naar het derde deel: 'Verschuivend leven'. Die 'verschuiving' is karakteristiek voor de hele bundel. Ze gebeurt zowel bij kleine, vluchtige momenten, maar kan ook zeer ingrijpend zijn. Hoe dan ook, in alle gedichten – zeker van dit onderdeel – licht het leven finaal toch even op. Vanuit een 'wandering position' benadert de dichteres een werkelijkheid die ze meent te constateren en die trouwens nauw aansluit bij de werkelijkheid. In alle vrijheid geeft ze zich daarbij over aan een verbeeldingsspel waardoor die reële gegevens transformaties ondergaan die een duidende betekenis krijgen voor de werkelijkheid. Tussen die werkelijkheid en haar verbeelding leeft een zekere spanning. Maar die leidt nooit en nergens tot zwaarwichtigheid. Ze zou de charme van deze verzen enkel maar aantasten.

GG

BEELDDE KUNST

Andrew Graham-Dixon

Renaissance, Teleacnot & Kosmos-Z&K Uitgevers, Utrecht, 2002, verdeeld door Veen Uitgeverijgroep, Ternesselei 326, 2160 Wommelgem, geïll. met kleuren- en zw.-w.-foto's, 245 x 180 mm, 336 blz., gebonden € 29,99 – Wie zich wil inleiden in de Renaissance, wie een samenhangend beeld over deze periode op het gebied van de kunst wil hebben, wie een overzicht wil lezen over deze tijd met veel artistieke en sociale veranderingen, moet dit boek van kunsthistoricus Andrew Graham-Dixon lezen. Logischerwijze vertrekt hij vanuit de Middeleeuwen en behandelt vervolgens chronologisch de grote momenten uit de Renaissance, wel bijna uitsluitend in Italië. Natuurlijk komen de grote figuren met hun oeuvre aan bod en hangt daaraan zijn verhaal vast. Toch bezorgt hij ons soms een originele kijk op dit kunstpatrimonium en weet in onderhoudende beschrijvingen ook aandacht te vragen voor de sociale, politieke en godsdienstige achtergrond van die tijd. Het handig formaat en de kleurenillustraties zorgen voor een aangenaam leesbaar geheel.

JLM

Hélène Mund & Curiel Stroo

Early Netherlandish Painting (1400-1500). A Bibliography (1984-1998), uitg. Internationaal Studiecentrum voor de Middeleeuwse Schilderkunst in het Schelde- en Maasbekken, Jubelpark 1, 1000 Brussel, 1998, reeks Contributions to fifteenth-century Painting in the Southern Netherlands and the Principality of Liège deel 8, 300 x 225 mm, 385 blz., genaaid € 23,55 – De interesse voor de Vlaamse Primitieven is de laatste jaren zeker niet verminderd. Geregeld vinden niet alleen studiedagen, colloquia en andere samenkomsten plaats die als thema de middeleeuwse kunst hebben, maar ook de belangstelling voor tentoonstellingen in dit verband neemt toe. Een positief gevolg van dit alles is eveneens de toename van publicaties daarover. Traditioneel verschijnen hoog wetenschappelijke studies, aangename leesboeken en handige gidsen, zowel voor volwassenen als voor kinderen. Alleen het bijhouden van deze uitvoerige literatuur is niet zo evident, omdat vele interessante artikelen in binnen- en buitenlandse tijdschriften verschijnen. Enkele jaren geleden schreef M. Comblen-Sonkes een 'Bibliographic Guide for Early Netherlandish Painting', nu overliepen Hélène Mund en Cyriel Stroo wat er over de Vlaamse Primitieven tussen 1984 en 1998 is gepubliceerd en bundelden dit in een volumineuze uitgave. Het werd uiteraard geen leesboek, wel een goed gebundelde bibliografie als noodzakelijk naslagwerk. De eerste bladzijden bundelen de algemene werken, publicaties over techniek, iconografie en tekenen. Het grootste deel van het boek bezorgt ons een overzicht van de publicaties per alfabetisch gerangschikte kunstenaar (eerst algemeen en vervolgens per schilderij alfabetisch per stad en bewaarplaats). Het werd in elk geval een onmisbaar instrument voor diegenen die zich willen verdiepen in de studie van de Vlaamse Primitieven.

JLM

Franck Ferrand & Christian Sarramon

Brugge. Ontdekken en beleven, uitg. Lannoo, Kassteelstraat 97, 8700 Tielt, 2002, geïll. met kleurenfoto's van Christian Sarramon, 218 x 218 mm, 156 blz., gebonden € 24,95 – Over Brugge en omgeving verschenen in het verleden al tienduizenden boeken en artikelen. Deze stroom aan publicaties is met 2002 niet verminderd, in tegendeel. Sedert een paar decennia worden er bijna jaarlijks nu ook fotoboeken over deze stad gepubliceerd. Blijkbaar moet iedere uitgeverij zijn naam waar-

dig zo'n werk in haar fonds bezitten. In het kader van 'Brugge culturele hoofdstad van Europa' liet de uitgeverij Lannoo ook zo'n handig boek in Italië drukken. We kennen het systeem: een min of meer gerenommeerde fotograaf trekt gewaardend met toestel en statief door de straten en zoekt leuke, pittoreske en interessante plaatsjes op en legt die op de gevoelige plaat vast en intussen probeert een min of meer bekende auteur er zijn bedenkingen bij neer te schrijven. Dit boek is niet anders. Het resultaat kunnen we smaken, zowel sommige foto's als de literaire tekst. Toch kunnen we ons niet van de indruk ontdoen dat de teksten niet altijd (kunst)historisch volledig correct zijn, ze herkauwen wat al zo dikwijls is gezegd, ze zijn teveel een ode zonder de werkelijkheid te benaderen en dat de foto's – dikwijls genomen met ochtend- of valavondlicht, in de herfst of winter – soms onwezenlijk en zelfs getrukeerd zijn. Waarom? In Brugge is de lucht meestal niet helder hemels- of donkerblauw. In Brugge sneeuwt het ook soms. In Brugge leven ook meer mensen.

JLM

Geert Setola

Verloren Brood. Drukkerij Heintjens, Stein, 1999-2002, Hondjesreeks nr. 2, Uitg. Eigen Beheer, Dorpstraat 41, NL 6438 JS Oirsbeek, 160 x 240 mm, 56 blz. – Geert Setola is de zoon van Albert (1916-1981), de veelzijdige kunstenaar en schrijver, die menig cover van het tijdschrift 'Vlaanderen' ontwierp en binnenin om de haverklap lezersbrieven en vrije tribunes neerschreef, meestal tegen alle kunstkritiek en vooral over het kunstonderwijs. Dit fris en origineel uitgegeven boek bevat Nederlandse en Franse gedichten, ook enkele haiku's, en tekeningen en foto's van Geert Setola, die de voortreffelijke vormgeving bezorgde. Er zijn ook zeer lezenswaardige prozastukken opgenomen. In 'Toespraak 1', uitgesproken voor het Plantingengenootschap in Antwerpen, klaagt hij over de verwording van de typografie. Hij beschrijft de aloude letterontwerpers 'met lood in de schoenen' die zich bekeerden tot het fotografisch zetten en nu naar een volgend stenen tijdperk evolueren, het digitale. Typografie bestaat niet, besluit hij. Ze wordt elke dag opnieuw geboren uit het voelen, het denken en het handelen van de typograaf. 'Toespraak 2' is Setola's inleiding bij de opening van de tentoonstelling van Baer Cornet in het Museum van Bommel van Dam in Venlo. Hij plaatst Cornets werk binnen het 'Zwitserse constructivisme', want deze kunst 'verzacht de eeuwige professionele twijfel die ons zo dierbaar is – en dat weten we zeker – ons nooit zal verlaten'. Het derde prozastuk blijft over uit een scrabbel- en lettergrapje: 'De Tombe van Dante' of 'De Tante van Dombé' of uiteindelijk 'De Bende van Tomat'; een synopsis waarin Setola onder meer terugdenkt aan zijn geboorteplaats Brugge 'daar ligt mijn jeugd te wachten op de wederopstanding'. Niet alleen een bijzonder aantrekkelijk en gevarieerd kijk- en boek, maar als literair en artistiek werkstuk het bekijken, het lezen en vooral het overwegen overwaard.

FB

Christoph Ruys e.a.

Standbeeld-Standpunt, uitg. P., St.-Antoniusberg 9, 3000 Leuven, 2002, 140 x 160 mm, 64 blz., ingenaaid € 15 – Zeer verzorgd uitgegeven plakette over fotografie van standbeelden in de stad Leuven. Jan Baetens vertrekt voor zijn essay van het boek *Statues de Bruxelles* van Marcel Broodthaers en Julien Coulomnier, straatfotografie van levenloze dubbelgangers van de mens, de standbeelden. Hij leidt Christoph Ruys in, fotograaf en hoofdredacteur van het fotografietijdschrift *Obscuur*. Van fotograaf Ruys volgt een aantal foto's: puin, aspecten van de verloederde stad, zeer veel fietsen alom, figuratieve en abstracte standbeel-

den, dranghekken, oude bomen, trappen, toiletten. Dit alles volgens het acagio 'Het fotografisch beeld moet deel uitmaken van een ruimer maatschappelijk project'. Kunsthistoricus Steven Jacobs onderstreept, in dezelfde geest, met een koele korte tekst over 'Hoe steden en monumenten elkaar vergeten'. Een frisse benadering van een probleem dat voor alle steden leeft.

FB

Dieter Roelstraete

55 Minuten voor Bart Vandevijvere, Uitg. Art Concern, Kortrijk, 2002, 210 x 210 mm, 48 blz. – Deze publicatie verscheen als catalogus bij de tentoonstelling *Dilemmania*, schilderijen van de jonge kunstenaar Bart Vandevijvere (1961), in de galerie Art Concern in Kortrijk. Een fraaie uitgave waarin Dieter Roelstraete de figuur en de kunst van Vandevijvere treffend beschrijft. De schilder werkt in de sfeer van 'muzikale compositiefenomenen' en zoekt derhalve verbanden tussen beweging, beloop en traagheid, vertaald in improvisatie, toeval en accident. Hij wordt 'metafysische dimensies' aangemeten. Hij transcendeert met name de aardse fysica van het louteren schilderen. Dit wordt hier getoond met 21 kleurenillustraties, waarvan in eerste instantie het verticalisme van de verfstroken opvalt. We zien delicate kleurcombinaties en schraperige borstelhalen, die een bewuste onvoldragen inspanning verraden. Een degelijk essay over een boeiende kunstenaar.

FB

Marc Antrop e.a.

Van Mercator tot computerkaart. Een geschiedenis van de cartografie, uitg. Brepols (Begijnhof 67, 2300 Turnhout) en de stad Sint-Niklaas, 2002, geïll. met 30 zw.-w.- en 54 kleurenillustraties, 290 x 210 mm, 138 blz., gebonden € 25,72 – Sinds zijn bestaan worstelt de mens met de vraag hoe de wereld rondom zich en verder weg van hem bestaat. In dit verhaal speelt cartografie een belangrijke rol. Deze wetenschap heeft ongetwijfeld een lange weg afgelegd. Vlaamse kaartmakers en instituten spelen hierin geen onaardige rol. Alleen de vermelding van de figuur van Gerard Mercator (1512-1594) is hier voldoende als bewijsmateriaal. Nu verscheen een boeiend boek dat ons een goed overzicht biedt van de geschiedenis en de evolutie van de cartografie door de eeuwen heen. Het verhaalt ons hoe cartografen in het verleden en in het heden problemen in dit verband oplossen en hoe de hedendaagse kaarten worden gemaakt. Het vertelt ons over astrolabia en satellieten, over wereldbollen en antipoden, over beroemde cartografen en het GIS-systeem. Dit boek, dat rijkelijk is geïllustreerd, is zeker een goede inleiding voor hen die iets meer willen vernemen over de kaarten in het algemeen.

JLM

GESCHIEDENIS

Martin de Bruijn & Charlotte Broer

Volc te voet. Gevolgen van de Guldensporenslag voor de opkomst van de Burgerij in de Noordelijke Nederlanden, uitg. Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Postbus 13113, 3507 LC Utrecht, 2002, geïll. met zw.-w.-foto's, 295 x 210 mm, 64 blz., paperback € 16 – Dat de interesse voor de Gulden Sporenslag in 2002 (plots) zou toenemen, kon iedereen verwachten. Er vonden inderdaad allerlei evenementen plaats, studiedagen en tentoonstellingen. Dat meteen een reeds publicaties, van hoog wetenschappelijke tot aangename leesboeken, werden uitgegeven, lag eveneens voor de hand. Leuk was ook dat onze Noorderburen aandacht aan dit eeuwfeest besteden. Zo vond niet alleen in het Archeologisch Museum van Aardenburg daarover tijdens de zomermaanden 2002 een kleine tentoonstelling plaats met historische evocatie, maar op 11 juni 2002 werd de slag in het Provinciehuis van 's-Hertogenbosch met een academische zitting herdacht. Bij die gelegenheid verscheen een uitgebreid en vlot leesbaar boek dat de gevolgen van de Guldensporenslag voor de opkomst van de burgerij in de Noordelijke

Nederlanden beschrijft. De rechtshistorici Martin de Bruijn en Charlotte Broer beschrijven de doorwerking van de geciteerde slag in een aantal Nederlandse steden (Utrecht, 's-Hertogenbosch en Groningen). Zeker een nuttige aanvulling in het vooral Vlaamse verhaal.

JLM

Josef Kirmeier, Bernd Schneidmüller, Stefan Weinfurter en Evamaria Brockhoff

Kaiser Heinrich II. 1002-1024, uitg. Der Bayerischen Geschichte, Halderstrasse 21-V, D-86150 Augsburg, 2002, 297 x 205 mm, kleuren- en zw.-w.-illustraties, 440 blz. – Tijdens de zomermaanden 2002 was de Duitse stad Bamberg volledig in de ban van keizer Hendrik II, omdat die zo'n duizend jaar geleden de macht in handen had genomen. Het hoogtepunt van deze historische herdenking was een uitgebreide tentoonstelling die in een drietal instellingen in het centrum van deze stad plaatsvond. De Staatsbibliothek pronkte met een unieke verzameling handschriften die in het begin van de elfde eeuw waren vervaardigd, het Diözesanmuseum mocht een schitterende collectie liturgische paramenten en vaatwerk presenteren en in de hofburg werd iedereen ingewijd in de biografie en de tijd waarin deze keizer leefde. Hier kwamen ook de architectuur, de beeldhouwkunst en het militaire aan bod. Bij zo'n uitgebreide en goed voorbereide tentoonstelling hoort natuurlijk een degelijk standaardboek, dat met Duitse Gründlichkeit werd samengesteld. Terwijl de tentoonstelling op een hedendaagse manier werd opgesteld, kreeg deze volumineuze catalogus eerder een traditioneel uitzicht met een reeks artikelen over diverse aspecten van de Duitse samenleving uit het begin van de elfde eeuw en een opsomming met uitvoerige bespreking van de tentoongestelde objecten, gaande van edelsmeedwerk over schilderijen, maquettes over handschriften, sculpturen, over zeldzaam bewaard gebleven dagdagelijkse voorwerpen. Voor hen die zich bezighouden met de Duitse geschiedenis zeker een must om zich dit meer dan degelijk boek aan te schaffen.

JLM

PARTITUREN

Paul C. De Baere

7 Misverstanden tussen 2 fluiten, uitg. 'Fluitspel voor de XX° eeuw', Zwarte Leertouwersstraat 47, 8000 Brugge, 2001, 290 x 210 mm, 8 blz., geniet € 8,05 – *'t Zonnetje schijnt... divertimento voor 2 fluiten*, uitg. 'Fluitspel voor de XX° eeuw', Zwarte Leertouwersstraat 47, 8000 Brugge, 2001, 290 x 210 mm, 8 blz., geniet € 15,49 – P.C. De Baere is artistiek actief op vele terreinen: hij is uitvoerend musicus, componist, tekenaar, schilder, dichter. Als componist schreef en schrijft hij uitsluitend voor 'zijn' instrument: de dwarsfluit. In beide voorliggende composities gaat het om een verzameling van korte karakterstukjes. De ondertitels spreken in beide gevallen boekdelen. In *7 Misverstanden* zijn dat bijv. *Voorwaarts, mars!*, *Jij bent ook altijd tegendraads* en *Wees nu eens lief!*; in *'t Zonnetje schijnt*, een reeks van 12 variaties op het bekende kinderliedje, staan voortdurend aanwijzingen als *schalks*, *pensieroso*, *giocoso*, *plagerij*... Harmonisch zijn ze afwisselend tonaal en vrij tonaal geschreven. Beide werken zijn vooral didactisch van aard. Door de soms snel tussen beide partijen verspringende korte motieven, door tegentijden, verschillende maatsoorten in beide partijen, canonische passages, veelvuldige tempowisselingen en dynamische aanwijzingen, onregelmatige maatsoorten en recitatieven, bieden ze heel wat mogelijkheden om verfrind te leren samenspelen.

JVH

DISCOTHEEK

Dick van der Harst

Nineteen Books with Songs and Dances, uitg. Het Muziek Lod, Pelikaanstraat 25, 9000 Gent, 2002, i.s.m. Klara, verspreid door Codaex, 1 cd CX 4007, met geïllustreerd infoboekje/(E), 8 blz. –

Het draaiorgel behoort vanouds tot het toeristische plaatje van de lage landen bij de zee. Helaas heeft de opkomst van nieuwe vormen van muziekreproductie deze cultuuruiting sterk naar de achtergrond verdrongen en is het draaiorgel voor velen niet meer dan een nostalgische herinnering. Om de betovering van het draaiorgelgeluid tot nieuw leven te wekken, bouwde Herman De Roover in 1992 een chromatisch draaiorgel voor Dick van der Harst. Sindsdien werd dit instrument met verschillende registers uitgebreid. In de voorbije jaren schreef Van der Harst zelf een aantal composities voor dat draaiorgel en maakte hij talloze arrangementen (van Bach, Poulenc, Chick Corea...) die hij nootje voor nootje in hard karton vastlegde, 'kapte' zoals dat in vakjargon heet. Een aantal van die bewerkingen zijn nu op CD gezet. Het geheel is een muzikale reis door tijd en ruimte, van volkslied tot polyfonie, van de veertiende eeuw tot James Ensor. Een boeiende ontdekkingstocht, want de bewerkingen van Van der Harst zijn stuk voor stuk gekenmerkt door een verbluffende muzikale verbeelding.

JVH

Antonio Vivaldi

Concerti per la Pieta, Il Gardellino; MMP 020, infoboekje (N-E-F), 18 blz. – Het is opmerkelijk hoeveel instrumentale muziek Vivaldi schreef in een land waar het publiek steeds meer in de ban raakte van opera en vocale religieuze muziek. Het is even opmerkelijk hoeveel concerten voor blazers hij schreef in het vioolland bij uitstek. Zijn productie is gigantisch. Ondanks het veelvuldig herschrijven van eigen werk voor andere bezettingen en een zekere standardisering bezitten zijn concerten een grote beeldende en expressieve kracht. Veel van deze werken schreef hij voor de 'Ospedali de la Pieta', een meisjesweeshuis ontstaan uit de herbergen voor pelgrims ten tijde van de kruistochten en nog later uitgegroeid tot opleidingscentra voor adellijke dochters. Te oordelen naar Vivaldi's concerten moet de muzikale opleiding er hoge toppen hebben gehaald. De op deze CD samengebrachte concerten voor kleine bezettingen zijn er het perfecte bewijs van. De vertolking door solisten Ruth Van Killegem (blokfluit), Marcel Ponsele en An Vanlancker (hobo), Jan de Winne (traverso) samen met Il Gardellino is van een uitmuntend gehalte: heerlijke sonoriteit, zwier, poëzie, technisch gaaf, geïnspireerd, contrastrijk, meeslepend... een lust voor het oor!

JVH

De recensies werden geschreven door:

FB: Fernand Bonneure

GG: Guido Goedemé

GS: Geert Svaenepoel

JDD: Johan De Donder

JLM: Jean Luc Meulemeester

JV: Julien Vermeulen

JVH: Jaak Van Holen

RD: Robert Declerck

RDS: Ria de Schepper

Zoekertje

Te koop: de volledige reeks 'West-Vlaanderen' en 'Vlaanderen', vanaf de 2de jaargang tot op heden. Ludo Scharpé, Schaliehoefelaan 34, 2530 Boechout (Antwerpen). Tel. 03-455 47 34

Attentie! Attentie!

Op woensdag 26 maart 2003 vindt in Brugge de voorstelling plaats van het themanummer *Vlaanderen-Toscane* (2003/1). Dit gebeurt met een grandioos banket in de Hotel- en Toerismeschool Spermalie. Iedereen kan hierbij aanzitten. In het volgend nummer vindt u een uitnodiging.

TE
HUUR

Energie-
en teledistributie

Uit sympathie

Lundbeck

van

Ligt het Nederlands u 'nauw' of 'na' aan het hart?
'Bent u', 'zijt u' of 'is u' een taalfreak?
Waarom 'paardebloem' en 'paardenbiefstuk'?
Kunt u groeten wel 'overmaken'?

Natuurlijk bent u een taalfreak en daarom krijgt u op alle mogelijke taalvragen een antwoord bij de **Vereniging Algemeen Nederlands**.

Als lid krijgt u trouwens het mooie en helemaal vernieuwde tijdschrift **Nederlands van Nu**. En omdat het Nederlands u na aan het hart ligt, vindt u er alles in wat u wilt weten. De artikelen behandelen alle aspecten van het Nederlands. U wordt geïnformeerd over de taalmarkt en u krijgt taaladvies, ook op aanvraag, want als lid hebt u recht op **gratis taaladvies**.

Word daarom lid en gireer 19 euro op rek. 000-0129578-83 van V.A.N. Nederlanders gireren 25 euro (leden van *Onze Taal* 19 euro) op het gironummer 3992897 t.n.v. *Vereniging Algemeen Nederlands*.

Vereniging Algemeen Nederlands

Correspondentieadres:
Dr. Frans Debrabandere
Keizer Karelstraat 83
B - 8000 Brugge
Tel. + 32 50 31 73 66
E-mail: frans.debrabar

201481_005
_vla016200201
Vlaanderen. Jaargang 51

Voortaan kan je het tijdschrift 'Vlaanderen' kopen in volgende boekhandels:

BELGIE

Antwerpen / Acco-Somville, Prinsstraat 21
Antwerpen / Adoeh, Haantjeslei 87
Antwerpen / Belis Vinck, Lange Leemstraat 41
Antwerpen / Dierckxsens-Avermaete (IMS), Melkmarkt 17
Antwerpen / Standaard Boekhandel Antwerpen, Huidevettersstraat 57-59
Antwerpen / De Groene Waterman, Wolstraat 7
Antwerpen / IMS, Meir 125
Brugge / De Reyghere Brugge, Markt 12
Brugge / De Reyghere Brugge St.-Kruis, Moerkerksesteenweg 186
Brugge / De Brugse Boekhandel, Dyver 2
Brugge / IMS Brugge, Noordzandstraat 26
Brussel / Press Shop 4061, De Brouckèreplein 1
Brussel / Standaard Boekhandel Brussel, Muntplein 4
Brussel / De Sleghte, Lievevroubroersstraat 17
Deerlijk / Boekhandel Etiket bvba, Kapelstraat 25
Dendermonde / 't Oneindige Verhaal
Dendermonde, Brusselsestraat 11
Genk / Malpertuis Genk, Winterslagstraat 38
Gent / De Brug, Phoenixstraat 1
Gent / Walry Nieuwscentrum, Zwijnaardsesteenweg 6
Gent / Limerick, Koningin Elisabethlaan 142
Gent / Poëzie Centrum, Hoornstraat 11
Hasselt / De markies van Carabas, Minderbroedersstraat 9-11
Hasselt / IMS Hasselt, Dremerstraat 80 a
Kontich / Athena, Mechelsesteenweg 21
Kortrijk / Theoria Kortrijk, O.L. Vrouwestraat 22
Leuven / Acco Leuven, Tiensestraat 134-138
Leuven / Plato, Vesaliusstraat 1
Leuven / IMS Leuven, Diestsestraat 115
Mechelen / City-press, Veemarkt 32
Mechelen / Forum, D. Bouchérystraat 10
Mechelen / Salvator, Betterstraat 5
Mol / Bredero, Rozenberg 15
Mortsel / De boekuil Mortsel, Antwerpsestraat 32
Oostende / Boekhandel Corman nv, Witte Nonnenstraat 38
Oostende / Press Shop, De internationale Boekhandel, A. Buylstraat 33
Oudenaarde / Beatrijs Oudenaarde, Nederstraat 42
Roeselare / Hernieuwen Roeselare, Noordstraat 100
Schildre / 't Klavervier, Kasteeldreef 6
Sint-Niklaas / De Wase Boekhandel, Grote Markt 34
Sint-Niklaas / 't Oneindig Verhaal Sint-Niklaas, Nieuwstraat 17
Tienen / Plato Tienen, Peperstraat 22
Turnhout / Taxandria, Korte Gasthuisstraat 51
Vilvoorde / De Plukvogel Vilvoorde, Mechelsesteenweg 9

Nieuwscentrum, Spui 14-16
n, Kerkstraat 27